IOAN SLAVICI

859.0
S 63

IOAN SLAVICI

OPERE

X

Text ales și stabilit
C. MOHANU
Note și indici
D. VATAMANIUC

8191

STUDII ȘI ARTICOLE LITERARE ȘI CULTURALE. RECENZII ȘI CRONICI. STUDII ȘI ARTICOLE DESPRE LIMBĂ ȘI STIL. BIOGRAFII. PORTRETE

SCRIITORI ROMÂNI
EDITURA MINERVA
București, 1981

I. STUDII, RECENZII
ŞI ARTICOLE LITERARE, CRONICI
DRAMATICE, ARTISTICE, MUZICALE

SCRISOAREA D-LUI I. SLAVICI CĂTRE REDACŢIUNE RELATIVĂ LA *ZÎNA ZORILOR*

„Astăzi te-ai purtat bine : pe-asară îţi spun o poveste !“ aceste erau cuvintele bunului meu — un om bătrîn şi înţelept — ierte-l Dumnezeu !... Poveştile erau darurile ce mi se prezentau pentru purtarea cea bună, ele răsplată sîrguinţei mele... Întreaga copilărie a mea n-a fost alta decît o poveste lungă şi frumoasă... Cît am fost în casa părinţilor mei, am ascultat, cît am fost departe de ea, am spus la poveşti : povestea a fost fondul plăcerilor mele din copilărie.

Fiind ea pentru mine un suvenir de zile fericite, motivele scrierii mele nu au putut fi decît estetice... „A fost, ce a fost.“ Pentru ce a fost, cum a fost ? sau pentru ce se zice cum c-ar fi fost ? de aceste nu m-am interesat defel ! Nu am cercetat ; nu am făcut ştiinţă ; nu am voit să studiez, ci să reproduc gîndirea poporului român. Asupra culegerii de poveşti, observ însă că chiar acelaşi om nu povesteşte aceeaşi poveste de două ori una după alta, fără de a se abate mai tîrziu de ceea ce a zis mai înainte ; cu atîta mai mari sunt diferinţele ce purced din diferinţa provincială. Povestea, nefiind decît pe alocurea legată de forme ritmice, capătă un caracter individual : fiecare revarsă în ea gîndirea sa individuală ; fiecare o spune aşa, precum o ştie şi precum îi place s-o spună. Bătrînii amestecă înţelepciunea, bărbaţii puterea şi fetele simţirile lor în poveste : fiecare dă acelui fapt importanță, pentru care simte mai multă predilecție... Și apoi — o poveste e totdeauna amestecul mai multora: omul combină ce-i place. Partea fixă e un schelet foarte sărac — atît în gîndiri, cît și în fapte... Voiesc să zic: nici o formă a poeziei populare nu are atîtea variante ca povestea.

Chemarea prelucrătorului devine astfel cu mult mai grea și totodată cu mult mai frumoasă decît s-ar părea din început: el trebuie să privească povestea din toate punctele de vedere și să combine din toate variantele un întreg frumos. Astfel, culegătorul nu numai dă recepțiunii caracterul individual, ci produce totodată un întreg nou.

Faptele și ideile sunt dară o recepție din popor: gruparea lor estetică este un capriciu al individualității.

Aș abuza de bunăvoința d-voastre dacă aș insera toate variantele din care am compus pre *Zîna Zorilor*. Voi atinge dară numai cîteva deosebiri.

Bunul meu mi-a povestit despre *Smocfa cea Frumoasă;* în comitatul Zărandului mi s-a zis despre *Zîna Codrilor;* în Comloș (Crișana) se vorbea despre *Pătru Făt-Frumos Viteaz*, și în Timișoara auzii povestea despre *Zîna Zorilor*. Am ales numirea care mi-a părut mai nimerită.

Faptele și ideile sunt, în toate variantele, cu puțină abatere, tot acelea. Ochii împăratului, calea lui Pătru, ajutorul Sfintelor surori, fîntîna miraculoasă, scena de la Zîna Zorilor, viclenia fraților și desfășurarea finală — se află în toate variantele. „Ce" este tot aceea. "Cum" nu este tot așa. O dată Pătru trece pe la o singură, o dată, pe la două, și iarăși o dată pe la alta din cele trei sfinte... O dată lipsesc pădurile, o dată țările miraculoase; o dată Pătru trece peste Smîntîna-Laptelui, altă dată peste Palma-Năzdrăvanului; o dată Pătru e ucis, altă dată i se fură apa... ș.c.l. Eu, din toate aceste, am ales și combinat.

Sucul etic a rămas neatins. Am lăsat ca gîndirea morală a poporului român să rămînă intactă și îndeosebi pentru că ea, în toate variantele, e tot aceea... morala e rezultatul gîndirii popoarelor, iară nu a indivizilor.

Stilul este pe cît se poate popular. Cele mai multe fraze sunt stereotipe, și, anume, toate cîte sunt frumoase. Asta să-mi fie totodată și scuza pentru idiotismele care au trebuit să intre în limba *Zînei Zorilor*... M-am depărtat însă de mult de mijlocul poporului: nime nu mă poate condamna dacă nu știu vorbi cu florile! Un Alecsandri ar fi trebuit să-mpodobească pre *Zîna Zorilor* pentru ca ea să nu se rușineze umblînd printre noi.

TEATRU

De o săptămînă necontenit la Teatrul Naţional nu s-a jucat altă piesă decît : *Juneţa Muşchetarilor,* de cunoscutul autor Alexandru Dumas. Să ştie că numele de „Muşchetari“ este familiar mai tuturor cari ştiu ceti, astfel încît oricine este în drept a crede că simplu afişul era destul spre a aduce spectatori la teatru. Să presupunem că au venit. Scena este oglinda în care se reflectă oarecum vii personagele ce cineva le cunoaşte în scrieri ; deci era un risc pentru actori de a se grăbi a reprezenta personage cunoscute ca cei patru Muşchetari, ca Richelieu, Buckingham, ca misterioasa Milady, Anna de Austria şi Constanţa Bonacieau. Ei bine, trebuie să o mărturisim că au avut curagiul a se expune.

Nu vorbim de Muşchetari, numai Athos a fost norocit şi aplaudat. Era interpretat de d. P. Velescu pe care de astă dată am avut ocaziunea a-l înţelege pe deplin cînd vorbeşte. Aplauzele ce a căpătat au fost un adevărat semn că publicul român are bun-simţ.

Ceilalţi Muşchetari, afară de D'Artagnan, au trebuinţă de mult exerciţiu şi practică ca să semene a muşchetari ; sperăm că ne vor înţelege.

Richelieu să silea a dovedi că este un mare diplomat ; dacă va continua astfel, poate crede că nu e departe de reuşită.

Buckingham. Să ştie că acest personagiu reprezintă nobleţea, luxul, cavalerismul, curtenia, mărinimia, cari toate contribuie a-i da o influenţă ascendentă asupra spectatorilor. Se vede că direcţiunea teatrului a negligiat aceasta. Sărmanul Buckingham a căzut victima fanatismului lui Felton ; bine că s-a grăbit a muri.

Pe lîngă aceste serioase roluri de bărbaţi se vedea furnicînd o mulţime de personage cu diferite nume cari cu puţine excepţiuni să cunosc cît colo că sunt imberbe.

Nu putem lăsa pe Muşchetari fără a vorbi de Planchet, valetul lui d'Artagnan. Trebuie să ştie cineva cine interpreta acest rol, pentru ca să-şi poată face o idee lămurită. Noi credem că este destul a spune că aici este vorba de d. Iulian.

Regina (d-şoara A. Popescu). *„Infandum, Regina, iubes renovare dolorem !“* — „În zadar, o, regină, îmi ordoni a-mi reînnoi durerea !“ astfel a zis Enea reginei Didone ; astfel ar fi strigat orice spectator cînd ar vedea pe Anna de Austria pe scena teatrului român.

D-l Pascaly de ce nu are mai multă grijă şi perspicacitate în distribuţia rolurilor ? Ne va pretexta poate că nu dispune de persoanele necesarii ; îl credem.

D-na Bonacieau, protegiată şi devotată reginei şi intrigantă de palat ; este soţia unui băcan, şi aceasta din capriciile şi influinţele camarilei de la Louvre. D'Artagnan îi zice într-o scenă : „Ce eleganţă, ce maniere nobile, ce aer de regină, ce importanţă pe această mică Bonacieau !“ Trebuia să zică astfel pentru că astfel era scris în piesă.

Milady, nume ce s-a auzit pronunţîndu-se şi în piesa întitulată *Muşchetarii,* care, de mai mult timp, s-a văzut pe scena teatrului nostru şi pe care sperăm să o vedem în curînd. Sub numele de Milady, autorul a voit să înţeleagă lipsă de orice sentiment frumos, ambiţiune oarbă, iubire de bani pînă la rezoluţiunea de [a] comite orice crimă, perversitate, laşitate, mai ales viclenia şi, în fine, setea de răzbunare. Iată de ce era responsabilă d-şoara M. Vasilescu, căci d-sa îndeplinea acest ingrat rol. Cu plăcere am putut constata că şi-a înţeles rolul şi şi-a dat multă osteneală a-l interpreta ; dar sarcina era prea grea ; o parte este deja terminată ; cu mai multă osteneală poate fi sigură că nu trebuie să dispere.

În totalitate piesa să pare a fi în armonie executată, dar putem mărturisi că este numai o aparenţă. Credem însă că dacă publicul n-a inundat sala, după cum se aştepta, cauza a fost că timpul material a lipsit direcţiunii pentru a face serioase repetiţii la această piesă, al căriia succes constă mai mult în repedea executare. Nu este mai puţin adevărat că trebuie să recunoaştem că d. Pascaly a făcut adevărate sarcrificii spre a monta această piesă. Nimeni nu este culpabil dacă n-a avut reuşita şi succesul aşteptat.

Noi credem că d. Pascaly s-ar conforma cu regulele teatrale, dacă ar alege piese după personalul de care dispune.

N. SCURTESCU, *POEZII*, 1867—1876

Mult m-am gîndit şi m-am chibzuit dacă se cuvine ori dacă nu se cuvine a vorbi mai pe larg despre această carte. Sunt 237 pagine ; tiparul este îngrijit ; iară cartea, privită din afară, face impresia unei cărţi care cere a fi cetită. Din întîmplare însă ea se începe cu o poezie intitulată *Poetul* şi se sfîrşeşte cu o „odă de ocaziune" scrisă în „proză" şi intitulată *Don Carlos* etc., etc. Astfel oareşicum zidurile pe care se razemă întreaga alcătuială poetică nu par a se potrivi şi, fără voie, trebuieşte să ne aducem aminte zicala : *Principium difficile* şi să punem alăturea cu ea : *Finis coronat opus*. Dacă însă de început n-avem multă nădejde, tocmai pentru că este început, iară sfîrşitul ştim că e sarbăd, tocmai fiindcă e sarbăd, ce să mai căutăm în carte ?

Cu toate aceste, să iertăm pe „poet" pentru sfîrşitul prozaic şi să începem de la început.

„Poetul se inspiră
Şi cîntă p-a sa liră
Dureri şi fericiri, —

Lăsînd apoi în lume
Alăturea c-un nume
Şi cînturi şi gîndiri."

Aceasta e strofa cu care d. Scurtescu începe şi poate era bine ca tot cu această strofă să şi sfîrşească.

Înainte de toate pentru că aceasta pare a fi cea mai bună dintre toate strofele care sunt în carte, apoi pentru că nu ne-ar fi dat ocaziune spre a ne încredinţa că ne promite una şi ne dă alta, şi, în sfîrşit, pentru că nu ar fi trebuit să cetim 234 pagine pline de versuri spre a ne încredinţa că d. Scurtescu a făcut un bun sfîrşit începînd a scrie în proză.

Poetul se inspiră.

Dar de ce?

De un *„quiproquo"?* de „Bivolari"?! de „amicul meu Fundescu"?! de un „sfînt prelat"?! de „arderea morţilor"?! de „Don Carlos"?! Colţat poet trebuieşte să fie şi acela, care, inspirat de asemenea lucruri,

„...Cîntă p-a sa liră
Dureri şi fericiri, —

Lăsînd apoi în lume
Alăturea c-un nume
Şi cînturi şi *gîndiri.*"

Dar în sfîrşit să zicem că „cîntă pe a sa liră dureri şi fericiri."

Vorba cea mare e: cum le cîntă?

Homer a cîntat despre broscoi şi rău tot n-a cîntat.

Pentru ce d. Scurtescu să nu poată cînta bine despre amicul său Fundescu, mai ales cînd îl ştie la Văcăreşti, de unde împărăţia neamului broscănesc nu e cu totul departe?

Să vedem, dară, care este felul, noima şi hangul cîntării.

Numai decît în strofa despre poezie este prea multă înţelepciune, dar prea puţină poezie. Strofa este un adevăr, pe care autorul ni-l înfăţişează într-o limbă limpede, dar cu desăvîrşire prozaică, astfel că impresia ar rămînea aceeaşi şi dacă versurile ar fi scrise luîndu-se drept proză. Cu o mică deosebire însă. Scriitorul nu ar fi fost silit a se face vinovat de o greşeală logică, căutînd o rimă pentru cuvîntul „fericire".

Cînd poetul cîntă numai dureri şi fericiri, el poate lăsa în lume „şi cînturi şi dureri şi fericiri", poate lăsa în lume „cînturi şi gîndiri", nu poate lăsa însă „şi cînturi şi gîndiri", decît avînd trebuinţă de un „şi" înainte de „cînturi" şi de un „gîndiri" pentru „fericiri", căci forma „şi cînturi şi gîndiri" presupune că se vorbise mai sus *atît* de cîntare *cît* şi de gîndire.

Alt cîntec! *Haremul.*

„Gîndirea mea lăsasem cît vrea să vagabunde,
Prin locuri şi prin timpuri ce numai ea pătrunde,
Trecutul, viitorul pe deget le învîrtea,
Palaturi aurite fără metal clădea.
Oceane, munţi şi rîuri avea drept jucărie
Să schimbe, ca pămîntul în alt mod să devie.
Guverne, tronuri, state, la toate punea foc,
Ş-apoi le zidea iarăşi cu alte legi la loc.
La cer şi-nalţă zborul; d-acolo cu iuţime
Se răpezea să afle a mării adîncime.
I-era d-ajuns o clipă din iad la paradis
Ş-un pas ca să străbată din Peking la Paris.
De colo pînă colo deprinsă «să colinde»
Neavînd cel puţin grijă de «pas şi de merinde!»"

E cu putinţă?! E cu putinţă ca cineva să străbată din cer în adîncul mării, din iad în paradis şi apoi — din Peking la Paris, chiar fără de paşaport, chiar fără de merinde?! E cu putinţă ca liberul cugetător poet să vorbească despre un paşaport în lumea gîndirilor?! ...Prea bine! dar trebuieşte un „Paris" pentru „paradis" şi o „merinde" pentru „colinde". Cu preţul acestor rime poetul ne sileşte însă a ne aduce aminte de clovnul care îşi ia avînt să sară peste un cal şi apoi fuge pe sub foalele calului, să ne aducem aminte visurile în care zburăm pe sus şi apoi, deodată, ne trezim c-am căzut în o baltă fără ca să ne putem da seama cum, cînd şi pentru ce.

Şi această slăbiciune de a cădea din nouri tocmai cînd credem că îşi ia avînt să zboare mai înalt e păcatul ereditar a tuturor poeziilor din cartea d-lui Scurtescu.

„Vedeţi voi acea fată
Cu obrajii ca un crin,
Cea fiinţă «mititică»",

pe care poetul o pune deopotrivă cu Venus şi cu Calipso, care nu erau „mititice" şi pe care

„Curtezanii o urmează
Neîndrăznind a spune drept
Că amoru-i turmentează“

fără ca să găsim un motiv binecuvîntat pentru aceasta, deoarece nu credem că autorul a voit ca, prin droaia de curtezani, să ne aducă aminte o scenă cu totul nepoetică.

Nu vom mai cita alte strofe. Ne mulţumim cu aceste, care par a fi cele mai bune începuturi. Numaidecît „începuturi“, căci poeziile d-lui Scurtescu au particularitatea de a ne spune tot în cea dintîi strofă, astfel încît cele următoare nu sunt decît „hangul“, ori dacă ne mai place „isonul“ celei dintîi, mărginindu-se a explica ce se zisese la început destul de lămurit spre a deveni orice explicare de prisos. Aceasta ne încredinţează că autorul este un cugetător, care adeseori apucă vreo gîndire şi o pune în versuri ; că nu este însă un cap dispus la visătorie, pe care adeseori gîndirile îl apucă şi-l ţin legat, îl poartă departe de lumea zilnică şi îl silesc a grăi în o limbă neobicinuită. Cugetătorul poate să scrie versuri şi chiar versuri corecte, poate să găsească rime şi chiar rime plăcute ; visătorul însă gîndeşte în versuri şi rimele îl găsesc pe el, fără ca să le caute. Şi este bine ca acela, ai cărui creieri produc mişcări ritmice, în ritm să scrie, iară acela, care e silit a începe cu

„Vedeţi voi acea fetică“

să urmeze a scrie în proză, căci va fi mereu silit a sili cuvintele să se potrivească la forma prescrisă de regulele versificării. Dealtminterlea d. Scurtescu pare a se fi deprins cu versificarea, de orice este în stare a scrie despre „Bivolari“ (p. 160), despre „amicul Fundescu“ (p. 140) şi despre „sfîntul prelat“ tot atîtea versuri.

În fabula *Porumbii şi heretele,* autorul ne încredinţează că ştie româneşte ; cu toate acestea în poeziile sale serioase crede de cuviinţă a ne spune lucruri nepotrivite, ca şi

„D-atîtea ori, femeie
Sădeşti cîte-o idee
În «craniul» muncit.“

Pentru ce nu în „creierul“ muncit ? Craniul înainte de toate este un lucru pe cît se poate de nevinovat, care nici nu se munceşte, nici nu ne munceşte, ci şade frumos la locul lui fără ca să-i stea cuiva în cale, decît poate bătăuşilor.

De asemenea „mundul-intoan-osana“ şi

„Cînd voi să sting «flama»...
«Incendiu» se preface...
«Colindă imensa vecinicie...» la un moment propice.“

şi multe şi mărunte, care, la anul 1877, toate sunt gîndaci înţepaţi şi rezervaţi pentru muzeul de curiozităţi. Aceasta o ştim cu toţii şi prin urmare ne mirăm văzînd că d. Scurtescu nu şi-a romanizat poeziile publicate la anul 1877.

*

Dar să lăsăm aceste la o parte. Cartea d-lui Scurtescu este o carte pe care o recomandăm publicului cititor.

O recomandăm, pentru că multe dintre poeziile dintr-însa cer a fi citite. Cititorul va găsi într-însa ce e drept idei prozaice, idei greşite, idei chiar primejdioase, dar, în sfîrşit, idei şi idei dezvoltate şi expuse cu destulă claritate didactică. Poezie cititorul nu va găsi multă în versurile d-nului Scurtescu ; va găsi însă destul rezonament şi aceasta e mult pentru o lume care abia a scăpat de mofturi, secături, panglicărie şi beţie de cuvinte.

Cartea d-lui Scurtescu este o dovadă de progres ; dar aceasta nu o scuteşte de a fi o dezamăgire pentru toţi aceia care se obicinuiseră a pune talentele d-lui Scurtescu în combinaţiunile lor despre mersul mişcării noastre literare.

Am ţinut la talentele d-lui Scurtescu şi acum trebuieşte să ne convingem că am ţinut mai mult decît însuşi a crezut de cuviinţă a ţinea. Înţelegem ca un om cu talente să-şi piarză vremea făcînd stihuri pentru *Ghimpele,* înţelegem ca să preamărească pe „Bivolari“ într-un articol de ziar ori chiar şi în versuri, înţelegem ca îndeobşte să se facă vinovat de necuviinţe estetice : ne stă însă mintea în loc cînd vedem că în urmă își adună toate *aceste păcate ale tinereţelor* şi le tipăreşte alăturea *cu creaţiunile* serioase ale sale ; căci

> „Poetul se inspiră
> Și cîntă p-a sa liră
> Dureri și fericiri, —
>
> Lăsînd apoi în lume“

numai ceea ce e vrednic de a fi păstrat !

LUMPATIUS VAGABUNDUS

Ei ! tot bine a făcut Noe cînd a sădit bine e cuvîntata de viţă. Nu e vorba ! e rea băutura ! Dar Cizmarul, cînd se satură de băutură, începe cu beţia. Dealtminterea omul e atît de al dracului, încît, dacă n-ar fi bere şi vin şi rachiu, ar începe să se îmbete şi de apa de la izvor. Numaidecît al dracului, căci Tîmplarul, Croitorul şi Cizmarul sunt de felul lor nişte oameni pe cît se poate de nevinovaţi, e însă că duhul lui Lumpatius Vagabundus a pus sechestru pe dînşii, ba a dat chiar rămăşag că nu vor scăpa din ghearele lui. Şi bine a făcut Lumpatius Vagabundus, căci dacă n-ar fi făcut tocmai aşa, nu s-ar fi putut scrie o comedie asupra acestei întîmplări.

Asta-i tot : comedia ! Mai ales în ziua de astăzi, de dimineaţă pînă seara, mereu dăm din o comedie proastă în altă comedie proastă : cu atît mai bine trebuie să ne pară că putem merge seara la Circ ca să vedem după toate celelalte şi o comedie mai cinstită. Bine a făcut şi d. I. D. Ionescu, căci Noe cu viţa, duhul lui Lumpatius Vagabundus cu rămăşagul şi Neamţul cu comedia nu ne foloseau nimic, dacă d. Ionescu nu ne-ar fi adunat o trupă care să ne arate şi nouă cum a fost şi cum s-a petrecut.

Da, în Circ, se joacă piesa *Lumpatius Vagabundus.*

Era un fel de cutezare a pune această piesă pe scena română. Înainte de toate caracterele dintr-însa sunt nişte tipuri atît de special germane, încît pe scena română foarte lesne pot să ne facă impresia de parodii ; apoi limba e atît de particulară, încît e cel puţin foarte greu a spune în româneşte tocmai aceea ce s-ar zice pe nemţie. D. Ionescu a ştiut însă a trece peste amîndouă aceste greutăţi : a localizat întrucîtva piesa. Limba este limba mahalalelor de Bucureşti şi este bine că este aşa, chiar nici nu putea să fie altfel. Pare-mi-se d. Wachmann a făcut traducerea ; îi lăudăm bunul-simţ şi îndemnăm şi pe alţii să urmeze tot astfel. În orice comedie tradusă dintr-o limbă streină, limba trebuieşte să fie aceea în care vorbesc la noi oamenii ce fac parte din clasa reprezentată pe scenă.

Rolurile principale erau împărţite între Alexandrescu — Tîmplarul, Mateescu — Croitorul şi Ionescu, însuşi domnul director I. D. Ionescu — Cizmarul.

Pe d. Alexandrescu îl ştim ca Alexe în piesa *Jianul* : jocul d-sale e studiat ; cîteodată cade în exagerări. Ca Tîmplar d. Alexandrescu pînă în sfîrşit îşi păstrează cumpătul.

D. Mateescu rămîne tot însuşi, unic în felul său, astă dată un tip sprinten şi uşuratic, un Don Juan părăsit de toţi dumnezeii, dar un actor tînăr, care, în rolul din *Lumpatius Vagabundus,* are ocazie să-şi desfăşure talentele, fiind însă acest rol mai variat decît toate pe care le avuse pînă acum, adeseori oboseşte şi cade pe un moment. Dealtminterea noi nu avem croitori de care d. Mateescu ar putea să se razeme ; iară pe croitorul german nu-l cunoaşte şi dacă l-ar cunoaşte, nu ar fi bine să-l copieze ; ne arată dar un tip aproape îndeplinit, nu însă tipul *Schneider*-ului, ci tipul „ştrengarului" de pe bulevardul Bucureştilor. Tot mai bine !

Pe d. I. D. Ionescu, în sfîrşit, îl vedem într-un rol mai mare, şi anume un rol parcă urzit anume pentru d-sa. Ionescu, boccegiul dramatic, debutează ca actor şi rămîne la acelaşi nivel. Dealtminterea, nu e greu să fi popă, dac-ai învăţat carte. D. Ionescu face pe cizmarul beţiv. Apoi, har domnului, *Schneider*-i, nu sunt în Bucureşti, dar beţivi ?! D. Ionescu n-avea decît să-şi aleagă pe cel mai bun din mahalaua cutare şi cutare. Şi aşa a făcut, şi drept are şi bine face. Dacă avem şi noi cizmari, avem şi noi beţivi, pentru ce să ne mai aducem alţii din streinătate ? Pentru ce să imităm şi în aceste pe alţii ? Ne facem un cizmar beţiv al nostru. D. Ionescu culminează în două scene : povestirea jalnicei istorii despre Eduard şi Cunigunda — Cunigunda şi Eduard — şi scena din actul al patrulea, în care rezistă încercările d-nei Clei. În amîndouă aceste scene vedem un beţiv cum, între aceleaşi împregiurări, sunt ori ar trebui să fie beţivii, nu însă din Germania, ci din Bucureşti. Acesta poate să fie luat drept un păcat : e însă o virtute. Dar de un păcat tot parcă s-ar face şi d. Ionescu vinovat : nu cumva operează prea mult cu sticla ?! O glumă bună e bună, dar tot se toceşte cu vremea.

Frumuseţea muzicală a întregei piese este în actul al treilea, în care vedem întîia oară într-un rol pe doamna Maria Polizu. Aceasta este pentru sine o plăcută surprindere. Dar surprinderea e cu atît mai plăcută, cînd putem recunoaşte, fără de nici o rezervă, că d-na Maria Polizu a debutat cu succes, cînd vedem că scena română a cîştigat o actriţă şi o cîntăreaţă, a cărei lipsă era atît de simţită. Ne întrebăm cum ar fi fost cu putinţă ca acest *qoud-libet* să fie executat cu aceeaşi precizitate şi acelaşi simţimînt, dacă alăturea cu domnişoara Marinescu şi cu d. Mateescu nu ar fi jucat d-na Maria Polizu ? Cîntecul plăcut al d-şoarei Marinescu, uşuritatea d-lui Mateescu şi corurile îndestul de disciplinate ar fi perdut tot efectul, dacă ar fi lipsit contraaltul ori dacă el nu ar fi putut să fie la aceeaşi înălţime, la care l-a ţinut d-na M. Polizu.

Dealtminteri d. Ionescu nu putea pune pe scenă o piesă atît de variată şi cu atît de multe persoane, decît hotărîndu-se a pune în lucrare şi pe unele dintre puterile noi. În *Lumpatius Vagabundus* debutează mai mulţi dintre elevii angagiaţi în trupa de la Circ şi două dintre eleve. Îndeobşte debuturile sunt îmbucurătoare şi ne dau loc la speranţa că în curînd ne vom bucura de puteri proaspete. Cu deosebire însă Circul ne promite o sprintenă subretă, ce numaidecît cu ocazia debutării era gata să fugă cu Croitorul berbant.

Dar să încheiem. „Artistul cîntăreț“, cutreierătorul dramatic, actorul ce a vagabondat ani de zile prin țară și lume, foarte firește, numai în *Lampatius Vagabundus* și prin *Lumpatius Vagabundus* putea să debuteze.

Numai înainte tot așa, căci cu vremea o să iasă ceva și publicul se va aduna !

TEATRUL ROMÂN

I

Îmi aduc aminte de copilăria mea. Cam la mijlocul tîrgușorului în care am petrecut aceste zile nepretențioase, era o piață mare încungiurată de cele mai frumoase case. Din cînd în cînd se ivea pe această piață cîte o grămadă de oameni cu fețe streine. Erau acrobați italieni. Alergînd la școală și întorcîndu-mă acasă, mă opream în apropierea lor, ascultam limba neînțeleasă în care se înțelegeau și priveam cum își clădesc baratca. Cum erau, cum se purtau și cum se pregăteau spre a se ascunde din vederea lumei, ei produceau în sufletul meu impresia tăiniciei pline de farmec ; astfel sosind acasă, mai smerit decît de obicei, sărutam mîna părinților mei și-i rugam ca numaidecît să mă ducă și pe mine la „comedie“. Sufletul îmi era plin de închipuirile minunățiilor care sunt ascunse în dosul scîndurilor țănduroase“ ; toată ziua eram neastîmpărat : ieșeam la uliță, priveam fricos la cel mai nevinovat nor, care se ivea pe cer. Înspre seară, inima îmi tresare în auzul unei trîmbiți și a unei tobe mari. Țipînd nebunatic, grăbesc la uliță, privesc și un fel de fierbințeală îmi cuprinde tot trupul. Ei vin ! Călare pe cai mari și mici, comedianții înaintează pe ulița cea mare. Un voinic îmbrăcat în haine pestrițe șade mîndru pe calul său, suflînd în trîmbița sa sclipitoare. Pe alt cal stă în picioare o femeie îmbrăcată în haine scurte și făcînd mereu zgomot cu două tave de aramă. În urma lor vine cel cu toba mare ; bate... bate ca și-n tobă ! După toţi, droaia de copii, urletul cîinilor... o scenă impozantă. La fiecare cotitură de uliţă ceata se opreşte, omul cu trîmbiţa încetă a mai sufla, răsuflă o dată cu greu, apoi strigă :

„Astă-seară pe piaţa cea mare, mare reprezentaţiune extraordinară, *salto-mortale*, regina deşertelor călărind deodată pe trei cai, rezbelul american, zburătorul fără de aripi, dracul de la moara părăsită, înţelepciunea unui măgar şi altele nemaivăzute în acest oraş. Intrarea la locul întîi numai atîta, la locul al doilea numai atîta, iară la locul al treilea numai atîta şi atîta !“

Drum-drum ! Cimbarratta-bum !

Seara baratca era plină... Apoi o lună de zile nu se mai vorbea decît despre comedie şi comedianţi.

. . . .

Aţi văzut afişele cele mari pe păreţii Bucureştilor ? ! Ele nu sunt decît un fel de „Cimdadratta-bum !“ Sunt moneda-hîrtie a vieţii noastre sufleteşti, marca timpului în care trăim. Sunt şi afişe mici pe care oamenii totuşi le văd, fiindcă ochii le sunt astfel făcuţi ca să le caute. Noi trecem pe lîngă afişele mari şi nu le vedem, ori dacă le vedem, nu citim pe ele decît două cuvinte : „moft !“ şi „panglică !“

Cine e dar vinovat dacă teatrul român nu înaintează ? Toţi deopotrivă ! Să deosebim „teatrul“ de „scenă“ : scena română o fac actorii ; teatrul român îl facem noi, publicul, cu actorii împreună. Actorii sunt păcătoşi, dar nu noi avem să le-o spunem aceasta. E greu a înota în apa care nu e destul de adîncă !

Îndeobşte publicul e dispus a învinovăţi pe d. Millo şi pe d. Pascaly : iară d. Millo şi d. Pascaly mereu se plîng de public. Şi unii şi alţii cu drept.

Să aruncăm o privire asupra celor din urmă trei ani din viaţa teatrului român. Foarte puţini români îşi vor fi dat seamă despre viaţa teatrală a Bucureştilor în aceşti ani, foarte puţini se vor fi încredinţat că la anul 1874 istoria teatrului român a intrat în o nouă epocă, pe care trebuieşte să o însemnăm cu numele I. D. Ionescu.

Încă de mult erau în scena română două curente : curentul român, reprezentat de d. Millo şi curentul franţuzit, reprezentat de d. Pascaly. Pentru istoria teatrului român Millo şi Pascaly nu sunt doi oameni, ci două şcoale, două şiruri de idei, care, mai mult ori mai puţin, se exclud. Millo este un repertoriu şi Pascaly alte repertoriu ; Millo este un fel de a reprezenta şi Pascaly alt fel de a reprezenta. Şi dacă ne vom da bine seamă, ne vom încredinţa că această deosebire se strecură prin întreaga noastră lucrare literară : Millo este Alecsandri, iară Pascaly este V. A. Urechiă.

Dacă atît Millo, cît şi Pascaly nu ar fi găsit publicul pentru repertoriile şi jocul la care ţineau, nu ar fi putut să se susţie. La început însă teatrul era susţinut simplu pentru că românii se credeau a fi datori să susţie un teatru, care se numea „român“ şi „naţional“. Mai tîrziu a slăbit acest entuziasm. Mulţi mergeau la teatru, plăteau pentru intrare, apoi să întorceau acasă constatînd că plăcerile, pe care le-au gustat în cursul reprezentaţiunii, nu sunt deopotrivă cu preţul de intrare. Scena era cam ieftină şi prin urmare teatrul părea cam scump. Astfel cu încetul publicul s-a retras şi actorii au rămas oareşicum însăşi public.

D-l Millo şi d. Pascaly cum au căutat să-şi adune public ?

La anul 1874, d. Millo era directorul unei trupe de actori asociaţi, dînd reprezentaţiuni în teatrul „cel mare“, iar d. Pascaly compusese o altă trupă, cu care da reprezentanţiuni la Circ, prin urmare, în teatrul „cel mic“. În teatrul „cel mare“ îndeobşte se dau reprezentaţiuni „prea mici“. Trupa nu dispune decît de puţine puteri bune, astfel d. Millo, ca artist de gust bun, îndeobşte alegea piese cu personal mic, spre a nu fi silit să dea rolurile unor actori care ar fi putut să le schimonosească. Aceasta era corect, dar nu în teatrul „cel mare“. Oamenii nu se mulţumesc cu pui de prepeliţă, cînd au plătit pentru curcan. Dacă însă vina teatrului mare era de a fi dat reprezentaţiuni prea mici, teatrul cel mic a căzut în păcatul reprezentaţiunilor prea mari. D. Pascaly e o dată omul afişelor mari şi rămîne consecvent. Mi-aduc aminte că am fost odată la Circ. D. Pascaly avea rolul unui cleft ; iară d-şoara Anica Popeasca făcea pe o clefţească. M-a prins mila de ierbaria risipită cu această ocazie. Din întîmplare, pe vremea aceea era la Circ şi circ, pare-mi-se compania *lui Suhr, și d. Pascaly*, ca om practic, numaidecît a știut *să exploateze această* împrejurare spre mulțumirea *publicului său*. Reprezentațiunea se sfîrșește cu o grandioasă apoteoză, să ivește focul bengal, pistoalele se descarcă, tunurile bubuie, actorii se așează în centrul alcătuind o grupă plastică, iară în fund compania circului aleargă peste scenă gonindu-și caii sirepi... Efect... aplauze frenetice — și însărbezirea oamenilor de gust.

Dar în sfîrșit, d. Pascaly a dus-o pînă la sfîrșit, adică pînă la cea din urmă reprezentațiune.

D-l Millo o pățește mai rău. Teatrul român, național, Teatrul cel Mare, teatrul-școală devine ceva, ce foarte puțin se deosebește de un birt : scena pe care se reprezintă *Cer cuvîntul*. Revista *Cer cuvîntul* era în tot cazul un simptom de decadență literară : un scandal, însă nu era decît jucată pe scena teatrului „național“. Cu această reprezentațiune se încheia o epocă tristă în istoria teatrului român.

Demult încă românii cugetători erau preocupați de soarta teatrului. Acum însă toți erau de acord că trebuie să se facă ceva spre a pune teatrul pe niște baze mai sănătoase. Erau însă deosebite părerile. Unii credeau că teatrul din București trebuie să devie un așezămînt susținut de către guvern și actorii mai mult ori mai puțin funcționari publici cu drept de pensiune. Aceasta însă nu ar fi cu putință decît în o țară, în care atît actorii, cît și publicul au ajuns la un anumit stadiu de dezvoltare mai înaintat ; în România actorul plătit de către guvern ar fi un om care și-a cîștigat dreptul de a nu stărui mai departe. Niciodată un guvern nu are dreptul de a susținea un așezămînt de cultură care nu este capabil să-și adune oamenii, între care să răspîndească cultura. Numai teatrul plin poate face pretenție la susținerea publică. S-a reparat dar casa în care publicul se aduna spre a face teatru împreună cu actorii ; această casă s-a pus la dispoziția actorilor ; d. Odobescu, unul dintre cei mai competenți în materie de gust, a binevoit a se însărcina cu direcția generală a teatrului ; n-a rămas decît ca actorii să își adune publicul.

Vom vedea dacă știe să-l adune.

II

Între aceste se ivește în București un om obscur, un actor necunoscut, un cutrierător, care-și dă numele de „artist român“, I. D. Ionescu.

D-nu I. D. Ionescu și-a luat lecțiile în școala lui Millo ; în aceeași vreme și-a însușit însă și bunul-simț practic al d-lui Pascaly. Era vorba să joace ; dar, pentru a putea juca numaidecît, trebuia să trăiască. Acum d. I. D. Ionescu e cam durduliu, cam bine hrănit, atunci era însă mai a țînțar. În sfîrșit cusurul era că publicul nu voia să vie.

Stai ! — își zise tînărul actor — dacă nu vii tu la mine, mă duc eu la tine.

Pe baza acestui principiu practic, I. D. Ionescu s-a poreclit „artist cîntăreț“, și a devenit un vîntură-țară. Plecînd din România, a apucat-o de la Brașov, apoi a străbătut ca păcatul prin Ardeal, Țara Ungurească și Banat. Arta cîntăreață a d-lui I. D. Ionescu nu era scumpă și prin urmare găsea cumpărături. Prin orașe, orășele, sate și chiar sătulețe, precupețul artistic făcea treabă, iară oamenii îl pomenesc și-l vor pomeni, căci repertoriul era sănătos și zămos : *Barbu Lăutarul, Herșcu Boccegiu, Von Kalikenberg, Pandurul cerșetor, Ciobanul român, Cocoana Chirița* și alte de asemenea, tot lucruri potrivite cu gustul lui nenea Stan și nenea Bran. Dar I. D. Ionescu e un om cutezător. Una ca una, artist român de artist român, pleacă la Viena și găsește mușterii, pleacă la Pesta și găsește mușterii. Văzînd apoi că în Viena nemțească și în Pesta ungurească se pot găsi oameni pentru comedia română, d. I. D. Ionescu, tot ca om cutezător, s-a întors în România spre a pipăi pulsul națiunii, cătutîndu-și și aici oameni... Dar — și tocmai aici se vede omul practic —, artistul cîntăreț începe cu precupeția la Galați, unde sunt mai puțini români și numai apoi intră în București... Mare ocol a făcut spre a intra la „Union Suisse“.

Da, tocmai pe vremea cînd Teatrul cel Mare devenise deopotrivă cu birtul, un birt din apropierea acestui teatru degenerează și devine teatru.

M-aş rămăşi, că d. I. D. Ionescu a fost odată psalt, altfel nu i-ar fi putut plesni prin cap să înceapă a da reprezentaţii prin birturi. Ca psalt s-a încredinţat că oamenii nu vin la biserică ; ca actor s-a încredinţat că nu merg la teatru : nu rămînea decît că umbla bucuros la birt şi, prin urmare, aici i-a căutat. Dar cu ce fel de marfă ? ! fără îndoială cu marfă de birt.

D-nu I. D. Ionescu a fost adus cu sine repertoriul cu care făcuse treabă prin Ardeal, Ţara Ungurească şi Banat, adăugînd la el fărămăturile pe care le adunase prin Viena şi Pesta. Rămînea dar ca publicul să îşi aleagă bucăţile care se potrivesc cu gustul lui, căci d. I. D. Ionescu a dovedit că e gata să facă şi pe dracul şi pe popa — „la dorinţa generală“. Astfel sunt nedrepţi aceia care osîndesc pe d. I. D. Ionescu pentru „şansonetele“ şi „artiştii“ ori „artistele“, cu care îşi petrecea publicul. D-nu Ionescu da marfa de care se simţea trebuinţă.

În toată vremea cutrierării sale prin ţări străine a fost un „artist român“ ; întorcîndu-se însă în România, a dovedit că îşi cunoaşte ţara, deschizînd un *café-chantant* nu românesc, ci „internaţional“. Şi va părea paradox, dar este adevărat că I. D. Ionescu numai prin activitatea sa internaţională a putut să-şi împlinească misiunea naţională.

De mult încă şi aproape în tot anul se dau în Bucureşti reprezentaţiuni germane. Chiar atunci cînd I. D. Ionescu sosise la Bucureşti, în sala „Bossel“ se dau reprezentaţiuni germane. Afară de aceasta prin deosebite birturi ori cafenele *Volkssänger*-ii vienezi ori peştani îşi făceau treburile. Pentru a putea dar reuşi, d. I. D. Ionescu trebuia să ridice stindardul internaţionalităţii. Se îndoia că cu românii va putea deocamdată să facă treabă ; prin urmare, se adresa la străinii din România şi cu deosebire din Bucureşti.

Numaidecît atunci, cînd a sosit la Bucureşti, d. I. D. Ionescu s-a prezentat în o societate de cea mai întinsă internaţionalitate. Erau doi inşi : un român şi un chinez, artistul Ionescu şi artistul Az-Iz. Era peste putinţă ca această alcătuială stranie să nu fi produs în Bucureşti o bucăţică din impresia pe care o produseseră în mine acrobaţii italieni.

„Să vedem frate ! ce poznă o mai fi şi asta ? ! un român şi un chinez nu s-a mai pomenit în Bucureşti ? !“ îşi vor fi zis bucureştenii, şi fiindcă marfa nu era scumpă, nu puţini erau care se hotărau „să facă o încercare !“.

Prea bine ! Ionescu făcea pe Cucoana Chiriţa, Az-Iz înghiţea săbii ; Ionescu făcea pe von Kalikenberg, iară Az-Iz mînca foc. Şi lumea ? !... Lumea a găsit că e frumoasă comedia aceasta şi s-a dus, s-a dus la birt, unde era deprinsă a merge. „Un franc“, numai un franc duminica ; iară în zilele de lucru cincizeci de bani, „numai cincizeci de bani !“ Teatrul cel Mare ? — moft ! Teatrul cel mic ? ! — panglică ! Sala „Bossel“ ? — secături ! Bravo Ionescu !

Mulţumită încuragiării de care a avut onoarea a se bucura din partea onor. public al capitalei, d-l I. D. Ionescu pleacă la Viena spre a angaja pe cei mai distinşi artişti şi pe cele mai renumite artiste şi spre a compune o trupă care să poată mulţumi în toate privinţele gustul onor. public, sperînd a se bucura şi în viitor de binevoitoarea încuragiare cu care au fost onorată pînă acum. Drum — drum ! — Cim-dadratta-bum !

Trupa se compune : *Fräulein* cutare de la „Orfeul“ din Viena, *mademoiselle* cutare de la Paris, *sir* cutare şi *miss* cutare de la Palatul de Cristal din Londra, d-nul artist cutare şi domnişoara artistă cutare. Chiar însuşi directorul I. D. Ionescu execută un program variat şi cu totul nou. În toate zilele reprezentaţiuni extraordinare. În curînd debutul renumitei artiste, distinsului artist ori singurei trupe de cutare şi cutare... În sfîrşit, lucrul merge strună. D. Ionescu nu cunoaşte decît o singură lege : dacă voieşti să trăieşti şi să faci treabă, caută de îţi mulţămeşte muşteriii. Plecînd din acest principiu băcănesc, mereu îşi schimbă marfa ; unul vine, altul se duce ; cînd vin, toţi sunt distinşi şi renumiţi ; cînd se duc, nu sunt decît nişte secături. Dacă un artist ori o artistă se bucură de aplauze, se bucură şi de consideraţiunea directorului şi de francul de la intrare şi de angagiamentul întins ; îndată, însă, ce publicul zice „moft“, „fleac“, ori „secături“, d. Ionescu anunţă că în curînd va fi debutul cutărui sau cutărei, în sfîrşit — ceva nemaivăzut în acest oraş.

Dar toate acestea ar fi rămas zadarnice, dacă practicul director ar fi uitat că a fost început cu precupeția și că în comerțul român precupeția este marca naționalității. Deoarece nu era cu putință ca să umble de la casă la casă cu marfa sa, s-a mulțumit a o purta de la birt la birt. Cînd a văzut că la „Union“ treaba merge bine, a mai deschis o filială la „Zipser“ și alta la „Iacik“. Astfel juca deodată în trei locuri. La nouă ceasuri cucoana Chirița ori d. von Kalikenberg se prezenta la „Zipser“ ; la 10 publicul de la „Iacik“ se bucura de această onoare ; iară la 11, d. Ionescu era pe scena de la „Union“, anunțînd pe cealaltă zi o reprezentațiune, un program variat, prețurile cele obicinuite. În urmă I. D. Ionescu joacă în sala marelui hotel „Dacia“, și dacă ar fi știut că la Obor, ori la Tirchilești poate să facă treabă, numaidecît ar fi grăbit să-și alcătuiască baratca.

Cu acest chip I. D. Ionescu devine un nume cunoscut, d. I. D. Ionescu un artist într-adevăr distins și lumea începe a se deprinde cu niște plăceri, la care mai nainte nu prea mult se gîndea.

Dar multă vreme nu putea să meargă tot astfel. Carul începu a scîrții ; marfa precupețului începu a se învechi ; repertoriul începu a se toci. Daca a început cu chinezul Az-Iz, d. I. D. Ionescu nu putea să urmeze decît cu d. Pantazi Ghica.

Numaidecît la „Iacik“, d-l Pantazi Ghica a luat direcția noului așezămînt, căutînd să atragă publicul prin productele sale pe care d. Ionescu le prezenta mulțimei adunate. Această direcție culminează și se sfîrșește în *Ai cuvîntul*, care umple de cîteva ori sala Circului.

De aici înainte d. I. D. Ionescu începe a se fuduli și de pe o zi pe alta devine tot mai durduliu : își face de lucru pe la sala „Bossel“, refuză angagiamentul ce i se oferă la Teatrul cel Mare, face excursiuni prin provincie, și în sfîrșit intră la „Walhalla“.

Urmează o fază cu totul nouă : *Finetta, Frou-Frou, Rode-Rode, Haile-hadaidi, Gott-wie-talentvoll, Fanelli-Fanelli !*

Într-o zi d. prefect Bălăceanu anunță pe artistul I. D. Ionescu că nu îi mai permite a da reprezentațiuni. D-l Pantazi Ghica e revoltat, grăbește la Prefectură și apelează la libertățile înscrise în Constituțiune.

„D-le Ghica ! — îi răspunse prefectul — aici nu e vorba de «constituțiune», ci de «prostituțiune».“

III

Acțiunea internațională și prostituțională a d-lui I. D. Ionescu n-a lipsit a produce rezultate naționale și moralizatoare. Înainte de toate, orice teatru strein a devenit în București imposibil. Aceasta este o urmare pe care nu putem pune destulă greutate. Nu e vorba de ură contra streinilor, nu de tendența de a romaniza pe streinii din București ; e vorba de un lucru cu desăvîrșire negoțătoresc ; banii, care se cheltuiau pînă acum pentru susținerea actorilor streini, sunt de aici înainte rezervați pentru teatrul român. Nu rămîne decît ca actorii români să știe a se face părtași de dînșii.

Altă urare de o importanță desăvîrșită e reacțiunea care s-a ivit între actori, cît și în o mare parte a publicului contra acțiunei dramatico-acrobatico-adamitice a d-lui Ionescu.

Între actori numaidecît trebuiește să deosebim pe cei mai tineri de cei mai bătrîni.

Este în viața actorilor români o împotrivire șugubeață : adeseori se pretinde ca să se arate simțindu-se a fi ce mereu se simt a nu fi ; astfel, adeseori devin niște contradicțiuni *in adiectio* ; regi drențuroși, băcani flămînzi, bancheri cu punga goală, viteji indispuși și alte de asemenea ciute cu coarne. În vremea aceasta artistul cîntăreț se hrănește cu „inocență“ de la „Idee“ și bea la bere ca un neamț. Cu drept cuvînt dar, actorii mai bătrîni condamnau activitatea d-lui I. D. Ionescu, care le răpea publicul ademinîndu-l cu niște lucruri de nimica.

Dar aici e vorba numai de cei mai colțați.

O altă parte, și cu deosebire tinerii erau revoltați : pentru dînșii arta era degradată, teatrul român era întinat, zeița Thalia umbla prin birturi — pe jumătate în tricot, iară pe jumătate chiar fără de tricot.

Cea dintîi manifestațiune a acestei reacțiuni este „Junimea".

Sub conducerea d-nei M. Flechtenmacher se formează o mică trupă de tineri și tinere, talente proaspete formate în Conservatorul din București, diaconi și diaconițe care intră în scenă cu sacrul foc al începătorilor. Teatrul „Junimei" anunță pe publicul de „bun-gust" că va începe să dea reprezentațiuni în sala „Bossel" ; domnu Flechtenmacher se însărcinează cu direcția muzicală ; reprezentațiunile încep cu un repertoriu compus din comedii și drame bine alese... și ? ! Și după vreo zece reprezentațiuni, „Junimea" se încredințează că lumea nu vine, că publicul „cu bun-gust" lipsește.

Dar în viața socială nu este o putere mai mare decît „Junimea", care este hotărîtă a „conserva" : peste puțin tinerii actori încep lupta acolo, unde trebuiau s-o înceapă spre a putea ieși ca învingători, adică în birturi. Cu încetul Bucureștii se umplu de teatre. Deosebite trupe mici se instalează prin deosebite birturi și grădini publice. În sala marelui hotel „Dacia", la „Pomul-Verde", la „Caracaș", la „Union", în grădina „Paradis", în „Orfeul de vară", în „Noul Orfeu" la „Walhalla", în grădina „Rașca", și încă în cîteva alte locuri mai depărtate de centru ; publicul este invitat să asiste la executarea unor programe variate, prețurile fiind moderate, mîncările și băuturile din cele mai bune și mai ieftine, iară serviciul prompt și toate spre mulțumire onor. comitenți. Anul 1876 se distinge prin aceea că oriunde te duceai, dai de teatru, și, vrînd-nevrînd ești silit a te deprinde cu acest fel de petrecere. Fieștecare trupă își are repertoriul și modul ei de a reprezenta și, potrivit cu localitatea, cu repertoriul și cu modul ei de a reprezenta, își are și publicul „amator". În această revoluțiune teatrală se disting însă cu desăvîrșire două trupe : Junii, care își dau reprezentațiunile la „Walhalla", fiind povățuiți de către răposatul Caragiali, și trupa Lupescu, care știa să îndesuiască lumea în grădina „Rașca". Aceste două trupe au hotărît direcția în care teatrul român va trebui să urmeze a se dezvolta.

La „Walhalla" era un trio, care ar fi [fost] bine să rămîie nedespărțit : Mateescu—Hagiescu și Manolescu. Și

multe lacrămi a vărsat publicul din vina acestor tineri, căci omul nu varsă lacrimi numai cînd plînge, ci le varsă și atunci, cînd cineva știe să-l facă a rîde din toată inima. În ce consistă însă farmecul acestei mici trupe ? Consistă înainte de toate în limbă, apoi în concepțiuni și, în sfîrșit, în modul de a reprezinta. Repertoriul era compus din piese parte românești, parte traduse cu deosebire din franțuzește. Dacă nu era bună limba pieselor românești, tinerii o potriveau cu urechea lor. Traducerile se vărsau apoi în o limbă, pe care d. Manolescu ori d. Mateescu o învățase nu știu unde și nu știu de la cine, care însă era proaspătă și românească. Îndeobște însă piesele se localizau și astfel publicul nu era silit a-și închipui niște caractere, pe care nu și le putea [închipui], lipsindu-i elementele pentru aceasta.

În sfîrșit jocul, mimica, gesturile, toată mișcarea erau studiate, dar astfel studiate, încît privitorul mereu trebuia să bănuiască pe actor de a fi copiat pe cineva dintre bucureșteni. Vedem dară pe scenă niște oameni, cum sunt oamenii de la noi, vorbind în o limbă cum se vorbește la noi și făcînd niște lucruri cum se fac ori cel puțin ar trebui să se facă și la noi : era un adevăr estetic în ceea ce vedeam și auzeam.

Trupa Lupescu era de același caracter. Însuși Lupescu era un localizator talentat, un psalt excelent și un actor ager, deși mai puțin format. Repertoriul și jocul de la „Rașca", era deopotrivă cu repertoriul și jocul de la „Walhalla". Și rezultatele au rămas aceleași : reacția în public.

Spre a ne lămuri asupra reacțiunei care s-a ivit în public, să începem numaidecît cu o scenă familială.

Bărbatul își fumează țigarea, își bea cafeaua, apoi se ridică, își îmbracă paltonul, își face o nouă țigară și își umple tabacherea.

— Dar unde te gătești ? îl întreabă nevasta.

— Ei ! — răspunde bărbatul — secături ! Am vorbit cu Tache și cu Mache și cu Matache, ca să mergem astăseară la „Ionescu". Se zice că ar fi un actor cu talentele extraordinare.

— Prea bine ! — îi zice nevasta — apoi du-mă și pe mine.

— Nu se poate !

— Cum zici ? ! Nu se poate ? !

— Zău nu se poate ! sunt unele necuviinţe. Apoi bere, fum, mirosul de mîncări, ei ! o mulţime de inconveniente.

— Apoi, te rog, — răspunde acum nevasta — se cuvine să mergi tu unde nu se cuvine să merg eu ? ! Eu nu vreau să mergi.

Bărbatul merge ori nu merge ; destul că teatrul devine o cestie familială, şi cu încetul „dorinţa generală" se schimbă. Femeile ar dori să vază şi ele ceva, cînd bărbaţilor le este dat a vedea adeseori mai mult decît ar fi poate de cuviinţă.

Alăturea cu femeile sunt apoi şi oamenii de bun-gust, pentru care Ionescu nu putea fi decît un bob de diamant aruncat în mocirlă. Ei sunt dar pentru reacţiune.

Peste puţină vreme „Walhalla" se umple de tineri, studenţi, funcţionari necăsătoriţi, literaţi începători, îndeobşte oameni care pot merge la „Walhalla" fără a fi mustraţi pentru aceasta şi care ştiu să guste reprezentaţiunile fără ca să le pară rău de francul pe care l-au plătit. Între acte, cîţiva muzicieni tineri execută un program nepretenţios, care adeseori face pretenţie la aplauze.

Grădina „Raşca" se umple de familii. Trupa Lupescu se prezenta cu *Vlăduţu-Mamei,* cu *Cina făr' de sfîrşit,* şi cu alte de asemenea ; orchestra Wiest execută un program mai pretenţios ; lumea ascultă, priveşte şi se întoarce acasă fără ca să-i pară rău de francul pe care l-a plătit.

Apoi la „Paradis", la „Orfeu", la „Dacia", la „Pomul-Verde" — în sfîrşit, teatrul ajunge a fi un lucru obicinuit, plăcerile dramatice devin pentru un mai mare număr de oameni trebuinţe simţite şi pe ici, pe colo se iveşte cîte un om, cîte o familie, care introduce în condica gospodăriei casnice o nouă rubrică — „Teatru".

Acum să vedeţi însă pe omul practic ! Ce face d. I. D. Ionescu ? ! Credeţi că mai rămîne pe lîngă precupeţie ? Credeţi că îşi urmează activitatea internaţională ? ! Vorbă să fie !

După ce a izbutit a coborî toată scena în birturi şi grădini, pleacă şi se duce, anunţînd pe public că lasă în locul său pe d. Millo. Grădina „Union" se ridică la rangul de *„Café-chantant* naţional".

Numadecît d. Ionescu a simţit că onor. public nu mai se mulţămeşte cu internaţionalitatea dramatico-adamitică ; deci, întorcîndu-se la Bucureşti, numaidecît se face negoţător *en gros* şi începe cu marile reprezentaţiuni extraordinare în fostul Circ, acum teatru român de comedii şi vodeviluri, ba chiar teatru român de operete. Intrarea la mese — numai un franc. Locurile numerotate — numai doi franci ; lojele pentru patru persoane — numai opt franci, iar amfiteatrul — numai şi numai cincizeci de bani. La ocaziuni extraordinare aceste preţuri se urcă ; dar „din cauza crizei generale" ele se reduc. Fumatul este permis. Pentru aerisire s-au făcut patru ventile. Sala totdauna va fi bine încălzită. Cele mai bune mîncăruri şi băuturi, cel mai prompt serviciu. „S-avem norocire !" Programul cel mai variat. *Signor* Antonio cu *signora* nu ştiu cum îi mai ziceau, renumita trupă serie, Petrescu şi Velescu, gimnasticii români, d. Moceanu cu opt elevi ai săi, trupa Cronwell sau oamenii de cauciuc, comedie, *vaudeville,* dramă, însuşi d. I. D. Ionescu — la urma-urmelor publicul să-şi aleagă din toate cîte ceva.

Ei bine ! cu acest chip d. Ionescu a dat nu mai puţin decît 96 reprezentaţiuni. A plătit pentru local, a plătit pe artişti şi pe actori, a cheltuit pentru montări şi priviţi la el, de pe o zi pe alta, tot mai durduliu se face.

Lumea se adună la Circ ; adeseori îmbulzeala era atît de mare, încît d. Ionescu era silit să puie geandarmi la intrare. Pentru ce veneau care veneau ? ! Îşi prindea d. Ionescu oamenii cu laţul ? ! Nu ! Îi prindea cu francul, bată-l să-l bată de franc !

IV

După ce d-nul Ionescu a ştiut să adune la Circ toate puterile care făceau efect prin birturile şi grădinile din Bucureşti, precupeţia artistică trebuia să înceteze.

Acesta este rezultatul mişcării noastre teatrale în cei din urmă trei ani.

Domnul I. D. Ionescu, căruia trebuieşte să-i atribuim meritul de a fi provocat această mişcare în viaţa noastră teatrală, nu este un om al teoriilor estetice, nu vrea să îndrepteze lumea cu umărul, nu ne vine cu idei premeditate, nu pretinde a fi menit să cultiveze pe români : tocmai aceasta l-a făcut însă capabil să provoace mişcarea pe care a provocat-o. Este un om cu mult bun-simţ practic, şi deoarece nu vorbim şi despre miniştri, ci numai despre actori, am dori ca tot actorul român să înveţe din păţitele d-lui Ionescu şi să se mărginească a fi deocamdată om al bunului-simţ practic.

Încă pe vremea cînd călătorea pin Ardeal, Ţara Ungurească şi Banat, d-nu Ionescu trebuia să adopteze un principiu sănătos. Foarte adeseori avea ocaziune să se încredinţeze că naţia nu gustează îndestul şansonetele sale, fiindcă erau luate din o viaţă, pentru ardeleni, ungureni şi bănăţeni, mai mult ori mai puţin străină şi erau scrise în o limbă adeseori frumoasă şi românească, dar îndeobşte deosebită de idioma cu care erau deprinşi spectatorii. Totdeauna o parte din public erau ţărani şi ţărance, şi faţă cu această parte cîntăreţul cutrierător s-a arătat mai mult decît om al bunului-simţ practic : el juca în special de dragul acestei părţi ; el voia să placă în special românului neoaş ; el era mulţumit numai cînd vedea oglindirea mulţumirei în feţele acestor oameni neprefăcuţi. Spre a putea dar reuşi, d-nu Ionescu, sosind într-un orăşel, numaidecît îşi da seamă despre particularităţile lui şi, între mărginile putinţei, îşi potrivea limba, jocul, ba chiar şi caracterele după publicul pentru care îşi da reprezentaţiunile.

Aceasta e şcoala dramatică, din care a rezultat felul de a reprezenta a d-lui I. D. Ionescu.

Era în primăvara anului 1872.

Într-o zi de sîmbătă, d-nu Ionescu deduse o reprezentaţiune într-un orăşel din podgoriile crişeneşti, avînd în programul său, între altele, pe *Ciobanul român* şi pe *Pandurul cerşetor*. Cel puţin a patra parte din public erau ţărani.

Duminică dimineaţa cineva bate sfiicios la uşa actorului. Uşa se deschide şi pe prag se arată un ţăran, ţiind în mînă un coşuleţ acoperit cu un ştergar curat :

„Să nu fie cu supărare, d-le Ionescu, — zice el turburat — v-am adus un coşuleţ cu struguri, dacă-mi veţi face cinstea să-l primiţi de la mine."

Ce sunt cununile de lauri, ce sunt briliantele strălucitoare alăturea cu acest coşuleţ acoperit cu un ştergar curat ? Mai e cu putinţă ca actorul, care a avut parte de acest dar nepretenţios, să cunoască altă lege decît pe aceeea de a mulţumi pe publicul său ?

Domnul Ionescu a venit la Bucureşti, a urmat ca mai înainte şi pentru aceea a reuşit. Întru ce a reuşit însă ? ! Acelaşi principiu a produs aici rezultate cu totul opuse. Dacă a prezentat bucureştenilor pe *Finetta*, pe *Frou-Frou* şi pe *Fanelli*, nu le-a prezentat fiindcă îi erau drage, ci-i erau drage, fiindcă îşi cunoştea satul şi ştia că doreşte a le gusta. Îndacă ce a văzut că s-a petrecut o schimbare în gustul publicului, a compus o trupă, potrivită cu această schimbare ; şi dacă astăzi nu mai este cum a fost, tot multămită publicului este cum este. Iar dacă mîne se va încredinţa că publicul are gust de Shakespeare şi este gata a-l plăti cum se cuvine, d-nu Ionescu dă o raită pin ţară, adună actorii pe care-i poate găsi, apoi ne anunţă pe mîne în afişe mici pe *Othello*. Dar trei franci, numai trei franci intrare !

„Aceasta e curată negoţătorie !" Da ! dar ce ar trebui să fie, dacă nu negoţătorie ? ! „O şcoală naţională !" vor striga panglicarii ! „Numaidecît, o şcoală fără de învăţători şi fără de şcolari : un tărîm de răsfăţări literare şi artistice", ar trebui să zică.

Nicodată teatrul nu a fost şi niciodată teatrul nu va fi menit a răspîndi o cultură care nu este. El este un aşezămînt de cultură, un aşezămînt, în care cultura se manifestă, iară nu un aşezămînt în care ea se adună ori chiar se produce. Poetul este omul vremilor viitoare ; actorul trebuie să rămîie omul actualităţii ; poetul are dreptul de a nu se supune nimănui ; actorul trebuieşte să se supuie publicului său. Căci poezia rămîne ; iară actorul nu poate juca decît înainte de a fi murit.

Ori voiţi să puneţi pe Sofocle, pe Shakespeare, pe Goethe şi Victor Hugo pe scena română ? ! De dragul cui ? ! De dragul nostru care înţelegem ce vor toţi aceşti oameni înţelepţi să zică ? Nu ! căci noi suntem cel puţin tot atît de cultivaţi ca şi aceia care pretind a fi meniţi să răspîndească cultura, şi prea bine să ştie că, pentru noi, Shakespeare, pe scena română, nu ar fi decît un atentat la bunul-simţ estetic. Şi puneţi dar pe aceşti oameni nevinovaţi pe scena română de dragul acelora care nu sunt încă destul de cultivaţi şi care nu au avut încă norocirea de a gusta creaţiunile lor : aceştia însă nu înţeleg ; pentru aceştia reprezentaţiunile nu sunt decît vraje băbeşti. În loc, dar, de a răspîndi cultura, şi acei oameni, care au mai rămas cu mintea ipenă, se deprind a se ocupa cu lucruri pe care nu le înţeleg. Nu credem apoi că este binefăcător un aşezămînt care stăruieşte să încurce capetele oamenilor.

Teatrul are o singură misiune : de a ne da, după o zi de muncă obositoare, un ceas de repaus sufletesc, cîteva momente de plăcere senină. Atîta cerem : şi dacă teatrul va şti să ne-o dea aceasta, el va fi vrednic de susţinere. Alt bine teatrul nu ne poate face ; el poate însă să ne facă cu atît mai mult rău : în acel ceas de repaos ne poate ocupa cu lucruri care înveninează sufletul ; el ne poate da plăceri care nu sunt senine ; el ne poate sili să ne deprindem a gusta frumosul într-un fel care nu este al nostru ; el ne poate deznaţionaliza, ne poate demoraliza, ne poate înserbezi, ne poate înscîrbi. Dacă, cu toate aceste îl vom susţinea, atunci noi suntem de vină.

Teatrul român nu este susţinut : aceasta dovedeşte că nu e vrednic de a fi susţinut. Scenă, public şi scrietori sunt, dar nu se potrivesc.

Teatrul Naţional, ori cum i se zice, Teatrul cel Mare, e menit a da plăceri cu deosebire părţii mai culte şi mai bogate a publicului ; oamenii mai culţi şi mai bănoşi l-au înfiinţat ; numai oamenii mai culţi şi oameni bănoşi îl vor putea susţine. În zadar sunt toate vorbele late : o artă română numai atunci va fi cu putinţă, cînd boierii se vor face protectorii ei.

Tocmai însă boierii şi îndeobşte oamenii mai culţi nu pot fi dispuşi a merge la teatru, deoarece în acel teatru nu pot vedea decît ce au mai văzut prin Paris cu mult mai bine, şi nu pot, fiindcă trebuie să se ferească de supărări estetice... Iară nenea Stan şi nenea Bran îşi cumpără marfa mai ales de la Circ.

Dacă e dar ca teatrul român să înainteze, el trebuieşte să ne dea lucruri pe care nu le putem vedea nici la Paris, nici la Viena, trebuieşte să ne dea *marfă românească*. Teatrul cel Mare ar fi trebuit s-o înţeleagă aceasta chiar mai nainte decît precupeţii dramatici.

Nu sunt piese româneşti destul de bune ! Apoi da ! sunt puţine ; dar puţine sunt tocmai pentru că întreaga noastră mişcare teatrală a fost greşită.

Precupeţia dramatică şi Circul d-lui I. D. Ionescu au izbutit a stîrni în o mulţime de oameni interes pentru teatru ; au izbutit să creeze un public pentru parterul şi galeria Teatrului celui Mare. Acest rezultat poate să fie binefăcător, dar în aceeaşi vreme poate să fie stricăcios. Totul atîrnă de la nivelul estetic, la care se va mănţinea Circul. Dacă însă încă o dată ne va fi dat să vedem pe *Finetta* şi pe *Frou-Frou*, osînda va cădea numai asupra Teatrului Naţional, care nu va fi voit să înţeleagă.

Domnul Ionescu a adus în Bucureşti un principiu sănătos, dar primejdios ; „Junimea“ şi trupa Lupescu au dat pe baza acestui principiu mişcării noastre teatrale o direcţie sănătoasă ; dar, tot pe baza acesui principiu, Circul va putea să decază, cum adeseori îl vedem, într-adevăr, coborîndu-se la mascaralîcurile trecutului.

Disciplină ne trebuieşte. Nimic fără de măsură ! Scena trebuieşte să mulţumească pe public, nu însă dîndu-i *tot*, ci numai aceea ce este *mai bun* din cele care îi place.

Înainte de toate Teatrul cel Mare e menit a fi o *şcoală pentru actori* şi în aceeaşi vreme o *şcoală de disciplină dramatică ;* pentru aceea are un deosebit drept la susţinerea publică. Acest drept însă — *numai întru cît va ştii să ne mulţumească fără de a înceta să fie ce este menit a fi.*

O TRÎNTEALĂ LA CIRC

Ieri-seară, adecă a treia zi de Paşti, s-a dat la Circ, în onoarea ziarului *Timpul,* o mare reprezentaţiune extraordinară, revista anului, ori *Bădărăniile nepolitice* ale d-lui Pantazi Ghica... Ei ! Dar secăturile chiar şi în ziua de Paşti tot secături rămîn. „Marea reprezentaţiune" s-a sfîrşit cu o mare apoteoză şi cu un „mare fiasco". Astă dată publicul nu s-a mărginit a tăcea : el s-a pronunţat întrucîtva mai lămurit.

Suntem recunoscători pentru satisfacţia ce ni s-a dat ; suntem însă mai mult mulţumiţi văzînd că publicul bucureştean nu mai e dispus a jertfi bani şi timp pentru nişte reprezentaţiuni ca şi aceea de ieri-seară. Nu suntem preocupaţi de noi înşine, ci de viitorul teatrului român ; şi suntem convinşi că acest viitor va fi asigurat, dacă publicul va încuragia tot ce este bun şi de bună-cuviinţă şi va respinge cu dispreţ tot ce ar face apel la slăbiciunile omeneşti. Şi nu ne mai îndoim că, de aici înainte, toţi aceia, care s-ar hotărî să mai scrie o revistă dramatică pentru publicul bucureştean, vor trebui să fie oameni de spirit, oameni de bună-cuviinţă şi dacă nu oameni oneşti, cel puţin iubitori de adevăr : astfel o vor păţi ca d-nul Pantazi Ghica, deoarece este vătămător pentru un public ca şi cel din Bucureşti a presupune că îi vor plăcea nişte lucruri care nu pot să placă decît unei societăţi degenerate.

Am dori totodată să fie constatat că şi astă dată publicul n-a avut pentru d-l I. D. Ionescu în special decît un surîs de compătimire. Oamenii s-au întrebat şi tot se mai întreabă : Unde e bunul-simţ practic al d-lui Ionescu ? Circul îşi are publicul amator. N-a înţeles d-l Ionescu că *Timpul* a dat expresie opiniunei publice din capitală, dîndu-i sfatul binevoitor să urmeze cu piese ca *Iancu Jianu, Vlăduţu-Mamei, Lumpatius Vagabundus* şi altele cel puţin de acest nivel şi să nu-şi înstreineze publicul cu secăturile d-lui Pantazi Ghica ? N-am fi crezut că va trebui un fiasco pentru ca să fim înţeleşi.

Apoi, d-l Mateescu, talentatul actor Mateescu, se cuvine să-şi abuzeze de darul firesc spre a lua în rîs pe veteranul Millo ? Ei bine ? Fraţilor actori ! ! Cine să vă mai respecteze, dacă voi înşivă uitaţi respectul ce datoriţi bătrînilor voştri trăiţi în traiul scenei ? ! Unde e respectul pe care un actor tînăr îl datoreşte publicului şi propriilor sale talente ? !... Dar să sperăm că fapta d-lui Mateescu nu e decît „un păcat al tinereţelor".

Astă-seară se va da la Circ, în „beneficiul" d-lui Fr. Schipek, o reprezentaţiune extraordinară cu program variat şi bine ales. Nu ne îndoim că şi astăzi publicul se va pronunţa, dar altfel.

CONCERTUL LUBICZ

Cînd producţiuni de artă se manifestă la finele sezonului, ele întîmpină totdauna pretenţiuni mai mari din partea publicului, care s-a obosit gustînd, după circumstanţe, sau prea mult sau prea puţin. Astfel programele se aleg după această dificultate ce trebuie învinsă.

Primul număr al programului d-nului Lubicz ne-a adus un concert de Reinecke ale cărui motive desfăşurîndu-se lin, aproape monoton, ţin totuşi pe ascultător cuprins de interes, cel puţin prin respectul, ce totdauna îl avea o operă bună, chiar şi dacă îi lipseşte schinteia divină de care au parte numai cei aleşi.

Executarea acestui număr, ca şi a tuturor celor posterioare, sub toate raporturile a fost „corectă“, iar nu după tipicul modern, prin care opere de artă (cîteodată) se degradează la nişte reprezentaţiuni personale a celui ce execută.

Focul elastic al concertistului, ţinuta moderată dar sigură a executării temelor sunt producţiuni generalminte recunoscute, pe cari auditoriul le-a gustat cu plăcere, fără a simţi un prea mare dor după o originalitate artistică.

Concertul Hiller excelează, cu deosebire la început, prin un fel de întrebări şi răspunsuri capriţioase şi visătoare, în urmă printr-o fantezie misterioasă, după care vine apoi concluziunea briliantă cu un pas artistic de o îndrăzneală sigură. Mişcările ritmice sunt alese pretutindeni cu mare fericire.

D-ra Cuciuc şi-a executat partea cu abilitate şi inteliginţă ; este de relevat mai cu seamă claritatea pasagelor grele în respectul tehnic şi harmonic, de cari Hiller dispune fără multă cruţare. Din *pianissimo*, ce curge ca mărgăritarul, precum şi din tremolo şi saltul-octav se cunoaşte şcoala d-lui Lubicz.

Prin Rossini ajungem la partea vocală a concertului ce a fost reprezentat în modul cel mai plăcut de domnişoara Assan.

Maestrul Rossini, un corifeu din ariergarda artei italiene, a adus un ornament şi un buchet bogat pentru muzica de concert, ce-şi datorează imortalitatea mai ales plăcutei uşurinţe, care se poate înţelege şi primi de toţi ascultătorii.

Dacă Hanslick declară de o barbarie modernă smulgerea ariilor de opere pentru concerte, desigur dînsul prin asta nu înţelege acele piese frumoase ale coloraturei italiene cari n-au în sine nici un conex cu opera din care sunt scoase.

Paralel cu acest avantagiu merge nepotrivirea textului cu muzica. Orice fel de cuvinte se pot uni, fără pagubă, cu pasagele ce curg în valuri de armonie ; aici este vorba numai de efectul tonurilor ; Rossini n-are de predecesor pe un Wagner, şi cuvintele sale proprii sunt semnificative : „Cine a auzit una din operele mele le-a auzit pe toate“.

D-ra Assan ne-a surprins cu atît mai plăcut prin executarea ariei din *Semiramis*, cu cît aceasta se reprezentă rareori.

Netezirea registrelor tonurilor, timbru limpede şi o menajare a respiraţiunii studiată în mod remarcabil au arătat valoarea acestei arii, precum şi acelei din *Dinora* de Meyerbeer. Deşi aceasta din urmă, după forţele disponibile, s-a reprodus foarte bine, s-a observat însă o scurtare prin transpoziţiune. Oricît de mare a fost influinţa Italiei asupra lui Meyerbeer, el totuşi a adus destulă şcoală clasică moştenită, pentru a pune de bază a creaţiunilor sale un caracter rezolut, care la orice arie se manifestă în alegerea felului de ton ce i se cuvine, şi din care cauză transpoziția coborîtă a d-rei Assan a făcut un efect straniu în pasagele înalte.

Rezumînd tot ce s-a produs, concertul Lubicz se poate considera ca unul dintre cele mai bune din acest sezon, și-i suntem recunoscători pentru o dispozițiune mai dulce și mai primăvăratecă, după producerile din urmă ale d-rei Dudos, care ne reaminteau prea mult zgomotul războiului.

N. SCURTESCU : *RHEA SILVIA* ȘI *DESPOT-VODĂ*

I [INTRODUCERE]

Sunt cîteva luni de zile de cînd d-nul Scurtescu a pus la dispozițiunea publicului dramele sale *Rhea Silvia* și *Despot-vodă.* Dîndu-ne însă seamă atît despre aceste drame, cît și despre celelalte scrisori ale d-lui Scurtescu, trebuie să ne încredințăm că ele nu fac pretenția de a fi gustate și de către acea parte a publicului al cărei organ e *Timpul*. Pe lîngă toate, d. Scurtescu mai pare a scrie cu deosebire spre a combate unele dintre principiile pe care noi le susținem și prin aceasta poate că ne-ar impune datoria de a-i trece scrierile în tăcere.

Cerem dar iertare de la cititorii noștri, dacă, cu toate aceste, le vom vorbi despre niște lucruri de care poate că nu ar fi dispuși a se interesa : atît importanța, ce îndeobște li se dă scrierilor d-lui Scurtescu, cît și faptul că am vorbit pînă acum despre o parte a lor, justifică o critică mai amănunțită a celeilalte părți.

Voind să rămînem drepți, trebuie să dăm acestor scrieri importanța pe care o au, adică pe care li-o dau stimatorii talentelor d-lui Scurtescu ; nu am vorbit dar despre ele decît acum, cînd spiritele par a fi intrat în o fază mult mai liniștită și agitațiunile zilnice nu răpesc o parte din mințile cititorilor.

Dar înainte de toate să ne lămurim poziția față de Scurtescu, scriitorul.

Cu voie ori fără voie, suntem însă dispuși a crede că, din întîmplare, d. Scurtescu e adeptul unei școale literare, cu care nu se potrivește și în care d-sa ne pare cel mai teafăr cap.

Totdauna sunt în societatea omenească o mulțime de oameni care nu sunt nimic, nu sunt buni de nimic și cu drept cuvînt urăsc viața în care lor nu li se dă partea pe care o ar dori și cu cît mai mult urăsc pe oamenii care se bucură de vreo părticică din această parte. Ei ar dori să încete toate deosebirile între oameni, deoarece toate, ori dacă nu, cele mai multe, fiind spre scăderea lor, îi mîhnesc. Aceste deosebiri sunt însă atît de firești, încît e ceva tragic în zadarnica stăruință de a le înlătura.

Întîmplarea a aruncat pe d. Scurtescu, care este ceva și este bun de ceva, între oamenii purtați de această tragică stăruință. Întîmplarea e apoi cu atît mai tristă, cu cît dreptul de a urî puterea, bogăția și inteligența numai fiindcă sunt putere, bogăție și inteligență, nu li se poate acorda decît acelora, care nu au nici putere, nici bogăție, nici inteligență. Îndată ce un om este bogat, firea îl poartă să ție la puterea care îi scutește bogăția și la inteligența care dă valoare bogăției sale. Întocmai apoi precum bogatul s-ar dovedi prea puțin înțelept, dacă și-ar risipi bogăția în lupta contra puterii și inteligenței, omul inteligent este o *contradictio in adiecto,* cînd își consumă inteligența în lupta contra bogăției și a puterii, care deopotrivă sunt creațiuni ale inteligenței. Dar oamenii lipsiți de toate aceste sunt mulți și, cu deosebire în o societate mai puțin disciplinată, ei foarte lesne pot străbate, formînd un fel de atmosferă, în care nu arareori se rătăcesc și oameni care ar avea poate dispozițiuni mai puțin zilnice. Unul dintre acești oameni credem că este și d. Scurtescu. În mai multe din poeziile sale, cu deosebire însă în drame, d-sa combate niște principii, pe care a le combate e cel puțin o muncă zadarnică. Dar, în sfîrșit, tot omul are dreptul de a combate după placul său; nici unul însă nu are dreptul de a combate prin mijlocirea unor forme, care nu sunt menite nici pentru combatere, nici pentru susținere, ci numai pentru înfățișare. Cel dintîi lucru, pentru care tragem dar pe autorul dramelor *Rhea Silvia* și *Despot-vodă* la răspundere, este de a fi abuzat de forma poetică spre un scop cu totul zilnic, de a fi scris tendențios.

Și ne vom lămuri dreptul ce avem la aceasta.

Un anume domn Candiano-Popescu, după toate celelalte, mai ajunge a nu avea ce face. Vorba veche a românului zice că „dracul, cînd n-are ce face își cîntărește coada“ [1]. Domnul Candiano-Popescu, însă, cînd nu are ce face, își permite a insulta pe aceia cari își consumă viața în lucrare sufletească și face poezii.

Da, cînd nu are ce face, domnului Candiano-Popescu nu îi rămîne decît să facă ce Alecsandri face. Faptul însă că face poezii, cînd nu are ce face, îi dă dreptul de a ni-o spune. D. Scurtescu desigur va ținea mai mult la meritul literar, decît să ne spuie că și-a scris dramele cînd nu avea ce face; desigur ne va mărturisi că în loc de a fi făcut altceva, ne-a scris dramele sale. Întrucît dar, societatea are drept la puterile membrilor săi, întrucît unii putem cere de la alții să facă ce mai bine știu face, ni se cuvine întrebarea dacă era mai bine ca d. Scurtescu să scrie drame ori să facă altceva. Cum d. Scurtescu era mai folositor pentru sine și pentru noi, scriind drame ori făcînd altceva?

D. Candiano-Popescu, mărturisind că a făcut poezii fiindcă nu avea ce face, însuși ne spune că ar fi făcut mai bine dacă ar fi tras corăbii și numai fiindcă nu avea nici corăbii de tras, nici altă ocupație mai folositoare, s-a dat la fleacuri și a făcut poezii.

D. Scurtescu nu ne face nici o mărturisire de felul acesta: rămîne dar să ne lămurim din scrierile d-sale.

Avem înaintea noastră două drame: una e *Rhea Silvia,* iar alta, *Despot-vodă*. Rhea Silvia e fiica unui rege, o femeie osîndită a nu fi nevastă, o mumă lipsită de copiii săi nelegiuiți, în tot cazul o arătare, prin care sufletul omenesc se poate ridica mai presus de zilnicie. Despot-vodă e un stăpînitor ivit ca din senin, un om de voință, un suflet ce se rădică și cade prin sine însuși, astfel o arătare nu mai puțin vrednică de privirea ochiului poetic.

Citim însă dramele, privim aceste arătări precum ni le înfățișează Scurtescu și se stîrnește în noi bănuiala că poetul nu vede în Rhea Silvia decît pe fiica unui rege lipsit de putere și că Despot-vodă a fost dramatizat mai ales fiindcă se numea chiar Despot și nu era mulțumit cu simplu titlu de Vodă.

---

[1] Hințescu, *Proverbe române,* Sibiu, 1877 (n. a.).

De la început și pînă în sfîrșit, scriitorul pare a fi stăpînit de o tendință, care hotărăște atît concepția cît și încercările de a plăsmui caractere deosebite prin ele înseși și care e cu atît mai rea, cu cît nu e nici generală omenească, nici proprie timpului pe care dramele ar putea să ni-l înfățișeze. E oareșicum ca și cînd oamenii, ce ni se înfățișează în dramă, ar trăi astăzi și ar avea datoria de a lămuri chestiunile care agită cercurile în cari petrece scriitorul : ei nu vorbesc unii de dragul altora, nu vorbesc de dragul acțiunei dramatice, nu vorbesc spre a ne face să înțelegem ce se petrece între dînșii, ci vorbesc de dragul nostru, care nu voim să înțelegem că d-nii cutare sau cutare adevăr grăiesc cînd combat ministerul și stăruiesc pentru libertate, dreptate și cu deosebire pentru egalitate.

Dacă s-ar dovedi apoi că în adevăr e astfel, atunci d. Scurtescu, scriind dramele sale, a abuzat de poziția delicată a Silviei, de nenorocirea lui Despot și de propriile sale puteri, spre a face un lucru care înainte de toate e zadarnic.

Chiar fiind numai zadarnic acest lucru, autorul este răspunzător de viața risipită printr-însul, de munca fabricanților de hîrtie și a tipografilor, cu deosebire însă de timpul pe care cititorii îl consumă cu dramele, cînd ar avea poate ce face.

Dar vorba literaților cu pricina : „E ușor a critica, dar e greu a face mai bine !“ Prea adevărat ! Tocmai însă fiindcă atît de ușor este a găsi greșelile cuprinse în o scriere, e grea datoria scrietorului. Toată greșala este o supărare și nimeni nu are dreptul de a ne supăra numai pentru că nu avea ce face ori nu știa ce face. Fiecare poate avea dreptul de a greși de sine în momentele sale de nechibzuință, dar a greși de sine și de prietenii săi ; cînd însă un om își adună păcatele, sustrage o mulțime de brațe de la o muncă mai folositoare și pune scrierile sale la dispozițiunea societății, atunci ne dă dreptul și ne impune datoria de a-i adresa cuvintele : „Stăi, frate ! Ce am greșit noi, oameni pacinici și iubitori de bine, de ne superi cu păcatele tale ? !“

Pentru ca oricine, chemat ori nechemat, să nu cuteze a primejdui dispozițiunile de lectură ale publicului nostru, trebuiește să se înrădăcineze în conștiința noastră publică convingerea că, nepedepsit, nimeni nu poate să-și bată joc de lucrarea literară și că tot omul care, publică ceva, se expune de a fi în public judecat, lăudat ori osîndit.

Aceste la adresa literaților cu pricina.

Critica nu face nimic : ea se mărginește a spune cari sunt impresiile firești ale unui anumit om de artă ; ea folosește numai lămurind publicul și încuragiind ori înfrînînd pe aceia cari dau ori ar fi numai dispuși a da publicațiii scrierile lor.

Cît pentru dramele *Rhea Silvia* și *Despot-vodă*, ele vor a fi citite. Să nu ne dezgustăm însă prin *Rhea Silvia*, ci să urmăm pe *Despot-vodă*, căci într-însul vom găsi oareșcare răsplată pentru supărările din *Rhea Silvia*. Întocmai precum în „poezii“, d. Scurtescu înaintează căzînd pana la „Oda în proză“, în drame trece de la mai rău la mai bun și *Despot-vodă* pare cea mai bună din scrierile d-sale.

E însă întrebare dacă aceasta e destul de bună spre a ne da dreptul să-l iertăm pentru celelalte.

II UN CUVÎNT

Totdauna situația ce își creează un om cînd cutează a se pronunța în public asupra unui op de artă e mai mult ori mai puțin neplăcută. Lucrul în sine e atît de comun, încît nici nu ar fi permis a face amintire despre el ; e însă bine să ne lămurim pentru ce îndeobște critica trebuiește să supere pe autori, pe amicii lor și chiar pe mulți oameni, care, vorbind drept, nici nu știu de ce e vorba.

Critica opurilor de artă ne lămurește asupra unor lucruri cari nu cer și adeseori chiar nici nu pot să fie dovedite. Frumosul poate, dar nu cere să fie înțeles ; el este spre a fi văzut și simțit : astfel criticul totdauna trebuie să se adreseze la bunul-simț estetic al publicului și să se mărginească a înfățișa lucrurile. A căuta să mai arate

„pentru ce“ anume un lucru este ori nu este frumos, în cele mai multe cazuri ar fi o lipsă de bună-cuviință, deoarece abia poate să fie ceva mai supărător decît a voi să convingi pe cineva despre un lucru pe care ar trebui să-l simță. În public sunt însă nu puțini oameni cărora le lipsește comuna porțiune de bun-simț estetic și pentru aceștia critica este o întreprindere răutăcioasă ori cel puțin un talmeș-balmeș de cugetări nelămurite. Dar de dragul acestora nu este iertat a supăra pe ceilalți.

Să fim dar pe cît se poate de scurți.

Este un obicei vechi că autorii, publicîndu-și scrierile, le recomandă cititorilor prin o adresă mai lungă ori mai scurtă, pe care o tipăresc la începutul cărții. Și d. Scurtescu tipărește la începutul cărței sale *Un cuvînt* pe cît se poate de nelămurit.

În acest *Un cuvînt* ni se zic următoarele :

„Încuragiat de primirea ce ambele scrieri au avut din partea marelui număr de cititori ai *literaturei românești* — m-am îndemnat a le reimprima“.

Să ne fie permis a ne îndoi despre ceea ce în aceste cuvinte autorul ne dă să înțelegem, dar nu cutează a ne spune lămurit. A tipări cuvintele „literaturei române“ cu litere grase era cel puțin o lipsă de modestie, deoarece tot mai este cu putință ca și în marele număr de cititori ai acestei literaturi să se găsească oameni cu totul cinstiți, care poate că nu ar fi dispuși a sfătui pe d. Scurtescu să-și reimprimeze scrierile. Ori poate că numai aceia pot fi luați drept cititori ai literaturei românești care au meritul de a fi încîntați de dramele *Rhea Silvia* și *Despot-vodă ?* Nu ! D. Scurtescu a scris două drame, adică este un om, pe care trebuie să-l presupunem cu mult mai înțelept, decît ca să ne dea dreptul de a-l bănui că voia să ne spuie un lucru atît de lipsit de înțelepciune.

Credem, dar, că această parte a „cuvîntului“ a fost scrisă și tipărită în pripă, cu oarecare ușurință și fără a ținea seamă de publicul către care era adresată.

Despre aceasta ne încredințăm mai bine din cuvintele ce urmează.

Însuși autorul zice :

„Din parte-mi (deși fabricantul lor), așa-zicînd, le recunosc trei defecte :

1. Sunt scrise în versuri.
2. Nu sunt *localizate*.
3. Le lipsește focul bengal.

Uitam : mai au și defectul că nu se vede pe scoarță cuvîntul *Calendar*.

Cît despre înflorirea Teatrului Național — în genere — mă abțin de a cuvînta pentru astă dată.

Atît.

Și poftă bună pentru citire.“

Întreb pe tot omul cu bun-simț dacă mai e cu putință să ne rămîie „poftă“ bună pentru citire după ce am citit acest „un cuvînt“ atît de puțin cuviincios, acest „Măi oameni !“ al d-lui Scurtescu, această îngrămădire de „ghimpi“ îndreptați asupra unor principii care nu se pun în discuțiune, ba poate chiar contra unor persoane pe care autorul nu le numește.

Nu era cu putință ca autorul să scrie o singură pagină în lipsă de tendență ? Nu era cu putință să-și rezerveze „spiritul“ pentru coloanele *Ghimpelui* și ale *Telegraphului* și, ca cel puțin astă dată, să ne vorbească lămurit și cuviincios ? !

Autorul se numește însuși „fabricant“. Nu se crede însă fabricant, deoarece, dacă ar lua scrierile sale drept lucru de fabrică, nu „s-ar mai îndemna“ a le publica. Îndată însă ce nu se simte, este o faptă grosolană de a se numi în public fabricant.

De asemenea autorul nu crede că o dramă poate să aibă defectul de a fi fost scrisă în versuri, deoarece atunci nu ar fi însuși dramele sale în versuri, ori dacă le-ar fi scris odată, nu le-ar fi publicat. Și aceasta e dar o lipsă de bună-cuviință.

Mai mare e însă lipsa de bună-cuviință de care autorul se face vinovat cînd tipărește cuvintele „localizate“ și „Calendar“, cu litere grase. *Rhea Silvia* și *Despot-vodă* sunt individe istorice, iar nu tipuri sociale, care ar putea să fie localizate ; cît pentru „cusurul“ pe care-l „uitase“ autorul, putea să rămîie uitat, deoarece între calendar și dramă numai aceia pot să găsească vreo legătură care ar voi să ne facă capul călindar.

Apoi, cînd un autor își recomandă scrierile, nu are dreptul de a insulta publicul cititor spuindu-i c-a uitat ce numai trebuia să uite.

De la început pînă la „poftă bună“, acel „un cuvînt“ al d-lui Scurtescu este un șir de necuviințe, pentru care autorul a două drame istorice scrise în versuri nu poate fi iertat. Dacă ne-ar fi iertat a ierta pe un om care a publicat un volum de „poezii“ și alt volum de drame, pentru asemenea lipsă de respect față cu publicul, atunci ar trebui să dăm unor „literați“ de felul lui Nichipercea dreptul de a ne înjura de toate pomenile morților noștri. Trebuiește să statornicim, odată pentru totdauna, principiul că aceia care nu se mărginesc întru a răspîndi cultura, ci fac pretenția de a lucra întru ridicarea nivelului nostru intelectual, sunt datori a se adresa către partea mai luminată a națiunei, această parte va osîndi „un cuvînt“ al d-lui Scurtescu și prin aceasta și dramele din carte, deoarece „un cuvînt“ e destul spre a ne încredința că ele nu sunt scrise la adresa ei.

Cît pentru critică, însuși autorul a așezat temeliile pe care va trebui să înainteze întru a lămuri pe publicul disconsiderat asupra valoarei estetice a dramelor *Rhea Silvia* și *Despot-vodă*.

Trei sunt defectele, zice „fabricantul“ : în versuri, în localizare, și în lipsă de foc — zicem noi. Și în adevăr nu am putea să pedepsim pe autor mai bine, decît dacă am izbuti întru a ne încredința că versurile sunt un defect, fiindcă abia mai pot fi luate drept versuri, că al doilea defect este localizarea și că nu focul bengal, ci focul „sacru“ lipsește.

Același om care a scris acel „Un cuvînt“ de la începutul cărții a scris și dramele din carte. Văzînd apoi că nu a putut scrie o singură pagină în destulă liniște sufletească și fără a se fi preocupat de lucruri care nu au loc în acea pagină, ne îndoim că va fi putut scrie drame întregi cu destulă obiectivitate și fără a fi preocupat de chestiuni care nu au loc în acele drame. Da ! E de temut, că faptele, simțimintele și cu deosebire vorbele, cu care autorul înzestrează pe regii, reginele și eroii săi, vor fi păstrat ceva din lipsa de obiectivitate care ne-a supărat în acel „Un cuvînt“ fatal. În sfîrșit, autorul, care, chiar cînd își recomandă scrierile cu o neiertată ușurință se numește „fabricant“, ne silește a bănui că scrierile, pe care ni le recomandă, sunt lucru de fabrică.

Poate că nu sunt : atît mai rău. Atunci autorul este un om cu atît mai respectabil și prin urmare cu atît mai mult dator a nu se adresa către noi decît cu respectul cuvenit.

III VERSUL

„Vers“, la români, nu va să zică cîntec, ci *cîntare ;* trebuie dar să presupunem că tot românul știe ce gîndește cînd zice „vers“ și să nu mai supărăm lumea spuind un lucru știut. Este, vorbind în limba ce se zice cultă, un fel de muzică vocală astfel întocmită, încît chiar și acela care nu ar înțelege cuvintele, după felul și înșirarea sunetelor, să simță cam de ce e vorba.

Cînd o gîndire mai înălțată cuprinde întregul suflet, ea caută a se manifesta pe cît se poate de viuă : ea ne aduce aminte cuvinte care ne fac s-o înțelegem, ne aduce aminte lucruri care se aseamănă cu dînsa, înainte de toate însă ea produce în suflet o mișcare neobicinuită și ne silește să alegem sunete care prin ele înseși produc în alte suflete cam aceeași mișcare și să înșirăm sunetele astfel, încît șirul să fie plăcut la auz și potrivit la gîndirea de care sîntem pătrunși. E dar în vers, afară de ritmica înșirare a sunetelor, o alegere de sunete, potrivită cu gîndirea coprinsă în cuvinte, astfel o deplină armonie între șir, ton și înțeles.

Asemenea versuri nu se măsoară însă pe degete, nu se potrivesc pe calapodul prozodic statornicit : ele se varsă din sufletul coprins de o mișcare neobicinuită și mai mult ori mai puțin viforoasă. Muma cînd se tînguiește la mormîntul copilului, tînărul cînd se răsfață de fericirea sa, precupeața, cînd se ceartă cu vecina, îndeobște omul, cînd e pătruns și își dă avînt, grăiește în versuri rupturite, dar versuri în care e deplin ritmul și deplină potrivirea între sunete și gîndiri.

Pentru omul pătruns de o gîndire și avînt, versul e un fel de necesitate organică și în scrieri nimic mai mult decît versul rău nu ne încredințează că autorul nu simțea ce a scris, că nu era pătruns că nu scria fiindcă n-avea oareșicum încotro.

Versul e spre a fi grăit și prin urmare el este cu deosebire limba dramatică. În dramă ni se înfățișează niște oameni mai presus de viață zilnică, răi ori buni, dar frumoși chiar și în răutatea lor. Limba, în care vorbesc acești oameni, trebuiește să fie potrivită cu firea lor, adică limpede, plăcută auzului, și să alunece astfel, încît fiecare șir de cuvinte să răsune mai nainte de a fi urmat altul.

Nu e destul ca actorul să aibă o înfățișare plăcută și cu deosebire un organ plăcut și darul de a respica vorbele : îndată ce vorbele, pe care e dator a le grăi, se înnoadă, se freacă și îndeobște nu se potrivesc, actorul ne face impresia unui om prefăcut și toată iluzia ni se pierde. Un vers poate să fie mai scurt, altul mai lung ; pot să fie chiar versuri deosebite ; așezarea cuvintelor și formele gramaticale pot să fie întrucîtva neobicinuite : toate aceste nu ne supără, dacă ritmul e păstrat. O greșeală de ritm este un neadevăr, deoarece versul presupune că nu este cu putință a fi pătruns și a vorbi, cu toate aceste, altfel, decît în ritm alunecos.

Să vedem întru cît dramele *Rhea Silvia* și *Despot-vodă* au defectul de a fi fost scris în versuri și întru cît defectul de a pretinde numai că sunt scrise în versuri.

„*Mai iată-mă* o dată ajunsă iar aci,
De unde nedreptatea cu asprime mă goni.
Și *m-aruncă* departe și-mi cauză suspine.
Din lunga-mi exilare, revin azi lîngă tine,
Iubita mea Fulvia. Aci *unde am născut*
Și-a mea copilărie cu drag am petrecut,
Aci unde-altă dată *cu-a mea mamă iubită*
Cu tata și cu frații eram prea fericită.
Dar vai ! acea-ncîntare, *acea dulce plăcere*
Se preschimbară-n urmă în lacrimi și durere,
Spre a-mi scăpa viața, d-aci m-am depărtat ;
Străină și săracă prin țări am colindat ;
Deși eram departe, în neagră umilință,
Ardea însă în peptu-mi acea *sîntă* dorință
Ca să mai *revăz* iarăși străbunul meu cămin,
Și-acum regăsindu-l uit zilele de chin.“

O, tu nenorocită actriță, care vei fi osîndită a debuta cu aceste cuvinte ! Ce se alege de limba ta ? Ce se alege de plăcuta-ți înfățișare ? Cum ți se risipesc talentele ? Dar, în sfîrșit, aceste sunt cuvintele cu care Silvia intră în scenă, aceste versuri, „cu care începe drama“ *Rhea Silvia.* A spune apoi tot ce, în aceste versuri, este cum n-ar trebui ar fi un lucru mai mult ori mai puțin sec : ne vom mărgini dar a arunca puține raze de lumină asupra cîtorva dintre neadevărurile estetice cuprinse în aceste șaisprezece versuri.

Despre o alegere și înșirare de sunete, potrivită cu gîndirile cuprinse în versuri, cu situația în care se află Silvia ori dispoziția fundamentală a întregei drame nici vorbă în aceste versuri. Este un talmeș-balmeș de sunete din care nimeni nu poate să scoață nimic și dacă un turc ori un muscal ar privi și ar asculta, ar înțelege ceva din gesturile, mimica și intonarea actriței iar cît pentru limbă, ar rămîne cu impresia că „prost vorbesc românii“... Să zicem însă că, fiind la început, poetul nu s-a încălzit încă și să mergem mai departe.

Numaidecît cele dintîi două cuvinte sunt o cacofonie, care supără atît limba actorului, cît și urechile publicului. „*Mai iată*“ nu prea are loc în vers.

Al doilea vers e aspru ; dar aceasta s-ar potrivi cu ideea dreptății. Ne supără însă rima „aci-goni“.

„Și *m-aruncă* departe“ n-a fost și nici nu va fi vers.

În al cincelea vers, poetul ne spune un neadevăr, deoarece Silvia *a născut* în altă parte.

În al șaptea vers găsim o altă cacofonie mai supărătoare : „*cu-a mea mamă iubită*“. Parcă nici nu mai e vorba de limba românească, ci poetul dinadins voia să dea dovadă de înrudirea noastră cu vreun popor maladic din lumile depărtate.

În al nouălea vers găsim „*acea dulce plăcere*“ cu totul sarbădă pe care o simțim față de hîrîitura celor șase *r* din „se preschimbară-n urmă în lacrămi de durere !“ Grozavă și înfricoșată, crîncenă durere trebuie să mai fi fost și asta cînd, de dragul ei, poetul merge pînă a preschimba accentuarea cuvîntului „preschimbare“.

Dar „*acea sîntă dorință ?*“ dar „*ca să mai revăd ia-*

răși“ ? dar rimele „născut — petrecut“, iubită — fericită“, „plăcere — durere“, „depărtat — colindat“, „umilință — dorință“ ? dar toate celelalte mai mărunțele ?

Nu ! autorul poate dormi liniștit ! Cel puțin pagina întîi nu are defectul de a fi scrisă în versuri : cuvinte puse pe calapod cu destulă lipsă de indemînătăcie, da ! acestea sunt șirele de litere tipărite pe cea dintîi pagină ; versuri însă nici nu au fost, nici nu vor fi.

După toate aceste, autorul mai are apoi și slăbiciunea de a căuta dinadins formele neobicinuite. Este o lege stilistică a căuta să dăm cuvintelor dreptul lor gramatical și sintatic, întrebuințîndu-le, cum se obicinuiește și așezîndu-le potrivit cu greutatea ce voim să le dăm. Verificarea adeseori ne silește a ne abate de la această lege ; cu cît însă mai puțin ne abatem, versul cu cît mai mult e firesc, limpede și plăcut. D. Scurtescu pare însă a fi de altă părere și face o cacofonie numai spre a putea ajunge la o formă neobicinuită, cînd altă lume recurge la formele neobicinuite numai spre a scăpa de cacofonii. Oricine ar fi zis :

„Aici unde altădată cu mumă-mea iubită“.

Iar d. Scurtescu zice :

„Aci unde altădată cu-a mea mamă iubită“, numai spre a face o greșeală de cacofonie și alta de prozodie.

Greșește însă dacă crede că, cu acest chip, dă cuvintelor un mai mare drept de a fi un defect al dramei.

Aceasta e pagina întîi, adecă versurile pe care autorul trebuie să le fi citit foarte adeseori. Cum de le-a citit fără ca să-i fi supărat limba și auzul ? Faptul că nu a fost mulțumit de a le ticlui, ci le-a și tipărit, ne încredințează că d. Scurtescu e lipsit de darul urechii poetice și că în zadar caută mai departe un șir de versuri care curg mai limpede. Din întîmplare vom găsi pe ici, pe colo cîte un vers plăcut alăturea cu altele ce seamănă a păpuși cioplite din lemn de brad ; muzică însă și armonie să nu căutăm, căci nu vom putea găsi.

Cine se îndoiește n-are decît să citească drama. Pentru aceia însă, care, cu toată îndoiala, nu ar voi să citească, va fi destul să cităm cîteva versuri, așa pe apucate, luînd de pe deosebite pagini cîte unul ori mai multe.

Pag. 4. *Îl aruncă* din scaun prin intrigi, infamie.
6. Căci iar *puni* în pericol *nefericita-ți* țară.
8. *L-a apucat* iar dorul ce-l mînă către tine.
11. Căminul este acolo *unde* sunt zile bune.
19. C-ai *voit* a trimite pe Romul spre peire.
20. *Spre a-i spînzura* cu *pompă pe* carnefici să-mi cheme.
Și ochiul tiraniei în *tot locul* pătrunde.
30. Ce văd ? *Lacrămi* inundă obrazul tău frumos.
Și dominai cu falā.
32. *Cum ! prin ce* minune, prin ce divin mister.
Pe care de mult încă în *mormînt o credeam.*
Al meu *suflet* de tată în urmă-ți dezolat.
34. De-al meu *răsărit* astăzi sunt foarte depărtat.
Să *conserv* focul sacru, *după o lege fatală.*
Și focul cel perpetuu din eroare l-am stins.
36. O ! *n-avea* deloc teamă : lucrez înțelepțește.
35. Încît *omul* a trece pe-acolo se păzește.
37. *Mi-ai luat mai* multe turme, bătîndu-mi pe păstori.
Îi *masacrezi* în lupte sau duci în servitute.
38. Cînd *tinereța poate* chiar milă să inspire.
39. Prin *nepăsare* omul s-a pus sub tiranie.
40. De *oștirea regală* în luptă *ieri robit.*
41. *De va fi scris ca* Romul prin tine a peri.
42. *Piară ; căci eu nu cred,* cînd vera ta blîndețe
Ce fel nefericite, cu-acest *îndrăzneț* zel ?
43. Dar *mi-este tare* frică a nu fi prea tîrziu.
44. *Mulțumesc* întîmplării ce-mi dă p-acest tîlhar,
Să *răsplătesc* o dată, pe-un rege crud, barbar.
45. *Zbirii i-au luat urma, și el vai !* nu-i *departe.*
46. V-aud vorbind cu spaimă d-un *strein scelerat.*
47. Să fi s-ascuns de teamă prin *locurile* vecine
Eram aci — eu numai — cînd *veni* ca spion.
48. *Asemănarea* însăși că-i frate te convinge.
50. De ce sub acest nume un *ucigaș* s-ascunde.
52. C-a îndrăznit să intre în palatul regesc.
53. Cînd eu îți arătam teamă, să nu mă tem ziceai.
63. Da. Simță și el o dată ce Silvia a simțit.
72. Dar astăzi cînd o fiică și nepoți am aflat.
83. N-am cugetat vrodată ca printr-o amăgire.
93. S-o-ntreb d-are corajul ca marmur-a privi.

103. A ! mulţime desculţă şi ticălos popor !
109. Noi pentru viitor nu-i dăm alt fundament.
Cînd prin a sa prudinţă să domnească va ştii.

Mai mult credem că nu doreşte nimeni care îşi are îndurare de urechi. Cu toate aceste încă puţine specimene de cacofonie :

Eu trec drept o străină, care a sosit din Vei.
Aci ! o ce plăcere, al meu suflet azi simte,
Căci ce folos îmi este *dac-am astă mîndrie,*
Să pot a fi ferice *stă numa-n a ta mînă.*
Eu n-am cruţat nimica ca să mă fac temut,
Viaţa-mi ţi-este-n mînă.
Era rege, azi nu e. Acuma eu sunt rege.
Aş vrea vrun om să aflu de frate-meu a-mi spune.
Sunt stînci ce tiraniei aduc des ruinarea.

(„Atît ! Şi poftă bună pentru citire.“)

Oricît de înălţate ar fi ideile ce se ascund în aceste forme, oricît de bine plăsmuite ar fi caracterele ce ni se zugrăvesc printr-însele, nu este cu putinţă să ascultăm cu plăcere şi să privim în linişte sufletească. E ca şi cînd în tot momentul ar trebui să ne aşteptăm la vreo neplăcere. Aceasta pentru public. Cît pentru scenă, drama are un defect cu totul tehnic : e aproape peste putinţă a recita versul ei — şi pentru actor un adevărat supliciu a fi silit să îşi întocmească organismul glotal potrivit cu răsuciturile metrice ale poetului. Ne va fi greu a găsi trei versuri la un loc fără ca să fie într-însele abuz de hiaturi, de monosilabe, de vocalizare, de accent sau cel puţin de sintaxă.

Abia mai este un popor la care să se fi tipărit atîte versuri rele ca şi la noi. Toate aceste versuri pot să fie însă de folos : ne putem aştepta ca ele să producă în publicul român dispreţul pentru versificaţia rea. Versurile din *Rhea Silvia* nu vor avea chiar nici acest folos ; ele nu sunt destul de rele spre a ne îndemna să căutăm altele mai bune. Le cetim şi rămînem uimiţi de răbdarea ce trebuie să aibă autorul spre a le scrie. Pentru mulţime însă ele sunt mai stricăcioase decît altele cu mult mai rele, deoarece oamenii citesc, se deprind cu silnicia lor fonetică şi prozodică, rămîn obosiţi şi ori îşi perd gustul de a mai ceti, ori rămîn dispuşi a ceti lucrările rele. Acest fel de versuri bătute pe calapod sunt asemenea unei boale furişate, ale cărei efecte nu se simt decît în consecinţele mai depărtate : aceasta le dă apoi un deosebit drept de a fi criticate. N-avem să ne pronunţăm dacă sunt bune ori rele, e destul a le pune în faţa lumei, lăsînd ca fiecare să îşi dea seamă despre impresia pe care i-o fac.

IV TIMP ŞI LOC

Poetul Scurtescu publică două drame şi zice că ele au defectul de a nu fi localizate. După cît ştim însă, dramele se numără între lucrurile ce pretind a fi opuri de artă, iară adevăratele opuri de artă nu au loc nici în timp nici în spaţiu. Frumosul e spre a stîrni plăcere senină în sufletul omenesc şi numai lucrurile care, oriunde şi oricînd vor fi privite, stîrnesc acest fel de plăcere se pot numi frumoase, adecă fiind făcute de om opuri de artă. Cu deosebire drama trebuieşte să ni se înfăţişeze astfel, încît nimic într-însa să nu ne pară strein şi peste putinţă, ci toate să le înţelegem şi să le privim cu plăcere. Oamenii care ni se înfăţişează în vieţuirea lor închipuită trebuiesc să fie astfel, cum în toate vremile şi pretutindenea ar fi cu putinţă să fie : faptele, simţimintele, aplecările şi vorbele lor trebuiesc să fie atît de fireşti, încît nici să nu ne vie a gîndi că ar fi putut să fie altfel, decît cum sunt. Îndată ce un om este cum el numai într-o anumită vreme ori numai la un anumit loc putea să fie, noi, care nu suntem în acea vreme ori la acel loc, începem a nu-l mai înţelege, a ne îndoi, a cădea în nedumiriri şi a vedea pe actor în locul eroului închipuit.

Lumea, în mijlocul căreia eroul vieţuieşte, poate să fie străină de noi ; obiceiurile, deprinderile şi situaţiunile pot fi nemaiauzite ; ba chiar, cu cît lumea în care îl vedem e mai depărtată şi mai străină de noi, cu cît mai mare e farmecul ce îl împresoară. Oricît de depărtat în timp şi spaţiu, omul închipuit trebuieşte să fie pentru toate timpurile şi toate locurile.

Începuturile artei dramatice ne înfăţişau părţi din o lume închipuită, în care toate erau cu putinţă. După ce noi am perdut credinţa în această lume, ne alegem părţi din lumea în care credem ; cu cît însă aceste părţi sunt mai depărtate şi mai necunoscute, cu atît mai mult se pun în vedere ochiului poetic, deoarece cu atît mai lesne se pot închipui şi cu atît mai multe lucruri par într-însele cu putinţă. Poetul dramatic se depărtează dar de lumea de astăzi şi îşi caută o altă lume, în istorie, numai spre a putea fi mai liber în lucrarea sa. Pentru ca să poată însă aceasta, dacă nu are cunoştinţe istorice, trebuieşte să aibă cel puţin bunul-simţ istoric : să-l aibă, nu spre a şti cum să ne înfăţişeze pe eroii săi, ci spre a şti cum nu poate să ni-i înfăţişeze.

A ne înfăţişa pe Rhea Silvia cum ea a fost este un adevăr, dar nu un adevăr numaidecît estetic ; a ni-o înfăţişa cum ea nu putea să fie decît pe timpul cînd trăia ar fi un adevăr estetic, dar nu un adevăr pe care numaidecît îl înţelegem ; a o înfăţişa, însă, cum ea, cu deosebire în timpul în care trăia deloc nu putea fi, a o face să vorbească cum nu putea vorbi, ar fi o nesuferită lipsă de adevăr estetic. Chiar şi mai mult ar fi apoi, dacă ni s-ar înfăţişa cum numai în vremile noastre ar putea să fie. Ei, bine ! Recunoaştem că e frumoasă şi nobilă, recunoaştem că e nenorocită şi suntem dispuşi a o compătimi, recunoaştem că drept avea de a stărui la o soartă mai bună şi suntem gata a-i veni într-ajutor. Cerem însă un singur lucru : să nu se amestece în trebile noastre, să nu facă paradă cu nişte idei pe care numai noi le avem, să nu facă politică militantă, căci noi ne ducem la teatru spre a scăpa de secăturile zilei, iar nu spre a le cumpăra cu bani şi cu preţul timpului nostru de repaos.

E dar adîncă mîhnirea ce ne cuprinde cînd vedem că atît Rhea Silvia, cît şi ceilalţi oameni dramatici din cînd în cînd scapă cîte un cuvînt care nu era obicinuit cu atîte şi atîte sute de ani înainte de Cristos, lămureşte cîte o idee care este cu totul modernă ori combate rele de care noi ne plîngem în toate zilele. Oricît de mult am ţinea la ideile ce se lămuresc, oricît de mult ne-am bucura de combaterea ce se face răului, oricît de mult ne-ar plăcea vorbile frumoase, acest amestec în trebile noastre particulare ne supără : parcă s-ar stîrni împregiurul nostru un miros de cameră, de cafenea, un miros de *Telegraph*. Dar, în dosul acestui păcat este un altul cu mult mai mare : îndeobşte eroii vorbesc în locul d-lui Scurtescu şi nu spun ce ar putea şi trebui să spuie înşişi, ci vorbesc despre sine ca despre o altă persoană, cu totul obiectiv, încît parcă vedem pe autor în dosul lor, dictîndu-le cuvintele. Să vedem pe Remu în scena IV :

„Mi-nchipuiam, o rege. Dar din copilărie
Cu obiceiuri rele, crescut în tîlhărie,
Mi-era cu anevoie să las ce-am apucat
Spre a face alte lucruri ce eu n-am învăţat.
Mă mîngîiam cu atîta la multele-mi păcate
Că-s rari acei ce-n lume să poartă cu dreptate
Pe cînd sunt mulţi ca mine, mai hoţi, mai ucigaşi
Ce lasă-n ziua mare orfani pe copilaşi.
Eu nu furam p-acela ce sufere-n robie,
Ci jăfuiam pe omul d-averi îmbuibat
Şi omoram pe omul ce p-alţii i-a-njugat.“

„A ! hoţ cu limbă lungă !“ strigă Amuliu după aceasta. Şi drept are ! căci oricît de rele ar fi versurile, e mai rău înţelesul lor. Dar Remu nu e vinovat. E vinovat Iancu Jianu şi vinovaţi sunt petroliştii din Paris. Nu ! aşa Remu nu putea vorbi despre sine însuşi, deoarece atunci nu ar fi putut lua parte la întemeierea unei lumi aşezate pe legi aspre.

Să ascultăm însă pe Narcis, care ne lămureşte mai de aproape asupra aceluiaşi lucru. El zice lui Amuliu :

„Cu noi ca să se lupte va trece multă vreme.
Şi nu cumva poţi crede ca un vulgar păstor
Să vie să s-unească c-un înjosit popor
Ce contră-ne conspiră, *împins de apăsare*
Şi-uniţi s-aibă putere, căderea să-ţi prepare ?
Stăpîne, n-avea grijă. Cellalt e ca şi-nvins,
Acuma cînd dintr-înşii pe unul l-avem prins
Şi Numitor, mă crede, simţi-va fericire
C-ai voit a trimite pe Remu spre peire,
Căci azi, sau de nu mîne, de el vom fi scăpaţi.

Iar cît pentru mulțime, avem și noi soldați.
Pe-acel popor ce geme și curse ne întinde
Avem destule leacuri cu spaima a-l deprinde.
Atunci am putea numai — noi — a ne spăimînta
D-acei desculți de uliți, cînd toți s-ar rădica :
Ci toți ca unul singur, la tronu-ți să-l dărame
Puterea să-ți răpească și brațul să-ți sfărame
Dar știm că niciodată ast lucru nu va fi
Ca toți cari duc lanțul să poată-a se uni ;
Pe cei ce rădică capul trimite-i să-i omoare
Să tacă, să s-ascundă îi facem prin teroare."

Precum vedeți, vă rog, aceste sunt părerile d-lui Scurtescu despre felul de a fi al ticăloșilor de sfetnici ai tiranilor. Va fi avînd drept. Dar un lucru : chiar nici astăzi acest fel de oameni nu pot să vorbească în acest chip.

Să îl vedem însă pe el însuși, pe crudul tiran, pe nelegiuitul hrăpitor, pe regele Amuliu. El singur și muncit de amor :

„*Mărire și putere ! mi-ar merge toate bine,*
De nu mi-ar opri calea acest fatal amor,
Ce sufletu-mi consumă ca focul arzător,
Ce mă afundă-n visuri și-n cugetări nebune
Și-n oarbă pasiune mai mult ca pe un june.
În van sunt pe-o înălțime de glorie-ocolit
Cînd pedici mi se pune să nu fiu fericit.
Cu alții luptă omul, dar lupta ce-are-n sine
Adesea-l biruiește și-i cauză suspine.
Dacă-ai vedea, Ilia, catena ce port eu
Te-ar pune în mișcare un chin atît de greu.
Tiran sunt fără dreptul numit de omenire
Căci acest titlu se cade mai la-a ta-npetrire.
De unde ? Cine este ?Ea spune-a fi din Vei.
Mister profund ascunde trecutu-astei femei,
E-n tot momentul tristă și mereu gînditoare
Aceea ce-o ajută a fi mai răpitoare.
Aș vrea s-o uit cu totul, aș vrea ca s-o urăsc ;
Cu cît năbușesc flama cu-atîta o măresc.
(Privește afară și vede pe carnefici la lucru.)

Sărmani, vă plîng de milă. E tristă-a voastră soarte ;
Puteam să vă iert vina și să vă cruț de moarte.
Dar ce-mi muncesc eu mintea că soarta vă e rea,
Cînd mie-mi pasă numai de siguranța mea !"

Destul ! Cu toate acestea tiranul înamorat urmează :

„Ce fel ? eu trec, uit toate. Tot ea în gîndu-mi vine.
A ! Crudă înjosire ! Amuliu, ce rușine !
Cum ! eu ce smeresc lumea, să sufer umilit
D-ale femeiei lanțuri să fiu înlănțuit ?
Putinte și asupra-mi să n-am nici o putere
Și cum ucid pe alții s-omor ș-a mea durere ?...
Dar cine-ar fi acela atîta de înghețat
Ca să poată rezista a nu fi transportat
De ale frumuseței săgete răpitoare,
Ce sunt mai mult aprinse ca razele din soare.
Femeia fi-va dată viața-a ne-ncînta ?
Sau zeii ne-o trimite spre a ne turmenta ?
Eu n-am cruțat nimica s-o fac să mă iubească
(Adecă omul și-a făcut datoria.)
Dar tot ce-i dau nu poate deloc ca s-o-nblînzească.
(Grozav de sălbatică trebuie să fi fost.)
Cercat-am prin mărire, prin bani, drum lesnicios
S-alunece femeia (Pe asfaltul de pe Bulevard !)
sunt toate de prisos.
(Adecă zadarnice va fi gîndind regele.)
Cătat-am prin blîndețe și chiar prin lingușire
Mijloc să furi un suflet, să dobîndești iubire.
Dar n-am putut învinge. Ci am rămas învins.
(Era de prisos să ni-o mai spuie.)
Adesea în turbare de furii sunt coprins
Și-aș vrea că violența...
(Minune că omul ăsta n-a mușcat încă pe nimeni !)

Dar intră Narcis :

Ți s-a-mplinit voința.
I-am spînzurat întocmai precum ai dat sentința.
(Adecă la porunceală.)
Și iată-i cîteșipatru — spectacol mult plăcut
Ce face pe un rege de toți a fi temut,

Mai daşi încă-un exemplu de justa ta cruzime,
Ca să împrăştii frica prin neroada mulţime
Şi capete mai multe cu-atît că vor cădea
Viaţă, Tron, putere mai sigur vei avea."

Se potrivesc! Nici Narcis nu-i mai bun decît stăpînul său. Pagubă numai că sunt atît de răi, încît nu mai sunt cu putinţă.

Oricît de naiv ar fi Remu şi oricît de răi ar fi Amuliu şi Narcis, ei nu supără da' nu ne fac nici o bătaie de cap, deoarece la toată vorba îi prindem cu minciuna pe buze. Vine însă Venanţiu, un bun patriot şi ne mustră pentru îndoiala noastră prin următoarele cuvinte grăite la adresa lui Numitore, a fostului rege :

„Să mai găsesc şi alţii să cugete la tine,
Dar braţul tiraniei apasă-a lor suspine.
Nu vezi cum ăst crud rege, pe fiecare zi,
Teroarea răspîndeşte puterea-a-şi întări.
El ştie c-a luat tronul prin crimă, nedreptate,
Şi tremură cînd aude cuvîntul libertate,
Şi cînd o şoaptă numai prin oameni ar vedea,
Şi cînd un vis în somnu-i contrariu ar avea,
Ar fi d-ajuns s-aţîţe a tigrului furoare,
Şi inocinţi mulţime în chipuri să-i omoare,
Calăi ai omenirii, voi capi încoronaţi,
Nimic n-a lăsat cerul ca voi mai blăstemaţi."

Cu toate acestea, ceva mai jos poetul zice :

„căci zeii stăpînire
A pus să fie-n lume spre a lumii fericire".

Adecă, după părerea d-lui Scurtescu, nici cerul nu e mai bun decît ceilalţi muritori : zeii vor să facă bine şi cerul strică toată treaba.

Discuţiunea se urmează apoi pe acest diapazon pînă în sfîrşit. Numitore vorbeşte de cetăţeni, lucru ce exista, precum se vede, chiar şi mai nainte de a se fi urzit matca cetăţeniei. Şi iarăşi răspunde patriotul Venanţiu în o dicţiune, din care nu comunicăm decît rimele : „tiranie — perfidie, ambiţios — fioros, victime — crime, trădător — tîrîtor, urmăreşte — fereşte, sperjur — în jur".

După toate aceste lămuriri prealabile, Silvia se destăinuieşte lui Numitore, care o credea moartă !

„O ! dragoste paternă ! Dar fiica-ţi-e nainte.
Nu mă cunoşti ; priveşte, iubitul meu părinte."

Vă puteţi închipui că pe Numitore îl cuprinde o uimire fericită. Văzînd aceasta, Silvia exclamă :

„O ! cît fericire, eu simţ în ast moment,
Prin care se precurmă al nostru lung turment.
Tu n-ai fost numai singur, iubite şi scump tată,
Să plîngi atîta vreme pe fiica-ţi condamnată.
Străină, exilată, am suspinat şi eu,
Şi-a fost, mă crede tată, mai groaznic chinul meu."

Această încredinţare era cu totul de prisos, căci chiar şi orbul vede focul care o mistuie, cu deosebire cînd aude următoarele :

„Cunoşti, că mă-nchisese în templu ca vestală,
Să conserv focul sacru, după-o lege fatală
Dar flama tinereţei spre a o călca m-a-mpins
Şi focul cel perpetuu din eroare l-am stins.
Atuncea, ca urmare la neiertata vină,
Avui pe cei doi gemeni şi crima fu deplină.
Aflînd curînd Amuliu, de vie-a mă-ngropa,
A ordonat la preoţi, cum legea comanda.
Şi gîzii legii-ndată la templu se iviră ;
În cruda lor mînie copiii îmi răpiră.
Apoi ca să-mplinească acel ordin urît,
Mă duse-n timpul nopţii la locul hotărît,
Dar gîzii sunt tot oameni şi oricîtă-npetrire
Ar fi avut în inimi — a mea nefericire —
Le-a-nduioşat turbarea şi-n suflet i-a mişcat."

S-a mai pomenit vrodată o femeie atît de încurcată ca această Silvie ! Era o lege fatală, pe care, din eroare, Silvia o calcă. Vina e neiertată. În urmă cei doi copii fac crima deplină. Acum vine Amuliu şi ordonă preoţilor, după cum legea comandă. Cu toate aceste Amuliu e crud.

Vin „gîzii legii", în „cruda" lor mînie şi se înduioşează. Grozav de cruzi trebuiesc să fi fost aceşti gîzi ai legii! Precum se vede însă, poetul nu gîndea la „aceşti gîzi“ ai legii, ci la zapcii, portărei, epistaţi şi îndeobşte la spiritele slugarnice, care execută legi şi mijlocesc pedepsirea crimelor.

În sfîrşit să vedem pe Romulus, întemeietorul lumei latine. El intră în palatul regal şi priveşte împregiur.

„Aici e, cum se vede, splendid palat regesc
Şi unde luxul, crima şi viţiul domnesc,
D-aici, în loc de bine, mult rău se-mprăştiază,
Aicea pentru oameni turmente se creează,
Aicea fărdelegea adînc s-a încuibat
Şi tot aici dreptatea mormîntul şi-a aflat.
Prin nepăsare omul s-a pus sub tiranie
Şi azi amar plăteşte această nebunie.“

Nu mă îndoiesc că aceste puţine [cuvinte] vor fi stîrnit în sufletul cititorului dorinţa, care mai lămurit se manifestă prin cuvîntul „destul“. Şi în adevăr e de prisos a mai supăra lumea cu versul nepriincios al dramei *Rhea Silvia*. Din puţinele cuvinte, care sunt puse în gurele eroilor principali, ne încredinţăm îndestul despre vederile politice-sociale ale autorului, pentru că ştim ce vor fi eroii datori a vorbi mai departe. Despre o deosebire de caractere nici vorbă nu poate fi. Cuvintele pe care le grăieşte unul le-ar putea grăi şi cellalt. N-am întîmpina aproape nici o greutate întru a schimba rolurile, puind pe asupriţi în locul asupritorilor, deoarece toţi au rolul de a ne convinge despre ticăloşia oamenilor ce se însărcinează cu paza ordinei sociale. Chiar Amuliu, care este un tiran, se simte dator a ne spune ce ar trebui să ne facă să vedem şi să simţim. În loc de a se manifesta prin fapte ori cel puţin prin porniri viforoase, el ne spune: „Sunt grozav de tiran şi grozav de înamorat; dacă nu mă credeţi, îmi pare rău, dar n-am ce vă face“. De asemenea Silvia ne descrie în deplină linişte sufletească nenorocirile prin care a trecut, încredinţează pe tatăl său că şi ea îndestul a suspinat, iară cînd îşi vede copiii, exclamă: „Nu vă pot spune cît sunt de fericită!“ Chiar faptele acestor eroi şi eroine sunt atît de puţin motivate, încît numaidecît simţim că ei sunt puşi a face într-un chip ori într-altul.

Defectul dramei este lipsa de subiectivitate în eroi şi lipsa de obiectivitate în poet. Noi ascultăm şi înţelegem ce ni se spune, dar privim şi nu vedem decît nişte actori, care se muncesc spre a ne face să ne închipuim lumea depărtată, în care ne duce poetul şi oamenii pe care ni-i înfăţişează. În loc însă de a vedea casele din Alba, vedem baricadele din Paris, „Bulevardul“ din Bucureşti şi cafeneaua „Fialkovsky“; în loc de a vedea pe părinţii viguroşi ai romanilor, vedem desculţii de pe uliţele oraşelor moderne; în loc de a vedea tirani şi eroi antici în adevărata lor măreţie, vedem nişte secături de oameni îmbrăcaţi în frac ori înarmaţi cu pistoale. Individe bine plăsmuite, care ar fi prin ele înseşi, nu sunt în această dramă.

Dacă trecem de la început pînă în sfîrşit, ne rămîne o singură impresie individuală: vedem pe autor stînd nedumirit în dosul culiselor şi împărţind tezele între eroii săi.

Drama nu este localizată, ci mai mult decît aceasta: „e individualizată“. Numai d. Scurtescu îşi poate închipui oameni care ar putea vorbi ca Romulus, Amulius şi ceilalţi muritori nevinovaţi, cu care s-a încurcat.

Ideile, pe care le au aceşti oameni, nu sunt proprii timpului în care se petrece întîmplarea, nu sunt proprii chiar nici timpului în care trăim noi; ele sunt ideile în care se manifestă boala socială de care sufere o parte din lumea modernă.

„Trăiască libertatea, dispară tirania,
Apăsătorii moară, îngroapă-se robia,
Trăiască cei doi gemeni, trăiască Numitore!“

Aceste sunt cuvintele cu care ni se anunţă sfîrşitul tragic, cuvinte pe care nu numai un alban, ci, în cele dintîi veacuri ale vieţii romane, chiar nici un roman nu le putea găsi, deoarece înţelesul lor este cu totul modern. Tirania, pe timpul în care trăia Silvia, era privită ca un aşezămînt dumnezeiesc binefăcător; Romulus spre a putea urzi Roma, trebuia să fie zemislit de către cel mai aspru dintre toţi dumnezeii, căci numai această înaltă înrudire îi da drept la tiranie. Cum vine acum d. Scurtescu şi face din acest om, scutit de zeii şi zeiţele din Olimp, un om părăsit de toţi dumnezeii, a cărui biruinţă se anunţă prin cuvintele „dispară tirania“ ? Oare Amuliu nu a fost răsturnat pentru ca Numitore să fie rădicat în locul lui ? ! Nu ! aceşti oameni nu se puteau gîndi la republica universală : ei scapă de un stăpîn spre a se supune altuia. Unul era mai bun, altul era mai rău : rău însă ori bun era omul, iară nu ideea pe care o reprezenta. D. Scurtescu nu ne arată însă pe omul Amuliu, care este rău ca tiran, ci ne arată tirania, precum şi-o închipuieşte d-sa, reprezentată într-un om, pe care deloc nu şi-l închipuieşte ; pentru aceea strigă „Să piară tirania !“, iară nu „Să piară acest tiran !“ Cu cîteva sute de ani în urmă un om a ştiut să descrediteze ideea tiraniei ; chiar şi atunci însă, cînd au gonit pe Tarquiniu, romanii au gonit pe om, dar au păstrat puterile pe care le avea, mărginindu-se numai a le împărţi între mai mulţi oameni.

Atunci d. Scurtescu ar fi putut exclama „să piară tirania !“ deoarece în adevăr romanii erau pătrunşi de convingerea că tirania este o formă de care oamenii răi pot abuza ; şi atunci însă ar fi trebuit să ne arate cum omul rău îndeplineşte acest abuz, şi chiar nici atunci nu ar fi putut adăoga — „Trăiască *libertatea !*“, deoarece libertatea, ca negaţiune a tiraniei, precum o înţelege d. Scurtescu, este o idee germană, care, în gura părinţilor poporului roman, nu are nici un înţeles. Romanul stăruia la drept, iar nu la libertate şi un cetăţean roman s-ar fi supărat dacă cineva ar fi cutezat să-i zică om liber, căci pentru dînsul libertatea era o insultă.

Şi totuşi lupta între libertate şi tiranie este ideea pe care se aşează întreaga dramă *Rhea Silvia ;* pasiunile omeneşti, iubirea, ura, setea de mărire, dorinţa de bine, aplecarea spre rău, într-un cuvînt tot ce este omenesc, pentru d. Scurtescu nu e decît un mijloc întru susţinerea interesului pentru discuţiunile sociale-politice, de dragul cărora pare a-şi fi scris drama. Zic pare, căci dacă nu aş fi încredinţat că autorul avea dorinţa de a face un lucru cumsecade, aş mustra pe acela, care îşi mai dă silinţă de a lămuri publicul asupra adevăratei valori pe care o are lucrarea. Nu ! E destul să cetim drama spre a ne încredinţa că tendenţa nu e premeditată, ci neconştiută : d. Scurtescu nu a voit să tragă pe Romulus de la înălţimea la care se află în gîndul nostru ; cel puţin în această dramă a fost însă lipsit de „slăbiciunea“ obiectivităţii şi în loc de a fi lăsat pe Romulus să vorbească, după cum putea, a vorbit însuşi în locul lui. Şi d. Scurtescu este un om inteligent, un cap bine organizat, un caracter energic, nu e însă urzitorul Romei, nu este fiul lui Mars, nu e omul care ucide pe fratele său pentru a stăpîni singur. Spre a ne înfăţişa, dar, un asemenea om mare, chiar şi în asprimea faptelor sale, afară de inteligenţă, de buna organizaţie a capului, afară de energie, d. Scurtescu trebuia să mai aibă şi dispoziţiunea poetică de a se uita pe sine, de a se simţi ca fiind Romulus, d-a vedea ce ne arată.

Acest dar îi lipseşte d-lui Scurtescu : d-sa n-a plîns cînd Silvia şi-a găsit copiii şi n-a fost pătruns de fiori cînd i-a îmbrăţişat ! Nici noi nu vom plînge, nici pe noi nu ne vor trece fiori !

V STILUL

Faustul e un păstor bătrîn, care a scăpat viaţa celor doi gemeni Romulus şi Remus. Remus e prins şi osîndit la moarte de către tiranul Amuliu. Romulus intră în palatul regal şi se întîlneşte cu mumă-sa, care-l îndeamnă a stîrni o răscoală în potriva tiranului, pentru ca prin aceasta să dea scăpare atît ţării cît şi fratelui său.

Numaidecît după ce Romulus a plecat, intră Fulvia şi spune Silviei că Faustul e acelaşi om care fusese însărcinat să piarză pe cei doi gemeni. Silvia se aprinde şi, dinte pentru dinte, hotărăşte să mijlocească perzarea lui Remus, pentru ca Faustul să simţă ce a simţit şi ea. Adică situaţia e pe cît se poate de încordată : muma e hotărîtă a-şi răzbuna pe un om care i-a făcut un mare bine, perzînd pe fiul său.

> „«Ei bine, să peri, dară.» Grăieşte Numitore, bunicul.
> «Loviţi-vă amîndoi ! răspunde Remus,
> Cînd cei tari sunt în lanţuri, cei slabi devin eroi.»

SCENA VII

(Cea din urmă în Actul III, adică culminaţiunea dramatică.)
(Cei de sus, Faustul.)
El vieţuieşte încă !

REMU

O bunul meu părinte !
Ce mult dorea auzu-mi iubitele-ţi cuvinte !

SILVIA
(aparte)

Faustul ! El aicea !
FAUSTUL
Ascultă, Numitor,
Mînia stăpîneşte-ţi.
NUMITORE
Infam ucizător.
SILVIA
(aparte)
Arz, tremur de furoare !
NUMITORE
Dar... făcător-de-rele
Avut-ai oare milă de fiii fiicei mele ?
Ai smuls a lor viaţă cu mînele-ţi perfide.
FAUSTUL
Dar mîna-mi le-a dat viaţa şi mîna ta-i ucide.
SILVIA
(aparte)
Ce aud ! ce-a zis ! să fie ce spune adevăr !
NUMITORE
Cum, Faustul ? răspunde. Ştii tu vreun mister ?
FAUSTUL
Ştiu, da ; ei sunt în viaţă.
SILVIA
(tot aparte)
De n-ar fi amăgire
Şi-aceste vorbe numai un vis de fericire.
NUMITORE
Destin atotputinte ! Dar spune, n-aştepta,
Căci vezi cîtă dorinţă e în mine d-a afla.

FAUSTUL
Dar ţie numai singur eu am venit a spune
Cînd şi-alte multe lucruri am poate a-ţi propune.
NUMITORE
De cei prezinţi n-ai teamă ; ei toţi mă ocrotesc.
FAUSTUL
Atunci şi eu de Remu nu voi să mă feresc.
Căci el nepot îţi este : e fiul fiicei tale,
Şi-a căruia peire, voi o puneaţi la cale,
Voieşti ca să ştii totul, şi cum s-a întîmplat ?
Cînd regele Amuliu a-i perde mi i-a dat
I-am aruncat în Tibru, dar nu fără de-ngrijire.
Şi-apoi luîndu-i iarăşi le-am dat adăpostire
La dealuri lîngă Tibru. Am prins milă de ei
Şi i-am făcut a crede că sunt copiii mei.
Acesta este omul ; şi-n lanţuri lîncezeşte
Iar cellalt este liber ; să-l scape se găteşte !

BOMBĂ !

SILVIA
(numai aparte)
O ! ce moment ferice, încîntător, iubit
Ce, ca să-l pot ajunge vrodată n-am gîndit !
Copiii mei cu viaţă ! A ! cîtă dezmerdare !
Ca să-mi înec delirul abia mă simţ în stare.
FAUSTUL
Şi muma lor trăieşte ! Ştiam că-a dispărut.
REMU
Dar nu puteţi cunoaşte ce simţ în ast minut !
În loc să aflu-aice o singură peire,
Acum eu văz că ura se schimbă în iubire.
SILVIA
Dar, spune-mi, Romul ştie ceva de neamul său ?
FAUSTUL
Nainte de plecare i-am spus aceasta eu.
Destul ; această taină înţelepciune cere.
Ca s-o putem noi singuri ascunde sub tăcere
Voise cruda soartă în lume a ne-mpărţi
Cînd cerul avu grije din nou a ne uni.
Dar cată să prefacem a noastră bucurie ;
Să-mblînzim cît se poate a regelui mînie.

Acela cărui moartea ne pregăteam a-i da.
Acum să facem totul de moarte a-l scăpa.
Voi face rugăminte, voi linguşi tiranul
Şi n-oi cruţa nimica să-mi pot ajunge planul.“

Pst ! Pst ! Înţelepciune, cumpăt, să facem rugăminte, să prefacem bucuria noastră chiar şi faţă cu publicul, căci între mulţi poate să fie vreun ticălos de suflet slugarnic care să ne vînză tiranului.

Bine, dacă Silvia în acest moment ferice, încîntător, iubit, la care niciodată nu s-a gîndit, dacă muma cuprinsă de atîta dezmerdare abia îşi mai putea îneca delirul, de unde îşi ia poetul dreptul de a nu-i da voie să-şi dea curs liber delirului ? Bănuiesc că Silvia se simţea în stare de a-şi stăpînii delirul ; dar neînduratul poet nu se simţea în stare a o face să vorbească mai departe.

Remus zice apoi că nu putem cunoaşte ce simte în acel moment. O fi ! Dar pentru ce nu ne spune ! ! ! Asta-i ! vezi asta ! Ar trebui să ni-o spuie omul.

Bătrînul Numitore e cel mai înţelept dintre toţi. El ne spune că aşteaptă cu multă nerăbdare să i se facă destăinuirea. Dacă nu credem, să privim la el. Iar după ce i s-a făcut destăinuirea, el zice : „Destul !“

Acesta e cuvîntul pentru care poetul trebuia să tacă, deoarece ar fi prea puţin cuviincios a vorbi mai departe după ce un rege liberal, părinte şi bunic a pus pecetea prin cuvîntul „destul“ ! E un mare cuvînt acesta, mai ales între oameni cumpătaţi şi bine chibzuiţi.

Nu rămîne însă îndoială că, după ce cade cortina, Silvia îşi îmbrăţişează fiul şi dă curs liber simţemintelor sale de mumă. Da ! Libertatea e elementul acestor fiinţe, dar faţă cu publicul omul trebuieşte să fie mai cumpătat, mai înţelept, mai prefăcut. Restul e treaba actorilor.

Scurt şi coprinzător : asta-i virtutea stilului. Durere însă ! Aceşti oameni sunt numai scurţi şi anume atît de scurţi, încît devin nişte stîrpituri.

Faustul intră. „Infam ucizător“, strigă moş Numitore. „Arz, tremur de furoare !“ strigă ţaţa Silvia. „Staţi, oameni buni, şi vă stăpîniţi mînia ! — le zice Faustul — căci am să vă spui ceva...“ Apoi le spune ; iară din spusele lui ar trebui să urmeze că le-a făcut un mare bine :

e cu putinţă ca să nu-i ceri iertare pentru cuvintele de infam ucizător ? E cu putinţă ca, după ce a grăit cuvintele „e fiul fiicei tale !“ Faustul să mai poată recita nouă versuri lungi ? Nu ! toate acestea nu sunt cu putinţă. Poetul însă nu s-a închipuit ca fiind o mumă, care îşi regăseşte copiii pe care îi credea morţi, un bunic care îşi regăseşte nepoţii, un fiu care îşi regăseşte părinţii, un moşneag care se uşurează de o taină mare, nu şi-a închipuit nimic şi de aci lipsa de avînt şi lipsa de adevăr estetic, lipsa putinţei de stil. Stilul e felul de a înfăţişa ; dar spre a putea înfăţişa, trebuieşte să vedem, şi poetul nu a văzut nimic, pentru aceea ne spune numai vorbe nepotrivite, în care nu ne arată nimic.

Cînd Silvia vede pe Remus, ea exclamă :

„Ce «flăcăiandru» june ! Şi ce chip «majestos» !
Se vede cît de colo că este curagios.

Vă închipuiţi, vă rog, un flăcăiandru june care e totodată un chip majestos.

Pentru Amuliu, însă, acest chip majestos este „un tîlhar barbar, deprins să jăfuiască !“, adecă nu numai tîlhar, ci şi barbar, nu numai tîlhar barbar, ci şi un om deprins a jăfui. Pentru Polemon tot acest june flăcăiandru e un „bun vînat în mînă“.

Amuliu îşi dezvăleşte simţimintele faţă de Silvia. Ea îi răspunde :

„Dar între noi, gîndeşte, e mare diferinţă,
Poţi crede după voie-ţi ; eu am altă credinţă...

. . . .

Între un om şi altul distanţa este mare.“

Precum vedem dar, între amîndoi era atît o mare diferinţă, cît şi o mare distanţă.

Amuliu urmează şi îşi încheie lunga discuţiune cu :

„Mă vezi atotputinte, nainte-ţi tîrîtor ;
Nu-mi turmenta viaţa ; ci ai de mine milă.

SILVIA
(aparte)
A ! Nu mai pot să sufăr ; mă stăpînesc în silă.“

Şi astă dată însă ea să stăpîneşte.

Dar ce să mai urmăm ? ! De la început pînă în sfîrşit drama e lipsită de prima condiţiune a fiinţei poetice : ea nu e simţită. De aci urmează versul rău, de aci lipsa de caracter, de aci cu deosebire lipsa de unitate şi de putere în stil. Poetul crede că prin cuvinte aspre ca scelerat, hoţ, tîlhar, călău, gîde şi altele de felul acesta, va da oarecare putere stilului, dar numai toceşte cuvintele. În cele mai multe cazuri chiar atributele slăbesc subiectul, ca în „tîlhar barbar“, iar în alte cazuri îi dau o înfăţişare sarbădă, ca în „dragoste paternă“ sau în „noroc propice“.

Ar fi dealtminteri o dovadă de răutăciune dacă am voi să mustrăm pe autor pentru limba în care şi-a scris drama *Rhea Silvia*. Această limbă e învechită atît pentru d-sa, cît şi pentru public. Dacă însă d-sa astăzi nu s-ar mai folosi de multe din cuvintele şi din formele pe care le găsim în *Rhea Silvia*, să ne fie permis a nu înţelege cum de a crezut de cuviinţă a publica drama înainte de a o fi cîrpit. Dacă astăzi scrie mai bine şi mai românesc, cum de a publicat drama păstrînd limba mai rea şi mai puţin românească, cu care era deprins acum cîţiva ani ?

Chiar dacă s-ar fi făcut însă îndreptările pe care le-ar cere spiritul mai modern al limbei româneşti, stilul dramei *Rhea Silvia* rămînea sec şi adeseori chiar trivial. Defectul dramei numai se manifestă în limbă ; în adevăr el este în concepţiune. Trecînd cu vederea partea sentimentală a caracterelor, Rhea Silvia, Amuliu, Romulus, Numitore şi ceilalţi eroi din dramă, atît în vorbele, cît şi în purtarea lor, ne fac impresia unor oameni comuni. Nu e nimic regal într-înşii. La un loc poetul pune pe Fulvia să-i zică lui Amuliu „măria-ta“. Lasă că „măria-ta“ e ridicol în gura unei femei care trăise mai nainte de urzirea Romei, dar acel „măria-ta“ ne mai supără şi pentru că Amuliu nu pare un om care poate face pretenţie la „măria-ta“. Oricît de mult ar urî autorul pe capii încoronaţi şi pe oamenii care trăiesc în apropierea lor, nu are dreptul de a-i face să vorbească în cuvinte care nu sunt şi niciodată nu putea să fe obicinuite pe la curţile regale. O singură împrejurare dă regilor dreptul de a fi necuviincioşi : pasiunea. Hamlet, într-un moment critic, vorbeşte necuviinţe. Chiar şi aceste necuviinţe sunt însă atît de distinctive, încît ele ne fac numai impresia drasticului. În *Rhea Silvia* e vorba de pasiuni, dar pasiunile, de care e vorba, nu sunt dezvoltate şi cuvintele drastice, în loc de a ne face impresia drasticului, devin cu totul sarbede.

După toate acestea, focul bengal, de lipsa căruia se plînge autorul, ar fi tot ce ne putem închipui mai sarbăd şi deloc nu ar putea despăgubi publicul pentru lipsa focului sacru.

VI [DESPOT-VODĂ]

Boierii se adună la vornicul Moţoc şi se înţeleg între dînşii a răsturna pe Despot şi a ridica în scaunul Moldovei pe hatmanul Tomşa.

Încă de mai nainte Moţoc pusese la cale ca Vişniovschi, stăpînul cazacilor, să vie cu oştire asupra Moldovei spre a goni pe Despot şi a se pune însuşi în scaun. Despot trimite în contra lui pe hatmanul Tomşa în fruntea oştirei moldoveneşti. Tomşa biruieşte, prinde pe Vişniovschi şi se declară domn al Moldovei ; boierii se răscoală prin deosibitele oraşe ; Despot se închide în Suceava cu puţinii unguri, leşi şi ardeleni ce avea, cere ajutor de la regele Sigismund, dar nainte de a fi primit acest ajutor, se refugiază. Nişte ţărani îl prind şi-l aduc lui Tomşa. Tomşa îl taie.

Acesta e şirul întîmplărilor pe care d. Scurtescu ni le înfăţişează în formă de „poem dramatic“.

De la început pînă în sfîrşit citim poemul cu oareşicare plăcere. Întîmplările sunt luate din istoria noastră ; astfel, între autor şi persoanele istorice pe care ni le înfăţişează e oareşicare potrivire firească.

Unui român îi este cu mult mai lesne a se închipui ca fiind un Despot-vodă ori un Moţoc, decît a se înălţa pînă la idealul ce îşi plăsmuise un popor despre ursitorul vieţii sale.

Deşi, dar, d. Scurtescu aproape tot atît de puţin s-a simţit ca fiind Despot-vodă, pe cît de puţin s-a simţit Romulus, chiar vorbind însuşi în locul lui Despot, deosebirea de vederi e destul de mică pentru că, cetind poemul, românii să îşi poată păstra o parte din iluziile lor proprii.

Vedem dar eroii, parte cum ni-i arată poetul, parte cum ni-i închipuim înşine, dar în sfîrşit vedem şi simţim ceva.

Acest dar poetic ar fi însă prea scump, dacă ar trebui să-l cîştigăm cu preţul unor versuri ca şi cele din *Rhea Silvia*. Îndeobşte, însă, versul este neted. Deşi poemul nu are destul avînt spre a putea da muzică versului, deşi foarte adeseori întîmpinăm silnicii prozodice, îndeobşte versul e limpede şi adeseori găsim pagine întregi care alunecă bine.

În sfîrşit limba e frumoasă şi stilul de o originalitate adeseori plină de farmec. Deşi Despot-vodă era un strein şi boierii erau boieri, poetul radical a avut bunul-simţ de a le acorda dreptul să vorbească româneşte. Cel puţin în limba poemului, autorul e dar conservator. Din cînd în cînd versul sau rima cere cîte un cuvînt care ne aduce aminte Pasagiul Român sau Circul; suntem însă mulţumiţi de a vedea că autorul are dorinţa de a evita cuvintele, care nu tocmai se potrivesc pe buzele boierilor din veacurile trecute.

În stil autorul e tot atît de conservator. Deşi nu ne înfăţişează boierii, ci ţăranii îndeobşte cuviincioşi, deosebirea între boierii şi ţăranii veacurilor trecute ne pare atît de mică, încît este un fel de răutăciune a muştra pe autor pentru că n-a ţinut seamă de dînsa. Ce ne pasă dacă sunt boieri sau ţărani, destul că sunt oameni proaspeţi, sprinteni şi îndeobşte veseli, destul că ne place să-i auzim vorbind.

Despot-vodă este un poem care merită să fie tipărit şi citit.

Aceasta nu va să zică, însă, că el are vreo valoare dramatică. Forma e dramatică; îi lipseşte însă avîntul dramatic. Chiar moartea lui Despot se motivează numai printr-un pomelnic de păcate, pe care-l face Tomşa înainte de a-l perde. Oricît ar afurisi boierii, Despot pere ca o jertfă a întîmplării, deoarece el însuşi nu e în stare să producă în noi dorinţa de a-l vedea murind. El are

multe momente în care ar trebui să ne răpească cu sine. Un singur moment de adevărată înălţare e însă în viaţa lui. Înainte de moarte el zice :

„Sunt domn şi domn eşti Tomşa. Eu cad tu te rădici.
Aşa e roata vremii, se-naltă din cei mici
Iar cei mari se dăramă. Prin pizme şi uneltire
Se ţese toată viaţa cît treci prin omenire,
Noi singuri unii pe alţii ne sugrumăm mereu
Şi capăt tutulora le pune Dumnezeu !
Ieri eu, azi tu, şi mîine un altul foarte bine
Cu tine o să facă ce şi tu faci cu mine,
Ieri domnu-ţi, astăzi robu-ţi. Dar nu mă umilesc
Ca să cerşesc viaţa. Ca domn voi să sfîrşesc,
Am fost şi mic şi mare, gustat-am tot în lume ;
Nu voi, perind, în urmă să las un scîrbos nume."

Omul care vorbeşte atît de frumos înainte de moarte a fost însă prins de către doi ţărani, cînd voia să scape cu fuga. Ba chiar înainte de a „o lua la sănătoasa", el grăia :

„Moldovo ! A ! Moldovo ! Nu vrei să mai domnesc ;
Dar fii tu liniştită, eu n-am să dorm în pace
Pîn-atunci cînd iarăşi stăpînu-ţi mă voi face.
Mă duc din ţară-n ţară, din popor în popor,
Colind lumea întreagă să caut ajutor.
La Roma, la Viena, la unguri, în Lehia,
La hanul din Crimeea, la Moscva, în Turcia.
Alerg din rege-n rege, la mare şi la mic,
Le-oi da tot ce mi-or cere şi n-oi cruţa nimic.
Ca să-mi ajung la ţintă mă lapăd şi de cruce
Şi de va fi nevoie la iad chiar mă voi duce."

Aceste toate sunt frumoase şi motivează fuga lui Despot. Dar el urmează :

„Voi da tot ce-mi rămîne — şi sufletu-mi voi da
Satanii să m-ajute din nou a te-mpila."

Şi aceste sunt frumoase, dar, în momentul cînd pleacă, un tiran anevoie va putea să fie pătruns de convingerea exprimată în acel din nou a te *„împila"*. Iară dacă în adevăr e destul de încurcat spre a putea avea această convingere, omul care era odată convins că împila şi hotărît a se da dracului nu mai are dreptul de a grăi :

„Nu voi, perind, în urmă să las un scîrbos nume“.

Se vede însă că autorul în cursul scrierii uitase pe un despot şi în urmă gîndea la altul. Dealtmintrelea să fim cumpătaţi şi de la d. Scurtescu să nu cerem unitate de caracter şi să fim mulţumiţi dacă un caracter e cu putinţă în anumitul momentul în care ni se arată.

Despot, chiar în momentul plecării sale, e atît de încurcat, încît nu ni-l mai putem închipui. După ce a recunoscut că împilase Moldova, exclamă :

„Iar tu ţară ingrată, în loc să ţii cu mine,
Mă faci să sufăr astă cădere cu ruşine.“

Urmează apoi un şir de lucruri care sunt chiar absurde în gura unui om ce tot mai voieşte să fie domn al unei ţări. Despot e hotărît a prăda, a ucide, a nimici tot, parcă ar voi să zică : te mănînc fript, tu neam sălbatic al Moldovei ! Pe cine să stăpînească apoi ? !

Nu, atît de încurcaţi nu sunt tiranii.

Ceilalţi eroii de mîna a doua se înţelege sunt chiar mai încurcaţi decît vodă. Cu deosebire, ei foarte adeseori scapă cîte o vorbă mai mult ori mai puţin trivială, care deloc nu se potriveşte cu situaţiunea. Prea mult glumesc oamenii, atît de mult, încît întreaga tristă întîmplare ne face impresia unei glume drastice.

„Căci vrem să scape ţara d-o litvă, d-o jivină“, zice Spancioc, cînd e vorba de răsturnarea lui Despot.

„Boieri, azi se urzeşte
Un plan de răsturnare în contra lui Despot.
Aceasta o cunoaşteţi, căci sunteţi din complot.“

Cu toate însă că „complot“ se rimează cu „Despot“, Moţoc nu putea numi complot întreprinderea sa.

„Moldovenii, acei copii de lei
Hrăniţi d-ale lor mame cu lapte de la zmei.
Să mai vedem, trăirăm, şi domn lifta spurcată,
Ce spune că Moldova e ţară străbălată.“

Apoi drept avea Despot : ţara, în care nevestele se pretind a fi zmeoaice, e cel puţin străbălată.

„O ! fir-ar Despot-vodă la iad pentru vecie
Cu dracii dimpreună. O sor' mi-a necinstit.
Şi tatăl meu, sărmanul, de ciudă-a-nnebunit !“

zice Barnov, precum vedem, un om pe cît se poate de scurt la vorbă. De aceasta nu ne mirăm. E straniu însă, că tatăl surorii necinstită a nebunit de ciudă, numai de ciudă.

Tomşa la început nu e dispus a primi să fie rădicat în scaun.

„Şi-aista face nazuri, zice Dumbravă.
Dar nu mai fii codaci ! zice Istrate.“

Moţoc dă ştire despre năvălirea lui Vişniovschi în Moldova prin cuvintele :

„Hatman căzăcesc
Spurcatul Vişniovschi, acel suflet drăcesc
A năvălit în ţară.“

Despot răspunde :

„Împeliţat tîlhar.
Sălbatic fără de lege şi sînge de tătar !“

Azi auzim un tîlhar chiar împeliţat. În *Rhea Silvia* tîlharii erau numai barbari. Se vede însă că, în cursul veacurilor, ei s-au împeliţat deopotrivă cu tătarii. Pesemne mai nainte nu aveau peliţă.

După ce Moţoc se vede aproape de izbîndă, el zice :

„O grec-eretic-vodă, să dorm fără de habar
Căci noi pe jumătate te-am pus la buzunar.“

Ce e drept — habar-buzunar — este o rimă frumoasă, dar cu toate acestea prea puţin potrivită cu situaţia.

În urmă el zice :

„Mă fac luntre şi punte să pot, măria-ta,
Pe Tomşa legat cobză în mînă a ţi-l da“.

Prea hazliu, dar prea puţin dramatic.

În disperațiunea sa, Despot-vodă pune pe Luzinschi să scrie lui Sigismund. Popa ticluiește scrisoarea în versuri. Această versificație politică face pe Despot să strige :

„Bravo, nici Isocrat
N-ar fi brodit mai bine !"

În sfîrșit, nimic nu se potrivește mai bine decît hazul cu necazul.

Dar popa pleacă să ducă scrisoarea. Vrancea îl vede și zice :

„Du-te, popo *(sic !)*
Voiești ca să lași singur pe bietul eretic."

Bietul eretic ! cît de bine se rimează cu sic !

Horvat, căpitanul cetelor de unguri, nu mai găsește scăpare și în disperația sa zice :

„Cam rău ne-am încurcat ;
Diavolul de Tomșa ne ține închiși în cușcă
Și ne-ar înghiți poate, d-am fi cît o gălușcă !"

„Cușcă" și „gălușcă" ! Hazlie potriveală. Dar se vede că pe vremea lui Despot, ungurii nu erau mai puțin triviali decît în zilele noastre.

Cînd se vede la izbîndă, Moțoc zice :

„Dau slavă ție, Doamne, căci prin a ta-ngrijire,
Făcuși să meargă sfoară a noastră uneltire."

Doamne iartă-mă ! Dar îmi vine să crez că nu știi românește, văzîndu-te că ai putut lăsa ca astfel să ți se ia numele în deșert.

Fiind vorba de fuga lui Despot, Moțoc zice :

„Se vede, ce să-i faci ;
Căci naiba nu împarte colivă, nici colaci,
Ci-și vîră coada în toate."

În sfîrșit Șopîrlă aduce pe Despot, urmează efectul tragic :

„Doamne, eu Șopîrlă, cu fratele Vîrlugă,
Cu alți tovarăși prins-am pe acest creștin în fugă.
Măria-dumitale, să ierți fiindcă grăiesc —

Rău tocmai nu e vînatul, căci e vînat domnesc,
Și bun la cîte-o vreme, bun după-mprejurare,
Cînd are, cum am zice, la praznice cătare.
Și după cum aflasem că te-ai suit pe tron
Am zis că se cuvine ca să ți-l dăm plocon
Cum finii duc la nașu, la zi de cumetrie ;
Nu vrem cu mîna goală să mergem la domnie.
Așa ne-a tăiat capul: O fi bine, n-o fi,
Noi ți-am adus ploconul și fă cum vei pofti.
Dacă ar fi fost d-ai noștri — adică se-nțelege
Născut din țara noastră, d-un sînge și d-o lege,
Atuncea poate, poate l-am fi făcut scăpat
Dar e strein de țară și mult ne-a sugrumat.
Prea bine, băieți, mergeți ! răspunde vodă."

Nu ! aceasta nu e dramă, ci parodie.

Să avem însă puțină răbdare. Intră Stroici.

TOMȘA

Ce veste Stroici ?

STROICI

A venit știre
Că Lăpușneanu-vodă spre scaun cu grăbire
S-apropie. Bîrladul și Iașul a coprins.

TOMȘA

La arme ! Lăpușneanu va fi mai greu de învins.
Scăparăm abia de-unul pe care l-am zdrobit ;
Dar ne rămîne altul.

MOȚOC

Oh ! Cel mai îndrăcit.

FINE"

Cum ?! Fine ?! Autorul are îndrăzneala de a ne spune neadevărul că aici s-a sfîrșit ? Ori împrejurarea că cel din urmă cuvînt e „îndrăcit" îi dă poetului dreptul de a pretinde ca să plecăm mulțumiți acasă, uitînd că Tomșa ne spusese că ne „mai rămîne altul" !

Poemul dramatic *Despot-vodă* are cel mai elementar dintre toate defectele : nu este încheiat, ci, sfîrşind prin încredinţarea că „cel mai îndrăcit“ lucru are să urmeze, pare numai o reclamă pentru o tragedie *Lăpuşneanu-vodă.*

Pagubă de versuri, pagubă de limbă, pagubă de stil, căci „poemul“ rămîne un lucru de fabrică, destul de bun spre a „distrage“ pe cititorii nevinovaţi ori răutăcioşi, dar destul de rău spre a supăra pe oamenii care s-au deprins a privi cu sfială formele mai puţin zilnice ale manifestaţiunei omeneşti.

VII UN CUVÎNT DIN PARTEA NOASTRĂ

„Simţiri reci, harfe zdrobite.
Mici de zile, mari de patimi, inimi bătrîne, urîte,
Măşti rîzînde, puse bine pe-un caracter inimic ;
Dumnezeul nostru : umbră, patria noastră : o frază ;
În noi totul e spoială, totu-i lustru, fără bază ;
Voi credeaţi în scrisul vostru, *noi nu credem în nimic !*

Şi de-aceea spusa voastră era sîntă şi frumoasă,
Căci de minţi era gîndită, căci din inimi era scoasă,
Inimi mari, tinere încă, deşi voi sunteţi bătrîni.
S-a întors maşina lumii, cu voi *viitorul* trece ;
Noi suntem iarăşi *trecutul,* fără inimi, trist şi rece ;
Noi în noi n-avem nimica, totu-i calp, totu-i străin !

Voi, pierduţi în gînduri sînte, convorbeaţi cu idealuri ;
Noi cîrpim cerul cu stele, noi mînjim marea cu valuri.“

Cuvinte pline de amărăciune, înăsprite mustrări, cugetări aruncate fără de sfială în faţa profanilor ce cutează să intre în sfîntul altar al poeziei ! Nu buni şi nu răi sunt oamenii la care poetul se adresează : sunt numai seci de simţire şi cu „privirea scrutătoare, ce nimica nu visează, ce tablourile minţii, ce simţirea simulează“, sunt oameni, care nu grăiesc adevărul.

Un cuvînt nu e pus la locul lui, altul e neobicinuit, al treilea ne supără auzul, o frază nu e clară, o cugetare nu e lămurită ; toate se trec, dacă vedem un singur lucru ; că autorul era pătruns de cele ce spune. Nu cerem să spuie adevărul ; e destul să ne spuie ce în adevăr credea că este adevărat. Dacă nu ni-o spune aceasta, atunci îşi bate joc de cel mai înalt dar al firei.

Nu poate fi ceva mai sarbăd decît simţemîntul pe care îl stîrneşte *Rhea Silvia.*

Este o lume, pe care Eminescu ni-o înfăţişează prin cuvintele :

„Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este,
Lume ce gîndea în basme şi vorbea în poezii,
O ! te văd, te-aud, te cuget, tînără şi dulce veste.
Dintr-un cer cu alte stele, cu-alte raiuri, cu alţi zei.“

Şi această lume pe care ne-o gîndim atît de frumoasă şi mai presus de noi, în *Rhea Silvia* e feştelită de dragul cîtorva bolnăvicioase idei moderne.

Dar simţirea e numai sarbădă. Cînd vedem însă că în *Despot-vodă,* autorul merge chiar mai departe şi dinadins abuzează de forma poetică întru a combate o persoană care e totodată şi un sfînt principiu al vieţii noastre publice, ne cuprinde o adîncă întristare şi trebuie să strigăm la arme pentru apărarea priinţei literare. Dacă omul Scurtescu e contra domnului străin, contra dinastiei, contra stăpînirei îndeobşte, poate să facă ce-i place ; aceasta-i treaba organelor însărcinate cu paza disciplinei sociale ; îndată însă ce va cuteza să se facă poet spre a da expresie simţimintelor sale politice, va trebui să protestăm contra formei.

„Eu, zece domni ţiu minte şi parcă-i văd pe toţi
Dar nu purta nici unul porecla de Despoţi.“

Astfel grăieşte Vrancea şi ne arată pentru ce autorul alesese dintre aceşti zece tocmai pe Despot.

Chiar la început Movilă ne spune apoi mai lămurit :

„Pe trei ani merge acuma de cînd Moldova geme
Sub domn d-o altă lege. Dar eu în astă vreme
Pe treptele domniei deloc nu m-am văzut ;
Căci am urît străinul d-atunci de la început ;
Căci eu ştiam d-atuncea, şi n-a fost amăgire,
Că un străin în ţară n-aduce fericire.

De el ca de otravă departe am fugit,
O zi măcar sub dînsul eu slujbă n-am primit.
Şi dacă pe ai mei umeri acest cap se mai ţine,
E numai c-a mea ură am înghiţit-o-n mine.
Gonirăţi pe Alexandru — ştiu eu — căci cugetaţi
În locul lui, Moldovei un domn mai bun să daţi.
Dar să lăsăm trecutul...“

În urmă grăise Moţoc :

„Boieri, să spun, uitasem, c-avem o răfuială
Cu vodă veneticul şi-o altă socoteală
A pus atîte biruri şi dăjdii pe popor
Cît l-a sleit cu totul. Sătenii nu mai vor
Deloc să mai plătească.“

Fiind vorba de căsătoria lui Despot, Răduţă grăieşte :

„Hei, frate, ce minune. Pereche cam turchează,
Un grec şi-o poloneză, zău, bine-o să le şază,
Dar şi mai pestriţ lucru, căci amîndoi stăpîni
Vor fi peste o ţară, în care sunt români,
Copiii ce vor naşte, mă mir cum o să fie ?
Moldavi ! nu-mi vine-a crede ; dar de ! mai ştii drăcie.

MAVRACHE

Copiii îşi iau neamul după părinte. Deci
Din ăstă căsnicie născuţii vor fi greci.

RADUŢĂ

Dar vezi că şi pămîntul ajută cîteodată,
Ba chiar şi după mumă mai des neamul se cată :
Deci mai cu drept s-ar zice greco-leho-români.“

Mare haz ! Dar pentru întregire Despot mai face o onorabilă amintire „distinsului literat“ Orăşanu :

„N-auzi atîtea cînturi cu stihuri ruşinoase
De procleţi răspîndite şi pline de ponoase ?
Le cîntă lumea-ntreagă. Le-asculţi şi taci ; nu poţi
Să pedepseşti pe unul ; ar trebui pe toţi...
Acea mulţime brută l-a poroclit dibace,
Mă tem d-a ei bîrfire ; deşi alt rău nu-mi face.“

În sfîrşit, Tomşa, înainte de a pune pecetea, grăieşte :

„Călău, ia-ţi prada.
(Despot iese însoţit de soldaţi şi de călău.)
Moldovo, fuşi ursită,
În cronică-ţi să treacă şi-o liftă pripăşită.
Despot, vitregul vodă, fu cel dîntîi strein,
Năpîrcă ce în urmă-i a semănat venin
Însîngerîndu-ţi sînul. Dea Domnul ca să fie
Despot şi cel din urmă. În veci să nu mai vie
Străini să ne domnească. Ci astăzi înainte
(Privind la Moţoc :)
Şi sfetnicii Moldovei să fie mai cuminte
Cînd pun pe domnii ţării. Căci nu e lor iertat
Să-ncredinţeze ţara oricărui zvînturat.
Stăpînul găseşte lesne ; în mîna-i cînd încapi
Căluşe-ţi pune-n gură şi nu prea lesne scapi.“

O, Doamne ! cît de bine ar fi fost dacă s-ar fi găsit cineva care să puie căluşul în gura autorului. Nu de dragul politicei, ci pentru ca fecioara „Poezie“ să nu fie necinstită. Toate aceste pot fi bune pentru *Ghimpele*, pentru *Telegraphul*, poate chiar pentru Văcăreşti : într-un poem dramatic ele sunt însă un trist simptom de boală socială. Nu mai e la noi nimic sfînt : chiar muzele au ajuns a fi date în bunul plac al pasiunilor zilnice.

Dacă ar fi vorba numai de *Rhea Silvia* şi *Despot-vodă*, nu s-ar cuveni să risipim timp şi muncă întru a ne lămuri asupra acestor scrieri. E însă că *Rhea Silvia* şi *Despot-vodă* sunt un anume fel de scrieri şi chiar tot ce este mai bun în acest fel. Nu combatem aceste scrieri îndeosebi, ci combatem îndeobşte felul lor ; nu combatem pe autorul Scurtescu, ci combatem îndeobşte pe aceia care scriu în felul d-sale.

Avem literaţi de panglicărie, avem literaţi de satirlîc ; avem literaţi care scriu cînd n-au ce face ; toţi aceştia se scutesc chiar prin lucrările lor de critică ; la aceştia nu nu putem coborî. Ne oprim însă faţă cu scriitorul care însemnează ceva, care promite ceva, în care vedem cel puţin dorinţa de bine. În *Rhea Silvia* şi *Despot-vodă* sunt părţi de panglicărie, sunt părţi de satirlîc, sunt părţi care au fost scrise cînd autorul n-avea ce face; sunt însă și părți bine simțite, ori dacă nu, cel puțin bine cugetate. Autorul acestor scrieri este un om care ar putea să producă ceva bun.

Cu deosebire în *Despot-vodă* găsim o limbă limpede, un stil ușor și o mare claritate în expunere și ne coprinde o adîncă mîhnire, văzînd cum aceste trei daruri prețioase au fost risipite în o lucrare stricăcioasă. De asemenea, un om care publică un volum de poezii, alt volum de drame istorice în versuri și ne anunță că a mai scris două drame istorice în proză, ne încredințează că e pătruns de dorința de bine și neobosit stăruitor.

Cu atît mai adîncă trebuiește să ne fie dar mîhnirea cînd suntem siliți a răsplăti cu mustrare munca sufletească izvorîtă dintr-un îndemn bun și ne simțim datori a zice omului ce se putea aștepta la cuvinte de laudă: ai făcut un lucru rău. Dar înaintea noastră e generația viitoare și spre a putea scuti pe aceasta de relele de care suferă mișcarea noastre literară, trebuia să mustrăm generația prezentă de a nu se fi ferit de păcatele celei abia trecute. Nu ne îndoim că d. Scurtescu a crezut că face bine cînd scria tendențios; recunoaștem că vinovații sunt aceia care au început a scrie tendențios: nu am ales însă din scrierile d-sale ce este rău, ci am ales ce este caracteristic, adică nu persoana d-sale ne supără, ci greșelile pe care le-a moștenit de la alții; grăim, pentru ca iarăși alții să găsească îndemn de a nu mai crede ce d-sa credea, și cea mai mare mulțumire, pe care ne-am putea-o cîștiga din acest șir de articole, ar fi aceea cînd am vedea și chiar pe d-sa încetînd a mai crede ce crede.

Nu cerem de la nimeni capodopere. Nu noi suntem generația care va putea să se înalțe la clasicitate. Limba nu este încă destul de statornică; ideile nu ne sunt lămurite; unii vorbim și cugetăm într-un chip, alții într-altul; îndeobște nu ne înțelegem unii pe alții și nu puțini sunt care chiar nici pe sine nu se înțeleg: suntem o generație zăpăcită care se zbuciumă spre a netezi calea pentru altele mai bine închegate și spre a aduna în limbă, stil și concepțiuni, comori, din care se vor putea îmbogăți urmașii noștri.

Cerem dar ca tot insul să facă ce poate și ce, în felul său, mai bine știe să facă, cerem ca tot insul să se încerce într-un fel și dacă vede că nu izbutește, să nu-și piarză îndemnul, ci să înceapă într-altul.

Suntem un popor mic și îmbucătățit; singura putere ne este superioritatea intelectuală față cu popoarele ce ne încongiură și singura legătură care ne împreună, asemănarea în toate formele viețuirii sufletești.

Nu este în Europa, ba chiar în lume, nu este vreun popor care atît de mult ca și noi ar fi restrîns la viața sufletească. În împreună-viețuirea popoarelor noi avem o singură chemare: de a urzi aici, unde suntem, o viață a noastră, care să despartă și împreune trei lumi deosebite. Dacă nu o vom putea aceasta, nu avem drept la existență.

Viitorul poporului român e dar în mîna acelora care știu să adune comori statornice, și românul, care ar putea să adune asemenea comori, și se pierde în cugetări zilnice și trecătoare, e vrednic de cea mai aspră osîndă.

TEATRUL ROMÂN

Inter arma silent musae! Așa se zice. Precum se vede însă, în vremile noastre fiii lui Mars de cum să prigonească muzele și înșiși caută cîte un moment de repaos în apropierea lor. Cît a fost draga de vară, lumea se îndesuia în toate serile la „Union Suisse“ și la „Rașca“. Ce-i drept, la grădina „Guichard“ și la marele hotel „Dacia“, se întîmpla cîteodată că grădinile erau pline de mese deșerte; nu însă pentru că bucureștenii nu ar iubi teatrul românesc. Vorba d-lui Ionescu: „Și aici e vorba numai de chimir!“ S-a cam scumpit francul. Cu toate aceste, atît Pascaly, cît și Ionescu au dat în toate serile reprezentațiuni și adeseori s-au bucurat de public numeros. Bătrînul Millo a plecat la Iași.

Nu rămîne îndoială că la reprezentațiunile din vara aceasta s-au petrecut și lucruri care nu ar fi trebuit să se petreacă și că ziarele din București ar putea să fie învinovățite de nepăsare față de abuzurile ce se vor fi comis în vremea aceasta de către ambele trupe române.

Nici una însă din trupele care au dat reprezentațiuni în vara aceasta nu era astfel compusă ca să poată justifica o critică serioasă și sinceră. A critica pe Millo ar fi o lipsă de sfială, a critica pe Pascaly ar fi mai mult ori mai puțin o muncă zadarnică, iară a critica pe Ionescu ar fi îndeobște un lucru de prisos. Millo e bătrîn; Pascaly reprezintă o fază trecută, iară Ionescu e faza trecătoare în dezvoltarea teatrului român.

Critica nu poate avea loc decît acolo unde ea poate folosi combătînd răul ce amenință a fi „statornic“, ori încuragiînd începuturile dorinței de bine.

Ne-am bucurat dar, cînd am putut anunța că „elevii asociați“ în frunte cu Hagiescu-Mateescu-Manolescu au început un șir de reprezentațiuni în grădina de la „Union Suisse“. De mult încă am dat expresie convingerei că elevii ieșiți de curînd din Conservatorul din București și grupați în pregiurul celor trei mai talentați și mai stăruitori dintre dînșii sunt chemați a crea o nouă epocă în viața noastră teatrală. După o activitate de doi-trei ani, ei au izbutit a se face cunoscuți publicului din capitală și a ne încredința totodată că vor și, întru cît atîrnă de dînșii, pot să răspundă la această chemare. I-am văzut grăind în o limbă care adeseori dezmiardă auzul prin românitatea și limpezimea ei; i-am văzut înfățișîndu-ne caractere adeseori chiar streine într-un fel neprefăcut și potrivit cu firea noastră; i-am văzut, în sfîrșit, alegîndu-și un repertoriu care nu se adresează la slăbiciunile omenești. Toate aceste nu sunt însă decît făgăduințe. Nu rămîne îndoială că elevii asociați sunt viitorul teatrului românesc; întrebarea e însă ce vor face ei din acest viitor și, îndeosebi, întrebarea e dacă vor izbuti să facă ce voiesc. Reușita nu atîrnă numai de la dînșii: publicul trebuie să le vie într-ajutor și oamenii de litere trebuiesc să îi ție mereu în vedere. Nimic nu decade mai lesne decît scena și cu deosebire la noi, unde atîți tineri au perdut iluziunile cu care intraseră în viață, și acești tineri, ajungînd a se dezamăgi, foarte lesne pot abuza de talentele lor.

Nu ne îndoim că toți aceia, cari vor simți trebuință de cîteva momente de repaos sufletesc, vor petrece cîte o seară ori mai multe pe săptămînă în grădina de la „Union Suisse“ și astfel tinerii actori, văzîndu-se în față cu un public compus din oameni de bun-gust, totdauna vor rămîne între mărginele putinței estetice.

Dar această înrîurire a publicului ar putea să rămîie fără de efect, dacă ziarele nu ar înrîuri prin o critică sinceră și binevoitoare atît asupra scenei, cît și asupra publicului. Adeseori actorii pot face ce nu este bine, și ce, cu toate aceste, place publicului: lăudînd ce este bine, critica trebuieşte apoi să combată cu deosebire răul pe care îl admite publicu.

Suntem dar încredinţaţi că, deopotrivă cu noi, şi ceilalţi colegi ai noştri vor fi călduroşi părtinitori ai acestei trupe. Aici, cel puţin, nu e vorbă de politică şi cu toţii ne putem uni spre a lăuda ce este bine şi mustra ce este rău, spre a încuragia pe „elevii asociaţi“, întru cît se vor arăta vrednici de încuragiare.

Pînă acum noua trupă a dat patru reprezentaţiuni şi anume bucăţile : *Socrul unui ginere, Doi surzi, Trei caporali, O palmă la „Union“, Pantalonul roşu* şi *Ordinul de a sforăi.* Toate aceste sunt bucăţi cunoscute publicului din capitală ; cine le-a văzut însă jucate de către Manolescu, Hagiescu, Mateescu şi Frosa Sarandi pleacă cu dorinţa de a le mai vedea. Nu ne rămîne decît să dorim ca şi în viitor trupa să rămîie în repertoriul său cel puţin la nivelul cu care a început.

Luni s-a reprezentat piesa *Revizorul general.* Ne rezervăm a vorbi despre această reprezentaţiune îndeosebi.

FOI ILUSTRATE

Lipsa unei foi române ilustrate şi destinate cu deosebire pentru mescioara din salon este de mult simţită. În mai multe rînduri s-au ivit asemenea foi, dar, după o viaţă mai scurtă ori mai lungă, au trecut între „foile căzute“. Una singură, *Familia,* a avut o viaţă mai îndelungată. Sunt acum treisprezece ani de cînd d. Iosif Vulcan a început să publice această foaie periodică ilustrată, şi astfel *Familia* este cea mai veche foaie literară română, chiar mai veche decît *Convorbirile literare,* care au nemaipomenitul merit de a fi apărut fără de nici o întrerupere curs de unsprezece ani. Din nenorocire însă, *Familia* apare în Pesta. Negreşit, e pentru noi o onoare de a putea zice că, în frumoasa capitală a fericitei Ungarii, apare o foaie beletristică română ; dar această onoare foarte lesne poate să rămînă stearpă, deoarece tocmai faptul că apare în Pesta lipseşte pe *Familia* de capacitatea de a se răspîndi la toţi românii. Şi în adevăr, în Ţara Ungurească, în Banatul Timişoarii, în Ardeal şi întrucîtva în Bucovina, *Familia* se bucura de un public destul de numeros ; în România însă, chiar după treisprezece ani, ea a rămas aproape cu desăvîrşire necunoscută. Dar aceasta nu ar fi nimic. Foaia din Pesta s-a pus însă de la început pe nişte temelii, care nu putea să se păstreze pe un timp îndelungat. Limba în care sunt scrise publicaţiile acestei foi şi ortografia pe care a adoptat-o sunt proprii unei părţi foarte mici din poporul român. Astfel, chiar dacă ar fi scrisă mai bine decît cum este, această foaie niciodată nu este capabilă de o înrîurire binefăcătoare, deoarece nu poate mulţumi decît o mică parte a publicului român. Decum să mulţumească trebuinţa ce o simţim. *Familia* face cu atît mai mult să dorim a vedea ivindu-se o altă foaie, care îi face o concurenţă binefăcătoare.

Şi în adevăr, ca expresiunea acestei dorinţi, se ivesc trei foi beletristice deodată : *România literară* în Iaşi, *Globul* în Bucureşti şi *Albina Carpaţilor* în Braşov.

România literară este, vorbind fără sfială, un fleac literar, un fel de *Telegraph* în formă beletristică. Hîrtia şi tiparul sunt proaste, redacţia e fără de gust, şi întreaga foaie ne face impresia unei întreprinderi copilăreşti.

Globul este o publicaţiune ce pare a avea mai multe pretenţiuni, şi prin urmare o publicaţiune mai mult ori mai puţin primejdioasă. Un anume domn B. V. Vermont se pune în faţa acestei foi ca administrator. Nu ni se spune însă cine este redactorul foii, nu ni se dă un om care să garanteze cu numele său pentru cele ce se pot zice în foaie. Nu credem apoi că d. B. V. Vermont ar fi administrator şi totodată redactor şi anume nu credem, fiindcă ştim că d. Vermont nu este român, şi dorim a crede că nu va cuteza să se apuce de lucruri pentru care îi lipseşte competenţa, puindu-se în fruntea unei întreprinderi literare. Ori poate că *Globul* nici nu este o întreprindere literară, ci îndeobşte o întreprindere, un abuz de lucrare literară. Şi, dacă citim cele dîntîi trei numere care au apărut pînă acum, abia mai putem scăpa de această bănuială. Hîrtia e proastă, tiparul e comun, ilustraţiunile sunt tocite.

Iată ce conţine numărul 3 : 1. *Din pămînt în lună,* un roman de Jules Verne. 2. Rezbelul actual şi chestia Orientului. 3. Grindina. 4. Eclipsa lunară. 5. În Harem. 6. Notiţe diverse. 7. Cronica săptămînei. 8. O contrabandistă imperială. 9. Felurimi.

Cea mai mare parte din acestea sunt traduceri în o limbă cam curioasă. Tot ce ne mîngîie faţă cu această apariţiune bolnăvicioasă e speranţa că *Globul* nu va termina cursul eclipsei trecînd peste întregul şir de planete.

În vreme ce vedem ivindu-se în Iaşi un fleac, iară în Bucureşti o secătură bolnăvicioasă, d. I. Al. Lăpădat, un literat cunoscut şi chiar de bine ştiut, în înţelegere cu d. Visarion Roman, un om cunoscut ca părtinitor zelos al lucrării literare, scot la iveală *Albina Carpaţilor*. Numărul 1 de probă, pe care l-am primit, începe cu o nuvelă istorică *Amor şi răzbunare*. Ne pare rău că nu putem încă şti cine e autorul acestei nuvele ; constatăm însă că e scrisă în o limbă limpede şi românească. După aceasta urmează o poezie de I. Al. Lăpădat, *La griji*. Ne mărginim a comunica cea dîntîi strofă din această poezie :

„Crescurăm laolaltă din fragedă pruncie
Voi, grijilor, şi eu.
Ce strînsă legătură şi ce tovărăşie
Păstrarăm pînă astăzi şi vom păstra mereu."

Urmează biografia lui Costache Negri, scrisă în o limbă clară şi cu obiectivitate, cu care scriitorii noştri de peste Carpaţi nu erau deprinşi pînă acum. Podoaba acestui număr din *Albina Carpaţilor* e însă portretul lui Costache Negri, executat cu atîta fineţă artistică, încît ar putea fi luat drept model de ilustraţiune.

După aceste, urmează o dare de seamă asupra armatei române, pare-mi-se după *Albumul* publicat la Bucureşti în anul 1873.

Urmează *Impozitele în Bosnia şi Herţegovina,* o scurtă dare de seamă urmată de o ilustraţiune în care ni se înfăţişează biuroul de percepori şi patru figuri lucrate cu deosebită claritate.

Urmează o conversaţie asupra maniei de a face politică, şi în sfîrşit numărul se încheie cu cîteva varietăţi interesante.

Hîrtia e de o plăcută fineţă, tiparul e citeţ, întreaga foaie se înfăţişează ca o ediţie de lux, care poate să înfrumuseţeze masa oricărui salon.

Albina Carpaţilor apare în Braşov şi se bucură de concursul unui mare număr din literaţii români, atît din România cît şi din Ardeal. Nu îi lipseşte dar nimic pentru ca să se poată răspîndi prin toate ţările locuite de români, contribuind la restabilirea unităţii în lucrarea noastră literară.

Cu deosebită mulţămire am văzut numărul 1 prin chioşcurile din Bucureşti şi nu ne îndoim că, în curînd, această foaie se va vinde în toate oraşele din România şi va fi citită pretutindenea unde femeile române citesc româneşte şi sunt mîndre de a avea în saloanele lor o podoabă literară.

Succes ar fi de prisos să-i dorim d-lui I. Lăpădat, căci, dacă va urma după cum a început, succesul îi este asigurat.

BIETUL DR. ZOTU

Stam lîngă chioşcul de pe Bulevard şi aşteptam să văz trecînd garda imperială.

Fiind încă de dimineaţă, nu erau decît puţini trecători ; şi din aceştia apoi cei mai mulţi se opreau la marginea trotoarului, aşteptînd nedumeriţi priveliştea neobicinuită.

Din sus, dinspre palatul Academiei, venea un om de înfăţişare cuviincioasă, îmbrăcat în haine curate şi purtîndu-şi capul sus, asemenea unui om care nu simte a fi deopotrivă cu orişicine. Mai mulţi din trecători, ori din cei ce stau în nedumirire, îi făceau loc să treacă şi îl salutau respectuos, iară el răspundea la unii cu mai multă, la alţii cu mai puţină căldură, tuturor însă cu deopotrivă bună-cuviinţă. Cîţiva tineri îmbrăcaţi mai pe sărăcie, dar peptănaţi şi spălaţi pe mîni, îl însoţeau în calea sa, schimbînd din cînd în cînd cîte o vorbă sfiincioasă cu dînsul.

Peste drum, sub zidurile hotelului de „Bulevard", unde îndeobşte se adună ovreii speculanţi, era o grămadă de oameni care deodată se pune în mişcare şi unul din grămadă, un om cu hainele murdare, cu mînele nespălate şi barba nepeptănată, trece drumul şi, tocmai cînd omul venit despre palatul Academiei soseşte la răspîntie, calcă pe trotuar şi izbeşte cu cotul în respectabilul trecător. Acesta priveşte de sus în jos, peste umăr, zice „Pardon !", aruncă o privire plină de compătimire la grămada de sub zidurile hotelului, îşi şterge cu degetele curate murdăria rămasă din această atingere pe mîneca surtucului, apoi coteşte la dreapta şi înaintează spre Piaţa Teatrului.

Unuia dintre tinerii care-l însoţesc i se roşesc obrajii, se întoarce spre omul murdar şi îi zice :

— D-le, te rog, calea e largă, nu s-ar cuveni să dai cu cotul în trecători.

— Cine eşti d-ta ? ! îi răspunde omul murdar. Nu am nimic cu d-ta. Dar acel nemernic...

— Cum ai zis ? ! întrebă altul dintre tineri. Îmi pare că ziceai nemernic. Ei, apoi !...

— Ce vrei ? ! strigă acum omul murdar astfel ca toată lumea să-l poată auzi. Se vede că şi tu eşti tot atît de obraznic şi de ticălos ca şi acel ignorant de care te ţii. Ori vrei să începi ceartă cu mine ? !

Deşi lumea e preocupată de garda imperială, cîţiva oameni se adună împregiurul certaţilor şi scandalul public e pregătit. Tinerii stau turburaţi şi privesc înspăimîntaţi la feţele oamenilor ce-i încongiură. Mai mulţi întrebă : „Ce a fost ? Ce s-a întîmplat ?“ Omul murdar face gură, iară cîţiva de sub grămada de sub zidul hotelului trec drumul spre a-l îmbărbăta.

În clipa aceasta, trecătorul respectabil se întoarce şi grăieşte tinerilor :

— Vă rog, domnilor ! nu faceţi scandal pentru nimic. Gîndiţi-vă că pentru acest om murdar este o onoare de a se fi certat cu d-voastră în public ; iară pentru dumneavoastră ar fi dovadă de uşurinţă a sta de vorbă cu dînsul.

Înţelegînd aceste, tinerii pleacă şi lasă lumea adunată împregiurul lor, precum s-ar zice, cu buzele umflate.

Şi în adevăr, ce poate să facă un om respectabil cînd este atacat în public de către un nu ştiu cine ? Nu îi rămîne decît să plece mai departe, deoarece a te certa cu un om, va să zică a-l lua drept un om deopotrivă cu tine, ori a te lua drept un om deopotrivă cu dînsul.

În locul acestei întîmplări, aş fi putut pune istoria despre filosof şi măgar, dar mă temeam că voi fi învinovăţit de a fi plagiat. Afară de aceasta, am crezut de cuviinţă a localiza istoria, puind în locul măgarului o altă

fiinţă, deoarece voiesc să ajung cu comparaţia la o persoană respectabilă, la d. dr. Zotu.

Cine este acest domn doctor Zotu ? Este un om, care şi-a ilustrat numele scriind o critică contra *Logicei* lui Maiorescu. Atîta, şi cu ştirea noastră nimic mai departe.

Acum cîţiva ani am văzut pe d. V. A. Urechiă în luptă cu T. L. Maiorescu. Atunci d. V. A. Urechiă era încă un om, care putea să intre în ceartă literară cu T. L. Maiorescu şi lumea asculta cu oareşicare interes. Ştim însă cum s-a încheiat lupta. Cu toate că d. V. A. Urechiă şi-a pus în lucrare întregul aparat spaniolesc, în sfîrşit a trebuit să se retragă în cortul său de la secţia I şi secţia II.

În urmă ni-a fost dat să vedem pe d. B. P. Hasdeu în luptă contra d-lui T. L. Maiorescu. Lumea asculta cu încordare, fiindcă era „cineva“ care vorbeşte. Lupta s-a urmat însă cu d. Burlă şi s-a spart în păcăleala literară intitulată : *Revista literară şi ştiinţifică.*

În sfîrşit, am văzut pe modestul Cassiu, am văzut atacul concentric pe care d. V. Boierescu l-a organizat în Cameră şi în Senat contra lui Maiorescu. Lupta s-a urmat într-o criză politică şi pare a se fi încheiat în operatul d-lui Missail.

După toate aceste, urmează d. dr. Zotu. Să ne fie permis a constata că, înainte de toate, d. dr. Zotu este mai pretenţios decît cum s-ar cuveni să fie. Deşi nu a iscodit chipul de a plănui piatra înţelepciunii, d. dr. Zotu a găsit „cea mai mare din greşelile“ pe care Maiorescu le-a comis în viaţa sa : aceasta e logica. Adică d. dr. Zotu nu e numai pretenţios, e şi nechibzuit. Dar după Urechiă, Hasdeu şi Boierescu, d. Zotu, deşi are titlul de doctor, nu ne pare cu deosebire o figură cam-cam ... pe care abia o mai putem lua în serios.

Şi nici nu am luat-o şi nici nu o luăm !

Prea bine ştim că d-lui dr. Zotu prea puţin îi pasă dacă logica e bună, ori dacă e rea. În „critica“ pe care a publicat-o în *Columna lui Traian* nu e vorba de logică, ci de omul care a scris-o şi, drept vorbind, nici de om nu e vorba, ci de puterea cu care stăpîneşte alte puteri. Iară cît pentru d. dr. Zotu, d-sa nu e decît ciocanul cu care altcineva se încearcă a bate ferul, cîtă vreme îl crede cald... Apoi nu e cald, şi nu se va încălzi de dragul „oricui“.

De, nu putem sta de vorbă cu d. dr. Zotu.

Un om, cînd vorbeşte în public şi cu deosebire cînd se ceartă cu cineva, îşi pune în joc numele, pe care-l crede bun, şi reputaţiunea, la care ţine.

D. doctor Zotu poate dar foarte lesne să vorbească îndrăzneţ, fiindcă foarte puţin pune în joc : pune un lucru, la care, precum se vede, deloc nu ţine. Faţă de un asemenea om, poziţia noastră e foarte strimtorată. D-sa poate să spuie *urbi et orbi* că a scris o critică contra lui Maiorescu şi poate să se laude că Eminescu a răspuns la „critica“ sa, că *Convorbirile* au luat notiţă despre ea, şi că Maiorescu s-a supărat ; noi însă nu ne putem lăuda de a fi stat de vorbă cu un om, pe care nu-l putem lua în serios. Cu toate acestea, nu ne este iertat să suferim, că orice om ivit ca din senin să facă abuz de critică. Cei mai mulţi dintre aceia care au citit „critica“ d-lui dr. Zotu nu au citit *Logica* lui Maiorescu şi, prin urmare, foarte lesne pot crede că criticul improvizat zice ceva. Nu ne rămînea dar decît să-l ducem, *ad absurdum*, făcîndu-l să crează că şi noi admitem din naivităţile cu care se răsfaţă în public, apoi, după ce îl vom fi înfundat în spusele sale, să lămurim pe public asupra acelor întîmplate.

D. Eminescu în *Curierul de Iaşi* şi d-nul Xenopol în *Convorbiri literare* au izbutit a face ca d-nul dr. Zotu să crează că este luat peste picior ; rămîne acum să arătăm publicului în ce raport stă doctorul Zotu cu importanţa pe care şi-o dă.

Aceasta e ce voim să facem.

Înainte de toate, d. dr. Zotu zice că d. Maiorescu a dat o dovadă de neştiinţă, scriind, ca fost profesor de universitate, o carte pentru „licee“. Nu ne îndoim că un om de felul d-lui dr. Zotu, fiind profesor la vreun liceu, ar fi scris o carte pentru universitate. Constatînd însă că nu s-a găsit vreun profesor de liceu care să scrie o logică pentru licee, d. Maiorescu a scris însuşi una. O logică pentru universitate, cîtă vreme nu avem una pentru licee, ar fi o panglică. D. Maiorescu a scris dar cartea, de care înainte de toate „avem trebuinţă“. Ca profesor la universitate, s-a încredinţat că elevii îi vin de prin licee fără de pregătire pentru studiile filosofice : *Logica* are scopul de a face cu putinţă ca tinerii să nu mai treacă la universitate fără de pregătirile neapărat trebuincioase : prin această carte profesorul de la universitate voia să-şi creeze un auditoriu, cu care să se poată înţelege şi să se scutească de sarcina unui profesor de liceu.

Pentru aceasta, autorul *Logicii* este în ochii d-lui dr. Zotu un ignorant... O fi ! Pentru ce ? ! În ochii d-lui dr. Zotu multe sunt cu putinţă.

Întrebarea e acum, dacă cartea, precum este, e bună şi folositoare, ori dacă e rea şi stricăcioasă.

În loc de a ne-o arăta aceasta, criticul improvizat pune la îndoială ştiinţa autorului. Şi prin ce îi dovedeşte lipsa de ştiinţă ? Prin aceea că arată cum *Logica* nu e decît o compilaţiune din o mulţime de scriitori.

Pentru a scrie *Logica*, d-nul Maiorescu a citit tot ce s-a scris mai bine la englezi, germani şi francezi în materie de logică, a adunat ce îi părea bun la un loc şi astfel a rezultat o carte şcolară. Precum vedem dar, voind a discuta ştiinţa, d. dr. Zotu pune în evidenţă tocmai erudiţiunea autorului *Logicii*, deoarece, om învăţat, erudit, savant ori cu ştiinţă nu va să zică, nici mai mult nici mai puţin, decît om care a citit o mulţime de cărţi şi ştie ce se cuprinde într-însele. O relevăm aceasta numai pentru ca să punem în evidenţă lipsa de dibăcie cu care criticul improvizat îşi face meseria.

Dar criticul urmează aruncînd asupra autorului bănuiala plagierii. Înţelegem ca cineva să plagieze pe un autor puţin cunoscut şi astfel să aibă probabilitatea că nu va fi dovedit de plagiator ; ar trebui însă ca un om să fie de stupiditatea d-lui dr. Zotu, pentru ca să plagieze pe un autor de talia lui Mill, pe care toată lumea îl citeşte şi pe care însuşi îl citează de zece ori. Se vede însă că d. dr. Zotu a perdut din vedere că are a face cu un *manual* de logică, cu o carte pentru şcoalele secundare ; ori poate nu cunoaşte principiile care trebuie observate la *compunerea* (nu scrierea) unui manual.

În o carte şcolară, nimeni, voind să treacă de literat onest, nu are dreptul de a comunica alte vederi decît pe acelea care sunt *în general admise*. Dacă un om are un sistem al său, poate să scrie o carte, în care îl dezvoltă şi-l lămureşte ; nu are însă dreptul de a vîrî acest sistem în o carte şcolară, destinată pentru începători, decît după ce critica îl va fi admis.

Începătorilor nu li se spun decît lucruri care îndeobşte nu mai sunt discutate. Astfel, nici Maiorescu, scriind o carte pentru începătorii din liceu, nu are dreptul de a-şi expune vederile sale, ci este dator a expune ce ştie că este admis şi admite şi însuşi Mill, Bain, Drobisch, Trendelenburg, ori alţii, cu păreri pe care alţii le discută ; în o carte şcolară nu au loc decît acele păreri pe care toţi, ori cel puţin cei mai mulţi le admit.

Îndată ce autorul unei cărţi şcolare este silit a comunica o părere, care e discutată ori nu este îndestul de lămurită, datoria lui este de a arăta în o notiţă „autorii care o discută ori lămuresc" şi a pune astfel pe profesor în poziţiune de a se pronunţa şi însuşi în cestiune. Acesta este înţelesul notiţelor bibliografice de la sfîrşitul *Logicei;* dar un om trebuieşte, care să cuprinză acest înţeles.

D. dr. Zotu arată că Maiorescu reproduce pe Mill *ad litteram.* Prea bine ! Tocmai din cuvînt în cuvînt trebuieşte să fie reprodus, deoarece o definiţiune, dacă e bună, numai cu aceleaşi cuvinte poate să fie împărtăşită. Genialul critic ar trebui să ne arate că autorul manualului nu reproduce din cuvînt în cuvînt, ci falsifică ideile, *fără ca să ne spună că a vîrît ceva de la sine în spusele altora:* dar aceasta nu ne-o poate arăta.

Ne arată însă că autorul nu citează pe Mill unde îl reproduce. Dacă e destul de naiv d. dr. Zotu spre a crede că va îmbăta lumea cu asemenea cuvinte, apoi îi vom spune noi, unde îl citează ; îl citează pretutindeni unde pune vreo părere la îndoială, unde e însuşi pus la îndoială, unde lămureşte vreun principiu, ori unde nu pare destul de lămurit. Astfel, pe pagina 108 se poate citi, la § 23 : „Vezi Mill, *Logica,* Cartea I, cap. 4, § 3." Şi dacă îşi va da seamă, învăţatul doctor va constata că întregul § 23 e reprodus din cuvînt în cuvînt după Mill.

La sfîrşitul *Logicei* este un apendice, care nu este, precum ar crede d. dr. Zotu o paradă de cuvinte, ci o adunare de : „Notiţe bibliografice, mai ales pentru *studiarea controverselor logice*". Iară în prefaţă se zice :

„În apendicele acestei cărţi, unde se află citate izvoarele şi controversele, *nu cu scop de a aduna multe nume de autori,* ci cu restrîngerea la *acei autori* şi *acele pasage,* din a căror studiare *să se tragă* un *adevărat folos* pentru *lămurirea* întrebărilor atinse în text".

Ştie d. dr. Zotu româneşte ? Credem că da. Atunci nu înţelegem cum d-sa nu înţelege unde este şi unde nu este citat un autor. D. Maiorescu o spune destul de lămurit : acolo unde citarea poate să fie de un adevărat folos pentru *lămurirea cestiunilor* din text ; iar unde cestiunile din text sunt îndestul de lămurite, citaţiunea, devenind de prisos, nu ar fi decît o *panglică.* Tocmai pentru aceea autorul e dator a se cita şi pe sine însuşi şi, cînd emite o *părere a sa,* trebuie să ne spuie că *e a sa această* părere şi să numească autorii care sunt de altă părere, pentru ca profesorul să ştie că are d-a face cu o părere individuală, asupra căreia critica nu s-a pronunţat încă şi să se poată pronunţa însuşi.

Astfel face autorul *Logicei* la pag. 109, unde citām, la § 34 : „Explicarea ce am dat-o în text, la nota acestui §, pag. 80, asupra silogismelor hipotetice cu numai doi termini aparenţi *nu am găsit-o în vreo altă carte.* Toate din contra comit eroarea de a vorbi despre silogisme hipotetice ca şi cînd ar avea în adevăr numai doi termini (Vezi Drobisch, *Logic,* § 105. Tot aşa Twesten etc.).

Pînă acum d. dr. Zotu îşi are îndrăzneala de a zice că explicarea pe care d. Maiorescu zice că nu a găsit-o în vreo altă carte, în adevăr a fost furată din Trendelenburg. Trebuieşte ca cineva să aibă foarte groasă piele pe obraz, pentru ca să cuteze a arunca o asemenea învinovăţire în public... Dar aici s-a înfundat criticul improvizat.

Iată ce zice Trendelenburg :

„Dacă numărăm în concluziune trei termini, aicea sunt deocamdată *numai doi şi existenţa, cel mai abstract rezultat al intuiţiunii, apare incolor ca al treilea*".

Iată ce zice Maiorescu :

„Cînd însă în premisa a doua se zice «nu este», atunci se adaugă «*terminul al treilea*», adică «este», care aici nu are înţelesul unei copule, ci *înţelesul predicativ al existenţei reale*“.

Precum vedem dar, Trendelenburg vorbeşte despre o *existenţă* care e *cel mai abstract* rezultat al intuiţiunii şi care apare *incolor* cu un al treilea termin, iar Maiorescu vorbeşte despre o *existenţă reală*. Deosebirea între aceste două păreri e atît de mare, încît după Trendelenburg e cu putinţă a da dovadă ontologică despre existenţa lui Dumnezeu, care este suma perfecţiunilor şi prin urmare trebuie să existe, deoarece dacă nu ar putea să fie suma perfecţiunilor, fiindcă şi existenţa este o perfecţiune ; iar după Maiorescu această dovadă e peste putinţă, deoarece Maiorescu caută în „este“ o existenţă *reală*. Cuvîntul *„real“* e dar acela care exprimă ideea particulară, pe care autorul *Logicei* nu a găsit-o în alte cărţi de logică.

Se înţelege, pentru ca un om să înţeleagă deosebirea între Maiorescu şi Trendelenburg, trebuie să dispuie de cel puţin porţiunea de inteligenţă comună tuturor oamenilor ; se vede însă că d-lui dr. Zotu îi lipseşte o parte chiar şi din această parte comună. Văzînd aceasta, o notiţă a *Convorbirilor literare*, îl ia peste picior şi recunoaşte, cu un aer de seriozitate că da, nu este între Maiorescu şi Trendelenburg decît deosebirea că Maiorescu vorbeşte mai lămurit. D-nul dr. Zotu ia aceste cuvinte drept bani buni şi răspunde în numărul de la 16 septemvrie al *Pressei* precum urmează :

„D. Y. mai susţine că «la un plagiat se presupune totdauna *intenţia* de a lua, fără a pomeni»“. Dar noi am văzut că d. Maiorescu *nu numai că a luat fără a pomeni, ci* a făcut şi *ceva mai mult*. Nemulţumit numai cu acestea, de a copia pe alţii, fără a pomeni, a mai avut voinţa de a susţine că nimeni, nici o carte, nici un filosof, n-a dat explicaţiunile ce le dă d-sa.

Aceasta este, ni se pare, ceva mai mult decît acea intenţie pe care o cere d. X. În van se sileşte d-sa a slăbi puterea acestui fapt care vorbeşte aşa de elocinte. D-sa zice că, *„în cazul nostru, vina ar fi de atribuit memoriei,* nu voinţei autorului“ (Maiorescu). Fie a memoriei, fie a voinţei, vina e vină, şi prin urmare, *vinovat este d. Maiorescu,* cînd împrumută de la alţii idei, *pentru a se făli în urmă cu ele, că numai d-sa le are*. Apoi este de crezut că tocmai aci a fost slabă memoria d-lui Maiorescu ? Înţeleg foarte bine ca, atunci cînd cineva citeşte aceeaşi idee la mai mulţi autori, se poate întîmpla ca să uite la care anume autor a găsit-o ; dar cînd este vorba despre o idee rară, pe care d. Maiorescu zice că n-a găsit-o în vreo altă carte şi cu care d-sa se laudă, putem noi presupune că d-sa a uitat că a găsit-o şi la Trendelenburg ? Altceva ar fi fost, daca d-sa nu cunoştea cartea lui Trendelenburg, căci atunci s-ar putea crede că într-adevăr d-sa n-a găsit acea idee în nici o carte ; dar cartea lui Trendelenburg este una din cele recomandate şi chiar întrebuinţate de d-sa. D. Y. mai zice că acea idee a lui T. L. Maiorescu „a întrebuinţat-o mai bine, mai limpede, mai cu temei, decît cum s-a întrebuinţat [la] Trendelenburg însuşi.“ *Sau că d.* **Y** *nu prea cunoaşte logica ;* sau se serveşte de o eroare, căci unde a găsit d-sa acea mai bună întrebuinţare ? În formulele silogismelor hipotetice ? *Dar acestea se găsesc în fiecare manual de logică*. Meritul ce-şi atribuie d. Maiorescu consistă numai şi numai în aceste cuvinte că în premisa a doua *„se adaugă terminul al treilea «este», care aci nu are înţelesul unei copule, ci înţelesul predicativ al existenţei“* şi aici d. Maiorescu nu zice absolut nimic, nici mai mult, nici mai limpede, nici mai cu temei, decît ceea ce zice şi Trendelenburg.

În adevăr ? ! Dar pentru ce d. Zotu, d. dr. Zotu a lăsat din citaţiune cuvîntul *„reală“ ?* Pentru ce d-sa citează falş ? Pentru ce comunică din spusele altora o propoziţiune, scăpînd din ea tocmai cuvîntul calificativ ? Fie-ne permis a vîrî pe criticul *Logicei* [în] o dilemă.

A nu şti care este înţelesul unei ziceri lămurite, însemnează stupiditate ; A şti şi a ascunde înţelesul unei ziceri lămurite, însemnează perfidie ; Ori d. dr. Zotu nu ştia că greutatea zace pe cuvîntul „reală“, şi atunci este un om stupid, ori d-sa ştia şi nu voia să comunice cuvîntul „reală“, şi atunci este un om perfid.

Dintre două una : stupid ori perfid. Noi credem că stupid, deoarece altfel ar fi avut bunul-simţ de a vedea că notiţa din *Convorbiri* voieşte a-l duce *ad absurdum*. Şi l-a dus. Nu mai clar, ci cu totul altă ce vă vorbeşte d. Maiorescu.

În sfîrşit d. dr. Zotu ne spune că *Logica* lui Maiorescu e nelogică, fiind plină de contraziceri. O fi ! Dar nu d. dr. Zotu e omul care ni-o va dovedi aceasta. Pentru a arăta o contrazicere, înainte de toate se cere capacitatea de a înţelege de ce e vorba : d-lui dr. Zotu îi lipseşte această capacitate primitivă şi prin urmare pentru capul d-sale cartea d-lui Maiorescu, foarte fireşte, nu e decît o îngrămădire de contraziceri. E în adevăr frumos cum Eminescu ia pe criticul improvizat peste picior în *Curierul de Iaşi*, e însă mai frumos a vedea cum criticul se bucură de importanţa ce i se dă şi răspunde cu seriozitate hazlie în *Pressa*.

Vorbind depre noţiuni, Maiorescu zice :

„*Orice noţiune* este o reprezentare relativă *la acelaşi obiect* şi cuprinzînd partea lor comună“.

Aceasta e definiţiunea noţiunei „*noţiune*“, o definiţiune care trebuie să poată fi aplicată la toate noţiunile posibile.

Urmează apoi explicarea *definiţiunei* :

„Conştiinţa noastră primeşte din experienţă mai multe prezentări asupra *aceluiaşi fel de obiecte*. Un copil de ex. etc.“

Contrazicere ! strigă învăţatul dr. Zotu. Într-un loc e vorba de acelaşi obiect ; iară într-altul de *acelaşi fel de obiecte*. El nu vede că în definiţiune e vorba de obiectul *abstract* al reprezentării, care cuprinde partea comună a mai multor reprezentări ; iară în explicaţie e vorba de *obiecte reale*, din care experienţa primeşte reprezentaţiunile. În aceeaşi vreme el uită că definiţiunea, vorbind, de „*acelaşi fel de obiecte*“, ar fi îngustă, deoarece nu s-ar putea explica la toate noţiunile posibile. Astfel sunt ori, cel puţin s-ar putea să fie, noţiuni singulare *(Einzeln-Begriffe)* care nu se refereşte la „acelaşi fel de obiecte“, ci la un lucru care e *singur în felul său definit*. Definiţiunea şi la aceste trebuie să se potrivească. „Plevna“ e noţiune ? Credem că da ! Ba credem că este chiar o noţiune singură în felul ei. Definiţiunea comunicată în cartea d-lui Maiorescu se potriveşte şi pentru aceasta. Nu se potriveşte însă cu creierii domnului dr. Zotu.

Amicul nostru Eminescu aruncă o vorbă răutăcioasă şi zice că acel „*acelaşi obiect*“ e un „*lapsus calami*“, o greşeală de condei, şi este o frumuseţe a vedea cum inteligentul doctor ia această vorbă drept bani buni şi călăreşte pe ea.

Ascultaţi, vă rog, ce zice doctorul :

„Asemenea, noi am criticat pe d. Maiorescu că confundă noţiunea cu reprezentaţiunea comună şi că defineşte rău noţiunea. D. Eminescu ne răspunde că aci este «*lapsus calami*», «o greşeală de condei» a d-lui Maiorescu. Acest mod de apărare este foarte comod, căci, dacă în fiecare moment vom admite cînd greşeli de memorie, cînd greşeli de condei, atunci uşor şi arapul se face alb.

În fine, am arătat că *Logica* d-lui Maiorescu, fiind alcătuită de diferite elemente eterogene, conţine multe contraziceri. D. Eminescu răspunde că contrazicerile nu însemnează nimic ; că ele nu sunt o dovadă de neştiinţă. D-sa zice : «O contrazicere dovedeşte cel mult ceva în privirea *puterei de judecată* a unui om, nu în privirea ştiinţei». Cu alte cuvinte d-sa este dispus a sacrifica puterea de judecată a d-lui Maiorescu, pentru a-i apăra ştiinţa. Daca d. Em. crede că cu acest răspuns m-a combătut, eu bucuros mă declar învins. Va fi oare şi d. Maiorescu mulţumit ?...

Dr. Zotu“

Departe ne duci, doctore, foarte departe !

Apoi nu e *lapsus calami* : e un lucru pe care oamenii de felul doctorului Zotu nu îl pricep, este o cursă, în care genialul critic s-a lăsat să fie prins.

Să ne mulţumim cu aceste.

E de prisos a mai spune că, dacă noi am dat „criticei“ d-lui dr. Zotu oareşicare importanţă, i-am dat-o, fiindcă acest „*operat*“ a apărut în *Columna lui Traian* şi s-a reprodus în *Pressa*, i-am dat-o, fiindcă ştiam că în dosul d-lui dr. Zotu mai este cineva care voieşte ceva.

Şi dacă ne-am dat silinţă a duce pe d. dr. Zotu *ad absurdum*, silinţa nu a fost de dragul d-lui dr. Zotu, ci de dragul acelora care stau în dosul lui. „Şi dacă voiam să facem pe cineva de ruşine“, nu voiam să-l facem pe d. dr. Zotu, ci pe aceia care stau în dosul lui. Căci pe d. dr.

Zotu îl înțelegem foarte bine : el știe ce face și foarte puțin îi pasă de ocara pe care o pate.

Nu înțelegem însă redacția ziarului *Pressa :* cu tulumbele nu se ia Plevna ! Nu ! cît e lumea ! Dacă nu aveți tunuri Krupp, apoi ședeți frumos acasă.

Ori poate... Ne aducem aminte că odată *Pressa* publicase niște insulte grosolane contra preasfinției-sale părintele mitropolit. Interpelată fiind apoi în *Timpul,* redacția a răspuns că Administrațiunea e vinovată. Poate, dar ca și astă dată în dosul d. dr. Zotu nu e decît „Administrațiunea ziarului *Pressa*“.

Așa să fie !

Cît apoi pentru oamenii cu veleități critice, ca d. dr. Zotu, îi sfătuim ca înainte de a-și vîrî mîna în coșnița cu albine, să bage bine seamă, ca nu cumva să le pară rău în urmă.

CALENDARUL BUNULUI ECONOM

Calendarul bunului econom pe anul 1878, întocmit de d. Comșa și Eugen Brote, a ieșit de sub tipar. Pentru aceia care cunosc acest călindar orice recomandațiune este de prisos. Dintre călindarele ce se întocmesc și se publică în limba românească acesta e poate singurul care reprezintă un șir de idei sănătoase și bine concepute. Domnii Comșa și Brote au ales forma de călindar spre a răspîndi bunul-gust și cunoștințele economice și în anul trecut au izbutit atît de bine întru aceasta, încît încă înainte de 1 ianuarie 1877, *Calendarul bunului econom* a trebuit să iasă în o a doua ediție. Calendarul pentru anul 1878 ne pare chiar mai bine întocmit decît cel pentru 1877 și prin urmare nu ne îndoim că și în anul acesta el se va răspîndi. Noi, din partea noastră, ne credem datori a-l face cunoscut și a-l recomanda tuturora care nu îl cunosc.

Tiparul este citeț, ortografia — cea curat fonetică, iară aranjamentul materiilor de bun-gust. După partea comună tuturor călindarelor, urmează o parte literară, o poveste, o nuvelă, o narațiune și nouă poezii, între care 3 de Alecsandri, una de C. Negruzzi și cîteva poezii populare, în sfîrșit un tractat despre „femeia economului român“.

Partea adevărat interesantă a călindarului e însă cea economică. Aceasta e scrisă în o limbă clară și populară și c-o obiectivitate care face ca, începînd un articol, să fim siliți a-l citi pînă în sfîrșit.

Autorul, care credem că e d-l Comşa, profesorul de agronomie de la Seminarul din Sibiu, împarte materia în şapte capitole : economia cîmpului, economia vitelor, pomăritul, vieritul, stupăritul, legumăritul şi mătăsăritul. Fieştecare din aceste capitole e subîmpărţit apoi în mai multe materii, care sunt lămurite pe scurt şi fără amănunţimi obositoare.

Astfel, în capitolul despre economia cîmpului, găsim materiile : escrementele omeneşti, varul, compostul, maşina de semănat, cultura cartofului, prepararea nutreţului înăcrit, secerişul, o tabelă despre timpul încolţirii şi vegetaţiunei la diversele plante agricole, alta despre volumul diverselor nutreţuri şi iar alta despre greutatea corpurilor şi a fructelor mai îndatinate. Precum vedem dar *Călindarul bunului econom* este un manual sistematic de care se poate folosi oricare econom practic. La sfîrşitul călindarului, după toate aceste, mai găsim un conspect despre „literatura română agricolă“, în care ni se înşiră cărţile publicate în limba română asupra lucrării agricole.

Pentru ardeleni o asemenea lucrare era o trebuinţă de mult simţită ; desigur însă şi în România sunt destui economi practici, care se vor bucura putîndu-se folosi de dînsa şi acestora le-o recomandăm.

TEATRU

Multă ocară şi mult necaz sufere criticul, dar numai singur ştie ce plăcută despăgubire găseşte în cuvintele de laudă pe care le poate împărţi. Dator a sta de pază la graniţele prielniciei estetice, el, mai mult decît oricare alt om, trebuie să se simţă jignit cînd vede pe cei chemaţi ori nechemaţi călcînd fără de sfială aceste graniţe ; dator a lupta în potriva călcării, el, mai mult decît oricare alt om, trebuie să fie drept şi aspru în judecăţile sale.

Şi adeseori asprimea lui trebuie să se îndrepteze contra unor persoane despre care ar dori să nu vorbească decît de bine. Cît de mare e dar mulţumirea lui cînd poate să tacă, fără ca prin aceasta să [se] lipsească de datoria sa, şi cît de fericit trebuie să fie cînd se simte chiar dator de a lăuda.

Această datorie s-a impus fiecărui critic prin reprezentaţiunea pe care Societatea dramatică română a dat-o duminecă.

Teatrul era plin, dar numai în parte plin. Toate stalurile şi toate logele de rangul III erau ocupate. Logele de rangul I şi cele de rangul II erau însă aproape cu desăvîrşire deşerte. Şi astă dată a trebuit dar să ne încredinţăm că teatrul român e discreditat în ochii acelora care alcătuiesc societatea română mai aleasă. Nu vom căuta să ne lămurim asupra cauzelor acestei lipse de credit. Ele sînt multe şi întrucîtva neplăcute.

Ne vom da însă seama întrucît societatea română mai aleasă, cu drept cuvînt, lipsește a da sprijinul ei puternic și binefăcător teatrului român.

De mai mult decît zece ani, trupele care dau reprezentațiuni în teatrul din București erau îndeobște rău compuse, repertoriile rău alese și jocul lipsit de unitate și de caracter hotărît. Cine merge la teatru caută cîteva momente de repaos sufletesc; în loc de aceasta, teatrul răsplătea însă bunăvoința publicului prin deosebite jigniri.

Înainte de toate, limba în care erau scrise piesele originale ori în care actorii reprezentau piesele streine nu era decît un amestec dessirat de cuvinte românești și franțuzești, un idiom care trebuia să facă tuturora care vorbeau franțuzește impresia unei limbi franțuzești degenerate.

Cu mulțumire putem dar încredința pe toți aceia, care din această cauză ar crede de cuviință a nu merge la teatru, că avem tot dreptul de a spera că în viitor scena română ni se va prezenta cu o limbă mai românească. *Doctorul satului* e scris în o limbă elegantă și românească, iară limba poemului *Visul Dochiei* este, cu deosebire precum o pronunță d-na Eufrosina Popescu, atît de frumoasă, încît devine o muzică desfătătoare și atît de bogată în sunete, încît stoarce din ochii românului lacrămi de mîndrie. Ne aflăm dar față cu un început binecuvîntat, pe care trebuie să-l sprijinim în înaintarea sa, cu atît mai mult, cu cît nu avem decît să nu ne lipsim de o plăcere spre a-l sprijini.

Piesele reprezentate pînă acum îndeobște erau tot atît de dessirate și de puțin românești ca limbă. Dacă piesele erau originale, ori erau rău scrise ori făceau propagandă politică și anume tocmai contra acelora, care astăzi, cu tot dreptul, nu vor să știe de teatrul românesc. Iar dacă piesele erau traduse ori rău localizate, rolurile erau împărțite la niște actori care nu le puteau susține. Astfel întreaga piesă făcea impresia unei parodii schimonosite.

Acum, cel puțin urmînd din cea dintîi reprezentațiune, actorii noștri par a fi hotărîți să umble pe alte căi mai firești. *Doctorul satului* este localizat. Ce-i drept astă dată localizarea nu este reușită, deoarece, în loc de a localiza caracterele, se mărginește a româniza numele persoanelor și a lucrurilor. Astfel ni se înfățișează o Mărioară, care, ca Mărioară, nu este cu putință. Ne vedem însă în față cu o tendență, care fără îndoială ne va duce la bune rezultate. Cît apoi pentru *Visul Dochiei,* avem de-a face cu un poem de ocaziune, pe care îl putem privi ca fiind original, deoarece este o încercare de a zugrăvi în formă dramatică viața poporului român.

În sfîrșit, am văzut odată reprezentîndu-se o piesă întreagă, în care fieștecare actor își face datoria. Dimitriad, A. Popeasca, Fr. Sarandi, Mateescu, A. Wellner, Hagiescu... în sfîrșit fiecare era, pentru teatrul român, singur în felul său și nici unul nu scădea prin lipsa sa de dibăcie efectul, pe [care] cellalt ar fi putut să-l producă. Astfel au fost în *Doctorul satului* scena care a produs un efect viforos.

Dar adevărata furtună s-a stîrnit numai în cursul poemului *Visul Dochiei.* Înainte de toate, decorațiunea e de toată frumusețea. Pentru ca ea să poată fi numită pe deplin frumoasă, nu mai lipsea decît ca copacul, ce se întinde curmeziș peste scenă, să fie tăiat, ori chiar scos din rădăcini. Alăturea cu această frumoasă decorațiune este muzica puțin variată, dar elegantă și adeseori plină de putere. În sfîrșit, în mijlocul acestora d-na Eufrosina Popescu și domnișoara M. Vasilescu susțin două roluri, nu mai puțin lungi decît grele de susținut, cu deosebită putere. Efectul din ce în ce tot mai mult crește, pînă ce, în sfîrșit, se ivesc corurile de bărbați, femei și copii, și vînătorii, infanteria de linie și curcanii intră în scenă.

Cînd cei dîntîi dorobanți se ivesc în fața publicului, se stîrnește un zgomot entuziasmat, privitorii se rădică salutînd și exclamînd, muzica se perde în zgomotul general și corurile se împreună cu glasurile publicului. Privești apoi împregiur și vezi cum unii și alții își șterg cîte o lacrămă de bucurie.

Terminîndu-se reprezentațiunea, publicul a aclamat pe autor și spre a mulțumi pe public, autorul poemului *Visul Dochiei,* d. Fr. Damé, împreună cu traducătorul, d. Ollănescu s-au prezentat pe scenă între aplauzele unanime a celor de față.

Dar nu ne putem depărta fără a ne aduce aminte de un om, în lipsa căruia întreagă această reprezentațiune ar fi fost poate peste putinţă, omul, care atît de bine ştie să împreune puterile şi să ni le înfăţişeze ca un întreg bine încheiat, măiestrul director de scenă, d. Mihail Pascaly. D. M. Pascaly e făcut pentru aceasta şi nu îi trebuiesc decît puteri, pentru ca să ne încredinţeze despre aceasta. Şi pe aceste în anul acesta le are : Societatea dramatică română întruneşte aproape toate elementele bune ale scenei române. Dorim numai ca onor. Comitet teatral să nu caute nici în viitor a pune în scenă piese care covîrşesc puterile Soceităţii dramatice române şi, dacă se va urma după cum a fost începutul, suntem încredinţaţi că cu încetul logiile de rangul I şi acele de rangul II se vor umplea.

TEATRU

A avut şi d. Franchetti zile strălucite, zile de mărire, zile cu care totdauna se poate făli. Era o vreme, cînd Opera din Bucureşti făcea efect chiar şi în Viena, căci d. Franchetti a ştiut să adune împregiurul lui Patierno cîţiva cîntăreţi şi cîteva cîntăreţe, care foarte bine puteau să încadreze pe vestitul tenorist. Alcătuită fiind astfel, trupa d-lui Franchetti foarte lesne putea să umple teatrul, deoarece lumea era încredinţată că petrecînd cîteva ceasuri în vreo logie sau în vreun stal, va gusta o plăcere adevărată. Dar tocmai în Bucureşti această stare binecuvîntată nu putea să fie de lungă durată. Cei mai mulţi dintre aceia care mergeau la operă nu pricepeau îndestul muzica ; ei mergeau, parte fiindcă nu aveau ce face, parte, fiindcă era de bună-cuviinţă a merge la operă. Asemenea public apoi foarte lesne găseşte vreun pretext spre a se scuti de o cheltuială deşartă, cîştigînd totodată cîteva ceasuri pentru nişte petreceri mai puţin binefăcătoare, dar mai potrivite cu firea şi gusturile sale. Teatrul cu încetul se deşerta şi cu cît mai deşert rămînea teatrul, cu atît mai mari greutăţi întîmpina d. Franchetti întru a susţinea o trupă bună, deoarece cîntăreţii buni voiesc să fie bine plătiţi. Astfel, căzînd din treaptă în treaptă, trupa d-lui Franchetti a ajuns a fi atît de slabă, încît ea nu mai putea face pretenţie la urechile oamenilor, care pricep şi în adevăr iubesc muzica. Nu este nimic ce ar putea stîrni în sufletul omenesc un atît de nobil avînt ca muzica şi îndeosebi muzica vocală ; tocmai pentru aceea însă nimic nu poate fi mai grozav decît scîrţîitura vocală.

Înţelegem dar că, părăsit fiind de către unii şi nemaifiind susţinut de către alţi, d-lui Franchetti nu-i mai rămînea decît să renunţe şi să se retragă.

„Opera italiană“ a fost înlocuită cu „teatrul francez“. Ne-am încredinţat că nici ăsta nu mai prinde.

D-l Franchetti s-a întors pentru ca să reîntemeieze „opera italiană“. Faptul că a fost odată bună această operă, ne încredinţează că d-sa e omul care ar şti, daca ar putea, să facă un lucru bun. Dar a reînceput la cel mai rău timp. Trecînd cu vederea că teatrul şi, îndeosebi, opera e discreditată, ne aflăm într-un timp, în care *silent musae*. Cei mai mulţi nu pot ori nu cred a fi de bună-cuviinţă să meargă la teatru, în vreme ce alţii sunt pe teatrul războiului. Ar trebui dar ca d-l Franchetti să aibă o foarte bună trupă, pentru ca să poată oareşicum sili pe oameni să vie la teatru.

Trupa pe care ni-a adus-o în anul acesta este mai bună decît cele din anii trecuţi ; de sine se înţelege însă, că foarte bună ea nu poate să fie, deoarece numai cu concursul publicului s-ar putea forma o trupă care ar putea să mulţumească pe toată lumea. E însă bună, cel puţin atît de bună, încît nu se cere prea multă bunăvoinţă din partea publicului, pentru ca să fie mulţumit cu ea.

Vom lua o singură reprezentaţie, aceea de vineriseara, cînd s-a dat *Bărbierul de Sevilla,* una dintre operele mai simple ale lui Rossini.

Cu această ocaziune, a debutat d. Tomaso Fattori în rolul doctorului Bartholo. D. Fattori este o bună achiziţie ; atît jocul de scenă, cît şi cîntecul d-sale a fost în mai multe rînduri aplaudat de către public. Şi trebuie să recunoaştem că aplauzele viforoase au fost binemeritate. Nu ne îndoim că d-l Fattori va contribui foarte mult pentru ca să avem seri plăcute la opera italiană.

Figaro a fost cam slab, iară tenorul, deşi a fost în mai multe rînduri aplaudat, ne părea prea slab în raport cu întinderea rolului său. Cu deosebire, în recitativul, în replicele şi în duetele acestor doi, am observat, cîteodată, o lipsă de şir, care putea să ne supere. Cu toate acestea, rolurile au fost susţinute pînă în sfîrşit şi nu se făcea deloc apel la indulgenţa publicului mare.

Don Basilio a mulţumit pe deplin publicul.

Corurile astă dată au fost executate cu o rară preciziune. Cu deosebire însă corurile şi sextetul de la sfîrşitul actului al doilea erau de toată frumuseţea.

Dar podoaba serii a fost domnişoara Teodorini, pe care am văzut-o astă-seară în rolul Rosinei.

E aproape peste putinţă să nu fim preocupaţi faţă cu o cîntăreaţă care e totodată şi romancă. Ne vom da însă silinţă a ne desface de orişice preocupaţiune şi a declara, cu toate aceste, că d-şoara Elena Teodorini este pentru opera italiană o putere de atracţiune.

Înainte de toate, tînăra cîntăreaţă romancă are un joc de scenă care nu ne mai lasă în îndoială că avem de-a face cu o actriţă talentată.

Vocea însă, vocea d-şoarei Teodorini, e capitalul pe care trebuie să-l păstrăm cu jaluzie. Această voce e de transparenţa cristalului, atît de limpede, atît de străvezie, încît lunecă pe nesimţite în suflet. Şi apoi întinderea acestei voci şi puterea ei intensivă e atît de mare, încît la fiecare revărsare a ei se umple întregul teatru. Mlădioasă ca undele părîului de munte, vocea d-şoarei Teodorini se înalţă pînă a stîrni fiori în suflet şi apoi cade alunecînd pînă la tenorul bărbătesc. Ţinînd seamă de limpezimea, de puterea intensivă, de focul, de mlădioşia şi de coloratura acestei voci, nu o putem asemăna decît [cu] vinul vechi de Cipru.

E nobilă această voce, un preţios dar dumnezeiesc.

Nu e dar minune dacă d-şoara Teodorini a stîrnit mai adeseori viforul în public. Cu deosebire, după ce a cîntat romanţa *Trădarea,* entuziasmul publicului a ajuns la culme şi d. Franchetti, autorul, a trebuit să iasă pe scenă. Nemaiîncetînd aplauzele şi „bravele“, d. Franchetti a cerut să fie ascultat şi a grăit :

„Să trăiască copila !“

Aşa zicem cu toţii.

Dar, totuşi mai este un dar. Nu ne putem desface de o temere, o îngrijire, o frică. D-şoara Elena Teodorini nu este, fie-ne permis a zice, decît un boboc. Şcoală — are. Ne temem însă că nu va avea destulă deprindere întru a-şi stăpîni comoara de talente atît de bogată. La noi atît de multe talente s-au risipit, şi pentru aceea este un lucru firesc să ne cuprinză îngrijirea şi să scăpăm o lacrămă de mîhnire, cînd ne aflăm faţă cu un un nou talent. E sterp pămîntul pentru sămînţa nobilă. Cîte suflete tinere nu şi-au perdut nobilul avînt, cu care intraseră în viaţă şi apoi, lipsite de acest avînt, cîte talente nu au ajuns a fi nişte stîrpituri.

Dăm expresie acestei temeri, sperînd că d-şoara Elena Teodorini va fi mai norocoasă decît alţii. Înainte de toate nu ne facem iluziuni.

TEATRU

Marele „Alcazar" al d-lui I. D. Ionescu a devenit o nouă Plevnă ; cu deosebire în serile zilelor de sărbătoare cînd se reprezentă *Lupta de la Plevna*, atît intrarea în Circ, cît şi ieşirea pe piaţa St. Constantin sunt de-a dreptul peste putinţă. În sfîrşit lumea voieşte să vază şi grăbeşte a-şi cîştiga un loc.

La Teatrul cel Mare îndesuiala nu e atît de mare ; şi aici însă lumea grăbeşte să vază cele *Două orfeline*.

Vorbind drept, deosebirea între *Două orfeline* în Teatrul Mare şi *Luptele de la Plevna* în marele „Alcazar" e foarte mică.

Ce să facem însă ? ! Aşa cere publicul şi dacă se dau piese mai bune, teatrele rămîn deşarte.

Am dori numai ca cel puţin Societatea dramatică să nu facă prea adeseori şi nu prea multe concesiuni publicului. Aceasta cu deosebire în interesul teatrului, deoarece dacă lumea se deprinde cu piese ca *Două orfeline*, nu mai se mulţumeşte cu altele mult mai frumoase, dar mai puţin drastice.

„Opera italiană" rămîne pe calea bună care a apucat-o în acest an. Sîmbătă s-a reprezentat *Trovatorul* bine, am putea zice foarte bine. Cu deosebire însă corurile şi d-ra Adela Gianetti au produs în sufletele privitorilor un efect statornic.

TEATRU

Faut ille le dire. Indiferenţa ce s-a manifestat de public încă de la începutul stagiunii continuă, din nefericire, a umplea lojile şi stalele de... goliciune. S-au făcut cercări de tot felul, şi rezultatul a fost acelaşi : frumoase, bune piese, bine executate, dar... n-avem public, n-avem public, îşi zice Societatea dramatică şi iubitorii sinceri de teatru.

Cu excepţiune de cele *Două orfeline* şi de versurile de ocazie, *Dochia,* cu plecată smerenie întrebăm pe „cei în drept" : Ce alte opere aţi pus pe scenă ? Credeţi că cu exoticele, cu franţuzismele puţin cunoscute chiar în Franţa, credeţi că cu poveşti din lună şi de pe lumea cealaltă, veţi reuşi a atinge „coarda simţitoare" a publicului român ca să-l hotărîţi a-şi da tributul Teatrului Naţional ? Ce caută *Mirabeau* şi mai ales *juneţa* lui în România ? Chiar numele de Mirabeau este ceva nefiresc pentru orice român, şi prea puţini îl pot citi drept şi după cum se pronunţă.

Au jucat artişitii bine, că unii chiar au avut momente, la cari, sincer o mărturisim, nu ne aşteptam, acesta este un lucru care poate fi. Dar cum voiţi să ridice prin cîteva grăunţe de artă o greutate nemărginită, aceea de a spune lucruri neauzite şi neobicinuite, nume puţin răspîndite prin publicul ce plăteşte la teatru, şi acestea de la ridicarea întîia a cortinei pînă la cel din urmă clopoţel ?

Credeam că *Juneţa lui Mirabeau* va fi ultimul spectacol neobicinuit şi nefiresc pentru publicul nostru.

Să se ştie că dacă cele *Două orfeline,* singura piesă, care de cîţiva ani a făcut pe artişti să binemerite aplauze şi sunători, nu a fost alta, decît că obiectul şi faptele ce se desfăşură în această operă de talent pot avea loc atît pe stradele Parisului cît şi pe străzile oricărui oraş din lume numai cu puţine schimbări de formalităţi.

Însăşi scrierea *Juneţa lui Mirabeau,* ca operă de teatru, este atît de puţin neajunsă ca să facă zgomot şi să răsune, încît este totuna a o citi ca şi a o auzi pe scenă.

Singurul obiect pe care autorul l-a urmărit este devotamentul nebun şi puterea de convingere a acestui personagiu. Restul nu prezintă vreo importanţă caracteristică. Ca tipuri deosebite, putem asigura că numai un bătrîn judecător este bine şi lămurit precizat. Tonul piesei este una din acele diatribe ordinare şi de strade ce se obicinuia acum o jumătate de secol în contra bunei ordine şi care în anii noştri a degenerat în Franţa în comunism şi radicalism.

Singurul lucru ce a fost în drept a merita atenţia rarului public ce a avut indulgenţa a perde patru ore întregi la acest spectacol a fost silinţa ce unii din actori şi-au dat ca să ducă pînă în capăt rolele de cari d-abia se apropiau.

Ca un ce particular, vom observa următoarele relative la spectacolul de joi :

La începutul actului întîii, în care se da o serbare cîmpenească, vedem că apare o gingaşe noutate, d-şoara Florescu în costum şi cu epitet de zeiţa virtuţii. A avut de cîntat şi cuplete.

Vă închipuiţi, stimaţi lectori ! zeea virtuţii n-a reuşit cu cîntecul. Bine, să zicem că virtutea nu cîntă. Dar vă întrebăm de ce virtutea se întoarce în vorbe şi nu răspunde la timp ? Actul întîii a pierdut în mod simţitor tot cursul piesei.

O altă particularitate : d-şoara Pătraşcu a ştiut rolul şi l-a executat cum nu ne aşteptam. Cît de bine îi şedea !

Unii au crezut şi au mărturisit că d-şoara Vasilescu a fost la înălţimea rolului ce i se încredinţase ; mai adăogau că a avut momente... Îi credem şi ne unim în tot cu părerea publicului judecător.

D-L C. A. ROSETTI ȘI ALECSANDRI

În numărul de la 1 ianuarie 1878 al foii *Convorbirii literare* se publică o odă de Alecsandri, întitulată *Către ostașii români.*

Citim în această poezie următoarea strofă :

„Vin acum, la rîndul vostru, să v-aduc o închinare,
Vin cu inima crescută și cu sufletul mai tare,
Ca eroi de mari legende, vin să vă privesc în față,
Voi, nepăsători de moarte, disprețuitori de viață,
Ce-ați probat cu-avîntul vostru lumei pusă în mirare,
Că din vultur vultur naște, din stejar stejar răsare."

Straniu lucru ! „Că din vultur vultur naște, din stejar stejar răsare ? !" Aceste cuvinte le-am mai auzit în discursul pe care d. C. A. Rosetti l-a rostit în ziua de 15 decemvrie în Cameră.

Nu cumva marele poet Alecsandri a furat un vers din comoara d-lui C. A. Rosetti ? Mare onoare ar fi pentru d. C. A. Rosetti dacă, din întîmplare, poezia *Către ostașii români,* pînă acum inedită nu ar fi fost scrisă înainte de 15 decemvrie. Așa însă ? ! Așa ne vine să bănuim că ideile ieșite din oficina *Românului* nu totdauna sunt originale. Straniu ! Pesemne se va fi găsit cineva prin București care cunoștea de mult acea poezie.

ROSSI

Ieri-seară a fost reprezentația dată în beneficiul comandorului Ernesto Rossi.

L-am văzut dar în culmea puterii sale și acum putem da și noi un slab răsunet de entuziasm pe care l-a stîrnit în publicul român.

Viața omenească e scurtă ; pentru cea mai mare parte a oamenilor ea totuși pare grozav de lungă.

Căci, în sfîrșit, palma de timp, ce-i este dată fieștecăruia, cere să fie umplută, și toată clipa, ce rămîne deșartă, este o groaznică sarcină pentru sufletul care trece printr-însa. În șirul viețelor omenești numai din cînd în cînd se ivește cîte una care se umple de la un capăt pînă la celalalt, și față cu o asemenea viață plină, toți rămînem cuprinși de o senină uimire.

Nu de mult eram față, cînd cineva povestea cum tatăl său a văzut cu ochii pe marele Bonaparte pe cîmpul de luptă. În fața povestitorului se oglindea o senină mulțumire și această mulțumire se resfrîngea asupra mea, care stam față în față cu un om, al cărui părinte a văzut cu ochii pe Napoleon Bonaparte. Iar acum, cînd scriu aceste cuvinte, simț că mulțumirea mea se va resfrînge asupra acelora cari le vor citi ; atît de rară e viața plină, încît vestea despre adevărul ei străbate ca un fulger de uimire prin lume.

Sunt mii de ani de cînd ne aducem aminte întîmplările petrecute în lumea aceasta și putem număra pe degete viețele în adevăr pline ce s-au ivit în cursul acestor mii de ani ; pe degete putem număra oameni desăvîrşiţi, care ne-au dat dreptul de a fi mulţumiţi, de a fi mîndri că şi noi suntem oameni.

Dar în mărginirea puterilor sale, omul îşi alege o sarcină hotărîtă şi, dacă împlineşte această singură sarcină, dacă de la început pînă la sfîrşit rămîne la înălţimea ei, uimirea, mulţumirea, mîndria noastră nu e mai mică.

Noi, bucureştenii, am avut parte de a vedea cu ochii un asemenea om şi de a sta faţă la împlinirea însărcinărei lui, cu atît viaţa ne este mai plină, cu atît comoara de gîndiri frumoase ne este mai bogată, cu atît lumea ne este mai înzestrată cu podoabe. Am văzut pe Othello, pe Hamlet, pe Macbeth, pe Lear, am văzut pe Richard III, am văzut cu ochii pe toţi acei oameni îndepliniţi, pe care i-a plăsmuit Shakespeare în momentele sale de avînt dumnezeiesc ; ne-am împărtăşit şi noi din nepreţuita comoară a gîndirei omeneşti.

Acum şi noi putem zice : în această scurtă viaţă, afară de toate celelalte, ne-a mai fost dat să vedem şi pe Rossi.

Căci, în zadar ! viaţa noastră e prea scurtă spre a ne da în acelaşi fel doi oameni deopotrivă cu Rossi.

Aceasta trebuie să o simţim înainte de a vorbi despre dînsul şi despre arta lui. A judeca despre Rossi din punctul nostru de vedere, este un lucru mai mult ori mai puţin ridicol, deoarece el este însuşi un punct de vedere ; a aplica la arta lui principiile comune ale esteticei este o zadarnică încurcală, deoarece el este însuşi un deosebit sistem de vederi estetice. Nu ! pe măiestru numai oamenii lipsiţi de pricepere îl pot dăscăli.

Judecat după propriile sale vederi estetice, Rossi, este, în felul său, îndeplinirea idealului artei dramatice.

Dar doi oameni deosebiţi ni se arată în Rossi : unul e omul pe care firea l-a înzestrat cu prisosul darurilor sale, iară cellalt artistul măiestru, care ştie să ţie stăpînire asupra puterilor sale dezlegate ; unul e chipul limpede, care vede, iară altul mintea chibzuită care arată.

Înainte de toate, ca trup, Rossi e plăsmuiala unui ceas bun : înalt, ca de un stînjen, cu umerii laţi ca de patru palme, cu peptul rădicat şi rotund, cu gîtul gros, un om, a cărui înfăţişare ne pune în uimire prin potriveala părţilor din care se alcătuieşte. Dacă l-am vedea în mijlocul a mii de oameni, el ne fură ochii, ne stăpîneşte vederea şi ne sileşte să zicem : nouă sute nouăzeci şi nouă şi încă un om. E destul să se ivească, pentru ca să dea podoabă scenei şi hrană vederii.

Dar pe acest trup şade un cap stăpîn pe toate mişcările, acest trup nu e decît instrumentul minunat al măiestrului. Fieştecare mişcare a trupului e bine chibzuită, mlădietă şi atît de uşoară, încît parcă nu mai vedem un om din sînge, carne şi oase, ci o fiinţă vărsată din neguri în formă de om. Pasul este atît de uşor, gesturile atît de fireşti, mlădierea trupului atît de potrivită cu momentul, încît chiar atunci, cînd, în oarba sa mînie, Othello se repede asupra lui Iago, îl trînteşte la pămînt şi îi pune genunchele în piept, chiar în acest moment de izbucnire pătimaşă, trupul nu ne face impresia greutăţii, nu resimţim durerea peptului izbit de un genunche puternic, ci am dori ca astfel cum îi vedem să rămînă împetriţi, pentru ca mereu să-i privim.

Mai presus de trup nu e dectî obrazul şi îndeosebi ochiul, cel mai de căpetenie instrument în arta dramatică.

Rossi e om în vîrstă ; peliţa obrazului său e însă de o molime copilărească, iară ochiul mare îi este atît de mobil, încît parcă nu este atîrnat decît de o singură fibră microscopică. În acest obraz nu este nici un punct înţepenit, ci toate stau încordate, ori se mişcă, iară ochiul se rădică, iese, cade, se umple de văpaie ori se stinge, după cum cere sufletul în schimbările stării sale.

În sfîrşit, Rossi grăieşte şi ne pune în uimire prin fenomenalitatea organului său.

Toţi oamenii pot să vorbească în trei chipuri : din pept, din gît şi din buze. Nu sunt însă decît foarte puţine cuvinte pe care le putem rosti destul de tare, vorbind din gît, şi abia se găseşte cîte un om, care ştie şopti astfel, încît să-l putem auzi de la oareşicare depărtare. Rossi, ca Othello, vorbeşte aproape numai din buze, adecă şopteşte mereu, astfel încît îl aude şi galeria foarte bine, cînd îşi stăpîneşte mînia, vorbeşte apoi din gît, înăbuşit, încît ne coprinde un fel de îngrozire, şi numai de cîteva ori el izbucneşte, vorbind din pept, dar atunci ne trec fiorii. Ca Richard III, Rossi vorbeşte aproape numai din gît, atunci însă cînd strigă „Un cal pentru un regat !“, glasul iese din cel mai înfundat fund al plămînilor desfoiați.

Ah ! — vor zice unii — cu asemenea instrumente nu este greu să fii un bun actor. Fără îndoială, lăutarul ce are o vioară bună poate să cînte mai frumos decît alții, dar — lăutar trebuie să fie.

Rossi este o rară potriveală de daruri firești ; cu cît însă darurile îi sunt mai mari și mai multe, cu atît mai măiestru trebuie să fie spre a nu abuza de dînsele. În acest trup este un suflet puternic, care vede și se aprinde, încît ar trebui să fie grozav iară nu frumos, dacă bunul-cumpăt al artistului nu l-ar ține mereu înfrînat. Fără îndoială, rămînem uimiți de darurile firești ale omului, artistul stăpîn pe aceste daruri e însă acela care stîrnește mulțumirea senină în sufletele noastre.

Unul din cele mai viforoase caractere al lui Rossi este Othello.

În Othello vedem un om îndesat, cu gîtul scurt, cu fața de bronz, cu ochii plini de văpaie, cu pasul hotărît și cu gesturile nerăbdătoare : întreaga înfățișare e îndărătnică și amenințătoare. În clipa cînd se ivește în scenă, Othello stîrnește în suflet o tainică îngrijire : îl vedem și numaidecît presimțim că acest om nu are să ajungă la un bun sfîrșit ; îl vedem și numaidecît înțelegem trăsăturile temeinice ale caracterului său. Cînd el apoi zice „Desdemona !“ ne trec fiori : atîta înfocare, atîta dulceață, atîta patimă e în aceste sunete și în gesturile de care sunt însoțite, încît ne vine să ne punem între el și ea, și să zicem : „Fugi, dragă, de omul acesta, căci are să te ucidă !“ Și cu această impresie rămînem pînă la sfîrșitul piesei. În fieștecare clipă așteptăm ca el să izbucnească și să vedem dezlegîndu-se puterile pe care le simțim într-însul ; mereu însă artistul ține cumpăt și nu se lasă a fi purtat peste mărginele trase de vederile sale estetice. În sfîrșit, Othello strigă : „Cum s-o ucid ? !“ După toate cele ce am văzut, ne vine să părăsim teatrul, spre a nu fi de față la groaznicele întîmplări ce vor trebui să urmeze. Cît de mare ne este însă mulțumirea cînd Othello intră hotărît, dar liniștit. Scenele cele mai groaznice sunt cele mai senine : cînd își ucide soția, Othello e mai blînd decît atunci cînd o îmbrățișa.

Dar, în sfîrșit, de la un capăt pînă la celalalt Othello rămîne el însuși și totdeauna impune prin unitatea individualității sale.

Cu totul alt om e regele Lear. Înalt, uscat, cu ochii căzuți în cap, cu buzele uscate, cu părul alb și lung și, mai ales, cu titva de o formațiune anormală, ascuțită, el numaidecît ne face impresia neplăcută a unui om care nu este în toată firea. Umbletul îi este țeapăn, gesturile și toate mișcările îi sunt ascuțite și foarte adeseori nepotrivite cu momentul ; glasul îi este deșert și ieșit mereu din pept. O arătare supărătoare. În urmă regele nebunește, cade obosit și ni se lipește de suflet. În sfîrșit urmează apoi scena în care își revede și recunoaște fiica bună, și în această scenă să ridică, devine sublim, pentru ca astfel să moară.

O ființă ticăloasă este Richard III.

Acest om e slut la față. Titva îi este pocită, sprînceana stîngă îi e strîmbă ; gîtul e scurt ; la stînga are o cocoașă, iară de piciorul drept e șchiop. Aceste daruri firești sunt stratul lui de răutate. El vorbește din gît. Gesturile îi sunt strîmbe ; mișcările îi sunt pînditoare. Întregul om e o hidoasă pocitură.

Și totuși, după ce a văzut în vis umbrele celor șapte victime, acest om scîrbos se ridică, ni se apropie de suflet, și intră în stadiul sublimității. Cînd se urcă pe cal, ne-ar veni să-i dorim biruință, iară cînd strigă : „Un cal pentru un regat !“ slăbim, și am fi poate gata să-i dăm calul nostru, atît de sinistră este figura strîmbă pe care o face, și atît de pînă în măduva oaselor ne pătrunde strigătul lui sec și răgușit.

Dar să ne oprim aici. Rossi e prea bogat, pentru ca să putem îndrăzni a ne încerca să dezvălim mai mult decît o singură pătură din individualitatea lui artistică.

Am citit și am auzit adeseori că arta lui Rossi e realistă. Cel mai grosolan neadevăr ! Nu realitate e în această artă, ci adevăr. Rossi idealizează chiar și cele mai viforoase mișcări ale trupului și în această putere idealizătoare consistă mărimea lui. Transportat și identificat chiar cu rolul în care se află, el nu uită o singură clipă că se află pe scenă și că nu este chiar Othello, chiar Lear, chiar Richard III, ci actorul care ne înfățișează pe acești oameni închipuiți, și care nu are dreptul de a trece peste anumite mărgini în izbucnirile patimilor sale închipuite. De la început pînă în sfîrșit, omul e cald, și totuși artistul rămîne mereu cumpătat și rece, și tocmai această liniște în mijlocul celor mai viforoase mișcări, face ca Othello să fie frumos și ca Richard III să devie sublim în răutatea lui.

Reprezentația de ieri-seară ? ! Rossi sau Luigi ? ! Despre aceasta nu putem vorbi decît după ce se va fi perdut o parte din sfințenia impresiei.

Adeseori ne-ar părea că Rossi nu concepe caracterele cum noi presupunem că le-ar fi conceput Shakespeare.

Ei ! Să-i dăm lui Rossi dreptul de a le concepe precum îi vine la socoteală. O fi știind el ce face...

Vorba e că ni le arată de la început pînă în sfîrșit astfel cum însuși le-a conceput ! Sunt oameni deplini acei pe cari ni-i înfățișează Rossi, oameni întregi, caractere consecvente, ființe pline de adevăr și cu desăvîrșire ideale : atît cerem, atît ne dă, și pentru atît îi suntem recunoscători și binecuvîntăm ceasul care l-a adus în mijlocul nostru.

ATENEUL

Sîmbătă-seara, d. Ollănescu a ținut în sala Ateneului o conferință asupra teatrului. Publicul a fost numeros și nici n-a prins de veste cînd au trecut două ceasuri, cît a vorbit conferențiarul.

D. Ollănescu a mărturisit în ce chip și prin cîte și mai cîte teatrul, ca literatură și artă, a trecut pînă în vremea noastră ; a arătat adică cum se cam dă cu socoteală că ar fi luat naștere această minunată născocire a duhului omenesc, apoi cum, după cîte se pot ști, teatrul, la deosebitele neamuri de pe pămînt, a crescut și a propășit pînă să ajungă unde astăzi se află.

Cam astfel adică a urmat conferențiarul :

Izvorul teatrului, deși se pierde în întunerecul vremurilor mitologice, dovezi destule se pot aduce cum că teatrul trebuie să fi luat naștere din slujbele și datinele religioase ale vechilor închinători de idoli. Însă, anume și la sigur, unde, cînd și ce fel și-a luat început, este o întrebare poate tot așa de grea și în privința teatrului ca și în privința omului.

Mai la toate neamurile, teatrul a fost chemat la o sarcină culturală mai mult ori mai puțin însemnată, pe care și-a îndeplinit-o cînd mai bine cînd mai rău, după cum și literații și artiștii au fost mai mult ori puțin pătrunși de dînsa.

Așa a mers lucru, începînd de la străvechea împărăție a chinejilor, cu optsprezece sute și mai bine de ani înaintea lui Cristos, şi pînă la Ţara Românească pe la leat 1821—1836.

La unele neamuri, teatrul a stat pe loc fără să facă un pas măcar către desăvîrşire ; la altele iar, a păşit cu încetul, aşa că pînă azi nu prea se găseşte departe ajuns ; la altele apoi, adică la neamurile apusene ale Europei, teatrul, ca literatură şi ca artă, a mers departe, foarte departe.

Conferenţiarul a arătat deosebitele soiuri de literatură dramatică, precum şi multe feluri de aşezăminte, obiceiuri şi datine ale artei teatrale, la toate neamurile din vechime pînă astăzi.

Îndeosebi şi mai cu dinadinsul s-a oprit conferenţiarul la teatrul nostru. Pe la 1821 în Moldova şi în Muntenia mai tîrziu ceva, nişte tineri de neam făcură încercări de reprezentaţii teatrale în limba franţuzească şi în cea grecească. Pe urmă s-au început a se da în limba românească bucăţi teatrale tălmăcite ori originale, toate bune şi cuviincioase.

Dintru început, îndeobşte toată tinerimea aleasă de pe atunci, iubitoare de patrie şi de cultură, s-a străduit mult pentru Teatrul Naţional ; însă, ca întemeietori ai lui, conferenţiarul a pomenit cu deosebire pe Asachi, I. Cîmpineanu, Aristia, Costache Mihăileanu, Costache Caragiale, Ion Vachmann şi mai cîţiva.

Trecînd apoi la starea teatrului românesc astăzi, a arătat cum că clădirea, ale cărei temelii cu atîtea jertfe le puseseră foarte bine acei bărbaţi cu tragere de inimă pentru luminarea şi înălţarea neamului, acum a ajuns de tot părăginită, în privinţa atît a literaturii cît şi a artei ; şi astfel, a încheiat că, prin urmare, această foarte folositoare clădire are neapărată şi grabnică nevoie, pînă una alta de proptele, şi pe urmă de meremet cu temei.

Conferenţiarul a vorbit cu cunoştinţă de cauză ; statornicindu-şi bine planul, şi-a stăpînit pe deplin obiectul, iar pentru limba curat românească în care vorbeşte, nu puţine laude i se cuvin.

De aceea şi publicul a rămas foarte mulţumit în unanimitate, afară de un singur glas, care s-a rostit pe faţă ca adînc nemulţumit.

Cînd conferenţiarul a spus că actorii sunt foarte vinovaţi de căderea teatrului nostru, un individ din fundul salei a protestat categoric. Publicul, rîzînd, l-a chemat la tăcere.

Conferenţiarul a urmat, zicînd că actorii de la noi sunt aşa şi pe dincolo ; dar n-a apucat să-şi sfîrşească bine fraza, şi individul cu pricina a protestat a doua oară energic. Publicul acum l-a cam batjocorit.

Conferenţiarul şi-a luat şirul vorbirii şi iar s-a legat de actori, că aşa era scris în foiţele lui. De astă dată, împins cu tărie de mîncărimea protestării, individul a aruncat conferenţiarului o apostrofă deznădăjuită, pentru care publicul l-a huiduit bine şi l-a ameninţat că-l dă pe uşe afară scărpinat.

La această demonstraţie colectivă, cum s-ar zice diplomaticeşte, i s-a tăiat omului pofta de a mai face apostrofe de frica vreunei catastrofe, şi astfel conferenţa n-a mai fost întreruptă decît de aplauzele publicului. Toată lumea aplauda — numai protestantul ba.

Se zice că interesantul individ era un fiu al Melpomenii, d. I. P..., actor în Societatea dramatică naţională.

O ! Melpomeno, mamă ciudată ! pe copiii tăi, în cea mai mare parte, adevărat că nu-i răsfeţi, însă urîtă creştere le dai !...

RADU. POEMĂ DE RONETTI-ROMAN

O NOUĂ POEMĂ, *RADU*; UN NOU POET, RONETTI-ROMAN

Dacă-i vorba să spunem adevărul curat, noi, românii, nu avem să ne plîngem de secetă literară : se scrie şi se publică foarte mult, atît prin foi, cît şi în cărţi deosebite ; ceata literaţilor e foarte mare şi foarte activă ; iar, din partea publicului, recunoştinţa nu lipseşte.

E însă un lucru la mijloc : scrierile publicate sunt lăudate cu cele mai călduroase cuvinte, dar nu sunt citite.

Dintre cărţile ce s-au tipărit în cei din urmă zece ani, *Istoria lui Mihai Viteazul* este aceea care s-a vîndut în mai multe exemplare ; iar această carte a fost scrisă mai nainte de a se fi „civilizat" poporul român.

Mai nainte de a se fi publicat scrierile lui Nicolae Bălcescu, se putea zice că publicul cetitor al românilor e mic, fiindcă gustul nu este încă dezvoltat ; se putea zice şi s-a zis. De cînd însă scrierile lui Bălcescu au găsit cumpărători şi chiar cumpărători mulţi, ne-am încredinţat că nu publicul, ci scrietorii poartă vina pentru lipsa de cetitori. Dacă s-au găsit mulţi oameni dispuşi a ceti scrierile lui Nicolae Bălcescu, nu rămîne îndoială că sunt mulţi oameni dispuşi a ceti cărţi, care sunt scrise ca aceea a lui Nicolae Bălcescu.

Se vede că românii cetesc, pentru ca să aibă o plăcere senină, iar nu pentru ca să fie supăraţi de uşurinţa cu care scriitorul şi-a aruncat gîndirile pe hîrtie. N. Bălcescu are trei virtuţi, fără de care nu ar putea găsi cetitori : iubirea de adevăr, sinceritatea avîntului şi curăţenia formei. Toţi aceia care au, deopotrivă cu dînsul, aceste virtuţi, îşi vor găsi cetitorii cuveniţi ; altora nu li se cuvin cetitori.

La noi s-a încuibat răul obicei de a lăuda o carte numai pentru că este o nouă carte, o sporire a „bagajului" naţional-literar. Osteneala pe care o pune un om întru a scrie ceva, această muncă oareşicum neplătită, este privită ca un merit şi pentru aceea literatul are un titlu la recunoştinţa publică şi oamenii se îndeamnă unii pe alţii a-i citi cartea. Tocmai însă laudele publice înstrăinează pe cetitori, deoarece foarte adeseori au cumpărat cărţi fiindcă cetiseră laudele despre ele şi apoi au fost dezamăgiţi.

Una dintre cărţile care a fost foarte cu prisos lăudată, este poema *Radu ;* şi chiar de pe acum trebuie să mărturisesc că această poemă nu era vrednică de lauda ce i s-a făcut.

Este la noi o ceată de scriitori nevinovaţi, un fel de diletanţi literari, oameni cu mai mult ori mai puţin spirit, cu mai multă ori mai puţină cultură, care, în momentele libere, „cînd n-au ce face", îşi petrec vremea făcînd proză ori poezii ; aceştia nu au mari pretenţiuni, ci se mulţumesc cu titlul de „literat naţional" şi publică mai ales în broşuri separate scrierile lor. Îndeobşte ei ştiu prea bine că valoarea literară a scrierilor, cu care îmbogăţesc literatura, e foarte problematică ; ei zic însă : fieştecare face cît poate, şi e destulă voinţă lăudabilă de a voi să facă.

Aceştia au tot dreptul la lauda publicului „competent".

Sunt însă, deşi fără îndoială numai puţini, literaţi de vocaţiune, un fel de scriitori de meserie, oameni care scriu, fiindcă n-au încotro, scriu, fiindcă îi munceşte o nedumirire, de care nu pot scăpa decît scriind ceea ce gîndesc şi făcînd lumii împărtăşire despre viaţa lor sufletească. Aceştia scriu mult dar publică puţin şi îndeobşte se sperie cînd îşi văd lucrarea tipărită, deoarece atunci cînd au scris, au gîndit şi simţit ceva şi în urmă, cînd citesc, nu văd decît o palidă şi tulbure resfrîngere a gîndirilor pe care le vedeau atît de limpede. O viuă îngrijire îi coprinde, cînd se gîndesc că un om cu ochiul limpede va putea citi ceea ce stă scris, şi pentru aceea numai anevoie publică în carte deosebită scrierile lor, ci le lasă perdute în nămolul publicaţiunilor zilnice.

Aceştia nu sunt vrednici de lauda publicului „competent", fiindcă nici nu o caută.

Între aceştia trebuie să fie numărat şi autorul poemei *Radu*: tocmai pentru aceea însă poema, cu deosebire cum a fost publicată, este un păcat al tinereţelor, o uşurinţă pentru care nu ne îndoim că d. Ronetti-Roman îşi va face însuşi foarte multe mustrări.

Asemenea lucruri se scriu, se citesc amicilor literari, se păstrează, dar nu se publică, nici chiar în foi periodice.

Radu este o lucrare care dovedeşte mult talent, dar o lucrare lipsită de unitate estetică, lipsită de gen literar, lipsită de curăţenia stilului, o lucrare cu oarecare putere primitivă, dar supărătoare. Foarte mult trebuie să se şteargă din *Radu*, pentru ca bunul-simţ estetic să fie mulţumit, şi foarte mult trebuie să se adauge, pentru ca unitatea şi întregimea să fie aduse la îndeplinire. Aşa cum este publicat, *Radu* ni se înfăţişează ca o grămadă de bucăţele cioplite şi necioplite, frumoase şi pline de pete, plăcute şi sarbede.

Autorul însuşi zice în epilog:

„Poema-mi e sfîrşită, dar nu e *gata* încă
Şi versuri *necioplite* conţine cu prisos."

Nu trebuia dar să fie publicată înainte de a fi fost „gata" şi înainte de a se fi cioplit versurile „necioplite", care sunt „cu prisos". A scrie nu este o datorie şi pentru aceea nimeni nu are dreptul de a publica decît ceea ce însuşi crede că este bun şi frumos.

„Părîul care-n munte s-azvîrle după stîncă
Nu cată drumul neted în cursu-i furtunos",

fiindcă este un părîu care nu ştie ce face; un autor însă, care a scris o poezie, în care nu a căutat drumul neted, mai are scăparea de a nu publica această poezie decît după ce a netezit drumul.

Autorul zice:

„Şi Muza cînd s-arată în mica mea chilie
Şi-aruncă-o rază vie în haosul firesc,
N-am timp să dreg cuvinte cu multă dibăcie,
Le spun aşa cum iute din suflet izvoresc."

Aşa este! Ori cel puţin aşa ar fi, dacă nu tocmai Muza ar fi aceea care alege cuvintele potrivite. Chiar însă, dacă Muza ar lipsi de la aceasta şi autorul în adevăr nu ar fi avut timp „să dreagă cuvinte" atunci cînd îşi scria poema, nimeni, dar absolut nimeni, nu-l silea să publice numaidecît ceea ce a scris şi mai avea timp destul în urmă, după ce şi-a vărsat focul.

Dar, după ce a mărturisit însuşi că poema nu e încă gata şi că versurile necioplite sunt într-însul cu prisos, autorul se mai îngrădeşte cu următorul şir de necuviinţe:

„Dar critica cea stearpă va crede că cer scuze,
Că voi să fie bună şi tremur de *belea*.
O! sunt sătul de fraze şi de păreri confuze;
Să zică ce-i va place, nu-mi pasă mult de ea.
Da! ştiu că poezia privită-i ca ridicul
Şi artele divine ca floarea veştejesc,
Că numai criticaştrii sunt vecinici ca nimicul;
Neperitori ca moartea, ca răul se-nmulţesc.

Cu capete deşarte de orişice gîndire
Lovesc în orice carte făcînd un zgomot greu;
Luptîndu-se cu umbra-i, cu propria-i orbire,
Dintr-înşii fiecare se crede-un semizeu.

În suflet vanitate, *neruşinare*-n faţă,
La gît cravată albă şi ochelari pe nas,
Semizeuţii noştri de toate se agaţă:
E foarte trist d-o parte, de alta are haz."

Ne mirăm că autorul, ca om de spirit, nu s-a temut că vreunul din criticii cu „neruşinarea în faţă" se va folosi de cuvîntul poetic şi va zice că este o mare doză de „neruşinare" în aceste cuvinte puse pe hîrtie de un om care îşi publică cea dîntîi lucrare.

„Sunt sătul de fraze şi de păreri confuze" zice autorul : nu ştim însă ca mai nainte de a fi publicat pe *Radu* cineva să-i fi făcut vreo critică ; iar critica făcută altora nu-i dă dreptul de a rosti aceste cuvinte aspre.

„Zice ce-i va place, nu-mi pasă mult de ea", zice iarăşi : atunci nu înţelegem pentru ce *Radu* a fost publicat. Alecsandri ar putea zice că nu-i pasă de critică şi, în adevăr, acela care ar crede de cuviinţă să supună vreo scriere a lui Alecsandri unei critici publice, ar trebui să fie un om de la fire cam prost ori cam obraznic : d. Ronetti-Roman, publicînd cea dintîi a sa poezie, nu are însă deloc dreptul de a zice că nu-i pasă de ceea ce se va zice despre *Radu*. Trebuie să-i pese, dacă doreşte să producă vreodată ceva bun ; trebuie să-i pese, dacă cere să-i cumpărăm cartea şi să ne perdem vremea cetind-o. Oricine, scriind, trebuie să respecteze pe publicul pentru care scrie ; chiar dacă ar scrie pentru un public foarte mic, trebuie să-l respecteze pe acesta şi să ţină la părerea lui. Cu deosebire însă un autor, care pentru întîia oară i se înfăţişează publicului, ne ia toate speranţele, cînd îl vedem lipsit de sfială, cu care toate sufletele sănătoase intră în viaţă. Modestia nu este deloc o virtute a sufletelor mari ; din contră, mari fiind, mari se simt şi aspre sunt faţă de sufletele de rînd : dar, din aceea că modestia nu este o virtute a sufletelor mari, deloc nu urmează că lipsa de modestie denotă un suflet mare.

Oricît de îndrăzneţ ar fi, sufletul mare, cînd intră în viaţă, totdeauna e sfiit, şi numai apoi se umple de amărîciune şi de dispreţ pentru oamenii care îl încungiură.

D. Ronetti-Roman a găsit cea mai cuvenită pedeapsă pentru lipsa de bună-cuviinţă cu care s-a înfăţişat publicului în epilogul poemei *Radu* : a fost lăudat chiar de către aceia pe care îi ocăreşte în epilogul său.

„Capetele deşarte de orişice gîndire" au lăudat poema *Radu* şi pe autorul ei : o mai amară satiră nu se poate.

Ca orice lucrare croită pe veacuri, lucrarea literară trebuie să fie serioasă şi bine disciplinată ; altfel ea rămîne o zadarnică risipă de timp şi de puteri.

Ce-i drept, scriitorul lucrează în tăcuta sa chilie ; lucrarea literară însă cu toate aceste nu poate fi sănătoasă decît atunci cînd ea dă expresie vederilor comune ori cel puţin gustului comun al mai multor oameni.

Dacă un om ar scrie numai pentru ca să aibă însuşi mulţumirea de a fi scris, ar avea tot dreptul de a nu ţine seamă de nimeni în lucrarea sa. Acest om nu ar fi însă un literat. Literatul ia, în felul său parte la o lucrare comună, scrie de dragul altora, prin urmare trebuie să ţie seamă de aceia cărora voieşte să le facă împărtăşiri despre viaţa sa sufletească. Chiar omul genial, care dispreţuieşte mulţimea, totdeauna ţine seamă de alţi oameni geniali, ce se vor putea ivi în curgerea vremilor, şi nu numai că-şi dă silinţă de a înfăţişa vederile sale în o formă ce poate să placă, ci tocmai el e stăpîn pe forma care trebuie să mulţumească pe toate capetele sănătoase.

E peste putinţă ca cineva să scrie fără ca să ţină seamă de impresia pe care o va produce scrierea sa în sufletele la care ţine : chiar scopul scrierii este de a produce anumite impresii.

Tot atît de peste putinţă e a ceti o scriere fără de a ne rosti asupra impresiilor pe care le-am avut în cursul cetirei.

Omul care şi-a dat seamă despre importanţa lucrării literare, îndeobşte face această mărturisire în public, pentru ca prin dreapta sa judecată să apere disciplina în lucrarea literară.

Îndeobşte, dar nu totdauna.

Sunt scrieri care nu sunt vrednice de a fi judecate în public, un fel de calabalîc literar, asupra căruia nu se cuvine să ne rostim decît astfel, că luăm literaţii şi scrierile cu toptanul şi ne răfuim deodată cu întreaga pleiadă a luceferilor de acelaşi fel.

Radu nu este una din aceste scrieri. E însă o carte, pe care cetitorul binevoitor o trece în tăcere, deoarece deşi ar putea fi de folos, nu e nici bine, nici frumos a mustra pentru cea dintîi a sa greşală pe un om, care pe lîngă multe supărări ne-a mai dat şi cîteva momente de adevărată mulţumire.

Îndată însă ce asemenea carte produce un efect zgomotos, bunăvoinţa trebuie să se dovedească prin dreapta judecată.

Pentru ca să mergem cît se poate de departe, vom lua în mînă o foaie din Ţara Ungurească, *Biserica şi şcoala* ce apare în Ardeal.

Această foaie, în nr. de la 5 (17) fevruarie, face cetitorilor săi următoarele împărtăşiri :

„*Femeia română*, jurnal ce apare în Bucureşti, de două ori în săptămînă, sub redacţia doamnei Maria Flechtenmacher, cu preţul de 24 lei noi pe an, precum aflăm din trei numeri ce am primit pînă acum, este un jurnal la nălţimea misiunei sale. Variaţiunea materiei şi importanţa ei îl fac deopotrivă interesant, nu numai pentru femei, ci şi pentru toate clasele sociale.“

Într-un număr ulterior le spune apoi, în o notiţă literară, că această foaie a atras atenţia publicului asupra unui „poet de mare viitor“, Ronetti Roman ; iar, într-un şir de articole publicate în *România liberă*, asupra poemei *Radu*, scrisă de acest poet, d. Bonifaciu Florescu arată că d. Ronetti-Roman promite a fi un Heine, un Alfred de Musset al românilor [1].

Este un lucru cu totul învederat că nevinovatul scriitor al acestei notiţe literare nu a cetit poema *Radu* şi nu cunoaşte pe poetul Ronetti-Roman. El ştie însă că *Femeia română* este o foaie ce apare în capitala României sub redacţia unei doamne „savante“. Mai ştie că *România liberă* este un ziar ce trece de organ al junimei culte din Bucureşti, redactat de mai mulţi profesori şi literaţi şi că îndeosebi d. Bonifaciu Florescu e un literar distins, ce era să fie numit profesor la universitate. Ştiindu-le toate aceste, el fără ca să înceteze a fi un om de bună-credinţă, poate să ia aprecierile ziarelor din capitala României drept bani buni şi să ducă pe cetitorii săi în rătăcire, făcîndu-le împărtăşiri despre ele.

Cei mai mulţi din aceşti cetitori nu cunosc nici pe Heine, nici pe Alfred de Musset ; văzînd însă că aceşti doi respectabili oameni sunt puşi alături cu Ronetti-Roman, presupun că ei trebuie să fie nişte poeţi mari.

Trec zile la mijloc, trec poate săptămîni şi chiar luni ; la urma-urmelor unul dintre nevinovaţii cetitori cumpără cartea d-lui Ronetti Roman şi începe să o citească.

Limba îi pare corectă şi cu toate aceste cam curioasă ; dar oamenii competenţi din capitala României s-au rostit asupra cărţii, au lăudat-o cu prisos, şi prin urmare aşa e bine să se scrie româneşte.

Ideile îndeobşte sunt frumoase şi, cu toate aceste, ele îi par cam desşirate şi adeseori nepotrivite cu situaţia zugrăvită în poemă ; dar oamenii competenţi din capitala României s-au rostit asupra cărţii şi au zis că ea face epocă în literatura noastră ; prin urmare aşa e bine să se înşire ideile în o operă de artă.

În sfîrşit nevinovatul cetitor află că *Radu* este o poemă foarte frumoasă şi, cu toate aceste, atît de puţin interesantă, încît este o adevărată muncă de a o ceti pînă în sfîrşit ; dar oamenii competenţi şi chiar doamnele savante din capitala României s-au rostit şi prin urmare aşa trebuie să fie adevăratele opuri de artă.

Într-un cuvînt, nevinovatul cititor al notiţei literare din *Biserica şi şcoala*, după ce a mai citit şi cartea d-lui Ronetti-Roman, nu poate fi decît foarte mîhnit, văzîndu-şi bunul-gust atît de depărtat de acela al oamenilor „competenţi“.

Cu toate aceste, adevărul rămîne adevăr şi un cap sănătos, cu deosebire în cestiune de gust, nu recunoaşte chiar nici pe d. Bonifaciu Florescu de autoritate ; între zece cetitori se va găsi cel puţin unul, care va zice lămurit şi respicat : „Poema poate fi bună, dar mie nu-mi place !“

Şi acesta unul foarte lesne va putea lămuri şi pe ceilalţi nouă. Astfel răul ce rezultă din judecata nedreaptă a unui om „competent“ e foarte trecător şi nu atinge decît pe aceia care nu au cetit cartea.

Sunt însă alte rele indirecte, ce trebuie să rezulte din asemenea samsarlîc literar şi de aceste numai anevoie putem scăpa.

Înainte de toate, aceia care nu cunosc pe Heine şi pe Alfred de Musset, cetind poema d-lui Ronetti-Roman, îşi fac o părere foarte greşită despre aceşti doi poeţi, care chiar nici în tinereţele lor nu au publicat scrieri ca *Radu*.

---

[1] D. Bonifaciu Florescu a arătat chiar mai mult, punînd pe noul poet mai, aşa-zicînd, presus de Alecsandri *(n. a.)*.

Apoi se perde, în public, respectul faţă de aprecierile foilor asupra unei scrieri şi i se dă d-lui Ronetti-Roman dreptul de a zice că nu-i pasă de părerile ce se vor ivi despre scrierea sa. Urmînd astfel, mai nainte ori mai tîrziu, ajungem ca lumea să nu mai cuteze a cumpăra cărţile ce au fost lăudate.

În sfîrşit, este o dovadă de lipsă de respect faţă cu talentul autorului, cînd nu judecăm în deplină iubire de adevăr despre lucrarea lui, ci trecem cu o binevoitoare uşurinţă peste dînsa. Îndeosebi d. Ronetti-Roman ne pare un cap destul de sănătos, pentru ca să fim pe deplin încredinţaţi că laudele nedemne, ce i s-au făcut pentru poema *Radu*, îl supără şi chiar îl descuragiază. Niciodată un cap sănătos nu e dispus a lucra pentru un public pe care nu îl poate respecta ; astfel, este un lucru, cel puţin foarte firesc, ca „orice poet de mare viitor" să nu mai ţie, în lucrarea sa, seamă de *Femeia română* şi de *România liberă*, ci să le adreseze, chiar în „prologul" scrierii sale, versurile :

> „O ! sunt sătul de fraze şi de păreri confuze ;
> Să zică ce le place, nu-mi pasă mult de ei !"

D. Ronetti-Roman zice în epilogul scrierii sale că în poemă versurile necioplite sunt cu prisos.

Ce-i drept, e pe ici, pe colo cîte un vers care nu este încă netezit ; nu însă pentru versurile necioplite vom mustra pe autor. Din contra, trebuie să mărturisim că tocmai versificaţia este foarte bună, şi că sunt în poema *Radu* pagine întregi pe care ne place a le ceti mai adeseori tocmai pentru frumuseţa versului.

Limba nu e mai puţin frumoasă decît versurile. Dicţionarul d-lui Ronetti-Roman e foarte bogat şi gramatica îi este corectă şi potrivită cu stadiul de astăzi al limbei literare.

Un om, însă, care dispune de uşurinţa pe care o găsim în formele poemei *Radu*, nu are dreptul de a publica scrieri făcute în pripă.

De la început pînă în sfîrşit, poema *Radu* ne supără, fiindcă autorul nu a ţinut seamă de un lucru, pe care mai potrivit îl putem numi ***„atmosferă estetică"***.

Nu este cu putinţă a ne închipui vreo gîndire, vreun lucru, ori vreun cuvînt, care nu s-ar putea întrebuinţa în artă, deoarece în artă niciodată nu e vorba de ceea ce zicem, ci totdeauna de felul în care zicem. Cu cît însă lucrul e mai prost, cu atît mai puternic trebuie să fie avîntul spre a-l putea face să treacă de frumos. Şi, fără îndoială, chiar cel mai genial poet numai în o clipă de avînt puternic ni-ar putea vorbi despre un hoit putred astfel, încît să-l ascultăm cuprinşi de o plăcută uimire. Dar, în momentele în care nu e purtat de un asemenea avînt, chiar nici cel mai genial poet să nu vorbească despre asemenea lucruri.

Cel mai mare păcat al d-nului Ronetti-Roman e că foare adeseori vorbeşte despre lucruri pentru care nu are destul avînt : foarte adeseori zice lucruri care se pot zice, fiindcă par a fi adevărate ; dar le zice astfel, cum ele nu pot să fie zise fără de a supăra bunul-gust.

Oricare cuvînt, oricare imagine, oricare gîndire are apoi un fel de atmosferă, în care alte cuvinte, alte imagini sau alte gîndiri nu pot să intre, fără de a produce o coliziune supărătoare. Şi, cu deosebire la noi, care avem o limbă nouă şi alta veche, un fel de viaţă actuală şi de viaţă tradiţională, un fel de gîndiri moderne şi de gîndiri româneşti, cu deosebire la noi, scriitorul totdauna trebuie să ţină seamă de atmosfera fiecărui cuvînt pe care îl pune pe hîrtie. Căci îndată ce am rostit un cuvînt, nu mai putem rosti o mulţime de altele, îndată ce am pus în vederea cititorului o imagine, nu mai putem să-i aducem aminte o mulţime de altele.

Numaidecît însă, în *Închinare*, autorul poemei *Radu* vorbeşte despre o mulţime de lucruri care nu prea lesne se pot înşira, şi pentru aceea întregul capitol face impresia unei grămădiri de fărămături.

Al doilea capitol, *Adio*, este o poezie scurtă, curată în formă, bine simţită şi tot atît de bine încheiată. Vedem ce poetul vede cînd citim strofele :

„Și-alege-mi calul cel mai bun,
Cu aripi la picioare :
Trecînd în zbor din loc în loc,
Uit, poate, ce mă doare.

Fă iute... nu ...fă mai încet,
Fă, dragă, cum îți vine,
Acum, iubiților, vă las...
Ba nu, vă duc cu mine !“

Urmează însă *Străinătatea,* care este un nemaipomenit amestec de forme și de imagini, și *Moartea,* din care ne mărginim a cita următoarele versuri :

„Dar iată și cosciugul încet-încet sosește
Și poarta se deschide greoi și scîrțîind ;
Pe capră vizitiul din somnu-i se trezește
Și-aude pe preoții ce convorbesc glumind.

Dar după car nu-i nimeni, și nici chiar al său cîne
Nu latră că stăpînu-i dodată l-a lăsat,
Căci s-a găsit un altul ce-i aruncase pîne
De cînd trăiesc cu oamenii, și cînii s-au stricat.“

În sfîrșit *Epilogul* este un lucru ce se cuvine să fie păstrat într-un album de curiozități literare.

Partea cea mai de căpetenie a poemei *Radu,* ba, am putea chiar zice, adevărata poemă este *Străinătatea ;* celelalte părți nu sunt decît introduceri și încheieri mai mult ori mai puțin trebuitoare, mai mult ori mai puțin de prisos.

Străinătatea se începe cu următoarele versuri :

„Sub al sălcii plîngătoare arc boltit răcoritor,
Așternut în iarba-naltă, s-odihnește-un călător.
Rîul ce șoptește-aproape-ngînă gemetele sale,
Că respins e din sorginte, poate că și lui [i-]e jale
Lîngă Radu calu-i paște, la un pom de frîu legat
Și din cînd în cînd privește pe stăpînu-i întristat.
De-alte paseri însoțită cîntă o privighetoare,
Dar străinul nu aude sunetele-ncîntătoare.

Capu-i răzimat de mînă, el stă pacinic ca-n mormînt,
Ochiu-i plin de gînduri triste cată țintă la pămînt.
Numai inima lui bate, căci acasă se gîndește.
Viața ce-a trăit odată, încă-odată o trăiește.“

Limba e limpede ; versurile, cu un prisos de cîteva eliziuni, sunt alunecoase ; cu deosebire însă imaginile sunt clare și frumoase. Citim și vedem cu ochiul ceea ce gîndea poetul ; vedem și simțim o simțire duioasă, dar senină și plăcută.

Poetul urmează :

„E copil. Într-o căsuță șade lîngă-a sa bunică
Și de brațu-i strîns lipită, șade draga soră mică.
Sunt orfani ; doi muguri gingași, rupți din creangă, aruncați
Fără milă, fără grijă la-al furtunei plac lăsați.
Din durerile vieței cea mai crudă e păstrată
Omului ce crește-n lume fără mumă, fără tată.“

Altă imagine tot atît de clară și tot atît de frumoasă.

După mai multe versuri, din care cîteva sunt cel puțin de prisos, poetul urmează :

„Și în fiecare seară, *după-al soarelui sfințit,*
Cînd pe cer din multe stele una și-alta se ivește,
Noaptea-n colțu-i ca din pîndă cu ochi negri-n jur privește,
Ea s-așează cu micuții sub înaltul ***tei umbros,***
Ca de zefiri ***vîrfu-și mișcă,*** zuzuind misterios,
Și le povestește basme de iubire și de ură,
Vechi povești ce multe veacuri au trecut din gură-ngură.“

Deși al doilea și al treilea din aceste versuri nu ne spun decît o parte din ceea ce era cuprins în versul întîi, deși ne pare un lucru cam cutezat a da, după al soarelui sfințit, și mai nainte de a se fi arătat luna pe cer, unui tei cît de înalt o umbră particulară, deși sunetele „vîrfu-și mișcă“ ne par cam prozaice, imaginea e clară, frumoasă și se potrivește cu cele două de mai nainte.

Iarăși urmează cîteva versuri, în care se zugrăvesc impresiile copiilor, apoi poetul urmează :

„Aerul se răcorește, teiul zuzuie mai tare,
Și a plînge doliul nopții frunza tremurîndă pare.

Sus pe cer cu nori fugarnici stelele se-nvăluiesc ;
Dragilor înalte stele, noapte bună vă doresc !“

Să nu uităm că *Radu,* zăcînd în umbra sălciii plîngătoare, îşi aduce aminte de toate aceste :

„Dar ca valurile-n rîul lîngă care se-odihneşte,
Aşa viaţa omenească înainte se pripeşte ;
Şi ca ale sălciii frunze ce-l acoperă cu umbră,
Aşa viaţa-i schimbătoare, dar întotdauna sumbră.
A trecut copilăria, raiul basmelor s-a-nchis.
Ah ! şi chiar copilăria i se pare-un basm, un vis.
Muma-mare este moartă, sora mică este moartă,
Radu s-a mărit şi singur sarcina vieţii poartă,
Părăsit şi fără sprigin, nicăiri vrun ajutor,
E mîhnit şi peptu-i june este plin de-al morţii dor.“

Aici e culminaţiunea poeziei. De la început pînă în sfîrşit atmosfera estetică e aceeaşi, imaginile se înşiră ca şi cum una ar izvorî din alta, unitatea de stil e păstrată, încît vedem pe acelaşi om în aceeaşi situaţie.

Să ne închipuim însă, că între versul :

„Dragilor înalte stele, noapte bună vă doresc !“

şi versul :

„Dar ca valurile-n rîul lîngă care s-odihneşte“

mai sunt încă 402, zi patru sute două versuri întregi.

Şi în adevăr aşa este.

Dacă citim întreaga carte, ne rămîne impresia că autorul a început cu versul : „Sub al sălcii plîngătoare“ şi a urmat cîtva timp înainte ; în urmă însă încetul cu încetul s-a încurcat în îmbulzeala ideilor, a mai făcut şi un *Adio,* a mai făcut şi o *Închinare,* a mai scris chiar o întreagă poveste, *Fata fără corp.*

Această poveste, scrisă în aproape patru sute de versuri este un op de artă deosebit şi prin urmare îndeobşte nu are loc în poema *Radu.* Cu deosebire însă astfel, cum a fost vîrîtă în poemă, această poveste e un lucru esteticeşte peste putinţă. Vedem pe Radu culcat în umbra sălciii şi vedem cum el îşi aduce aminte întîmplările petrecute în copilăria sa, vedem pe bunica spuind poveşti şi pe sora mică ascultînd. Deodată autorul lasă erou, bunică, surioasă, salcie, tei, lasă toată lumea la o parte pentru ca să ne citeze o poveste lungă, de aproape 400 versuri. Nu este cu putinţă ca Radu să-şi aducă aminte întreagă această poveste, aşa cum a scris-o autorul, şi nu este cu putinţă, fiindcă, citind povestea lungă, noi uităm pe Radu, pe bunica povestitoare, uităm salcia, uităm, în sfîrşit că eroul poemei îşi aduce numai aminte această poveste. Sunt două lumi cu totul deosebite prin care ne poartă autorul şi oricît de frumos ni s-ar înfăţişa fiecare din aceste două lumi îndeosebi, vîrîte una într-alta, ele sunt un fel de creaţiune monstruoasă.

Pe lîngă toate aceste povestea e mai prejos de orişice critică.

Autorul ne spune că această poveste e un basm pe care nu l-a mai găsit în nici o colecţie.

Să admitem că aşa este. Dar lumea poveştilor este o lume cu totul deosebită, limba poveştilor este un anumit fel de limbă, şi acela care nu cunoaşte această lume şi nu e stăpîn pe limba în care „Vechi poveşti de multe veacuri au trecut din gură în gură“, acela face bine dacă nu scrie poveşti, ci se mulţumeşte a citi *Legenda ciocîrliei* ori alte poveşti scrise de Alecsandri.

Povestea are dreptul ei tradiţional şi pe acesta l-a nesocotit autorul *Fetei fără corp.*

Înţelegem ca d. N. D. Popescu, scriind povestea celor *Doi feţi cu stea în frunte* (Dioscurii), să înfăţişeze cetitorilor săi, nu doi băieţi, ci o fată şi un băiat, şi să arate cum făt-frumosul îşi învăţa lecţia, iar fata de împărat lua lecţii de muzică ; nu înţelegem însă cum scrietorul versurilor de la începutul *Streinătăţii* poate să se apuce de un lucru, la care nu se pricepe.

Dar să nu uităm pe Radu, ce zace în umbra sălciii şi poartă în peptu-i june al morţii dor.

„Inima nu trebuie oare să se umple de venin,
Cînd gîndeşte că o să fie dus la groapă d-un strein.
Că-o să piară ca un cîne ce stăpîn n-avea în lume...“

Poetul nici nu spune că peptul eroului în adevăr e plin de venin, ci numai se întreabă dacă nu ar trebui să se umple de venin, cînd s-ar gîndi ; cu toate aceste ni se aruncă o vorbă atît de aspră cum e „să piară ca un cîne“.

Unde e avîntul pe care trebuie să-l aibă un poet cînd rosteşte aceste cuvinte ? Avîntul lipseşte, iară cuvintele aspre nu-l înlocuiesc. Un om zace în umbra unei sălcii, trist, dar, în sfîrşit, numai trist ; în această situaţie „să piară ca un cîne" este un trăsnet din senin.

În urmă poetul arată că „mărirea pămîntească este o umbră trecătoare", gloria şi suvenirul ce le laşi pe acest pămînt sunt „o mîngăiere goală pe a ta cale de mormînt". Dar, după ce a vorbit atît de limpede, deodată exclamă :

> „Ce morală vană, crudă ! Ea atîta de uşor
> A se urca cu *burta plină* ca-al virtuţii bîrfitor."

Ce-i drept „*burta*" este un lucru prea omenesc ; e însă prea omenesc.

Dar poema *Radu* e plină de asemenea pete răsărite. Cînd apa e mai limpede cade un strop de cerneală în ea şi o turbură.

Despre lipsa de potrivire a vorbelor întrebuinţate în poema *Radu* parcă ni-ar veni să nici nu mai zicem nimic. Sunt în limba noastră o mulţime de cuvinte foarte cumsecade, dar cuvinte, care numai anevoie vor putea să fie vreodată întrebuinţate în poezie. Îndeobşte neologismii sunt lipsiţi de putere şi pentru aceea tendinţa firească a limbei poetice este de a nu-i pune în locul cuvintelor vechi. D. Ronetti-Roman nu numai se foloseşte de orice neologism care intră în ritm ori face rimă, ci chiar amestecă una peste alta vorbe vechi şi vorbe noi, ba pune în vers cuvinte ca „*cestiune*" şi „*nota bene*", alături cu „pizmă", „plictiseală" şi alte cuvinte de felul acesta. Pentru aceea întreaga scriere ne face impresia unui acuarel, în care desemnul îndeobşte e bun, dar colorile sunt palide şi rău alese. Înţelegem ce ne zice poetul, vedem ce ne arată, dar spusele lui nu ne mişcă. Este o bună scriere poema *Radu*, sunt multe gîndiri, multe adevăruri, multe păreri întemeiate, multe imagini clare sunt într-însa : poema e însă o carte bine scrisă, cu care ne putem petrece timpul, cînd nu avem ce face, dar poezie nu este. Lipseşte căldura capului înferbîntat. Autorul vede cu ochi ager, pătrunde, înţelege şi ne spune lămurit ceea ce gîndeşte ; dar el nu este purtat şi pentru aceea nici pe noi nu poate să ne scoată din noi înşine.

În întreaga poemă nu este decît un singur fir puternic şi izvorît din o adevărată pornire sufletească : amărîciunea. Această amărîciune însă nu se varsă ca „Pîrîul care-n munte s-azvîrle dupe stîncă", nu ni se iveşte într-un puternic avînt poetic, ci cade ca nişte bolovani grei, adeseori foarte neciopliţi, dar totdauna aruncaţi cu dibăcie la ţintă.

Atît ne rămîne după ce am citit cartea. Ce-i drept, am avut mulţumiri, dar aceste mulţumiri nu sunt poetice.

Arta nu are nici un scop ; ea trebuile însă să producă un rezultat.

Înainte de toate, frumosul estetic trebuie să fie astfel, încît să ne rădice mai presus de viaţa de toate zilele.

Viaţa pămîntească, în care am intrat fără de vina noastră şi din care, cu toate aceste, nu putem ieşi decît atunci cînd ne va fi sosit vremea, această viaţă atît de fatală e plină de necazuri, de dureri şi de amaruri ; atît de plină e, încît, în lipsa unui dar dumnezeiesc, omul nici nu ar putea să o poarte.

Acest dar, ce singur cumpăneşte mai mult decît toate amarurile vieţii împreună, această zestre nestimată este darul uitării.

Fă-l pe om să uite că trăieşte, fă-l să iasă din sine însuşi, dăruieşte-i o clipă de uimire şi ai descărcat de pe sufletul lui sarcina vieţii.

Dar preţul clipei de uşurare să nu fie prea mare !

Dacă ai luat o clipă sarcina de pe umerii mei, drept răsplată nu cere o parte din puterea cu care voi avea să o port în clipa următoare, ci fă ca repaosul ce mi-ai dăruit să-mi sporească puterile.

Sunt în lumea aceasta multe lucruri care îl pun pe om în uimire ; nu sunt însă destule, şi pentru aceea oamenii mai fac altele, pentru ca mai vîrtos să fie uimiţi. Ei bine ! aceste lucruri gîndite de minţi, oricît de mareţe ar fi, sunt un spor al nevoilor lumeşti dacă în clipa de uimire nu ne dau un spor de putere. Căci în zadar ; trăim şi nu este cu putinţă un om atît de genial, încît să poată curma traiul omenesc pe faţa pămîntului ; lumea e cum este şi noi trebuie să trăim în mijlocul ei ; nu e deci bun, nu e frumos, nu e mare decît aceea ce dă valoare acestei vieți, și nu e binecuvîntată decît întîmplarea ce, făcîndu-ne să uităm pe o clipă nevoile vieții, mai dă spor puterilor noastre.

Priviți pe om în luptă cu lumea, în luptă cu puterea neîmblînzită a întîmplărilor, în luptă chiar cu Dumnezeirea și stați cuprinși de uimire în fața cu această luptă. Ce vă uimește însă ? Lumea ? Întîmplările ? Dumnezeirea ? Nu ! Puterea vă uimește, puterea ce omul dezvoltă în luptă cu nevoile vieții. Îl priviți, îl vedeți cum se frînge și cade biruit ; dar, în vreme ce sunteți cuprinși de uimire, sufletul vi se înalță și vi se întărește, deoarece ați văzut un om în luptă cu o întreagă lume și omul nu s-a dat biruit.

Făcut de Dumnezeu, acest om e mare ; gîndit de minți, el e frumos.

Alăturea cu acest om, Radu este parcă o stîrpitură de care ne-ar veni să ne prindă milă.

El șade în umbra unei salcii plîngătoare și își aduce aminte că e orfan, că e în străinătate și că a murit femeia pe care o iubea :

„Muma-mare este moartă, sora mică este moartă,
Radu s-a mărit și singur sarcina vieții poartă,
Părăsit și fără sprijin, nicăiri vreun ajutor,
E mîhnit și *peptu-i june* este *plin de-al morții dor.*“

Prea bine ! Dar am dori să știm ce năpaste i s-a întîmplat acestui coconaș încît „peptu-i june este plin de-al morții dor !“

Dacă un om numaidecît ar trebui să caute moartea, pentru că e orfan, pentru că i-a murit iubita, în sfîrșit pentru că e singur și părăsit, dacă niște nenorociri atît de firești dau unui om dreptul de a renunța la lupta pentru existență, atunci nu rămîne decît ca partea cea cu desăvîrșire mare a omenirei, ce are a se lupta cu nenorociri mai mari decît aceste, să înceapă cîntecul cu moartea obștească.

Sufletul *eroului* Radu e atît de mic, încît nu poate purta o sarcină atît de obștească ? Acest suflet e atît de secat, încît nu află destulă mîngîiere față de niște nenorociri atît de blînde ? !

Da ! au mai fost oameni care au murit la mormîntul iubitei lor ; dar acești oameni au căzut jertfă puterei lor proprii. Nu moartea lor ne pune în uimire, ci avîntul din care ea urmează ; vedem un prisos de putere în omul ce-și curmă viața în o clipă de deznădăjduire ; vedem o coardă întinsă ce pocnește ; vedem un om care moare fiindcă viața îi *era* dragă. Moartea lui este o jertfă pentru viață, o puternică dovadă că sunt în viață lucruri atît de scumpe, încît cumpenesc întreaga viață. Romeo moare ; moare însă fiindcă a perdut o fericire ce era cu putință în viață și tocmai moartea lui ne încredințează că acea fericire ar fi fost mai presus de toate nevoile lumești.

Radu moare însă fiindcă e sătul de *lume*. Nu nenorocirile din viață, ci chiar viața, întreaga viață ca atare este aceea ce el nu mai poate purta.

„Cînd cu planuri orice tînăr pentru viață se gătește
Ca să afle moartea în lume numai rareori gîndește,
Radu dezbinat în sine, spre mormînt s-a înclinat,
Fără a fi *gustat dulceața-i* fu de viață săturat,
Însă-n vestibulul morții, p-a mormîntului hotare,
Cerul îi trimise un înger — înger dulce de salvare.“

Adică înainte de a fi văzut pe iubita sa, Radu e sătul de viață ; iubita nu e pentru dînsul decît un fel de belea nouă, ce i s-a ivit decît în „vestibulul morții“.

E dar lucru firesc ca autorul poemei să nu ne zugrăvească o pasiune puternică ce poartă pe junele Radu pînă la „vestibulul morții“, ci să expună raționamentele în urma cărora „eroul“ ajunge la concluzia că este bine ca omul să moară.

Și în adevăr, întreaga istorie a lui Radu ni se înfățișază ca un prilej pentru ca autorul să-și verse veninul și să facă, ce-i drept, cu multă dibăcie, proces lumei întregi.

Privită deci din punct de vedere estetic, poema *Radu* este o producție care îndeosebi în literatura noastră e, și am dori să și rămînă, singură în felul ei. Este cu putință un om ca Radu : acest om însă e un om care suferă de o boală sufletească și care, înainte de a muri, trebuie să-și vină în fire și să dezvolte putere — ca regele Lear. *Nihilismul* îndrăzneț, ce se răsfață în poema d-lui Ronetti-Roman, este o nenorocire nu numai pentru un popor june ca cel român, ci chiar şi pentru întreaga societate omenească. Noi trăim şi voim să trăim, fiindcă trebuie să trăim ; pentru aceea ne punem umăr la umăr pentru ca să adunăm o comoară din care noi şi urmaşii noştri să ne putem hrăni, ca prin hrana sufletească să ne sporim puterile : e dar lucru firesc să dorim ca tot omul, care ia parte la lucrarea noastră, să facă ceva, să ne sporească comoara şi să nu caute a surpa temeliile credinţei, care poate fi clătinată, dar în vecii-vecilor nu va putea lipsi din sufletul omenesc. Radu moare fără de nici un înţeles binecuvîntat şi din întreaga poemă nu ne rămîne decît impresia că lumea aceasta, de la cîne pînă la deosebitele feluri de dumnezei, este un talmeş-balmeş de ticăloşii, o curată nimicnicie îmbrobodită în cuvinte fără de nici un înţeles adevărat.

Aceasta nu e artă, ci un joc de spirit care nu poate produce decît un fel de plăcere diavolească, ce surpă temeliile vieţelor sănătoase, ori mulţumeşte pe oamenii sătui de viaţă, în loc de a întineri pe cei îmbătrîniţi înainte de vreme.

Chiar forma, cuvintele, imaginile şi ideile sunt atît de aspre, încît ele izbesc în gustul omului deprins cu nevoile vieţii şi ating chiar şi pe cel mai îndîrjit suflet. Parcă dinadins autorul a scris părţile senine, pentru ca părţile aspre să răsară cu atît mai mult.

Numaidecît în *Închinare*, autorul zice :

„Mă bucură poema-mi, dar n-am cui s-o închin.
Mă-ntrebi de ce n-am vreo *dragă*, ce vecinic mă iubeşte,
Ce numai *flori mănîncă* şi-i palidă de dor ?
Şi-aceasta are oricine ce-n versuri *ciripeşte*,
Se cîntă-ntîi el însuşi ş-apoi al său amor."

Atît despre amor.

„Mă-ntrebi de n-am *prieteni* ? Da ! cine n-are oare ?
Ei *te-urmăresc* în viaţă şi pînă în mormînt
Şi se hrănesc cu pizmă şi-ţi pată a ta onoare
Cu-un gest, ca de-ntîmplare, cu-un zîmbitor cuvînt."

Atît despre prietenie.

„Mă-ntrebi de n-am o ţară, o patrie măreaţă,
Să-i ofer ca omagiu poeticul meu dar ?
Orice poet depune a *gîndurilor ceaţă*
Ca jertfă obligată pe-al patriei altar."

Atît despre iubirea de ţară.

Pentru amor, pentru prietenie, pentru iubirea de ţară, lucruri la care ţine poetul nu găseşti în sufletul său decît ironie amară, pentru că nu crede în aceste mişcări sufleteşti, pe temeiul cărora alţi poeţi zidesc o lume întreagă.

„Poema-mi închina-voi acelora ce soartea
Le promisese miere şi le-a turnat venin,
Acelora ce-aşteaptă să vie-odată moartea
Să stingă cu viaţa şi necurmatul chin."

Cu toate aceste, în *Adio* vorbeşte cu totul alt om ; căci poetul surpă toată zidirea cugetărilor sale cînd zice :

„Căci un popor ce cîntă-aşa
Tot ce e bun şi mare,
Mult timp pe umeri dealtfel
Nu va purta povare !

Decît să piară un neam întreg
Pentru eternitate,
Ce a ştiut să simţă-adînc
Măreaţa libertate,

Mai lesne stelele se sting
Şi-nnoaptă firmamentul,
Mai lesne munţii se zdrobesc,
Se zdrumecă pămîntul !"

Dacă *Radu*, proscris fiindcă luptase pentru libertate, în adevăr, crede că aşa este, atunci dorinţa lui de a muri nu are nici un înţeles. Un om capabil de a lupta pentru bunul trai al semenilor săi, un om care crede în trăinicia poporului său, un om în care este cel puţin sămînţa mărimei, niciodată nu neagă tot ce este ori cel puţin a fost mare şi frumos, şi numai în vîrtejul cel[ui] mai puternic avînt pune la îndoială măreţia gîndirilor ce mişcă ori cel puţin au mişcat lumi întregi.

Nihilismul ajunge la culminaţia sa cînd un om tăgăduieşte chiar izvorul existenţei, Dumnezeirea. Culminaţia poemei *Radu* ar fi deci în următoarele versuri :

„Radu, într-o noapte, cerul deschizîndu-se vedea ;
— Parcă-un văl de pe-a sa minte se ridică îi părea —
Panteonul dalb şi mare-al zeilor antichităţii,
O clădire fără de margini închinată-eternităţii,
S-arată la-a sa privire ce uimită a rămas
Cînd vedea acolo zeii ce-s *călcaţi de-al morţii pas.*
Astă mumie-nvălită în hulă şi în umilinţă,
De căderea sa adîncă neavîndu-şi conştiinţă,
Capu-i chel — o hîrcă goală ; mîna-i lungă — vînă şi-os ;
Ură şi iubire-i stinsă-n al său ochi neluminos ;
Buza-i rumenă odată, vestejită e şi mută,
Nu mai spune şi glumeşte, nu mai rîde şi sărută,
Ţi se pare o fantasmă ce se duce noaptea în zbor —
Este Joe cel puternic, este-naltul tunător,
Lîngă dînsul stă *Junone*, şi-a încetat de-a fi geloasă ;
Ochiul ei e încă mare, dar privirea-i e sticloasă ;
Zace strînsă cu rivale făr-a zice vrun cuvînt,
Este pace între ele, însă pacea de mormînt.
Colo-n colţ funinginosul cela negru e *Vulcanul*,
Ruginite-s lîngă dînsul nicovala şi ciocanul.
Căci de cînd s-au stins eroii încetat-a de-a munci,
Pentru un *neam laş* şi *nevrednic* nu-i mai vine a făuri.
Venerea şi ea e moartă ; moartă — însă tot frumoasă.
Ce de forme încîntătoare ! Ce figură-armonioasă !
Buza-i dulce ca păcatul, roşă ca a speranţei zori ;
Fruntea-i albă ca-inocenţa şi obrajii două flori.
Parcă n-ar fi moartă încă, parcă doarme şi visează.
Sînu-i nu se mişcă oare ? N-ar părea că renviază ?
Moartă-i. Ochiul ei albastru, vai ! se uită neclintit,
Parcă-un gînd prin capu-i trece, parcă simte că a murit.
Drăgălaşul mic cu aripi, zeul dulce al iubirii,
Mîngîitorul în durere, creatorul fericirii,
Şade încovoiat în sine, capul său în jos plecat,
Şi priveşte coarda ruptă de-al său arc şi el sfărmat.

Tolba de săgeţi e goală şi săgeţile-aruncate,
Nu mai trage şi răneşte inimile nencercate ;
Cine este acesat june ! L-am văzut odată-n vis.
Pe-a sa frunte clară, naltă, semnul geniului e-nscris.
Muritorule, -ngenunche să te pui privind acolo :
Este zeul poeziei şi-al luminei — e Apolo.
Palidele, triste Muze ce-mprejuru-i puse sunt,
Par năluce aşezate pe-al lor tenebros mormînt.
Însă el ţine a sa liră neacordată în mîna stîngă,
Vîntul cînd prin coarde trece, ea începe-ncet să plîngă :
Şi atunci un viers de jale, lung întins şi vibrator,
Prin tărie se aude tremurînd pătrunzător,
Parcă zeii toţi dodată s-ar fi deşteptat din moarte,
Pentru a plînge-n miez de noapte, împreună a lor soarte.
Vesta, Marte şi *Mercuriu* şi-alţi atîţia morţi şi reci
Zac ca statuie zdrobite şi-astfel vor zăcea în veci,
O, şi cît de buni ei fură, zei cu inimi, cu simţire
Şi au rîs şi plîns odată după-a oamenilor fire.
A lor proprie durere îi făcuse-ndurători.
Fericiţi au fost ca oameni — şi *ca oameni trecători.*

Nalt, bătrîn ca-o piramidă şi ca ea atît de tare
Stă *Iehova*, zeul aprig, ce-a trăit din răzbunare,
Fruntea-i ce păstrează încă aerul îngrozitor,
Braţu-i ridicat ce pare c-ameninţă cu omor
Spun că gîndu-i cel din urmă fu : răsplată înzecită ;
Este un aspect puternic, o furtună împetrită.
Un vulcan ce povesteşte că a ars şi că s-a stins.
Ca batjocură răsună, ca o hulă dinadins.
A poporului său imne, care-n oarba sa credinţă,
Pacea morţii chiar nu cruţă şi tot cîntă-a sa putinţă.
De un lanţ de silogisme-ncatenată-i o treime,
Pe-a ei faţă ni s-arată încă urme de mărime ;
Dar tristeţa o păleşte şi începe-a o brăzda,
Căci presîmte ceasul mare care-ndată va suna.

Zeii mor — nimic statornic ! Numai moartea-n veci trăieşte.
Rezemată de-o făclie stinsă,-ntoarsă-n jur priveşte,
Cheamă unul după altul oameni, zei, în cel mister.
De-unde nimeni nu se-ntoarce, fie iad ori fie cer."

Ar părea frumos ceea ce zice autorul, dar nu este adevărat.

Zeii, cîți au fost, nu au *trăit* și, prin urmare, nici nu puteau muri. Zemisliți în mintea omului ce căuta un razem în această lume, ei viețuiesc în gîndul omenirei și vor viețui cîtă vreme omul își va mai aduce aminte de dînșii; numai stăpînirea lor s-a curmat. Chiar cuvintele autorului sunt o dovadă că acești zei mai viețuiesc. Și dacă un alt poet, vorbind despre Vinere, se încălzește și zice :

„Ideal pierdut în noaptea *unei lumi ce nu mai este,*
Lumea ce gîndea în basme și vorbea în poezii,
O ! *te văd, te-aud, te cuget, tînără* și dulce veste.“

fără îndoială, neagă existența zeiței, dar femeia și *astăzi* e frumoasă.

„Tu ai fost divinizarea frumuseții de femeie,
...ce *și astăzi* tot frumoasă...“

fără îndoială, neagă existența zeiței, dar femeia și *astăzi* e frumoasă.

Nu adevăr filosofic cerem în poezie și nu nihilismul filosofic îl combatem într-însa : cerem adevăr estetic și combatem nihilismul estetic. *Esteticește,* adevărată ar fi negațiunea autorului numai atunci cînd ea ar fi motivată prin o puterincă pornire sufletească și avîntul poetului ar fi deopotrivă cu măreția ideilor pe care le neagă. Este o lume frumoasă aceea pe care o neagă Radu ; cînd voiește dar să ne lipsească de această lume, trebuie să ne deie ceva pentru ea. Radu neagă fără ca să vedem ceea ce neagă, fără ca să vedem motivul pentru care neagă și fără ca să găsim în această negațiune vreo răsplată estetică.

Negațiunea e făcută cu mult spirit, cu multă amărăciune, versurile sunt bune, limba e sărată, dar această negațiune nu este o *poezie,* nu este o *creațiune,* ci o *lămurire făcută cu mult duh.*

„Radu, dezbinat în sine, spre mormînt s-a înclinat,
Fără-a fi gustat viața-i fu de viață săturat.
Însă-n vestibulul morții, p-a pămîntului hotare
Cerul îi trimise-un înger, înger dulce de salvare.“

Așteptăm cu nerăbdare să vedem, în sfîrșit, o pornire mai poetică, să vedem imaginea strălucită a acestui înger. În loc de aceasta, Radu iarăși e plin de duh și urmează :

„*Îngeri !* Cine nu-i cunoaște ? Lumea-i are în mulțime.
Și *ca marfă poți să-i cumperi, după vîrstă și mărime.*
Cele jucării deșerte ce-ți arată *groase țîțe,*
Ca în peptu-ți fără pază *voluptatea să ațîțe,*
Ce junețe și pudoare pe obrajii lor vopsesc,
Moda, diva cea stupidă, între lari o socotesc.
Desfrînarea făr' de margini chiar cu laptele e suptă,
Vai de țara tristă-n care chiar muierea e coruptă,
Aș dori să fie oameni — îngerii nu prea îmi plac
Scoate masca, ce-ți rămîne e *mai rău decît un drac.*
Cu-a lor sunete molateci te atrag în a lor cursă,
Și rîzînd *iți scuipă în față, cînd golită-i a ta bursă,*
După ce ți-au *stors puterea* și iubirea ți-au furat...
Însă încălzind un șarpe a ta soartă-ai meritat.
Nu vorbesc de cele inimi, *de mizerie secate,*
Ce-s de Dumnezeu și lume *în căderea lor uitate,*
Ce se vînd ca s-aibă pîne, s-aib-o zdreanță pentru frig,
Să hrănească-o mumă slabă *cu-al păcatului cîștig,*
Neavînd decît s-aleagă între moarte și rușine
Cîte inimi inocente n-au fost jertfe, fără vină,
Jertfe de-oameni fără voie, apărîndu-se-n zadar,
Jertfe triste, *măcelite p-al dezordinei altar,*
Ispășind cu al lor sînge vițiurile sociale,
Și simțind în voluptate suferințe infernale.
Lacrămile s-urcă-n ochi-mi cînd la ele mă gîndesc.
Poți să strîmbi din nas, de-ți place — dar de ele nu vorbesc,
Ci de doamnele superbe cu un aer mîndru, falnic,
Ce la zece ani, în școală, au purtat în sîn năvalnic,
Ce-s crescute-n pensionate, franțuzește bîlbîind,
A strămoșilor moravuri, limba lor desprețuind,
Din romanțe vițioase *bruta preacurvie-nvață,*
Gînduri otrăvite-n suflet și candoare pură-n față.
Româneasca *«preacurvie»* n-o să placă, e nefast ;
Franțuzeasca *«adulteriu»*,-n adevăr e mult mai cast ;
Și aceste doamne-s caste, caste pîn' la nebunie,
Și o vorbă nevopsită le aruncă-n agonie.
Nota bene : cînd e ziuă, cînd e lume împrejur ;
Însă-n trăinicia nopții, la al lămpii *abajur,*

Scot romanțele oprite și le soarbe cu plăcere,
Și adeseori romanțul are *buze și picere*,
Și legat e franțuzește, în priviri arată foc,
După haină, o păpușă, după minte — *dobitoc*
Ce să facă doamna mare toată ziua *plictisită ?*
Orice treabă-n a sa casă de un altu-i îngrijită :
Copilașul are doică și băiatul guvernor.
Soțu-și ține o actriță, ea-și procură un — *actor*.
Însă fără să păteze castitatea-i renumită,
Mai cu seamă cînd e *slută, bătrînită* și *urîtă*.
Și-aste-s mumele menite să ne crească neamul nou,
Perspectiva e splendidă — *ca găina, așa și ou*.“

Să ne ierte cititorii că am citat aceste versuri și să ne ierte și d. Ronetti-Roman, dar am dori ca literatura noastră să fie scutită de asemenea... gratuite. D-sa are destul talent pentru ca să nu mai aibă nevoie de asemenea vorbe spre a produce efect.

„Dar Natalia brunetă, a lui Radu salvatoare,
A fost bună, a fost blîndă, o fetiță iubitoare,
O romancă-adevărată cu un pept aprins de dor,
Darul sufletesc cel sacru, dăruit de Creator.“

Dacă în adevăr astfel a fost, autorul nu avea dreptul de a ne prezenta pe Natalia în societatea atît de murdară a femeilor cu sînuri neestetice, a femeilor ce se vînd, a bărbaților ce-și țin o actriță și a cocoanelor ce-ți țin un actor. Despre asemenea ființe nu se vorbește decît în virtutea unei necesității tehnice ; atunci însă dintre două una : ori autorul vorbește cu atîta naivitate, încît chiar lucrurile despre care ne vorbește să ne pară firești și naive, lucruri cari de la sine se înțeleg, ori el trebuie să fie purtat de un avînt atît de puternic, încît să rămînem cuprinși de îngrozire față cu imaginele scîrboase ce ne arată. Arate-mi poetul o femeie cu „țîțe groase“, una ce se vinde, ori una ce-și ține un actor, dar mi-o arate astfel, încît, chiar în decăderea ei, să fie frumoasă și să nu-mi pară rău de a o fi văzut. Altfel nu mi-o arete !

Radu îmi umple însă inima de scîrbă. Chiar fiind lucrurile cum le arată, din aceea că ele sunt adevărate nu

urmează că ele sunt și frumoase. În sine aceste lucruri sunt foarte nepoetice ; cer dar ca acela, care vorbește despre ele în poezie, să mi le idealizeze. Dacă nu poate — atunci — să vorbească despre alte lucruri, dar să nu-mi ceară o jertfă gratuită.

Se vede însă că autorul are o deosebită plăcere de a înfățișa cetitorilor săi imagini pentru care nu se avîntă îndestul. În scena din cimitir cetim versul :

„Au fost femei căzute, de boale rele roase.“

Iar, vorbind despre amor, *Radu* ne spune, că :

„*Nu cunosc ce e iubirea inimele* frigurose
Ce-au lăsat a lor putere-n paturile voluptoase,
Fără măduvă ce umblă ca o umbră pe pămînt
Și pătează raza zilei-n loc de-a putrezi-n mormînt
Mumiile-mbălsămite, a frizerului făptură,
Cari în brațele iubitei îngrijesc de-a lor frizură.
Jale și dezgust mi-nspiră cei pitici de coconași,
Ai străbunilor puternici înmoleticiți urmași,
Leneși chiar la lucruri rele, petrecînd în trîndăvie,
Cărora li-i scris pe frunte : Neputință, Lăcomie.
În zadar le voi depinge al iubirii dor profund,
Dulcele plăceri și chinuri ce-n adîncul ei s-ascund.
A obrajilor căldură și a gîndurilor pripă,
Taina dulce în privire, vecinicia într-o clipă ;
Dezmierdările ce Radu lîngă Nata le-a simțit,
Cînd a fost și el o dată-n trista-i viață fericit.“

În sfîrșit, unde nu mai poate, autorul își varsă veninul și, adeseori într-un mod foarte necuviincios, ne spune lucruri foarte aspre, fără ca să fie justificat prin vreo pornire sufletească mai puternică această asprime și fără ca, în schimb pentru ea, să ne dea o mulțumire estetică. Singura mulțumire ce o avem este aceea că vedem pe un om vorbind limpede, lămurit și îndeobște cu mult haz.

Vom încheia.

Poema *Radu*, luată ca întreg, nu este o lucrare slabă ; e însă o lucrare atît de rea, încît trebuie să dorim ca ea să rămînă singură în felul ei în literatura noastră.

Unitatea estetică şi chiar unitatea tehnică lipseşte în poemă cu desăvîrşire : întreaga poemă este o îngrămădire de fărămături.

Unitatea concepţiunii de asemenea lipseşte. Despre Radu nu se vorbeşte decît foarte puţin. Cetim poema şi imaginea acestui om rămîne în gîndul nostru ; rămîn însă o mulţime de alte imagini, care nu au deloc a face cu poema. Radu însuşi nu este personificarea nihilismului ; este un om fără nici o pornire puternică, din care esteticeşte nu izvorăşte nimic : e însuşi nihilismul estetic.

Cerinţele estetice parte nu sunt împlinite, parte sunt chiar nesocotite. Părţile sentimentale sunt clare şi senine, dar sunt *limonadă*, lipseşte din ele suflarea caldă : le citim cu plăcere, dar ele nu ne mişcă şi nu lasă nimic în sufletul nostru.

Părţile patetice au adeseori avînt *retoric* şi sunt pline de putere primitivă ; dar avîntul e numai retoric, iar puterea se manifestă prea des în nesocotirea bunului-gust.

Singurele părţi frumoase sunt cele reflexive şi îndeosebi cele curat satirice. În aceste, autorul poemei *Radu* trece peste nivelul comunei lucrări literare, în aceste, e mare şi puternic.

Trebuie să dorim însă, ca să nu facă abuz de această a sa putere.

Satira trebuie să fie înainte de toate atît de fină, încît să alunece chiar şi în sufletul omului satirizat ; ea însă tocmai pentru aceea trebuie să încungiure cuvintele şi imaginile aspre. Satiricul vrea să mustre ; el poate necăji, dar nu trebuie să supere pe nimeni. Pentru aceea tocmai satiricul trebuie să ţină mai mult decît oricare alt scrietor la părerea oamenilor de gust : alţi scrietori îndeobşte ne dau ceva, iar satiricul face critică. Una din cele mai frumoase părţi ale cărţii d-lui Ronetti-Roman e partea satirică a *Epilogului*. Nu are a face cu poema *Radu*, dar e frumoasă.

Chiar şi aici lipseşte însă unitatea şi sunt strofe care s-ar putea şterge fără ca „epilogul“ să-şi piarză înţelesul ; şi sunt iarăşi strofe care ar trebui să fie şterse, pentru ca fineţa să fie păstrată.

Arta adevărată e de trei feluri :

Este un fel de artă, artă adevărată, care ne dă cîteva momente de repaos sufletesc, cîteva momente de plăcere adevărată, dar ne cere şi ne ia în schimb o parte din puterile vitale. Aceasta e arta ce ne consumă. O parte din *Radu* şi chiar o mare parte e de felul acesta.

Este un alt fel de artă ce ne dă repaosul sufletesc şi plăcerea senină, fără ca să ne ceară ceva în schimb. Aceasta e arta uşoară, jocul de spirit, proza nepretenţioasă şi poezia de actualitate. O altă parte mai mică a poemei *Radu* e de felul acesta.

E în sfîrşit arta dumnezeiască, ce îmbogăţeşte lumea cu nouă creaţiuni şi uimind pe omul muncit de nevoile vieţii, îl rădică mai presus de viaţa de toate zilele, îi dă nouă puteri, îl întinereşte şi îl face să exclame : „Mari sunt nevoile vieţii, dar minunate sunt roadele minţii omeneşti !“

Autorul poemei *Radu*, după impresia ce ne face această întîi a sa poemă, trebuie să rămînă în locul de mijloc : e prea tare pentru ca să-i fie iertat a rămîne pe jos, dar prea slab spre a se putea rădica pînă la cele mai înalte trepte ale lucrării intelectuale.

Dacă nu va uita că sunt chiar şi în ţara noastră oameni la ale căror păreri trebuie să ţină, Ronetti-Roman va putea spori literatura noastră cu lucrări preţioase, dar trebuie să ţină la părerile lor şi să justifice prin dreapta cumpenire a lucrării sale pretenţiile pe care le poate face.

O *NOAPTE FURTUNOASĂ*. COMEDIE ÎN 4 ACTE

Numai foarte arareori ne este dat să vedem în teatrul român un public atît de mare şi atît de bine ales ca cel ce s-a adunat alaltăieri, joi-seara, ca să asiste la prima reprezentaţiune a piesei *O noapte furtunoasă.*

Se ştie că autorul comediei locale şi în adevăr originale este un om din mijlocul nostru, şi înainte de toate o putere literară mai mult ori mai puţin nouă, pe care se cuvine s-o încurajăm. Deci publicul a venit, a ascultat cu multă bunăvoinţă şi, în cele din urmă, a dorit să-l vază pe autor, ca să-i grăiască un cuvînt de îmbărbătare şi să-l îndemne a merge mai departe pe calea ce a apucat.

Cel mai mare merit al comediei *O noapte furtunoasă* era acela de a fi fost scrisă de un om, care cu vremea va putea să sporească repertoriul teatrului nostru cu altele mai bune. O ştim aceasta, şi noi, care cunoaştem piesa de mai nainte şi suntem prietenii autorului, trebuie să ne mărginim a-i mulţumi publicului bucureştean pentru bunavoinţa cu care a întîmpinat pe noul scriitor la începutul carierei sale literare.

Dar tot ni se mai cuvin afară de aceasta şi cîteva cuvinte asupra reprezentaţiunei.

Comedia scrisă de d. I. L. Caragiale are părţi frumoase, cari s-au pierdut şi are părţi slabe, care au fost acoperite în reprezentaţia de joi-seara.

Ne rezervăm deci a face o dare de seamă asupra acestei reprezentaţiuni şi a releva cu deosebire meritul actorilor care au ştiut să acopere părţile slabe ale piesei.

Jupîn Dumitrache, Titircă Inimă-Rea, cherestegiu, proprietar şi căpitan în garda naţională, este un om cu „ambiţ“, care ţine la „onoarea lui de familist“; cu toate aceste, nevasta lui, cocoana Veta, trăieşte în relaţiuni foarte intime cu Chiriac, tejghetarul şi omul de încredere al lui jupîn Dumitrache.

Cocoana Veta are o soră, numită Ziţa, o mahalagioaică fluşturatecă, ce fusese măritată după un anume Ghiţă Ţircădău, dară acum e divorţată şi „liberă“.

Într-o duminică, jupîn Dumitrache îşi duce nevasta şi cumnata la „Union“, ca să vază comediile ce le dă Ionescu, şi peste puţin vede că un tînăr cu jobenul în cap şi cu ochelarii pe nas trage cu ochiul la cocoane. Acest tînăr e Rică Venturianu, copist, student în Drept, poet liric şi jurnalist.

În două rînduri tînărul elegant trage cu ochiul la cocoane şi în două rînduri le urmăreşte pînă pe Dealul Spirei; iar, în cele din urmă, prin mijlocirea lui Spiridon, băiat pe pricopseală în casa lui jupîn Dumitrache, se pune la cale o întîlnire între Ziţa şi Rică, întîlnire ce trebuia să aibă loc în casa nr. 9, în locuinţa coconei Ziţa, pe la miezul nopţii.

Avem deci un soţ nătărău, o soţie adulteră, un om de încredere perfid, o tînără femeie divorţată ce dă unui tînăr întîlniri pe la miezul nopţii, un monşerică ce urmăreşte pe femeile necunoscute pînă în Dealul Spirei şi avem un băiat pe pricopseală ce poartă scrisori de amor.

Ca adaos la toţi aceştia mai avem şi un ipistat, care ştie că Veta întreţine relaţiuni foarte intime cu Chiriac, şi totuşi, cînd jupîn Dumitrache laudă bunele purtări ale soţiei sale, ipistatul Nae Ipingescu zice : „Cocoana Veta ? — ruşinoasă — mie-mi spui !“

Aceasta e atmosfera „morală“ în care piesa *O noapte furtunoasă* ne face să trăim cîtva timp. Sunt oamenii pe cari îi găsim în mahalalele Bucureştilor, sunt lucruri adevărate care se petrec în fiecare zi aproape de noi, este o viaţă netrebnică, dar, la urma-urmelor, o viaţă la care şi noi înşine luăm parte.

Piesa *O noapte furtunoasă* e un tablou de moravuri, zugrăvit cu deplină iubire de adevăr şi cu multă putere intuitivă ; ea ne arată caractere adevărate şi bine descrise : aceasta îi dă dreptul de a fi.

Dară se petrec în societatea noastră o mulţime de lucruri, despre care nu se cuvine să vorbim în public decît atunci cînd voim să ocărîm ori să ne batem joc. Pentru aceea trebuie să ne întrebăm dacă nişte fiinţe ca cocoana Veta şi Chiriac pot să joace rol într-o comedie ? Niciodată !

În arta dramatică înfăţişăm caractere şi situaţiuni, înfăţişăm faptele săvîrşite în virtutea caracterelor puse în anumite situaţiuni, înfăţişăm urmările faptelor săvîrşite şi nu putem încheia decît prin ultima consecinţă firească a faptelor petrecute. Dacă nu se încheie cu această ultimă consecvenţă, opul dramatic e ciunt, lipsit de integritate, nesăvîrşit, şi, plecînd de la reprezentaţie, ne întrebăm : „Ce oare va trebui să mai urmeze ?“

Cocoana Veta este o femeie adulteră. Cîtă vreme adulteriul nu s-a săvîrşit încă, această cocoană poate să joace rol într-o comedie ; îndată însă ce fapta s-a săvîrşit, rolul ei trebuie să devină tragic, deoarece, după vederile tuturor societăţilor, consecinţele fireşti ale adulteriului nu pot să fie decît tragice. Cum se încheie însă piesa *O noapte furtunoasă ?* Jupîn Dumitrache, gata de a ucide pe tinărul bănuit, găseşte pe patul nevestei sale legătoarea de gît a lui Chiriac şi se aprinde ; îndată însă ce Chiriac spune că legătoarea e a sa, bărbatul nu mai bănuieşte nimic, ci zice : „Bată-te să te bată ! de ce nu-mi spuneai ?“

E oare cu putinţă ca cineva să nu înţeleagă că aceasta nu e *comedie,* ci *farsă ?* Privită ca o comedie, *O noapte furtunoasă* nu e decît o mişcare de scene, scrisă cu mai mult ori mai puţin talent, dintre care unele mai prejos de orice critică serioasă. E însă o farsă, şi fiindcă e farsă, e bună, ba, după ştergerea cîtorva părţi mai îndrăzneţe, chiar foarte bună.

Nu e în această piesă decît o singură figură serioasă şi cinstită, jupîn Dumitrache ; dară acest om e nătărău şi de nătărăul acesta autorul îşi bate joc.

Îndeosebi adulteriul Vetei nu este şi nu poate fi decît un lucru cu totul secundar, pe care autorul îl aduce ca pe o ilustraţiune ; firul pe care se înşiră acţiunea dramatică e dorinţa de întîlnire tainică a celor doi tineri fluşturateci.

Cum se începe piesa ? Dumitrache spune cum un tinăr oarecare poartă gîndul de a seduce pe o femeie, bănuind că aceasta e chiar soţie-sa.

Cum se încheie piesa ? Rică şi Ziţa se căsătoresc.

Era vorba ca două tinere fiinţe, un poet liric şi o mahalagioaică „liberă“ să facă un pas greşit, care putea să aibă consecinţe tragice ; dară, în urma unei încurcături cu nr. 9, acest pas nu se face şi aşa piesa se încheie cu ultima consecinţă a amorului între două persoane „libere“, care este căsătoria. Din momentul cununiei se începe o altă comedie, ce nu are a face cu „noaptea furtunoasă“.

Care e deci importanţa relaţiunii intime între Veta şi Chiriac ?

Aceşti doi au făcut mai mult decît ceea ce tinerii purtaţi de „ale tinereţei valuri“ erau p-aci, p-aci să facă, dară nu fac : Veta şi Chiriac nu sunt decît o analogie, care ne arată primejdia ce ameninţă pe cei doi tineri.

Dară, aceşti doi tineri sunt ei serioşi ? Nu ! Sunt două figuri caraghioase care se potrivesc una cu alta ; amorul lor e falş şi tocmai bun pentru o farsă ; cînd reprezentaţia sfîrşeşte, plecăm acasă cu vorba : „Toată tingirea-şi află capacul şi tot caraghiosul — perechea“.

Singura figură serioasă e blajinul Dumitrache şi pentru aceea el este figura împrejurul căreia se grupează celelalte.

Astfel am înţelege noi piesa *O noapte furtunoasă* şi numai astfel credem că putea s-o înţeleagă autorul; se pare însă că, la prima reprezentaţie, actorii nu au înţeles-o astfel.

Îndeosebi d. Panu era nehotărît şi nu ştia ce să facă cu rolul lui Dumitrache.

Actul întîi e scris cu mult spirit, dar cam lipsit de acţiune dramatică şi prin urmare mai mult ori mai puţin slab. Aici autorul trebuie să fie tare. Dară în acest act, unde vorbeşte mult şi cu mult haz, Dumitrache ne pare prea deştept şi prea puţin mişcat. Aşa cum îl făcea d. Panu, Dumitrache ne părea un fel de berbant isteţ, căruia prea puţin îi pasă de purtările nevestei sale; aşa însă cum îl înfăţişează autorul el este un nătărău, dar un om cu sentimete adevărate, care simte ceea ce zice şi e gata să uciză pe seducătorul soţiei sale. Nu e „comic“ acest om, nu sunt comice purtările şi vorbele lui: comică e numai seriozitatea lui în mijlocul unor situaţiuni comice ori faţă cu nişte fapte serioase, peste care trece fără să le bage în seamă. Cînd el vorbeşte de „cremenal“, trebuie să simţim primejdia cuprinsă în aceste cuvinte şi să ne temem că va face precum zice. Cînd însă Dumitrache intră cu sabia scoasă în actul al treilea, vedem mult zgomot, multă mişcare tragicomică, multă opintire spre a face pe public să rîză, dară nici o urmă de sentiment adevărat. Cu aceasta se perde efectul adevărat al scenei şi chiar al întregei piese. Numai pe la sfîrşitul actului al patrulea d. Panu îşi intră în rol, şi atunci însă e prea deştept spre a putea da istoriei cu legătoarea de gît destul efect.

În vreme ce d. Panu a făcut să piarză mult rolul lui Dumitrache, celelalte roluri mai secundare se pun peste măsura cuvenită în vederea publicului şi aşa atenţiunea rămîne ţintită asupra acestora.

Una din părţile slabe ale piesei e aceea că s-a dat o prea mare dezvoltare rolului Vetei, care în actul al doilea se rădică la deplină putere dramatică.

Veta e certată cu Chiriac pentru istoria de la „Union“. Noaptea, după ce Dumitrache a plecat de rond, ei se întîlnesc şi se explică. Chiriac e jaluz şi Veta îl mustră. Într-un moment de desperaţie, Chiriac ia spanga de la puşcă şi voieşte să se sinuciză, iară Veta sare şi se luptă cu dînsul.

Publicul rîde.

Iată efectul produs de adulteriu în piesa *O noapte furtunoasă*.

Dară un actor ca d. Manolescu trebuia să joace rolul lui Chiriac pentru ca acest efect să fie cu putinţă. În clipa cînd se iveşte pe scenă, Chiriac ne face impresia unui tînăr corect, care iubeşte buna-rînduială, dară cam rece şi dispus a lua pe oameni în „zeflemea“. Atunci cînd se întîlneşte cu Veta, vedem că nu e pătruns de sentimente adevărate, ci tiranizează pe femeia ce a fost destul de slabă spre a-şi pune mintea cu dînsul. Chiar atunci cînd ia spanga, desperaţia-i este falsă, ştim că nu vrea decît să sparie pe Veta şi rîdem de această femeie proastă, care se sparie şi se luptă cu disperaţie, apoi cade învinsă de păcatul ei. Chiriac nu se aprinde decît atunci cînd aude că Rică a fost în casă cu Veta.

Astfel a înţeles d. Manolescu rolul lui Chiriac şi astfel l-a jucat; şi meritu-i este cu atît mai mare, cu cît autorul nu pare a-l fi înţeles tocmai astfel şi l-a făcut prea dramatic.

Alăturea cu d. Manolescu, d-şoara Dănescu a fost mai presus de toate aşteptările şi a creat aşa-zicînd rolul Vetei.

În acelaşi timp d. Iulian, făcînd pe Nae Ipingescu, se ridică în acest rol secundar peste capul lui Dumitrache, deşi alăturea cu acest Dumitrache părea mai mărginit decît se cuvinea.

În sfîrşit, d. Mateescu în rolul lui Rică, d-şoara Anica Popescu în al Ziţei şi chiar d-na Romanescu şi-au înţeles rolurile şi le-au jucat cu mai mult ori mai puţin efect. Dar d. Panu, jucînd fără de hotărîre rolul principal, a făcut să se piarză întrucîtva unitatea piesei. După ce mai ales Veta şi Chiriac, în rolurile lor secundare, erau atît de bine şi Dumitrache atît de slab, parcă piesa ar fi fost scrisă de dragul lor şi Dumitrache nu era decît o codiţă.

Aceasta e greşeala ce s-a făcut în prima reprezentaţiune, o greşeală însă nu atît de mare, ca să fi stricat piesa. Ca orice producţie izvorîtă din intuiţiunea adevărului, *O noapte furtunoasă* a produs efect, deşi nu tocmai pe acela pe care trebuia să-l producă. Iar acelora ce caută morala, le vom spune că morala e aceasta : „Prostul prost rămîne !"

A rămas hazul vorbei şi originalitatea situaţiunilor, au rămas caracterele bine zugrăvite, şi nu s-a perdut decît unitatea armonică a impresiunilor. O simfonie bună rămîne bună şi dacă prima violină e mai slabă decît s-ar cuveni. Alăturea cu celelalte instrumente, ea pare numai cam încurcată şi cam lipsită de armonie : aşa e şi cu opera dramatică în care unii dintre actori îşi dau mai mult, iar alţii mai puţin avînt decît s-ar cuveni.

Se înţelege, vina e şi a autorului, deoarece sunt lucruri pe care chiar şi în farsă numai cu multă băgare de seamă le putem atinge ; totuşi sperăm că în viitoarele reprezentaţiuni actorii vor scoate mai bine la iveală părţile bune ale piesei şi vor acoperi, după putinţă, pe cele slabe.

Aceste le scrisesem după întîia reprezentaţiune. Cu părere de bine constatăm că la a doua reprezentaţiune d. Panu a făcut pe Dumitrache mai potrivit cu vederile noastre şi că efectul actului al treilea a fost cu mult mai bun şi mai viu.

UN SUCCES AL TEATRULUI NAŢIONAL

POVESTEA SÎNZIANEI ŞI PEPELEI, FEERIE-OPERETĂ ÎN CINCI ACTE DE ALECSANDRI, MUZICA DE ŞTEPHĂNESCU

Ni se spune mereu că suntem o societate stricată, oameni dezamăgiţi şi scheptici, bătrîni cărunţi, cari umblă după iluziuni deşerte, şi juni imberbi, cari nu mai cred în nimic. Aşa este, sau cel puţin nu ar trebui să ne mirăm, dacă aşa ar fi, căci nimic nu încurajază pornirile rele mai mult decît abuzul ce se face de cele bune, şi mult abuz s-a făcut în ţară la noi de pornirile cele bune.

Cu toate aceste, cine a fost la vreuna din cele trei reprezentaţiuni ale feeriei lui Alecsandri *Sînziana şi Pepelea* la Teatrul Naţional din Bucureşti a trebuit să se întoarcă acasă cu impresia că suntem încă o societate tînără şi accesibilă pentru bucuriile copilăreşti.

Ni se desfăşură în această nouă creaţiune a poetului nostru neobosit întreaga lume a basmelor, aşa cum o vede românul, şi pentru foarte mulţi dintre noi feeria nu e decît un şir de reamintiri din copilărie, încît minune nu ar fi dacă, rîzînd, ne-am simţi fără de veste cu ochii plini de lacrămi, căci fiecare figură de pe scenă ne cheamă şi ne duce departe înapoi în timpul cînd era aşa de multă lumină în lume, multă lumină şi multă fericire. Vedem aici o Ileană Cosînzeană, un Făt-Frumos, un Zmeu care străbate călare pe calul său năzdrăvan în aer, îl vedem pe Statu-Palmă-Barbă-Cot, pe Zorilă şi pe Murgilă, vedem zîne frumoase şi atotputernice, vedem fluierul fermecat şi minunile din poveste, vedem lumea în care e atît de frig încît îngheaţă viţelul în vacă şi măduva în oase, cu Gerilă în mijlocul ei ; îi vedem pe toţi prietenii buni ai copilăriei noastre şi ne bucurăm de această neaşteptată revedere.

Alăturea cu aceste figuri luate din basmul român, poetul ia cîteva tipuri mai mult ori mai puţin istorice, cari încetul cu încetul au trecut în lumea poveştilor şi pe cari aici le găsim puse în paralelă cu figurile vieţii noastre de astăzi. Aici e Papură-vodă, augustitatea-sa împăratul, aici Lăcustă-vodă şi Pîrlea-vodă, aici sunt Păcală şi Tîndală, atît de bine potriviţi ca miniştri ai zăpăcitului Papură-împărat.

Împreună în o singură creaţiune figuri atît de deosebite, autorul a întîmpinat mari greutăţi tehnice şi n-a izbutit să deie creaţiunei sale destulă unitate, ori poate că noi, cari cunoaştem de mult figurile ce ni se înfăţişară pe scenă, nu am putut găsi unitatea ; destul că *Sînziana şi Pepelea* este un mozaic, un mozaic frumos, dar un mozaic care ţine interesul încordat mai mult prin frumuseţele particulare ale fiecărei părţi îndeosebi, decît prin strînsa legătură a acestor părţi între ele.

Tot pentru cuvinte tehnice, credem noi, poetul a înfăţişat pe unele dintre figurile sale altfel decît sunt ele înfăţişate de popor, atribuindu-le acţiuni pe cari povestea le atribuie altor figuri. Astfel, între altele, Zmeul trimite pe Lăcustă şi pe Pîrlea să aducă lemne din pădure, cîtă vreme în poveste această sarcină ar avea s-o împlinească Pepelea ; dacă însă poetul ar fi urmat întocmai după poveste, ar fi trebuit să sacrifice scena plină de haz în care Lăcustă şi Pîrlea aduc trunchiul de stejar. De asemenea întregul rol al lui Pepelea e o combinaţie din faptele unui întreg şir de feţi-frumoşi. Dar feeria, cu toate aceste, e adevărată, şi adevărul ei estetic consistă în aceea că poetul nu ne spune nimic ce nu s-a petrecut şi se petrece pe fiecare zi în poveste. Astfel, *Sînziana şi Pepelea* nu este numai o feerie făcută pentru *amuzarea* publicului *naiv*, ci o imagine fidelă a lumii noastre de poveşti, un răspuns adevărat la întrebarea foarte importantă : în ce consistă o parte din fericirea copilăriei noastre şi din mîngăierea pe care şi-o dă poporul nostru, el însuşi. Iară dreptul de a dispune materialul după propria sa chibzuinţă nu i se poate tăgădui nici unui autor, şi mai ales nu lui Alecsandri.

Cu atîta iubire de adevăr a alcătuit Alecsandri feeria sa încît chiar şi modul cum ne înfăţişează figurile sale e cel popular ; aproape din cuvînt în cuvînt piesa e scrisă în dictoane populare şi acela care vrea să ştie ce va să zică în româneşte „glumă“, „şagă“, „tăndălitură“ şi „deşuchiare“, nu are decît să asiste la o reprezentaţie a feeriei *Sînziana şi Pepelea*. Aşa glumesc românii, cum îi vedem glumind aici, şi-ţi vine să te prăpădeşti de rîs cînd vezi cît de bine se potrivesc pe scenă glumele pe cari în viaţă le-ai auzit şi le-ai făcut tu însuţi atît de adeseori, dacă le-ai auzit şi le-ai făcut. Ceea ce zice dascălul şi nevasta lui şi Pepelea şi Papură, nebuniile lui Lăcustă şi ale lui Pîrlea, ale lui Păcală şi Tîndală, tot, în sfîrşit, ce auzim aici, sunt, pentru cel ce a trăit aproape de popor, reminiscenţe de absurdităţi voioase, cu cari te-ai deprins ca şi cu presiunea aerului. Ziceri ca „Gheaţă legată cu aţă“, „Sunt feciorul tatii“, „Vrea să se mărite, dar eu nu vreau să o mărit : cine porunceşte ? eu ? prin urmare nu-mi rămîne decît să o mărit“, „Sunteţi flămînzi ? — Da ! — Vă place curcanul fript ? — Da ! — Atunci o să-l mănînc eu“, şi toate celelalte, cîte mai sunt de felul acesta sunt *glume tip*, precum le face românul, fie la voie bună, fie la necaz. Chiar aluziile politice, pe cari le face d. Alecsandri în *Sînziana şi Pepelea*, sunt aşa de în general făcute, încît parcă ţi-ar veni să zici că sunt populare, căci le auzi în toate zilele, cel puţin în populaţia oraşelor.

După toate aceste, actorii înşişi de asemenea au găsit taina cea mare de-a spune şi a înfăţişa lucrurile aşa cum ele se spun şi se înfăţişează în adevăr. Lăsăm la o parte pe dd. Hagiescu, Iulian, Mateescu şi Panu, cari sunt ştiuţi de actori buni, şi vorbim mai ales de *persoanele* secundare, cum erau dascălul, nevasta lui şi sătenii, pe cari i-a deprins cineva, nu ştim cine, atît de bine cu gesturile bădărăneşti şi cu modul de-a spune absurdităţi d-ale ţăranului nostru, încît nu mai ştii de ce să rîzi, de ceea ce zic, ori de adevărul modului cum zic. Foarte plăcută, nu cînd cîntă, dar cînd joacă, este d-ra Romanescu în rolul Sînzianei.

Cît, în sfîrşit, pentru montarea piesei, ea este potrivită cu ceea ce Direcţia teatrelor datoreşte unui autor ca Alecsandri şi trebuie numai să regretăm că *muzica*, altfel plăcută, nu a ieşit mai românească. De mare efect este cîntecul fluierului *con brio* la sfîrşitul actului al doilea.

Încheind această dare de seamă, nu putem alege o vorbă mai bună decît pe aceea prin care exprimăm unul din cele mai generale simţiminte : Dumnezeu să-l ţină mereu tinăr pe omul care munceşte, pentru ca să ne procure nouă, celorlalţi, plăceri sănătoase şi întineritoare.

LITERATURA POPORANĂ

În literatura noastră, întocmai ca-n întreaga noastră viaţă socială, sunt două curente deosebite : unul strein şi altul naţional.

Curentul strein a fost în deceniile din urmă şi este încă şi astăzi cel covîrşitor.

Vasile Alecsandri, întorcîndu-se după terminarea studiilor sale în ţară, începe să călătorească prin munţi ca să adune poezii din gura poporului, căci poetul adevărat simte că-n poporul român este izvorul poeziei române şi că punctul de plecare pentru dezvoltarea noastră literară nu este nici Omer, nici Oraţiu, nici Shakespeare, nici Voltaire, nici Goethe, ci literatura noastră poporană. Şi, plecînd de la cîntecele ciobanilor, Alecsandri a crescut şi s-a înălţat mai presus de întreaga lui generaţie, pe care nepoţii noştri de mult o vor fi uitat, cînd Alecsandri va fi încă tot tînăr în minţile tuturora.

Dar unul a fost Alecsandri. Ceilalţi, întorcîndu-se în ţară şi voind să dezvolte alte părţi ale vieţii noastre, nu ş-au pus înainte de toate să adune date despre trecutul, vederile şi obiceiurile ţării, pentru ca, luîndu-le pe aceste drept punct de plecare, să dea un mers mai repede, dar totodată şi firesc, dezvoltării noastre, ci au crezut că-i pot impune poporului vederile, obiceiurile, deprinderile şi legile streine aduse din ţările în care fuseseră crescuţi. Astfel, în scurt timp, aşa-numitele clase mai culte au perdut o mare parte din individualitatea naţională, şi astăzi avem în ţara noastră două elemente deosebite :

poporul, care tot mai păstrează o parte din individualitatea sa națională, și clasele dominante, care în genere nu mai țin la legea țării, au părăsit obiceiurile și vederile tradiționale și sunt o adunătură de oameni demoralizați, adecă lipsiți de orișice obiceiuri mai statornice, căci moda nu este obicei. Este o nenorocire pentru poporul nostru de a fi povățuit de niște oameni cari îi sunt streini cu vederile și cu obiceiurile, ba nici n-au vreo organizație socială a lor proprie, dar nenorocirea noastră crește prin aceea că poporul, văzînd demoralizația mai-marilor săi, încetul cu încetul se demoralizează și el

Este dar, ca să vorbim cu Shakespeare, ceva putred în statul român : aceasta o simțim cu toții. Și fără îndoială tendența firească a generațiilor mai tinere este de a restabili unitatea națională, ceea ce nu va fi cu putință decît întorcîndu-ne la popor, pentru ca din viața lui să luăm premisele lucrării noastre, făcînd pentru toate părțile vieții ceea ce-a făcut Alecsandri pentru poezie și ceea ce în Ardeal a făcut mitropolitul Andrei pentru organizarea vieții bisericești și a instrucției.

În lucrarea noastră literară acest principiu a fost mult timp discutat, dar astăzi este în general admis, și nici un literat român mai serios astăzi nu va pune la îndoială adevărul că punctul de plecare al oricărei produceri literare originale este viața intelectuală a poporului nostru. Pe aceasta trebuie să o cunoaștem ca să putem face un pas înainte în literatura română. Orișice idee nouă care nu este o concluzie trasă din premisele date în popor e pentru noi moartă, streină; orișice creațiune de arta care nu răspunde la gustul românesc e pentru noi sarbădă, streină; cel ce vrea să facă literatură românească trebuie să simță și să gîndească cu românii, și numai acela care știe să spună ceea ce le era celor mai mulți pe limbă ori să atingă coarda ce vibează în cele mai multe inimi, numai acela poate să ducă viața noastră înainte.

Numai însă din literatura poporală putem să cunoaștem vederile și gustul poporului, numai prin ea ne vom deprinde a simți și a gîndi românește, și de aceea școala noastră trebuie să le dea generațiilor viitoare cunoștința literaturii populare și iubirea ei.

Aceasta ne îndeamnă să publicăm un șir de notițe privitoare la literatura populară, grupate astfel cum ele ar putea să alcătuiască un curs de vreo zece lecții, ca introducere în studiul literaturii.

Scopul cel mai apropiat al acestei publicări este de a îndemna pe alții să sporească din avutul lor notițele noastre, pentru ca astfel să se adune încetul cu încetul material îndestul pentru un curs complet.

INTRODUCERE

Limba română are trei dialecte : cel dacoromân, cel macedoromân, care se numește și tracoromân, maurovlah, sau țințăresc, și cel istrianoromân. Unii mai iau și limba retoromână drept un dialect al limbei române.

Dialectul dacoromân este vorbit de românii așezați pe teritoriul cuprins între Tisa, Nistru și Dunăre și de către cei emigrați de pe acest teritoriu parte peste Dunăre în Serbia, Bulgaria și Dobrogea, parte peste Nistru, în provinciile de la miazăzi ale Rusiei, cu totul aproape zece milioane de suflete. Afară de aceasta, în România, în Ardeal și în partea despre munte a Banatului și a Țării Ungurești dialectul dacoromân este limba comerțului, și în aceste părți ale teritoriului Carpaților e vorbită și de vreo 3—4 milioane streini, și anume ovrei, sași, unguri, șvabi, sîrbi și ruteni.

Dialectul macedoromân e vorbit de rămășițele românilor ce întemeiaseră odinioară dimpreună cu bulgarii așa-numita împărăție bulgaro-română și care astăzi sunt răspîndiți prin Macedonia, Tesalia, Epir și prin partea superioară a Greciei, cu totul vreo 500 000-600 000 suflete.

Dialectul istrianoromân e vorbit de rămășițele românilor ce emigraseră odinioară spre Marea Adriatică, cu totul vreo zece mii de suflete, oameni așezați în munții Istriei, aproape de Triest.

Dialectul retoroman, în sfîrșit, e vorbit de vreo 60 000-70 000 de români, așezați în Alpi, și anume în partea Elveției numită Engadin.

Dintre aceste dialecte, numai două, cel dacoromân şi cel retoromân, au fost luate drept baze pentru dezvoltarea literară. În dialectul macedoromân abia în timpul mai nou s-a început a se scrie, iar dialectul istrianoromân n-a fost scris niciodată.

Obiectul cercetărilor noastre este literatura poporană a românilor care vorbesc dialectul dacoromân, adecă literatura poporană dacoromână.

PRONUNŢIILE ÎN DIALECTUL DACOROMÂN

Românii din Carpaţi, fiind pînă în timpurile cele mai nouă un popor de păstori-agricultori ce se muta mereu de la o parte a teritoriului la alta, au păstrat unitatea limbei lor, încît astăzi românul de la Bucureşti îl înţelege tot atît de bine pe cel din Basarabia ca şi pe cel din Maramurăş. Sunt cu toate aceste unele deosebiri în ceea ce priveşte pronunţia consunantelor.

Pe Valea Oltului şi în genere în Muntenia, toate consonantele se pronunţă aspru ; şi, fiindcă această pronunţie se apropie de cea latinească şi de cea italiană, e socotită mai veche şi se numeşte arhaică.

Pe restul teritoriului, românii, în genere, moaie înainte de *i* şi *e* aproape toate consonantele şi pronunţă „bine“ ca „ghine“, „cine“ ca „şine“, „dimineaţă“ ca „ghimineaţă“, „fier“ ca „hier“ ş.a.m.d.

Pronunţia arhaică este aceea care a fost luată drept punct de plecare pentru pronunţia literară, adecă pentru scrierea limbei române. Avem să pronunţăm cuvîntul aşa cum el se pronunţă la Bucureşti şi să-l scriem cum îl pronunţăm, iar citind să-l pronunţăm cum e scris.

GENURILE LITERATUREI POPORANE

Deşi despărţiţi prin înalte şiruri de munţi şi răspîndiţi prin mai multe ţări, românii au păstrat dinpreună cu unitatea limbei şi unitatea literară. Aproape aceleaşi doine, aceleaşi colinde, aceleaşi bocete se cîntă şi aceleaşi snoave şi poveşti se spun pretutindenea pe teritoriul dintre Tisa, Nistru şi Dunăre. Chiar fiind însă unele deosebiri în ceea ce priveşte singuratecele produceri literare, genurile sunt cu desăvîrşire aceleaşi la toţi românii.

Cele mai cunoscute genuri de producere literară sunt la poporul nostru următoarele şaptesprezece : 1. Vorbele, 2. Proverbele, 3. Cimiliturile, 4. Chiotele, 5. Snoavele, 6. Doina, 7. Balada, 8. Povestea, 9. Colinda, 10. Cîntecele de stea, 11. Cîntecele de irozi, 12. Brezaia, 13. Plugul, 14. Paparuda, 15. Cîntecele de nuntă şi de cumetrie, 16. Descîntecele, 17. Bocetele.

Din cele mai multe genuri s-au făcut colecţiuni mai mult ori mai puţin conştiincioase. Regula generală pentru adunarea de producte literare poporane este să scriem din cuvînt în cuvînt, aşa cum se spune în popor, şi din punctul de vedere al acestei regule deosebim colecţiuni conştiincioase sau bune şi colecţiuni mai mult ori mai puţin stricate.

1. *Vorbele*

Românul, vorbareţ din fire, are o deosebită slăbiciune pentru ceea ce în gramatică se numeşte figură retorică, şi poporul cere de la oamenii mai chibzuiţi la vorbă să vorbească mai mult în pilde şi cu încungiur, iară nu verde-n faţă. Una dintre podoabele limbei noastre poporane sunt expresiunile figurate pe care şi le-a făcut poporul spre a răspunde la această trebuinţă. Aceste expresiuni, pe care poporul le numeşte „vorbe“, zicători, sunt un gen de producţie literară, căci ele nu rezultă din inspiraţia momentană a celui ce vorbeşte, ci sunt obişnuite, o comoară comună tuturora. Astfel expresiunile „hodoronc-tronc“, „îi sare ţandăra“, „a dat ortul popii“ şi altele ca aceste se întrebuinţează pretutindenea şi se păstrează drept avut comun întocmai ca doinele ori colindele. Dar ceea ce le dă acestor vorbe o deosebită valoare literară este legătura în care ele se află cu snoavele şi cu poveştile. Fieştecare dintre ele reaminteşte o snoavă ori o parte din vreo poveste şi nici nu poate să fie bine înţeleasă de către aceia cari nu ştiu snoava şi povestea la care se raportă. De aceea românul, cînd nu înţelege expresiunea, întreabă : „Cum vine vorba asta ?“ Iar cel ce-a întrebuinţat vorba spune acum povestea vorbei ori rămîne de ruşine dacă n-o ştie. Tot „vorbă“ numeşte românul şi „proverbul“, pentru că cele mai multe proverbe sunt „morală“ a vreunei snoave. Astfel „proverbele“ : „Nemulţumitorului i se ia darul“, „Acela pe care nu-l laşi să moară nu te lasă să trăieşti“ şi altele reamintesc snoave ştiute de cei mai mulţi. Vorba dar nu e decît un fel de citat, semnul erudiţiunii poporane, şi, cînd românul zice despre cineva că „ştie să potrivească vorbele“, ori că e „chibzuit la vorbă“, el înţelege această erudiţiune.

Vorbele sunt foarte numeroase în limba noastră poporană, însă pîn-acum n-au fost încă adunate. Anton Pann a adunat în *Povestea vorbei* o parte destul de însemnată din snoavele privitoare la vorbe ; iar d-l dr. J. Urban Jarník, profesor de limbele romanice la Praga, a adunat de prin publicaţiunile poporane ale noastre cîteva sute de vorbe şi le-a publicat în Viana, la 1877, sub titlu *Sprachliches aus Rumänischen Volksmärchen (Ceva limbistic din poveşti poporane române).* Colecţiunea e preţioasă, însă ea nu cuprinde decît o parte de tot mică din vorbele noastre.

Ar fi de dorit ca aceia cari adună snoave să caute totodată şi vorbele privitoare la ele, căci adevărata cunoştinţă a literaturei poporane în ceea ce priveşte snoavele consistă tocmai în aflarea vorbelor prin care şi le reaminteşte poporul. Vorba este un fel de asignat asupra comoarei de snoave şi poveşti, moneta curentă a literaturei poporane.

2. *Proverbele*

Proverbele sunt adevăruri şi observaţiuni făcute mai ales asupra vieţii practice şi exprimate în o formă concisă, în mod mai mult ori mai puţin aforistică şi adeseori hazlie. În genere proverbele fac parte din comuna comoară de gîndiri a popoarelor, şi la români găsim aproape aceleaşi proverbe care se spun la toate popoarele din Europa. E, cu toate acestea, foarte mult element original în acest codice popular pentru înţelepciunea în viaţa practică. Sunt, înainte de toate, între proverbele române multe care nu se află la alte popoare. Altele au primit în poporul nostru o formulă mai clară şi mai hotărîtă. Însă naţionalitatea lor consistă mai ales în importanţa ce li se dă ; astfel, de exemplu, unele pe care alte popoare le iau în glumă românii le iau în serios şi altele pe care alţii le iau în serios românii le iau în glumă, potrivit cu aplecările lor fireşti.

La snoave nu se raportă decît acelea dintre proverbe care coprind adevăruri mai mult ori mai puţin problematice.

Românul îşi versifică proverbele ori cel puţin le exprimă prin cuvinte ritmice, ca în „Cui cu cui se scoate afară“.

Încă de mult proverbele române au deşteptat luarea-aminte a oamenilor de ştiinţă din Europa şi s-au publicat pîn-acum în deosebite limbi streine mai multe colecţiuni mai mici. În româneşte s-a publicat proverbe prin călindare şi cărţi de citire. Singura colecţie mai mare, peste 3 000, a fost publicată de I .C. Hinţescu, (Hintz), în Sibiu la 1877. Tot la 1877 a publicat G. Dem. Teodorescu, în Bucureşti, nişte *Cercetări asupra proverbelor române.*

3. *Cimiliturile*

Un gen de producţie literară foarte înrudit cu proverbele sunt cimiliturile, sau ghicitorile. Ca proverbele ele sunt în genere o parte din comoara comună a popoarelor europene şi sunt zise româneşti parte în versuri, parte în proză ritmică.

În genere, ghicitoarea consistă în indicarea mai multor note caracteristice ale unei noţiuni, cerîndu-ni-se că din aceste note, exprimate şi ele prin cuvinte luate în sens figurat ori prin comparaţiuni, să ghicim noţiunea însăşi. Exemple : nucul, nuca etc., care au ghicitori ştiute de toţi.

Colecţiuni de cimilituri nu s-au făcut încă pînă acum la noi. S-au publicat însă colecţiuni mai mici prin călindare, prin cărţi de citire ori dimpreună cu produceri de alt gen. Astfel V. Alecsandri publică mai multe ghicitori în *Poezii populare ale românilor*, București, 1866, G. Baronzi în *Limba română și tradițiunile ei*, Galați și ed. II-a, București, 1872, iar P. Ispirescu, la București, în 1880, *Pilde și ghicitori*.

4. *Chiotele*

Jucînd, românul are obiceiul de a chiui și de a recita versuri, în genere strofe mai scurte. Aceste versuri se numesc chiote, hore și în unele părți descîntece. Obiceiul nu s-a păstrat pretutindenea, însă chiotele se găsesc și acolo unde s-a păstrat obiceiul de a le recita în timpul jocului.

Urmînd a fi recitate după tactul jocului, chiotele sunt versuri alcătuite potrivit cu ritmul muzicei noastre de joc, adecă doi pași înainte și doi înapoi, ceea ce în vers face patru picioare. Aceste patru picioare, potrivit cu firea prozodică a limbei noastre și cu caracterul domol al românului, sunt trohaice, adecă alcătuite din cîte o silabă lungă și alta scurtă. Acest vers alcătuit din patru picioare trohaice se numește versul poporan român.

Două cîte două din versuri rimează între ele și rima poate să fie atît masculină, cît și femenină. Masculină numim rima cînd silaba care ne dă rima e lungă, adecă accentuată, ca în „jos“ — „folos“, iar femenină cînd două silabe rimează, dintre care cea din urmă scurtă, ca în „verde“ — „perde“.

Rima poate să fie și continuată. Iar continuată o numim cînd rimează trei ori mai multe versuri.

Deoarece, întocmai ca și doinele și chiotele sunt alcătuite în versuri poporane, în genere chiotele se iau drept doine. Este însă o deosebire foarte însemnată între doine și chiote. Doina este o poezie cu desăvîrșire lirică, fie tristă ori veselă; ea ne înfățișează totdeauna stări sufletești; chiotul e însă o glumă pusă în versuri, un joc de spirit, un compliment galant ori o scînteie satirică, ceva ce mai bine se poate asemăna cu așa-numitul „cuplet“.

Colecțiuni de chiote nu s-au făcut pîn-acum; s-au publicat însă foarte multe poezii de genul acesta, parte

prin foile noastre periodice, parte dimpreună cu poezii de alt gen. Astfel, între doinele publicate în *Poeziile populare ale românilor* de V. Alecsandri sunt mai multe chiote; iar Florea Marian publică chiotele sale supt numele de „hore“.

Chiotele sunt menite a spori veselia în timpul jocului, ba s-ar putea chiar zice că în unele părți românul joacă spre a avea ocazie să chiuiască, și nu acela știe să joace bine care sare și se frămîntă, ci acela care știe multe versuri și le potrivește bine la cei de față.

Astfel îl auzim strigînd:

Astă fată joacă bine,
De mă-nvață și pe mine!

Altul strigă:

Astă fată joacă rău,
De nu pot juca nici eu.

Iar altul începe:

Fă-mă, Doamne, curcubeu,
Dimpregiur de-al mîndrii brîu
Să mă sui la Dumnezeu.

Iar vecinul său răspunde:

Ba la dracul, fătul meu!

Adeseori unul începe un chiot, iar ceilalți îi dau rima ori urmează recitind cu toții în cor, ceea ce se întîmplă mai ales atunci cînd chiotele sunt mai lungi, cum este dintre cele adunate de Alecsandri:

Hai, Ileană, la poiană
Să semănăm buruiană.

Adeseori chiotele sunt improvizate, însă de cele mai multe ori ele sunt luate din comuna comoară poetică și spuse numai astfel, încît să se potrivească la acela căruia îi sunt adresate. Astfel de chiote sunt de exemplu:

Leicuță de la Tripor,
Ce-mi trimiți atîta dor?

Trimite-mi mai puținel
Dar vino mata cu el.
(Conv. liter.)

Printre lună, printre stele
Trece-un pîlc de rîndunele,
Nu e pîlc de rîndunele,
Ci sunt dragostile mele,
Care mă iubeam cu ele.
(Familia)

Frunza verde trei bujori,
Fire-ar anul sărbători,
Tot mereu dumineca,
Ca să mi-o joc pe mîndra.

Leleo, cu gurița ta,
În veci nu m-aș sătura
Să o beau cu lingura.

Ori făcînd aluzie la găteala fetei cu care joacă :

Fostu-mi-a lumea pe mînă
Și n-am știut de ce e bună ;
De-aș putea-o căpăta,
Știre-aș lumea pe ce-a da ;
Pe verigi și pe inele
Și pe vorbe puțintele !

Păuniță, păuniță,
Păuniță rară-n pene,
Netezește-ți penele,
Ca mîndra sprincenele ;
Netezește-ți codița,
Ca și mîndra rochița.

(culeasă de D. Stănescu, în satul Zănoaga, județul Romanați).

5. *Doina*

Cel mai bine știut, dar totodată și cel mai puțin cunoscut dintre genurile de literatură poporană e doina, cîntecul românului, ceea ce mai ales înțelegem cînd e vorba de poezie poporană.

Atît ca concepție, cît și ca formă, doina e ceva specific românesc și ne arată felul deosebit al românului de a simți și de a-și exprima simțirile.

Cea mai pronunțată dintre însușirile românului e trezia minții ; pe aceasta o găsim și în doină. Citind doine de ale noastre ne rămîne totdeauna impresia că cel ce le-a făcut era pătruns de simțiri adînci și statornice ; însă nu de porniri violente, care să-l fi luat pe dinainte. Doina e cîntec și mai ales cîntec de jale, dar nu țipet de durere ; ea în genere nu te mișcă adînc, dar totdeauna te înalță și-ți înseninează sufletul.

Potrivit cu acest fel al său de a simți, românul, care atît de mult iubește figurile retorice în graiul zilnic, îndeosebi în doine, ia cuvintele cu predilecție în sens propriu. Așa-numitele figuri poetice pot să fie împărțite în două grupe : unele care exprimă ideea cu mai multă claritate decît cuvintele luate în înțeles propriu, iar altele care le exprimă cu mai multă energie și dau avînt stilului. Românul întrebuințează pe cele dintîi, mai ales comparațiuni, metafore, alegorii și parabole, dar se ferește de cele din urmă și numai rar vom găsi în doine românești iperbole, gradațiuni, disjuncțiuni și în genere figuri poetice menite a da un mai mare avînt stilului. Prin aceasta se deosebește doina de cîntecele celor mai apropiați dintre vecinii noștri, maghiarii și sîrbii, care pun multă pasiune în poezia lor și iubesc, prin urmare, figurile mai puternice.

În ceea ce privește alcătuirea, doina de asemenea se deosebește de cîntecele altor popoare.

Cele dintîi două versuri exprimă totdeauna tema cîntecului ; din ele trebuie să se vază dacă e vesel cîntecul ori trist, dacă e de dor, de dragoste ori de jale. Exprimarea în genere se face în mod simbolic, numindu-se în versul întîi o plantă ori o pasăre, de care în mintea poporului se leagă un înțeles simbolic. Astfel doina începe cu versuri ca „Frunză verde de secară, de bujor, mărăcini, lemn uscat, mătrăgună“ și alte de asemeni, potrivit cu tema cîntată. Astfel „cucul“ înseamnă dorul și despărţirea, „turturica“ — dragostea, „păunul“ — vanitatea, „corbii“ — restriştea etc.

Dacă cele dintîi două versuri nu coprind o asemenea exprimare simbolică a temei, ele trebuie s-o exprime fără de încungiur, ca în doinele care încep cu versurile :

Jălui-m-aş şi n-am cui,
Jălui-m-aş codrului.

. . . .

Mă-nsurai să-mi iau muiere :
Luai muma mumei mele etc.

Doina care nu răspunde la această cerinţă nu a fost bine culeasă, ori nu a fost bine spusă, nu e decît parte dintr-o doină ori o compilaţie făcută din mai multe cîntece, căci cele dintîi două versuri sunt aceea ce în poezia lirică literară e titlul, care exprimă şi el tema, ideea fundamentală a poeziei.

Versul doinei e totdeauna cel poporan român, iar rima, întocmai ca la chiote, ni-o dau totdeauna versurile ce se află unul lîngă altul.

Strofa doinei are în genere patru versuri, însă de foarte multe ori românul ia numai cîte două versuri în o strofă, cîntînd pe fieştecare din ele de două ori. În Moldova şi Muntenia doina se cîntă şi-n strofe de cîte şase şi opt versuri, după cum este şi compoziţia muzicală mai simplă ori mai variată.

Asupra originei cuvîntului „doină“, literaţii noştri, filologi şi nefilologi, se află în nedumirire. El se mai află la maghiari şi la lituani. După un studiu publicat de d-l Hajdeu în numerii din septemvrie şi decembrie 1882 ai *Columnei lui Traian*, el este o rămăşiţă dacă în limba noastră, ceea ce ne-ar face să credem că aptitudinile poetice românii nu le-au moştenit de la romani, ce altfel nici nu le aveau, ci de la daci. Părerea că românii au împrumutat cuvîntul „doină“ de la maghiari, care-şi numesc cîntecele „dana“ şi „dal“ e neapărat greşită, deoarece numai o parte din cîntecele poporane ale maghiarilor seamănă cu ale noastre şi anume ale maghiarilor ce locuiesc în vecinătatea noastră.

Colecţiuni de doine s-au publicat pînă acum prin deosebite foi periodice, între care cele mai însemnate *Convorbiri literare, Albina Carpaţilor* şi *Familia.* Cele mai însemnate colecţiuni le găsim în *Poeziile populare ale românilor* de V. Alecsandri şi în *Doine şi hore* publicate la 1880 de Sim. Florea Marian în Cernăuţi.

6. *Balada*

Privită din punctul de vedere al formei, balada e cel mai presus dintre genurile povestitoare sau epice ale literaturii poporane, cuprinsă totdeauna în versuri şi supusă, în ceea ce priveşte alcătuirea ei, la anumite regule.

În baladă găsim tradiţiile istorice ale poporului, aşa cum ele s-au păstrat prin grai viu, şi eroul baladei e în genere vreun domn român, vreun boier pribegit, vreun haiduc, într-un cuvînt un om care a săvîrşit fapte însemnate ori a suferit ca român. Baladele luate din viaţa privată sunt cu totul rare, şi acestea de obicei se încep, ca doina, cu „Frunză verde“ etc. Un număr oarecare dintre baladele aflate la poporul nostru sunt cîntece eroice împrumutate de la alte popoare, şi mai ales de la vecinii noştri sîrbi, cari îi întrec pe români în ceea ce priveşte balada.

Versul baladei în genere e cel poporan român. În foarte multe balade însă acest vers e înlocuit cu unul tot trohaic, însă de trei picioare. Acest vers, mai potrivit pentru genul povestitor, se numeşte şi „versul baladei“. În asemenea versuri s-a cules *Mioriţa* şi *Curtea-de-Argeş.*

Românul numeşte baladele sale „cîntece“, şi în adevăr ele numai arareori se recitează ; de regulă se cîntă într-un mod recitativ, tînguitor şi de mai multe ori mai puţin monoton.

Baladele care cuprind ceva miraculos, în genere, se numesc *legende*, astfel balada despre meşterul Manole *(Curtea-de-Argeş)* este o legendă. Poporul nu spune legendele totdeauna în versuri şi numeşte legendele „poveşti“, în deosebire de „cîntece“.

Balada e la poporul român cel mai preţuit, dar tocmai pentru aceea totdeodată şi cel mai puţin ştiut dintre genurile de producţie literară. Românul cere de la tot omul să ştie potrivi vorbele şi să le întrebuinţeze cît mai des ; cere de la flăcăi să ştie chiote şi de la fete să aibă întotdeauna la îndemînă cîte-o doină ; nu se cere însă de la orişicine să ştie „cîntece“, ci numai să nu le spuie dacă nu le ştie bine.

Cei ce au datoria de a şti cîntece sunt muzicanţii de meserie, adică toţi aceia cari trăiesc din vioară ori din cimpoi. Afară de aceştia sunt foarte mulţi păstori care ştiu cîntece. Însă cel mai sigur izvor al poeziei poporane, îndeosebi în ceea ce priveşte balada, sunt aşa-numiţii povestitori buni români, pentru care poezia este o slăbiciune, şi aşa sunt ştiuţi de toţi ca nişte cunoscători ai ei.

Colecţii s-au făcut pînă acum patru : 1. V. Alecsandri, *Poeziile populare ale românilor*, Bucureşti, 1867 ; 2. M. Pompiliu, *Balade populare române*, Iaşi, 1870 ; 3. A. Marian Marienescu, *Balade*, Viena, 1867, şi 4. Sim. Florea Marian, *Balade*, Cernăuţi, 1873.

7. *Snoavele*

Snoavă numeşte românul nişte istorioare mai scurte, povestite totdauna cu scopul de a ilustra un adevăr, exprimat de obicei printr-o vorbă sau printr-un proverb. Ele se mai numesc şi pilde, pentru că sunt în adevăr nişte cazuri concrete pentru regula abstractă exprimată în vorbă ori în proverb. Românul le introduce cu vorbele „a bunăoară ca“ cutare ori cutare.

În genere, snoavele cuprind, ca „novelele“, întîmplări, cari s-au petrecut ori s-ar putea cel puţin petrece în viaţa practică. În multe dintre ele însă ni se spune o analogie, ca în parabolă, ori se înlocuieşte oamenii cu animale, ca-n fabulă. Snoavele care cuprind elemente miraculoase, adecă basmuri, sunt cu totul rare.

Cuvîntul „snoavă“ nu e cunoscut pretutindenea, şi în multe părţi snoavele se numesc „poveşti“, „pilde“ ori „minciuni“. De aceea unii dintre culegători au şi confundat snoavele cu poveştile în adevăratul înţeles al cuvîntului. Snoava, chiar cuprinzînd elemente miraculoase, e totdauna instructivă, un gen de poezie didactică, ceea ce povestea nu e niciodată. De aceea snoava se povesteşte totdeauna scurt şi fără de nici o dezvoltare epică, ea are haz, e concludentă, dar nu ne emoţionează.

Deşi cele mai multe snoave au o coloare atît de locală încît par a fi fost luate din viaţa de toate zilele, ele nu sunt decît în foarte puţine cazuri originale, şi în genere snoavele pe care le povestim noi despre ţigani, despre bulgari ori despre alţi vecini ai noştri sunt cu mult mai vechi decît aceste popoare ; noi le-am avut de la alţii şi le aplicăm numai la aceştia. Ba chiar nici noi [nu] le povestim în acelaşi fel, şi în genere ceea ce în România se spune despre bulgar, în Ardeal se spune despre sas, iar în Banat despre şvab.

După cercetările mai noi, partea cu desăvîrşire mare a snoavelor e o moştenire pe care popoarele europene de astăzi au primit-o de la vechile popoare din Asia şi mai ales de la inzi şi perşieni. Aceia însă cari au mijlocit transmiterea în genere n-au fost romanii şi grecii, ci mai mult ebreii şi arabii. O parte mai neînsemnată din snoave a fost adusă în Europa de popoarele mongolice.

Snoavele sunt cele mai cunoscute dintre genurile de producţie literară poporană, oarecum pîinea de toate zilele a vieţii literare poporane, şi nu este om care să nu fi auzit în viaţa lui sute şi iar sute de snoave şi să nu ne poată spune cel puţin zece din ele.

De aceea s-au şi făcut multe colecţii de snoave. Însă pe cît e de lesne de a cunoaşte o snoavă, pe atît de greu este de a o spune bine. În literatura noastră s-au ivit pîn-acum patru buni povestitori de snoave : 1. Anton Pann, 2. P. Ispirescu, 3. Ioan Creangă şi 4. I. Băicanu.

De la Anton Pann avem : *Povestea vorbei* (3 vol. Bucureşti, 1852-1853), *Şezătoare la ţară* (2 vol., Bucureşti, 1851-1852), *Fabule şi istorioare* (Bucureşti, 1841, 2 vol.). P. Ispirescu a publicat pîn-acum : 1. *Snoave*, Bucur[eşti], 1879, 2. *Pilde şi ghicitori*, Bucureşti, 1880.

I. Creangă şi I. Băicanu au publicat scrierile lor parte în *Convorbiri literare*, parte în alte foi.

8. *Povestea*

Poveştile fac, întocmai ca snoavele, parte din comoara poetică comună tuturor popoarelor ; pe cînd însă snoava, gen de poezie didactică, urmăreşte scopul de a dovedi un adevăr practic, povestea, curat epică, se spune numai în vederea mulţumirei sufleteşti. Tocmai de aceea însă, pe cînd snoava trebuie să fie simplă, clară şi plină de har, adică interesantă, povestea e frumoasă şi bine culeasă; ea ne arată proza poetică a românului.

Ca gen curat poetic, povestea e supusă, în ceea ce priveşte alcătuirea ei internă, la anumite regule, pe cari le cunosc chiar şi povestitorii de mîna a doua. Ea are anume trei părţi : expoziţia, dezvoltarea şi încheiarea.

Expoziţia se face în termini cu deosebire scurţi şi precişi. Ea începe totdeauna cu cuvintele „a fost ce a fost" etc. Urmează apoi, de obicei, cîteva versuri glumeţe asupra veracităţii întîmplărilor coprinse în poveste şi se înfăţişează după aceea problemul pe care eroul poveştii are să-l rezolve.

Dezvoltarea se face în stil epic, cu tot avîntul poetic. Ea ne arată cum eroul învinge greutăţile ce întîmpină acest erou hotărît a rezolva problema pusă în expoziţie. Acestea pot să fie trei, şapte, douăsprezece, de două ori cîte trei ori de trei, însă niciodată două, patru, cinci, opt, zece, unsprezece ori mai mult decît douăsprezece. Trei, cîte trei greutăţi alcătuiesc împreună un ciclu şi fiecare ciclu se introduce prin anume fraze stereotipe, cum sunt „şi mai mearsă, tot mai mearsă, zi de vară pînă-n seară, cale lungă să s-ajungă" şi altele asemenea.

Încheiarea se face în termeni glumeţi. Ea ne arată cum s-a rezolvat problemul, şi de obicei, mai ales cînd povestea se încheie cu nuntă, povestitorul sfîrşeşte spunîndu-ne c-a fost şi el însuşi de faţă, a mîncat şi a băut, ba au adus chiar şi pentru cei de acasă cîte un ciolan.

În colecţiile de poveşti ce s-au făcut pîn-acum, numai rar s-au observat aceste regule. Unii dintre culegători confundă snoave şi poveşti şi ne dau poveştile în stil de snoave, alţii pun frazele stereotipe adeseori în mijlocul ciclurilor, iar alţii dau drept o poveste elemente adunate din mai multe poveşti deosebite. Aceasta ne dovedeşte cît este de greu a culege poveşti. Nefiind versificată, povestea nu se păstrează în o formă mai mult ori mai puţin stereotipă, ci fieştecare o spune aşa cum şi-o aduce aminte şi cum ştie s-o spuie. De aceea tocmai povestea atîrnă mai ales de la povestitor. Un povestitor bun nu numai că nu va povesti despre Pepelea, de exemplu, ceea ce nu se potriveşte decît cu caracterul lui „Petrea Prostul" ori „Prostul Tîrgului", ci va şti totodată să alcătuiască povestea şi s-o spuie potrivit cu obiceiurile poporane. Iar povestitorii buni sunt ştiuţi, chiar vestiţi, astfel că adeseori, întrebîndu-l pe român, te trimite două trei sate mai departe la Nea Cutare, pe care toţi îl ştiu. Chiar însă de la povestitori de mîna a doua putem să culegem poveşti în formă mai mult ori mai puţin corectă dacă adunăm mai mulţi la un loc, căci ei se coreg unii pe alţii. De sine se înţelege că culegătorul, el însuşi, trebuie să fie, dacă nu un bun povestitor, cel puţin om care ştie de ce e vorba şi are darul de a-i deschide românului inima; căci poveştile numai cu inima deschisă se spun.

Colecţiuni de poveşti s-au făcut pînă acum de către I. C. Fundescu, F. M. Arsenie şi cele mai bune de P. Ispirescu. S-au publicat afară de aceasta poveşti prin călindare şi prin foile periodice, dintre cari cele mai bune de I. Creangă, în *Convorbiri literare*.

9. *Poezia de ocazie*

Genurile de producere literară de care am vorbit pînă aci sunt hrana de toate zilele a românului. Cînd n-are nici o treabă, românul „se pune la minciuni" ori cîntă; cînd lucrează, el asemenea „spune minciuni" ori cîntă; fie trist ori vesel, fie la vremi bune ori la necaz, el îşi petrece cîntînd; poezia nu poate lipsi în nici una dintre împregiurările vieţii lui. Cu atît mai neapărată i se pare ea la ocaziunile mai rare ale vieţii, şi poezia de ocazie e foarte cultivată de dînsul.

Poeziile de ocazie sunt la poporul nostru mult mai numeroase decît se crede; căci sunt multe ocaziunile pentru care românii au ceremonii şi cîntări tradiţionale; nu însă toate acestea sunt în general cunoscute. Astfel pe ziua de Sf. Gheorghe, sau Sîngiorgiu, cad o mulţime de obiceiuri : e Urzica, flăcăii udă fetele, se pune rug sau măceş pe la uşi ca să nu intre strigele la vite, se bagă oile în lapte, se bagă slugile în simbrie etc. De asemenea la Sînziene se fac cununile şi se aruncă pe casă, la seceriş se împelteşte cununa de spic şi se aduce acasă; într-un cuvînt, românul are o mulţime de sărbători poporane, şi la toate acestea se obicinuiesc ziceri ori cîntece asupra cărora nu s-au făcut pînă acum studii. Genurile de poezie de ocazie mai cunoscute sînt: a. Colindele, b. Cîntecele de Irozi şi de Stea, c. Plugul, d. Brezaia, e. Paparuda, f. Cîntecele de nuntă şi de cumetrie, g. Descîntecele, h. Bocetele sau cîntecele de jale.

a. *Colindele*

Colindele sunt cîntece de origine păgînească romană, obişnuite în vechime, după toată probabilitatea, pentru sărbătoarea de începutul anului. Cuvîntul „colindă“ se derivă de la latinescul *calendae, -arum,* un cuvînt prin care se înseamnă o parte din luna civilă şi, în genere, împărţirea anului civil. În urmă aceste cîntece au primit un caracter creştinesc şi acum ele se cîntă în seara de ajunul Crăciunului. Cei ce le cîntă se numesc colindători. Colindătorii pornesc numaidecît după asfinţitul soarelui şi umblă de la casă la casă pînă la miezul nopţii. Luînd cuvîntul „a colinda“ în sens figurat, românul îl întrebuinţează pentru orişice umblare de la casă la casă şi „colindează“ ori „umblă de a colinda“ va să zică umblă de ici pînă colo.

După obicei, colindătorii sunt cel puţin trei: cel ce cîntă, cel cu sacul şi cel ce-i apără de cîini. Rar se întîmplă să fie un singur cîntător. Ei se opresc la fereastră şi cîntă; iar dacă sunt poftiţi „în casă, la faţă de masă“, nu intră decît cîntătorii, cel ce-i apără de cîini rămîne în curte, iar cel cu sacul în tinda casei.

Intraţi în casă, colindătorii cîntă colinda pentru gazdă, pentru nevasta lui şi pentru copii, mai ales pentru fetele mari ori pentru flăcăi, dacă sunt acasă. În urmă li se dă cîte-un pătrar de vin, nuci, colaci, „cîrnaţi încorlibaţi“ şi „caltaboşi de cei mai groşi“, precum se zice în colidă.

La colindare nu umblă decît oamenii mai tineri, fie flăcăi, fie însuraţi, şi este o cestiune de cuviinţă de a colinda în ajunul Crăciunului pe la casele de cinste, cum este a naşului ori a rudelor mai bătrîne.

Colindele pot să fie împărţite în trei grupe: religioase, istorice şi lumeşti. Cele religioase sunt cîntece privitoare la naşterea, la viaţa şi la moartea Mîntuitorului; cele istorice coprind tradiţiuni cu totul obscure din timpul împăraţilor romani; iar cele lumeşti sunt mai mult nişte urări pentru Crăciun şi pentru anul ce urmează.

Versul colindei e în genere cel poporan român. Sunt însă colinde coprinse în versuri trohaice de două, trei ori cinci picioare, ba chiar şi în versuri iambice. În genere colinda e cea mai variată în ceea ce priveşte versul ei.

În unele părţi colindele se cîntă şi de Crăciun şi de Paşti, nu însă aceleaşi colinde.

Cea mai însemnată colecţie de colinde este cea publicată de Atan. Marian Marienescu la 1859, în Viena, care a apărut în a doua ediţie, mai puţin bună, la 1861, în Bucureşti. Altă colecţie, *Colindele Crăciunului şi ale Paştilor* a publicat P. Băncilă la Sibiu. Afară de aceasta, G. Dem. Teodorescu a publicat la 1879, în Bucureşti, *Noţiuni despre colindele române,* iar T. Burada a adunat cîteva colinde în călătoria sa prin Dobrogea.

b. *Cîntecele de Stea şi cele de Irozi*

Steaua şi Irozii sau Vicleimul sunt singura poezie dramatică a poporului nostru; ea ne înfăţişează, parte în proză, parte în versuri, scene privitoare la naşterea Mîntuitorului şi este de un caracter mai religios decît colindele.

După tradiţia poporană, numai băieţii umblă cu Steaua. Ei sunt patru, Irod-împărat cu trei crai de la răsărit, îmbrăcaţi toţi patru în stihare bisericeşti şi cu comanace în cap. Comănacul lui Irod e ţuguiat, iar craii îşi au comănacele în formă de coroană ori de diademă. Afară de aceasta, Irod are sabia cu care taie copiii, iar craii ţin toiege în mînă. Aceşti băieţi sunt însoţiţi, întocmai ca colindătorii, de doi flăcăi: cel cu sacul şi cel ce-i apără de cîini. Aceştia, de obicei, sunt îmbrăcaţi în cojoace întoarse pe dos şi ne reamintesc pe păstorii de la Vicleim, dar altfel nu au nici un rol, deşi de obicei ei sunt organizatorii Stelei.

Steaua pleacă în seara de ajunul Crăciunului îndată după asfinţitul soarelui, şi umblă în sărbătorile de Crăciun numai seara, iar în ziua de Bobotează şi după-amiazăzi. De Anul nou nu se umblă cu Steaua.

De obicei Steaua nu e primită decît după colindători; de aceea băieţii pleacă în urma colindătorilor; şi după ce au plecat aceştia de la vreo casă se opresc la poartă şi sună dintr-un clopoţel. Poftiţi fiind în casă, ei cîntă mai multe cîntări bisericeşti, de obicei *Troparele* de Crăciun, şi numai apoi încep dialoagele.

Vicleimul e mult mai complicat în organizaţia lui. Afară de Irod, de cei trei crai şi de cei doi păstori, mai sunt doi care poartă Vicleimul şi unul care joacă păpuşile. Cu Vicleimul umblă şi flăcăii.

De obicei Vicleimul nu e primit decît după Stea; de aceea el pleacă mai tîrziu.

În Vicleim sunt două părţi bine distincte: Irozii şi Păpuşile.

Rolurile Irozilor sunt aproape aceleaşi ca şi la Stea.

Între păpuşi, figurile tradiţionale sunt îngerii, Rahila cu copilul în braţe, Irod cu sabia, un evreu modern şi un păstor care-l omoară pe evreu. În vreme ce Irozii cîntă troparele, în Vicleim se închină îngerii cu luminele în mînă; în urmă se iveşte Rahila cu copilul, apoi vine Irod şi îi ia copilul în sabie şi, în sfîrşit, Rahila iese plîngînd. După aceste scene mute petrecute în timpul cîntării se încep dialoagele Irozilor. Iar după ce s-au terminat aceste, ies la iveală ovreiul şi păstorul şi celelalte figuri, după obiceiul locului.

În această din urmă parte sunt figuri improvizate şi, în genere, actualităţi mai mult ori mai puţin obscene.

Băieţilor ce umblă cu Steaua şi mai ales Irozilor li se dau şi bani, ceea ce pentru colindători ar fi o insultă. De aceea unii umblă cu Vicleimul anume spre a cîştiga bani, şi aceasta e cauza pentru care Vicleimul încetul cu încetul se strică.

Colecţiuni privitoare la Stea şi la Irozi avem pînă acum trei:

1. Anton Pann, *Cîntece de Stea*, Bucureşti, 1852;
2. *Cîntece de Irozi*, Braşov, 1872—1873;
3. *Versuri sau cîntece de Stea*, Bucureşti, 1878.

c. *Brezaia*

Brezaie, Ţurcă, Cleampă sau Capră se numeşte o figură mascată care umblă de sărbătorile Crăciunului, atît noaptea, cît şi ziua.

Un flăcău se îmbracă într-un fel de domino care-i acoperă toată figura, iar drept cap are o mască ce înfăţişează un cap de animal, mai ales vulpe, capră ori barză. Această mască, însoţită de un cimpoieş şi de mai mulţi flăcăi, umblă de-a lungul uliţelor şi de la casă la casă. Şi pe cînd cimpoile sună, flăcăii cîntă şi joacă, iară masca bate tactul din fălci ori din cioc dacă ea reprezentă o barză. Atît jocurile, cît şi cîntecele sunt obscene.

Românii în genere zic că Irod-împărat, voind să taie copiii, a trimis o mască prin oraş, pentru ca să se adune copiii la ea; şi Brezaia este o reamintire a acestei măşti a lui Irod. E însă probabil că Brezaia este o tradiţie rămasă din Saturnaliile romanilor.

Colecţii de cîntece de Brezaie nu s-au făcut încă pînă acum.

d. *Plugul*

Plugul se obişnuieşte în ajunul Anului nou şi începe să umble după asfinţitul soarelui. Băieţi mai mari şi flăcăi, unii cu bice, alţii cu talange, umblă de la casă la casă, se opresc pe la porţi şi se anunţă plesnind din bice şi sunînd din tălăngi. În unele părţi ei duc cu dînşii şi un plug ori o rariţă trasă de doi băieţi. Afară de aceasta, unul zbîrnîie dintr-o sfoară încordată pe fundul unui ciubăr, zbîrnîitură ce reaminteşte mugetul taurilor înjugaţi la plug. De aceea în Moldova Plugul se şi numeşte Buhai.

Poftiţi fiind în curte, plugarii intră şi se opresc la uşa casei: unul dintre dînşii recitează nişte strofe de ocazie, care toate se încheie cu cuvintele „Mînaţi, măi!“, iară ceilalţi răspund la acest refren sunînd din tălăngi, plesnind din bice şi zbîrnîind buhaiul.

Strofe de Plug s-au adunat în mai multe rînduri. Găsim, între altele, un şir de asemenea strofe în *Poezii populare ale românilor*, publicate de V. Alecsandri, iar alta în *Încercări critice asupra unor credinţe, datine şi moravuri* de G. Dem. Teodorescu.

După cea mai răspîndită părere, Plugul reaminteşte ceremonia obişnuită la romani de începutul anului, cînd *pontifex maximus* ieşea de trăgea cu plugul o brazdă în agrul public.

e. *Cîntece de nuntă şi de cumetrie*

Românii ţin în toate împrejurările vieţii la formele convenţionale stabilite de veacuri şi păstrate ca nişte tradiţiuni preţioase pînă în zilele noastre.

După părerea românului, cea mai însemnată întîmplare în viaţa omului e căsătoria, şi de aceea ea este sărbată cu multă ceremonie.

Nunta e totdeodată cea mai însemnată dintre ocaziunile la care oamenii se întîlnesc şi petrec împreună ; s-ar putea dar scrie un codice întreg despre regulele de etichetă ale nunţii româneşti. Între acestea este şi poezia : sunt oraţiuni, felicitări, închinări şi invitaţiuni şi sunt, afară de aceste, improvizările stereotipe pline de haz, care se fac de către vătafi, cînd „se strigă cinstele şi se împart plăcintele".

Din această poezie, parte în proză, parte versificată, nu s-a adunat pînă acum decît o mică parte, pe care o găsim în trei colecţii :

1. *Oraţii ţinute la nunţi ţărăneşti* (Sibiu, 1867).

2. *Oraţii* (Bucureşti, 1879) şi [3.] *Colăcăritul şi vornicitul* de P. Băncilă (Sibiu, 1872). A doua din aceste colecţii e în mare parte copiată din cea dintîi. Preasf.-sa părintele episcop Melhisedec a mai publicat, afară de aceste, două oraţii de nuntă în *Convorbiri literare* (anul 1881-1882).

Colecţii privitoare la cumetrii nu s-au făcut încă.

f. *Descîntecele*

Încunjurat de toate părţile de puteri tainice care înrîuresc pe neştiute, omul de la ivirea sa în lume a fost împins să creadă în aceste puteri, să se teamă de ele ori

să se rezeme la nevoie pe ajutorul lor. Această credinţă a dat naştere fetişismului şi, în genere, închinării la idoli. Idolul nu are însă el printr-însul putere, ci numai prin voinţa omului, şi închinarea la idoli are drept punct de plecare credinţa că omul poate să înduplece prin stăruinţele sale puterile tainice. Astfel, românii cred că oasele unui liliac sunt un talisman prin care omul poate stăpîni femeia şi femeia poate stăpîni pe bărbat. Această putere n-o au însă oasele decît atunci dacă omul va fi luat liliacul şi-l va fi pus într-un furnicar, pentru ca furnicile să ia toată carnea de pe ele. Punerea liliacului în furnicar, scoaterea oaselor şi întrebuinţarea lor trebuie să se facă la timpuri hotărîte şi într-un mod ştiut numai de puţini şi toate la un loc alcătuiesc ceea ce numim vrăji sau fermece. Vraja dar nu este scheletul liliacului, ci acţiunea omului, în care putem deosebi trei momente : fapta, voinţa şi vorbele. De aceea e indiferent care este mijlocul de vraje, şi mulţi iau în loc de liliac o broască ; ceea ce dă mijlocului puterea este vraja. Omul săvîrşeşte anumite fapte cu o intenţie hotărîtă şi rosteşte anumite cuvinte prin care se exprimă această intenţie şi se roagă de puterile tainice să producă efectul intenţionat. Ceea ce numim descîntece sunt aceste cuvinte, adică formula de-nduplecare. Descîntecul însă el însuşi nu are putere, ci trebuie să fie rostit cu intenţie hotărîtă de către un om care are o tainică legătură cu puterile tainice.

Credinţa omului în puterea vrăjilor e atît de tare, încît nici religia, nici ştiinţa nu au putut-o înlătura cu desăvîrşire. Îndeosebi poporul nostru crede pînă astăzi în puterea ei, şi la nevoie şi la nenorocire el caută ajutorul vrăjitorilor. Descîntecele sunt dar la noi foarte numeroase pentru boale şi pentru noroc în deosebitele împrejurări ale vieţii. E, cu toate acestea, greu de a le aduna, deoarece românul crede că descîntecul îşi perde puterea dacă este comunicat şi nu-l spune decît cu limbă de moarte urmaşului său. Trebuie dar ca acela care comunică un descîntec să nu mai crează în puterea lui şi de aceştia sunt puţini.

Colecţii publicate la un loc nu avem pînă acum ; s-au adunat însă cîteva de către Simeon Florea Marian, publicate parte în *Albina Carpaților*, parte în *Familia*, și de către T. Burada. Afară de aceasta, găsim în *Literatura poporană* de dr. Gaster lămuriri prețioase asupra descîntecelor și cîteva descîntece aflate prin manuscripte vechi.

g. Bocetele

Bocetele sau cîntecele de jale se cîntă de către femei, numite în unele părți „bocitoare“, iar în altele „ajalnice“, la capul mortului.

După credința poporului român, murind omul, sufletul lui nu trece neîntîrziat pe lumea cealaltă, ci petrece timp de șapte ani de zile în lumea aceasta. De aceea, pe cît timp mortul se află acasă, femeile din familie îl plîng, și aceste plîngeri i se adresează chiar lui, ca unuia care poate să le înțeleagă, fiindu-i sufletul prin apropiere. Aceste plîngeri trebuie să se urmeze neîncetat pînă la groapă și bocitoarele nu tac decît în clipa cînd se aruncă pămîntul peste cosciug. De aceea în unele părți se lasă în cosciug niște ferestrui în dreptul capului pentru ca mortul să poată auzi bocetul.

Afară de femeile din familie, care toate au datoria de a-l jăli pe mort, sunt în toate satele femei care-și fac un fel de profesie din jălirea morților. De obicei li se dă ceva de pomană drept răsplată pentru această osteneală; ele însă primesc și bani. Aceste și numai aceste ne numesc bocitoare.

Bocetele sunt totdauna coprinse în versuri, mai ales poporane, și alcătuiesc una din părțile frumoase ale poeziei noastre poporane. Bocitoarea le cîntă într-un mod recitativ și tînguios, alegînd din colecția ei pe acelea care se potrivesc asupra mortului. Astfel sunt bocete în care soția jălește soțul, muma copilul, sora pe frate, bocete pentru flăcăi, fete mari, pentru muma ce-și lasă copii orfani și așa mai departe.

Colecțiuni de bocete nu avem decît una singură, făcută de T. Burada. Aceasta coprinde bocete adunate din toate țările române din Carpați și dimprejurul lor. Același a publicat în numărul de la 1 martie a. c. al *Convorbirilor literare* o colecție de bocete adunate la românii din Macedonia.

ESTETICA

INTRODUCERE

Estetica, privită ca parte a filosofiei, cuprinde cercetări făcute asupra simțimintelor omenești ; poate dar, în genere vorbind, să fie privită ca o dezvoltare a părții a doua din psihologie, și, dacă logica e știința minții și morala a voinței, estetica e știința inimii.

Simțimintele omenești se pot împărți în două clase mari : plăceri și dureri, marginea însă între ceea ce este durere și ceea ce este plăcere nu se poate preciza decît în trebuință.

Trebuința, fiind simțimîntul produs în noi de un organ ce are tendința de a funcționa și nu poate, este o durere bine lămurită, și tot atît de lămurită e plăcerea pe care o simțim în momentul mulțumirii cînd organului i se dă putința de a funcționa. Fără de trebuință nu e dar nici un fel de mulțumire cu putință, și, orișicît ne-am plînge de mulțumirea trebuințelor noastre, acestea sunt izvorul a toată mulțumirea omenească.

Nu suntem însă tot atît de bine lămuriți asupra întrebării dacă sunt ori nu cu putință plăceri care nu rezultă din dureri, deci dacă plăcerea fără durere e cu putință. Fără îndoială nu ne putem închipui o durere care nu este o trebuință în cel mai larg înțeles al cuvîntului, nici o plăcere care nu este o mulțumire, căci orișice durere are drept cauză materială fie distrugerea unui organ, fie împedecarea lui de a funcționa normal. Sunt însă simțiminte pe care nu le putem clasifica în mod hotărît, căci pentru unii ele sunt plăcute, iar pentru alții neplăcute, ba sunt chiar trebuinţe pe care mulţi le simt ca plăceri.

Luînd dar drept punct de plecare întrebarea asupra celei mai înalte fericiri de care este omul capabil în această lume şi trecînd cu vederea viaţa morală, rămîne să ne mai lămurim asupra întrebării : Care sunt simţimintele ce pot adăoga la fericirea omului şi care sunt formele prin care se pot produce aceste simţiminte ?

Putem dar împărţi estetica în două capitole :

I. *Fondul estetic* şi II. *Forma estetică.*

CAPITOLUL I

FONDUL ESTETIC

Viaţa sufletească a unui om sunt toate fenomenele psihice care s-au înşirat în ea, deci ivirile pe care le-a luat aminte, simţirile pe care le-a avut şi tot ceea ce el a gîndit din copilăria sa pînă în ceasul morţii sale. În aceste fenomene se află fericirea ori nefericirea lui. Ceea ce se petrece cu noi fără de ştirea noastră nu poate să facă parte din viaţa noastră sufletească şi nici n-adaugă la fericirea noastră, nici nu scade din ea, căci fericit nu e decît acela care se simte fericit.

Cercetînd mai cu dinadins fenomenele care alcătuiesc viaţa sufletească, ne încredinţăm că numai unele dintre ele au efect sentimental ; singure aceste pot să fie socotite ca fond estetic ; ceea ce ne este indiferent, putînd stîrni în noi simţimîntul urîtului, poate să contribuiască la nefericirea noastră, niciodată însă nu ne adaugă fericirea.

Dar nici fenomenele cu efect sentimental nu toate pot să fie luate drept fond estetic, căci nu orişice simţimînt poate să contribuie la cea mai înaltă fericire de care omul e capabil.

Durerile, în genere, nu adaugă fericirea omului, şi aceasta nu pentru că sunt neplăcute, ci pentru că îl consumă pe om.

Se zice adeseori că durerea îl întăreşte pe om. Nu este nimic mai puţin adevărat ca aceasta.

Dacă orişice durere are drept cauză materială distrugerea unui organ, lipsa funcţionării lui ori funcţionarea lui excesivă, este evident că îl slăbeşte durerea în sine pe om. Căci distrugerea organului este în sine o slăbire a organismului, iar lipsa de funcţionare, durînd timp mai îndelungat, ori repetata funcţionare excesivă au drept efect fie atrofiarea organului, fie tîmpirea lui, adecă în tot cazul o slăbire. Durerea ne face dar mai puţin simţitori, mai indiferenţi, mai liniştiţi, dar tocmai de aceea mai puţin capabili de fericire.

Ceea ce-l întăreşte pe om e schimbarea neîncetată între durere şi plăcere, adecă funcţionarea energică a unor organe în care s-a manifestat tendinţa de a funcţiona. Şi de sine se înţelege că durerile numai atunci pot să ne întărească dacă ele sunt urmate de nişte mulţămiri deopotrivă cu ele, şi a deştepta în om o durere fără ca să-i dăm şi mulţumirea adecvată este cea mai mare nedreptate estetică.

Drept fond estetic nu pot dar să fie luate decît stările sufleteşti în care durerea şi plăcerea se echilibrează.

Acest echilibru e ceea ce numim *seninătate* în estetică : fondul estetic trebuie dar să fie totdeauna o stare sufletească senină.

Rămîne deci să cercetăm în care parte a sufletului nostru găsim izvorul stărilor sufleteşti senine, care sunt trebuinţele cărora le poate corespunde o mulţumire adecvată.

Vom lua drept punct de plecare pentru această cercetare diviziunea făcută în psihologie, vorbind mai întîi despre trebuinţele trupeşti, apoi despre cele artificiale, despre cele sociale şi, în sfîrşit, despre cele sufleteşti în înţelesul mai strîns al cuvîntului.

A. *Trebuinţele trupeşti*

1. *Cauza lor materială*

Condiţiunea neapărată a fericirii omeneşti e bunul trai, şi bine trăim atunci cînd ne simţim sănătoşi, deci cînd toate organele noastre, şi îndeosebi cele de nutriţiune şi de reproducţiune, funcţionează în mod normal.

Îndată ce vreunul dintre aceste organe e împedecat a funcţiona, tendinţa lui de a intra în funcţiune ni se impune luării-aminte ca un simţimînt vag, adeseori foarte intensiv, şi o viuă nedumirire ne coprinde tot sufletul. Cuprinşi de această nedumirire, noi suntem incapabili de a ne mai bucura de viaţă şi întreaga noastră lucrare sufletească se mărgineşte la căutarea mijloacelor pentru mulţumirea trebuinţei : flămîndul n-aude, nu vede, nu înţelege decît ceea ce se raportă la foamea lui.

2. *Efectul lor psihic*

Efectul psihic al trebuinţelor trupeşti e dar acea nedumerire generală, o încordare sufletească, mărginirea întregei lucrări sufleteşti în vederea unui singur scop : crearea condiţiunilor în care poate să funcţioneze organul din care izvorăşte trebuinţa. Trebuinţa în sine este o durere, însă rezultatele ei psihice, îmboldirile pe care le produce în noi sunt un cîştig moral, căci ele pun un şir de alte organe în lucrare, deci ne umple viaţa.

Persistînd trebuinţa, organul încetul cu încetul slăbeşte, se atrofiază şi proporţional cu această slăbire scade şi nedumerirea şi îmboldirea spre lucrare ; rezumatul final al unei trebuinţe nesatisfăcute e totdeauna apatia, simţimîntul pe care românul îl exprimă prin „mi-e lehamite", ori boala. Flămîndul, care nu-şi poate găsi hrana la timp, îşi perde decomdată pofta de mîncare, i se însărbăzeşte or' cade bolnav de stomac.

3. *Echilibrarea lor*

Starea sufletească produsă prin vreo trebuinţă sufletească se închilibrează prin mulţumirea pe care o simţim în momentul cînd organul începe iar să funcţioneze.

Ni se pune însă întrebarea dacă e ori nu deplin acest echilibru.

Plăcerea pe care o simţim cînd mîncăm este ea ori nu atît de intensivă şi atît de persistentă ca durerea pe care o produce trebuinţa în noi ?

Desigur că echilibrul ar fi deplin numai atunci cînd ne-ar veni numai în clipa cînd ni se prezentă mijloacele de a o satisface.

Nenorocit cel ce nu are ce să mănînce, mai nenorocit cel ce nu are poftă de mîncare, dar fericit numai cel ce poate să mănînce atunci cînd îi vine pofta.

Căci, ca efect psihic, plăcerea rezultată din mulţumirea trupească nu e deloc persistentă.

Funcţionarea normală a organelor noastre se petrece fără de ştirea noastră : simţim trebuinţa pentru că este rezultatul mai anormal, dar plăcerea nu o simţim decît în clipa cînd se începe funcţionarea ; mai departe suntem mulţumiţi, dar nu simţim nimic din aceasta, şi mulţumirea trupească este numai o lipsă de simţimînt dureros, un gol în sufletul nostru, iar acest gol nu poate să fie preţios decît pentru oamenii care ştiu să-l umplă cu alte simţiminte mai senine.

Un echilibru nu se poate dar produce în stările sufleteşti rezultate din trebuinţe trupeşti decît în cazul cînd facem ca ele să se ivească anume în timpul satisfacerei. A mînca este o mulţumire numai atunci cînd ne vine pofta mîncînd, deci cînd ni se pun pe masă mîncări care ne deşteaptă pofta de mîncare, căci astfel nu avem o singură mulţumire, ci un întreg şir de plăceri momentane.

A produce asemenea mîncări şi a le pune potrivit pe masă e scopul artei bucătăreşti, de exemplu.

Alăturea cu arta bucătăriei putem pune pe aceea a gătirii deosebitelor soiuri de băuturi şi, în genere, orişice lucrare omenească urmată în vederea scopului de a face să se deştepte trebuinţe trupeşti şi să fie pe cît se poate de intensivă plăcerea simţită în clipa mulţumirilor.

Dar trebuinţile mai au şi un alt efect psihic : acea nedumirire pe care o produc în suflet îmboldirea spre lucrare. Aceasta este partea lor în adevăr estetică.

Lucrarea pe care o desfăşură un om spre a găsi mijloacele pentru satisfacerea unei trebuinţe, singură aceasta poate să ne deie cel mai deplin echilibru estetic. Căci mulţumirile produse de această lucrare în genere sunt tot atît de persistente ca trebuinţa însăşi. Un om coprins de sete caută ceasuri întregi izvorul cu apă limpede, învinge o mulţime de greutăţi, spre a-l găsi ori spre a străbate pînă la el : plăcerea simţită în clipa mulţumirii setei e momentană ; plăcerea însă că l-a găsit, că a învins toate greutăţile, aceasta persistă, şi adeseori peste ani de zile el şi-o reaminteşte cu mulţumire.

Deci, trecînd chiar cu vederea că trebuinţele trupeşti sunt un sărac izvor de mulţumire, ele nu pot fi luate drept fond estetic, ci numai ca îmboldiri pentru o lucrare sufletească, şi *această lucrare* e fondul estetic.

Iar echilibrul acestei lucrări consistă în aceea că acela care caută găseşte la timp, întîmpină greutăţi orişicît de mari, dar trebuie să găsească, şi anume atunci cînd îi este mai mare nevoia. A pune pe cineva să caute şi a nu-l lăsa să găsească este o nedreptate estetică : dăm durerea, trebuie să dăm şi mulţumirea adecvată. Cînd e vorba îndeosebi de trebuinţe trupeşti, fondul estetic nu poate să fie decît o *poftă împăcată*.

B. *Trebuinţele artificiale*

1. *Cauzele lor psihice*

Organismul omenesc, ca orişice organism, este împins mereu spre lucrare şi nu ne putem închipui o clipă de viaţă normală în care îndeosebi mintea omenească se opreşte în loc.

Impulsiunile pentru lucrare le primeşte mintea şi în genere sufletul omenesc din afară, şi cele mai puternice impulsiuni sunt trebuinţele fireşti şi mai ales cele trupeşti. Aceste sunt însă un izvor sărac.

Somnul, setea, foamea şi celelalte trebuinţe trupeşti omul şi le poate satisface în cel mult zece ore pentru o zi întreagă; dacă n-ar avea dar decît aceste trebuinţe, partea cea mai mare a vieţii lui ar fi un gol sufletesc. Acest gol, urîtul, este cea mai nesuferită dintre stările sufleteşti ale omului.

Ca să scape de starea aceasta nesuferită, omul caută stimulante, adecă mijloace prin care stîrneşte trebuinţe

latente ori produce o lucrare excesivă într-unele din organe.

Prin obicinuinţă, asemenea lucrări excesive devin trebuinţe, deocamdată slăbiciuni şi în cele din urmă patimi.

Aproape totdeauna trebuinţele artificiale se ivesc unite cu cele fireşti, ca o dezvoltare a lor, astfel în mîncări, în băuturi, în îmbrăcăminte ş.a.m.d. Totdeauna ele au în vedere producerea unei funcţionări excesive. De aceea ele totdeauna îl consumă pe om ; îi umplu viaţa, dar îl consumă.

Aceasta e mai ales cauza pentru care numai într-un înţeles foarte rar se poate vorbi de o artă privitoare la trebuinţele trupeşti, deoarece această „artă“ consistă mai ales în sporirea elementelor artificiale ale trebuinţelor. Şi rar se întîmplă ca mesele *bune* să nu strice în cele din urmă stomacul.

2. *Efectele materiale ale lor*

Trebuinţele artificiale sunt împreunate cu chiar firea organismului. Funcţionînd, orişicare organ se întăreşte şi prin aceasta capătă o mai mare tendenţă de a funcţiona : acesta e punctul de plecare pentru aşa-numita „dresură“ a animalelor şi tot acesta e şi primul efect al trebuinţelor artificiale. Şi la început orişice trebuinţă artificială ne face impresia unei manifestaţiuni de putere. Ne pare că este tare omul, care poate să mănînce, să bea mult şi, în genere, care poate să suporte mai mult decît alţii. Îndată însă ce acest mult devine un fel de trebuinţă şi omul nu se simte de tot bine fără ca să-l aibă, noi zicem că el are o slăbiciune. Şi slăbiciune este.

Înainte de toate, unitatea organismului e zdruncinată şi subiectul slăbiciunii e împins mai ales în o anumită direcţie în toată lucrarea sa sufletească : e ceva anormal într-însul, el nu e pe deplin sănătos.

Slăbiciunea lui împinge apoi în mod fatal să-şi procure mulţumirea viuă a funcţiunilor excesive, din care rezultă acea bolnăvicioasă tendenţă de funcţionare pe care o numim patimă, care cuprinde întregul suflet şi trebuie să aibă în cele din urmă drept efect material tîmpirea prematură a organului. Căci un capital oarecare de viață are omul și, dacă-l risipește pe acesta, trebuie să rămîie sărac.

3. *Echilibrarea lor*

În stările sufletești produse prin trebuințe firești prevalează durerea, în cele produse prin trebuințe artificiale însă e plăcerea în prevalență. Echilibrul nu se poate dar produce cînd e vorba de trebuințe artificiale decît prin sporul durerii.

Acest spor, cîtă vreme vorba e de o slăbiciune, nu poate să aibă decît efectul binefăcător al încetării acelei slăbiciuni, căci prin durere se slăbesc organele al căror leagăn era slăbiciunea și astfel se stabilește unitatea zdruncinată.

Devenită însă odată patimă, slăbiciunea e incurabilă și dovada patimei nu poate să fie decît peirea celui cuprins de dînsa : ar fi un lucru sarbăd să înzestrăm pe cineva cu patimi și să-l facem apoi om cuminte.

Trebuințele articiale nu pot dar să fie luate drept fond estetic decît în sensul întrebării : prin cîte dureri a trebuit să treacă un om pentru ca să scape de o slăbiciune ori cîte munci a suferit și cum a perit în cele din urmă prin o patimă a sa.

C. *Trebuințele sociale*

1. *Natura lor etică*

Trebuințele sociale, toate fără deosebire, izvorăsc din o singură pornire, care străbate întreaga lume organică : *instinctul de conservare*. Acest instinct el însuși nu este o trebuință socială, nici una îndeosebi omenească, deoarece el le este comun tuturor ființelor organice : este o parte din acea putere tainică pe care în estetică o numeam „fatalitate“. În mod fatal fluturele și albina zboară din floare în floare, pentru că, ducînd de ici, pînă colo pulberea cea de tainic înțeles, să le facă roditoare pe ierburile din care li se vor hrăni generațiile viitoare ; tot

în mod fatal se ivește și în om trebuința alipirii cătră oameni.

Simțimîntul de conservare se manifestă în două forme deosebite : ca egoism și ca abnegație, ca instinct de conservare individuală și ca simțimînt firesc pentru perpetuarea speciei.

Orișicît de deosebite, aceste două forme sunt numai două fețe ale aceluiași lucru și nu este nici un simțimînt social care să nu poată fi privit ca rezultat din egoism tot atît de bine ca din abnegație, deoarece, conservînd individul, contribuim la perpetuarea speciei și, lucrînd pentru perpetuarea speciei, ne împlinim o dorință a noastră, deci ne adăogăm înșine fericirea. Egoism și abnegație numai din punctul de vedere moral sunt lucruri deosebite : esteticește vorbind, ele rămîn identice. Și dacă în morală iubirea în toate formele ei este bună și ura este rea, în estetică iubire și ură au aceeași valoare, deoarece aici ele nu sunt privite din punctul de vedere al folosului, ci al lucrării la care-l împing pe om.

„Fatalitatea“ este un lucru ce se petrece cu noi fără de știrea noastră, adecă ceva ce nu face parte din viața noastră sufletească și nu poate, prin urmare, să fie luat drept fond estetic.

Luînd drept punct de plecare legea psihologică că omul nu poate să ieie aminte înrîuririle permanente, ci numai schimbările petrecute în ele, e evident că fatalitatea, care ne stăpînește vecinic și neîndurat, nu este luată aminte decît atunci cînd ea se manifestă în mod neobicinuit : drept fond estetic nu pot să fie luate decît aceste manifestări neobicinuite care produc în noi simțimîntul fatalului.

Iubirea părinților cătră copii, a copiilor cătră părinți, a fraților între dînșii, a rudelor între ele, amicia, patriotismul, ambițiunea, iubirea de oameni, toate pot să fie deduse din egoism, întocmai precum ura, în toate formele ei, se poate deriva din abnegație, căci nenumărate sunt foloasele pe care pot să le aștepte oamenii de la aceia pe cari îi iubesc și relele la care putem să ne așteptăm din partea celor urîți. Acesta e dar lucru indiferent : vorba e ca nici iubirea, nici ura să nu fie comună.

2. *Natura lor psihică*

Cele mai multe dintre impulsiunile care deşteaptă lucrarea sufletească sunt izvorîte din trebuinţele sociale. Trecînd dar cu vederea foloasele materiale pe care un om poate să le tragă din contactul cu alţi oameni, iubirea este pe din destul întemeiată în acest folos psihic.

În vederea acestui folos se împart sentimentele sociale în simpatii şi antipatii.

Natura simpatiei e dată chiar în înţelesul etimologic al cuvîntului, care însemnează a compătimi, a simţi împreună, a avea mişcări sufleteşti analoage.

Avem dar simpatie pentru tot ceea ce poate produce în noi simţiminte şi îndeosebi pentru oamenii care deşteaptă în noi simţiminte analoage ori poate chiar identice cu ale lor. Asemenea oameni nu pot însă decît să fie şi ei înşişi în unele privinţe identici cu noi ; vorba veche : ceea ce se iubeşte se aseamănă.

Dar tocmai pentru aceea trebuie să avem antipatie faţă cu oamenii esenţial deosebiţi de noi, căci ei trebuie neapărat să aibă simţiminte pe care noi nu suntem capabili a le avea. Consecvenţa firească a atingerei noastre cu asemenea oameni este antagonismul, căci ceea ce de la inimă porneşte la inimă pătrunde, şi, dacă nu pot iubi ceea ce iubeşte omul pus în faţa mea, văzînd iubirea lui îmi creşte ura.

Tocmai de aceea simpatia este împreunată cu iubirea şi antipatia cu ură.

Iubirea şi ura în toate formele lor sunt numai nişte încordări sufleteşti, adecă trebuinţe, şi valoarea lor estetică consistă în lucrarea pe care o deşteaptă în suflet. A iubi ori a urî în sine nu este nimic : iubirea şi ura se arată numai în faptele la care-l împing pe om.

Consecvenţa iubirii e dorinţa de a conserva în bună stare ceea ce iubim, iar consecvenţa urei — de a nimici ceea ce urîm ; mulţumirea izvorîtă din iubire ori din ură consistă dar în săvîrşirea faptelor prin care putem contribui la fericirea celui iubit ori la nimicirea celui urît, astfel că fieştecare faptă săvîrşită sub impulsiunea iubirii este mulţumire.

3. *Natura lor materială*

În ceea ce priveşte natura lor materială, trebuinţele sociale se pot asemăna cu cele artificiale.

În genere leagănul trebuinţelor nu este un organ, ci o parte mai mult ori mai puţin nehotărîtă a organismului. Astfel, chiar nici despre foame nu se poate zice că ea consistă în tendenţa de a funcţiona a stomacului numai.

Cu atît mai anevoie este a localiza trebuinţele artificiale.

Mulţumirea ce simţim jucînd, notînd, patinînd şi în genere făcînd oarecare mişcări trupeşti, desigur că rezultă din lucrarea sistemului muscular, şi ea este cu atît mai deplină cu cît mai generală e lucrarea. Însă această lucrare nu se mărgineşte la muşchi numai : iau parte la ea şi organele de respiraţie şi cele de circulaţie, ba chiar şi cele de nutriţie, căci făcînd mişcare omul mistuie mai bine. Mai presus de toate însă iau parte organele vieţii sufleteşti, care conduc acele mişcări săvîrşite după anumite regule şi mai ales această participare a sufletului e ceea ce ne face să căutăm acele mişcări. Nu mişcări căutăm noi, ci *distracţie*.

Mai învederată e participarea sufletului nostru la jocul de biliard, la cel de cărţi ori la loterie şi pe deplin lămurită la beţie, atît la cea produsă prin băuturi alcoolice, cît şi mai ales la cea de opiu. Vinul înveseleşte inima omului, adecă produce pe un timp oarecare o lucrare vie în suflet. Opiul produce chiar viziuni, o superexcitaţie cerebrală atît de mare, încît omul începe să aiureze şi nervii aferenţi încep a funcţiona în mod centrifugal ca în vis ori în halucinaţii.

Iar toate aceste fenomene psihice nu pot să fie decît rezultatul unei lucrări stîrnite în anumite organe materiale.

Tot astfel, dacă este omul stăpînit de instinctul conservării, acest instinct nu poate să fie decît rezultatul tensiunei ivite în anumite organe.

Trecînd chiar cu vederea hipoteza localizării în creieri a deosebitelor stări sufleteşti, e destul să ştim că fie simpatia, fie antipatia are drept punct de plecare simţirea într-un fel oarecare, pentru că să nu ne mai îndoim că sunt anumite organe care vor să funcţioneze cînd ne simţim atraşi spre un om oarecare. Iubim pe cel ce poate să producă această lucrare, îi dorim tot binele, îl dorim cînd e departe, suntem coprinşi de o vie bucurie cînd îl vedem, căci apropierea lui contribuie la dezvelirea vieţii noastre sufleteşti şi multe n-am fi simţind, multe n-am fi cugetînd noi dacă n-ar fi el.

De aceea oamenii seci în curînd ne devin indiferenţi, oamenii de o inteligenţă superioară nu prea sunt sociabili : de aceea, murind un om iubit ori despărţindu-se pentru totdeauna de noi, ni se taie o parte din suflet, ne simţim mai săraci în noi înşine.

Această parte, fiind pusă prin contactul cu omul iubit în lucrare, încetul cu încetul se întăreşte şi astfel rezultă slăbiciunea şi în cele din urmă patima, ceea ce altfel trebuinţele sociale numai în mod artificial pot să devie.

Se stinge atît ura, cît şi iubirea prin manifestaţiuni excesive, prin abuz, şi abuz în materie de ură este orice lovitură prea mare încît ni-e milă de cel ce a primit-o, iar în materie de iubire orişice sacrificiu prea mare prin care cel iubit devine o sarcină : de aceea adevărata ură măsoară bine loviturile, iar adevărata iubire îi dă celui ce-o are puterea de a-i refuza celui iubit orişice sacrificiu care ar fi un abuz. Şi lucrul e firesc, deoarece fapta care este un abuz nu poate să fie izvorîtă decît din nişte consideraţiuni străine iubirii ori urei şi mai puternice decît ele. Covîrşitoare este ura ori iubirea cînd nimic nu poate să-i fie abuz.

Şi orişice pornire puternică stinge iubirea ori ura ; o durere mai mare înăbuşeşte pe alta mai mică ori pe o plăcere mai mică şi tot astfel o plăcere mai mare ; pasiunea dar stinge tot şi scuză, esteticeşte vorbind, orişice inconsecvenţă faţă cu aplecările avute mai nainte de ea. Căci, paralizate pe un timp oarecare în lucrarea lor, organele din a căror încordare rezultă simţimîntul stins încetul cu încetul slăbesc şi în cele din urmă ajung la starea lor normală.

4. *Echilibrarea lor*

Nemărginite atît în durata, cît şi în intensitatea lor, trebuinţele sociale sunt nesecate izvoare de mulţumiri.

Pe cînd celelalte trebuinţe se sting prin mulţumire cel puţin pe un timp oarecare, cele sociale, din contră, cresc prin mulţumirile adecvate ; iubim mai mult pe aceia care ne-au dat adeseaori ocazie să le dovedim iubirea noastră.

De asemenea trebuinţele sociale nu pot să fie puse de-a dreptul în rîndul durerilor. Durere este iubirea ori ura numai atunci cînd ea nu poate să producă în suflet o lucrare. De aceea oamenii c-o inteligenţă mărginită sunt împinşi de afectele lor cu mai multă putere spre fapte decît cei de inteligenţă superioară ori poate chiar cu aplecări poetice, căci aceştia ori găsesc mulţumiri în ei înşişi, ori au alte stări sufleteşti mai covîrşitoare.

Nici în mulţumire dar, nici în potrivirea durerilor cu plăcerile nu putem căuta echilibrarea stărilor sufleteşti rezultate din trebuinţe sociale.

Împins de trebuinţele sale, omul vrea şi stăruieşte, iar împrejurările fatale îl opresc în loc : din această luptă rezultă atît durerea, cît şi plăcerea.

Dacă e dar vorba de întemeiarea unei vieţi fericite, aceasta trebuie să rezulte din luptele celui ce şi-o întemeiază cu soarta, şi numai durerile prin care a trecut pot să echilibreze starea sufletească rezultată din vederea fericirii lui. Tot astfel, dacă unul pierde în luptă cu soarta, peirea lui trebuie să fie echivalentul plăcerilor avute mai nainte.

Nu dar trebuinţa în sine, ci lupta cu soarta la care ea îl împinge pe om este fondul estetic.

Din această luptă rezultă în noi simţimîntul fatalităţii, care el singur dă stării sufleteşti deplinul echilibru. Ceea ce ne dă siguranţa fericirii dobîndite în luptă cu soarta e simţimîntul că ea este fatală, şi ceea ce ne mîngîie cînd ne vedem biruiţi de soartă e tot simţimîntul că biruinţa e fatală, că nu se putea altfel, că aşa este mai bine. Îndată însă ce este un excedent fie în durere, fie în plăcere, noi rămînem nedumiriţi şi aşteptăm să urmeze mai departe ceva ce restabileşte echilibrul : mulţumirea nu poate rezulta decît prin această restabilire.

D. *Trebuinţele sufleteşti*

1. *Natura lor în genere*

Trebuinţele sunt, la urma-urmelor, toate sufleteşti, deoarece toate fac parte din viaţa sufletească. Atît cele trupeşti, cît şi cele sociale au însă un element material nu numai prin aceea că rezultă din tendenţa de a funcţiona a organelor, ci şi prin aceea că ele ne împing spre un scop pus afară de noi, pe care nu-l putem ajunge decît în lupta cu lumea materială şi nu pot să fie satisfăcute decît prin ajungerea acestui scop.

Curat sufleteşti, sufleteşti în înţelesul propriu al cuvîntului, sunt dar numai acele dintre trebuinţele noastre care se satisfac din noi înşine. Aceste neavînd în vedere vreun scop pus afară de noi ori vreun folos material, ci numai lucrarea sufletească în sine, se numesc impersonale : această impersonalitate e nota caracteristică a tuturor stărilor sufleteşti rezultate din trebuinţe sufleteşti. Sufletească în înţelesul strîns al cuvîntului e bucuria ori durerea ce simţim pentru lucruri din care nu rezultă pentru noi nici un folos ştiut şi nici o pagubă simţită.

Trebuinţele trupeşti şi cele sociale niciodată nu pot dar să fie luate drept trebuinţe sufleteşti, căci ele consistă în o încordare care-l împinge pe om în o direcţie hotărîtă, iar trebuinţa sufletească e tendenţa sufletului de a lucra *în genere*, lucrarea *în sine*, şi din punctul de vedere al vieţii sufleteşti atît foamea, cît şi iubirea ori ura nu sunt trebuinţe, ci satisfaceri. Şi, cîtă vreme e stăpînit de alte trebuinţe, omul în genere nu poate să aibă trebuinţe sufleteşti ; astfel d. e. poetul, prin o iubire actuală, este în genere paralizat în lucrarea sa poetică şi abia mai tîrziu iubirea lui este un izvor de produceri.

Dar trebuinţele trupeşti ori cele sociale pot să producă în noi trebuinţe sufleteşti, ceea ce aproape totdeauna se şi întîmplă. Astfel setea produce în noi, afară de impulsiunea spre lucrare, şi speranţa că vom găsi izvorul, şi credinţa că există acel izvor, şi imaginea unui izvor, iar iubirea — speranţa că se va întemeia fericirea celui iubit, credinţa că există acea fericire într-un timp mai depărtat, vederea fericirii şi bucuria anticipată asupra ei. Speranţa şi credinţa sunt trebuinţele sufleteşti, iar vederea realizării, iluziunile pe care ni le facem sunt mulţumirea lor.

Iluziunile ce ne facem sunt totdeauna mai senine decît realitatea, pentru că, rezultate din chiar trebuinţa noastră, ele trebuie să fie pe deplin adecvate cu ea, ceea ce realitatea nu este niciodată.

Iluziunile făcute sub impulsiunea realităţii sunt ceea ce numim idealizare.

Prin idealizare se satisfac dar trebuinţele sufleteşti.

Este însă evident că trebuinţele sufleteşti nu pot avea drept cauză materială decît tendenţa firească a creierilor de a funcţiona şi că orişice lucrare sufletească poate, prin urmare, să le satisfacă. Această tendenţă nu este la toţi oamenii şi nu în toate împrejurările deopotrivă : copiii, de ex., şi oamenii de o inteligenţă superioară au trebuinţă de o încordare normală mai mare decît moşnegii, oamenii bolnavi ori cei mărginiţi. Trebuinţa se simte numai atunci cînd încordarea e mai mică decît de obicei.

Pe cînd dar toate celelalte trebuinţe au drept cauze o încordare cerebrală, trebuinţele sufleteşti rezultă din o lipsă de încordare, căci celelalte trebuinţe, ivindu-se afară de suflet, produc o încordare în el, în vreme ce trebuinţele sufleteşti se ivesc chiar în suflet.

Tot atît de evident este că lucrarea sufletească trebuie să fie generală pentru ca omul să se simtă mulţumit sufleteşte. Îndată ce o parte numai a sistemului cerebral e activă, începe a ni se urî, obiectele lucrării noastre de predilecţie ne devin indiferente şi în cele din urmă se manifestă trebuinţa în parte rămasă inactivă. Persistînd şi mai departe în lucrarea unilaterală, aceasta, încetul, devine pentru noi o slăbiciune şi în cele din urmă o pasiune, o boală sufletească : astfel rezultă mînia şi în genere ceea ce românul înţelege cînd zice că un om oarecare e „răsărit“ ori „într-o ureche“.

Natura trebuințelor sufletești se arată învederat în veselie și în urît.

a. *Veselia*

Copiii și oamenii de inteligență mai superioară, primind impulsiuni din lumea din afară, sunt în genere porniți spre o lucrare care nu se poate compara în ceea ce privește intensitatea ei cu impulsiunile ce au produs-o. Înainte de toate mintea lor e mai deschisă și ei iau aminte lucruri pe care alți oameni le trec cu vederea, le este mai deschisă și inima și ei găsesc efecte sentimentale în lucrări care pentru alții sunt indiferente. Lumea dar e pentru dînșii mai bogată în impulsiuni decît pentru alți oameni. Și lucrul e firesc, căci pentru copii lumea e mai nouă decît pentru oamenii mari, iar oamenii de inteligență superioară găsesc elemente nouă chiar și în lucrurile ce le sînt de mult cunoscute.

Dar izvorul noutății, în genere, nu este în lucruri, ci în relațiunile lor către alte lucruri : prin căutarea acestor relațiuni crește lucrarea produsă de impulsiunile venite din lume.

Un lucru nou, luat aminte, ne rămîne întipărit pentru totdauna, face parte din comoara memoriei noastre și ni-l aducem în anumite împregiurări aminte : această întipărire, putința aducerei-aminte, nu o putem înțelege fără ca să presupunem o schimbare materială în o parte oarecare a creierilor noștri. Trecînd chiar cu vederea hipoteza localizării, rămînem pe deplin convinși că orișice lucru nou produce o schimbare, și anume un adaos în masa cerebrală.

Tot astfel și aflarea unei noi însușiri a unui lucru de mult cunoscut ori a unei noi relațiuni a lui către alte lucruri trebuie să producă un adaos în creieri.

Lucrarea săvîrșită pentru producerea acestui adaos este ceea ce simțim noi ca bucurie, și, cu cît mai nou și mai neașteptat e lucrul, cu cît mai nou și mai neașteptate sunt însușirile și relațiunile, cu atît mai vie ne este bucuria.

Spaima și groaza ne coprind atunci cînd lucrurile neașteptate izbesc vrun interes, fie material, fie moral, al nostru : ele însă, din punctul de vedere estetic, sunt identice cu bucuria și, întocmai ca și aceasta, îmbogățesc sufletul nostru.

Ceea ce numim veselie este șirul de bucurii ce se produc în noi prin lucrarea sufletească urmată din nou în nou, din neașteptat în neașteptat.

Această lucrare nu e însă cu putință decît atunci cînd suntem pe deplin mulțumiți : îndată ce se ivește în noi vreo trebuință și în genere vreo altă pornire sufletească covîrșitoare, fie durere, fie plăcere, sufletul e împins spre o lucrare de conservare și veselia, rezultată din lucrarea de îmbogățire, trebuie să înceteze.

Sănătatea bună, buna organizație cerebrală și trebuințe puține : aceste sunt condițiunile veseliei.

Rezultatul conflictului dintre trebuințele noastre sufletești și celelalte e tristeța : triști suntem cînd fie lipsa de sănătate, fie trebuințele de tot felul nu ne iartă să trecem mereu de la un lucru la altul, și, cu cît mai dispuși suntem de a face aceasta, cu atît mai adîncă ne e întristarea. Ea însă nu ține mult dacă dispoziția ni-e covîrșitoare, și oamenii de inteligență în adevăr superioară își nesocotesc în mod fatal interesele pentru ca să scape de întristare.

Deosebită de aceasta e bucuria ori întristarea produsă prin reamintirile din trecut, lucruri de mult uitate și de aceea cu totul nouă prin relațiunile lor din prezent : aceste sunt răsplata vieții pentru oamenii ajunși în adînci bătrînețe, și nu e lucru mai adecvat în frumusețea lui decît veselia bătrînețelor.

b. *Urîtul*

Urîtul, cea mai nesuferită din toate stările sufletești, este rezultatul unei desăvîrșite lipse de încordare sufletească, adecă cea mai neîndurată trebuință sufletească, pentru satisfacerea căreia se produc în mod fatal toate trebuințele artificiale, izvorul a toată nenorocirea omenească, deoarece nu poate să fie nenorocit omul care se poate mulțumi numai cu ceea ce în adevăr îi trebuie.

Urîtul se ivește îndată ce încordarea normală nu mai există în suflet și se înlătură prin orice lucrare sufletească.

Cînd dar trebuinţele de tot felul încetează a ne mai împinge la lucrare, rămîne urîtul, care ne împinge să ne căutăm stimulente pentru trebuinţe artificiale şi, satisfăcînd aceste trebuinţe, zicem că petrecem, că ne bucurăm de viaţă. Şi în adevăr aşa este.

Susţinerea vieţii este o sarcină şi răsplata ostenelelor avute cu purtarea acestei sarcini e timpul liber, e orişice trebuinţă care ne rămîne spre a ne bucura de viaţă. Cheltuind acest timp pentru satisfacerea trebuinţelor artificiale, cheltuim cea mai preţioasă parte din viaţa noastră, şi valoarea vieţii noastre e coprinsă în durerile şi plăcerile avute în acest timp. Şi cei mai mulţi oameni întrebuinţează această parte a vieţii lor spre a-şi scurta zilele şi în genere timpul liber de trebuinţe fie trupeşti, fie sociale.

Aceia care nu-şi omoară urîtul cu stimulente artificiale rămîn lipsiţi de răsplata ostenelelor avute pentru susţinerea vieţii şi îşi urăsc zilele, îşi sunt ei înşişi nesuferiţi. Şi tocmai precum veselia, îmbogăţind sufletul, îl face din ce în ce mai plecat spre veselie, urîtul îl tîmpeşte şi-l face din ce în ce mai plecat spre urît.

Dar veselia şi urîtul nu sunt stări sufleteşti persistente, şi îndată ce se iveşte în suflet, ele deşteaptă alte stări sufleteşti, şi anume nedumerirea, frica, speranţa, credinţa, mustrarea şi mîngîierea, uimirea şi avîntul, groaza şi evlavia etc.

2. *Echilibrarea lor*

Trebuinţele sufleteşti se echilibrează prin idealizare, deci prin iluziunile pe care le produc în suflet, şi nu este cu putinţă o trebuinţă sufletească ce nu produce iluziuni. Întocmai precum omul vesel speră, crede, se coprinde de avînt şi se mîngîie din el însuşi, acela căruia i se urăşte e coprins de nedomirire, de frică, de remuşcări şi se îngrozeşte din el însuşi.

Ceea ce mai ales produce veselia în om este lumina, şi de aceea lumina e simbolul a toată fericirea, iar întunerecul — simbolul urîtului şi a toată nenorocirea.

Să ne închipuim dar un om pus la loc întunecat, unde nu e nici frig, nici cald, nu se aude nimic şi nici un miros nu se simte. Stăpînit fiind de o lucrare sufletească mai intensivă, el nu numai va fi indiferent faţă de situaţia sa, ci mai ales se va bucura că nu-l supără nimic, nici o ivire nu i se impune ca să curme firul asociaţiei de idei ce se face în capul lui. Asta e ceea ce caută el totdeauna, linişte deplină în lumea din afară, şi despre toţi marii înţelepţi ai lumei se spune că s-au retras pe un timp oarecare în pustiu şi despre oamenii de inteligenţă superioară ştim că n-aud, nu văd, nu simt în momentele de lucrare intensivă.

La această lucrare îi împinge nedomirirea de care sunt coprinşi, fie temerea ce vrea să fie înlăturată, fie speranţa ce vrea să fie realizată, fie credinţa ce vrea să devie convingere. În toate cazurile echivalentul muncii e mîngîierea sufletească. Nefiind coprins de vreo lucrare sufletească mai intensivă, omul pus în izolaţiune se simte nedumirit fără ca să-şi poată da seamă de ce zice că-i este urît şi una după alta se ivesc în sufletul lui aşa-numitele furii ale vieţii sufleteşti, îngrijarea, neîncrederea, frica, remuşcarea, groaza şi spaima în sec. Orişicît de sigur ar fi că nu este împrejurul lui nimic primejdios, el se uită cu îngrijire din ce în ce mai mare în toate părţile şi de obicei începe în cele din urmă să facă zgomot şi să fugă. În majoritatea oamenilor, poate, asemenea situaţiuni pot să producă o zguduire mortală ori cel puţin o uimire atît de mare, încît să-i arunce fără simţire la pămînt.

Deopotrivă cu unul lăsat la întunerec e însă şi acela care nu mai găseşte nimic nou, nici o impulsiune, nici un efect sentimental în locurile ce-l încungiură : în toate cazurile urîtul produce îngrijire, neîncredere, remuşcări şi groază. Nedomirirea, ivită odată în suflet, mai curînd ori mai tîrziu ia o formă hotărîtă, fie ca bună, fie ca rea dispoziţiune, după împrejurări şi după temperamentul celui coprins de dînsa : la omul căruia i se urăşte e totdeauna o rea dispoziţiune. Şi, fiindcă e rău dispus, el caută motive pentru buna sa dispoziţie ; astfel omul coprins de urît îşi amărăşte el însuşi zilele prin iluziunile ce-şi face ori prin reamintirile din trecut, din care caută totdeauna pe acele care se potrivesc cu reaua lui dispoziţie.

Urîtul, dar, nu poate niciodată să fie luat drept fond estetic, iar veselia trebuie să fie efectul oricărei produceri estetice : *obiect* al unei opere de artă poate să fie atît un om căruia i se urăşte, cît şi unul vesel, însă într-un caz şi într-altul opera trebuie să ne înveselească ori să ne întristeze, şi fondul estetic este dat fie în simpatia, fie în antipatia noastră faţă de acel om.

Celelalte trebuinţe sufleteşti, toate fără deosebire, sunt ele înseşi fondul estetic, nu ca impulsiuni pentru o lucrare oarecare, ci anume ca stări sufleteşti. Nedomirirea, frica, speranţa, credinţa, remuşcarea, mîngîierea, avîntul, uimirea, groaza, evlavia : singure aceste şi cele deopotrivă cu ele : neîncredere, desperare, curaj etc. sunt stări sufleteşti estetice ; a le produce pe ele e scopul a toată lucrarea poetică.

Dacă ne dăm mai cu dinadins seama despre aceste stări sufleteşti, ne încredinţăm că ele sunt totdeauna pereche, două cîte două, dintre care una negaţiunea celeilalte, nedumerire şi linişte sufletească, nădejde şi deznădăjduire, credinţă şi necredinţă, mîndrie şi umilinţă. Din atingerea acestor extreme se naşte lupta sufletească.

Echilibrarea stărilor sufleteşti în această luptă rezultă de sine : valoarea speranţei e dată în desperaţiunea pusă faţă cu ea, şi, pe cît e de amară deznădăjduirea, pe atîta de dulce e speranţa rezultată din o faptă săvîrşită din deznădăjduire. Echilibrul e pe deplin stabilit cînd amîndouă extremele se impun cu deopotrivă putere, şi această restabilire e ceea ce numim sublim : este o pauză, o clipă de uimire ceea ce se produce prin aceasta în noi şi apoi urmează rezolvarea stării sufleteşti care consistă în stingerea uneia din cele două extreme şi în mîngăierea celeilalte.

Recapitulare

Recapitulînd cele expuse pînă acum, ne rămîne rezultatul că numai stările sufleteşti, rezultate din trebuinţe curat sufleteşti, pot să fie luate drept fond estetic, deoarece numai aceste pot să fie echilibrate din noi înşine. Trebuinţele trupeşti, cît şi cele sociale nu pot să fie luate drept fond estetic decît ca impulsiuni, deoarece ele nici echilibrate, nici satisfăcute nu pot să fie din noi înşine. De aceea este cu desăvîrşire neestetică opera de artă care deşteaptă trebuinţe fie trupeşti, fie sociale, căci ea nu le poate satisface şi trebuie, prin urmare, neapărat să ne lase nemulţumiţi. Opera de artă e totdeauna o iluziune întrupată, iar iluziunile nu pot satisface decît trebuinţe impersonale, adecă curat sufleteşti.

Impersonale sunt însă trebuinţele trupeşti ori cele sociale, atunci cînd ele se ivesc în sufletul unui om din a cărui fericire ori nefericire nu poate să rezulte pentru noi nici un folos ştiut şi nici o pagubă simţită ; impersonale sunt totdeauna trebuinţele unui om închipuit, impersonală este simpatia ori antipatia ce ni se deşteaptă faţă cu un asemenea om, iubirea şi ura, speranţa şi temerea, impersonală e mîngîierea sufletească ce rezultă din această simpatie ori antipatie.

Prin aceasta se exclude orice scop premeditat în producerea poetică : cuprins de o puternică pornire sufletească, poetul îşi face o iluzie spre a se mîngîia, şi opera de artă, întruparea acestei iluziuni, nu poate să aibă decît efectul de a fi produs în alţi oameni aceeaşi pornire şi aceeaşi mîngăiere ; totdeauna adevărata operă de artă e întruparea unei dureri împăcate. N-ar fi însă împăcată durerea rezultată din o trebuinţă pe care opera de artă a deşteptat-o, dar nu poate să o satisfacă.

CAPITOLUL II

FORMA ESTETICĂ

Trebuinţa, iluziunile produse pentru satisfacerea ei, mîngăierea sufletească rezultată din această satisfacere şi opera de artă menită a reproduce această mîngăiere în alte suflete sunt patru lucruri esenţial deosebite : trebuinţa este fondul, iluziunile sunt obiectul, iar mîngăierea sufletească e cauza şi totodată efectul operei de artă.

Ceea ce-l împinge pe autor a-şi face iluziunile e trebuința lui sufletească, dar ceea ce-l împinge să creeze opera de artă e mîngăierea sufletească produsă de aceste iluziuni.

Stări sufletești mai puternice, fie dureri, fie plăceri, tocmai pentru că sunt puternice, se manifestă ele de ele și nu e cu putință ca un om să fie adînc mișcat fără ca să fie cuprins de pornirea de a le comunica și altor oameni mișcarea sa sufletească și nu este o soartă mai tristă decît a omului care simte durerea și n-are cui să se plîngă, simte mulțumirea și n-are cui s-o-mpărtășească. Dar poezia populară zice :

Jălui-m-aș și n-am cui :
Jălui-m-aș codrului :
Codru-i verde,
Nu mă crede...

Este un lucru de sine înțeles că stările sufletești mai puternice trebuie neapărat să se manifeste într-un mod oarecare, dacă nu altfel, în virtutea acțiunii reflexe în pelița obrazului, în ochi, în preajma gurii. Omul însă nu este mulțumit numai cu manifestațiunea, ci caută în mod fatal, și simpatie, și nu i se jălește codrului verde temîndu-se că acesta nu va fi dispus a-l crede.

Această trebuință de simpatie a omului cuprins de afecte puternice este izvorul a toată arta, și fieștecare operă de artă este o dovadă despre iubirea de oameni a celui ce a creat-o. Tocmai de aceea însă, deși pornită de la un singur individ, producția poetică nu este individuală, ci socială, căci opera de artă nu are menirea de a *exprima* o stare sufletească oarecare, ci de a o *reproduce* în sufletele altor oameni și trebuie, prin urmare, să fie, atît în fond, cît și în formă, potrivită cu felul de a simți nu numai al poetului, ci și al publicului. Această *simțire într-un fel* a unui număr oarecare de oameni este o condiție neapărată pentru orișice producție poetică : ea este ceea ce numim *gust estetic*.

Gustul dar nu este individual, ci social.

Și de gust atîrnă alegerea formelor pentru reproducerea stării sufletești de care e cuprins poetul.

Această stare sufletească, trebuind să fie totdauna echilibrată, nu poate să fie decît o mîngăiere, o durere

împăcată, și e pentru noi indiferent ce s-a petrecut în sufletul poetului dacă el poate să producă mîngîierea în sufletele noastre. Omul energic, Michelangelo Buonarroti, cuprins de o pornire puternică, pune dalta în piatră și scoate figura lui Moise, a lui Cristos, a lui David, ori a lui Iuniu Brutu, varsă *propria sa energie* în aceste figuri de piatră, și noi, văzîndu-le, suntem mîngîiați fără ca să ne mai dăm seama de ce. Moise ni se înfățișează în clipa cînd se ridică în picioare, Cristos în clipa cînd ridică crucea, David în clipa cînd strînge piatra ca s-o puie în praștie, iar Iuniu Brutu în clipa cînd își ridică cu îndărătnicie capul și-l dă spre umăr — fieștecare la începutul unei acțiuni ; e pentru noi indiferent care e această acțiune. Din fața, din ochii și din atitudinea lor, vedem că e vorba de un lucru mare și greu, că-l vor acest lucru cu orișice preț și că-l vor cu atîta hotărîre și cu atîta putere, încît urmează în mod fatal să-l și scoață la capăt : este voința covîrșitoare, e încordarea care duce la izbutire ceea ce ne înfățișează Michelangelo, și de aceea suntem mîngîiați. Tot astfel *Orestes* și *Electra*, ori *Homer* din muzeul de la Neapoli, ori *Cele trei Grații* ale lui Socrat din Vatican ne înfățișează atîta fericire, încît, privind piatra cea rece, suntem încîntați fără ca să mai cercetăm motivele simțimîntului de fericire fixată în piatră.

Dacă mîngîierea sufletească nu se poate reproduce în acest mod nemijlocit, atunci și numai atunci poetul deșteaptă în sufletul altora iluziile din care rezultă mîngîierea, și trebuința ce urmează să fie satisfăcută prin ele ; nu poate niciodată să fie vorba despre o operă de artă care se mărginește a deștepta trebuința, fie acestea oricît de „nobile“, ori a înfățișa iluziuni, fie ele oricît de „sublime“. Privite dar din punctul de vedere al operei de artă, atît trebuințele, cît și iluziunile sunt numai niște forme prin care se produce mîngîierea.

Deosebită de aceste forme este forma în care ni se înfățișează iluziunile. Se vorbește în genere de o formă *internă* și alta *externă*. În adevăr însă ceea ce se înțelege sub formă internă nu e decît *concepția, plăsmuirea, închipuirea* unui lucru ce nu există în aievea, așa cum este închipuit, iară forma externă este realizarea lucrului închipuit.

Este de sine înțeles că aceste două forme sunt în adevăr una singură, căci opera de artă e înfățișarea în mod sensibil a concepției ; astfel, de ex., *Moise* al lui Michelangelo, așa cum e tăiat din marmură, e în ceea ce privește forma cu desăvîrșire identic cu *Moise* cel conceput de Michelangelo. Creațiunea este concepția, iară nu executarea ei în piatră, și nu aceasta, executarea, ci conceperea e arta.

Fără îndoială, spre a executa o concepție se cere o îndemănătăcie ; deosebită însă nu din punctul de vedere al acestei îndemînătăcii se judecă opera de artă, căci nu buna executare produce efectul. Un sculptor foarte îndămînatic, lipsit de concepții clare, este un meșter care știe să producă copii exacte ; un om cu concepții clare însă, dacă nu este bun sculptor, va produce opere rău cioplite, dar originale și de un efect puternic. În genere însă acela care are concepțiuni cîștigă foarte în curînd și îndemănătăcia execuțiunii și nu este cu putință un om cu idei clare care nu știe să-și exprime ideile, nu unul care simte fără ca să găsească forma prin care-și propagă simțimîntul.

În estetică, dar, nu poate să fie vorba decît de un singur fel de forme, cele privitoare la concepție.

Cît pentru executare, estetica se mărginește a cere ca ea să fie întocmai, pentru ca opera de artă să înfățișeze în mod fidel concepția. Vom împărți dar acest capitol în două : A. *Gustul* și B. *Cerințele de formă*.

A. *Gustul*

1. *Gustul primitiv*

Arta are drept izvor simțimîntul religios în cel mai larg înțeles al cuvîntului.

În timpurile primitive, povestind faptele oamenilor distinși, fie prin faptele, fie prin înțelepciunea lor, povestitorii falsifică adevărul istoric. E vorba de niște oameni cari au lăsat o adîncă impresiune în societatea prin care au trecut, oameni mai mult ori mai puțin venerați : e dar un lucru firesc să nu se spuie despre dînșii ceea ce jignește acest simțimînt de venerațiune și să li se mai îmbogățească viața cu fapte pe care ei în adevăr nu le-au săvîrșit, care însă mîngîie și cresc venerația. În această suprimare a însușirilor rele și-n adăugarea altora mai bune consistă idealizarea.

E învederat că această idealizare se face în vederea mîngîierii sufletești atît a celui ce povestește, cît și a celui ce-i ascultă povestea. Așa cum sunt ori cum se petrec în aievea, lucrurile ne jignesc adeseori și zicem că este *urît* în ele ceea ce ne jignește și *frumos* ceea ce ne mîngîie. Arta n-ar avea nici un înțeles dacă, luînd drept punct de plecare ceea ce în adevăr este ori s-a petrecut, ni-ar înfățișa și părțile urîte. Ceea ce ne împinge să creăm opera de artă e tocmai trebuința de simpatie, dorința de a înlătura ceea ce ne este antipatic și de a stabili echilibrul care în aievea nu-l găsim. Însă mai ales în epocele de dezvoltare primitivă nu se scade ceea ce în sine e rău, nici se adaugă ceea ce în sine e bun, ci ceea ce după părerea celor mai mulți e bun ori rău ; altfel opera de artă i-ar jigni pe cei mai mulți, deci pentru cei mai mulți ar fi urîtă.

Idealizarea trebuie dar să fie potrivită cu vederile morale a cercului social în care se face, și ceea ce este *bun* e totodată și *frumos*.

Știm însă că vederile morale sunt rezultate din împrejurările în care se află cei ce le au ; astfel și gustul, ca fel de a simți, e strîns unit cu împrejurările care determină trebuințele morale ale oamenilor, deprinderile și obiceiurile lor.

Mai lămurit se simte aceasta în poezia religioasă a popoarelor primitive.

Aici nu mai e vorba de idealizarea unui lucru ce există ori s-a petrecut în aievea, ci de sensibilizarea unui ideal.

Pus în mijlocul lumii, omul se simte cuprins de o viuă nedumirire, din care, după împrejurări, încetul cu încetul ies lămurit frica, speranța, evlavia și celelalte trebuinţe sufleteşti. De sine se înţelege că de la împrejurări atîrnă şi iluziile spre care este omul împins de aceste trebuinţe ale lui şi concepţia pe care şi-o face despre ceea ce numim Dumnezeire.

Trebuie însă să ne ferim a confunda ideea cu concepţia.

Ideea este înţeleasă numai şi poate să fie înfăţişată prin caractere simbolice : simbolizarea însă, cum sunt hieroglifele, poate să fie un început de artă, dar nu este artă, ci ideografie.

Concepţia este închipuirea unei forme sensibile prin care urmează a se produce un simţimînt rezultat din privirea ideei.

Idolul la care ne închinăm fiindcă *ştim* că înfăţişează Dumnezeirea nu este dar operă de artă, ci idolul la care ne închinăm pentru că *îl vedem*.

Elementele din care se alcătuieşte acest idol nu sînt originale, căci nu poate să-şi închipuiască omul însuşiri pe care nu le-a văzut în aievea : originală e numai combinarea însuşirilor. Şi toată arta se reduce la combinări.

De aceea concepţia atîrnă de la cunoştinţele celui ce şi-o face, şi cu cît mai mărginite sunt cunoştinţele unui popor, cu atît mai mărginit e şi cercul de însuşiri din care se combină concepţiile lui. Negrul din Sudan, slut din fire, orişicîtă silinţă şi-ar da, nu poate să producă o zeiţă care să ne pară şi nouă frumoasă, deşi ar putea să producă opere de efect puternic şi pentru noi.

2. *Dezvoltarea gustului*

Ceea ce-i dă operei de artă viaţă este efectul ei. Trebuie însă să deosebim bine *puterea* efectului de *valoarea lui estetică*.

Puternic poate să fie un efect fără ca să aibă valoare estetică. Astfel, un saltimbanc, căzînd de la o înălţime mare, produce un efect mai puternic decît trecînd cu velocipedul de-a lungul unei funii înalt puse. Însă acest efect nu are nici o valoare estetică : valoare estetică are numai efectul pe care îl produce în momentul cînd a trecut funia *fără ca să fi căzut*. Fără îndoială, ceea ce ne ţine pe noi în încordare este putinţa unei căderi straşnice, şi cu cît mai înalt pusă e funia, cu atît mai viuă are să ne fie încordarea şi mai mare mulţumirea în clipa cînd îl vedem trecut. Tocmai de aceea însă el trebuie să treacă funia, să pună capăt încordării pe care a produs-o în clipa cînd a plecat.

Simţimîntul de care suntem cuprinşi în tot timpul trecerii saltimbancului de-a lungul funiei este jignitor şi răsplata acestei jigniri e mulţumirea ce ni se dă prin trecerea săvîrşită. Tot astfel orişicare operă de artă ne duce numai printr-un şir oarecare de jigniri la mulţumire. Şi iertăm toate jignirile în clipa cînd ni se dă mulţumirea.

Prin aceasta ni-e dată putinţa dezvoltării gustului.

Fiind om comun, poetul ar avea vederi, simţiri şi concepţii comune, adecă mai mult ori mai puţin identice cu ale celor mai mulţi din societatea în care se iveşte : ceea ce ne înveseleşte însă sunt numai lucrurile nouă pentru noi, şi astfel numai fiind om extraordinar poetul poate să deştepte luarea-aminte a cercului în care se află. Tocmai fiind însă om extraordinar, el are vederi, simţiri şi concepţii deosebite de ale celor mai mulţi şi trebuie, prin urmare, să-i jignească pe aceştia. Şi totdeauna autorii de valoare produc o frămîntare în societatea în care se ivesc. Supărarea însă pe care o simţim cînd ni se înfăţişează o vedere ori o stare sufletească cu care nu suntem deprinşi încetează în clipa cînd ne vedem duşi prin ea la mulţumirea estetică. Astfel opera de artă ne deprinde cu vederi şi cu simţiri cu totul nouă pentru noi. Această noutate, fără îndoială, n-ar fi o înaintare spre bine dacă poetul ar putea să fie un om mai mărginit decît ceilalţi ; el este însă totdeauna un om superior şi de aceea ridică nivelul general, deprinzîndu-i pe oameni a gîndi şi a simţi ca cei mai luminaţi din mijlocul lor.

Pus în luptă pe viaţă şi moarte cu rasa albă, indianul din America nu-şi poate închipui un erou care n-a jupuit mai mulţi vrăjmaşi. Ar trebui dar să fie foarte îndrăzneţ poetul care s-ar încumeta să le prezente indienilor un erou ce iartă pe vrăjmaşul său. Izbutind însă a-i mulţumi, el produce în sufletul lor o simţire cu totul nouă, compătimirea cu un vrăjmaş. Această simţire rămîne apoi fixată în opera de artă şi, cultivată mai departe, ea devine încetul cu încetul o trebuinţă.

Este acum învederat că pentru generaţia următoare această simţire este comună şi că în mijlocul acestei generaţii poetul trebuie să meargă mai departe, de ex. să înfăţişeze un erou care se expune spre a scăpa viaţa unui vrăjmaş al său, altfel el nu ar putea interesa.

Astfel, din generaţie în generaţie nivelul societăţii se ridică, felul de a simţi se schimbă şi îndeosebi din ce în ce vederile devin mai largi, simţirile mai puternice şi trebuinţa de a avea vederi şi simţiri e tot mai viu simţită. Deprinşi mereu cu mulţumiri estetice, oamenii se simt din ce în ce mai dispuşi a căuta opere de artă.

Cîtă vreme această dispoziţie generală lipseşte, poezia şi arta în genere este o nenorocire privată pentru cei ce sunt împinşi a o cultiva; în genere aceia care dau primele impulsiuni spre dezvoltare mor de foame şi abia în urmă, după ce dispoziţia s-a produs, li se ridică monumente. Astfel cele dîntîi monumente ridicate poeţilor morţi în mizerie sunt primele semne ale unei epoce de dezvoltare.

3. *Decadenţa gustului*

Trebuinţa de emoţiuni este firească: ni se ureşte şi voim să fim distraţi. Prin artă această trebuinţă se dezvoltă în mod artificial şi ajunge a fi în cele din urmă deopotrivă cu pasiunile. În cursul dezvoltării gustului vine în cele din urmă o epocă în care o parte însemnată din societate caută cu sete neastîmpărată emoţiunile estetice: oamenii îşi dau pînea de la gură ca să-şi plătească intrarea la teatru ori să contribuie pentru zidiri publice şi îşi nesocotesc interesele citind opere poetice. Acum lucrarea poetică este lucrativă şi foarte lesne poate să devie o meserie.

Căci lesne este să abuzezi de slăbiciunele oamenilor.

Ei vor emoţiuni: a le da pe aceste nu este greu.

E destul să le spunem că A. a iubit pe B. şi a intrat C. cu un pistol la mijloc.

Greu este a da stări sufleteşti echilibrate, mulţumirea estetică, şi pe aceasta omul de meserie nu o poate da, pentru că spre a o putea da ar trebui s-o fi avut el însuşi. El deşteaptă trebuinţe, ne înfăţişează iluziuni, dar în cele din urmă ne lasă nemulţumiţi, porneşte de-a lungul funiei, dar nu trece, ci sare, cînd îi vine lui la socoteală, în mreaja întinsă sub funie, invitîndu-ne să mai venim şi mîne, şi noi venim sperînd că noi vom găsi în cele din urmă mulţumirea.

Consecinţa firească a acestor emoţiuni în sec nu poate fi decît *blazarea*, tîmpirea gustului, căci se atrofiază orişice organ în care se manifestă mereu trebuinţa fără ca să fie satisfăcută.

Astfel primele semne ale epocei de decadenţă sunt operele *interesante*, care însă nu se încheie prin o stare sufletească echilibrată, formele frumoase, dar deşerte, care deşteaptă dureri, dar nu le împacă.

De aici înainte societatea încetul cu încetul se brutalizează şi, doritoare de emoţiuni cum este, merge pas cu pas spre circul maxim, unde fiarele-i sfîşie pe unii, ca ceilalţi să poată fi emoţionaţi.

B. *Cerinţele de formă*

Într-o societate cu gustul dezvoltat trebuinţa de emoţiuni fiind generală şi viu simţită, orişice operă de artă care poate să producă emoţiuni este bine primită.

Precum ştim însă nu toate emoţiunile produse prin opere de artă sunt estetice.

Ni se pune dar întrebarea: Care sunt condiţiunile la care trebuie să răspunză o operă de artă pentru ca emoţiunile produse de dînsa să fie estetice?

Despre o hotărîre de mai nainte a acestor condiţiuni, fără îndoială nu poate să fie vorba, şi cînd ne punem întrebarea asupra cerinţelor de formă trebuie să luăm drept punct de plecare operele de artă de valoare necontestată şi să ne dăm seamă prin ce anume aceste se deosebesc de altele.

Mai nainte de a intra în această cercetare ne vom da însă seamă cum operele de artă lipsite de valoare estetică sunt cu putinţă şi în ce consistă valoarea lor neestetică, deoarece o valoare oarecare trebuie să aibă și aceste, altfel n-ar fi bine primite.

Ne vom înfățișa aici mai ales trei specii de asemenea opere :

1. Operele tendențioase, 2. Operele de senzație și 3. Operele meșteșugite.

1. *Tendența.* Mai ales în ceea ce privește vederile și aplecările lui morale, omul este atîrnător de împregiurări și potrivit cu împregiurările se produc totdeauna în societate curente mai mult ori mai puțin generale în ceea ce privește felul de a simți a oamenilor. Operele de artă contribuiesc în mare grad la stabilirea unor asemenea curente. Stabilite odată aceste curente, ele sunt pentru societate ceea ce slăbiciunea este pentru om. De sine se înțelege dar, că operele de artă care vor avea drept punct de plecare asemenea curente generale vor fi bine primite.

Astfel, într-o societate cu organizație autoritară, abuzînd de puterea publică, oamenii produc încetul cu încetul o reacție în sens liberal, și în asemenea societate orișice operă de artă care deșteaptă și întărește trebuința de libertate va găsi mulți admiratori.

Tot astfel, daca un viciu ori un șir de vicii se încuibă în vreo societate, această societate va primi cu mult interes operele de artă care au drept punct de plecare aceste vicii, fie că le combat, fie că le justifică.

Nu se poate tăgădui că asemenea opere de artă au o valoare adevărată : ele deșteaptă emoțiuni și produc un efect mai mult ori mai puțin statornic. Această valoare însă poate să fie politică, poate să fie morală, dar estetică nu este, căci ele nu prin ele înseși produc emoțiunile, ci numai în virtutea unei înclinări pronunțate a societății de a se emoționa într-un sens oarecare. Îndată dar ce această înclinație încetează, îndată ce curentul se schimbă, se uită și operele de artă care se mărginea a-l exprima.

Nu se uită însă niciodată *Brutus* al lui Michelangelo pentru că el nu se mărginește a exprima hotărîrea de a lupta pentru libertate, ci stă în toate timpurile alăturea cu Agrippina, împărăteasa îngîmfată și aspră.

2. *Senzațiunea.* Multe dintre lucrurile ce se petrec în viața de toate zilele pot să emoționeze societatea și o și

emoționează în adevăr. Astfel, sunt nenorocirile, scandalurile și în genere întîmplările rare în felul lor ori petrecute cu niște oameni cunoscuți și, fie iubiți, fie urîți în cercuri mai largi. Un proces criminal, misterele unei curți ori nenorocirile petrecute cu ocazia unui foc ori a vreunei inundații sunt lucruri care îi interesează pe oameni : operele de artă care ne înfățișează asemenea lucruri sunt dar totdeauna o marfă căutată. În aceeași categorie trebuie să punem și operele de artă care ne înfățișează scene din războaie și în genere evenimente istorice ori stările morale ale vreunei societăți.

În genere, asemenea opere sunt tendențioase ; chiar însă lipsite fiind de tendență, ele au o valoare hotărîtă, aceasta însă de asemenea nu e estetică : poate să fie istorică, etnografică și în genere științifică, dar tocmai prin aceasta încetează a fi operă de artă în adevăratul sens al cuvîntului, și ele-și perd toată importanța în ziua cînd încetează interesul public pentru lucrurile înfățișate de ele.

3. *Meșteșugirea.* În fiecare operă de artă se pot deosebi două lucruri : concepția și întruparea ei, ideea și execuțiunea, partea estetică și partea tehnică.

Am arătat că, din punctul de vedere estetic, această deosebire nu trebuie să se facă : opera de artă urmează să fie identică cu concepția.

Nu se poate însă tăgădui că este greu a înfățișa în mod pe deplin adecvat o concepție oarecare, că concepția își perde în mare parte valoarea dacă nu este bine întrupată și că este un mare merit buna executare, îndămănătăcia tehnică.

Această îndemănătăcie nu este înnăscută ca putința inspirației, ci trebuie să fie cîștigată prin deprindere, și oamenii de talent, împinși mereu de inspirațiile lor a se deprinde, o și cîștigă în curînd ; o pot însă cîștiga și aceia cărora nu le-a fost dat să aibă inspirații puternice dacă vreun alt motiv îi împinge să studieze operele de artă și să le imiteze.

Astfel ni se dă putința formelor frumoase, dar deșerte, a operelor care plac pentru că rezolvă cestiuni tehnice mai mult ori mai puțin grele. A face versuri frumoase, a potrivi rimele în mod plăcut, a împărți cu dibăcie scenele și actele într-o dramă, a găsi comparațiuni pline de farmecul originalității, a potrivi acorduri originale într-o piesă muzicală, a o înfățișa prin pictură o blană pe care se pun moliile, ori a găsi în arta plastică linii nouă și totodată corecte, acestea și altele de felul acestora sunt lucruri grele, care ne ating totodată în mod plăcut. Îmbătați de frumusețea formelor, chiar și oamenii de multă inspirație pot să producă asemenea opere și chiar și oamenii de gust sever pot să le admire. Și, în adevăr, mulțumirea rezultată din privirea unor asemenea opere e impersonală și, prin urmare, oarecum estetică.

Dar dacă această mulțumire e estetică, atunci estetice sunt toate mulțumirile impersonale, adică mulțumirea ce simțim aflînd un nou adevăr științific, o nouă invenție industrială, ori privind o vale frumoasă, ori un copil drăgălaș ținut în brațe de o mumă frumoasă.

Este impersonală, însă numai în sec, mulțumirea produsă de asemenea opere de artă, și de aceea trebuie neapărat să ne ducă la blazare și e totdeauna un semn al înclinării spre decadență. Ceea ce produce în noi iubirea pentru formele frumoase sunt operele de artă de valoare absolută, iar operele de artă numai frumoase în ceea ce privește senzațiunea sunt un abuz de această iubire a noastră.

Nu opera de artă ne dă mulțumirea, ci ni-o facem noi înșine, cheltuim din propria noastră bogăție sufletească și n-am fi capabili de a gusta opera, dacă n-am avea cultură artistică, n-am simți că e frumos versul, dacă n-am ști cît de greu este a-l face, n-am simți că e frumos acordul, dacă n-am ști multe acorduri pe de rost, într-un cuvînt nu ne-am bucura, dacă nu ne-ar fi bine cunoscute tainele meseriei.

Dar tocmai pentru aceea opera de artă își perde toată valoarea în momentul cînd încetează a ne mai fi nouă.

Puind alăturea cu operele de artă de aceste trei feluri pe acelea care își păstrează puterea de înrîurire în toate împregiurările, constatăm că ceea ce le dă acestora statornicia puterii sunt mai ales cinci lucruri :

1. Adevărul estetic,
2. Originalitatea,
3. Unitatea,
4. Seninătatea și
5. Obiectivitatea.

Privind dar o operă de artă, trebuie totdeodată să ne întrebăm dacă ea răspunde ori nu la aceste cinci cerințe, și, dacă aflăm că nu răspunde fie numai la una singură din ele, ea nu este decît o încercare mai mult ori mai puțin reușită, însă totdeauna rea în efectele ei. Chiar și cele mai primitive creațiuni de artă adevărată răspund la aceste cinci cerințe. Nu este în ceea ce le privește pe ele nici o deosebire între doina română și operele lui Horaț ori ale lui Goethe : deosebirea e numai în concepții și-n executare.

1. *Adevărul estetic*

Întocmai precum cuvintele sunt mijloace prin care oamenii își comunică cugetările, operele de artă sunt mijloace prin care ei își comunică simțămintele, și, dacă este adevărat că cel ce nu are el însuși o cugetare oarecare nu se poate să o comunice pe aceasta altora, nu este mai puțin adevărat că acela care nu are vrun sentiment nu poate să-l comunice nimănui. De aceea orișice operă de artă e în adevăr operă de artă numai atunci cînd ea ne înfățișează o iluziune care poate să reproducă sentimentul din care a rezultat : astfel ea coprinde un neadevăr și acest neadevăr se numește estetic.

Adevărul estetic e esențial deosebit de cel istoric.

Pentru lămurirea acestei deosebiri vom lua drept exemplu durerea unei mume care și-a perdut copilul.

Să presupunem că un sculptor foarte îndemînatic ar reproduce în piatră cu cea mai deplină fidelitate durerea oglindită în fața acestei mume : în cazul acesta opera ar înfățișa adevărul istoric, un lucru care a existat în aievea, și ar fi o *copie exactă*. Și fără îndoială această copie ar reproduce sentimentul fixat în original.

E acum pe deplin învederat c-o asemenea copie nu este cu putință.

Un cap nu se sculptează nici într-un sfert de ceas, nici într-o zi, iar viața sufletească merge mereu înainte și-n fieștecare clipă stările sufletești ale mumei luate drept model se schimbă și dimpreună cu ele se schimbă și ceea ce sculptorul poate să vază în față. O singură clipă există sentimentul ce are să fie fixat în piatră, iar în această clipă el nu poate să fie reprodus.

Dacă e dar vorba ca sculptorul să reproducă în piatră durerea oglindită în acea una şi singură clipă, faţa mumei trebuie să i se fi întipărit atît de statornic, încît el s-o aibă prezentă în tot timpul lucrărei sale. În acest caz însă el nu ne mai prezentă în piatră pe muma duioasă precum a fost ea în aievea, ci precum i-a rămas lui întipărită, nu ne mai dă o copie, ci un original. Căci ce va să zică acea întipărire ? I-a rămas lui faţa mumei pe retină cum rămîne figura măcelarului pe retina vitei tăiate ? Fără îndoială, nu ! I s-a întipărit durerea oglindită în acea faţă astfel că el şi-o reaminteşte neîncetat şi poate s-o fixeze în orişice faţă. Dacă nu simte el această durere, toate încercările lui de a o reproduce în noi vor rămînea zadarnice.

Dar această durere omul poate să o simţă chiar şi fără de a o fi văzut oglindită în vreo faţă oarecare.

Eu pot să-mi închipuiesc o mumă care şi-a perdut în nişte împrejurări extraordinare copilul, şi, dacă în adevăr mi-o închipuiesc, durerea se produce în sufletul meu şi se reproduce ea însăşi în opera de artă creată de mine.

Astfel, nu ceea ce în adevăr s-a petrecut, ci ceea ce autorul în adevăr a simţit este esteticeşte adevărat, şi esteticeşte adevărate sunt chiar şi lucrurile care în aievea nu pot exista, dacă autorul în adevăr şi le-a închipuit, dacă în aiurea ele au existat Din contra, lipsite de orişice valoare estetică sunt operele care ne înfăţişează ceea ce în aievea a existat, dar n-a existat în aiurea ca iluzie omenească.

Pietatea lui Michelangelo (Maica Domnului ţiind pe Mîntuitorul luat de pe cruce) ne înfăţişează o femeie care n-a existat niciodată, şi-n faţa acestei femei o durere pe care numai un om ca dînsul putea s-o simţă : aflîndu-ne în faţa *Pietăţei*, nu ne mai trece prin minte să ne întrebăm dacă este ori nu şi-n aievea cu putinţă o asemenea femeie şi-o asemenea durere : suntem mişcaţi şi opera este ea însăşi o puternică realitate.

Opera de artă care nu ne poate mişca oricît de frumoasă ar fi e lipsită de viaţă şi rămîne un simplu *obiect de lux.*

2. *Originalitatea*

Îndată ce o operă oarecare a fost creată sub presiunea unui simţimînt puternic, ea trebuie să fie mai mult ori mai puţin originală. Căci cu cît un om este mai superior, cu atît mai pronunţată îi este individualitatea, şi în genere simţimintele puternice sunt partea cea slabă a oamenilor superiori. Şi dacă un om are individualitate pronunţată, el va simţi în felul lui şi tot în felul lui îşi va şi exprima simţirea. Astfel Michelangelo a simţit durerea mumii cum numai el putea s-o simţă, şi-a exprimat simţirea sa tot cum numai el putea s-o exprime. Şi întocmai precum nu era cu putinţă ca el să facă *Pietatea* altfel de cum o a făcut, n-a fost şi nu este cu putinţă ca vreun alt om cu inspiraţie s-o facă precum a făcut-o Michelangelo.

În genere dar originalitatea este o consecinţă a adevărului estetic. E, cu toate aceste, cu putinţă ca un om comun să fie purtat de sentimente puternice şi, fără îndoială, omul comun nu poate să aibă multă originalitate nici în simţiminte, nici în exprimarea lor. Lipsa de originalitate e dar totdeauna un semn al lipsei de vocaţiune : ori autorul n-a simţit, ori el este un om care simte şi-şi exprimă simţimintele ca toată lumea. Ştim însă că ceea ce este comun produce în noi simţimîntul urîtului şi numai ceea ce este nou poate să ne înveselească : totdeauna dar operele lipsite de originalitate ne par mai mult ori mai puţin sarbede, ba chiar seci, dacă lipsa de originalitate rezultă din lipsa de adevăr estetic.

Originalitatea se arată atît în simţire, cît şi în exprimarea ei. Astfel, un pictor cu vocaţiune nu numai va produce emoţiuni singure în felul lor, dar va avea totodată şi un fel propriu al lui în ceea ce priveşte liniile, gruparea, alegerea colorilor şi combinarea lor. Tot astfel un poet cu vocaţiune nu numai va avea concepţii originale, ci se va deosebi de alţi scriitori şi prin alegerea şi aşezarea cuvintelor, prin împărţirea materiei şi în genere prin ceea ce numim „stil". Iar aceasta nu pentru că voieşte, ci pentru că el, fiind el însuşi, nu poate să facă precum fac alţii. E de sine înţeles că vorba e de originalitatea operei, iar nu de a autorului : un autor sărac adeseori se copiază pe el însuşi.

PRÎNZUL „JUNIMEI“ ÎN ONOAREA D-LUI V. ALECSANDRI

O epocă nouă s-a început în dezvoltarea noastră literară și cel dintîi mare eveniment în această epocă e cea din urmă creațiune a poetului nostru V. Alecsandri, *Fîntîna Blanduziei*.

Am simțit-o aceasta întregul public bucureștean și reprezentațiunile de pînă acum ale acestei drame au răpit publicul român și l-au făcut să între cu manifestațiuni zgomotoase în noul curent literar.

Fericit om poetul nostru! Frumoasă, roditoare și plină de mîngăieri îi este viața! Cel dintîi care s-a inspirat de la popor și, ivit în o societate lipsită încă de trebuințe literare, el era izolat la începutul lucrării sale și singur cu marele său talent în mijlocul unei societăți cuprinse de zăpăceala începuturilor de dezvoltare; dar dat i-a fost să-și vadă visul cu ochii și unul cîte unul talentele mai tinere au dat pe calea apucată de dînsul, ceată cu ceată clasele mai culte au fost adimenite de farmecul poeziei lui și mînate spre a se uni în gust și în simțire cu poporul. Astăzi, în sfîrșit, pătrunsă e întreaga societate română de convingerea că punctul de plecare a toată dezvoltarea noastră e viața poporului nostru. Ne-a luat Alecsandri, ne-a adunat încetul cu încetul la un loc, ne-a făcut din oameni răzleți ce eram o societate pornită în același fel și din doine, balade și hore ne-a dus prin *Lăcrimioare*, *Legende*, *Pasteluri* și prin *Despot-vodă Heraclidul* pînă la *Fîntîna Blanduziei*, unde stăm uniți cu toții, gata de a merge mai departe.

Căci mare e puterea formelor frumoase, și Alecsandri e stăpîn pe aceste forme.

Nu se măsoară mulțumirea sufletească, de care va fi fost cuprins de-a pururea tinerul poet în vederea avîntului pe care l-a produs prin *Fîntîna Blanduziei* în publicul român; însă fără îndoială cei dintîi care au luat parte la această mulțumire sînt aceia pe care cei dintîi i-a întîlnit pe calea sa în lucrarea literară, membrii societății „Junimea“.

O „societate de mutuală admirațiune“ s-a zis adeseori că este „Junimea“, și cel puțin în parte așa și este. Adunați din toate țările locuite de români și uniți la o lucrare pașnică, membrii „Junimii“ se bucură unii de alții, de orișice talent nou, de orișice lucrare nouă ivită în viața noastră intelectuală.

Reprezentațiunile dramei *Fîntîna Blanduziei* au fost pentru dînșii un șir de sărbători mari, un fel de Paști literare.

Și fără îndoială un prînz dat în onoarea poetului era cea mai potrivită ocaziune pentru ca să-și arate recunoștința către creatorul dramei și să se bucure împreună de noul avînt literar, pe care ea l-a produs în publicul român.

Sarcina de a pune la cale acest prînz a primit-o d-l V. Alexandrescu Urechiă, marele măiestru în producerea de efecte, ceea ce s-a și simțit din toate amănuntele prînzului, de la „Meniu“ pînă la cel din urmă pahar de coniac servit la cafea.

În biletul de prînz pe lîngă șirul de vinuri alese și de bucate menite a deștepta pofta de mîncare, d-l Urechiă le-a mai dat mesenilor și amintiri de actualitate.

Academia Română era tocmai frămîntată de lupta pentru existență a lui *u* scurt; în mijlocul biletului ni se prezentă dar un *u* urieș, fondul biletului e inundat de *ŭ-ŭ-ŭ* tipăriți în clarobscur și dispuși în fel de fel de variațiuni, iar în fruntea biletului stă cu litere citețe un memento: *U răposat*.

Pentru ca nu cumva să se presupuie că mesenii s-au adunat la pomana lui *u* scurt, cele patru laturi ale biletului de prînz sînt apoi împănate cu citate din poeziile lui Horațiu, între care cel mai de frunte ne învață că nici trăi, nici plăcea nu pot poeziile celor deprinşi a bea apă.

Deci *„Nunc est bibendum !“* zice biletul mai departe, tot cu Horaţiu.

Tonul de şăgalnică răsfăţare pe care l-a pus d-l Urechiă în biletul de prînz e nota caracteristică a întrunirilor literare ale „Junimii“ : el s-a şi păstrat în tot timpul mesei.

Şi adecă nu sîntem noi oare copiii răsfăţaţi ai timpului nostru, cînd ne este dat să ne întrunim împregiurul lui Alecsandri, copilul răsfăţat de muze.

Puţini erau la număr mesenii, V. Alecsandri în fruntea mesei, iar împregiurul lui douăzeci şi cinci reprezentanţi ai tuturor generaţiunilor literare azi în viaţă. Lîngă Alecsandri şed d-nii Ioan Ghica şi Theodor Rosetti, mai departe d-nii Petrea Carp, Iacob Negruzzi şi Nicu Gane, iar în faţa poetului d-nii Titu Maiorescu, B. P. Hăjdău, Dimitrie Sturdza, G. Creţianu şi C. Esarcu, ziaristica e reprezentată prin d-nii d. Aug. Laurian şi St. Mihăilescu, iar lira prin col. Şerbănescu, D. Ollănescu, Duiliu Zamfirescu.

Cel dintîi închină păharul d-l I. Ghica, în sănătatea poetului. Răspunde apoi poetul în sănătatea mesenilor, şi de aici înainte — *„Nunc est bibendum !“* pentru toţi şi pentru toate.

D-l T. Maiorescu trage luarea-aminte asupra unui contrast : părul cărunt şi inima tînără a poetului. Tînără să rămîie !

D-l Iacob Negruzzi află un al doilea contrast în biletul de prînz şi ridică păharul dorind ca *u* scurt să fie înecat în *Fîntîna Blanduziei.*

Tot d-l T. Maiorescu mai află un contrast în vîrsta mesenilor, reaminteşte meritele generaţiei pe care o reprezintă V. Alecsandri şi I. Ghica, şi exprimă dorinţa de a vedea acelaşi zel aceeaşi abnegaţie la generaţiunile mai tinere. Deci *vivant sequentes !*

D-l D. Sturdza află iar un alt contrast : că generaţiunile mai tinere muncesc puţin şi fac pretenţiuni mari. Ridică dar păharul pentru încetarea acestui contrast.

Astfel din vorbă în vorbă se constată noi deosebite contrasturi, se citesc trei poezii de ocazie, una de d-l V. A. Urechiă, alta de D. Ollănescu, iar a treia, şi al treile dintre copiii de împărat e totdeauna cel mai vrednic, de Şerbănescu, şi iar răspunde poetul şi iar se închină păharul. Înspre zece, mereu veseli şi mereu nesecaţi în vorbe, mesenii stau pînă în zece ceasuri, cînd poetul dă semnul, se ridică cu toţii, mai stau cîtva timp de vorbă de clacă, ascultînd pe V. Alecsandri, neasemuitul povestitor şi se risipesc în cele din urmă ducînd cu dînşii cele mai plăcute amintiri ale vieţii lor literare.

CONCERTUL
REUNIUNEI ROMÂNE DE CÎNTĂRI DIN SIBIU

Reuniunea română de cîntări din Sibiu și-a dat ieri în 30 aprilie st. n. concertul ordinar.

La orele $7^1/_4$ seara, sala Reuniunei de muzică era plină, încît celor veniți mai tîrziu nu le mai rămăsese nici macar pragul, ci trebuiau să fie mulțumiți că pot s-asculte de afară.

Era publicul român din Sibiu, sporit cu membrii sinodului arhidiecezan, dintre care unii, însoțiți de familiile lor, și cu elemente din societatea germană a Sibiului, prima în tot Ardealul în ceea ce privește iubirea de arta muzicală.

Penibilă situațiune pentru cel chemat a fixa în cuvinte impresiunile serii.

E ceva cu desăvîrșire individual nu numai în concert, ci chiar și în public, și prima impresiune pe care o avem intrînd în sală nu e, ca de obicei la concerte, un fel de curiozitate, ci reverența.

Oriunde te uiți, pretutindeni, printre public, ochii tăi întîlnesc preoți tineri cu fețele deschise ori preoți bătrîni cu bărbi cărunte, cu sprîncene groase și cu părul lung căzut peste umeri lați.

Și cu adevărat sărbătoare este.

Căci cei adunați aici n-au venit ca să-și omoară urîtul, nici ca să-și petreacă pentru banii lor un ceas în mod plăcut, ci pentru ca să ieie parte la bucuria comună a celor ce i-au poftit să vie.

Penibilă situațiune pentru cel chemat a fixa în cuvinte impresiunile serii!

Dacă taci, te ceartă de om nepăsător, iar dacă le spui c-a fost bine, c-a reușit de minune, te iau drept un om ce vrea să se insinueze, spunîndu-i lumii cîte bune și frumoase-i trec prin minte.

Pentru că ei, adecă ele și ei, nu știu ce-au făcut.

Nici nu e cu putință să știe, precum nu e cu putință ca zidarii să simță cît e de frumoasă zidirea pe care au ridicat-o din temelii : asta o simțim numai noi, care vedem opera întreagă, desăvîrșită.

Zi cu zi, săptămînă cu săptămînă, lună cu lună, chiar ani de-a rîndul s-au stăruit membrii Reuniunei române de cîntări ca să ajungă unde sînt astăzi, bucată cu bucată au adunat elementele operei, pe care ne-o dau acum întreagă : multe au fost mulțumirile pe care și le-au făcut ei înșiși și multe supărările prin care au trebuit să treacă : noi, publicul, simțim deodată toate acele mulțumiri, dar nici una din supărări nu ne-a mai rămas, fiindcă prin acestea le-au trecut ei singuri.

Programa cuprinde doi „soli“ și patru coruri mixte, bărbați și femei, adecă șase numeri, dintre care trei compoziții ale conducătorului de cor d-l G. Dima.

Corul e compus din vreo 40 persoane, pe cîți bărbați cam pe atîte femei.

Primul număr este o melodie românească, *Hai în horă de-a juca*, cor arangiat de d-l G. Dima, iar ultimul *Muma lui Ștefan cel Mare, baladă*, melodia cunoscută, arangiată tot de d-l G. Dima pentru soli (mezzosopran și basso) și cor mixt.

Concertul ne prezintă trei deosebite voci izolate : d. G. Dima, cunoscutul nostru baritonist de salon, cîntă *Trei cîntece*, compoziții ale sale proprii ; d-l Isaia Popa o voce, care trece din bariton în basso, plină și de un timbru cu deosebire clar, ne cîntă pe Ștefan din *Baladă*, iar d-na Ana Brote cîntă *Plîngerea Colmei* de F. Schubert (Nr. 2) și partea Muma din *Baladă*, alt și mezzosopran.

Penibilă situațiune !

Ar trebui să fie o lege care oprește dările de seamă asupra concertelor de diletanți, și dările de seamă și aplauzele.

Căci mult a fost aplaudată d-na Ana Brote, care atît de bine ştie să exploateze nesecata sa comoară de sunete limpezi ca picăturile de rouă.

Dar un lucru au concertele de diletanţi mai presus de toate celelalte producţiuni muzicale : corurile.

Aceştia nu sînt ca pe la teatre, oameni ce cîntă ca să-şi cîştige pînea de toate zilele : s-au adunat din iubire către muzică, şi din primele acorduri simţi că sînt la mijloc voci excelente şi cîntăreţe cu gust distins.

Nu sînt obligaţi să cînte, deci au toată voia să tacă, dacă nu sînt ei înşişi mulţumiţi de efectul pe care şi-l pot produce.

Numărul întîi întreg, finala baladei şi mai ales partea a cincea din *Cîntecele de iubire* de J. Brahms au reuşit cu o preciziune şi cu un cumpăt atît de sever, încît este peste putinţă să nu-l pizmuieşti pe d-l G. Dima care a condus studiul şi ţinea acum frînele celor 40 de glasuri.

Succesul concertului este în mare parte urmare firească a bunei alegeri în ceea ce priveşte programa. Îndeosebi corurile arangiate de d-l Dima sînt adevărate giuvaere în literatura noastră muzicală, atît *Hora*, cît şi mai ales *Balada*.

Nu putem încheia fără ca să ne aducem aminte şi de dascăl.

Concertul s-a dat în sala „*Musikverein*“-ului din Sibiu.

Românul, cînd voieşte să-şi cumpere casă, înainte de toate ştiriceşte cine-i vor fi vecinii, căci e bine să ai vecini buni, care te ajută la nevoie şi te îndeamnă să emulezi cu dînşii pe calea cea bună.

Dar nu le mulţumim acestor vecini buni prin vorbe pentru înrîurirea lor binefăcătoare : cea mai adecvată mulţumire a fost aceea pe care au putut s-o aibă ierisearа văzînd că prinde exemplu cel bun pe care-l dau, că sînt în adevăr un element de civilizaţie, o parte cu deosebire folositoare patriei noastre.

EXPOZIŢIUNEA

Ieri s-a deschis expoziţiunea obiectelor adunate de Reuniunea femeilor române din Sibiu spre a fi puse la loterie în folosul Şcoalei române de fete.

Întreprinderea, la început neînsemnată, a devenit încetul cu încetul un eveniment în viaţa noastră naţională. Nimeni dintre cei ce au vizitat expoziţiunea, fie român, fie străin, n-a putut să treacă prin ea, fără ca să se fi produs în el un fel de duioşie omenească.

Doamnele din societatea sibiană, voind a-şi creşte copilele româneşte, se unesc între dînsele şi înfiinţează o şcoală de fete, la care invită şi pe alte conaţionale ale lor să-şi trimită copilele, pentru ca astfel să se creeze ceea ce lipsea mai nainte, un centru românesc pentru cultura femeiască.

Se înfiinţează şcoala, dar lipsesc mijloacele pentru susţinerea ei.

Se întreprinde o loterie pentru crearea mijloacelor, şi femeile din Sibiu fac apel la surorile lor ca să trimită obiecte pentru această loterie.

Expoziţiunea ne înfăţişează răspunsul primit la acest apel.

Au înţeles femeile române de ce este vorba, a înţeles românimea toată că este un interes naţional la mijloc.

Acesta e simţămîntul ce se deşteaptă în noi din clipa cînd trecem pragul ca să întrăm în saloanele d-nei Maria Cosma, prezidenta Reuniunii, unde stau expuse aproape *două mii* de obiecte adunate pentru loterie din toate unghiurile ţării, din Maramurăş pînă la Oradea-Mare şi pînă în fundul Bănatului.

Este un curent general, care străbate întreaga românime, o înţelegere acum stabilită pentru realizarea unui şir de dorinţe comune, care străbat prin toate clasele societăţii române: aceasta e prima impresiune ce ni se produce.

La apelul damelor române din Sibiu, au răspuns, mai presus de toate, ţărancele române. Şi e peste putinţă să nu te înduioşezi, lacrăma ţi se iveşte în ochi, cînd constaţi că peste două treimi din obiectele adunate sînt dăruite de ţărancele noastre drept tot atîte dovezi de iubire pentru noi, societatea cultă, care adeseori uităm parcă izvorul, din care am ieşit. Romanca şi-a dat cătrinţa ţesută de mîna ei, şi-a dat culmea, şi-a dat ştergarul, faţa de masă, cămaşa de sărbătoare, pentru ca domnişoarele române să fie crescute româneşte şi să nu se înstrăineze de neamul lor. „Rămîneţi — ni se zice prin fiecare din aceste daruri — nu ne părăsiţi, nu vă înstrăinaţi de noi, lucraţi pentru binele şi înflorirea noastră, căci nicăiri nu veţi găsi iubirea pe care vi-o dăm noi, nicăiri sprijinul pe care îl găsiţi la noi, care vă ştim carne din carnea noastră, sînge din sîngele nostru şi suflet din sufletul nostru."

Meritul de a fi creat o ocaziune pentru manifestarea acestei strînse legături între deosebitele clase ale poporului român, Reuniunea femeilor poate să-l pună între cele mai de căpetenie ale sale titluri la stima publică.

Ni se dezvăluie totodată într-o mică colecţiune tot ceea ce femeia română poate să producă şi ce ea şi produce în oarele ei de tignă.

Abia o parte cu desăvîrşire neînsemnată din obiectele adunate sînt lucruri cumpărate de-a gata, restul sînt lucruri făcute cu acul, cu suveica mai ales, anume pentru această ocaziune, astfel că ele ne dau măsura dezvoltării, la care a ajuns destoinicia şi gustul femeii române. Doamnele şi domnişoarele române au dat pentru expoziţiune un mare contingent de fel de fel de cusături, împletituri ori broderii, dintre care foarte multe adevărate producte de artă.

Însă mai presus de toate sînt ţesăturile ţărăneşti. Acestea nu sînt producte individuale, ci tipuri atît în ceea ce priveşte gustul în forme şi amestec de colori, cît şi ca executare. Vedem aici cum se lucrează în Maramurăş, cum în Banat, în Munţii Apuseni, înspre Beiuş, la Năsăud, pe Tîrnava, în Haţeg şi în Margine, pe la Sălişte şi Răşinari. Ne aflăm în faţa unei bogate varietăţi şi uimirea ne cuprinde, cînd vedem unitatea de gust ce străbate cu toate aceste lungul şir de producte variate. Este un popor care le-a produs, unul şi acelaşi, care pretutindenea are aceleaşi tradiţii, acelaşi gust, aceleaşi predispoziţiuni.

Primul loc între aceste producte li se cuvine poate celor două feţe de mese, ce împodobeau cele două culmi lăturaşe, la dreapta şi la stînga salonului, amîndouă producte dinspre Sălişte.

De aceeaşi valoare, ba după părerea multora chiar superioare, erau două covoare, unul din Maramurăş, iar altul dinspre Sighişoara. Mult admirat a fost atît ca amestec de colori, cît şi mai ales ca ţăsătură un al treilea covor, de pe Cîmpie, parenimi-se din Frata.

O nesfîrşită varietate de forme şi de colori ne prezentă între cătrinţele adunate din toate părţile, unele producte mai vechi, chiar înainte de 1848, ceea ce le dă un interes deosebit. Exemplare admirabile s-au primit mai ales din Munţii Apuseni, de pe la Abrud şi Buciumi, de la Pian şi cel mai admirabil poate de la Apahida, lîngă Cluj.

Cea mai mare bogăţie, în sfîrşit, o dau culmile şi ştergarele de tot felul. Între aceste se disting cele din Hunedoara, de pe la Sighişoara şi de pe Tîrnave, mai ales dinspre Criş. Aceste, mai ales pînză nenălbită, impun prin severitatea şi simplicitatea formelor, iar celelalte prin varietatea lor atît în forme, cît şi în colori.

Nu putem încheia această scurtă dare de seamă, fără ca să facem o deosebită amintire despre distinsul gust cu care a fost făcută expunerea obiectelor pe cît de număroase, pe atît de variate, astfel ca să nu-i scape privitorului nimic din cele ce merită a fi văzute, şi cu toate aceste toate să compună un întreg armonios.

CHINA ŞI CHINEZII

Vestitul Marco Polo, care a fost înalt funcţionar chinezesc şi om cu multă trecere în China, întorcîndu-se iar în Europa, a făcut o descriere despre China, poporul şi despre obiceiurile ei. Lumea cetea cu mult interes această descriere, o cetea însă cum cetim basmele minunate, şi nimeni nu credea că se petrec ori se află în aievea lucrurile descrise de Marco Polo.

Aceasta a fost acum cîteva sute de ani. Nici astăzi însă lucrurile şi obiceiurile din China nu ne par nouă europenilor mai puţin miraculoase. Mărimea şi vechimea poporului chinezesc sînt şi numai singure ele lucruri fabuloase. Pe cît ştim, sînt pe faţa pămîntului* 1 400 milioane de oameni ; 500 de milioane din aceştia, adecă mai bine de a treia parte din întreaga omenire, sînt chinezi, un popor care există de vreo 6 000 de ani, deci a fost contimporan şi cu egiptenii, şi cu asirienii, şi cu babilonienii, şi cu David, şi cu grecii, şi cu Alexandru cel Mare, şi cu romanii şi se războiesc astăzi cu francezii.

Un lucru nu mai puţin fabulos e şi împărăţia chinezească. Ea are astăzi o întindere de vreo 10 milioane de kilometri patraţi, întocmai ca Europa. China propriu-zisă are însă mai puţin de 4 milioane de kilometri ; sînt însă în ea îngrămădiţi peste 400 milioane de oameni. Din o parte apoi ea este despărţită de restul lumii prin Munţii Himalaia, din cealaltă prin marele Ocean, iar din a treia prin nişte pustietăţi ca cele din poveşti : Tibetul, Mongolia şi Mangiuria.

Munţii Himalaia sînt atît de înalţi, încît cele mai înalte culmi ale Carpaţilor noştri nu sînt decît nişte moviliţe alăturea cu dînşii iar cele trei pustietăţi au împreună o întindere de peste 6 milioane, deci ca două treimi din Europa, şi şesul Tibetului e aşezat deasupra nivelului mării mult mai sus de culmea Bucegiului, deopotrivă cu cele mai înalte culmi ale Alpilor.

Închişi astfel între munţi, mare şi pustietăţi, chinezii tot nu s-au simţit destul de izolaţi, ci au mai ridicat înspre Mongolia un zid, care e lung ca de la Petersburg la Paris, înalt şi atît de gros, încît pot să treacă trei care alăturea de-a lungul lui.

În această izolare ei trăiesc de cel puţin şase mii de ani. În timpul acesta au trecut, ce e drept, prin straşnice zguduiri sociale ; au rămas însă tot ei înşişi, şi pe la anul 2600 înainte de Cristos, adecă acum 4500 ani aveau tot organizaţiunea pe care o au astăzi.

E oare cu putinţă ca noi europenii, atît de doritori de a le şti toate, să nu privim cu viuă curiozitate peste colosalul zid chinezesc şi să nu ne întrebăm ce au făcut oamenii aceştia atît amar de timp ? Cum şi-au petrecut viaţa cea îndelungată ? Care e folosul lucrării urmate de dînşii prin atîte generaţii.

Literatura europeană privitoare la chinezi e foarte bogată. Spanioli, italieni, francezi şi englezi s-au ocupat în timpul nostru cu deosebită predilecţiune de chinezi. S-au făcut cercetări asupra istoriei, asupra literaturii, asupra izvoarelor de bogăţie, şi, în genere asupra stărilor de lucruri din China. Însă în China toate se prezentă în dimensiuni fabuloase. Astfel, de exemplu, geografia Chinei, publicată în anul 1744, e cuprinsă în 356 volume. Ne putem dar închipui ce colosale dimensiuni trebuie să aibă istoria lor. Se cer mai multe vieţi de-a rîndul pentru ca omul să se poată lămuri asupra unei vieţi atît de bogate cum este cea chineză.

Librăria „Firmin Didot Fréres“ a întreprins pe la începutul secolului nostru o publicaţiune intitulată *Universul pitoresc*. Istoria şi descrierea tuturor popoarelor, a religiunilor, obiceiurilor şi industriei lor. În două volume de cîte 800 pagini, octav mare, garamond şi petit, deosebiţi autori fac descrierea Chinei.

Acesta e izvorul din care luăm notițele noastre asupra Chinei.

Nu căutăm, se înțelege, decît curiozitățile risipite prin cele două volume, căci despre o încercare de a face lumină asupra Chinei nici vorbă nu poate fi.

Cum oare să înțelegem noi europenii cele ce se petrec în China, cînd mijlocul de înțelegere ne lipsește?

Noi vorbim în cuvinte, ei își exprimă cugetările mai ales prin semne, pe care nu le putem traduce în mod adecvat prin cuvinte de ale noastre. Cu toate aceste, ei știu să vorbească lămurit, mai lămurit poate decît noi.

Tot astfel e și cu moravurile lor. Adeseori ceea ce este oprit la noi, la dînșii este iertat, ba poate chiar o datorie. Cu toate aceste ei trăiesc înainte, în vreme ce la noi lumile pier una după alta.

Mai ales aceste două părți ale vieții chinezești sînt curioase pentru noi europenii, și de aceea îndeosebi asupra acestora vom aduna cîteva amănunte.

Cum vorbesc chinezii, cum scriu și cum trăiesc?

Acestea sînt întrebările la care ne mărginim.

LIMBA ȘI SCRIEREA

Noi europenii ne-am format noțiuni despre lucrurile din lume și despre relațiunile dintre ele, am combinat apoi în mii de chipuri sunetele, pe care le putem rosti ca să ne formăm pe cît se poate pentru fiecare noțiune un cuvînt deosebit. Cînd voim dar să ne înțelegem între noi, rostim cuvîntul de care se leagă în mod convențional noțiunea pe care vrem să i-o reamintim aceluia, la care ne adresăm, și înțelegerea e făcută. Astfel, cînd voiesc ca omul la care mă adresez să se gîndească la soare, rostesc cuvîntul „soare“, fiindcă știu că el nu poate auzi acest cuvînt fără ca să se gîndească la soare.

Lucrul e simplu și lămurit.

Tot atît de lămurit e și modul nostru de a scrie. Avem pentru fiecare sunet un semn deosebit. Cînd voim dar să scriem cuvîntul, punem atîte semne cîte sunete sînt în cuvînt combinate astfel cum sînt și sunetele. Astfel semnele reamintesc sunetele, sunetele alcătuiesc cuvîntul, iar cuvîntul scris reamintește noțiunea.

Mai practic nici că se poate.

Chinezii fac cu toate aceste altfel.

La ei cuvîntul, el singur, nu exprimă noțiunea și de aceea nici nu se scrie cuvîntul, ci noțiunea.

Chinezii au numai cuvinte de o silabă. Combinînd însă oricum sunetele pe care le pot rosti, cuvinte de numai o silabă nu pot să-și formeze multe. După cel mai bun dicționar există în limba chineză cu totul 489 cuvinte, dintre care multe aproape identice la formă. Cu aceste cuvinte trebuie să-și exprime toate noțiunile. E dar un lucru firesc că același cuvînt se folosește pentru a exprima 10, 20, 30, 50 noțiuni cu totul deosebite. Ca să se poată înțelege, ei au patru accente deosebite. Nici atît nu e destul însă, ci trebuie să se mai ajute și cu gesturile și cu mimica.

Astfel chinezul nu vorbește numai cu gura, ci voind să se înțeleagă cu alții, se strîmbă mereu, trage cu ochiul, își mișcă sprîncenele și dă din mîni și din picioare. Trebuie să fie de tot hazul asemenea conversație, însă urmarea e că schimbul ideilor se petrece cu o răpeziciune nespusă și că chinezul spune mai mult într-un pătrar de ceas decît noi într-un ceas întreg.

De sine se înțelege că o gramatică limba chinezească nu are. Ce fel de conjugări, ce fel de declinări ar fi cu putință într-o limbă în care cuvintele sînt și au să rămînă toate monosilabe? Gramatica chinezească se mărginește la un fel de sintaxă, adecă la un șir de regule asupra așezării cuvintelor. Raportul dintre noțiunile exprimate prin cuvinte nu se exprimă, ca la noi, prin forme flecționare, ci tot prin strîmbături.

Gălăgia, pe care o face chinezul vorbind, accentele, gesturile și strîmbăturile de deosebite categorii nu se pot exprima prin semne grafice; a trebuit dar să se caute un alt mod de a exprima cugetările prin semne văzute. Chinezii l-au căutat și l-au și găsit.

Plăsmuitorul scrierii chinezești a fost, precum se zice, Fu-hi, care a trăit pe la 3400 înainte de Cristos. El a făcut tot ceea ce au făcut și egiptenii, de aceea unii sînt de părere că începutul scrierii chinezești urmează să fie căutat în hieroglifele egiptene. E însă mai scurtă calea, dacă îl căutăm în natura lucrurilor. Egiptenii, voind să scrie „soare“, făceau un cerc ; acest cerc însemna apoi și lumină. Voind dar să scrie „un stăpînitor luminat și războinic“, făceau un arc cu coroana în cap, cu cerul deasupra și cu sabia în mînă. Atîta minte ca să facă tot astfel aveau și chinezii, fără ca să mai aibă nevoie de a trece Munții Himalaia ori pustietățile Tibetului, ca să se împrumute de la egipteni. Chinezii sînt însă oameni grăbiți. Ei n-aveau timp să desineze ori poate chiar să zugrăvească figurile, ci le făceau numai în fuga condeiului. Astfel, în loc de a face un om, trăgeau o linie perpendiculară, care însemna trupul și capul, făceau un unghi sub ea, cele două picioare și mai trăgeau, drept brațe, o linie de-a crucișa peste mijlocul celei perpendiculare. Cu alte cuvinte, ei făceau semne convenționale pe care nu prea le înțelegeau decît cei ce erau informați asupra însemnării lor.

Meritul de a fi combinat asemenea semne convenționale este al lui Fu-hi, care era de „profesie“ împărat și om deprins a lua inspirațiuni din cer.

Pe temeliile puse de Fu-hi scrierea chinezească s-a dezvoltat apoi mai departe.

Se face un semn care nu reamintește un sunet, nici un cuvînt, ci o idee ori o noțiune. Nu au dar chinezii pentru fiecare noțiune un cuvînt, dar au un semn grafic deosebit, și dicționarul său cuprinde pînă la 80 000 de asemenea semne grafice.

Adeseori ne-a cuprins spaima, auzind vorbindu-se de această cifră colosală. Și în adevăr pare un lucru peste putință ca un om să învețe a scrie și a tîlmăci 80 000 de semne deosebite.

E, cu toate aceste, o mare raritate un chinez care nu știe să scrie și să citească.

Lucrul e mult mai ușor decît ni-l închipuim.

Noțiunile omenești, oricît de multe ar fi ele, sînt combinații de noțiuni primitive, care se pot reduce la puține. Astfel noțiunea „ploaie“ e compusă din noțiuni ca „picătură“, „apă“, „cădere de sus“, „mult“ etc. Și tot astfel orișicare noțiune mai complicată nu este decît o îngrămădire de noțiuni mai simple, care sînt aceleași în toate noțiunile complicate, numai în deosebite chipuri combinate.

Chinezii au ajuns prin o analizare amănunțită a gîndirii omenești să aleagă aceste noțiuni primordiale din care se alcătuiesc prin combinare toate celelalte. Sunt 214 la număr. Pentru aceste 214 noțiuni ei au 214 semne deosebite, și întocmai precum se combinează noțiunile în gîndire, chinezul combinează și semnele, cînd voiește să-și fixeze cugetările pe hîrtie. Aceste 214 semne sunt dar tot atîtea *chei* deosebite pentru tîlmăcirea scrierii chinezești ; și acela care le cunoaște și știe să se folosească de ele poate să înțeleagă orice carte chinezească fără ca să știe vorbi chinezește.

Sistemul scrierii chinezești e dar analog cu cel urmat de noi la scrierea numerilor. Avem zece semne deosebite pentru cei dintîi zece numeri și combinînd aceste zece semne, putem scrie orișice număr, căci nu scriem cuvinte, ci numere. De aceea și cetirea se poate face în orișice limbă.

În scrierea chinezească sînt însă 214 semne și mai intră și un element nou care complică atît scrierea, cît și cetirea.

SCRIEREA

Noi avem pentru scriere litere, cifre și semne de interpunctuațiune, cu totul vreo 50 deosebite semne, parte fonetice, parte ideografice ; n-ar fi dar un lucru neașteptat dacă mulți dintre noi s-ar spăria de cele 214 semne ideografice, pe care chinezul trebuie să le învețe pentru ca să poată scrie și ceti. Cu toate aceste, chinezii mai au încă 489 semne *fonetice* pentru cele 489 cuvinte monosilabe din limba lor. Sînt dar cu totul 703 semne pe care chinezul trebuie să le învețe pentru ca să poată scrie și ceti.

Ni se spune acum că este o mare raritate un chinez care nu știe să scrie și să citească, și că în școalele chinezești nu se primesc decît copii care știu să scrie și să citească.

Aceasta dovedește că scrierea chinezească e un lucru mai ușor decît ne pare nouă.

Înainte de toate, semnele sînt astfel chibzuite ca să poată fi ușor învățate, ba să poată ghici înțelesul lor chiar și acela, care nu le-a învățat. Ele sînt parte figuri intuitive, parte derivări din imagini intuitive. Astfel, o linie orizontală însemnează „unitate“, „început“ un semicerc „cer“, o linie verticală „comunicațiune între sus și jos“, o curbă „încovoiat“, o virgulă trasă spre dreapta „dreapta“, una spre stînga „stînga“ și așa mai departe. Tot astfel semnele pentru noțiuni de anumite animale și lucruri sînt derivate din imaginile acestor animale și lucruri.

Sînt acum jucării pentru copii, pe care se află asemenea semne. E de exemplu pe una figura omului, pe alta aceeași figură mai simplificată, iar pe alta redusă la cîteva trăsături și în cele din urmă semnul grafic pentru „om“. Tot astfel pentru „animal“, „casă“, „munte“ și în genere pentru lucrurile pe care copiii le cunosc din propria lor intuițiune. Fiecare semn este în cele din urmă un fel de „rebus“, pe care copiii se deprind a-l dezlega.

Pentru ca să înțelegem taina acestei dezlegări, trebuie să ne înfățișăm legile cugetării omenești.

Cele 489 cuvinte chinezești se întrebuințează înainte de toate pentru numirea celor mai obicinuite lucruri ; le sînt dar tuturor cunoscute. Cele 214 semne ideografice reprezintă însă mai mult noțiuni cu desăvîrșire abstracte, ca „alb“, „lung“, „greu“, „bun“ etc.

Prin aceste semne grafice chinezul poate să scrie orișice. Nu poate însă să scrie nimic cu vreunul din cele 489 semne fonetice, ci le întrebuințează numai pentru înlesnirea scrierii.

Astfel „pește“ va să zică în chinezește „pe“, dar „pe“ va să zică și alb ; „pe“ are vreo cincizeci de înțelesuri deosebite. În zadar s-ar pune dar semnul pentru „pe“, căci nimeni nu poate să înțeleagă de care anume „pe“ e vorba.

El trebuie să indice, că e acel „pe“ care înoată în apă. Pot însă să fie mai multe lucruri ce înoată în apă, pe care în limba comună le cheamă „pe“. El trebuie dar să scrie noțiunea altfel.

Voind să scrie, chinezul analizează noțiunea. Astfel, voind să scrie „bou“, el se întreabă : Ce este boul ?

Răspuns : Un animal.

Pune dar semnul „animal“.

Dar boul are oase : mai adaugă la animal și semnul „os“.

Urmînd astfel cu analiza mai departe, mai adaugă semnele „mamifer“, „cvadruped“, „rumegător“ și „domestic“. Mai sînt însă afară de bou și alte animale vertebrate, mamifere cvadrupede rumegătoare domestice : el trebuie dar să mai indice diferența specifică, adecă o însușire prin care boii se deosebesc de toate celelalte rumegătoare domestice. E însă foarte greu să găsim această diferență specifică, fiindcă trebuie să cunoaștem foarte bine atît boul, cît și celelalte rumegătoare domestice, pentru ca să știm care e însușirea pe care o au toți boii, dar nu o au alte rumegătoare domestice. Chinezii se ajută dar cu numele și, dacă nici unul dintre rumegătoarele domestice nu se numește ca boul, pune semnul fonografic pentru cuvîntul „bou“ drept diferență specifică.

El va scrie dar : animal vertebrat mamifer cvadruped rumegător domestic, căruia i se zice „bou“.

Simțim numaidecît că aici sînt unele semne de prisos, căci dacă e rumegător, e și cvadruped, și mamifer, și vertebrat și animal.

Ca să nu fie nimic de prisos, s-au derivat semne nouă pentru noțiunile de gen. Astfel din combinarea semnelor „animal“ și „os“ s-a derivat un semn pentru noțiunea „vertebrat“ și așa mai departe pentru cele mai principale noțiuni de clasificare. De aceea învățînd să scrie, chinezul se deprinde a clasifica lucrurile și ideile și nici că poate să scrie o noțiune pe care nu știe să o clasifice. Clasificarea e ceea ce învață el în școală. Tocmai de aceea însă nu toți oamenii știu în China să pună toate noțiunile pe hîrtie : fiecare le poate scrie numai pe acelea, asupra căror e pe deplin lămurit.

Dicționarul chinezesc cuprinde vreo 80 000 noțiuni ; numai arareori se ivesc însă oameni distinși, oameni de știință, care pot să le scrie pe toate. De asemenea nu toți chinezii pot să înțeleagă cu destulă siguritate ceea ce e scris în toate cărțile chinezești. Știe însă fieștecare om să scrie noţiunile cu care operează în viaţa lui practică, şi atît e destul.

Stînd astfel lucrurile, orişicine poate să înţeleagă deosebirea foarte esenţială dintre scrierea noastră şi cea chinezească.

Scriind noi cuvinte prin semne ce arată sunetele din care ele se compun, putem să scriem şi cuvinte pe care nu le înţelegem. E destul să ştim care sînt sunetele din care se compun şi care e şirul în care aceste sunete urmează unul după altul. Tocmai de aceea putem să şi rostim cuvinte pe care nu le înţelegem, să şi operăm cu noţiuni asupra cărora nu sîntem lămuriţi. Şi, în adevăr, numai foarte puţini dintre noi pot să susţie că îşi dau totdeauna seamă despre înţelesul cuvintelor pe care le rostesc ori le scriu, şi despre foarte mulţi se poate susţine că numai rar sînt lămuriţi asupra valorii noţiunii cu care operează.

La chinezi e aceasta aproape preste putinţă, deoarece chinezul de mic se deprinde a opera numai cu noţiuni pe care le are pe deplin precizate, căci numai pe aceste le poate scrie, iar cuvîntul nu e pentru el, ca pentru noi reamintirea prin sunete a noţiunii, ci numai unul dintre elementele de care se foloseşte pentru exprimarea cugetărilor sale. Cuvintele învăţate pe de rost nu au pentru el nici o valoare. Tocmai de aceea însă chinezul are un mijloc sigur pentru constatarea ştiinţei de care dispune un om : ştie fieştecare ceea ce poate să scrie desluşit. Astfel oamenii de ştiinţă se împart în categorii după numărul noţiunilor, asupra cărora sînt lămuriţi, adecă a ideilor pe care pot să le desluşească prin scriere.

O NOAPTE ÎN GRANADA

(REPREZENTAŢIE ROMÂNĂ DE OPERĂ ÎN SIBIU)

De cîte ori Reuniunea noastră de cîntări se produce în public, o strîmtorare cu totul particulară ne cuprinde pe toţi cei ce avem datoria de a ne pronunţa asupra succesului producţiunii. Sîntem şi noi membri ai Reuniunii şi avem pe cei mai de aproape ai noştri în rîndul celor ce foarte mult ostenesc, pentru ca să asigureze succesul ; astfel nu ne putem pronunţa decît cu foarte multă rezervă, dacă voim să nu producem chiar şi în publicul român impresiunea că sîntem preocupaţi să scoatem la iveală propriile noastre merite.

Niciodată însă acest simţămînt de strîmtorare nu a fost atît de puternic ca acum, după prima reprezentaţiune a operei *O noapte în Granada*.

Sarcina, pe care Reuniunea noastră de cîntări a luat-o asupra ei, e atît de grea, încît foarte mulţi dintre noi se spăriaseră oarecum de îndrăzneala conducătorilor Reuniunii, mai ales cînd se gîndeau că vorba era de a răspunde la aşteptările unui public cu gust muzical atît de dezvoltat ca cel din Sibiu. Succesul a fost însă atît de strălucit, încît nu mai e vorba pentru noi numai de mulţumirile muzicale pe care le-am avut, ci şi de o legitimă mîndrie, şi de mulţumire sufletească că noi înşine sîntem aceia care au obţinut succesul.

Da, este pe cît de firesc, pe atît de legitim simţămîntul de înduioşare care m-a cuprins pe mine şi desigur că a mai cuprins şi pe foarte mulţi alţii ieri-seară în faţa părților mai strălucinte din *O noapte în Granada*. Aș fi dorit ca mulți români, ca toți românii să fie de față, să-și oprească răsuflarea, să își deschidă inimile și să se pătrunză de gîndul că viața aceasta întreagă, că zbuciumările noastre toate nu au alt înțeles, nu alt scop, decît ca să ne putem ridica din cînd în cînd în acele regiuni senine în care se afla ieri-seară publicul adunat în sala teatrului din Sibiu.

Și cînd privesc lucrul din acest punct de vedere, nu îmi mai poate arunca nimeni vorba că sînt preocupat și că scot la iveală meritele celor mai de aproape ai mei.

O seamă de oameni, bărbați și femei, trăind aici în acest oraș atît de muzical, au luat hotărîrea de a se întruni mai adeseori pentru ca să cultiveze muzica și apoi împreună să propage gustul muzical printre români. O fac pentru mulțumirea lor particulară, dar e nobilă mulțumirea aceasta, și, făcînd-o din toată inima, ridică încetul cu încetul nivelul întregei societăți române.

Nu mai e dar vorba de un lucru de importanță locală, ci de o propagandă culturală care s-a pornit din Sibiu, și fieștecare dintre producțiunile Reuniunii este un fel de examen al progreselor făcute și totodată un act de înrîurire binefăcătoare asupra publicului celui mare.

Trebuie să regretăm că singuri românii din Sibiu și cei din împregiurimile Sibiului se pot bucura de această nobilă înrîurire, ne mîngăie însă gîndul că, deși mai pe încet, propaganda tot străbate în cercuri din ce în ce mai largi, cu atît mai vîrtos, cu cît partea cea mai mare a membrilor Reuniunii se recrutează din generațiunea mai tineră, care preste un an, doi pleacă de aici, ducînd cu ea și gustul muzical, pe care l-a dobîndit.

Atît drept introducere, și să vedem acuma reprezentațiunea.

Nu ne vom pronunța asupra muzicei în sine. Pentru aceia care nu cunosc opera lui Conradin Kreutzer, *O noapte în Granada (Ein Nachtlager in Granada)* e destul să știe că opera a fost studiată de Reuniunea de cîntări din Sibiu și sub conducerea d-lui G. Dima, pentru ca să fie convinși că e vorba de unul dintre giuvaerele muzicei germane. Noi adăugăm numai că textul ni se prezintă în o traducere foarte bună, făcută, pare-ni-se de d-l Dima.

Greutatea întregei opere o poartă Gabriela, voce sopran, și baritonul, un vînător.

Rolul Gabrielei a fost cîntat de doamna dr. Ioan Crișanu, iar al vînătorului de d-l profesor de muzică N. Popovici, care a binevoit să vină de la Caransebeș spre a-și da concursul pentru această reprezentațiune.

Celelalte roluri sînt mici și de importanță mai mult ori mai puțin secundară. Relevăm dintre ele îndeosebi pe al păstorului Gomez, cîntat cu bun succes de d-l G. Pop, și pe al căpteneiei păstorilor, cîntat cu efect de basistul nostru Isaia Popa.

Partea pentru noi cu deosebire importantă sînt corurile, în care ni se prezintă Reuniunea ea însași.

Mai nainte de a ne pronunța noi înșine, punem sub ochii cetitorilor noștri aprețierile ziarelor germane din Sibiu.

„Silitoarea noastră Reuniune română de cîntări — zice *Hermannstädter Zeitung* — s-a apucat de o problemă mare prin aceea c-a întreprins reprezentarea unei opere ca *Nachtlager*-ul lui Conradin Kreutzer. Avînd însă în vedere zelul Reuniunii și excelența cunoscută a conducerii lui, tot se putea spera că marea întreprindere va reuși și, în adevăr, sosi ziua de 15 aprilie, aleasă pentru reprezentațiune, opera fu reprezentată și anume atît de excelent, încît nu e cu putință să ne pronunțăm asupra ei altfel decît cu laudă.

Părțile principale în această operă sînt a păstoriței, Gabriela, și a Vînătorului; ceilalți soli sînt mai mult episoade. Gabriela și Vînătorul au fost bine, chiar foarte bine, ceilalți soli de asemenea au corespuns, și astfel nu se putea decît ca opera să reușească. Dar nici sala îndesuită nu a lipsit a-și manifesta aprobările. Cele mai bine reușite au fost după părerea noastră netăgăduit corurile — atît de desăvîrșite și de pline, cum nici de la cele mai bune societăți de operă n-am putut să le auzim — marele duet între Gabriela și Vînătorul în actul întîi, romanța *Ce glas duios pătrunde* din actul întîi, apoi marea scenă și aria Vînătorului, *Noaptea e frumoasă*, la începutul actului al doilea, care a și fost punctul culminant al intregei opere, mai ales fiind rolul Vînătorului jucat de un cîntăreț atît de consumat ca în cazul acesta.

La sfîrșitul operei au fost chemați pe scenă prin aplauze zgomotoase nu numai soliștii, ci și excelentul dirigent, d-l profesor G. Dima, exprimîndu-i-se meritata recunoștință pentru lucrarea neobosită și pentru excelentul succes.

Prin reprezentarea atît de excelent reușită a *Unei nopți în Granada* Reuniunea a obținut un succes hotărît și netăgăduit, și meritul este în prima linie al zelului Reuniunii, dar nu mai puțin al zelosului și stăruitorului dirigent d-l. G. Dima."

Atît *Hermannstädter Zeitung.*

Celălalt ziar german din Sibiu, *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*, e oarecum mai sever, dar tocmai de aceea chiar și mai călduros în aprețierile lui :

„Un eveniment teatral neobicinuit — zice *Tageblatt* — a umplut ieri pînă la cel din urmă loc teatrul nostru orășenesc. Reuniunea română de cîntări de aici a reprezentat — ca producțiune ordinară pentru membrii ei — și precît permitea spațiul și pentru publicul cel mare, cu concursul d-lui profesor Popovici, ca oaspe, *O noapte în Granada* de C. Kreutzer și a obținut prin aceasta un succes frumos și hotărît, astfel că astă dată s-a înșelat în așteptările ei și acea parte din public, care, cedînd unei impulsiuni nu numai de curiozitate, dar și de cruzime, ia cu predilecțiune parte la reprezentațiunile de diletanți, ca să se bucure de manifestațiunile fluidului febril, care îi trece de regulă pe diletanți. S-a jucat uimitor de bine și, pînă la oarecare mici amănunte, s-a cîntat sigur și frumos.

Nu știm de ce Reuniunea și-a ales anume *o operă* pentru producțiunea ei ordinară și nu voim să cercetăm dacă pentru dezvoltarea ei în sens suitor nu s-a creat prin aceasta o faptă care trebuie să ne pună pe gînduri. Se înțelege însă de la sine că s-a ales *această* operă, sigur fiind concursul d-lui Popovici. Căci, cu toate că e trecută de cincizeci de ani acum, această operă cuprinde în ea o bogăție de melodii ce încîntă inima și auzul și prezentă atît de puțin greutăți scenice, încît reprezentarea ei se recomandă de la sine.

Înainte de toate — urmează *Tageblatt* — se cuvine onorabilului oaspe mențiunea cu laudă. El a adus pentru prințul regent farmecul adimenitor și gingășia rarei sale voci de bariton-tenor, la care nu am fi dorit să mai adăugăm decît pe ici, pe colo încă un fel de bărbăție aspră și impunătoare. Ne așteptam, ce-i drept, ca romanța tocită *Un vînător sînt eu* să sune drept ceva cu totul nou și ca în duetul cu Gabriela anume părți sentimentale, curat lirice, să fie scoase cu cel mai frumos efect la iveală ; însă în aria cea mare din actul al doilea, ce părea a fi fost scrisă anume pentru acest cîntător, d-l Popovici s-a întrecut pe sine însuși.

Alăturea cu d-l Popovici, doamna Cr[ișanu], ca Gabriela, avea o pozițiune grea ; cu toate că părea însă indispusă, ea și-a purtat rolul chiar și pentru o cîntăreață de profesiune destul de însemnat, cu o binefăcătoare sinceritate și cu multă gingășie. Păstorii, între care mai ales cel ce reprezenta pe Ambrosio, de asemenea s-au susținut în rolurile lor.

Ceea ce pre lîngă toate celelalte a dat însă reprezentațiunii de ieri un farmec neobicinuit a fost corul, cum el a umplut scena la finea actului întîi și mai ales în finală, unde ridică la un efect puternic rugăciunea *Au sunat clopotele de seară.* Aici se simțea mîna măiastră și inspirațiunea dirigentului Dima, care desigur că în reușita reprezentațiunii va fi găsit cea mai frumoasă răsplată a multelor sale osteneli. Textul românesc, ieșit pare-ni-se și el tot din peana lui, suna bine de tot."

Din aceste aprecieri cetitorii noștri vor fi primit desigur convingerea că nu e vorba de niște încercări începătoare, ci de o producțiune de o valoare hotărîtă. Că noi înșine sîntem încîntați de reușita serii, aceasta de sine se înțelege ; am fi fost încîntați și de mai puțin, căci abia ieri-alaltăieri am început și trebuie să ne bucurăm chiar și de cel mai mic progres. Cu deosebire important pentru noi este să știm că producțiunea a fost ținută la înălţimea nivelului culturii muzicale generale şi că trebuia să fie mulţumit cu ea orişice om cu gust muzical, fie el ori nu român, fie-ne ori nu binevoitor.

Este, fără îndoială, serioasă întrebarea pe care o atinge colegul nostru de la *Tageblatt*, şi parcă ne-ar veni şi nouă să ne temem că Reuniunea noastră a mers prea departe, cînd s-a ridicat pînă la reprezentarea unei opere. Căci ce are să urmeze mai departe ? S-a făcut începutul cu cîntece mai mici şi mai uşoare. S-a urmat apoi punîndu-se în studiu bucăţi mari şi grele, cum au fost cele executate la ultimele două concerte. Sîntem acum ajunşi la o operă, care a reuşit şi ea. Ce are să fie mai departe ?

Tot ce a fost pînă acum : cîntece mici şi uşoare, bucăţi mai mari şi mai grele şi din cînd în cînd iar cîte o operă mai uşoară, potrivită cu puterile de care dispunem.

E nesfîrşită scara dezvoltării culturale în care ne aflăm şi nu ne putem teme că ne vom urca vreodată prea sus în ea. Reuniunea noastră e mai mult ca altele de felul ei un focar de cultură.

Ce vedem noi românii, noi înşine, în Reuniunea aceasta ? Ce vedem în reprezentaţiunea de ieri-seara ?

S-au găsi aici în Sibiu cîţiva români, bărbaţi şi femei, toţi din generaţiunea mai tînără, care sub înrîurirea societăţii germane din acest oraş cu atîta slăbiciune pentru muzică, au început să se ocupe la ei acasă cu muzica şi să-şi petreacă oarele libere cu clasicii muzicei moderne, fără îndoială o foarte nobilă pierdere de timp.

Alţi români, tot oameni culţi, au şi ei timp liber şi nu ştiu să-l petreacă într-un mod tot atît de nobil. Şi parcă te doare oarecum, cînd te gîndeşti că aşa este, căci e sădită în firea omului dorinţa de a-i comunica şi celui mai de aproape al tău mulţumirile pe care le ai însuţi şi te doare cînd vezi că nu e accesibil pentru ele. Durerea aceasta, naţională oarecum, i-a făcut pe românii cu cultură muzical să se întrunească, să cultive împreună muzica şi să propage între fraţii lor iubirea pentru muzică.

Înfiinţată odată Reuniunea, ceea ce pînă acum era un lucru particular, devine un aşezămînt naţional.

A dirijat alaltăieri-seară d-l G. Dima reprezentaţiunea unei opere şi a dirigiat-o bine.

Un german, chiar nici un maghiar nu ştie ce va să zică aceasta în gîndul nostru, al românilor.

E primul român pe care l-am văzut dirigind o operă, şi a dirigiat-o astfel, cum ar fi dirigiat-o şi un german.

Omul acesta a mers din mijlocul nostru la izvorul culturii muzicale germane, ca să adune în el tot ceea ce poate să cuprindă sufletul lui şi apoi să vină acasă şi să ne fie dascăl în ale muzicei, dirigent, povăţuitor pentru propria noastră dezvoltare muzicală.

Tot astfel şi d-l Popovici, care a cîntat atît de frumos, este un elev al celei mai bune şcoli germane şi un propagator al culturii muzicale între români.

Nu tot astfel însă Doamna Crişanu, nu tot astfel d-l Popa, nu tot astfel d-l Pop, nu tot astfel cele cîteva puteri muzicale, femei şi bărbaţi, pe care le avem în Reuniunea noastră şi care nu au ieşit la această ocaziune individuală la iveală, dar au făcut ca corurile să fie partea splendidă a serii. Şi aceste puteri s-au format sub impulsiunea primită de la societatea germană din Sibiu, însă ele s-au dezvoltat prin Reuniunea noastră şi sub povăţuirea propriului nostru dascăl muzical, şi de aceea ne sînt oarecum mai preţioase, fiind primele rezultate ale silinţelor noastre în această ramură culturală.

Şi prin aceasta e indicată direcţiunea în care are să se dezvolte Reuniunea noastră : ea are să producă puteri muzicale din ce în ce mai bune şi mai multe, pentru ca prin ele să propage în cercuri mai largi şi tot mai largi gustul muzical între români. A făcut-o aceasta ieri prin cîntece mai uşoare, o face astăzi prin reprezentarea unei opere, o va face mîne iar prin cîntece uşoare : menirea ei este de a adapta cu firea noastră o cultură muzicală superioară, dar la urma-urmelor străină.

Ca să fie aceasta cu putinţă, trebuie înainte de toate să se producă în noi înşine simţemîntul că avem *aptitudinile* cuvenite, pentru ca să ne ridicăm la nivelul la care aspirăm ; aici e importanţa reprezentaţiunii de alaltăieri-seară : ea ne-a dovedit că avem aptitudinile. A fost îndrăzneaţă întreprinderea, dar reuşita ne-a convins că putem să îndrăznim, că putem să ne permitem chiar şi luxul de a pune în scenă o operă, numai dacă ne dăm toată silinţa, căci avem, moştenite de la părinţii noştri inculţi, nişte calităţi, care ne iartă multe. Aceasta o simţeau conducătorii Reuniunii cînd au zis : „Vom pune în studiu opera *O noapte în Granada*“. Ei nu voiau să impună, nu-şi făceau iluziunea că vor produce prin tinera Reuniune română ceea ce poate o Reuniune germană : scopul lor era să-i încuragieze pe români, să dea impulsiune pentru silinţe mai mari şi tot mai mari, şi acest scop a fost realizat.

Şi de aceea reprezentaţiunea de alaltăieri-seară n-a fost pentru noi o nobilă petrecere, ci un adevărat eveniment, care va împintena pe românii din toate centrele de viaţă şi va contribui mult la ridicarea nivelului general.

Numai prin *aceasta* se pot răsplăti nobilele silinţe pe care şi le-a dat doamna Crişanu, ca să-şi ţină poziţiunea alăturea de un cîntăreţ atît de consumat ca d-l Popovici, numai prin aceasta au înţeles ostenelele şi sacrificiile membrilor Reuniunii şi mai ales ale conducătorilor ei.

Cînd, în actul întîi, intră corurile în scenă şi scena se umple, e atîta viaţă, atîta graţie în ţinută şi în mişcări, atîta armonie în întregul spectacol, încît privitorul simte numaidecît că nu are a face cu nişte corişti de profesiune, nu cu statişti puşi la cale, ci cu oameni culţi, care fac din iubire şi cu toată căldura inimii lor ceea ce fac.

S-a cerut, fără îndoială, multă deprindere pentru ca să se poată produce acest efect, însă nu dresura e ceea ce iese la iveală, şi întrebarea e *cine* a fost dresat, la iveală iese bunăvoinţa a fieştecăruia, la iveală ies aptitudinile individuale ale tuturora, la iveală iese sinceritatea cu care se silesc cu toţii ca să deie tot ceea ce au mai bun în ei.

Da, însă jos în cuşca sufleorului, stetea ghemuit d-l Eugen Brote, în dosul culiselor se afla, ca regizor, d-l dr. A. Brote, pe pultul de capelmaiestru bătea tactul d-l G. Dima, în mijlocul scenei se afla d-l Popovici şi doamna Crişanu, care toţi au ostănit din greu ca să asigureze succesul, iar în mijlocul „coriştilor“ era doamna E. Brote şi d-l Crişanu, doamna Dima şi doamna dr. Moga, sora ei, şi d-l V. Bologa, fratele ei, acolo era îndelung răbdătoare d-na dr. A. Brote, care a ostenit săptămîni de zile acompaniind studiile : aceştia erau tot oameni, care lucrau unii din iubire pentru alţii şi cu dorinţa de a-şi procura înainte de toate ei înşişi o mulţumire.

Au avut această mulţumire, şi ştim prea bine că sînt pe din destul răsplătiţi prin ea. Să-mi deie însă şi mie voie de a exprima, ca cronicar, sentimentul public, încredinţîndu-i despre generala recunoaştere a meritelor pe care şi le-au cîştigat pentru ridicarea nivelului nostru cultural, şi rugîndu-i să stăruie înainte pe calea în care se află.

UN NOU ADEPT

I

E lucru ştiut de toată lumea română că noi, oamenii grupaţi împregiurul *Tribunei*, sîntem aderenţi ai aşa-numitei *„direcţiuni noi“*, care acum nu mai e deloc nouă. Şi sîntem nu de ieri, nu de alaltăieri, ci de mult acum, chiar dintru începutul modestei, dar stăruitoarei noastre lucrări literare.

Era un timp, cînd Maiorescu era aici în Ardeal foarte urgisit, fiindcă îndrăznea să combată cu toată asprimea *exagerările* Şcolii de la Blaj, căreia altfel i se cuvine un loc atît de însămnat în dezvoltarea noastră literară. Noi eram şi atunci aderenţi ai „noii direcţiuni“ şi nu ne simţeam deloc atinşi, cînd ni se zicea în *batjocură* că sîntem *„Junimişti“*, ucenici ai lui Maiorescu, ci am lucrat înainte ca să propagăm aici ideile preconizate de „Junimea“ din Iaşi. Am lucrat şi am luptat, ba lucrăm şi tot mai luptăm încă, fiindcă ideile noastre sînt în contrazicere atît cu tradiţiunile literare ale mai multor generaţiuni, cît şi cu preocupaţiunile altfel generoase ale unei părţi din contimporanii noştri, şi astfel numai luptînd şi pas cu pas putem răzbi.

Trebuie dar să ne bucurăm cînd ni se anunţă de undeva vreun nou adept, un nou susţiitor, un nou luptător, cînd contingentul ni se sporeşte cu unul.

„Junimea“ însă, căreia i s-a zis adeseori — poate cu oarecare drept — că este o „societate de mutuală admiraţiune“, nu îşi numără membrii, ci îi cîntăreşte, şi de aceea a proclamat pentru întrunirile ei literare principiul : *„Entre qui veut, reste qui peut“* — *„Întră cine vrea, rămîne cine poate“*.

Întrebarea e dar dacă noul adept e dintre cei ce pot să rămînă.

Nu este ! vor striga cei mai mulţi cînd vor afla că acest nou adept e unul dintre cei doi titulari ai celor două catedre de literatură română de la cele două universităţi maghiare.

Noi nu sîntem de aceeaşi părere.

Cît pentru unul dintre aceşti titulari, d-l Alexandru Roman, d-sa este om vechi, cu poziţiune de mult hotărîtă în viaţa noastră literară, şi chiar putînd să rămînă, nu voieşte să între. Colegul d-sale însă, d-l Grigorie Moldován, om mai tinăr şi poate cu vederi mai moderne, este un factor încă necunoscut în viaţa noastră literară şi nimeni nu poate şti care este adevărata valoare a acestui nou factor.

Deocamdată ştim numai că de aici înainte la Universitatea din Cluj nu se va propaga spiritul pe care îl propagă d-l Alexandru Roman la cea din Pesta, căci noul titular de la Cluj este un admirator al lui Maiorescu, un zelos aderent al „noii direcţiuni“, adecă — aşa între noi să fie zis — un tovarăş de luptă al nostru.

Nu-l cunosc pe d-l Grigorie Moldován decît din cîteva articole publicate prin deosebite ziare maghiare şi din cîteva încercări literare scrise tot în limba maghiară ; din aceste am dobîndit însă convingerea că nu este neîntemeiată reputaţiunea pe care o are d-sa în cercurile române. Nu trebuie cu toate aceste să scăpăm din vedere că astăzi d-l Grigorie Moldován este profesor de limba şi literatura română la o universitate la care mulţi tineri români îşi fac studiile ; din consideraţiune către aceşti tineri trebuie să-i dăm profesorului importanţa care omului poate că în adevăr nu i se cuvine.

Precum se ştie, d-l Grigorie Moldván a luat concediu pentru semestrul acum curgător. Nu ştiu de ce. Unii susţin că l-a luat fiindcă se temea că nu va avea auditoriu, iar alţii iau acest concediu drept timp de pregătire. Va fi una, va fi alta, vor fi amîndouă deodată, bine este cum s-a făcut, fiindcă sînt între tinerii de la Universitatea din Cluj mai mulţi care cunosc literatura română mai bine ca d-l Grigorie Moldován, care ar fi avînd să le fie povăţuitor în studiarea literaturii române.

Convingerea aceasta a putut orişicine să o dobîndească din primele probe, pe care le dă d-sa despre competenţa sa în materie de literatură română, două dări de seamă despre *Etymologicum Magnum Romaniae,* publicată una într-un ziar din Cluj, iar cealaltă în foiţa oficiosului *Nemzet* din Budapesta.

Mă voi mărgini la această a doua dare de seamă, pe care şi d-l Moldován a pus mai mult temei, deoarece a publicat-o într-un mai important ziar.

În această dare de seamă asupra unei lucrări ştiinţifice constat înainte de toate un lucru străin oamenilor cu deprinderi literare, pe care îl pun în sarcina înrîuririi maghiare, sub care a crescut şi lucrează autorul: *o tendenţă.*

D-l Moldován nu scrie pentru că ştie adevărul şi voieşte să-l propage între cei ce nu-l ştiu, ori să-l susţie faţă de cei ce îl tăgăduiesc, ci pentru ca să producă un *efect* şi anume un efect favorabil propriei sale persoane.

Efectul acesta e dispreţul faţă cu toţi aceia cari au lucrat ori lucrează aici în ţara noastră pentru cultivarea limbii şi literaturii române.

D-sa n-a avut nobila ambiţiune de a-şi cîştiga titluri la stima şi la iubirea fraţilor săi români. Urmarea este că a fost exclus din societatea română, şi că nici un român, care ţine la stima şi la iubirea fraţilor săi, nu mai şede la aceeaşi masă cu d-sa, nu mai stă de vorbă cu d-sa, nu mai vrea să aibă a face cu d-sa nici în clin, nici în mînec, nici la coborîş, nici la urcuş. Jignit de această excomunicare din obştia românească, vine acum să le spună maghiarilor că aceia care l-au exclus din mijlocul lor sînt nişte nemernici, şi ia drept mărturie tot autorităţi mari, pe Maiorescu, pe Hăjdău, chiar pe regele Carol I, care toţi sînt de părerea d-sale.

Tendenţa aceasta e lămurită şi urmărită cu consecvenţă. Cînd ne dăm însă seama *ce ştie* d-l profesor şi *cum judecă,* aflăm c-a apucat numai pe ici, pe colo cîte ceva, că n-a urmărit cu destulă luare-aminte nici măcar

mişcarea literară a timpului în care trăieşte şi că nu e în stare să-şi formeze o idee clară despre cele ce se petrec în viaţa noastră literară.

„România — începe d-l Grigorie Moldován — le-a grăit astfel oamenilor de ştiinţă români din Ungaria:

«De la voi am primit toată lumina; unirea mea Şincai a suscitat-o în secolul trecut; instrucţiunii mele Lazăr i-a dat direcţiune; literatura mea ziaristică am primit-o de la Bariţiu; războaie şi împărechieri interne m-au preocupat veacuri îndelungate, n-am putut să cultivez cîmpul limbei, iarba creşte pe el cu îmbelşugare, sînt nenumărate pe el florile, dar multă e şi buruiana: veniţi, cultivaţi-l, ordonaţi locul şi numele fieştecărei flori, ca să ştiu ce am.»“

D-l profesor citează apoi pe Sion, care spune, că e *„dulce şi frumoasă limba românească“,* apoi urmează:

„Această limbă frumoasă au terfelit-o filologii noştri; această limbă au scos-o din firea ei, din forma ei, au pus pe ea fustă, turnură şi chinion, i-au făcut dantură nouă, i-au sulemenit cei doi obraji şi limba s-a făcut o schimositură. De dinţii ei să nu te atingi, căci cad, părul îi iese, pe obrajii ei nu poţi să apeşi sărutul, fiindcă sulimanul te pătează.

Presa din Ungaria predică într-o limbă cu totul nouă; în Academie tot oamenii noştri au făcut un nou dicţionar, în trei volume groase, cu mai multe mii de cuvinte noi, ca în secolul trecut chinezul Chein-lung, nimeni nu le ştia, decît aceia care le iscodiseră, Laurian, Massim, Hodoş şi Bariţiu.

Steaua conducătoare era romînismul, scopul de a purifica limba de tot cuvîntul străin, de toată forma străină — pînă la nărozie.“

Se ridică însă Maiorescu şi începe lupta.

„Maiorescu — zice d-l Moldován — a scris mai multe broşuri *(röpiratot),* în care biciuieşte cu asprime limba neromânească a foilor române din Ungaria şi arată că limba în care scriu aceşti scriitori e cea mai stricată. Renumita gramatică a lui Cipariu, *Dicţionarul Academiei* şi *Tentamen criticum* al lui Laurian le numeşte curiozităţi literare.“

Intervine apoi Alecsandri, intervine Urechiă, intervine Hăjdău, intervine, în sfîrşit regele Carol I şi se creează *Etymologicum Magnum Romaniae*.

D-l Moldován mai citează şi discursul rostit de regele Carol I în cestiunea aceasta, apoi încheie :

„A fost trebuinţă de intervenirea regelui ca să înceteze ridicola lucrare a creării de limbă prin maioritate de voturi ; a fost trebuinţă de glasul regelui ca să între în Academie limba poporului în locul acelei creaţiuni ce nu putea rezista la nici un fel de critică şi pe care, precum s-a enunţat şi regele, poporul n-o înţelegea.

În România aerul s-a curăţit, dar şi limba respiră liber şi cu plumîni sănătoase. În toate ramurile guvernamentului, în legislaţiune, pe toate catedrele, în saloane, limba poporului s-a ridicat deasupra, şi dicţionarul lui Laurian a fost dat cu toate curiozităţile lui la o parte.

Nu astfel însă la noi. La noi în gimnaziile române, la cele două universităţi, în presă (afară de *Tribuna)*, în întreaga societate se evită orişice cuvînt străin, şi mai ales dacă e maghiar nu i se dă graţie în nici un fel de împregiurări.

. . . .

Nici douăzeci de ani nu trebuiesc şi România nu va înţelege limba noastră, fiindcă la noi direcţiunea cea bună nu are reprezentant."

Nu are reprezentant ?

Dar noul titular al catedrei de la Universitatea din Cluj nu este oare cel mai declarat reprezentant al acestei bune direcţiuni ?

Da ! — precum se vede — el este, dar tocmai aceasta ar putea să-i strice foarte mult direcţiunii.

S-a trezit cam tîrziu d-l Grigorie Moldován cu zelul său pentru *„dulcea şi frumoasa limbă a poporului"*, pe care a învăţat-o, aşa cred, de la maică-sa, precum am învăţat-o şi noi, ăştialalţi, de la maicele noastre, şi în care va fi cerut, precum am cerut noi, prima bucată de pîne ; prea tîrziu s-a trezit, şi acum, după ce atîta amar de timp a cerut în altă limbă pînea de toate zilele, prea mult mă tem că iubirea cătră limba maicii sale îi va fi luată drept făţărie, şi că d-sa va strica numai cauzei pe care vrea să o servească.

II

Voind să examinăm probele, pe care noul titular al catedrei de la Cluj ni le dă despre competenţa sa în materie de literatură română, sîntem, înainte de toate, oarecum surprinşi de forma în care ni se prezintă aceste probe, de *stilul* d-lui Grigorie Moldován.

Pentru cetitorii români stilul acesta e prea bombastic, prea încărcat cu fel de fel de flori şi floricele, prea puţin potrivit cu cestiunea pusă în discuţiune şi cu importanţa ce i se dă celui ce discută.

Am fi însă nedrepţi, dacă l-am judeca pe autor din punctul de vedere al cititorului român, la care nu se adresează. Adresîndu-se la publicul maghiar, scrie şi discută aşa, cum *acest* public gustă scrierea şi discuţiunile.

Aşa se scrie în limba maghiară, cum scrie d-l Grigorie Moldován.

Era un timp, cînd mă aflam pe deplin în curent cu mişcarea literară maghiară şi ştiam totdeauna cine scrie, ce scrie şi cum scrie în limba maghiară. Alte griji şi alte preocupaţiuni mi-au abătut însă în urmă luarea-aminte de le mişcarea literară maghiară, şi mărturisesc că astăzi nu mă mai pot pronunţa în materie de literatură maghiară cu siguranţa unui cunoscător în puterea cuvîntului. Se poate dar, că le fac literaţilor maghiari o nedreptate, cînd zic că aşa se scrie şi se discută la maghiari, cum scrie şi discută d-l Grigorie Moldován. Nu e însă vina mea, dacă aceasta e convingerea, pe care am dobîndit-o în cei din urmă trei ani, de cînd petrec iar aici şi judec, adeseori chiar fără de voie, asupra producţiunilor literare ale contimporanilor mei maghiari.

Cetind aceste producţiuni, foarte adeseori mi-am adus aminte de o fază din istoria sculpturii italiene.

Pe la începutul secolului XV se ivesc în Italia, mai ales în Roma şi în Florenţa, cîţiva oameni care vestesc o epocă de mărire în dezvoltarea artelor plastice, şi pînă la sfîrşitul aceluiaşi secol epoca se şi inaugurează prin Donatello şi Benvenuto Cellini, ca să fie încheiată cu extraordinară splendoare de Michelangelo Buonarroti, în ale căruia creaţiuni sînt puşi şi germenii decadenţei.

Michelangelo, acelaşi totdeauna, ca sculptor, ca pictor, ca arhitect, îi întrece pe toţi înaintaşii săi în ceea ce priveşte întruparea puterii vii. Cînd e vorba de proporţiunile formelor, el e totdeauna corect şi sever, dar deplinătatea frumuseţei să nu o cauţi la el. E frumoasă *Pietatea* din Biserica Sf-tului Petru, e frumos şi *Cristos* din Biserica Iezuiţilor din Roma, sînt frumoase femeile din Capela Medicilor din Florenţa, dar frumuseţa aceasta dispare alăturea cu creaţiunile sculpturii antice, e sombră cînd o punem în faţa seninelor creaţiuni ale lui Raffaello, e tristă, cînd o comparăm cu zîmbitoarele femei ale lui Leonardo. Cînd e însă vorba de putere, Michelangelo stă singur el şi mai presus de toţi. Ce este *Laocoon* din Vatican, ce *Taurul farnesian* din Neapol alăturea cu *Moise*, alăturea cu *David*, alăturea cu *Brutus*, alăturea cu *Cristos*, care stă gata să ridice crucea. Creaţiunile lui toate ne înfăţişează momente de cea mai violentă acţiune, săvîrşite cu o putere mai presus de fire. Şi de aceea unde dă el cu dalta, începe să curgă sînge cald şi o fieroasă musculatură străbate prin peatra cioplită. *Leda* lui, din Muzeul Naţional din Florenţa, o biată de pasere cioplită din peatră, te încălzeşte, încît ţi-e parcă greu să te mai uiţi la ea. Chiar în picturile sale Michelangelo pune atît de multă putere, încît nici nu mai zugrăveşte, ci sculptează, nu pune formele pe pînză, ci le scoate din ea, cum le scoate din păreţii Capelei Sixtine.

Puterea aceasta nu poate însă să o deie decît acela care o are în el, precum şi avea marele măiestru.

Imitînd dar pe măiestrul lor, ucenicii şi ucenicii ucenicilor se opinteau să dea ceea ce nu aveau, căci nu orişicui îi este dat ceea ce i-a fost lui Michelangelo.

Astfel foarte în curînd după moartea lui Michelangelo, arta plastică italiană alunecă pe un povîrniş şi decade mereu, timp de aproape două sute de ani pînă la Canova, ale căruia forme linse şi adeseori sarbede marchează întoarcerea la modele antice.

Sculptori şi pictori, voind să producă efectele puternice pe care le găseau în creaţiunile lui Michelangelo, se puneau în conflict cu cele mai elementare cerinţe ale bunului-gust. Aceasta mai ales acolo unde Michelangelo trăise şi lucrase, în Florenţa şi în Roma, unde se lucra mai departe la terminarea şi împodobirea Bisericii St. Petru. Astfel sînt de tot hazul statuele colosale din St. Petru şi îngerii de pe Ponte St. Angelo, care se strîmbă, se încruntă şi iau cele mai poznaşe poziţiuni, ca să pară straşnici şi plini de putere — nu sînt însă decît nişte slutenii.

Cam acelaşi lucru s-a întîmplat şi în dezvoltarea literară maghiară.

Nu poate că ar fi ajuns maghiarii la un fel de Michelangelo şi acum s-ar fi aflînd într-o fază de decadenţă. Nu! ei porniseră numai spre o epocă de înflorire literară şi au intrat în faza de decadenţă mai nainte de a fi ajuns să realizeze acea epocă.

Pe la începutul secolului nostru se iveşte în mijlocul poporului maghiar o pleiadă de scriitori care scot în lucrarea literară la iveală nota caracteristică a poporului din care au ieşit, acela zburdatec şi uimitor avînt pe care numai maghiarul îl are şi numai el poate să-l aibă şi care atît de mult a încîntat pe toţi iubitorii de artă din Europa cultă.

Nu-i vorbă, era numai un început, dar începutul era bun, şi întocmai precum în dezvoltarea picturii italiene Filippo Lippi îl anunţă pe Leonardo, Csokonai era prevestitor al unui Petőfi, cum ar fi trebuit să ajungă Petőfi, dacă nu i s-ar fi curmat lucrarea mai nainte de adevăratul ei început.

Pentru maghiari însă începuturile sînt lucrare desăvîrşită, şi Kisfaludy, Vörösmarty, Bajza, Kölcsey, Eötvös, care, deşi autori de necontestată valoare, nu sînt decît nişte urzitori, pentru maghiari sînt *clasici naţionali, eddig és ne tovább* al producţiunii literare.

Ce este atunci Arany, ce este Petőfi, singurii care au ştiut să deie poeziei nota maghiară în toată curăţenia, în toată originalitatea ei adeseori atît de fermecătoare?!

Ei sînt ceea ce Michelangelo a fost pentru urmaşii săi. Dac-ar fi trăit Petőfi, dacă s-ar fi dezvoltat precum începuse a se dezvolta, el ar fi ajuns fără îndoială prin originalitatea lui un poet de valoare universală. Însă în operele pe care a putut să le creeze în nişte împregiurări atît de grele, cum erau acele în care el şi-a început lucrarea, şi în atît de scurta lui clipă de viaţă, în aceste opere admirăm avîntul zburdalnic, admirăm originalitatea atît de adevărată, dar forma nu ne împacă și, cetind scrierile lui, simțim mai presus de toate durerea că omul care le-a scris a murit mai nainte de a fi ajuns ceea ce trebuia neapărat să ajungă.

Da, a murit Petőfi, a murit Arany, a murit Eötvös, au murit ei toți, prevestitorii epocei de înflorire literară și n-a venit în urma lor alt rînd de oameni ca să continuie lucrarea începută de dînșii și să creeze epoca prevestită. Căci nu iartă firea ca ovrei și nemți și slavi renegați să ducă mai departe o lucrare începută de oameni plămădiți în sînul poporului maghiar, firea nu iartă ca străinii, care se pretind numai maghiari, să exprime în lucrarea lor firea cea adevărată a rasei maghiare.

A rămas dar în inimile maghiarilor o nemărginită admirație pentru cei răposați, pe care cei rămași în viață nici pe departe nu pot să-i egaleze, decum să-i întreacă, și a rămas bolnăvicioasa manie de a face ca dînșii. Se îngrămădesc cele mai bizare figuri retorice, se aruncă unul preste altul cele mai nepotrivite, adeseori chiar cele mai bădărănești fraze, ca stilul să pară maghiar și concepțiunile să semene a originale. Se zice apoi : *„Ez ám az igazi, jó ízű magyarság !“*

Nu sîntem noi scriitorii români chemați a drege ceea ce credem că au stricat colegii noștri maghiari în dezvoltarea propriei lor literaturi, și dacă am făcut această cercetare, scopul meu nu a fost și nici că trebuia să fie critica literaturii maghiare moderne. Am constatat răul, fiindcă suferim și noi de el.

Trăim în aceeași țară noi și maghiarii, foarte mulți dintre noi au fost ori sînt crescuți în așezăminte de învățămînt maghiare, chiar propriile noastre așezăminte de învățămînt stau sub influența indirectă a maghiarilor, nicăiri, așa-zicînd, de sub înrîurirea maghiară nu putem scăpa. Am încercat dar să lămuresc cestiunea, fiindcă ea ne privește și pe noi.

Cînd vine un literat maghiar — căci un literat maghiar e d-l Grigorie Moldován — și ne spune că toți literații români din Ardeal au fost și sînt niște schimositori de limbă și că un distins literat român, cel mai autorizat, d-l Maiorescu a condamnat în cei mai aspri termeni întreaga noastră lucrare literară, atunci nu ne rămîne decît să-i arătăm *ce anume* a combătut Maiorescu în lucrarea noastră.

Înrîurirea străină și cu deosebire *înrîurirea maghiară* a combătut-o. Ceea ce ne-a zis el nouă este : să nu facem în românește ceea ce maghiarii fac în ungurește, să ne ferim de aberațiunile pe cari le vedem la maghiari, să rezistăm față de influența străină și mai ales față de cea maghiară și să luăm drept model pe Alecsandri, care deși și-a făcut educațiunea sub înrîurirea cultului popor francez, și-a început lucrarea literară prin o colecțiune de poezii poporale române.

Și fără îndoială un român, care urmează povețele d-lui Maiorescu, nu va scrie ca d-l Grigorie Moldován nici chiar adresîndu-se la publicul maghiar.

El mai întîi și mai întîi nu va scrie decît despre lucruri asupra cărora este bine lămurit. Apoi va spune după cea mai bună convingere a lui adevărul și numai adevărul. În sfîrșit, își va da seamă despre valoarea vorbelor de care se folosește, despre imaginile pe care le deșteaptă în sufletul cetitorului drept termeni de comparațiune și nu va compara limba mai întîi cu un cîmp, apoi cu o femeie sulemenită și terfelită *(pocsékká tették)*, ca să zică în cele din urmă că „limba respiră cu plumîni sănătoase“.

De asemenea *„jó ízű magyarság“* ne-a sfătuit Maiorescu să ferim literatura noastră pînă acum săracă, dar cinstită.

Și, pe cît ne iartă slabele noastre puteri, o vom și feri.

III

Spunîndu-le maghiarilor că literații români din țările Coroanei maghiare sînt niște „schimositori“ de limbă și luînd drept mărturie autorizată pe d-l Titu Maiorescu, titularul catedrei de literatură română de la Universitatea din Cluj ne dă un argument foarte puternic pentru combaterea înrîuririi maghiare.

Căci tot ardelean e și d-l Titu Maiorescu, cum a fost Laurian, Bărnuțiu, Papiu-Ilarian și ceilalți „schimositori“ de limbă. S-a născut, ce-i drept, la Craiova, ca fiu de cetățean român, dar tatăl său, Ioan Maiorescu, era ardelean din Bucerdea de lîngă Blaj, iar mumă-sa ardeleancă din Brașov. Deosebirea e însă că Maiorescu nu a crescut, nu a trăit și nu a lucrat niciodată sub influența maghiară. Și-a început studiile la Brașov, le-a continuat la Viena, unde chiar maiestatea-sa monarhul nostru Francisc Iosif I l-a distins prin o medalie, și le-a completat la Berlin și la Paris.

Terminîndu-și apoi studiile, Maiorescu și-a început lucrarea, însă nu aici, alăturea cu maghiarii și în tovărășie cu oameni crescuți sub influența maghiară și mai mult ori mai puțin inculți, ci la Iași, în mijlocul unui cerc de oameni tot atît de luminați ca dînsul, și în Țara Românească.

Privind deci de acolo, din țara aceea și din cercul acela asupra lucrării noastre și judecînd cu mintea lui ferită de preocupațiuni, Maiorescu trebuia neapărat să constate că sînt anapoda foarte multe din cele ce se petrec la noi, că limba pe care o scriem e neromânească și că o mulțime de idei și apucături false s-au încuibat la noi.

D-l Grigorie Moldován le dă însă maghiarilor o informațiune falsă cînd le spune că Maiorescu a condamnat lucrarea unor oameni ca Cipariu și ca Barițiu. Cît mai ales pentru Cipariu, îndeosebi nici un cunoscător al literaturii române, nici un român doritor de progres nu va susține ceea ce d-l Grigorie Moldován zice că a susținut Maiorescu. Meritele pe care și le-a cîștigat Cipariu pentru istoria și pentru lămurirea limbii române sînt mari și recunoscute de toți; lucrarea lui Cipariu formează o epocă în dezvoltarea noastră literară.

E cu totul altul lucrul pe care l-a combătut Maiorescu: e exagerarea meritelor și ducerea la absurd a principiilor altfel sănătoase ale Școlii de la Blaj.

Iar exagerarea și ducerea la absurd sînt urmări ale înrîuririi maghiare.

Crescuți în școala maghiară, oamenii noștri începuseră să facă pe românește ceea ce maghiarii fac pe ungurește.

Maghiarii au declarat pe autorii lor drept *„clasici naționali“* deopotrivă cu Voltaire, Goethe, Shakespeare, Dante, Gibbon și alții; românii au pus și ei pe autorii lor, dacă se putea, chiar mai presus de cei maghiari.

Maiorescu le-a zis doar: „Nu vă pripiți, ci luați operele autorilor, cetiți-le, judecați cu mintea nepreocupată și vă veți convinge că mult au lucrat ei, dar lucrarea lor nu e decît începutul lucrării pe care avem să o săvîrșim noi și urmașii noștri.

N-avem noi Voltaire, nici Goethe, nici Dante, nici Gibbon, — nimic nu avem afară de un bun început.“

Maghiarii, preocupați de aspirațiuni naționale, nu fac cercetările istorice, pentru ca să scoată la iveală adevărul asupra faptelor petrecute, ci pentru ca să caute pentru națiunea lor titluri de glorie: românii s-au pus și ei să arate că, dacă e vorba, e mai glorios trecutul neamului românesc decît al celui maghiar.

Maiorescu le-a zis doar: „Căutați adevărul, numai adevărul, mărturisiți-l totdeauna și închinați-vă înaintea lui“.

În sfîrșit, maghiarii s-au pus pe lucru să-și curețe limba de elemente străine și să-și facă cuvinte noi, un lucru de tot comod pentru o limbă ca cea maghiară, deși foarte de multe ori absurd; românii s-au avîntat și ei și au început să înlocuiască vorbele „străine“ cu altele mai străine încă, luate din limba latină.

Nu aceasta e însă cauza pentru care limba română scrisă dincoace de Carpați era neromânească: cauza e influența străină și mai ales cea maghiară. Nu puteau să scrie bine românește niște oameni care steteau fie direct, fie indirect sub influența culturală a unui popor abia pornit spre civilizare și ajuns cu toate aceste în o fază de decadență literară — sper că trecătoare — dar de hotărîtă decadență.

Nu i-a trecut însă lui Maiorescu prin minte să proclame principiul că limba românească „dulce și frumoasă“ este și aceea pe care o vorbește poporul din părțile Orăzii-Mari ori de pe la Dej, patria d-lui Grigorie

Moldován, şi că avem să păstrăm în limba noastră tot „gozul“, care s-a strecurat în ea sub deosebitele înrîuriri străine. Maiorescu, care, cel puţin după propria sa părere, e un *bun* scrietor, *alege* cuvintele cînd scrie cu mutlă cumpenire : aceasta o cerea şi de la noi.

Sînt acum şasesprezece ani, cînd mi-am început activitatea literară, nu eram în stare să scriu o frază corectă în româneşte. Nu-l cunoşteam nici măcar din nume pe Maiorescu, deşi tocmai pe timpul acela era foarte urgisit pe aici pe la noi. Era însă la Universitatea din Viena un om tinăr, Mihai Eminescu — chiar şi atunci nume cunoscut în literatura noastră — un admirator al lui Maiorescu, abunăoară ca d-l Grigorie Moldován. Aş fi dorit prea mult să aflu părerea noului meu amic asupra primelor mele încercări, dar aceste erau scrise în limba maghiară, singura pe care o stăpîneam pe timpul acela. Mă căzneam dar să refac în româneşte ceea ce făcusem în ungureşte şi mă simţeam foarte nenorocit că nu pot să-mi exprim cugetările în limba *„cea dulce şi frumoasă“*, pe care acasă la noi o vorbesc toţi copiii şi toţi oamenii „proşti“.

„Da ! — îmi zise prietenul meu — tu ştii româneşte, numai că nu ştii ce ştii. Mai întîi şi mai întîi ia hotărîrea bărbătească că nici vei mai scrie, nici vei mai ceti timp de un an ungureşte, ci te vei pune pe studiul autorilor români. *Iar dacă ai chiar acum ceva de spus* pune-te şi scrie aşa cum se vorbeşte la voi la Şiria. Eu, care sînt moldovean, mi-am făcut studiile prin Bucovina şi prin Ardeal, am trăit mult timp la Bucureşti şi cunosc bine literatura românească, şi cea veche şi cea mai nouă, îţi voi spune apoi ce este bun şi ce este rău, ce este şi ce nu este litericeşte admisibil în limba voastră şirienească, fiindcă bine e scris româneşte aşa cum pretutindenea se zice şi precum au mai scris şi alţi autori de oarecare valoare.“

Aşa am făcut, şi prima mea încercare a fost admisă de „Junimea“ şi publicată — ce lucru mare ! — în fruntea unui număr din *Convorbiri literare*.

Din aceste omul cu judecată poate să-şi scoată principiul preconizat de „Junimea“ nu numai în materie de limbă, şi în genere în ceea ce priveşte lucrarea literară.

Dacă ai ceva de spus, pune-te să scrii în limba pe care o ştii tu şi o înţeleg alţii, dar dacă vrei ca românii toţi să te înţeleagă, vorbeşte aşa cum toţi vorbesc şi cum au mai vorbit şi alţii cari au fost înţeleşi ! Iar ca să poţi vorbi aşa, dă-ţi înainte de toate osteneala de a te lămuri despre cele făcute de alţii, — *nu te apuca de nici o lucrare mai nainte de a te fi pregătit pentru ea.*

Pregătirea, cuvenita pregătire este ceea ce „Junimea“ cere de la toţi cei ce „*intră*“, şi nu pot să „*rămînă*“ decît aceia, care au pregătirea aceasta.

Şi de aceea înclin şi eu spre aceia, care sînt de părere că noul adept nu e dintre cei ce „*rămîn*“, căci el are slăbiciunea de a se pune la treburi pentru care nu are cuvenita pregătire.

De două decenii noi românii din ţările Coroanei ungare ne zbuciumăm noi între noi, ca să ajungem la stabilirea unui curent unitar în lucrarea literară şi să punem capăt deosebirilor ce s-au produs în urma impulsiunii puternice pornite din „Junimea“, şi acum, după ce noi timp de două decenii ne-am zbuciumat, vine d-l Grigorie Moldován să le spună maghiarilor că „direcţiunea cea bună“ nu are reprezentanţi aici la noi.

Se înţelege, nu are pentru d-l Grigorie Moldován, căruia nici prin gînd nu i-a trecut că are să fie vreodată profesor de literatura română şi de aceea nu a crezut de cuviinţă să fie cu băgare de seamă la cele ce se petrec în viaţa noastră literară.

Preste douăzeci de ani fraţii noştri de preste Carpaţi ne vor înţelege tot atît de bine cum se înţeleg ei între ei, fiindcă s-a lucrat şi acolo şi aici ca să ne înţeleagă, ba s-a lucrat chiar cu succes.

Dar despre această lucrare îmi rezerv a le da tinerilor noştri într-un anume şir de articole amănunte mai lămurite. Deocamdată mă mărginesc a le da sfatul să aibă totdeauna cuvenita luare-aminte pentru cele ce se petrec, şi vor fi mai bine lămuriţi ca noul titular al catedrei de limbă şi literatură română de la Universitatea din Cluj.

CONCERTUL REUNIUNII

E mare și senină e mulțumirea cu care ne alegem după fieștecare din concertele date de Reuniunea română de cîntări din Sibiu. Tocmai de aceea însă e adîncă și mîhnirea ce ne cuprinde cînd ne dăm seamă că atît de mic e cercul de oameni care se împărtășesc de mulțumirea aceasta, și atît de îngust e terenul de activitate, atît de strîmt cercul de înrîurire, pe care îl are d-l George Dima, după convingerea noastră cel mai valoros dintre maeștrii noștri de muzică. Am voi ca românii toți să asiste și să vază ce se poate obține prin stăruința îndelungată și prin conducerea severă și inteligentă, și ni-e, parcă aici în Sibiu Reuniunea noastră ar fi îngropată și d-l Dima și-ar mistui zilele vieții în o lucrare frumoasă, dar de o valoare trecătoare și cu desăvîrșire trecătoare.

N-avem, cu toate aceste, dreptate, ci sîntem numai nerăbdători.

Sibiul e pentru noi românii un centru de cultură, ba aici în țările Coroanei ungare chiar cel mai însemnat centru de cultură, în care se ating cele mai largi și mai deosebite sfere ale vieții noastre culturale. Cînd vede tinerimea adunată din toate părțile țării la așezămintele de învățămînt de aici, cînd vede copilele adunate la Școala de fete a Asociațiunii, cînd vede pulsațiunile vieții românești care atît de adeseori se concentrează în Sibiu, Reuniunea noastră și d-l G. Dima trebuie să aibă mîngăierea că ceea ce fac nu este numai o plăcere trecătoare și că prin silințele lor se propagă cultura muzicală, se ridică nivelul cultural al unui întreg popor.

Mîngăierea aceasta e adevărata răsplată a silințelor pe care și le dau.

S-a zis din multe părți că programul actualului concert a fost încărcat. A și fost mult ceea ce ni-a dat Reuniunea de astă dată, mult însă numai pentru sala mică în care s-a ținut concertul, pentru publicul mic care putea să asiste și pentru micile așteptări cu care a venit fieștecare la concert. Într-o sală mare și în fața unui public număros, care se duce la concert ca să petreacă o seară întreagă, programul era numai întreg și variat.

Este obositor un cor puternic într-o sală mică, obositoare este o orchestră puternică într-un local îngust, obositor e chiar un instrument cum era admirabilul *Bösendorfer*, pe care a executat d-l de Heldenberg sonata lui Beethoven, obositoare e orișice muzică într-un spaț care nu poate să încapă sunetele desfășurate cu belșug. Una e un *piano* într-un spaț mare, și alta într-unul strîmt, și una e mai ales un *forte* și *fortissimo*, cînd răsună întreg, și alta cînd se strivește.

Pentru Sibiu și pentru sala Reuniunii germane ar fi fost destule cele 18 cîntece ale lui Brahms atît de admirabil executate; d-l Dima însă își măsură producțiunile după puterile de care dispune și după exigențele pe care le are el însuși.

Cele șase compozițiuni ale lui Huber, atît de sobre și atît de bine executate, se perd alăturea cu cîntecele lui Brahms, și i s-a făcut lui Huber un fel de nedreptate, cînd a fost pus alăturea cu Brahms, cu atît mai vîrtos, cu cît muzica celor trei poezii românești e frumoasă, dar nu e românească.

La soli s-a observat de astă dată un progres surprinzător. Îndeosebi d-l G. Pop a făcut în timp de un an un progres, la care desigur că foarte mulți nu se așteptau, iar d-l Popa a cîștigat atît în volumul, cît și în mlădioșia puternicului său basso, încît trebuie să fim cu atît mai mîhniți de știrea că poate pentru ultima oară îl vom fi auzit într-o sală de concert.

Altfel programul e general, și prima impresie pe care ne-o dau corurile Reuniunii este că ele sînt compuse de voci formate şi din ce în ce mai rotunzite. Coriştii aceştia nu sînt „corişti“, ci *cîntăreţi*, care fac în toată conştiinţa şi cu toată inima ceea ce fac.

E poate o slăbiciune particulară, dar ni se va ierta şi slăbiciunea aceasta, dacă vom trece preste celelalte amănunte ale concertului şi vom da cea mai mare importanţă concursului binevoitor al d-lui de Heldenberg la acest concert.

Doamna Eugen Brote a cîntat „două cîntece“ germane, compoziţiuni ale d-lui V. de Heldenberg. Una dintre ele, trei strofe de Carmen Sylva, regina-poetă, care-şi plînge copilul, singurul copil, mort mai nainte de a fi început să trăiască.

Au trăit şi trăiesc în lumea aceasta multe regine; trăit-au şi trăiesc multe poete: regine-poete însă puţine se ivesc în lume. Iar regina aceasta, care e şi poetă, a venit dintr-o ţară îndepărtată în altă ţară depărtată, ca să fie muma unei dinastii. A venit şi a născut un copil, o copilă frumoasă, drăgălaşă, iubită de un întreg popor şi această copilă a murit şi zace sub pajiştea verde de pe malul Dîmboviţei. Durerea aceasta, aşa cum o simte regina şi poeta şi muma unei dinastii, care nu s-a întemeiat, e cea mai mare durere a timpului în care trăim.

„Dimbovitza, Dimbovitza!
Ja! an dich bin ich gekettet,
Seit an deinem grünen Ufer
Sie mein Liebstes eingebettet.“
(„Dîmboviţă, Dîmboviţă!
Da! de tine-s lănţuită,
De cînd la malul tău verde
Zace mult a mea iubită.“)

D-l de Heldenberg a îndrăznit să facă încercarea de a exprima în sunete durerea mare şi fierbinte, pe care o cuprind aceste cuvinte reci şi înşirate fără de măiestrie, a îndrăznit şi a reuşit, a reuşit, dar a avut şi norocul ca compoziţiunea să fie executată de o cîntăreaţă care simţea şi ea durerea, durerea cea mare a timpului nostru.

Şi ceea ce mai ales ni-a rămas din acest concert al Reuniunii e acest ţipet de durere

TREI CĂRŢI

CARTE DE ALEGERE DE A. BAGAVU,
ROMÄNIEN DE R. BERGNER
ŞI *WEISSE ROSEN* DE O. C. WALDAU

Trei cărţi, care la prima vedere n-au a face una cu alta şi au, cu toate aceste, acelaşi loc în biblioteca orişicărui om care ţine să cunoască viaţa poporului român.

D-l Andrei Bagavu ne prezentă dialectul macedoromân în prima carte de cetire (alegere) mai mare, scrisă în acest dialect. Sînt 225 pagine parte proză, parte versuri, dintre care primele 29 formează abecedarul.

Cartea, care a fost tipărită cu cheltuielile societăţii „Lumina“ din Bucureşti şi are o prefaţă scrisă de d-l Gr. H. Grandea, e nu numai un preţios manual didactic pentru fraţii noştri din Macedonia, Epir şi Tesalia, ci totodată şi o interesantă lectură pentru orişice român şi în genere pentru orişice om care vrea să cunoască limba românească.

Ea se poate procura de la d-l Andrei Bagavu (Bucureşti, Calea Plevnei, 38).

D-l Rudolf Bergner binecunoscut şi ca autor al unei cărţi scrise asupra Ardealului, a publicat, sînt acum cîteva luni, în Editura Librăriei I. M. Kern din Breslau o carte asupra României.

Cartea, peste 400 pagini grmnd. cu 29 ilustraţiuni şi o hartă, cuprinde impresiile pe care le-a primit autorul în timpul unei călătorii făcute vara trecută prin România. Presa, atît cea română, cît şi cea germană, s-a pronunţat pentru ea, dar şi contra ei. Adevărul este că d-l Bergner şi prin această carte a dovedit că este un observator atent şi ţine să fie nepreocupat şi că această carte a d-sale e cea mai bogată în cuprins dintre toate cărţile apărute pînă acum asupra României.

Adiustată cu gust, cartea e totodată şi un decor pentru masa omului iubitor de cărţi.

D-l O. Cristea a publicat sub pseudonimul „Waldau“ în ediţiunea librăriei A. Schmiedeke din Sibiu, o carte mică, abia 77 pagine, cu un foarte mare cuprins.

Weisse Rosen este o colecţiune de aproape o sută de poezii scrise de un român în limba germană.

Multe din aceste poezii sînt frumoase, cîteva chiar foarte frumoase şi nici una din ele nu e lipsită de inspiraţiuni.

Dacă ar fi scrisă în româneşte, cartea d-lui O. Cristea ar fi un eveniment literar ; în literatura germană ea este o apariţiune care numai încetul cu încetul va putea să tragă luarea-aminte a iubitorilor de artă, dar nici într-un caz nu va putea să rămînă nebăgată în seamă. Mai ales poeziile lirice publicate în partea a doua, sub titlul *Zerstreute Blätter* — *Foi risipite* — atît ca concepţiune, cît şi ca formă, limbă, ritm şi rimă, chiar şi pentru literatura germană sînt producţiuni de valoare, nişte dovezi că poetul, un om încă tînăr, are vocaţiune şi va produce, dacă nu va fi produs pînă acum, opere de mare valoare. Dar aici critica germană are să se pronunţe. Noi ne vom mărgini a reproduce cîteva din ele în româneşte.

Poeziile publicate ele însele ne spun de ce anume autorul, care e român, ba chiar profesor de limba românească la Şcoala militară din Sibiu, nu şi-a exprimat ideile şi sentimentele în limba românească.

Deşi născut la Bucureşti, d-l Cristea a primit aici la noi o educaţiune germană, şi pe cînd limba românească o vorbeşte, limba germană o are, precum dovedesc poeziile publicate, sub desăvîrşita sa stăpînire. Iar un om cu inspiraţiuni puternice scrie totdeauna numai în limba pe care poate s-o stăpînească.

„E uşor a scrie versuri
Cînd nimic nu ai a spune,
Înşirînd cuvinte goale
Ce din coadă au să sune.

Dar cînd inima-ţi frămîntă
Doruri vii şi patimi multe,
Ş-a lor glasuri a ta minte
Stă pe toate să le-asculte,

Ca şi flori în poarta vieţii,
Bat la porţile gîndirii.
Toate cer intrare-n lume,
Cer veştmintele vorbirii.

Pentru-a tale proprii patimi,
Pentru propria-ţi viaţă
Unde ai judecătorii,
Nenduraţii ochi de gheaţă ?

Ah ! atuncea ţi se pare,
Că pe cap îţi cade cerul :
Unde vei găsi cuvîntul
Ce exprimă adevărul ?“

Pe cînd Eminescu, care face întrebarea aceasta, le găsea în limba românească, O. Cristea le găseşte mai uşor în cea germană. Dar poeţi sînt amîndoi şi amîndoi poeţi români. Căci, deşi scrise în limba germană, *Rozele albe* ale d-lui O. Cristea nu sînt decît o reproducere în limba germană a lirismului românesc şi-ţi reamintesc la tot pasul doina românească cea senină şi blîndă şi pe liricii români, mai ales pe Şerbănescu. Şi de aceea, orişicît de cult, publicul german n-are niciodată să-l înţeleagă şi să-l guste pe O. Cristea aşa cum l-ar înţelege şi l-ar gusta românii.

Să sperăm că, în cele din urmă, d-nul O. Cristea tot va lua în stăpînirea sa şi limba românească, care e ca făcută anume pentru lirismul blînd şi senin al d-sale.

REVISTA LITERARĂ

Stau vraf cărţile sosite în timp de trei ani şi jumătate la redacţiunea *Tribunei,* vraful creşte mereu, şi cu cît mai mare se face, cu atît mai greu ni-e sentimentul ce ne cuprinde cînd privim la el.

Căci nu e destul că anunţăm aceste cărţi într-o scurtă notiţă bibliografică, din care adeseori mulţi dintre cetitori nu pot să-şi facă nici măcar o idee mai vagă despre cuprinsul cărţii anunţate : avem atît faţă de autorii, cît şi faţă cu publicul datoria de a ceti aceste cărţi şi de a-i face publicului o scurtă dare de seamă despre cuprinsul şi despre valoarea lor.

Şi numai arareori ni-a fost dat să ne putem împlini datoria aceasta.

Nu ne este acum dat să putem promite că ni-o vom împlini de aici înainte ; sperăm însă că vom putea să împlinim mai mult decît ceea ce putem promite.

Începem deocamdată cu „restanţele“ luînd cărţile una cîte una, pe apucate, în şirul în care întîmplarea le-a îngrămădit pe masa noastră.

Ioan Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri,* carte apărută în Editura Librăriei Socec et. Comp. şi executată în tipografia Socec şi Teclu, preste şapte sute de pagine octav mic, în cicero, hîrtie fină, tipar elegant, curat, cetet.

Scrisorile lui Ioan Ghica cătră V. Alecsandri îi sînt publicului nostru — din *Convorbiri literare* — atît de bine cunoscute, încă ni-e parcă şi greu să mai vorbim

despre ele şi ar trebui poate să ne mărginim a spune că cartea cuprinde, adunate la un loc, scrisorile risipite prin fascicolele celor din urmă cîţiva ani ai *Convorbirilor.* Şi totuşi e ceva cu totul nou cartea aceasta. Abia acum, după ce au fost adunate la un loc, *Scrisorile* cătră V. Alecsandri ni se prezentă ca unul dintre productele de mare valoare ale literaturii noastre. Ioan Ghica este unul dintre cei mai eleganţi prozatori ai noştri ; ca limbă, ca stil, ca manieră ; *Scrisorile* cătră V. Alecsandri au să rămînă timp îndelungat nu numai o lectură pe cît de plăcută şi de interesantă, pe atît de instructivă, ci totodată şi un model de proză uşoară. Au trecut timpurile, pe care autorul ni le descrie cu colori atît de vii în aceste scrisori, s-a stîns societatea română a primelor decenii din secolul nostru, pe care el ni-o reaminteşte cu atîta căldură ; orişicum vor fi fost însă acele timpuri, orişicum va fi fost acea societate, în amintirea noastră rămîne ca o mîngăiere icoana plină de farmec pe care ni-o dă Ioan Ghica despre impresiunile tinereţelor sale.

Ce a fost ? Ce n-a fost ? Puţin ne pasă ! Lucrul de căpetenie este ceea ce ni-a rămas. Cine vrea să aibă parte din această preţioasă rămăşiţă să-şi cumpere cartea şi s-o ceteasă.

I. N. Papiniu ne dă în româneşte pe Frederic List, *Sistemul naţional de economie politică,* cu o prefaţă de P. S. Aurelian şi cu notiţe privitoare la biografia marelui economist german, carte apărută tot la Socec et. Comp., dar executată în Tipografia T. Göbl şi Fiii, 400 pagini în garm., octav mare, hîrtie mai slabă, dar tipar curat.

Traducerea, publicată mai întîi în *Ţara nouă,* nu este făcută după originalul german, ci după traducerea franceză a lui H. Richelot, ceea ce scade cîtva din valoarea lucrării.

„Prin astă lucrare — zice Fr. List el însuşi în prefaţa cărţii sale — nu am căutat să mă furişez în vreo savantă societate, nici să-mi dau titluri pentru vreo catedră de economie politică, nici să-mi fac nume de autor al vreunei cărţi de şcoală, nici să dau dovezi de aptitudine pentru vreo funcţie înaltă, am avut în vedere numai interesele naţionale ale Germaniei ; şi un astfel de scop reclamă din parte-mi să-mi spun pe faţă convicţiunea fără amestec de cuvinte dulci sau linguşitoare pentru gustul şi pentru mirosul cuiva, cuvinte vătămătoare ţintei propuse ; cu alte cuvinte mi se impunea un *stil mai înainte de toate «popular».*"

Cartea e deci destinată pentru publicul cel mare, are să fie cetită de toţi oamenii ce doresc a fi lămuriţi asupra cestiunilor de economie politică. Traducerea ei, aşa cum ne-o prezentă d-l I. N. Papiniu, are însă defectul, că este făcută în o limbă românească, ce-i drept, destul de ceteaţă şi de corectă, dar nu destul de „populară".

Altfel d-l I. N. Papiniu a împlinit un gol de mult simţit în literatura noastră şi cartea d-sale vrea să fie cetită de toţi cei ce se mai interesează de ceva în lumea aceasta.

Nicolae Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai-vodă Viteazul*, cu note şi prefaţă de A. I. Odobescu. E *ediţiunea a doua* a cărţii binecunoscute, multcetite şi multlăudate pentru limba ei frumoasă şi pentru avîntul puternic, cu care ne prezentă o frumoasă parte din istoria noastră naţională. Academia Română a făcut ediţiunea ieftină, anume pentru care orişicine, şi mai ales tinerimea să-şi poată înzestra biblioteca cu această operă preţioasă.

Alexandru Papadopol-Calimach, *Despre Gheorghe Ştefan-voievod, domnul Moldovei*, carte ieşită din tipografia Academiei Române, 152 pagine, octav mai mare, în garm., hîrtie bună, tipar destul de ceteţ.

Cunoscutul autor ne prezentă în aceste studii arhivale ale sale un interesant period din secolul al XVII. O parte din domnia lui Vasilie-vodă Lupul, luptele acestui domn cu Matei-vodă Basarab şi cu principele Gheorghe Rákóczy, retragerea lui din ţară şi urcarea în scaun a lui Ştefan-voievod, peste 50 pagine, formează oarecum introducerea. Urmează apoi descrierea domniei scurte a lui Gheorghe Ştefan-vodă, a căderii lui şi a exilului, în care îşi încheie viaţa.

Deşi scrisă într-o limbă clară, deşi plină de cele mai interesante amănunte, cartea are defectul celor mai multe studii arhivale : lipsită de orişice împărţire menită a ne prezenta cuprinsul în cîteva capitole, ea nu are destulă atracţiune pentru cetitorul nedeprins cu cercetări istorice, nu ne invită să o cetim. Cînd o luăm în mînă şi frunzărim prin ea, ni se prezentă ca o îngrămădire de fel de fel de notiţe şi de extrase — poate că foarte interesante — dar înşirate fără de nici un sistem, fără de nici un metod, fără de nici o intenţie conducătoare. Abia după ce am cetit cele dintîi 10-15 pagine, cartea începe a ne părea interesantă, abia după ce am cetit cele dintîi 50, ea ne interesează şi numai după ce am cetit-o întreagă, înţelegem că autorul a lucrat mult şi cu multă iubire la ea, şi parcă ni-ar veni s-o cetim încă o dată.

Dar în acelaşi timp ni-ar veni parcă să şi grupăm datele, pentru ca alţii să nu mai treacă prin îndoielile de care am fost noi înşine cuprinşi la începutul lecturii.

Ioan Bianu, *Psaltirea în versuri întocmită de Dosoftei, metropolitul Moldovei*, ediţiunea Academiei Române, preste 500 pag. octav mare, hîrtie bună şi trainică, tipar foarte clar, în genere, o bineîngrijită lucrare tipografică — o carte pe care o iei cu deosebită plăcere în mînă, deşi poate că numai pentru ca să frunzăreşti prin ea.

Autorul a avut la dispoziţiunea sa atît ediţiunea de la 1763, cît şi originalul lui Dosoftei în manuscript, şi face publicarea după toate regulile ştiinţei moderne.

Textul cu slove chirilice şi cu litere e executat în tipografia Academiei Române, iar probele în facsimile, luate atît din ediţiunea veche, cît şi din manuscript, sînt ieşite din stabilimentul Socec şi Teclu.

Deşi nu e destinată pentru publicul cel mare, cartea este pentru biblioteca orişicărui iubitor de cărţi o podoabă oarecum obligată şi cuprinde şi o parte de interes mai general, „Introducerea" despre introducerea limbii româneşti în biserică, despre viaţa şi lucrarea lui Dosoftei şi îndeosebi despre *Psaltirea în versuri*, şi un *Adaus*, în care ni se dau probe din alte trei psaltiri versificate.

Una dintre aceste : *A luj Szvent David kraj si Prorokul, o szutye si csincs dzecs de Soltari kari au szkrisz ku menile lui Viski Iános en Boldogfalva 1867* este scrisă cu litere latine şi cu ortografie maghiară — o dovadă că tendințele *culturale* existau și sînt acum două sute de ani în patria noastră.

O probă din psalmul 136 :

„Kend la ape Babyloniej am sedzut,
Acsi cu mare plins e m-am amerit,
De pre szvent Sion pomenindu-ne,
De care lok maj dezmjerdat nu je.
De benat și de buslujale mare
De szelcs am aninat lautele nosztre."

„2. Kari prinsz czinutu-ni-au e sz-au rugat,
Kum cseva lor se lautem ku lautele
Si sze le kentem kentecs de Sion.
Reszpundzend dzisz-am ; csaszta kum va fi ?
Kum sze laudem pre Dumnedzeu veszel noj
Kentend en acsaste czara sztriene noi ?"

Originalul acestei traduceri, manuscript, se află în proprietatea d-lui dr. Gr. Silași.

A doua traducere, făcută în primul deceniu al secolului XVIII, de un anume Teodor Ivanovici Corbea, e scrisă cu slove.

O probă tot din psalmul 136 :

„La rîurile din Vavilon,
Fiind noi fără de cap și domnŭ,
Acolo am șezutŭ și cu focŭ
Amŭ plînsŭ pentru a nostru norocŭ.
Oh cînd ne-amŭ adus noi aminte
De Sion, cu sufletŭ fierbinte
În mijlocul lui, în sălcii noi
Ca cei căzuți în adînci nevoi,
Organile noastre cu jale
Le-am spînzurat pre lîngă vale."

A treia psaltire versificată a fost tipărită în 1827 la Brașov și este „alcătuită de micul între musicoșii sistimii vechi Ioan Pralea din Iașul Moldovei".

O probă tot din psalmul 139 :

„La pîrăul Vavylon, acolo șezum și plînsăm,
Cînd gîndeam cătră Sion. În desișul de salci pusăm
Pre organe spînzuriș. Că-ntrebatu-ni-au aice
Cari ni-au luat șerbiș, de cîntări vorbei prin scripce
Și cei ce ni-au dus di-agon, sunați-ni vreo cîntare,
Din cîntări de la Sion. Cum a Domnului păstrare.
Vom cînta în loc strein ?"

Iată, în sfîrșit, același psalm 136 după versificațiunea lui Dosoftei, care e cea mai veche dintre toate patru.

„La apa Vavilonului,
Jelindŭ de țara Domnului,
Acolo șezumŭ și plînsămŭ
La voroavă ce ne strînsăm.
Și cu inemă amară
Prin Sion și pentru țară
Aducîndu-ne aminte,
Plîngiamŭ cu lacrămi herbinte.
Și bucine ferecate
Lăsămŭ prin sălci aninate,
Ca acolo ne-ntrebară
Aceia ce ne prădară
Să le zîcemŭ versŭ de carte
Într-acia străinetate,
Că-n sfîntŭ muntele Sionulŭ,
Cîntări să cîntăm la Domnulŭ.
Ce nu ni se da-ndemînă
A cînta-n țară străină."

Aron Densușianu, *Cercetări literare,* carte apărută în Editura Fraților Șaraga din Iași, vreo 500 pagine, octav mic, în garm., hîrtie albă și lucie, dar de tot slabă, tipar destul de cetet.

Un fel de curiozitate literară !

Autorul reproduce în această carte un șir de articole publicate în deosebite timpuri, la deosebite ocaziuni și în deosebite foi, articole adeseori — cel puțin — foarte interesante, care constituie *„o parte din cugetările și cercetările"* lui „asupra literaturii române". Luînd deci cartea în mînă, ni-e cu totul preste putință să ne facem vreo idee fie orișicît de vagă despre cuprinsul ei. Cetim prefața : nici ea nu ne lămurește asupra cuprinsului. Căutăm tabela de materii : autorul n-a crezut de cuviință s-o facă.

Începem deci lectura cuprinși de sentimentul cu care intrăm în o zgomotoasă societate de oameni cu totul necunoscuți, în mijlocul cărora foarte lesne ni s-ar putea întîmpla să fim insultați, dacă nu chiar luați la păruială.

Căci cartea cuprinde fel de fel de critice literare și autorul ei ne spune în prefață că „critica noastră literară este încă în fașă, și chiar cînd ea vrea să și-o arunce (fașa) și să se arete în deplină putere, se înfățișează în o stare *lipsită de creștere* morală și științifică". Tot autorul ne mai spune că sînt cazuri „unde și criticul serios trebuie să pășească cu energie, dator fiind nu numai să atace, dar chiar să zdrobească ambițiunile false, neputincioase, *insectele literare,* cari oricît le alungi cu buna, mereu vor să-ți între în ochi — acestea trebuie *turtite.* Chiar Cristos, cînd n-a mai putut convinge cu cuvîntul, a trebuit să ieie *biciul* în mînă."

Deoarece criticele d-lui A. Densușianu sînt românești și d-l A. Densușianu este fără îndoială „critic serios", trebuie să începem lectura cu sfiala cuvenită și fiind pregătiți pentru toate eventualitățile. Chiar dacă nu vom fi comis vreo operă literară, în vîrtutea căreia am putea să fim puși în rîndul *„insectelor literare"*, putem să avem între „insecte literare vreo rudă, vreun prietin ori cel puțin pe vreunul dintre autorii pe care îi admirăm în lipsa noastră de pricepere. Și nu e nici o mulțumire să fii „turtit" ca o „insectă" ori să-i vezi „turtiți" și „biciuiți" pe aceia la care ții.

Cetind cartea, ne încredințăm că, în adevăr, d-l Aron Densușianu este un critic foarte „serios", care, urmînd exemplul dat de Cristos — Doamne iartă-ne! — ia biciul cînd vede că cu buna „nu merge" și nu cruță pe nimeni. Pentru d-l Aron Densușianu, V. Alecsandri este un versificator lipsit de idei, lipsit de formă, lipsit de inspirațiuni ; M. Eminescu este un cap sec și confuz, din care nu pot ieși două versuri corecte ; T. Maiorescu este un ignorant comun, care nici măcar cu pene străine nu știe să se împodobească : și dacă pînă chiar și aceștia sînt...[1], ne putem închipui ce sînt ceilalți, care nu se bucură de o atît de generală recunoaștere, întrucît însă noi îi prețuim și îi răsplătim pentru lucrarea lor — cel puțin — cu iubirea noastră.

Astfel fieștecare din cele 500 pagine cuprinde cîte ceva jignitor pentru partea cu desăvîrșire mare a publicului român, căci, orișiunde deschidem cartea, ne aflăm față-n față cu vreunul dintre autorii pe care noi ne-am deprins a-i prețui, iar autorul „cercetărilor literare" îi biciuiește și îi „turtește" ca pe niște „insecte", încît ni se impune în cele din urmă întrebarea : Cum se poate ca noi, marea mulțime a românilor, să ne încîntăm de Alecsandri și de Eminescu și să recunoaștem înrîurirea hotărîtoare a lui T. Maiorescu asupra dezvoltării noastre literare ?

Nu cumva suferim cu toții de un fel de *manie literară ?*

Din cartea d-lui Aron Densușianu rezultă că suferim : fiind însă, că noi sîntem mulți, iar d-l Aron Densușianu e foarte singur în felul său, chiar amorul propriu ne îndeamnă să zicem că d-l Aron Densușianu e acela care suferă.

Și dacă e odată vorba de „insecte literare", autorul acestei cărți ne face impresiunea unui „vespe literar", care, îndîrjit de gloria literară a altora, își înfige acul veninos în cel ce-i cade la îndemînă și-și dă astfel el însuși moartea literară.

Judecate astfel, ca aparițiuni simptomatice, aceste *Cercetări literare* ale d-lui Aron Densușianu sînt o carte foarte interesantă, care merită să fie cetită de toți amatorii de *curiozități literare.*

I. Nădejde, *Istoria limbei și literaturei române,* carte apărută în Editura Fraților Șaraga din Iași (1886), peste 500 pagine, octav mic, în grmnd., hîrtie destul de bună, tiparul, în mare parte chirilice, curat și cetet.

Ar fi să fie un manual didactic „pentru cursul superior liceal", ceea ce, în adevăr, nu este.

Judecată din punctul de vedere didactic, această carte a d-lui I. Nădejde este mai prejos de orișice critică : n-are nici sistem, nici metod, nici vreo împărțire în ceea ce privește materia, ba nici chiar tabelă de materii. E preste putință să o dai în mîna elevilor, fie chiar și pentru

---

[1] Text indescifrabil.

„cursul superior liceal". Foarte mulţi dintre cetitori vor frunzări deci prin ea şi o vor arunca poate la o parte, ca pe un lucru netrebnic.

Tocmai aceasta însă ne îndeamnă să li-o recomandăm cu atît mai vîrtos chiar şi învăţătorilor.

E trist, dar e adevărat, că o istorie a limbei şi literaturii române nu avem nici ca manual, nici ca carte destinată pentru publicul cel mare. Materialul s-a adunat încetul cu încetul s-au şi făcut cîteva încercări pentru utilizarea lui, dar nu s-a găsit încă omul care să ne fi prezentat întreaga istorie a limbei şi literaturii noastre la un loc. N-o face nici d-l I. Nădejde aceasta; ne dă însă, adunată la un loc, o mare parte din materialul care numai pentru puţini e accesibil. Oricine, dar, folosindu-se de cartea aceasta, poate să-şi facă el însuşi o foarte însămnată parte din istoria care ne lipseşte.

Vorba e numai să nu punem prea mult temei pe cele zise de autorul cărţii el însuşi, să examinăm materialul mai nainte de a ne folosi de el şi să ne facem noi înşine sistemul pe care în cartea d-lui I. Nădejde în zadar l-am căuta.

Cartea are trei părţi.

Partea I. *Istoria limbei române* — 372 pagine.

Partea II. *Scrierea limbei române* — 34 pagine.

Partea III. *Istoria literaturei române* — 70 pagine.

Avem deci înaintea noastră mai ales istoria limbei române; nu mai ales aceasta e însă ceea ce ni se cere în şcoală. E prea multă materia pe care o ia d-l I. Nădejde pentru cursul secundar din istoria limbei române.

Această prea multă materie mai e însă în acelaşi timp şi rău împărţită.

Partea I. cuprinde următorul şir de capitole: I. Trebuinţa de a învăţa cît de adînc limba română; II. Unde se mai află acum români?; III. Dialectele limbei române de azi; IV. Fenomenele fonetice comune dialectelor româneşti; V. Fenomenele fonetice comune între limba română şi celelalte limbi romanice; VI. Prefaceri mai vechi, ca amestecul cu slavii; VII. Fenomene fonetice mai nouă decît venirea slavilor; VIII. Cîteva încheieri asupra istoriei limbei române; IX. Ţările romanizate în răsăritul Europei; X. Dialectul cu *n* prefăcut

în *r*; XI. Dialectul cu *n* în *r* în Dacia Traiană; XII. Dialectul cu labialele schimbate şi cu *n* păstrat; XIII. Dialectul cu labialele păstrate. XIV. Texturi româneşti; XV. Cuvinte româneşti la ruteni, poloni, huţuli şi în Moravia; XVI. Urme din limba română mai vechi decît anul 1000; XVII. Rezumat despre istoria limbei româneşti din punctul de vedere fonetic; XVIII. Istoria formelor gramaticale şi a întrebuinţării lor.

Această tabelă de materii — făcută de noi, nu de autor — îi este destul orişicărui om de şcoală pentru ca să condamne cartea fără de nici o discuţiune. E cu desăvîrşire indiferent cum rezolvă autorul cele XVIII cestiuni: vorba e numai că în şcoalele secundare n-avem să perdem timpul cu discutarea unor asemenea cestiuni.

Cu totul altfel ne vom pronunţa însă, dacă vom judeca lucrarea d-lui I. Nădejde din punctul de vedere al învăţătorului care vrea să-şi facă un curs de literatură, ori al cetitorului care vrea să se dumirească asupra istoriei limbei române. Şi pentru aceştia este indiferent cum rezolvă autorul cele XVIII cestiuni; e însă preţios materialul pe care ni-l pune la dispoziţiune, sînt preţioase „texturile româneşti" pe care le găsim reproduse în carte.

Şi ceea ce zicem despre partea I se poate zice şi despre a doua, dar mai puţin despre a treia, care ne dă foarte puţin dacă scădem cele 30 pag. *Apendice*, care cuprind fel de fel de texturi reproduse din cronici.

Ceea ce ni-ar trebui nouă este mai ales un manual exact şi bine împărţit pentru istoria literaturii noastre: puţină critică, puţină filosofie, puţină paradă estetică, dar multe date exacte şi bine grupate asupra lucrării literaţilor noştri mai însemnaţi şi asupra vieţii lor şi mai ales probe bine alese din operele lor.

Iar aceasta nu ni-o dă d-l I. Nădejde, dar deloc nu ni-o dă.

Nu ştim, dacă d-l I. Nădejde a fost ori nu vreodată profesor de literatura română. Trebuie însă să credem că n-a fost. Căci dac-ar fi fost şi ar avea cîtuşi de puţin sentiment dăscălesc — ceea ce trebuie să presupunem la un autor didactic — ar şti ce rău este să le facem şcolarilor critica unor opere despre care nu pot să judece şi ei înşişi, şi ce important e să cunoască *operele* şi să știe cînd și în ce împregiurări au trăit și lucrat creatorii lor, dacă au murit ori mai trăiesc, dacă sînt tineri ori bătrîni — tocmai ceea ce lipsește din „manualul“ d-lui I. Nădejde.

Folosită însă de un „dascăl“ care știe din propria sa experiență de ce este vorba în școală, ori de un cetitor care știe să judece cu capul lui, cartea d-lui I. Nădejde este un fel de comoară.

Comoară însă, din care numai cu cuvenita precauțiune avem să ne scoatem partea, căci, deși dovadă de muncă îndelungată și stăruitoare, această carte a d-lui I. Nădejde, cînd e vorba de exactitate, adeseori ne lasă nedumeriți ; e bine s-o avem ; este o carte, care, deocamdată cel puțin, nu trebuie să lipsească din bibliotecele noastre, dar să ne folosim cu măsură de ea, fiindcă a fost, precum se vede, scrisă cam în pripă.

ȘTIINȚĂ DE PORUNCEALĂ

I

După ce prof. dr. Grigorie Silași a fost pensionat, ca să nu zicem — destituit, guvernul a numit drept „profesor“ pentru limba și literatura română la Universitatea din Cluj pe d-l Grigorie Moldován, un om care nu dăduse încă nici o dovadă că știe fie chiar și numai atîta gramatică românească cîtă se cere de la un bun dascăl sătesc.

Ajuns însă „profesor“, d-nului Grigorie Moldován nu-i rămîne decît să se pună pe lucru, pentru ca să-și cîștige și oarecare aptitudini „profesorale“. A luat deci pentru primul semestru un concediu binemeritat, pentru ca să se pregătească pentru cursurile ce avea să țină.

Nu știu și nici c-am cercetat vreodată cum s-a pregătit actualul titular al catedrei „noastre“ din Cluj și ce fel de cursuri a ținut. În curînd însă după intrarea sa în activitate, acest „profesor“ improvizat ne-a dat tuturora într-o mică dare de seamă, publicată în coloanele unui ziar din Cluj, cele mai neîndoioase dovezi că nu s-a interesat de literatura noastră și nu o cunoaște.

Dar ne aflam față cu greutățile începutului și trebuia să fim îngăduitori.

Ni se anunță acum, după vreo doi ani, o operă — fără îndoială științifică — pe care d-l „profesor“ Grigorie Moldován o are gata și o va da, așa sperăm, în curînd publicității.

Titlul acestei opere este : *A varázs költészete a Románoknál*, ceea ce pe românește va să zică *Poezia vrajei la români.*

Ce poate să cuprindă o asemenea operă, fiind scrisă de un „profesor“ de literatură română ?

Fără îndoială numai niște studii comparative făcute asupra *literaturii* române privitoare la vrăjuri și farmece.

Acela deci, care vrea să scrie, ca om de știință ori — cel puțin — ca om serios o asemenea operă, trebuie să cunoască bine tot ceea ce s-a publicat pînă acum fie românește, fie în vreo altă limbă — toate colecțiunile și toate studiile — în ceea ce privește vrăjurile la români, trebuie să cunoască pe poporul român în cea mai tainică parte a vieții lui și să aibă chiar și colecțiuni anume în vederea studiilor ce face.

Vom vedea dacă „profesorul“ *nostru* de la Cluj astfel a lucrat ori nu.

Deocamdată însă e bine să stăm la îndoială.

Autorul a cetit unele părți din opera sa în o societate de „savanți“ din Cluj și unul dintre ziarele din Cluj, *Koloszvár,* comunică cetitorilor săi cîteva amănunte pe cît de interesante, pe atît de concludente din părțile cetite.

Astfel autorul, de cînd e „profesor“ se vede, a făcut descoperirea că vrăjurile sînt la români de două feluri : unele *„încîntare“*, iar altele *„descîntare“*. *„Încîntare“* e vraja cînd baba o face pentru ca iubirea să se deștepte, iar *„descîntarea“* e cînd o face ca iubirea să înceteze.

Aceasta „profesorul“ de la Cluj poate să li-o spună „savanților“ din Cluj, pentru care poporul român, deși la tot pasul se împedecă de el, este un fel de *terra incognita,* nu însă oamenilor care cunosc limba și literatura română.

Cuvîntul *„încîntare“* nici nu există, pe cît știu eu, în limba românească *poporală :* am trăit prin Țara Ungurească, prin Banat, prin Bucovina, am călătorit foarte mult prin Muntenia, am stat timp de vreo două luni în Moldova și trăiesc acum în Ardeal, m-am interesat totdeauna de limba poporului nostru, de obiceiurile lui, de firea lui, nu-mi aduc însă aminte ca să fi auzit vreodată cuvîntul *„încîntare“* rostit de un țăran ori de o țărancă. De asemenea nu-mi aduc aminte să fi cetit acest cuvînt în vreo cronică, în vreo carte bisericească și — în genere — în literatura noastră mai veche. Cuvîntul *„încîntare“* e un neologism format după franțuzescul *„enchanter“*, iar nu un derivat făcut de poporul român din verbul *„cînta“*.

Pentru român orișice vraje, orișice farmec e *„descîntare“* și numai *„descîntare“* și anume *„descîntare“* e rostirea cuvintelor, cărora li se atribuie o parte din puterea farmecătoare, și care se numesc *„descîntece“*, niciodată însă nu *„încîntare“*. Ba *„descîntece“* se numesc în unele părți și chiotele, pe care le recitează flăcăii la joc, și bocetele, pe care le cîntă femeile la urechea mortului, „l-am *descîntat*“, zice românul, cînd i-a făcut cuiva o predică morală, *„descîntece“* sînt pentru român cuvintele menite a produce un efect oarecum miraculos.

Există în literatura noastră o mulțime de colecțiuni de asemenea *„descîntece“* și studii făcute cu toată seriozitatea asupra lor ; nu știu însă ca cineva să fi vorbit vreodată despre *„încîntece“* ori să fi publicat vreun *„încîntec“* cules de la popor.

Astfel și numai singură această împărțire în *„descîntări“* și *„încîntări“* este destulă dovadă de ignoranță prezumpțioasă, căci ignoranță este a nu ști ceea ce toată lumea știe și o prezumpțiune a voi, cu toate aceste, să înveți pe alții ceea ce însuți nu știi.

Dar scopul „profesorului“ improvizat nici nu este aflarea adevărului și propagarea lui : cel puțin așa se vede din darea de seamă publicată în coloanele ziarului *Kolozsvár.*

„Productele literaturii poporale privitoare la aceasta — ni se spune în darea de seamă — nu se bucură de cuvenita considerațiune la scritorii români, ba ziare române și scriitori români cu autoritate protestează în toată forma ca să nu se vorbească despre tema aceasta, fiindcă totul e fătul ignoranței groase și îndobitocirea sufletului omenesc, ceea ce aruncă o tristă lumină asupra culturii românești.“

Iată un om, care ar merita să fie huiduit de orișice societate în care a străbătut cultul adevărului.

E un „profesor“ de *literatura română* acela care le zice aceste acum, la anul 1887, după ce un *membru al Academiei Române,* S. Fl. Marian, a publicat la 1886 o mare colecțiune de *Descîntece poporane române,* o carte de 350 pagine, în a cărei prefață se zice din cuvînt în cuvît :

„Partea cea mai mare a descîntecelor din colecțiunea de față e culeasă în Bucovina.

Scopul publicării lor nu este altul decît acela de a *mai* da un *nou* izvor acelora cari voiesc să studieze poporul român.

Farmecile și vrăjile despre cari se face amintire în întroducere și cari vor forma *alte două tomuri* asemenea acestuia, le voi publica mai tîrziu, și anume cînd îmi vor ierta împregiurările materiale.

Și publicarea tomului de față, cu toată bunăvoința mea, nu mi-ar fi fost cu putință, dacă *onor. Academie Română nu mi-ar fi oferit spre scopul acesta în ședința din 5 martie 1885 un ajutor de 500 lei.*“

Avem deci colecțiuni, ba cea din urmă colecțiune mai mare a fost publicată chiar cu ajutorul Academiei Române.

Una dintre două dar : ori d-l „profesor“ nu cunoaște literatura română privitoare la materia pe care o studiază, și îndeosebi nici colecțiunea publicată de S. Fl. Marian *cu ajutorul Academiei Române,* și atunci este un ignorant ; ori cunoaște colecțiunea lui S. Fl. Marian, și atunci își bate joc de „savanții“ din Cluj și de publicul maghiar, cărora le spune că scriitorii români nu se interesează, ca d-sa — dragă Doamne ! — de „descîntece“, ba chiar protestează contra orișicărui studiu făcut asupra lor.

Lucrul de căpetenie, pentru d-l „profesor“, pare a fi fost însă *„trista lumină* ce se aruncă asupra *culturii românilor“.*

II

Argumentele adunate de A. Schopenhauer în opera sa principală, *Lumea ca voință și reprezentațiune,* și rezultatele *științifice* ale experimentelor hipnotice și senzitiviste sînt chiar și pentru omul nedeprins cu scrutarea științifică motive suficiente, ca să nu treacă cu ușurință preste ceea ce numim vraje ori farmec.

E multă credință deșartă în această știință tainică, pe care românul o păstrează cu sfințenie și o lasă cu limbă de moarte unuia dintre copiii săi, dar alăturea cu credința deșartă e și mult adevăr și se cere multă știință de carte, pentru ca să deosebim adevărul de credința deșartă.

Tot atîta știință de carte se cere pentru ca să găsim izvoarele întregei științe tainice.

Căci vraja și farmecul, așa cum le găsim la români, nu sînt numai niște născociri ale poporului românesc, ci reminiscențe dintr-o cultură veche, întocmai ca poveștile. Studiind deci cu temei credințele deșerte, ajungem departe în lumea veche, la vechii persieni, la inzi, ba pînă chiar și la chinezi, și ne încredințăm că este în aceste deșertăciuni un fond pe cît de serios, pe atît de prețios din punctul de vedere al dezvoltării neamului omenesc.

Cum aceste reminiscențe au trecut la români și cum tocmai la ei s-au păstrat cu mai multă sfințenie ca la alte popoare ? aceste sînt întrebări la care vor avea să răspundă scrutătorii serioși și preocupați de adevăr. Un lucru însă e chiar și astăzi vădit pentru orișice om cu judecată, că știința aceasta tainică este și ea o dovadă despre spiritul conservator al poporului român, o parte din comoara națională a românilor, ceva ce-i dă vieții românului un farmec particular, un lucru care a contribuit și el și contribuie încă și acum la înrîurirea etnică a poporului nostru.

Încă pe timpul cumanilor un papă a constatat că românii, deși creștini, au o mulțime de credințe deșerte, prin care adimenesc pe creștinii cei adevărați. Și de atunci și pînă în zilele noastre plîngerea aceasta a fost mereu actuală. Nu din întîmplare preoții români, orișicît de „inculți“ erau, au fost în toate timpurile considerați drept un fel de făcători-de-minuni, la care alăturea cu credincioșii români alergau și mulți dintre vecinii românilor, fie ei catolici, fie luterani ori calvini, ba știm cazuri în care chiar și ovrei au cerut ca popa românesc să le citească molifte. E tăria de credință a românului ceea ce le-a făcut preoților români această reputație, iar această tărie de credință a străbăut și la vecinii românilor, încît în cele din urmă aici la noi s-au creat legi anume prin care preoții români sînt opriți a mai servi și pe cei ce nu stau sub păstorirea lor. În ciuda acestor legi însă, atît maghiari și săcui, cît și sași, fiind bolnavi ori loviți de vreo altă nenorocire, au cerut ajutor de la vreun preot român.

Astfel în anul 1837 un preot român din Ardeal a fost denunțat în Dietă că le-a cetit mai multor sași *Moliftele Sfîntului Vasile*. În urma acestei denunțări s-a pornit cercetare contra preotului vinovat, pe care episcopul, atunci întru fericire pomenitul Vasile Moga, îl cheamă la dînsul și-l obligă să deie un revers că nu va mai ceti molitfele pentru alții decît pentru credincioșii români gr.-orientali.

Iată cum ni se prezentă, după d-l „profesor“ din Cluj, această întîmplare :

„La anul 1837 — zice darea de seamă — în Dieta din Sibiu s-a făcut contra preotului român Clementie Popovici arătare că scoate din foarte mulți sași pe dracul. S-a pornit investigațiunea și episcopul Ladislau Moga a citat la dînsul pe preotul blăjin.

— Vezi, suflet păcătos ce ești — îi grăi — în ce belea m-ai băgat și te-ai băgat și pe tine cu dracii tăi !

Bietul preot, în spaima lui, a dat obligațiune că pot, cît pentru dînsul, să între toți dracii lui Belzebut în sași, căci el n-o să mai gonească nici unul dintr-înșii.“

Acesta e stil de „profesor“, manieră de om de știință, așa prezentă faptele cel ce vorbește de „trista lumină ce se aruncă asupra culturii românilor“.

Dar să nu-i facem nedreptate d-lui „profesor“.

N-avem înaintea noastră însași *opera*, ci numai o dare de seamă făcută asupra unui extras din ea.

Cu atît mai rău pentru autorul operei, căci dacă darea de seamă nu e conștiincioasă, ea este o dovadă că n-are nimeni să-l pizmuiască pe autorul pentru amicii și stimatorii pe care îi are.

Poate că e vrednic de dînșii.

Vom vedea dacă este ori nu, cînd vom cunoaște opera.

COMPENDIU DE METEOROLOGIE
AL D-LUI DR. A. P. ALEXI

D-l dr. A. P. Alexi, profesor la gimnaziul nostru din Năsăud, a publicat în raporturile gimnaziale mai multe studii asupra meteorologiei, iar acum republică acele studii într-un *Compendiu de meteorologie*.

Compendiu acesta e o carte bună și interesantă, pe care putem să le-o recomandăm cărturarilor români cu tot dinadinsul, încredințîndu-i că nu le va părea rău de a o fi cetit.

Adresîndu-mă la cetitorii noștri, dintre care mult nici nu știu destul de lămurit ce va să zică *„meteor“* și *„meteorologie“*, se cuvine să spun înainte de toate că *Compendiul* d-lui dr. Alexi nu e o carte pentru *dezvoltare*, ci una pentru *propagarea* științei, adică scrisă așa ca pentru orișice cărturar să fie pe înțeles și interesantă. Nu e scrutătorul, ci dascălul cel ce a scris cartea, pentru ca să desfășoare cu toată lămurirea și potrivit cu nivelul publicului ceea ce știe în materie de meteorologie.

Și d-l Alexi, om trăit în dăscălie, are și sistem de împărțirea materiei, și metod în expunerea ei, astfel că orișicine poate să-l urmărească fără ca să fie obosit și fără ca să simță că pentru dînsul meteorologia e o *terra incognita*, cum zice autorul în prefața cărții.

În *introducerea*, pe care o publică la începutul cărții, autorul ne arată ce este *meteorologia* și care sînt foloasele practice pe care putem să le tragem din cunoștința ei.

Urmează apoi pe vreo 50 pagine o parte generală, în care ni se expune dezvoltarea ştiinţei meteorologice atît în genere, cît şi în special în deosebitele ţări ale lumii moderne, prin conferinţe, congrese şi comitete internaţionale.

Pentru aceia dintre cetitori, care nu sînt din destul dumeriţi asupra meteorologiei, partea aceasta a cărţii e cea mai bună explicaţiune, deoarece omul înţelege orişice lucru mai uşor aşa, dacă i se arată cum a ajuns omenirea la înţelegerea lui. Iar pentru cei ce nu mai au trebuinţă de explicaţiuni sînt interesante datele pe care le-a adunat d-l dr. Alexi în cartea sa.

În partea a doua şi mai mare a cărţii, preste 100 de pagine, autorul arată cum se produc variaţiunile de temperatură şi de presiune atmosferică, cum se măsură temperatura şi presiunea şi cum avem să ne folosim de instrumentele construite spre acest scop. E foarte vast materialul, pe care-l găsim expus aici în puţine pagine, căci vorba e de toate schimbările ce se petrec în aer, de căldură şi aburi, de vînturi şi de direcţiunea lor, de neguri, de nori, de rouă şi brumă, de ploi şi furtuni, de o mulţime de fenomene care hotărăsc mersul vieţii omeneşti aici pe pămînt.

Cartea se încheie cu un şir de „îndrumări" pentru facerea observaţiunilor meteorologice şi pentru calculele în vederea cărora au să se facă aceste observaţiuni.

Înfăţişîndu-ne astfel materialul expus în carte, ne rămîne convingerea că lucrarea d-lui dr. Alexi nu e făcută numai pentru un mic cerc de oameni, ci pentru cel mai mare public, deoarece lucrurile de care se vorbeşte într-însa ne interesează pe toţi deopotrivă.

Întocmai precum geografia n-o învăţăm pentru ca să ne folosim de ştiinţele geografice în călătoriile pe care cei mai mulţi dintre noi nu le fac, ci pentru ca să fim mai bine orientaţi în ceea ce priveşte poziţiunea bucăţii de pămînt pe care ne mişcăm, ştiinţele meteorologice au pentru orişicine mai presus de toate folosul că-l ajută să se orienteze asupra fenomenelor, în faţa cărora se află în tot cursul vieţii lui.

Mai ales folosul acesta l-a avut, aşa cred eu, în vedere autorul cînd s-a hotărît să-şi adune studiile într-un „compendiu" : el a voit să ridice nivelul general prin propagarea în mijlocul poporului român a ştiinţelor sale în materie de meteorologie.

Aici ni-e dat deci punctul de vedere din care avem să judecăm asupra cărţii. Căci bună e cartea aceasta mai ales prin claritatea expunerii, bună e dacă orişicine poate să o cetească cu plăcere şi fără de a se împedeca de explicări care nu-i sînt destul de desluşite, ori de expresiuni cu care nu este obicinuit, iar părţile ei slabe sînt acolo unde explicările nu sînt pentru orişicine destul de desluşite, ori limba, fie ca sintactică, fie ca etimologie, nu e cea vorbită de toată lumea.

Îndată dar ce am constatat că cartea d-lui dr. Alexi e pentru orişicine pe înţeles şi interesantă, nu mai pot căuta părţile ei slabe decît în limbă.

Limba, în care e scrisă cartea aceasta, se deosebeşte în multe privinţe de cea vorbită de toată lumea, şi trebuie să o scot aceasta cu atît mai vîrtos la iveală, cu cît autorul se plînge în prefaţa foarte interesată a cărţii că nu sînt cetite cărţile româneşti.

Sînt multe cauzele pentru care aici la noi cărţile româneşti n-au trecerea cuvenită. Fără îndoială însă una din aceste cauze e că foarte multe dintre cărţile noastre sînt scrise într-o limbă care supără auzul şi simţămîntul românului.

Cartea d-lui dr. Alexi nu e dintre aceste. Ea este din contră una din cele mai bune dovezi despre progresul îmbucurător, pe care l-am făcut în timpul acestui deceniu în ceea ce priveşte limba noastră literară.

Sînt, cu toate aceste, şi în cartea aceasta multe vorbe şi mai ales multe forme pe care eu le cred nepotrivite cu firea limbii noastre şi care vor supăra pe mulţi dintre cetitorii cărţii.

O constat aceasta, pentru ca să nu mi se poată zice că sînt părtinitor, dar nu voi intra în analizarea acestei părţi slabe a cărţii, deoarece autorul în *Precuvîntarea* sa mi-a luat oarecum dreptul de a face analiza aceasta.

Îmi rezerv deci să revin asupra acestei *Precuvîntări.*

[*PREFAŢĂ* LA *SAVITRI*. POVESTIRE INDICĂ DIN *MAHABHARATA*]

Iubite amice !

Stai pe gînduri dacă e să publici ori nu şi în broşură traducerea poemului indic *Savitri*. E un product al geniului păgînesc acest poem, şi te temi că iar se vor mîhni sfiinţiile-lor de la Blaj.

Nu sta pe gînduri !

Supărarea oamenilor care au fost în stare să publice vreo zece lungi articole, pentru ca să dovedească că Mihai Eminescu era un imbecil, nu trebuie să determine voinţa noastră în materie de publicaţiuni literare.

Doi, cel mult trei oameni înstrăinaţi prin o dresură stăruitoare nu sunt nici români, nici chiar biserica română greco-catolică ; şi dacă acei doi, cel mult trei inşi te socotesc în rîndul oamenilor lăpădaţi de toţi dumnezeii, pune-i alăturea cu părintele Miron şi mergi liniştit mai departe.

Nu scăpa niciodată din vedere că deşi *Noul Testament* e negarea celui *Vechi*, biserica creştinească, alcătuită şi ea tot din oameni făcuţi din carne şi oase, în multe privinţe duce mai departe tradiţiunile bisericii mozaice.

Poporul lui Moise se închina la un dumnezeu care nu era decît al lui : Dumnezeu el însuşi s-a întrupat şi s-a ivit ca om în mijlocul nostru, pentru ca să ne spună că el nu numai ovreilor, ci tuturor oamenilor le este deopotrivă părinte, deopotrivă ocrotitor deopotrivă judecător. Ce-ţi pasă d-tale de muritorii nemernici ca d-ta, care tot mai stăruie a te face să crezi că numai celor ce cred ca dînşii le este părinte Dumnezeu ?

Dumnezeu el însuşi, ivit ca om în mijlocul nostru, ni-a spus că nu avem să scrutăm tainele firii lui, ci să *credem*, să nădăjduim şi să iubim : ce-ţi pasă d-tale de oameni nemernici ca noi, care vor, cu toate aceste, să te *convingă* despre lucruri care nu pot să fie cuprinse de mintea omenească, ci sînt şi au să rămînă în vecii-vecilor numai simţite de inima noastră ? !

Cel mai inspirat dintre apostoli, adevăratul întemeietor al bisericii creştine *universale*, Pavel, s-a luptat contra *Vechiului Testament* şi a emis principiul că legea lui Dumnezeu, aceeaşi lege a aceluiaşi Dumnezeu, e scrisă în inimile tuturor oamenilor, fie ei păgîni ori creştini, şi că toţi deopotrivă după faptele lor vor fi judecaţi şi răsplătiţi : ce-ţi pasă de oamenii mărginiţi ca noi, care, cu toate aceste, vor să te convingă că trebuie să admiţi şi infailibilitatea papei, pentru ca să fii admis în faţa lui Dumnezeu ?

„Cu adevărat deşertăciune sînt toate şi viaţa e numai umbră şi vis“ : aceasta e cîntarea cu care ne mîngăie oamenii aceştia de cîte ori vreunul dintre iubiţii noştri, murind, se deşteaptă din visul acesta, ca să treacă în viaţa cea adevărată şi vecinică. Ce-ţi pasă d-tale dacă tot acei oameni îţi vorbesc de realitatea pornirilor *„carnale“* şi de o lume în care timpul e o realitate obiectivă ?

„Cuvîntul“, care dintru început este, întrupat în oase adevărate şi în carne adevărată, ameninţat de chinuri adevărate şi de moarte adevărată, i-a zis celui ce ridicase arma ca să-l apere să pună sabia în teacă. Ce-ţi pasă d-tale de oamenii care vorbesc despre o *biserică* militantă ? !

Contra cui militează campionii bisericeşti de la Blaj ?

Adevărat, e durere că au slăbit în zilele noastre simţămintele religioase şi nu e, poate, între noi nimeni, care niciodată în viaţa sa n-a perdut credinţa în Dumnezeu. Nu e însă adevărat că această slăbire a credinţei e un rezultat al dezvoltării ştiinţifice din zilele noastre. Nici că se poate cuprinde gîndul că dezvoltarea firească, fie în orişice privinţă, ar putea vreodată să-l depărteze pe om de la Dumnezeu. Din contra, cu cît mai mult ne luminăm, cu atît mai vîrtos simţim atotputernicia dumnezeiască. Lăpădarea de Dumnezeu nu poate să fie decît urmarea nemerniciei omeneşti. Nu prin ceea ce e bun şi nobil dumnezeiesc, ci prin ceea ce e rău în noi ne depărtăm de Dumnezeu.

Oameni ca noi, preoţii creştineşti nu s-au mulţumit cu tainicul dar, prin care li s-a făcut parte din puterea cea mai presus de fire, ci au abuzat de înrîurirea lor ca să cîştige stăpînirea lumească şi să abuzeze apoi şi de aceasta. Iar credincioşii, oameni slabi cum sînt, văzînd nemernicia slugilor, n-au avut într-înşii destulă tărie, ca să nu se lapede în momentele de mare amărîciune şi de stăpîn.

Se poate oare ca fiii bisericii române gr.-orientale din Ardeal să nu şovăie în credinţă, cînd îşi dau seamă ce fel e omul care stă în fruntea bisericii lor ? ! Ar trebui să fii cel puţin indiferent în materie de religiune, pentru ca să nu te turburi în toată firea, cînd vezi abuzul pe care îl face acest arhiereu de poziţiunea sa, şi exemplele pe care turma le primeşte de la păstorul său.

Şi mulţi sînt şi mulţi au fost aşa. Puţini sînt însă oamenii destul de luminaţi, care mai au şi tăria de a-şi zice : *„Dumnezeu a voit să ne certe şi trebuie să răbdăm pînă în sfîrşit !“* Astfel credinţa din zi în zi a slăbit şi mulţi s-au găsit slabi, care au zis : *„Mai bucuros ies din turmă, decît ca să mă ştiu sub asemenea păstor“*. Iar cei porniţi spre desfrîu s-au bucurat că pot arăta cu degetul asupra slugilor lui Dumnezeu.

Înţeleg deci pe preoţii care *militează*. Arma lor însă nu poate să fie decît cuvîntul înţelept şi blînd împreunat cu o putere exemplară şi cu forme care cîştigă inimile. În loc însă de a se lupta cu această armă grea, ei vor să ne *convingă* despre lucruri care nu pot să fie obiect de convingere omenească, şi ne ameninţă, ne osîndesc, ne persecută fără de milă, dacă le spunem că nu sîntem convinşi.

Lumea aceasta aşa cum o vedem noi chiar apostolul Pavel el însuşi ni-o spune, nu e decît o oglindire, iară oglinda e de tot săracă.

Dacă voi pune un trandafir în faţa lucie a lacului, mi se va ivi acolo, în fundul lacului imaginea trandafirului.

Voi vedea însă formele şi coloarea plăcută vederii, dară mirosul cel plăcut n-are să mi-l redeie niciodată lacul. Tot astfel oglinda trupească a omului, cele cinci simţuri, nu redă decît o mică parte din ceea ce în adevăr stă în faţa ei ; de aceea eu nu pot niciodată să ştiu cum lucrurile din lume în adevăr sînt, ci numai cum eu în adevăr pot să le văd.

Soarele mi se iveşte numai după ce a răsărit, şi din o îndelungată experienţă m-am convins că are să răsară în toate zilele. Aş fi însă un smintit dacă aş voi să-mi formez o convingere în ceea ce priveşte întrebarea : *„Ce era mai nainte de a se fi aprins soarele şi ce are să fie după ce soarele se va fi stîns ?“*

Văd fulgerul, cînd lumina lui străbate în ochii mei, şi din o îndelungată experienţă m-am convins că după fulger urmează şi tunetul, chiar dacă eu nu l-aş mai auzi. Ce a fost însă mai nainte de fulger şi ce urmează după ce s-a stîns scînteia, asta nu se poate şti.

„Cînd — mă întreb — am început eu să exist şi cînd se va curma existenţa mea ?“ Asta e o întrebare, în privinţa căreia o convingere nu este cu putinţă. Aici în sufletul meu e un simţămînt de vecinică existenţă, care face să-mi cred existenţa fără de început şi fără de sfîrşit, deşi prea bine ştiu că am să mor şi că moartea e sfîrşitul vieţii mele.

Acela care ar voi să mă *convingă* despre vecinicia existenţei, îmi slăbeşte credinţa.

Aceasta e ceea ce face preoţimea militantă.

Dumnezeu este în fieştecare din noi şi în clipele de grea încercare ori de mare bucurie, în clipele de deplină linişte şi de luciditate fieştecare dintre noi îl simte în toată nemărginirea lui.

Preoţimea militantă nu se mulţumeşte cu atît : ea vrea să ne convingă nu numai despre existenţa, ci pînă chiar şi despre condiţiunile de existenţă ale lui Dumnezeu. Ani de zile de-a rîndul dresează tinerimea ca să o pregătească pentru această *misiune*, iar rezultatul sînt o mulţime de capete sucite, care se căznesc să ştie ceea ce numai simţi se poate, şi fiindcă nu pot ajunge la nici un fel de convingere, nu mai cred în cele din urmă în nimic.

Dacă mă voi fi deprins să măsur toate lucrurile din lumea aceasta cu aceeaşi măsură, cu care măsur caşcavalul, pe care-l văd, îl pipăi, îl miros şi-l gust, trebuie neapărat să ajung în cele din urmă a nega existenţa a tot ceea ce nici se vede, nici se aude, nici miros nu are, nici mai ales pipăit şi gustat nu poate să fie. Şi dacă prea mulţi oameni au în zilele noastre deprinderea aceasta, vina nu e nici a lui Buddha, nici a lui Laplace, nici a lui Darwin, ci a preoţiimii militante, care nu se mulţumeşte să lumineze inimile, ci vrea să prostească şi minţile.

N-are, iubite amice, să-ţi pese de aceşti oameni, care nu ştiu ce va să zică a şti şi nu şi-au dat seamă că o credinţă, fie chiar şi slabă, e mai tare ca cea mai puternică convingere.

Te-au osîndit, zici, pentru că într-o poezie ai prezentat pe Mîntuitorul drept om ca noi, întru toate ca noi.

Admiţînd că ai fi negat ceea ce nu ai făcut, firea dumnezeiască a lui Cristos, păcatul n-ar fi al d-tale, ci al acelora care atît de multă silinţă îşi dau să ne convingă despre dumnezeirea lui. Ai fi negat-o, dac-ai fi negat-o numai pentru că nu mai poţi să crezi ceea ce nu poţi să înţelegi.

D-ta însă nu ai negat firea dumnezeiască, ci te-ai mărginit a afirma pe cea omenească a „Cuvîntului" întrupat.

Şi un mare adevăr ai grăit.

Naşterea e o taină nepătrunsă de mintea omenească şi numai acela, care nu ştie ce va să zică a şti, poate să pretinză că el ştie cum se face trecerea de la neființă la fiinţă şi cum sufletul se întrupează. Cu atît mai mare e taina întrupării lui Dumnezeu. Orişicît de nepătrunsă ar fi însă taina aceasta, un lucru e mai presus de toată îndoiala : că întruparea a fost adevărată.

Cristos nu s-a ivit în mijlocul nostru ca să ne amăgească, prefăcîndu-se a fi om ca noi, ci ca să ne fie pildă, fiind în adevăr ca noi. Carnea lui nu se deosebea de carnea noastră, sîngele lui era întocmai ca al nostru, oasele lui erau ca toate oasele, şi toate pornirile rele care purced din carne şi din sînge îl ispiteau şi pe dînsul, cum mereu ne ispitesc pe noi. Adevărat Dumnezeu, el nu putea, după întruparea lui, decît să fie şi om adevărat, cel mai presus dintre toţi oamenii, dar în adevăr om.

Pre cînd însă noi sîntem slabi şi stăpîniţi prea adesea de pornirile trupeşti, el era tare şi stăpîn în toate momentele vieţii lui asupra trupului său.

În aceasta consistă pilda vieţii lui. Om a fost şi n-a fost slab şi nemernic, nici rău şi rob al patimilor : n-avem decît să fim şi noi tari, pentru ca să fim deopotrivă cu dînsul în ceea ce priveşte viaţa aceasta.

Ce ai făcut d-ta ? Ai luat pe omul adevărat drept cel mai înalt termin de comparaţie. Ai zis şi d-ta „*Ecce Homo !*" Te-ai tînguit că femeia, chiar mai slabă ca bărbatul, nu e statornică în credinţă nici chiar stînd Dumnezeu el însuşi în faţa ei.

Iar „militanţii" bisericii nu văd, cînd vorba e de iubire, decît carne străbătută de sînge cald.

Lasă-i în pace, căci ei sînt înstrăinaţi de neamul nostru şi nu vor ajunge niciodată să-şi facă adepţi printre românii cumpătaţi şi chibzuiţi. De dragul lor n-avem noi românii nici să ne învrăjbim şi să ne încăierăm în lupte religionare, nici să renunţăm a fi părtaşi la marile comori ale gîndirii omeneşti.

Cristos nu prin ceea ce a gîndit, nici chiar prin ceea ce a simţit, ci prin ceea ce a făcut ne este pildă de veţuire. Credinţa deşartă, nădejdea deşartă şi iubirea deşartă sînt deşertăciuni şi numai faptele sînt viaţă adevărată.

Cinsteşte pe părinţii tăi, fii neadormit priveghietor şi neobosit ocrotitor al copiilor tăi, fă soţiei parte dreaptă din viaţa ta, dă-ţi în toate împregiurările vieţii silinţa de a alina durerile altora şi mergi liniştit în faţa Judecătorului, căci el nu va mai cerceta dac-ai mai crezut ori nu şi în infailibilitatea papei, ci te va pune în rînd cu cei drepţi şi vrednici de fericirea cea vecinică.

Iar *Savitri*, deşi opera unui păgîn, în această cale ne povăţuieşte, şi bună învăţătură vor primi cei ce vor ceti cartea.

GRAIUL OMENESC

Vorba este un mijloc de înţelegere; prin vorbe le facem semenilor noştri împărtăşire despre cele ce se petrec în sufletul nostru.

Mulţi suntem cei ce zicem aşa, dar numai puţini dintre noi îşi dau seamă ce departe ajungem dacă, pornind de aici, mergem cu gîndul mereu înainte.

Ce este sufletul? Ce se petrece într-însul? Care e rostul împărtăşirii?

Sufletul, aşa zic filosofii şi aşa ştim şi noi, nu se vede, nici se aude, nici se pipăie, nici se gustă, nici se miroase, e adecă, dacă este, ceva ce parcă nici nu-i.

Aruncaţi în mijlocul unei lumi alcătuite din lucruri care sunt fiecare *cîndva, cumva* şi *undeva,* suntem mereu ispitiţi de gîndul că nu are nici o fiinţă ceea ce nu e nicicum.

Simte, cu toate aceste, fiecare dintre noi prin el însuşi cea ce nu poate nici să vadă, nici s-audă, să pipăie, să miroase ori să guste, şi nu o dată suntem cuprinşi cu desăvîrşire de sîmţămîntul că are o fiinţă strivitoare ceea ce sîmţim, gîndim ori voim.

Se simte şi se ştie, gîndind, sîmţind ori voind, fiecare pe sine, şi e parc-am prins ceva, dacă zicem : gîndeşte la un loc ceea ce tu ai sîmţit, gîndit şi voit şi ai cuprins cu gîndul ceea ce este sufletul tău.

Foarte în curînd ne dăm însă seamă că totalitatea stărilor noastre sufleteşti e viaţa noastră sufletească, ceea ce se petrece în suflet, iară nu sufletul el însuşi, adecă ceea ce simte, gîndeşte ori vrea.

Astfel tot cu nimic ne alegem, tot cu ceva ce nu e nicicum.

Sufletul meu e în mine, al tău e în tine, iar al lui e într-însul; sunt deci, parcă, trei deosebite suflete. Mintea noastră însă deosebeşte lucrurile şi le individualizează potrivit cu însuşirile lor; ea nu poate dar nici să deosebească, nici mai ales să individualizeze lucruri care n-au însuşiri, fiindcă nu sunt nicicum. Sunt deosebite vieţile sufleteşti, dar sufletul e pretutindenea la fel. Nu e nimeni în stare să-şi gîndească două suflete deosebite unul de altul; de aceea nu poate nici să şi le gîndească pe fiecare de sine. Cum, Doamne, să ni le gîndim cînd ele nu sînt nicicum?

Vrînd, deci, ori nevrînd, trebuie neapărat să ajungem în cele din urmă la gîndul că una singură şi aceeaşi e fiinţa sufletească, din care izvorăsc de-a pururea şi pretutindeni nenumărate vieţi sufleteşti, care după loc, timp şi împregiurări se deosebesc unele de altele.

N-o fi, poate, tocmai aşa, dar noi cu mintea noastră numai aşa putem să înţelegem lucrurile şi ori nu ne gîndim şi nu înţelegem nimic, ori gîndim şi atunci numai aşa putem să înţelegem.

Şi chiar dacă n-ar fi aşa, gîndul e destul de frumos ca să ne adimenească.

E mult farmec în gîndul că unul singur e izvorul a toată viaţa sufletească şi acelaşi e sufletul, care vieţuieşte în nenumărat deosebite chipuri.

Şi fiindcă unul şi acelaşi e sufletul în noi toţi, durerea mea e durerea tuturora, bucuria mea e bucuria tuturora, gîndul meu e gîndul tuturora şi voirea mea e voirea tuturora. E, cînd este.

Simte şi ştie fiecare dintre noi ceea ce se petrece în viaţa lui sufletească; nu simte însă şi nu ştie nimeni ceea ce se petrece în viaţa sufletească a altora. Despre aceasta luăm ştire numai din manifestările materiale ale vieţii sufleteşti.

Astfel simţim şi noi durerea ori bucuria oglindită în ochii altuia şi o simţim fără ca s-o înţelegem, adecă fără ca să ne dăm seamă cum și de ce s-a produs acea durere ori bucurie, unde ea s-a ivit. Simțămintele, manifestate o dată, trec din om în om pe neștiute.

Dac-ar fi deci vorba numai de simțăminte, graiul omenesc ar fi de prisos. Marmura cioplită cu măiestrie, colorile puse pe pînză, armoniile sunetelor muzicale ori gesturile și mimica interpretatorului duc simțămintele mai ușor și mai sigur decît vorbele din om în om. Vorba, ea prin ea, nu are nici o putere emoțională, nu ne face nici calzi, nici reci, ci ne lasă cum ne-a găsit.

Nu e deci adevărat că prin vorbe le facem semenilor noștri împărtășirea despre simțămintele noastre. Avem pentru împărtășirea simțămintelor alte mijloace cu mult mai sigure.

Din contra, simțămintele noastre se dau pe față chiar și fără ca să voim noi, și graiul este un mijloc de care ne folosim ca să inducem în eroare pe alții și să ascundem adevărul în ceea ce privește simțămintele noastre.

Cu atît mai puțin e adevărat că prin vorbe le facem semenilor noștri împărtășire despre ceea ce voim.

Voința noastră se dă pe față numai în faptă și mai nainte de a fi săvîrșit fapta eram cuprinși de o pornire mai mult ori mai puțin nehotărîtă, simțeam, o trebuință, aveam o intențiune ori eram mînați de o dorință. Iar acestea sunt și ele tot simțăminte, care altfel se dau pe față mai sigur și mai adecvat decît prin vorbe. Graiul e, din contra, un mijloc de care ne folosim, ca să ne ascundem pornirile, intențiunile ori dorințele și să surprindem pe alții cu fapte săvîrșite.

Mai rămîn gîndurile.

În adevăr, gîndirea numai prin vorbe poate să fie adecvat împărtășită : aceasta o înțelegem, cînd zicem că vorba e mijloc de înțelegere.

Nu e, cu toate acestea, adevărat că noi ne folosim de vorbe ca să le facem semenilor noștri împărtășire despre ceea ce gîndim ori cugetăm.

Ferit-a Dumnezeu !

Așa o fi în graiul îngeresc, dar în cel omenesc vorbele sunt mijloacele de care ne folosim, după cum ne vine la socoteală, fie ca să dăm pe față fie ca să ascundem cugetările noastre.

Ne înșelăm noi oamenii unii pe alții, cînd zicem că prin vorbe ne facem împărtășire unii altora despre cele ce se petrec în sufletul nostru. Spune fiecare neadevărul acesta, numai însă pentru că ține ca alții să-l creadă. Cum oare am putea să mințim și să ne amăgim unii pe alții, dacă n-ar fi graiul omenesc și n-am stărui mereu că prin el adevărul se dă pe față ?

E mare lucru ceea ce se petrece în sufletul fiecăruia dintre noi, și numai puțini sunt aceia care pot să-și deie cu destulă claritate seamă despre cele ce se petrec în sufletul lor. Sunt porniri mici și mari, care se ivesc fără de veste și trec pe furiș, sunt gîndiri mai mult ori mai puțin nehotărîte, sunt nedumiriri, din care voința rezultă de cele mai multe ori pe neștiute, este o întreagă frămîntare sufletească, care se petrece mai mult fără de știrea noastră : chiar dac-am voi să spunem ceea ce în adevăr se petrece în sufletul nostru, numai puțini sunt în puține clipe de liniște luminoasă în stare s-o facă.

Cu totul altul e rostul graiului omenesc.

Ne folosim noi oamenii de vorbe — nu ca să dăm pe față ceea ce simțim, gîndim ori voim, ci ca să facem pe alții să simță, să gîndească ori să voiască potrivit cu intențiunile noastre.

Vorba e, în graiul omenesc, un mijloc de stăpînire sufletească. Și cu cît mai bine știm să ne folosim de ea, cu atît mai ușor ajungem să învîrtim capetele, să înduplecăm inimile și să hotărîm faptele altora.

O pornire puternică se ivește în sufletul meu.

Orișicîtă silință mi-aș da ca s-o ascund, ea se dă pe față în căutătura ochilor mei, în mișcarea buzelor mele, în trăsăturile feței mele, în gesturile ce fac și în întreaga mea atitudine trupească. E destul dar ca alții să mă vadă pentru ca să simtă și ei ceea ce simt și eu ; dureri și bucurii trec nemijlocit și fără voie din om în om.

Dacă vreau deci să păstrez eu însumi pentru mine fie durerea, fie mulțumirea mea, nu-mi rămîne decît să caut singurătatea, să mă ascund.

Viaţa singuratică e însă prea strîmtă, ca să încapă durerile şi mulţumirile. Fiindcă unul şi acelaşi e sufletul, cu cît durerea ori mulţumirea e mai mare, cu atît mai puternică e în noi şi pornirea de a le împărtăşi cu alţii. Căci, spre marea ocară a pesimiştilor, durerea împărtăşită scade, iar bucuria împărtăşită creşte. Astfel chiar dacă am putea să ne ascundem durerea, bucuria ne face să strigăm în gura mare ca să ne mai bucurăm şi de bucuria altora.

Retraşi dar în singurătate, ne dăm în toată liniştea seamă despre cele ce se petrec în sufletul nostru, nu ca să ascundem, ci ca să dăm în toată conştiinţa pe faţă stările noastre sufleteşti. De aceea operele mari toate sînt roade ale clipelor petrecute în singurătate.

Cînd se dau inconştient pe faţă, simţămintele trec ca fulgerul din om în om. Suntem însă coprinşi de ele fără să le putem înţelege.

O durere se oglindează în faţa vreunuia dintre oamenii iviţi în preajma vederii noastre. E o durere nouă, cu desăvîrşire necunoscută, pe care noi din noi înşine n-am simţit-o niciodată : cum se poate să o resimţim, cu toate aceste, din cîteva semne abia văzute ? Era parcă şi mai nainte în sufletul nostru durerea aceasta, pe care acele semne ni-o reamintesc numai şi ni-o fac ştiută. Rămînem deci uimiţi, oarecum surprinşi de noi înşine, fiindcă nu putem să ne dăm seamă cum s-a ivit şi s-a reivit durerea, şi mereu ne întrebăm : De ce ? De ce ?

Astfel ne uimesc operele arhitectonice şi cele sculpturale, astfel ne uimesc operele de pictură, astfel muzica poate să ne înduioşeze ori să ne înveselească pînă la extaz, fără ca să ne putem da seamă de ce adecă atîta duioşie şi atîta veselie.

Răspunsul lămurit la această întrebare nu pot să ni-l deie decît vorbele bine alese, bine aşezate şi bine întrebuinţate. De acea e vorba, dacă nu singurul, cel mai sigur mijloc de înţelegere.

Iar atunci cînd avem să alegem, să aşezăm şi să întrebuinţăm vorbele, preocuparea noastră nu e ce simţim, gîndim ori voim noi înşine, ci ce ţinem să simţă, să gîndească ori să facă aceia la care ne adresăm.

Nu caut vorbele care exprimă starea mea sufletească, ci pe acele care produc în alţii starea sufletească de mine intenţionată, fie a mea, fie cu totul alta.

Cunoscînd din mine însumi tainele vieţii sufleteşti şi ştiind cum gîndul se leagă de vorbă, mă folosesc de vorbe, ca să siluiesc pe alţii şi să le refac viaţa potrivit cu intenţiunile mele.

E armă puternică vorba şi graiul omenesc, o artă prin care om stăpîneşte pe om.

MUGURI ŞI FLOARE

Ne place nouă oamenilor să vorbim în pilde şi-n asemănări, să ne jucăm în gîndul nostru cu valurile mării, cu fulgerul din nouri şi cu stelele de pe cer, şi dacă tinereţele sunt primăvara vieţii, primele încercări de producţiune poetică sunt mugurii, cele mai gingaşe semne ale acestei primăveri. Cum dau mugurii aceştia în floare? Ce fel e floarea lor?

Trăim în lumea aceasta frămîntîndu-ne mereu ca să ne dumirim care e rostul zbuciumărilor prin care trecem. De ce adică a trebuit să ne naştem şi de ce trebuie să înfruntăm toate primejdiile, să ne luptăm cu toate nevoile şi să purtăm toate durerile vieţii?

Marii stăpînitori ai omenirii petrec nopţi în neadormire, încărunţesc fără de vreme sub povara grijilor mari, răsplătesc cu mîna largă vîrtutea, lovesc fără de milă păcatul, poartă războaie sîngeroase şi răzbesc prin mii de primejdii — numai şi numai pentru ca să aibă în sufletul lor mulţumirea de a fi înfrînat, pe o clipă, pornirile cele rele ale oamenilor, pentru ca toţi să poată trăi în pace şi fiecare să-şi urmeze lucrarea în tihnă. Îi binecuvîntează plugarii, cari trag nesupăraţi de nimini brazda în pămîntul lor. Îi binecuvîntează meşteşugarii, cari muncesc cu nădejde de cîştig. Îi binecuvîntează neguţătorii, cari străbat în toată libertatea ţări şi mări. Îi binecuvîntează oamenii de ştiinţă cari, feriţi de grijile zilnice, pot să se piardă cu totul în scrutarea lucrurilor din lumea aceasta şi să afle în ce fel şi chip omul poate să-şi întinză stăpînirea asupra lumii şi să-şi uşureze traiul. Îi binecuvîntează, mai presus de toate, marea mulţime a celor lipsiţi de averi, cari pot mai uşor să-şi agonisească prin munca lor pînea de toate zilele, şi nenorociţii cari găsesc adăpost şi ajutorare.

E frumos afară din cale să-ţi gîndeşti oamenii trăind împreună cu firele de iarbă în cîmp şi urmîndu-şi căile vieţii, ca stelele pe cer, fără de împedicare.

E frumos, dar nu e destul.

Dacă marii stăpînitori se zbuciumă pentru ca mulţimea cea mare să-şi poată urma lucrarea în pace, mulţimea de ce se luptă şi înfruntă primejdii?

Aleargă omul în lumea aceasta, osteneşte, se luptă şi înfruntă primejdii, pentru ca să poată avea din cînd în cînd cîte o clipă de repaos sufletesc, în care se uită pe sine cu mizeriile propriei sale vieţi şi se perde în privirea lumii.

Aceste clipe de uitare de sine sunt rodul vieţii singura fericire ce putem găsi în lumea aceasta, răsplata pe care toţi, de sus de la împărat, pînă jos la cerşitor, o caută prin zbuciumările vieţii.

Fericiţi aceia cari pot să găsească ei înşişi prin sine acest rod al vieţii, căci pentru dînşii mizeriile sunt partea numai rar băgată în seamă a traiului omenesc.

Mai fericiţi însă aceia cari pot să-l găsească şi pentru alţii, să ne fure ochii, să ne adimenească, să ne pună în uimire, să ne încînte, să ne scoată din noi înşine şi să ne înalţe mai presus de mizeriile vieţii.

Ce oare ne-ar îndemna să trăim în lumea aceasta şi să dorim cu însetare ziua de mîne, dacă n-ar fi acest rod al vieţii şi arta, această floare a vieţii omeneşti?

De aceea ne simţim mîngăiaţi cînd vedem tinerimea avîntîndu-se spre poezie.

LITERATURA „ROMÂNEASCĂ“ ȘI D-NUL DUILIU ZAMFIRESCU

Am stat mult pe gînduri mai înainte de a mă fi hotărît să profit de vacanțele sfintelor sărbători ca să-mi dau modestul răspuns la cele publicate de d. Duiliu Zamfirescu în no. de la 1 septembrie 1903 al *Revistei idealiste.*

Simțimîntul meu de om rustic era, și tot mai e și acum, că publicațiunea d-lui Duiliu Zamfirescu, în împrejurările în care s-a făcut, a fost un lucru pripit și țineam să nu intru pe o cale pe care o socotesc greșită.

M-am încredințat însă că alții nu văd lucrurile ca mine și ar fi o prezumpțiune să stărui în o părere pe care nimeni n-o împărtășește.

În adevăr, nu de mine e vorba în articolul publicat de d. Duiliu Zamfirescu, ci de o întreagă direcțiune literară, pe care d-sa n-o admite, și nu în cestiune personală am să dau replica pentru care cu atîta bunăvoință mi s-au pus la dispozițiune coloanele revistei.

D. Duiliu Zamfirescu ne spune foarte deslușit că nu poate să *„mai îngăduie“* mulțimea de nedreptăți ce se „petrec“ în literatura noastră, are deci în vedere pe cei ce fac această mulțime de nedreptăți.

Eu sunt pentru d-sa numai un fel de *corpus delicti.* S-a întîmplat, și fără voia mea și fără de voia d-sale, să intrăm în concurență pentru același premiu de 5 000 lei și ca eu — tot fără de voia d-sale — să iau acel premiu.

Dacă n-ar fi fost lucrul acesta, d. Duiliu Zamfirescu n-ar fi luat notiță despre existența în lumea aceasta a unui om ca mine.

Mă ia numai drept caz concret pentru regula generală a nedreptăților și-și dă silința să producă în cititori convingerea că foarte rău au făcut aceia dintre membrii Academiei Române care au stăruit să mi se decearnă mie premiul.

Eu trebuie să le fiu și le și sunt recunoscător acestor membri ai Academiei și e lucru firesc să-mi dau silința de a produce convingerea că bine au făcut.

A ținut apoi d. Duiliu Zamfirescu să dea pe față și să motiveze resentimentele pe care ardelenii stabiliți pe pămîntul României le-au produs în sufletul d-sale nobilizat prin o cultură desăvîrșită. Și de astă dată eu sunt pentru d-sa numai un specimen de ungurean căpătuit în România, deci tot caz concret pentru o regulă generală, și dacă d-sa, văzînd numai deosebirile, și-a dat silința să arate că e foarte rea înrîurirea ardelenilor în viața culturală a poporului român, e lucru firesc ca eu să caut asemănările și să-mi dau silința de a arăta că suntem și noi, mocănimea „de dincolo“, oameni și români și că o viață culturală în adevăr românească fără de conlucrarea noastră nu e cu putință.

Nemaifiind dar vorba nici de mine, nici de d. Duiliu Zamfirescu, ci de multele nedreptăți pe care d-sa nu poate să le *„mai“* sufere și de înrîurirea ardelenilor în viața culturală a poporului român, pot și eu să fiu tot atît de obiectiv ca d. Duiliu Zamfirescu și să-l iau pe d-sa tot numai ca specimen de om dezinteresat și caz concret pentru o regulă generală.

I

Întregul raționament al oamenilor dezinteresați ca d. Duiliu Zamfirescu pleacă din convingerea că noi ardelenii, care muncim mult și cheltuim puțin, suntem oameni însetați de cîștig. Trecînd dar de la general la particular, ei nu se îndoiesc că și eu, ardelean fiind, am scris narațiunea *Din bătrîni* numai ca să iau cu ea premiul de 5 000 lei.

Ar trebui, poate, să le mulțumesc pentru această exagerare a destoinicilor mele de tot felul, căci eu însumi nu m-am simțit niciodată în stare să scriu ceea ce vreau și cum vreau. Am scris totdauna numai cînd mi-a venit și numai ce și cum am putut să scriu.

Îndeosebi azi sunt om care se luptă cu multe nevoi și trebuie să muncească întins și cu toată inima ca să poată avea conștiința de a-și fi făcut datoria și să merite încrederea pe care oameni cu mari vrednicii au pus-o în el. Eu numai cînd n-am ce face scriu. Puține de tot sunt orele tignite și ferite de griji în care pot să am mulțumirea descriind neastîmpărul din suflet, și în adevăr mare maestru ar trebui să fiu pentru ca, lucrînd ani de zile oarecum printre picături, să scriu o carte care-mi mai astîmpără și setea de cîștig.

Nu am darul acesta și recunosc că nu e lucrarea mea cum eu aș fi dorit să fie.

Se vor împlini în curînd doi ani de zile de cînd am publicat-o și abia cîteva sute de exemplare s-au vîndut din ea. N-am alergat, ce-i drept, pe la redacțiuni ca să-i fac reclamă, nici n-am stăruit pe lîngă amicii mei ca s-o recomande prin recenziuni elogioase. Am expus-o însă la librării și lumea ar fi cumpărat-o și ar citi-o dacă cele coprinse în ea ar fi potrivite cu gustul ei. Pot însă dezinteresații literari să aibă mîngîierea că publicul cel mare e și el pe partea lor și că rău mi-am făcut socoteala dac-am crezut că publicul va răsplăti ostenelele mele.

Dar am luat premiul de 5 000 lei.

Premiile nu sunt răsplată, ci încuragiare, și vorba e cum am luat premiul.

Pusă în mod rațional, întrebarea nu era dacă e ori nu lucrarea mea mai bună decît a d-lui Duiliu Zamfirescu, ci dacă e ori nu în interesul dezvoltărei noastre literare ca și scriitori ca mine să fie încuragiați a lucra mai departe.

Nu mai sunt om tînăr acum și am lucrat mult în viața mea. Aș fi lucrat și mai mult și mai bine, poate, dacă nu aș fi fost hărțuit de o mulțime de nevoi și n-ar fi trebuit să fac și muncă de salahor ca să-mi agonisesc pînea de toate zilele, pe care lucrarea literară nu poate să mi-o dea. Mă mai prezentasem în două rînduri la Academie pentru alte două premii și am fost respins, fără ca să mă fi plîns ca d. Duiliu Zamfirescu de nedreptăți, pe care nu le *„mai“* pot îngădui. Nu au dar dezinteresații literari cuvinte de a fi mîhniți dacă de a treia oară unii dintre membrii Academiei Române, știindu-mă cum în adevăr sunt, au avut bunăvoința de a stărui să mi se decearnă premiul, pentru ca prin aceasta să-mi fie recomandate scrierile și să-mi pot urma lucrarea cu inimă mai ușoară. Numai cu foarte multă greutate, abia la a treia votare, s-a putut obține acest rezultat, și aceasta e o încuragiare pentru scriitorii de felul d-lui Duiliu Zamfirescu.

Aceștia însă nu se mulțumesc numai cu atît.

Ei nu admit nici ca concepțiune, nici ca formă felul meu de a scrie și țin ca scrieri ca ale mele să fie *„îndepărtate“* din mînile tinerimei, *„căreia îi strică gustul“*.

Cea ce îi mîhnește nu sunt cele cinci mii pe care unul dintre dînșii nu le-a luat, ci lipsa de simț estetic a Academiei Române, care încuragiază o lucrare ce strică gustul.

Dacă așa e pusă cestiunea, nu mai e vorba nici de setea de cîștig a mea, nici de dezinteresarea concurentului meu, ci de viitorul cultural al poporului român, și discuțiunea poate să fie cu desăvîrșire obiectivă.

Cît pentru concepțiune, dezinteresații neamului românesc află că figurile din scrierile mele toate sunt banale, pocite, nefirești.

E deci în interesul dezvoltării noastre literare ca felul meu de a scrie să nu fie încuragiat.

Ce va să zică firesc ori nefiresc ?

Firesc e ceea ce se potrivește, iar nefiresc ceea ce nu se potrivește cu firea mea : peștele-n apă, fluturele-n aer, viermele-n hrean, ziceam eu în *Popa Tanda*.

Lumea e bogată afară din cale în amănunte, și fiecare trecînd prin mijlocul ei, o vede potrivit cu firea lui individuală, unul mai frumoasă, altul mai pocită, după cum e pornit a aduna amănutele.

Oglindă e lumea în care tot omul pe sine însuși se vede.

Un francez ingenios, Émile Zola, marele Zola, face odată o plimbare la ţară şi-şi plimbă şi cititorii pe la culesul viilor.

Sunt multe lucrurile frumoase şi bune, dar multe şi lucrurile urîte şi rele pe care omul, plimbîndu-se pe la cules de vii, poate să le vadă.

Ce vede francezul acela ?

Nu e limba mea mocănească destul de rafinată ca să pot reproduce-n ea imaginile ce ne prezintă el, nici că am însă nevoie cînd mă adresez la oameni pentru care limba lui Zola e mai desluşită decît a mea.

Ţăranii francezi vor fi oameni mai mult ori mai puţin mărginiţi şi inculţi, dar ei sunt, în genere, religioşi, muncitori, cinstiţi şi cu bune moravuri şi sunt între dînşii şi oameni cu mari virtuţi, care ne încîntă prin întregul lor fel de a fi. Pentru Émile Zola aceştia sunt banali, iar ceilalţi comuni ; el caută dar pe cei mai dezbrăcaţi de firea omenească, exagerează păcatele lor, trece cu vederea bunele însuşiri ce le vor mai fi rămas şi ne zice : „Iată francezul, iată omul, şi altfel nici nu poate să fie !“

Nu spune adevărul acest defăimător al neamului omenesc ? Scrierile lui Émile Zola sunt un fel de spital în care ni se prezintă stîrpituri de oameni şi oameni ruinaţi fie trupeşte, fie sufleteşte, fie şi trupeşte şi sufleteşte.

Am învăţat noi, cei ce am umblat la şcoală, cu toţii, botanică şi ştim ce va să zică forma ideală a unei rădăcini, a unei frunze, a unei inflorescenţe, a unei plante. În natură nu găsim aceste forme ideale aidoma întrupate, dar găsim întrupări mai mult ori mai puţin apropiate de forma ideală şi zicem că frunza, floarea, planta e cu atît mai interesantă, cu cît mai mult se depărtează, şi cu atît mai frumoasă, cu cît mai mult se apropie de desăvîrşirea ideală.

Are şi existenţa omenească formele ei ideale şi arta nu are nici un rost dacă nu caută întruparea acestor forme.

Omeneşte firesc, esteticeşte adevărat, poeticeşte frumos e nu ceea ce se petrece în această mizerabilă lume reală, ci ceea ce, potrivit cu firea omenească, trebuie să se petreacă. Realitatea brutală e în artă numai fondul dureros şi întunecat din care iese cu atît mai luminos la iveală multdoritul adevăr ideal, visul de-a pururea mîngîios al firii noastre omeneşti.

Închipuindu-mi pe Mala, eu am văzut-o de sus în jos, în amănuntele ce oglindesc firea omenească a ei, copilă cu mari ochi albaştri, cu obrajii rotunzi, albi şi rumeni, cu părul galben şi moale ca mătasea. Dezinteresaţii noştri literari, deprinşi cu spitalul lui Émile Zola, o văd de jos în sus, cu *„picioarele bănănăind“*, şi ar fi dorit să le dau „imaginea unui călăreţ aşezat voiniceşte-n şea, răzimat în scări, furînd o *fetică* acoperită toată în mătase, pe care o strînge la piept“, imagine după gustul lor „gentilă“, dar nepotrivită cu un timp cînd Iosefi nu-şi instalase încă şelăria în Podul Mogoşoaiii, ovreiul Isaac nu venise încă cu mătăsurile de peste Dunăre şi vila regală nu era încă deschisă la Şosele.

Atît de mult s-au deprins aceşti oameni de gust cu scările, cu şelele, cu mătăsurile şi cu celelalte amănunte ale vieţuirei interesante, încît nu mai ajung să-şi dea seama de ce anume am căutat eu scăparea în timpuri de mult trecute şi de ce nu bărbatul mai tare fură pe *„fetică“*, ci copila plăpîndă se îmbărbătează ca să scape din robie pe iubitul ei. Le pare lucru nefiresc, banal, „inadmisibil“, cu desăvîrşire inestetic, fundamental mitocănesc că el n-o strînge la piept, ci-i zice „Du-te la mama ta !“ Lucru, după felul lor de a vedea, firesc şi estetic ar fi fost ca el să facă cu totul altăceva.

Era fără îndoială mai interesant şi astfel şi mai potrivit cu firea unui om însetat de cîştig, căci mulţi băieţi buni şi multe fete gentile s-ar fi delectat citind asemenea amănunte interesante şi cartea mi-ar fi fost vîndută ca pîinea caldă.

Deşi trăiesc însă în ziua de astăzi şi am învăţat şi ceva carte, n-am ajuns încă la destulă rafinărie culturală, ca să iau religiozitatea, iubirea de neam, simţimintele familiale, spiritul de jertfă şi stăpînirea de sine drept nişte banalităţi nepotrivite cu firea omenească, ci tot mă mai încînt de gîndul că-i este dat orişicărui om să se ridice mai presus de carnea pe care au s-o mănînce în cele din urmă viermii şi că adevărata podoabă a fiinţei omeneşti e numai stăpînirea de sine.

Dezinteresații noștri literari găsesc că e greșit acest fel de a vedea lucrurile cum ele ar trebui să fie și cum în aievea nu prea sunt.

Decernînd premiul, Academia Română a ținut să se știe că ea nu-l socotește greșit; chiar și dacă ar fi stricînd gustul prin *„copilăreasca seninătate“*, nu stinge iluziunile, nu înveninează inimele, nu strică mințile, nu îneacă conștiința morală.

Căutînd mereu ceea ce e interesant și sugestiv, am ajuns ca copiii noștri la vîrsta de 14-15 ani să le știe toate mai bine decît noi, să nu mai creadă nici în Dumnezeu, nici în putința stăpînirii de sine a omului, să nu mai aibă nici o iluziune și să ia drept banalitate tot ceea ce pe noi ne încînta în tinerețele noastre. Cum vor putea aceste odrasle, blazate și îmbătrînite înainte de timp, să ducă mai departe lucrarea pornită de părinții noștri cu o însuflețire atît de copilărească! ?

D-l Duiliu Zamfirescu vorbește despre *„literatura românească“*. Eu zic că o fi „română“ literatura despre care vorbește d-sa, dar „românească“ nu e, și dacă d-sa e mîhnit că lucrarea mea a fost premiată, încă mai mîhnit trebuie să fiu eu cînd îmi dau seamă despre greutățile care au trebuit să fie învinse pentru că nu lucrarea d-sale să fie premiată.

Sunt acum vreo douăzeci de ani cînd noi, cîțiva mocani naivi, ne-am pornit lucrarea culturală la Sibiu. S-a ridicat asupra noastră tot Ardealul, toată Țara Ungurească și mai ales tot Banatul căci stricam, așa se zicea, limba cea frumoasă și deslușită cu care se deprinseseră frații noștri. Am mers însă înainte, am lucrat întins și în curînd am ajuns să avem mulțumirea de a fi contribuit mult la restabilirea unității în viața culturală a românilor. Mai întîi în țările de peste Carpați, apoi și în Bucovina, românii au început să scrie ca la București, să citească ceea ce se publica în țară și să-și dea silința de a vorbi ca pe țărmurii Dîmboviței.

Silit de împrejurările politice să mă întorc iar la București, eram cuprins de dureroasa temere ca nu cumva ostenelele noastre să fie zădărnicite. Mult afară din cale se lucrează în școlile din regatul ungar pentru ca deosebirile culturale dintre ardeleni și frații lor din România să crească și să se sporească. Pe lîngă aceasta, guvernul ungar și societățile culturale maghiare mai cheltuiesc sute de mii de florini pe fiecare an, ca prin cărți și reviste distribuite gratuit, prin concerte și reprezentațiuni teatrale ieftine și prin biblioteci poporale să magherizeze gustul publicului român. Am stăruit dar dimpreună cu cîțiva dintre amicii mei să se înființeze Liga pentru unitatea culturală a poporului român.

Liga însă, în loc de propagandă culturală condusă cu pricepere, a făcut politică de stradă și de cafenea și după trecerea cîtorva ani de zile iar am început să ne despărțim.

Cu o repeziciune înspăimîntătoare s-a prefăcut limba literară în România.

Am făcut timp de aproape treizeci de ani lecțiuni de limba română, am citit și am scris mult, am trăit timp îndelungat în cele mai bune cercuri literare, am avut între prietenii mei intimi pe cîțiva dintre cei mai distinși scriitori români; a fost însă destul ca timp de cîțiva ani să-mi petrec viața în umilită retragere pentru ca să fiu cuprins de simțimîntul că nu mai sunt în stare să scriu la înțelegerea contimporanilor mei.

Au dat în viața noastră literară navală scriitori pentru care limba poporului e bădărănească și sărăcăcioasă, cronicarii sunt seci, cărțile bisericești sunt stupide, iar scriitorii mai bătrîni s-au învechit; oameni, care nu sunt în stare să iubească limba noastră cea plină de particulară armonie și citesc pe Émile Zola, pe Labiche, pe Daudet ca să-nvețe a scrie românește!

S-a învechit principiul că de vorbe străine avem să ne folosim numai la nevoie, cînd nu găsim nici în limba poporului, nici în scrierile noastre mai bune termenul îndeobște întrebuințat pentru reproducerea cugetării noastre. Fiindu-ne străin felul de a gîndi și de a simți și necunoscînd îndeajuns comorile limbei noastre, alegem vorbele pe apucate, le întrebuințăm după impulsiunile momentane și le așezăm ca aruncate cu furca.

E uimitoare ușurința cu care se scrie la noi. Oameni cu mari destoinicii intelectuale au perdut parcă simțimîntul că nu e destul să știi carte, să înțelegi și să fii pătruns de convingerea pe care vrei s-o reproduci, ci trebuie totodată să ai şi deprinderea de a cumpăni fiecare vorbă pe care o rosteşti ori o scrii şi să-ţi dai seamă dacă, aşa cum o întrebuinţezi şi o aşezi, ea reproduce ori nu gîndul tău în mintea acelora la care te adresezi.

Omul e pornit din fire să le facă semenilor săi împărtăşire despre ceea ce simte ori gîndeşte, şi această pornire firească e izvorul a toată lucrarea literară. Cel ce se socoteşte singur în felul lui nu se simte una cu nimeni şi pe nimeni nu iubeşte, se ascunde dar în sine însuşi şi tace. Acela însă care iubeşte pe toţi cei ce sunt deopotrivă cu dînsul îşi stoarce sîngele inimii ca să reproducă în sufletele iubiţilor săi cugetările ori simţimintele sale.

Producţiunea literară e măsura iubirii.

Vor fi creînd opere de mare valoare cei ce scriu numai pentru semenii lor de prin cluburi, de prin saloane, de prin biurouri şi de la Şosele, dar toţi aceştia sunt numai o mică şi trecătoare parte a poporului românesc şi literatura în adevăr românească o cultivează şi o sporesc numai cei ce, scriind, trec în gîndul lor şi peste Carpaţi ... şi peste Dunăre, şi-şi dau silinţa să găsească forma potrivită cu felul de a gîndi, de a simţi şi de a vorbi al tuturor românilor.

Lucrarea literară nu e un fel de „sport" făcut pentru distracţiunea celor ce n-au ce face, ci *un apostolat*, pentru care se cere şi *vocaţiune*, şi *pregătire*, şi *zel religios*.

Nu ! Silinţele d-lui Duiliu Zamfirescu de a dovedi din scrisa mea neputinţele mele literare n-au putut să producă în cititori, cum n-au produs nici în mine, decît convingerea dureroasă că sunt din zi în zi mai mari deosebirile pe care oameni înstrăinaţi prin educaţiune le produc în viaţa noastră culturală şi că sunt la noi şi scriitori multapreciaţi care nu sunt în stare să-şi dea seamă ce anume căutăm noi în lucrarea literară.

II

Ingeniosul meu concurent face o lungă şi foarte interesantă expunere despre chefalia românilor şi vrea să convingă pe cititorii săi că mocanii şi moldovenii în vecii-vecilor au să rămîie despărţiţi, căci unii sunt brachi, iar alţii dolichefali, unii români curaţi, iar alţii daci amestecaţi cu slavi.

Tot el mai întreabă apoi :

„Au oare crede d-l Chendi că eu nu-mi dau seamă de ce pot eu şi ce pot face ceilalţi ? !"

În adevăr multe îi sunt acestui etnograf cu putinţă !

Slăviteştii, străbunii răposatului meu părinte, au venit din Oltenia pe la 1740, cînd austriacii s-au retras în urma Tratatului de la Belgrad, iar străbunii răposatei mele mame, Borleştii, au venit de la Borleşti din judeţul Nemţului în timpul lui Grigorie-vodă Ghica : ce sunt eu, urmaşul lor ?...

Tot astfel se vor fi întrebînd foarte mulţi dintre românii ce azi trăiesc pe şesul Ţării Ungureşti ori în Banatul Timişorii, căci e lucru ştiut că cei mai mulţi dintre românii aceştia sunt veniţi acolo unde se află, parte din Oltenia, parte din Moldova.

E învederat că, pornind pe calea aceasta, n-avem să ajungem departe.

Orişicare ar fi conformaţiunea capatelor noastre, noi suntem împreună un popor, acelaşi neam de oameni, şi trebuie să căutăm forma de convieţuire potrivită cu firea tuturor. Trăiesc între noi oameni ai căror părinţi au fost greci, bulgari, sîrbi, ruşi, armeni, turci şi tătari, cari însă azi se socotesc români. Ei şi sunt români şi smintit ar trebui să fie acela care ar zice că nu li se cuvine să ieie parte la viaţa noastră comună. Poporul român azi vieţuitor suntem cu toţii împreună, aşa cum ne-a adunat soarta, şi numai prin lucrarea împreună a tuturora vom ajunge să întemeiem o viaţă culturală în adevăr românească.

Orişicît de mari ar fi deosebirile trupeşti dintre noi, cultura le înlătură şi ne face pe toţi la fel, iar cei ce nu o vor aceasta rămîn răzleţi, nişte fiinţe excentrice, pe care numai în numărătoarea statisticei îi socotim ca fiind români.

Lucrul acesta e atît de învederat, încît nici d-l Duiliu Zamfirescu nu poate să-l pună la îndoială. Admite şi d-sa că ardelenii, deşi foarte mărginiţi, sunt tot români şi ei, ba parcă ar fi în stare să-i şi iubească fiindcă sunt buni neguţători şi ştiu să facă copii, ca nişte adevăraţi urmaşi ai proletarilor romani.

Ceea ce dezinteresaţii noştri nu pot să sufere sunt numai ardelenii care n-au rămas acasă la ei, ci au venit să-şi facă neguţătoria şi copiii aici, în Ţară.

De ce ?

„*Au oare*“ ţara aceasta nu are şi ea nevoie de neguţătorie şi de copii ? !

E în această oroare de ardeleni simptomul unei boale sociale care are să fie combătută cu toată asprimea.

Eu n-am să-i laud pe ardeleni, nici pe cei rămaşi acasă, nici, mai ales, pe cei pribegiţi în România. Îi cunosc cel puţin tot atît de bine ca defăimătorii lor şi le ştiu păcatele de oameni certăreţi şi îndărătnici, care nici între ei nu sunt în stare să trăiască în bună înţelegere şi cu atît mai uşor ajung a li se face altora nesuferiţi. Nu o dată le-am zis : „Dacă voi între voi nu vă veţi iubi, nimeni în lume n-are să ţie seamă de voi !“

Ei au însă şi oarecare virtuţi, şi ceea ce îi face multora urgisiţi sunt mai mult virtuţile decît păcatele lor.

Trăim într-un timp cînd măsura înţelepciunii practice e destoinicia de a profita de neputinţele altora, şi oamenii nu sunt preţuiţi după vredniciile lor, ci după strîmtorările care îi nevoiesc a li se supune celor ce voiesc a dispune de dînşii. Multe ar putea să spună fiecare dintre noi despre lipsa de scrupule cu cari s-a făcut abuz de strîmtorările ardelenilor, şi în fiecare zi ne putem încredinţa că-n societatea noastră modernă vredniciile, ele singure, îl fac pe om cel puţin incomod.

Ardeleanul e, în genere, muncitor om deprins a-şi face în mărginile putinţelor sale datoria. Atît acasă la el, cît şi aici în Ţară, el este dar iubit de cei ce sunt şi ei muncitori şi ţin ca treaba să se facă ; e însă un fel de oroare pentru netrebnicii deprinşi a-şi petrece viaţa în flecării, căci, muncind, el obligă şi pe alţii să muncească.

Dacă nu e stricat prin educaţiunea maghiară ori prin mediul social în care-şi petrece viaţa, ardeleanul e om care se mulţumeşte cu puţin şi cheltuieşte totdeauna mai puţin decît ceea ce poate să agonisească. Acest spirit de economie, pe care-l constată şi d-l Duiliu Zamfirescu, îl face de asemenea nesuferit într-o societate în care foarte mulţi, avînd trebuinţele nelimitate, cheltuiesc peste putinţele lor şi fac, cum se zice, pe dracu-n patru ca să poată cheltui.

El e, în sfîrşit, precum ne spune şi d-l Duiliu Zamfirescu, bun soţ şi bun părinte, tot un fel de oroare pentru oameni care nu se socotesc legaţi prin taina căsătoriei şi iau copiii drept nişte belele de care omul cuminte se fereşte.

Puşi, în sfîrşit, în faţa unei societăţi care nu cercetează ce eşti tu însuţi prin tine, ci îţi examinează îmbrăcămintea, se informează cu cine ai legături de înrudire ori de prietenie, cîtă avere ai, cîtă chirie plăteşti, cum ţi-ai mobilat casa, cîte slugi ţii, cum îţi faci ori cum îţi primeşti vizitele, ce mănînci şi cum îţi ţii lingura ori furculiţa ducîndu-ţi mîncarea la gură, cei mai mulţi dintre ardeleni sînt nevoiţi a-şi petrece viaţa în umilită retragere. Unii dintre dînşii nu se mărginesc însă a sta la o parte, ci mai au şi îndrăzneala de a face, ca mine abunăoară, critica moravurilor, luînd în bătaie de joc pe cei ce-şi petrec viaţa în flecării, îşi risipesc avutul pe nimicuri şi nu-şi fac datoriile familiale.

Oroarea-ororilor suntem dar mai ales noi, cei cîţiva scriitori, care, nemaiputîndu-ne urma lucrarea literară acasă, am venit aici să turburăm prin scrisa noastră armonia generală a literaturii „*româneşti*“.

Orişicît de incomodaţi s-ar simţi însă cei ce nu admit felul nostru de a vedea lucrurile, ei nu au nevoia de a-şi mai da silinţa să ne încredinţeze că ne socotesc străini în mijlocul lor. Cei mai mulţi dintre noi suntem nu feciori de ciocoi, nici băieţi de slugi boiereşti, nici copii adunaţi de pe uliţe, ci crescuţi de părinţi care la ei acasă sunt oameni de frunte şi avem destul simţimînt de dignitate ca să nu rîvnim la sărăcia lucie, să nu ne îmbulzim şi să ne simţim străini în faţa oamenilor care ne socotesc străini.

Privind însă lucrurile din punctul de vedere al consolidării societăţii române, trebuie să ne deprindem a ne suferi unii pe alţii, căci dacă bună e spoiala formelor culturale care acoperă goliciuni, netezeşte deosebiri şi face vieţuirea împreună mai suportabilă, bun e şi stimulentul vieţuitor al oamenilor mai morocănoşi, care-n fiecare clipă ne aduc aminte că societate în adevăr cultă nu vom putea să ajungem a fi decît muncind întins, stăpînindu-ne poftele exagerate şi făcîndu-ne datoria, înainte de toate, fiecare în familia sa.

Îşi batjocoresc ţara şi neamul cei ce spun că ardelenii alcătuiesc contingentul acesta. Îl sporesc numai.

Nu s-ar fi ridicat Muntenia şi Modova din starea de decadenţă în care se aflau, sunt acum cîteva decenii, nu s-ar fi întemeiat statul român şi nu s-ar fi făcut într-însul progresele însemnate cu care toţi ne mîndrim dacă marea majoritate a moldovenilor şi muntenilor n-ar fi fost şi n-ar fi oameni cu inima la loc şi cu mintea întreagă. Aceştia au ştiut totdeauna şi ştiu şi azi să preţuiască ajutorul pe care l-au dat şi-l dau şi azi ardelenii în marea lucrare naţională.

Nu e România numai a moldovenilor şi a muntenilor, ci a tuturor românilor, căci ea nu e numai formaţiune politică, ci centru de viaţă culturală al celui mai însemnat popor din Orientul Europei, şi minoritatea gălăgioasă care ţipă contra ardelenilor îşi degradează ţara, socotindu-ne străini pe pămîntul ei. Străini suntem numai pentru cei înstrăinaţi dintre fiii ei.

*

Mi-ar mai rămîne să dau d-lui Duiliu Zamfirescu răspuns în o cestiune cu desăvîrşire personală.

D-sa nu se mărgineşte a-mi analiza scrierile, ceea ce poate să facă orişicine, ci crede de cuviinţă a-şi da părerea şi asupra caracterului meu individual.

După ce a făcut o dată mărturisirea că nu mă cunoaşte, nu-şi dă osteneala de a se informa asupra împrejurărilor în care-mi petrec viaţa, ci le spune oarecum *ab invisis* cetitorilor săi că întregul rost al lucrărei mele e *„îngrijirea intereselor personale“*.

Această lipsă de tact nu poate nici să mă jignească, nici să schimbe părerea celor ce mă cunosc îndeajuns.

E însă cestiune de bună rînduială morală să nu ne socotim unii pe alţii chiar mai răi de cum în adevăr suntem, şi aş fi uşuratic şi eu dacă aş lăsa ca cei ce nu mă cunosc să creadă spusa d-lui Duiliu Zamfirescu.

Dator e fiecare să poarte grijă ca la zile de bătrîneţe, cînd nu mai poate să muncească, să aibă adăpost şi un codru de pîne şi ca copiii şi soţia să nu-i rămîie după moartea lui cerşitori. Îşi face dar datoria cel ce profită de împregiurări ca să-şi agonisească avere ori să-şi asigure o poziţiune. Îndeosebi în ţara noastră sunt mulţi oameni care se folosesc, ba chiar abuzează de poziţiunea lor şi de bunăvoinţa altora, ca să-i creeze o situaţiune, iar lumea nu-i osîndeşte. Nu mi-ar fi dar greu să tac dacă m-aş şti în rîndul acestora.

Sînt însă om trecut de 56 ani, am muncit mult în viaţa mea, am avut totdeauna cele mai bune legături în societate, n-am fost risipitor şi stau azi părinte a şase copii încă nevîrstnici, fără de avere, fără de poziţiune asigurată şi fără de nici un drept de pensiune, un biet muritor ce trăieşte muncind de azi pe mîne.

E adevărat că d. Duiliu Zamfirescu păcătuieşte cînd nu voieşte să-mi lase nici măcar mîngîierea de a nu fi abuzat şi eu nici de poziţiuni, nici de bunăvoinţa altora.

N-am putut niciodată să împărtăşesc vederile celor ce iau vieţuirea pe pămînt drept un fel de canon de pocăinţă. E însă greu să trăieşti în societatea noastră fără ca să fii cuprins din cînd în cînd de simţimîntul că suntem osîndiţi a ne face unii altora viaţa nesuferită.

Nu la unul, ci la toţi mă gîndesc cînd o zic aceasta.

Ceea ce mai poate să ne mîngîie e numai gîndul că, ostenind cu inima curată, vom ajunge încetul cu încetul să-i facem pe urmaşii noştri mai înţelepţi decît noi.

CE E NAŢIONAL ÎN ARTĂ

I

N-ai nevoie să fii artist, nici cunoscător de artă, nici mai ales „savant“ pentru ca să deosebeşti o operă sculpturală religioasă elină de una egipteană, asiriană, persană, indă ori chinezească şi e destul să fii om cu bun-simţ ca să-ţi dai seamă că aceste opere toate au să reproducă şi în adevăr reproduc acelaşi simţămînt religios şi că deosebirile, orişicît de mari ar fi ele, sînt privitoare numai la forma reproducerii.

Pornit din fire a le face semenilor săi împărtăşire despre ceea ce simte ori gîndeşte, omul se întreabă cînd vrea să reproducă în inimile lor simţămîntul de care e cuprins : Ce am să fac ori să zic pentru ca cei ce stau în faţa mea să simtă şi ei ceea ce simt eu ?

Răspunzînd la întrebarea aceasta-şi plăsmuieşte fiecare opera, şi e învederat că plăsmuirea aceasta, aşa-numita „concepţiune“, atîrnă în toate amănuntele ei, nu numai de la impulsiunile momentane ale autorului, ci totodată şi de la felul de a vedea al acelora în care urmează să fie reprodusă starea sufletească.

Nu poate nimeni care nu e pătruns de simţămîntul religios să creeze o operă de caracter religios, iar forma creaţiunii atîrnă de la concepţiunile religioase ale societăţii pe care artistul o are în vedere, şi de aceea opera nu ne arată numai pe autorul ei, ci totodată şi mediul social în care s-a produs.

Artă nu este nici simţămîntul, nici plăsmuirea izvorîtă din el, care are fiinţă numai în închipuirea poetului, ci întruparea sau înfăţişarea în aievea a plăsmuirii, iar aceasta atîrnă şi ea nu numai de la destoinicia măiestrului, ci totodată şi de la aşa-numitul „gust“ al publicului.

Aceeaşi stare sufletească, simţămîntul religios se poate reproduce şi prin o operă arhitectonică, prin o icoană zugrăvită, prin o compoziţiune muzicală, printr-un imn, o poemă epică ori o dramă, şi deosebirile de formă vor fi cu atît mai mari şi totdeauna potrivite nu numai cu genul de artă, ci totodată şi cu felul de a gîndi şi de a simţi al societăţii.

Numai în ceea ce priveşte înfăţişarea în aievea a plăsmuirii poate să fie vorba de frumos.

Atît în natură, cît şi în creaţiunile omeneşti, frumos e ceea ce are formă desăvîrşită, deci ceea ce e întreg, bine cumpănit, pe deplin echilibrat, întocmai cum în împregiurările date trebuie să fie. Ceea ce este aşa e frumos, iar ceea ce e altfel e mai mult ori mai puţin pocit pentru toţi oamenii şi pentru toate timpurile, dar felul de a chibzui desăvîrşirea formei e nu numai naţional, ci chiar individual.

Operele de artă religioase, orişicare ar fi concepţiunea, genul şi felul de întrupare, reproduc toate acelaşi simţămînt şi sînt, dacă sînt, frumoase toate, fiecare-n felul ei.

Nu sînt, cu toate aceste, toţi oamenii deopotrivă atinşi de ele.

Întocmai precum vorba auzită reproduce numai gîndul pe care-l ai în minte şi sună a gol cînd în mintea ta nici un gînd nu se leagă de ea, opera de artă reproduce şi ea numai simţăminte pe care le ai în inima ta. Pentru omul lipsit de religiozitate, operele de sculptură religioasă sînt seci, sarbede, nişte banalităţi lipsite de farmec, deopotrivă cu floarea de camelie, care nici miros nu are, nici, vorba lui Eminescu, rod nu dă. Rămîne numai frumuseţa înfăţişării, care e totdeauna şi pretutindeni aceeaşi.

E deci chiar şi fondul estetic o notă particulară, care atîrnă de la mediul social.

Despre aceasta ne vom încredinţa mai uşor examinînd un alt fond estetic, simţămîntul familial, care a fost în toate timpurile nesecat izvor de creaţiuni poetice.

Ni se spune în *Iliadă* că zeii, voind să pedepsească pe preotul Laocoon pentru limbuţia lui, au făcut să iasă din mare un şarpe uriaş care s-a-ncolătăcit împregiurul lui şi a fiilor săi şi i-a omorît, frîngîndu-i în toate încheieturile.

Cel mai covîrşitor dintre toate simţămîntele omeneşti este iubirea părintească : în simţămîntul acesta a fost certat Laocoon, care a trebuit să peară văzîndu-şi copiii perind.

Un sculptor elin, nu se ştie care anume, a luat din *Iliadă* concepţiunea aceasta şi l-a înfăţişat pe Laocoon şi pe fiii săi în grupa cioplită din marmoră, care azi se află la Roma în galeria Belvedere. De peatră trebuie să fie inima omului ce nu lăcrămează văzînd opera aceasta, în care s-a fixat pentru vecii-vecilor una din cele mai mari dureri omeneşti, căci tatăl moare suferind chinurile copiilor săi, iar copiii se sting cu ochii ţintă la părintele lor. Şi, totuşi, omul care nici părinţii, nici copiii nu şi i-a iubit vede numai desăvîrşirea formelor şi măiestria execuţiunii în *Laocoon* şi e-ncîntat fără ca să fie zguduit, cum încîntaţi sîntem văzînd frumoasele arabescuri din biserica lui Neagoe-vodă.

Tot în simţămîntul părintesc a fost, precum ne spune Hesiod, certată şi Nioba pentru mîndria ei de mamă şi a trebuit să peară văzînd peirea copiilor săi cu care prea mult se fălise.

Alt sculptor elin a înfăţişat pe Nioba şi pe copiii ei în ciclul ce se află expus la Florenţa în Galeria Oficiilor. Şi ciclul acesta e numai frumos pentru cel ce nu are în sufletul lui iubirea către părinţi ori către copii.

Tot din simţămîntul acesta porneşte întreaga epopee a *Ramayanei*, simţămîntul acesta e reprodus în *Dasaratas*, în *Sacontala*, în cele mai frumoase părţi din *Şahname*, în *Eneidă*, în *Pietatea* lui Michelangelo, în *Madonna della Sedia*, cea mai populară dintre pînzele lui Raffaello, şi fiori reci ne cuprind în faţa lui *Brutus*, pe care Michelangelo n-a ajuns să-l poată desăvîrşi, dar l-a croit aşa că urgia părintească iese la iveală din peatra colţuroasă.

Pretutindeni şi totdeauna simţămîntul iubirii părinteşti i-a stăpînit pe oameni şi multe cărţi savante s-ar putea scrie despre plăsmuirile izvorîte din simţămîntul acesta şi despre operele de artă create spre a-l reproduce.

Shakespeare, marele maestru, care îşi lua concepţiunile de la alţii, purcede şi el din simţămîntul acesta nu numai în *Regele Lear*, ci şi-n *Hamlet*, şi-n *Othello*, şi-n *Romeo şi Julieta*, şi-n *Neguţătorul din Veneţia*, fiindcă aceasta se potrivea cu gustul publicului pentru care scria.

Cu aceasta se începe, se urmează şi se încheie viaţa noastră aici pe pămînt.

O copilă tînără care n-a scris încă şi poate că nici n-are să mai scrie poezii a „compus" după cîteva luni petrecute în străinătate un *Dor de ţară*, care se încheie cu următoarele versuri :

> „Dar mai presus de toate doresc pe ceia care
> Prin multa lor iubire, blîndeţe şi răbdare
> Făcutu-m-au ca astăzi, departe de cămin,
> Gîndindu-mă la tine, adesea să suspin.
> De n-ar fi fost ferice căminul casei mele
> Şi sfinţi aceia care feritu-m-au de rele,
> N-aş plînge azi, la tine, o, ţară, cînd gîndesc,
> Şi n-aş dori atîta pămîntul românesc."

Nu e nevoie să fii nici „savant", nici omul genial ca să recunoşti marele adevăr că din iubirea către părinţi porneşte toată buna-simţire şi îndeosebi toată iubirea de oameni.

Începem noi oamenii iubindu-şi fiecare părinţii, fraţii şi surorile, urmăm iubindu-ne rudele şi prietenii din copilărie, iubim apoi locurile unde am petrecut cu dînşii, ne iubim fiecare soţia şi copiii şi ajungem în cele din urmă să ne iubim ţara şi neamul şi să luăm parte la bucuriile şi la durerile tuturora.

Acesta e şirul firesc în vieţuirea sufletească a omului, şi acela care n-a avut parte să-şi iubească părinţii cu anevoie va mai ajunge să fie bun prieten, bun soţ, bun părinte ori bun patriot, om cu inimă duioasă.

Şi-n săraca noastră literatură dar, cea mai bună parte, fondul omenesc, sînt creaţiunile prin care se reproduce simţămîntul familial. S-ar putea scrie şi despre aceste o carte mare, dar e destul să ne dăm seamă despre cele mai cunoscute.

Ne este cunoscută tuturor poezia în care V. Alecsandri vorbeşte de muma sa.

Eminescu, Vlahuţă şi Coşbuc au şi ei fiecare cîte o poezie cu aceeaşi temă.

Cel mai tînăr dintre poeţii noştri, Octavian Goga, ne vorbeşte în cele mai multe din poeziile sale despre părinţii săi, despre satul său, despre poporul în mijlocul căruia s-a făcut sufleteşte ceea ce este.

Citind poeziile aceste şi altele de felul lor, e peste putinţă să nu ne dăm seamă că fondul estetic e acelaşi în toate, şi ceea ce-i dă fiecăreia din ele valoarea particulară e numai concepţiunea deosebită şi originalitatea formei.

Orişicare ar fi însă forma, ne reamintim, citindu-le, fiecare pe muma sa şi ne înduioşăm dac-am iubit-o ori o iubim : pentru aceea în inimile cărora nu este iubire rămîne numai frumuseţa seacă a formei.

Şi sînt în desfăşurarea vieţii sociale faze în care simţămîntul familial slăbeşte şi părinţii-şi socotesc copiii drept nişte belele, iar copiii ajung să ridice parul asupra părinţilor lor. În asemenea faze de desfăşurare socială slăbeşte toată simţirea omenească, se sporesc oamenii ca Richard III, şchiopul cocoşat, şi n-avem decît să ne dăm oarecare silinţă ca să ne încredinţăm că deodată cu săcarea acestui izvor de creaţiuni poetice porneşte spre decadenţă şi arta în toate genurile ei.

Germenii a toată buna-simţire omenească sînt însă totdeauna în toţi oamenii, şi operele de artă pot să-i dezvolte şi să-i ducă la deplină desfăşurare. Astfel V. Alecsandri şi ceilalţi poeţi ai timpului de renaştere naţională şi-au scris poeziile ca să propage iubirea de ţară şi de neam de care erau cuprinşi ei şi nu mai încape îndoială că au ridicat nivelul moral al societăţii noastre.

Privită dar din punct de vedere al fondului estetic, arta este şi are să fie universală, adecă izvorîtă pretutindeni şi în toate timpurile din aceleaşi simţăminte omeneşti pentru care inimile tuturor oamenilor sînt deschise.

Pot însă să fie particulare concepţiunile care se potrivesc cu ideile societăţii în care se produce opera de artă.

Dar ceea ce dă valoare şi farmec operei de artă e nota particulară, nu în fondul estetic, nici în plăsmuire, ci în înfăţişarea în aievea a plăsmuirii, iar aceasta trebuie să fie naţională, ba poate să fie chiar individuală.

Numai în arta de decadenţă, care ni-l prezentă pe om cum este, iar nu cum trebuie să fie, e particular pînă chiar şi fondul estetic.

De aici a pornit vechea discuţiune dintre Socrat şi Fidias.

Omul e totodată şi unul dintre numeroasele dobitoace de pe faţa pămîntului, şi cei doi sculptori admiteau amîndoi că arta are să ne înfăţişeze numai ceea ce e omenesc în om. Nu mai încape îndoială că fiinţa sufletească se dă pe faţă în toate amănuntele trupului ; Socrat stăruia, cu toate aceste, ca ea să fie înfăţişată numai în trăsăturile feţei.

E o seninătate fără de seamăn şi o dulceaţă nespusă în *Graţiile* pline de decenţă ale lui Socrat, azi expuse în galeria Vaticanului, dar frumuseţa mai bogată în amănunte şi mai uimitoare e în *Apolon din Belvedere*, în *Venera de la Milo*, *Sauroctonul* lui Praxiteles ori în alte creaţiuni de felul acesta.

Socrat avea, cu toate aceste, dreptate, căci cu carnea omenească n-avem să ne jucăm şi, pornită odată pe calea deschisă de Fidias, creaţiunea artistică trebuie neapărat să ajungă în cele din urmă la senzualitatea maestrului Michelangelo, care, deşi contimporan cu Leonardo da Vinci şi cu Raffaello, scoate cărnuri vii din peatră şi ne dă în *Leda* din muzeul florentin o frumuseţă chiar mai revoltătoare decît Rubens în *Bachus şi Venera*, în care ne-nfăţişează lucruri ruşinoase — ca la gura cortului.

Rostul artei e nu să ne coboare şi să ne ruşineze, ci să ne înalţe şi să ne facă mîndri de a ne şti oameni, şi operele de artă, care reproduc porniri senzuale, orişicît de interesante şi de frumoase ar fi ele, sînt răspingătoare.

La asemenea creaţiuni de decadenţă ajungem totdeauna cînd căutăm originalitatea pînă chiar şi în fondul estetic, căci adevărat, bun, frumos e în om numai ceea ce e notă comună, iar ceea ce e particular ori poate chiar individual e rău și pocit, de cele mai multe ori respingător.

Avem dar să ne ferim de ceea ce e particular în fondul estetic, dar nu și de concepțiunile potrivite cu ideile soceității în mijlocul căreia trăim, iară forma înfățișării trebuie neapărat să aibă farmecul originalității.

II

Să punem pe *Clăcașii* lui Goga alăturea cu *Ana Doamna* a lui Alecsandri, cu *Moartea lui Fulger* și cu *Trei, Doamne...* a lui G. Coșbuc, cu *Mihnea și baba* a lui Bolintineanu și cu *La icoană* a lui Vlahuță și să luăm ca termen de comparațiune o faptă petrecută în aievea.

Are să rămiie în veci-vecilor în amintirea omenească că o mumă care era și regină și poetă, Carmen Sylva, a avut un singur copil iubit de o lume întreagă și l-a pierdut și pe acesta.

Strivită însă de durerea ei nespusă, muma aceasta nu s-a răzvrătit și n-a ridicat glasul să blesteme, ci a luat în brațe trupul rece al copilului său, a căzut cu umilință în genunchi și i-a mulțumit lui Dumnezeu pentru că i-l dăruise și i-l lăsase cît i l-a lăsat.

Acesta e omul în deplinătatea sufletească a ființei lui, muma din *Dasaratas,* nu ca închipuire, ci ca întrupare în aievea viețuitoare, creațiune, nu a unui biet de muritor, ci a lui Dumnezeu, el însuși.

Care din cele șase concepțiuni se apropie mai mult de acest model ?

Fără îndoială *Trei, Doamne, și toți trei.*

Mai puțin *Ana Doamna* și *Moartea lui Fulger.*

Bolintineanu ar fi putut să nu scrie pe *Mihnea și baba,* iar Vlahuță ar face bine să-și îngroape pe *La icoană,* o concepțiune prea de tot potrivtiă cu spiritul fazei de desfășurare prin care trece societatea noastră.

Mai rămîn *Clăcașii lui Goga,* despre care s-a zis că e poet de un caracter cu totul local, nu român, nici chiar ardelean, ci curat rășinărean.

Ce e local și actual în concepțiunea *Clăcașii ?*

De cînd e lumea, puținii nesățioși robiți iubirii de sine au stors pretutindeni sudorile și lacrămile mulțimii neajutorate și s-au întovărășit ca să se-ngrașe sugînd măduva celor flămînzi, și ceea ce Goga ni arată s-a petrecut totdeauna și pretutindeni și se petrece și azi chiar mai cu vîrf în România, în Englitera, în Africa, în America ori în Indii decît în Ardeal ori îndeosebi la Rășinari. Fondul poeziei *Clăcașii* este iubirea de oameni în cea mai curată formă, iară concepțiunea e cu desăvîrșire universală și ar putea să facă parte din orișicare epopee de caracter universal.

Îndeosebi culminațiunea poeziei, muma trudită, flămîndă și sleită de puteri, care-și lasă codrul de pîne și se pleacă spre pămînt ca să-și ia copilul la sîn, e „sfînta preacurată" nu numai pentru *rășinăreni,* ci pentru toți oamenii încă nedezbrăcați de firea omenească și poate să stea alăturea cu *Madonna della Sedia.*

S-ar face, cum zice Firdusi în prefața marei sale opere, nemuritor pentru toate timpurile pictorul care ar fi în stare să fixeze în colori amănuntele din *Clăcașii* ori sculptorul care, văzînd-o pe mumă cum a văzut-o poetul, ar reuși s-o cioplească cu destulă măiestrie din piatră.

Notele particulare nu sînt nici în fondul estetic, nici în concepțiune, ci numai în felul de a întrupa, iar aici și trebuie să fie.

Ar fi lipsit cu desăvîrșire de bunul-simț cel ce ar zice că nu mai avem nevoie de Eminescu după ce l-am avut pe Alecsandri, ori de Vlahuță după ce l-am avut pe Eminescu și că azi Coșbuc și Goga nu pot să stea alături : are fiecare în viața noastră sufletească valoarea sa, iar aceasta consistă în felul particular de a-și întrupa concepțiile.

E, învederat că e și ceva comun în aceste deosebite feluri de a întrupa, și ceea ce e comun e românesc.

Eu mi-am petrecut copilăria la Șiria, tocmai pe șesul Țării Ungurești, și am crescut între maghiari. Recitam, cu toate aceste, la vîrsta de patru-cinci ani poezia *„Haid' să dăm mînă cu mînă* și nu voiam mai tîrziu să-l cred pe Eminescu cînd mă-ncredința că moldoveanul Alecsandri a scris poezia aceasta pe care o socoteam poporană.

Zăpăcit ar trebui să fie cu desăvîrșire omul care n-ar fi în stare să-și dea seamă că Alecsandri nu și-a scris poezia numai pentru moldovenii lui, ci pentru toți românii, și astfel și-a potrivit forma cu înțelegerea și cu gustul tuturor românilor.

Acesta e ceea ce-l face poet național român.

Judecat din punctul de vedere al formei, Alecsandri e adeseori ușuratic. Mai ales în proză, alege vorbele, le întrebuințează și le așează fără destulă cumpenire, și îndeosebi în comediile lui e mai mult moldovean decît român. În partea verificată a scrierilor lui și îndeosebi la bătrînețe e însă mai național decît toți contimporanii lui.

Nu încape însă nici o îndoială că Eminescu, cumpenit și în proză, e mai românesc decît Alecsandri, nu în sentimente, nici în concepții, ci în formă, dar încă nu atît de românesc ca Coșbuc ori Goga.

Din ce în ce tot mai mult pătrunde în viața noastră literară simțămîntul că mai ales în formă bine și frumos nu poate să fie decît ceea ce se potrivește cu gustul și cu înțelegerea tuturor românilor.

Aceasta înainte de toate în ceea ce privește limba.

Alecsandri se folosește în scrierile sale de o mulțime de vorbe, pe care părinții noștri nu le-ar fi înțeles ori copiii noștri nu le vor mai întrebuința.

Eminescu, care îi cunoștea din propria lui intuiție pe românii de pretutindeni, știa multă carte și cetea cu stăruință scrierile noastre din veacurile trecute, are o limbă cu mult mai bogată decît Alecasndri, alege din întreaga comoară a limbii, dar nu se ferește de neologisme, și pînă chiar și într-unele din versurile lui se folosește de vorbe pe care numai puțini dintre români le înțeleg și care n-au să rămîie în limba noastră.

Coșbuc, care e chiar mai cumpenit decît Eminescu în ceea ce privește toate amănuntele formei, se ferește și de arhaisme, și de provincialisme, iar de neologisme se folosește cu multă precauțiune, și îndeosebi în ceea ce privește așezarea vorbelor e mai presus de toți scriitorii noștri, nu însă și în proză.

Cel mai tînăr, în sfîrșit, Goga, se ferește și de neologisme, și în întreaga poezie *Clăcașii*, peste o sută douăzeci de versuri, nu e nici un arhaism, nici un provincialism și nici un neologism.

Și muzica limbii e dar una la Alecsandri, alta la Eminescu, iar alta la Coșbuc și iarăși alta la Goga. Dacă limba lui Eminescu e, precum s-a zis, de bronz, a lui Coșbuc e marmură, iar a lui Goga sună a clopot de argint, în care e amestecat și mult aur, sombru și duios, cum e firea românului.

Acesta e mersul — nu premeditat, ci firesc — al desfășurării noastre literare, îndeosebi în ceea ce privește limba : ne aflăm într-o fază de întoarcere spre trecut și spre popor, și pe cînd ciurucul literar scrie prin gazete și prin reviste o limbă împestrițată, pe care numai publicul de cafenele o înțelege, tineri cu vocație se pierd în provincialisme înțelese numai de unii dintre săteni, iar cei ce scriu și pentru urmașii noștri caută forma potrivită cu înțelegerea tuturora.

Dar naționalitate nu e numai în limbă, ci în toate manifestările vieții sufletești.

Sînt note particulare în obiceiurile românilor, în portul lor, în mersul, în gesturile și în felul lor de a rosti vorbele, în temperamentul, în muzica și în jocurile lor și e învederat că românesc e ceea ce în acestea găsim la toți românii și numai la români.

Orișicare ființă organică se dezvoltă în lumea aceasta potrivit cu condițiile în care i se petrece viața, și, întocmai precum nu pot să fie întru toate la fel două fire de iarbă, oamenii își au și ei fiecare individualitatea sa, mai mult ori mai puțin pocită. Prin cultură națională, putem, ce-i drept, să înlăturăm neajunsurile individuale, să rotunjim ființa și să ne apropiem de forma ideală, și, cu cît sînt mai culți oamenii, cu atît mai mult se iubesc și se înțeleg între dînșii. Niciodată însă deosebirile dintre popor și popor n-au să fie cu desăvîrșire înlăturate, și noi, pătura mai cultă a poporului român, îndeosebi în faza de desfăşurare în care ne aflăm, nu de alte societăţi culte, ci de masele mari ale poporului nostru avem să ne apropiem în viaţa noastră sufletească, căci numai aşa vom putea să le tragem şi pe ele în curentul cultural.

Dacă în lucrarea noastră literară vom copia modele create de marii scriitori ai altor popoare mai culte, vom rămîne nişte bieţi cîrpaci, cari trăiesc, tînjesc de azi pe mîne.

Dacă în lucrarea noastră vom avea în vedere numai pătura cultă, cea mai stricată a poporului român, vom crea opere fără de valoare, care pot să producă azi efect, dar mîne nu mai sînt gustate de nimeni ; şansonete de bîlci, comedii în felul lui Labiche ori romane în felul lui Zola.

În orişicare gen de artă, opere de adevărată valoare vom crea numai adresîndu-ne la toţi românii azi în viaţă şi avînd în vedere şi pe cei viitori, căutînd în toate ceea ce se potriveşte cu firea românului şi dîndu-şi silinţa nu să copiem natura, ci să ridicăm nivelul moral al întregului popor român.

Acesta e lucrul pe care nimeni afară de noi nu poate să-l facă, deci şi rostul nostru în lucrarea culturală a omenirii : stăruind în fondul estetic asupra sentimentelor omeneşti, avem să dăm nota românească în felul de întrupare al frumosului, care e veşnic şi pretutindeni acelaşi.

Dacă se vor fi găsind între noi şi oameni cari n-au ajuns încă s-o înţeleagă aceasta, ei nu iau şi nici nu sînt în stare să ia parte la lucrarea culturală *românească*.

UN OPTIMISM ŞUBRED

În numărul de la 15 august a. c. al revistei *Luceafărul* a fost publicat „sfîrşitu" unei nuvele *Boierul* de G. C. Ionescu. După informaţiile ce-am primit, d-l G. C. Ionescu, autorul nuvelei, e om încă tînăr, fiul unui preot din Oltenia, şi-a petrecut copilăria şi anii tinereţelor în România şi azi face studii agronomice la o academie din Germania.

Eroul novelei e un oarecare Roşu, răutatea întrupată. Nu se poate închipui mişelie pe care acest Roşu n-ar fi fost în stare s-o facă, şi toate i se treceau. El a nenorocit o lume întreagă, şi toate îi ieşeau în bine. „Cînd vreunul se împotrivea începea goana pînă în pînzele albe. Îl calicea dacă era învoit, îl prindea în drumul mare şi-l ocărea şi-l bătea, urma apoi judecata, la care martori strîmbi îl vîrau în puşcărie tot pe nenorocitul care încercase a i se împotrivi" — aşa zice tînărul autor.

„Învăţătorul şi popa stau cu mînile în sîn. De atîtea ori se plînseseră celor *mai mari* — urmează autorul — dar şi ei nu puteau dezvălui în toată grozăvenia ei plaga, care de ani rodea satul acesta. Ei nu puteau îmbina decît plîngeri răzleţe, care se încheiau cu «Dacă domnul Roşu merge mai departe pe calea asta ne dăm de rîpă». De la vorbele astea *cei mari* răspundeau : «Ei vezi asta e ciudă curată, pentru că lui îi merge bine, ei, vezi, din pricina lipsei acesteia de armonie satele noastre se păcătoşesc în loc să meargă tot spre bine». Şi *bieţii oa-*

meni îşi înecau, de dragul copiilor, pe care-i aveau, revolta care li se umfla în piept, *tăceau,* dar aveau impresia nelămurită, că un *duh rău,* o crimă pluteşte în văzduhul satului aceluia şi prăpădeşte vieţi şi sfărmă lanţurile de argint ale cinstei şi ale omeniei...“

În cele din urmă unul dintre sătenii năpăstuiţi l-a împuşcat pe Roşu.

În ziua cînd omorîtorul avea să fie judecat, *„floarea baroului“* — aşa zice autorul — susţinea acuzarea, iar sătenii „nu s-au priceput să facă alta decît să vină des-de-dimineaţă cu femei şi copii, osteniţi, nemîncaţi, amărîţi şi să înţese locul de dimprejurul casei de judecată“.

„De care parte va fi biruinţa ?“ întreabă autorul drept încheiere.

Ne sîngeră inima cînd ne dăm seamă că cel ce a scris novela e om tiner, dar ne cutremurăm fiind nevoiţi a ne face mărturisirea că el nu ne înfăţişează plăsmuiri de ale lui, ci fapte petrecute în aievea, întîmplări văzute ori trăite de dînsul.

În acelaşi număr al *Luceafărului,* o fată încă tînără, domnişoara Zoe Gârbea, citează în *Descrierea Expoziţiunii de artă din Veneţia* versul

„Sau omori răutatea, sau rămîi ucis“.

Ei bine tot în acel număr a fost publicată, în „Cronică şi o dare de seamă, în care d-l profesor N. Iorga şi eu suntem prezentaţi drept nişte pesimişti, drept nişte fantaşti, ca să nu zic chiar drept nişte smintiţi, pentru că am zis chiar mai puţin decît cea ce zice tinărul G. C. Ionescu şi ceea ce au mai zis şi Eminescu şi Coşbuc şi Vlahuţă şi Goga, şi mulţi alţii şi am strigat tare, ca lumea să ne audă, că

„Ori vei omorî tu răutatea, ori te va omorî ea pe tine“.

Iar cei ce ne judecă astfel se prezentă, ba se vor fi şi socotind pe sine însuşi *optimişti,* fiindcă văd răul şi tac cum au tăcut învăţătorul şi preotul *„din dragoste către copiii lor“*.

Optimist e cel ce, crezînd în biruinţa binelui, se avîntă cu toată virtutea în luptă, ca să omoare răutatea, şi învăţătorul şi preotul îşi „înecau revolta“ — nu pentru că îşi iubeau copiii, ci pentru că nu mai aveau credinţă-n biruinţa binelui şi se temeau de urgia răutăţii.

Acela care e cuprins de adevărată iubire către copiii săi e preocupat în fiecare clipă a vieţii sale de soarta lor şi e totdeauna gata să se expună pentru ca viaţa lor să fie mai puţin amărîtă decît a lui : tace şi stă „cu mînile în sîn“ numai cel ce nu iubeşte ori nu mai crede că e cu putinţă binele pe care-l doreşte.

E fiecare dintre noi mai mult ori mai puţin nemernic, păcătos şi pornit spre răutate ; aceasta însă nu ne lipseşte nici de dreptul, nici de datoria de-a lua parte la lupta pornită contra răului, ba e lucru firesc ca cel mai mişel să-şi deie toată silinţa ca copiii lui să nu fie ca dînsul şi să combată în alţii cu mai multă îndîrjire mişelia. Poate dar, cine vrea, să ne socotească mişei ori lipsiţi de pricepere, dar fantaşti nu suntem cîtă vreme spunem ceea ce în aievea se petrece şi în rîndul pesimiştilor nu putem să fim puşi cîtă vreme pentru biruinţa binelui ne expunem.

Pesimişti sunt numai cei ce tac ori o scaldă în trei ape fiindcă se tem de urgia răutăţii pe care optimiştii o înfruntă.

Mai e apoi în darea de seamă din *Luceafărul* şi un neadevăr.

Niciodată eu n-am vorbit de *„preoţi nemernici şi arhierei vînduţi străinilor“*. Ceea ce-mi dă mie şi are să ne deie tuturor credinţa nestrămutată că binele va ieşi în cele din urmă biruitor e legea noastră creştinească, şi nu se poate ca cel pătruns de credinţa aceasta să grăiască de rău pe păzitorii acestei legi. Am zis, şi zic şi acum, că sunt *trataţi* preoţii ca nişte nemernici, iar arhiereii, chiar oameni cu mari vrednicii fiind, în poziţiunea ce li s-a creat, nu pot să facă binele pe care-l vor fi voind. Iar prin aceasta nu am dărîmat, ci am dat soluţiunea : dacă voiţi ca *duhul cel rău* să fie alungat din mijlocul nostru, daţi, înainte de toate, lui Dumnezeu ce lui i se cuvine, cinstiţi-vă biserica şi puneţi pe slugitorii ei în poziţiunea pe care părinţii voştri li-au creat-o, căci ei nu vouă au să vă fie slugi.

IUBIREA DE FORMĂ

I

Alungînd la 1527 pe Alexandru, copilul din flori al lui Lorenzo de Medici, ducele de Urbino, florentinii își redobîndiseră iar libertatea. Alexandru însă s-a căsătorit cu Margareta, copila din flori a puternicului Carol V, și doi ani în urmă s-a întors cu oaste primită de la socrul său și a asediat orașul.

Michelangelo, sufletul mare, și poet, și filosof, și om de știință, și arhitect, și pictor, și sculptor, acum era oștean și conducea lucrările de fortificațiune și luptele de apărare. După unsprezece luni de luptă nu i-a rămas decît să scape fugind pribeag în lume.

Nu ne este nouă muritorilor de rînd dat să ne facem închipuire despre mărimea mîniei lui, care toate în dimensiuni colosale le vedea ori le simțea. Ca să reproducă marea lui mînie în inimile concetățenilor săi și să ințețească la luptă crîncenă, el a luat ciocanul și dalta și a cioplit capul și bustul lui Iuniu Brutu, dar n-a ajuns să-și desăvîrșească opera, ci a lăsat-o ca cioplită din topor.

Am văzut-o, sunt acum treizeci de ani aproape, în Muzeul Național din Florența și simt și acum, după atîta timp, pornirea spre răzvrătire care m-a cuprins atunci. Mi-a rămas în ochi piatra colțuroasă, încît o văd la locul în care se afla, cu toate cele de dimprejurul ei, și mi-e peste putință să nu mi-o reamintesc cînd vreo amărăciune mi se furișează-n suflet. E piatra în care s-a-ntrupat o pornire puternică ce are să se reproducă mereu, vorba lui Firdusi, cîtă vreme mai e suflet omenesc pe pămînt.

Brutus al lui Michelangelo nu e, cu toate aceste, operă de artă.

Michelangelo se ridică mai presus de sculptorii tuturor timpurilor prin măiestria cu care înfățișează formele materiale în desfășurarea lor armonioasă. Tocmai de aceea zguduie, dar nu încîntă — ca sculptorii din antichitate, ori ca contimporanul său Raffaello — chiar la prima vedere.

Am văzut pe *David*, am admirat cele șase figuri din Mausoleul Medicilor, m-am cutremurat în fața *Ledei*, am stat uimit la picioarele lui *Moise*, m-am înfiorat în fața *Pietății* și am rămas oarecum strivit în fața lui *Cristos* din Biserica de la Roma a Iezuiților, după simțămîntul meu, cea mai desăvîrșită în execuțiune dintre operele lui Michelangelo.

Era tîrziu după-amiază cînd am intrat în biserică și ochii mei s-au oprit asupra marmurei într-o lumină de amurg. Și acum, după douăzeci și opt de ani, mi se reivește încă în suflet simțămîntul de indignațiune ce m-a cuprins cînd am văzut pe *Cristosul* meu în pielea goală, forme desăvîrșite pînă în cele mai mici amănunte, încît se străvede prin pielea moale fiecare mușchi și fiecare vînă cu sîngele cald ce curge prin ea, piatră care răsuflă și, e parcă gata să salte.

Ne este nouă oamenilor rușine de trupul nostru fiindcă el ne pune-n rînd cu dobitoacele și e izvorul tuturor pornirilor rele ; era deci firească indignațiunea mea.

Abia mulți ani în urmă am ajuns să-mi dau seamă că numai așa putea măiestrul să-l înfățișeze pe Cristos și că el a voit să producă efectul pe care l-am simțit.

El înfățișează pe Cristos în clipa pornirii lui spre slava cerului, iar Cristos s-a înălțat la cer cu trupul lui cel material, în carne și în oase, cu sîngele cald în vinele sale. Acesta e lucrul, pe care avem să-l simțim la prima vedere. El nu ne dă simbolizarea, ci întruparea ca în aievea a înălţării la cer şi de aceea a avut o deosebită purtare de grijă pentru desăvîrşirea formelor materiale.

În această desăvîrşire a formelor materiale consistă măiestria, arta adevărată.

Brutus nu e operă de artă, ci înfăţişarea unei concepţiuni. Văzîndu-l, ştim cum şi l-a gîndit, dar nu şi cum şi l-a închipuit Michelangelo pe Brutus, pentru ca prin el să-i îndîrjească pe concetăţenii săi.

Mînia cea mare nu e oglindită-n faţa cioplită din piatră, ci reiese din fălci, din umerii obrazului, din căutătura şi mai ales din ţinută şi din felul cum e pus capul pe umeri. Bustul colţuros poate să ne zguduie, dar nu ne încîntă, căci nu e frumos, ci mai mult supărător prin colţuroşenia lui.

Aşa a fost odată şi Crist şi producea şi atunci un efect puternic, dar nu efectul pe care-l produce azi, după ce a fost desăvîrşit în toate amănuntele.

Această grea şi îndelungată lucrare a desăvîrşirii în toate amănuntele n-o scoate la capăt decît cel ce iubeşte forma pentru frumuseţea ei şi e însetat de ea. El lucrează pentru propria sa mulţumire, îşi satisface muncind o trebuinţă viuă şi se simte fericit numai cînd lucrează. Iubirea de formă e un fel de boală sufletească ce nu se poate alina decît săvîrşind forme şi stabilind armonii.

Cine a văzut *Stanzele* din Vatican nu poate să şi-l gîndească pe Raffaello decît stînd nemîncat pe schelă şi cîntînd voios, căci numai aşa putea să iasă de sub penelul lui nespusa seninătate a operelor lui.

Rămînem uimiţi cînd ne dăm seama de mulţimea operelor pe care le-a creat în timpul scurtei lui vieţi, căci în adevăr el numai cînd lucra se simţea trăind şi viaţa i s-ar fi trecut în chinuri grozave, dacă nu ar fi fost lăsat să lucreze.

Michelangelo cel ursuz şi plin de energie, era şi el încîntat şi voios cînd lucra. Atunci i se alinau zbuciumările şi i se însenina viaţa, căci şi în mijlocul celor mai grele nenorociri silinţele de a desăvîrşi forma îl înalţă pe om şi-l fac să treacă cu dispreţ peste nevoile vieţii

Această înălţare sufletească se reproduce şi ea prin opera desăvîrşită în formă. De aceea iubim atît de mult noi oamenii de rînd pe marii artişti.

Concepţiunile, fie ele orişicît de geniale, pot să fie interesante ori sugestive şi să ne emoţioneze, dar nu ne încîntă şi mai curînd ori mai tîrziu sunt date uitării : opera desăvîrşită în formă e ceva atît de extraordinar şi de individual, încît nu se uită niciodată şi mereu ne înseninăm viaţa reamintindu-ni-o.

Ea e neperitoare, nu numai pentru că totdeauna oamenii sunt încîntaţi de ea, ci şi pentru că acela, care a fost odată încîntat de ea, toată viaţa lui se-ncîntă reamintindu-şi-o.

Şi nu avem decît să ne dăm seamă despre fazele fireşti ale creaţiunii artistice pentru ca să ne încredinţăm că aşa şi trebuie să fie.

Izvorul creaţiunii e un simţămînt puternic pe care creatorul vrea să-l reproducă în inimile altora — mînia lui Michelangelo. Nu poate să fie artist nici cel ce nu e stăpînit de un asemenea simţămînt, nici cel ce nu e pornit a-l reproduce.

Date fiind aceste, artistul îşi gîndeşte formele intuitive ale reproducerii : aceasta e concepţiunea vagă care încetul cu încetul se concretizează în o plăsmuire închipuită în toate amănuntele ei individuale.

Concretizarea se face numai încetul cu încetul şi după modele luate din lumea văzută de aievea, şi sunt o mulţime de concepţiuni care n-ajung niciodată să se concretizeze în plăsmuiri desăvîrşite. Ani de zile de-a rîndul umblă, cum se zice, cu gîndul de a crea o operă şi adeseori n-o creează pentru că nu li s-a desăvîrşit plăsmuirea.

Desăvîrşită însă odată, ea e mult mai presus de operă, şi nu cred c-a fost, nici că poate să fie vreodată un om, căruia îi este dat să reproducă întocmai o plăsmuire. Opera e numai o copie mai mult ori mai puţin palidă a plăsmuirii.

Pictorii şi sculptorii se ajută la concretizare făcîndu-şi schiţe desemnate în dimensiuni mici. Aceste desemnuri sunt cu atît mai frumoase, cu cît mai clară e concepţiunea şi cu cît mai îndemînatic e desemnătorul, dar operele de artă nu sînt.

Abia după desemn urmează faza, în care se află *Brutus* al lui Michelangelo, care numai pe departe reproduce desemnul şi încă mai pe departe plăsmuirea.

De aici înainte urmează lucrarea măiestrului, arta adevărată, care ne duce în cele din urmă la *Cristos* din Biserica Iezuiţilor. Lucrarea aceasta n-o săvîrşeşte decît cel ce are nu numai concepţiunea, ci totdată şi plăsmuirea cu desăvîrşire clară. Ceea ce-l mînă înainte e viua dorinţă de a-şi vedea plăsmuirea întrupată.

E învederat că silinţele îi rămîn zadarnice, dacă nu are cuvenita pregătire tehnică, îndemînătăcia de a desemna, de a tăia cu dalta, de a modela ori de a aşeza culorile.

Simţăminte puternice, concepţiuni clare, plăsmuiri închipuite ca-n aievea, toate preţuiesc puţin fără de îndămînătăcia măiestriei, căci opera rămîne nedesăvîrşită, colţuroasă, lucru de clacă, numai ca din topor.

Din contra, acela care are măiestria, chiar şi dacă n-ar fi avînd simţăminte puternice, nici plăsmuiri vii, creează opere reci, dar frumoase, ca Benvenuto Cellini, care nu ne emoţionează, dar ne încîntă prin operele lui decorative.

II

Între genurile artistice nu e nici unul atît de bogat şi de complicat în forme ca cel literar, şi pentru nici un fel de creaţiune nu se cere atîta măiestrie ca pentru cea poetică.

Dăinuitoare e opera poetică numai fiind bine simţită, bine gîndită, bine plăsmuită şi totodată şi bine muncită.

Făcută în pripă, ea poate să placă azi şi mîne, dacă e bine plăsmuită, căci e ceva nou, interesant, mai mult ori mai puţin încîntător, pe ici, pe colo chiar frumos, un fel de scăpărare a unui suflet în adevăr ales. În curînd însă e uitată şi foarte adeseori autorul ajunge să se căiască de a o fi dat publicităţii.

N-avem decît să urmărim cu luare-aminte desfăşurarea vieţii noastre literare, pentru ca să găsim în fiecare fază a ei asemenea producţiuni pripite, care au făcut

efect, au plăcut un timp oarecare, apoi au fost date uitării.

Alăturea cu ele s-au ivit altele, care dintru început au rămas mai mult ori mai puţin nebăgate în seamă, dar încetul cu încetul au străbătut şi abia după un timp mai îndelungat au devenit oarecum actuale şi au rămas în gîndul tuturora.

Făcînd analiza comparativă a celor două feluri de scrieri, ne încredinţăm că deosebirea e numai de formă.

Nu poate să afle nimeni ceea ce am simţit, gîndit ori plăsmuit în închipuirea mea, dacă eu însumi n-o spun cu destulă claritate şi preciziune. Orişicît de desăvîrşită ar fi plăsmuirea în închipuirea mea, dacă o arunc numai în cîteva vorbe apucate-n pripă, ea se reproduce în închipuirea cititorului, fie ca un fel de caricatură interesantă, fie ca prin schiţa desemnată, fie, în cel mai bun caz, ca prin *Brutus* al lui Michelangelo.

Adevărul e că pripirea aceasta nici nu prea e cu putinţă, decît atunci cînd plăsmuirea nu e nici în gîndul scriitorului bine lămurită şi astfel nu-şi prea dă nici el seamă ce vrea să spună şi care e simţămîntul pe care vrea să-l reproducă. Pripirea nu e numai în executare, ci totodată în concepţie.

Vorba e rece, se adresează la minte, reproduce numai noţiuni abstracte şi abia prin concretizarea acestor noţiuni ne duce la imaginile intuitive, care reproduc plăsmuirea şi prin ea simţămîntul. Acela dar, care-şi dă seamă despre simţămîntul ce vrea să reproducă, gîndeşte clar şi vede bine în închipuirea lui, caută cu neastîmpăr, în comoara sa de vorbe, pe aceea, care reproduce întocmai imaginea închipuită de dînsul, bagă de seamă cum era s-o întrebuinţeze şi unde are s-o aşeze spre a produce efectul intenţionat de dînsul şi nici nu grăbeşte, nici nu-şi pierde răbdarea, nici nu oboseşte, căci lucrează pentru mulţumirea sa.

Aceasta e ceea ce ne spun manuscriptele rămase de la Eminescu, în care de atîtea ori găsim mai multe variante pentru aceeaşi poezie. Marele public cititor, care nu putea să ştie ce simte, ce gîndeşte şi ce vede el în închipuirea lui, s-ar fi mulţumit cu orişicare dintre acele variante, căci toate sunt mai mult ori mai puţin frumoase. El însuși însă nu era mulțumit, fiindcă nici una nu-i reproducea întocmai nici gîndul, nici plăsmuirea și astfel căuta mereu forme din ce în ce mai desăvîrșite. Nu de schițe, nici de „crochiuri“, nici de caricaturi, ci de opere era însetat.

Slăbiciunea de a desăvîrși în executare formele e în orișicare gen de artă, și mai ales în cel literar firescul semn distinctiv al celor ce gîndesc clar, au plăsmuiri bine lămurite și știu ce voiesc. Întocmai precum pe muzicantul adevărat tonul strident, discordul, ori lipsa de armonie îl scoate din sărite, pe scriitorul adevărat vorba rău aleasă, rău întrebuințată, ori rău așezată-l atinge dureros.

Măiestria scrierii nu e cestiune de cultură, nici de pregătire specială, și omul lipsit de cultură găsește și el vorba și știe cum s-o întrebuințeze și s-o așeze cînd gîndirea lui e clară. Mai ușor o găsește însă și mai bine știe dacă are și cultură, și pregătire, și destoinicia de a scrie se poate cîștiga prin studiu și prin deprindere stăruitoare.

Sunt scriitori care nu prea au ce să spună, dar ne încîntă prin forma în care-și reproduc cugetările. Aceștia au învățat măiestira scrierii, scriu cu plăcere și gustă îndeplin frumusețile operelor create de alții. Ei sunt, ca diletanții în muzică ori în pictură, adevărații judecători în materie de artă, și prin aceasta, elementul de progres în societate fiindcă nu pot suferi priprirea, superficialitatea și lipsa de corectitate, și le combat prin o critică severă. Lipsind acest regulator, cultul formei se perde ușor și se produc opere mai mult ori mai puțin pocite, care pot să le placă multora fiindcă sunt originale în felul lor și interesante, dar în curînd sunt date uitării, și strică gustul.

Concepțiunile luminoase nici în cel mai „genial“ cap nu se produc deodată, ca printr-un fel de fulgerare, ci încetul cu încetul, în curgerea unui timp adeseori de tot îndelungat și supt înrîurirea unei mulțimi de împrejurări. Ele sunt oarecum ca vinul, care ferbe cîteva zile, rămîne tulbure cîteva săptămîni și abia tîrziu ajunge la deplină limpezire. Se poate bea și în timpul ferberii, cînd „pișcă“ ; unora le place „tulburel“ ; dar calitățile superioare îi ies la iveală numai după ce s-a mai învechit.

Concepțiunea care se află în stadiul de formațiune e ca vinul care „pișcă“, și poate să aibă mult farmec, dar e ceva încă neisprăvit și nu poate să-l îndemne pe scriitor a-și da silința să desăvîrșească în executare niște forme, care, în gîndul lui, sunt încă nehotărîte. Scrierea e turnată în fuga condeiului, pe apucate, lucru de clacă ori de porunceală, de care vrei să scapi cît mai curînd și cu osteneală cît de puțină.

Perderea e, înainte de toate, a scriitorului, care n-ajunge să-și iubească limba, cel mai minunat mijloc pentru reproducerea stărilor sufletești, nu cunoaște plăcerea de a fi alcătuit o frază frumoasă și nu poate să aibă, ca muzicantul ce cîntă pentru sine, mulțumirea propriei sale lucrări, cea mai adevărată și de cele mai multe ori singura răsplată a ostenelelor în materie de artă. Cel ce rîvnește la răsplata aceasta scrie mereu și scriind moare de foame : de ce va mai fi scriind însă cel ce nici n-o cunoaște ? !

Încă mai învederată e perderea pentru cititor, care, citind poate să simtă numai plăcerea pe care a simțit-o autorul cînd scria, ba nici pe aceasta nu în toată întinderea ei. Ce-o să mai simtă cînd autorul el însuși n-a simțit decît oboseala muncii silnice ? !

Scrisa pripită poate să-ți ție de urît ca o ceartă, o plimbare prin bîlci, o lucrare făcută de nevoie, o sindrofie ori un joc de șah, dar statornică mulțumire sufletească nu poate să-ți deie.

Cîtă vreme vorba e numai de imagini intuitive, îți plăsmuiește alandala ceva și ai oarecare senzațiuni, care pot să fie chiar plăcute ca în fraza :

„Adierea de boare primăvăratică, pornită dinspre pădurile fraged înmugurite, de-a lungul rîulețului lin curgător, cu valuri limpezi printre livezi presărate cu flori, deasupra cărora zboară veseli și cîntecul păsărilor din crîng umple de desfătare inimile, iară mielușeii blînzi zburdă în bătaia soarelui dulce pe pajiștea verde, sub bolta senină“.

Sunt vorbe înșirate, care sună al ureche și zbîrnîie a ceva. Împedecîndu-te însă ici de o vorbă rău aleasă, colo de una rău întrebuințată și iar mai departe de una așezată fără de rost, te simți ca trecînd cu răpeziciune într-o căruță proastă peste albia plină de bolovani a unui rîu ce curge de-a lungul unei văi încîntătoare și rămîi în cele din urmă strivit de oboseală.

Iar dacă mai e vorba și de lucruri care au să fie înțelese, stai amețit și cuprins de simțămîntul că nu mai știi nici ceea ce știai mai nainte.

Forma desăvîrșită în toate amănuntele ei, numai ea singură e artă care se-ntipărește, rămîne mereu tînără și nu e distracțiune, ci dar din dar, o-mbogățire a sufletului.

PRIBEGIREA LUI RAMA

A fost odată, foarte demult, departe-n India, țara poveștilor, un puternic și mîndru împărat de viță veche, Dasarata, care se simțea nemîngîiat, căci nu avea nici un copil. Umilit în sufletul lui, el s-a rugat cu stăruință, a adus jertfe mari, și cele trei soții ale lui i-au născut una după alta fiecare cîte un fecior.

Întîiul născut dintre cei trei feciori, Rama, era mai presus de firea omenească și frumos în toată făptura lui și plin de putere și de vîrtute și înțelept și evlavios. Săvîrșind o faptă de mare vitejie, el a căpătat mîna neasemănat de frumoasei Sita, fiica lui Mithila, alt împărat puternic.

Curteni, boieri, tîrgoveți, oșteni și marea mulțime a poporului îl iubeau toți pe Rama, se uitau la el ca la soare-răsare și așteptau cu inimile pline de nădejde ziua binecuvîntată, cînd el va lua stăpînirea. Împăratul, slăbit acum de bătrînețe și dorind să vadă și el cu ochii vii fericirea obștească, s-a hotărît în cele din urmă să se lepede de domnie și să ridice pe Rama în scaun.

— Îmi ești — a zis Rama — de două ori stăpîn : și împărat, și tată, și nu-mi rămîne decît să mă supun.

Nu este însă cu putință viața liniștită nici cînd omul are mai multe soții, nici cînd frați născuți din același tată nu au și aceeași mumă.

Ce-i drept, cele trei soții ale lui Dasarata, iubindu-și împărătescul soț, iubeau și pe Rama, care era fiul lui. Cu atît mai vîrtos îl iubeau pe Rama, frații săi, Barata și Lacsmana. Nici Rama însă, nici Barata nu fuseseră lăptați de mumele lor, ceea ce nu era bine, ci fiecare de cîte o doică.

Din această neîmplinire a datoriilor de mumă s-a pornit o mare urgie asupra casei împărătești.

Văzînd bucuria doicii lui Rama, doica lui Barata s-a simțit adînc jignită, s-a dus la Caicheia, muma lui, și a deșteptat în sufletul ei simțămîntul firesc și atoatecovîrșitor al iubirii de mamă.

Se-ntîmplase că-n toiul unei bătălii, Dasarata a fost greu rănit, iar Caicheia l-a scăpat de moarte scoțîndu-l din învălmășeala luptei. Atunci Dasarata a făgăduit că-i va împlini două dorințe, orișicare ar fi ele.

— Cere — i-a zis Mantara, doica — să ridice pe Barata în scaun și să-l exileze pe Rama timp de 14 ani.

Mult s-a zbătut Caicheia, căci era soție bună, dar iubirea de mumă le covîrșește toate și ea s-a dat în cele din urmă biruită.

O bucurie nemărginită a făcut să tresalte toate inimile cînd Rama a urcat treptele strălucitului scaun împărătesc: „...mersul lui plin de mîndrie și fălnicia înfățișării lui îi încîntau pe toți, și, la ivirea lui, curtea împărătească s-a luminat cum toamna zarea lunei luminează nopțile“.

Caicheia însă se retrage în iatacul ei, își dezbracă hainele scumpe și își aruncă giuvaericalele și cade culcată la pămînt strigînd:

— Aici am să mor, dacă Rama nu va fi exilat și Barata ridicat în scaun!

Împăratul aleargă la ea ca să afle care e cauza deznădăjduirii ce-a cuprins-o. Mai înainte însă de a-i da răspuns, ea stăruie ca dînsul să făgăduiască din nou că-i va împlini cererile.

Iar după ce el făgăduiește, ea cere ca să-l exileze pe Rama în codrii pustii și să ridice pe Barata în scaun.

În auzul acestor cuvinte, Dasarata rămîne cu mintea oprită în loc, „buimac ca și căprioara ce se pomenește năprasnic fată în fată cu tigrul“. Zadarnic stăruie însă, căci ea strigă:

— Dacă-l ridici pe Rama în scaun, iau otravă și mor aici sub ochii tăi!

El o roagă, îi face mustrări, o blestemă, îi pune în vedere că se va stinge ca iarba în timp de secetă și va muri afurisit de toți, dacă-l va alunga pe Rama în pustiu, îi cerșește milă îngenuncheat la picioarele ei și cade în cele din urmă ca copacul tăiat din fața pămîntului. Nu putea să dea ceea ce nu era a lui, fericirea poporului, și nu prin voința lui, ci în virtutea nașterii era Rama rînduit să împărățească.

— Dacă nu împlinești ceea ce ai făgăduit — strigă însă Caicheia — vei fi acoperit de vecinică rușine: cea dintîi datorie a omului e credința: împărate, nu călca vorba pe care ai dat-o și alungă-l pe Rama.

Rama însă, aflînd cele petrecute, a declarat fără de șovăire că e gata să-și ia lumea în cap, „căci nu e nici o datorie mai sfîntă și nici o vîrtute mai mare decît să împlinești ceea ce a făgăduit tatăl tău, și să le fii părinților tăi totdeauna supus“.

Nici rugămintea mamei sale Causalia, nici stăruințele celuilalt frate, Lacsmana, nu-l fac să-și schimbe gîndul, și, după ce cade în genunchi în fața tatălui său și a soției lui, Caicheia, să duce cu inima tare să ieie ziua bună de la iubita sa Sita.

Sita însă nu vrea să se despartă de dînsul, căci femeia trebuie să urmeze pe bărbatul ei pînă la moarte.

— Dacă azi tu, Rama, — a zis ea — vrei să pleci în codrii pustii, eu rup în calea ta iarba, ca spicul ei cel aspru să nu te taie. Mai minunat decît palatele strălucitoare și decît locașurile cerești e pentru femeie orișicare loc umbrit de piciorul bărbatului său. Mergînd după tine, viteazul meu, voi fi fericită și-n codrul verde. Fără de tine nu e pentru mine nici o fericire și nici un cer.

În zadar i-a pus Rama în vedere nevoile și primejdiile codrului fioros și plin de rîuri și de mlaștine, unde stau la pîndă crocodili și elefanți și printre spini și ierburi aspre se tîrăsc și șerpi, și scorpioni, și unde hrana o să le fie fructe pădurețe, iar culcușul frunză uscată.

— Numai acolo, unde ești tu, pot să fiu fericită, îi răspundea dînsa; unde nu te afli și tu este iadul. Mărăcinile mi se pare ca mătasea, spinii îmi sunt deopotrivă ca catifeaua cînd merg în urma ta.

Lacsmana, fratele adevărat, n-a voit nici el să se despartă de Rama și astfel și-au împărțit avutul între slugile lor și între săraci, au sărutat picioarele părinților săi și au plecat în plînsetele mulțimii ce-i însoțește pînă la hotar.

Iar Dasarata stă cuprins de jale în palatul lui acum pustiu, mai fioros decît codrii plini de fiare, și-și aduce aminte cum în tinerețele lui, ieșind la vînătoare de elefanți, a tras săgeata în pieptul unui biet tînăr ce venise cu ulciorul la rîu, ca să ducă [apă] bătrînilor săi părinți, niște sihastri fără de vedere, și cum bătrînul pipăind trupul mort al fiului său, a strigat : „Durerea pe care o simt acum, cînd singurul meu copil e mort în fața mea, să te cuprindă, prințule, și pe tine în clipa morții tale !"

— Acest blestem mă ajunge acum — zice el — și am să mor de dorul lui Rama, durerea aceasta-mi mistuie viața cum razele soarelui mistuie picătura de apă.

El moare, iară Causalia, soția credincioasă, îi dorește Caicheiei noroc, apoi se arde de vie pe rug alăturea cu trupul mort al soțului său.

Acum sosesc la Barata, care se afla la bunicul său, soli trimiși de mama sa, ca să-l cheme acasă. Cînd află că tatăl său a murit, Rama a fost exilat și el însuși are să fie ridicat în scaun, Barata își întoarce cu groază fața de la mama sa, ucigașă, care a necinstit casa împărătească. El nu vrea să fie părtaș la marele păcat, declară că nu voiește să ia stăpînirea și pleacă în fruntea unei oștiri să caute pe fratele său Rama și să-l aducă acasă, căci din neam în neam rînduiala e ca cel mai mare dintre frați să ia stăpînirea.

Rama îi răspunde însă că cea dintîi datorie a prințului e credința, că pe credință e întemeiată lumea, împărăția și tot harul și astfel el ține să facă ceea ce a făgăduit tatălui său.

— Întoarce-te, — îi zice —, cinstește pe mama ta și intră-n voile ei, fă-ți datoria, ca țara să nu rămîie fără de stăpîn.

Ce-ar fi putut să facă Barata ? ! El trebuia să se supună îndrumărilor primite de la fratele său mai mare. S-a-ntors dar, ca să țină locul fratelui său timp de 14 ani, iară Rama a început ajutat de Lacsmana luptele din codrii pustii.

*

Acesta e în cîteva trăsături începutul marelui poem indic *Ramayana*, despre care poetul el însuși zice :

„Cît timp, aicea pe pămînt,
Se-naltă munți și rîuri curg,
Pe buze omenești mereu
Va răsuna *Ramayana.*"

Va răsuna fără îndoială, căci pînă chiar și în acestea cîteva trăsături sunt așezate temeliile firești ale vieții noastre pe pămînt.

Ceea ce poetul a zis, sunt acum două mii și cîteva sute de ani, era adevărat atunci, e adevărat și azi și adevărat are să rămîie și după alte mii de ani, iar ceea ce e adevărat e și bine, și frumos.

G. Coșbuc a tradus în românește episodul în care Dasarata omoară pe fiul sihastrilor orbi, și cine cunoaște acest mic episod poate să-și facă închipuire despre frumusețele marelui poem, care cuprinde aproape 50 000 versuri.

Sunt frumusețe, care înalță sufletul și-l îndrumează spre viețuire fără de prihană, și de aceea poetul zice :

„De vei gusta, cît mai trăiești
Nectarul din *Ramayana*
Nesățios, ești înțelept,
Pios și fără de păcat."

Acesta e rostul adevărat al artei : ea are să ne înalțe unde înșine prin noi nu ne putem ridica.

APUS DE SOARE

În materie de artă, măsura valorii ni-o dă efectul, iar despre *Apus de soare* s-au vorbit și s-au scris atît de multe în bine, încît nu mai încape îndoială că această operă a d-lui Delavrancea e un eveniment de mare însemnătate în viața noastră culturală și ți-e să te miri că sunt și oameni care o tăgăduiesc aceasta.

Recunosc și aceștia că publicul adunat în sala totdeauna plină a fost viu impresionat, ba fac chiar și mărturisirea c-au asistat și ei înșiși cu plăcere la reprezentațiune ; susțin însă că piesa nu are acțiune și astfel nu e dramă în adevăratul înțeles al cuvîntului, ci a produs efect numai pentru că eroul ei, Ștefan cel Mare, e o figură pentru români însăși prin sine interesantă, a fost bine montată și foarte bine jucată și e scrisă într-o limbă care încîntă auzul.

Chiar și dacă ar fi numai atît, avem în fața noastră un lucru bine făcut. Adevărul e însă că piesa nu ar fi putut să fie bine montată și foarte bine jucată, dacă n-ar avea acțiune.

Nu judecă bine cei ce cred că autorul s-a folosit de interesanta figură a lui Ștefan cel Mare ca să ieie vederile spectatorilor și să producă cu puține mijloace un mare efect.

Ștefan cel Mare, căruia îi zicem și „cel Sfînt", e atît de sus în gîndul nostru, încît se cere o particulară îndrăzneală ca să-l pui pe scenă, căci pe cît de greu e să-l mai ridici, pe atît de ușor ți se poate întîmpla să-l cobori.

Arta concretizează și ni-i prezintă și pe cei mai mari împărați cu însușirile lor omenești, deci și cu păcatele lor, pe care dealtminteri le trecem cu vederea.

Rostul tragic al vieții omenești e că, pe cînd în viața petrecută în aievea, se ține seamă de împrejurări și de slăbiciunile omenești, se fac concesiuni și se iartă multe, în lumea ideală pozițiune socială, bogății și destoinicii individuale sunt numai accesorii, cei mari și cei mici sunt deopotrivă și li se cere tuturora cumpenire deplină, nu se face nici o concesiune, nu se iartă nici un păcat și slăbiciunea, fie cît de mică, duce neapărat la dureri.

Am văzut în unul din numerile trecute ale *Minervei* cum Dasarata, omul cumsecade, bun și ca împărat, și ca soț, și ca părinte, a trebuit să fie răpus de o grea durere fiindcă a ucis fără ca să fi voit, deci din punctul de vedere al vieții practice fără de vină.

Dacă n-ar fi avut copii, n-ar fi ajuns să simtă durerea prin care își spășea fapta. S-a rugat deci cu stăruință și a adus jertfe, nu s-a mulțumit, cum trebuia, cu o singură soție, ci a luat mai multe, s-a învoit ca soțiile lui să nu-și lăpteze însele copiii, ci să ieie doici, ba a mai făcut și o făgăduință pripită. Așa trebuiau să vie lucrurile pentru ca să se producă în viața lui conflictul în urma căruia s-a curățit prin o grea spășire.

În viața lui Ștefan cel Mare conflictul e cu mult mai grav, căci Bogdan, pe care dînsul îl ridică în scaun, e infirm, iar Petru nu e născut din căsnicie binecuvîntată.

S-au născut totdeauna și pretutindeni și se nasc și azi oameni din însoțiri nebinecuvîntate și mulți dintre dînșii au fost înzestrați cu mari aptitudini și au săvîrșit fapte bune. În lumea ideală însă vina însoțirii nebinecuvîntate a fost totdeauna mare și spășită cu dureri grele.

Ca să vorbim numai de cei mari, Alexandru Machedon, Iuliu Cezar și Napoleon au avut și ei copii născuți din însoțire ne[bine]cuvîntată ; aceasta însă nu i-a ridicat, ci i-a coborît în gîndul tururora.

Contimporanul lui Ștefan cel Mare, Matei Corvin, a avut și el pe Ioan Corvin, pe care l-a crescut la curtea sa și voia să-l legitimeze ; zadarnice i-au fost însă silințele de a-i asigura succesiunea, și Ioan s-a pierdut în cele din urmă pe la locurile sfinte.

Carol V, împăratul puternic, a avut și el pe Margareta și pe Don Juan de Austria, copii din flori, pe care i-a crescut la curtea sa, alăturea cu fiul său legitim, Filip II. Pe cînd însă Filip II s-a urcat în scaun încă trăind tatăl său, Margareta, femeia frumoasă și înzestrată cu mari calități sufletești, s-a măritat după ducele de Parma, tot copil din flori și el, iară Don Juan, cavalerul neîntrecut, s-a prăpădit fără de urmași, fie otrăvit, cum zic unii, fie murind de ciumă, cum pare a rezulta din cele din urmă cercetări.

Ștefan cel Mare a avut, ca și Carol V, un fecior legitim, pe Bogdan cel Chior (nu Orb), și doi copii din flori, pe Ioana și Petru, și a ținut, tot ca și Carol V, să ridice pe fiul său legitim în scaun.

După cunoștințele mele istorice, Ștefan-vodă era om care primește răspunderea faptelor sale și a purtat, ca contimporanii săi Matei Corvin și Carol V, grije și despre copiii săi neligitimi.

În practica timpului său se trecea aceasta cu vederea. Știa dar toată lumea că nu numai Bogdan, ci și Petru îi este fecior, ba unii dintre boieri voiau să-l ridice în scaun pe Petru, care era tînăr înzestrat cu mari însușiri. De aceea a ținut Ștefan-vodă să-l ridice în scaun pe Bogdan, căci nu se putea împăca cu gîndul ca fiul său legitim, fie el chiar chior, să fie înlăturat de cel nelegitim.

Petru a fost nevoit să părăsească țara și, într-un tractat încheiat cîtva timp în urmă cu regele Poloniei, Bogdan pune și condițiunea ca Petru să fie alungat și din Polonia, pentru ca să nu poată turbura liniștea Moldovii.

B. Delavrancea a ținut să prezinte lucrurile altfel: Ioana și Petru nu știu că Ștefan-vodă li-e tată, iar acesta nu se îmbărbătează să li-o spună aceasta. Așa, fără îndoială, conflictul e mai interesant, dar și pozițiunea autorului mai grea.

Nu au deci dreptate cei ce susțin că nu are piesa acțiune. E aici o problemă, psihologică și estetică, care vrea să fie rezolvată. E indiferent cum o formulează autorul, căci spectatorii și-o pun ei înșiși fiecare potrivit cu felul său de a vedea și urmăresc cu încordată luare-aminte desfășurarea faptelor, ca să vadă cum spășește Ștefan-vodă, omul, vina lui netăgăduită, cum găsește Ioana și Petru mîngîiere în neîndoioasa lor durere, cum se descurcă în cele din urmă lucrurile.

Ar fi putînd deci cineva să fie de părerea că nu e acest Ștefan-vodă nici cum trebuia să fie, nici cum în adevăr a fost. Ar fi putînd altcineva să se simtă jignit pentru că marele nostru erou național a fost prezentat în partea umbroasă a vieții lui ori că a fost pus adeseori în situațiuni mai mult ori mai puțin penibile. Ar fi putînd iar altcineva să spună că puțin îi pasă dacă a fost ori nu cucerită Pocuția, dacă-l doare ori nu pe Ștefan-vodă piciorul și dacă l-au ars ori nu doftorii cu fierul roșu căci aceste nu contribuie la rezolvarea conflictului. Multe se vor mai fi putînd zice, dar nu putem zice că nu avem conflict, iar dacă avem conflictul, avem și problemă și acțiune, și interesul e susținut pînă în sfîrșit.

Discuțiunea are deci să se mărginească la întrebarea dacă prin acțiunea piesei se și rezolvă problema, dacă interesul e în cele din urmă satisfăcut.

O bună reprezentațiune teatrală e o distincțiune plăcută, dar sunt și spectatori care la sfîrșitul ei se întreabă: Cu ce m-am ales? Ce-a voit autorul să-mi spună? Ce are să-mi rămîie pentru totdeauna?

Aceia dar care n-au fost în stare să-și deie seamă cum rămîne cu Ioana și cu Petru și dacă Ștefan-vodă, mai înainte de a muri, s-a împăcat ori nu cu sine însuși, au plecat de la teatru nemulțumiți și pun la îndoială valoarea operei.

Ei sunt fără îndoială puțini, și timpul va arăta dacă ei au ori nu dreptate, căci — vorba din *Ramayana* — ceea ce e în adevăr bun e de-a pururea dăinuitor. Sunt opere mult admirate, care mîine au să fie date uitărei și iar altele care abia după trecerea unui timp mai îndelungat produc efectul intenționat de creatorul lor.

Un lucru e mai presus de orișice îndoială: că *Apus de soare*, atît prin forme plăcute, cît și prin acea limbă care încîntă auzul, a produs o adîncă și binefăcătoare impresiune chiar și asupra celor ce nu sunt pe deplin mulțumiți cu atît.

NE CHEAMĂ PĂMÎNTUL

POEZII DE OCTAVIAN GOGA

Acesta e titlul, pentru mulţi sugestiv, pe care d. Octavian Goga a crezut de cuviinţă să-l dea noii colecţiuni de poezii pe care a publicat-o în Editura Institutului „Minerva". Sunt cincizeci de poezii lirice adunate în o frumoasă carte de 150 pagini, pe care iubitorii de poezie o vor citi cu multă plăcere, căci cel ce a scris-o are totdeauna ce să spună.

Cei mai cu autoritate dintre criticii noştri au pus poeziile lui Octavian Goga în rînd cu ale celor mai populari dintre poeţii noştri. Ele sunt, fără îndoială, un pas înainte în mişcarea noastră literară şi nu pot să-mi închipuiesc om cu oarecare cultură literară care nu le-a citit. Sunt însă, fireşte, între cei ce le cunosc şi oameni care pretind a nu fi găsit în ele frumuseţele care se aşteptau. Mai ales în vederea acestora fac această dare de seamă asupra noului volum al d-lui Octavian Goga.

S-a zis înainte de toate că Octavian Goga îşi ia inspiraţiunile dintr-o lume de tot strîmtă şi, reproducînd micile bucurii şi marile dureri ale unei mici părţi din poporul român, ne dă poezii de un caracter cu totul local.

Aceasta o pot zice numai aceia care nu-şi dau seamă despre deosebirea dintre formă şi fond.

Imaginile au în poeziile lui Octavian Goga, fără îndoială, adeseori o notă locală, dar micile bucurii şi mai ales marile dureri pe care le reproduce sunt omeneşti, aceleaşi pe care le găsim totdeauna şi pretutindeni unde om se zbate muncit de om. Valoarea etică a poeziilor lui Octavian Goga consistă tocmai în aceea că ne dau nota specială a românităţii în ceea ce priveşte reproducerea simţămintelor omeneşti.

Adevăratul poet se perde pe sine însuşi în toiul vieţii şi, uitîndu-se cu ochi pătrunzători împrejurul său, simte bucuriile şi durerile altora şi le reproduce în poeziile lui mărite pentru ca să le simtă şi cei preocupaţi de micile mizerii ale propriei lor vieţi. Asemenea poet adevărat a fost Eminescu pentru scurtul timp în care a trăit şi este Goga pentru actuala fază a vieţii noastre naţionale. De aceea îl iubim noi cei ce ne dăm seamă despre rostul firesc al lucrării literare naţionale şi aşteptăm cu nerăbdare alte şi iar alte poezii ieşite din pana lui.

E atît de frumoasă *Veneţia* lui Eminescu şi nu e nimeni care, citind-o, nu simte cum toate vin şi trec în lumea aceasta.

Acelaşi simţămînt îl reproduce însă şi Goga cînd îi zice „cîrciumei vechi" :

„Te-a schimbat porunca vremii, ca o prevestire-a morţii,
Îţi mai spînzură clondirul atîrnat de stîlpul porţii.

În ograda unde hora îşi sălta năvalnic chiul,
Brotăcei cu guşa verde îşi orăcăie pustiul.

A crescut cucuta deasă, -naltă pînă-n brîu de mare,
Peste vatra unde-odată *frigeau* mieii în frigare.

. . . .

Sub fereastra ta un jidov numără viclean din gură
Tremurînd de-o sete neagră urîcioasa barbă sură.

Într-un chip uitat sub grindă şede-un biet sfînt Niculaie
C-un obraz brăzdat de drumul picăturilor de ploaie.

Mustrător ridic-un deget, parc-ar vrea să zică sfîntul :
Doamne, cîte lifte rabdă pe spinarea lui pămîntul..."

[Zile rele]

Tot o durere omenească, aceeaşi totdeauna şi pretutindeni, reproduce poetul cînd zice :

„Poveste-ntunecat-a pînii,
Nu-i strună să te ştie plînge,
Căci de durerea ta străveche
În suflet cîntecul se frînge.
Cînd de strigarea strunei mele
Aş vrea plînsoarea ta s-o ferec,
Se sfarmă coardele strivite
De-atîta jale şi-ntunerec.“
[Graiul pîinii]

Acelaşi simţămînt ne cuprinde cînd sapa răzemată lîngă şură îi zice muncitorului mort :

„O viaţă-ntreag-am fost tovarăşi,
În ploi şi-n arşiţă de soare,
De truda palmei tale aspre
Eu m-am făcut strălucitoare.
Sclipirea mea spune ruşinea
Şi jalea care mă purta :
M-ai frînt de glia tuturora,
Dar n-am săpat moşia ta !“
[Un om]

Graiul inimilor noastre răsună, în sfîrşit, cînd la 1907 poetul zice :

„Ascultă, Doamne, glasul rugii mele :
Cînd trupul tău lîngă altar s-a frînge,
Adu aminte celor ce-ngenunche
Că trupul tău e plămădit din sînge...
De gîndul ăst' cutremură-le firea
Şi-n sufletele grele de păcate
Coboară, Doamne, pentru totdeauna
Fiorul sfînt al dragostii de frate...“
[O ţară ştiu — 1907]

Nu judecă drept cei ce zic că e strîmtă lumea din care-şi ia Octavian Goga inspiraţiunile. Ceea ce ne spune el înţeleg nu numai românii, ci şi oamenii toţi, căci „povestea-ntunecat-a pînii“, „fiorul sfînt al dragostei de frate“ şi „porunca vremii“ nu sunt legate nici de un anumit loc, nici de un timp numai.

E frumoasă, puternică şi cu deosebire curată limba lui Octavian Goga, e multă muzică bogată în versurile din *Ne cheamă pămîntul* şi, citind aceste poezii lirice, suntem cuprinşi adeseori de simţămîntul că cel ce le-a scris are să ne deie odată opere de mare valoare în genul epic ori în cel dramatic.

*

Se tipăresc în fiecare zi şi se pun în vînzare cărţi care strică gustul şi otrăvesc sufletele celor ce le citesc, încît omului care-şi iubeşte semenii îi sîngeră inima cînd îşi dă seama despre abuzul ce se poate face de cele mai frumoase daruri fireşti şi-i vine să strige : „Nu citiţi şi nu lăsaţi pe copiii voştri să citească, ci aruncaţi cartea-n foc !“

Mai vîrtos ne bucurăm dar cînd ni se dau cărţi ca *Ne cheamă pămîntul*, care înalţă sufletele şi le-ndrumează spre bine, încît putem să zicem : „Asta s-o citiţi şi să li-o daţi copiilor voştri s-o citească !“

SERBĂRILE CULTURALE

Nu încape nici o îndoială că azi foarte numeroșii cititori ai *Minervei* toți s-au bucurat de știrile pe care ni le-a comunicat trimisul nostru special d. G. Caliga despre primirea cu deosebire călduroasă ce li s-a făcut în Bucovina membrilor societății „Hora". S-au pus la cale în timpul petrecerii lor în Bucovina mai multe serbări, la care au luat parte nu numai frații noștri de acolo, ci și autoritățile publice.

Așa și trebuia să fie, căci legăturile dintre noi și frații noștri de peste Molna sunt firești, dorințele noastre de a lucra pe terenul cultural împreună sunt legitime, progresul realizat prin această lucrare împreună e binefăcător atît pentru țara noastră, cît și pentru vecina monarhie, ai cărei cetățeni sunt frații noștri, și nu are nimeni cuvinte de a pune la îndoială sinceritatea silințelor noastre și de a ne despărți de frații noștri.

Aceasta o zicem noi și o recunosc prin puterea lor binevoitoare și autoritățile publice ale Bucovinei.

A fost un timp cînd frații noștri din Bucovina erau foarte înstrăinați de noi nu numai în ceea ce privește limba literară și felul de a gîndi, ci totodată și cît pentru întreaga lor viață socială. Apropiindu-ne din cînd în cînd unii de alții, am cîștigat mult și unii, și alții, căci multe bune am putut să învățăm noi de la dînșii, care sunt îndrumați spre o viețuire mai așezată decît a noastră, și multe au învățat și dînșii de la noi, care mai ales în ceea ce privește dezvoltarea intelectuală suntem mai înaintați decît ei. E însă mai ales un folos, pe care trebuie să-l avem mereu în vedere: ne încălzim bucurîndu-ne împreună, ne avîntăm și lucrăm cu mai mult zel fiecare în cercul său de înrîurire.

Aceia care s-au întors din excursiunea făcută în Bucovina se simt oarecum înălțați în sufletele lor și întăriți în conștiința lor națională.

Să facem deci cît mai des și cît mai mulți asemenea excursiuni pe la frații noștri și anume nu numai la acei de peste Molna, ci și pe la cei de peste Dunăre ori de peste Carpați, căci și acestora putem să le facem mult bine, și de la dînșii putem să învățăm multe [lucruri] frumoase.

*

Nu vom fi primiți, poate, și peste Dunăre ori peste Carpați și de autoritățile publice cu aceeași bunăvoință ca-n Bucovina. Tocmai de aceea trebuie însă să mergem. Gîndul de a ne despărți de frații noștri nu poate să pornească decît din lipsa de pricepere a celor ce nu înțeleg că putem noi românii să fim același popor și să avem aceeași viață culturală și fiind cetățeni leali în state deosebite. Dac-o înțeleg aceasta austriecii, ca oameni cu mintea mai limpede, vor ajunge-n cele din urmă s-o înțeleagă și ceilalți, încît va veni și timpul, cînd vom putea să facem excursiuni și peste Prut.

România e focarul cultural, iară nu politic, pentru întregul popor românesc și astfel și pentru cei ce stau în necurmată atingere cu dînsul. Dacă ne pătrundem noi înșine de gîndul acesta și stăruim în toate împrejurările asupra lui, se vor încredința în cele din urmă și ceilalți că înrîurirea noastră nu poate să fie decît binefăcătoare pentru vecinii noștri.

Ceea ce căutăm noi sunt formele culturale potrivite cu firea specială a românului, iar pe acestea nu le putem găsi decît cunoscîndu-i pe românii de pretutindeni, căci românesc nu e în materie de cultură decît ceea ce primesc cu inima deschisă toți românii și noi cu toții avem să ne potrivim în lucrarea noastră.

Ne ducem, deci, unde ne ducem, nu numai ca să propagăm cultura noastră, ci totodată și ca să facem studii şi să luăm inspiraţiune de la fraţii noştri. Avînd acest gînd curat, nu vom fi primiţi, poate, şi aiurea cu aceeaşi bunăvoinţă ca-n Austria cultă, dar nici nu va putea nimeni să ne împedece de a lucra împreună cu fraţii noştri.

D. Nicu Balmuş, ajutorul de primar al Cernăuţilor, asigurînd pe oaspeţi despre bucuria cu care sunt primiţi, adaugă :

„Această bucurie, însă, nu este numai a noastră, a românilor, la care aţi venit ca fraţi de un neam şi de o credinţă, ci ea află răsunet puternic şi în inimile celorlalţi concetăţeni, fără deosebire de naţionalitate, fiindcă aţi dat pînă acum îndeajuns probe că iubiţi şi propagaţi arta muzicală în mod obiectiv la orice ocaziune".

Aşa să fie totdeauna şi pretutindeni.

GAZETA TRANSILVANIEI

Confraţii noştri de la *Epoca* au împlinit o datorie de colegialitate şi s-au conformat totodată cu simţămîntul public stăruind în numărul de la 19 iunie să sărim cu toţii într-ajutorul *Gazetei Transilvaniei*, cel mai vechi dintre toate ziarele noastre şi timp îndelungat organ al tuturor românilor.

Nu poate să fie între noi, muncitorii condeiului, nici unul care nu e pătruns de acelaşi gînd, căci ziarele române de peste Carpaţi nu sunt numai organe politice, ci totodată şi mai ales cele mai potrivite mijloace de propagandă culturală.

Nu pentru înrîurirea lor politică, ci pentru această importanţă culturală le prigoneşte guvernul ungar cu o nemaipomenită străşnicie şi a înfiinţat el cu mari cheltuieli foi şi ziare distribuite gratuit, în coloanele cărora oameni lepădaţi de neam şi de lege ne schimonosesc limba şi-şi bat joc de tot ceea ce nouă ni-e sfînt.

În urma stăruinţelor puse de aceşti oameni pierduţi şi spre a le uşura lor lucrarea sunt puse la cale prigonirile. Am ajuns că e un adevărat eroism să fii ziarist român în regatul maghiar, unde în fiecare zi eşti ameninţat cu temniţă şi cu amende grele pentru cele mai inofensive adevăruri, pe care nici nu le-ai spus, ci le-ai indicat numai. În acelaşi timp eşti urmărit tu dinpreună cu ai tăi, şi lovit în cele mai legitime interese, ca să ţi se facă vieţuirea în regatul ungar peste putinţă şi să laşi cîmpul de înrîurire deschis pentru cei ce le zic românilor din regatul ungar în fiecare zi să se lepede cu scîrbă de frații lor din România.

„Am arătat de atîtea și atîtea ori — se zice în numărul de la 24 iunie, nou se înțelege, al unui asemenea ziar — să *prietenia ce ne întîmpină la frații noștri din România* nu este *prietenie, ci calăul zdruncinător și risipitor a toată sudoarea* noastră, arătat-am de nenumărate ori că opintirile cele dese și fără de nici un rost a politicianilor români de aici sunt urmarea nemijlocită a directivei impuse și dictate de cei din România."

Reproducem cu viuă repulsiune aceste vorbe, dar eram nevoiți a le reproduce pentru ca toată lumea să-și poată da seamă despre neruşinarea cu care oameni crescuți la sîn de romancă vorbesc despre noi ca să asmuțe asupra noastră și să-i dea guvernului ungar arme împotriva noastră.

Nu e deci vorba să le dăm fraților noștri de peste hotare ajutor în greaua luptă pe care o poartă, ci să ne apărăm țara și neamul și numele cel bun.

Îndeosebi muncitorii condeiului toți, fie ziariști, fie literați, fie oameni de știință au să sară cu toții și să dea ceea ce e mai bun în sufletele lor pentru ca ziarele, foile și revistele noastre de peste Carpați să fie ridicate în fruntea mijloacelor noastre de propagandă culturală.

Mai frumos decît așa nu putem să cinstim memoria omului îmbătrînit în muncă grea pentru susținerea celui mai vechi ziar român.

Dar azi cînd se împlinesc douăzeci de ani de la moartea lui Mihail Eminescu, nu pot să scap din vedere că acesta e gîndul asupra căruia a stăruit el în congresul ținut, sunt acum patruzeci de ani aproape, la mormîntul lui Ștefan cel Mare. E un gînd firesc, care i se impune orișicărui român pătruns de menirea neamului său : acolo unde primejdia e mai mare, acolo avem să alergăm cu toții, acolo avem să desfășurăm cele mai bune din puterile noastre, dacă e vorba să răzbim strivind pe cei stricați, îmbărbătînd pe cei slabi și ridicîndu-ne cu toții.

COMEMORAREA MORȚII LUI EMINESCU ÎN CAPITALĂ

[CUVÎNTARE]

Ne-am adunat azi aici, la mormîntul poetului Mihail Eminescu, pentru ca să dăm pe față simțămîntul nostru de duioasă pietate către cel ce ni-a îndulcit viața prin operele create de dînsul. Își reamintește fiecare dintre noi în clipa aceasta mulțumirile sufletești de care s-a împărtășit citind acele opere. E fiecare stăpînit de gîndul că viața i-ar fi fost mai săracă, dacă nu ar fi trăit Mihail Eminescu în mijlocul poporului românesc.

Ni-a spus, ce-i drept, el însuși, că puține plăceri și multe dureri sunt, dar plăcerile lui s-au reprodus mărite în sufletele noastre și durerile lui cele multe și mari au fost pentru noi mulțumiri curate, prin care ne-am înălțat mai presus de noi înșine. Se nasc puțini oameni cărora le este dat să poată ridica deopotrivă cu dînsul nivelul moral al societății din care fac parte, să le fie semenilor săi atît de scump ca dînsul, și noi, puținii, care suntem adunați aici, exprimăm sentimentele multor mii de români cînd binecuvîntăm memoria lui Mihail Eminescu și mulțumim lui Dumnezeu pentru că l-a rînduit să-și petreacă atît de scurta viață între noi.

Mihail Eminescu nu a fost însă numai poet și preot al cultului formelor frumoase, măiestru în puterea cuvîntului, ci totodată și om al gîndirii luminoase, care s-a zbuciumat zi și noapte, ca să ne deștepte din amorțirea morală, în care ne-a găsit, și să ne îndrumeze spre căile ce duc la mărirea națională. Prin el ni s-a înseninat cerul şi ni s-au agerit minţile ca să vedem departe spre trecut şi spre viitor, să legăm cele ce sunt de cele ce-au fost şi să ne dăm seamă despre viitorul spre care avem să năzuim. Din zi în zi tot mai mult simţim aceasta şi azi, cînd se împlinesc abia douăzeci de ani de la moartea lui, societatea română întreagă e pătrunsă de gîndul că el ni-a fost povăţuitor providenţial.

Pătrunşi de gîndul acesta, nu putem să-i binecuvîntăm memoria în mod mai firesc decît dîndu-ne aici, la mormîntul lui, unii altora făgăduinţa că vom stărui fiecare îndeosebi şi cu toţii împreună ca spiritul lui să pătrundă în toate straturile neamului românesc.

Aşa să-i binecuvîntăm memoria !

COMEMORAREA MORŢII LUI M. EMINESCU

Am ţinut să urmărim cu luare-aminte manifestaţiunile de pietate ce au fost puse pe ici, pe colo la cale cu ocaziunea împlinirei celor dintîi douăzeci de ani de la moartea lui Mihail Eminescu şi am făcut-o aceasta pentru că manifestaţiunile de felul acesta sunt iviri simptomatice, din care se pot trage concluziuni în ceea ce priveşte felul de a gîndi al oamenilor.

Redacţiunile ziarelor şi ale revistelor noastre au ţinut să le reamintească cititorilor săi, cu ocaziunea aceasta, ce a fost M. Eminescu pentru noi şi care e importanţa lucrării lui în viaţa noastră culturală. În cele mai însemnate centre de viaţă românească din România, din Ardeal, din Bucovina şi din ţinuturile româneşti ale Ţărei Ungureşti au fost puse la cale serbări, la care a luat parte multă lume.

Din toate acestea am rămas cu impresiunea generală că, în gîndul celor mulţi, M. Eminescu e poet multiubit pentru concepţiunile lui totdeauna înalte şi pentru forma lui adeseori de neîntrecută frumuseţă. De aceea mişcarea s-a produs mai ales între oamenii mai tineri care, avînd oarecare cultură, au totodată şi destul timp ca să petreacă o parte din viaţa lor căutînd mulţumiri impersonale. Aceasta e şi semnul bun al timpului, căci el arată că se sporesc cei ce nu se perd cu desăvîrşire în zbuciumările zilnice, ci-şi dau seamă că ceea ce dă farmec vieţii e mai ales mulţumirea sufletească şi ştiu să preţuiască pe muncitorii intelectuali, care împodobesc lumea prin operele lor. Mergem spre un timp, în care oamenii vor fi prețuiți nu numai după averea, după legăturile sociale ori după pozițiunea lor, ci și după superioritatea lor intelectuală ori morală.

Aceasta e ceea ce aflăm cînd ni se spune că M. Eminescu e și douăzeci de ani după moartea lui ceva, ba chiar mai mult decît ceea ce era în viața lui, ba în gîndul multora mai presus de mulți dintre cei ce se uitau peste umăr la el.

Pe ici, pe colo și-a reamintit cîte unul pe M. Eminescu și ca ziarist, care a avut o mai însemnată înrîurire în viața politică fără ca să poată fi pus în rîndul oamenilor politici. În adevăr, nici nu a fost om politic în înțelesul comun al cuvîntului. Avea, ce-i drept, vederi bine lămurite în ceea ce privește viața politică și era redactor la un ziar politic, dar nici nu era, nici nu ținea să fie socotit membru al vreunuia dintre partidele politice. Om cu vederi conservatoare în toate privințele, el avea multe simpatii pentru cîțiva dintre fruntașii Partidului Conservator și mai ales pentru și atunci bătrînul Lascar Catargiu. Simpatiile acelea erau însă personale și nu-l puneau în conflict cu admirațiunea pe care o avea pentru Mihail Kogâlniceanu și pentru Ioan Brătianu, tocmai pentru că-și susțineau cu inimă curată și cu hotărîre bărbătească ideile democratice.

În viața politică a timpului său, ca-n toate împrejurările, Eminescu s-a încălzit pentru cei cumpăniți și de bună-credință în lucrarea lor și a fost disprețuitor față cu cei ce iau în deșert ideile frumoase, fie ele conservatoare, fie democratice și abuzează de buna-credință a altora ca să-și facă treburile. De aceea, numai de puțini era iubit, un semn urît pentru lumea în care și-a petrecut viața.

Manifestațiunile făcute acum nu pot să fie luate drept dovezi că-n timpul celor douăzeci de ani ce-au trecut de la moartea lui cei atunci puțini s-au sporit prea afară din cale.

Îndeosebi la București, serbarea proiectată întru reamintirea lui Eminescu a fost amînată, pentru la toamnă, cînd vor putea mai mulți să ia parte la ea. Deocamdată au

făcut pelerinagiu fără de zgomot la mormîntul poetului cei mai apropiați dintre amicii lui, între care domnul Chibici-Revneanu, dr. Teodor Nica, Sim. Mehedinți, și nu puțini admiratori ai poeziilor lui, care au venit rînduri-rînduri. S-a constatat cu deosebită mulțumire că mormîntul e bine îngrijit și încărcat de flori proaspete, care au fost depuse cu discrețiune de către cei ce trecuseră pe la el. Între aceștia au fost și doi nepoți ai regretatului d. A. Laurian, care au venit conduși de bunica lor, văduva fostului bun prieten al poetului.

Discrețiunea aceasta a fost omagiu adus omului Eminescu, care viața lui toată a fost retras și s-a ferit de orișice manifestațiuni zgomotoase.

ROMANELE VIEŢII

MARIA TARNOWSKA

Mai rar aşa ceva! — deşi multe sunt în lumea lui Dumnezeu cu putinţă. O spune chiar *sgnr*. Randi, procurorul general de la Veneţia, care o dovedeşte cu acte şi tot nu-ţi vine să crezi.

Fată de 17 ani, ea a scos, prin farmecele şi meşteşugirile ei diavoleşti, din minţi pe contele Tarnowsky, care a luat-o în căsătorie şi i-a asigurat şi moştenirea asupra marii sale averi.

După toate semnele, ea ţinea mai mult la moştenire decît la nobilul Tarnowsky, căci peste puţin timp, mai cu un zîmbet, mai cu o mîngîiere, mai cu o sărutare dată pe furiş, a scos din minţi şi pe cumnatul ei, cellalt Tarnowsky, căruia nu i-a rămas în cele din urmă decît ca ori să omoare pe fratele său, ori să-şi curme el însuşi zilele, ceea ce a şi făcut.

Această întîmplare, fără îndoială foarte senzaţională, n-a abătut-o însă pe Tarnowska din drumul ei. Cîtva timp în urmă, ea a prins în mrejile ei pe un comite Tolstoi, care, după o scurtă fericire, s-a otrăvit. N-a mai trecut mult şi doi dintre adoratorii ei s-au bătut în duel. Unul dintre dînşii, comitele Stobel, a căzut mort.

În cele din urmă, fericitul favorit al frumoasei contese a fost comitele Borgewsky, dar şi acesta a păţit-o. După ce comitele Tarnowsky a simţit că atît la Kiev, cît şi la Orel, Borgewsky îi este prea stăruitor prieten de casă, l-a poftit să-şi mai rărească vizitele. Acum însă femeia de casă, d-ra Perier, o franţuşcă trecută prin multe, mijlocea întîlnirile cînd comitele Tarnowsky nu era acasă, mai ales într-o vilă, unde Borgewsky stetea ascuns cu săptămînile.

Prinzînd comitele Tarnowsky de veste, a avut o explicaţie cu adoratorul soţiei sale, era vorba de un duel pe moarte şi pe viaţă, dar s-au împăcat după ce Borgewsky şi-a dat parola de cavaler că n-o să mai aibă întîlniri cu contesa. Mai era însă la mijloc şi aceasta, şi puţin timp în urmă, într-un ungher al unui restaurant din Moscova, Tarnowsky a surprins pe Borgewsky sărutîndu-se cu adorata lui. Nu i-a mai cerut nici o explicaţie, ci l-a împuşcat. Tras apoi în judecată, el a fost achitat. Domnişoara Perier, mijlocitoarea întîlnirilor, face mărturisirea că, în adevăr, stăpîna ei nu avea slăbiciune nici pentru Borgewsky, ci voia numai să se folosească de el ca să înlăture pe soţul ei, şi să-i moştenească marea avere. Bănuind-o precum se vede şi el aceasta, a pornit proces de divorţ. Acum lucrurile se încurcă şi mai rău.

Avocatul Donat Priliukow, unul dintre fruntaşii baroului de Moscova, care primise sarcina de a susţine cauza contesei, îşi perde şi el minţile, delapidează banii încasaţi în contul clienţilor săi, şi fuge cu adorabila sa clientă mai întîi la Viena şi apoi la Veneţia. Nici prin gînd nu-i trece însă că mai aleargă în coada lor şi alţi doi adoratori, tînărul din Kiev, Naumow, şi comitele Komarovsky, un bogat şi elegant ofiţer, care-i făcuse contesei curte la Kiev, la Orel, la Dresda şi pe aiurea. În august 1907, Tarnowska şi d-ra Perier se aflau la Viena cu Priliukow şi cu Komarowsky în acelaşi hotel, iar Naumow în alt hotel şi cei trei adoratori nu ştiau nici acum unul de altul şi scoşi erau toţi trei din minţi.

Priliukow, care se înscrisese la hotel sub numele de Pfeifer, se prezentă la Komarowsky ca agent al unei societăţi de asigurare şi-l înduplecă să se asigure pentru jumătate de milion, ceea ce Komarowsky şi face. În timpul acesta, Naumow, în urma stăruinţelor adoratei sale, se mută dintr-un hotel într-altul.

*

După ce Komarowsky a plătit prima de asigurare, frumoasa contesă îl ia cu binişorul, îl mîngîie, îi jură credință pe toată viața, și-l înduplecă să facă un testament prin care dispune ca, după moartea lui, dînsa să ridice suma de 500 000 coroane. Komarowsky subscrie testamentul și se întoarce la Veneția ca să-și urmeze seria de băi la Lido.

„Pot acum să-ți spun de ce a trebuit să te muți dintr-un hotel într-altul, i-a zis după aceea Tarnowska lui Naumov. Komarowsky a simțit că te iubesc și că te afli aici, și te căuta ca un turbat. Ar fi fost în stare să te omoare dacă te-ar fi găsit. Acum însă poți să fii liniștit, căci am reușit în sfîrșit să-l înduplec a se întoarce la Veneția. Dar — a urmat cu un suspin adînc — tot nu-mi va rămîne în cele din urmă decît să mă arunc cu ochii închiși în brațele lui, căci tu și eu, orișicît de mult ne-am iubi, suntem săraci și nu avem din ce să trăim, cîtă vreme trăiește el. După moartea lui, se schimbă lucrurile, căci ridic cele 500 000 de coroane. Cine știe însă cît are să mai trăiască el ? !“

Cam în același fel îi vorbea dînsa și avocatului Priliukow, care era și el tot sărac și nu în zadar stăruise ca Komarowski să se asigure.

La 3 septemvrie Naumow sosește de la Kiev, unde avuse o întîlnire cu Tarnowska, la Veneția. În aceeași zi sosește la Veneția și Priliukow, însoțit de doi agenți secreți ai poliției din Viena. La 4 septemvrie cînd Naumow împușcă pe Komarowsky, Priliukow se afla cu cei doi agenți prin apropiere. Vorba era ca nu cumva omorîtorul să scape, căci el trebuia să cadă pe mîna judecătorilor, pentru ca Maria Tarnowska, ridicînd cele 500 000 de coroane, să poată trăi în fericire cu Priliukow.

Acum însă i s-a înfundat frumoasei contese. După ce a căzut jertfă și al cincilea dintre conții scoși de ea din minți, au fost arestați atît Naumow și Priliukow, cît și ea și *m-le* Perier. Instrucțiunea se urmează de doi ani aproape și acum se judecă procesul.

Rămîne numai să vedem dacă nu cumva îi va scoate din minți și pe judecători, ca să-l omoare atît pe procuror, cît și pe calău.

EXCURSIUNEA SOCIETĂȚII „HORA“

Unul din cele mai indiscutabile interese naționale ale noastre e să întreținem relațiuni cît se poate de bune cu toți vecinii noștri, ca să-i putem cunoaște și să ne cunoască și ei pe noi. De aceea ne-am bucurat cu toții de buna primire ce i s-a făcut societății „Hora“ în Bucovina și nu putem să ne bucurăm mai puțin acum, cînd aflăm că aceeași societate a luat hotărîrea de a face o excursiune la Viena și să se întoarcă pe la Belgrad și pe la Sofia.

Se ivește, cu toate aceste, nedumirirea dacă nu cumva în împrejurările actuale întreprinderea „Horei“ e cam îndrăzneață.

Lasă că e lung drumul de la București la Viena și de acolo la Belgrad și la Sofia, dar foarte ușor această excursiune ar putea să fie luată drept demonstrație politică, ceea ce nu e și nici nu poate să fie, cum n-a fost în fond nici memoriul medicilor români.

E dureros că noi românii suntem nevoiți a ne impune cea mai deplină rezervă față de cei mai apropiați dintre vecinii noștri și a trece prin Ungaria fără ca să îndrăznim a ne opri. E însă adevărat că li se face tuturora urgisit acela dintre noi, care intră în legături de orișice fel cu maghiari. Acesta e cuvîntul adevărat, pentru care medicii romani nu au putut să ia parte la congresul din Budapesta. Prea ar fi jignit pe frații lor din regatul ungar fraternizînd cu medicii maghiari și prea s-ar fi pus în conflict cu simțămîntul comun al țării.

Dovadă neîndoiasă despre aceasta e simțămîntul de repulsiune pe care l-a produs pretutindeni știrea că episcopul Aradului a luat, însoţit de părintele Roman Ciorogariu, parte la dezvălirea monumentului lui Ludovic Kossuth.

Orişicare om cu judecată, care-şi dă seamă cît de grea e poziţiunea unui episcop român şi a unui director seminarial la Arad, poate să găsească destule cuvinte spre a motiva actul de deferenţă pe care l-au săvîrşit cei doi fruntaşi ai românilor din Arad. Sunt chiar oameni care îl aprobă, ba susţin că el a fost săvîrşit sub presiunea unor cercuri politice din Bucureşti : cu toate acestea, întreaga lume românească e răzvrătită şi nu îndrăzneşte nimeni să aprobe fapta împlinită.

Între români și maghiari nu poate să fie nici o legătură cîtă vreme maghiarii nu vor fi dovedit *prin fapte*, că ţin la simpatiile nosatre.

Nu suntem noi românii singurii care se văd nevoiţi a-şi impune această rezervă faţă cu maghiarii. Acelaşi simţămînt de repulsiune i-a cuprins pe cehi, pe germanii din Austria, pe slavoni, pe croaţi, pe sîrbi, ba întrucîtva chiar şi pe bulgari. Nu mai e jur împrejur nimeni, care poate să se apropie de maghiari, fără ca să se pună în conflict cu ai săi.

Mai ales acum dar, cînd lupta dintre Ungaria şi Austria e înăsprită, buna primire ce li s-a asigurat excursioniştilor noştri la Viena poate să ia caracterul unei demonstraţiuni jignitoare pentru maghiarii foarte simţitori. Aceasta nu are însă nici să ne supere, nici să ne îndemne a nu le da excursioniştilor tot sprijinul moral şi material.

Adevărul e că ne-am bucura din toată inima, dacă am putea să ne oprim la Sibiu, la Cluj, la Arad, ba chiar şi la Budapesta cînd facem excursiuni la Viena şi să ne întoarcem pe la Timişoara şi pe la Lugoj : nu e însă vina noastră dacă nu putem să o facem aceasta, nu a noastră e vina dacă la Viena găsim mai multe simpatii decît în drumul nostru pînă acolo. În privinţa aceasta luăm pildă de la archiducele Francisc Ferdinand, care nu se prea opreşte nici el în trecerea sa prin Ungaria, ba chiar şi de la actualul rege al Ungariei, care numai la mare nevoie şi numai cu inima îndoită mai vine la Budapesta.

MIŞCAREA NOASTRĂ LITERARĂ

I

Avem noi românii din ţările Coroanei ungare scriitori, cititori, tipografii, librării, ba pe ici, pe colo chiar şi biblioteci, dar o mişcare literară a noastră nu avem.

S-a pornit, ce-i drept, mai ici, mai colo printre noi o concentrare literară, dar în curînd s-au risipit atît scriitorii, cît şi cititorii, căci riscă prea mult cel ce tipăreşte o carte, numai cu mari jertfe se poate susţine o revistă literară şi pînă chiar şi puţinele ziare pe care le avem tînjesc numai, răzămîndu-se pe ajutoarele ce li se dau.

N-ar fi, cu toate aceste, adevărat dacă s-ar zice că nu avem public destul de mare şi că trebuinţa de a citi nu e destul de dezvoltată în acest public, căci avem scriitori ale căror opere sunt mult citite, am avut ziare cu mare înrîurire, şi *Foaia poporului* din Sibiu trecea în zeci de mii de exemplare din mînă în mînă.

Ceea ce ne lipseşte sunt scrierile potrivite cu gustul marei mulţimi a cititorilor români.

Omul crescut în mijlocul poporului român are în virtutea deprinderii sîmţămîntul limbii româneşti şi-şi reproduce fără nici o bătaie de cap cugetările pe înţelesul orişicărui român. Noi însă pierdem acest sîmţămînt de limbă în şcoală, şi anume nu numai în cea străină, ci şi în cea românească, unde ni se dau în mînă cărţi scrise de oameni, altfel foarte cuminte, cari tot în şcoli şi-au cîştigat învăţătura.

Vorbim dar și scriem mai mult ori mai puțin pe dibuite, căci nu avem cuvenita siguranță în ceea ce privește alegerea, întrebuințarea și așezarea vorbelor.

Siguranța aceasta nu poate să ni-o deie decît cunoașterea gramaticei române și deprinderea de a o aplica.

Aceasta e ceea ce ne lipsește.

E destul să știi românește și să fii om cu bun-simț pentru ca să-ți dai pînă în cele mai mici amănunte seamă despre felul în care românul alege, întrebuințează și așează vorbele. Acela dar, care scrie cu toată inima și-și iubește româneasca nu e în stare să scrie vorba mai nainte de a-și fi dat bine seamă dacă zice ori nu românul așa cum el voiește să scrie și dacă, scriind așa, cititorii îl vor înțelege cum vrea să fie înțeles.

Coșbuc al nostru e om și român ca orișicare altul dintre noi, dar are pentru româneasca pe care a învățat-o nu la Liceul din Năsăud, nici la Universitatea din Cluj, nici plimbîndu-se la București, ci jucîndu-se ca copil la Hordău, mai multă slăbiciune decît noi ceilalți. S-ar simți dar nemîngăiat dac-ar poci într-un fel ori într-altul limba lui atît de scumpă și-și dă bine seamă mai nainte de-a fi scris ceea ce gîndește. De aceea scrisa lui ne pare tuturora ușoară și plăcută la auz, pe înțeles și adimenitoare, și nu e în lumea aceasta dascăl de gramatică românească pe care nu-l încîntă corectitatea desăvîrșită cu care el își alege, așează și întrebuințează vorbele.

Așa a fost Eminescu și Creangă ; așa e Caragiale ; așa sunt toți scriitorii încîntați de limba în care-și dau pe față cugetările. E destul să analizezi cu luare-aminte cîteva din paginile scrise de dînșii ca să-ți construiești întreaga gramatică a limbii române.

Leonardo da Vinci, care a fost multe de toate, dar mai presus de celelalte sculptor și pictor, a făcut cele mai prețioase studii asupra efectelor de lumină și a rămas pînă în ziua de azi om cu mare autoritate în materie de anatomie. Tot astfel adevăratul scriitor e prin chiar firea lui un nesățios scrutător al limbii, de care se folosește spre a-și întrupa gîndirile.

Această disciplină literară le lipsește celor mai mulți dintre cei ce fie în propriul lor îndemn, fie de nevoie, își petrec viața scriind fie pentru delectarea publicului, fie pentru îndrumarea lui.

Orișicît de multă li-ar fi știința și orișicît de frumoase concepțiuni ar avea, dacă sunt pripiți în ceea ce privește alegerea și întrebuințarea vorbelor și dacă-și înșiră fraza parc-ar fi aruncată cu furca, cititorul e mereu supărat, ca drumețul ce trece într-o căruță fără de arcuri de-a lungul unui drum de curînd așternut cu piatră, obosește în cele din urmă și nu se simte adimenit a citi.

Aceasta e cauza pentru care se înfundă la noi orișice început de mișcare literară și pentru care nici ziarele nu pot să răzbească, cum a răzbit *Tribuna* din Sibiu și mai ales *Foaia poporului*.

Orișicare ți-ar fi gîndul, el pătrunde numai dacă e adimenitoare forma în care știi să-l prezenți, și în literatură, ca în orișice fel de lucrare omenească, numai lucrul muncit are valoarea adevărată și trainică.

O întreagă lume ajunsă la înaltă dezvoltare culturală stă cuprinsă de uimire în fața țesăturilor și cusăturilor ieșite din mînile țărancelor noastre „proaste“ și admiră crestăturile făcute de mojicimea română, pentru că sunt muncă săvîrșită cu multă iubire de forme.

De această iubire avem să ne pătrundem și noi scriitorii românilor din țările Coroanei ungare dacă e vorba să avem o mișcare literară a *noastră*.

Deocamdată zicem că e *„a noastră“* mișcarea literară care se desfășoară în România. Iar aceasta s-a băltit rău în timpul celor din urmă cîțiva ani, s-a întins și mereu s-a întins apă tulbure și stătută, care numai pe ici, pe colo apucă să curgă prin albie mai adîncă.

Privind din depărtare, ai crede că s-a pornit un fel de vijelie literară în care mii și mii își desfășoară puterile. Rămîi uimit de huruitul mașinilor fie plane, fie rotative de sub care ies cărțile cu toptanul, reviste peste reviste, ilustrate de mare efect, ziare cu mare „tiragiu“ și fel de fel de afișe de reclamă. Dacă examinezi însă ceea ce se aruncă în piață, dai peste marfă de bîlci : puține care sunt deopotrivă cu cele vechi și multe, chiar prea multe, de care ar trebui să ne lipsim.

Lipsa de disciplină literară e aici chiar mai învederată : dau cu toții pe întrecute zor înainte, și puținii scriitori care muncesc cu dragoste se perd în masele mari ale celor ce n-au vreme să se gîndească mai nainte de a-și fi dat scrisa la tipar.

Nu mai e nici o autoritate, nici un control, nici o legătură între prezent și trecut, și merge fiecare înainte cum îl taie capul.

II

Scrie cum vorbești și vorbește ca oamenii la care te adresezi.

Acesta e principiul, fără îndoială sănătos, pe care l-au adoptat cei mai mulți dintre scriitorii noștri și, dacă stăruim cu tot dinadinsul asupra ăstui principiu, limba nu atîrnă de la cel ce scrie, ci de la cei ce citesc.

Orișicare scriitor care se simte ține să scrie pentru toți românii, ba chiar și pentru cei viitori. El are dar să scrie cum vorbesc toți românii, ba cum, după toată probabilitatea, vor vorbi și cei ce nu s-au născut încă. El trebuie dar să-și deie bine seamă cum alege, cum întrebuințează și cum așează vorbele, căci o vorbă rău aleasă nu are pentru toți cititorii înțeles, una rău întrebuințată strică înțelesul, iar una rău așezată îl supără pe cititor.

Această băgare de seamă le lipsește celor mai mulți dintre scriitorii noștri.

Am citit, de exemplu, scrise de unul dintre scriitorii cu mari pretențiuni vorbele „pagina întîia“.

Știm însă cu toții că românii toți zic „pagina întîi“ ori „prima pagină“.

De ce a scris acel autor pretențios cum nu zice și nici n-are să zică nimeni ?

Pentru că voia să fie mai cu moț decît alții.

Fiindcă noi ceilalți zicem „a doua“, a „treia“ și „a patra“, el socotea că trebuie să zicem și „a-ntîia“. Aceasta dovedește că el nu și-a dat silința să se dumerească asupra gramaticei românești.

El își închipuia că „a“ de la sfîrșitul vorbelor „a doua“ și „a treia“ e articolul femenin, ceea ce nu e cu putință, căci noi românii nu articulăm și substantivul și atributul, ci numai pe unul din amîndouă. Zicem „omul bun“ ori „bunul om“, deci „pagina întîi“ ori „întîia pagină“, iară nu „omul întîiul“ ori „pagina a-ntîia“.

În *Psaltirea* lui Coresi se zice „Partea ăntăiă“, deci nearticulat, și noi am suprimat încetul cu încetul pe acel „ă“ de la sfîrșit, care se vorbește cu anevoia, și zicem și pentru masculin și pentru femenin „*întîi*“.

Ce e atunci acel „a“ de la sfîrșitul vorbelor „a doua“ și „a treia“ ?

E același „a“ pe care-l găsim la sfîrșitul vorbelor „acela“, „acuma“, „aicea“ ori „acelea“.

În românește pronumele și numeralele se așează ca atribute înainte de substantive, zicem „acest om, „două case“ ori „multe bucurii“. Putem însă să trecem prin inversiune atributul și după substantiv, numai însă dacă el poate să fie luat drept adjectiv. Zicem „omul acesta“, „bucuriile multe“, dar nu și „case două“.

Precum am văzut, trecînd pe „acest“ după om, am fost nevoiți să adăugăm la fel un „a“. De ce ? Pentru că așa se face în românește. Hotărît însă că acest „a“ nu e articolul femenin, că „om“ e masculin, nu poate dar să fie articol nici în a dou-„a“.

E același „a“ pe care-l avem în vorbele „a-cel-a“, „a-ice-a“, „a-tunce-a“, „a-ieve-a“, „a-minte“ ori în „miroase a brînză“. Tot așa am ajuns să zicem și „a-două-a“, a-trei-a“, „a-patru-a“, dar nu și „întîia“, căci vorba aceasta nu ni-am format-o din „a-una-a“, ci ni-am luat-o din *ante* latin.

Astfel acel scriitor cu pretențiuni mari și cu pregătire neîndestulătoare, nemulțumit să scrie cum vorbește lumea, a pocit limba, crezînd c-o drege.

Tot astfel se sfătoșesc mulți puind pronumele relativ „care“ la plural, ba articulîndu-l „carea“, „carele“ și „carii“, ca și cînd în românește pronumele ar putea să fie și ele articulate.

Pronumele „ce“, pe care-l întrebuințăm adeseori în loc de „care“, e mai îndărătnic și rămîne în toate împrejurările neschimbat : „omul ce zice“, „femeia ce zice“ și „păserile ce cîntă“. Tot așa e în graiul viu și „care“. Nicăiri românii, nici cei ce scriu, nici cei ce citesc, nu deosebesc la „care“ masculin de femenin ori pluralul de singular, ci zic „omul care zice“, „femeia care zice“

şi „păserile care cîntă“. De ce mai scrie atunci „cari“, o vorbă pocită care se rosteşte cu anevoie şi ne supără auzul, ba ne mai reaminteşte şi viermii ce rod în grindă ! !

În acelaşi fel pocesc limba cei ce scriu în „ei“ genetivul articulat al substantivelor terminate în „e“.

În româneşte, substantivele terminate în „e“ toate, fie ele masculine ori femenine, fac a doua terminaţiune în „i“ şi numai în „i“ ca „peşte-peşti“, „iepure-iepuri“, „carte-cărţi“, „piele-piei“, „veselie-veselii“.

Zicem dar „cărţi-cărţile“, „piei-pieile“ şi „legi-legile“. Numai la substantivele terminate în „ie“ se obicinuieşte pentru eufonie genetivul în „iei“, ca „veseliei“, „beţiei“ ori „bucuriei“, dar la plural rămîne tot „veseliile“, „beţiile“, „bucuriile“.

Zăpăciţi de această excepţiune, de care masele mari ale poporului nu ţin seamă, scriitorii lipsiţi de pregătirea îndestulătoare scriu „legei“, „cărţei“, ba chiar şi „pielei“ şi dau înainte cu genetivul în „ei“ ca să arate că ştiu gramatică.

Încă mai mare e harababura cînd e vorba de genitivul ori de pluralul substantivelor terminate în „ă“. Aceste îşi fac a doua terminaţiune regulat în „e“, ca „casă-casei, casele“. Multe se abat însă de la regulă şi, pentru eufonie, fac a doua terminaţiune în „i“, ca „nucă-nucii-nucile“, „coadă-cozii-cozile“, „muncă-muncii-muncile“ ori „moarămorii-morile“. Trebuie deci să cunoşti bine româneşte şi să fii cu mare băgare de seamă ca să nimereşti a doua terminaţiune.

Deoarece unii nu cunosc îndeajuns limba românească, iar alţii dau zor înainte, citim în fiecare zi „nucei ori nucele“, „şcoalei şi şcoalele“, „moarei şi moarele“, „zămei şi zamele“, „paginei şi paginele“, încît nu mai ştii dacă eşti ori nu român în toată firea.

Aşa am ajuns să citesc la un scrietor de frunte vorbele „foarfecele“ şi „fulgerile“ şi pe aceeaşi pagină „flutură din aripi“ şi „scutură aripele“.

Nu sunt însă aceste decît mici şi neînsemnate dovezi că sunt mulţi cei ce iau parte la mişcarea noastră literară fără cuvenita pregătire ori fără destulă iubire către atît de înţeleapta noastră limbă.

Dacă în declinaţiunea, la noi atît de simplă, se fac atîtea abateri de la firea cea adevărată a limbii, poate orişicine să-şi închipuiască la ce avem să ne aşteptăm cînd vorba e de mai complicatele conjugaţiuni.

Citesc din întîmplare într-o revistă literară vorbele „aceasta înseamnă“.

În româneşte vorbele cu derivate sunt, cu foarte puţine excepţii, fie de prima, fie de a patra conjugare, şi neregulate fie în „ez“, fie în „esc“, lucruri dealtminteri foarte raţionale. Verbul „însemna“, fiind derivat de la „semn“ cu infinitivul în „are“, face persoana a treia „însemnează“.

Trebuie însă să te gîndeşti, ca să-ţi dai seamă despre aceasta.

Tot acolo citesc vorba „să judece“, deşi cel ce a scris-o trebuia să ştie că infinitivul e „judeca“.

Acelaşi autor scrie „suferă“ la indicativ, deşi verbul a „suferi“, fiind de conjugarea a patra, nu poate avea „ă“ decît la subjunctiv „să suferă“.

Ar trebui să scriu cărţi întregi asupra unei singure cărticele dec-ar fi să scot la iveală toate neglijenţele de scriere, mai ales în ceea ce priveşte întrebuinţarea timpurilor trecute şi a modurilor impersonale.

Nu te miri cînd vezi vorbindu-se despre „împregiurimile Bucureştiului“ ori despre „pacea pogorîtă-n sînul sfîntului Sinod“ după ce „nivelul discuţiunilor fusese atît de «coborît»“ şi le găseşti toate de sine înţelese cînd citeşti într-o carte, dealtminteri bună, fraza : „mă aştepta o odaie caldă şi doi prieteni buni“, ori „a sosit fratele meu de la Paris“.

„Odaia caldă şi doi prieteni“ fac trei, deci nu „aşteaptă“, ci „aşteptau“, iară fratele nu era, ci a sosit de la Paris.

Mai sunt însă şi multe altele.

„PESIMISMUL“ MEU

Sînt acum doi ani mai bine ; d-l profesor Nicolae Iorga a publicat, cu învoirea mea, în coloanele revistei *Neamul românesc* o scrisorică de caracter intim, în care-mi dedeam în puţine vorbe părerea asupra raporturilor dintre mie foarte bine cunoscuţii mei fraţi din cele două părţi ale frumoşilor Carpaţi.

Cu publicarea acestei scrisori, care a umplut de amărăciune multe inimi alese, se începe o fază pesimistă în nu puţin zbuciumata mea viaţă.

Eram atunci vechi „slujbaş“ al Academiei Române. Deşi nu precizam în scrisorica mea fapta şi nu vizam nici o persoană, „superiorii“ mei, oameni de netăgăduită superioritate, nu şi-au dat silinţa să se încredinţeze dacă sînt ori nu întemeiate părerile mele, ci au făcut încercarea de a îndupleca pe muma celor şapte copii ai mei să facă asupra mea presiune ca să tac, să nu mai scriu şi mai ales să nu mai public nimic. Îndeosebi unul, om de-o generozitate multlăudată m-a prezentat chiar drept „inimă de gheaţă“ pentru că-mi nenorocesc familia. După ce încercarea a rămas cu toate aceste zadarnică, mi s-a adresat un ordin în toată regula ca să încetez cu publicaţiunile mele, iar după ce zadarnic a rămas şi acest ordin, ni s-a cerut demisiunea atît mie cît şi mumei copiilor mei, care n-a putut ori n-a voit să facă asupra mea multdorita presiune.

Cînd se petreceau aceste lucruri fără îndoială foarte concludente, bunii mei amici de la *Lupta* din Budapesta şi cei de la *Luceafărul* din Sibiu mi-au scos ponosul că m-am făcut pesimist — eu, care în întreaga mea lucrare literară şi politică am pornit din gîndul că omul e bun din fire, că spre bine se desfăşoară viaţa omenească şi că n-are niciodată să iasă Necuratul biruitor în lume. N-au cercetat niciodată amicii mei dacă sînt ori nu întemeiate părerile mele : le era destul să mă ştie intrat în conflict cu optimiştii de la Academia Română, să vadă că nu-mi măgulesc „stăpînii“, nu-i înalţ în slava cerului, ci ridic un colţişor al vălului ce acopere multele păcate, pe care le trec cu vederea, destul li-a fost şi atît pentru ca să ducă în lume vestea că m-am stricat şi din om blajin m-am făcut un pesimist rău de gură.

Ce aveau ei cu optimiştii ? De unde ştiau cînd, cum şi de ce m-am stricat cu aceştia ? Ce-i îndemna să mă prezente drept un om vrednic de a fi pus „la carantină“ — alăturea cu Eminescu ?!

Nu ştiu dacă mi-a venit să zic *„Et tu mi fili Brute ? !“*, cînd am citit în numărul de la 9 februarie a. c. al *Tribunei* întrebarea : *„Cu tot respectul ce purtăm bătrînului nostru scriitor, întrebăm dacă nu găseşte însuşi că e cam «pesimist» ?“*

Cel ce pune vreo întrebare vrea să aibă răspuns, iară eu răspund că am dreptate, cînd spun că sînt mulţi scriitori care nu-şi dau seamă despre înţelesul vorbelor, de care se folosesc.

Tocmai om bătrîn fiind, îmi dau şi în sărăcia mea sufletească seamă că nu e pesimist cel ce constată că e rea fapta pe care o săvîrşeşte cel ce minte, cel se înşeală, cel ce năpăstuieşte, cel ce se năpăstuieşte, cel ce se înjoseşte, cel slugarnic, cel ce amăgeşte copile nevinovate şi le nenoroceşte, cel ce trăieşte în concubinaj ori în adulter, cel ce-şi vinde fata ori soţia, cel ce cade în desfrîu, cel ce-şi bate în orişice fel joc de Dumnezeu şi de poruncile lui. Nu e dar pesimist nici cel ce spune că trăiesc în mijlocul nostru nu tocmai puţini oameni cari săvîrşesc asemenea fapte urgisite şi vrednice de osîndă.

Eu n-am spus niciodată şi nu spun nici acum că sînt pînă chiar şi la Academia Română funcţionari, cari cer servicii neiertate şi-ţi fac mizerii dacă nu intri în voile lor, n-am spus şi nu spun că sînt şi funcţionari cari sfânţuiesc, abuzează de încrederea superiorilor săi, chefuiesc noaptea în mijlocul unui institut de educaţiune şi-şi trimit concubinele în casele oamenilor cu fete mari. Dac-aş fi spus însă vreodată ori aş spune acum aşa ceva, amicii de la *Lupta* şi cei de la *Luceafărul* ar putea să mă ieie drept un mincinos ori drept un calomniator, un pesimist n-aş fi însă nici atunci.

Încă mai puţin pot să fiu pesimist cînd spun că foarte mulţi dintre scriitorii noştri mai tineri lucrează în pripă şi fără de cuvenita iubire pentru limba noastră cea înţeleaptă şi citez exemple pentru întemeierea acestei păreri. Mie foarte preţioşii amici de la *Tribuna* ar putea să spună că nu cunosc îndeajuns nici limba poporală, nici cronicarii, nici cărţile bisericeşti, nici literatura română modernă, nici gramatica limbii româneşti şi iau drept rău ceea ce e bun, ar putea să spună că sînt un pizmătareţ, care-şi teme gloria şi-şi grăieşte de rău concurenţii, dar în rînd cu pesimiştii n-au să mă pună.

Întrebarea, aşa cum a fost pusă în coloanele *Tribunei*, îmi reaminteşte studiile de zoologie, pe care le-am făcut aşa pentru plăcerea mea ca dascăl care ţine să ştie din toate cîte ceva.

Brehm, care mai e pe lîngă toate celelalte şi un mare măiastru în ale descrierii şi stilist ca Schopenhauer, Humboldt, Grimm ori Heyse, ne vorbeşte adeseori cu multă vervă despre firea posacă şi îndîrjită a animalelor de sex masculin ajunse la o vîrstă mai înaintată. Un berbec bătrîn, un ţap bătrîn, un taur bătrîn, pînă chiar şi un gîndac ori un curcan bătrîn e o fiinţă foarte răutăcioasă şi mai mult ori mai puţin tratabilă. În Tirol ţapii îmbătrîniţi ai caprelor negre bagă adeseori spaimă în sate întregi. Fioroşi sînt şi cerbii bătrîni, iar despre taurii zîmbrilor din India se povestesc cele mai grozave istorii.

Noi oamenii nu sîntem nici fiare, nici dobitoace, ci fiinţe cu viaţă sufletească, pe care bătrîneţea nu le poate strica. Cu vîrsta scad rîvnirile, se împuţinează trebuinţele, se potolesc patimele de tot felul, lupta pentru existenţă ia forme mai blajine şi viaţa omului sănătos se-nsăninează în timpul bătrîneţelor.

Îmi năvălesc lacrimile în ochi cînd îmi aduc aminte de dragostea curată cu care noi tinerii de odinioară eram

îmbrăţişaţi de Alecsandri, de Kogălniceanu, de Sion, de Ioan Brătianu, de Manolache Costache, de Lascăr Catargiu, de Ioan Ghica şi de alţi bătrîni, cari ne considerau ca continuatori ai lucrării pornite de dînşii şi ţineau să ne îndrumeze potrivit cu vederile lor. Nu cumva tinerii de azi cred că bătrînii de azi nu sînt şi ei însetaţi de mulţumirea sufletească cu care erau îmbrăţişaţi în tinereţele lor ? !

Nu ţin ei să dea la bătrîneţe ceea ce au primit la tinereţe ? !

Nu e nici pesimism, nici răutate morocănoasă, ci dragoste curată ceea ce m-a îndemnat să mă facă multora urgisit spuind adevărul.

E înspăimîntătoare stricăciunea morală în care a căzut o însemnată parte din societatea românească, tocmai în centrul cultural al neamului românesc. Trebuia să vie cineva ca să le spună fără de încunjur că nu va putea statul român să-şi implinească menirea istorică, dacă conducătorii lui nu se vor îmbărbăta cît mai curînd să restabilească rînduiala morală în biserică, în viaţa publică şi în familie. Trebuia să vină cineva ca să le spună românilor din regatul ungar : Feriţi-vă de multele, feluritele şi adeseori marile păcate ale fraţilor noştri de peste Carpaţi.

E o nenorocire pentru mine şi pentru numeroasa mea familie că eu trebuie să le spun aceste, dar nu mi-a rămas decît să mă expun şi aici cum m-am expus cînd mă aflam la Sibiu. Dumnezeu mi-a dat ochi, ca să văd, minte, ca să judec, şi destoinicia de a-mi da pe faţă gîndurile pentru ca să mă folosesc de aceste daruri ale lui nu numai spre a-mi agonisi pînea de toate zilele, ci şi spre a face voia lui.

Ştiam că se vor supăra mulţi dintre cei puternici şi mă vor prigoni cu îndîrjire. Nu-mi rămînea însă decît să-mi fac datoria, să mă supun cu umilinţă soartei mele şi să muncesc din greu, ca s-o pot duce cu chiu cu vai de azi pe mîne.

N-aş fi putut s-o fac aceasta, dacă n-ar fi în mine credinţa că binele va ieşi în cele din urmă biruitor, că se vor îmbărbăta şi alţii să facă tot ca mine şi că prigonitorii mei, dacă nu mai curînd, după moartea mea, se vor căi, se vor rușina și vor intra în calea cea dreaptă.

Aș înțelege dar, că fie amici, fie adversari ai mei, să mă certe ca pe un smintit, care n-a știut să profite de bunăvoința puternicilor săi „protectori“ ca să-și adune avere și să-și căpătuiască familia; pesimist nu poate să fie însă un om care viața lui toată a ostenit pentru biruința binelui și a jertfit pînea de la gura copiilor săi mai bucuros decît ca să steie-n rînd cu nemernicii.

Încă mai puțin puteam să fiu pesimist cînd le-am zis mai tinerilor noștri scriitori să-și iubească limba, să se spele pe mîni cînd iau condeiul și să se gîndească bine mai nainte de a fixa vorba pe hîrtie.

Atît de astă dată și, dacă mai are cineva vreo întrebare, sînt bucuros să-i dau răspuns.

POPORANISMUL ÎN ARTĂ

Vorbind despre noi înșine, noi românii mai „luminați“ de obicei zicem „națiune“ cînd înțelegem pe toți cei socotiți ca făcînd parte din poporul român și „popor“ cînd ne gîndim numai la țărănimea noastră.

„Prostimea“ merge chiar mai departe în ceea ce privește deosebirea aceasta și înțelege numai un țăran oarecare cînd zice „om“ ori „român“. Noi ceilalți, fie boieri ca d-l Duiliu Zamfirescu, fie ciocoi ca d-l T. Maiorescu, fie proletari ca Coșbuc ori Goga, suntem cu un termin general „albăstrime“, îndeosebi prin împrejurimile Bucureștilor și „acritură“.

Nu e dar nici „național“ și „poporal“ același lucru și nu tot ceea ce e național e și poporal, dar ceea ce e poporal e totodată și național.

Aceasta se învederează, înainte de toate, în ceea ce privește limba.

Aflîndu-se în fața unei adunări de vrînceni, orișicare om cu bun-simț va alege, întrebuința și așeza vorbele cum se obicinuiește în Vrancea, căci numai așa poate să producă efectul intenționat de dînsul.

Dacă e adevărat lucrul acesta, cel ce scrie pentru toți românii va alege, întrebuința și așeza vorbele cum se obicinuiește pretutindeni la români. Aceasta ni-a spus-o încă, sunt acum vreo două sute cincizeci de ani, Ștefan, mitropolitul Bălgradului, comparînd vorbele cu banii, care sunt cu atît mai buni cu cît mai largă li-e trecerea.

Asemenea limbă în cel mai larg înțeles poporal există în multe poezii poporale, în mare parte din poeziile lui Alecsandri, ale lui Coșbuc, în cronici și în cărți bisericești, în colecțiunile de povești ale lui Ispirescu, ale lui Sima lui Ioan și — mai puțin — în scrierile lui Creangă.

Pentru ca să poți scrie în limba aceasta trebuie să știi fie din grai viu, fie din scrierile altora, cum vorbesc românii pretutindeni, ai să fii bine dumerit asupra gramaticei limbii românești, să studiezi cronicarii și cărțile bisericești și să citești operele celor mai însemnați dintre scriitorii români.

Sunt între scriitorii noștri mulți oameni înzestrați cu mari daruri firești și cu o întinsă cultură, care, neavînd pregătirea aceasta, scriu, ca un fel de începători, în limba pe care din întîmplare o știu, parcă înainte de dînșii n-ar mai fi scris nimeni. Operele lor pot să fie de mare valoare și sporesc comoara literară a noastră, dar ele nu sînt pentru întregul popor român, ci numai pentru o parte mai mică ori mai mare a lui.

Scriitorul care-și dă seamă despre rostul vieții literare ține să fie continuator al lucrării începute de premergători și colaborator al contimporanilor săi, se pierde pe sine însuși în obștie și scrie nu numai pentru toți românii de azi, ci și pentru cei viitori. El alege dar și vorbele, și formele cele mai vechi și mai răspîndite pentru că aceste sunt mai deslușite și mai trainice, și numai la marea nevoie se folosește de forme nouă ori puțin răspîndite.

E învederat că această limbă poporală e mai săracă și în forme decît cea scrisă de începători, care se folosesc fiecare în felul său de provincialisme, de arhaisme, de neologisme, ba nu arareori și de barbarisme, ca să coloreze și să producă efect. Pe cînd una e o copilă desculță și îmbrăcată în cămășuță curată, cealaltă e o cocoană sulemenită și gătită împestrițat cu zdrențe adunate de pretutindeni.

Limba nu e însă decît una dintre notele naționalității. Românii au particularul lor fel de a gîndi și de a simți, au vederile lor în ceea ce privește binele și frumosul în viața morală ori formele intuitive, au gustul lor estetic: poporală e numai opera care în felul ei se potrivește cu această fire particulară a tuturor românilor.

Cel ce-a trăit un timp oarecare printre români, dacă știe să vadă și să judece, trebuie neapărat să fi primit convingerea că românul are măsura lui particulară în ceea ce privește proporțiile arhitectonice și amănuntele decorațiunii de tot felul.

Încă mai ușor se convinge orișicine că are românul gustul său particular în ceea ce privește îmbrăcămintea ca forme, ca decență și ca amănunte de împodobire. Frumuseța țesăturilor și a cusăturilor românești e adevărată și nu rezultă din îndemînătăcia româncei, ci din gustul ei.

Colecțiunile de modele și mai ales cea făcută de d-l profesor Comșa sunt dovezi neîndoioase că gustul acesta nu e un rezultat „al civilizațiunii“, ci zestre moștenită de la buni și străbuni.

Mai vîrtos iese la iveală lucrul acesta din colecțiunea de crestături făcută de d-l profesor Comșa. Fiecare bucată din colecțiunea aceasta e un document clasic despre înalta dezvoltare la care a ajuns gustul la români, nu azi, nu ieri, ci încă de mult acum. Multe din aceste opere ale unor oameni cu desăvîrșire inculți pot să fie luate deopotrivă cu creațiunile de același fel ale chinezilor, ale perșilor, ale arabilor, ale elinilor ori ale lui Benvenuto Cellini.

Numai puțini dintre noi cunosc îndeajuns aceste producte ale iubirii de forme prin cari poporul român se deosebește de alte popoare; nici unul însă nu e în stare să-și deie seamă despre principiile fundamentale ale felului românesc în materie de frumos.

Cu atît mai puțin suntem în stare să ne dăm seama despre principiile fundamentale ale frumosului în ceea ce privește concepțiunile morale. Neîndoios e numai că poate ceva să fie bine și frumos pentru rus, pentru turc, pentru maghiar, pentru german ori pentru francez, iar pentru român să fie numai „straniu“ și mai mult ori mai puțin interesant. Ce este bine și frumos pentru români aceasta n-o știm și n-o putem învăța, ci o simțim numai dacă trăim în legătură sufletească cu masele mari ale poporului și luăm inspirațiune din operile marilor noștri scriitori.

Cu toate acestea, atît pentru poporul român, cît și pentru omenire, valoare pozitivă are numai ceea ce dă pe față firea particulară a românului, și lucrarea noastră literară nu are nici un rost dacă nu adăugăm prin ea la viața culturală a omenirii o notă nouă, cea românească.

Fotografia, orișicît de bine ar fi ea executată, nu e artă, și cel mai îndemînatec pictor e și el numai un fel de fotograf dacă reproduce realitatea fără nici un adaos de la sine. Acest adaos hotărește valoarea artistică. Reproducînd tipuri ori scene din viața românească, pictorul poate să creeze opere interesante și de mare valoare; aceste nu sunt însă românești nici ca concepțiune, nici ca formă dacă nu e în el românesc felul de a așeza colorile și de a împărți lumina, de a face gruparea și dacă nu e românească nici atitudinea, nici exprimarea stărilor sufletești. În noul Camposanto din Milan sunt o mulțime de picturi în stil oriental, care, deși foarte frumoase, sunt cu desăvîrșire străine pentru noi cei ce am crescut în Orient.

Poate însă să fie românească pictura care ne înfățișează moartea lui Iuliu Cezar, răstignirea lui Hristos ori o nuntă din Sicilia, căci naționalitatea, nu obiectul, ci felul de a ni-l înfățișa o dă.

Tot astfel *Dasaratas*, deși redată într-o admirabilă limbă poporală românească, e și rămîne o operă indică de mare valoare, iar *Miorița* ori *Mama* lui Coșbuc e și rămîne o creațiune românească în orișice limbă ni s-ar fi reproducînd.

Sunt în literatura noastră puține operele despre cari se poate zice aceasta.

Aceste, deși cetite, poate, de numai puțini azi, au să fie cetite și mîne și poimîne și vor rămînea ca mărgăritare cari nici nu se sfarmă, nici nu ruginesc, nici nu-și pierd dulceața lucirii.

Celelalte, deși poate mult gustate azi, vor fi date uitării mîne ori poimîne fie pentru că sunt scrise într-o limbă pe care în curînd n-are s-o mai vorbească nimeni, fie pentru că reproduc o realitate trecătoare, fie pentru că nu sunt românești nici ca concepțiune, nici ca formă, fie mai ales pentru că autorii lor nici n-au ținut decît să producă un efect momentan asupra unei anumite părți din societatea în mijlocul căreia trăiau, pentru ca, puindu-se în evidență, să-și creeze vreo pozițiune.

Atunci dar cînd se ivesc oameni cari nu știu să facă deosebire între Eminescu și Macedonski ori între Coșbuc și Ronetti-Roman, n-avem nici să ne emoționăm, nici să stăm pe gînduri, nici mai ales să ne pierdem timpul dîndu-ne silința să ne dumirim asupra unor adevăruri pe care numai oameni lipsiți de judecată pot să le pună la îndoială.

Nu din senin a ajuns românul din împrejurimile Bucureștilor să-i zică „albăstrimii“ și „acritură“.

ARTA ȘI STATUL

S-au plîns adeseori mai unii, mai alții că cercurile noastre conducătoare horopsesc arta și literatura, și zilele aceste unul dintre inspectorii învățămîntului nostru public a constatat-o aceasta chiar într-un raport adresat ministrului de Culte și Instrucțiune Publică.

Urmărind cu luare-aminte mișcarea artistică și cea literară din țara noastră, ajungem, în adevăr, foarte în curînd la convingerea că nici artiștii, nici literații noștri nu se bucură de destulă îmbrățișare ; rămînem însă cuprinși de un fel de strîmtorare, dacă ne întrebăm cam ce ar mai putea adecă statul nostru să facă pentru încurajarea lucrării artistice și a celei literare.

Avem teatre puse sub purtarea de grijă a guvernului. Avem conservator înființat de guvern. Avem școli speciale pentru arhitectură, sculptură, desemn și pictură. Avem chiar o orchestră specială a Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică. Avem catedre universitare, biblioteci și muzee. Avem o Academie înzestrată parte de guvern, parte de particulari, cu destule mijloace, ca să încurajeze și să sprijinească întreprinderile artistice și cele literare. Avem chiar și artiști ori scriitori, care și-au făcut pregătirea ca bursieri ori se bucură de un fel de sinecure pentru ca să-și poată urma lucrarea în toată tigna.

Sunt însă mulți artiștii de tot felul și literații mai mult ori mai puțin capabili, care nu pot să-și urmeze lucrarea fiindcă se luptă cu mari nevoi și-și mistuie viața muncind spre a-și agonisi pînea de toate zilele.

Acesta e lucru foarte trist, dar trist drept dovadă că nu sunt în societatea noastră destui consumatori pentru productele artiștilor și ale literaților. Ceea ce ne lipsește e așa-numitul public care știe să prețuiască operele de artă și să deosebească ceea ce este bun de ceea ce e rău.

E nu numai greșit, ci chiar și primejdios gîndul că deocamdată, cîtă vreme lipsește publicul, are statul să țină loc de consumator și să poarte grijă de artiști și de literați.

Cine garantează că, admițînd-o aceasta, nu vom ajunge la încurajarea unei producțiuni artistice ori literare care nu merită deloc să fie încurajată ? !

Ne aflăm într-o fază de dezvoltare socială, în care de încuragiare nu cel mai capabil, nici cel mai vrednic, ci cel mai stăruitor și mai îndrăzneț are parte.

N-avem decît să ne uităm împrejurul nostru pentru ca să ne încredințăm că ușile celor mari și tari numai arareori li se deschid celor în adevăr aleși : de cele mai multe ori străbat prin ele cei ce știu să le forțeze.

Tot astfel și publicul nostru de cele mai multe ori îmbrățișează pe cei ce știu să-l adimenească prin reclame bine însemnate. De aceea, opere de adevărată valoare rămîn adeseori uitate prin colțuri în vreme ce lumea aleargă după lucruri de nimic.

Trecînd cu vederea spiritul părtinitor al oamenilor noștri politici, dintre care numai puțini au cuvenita competență în materie de artă, statul e rău consumator al operelor de artă și pentru că el nu dispune de mijloace ca să poată ținea concurența cu particularii, care dau din prisoasele lor cu mîna largă.

Ceea ce statul nu numai are, ci totodată și poate să facă pentru încuragiarea artei și a lucrării literare nu e subvenționarea sub orișice formă a artiștilor ori a literaților, ci pregătirea publicului.

În timp de vreo douăzeci de ani publicul nostru s-a sporit foarte răpede, s-a înzecit cel puțin. El e însă azi chiar mai puțin pregătit decît în trecut, și de aceea nivelul producțiunii artistice și a celei literare nu s-a ridicat, ci s-a coborît.

Orişicare ar fi măsurile luate de guvern spre a-l ridica, ele rămîn zadarnice cîtă vreme nu se va fi limpezit gustul publicului prin o raţională îndrumare în şcoală şi mai ales în şcoala secundară, care e menită anume să creeze *public*, nu numai pentru oamenii de ştiinţă, ci şi pentru artişti şi literaţi.

Ceea ce are să ne deie statul sunt şcoli în care se propagă disciplina intelectuală, în virtutea căreia omul de gust respinge tot ceea ce nu e cum trebuie să fie şi caută cu nesaţiu ceea ce se potriveşte cu bunul-simţ firesc.

IUBIREA DE ADEVĂR

Unul din fruntaşii dăscălimii noastre, d. Gh. Adamescu, a publicat de curînd în „Biblioteca pentru toţi" o istorie a literaturii române şi, după toate semnele, fără ca să-şi deie seamă despre ceea ce face, a pus în această lucrare a sa o cestiune de cel mai general interes.

Vorbind adică despre M. Eminescu, d. Gh. Adamescu, care mai e şi membru „marcant" al Partidului Naţional-Liberal, a crezut de cuviinţă să spună că *„proza politică a lui Eminescu e inspirată de ideile conservatoare, pe cari TREBUIA să le susţină în ziarul* Timpul".

D. profesor Gh. Adamescu ţine dar, ca „marele public", pentru care şi-a scris cartea, să şi-l gîndească pe M. Eminescu drept om care n-ar fi scris ceea ce a scris, dacă n-ar fi *trebuit* să susţină *„ideile conservatoare"*, deci drept om care n-a vorbit din convingere, n-a spus ceea ce în adevăr gîndea ori simţea, ci-şi amăgea cititorii.

Chiar şi dacă lucrul acesta ar fi adevărat, i se pune orişicărui om cu inima curată întrebarea, în interesul cui îl spune d. Gh. Adamescu. *„Cui prodest ?"* Cine trage folos dacă tinerimea noastră e stăpînită de gîndul că Eminescu era ŞI EL un biet de muritor, care, pentru o simbrie de cîţiva lei, îşi punea condeiul în serviciul unui partid politic ? !

Cu atît mai vîrtos li se pun aceste întrebări acelora, care ştiu că nu este adevărat ceea ce d. Gh. Adamescu spune.

M. Eminescu a mai scris cîte ceva şi mai nainte de a fi intrat redactor la ziarul *Timpul*, ba afară de „proza politică“ a scris şi versuri, şi atît aceste versuri, cît şi ceea ce a scris mai nainte se potriveşte de minune cu cele publicate în ziarul *Timpul*.

Azi e admis de toată lumea principiul că ziaristul nu are neapărat să dea pe faţă vederile sale, ci rămîne om de bună-credinţă şi dacă exprimă convingerile ori simţemintele publicului pe care-l reprezintă, ori ale partidului din care face parte. Noi însă, care l-am cunoscut pe Eminescu foarte de aproape, ştim cu toţii că el, anume el, tocmai el nu era în stare să spună decît ceea ce însuşi simte ori gîndeşte. Îndeosebi eu, care am lucrat timp îndelungat alăturea cu dînsul în redacţiunea ziarului *Timpul*, sunt dator s-o spun aceasta — nu să-l apăr pe el, ci pentru că „dascăli“ ca d. Gh. Adamescu să nu poată amăgi lumea.

„El — mai zice d. Adamescu — nu e numai ziaristul mărginit la polemicile zilnice, căci cultura şi talentul său literar îl îndeamnă să afle cîteva idei generale drept temei al luptei politice dintr-un anumit moment. Astfel INVENTĂ el teoria străinismului, *păturii superpuse*, iar prin «pătura superpusă» înţelegem numai pe membrii liberali.“

Cu alte cuvinte, Eminescu nu era convins că există în ţara noastră o „pătură superpusă“, o clasă cultă alcătuită parte din lepădături ale tuturor popoarelor din Orient, parte din fii înstrăinaţi ai neamului românesc, ci o *inventase* aceasta anume ca să le facă *liberalilor* nesuferită viaţa şi o spunea ca să prostească lumea.

N-avem azi, peste douăzeci de ani după moartea lui Eminescu, să cercetăm dacă era ori nu adevărat că exista o asemenea *„pătură superpusă“*, despre care Eminescu putea să spună că e *„sediment de pungaşi şi de cocote“*, ori pe care putea s-o împartă între puşcărie şi casă de nebuni. Nici că are importanţă dacă e ori nu s-o admitem aceasta. Vorba e numai dacă d. Gh. Adamescu spune ori nu adevărul cînd zice că Eminescu nu era el însuşi convins despre ceea ce spunea cînd vorbea despre tineri întorşi de la Paris cu beţişorul şi cu sticluţa cu pomadă, despre protecţia de fuste despre dolichodactili şi despre cetele de nesăţioşi, care vînează cîştigul fără muncă.

Cînd vorba e de aceasta, d. Gh. Adamescu nu mai e „dascăl“, ci un sectar, care, nici douăzeci de ani după moartea lui, nu poate să-l ierte pe Eminescu pentru că a spus adevăruri aspre în ceea ce priveşte pe mulţi dintre contimporanii săi.

„Deoarece nimeni nu e dator să scrie poezii — zicea Eminescu — nu are nimeni dreptul de a publica poezii proaste.“

Nu era nici d. Gh. Adamescu dator să scrie o istorie a literaturii române, deci nu are dreptul de a publica o proastă istorie, în care scrietorii români sunt prezentaţi cum ei în adevăr nu erau.

Dacă i se iartă gazetarului să spună adevărul asupra celor gîndite ori simţite de alţii, nu i se iartă omului de ştiinţă să inducă lumea în eroare vorbind despre lucruri asupra cărora nu e dumirit.

Ar fi, poate, lucru pripit să-l bănuiesc pe d. Gh. Adamescu de rea-credinţă : îi iau opera drept dovadă despre uşurinţa cu care se fac la noi lucrurile. Nu e, aşa se vede, d. Gh. Adamescu omul care e în stare să-şi deie seamă despre cele ce se pot petrece în sufletele oamenilor ca M. Eminescu, dar nici omul care are vreme să muncească spre a se dumiri îndeajuns asupra cestiunilor în care-şi dă părerea.

Acesta e păcatul timpului prin care trecem.

Vom fi însetaţi cu toţii de adevăr şi ne vom fi dînd fiecare-n felul lui silinţa să ne dumirim asupra lui, dar nu suntem pătrunşi de iubirea de adevăr, care nu te iartă să afirmi lucruri despre care nu eşti pe deplin convins. Ceea ce d. Gh. Adamescu a făcut în ceasul acesta fac cei mai mulţi, fiecare în cestiunile care-i preocupă. De aceea suntem cuprinşi de un fel de zăpăceală care nu se poate compara decît cu fierbinţelile omului cuprins de friguri.

E învederat că d. Gh. Adamescu a vorbit despre Eminescu fără ca să-i fi citit în toată tigna toate scrierile şi fără ca să-şi fi dat silinţa de a-i cunoaşte viaţa şi felul de a gîndi şi de a simţi.

De aceea n-a ajuns să-şi deie seamă că oameni ca Eminescu sunt todeauna pătrunşi de *cultul trecutului* şi astfel prin chiar firea lor stăpîniţi de idei conservatoare.

Ceea ce în scrierile politice ale lui Eminescu se dă pe faţă nu e nici pizmă, nici răutate, ci iubirea care se răzvrăteşte în faţa celor stricaţi şi în faţa celor ce încurajază ori propagă nemernicia.

Mînia lui e măsura iubirei lui, şi nu e în lumea aceasta om care poate îndrăzni să ia asupra sa sarcina de a dovedi că nu e adevărat ceea ce a spus Eminescu, fie în poeziile lui, fie în articole[le] publicate de dînsul în coloanele ziarului *Timpul*. El nici n-a exagerat măcar, şi crişicît de aspre ni s-ar părea cîteodată vorbele întrebuinţate de dînsul, el a fost cruţător.

Acela, care n-o mărturiseşte aceasta, ascunde adevărul şi nu vrea binele pe care-l avea el în vedere spuindu-l.

AMINTIRI DESPRE EMINESCU

Unul dintre cei mai buni prieteni din copilărie şi din tinereţe ai lui Eminescu, d. Teodor Stefanelli, azi membru al Academiei Române, a publicat de curînd în Editura Librăriei C. Sfetea un şir de amintiri adunate într-o carte de vreo 180 de pagini.

„Iar Eminescu ? !“ va fi strigînd pe ici, pe colo cîte unul din cei plictisiţi de importanţa, după părerea lui exagerată, ce i se dă asprului judecător al moravurilor din zilele noastre.

În cartea d-lui T. Stefanelli nu e însă vorba de Eminescu, ci de adevăr.

Noi, care am trăit ani de zile de-a rîndul împreună cu dînsul şi i-am fost sufleteşte apropiaţi, nu-l mai cunoaştem şi ni-e parcă l-am pierdut din nou cînd citim cele scrise despre dînsul de către unii dintre cei ce nu l-au cunoscut ori ţin să nu fie ştiut cum în adevăr a fost.

„Noi, foştii săi colegi din Viena şi mai cu seamă eu, care-l cunosc din cea mai fragedă tinereţă — zice d-sa [1] — am citit cu nedumirire tot ce s-a scris de viţiile lui Eminescu, dar am rămas un Toma necredinciosul. Înaintea ochilor mei păstrez încă icoana blîndă, senină şi inteligentă a lui Eminescu, plin de viaţă şi de sănătate, precum era cînd ne-a părăsit la Viena. Şi cînd în toamna anului 1875 m-a vizitat la Cernăuţi, era acelaşi tînăr frumos, sănătos şi plin de viaţă. Aceeaşi impresie mi-a făcut-o și în vara anului 1878, cînd am petrecut vreo săptămînă cu dînsul la București, și erau atunci în societatea noastră și foștii săi amici și colegi din Viena, Ioan Slavici, Vasile Morariu, Alexandru Chibici-Revneanu. Toți am petrecut cu Eminescu de minune, am mîncat serile împreună și n-am observat nici o schimbare în sănătatea și pornirile sale.“

---

[1] Pg. 89 *(n. a.)*.

„Nici porniri senzuale sau vițioase n-am observat la dînsul, astfel, că înaintea noastră, a tuturora, el trecea ca model de corectitudine și moralitate. Și acum, după ce s-a scris atît de mult despre o viață dezordonată ce-ar fi dus-o Eminescu, de viții comise în tinerețe și că boala, de care a fost cuprins în urmă, ar fi fost o urmare a vițiilor sale sexuale, mă întreb, pututu-s-a oare schimba Eminescu atît de mult după ce a părăsit în vara anului 1872 Viena, și unde s-a schimbat, dacă în adevăr s-a produs o schimbare atît de mare în felul său de a trăi ? !“

Vorbind despre felul de a fi al lui Eminescu în timpul pe care l-a petrecut la Viena, d. T. Stefanelli ne arată, poate chiar fără ca să voiască, de ce anume a fost prezentat Eminescu lumii — cum el în adevăr n-a fost.

„Nu numai dacă era direct întrebat despre opinia sa, sau dacă i se păreau prea gogonate părerile susținute de unii și alții asupra unui obiect mai serios, se amesteca și el în vorbă și atuncea discuta liniștit, cu căldură, și-și dezvolta și motiva vederile sale în chestiunea discutată. Nu era violent sau gălăgios la astfel de discuții ; glasul său era domol și discuția sa atrăgătoare, logică, lipsită de fraze. Nu-ți făcea niciodată impresia că voiește să-ți impună opinia sa, dar erai încredințat că-ți vorbește din convingere, și din cauza aceasta nu era nimeni supărat pe dînsul chiar dacă era cu totul combătut.“

Se înțelege că nu era nimeni supărat. Pentru aceia dintre noi, care nu erau cu desăvîrșire tîmpiți, una din cele mai curate și mai vii mulțumiri era să stea de vorbă cu Eminescu ori să asiste la vreo discuțiune în care el își desfășura știința și căldura inimei.

Sunt mulți aceia care au petrecut nopți în nedormire ori au dat uitării treburile lor ca să poată avea parte de mulțumirea aceasta, iar între mulți au fost și oameni care au abuzat de firea lui cea avîntată.

„Uneori — zice d. T. Stefanelli (pag. 71) — era atît de adîncit în lucru, că scria pînă foarte tîrziu noaptea, și atunci nici nu mergea seara la cină, ci trimitea pe cineva să-i cumpere pîine, brînză, o sticlă de bere și lucra mai departe. Cînd veneau apoi colegii săi acasă, aflau în cameră un aer infect, produs de fumul de tutun, de mirosul de spirt[1] și de lampă, de nu erau în stare să respire, iar pe Eminescu abia îl puteau zări prin norii de fum, cu capul plecat sub lampă pe coala de hîrtie. Eminescu nu știa ce aer e în cameră.“

Tot așa se pierdea și cînd era adîncit în discuțiuni, și lucru de mirat nu e dacă se găsea pe ici, pe colo cîte un om, care simțea nevoia de „antrenare“ și credea că-l „antrenează“ și pe Eminescu, dacă-i închina cîte un pahar de vin.

Eminescu el însuși nu avea nevoie de stimulente și din propriul lui îndemn nici că le-a căutat vreodată în viața lui : perdut însă în discuțiuni, el se lăsa să fie adimenit și bea, dacă vinul era bun, spre marea mulțumire a celor ce simt un fel de ușurare dacă pot striga *„Păcate a avut și el destule“*.

Iar aceștia nu erau puțini.

Vorbind despre Eminescu de la Viena, d. Teodor Stefanelli ne spune și cum li s-a făcut Eminescu de la București multora urgisit.

„Dacă erau — zice d-sa (pg. 92) — o seamă de obiecte, la care trebuie să-l tragi de limbă, ca să discute, erau dinpotrivă altele, la a cărora discuție nu rămînea Eminescu niciodată pasiv, și aceasta se întîmpla atuncea, cînd era vorba de PĂTURILE SOCIALE din România. El avea ură contra *ciocoilor, a parveniților* și a *proletariatului semidoct,* care prin gazete, prin adunări și prin scrieri debutau cu fraze sforăitoare, lipsite de orice fond și îmbătau lumea cu apă rece, *iubea însă poporul* cu toată căldura sufletului său, căci pentru dînsul poporul era masa inconștientă, dar *sănătoasă și necoruptă,* pe care se sprijină statul și care ne-a conservat *limba, datinele, cîntecele și toată individualitatea noastră etnică.* Eminescu ținea mult și la tagma boierească, la ADEVĂRAȚII boieri, coborîtori din viță veche și urmași ai acelor tipuri strălucite din timpurile trecute, care au lăsat o dungă nepieritoare în istoria neamului și cari, în urma iubirii lor de țară, de neam și de lege, erau conducătorii firești ai masei poporului și luptătorii viteji în războaie, care au dus poporul de la izbîndă la izbîndă. Despre acești STÎLPI AI ȚĂREI și despre popor era Eminescu în stare să discute ceasuri întregi cu adîncă și sinceră convingere și cu un foc ce izbucnește numai dintr-un suflet plin de *admirație pentru trecutul strălucit al neamului său.*"

---

[1] E vorba de spirtul la care el își fierbea cafelele *(n. a.).*

De sine se înțelege că, dîndu-și pe față convingerile de felul acesta, Eminescu li s-a făcut urgisit nu numai acelora care se simțeau fie ciocoi, fie parveniți, fie semidocți, ci și boierilor de viță veche, care nu sunt vrednici de străbunii lor, precum și boiereselor, care nu țin să-și crească copiii potrivit cu firea și cu rangul casei lor, iar aceștia sunt mulți ; dacă nu chiar partea covîrșitoare a *„păturei superpuse"*.

Mai sunt însă și altele pe care putem să le aflăm din cartea d-lui Teodor Stefanelli.

COMEDIA LA NOI

CARAGIALE. AL. G. FLORESCU. A. DE HERZ

I

Privind lucrurile de la înălțimea înfloririi literare la care ne-am învrednicit să ne săltăm în timpul celor din urmă vreo douăzeci de ani, unii dintre scriitorii noștri mai tineri vorbesc oarecum de sus în jos despre bieții de începători, ca N. Bălcescu ori C. Negruzzi, precum și despre comediile lui V. Alecsandri și despre ale lui I. L. Caragiale.

Deși mulți dintre cititorii înzestrați cu bun-simț literar nu se sfiesc a pune proza lui Nicolae Bălcescu și a lui C. Negruzzi mai presus de a celor mai mulți dintre scriitorii noștri azi în viață, nu se poate tăgădui că, îndeosebi în ceea ce privește comedia, am făcut, de cînd cu Alecsandri și Caragiale, cam aceleași progrese care în literatura franceză au fost realizate de la *Bărbierul de Sevilla* pînă la *Zgîrcitul* lui Molière.

Pentru învederarea acestui adevăr iau drept obiect de comparațiune două opere dramatice : *Sanda* d-lui Al. G. Florescu și *Paiajenul* d-lui A. de Herz.

Nu doară că le socotesc pe acestea mai presus de alte capodopere de artă dramatică din același timp. Ele mi s-au părut însă cele mai potrivite pentru scoaterea la iveală a progresului făcut la noi în ceea ce privește comedia.

*

După teoria veche, care mie mi se pare cea mai potrivită cu adevărata fire a lucrurilor, în comedie oamenii ne sunt prezentaţi cu micile lor slăbiciuni de care rîdem, întocmai precum în tragedie ei sunt prezentaţi cu pasiunile lor pentru care-i plîngem.

Autorul *Bărbierului de Sevilla* ne prezintă oamenii cu slăbiciunile şi apucăturile lor din timpul în care a trăit el, ba chiar şi numai dintr-o clasă socială a acelui timp, iar autorul *Zgîrcitului* ne prezintă oameni cu slăbiciuni şi apucături ce se ivesc pretutindeni şi în toate timpurile. Privind lucrurile din punctul de vedere al formei, ambele comedii sunt franţuzeşti. Din punctul de vedere al plăsmuirii însă, *Bărbierul de Sevilla* e comedie franţuzească, iar *Zgîrcitul* e comedie omenească, tot ca *Neguţătorul de Veneţia* a lui Shakespeare.

În înţelesul acesta sunt comediile lui Alecsandri şi ale lui Caragiale româneşti, iar *Sanda* şi *Paiajenul* sunt trecere spre comedia omenească.

Dar omul cu slăbiciuni e numai ridicol, ca cel cu apucături stîngace. Comic devine abia cel ce nu-şi dă seamă despre slăbiciunile sale ori le ia pe acestea drept virtuţi de care se poate lăuda. Rîdem de el pentru că vorbele şi faptele lui nu se potrivesc deloc nici cu gîndul din care sunt pornite, nici cu părerea ce o au despre sine cei ce le rostesc ori săvîrşesc. Astfel, cel mai comic dintre toţi zgîrciţii e cel chinezesc, care se socoteşte însuşi pe sine cam darnic, dacă nu chiar şi risipitor.

Figuri în acest înţeles comic găsim atît la Alecsandri, cît şi la Caragiale. Rîdem de ele, deşi în societatea noastră de astăzi nu prea le găsim.

Alăturea cu acestea ni se prezintă însă şi oameni păcătoşi, cum sunt în Alecsandri, ori ca cocoana Veta şi cocoana Zoiţica lui Caragiale, ca să nu mai vorbim şi de mişeii din *Scrisoarea pierdută*.

Aceştia nu mai sînt comici, ci fie urgisiţi, fie vrednici de osîndă.

„Bine, omule, — i-am zis deci într-un rînd lui Caragiale —, dar în comediile tale sunt o mulţime de figuri care nu mi se prezintă cu slăbiciuni, ci cu păcate mari, şi astfel nu sunt comice, ci tragice, încît au să-şi ispăşească păcatele.“

„Vorbă să fie ! mi-a răspuns el. Perzi din vedere publicul pentru care am scris. Pentru partea cu desăvîrşire mare a oamenilor ce se adună în teatrele noastre e o mică slăbiciune ceea ce ţie ţi se pare păcat greu şi neiertat. O să vezi că lumea noastră o să rîză nu numai de caraghioşii ca Rică Venturiano ori ca şi Caţavencu, ci şi de cocoana Veta ori de cocoana Zoiţica, şi-o să găsească tot hazul că în *Scrisoarea pierdută* singurul om cumsecade e un beţiv imbecil şi că învingător este cel mai mişel dintre toţi, care se socoteşte însuşi pe sine om foarte cumsecade.“

N-ar exagera cel ce ar zice că mai ales Caragiale ia-n bătaie de joc nu numai păcatele fie mici, fie mari ale contimporanilor săi, ci şi pe cei ce rîdeau nu numai de cele mici, ci şi de cele mari.

Pentru cei ce n-au trăit în mijlocul societăţii din care Alecsandri şi Caragiale îşi iau tipurile, comedii ca *Lipitorile satelor* şi ca *O scrisoare pierdută* sunt curiozităţi interesante, dar lipsite de adevăr estetic. Ele nici nu pot dealtminteri să fie traduse în vreo altă limbă, căci atît Alecsandri, cît şi Caragiale îşi pocesc româneasca potrivit cu relele deprinderi ale celor puşi pe scenă.

II

D-l Al. G. Florescu îşi ia tipurile tot din lumea din care le-a luat Caragiale.

În scena VIII a actului întîi, Radu zice : „Voi avea deci idei liberale sau conservatoare, după cum voi fi fost numit sau dat afară de unii sau de alţii“, iar Iorgu-l încredinţează că „nu există decît un principiu : acela de a nu avea principii“.

În aceeaşi scenă urmează dialogul :

„IORGU

Majoritatea petrece, trăieşte viaţa pe dos, într-o vecinică desfătare... Bărbaţii nepăsători, uşurei adeseori, neînduplecaţi pentru greşelile vecinului, îngăduitori peste măsură pentru greşelile lor proprii, închizînd ochii faţă de soţiile lor — fie din indiferenţă, fie din prostie, fie din complezenţă, fie chiar din socoteală. Nevestele neastîmpărate, într-o mişcare perpetuă, părăsind căminul pentru salon, neştiind a fi soţii, nevoind a fi mame spre a păstra mai trainică armonia înfățișării lor, păpuși fermecătoare, care fac din găteală îndeletnicirea lor cea mai de seamă, din flirt și din păcatul de dragoste petrecerea lor cea mai obicinuită și care, pe cît timp vor mai avea putința de a mai nădăjdui o laudă, de a mai oferi un zîmbet, de a mai pricinui amețeala unui fior de dragoste, nu-și vor încetini mersul pe calea aceasta, de-a lungul căreia vor pierde puțin din sănătatea, ceva din inima, mult din demnitatea lor...

RADU

Dar vîrtejul acesta va fi avînd și el sfîrșit.

IORGU

Neapărat ! O ! atunci păpușile devin unele bisericoase, altele se îndeletnicesc cu opere de binefacere, cîteva cu experimente de spiritism, cele mai multe cu politica, toate acestea între două partide de pocher, de maus sau de bridge, ființe dealtminteri încîntătoare care-ți vor da adeseori impresia că te afli la Paris etc. etc.

RADU

Dar doamna Radan ?

IORGU

Doamna Radan, stăpîna casei (în care se întîlnesc Iorgu și Radu), nu se deosebește cîtuși de puțin de acele ce o înconjoară.“

Ne aflăm deci tot în fața lumii pe care ni-o înfățișează Caragiale, dar ceva mai sus, stratul care e mai puțin românesc și mai mult parizian, deci — în genere — omenesc. D. Al. Florescu e în același timp mai cruțător față cu publicul său : doamna Radan, muma Sandei, nu e adulteră ca cocoana Veta ori cocoana Zoițica, ci văduvă cu bună reputațiune, care trăiește în concubinaj cu logodnicul fiicei sale.

Nu era deci la mijloc nici un păcat, căci d-na Radan n-avea soț, iar Mihai, concubinul ei, nu era încă nici el căsătorit.

Dacă dar perechea aceasta ar fi căzut pe mîna lui Caragiale, Mihai s-ar fi căsătorit cu Sanda și ar fi urmat a trăi cu d-na Radan, „poama dulce“, iar Sanda, care trecuse la catolicism, s-ar fi încurcat cu un *pater* oarecare, duhovnicul ei.

D. Alexandru G. Florescu n-a fost însă tot atît de răutăcios, căci dînsul l-a pus pe Mihai să-și ispășească păcatul prin moarte, iar pe Sanda a trimis-o la mînăstire.

Deși sunt însă la mijloc aceste două jertfe, dintre care una, Sanda, cu desăvîrșire nevinovată, d-na Radan, muma, se consolează încurcîndu-se cu Radu.

Acest sfîrșit e de comedie și de comedie e și tonul întregei opere dramatice. Atît Mihai, cît și Sanda ni se prezintă însă cu patimi covîrșitoare, care-i fac să se jertfească. E deci greu să zicem că *Sanda* e o comedie, și chiar autorul ei, publicînd-o, îi zice *piesă* în trei acte.

Adevărul e că această doamnă Radan e chiar mai comică decît cocoana Veta ori cocoana Zoițica.

În scena XII a actului întîi ea îi zice nenorocitului de Mihai :

„Nici atîta nu simți că îndată ce un om a fost amantul unei femei care l-a iubit și nu l-a înșelat el este îndatoratul ei pe viață și că ea are dreptul să-i ceară și puțină simpatie și puțină recunoștință. Adio !“

Iată femeia care-și ia păcatul drept virtute !

„Dacă e așa — vor fi întrebînd unii — atunci unde e progresul față cu comediile lui Caragiale ?“

La întrebarea aceasta ni se dă răspunsul prin vorbele : „talentul cu care reușesc a maimuțări și gingășia și ușurința și fluturarea pariziană etc.“.

Cele înfățișate în *Sanda* se pot petrece nu numai la București, ci și la Paris, ba chiar și pretutindeni și nu numai în zilele noastre, ci cam în toate timpurile. Tot în virtutea obștescului fel de a vedea cad și cele două jertfe.

Privind lucrurile din punctul de vedere al înscenării și al tehnicei dramatice în genere, *Sanda* e fără îndoială mai prejos de *Noaptea furtunoasă* ori de *O scrisoare pierdută*, care, ca plăsmuire, sunt mai prejos de ea.

Afară de aceasta, d. Al. G. Florescu scrie într-o românească curată și plăcută, în tot cazul mai frumoasă decît cea vorbită în cercurile sociale din care-și ia tipurile.

Pe scena teatrului român din zilele noastre, *Sanda* nu poate să producă efectul pe care l-a produs și tot îl mai produc comediile lui Caragiale, mai ales păstrîndu-se costumele timpului în care au fost create.

Sanda e însă *traductibilă* și, reprezentată pe vreo altă scenă, nu ar face efectul unei curiozități dramatice.

III

De la *Sanda* pînă la *Paiajenul* depărtarea e cu mult mai mare decît de la comediile lui Caragiale pînă la *Sanda*.

Paiajenul e tot o bucată din lumea pe care d. Al. G. Florescu ni-o înfățișează în *Sanda*, dar d. A. de Herz ia din lumea aceasta ceea ce e general omenesc.

Ne aflăm în fața unor oameni seci cărora li se urăște și de aceea-și petrec timpul flecărind, grăindu-se de rău unii pe alții, jucînd cărți, șah, ori de-a mingea, ori alergînd după plăceri nu totdeauna nevinovate, și *Paiajenul* e o comedie, în cel adevărat înțeles al cuvîntului, care pornește din gîndul că, în mijlocul unei societăți alcătuite din oameni mai mult ori mai puțin stricați, omul cumsecade nu are loc: sar toți din toate părțile cu gura pe el și-l grăiesc de rău ca să-l coboare dacă se poate, fie chiar și mai prejos de dînșii.

Lucrul acesta e adevărat nu numai la noi și în zilele noastre, ci pretutindeni și totdeauna.

Fiind vorba de o adevărată comedie, între cei ce se ivesc pe scenă nu e nici o persoană vrednică de dispreț, de ură ori de osîndă.

E, ce-i drept, unul care spune că a avut legături cu una pe care a tocat-o. El e însă un caraghios care minte.

Mai e unul care se laudă că petrece nopțile la una de la care are scrisori. Și acesta e un nemernic, care de asemenea minte. E vorba de una care-și înșela bărbatul și l-a dus la moarte, a trăit mai cu un ofițer de jandarmi care o bătea cu biciușca, mai cu un grec din Smirna, mai cu un conte italian, mai cu cine știe cine. Vicleanul de autor pune însă vorbele-n gura celui ce le spune astfel că se vede cît colo că toarnă minciuni.

Minciună e pînă chiar și „Paiajenul“, o văduvă tînără care n-a fost niciodată măritată. S-a căsătorit, ce-i drept, dar soțul a murit mai înainte de a se fi consumat actul cununiei. În același timp, pseudovăduva aceasta nu mai pare, ci se crede și ea însăși cum nu e.

Deși în adevăr fată cu inima deschisă, cu sufletul de o rară curățenie și foarte duioasă, ea se poartă așa că poate să le pară tuturora femeie ușuratică și pornită mereu spre aventuri.

Minciună e și musca prinsă-n paianjeniș, Mircea Florini, care în actul întîi e gata să se bată în duel cu unul care o grăise de rău pe Mira Dăianu, iar mai tîrziu se socotește convins că dînsa e în adevăr femeie ușuratecă, de care poate să abuzeze azi unul, mîine altul.

În această țesătură de minciuni e, cu toate aceste, mult adevăr estetic și auditoriul îi vede pe toți așa cum în adevăr sunt, deci cum i-a plăsmuit în gîndul lui autorul, care mai e, pe lîngă celelalte, și adevărat măiestru în ceea ce privește tehnica teatrală și are un umor sănătos care ne reamintește pe Ion Creangă și pe Caragiale.

Îndeosebi scena XIX din actul întîi e un adevărat giuvaer de artă dramatică.

Vorba e ca Mira și Mircea să se dumirească, el asupra simțimintelor ei și ea asupra simțimintelor lui. Se înțelege că n-ajung să se dumirească, ci mai vîrtos se încurcă: ne dumirim însă noi spectatorii și de aceea așteptăm cu nerăbdare desfășurarea faptelor comedioase în urma cărora se dumiresc și ei.

La aceeași înălțime e scena XII din actul al doilea, în care Mira îi zice lui Mircea: „Sunt o femeie ușoară..., o femeie la care nu trebuie să te uiți..., o femeie *(începe să plîngă și se stăpînește)* și d-ta ești un om de nimic, te urăsc... așa încît dac-ai fi la mine te-aș da afară. Te urăsc din fundul inimii. Atît pot să-ți spun. Atît mă îndeamnă să-ți spun dezgustul adînc ce mi-l inspiră persoana d-tale.“

Mircea își aprinde țigara și zice : „Adio !“ Mira iese și apoi se întoarce și-i zice : „Îmi ești cu desăvîrșire indiferent. Nu mai fuma atîta, că-ți face rău.“

Minte săraca și acum, dar nici el nu rămîne mai prejos, căci îi zice : „Dar — bine — d-ta ești de o perversitate revoltătoare... mi-ai otrăvit viața încetul cu încetul... O ! te urăsc... te urăsc...“

Spectatorul rîde însă, căci el ia aceste mărturisiri de ură drept izbucniri ale iubirii, care-l scoate din minți pe cel pătruns de ea.

Sunt la mijloc slăbiciuni pe care oamenii de pretutindeni le-au avut, le au ori le vor avea și de aceea toți le înțeleg.

*

În comediile lui Alecsandri și în ale lui Caragiale sunt roluri pe care numai actori din România sunt în stare să le joace potrivit cu intențiunile autorului. Rolurile din *Paiajenul* actori de pretutindeni le înțeleg și le joacă cu plăcere nu numai pentru spectatori, ci și pentru ei înșiși.

Nu e nici românească, nici de ieri — de alaltăieri zicătoarea că nu e destul ca femeia să fie cumsecade, ci ea trebuie să se mai și poarte așa ca nici să nu poată fi bănuită.

Aceasta mai ales într-o societate alcătuită din oameni mai mult ori mai puțin stricați, în care gurile rele stau mereu la pîndă.

Cuprinși de simțămîntul acesta pleacă spectatorii de la reprezentațiunea *Paiajenul*. Nu toți își vor fi dînd seama despre aceasta ; toți sunt însă mulțumiți de a fi rîs cu toată pofta asistînd la o adevărată comedie, unde nu li s-a prezentat nimic ce-ar fi putut să-i supere.

Încă mai mare le-ar fi mulțumirea dacă autorul s-ar fi ferit în ceea ce privește limba de păcatele societății din care și-a luat tipurile.

ZGÎRCITUL CHINEZESC

I

Vorbind în coloanele *Adevărului literar* despre comedie, am spus că cel mai comic dintre zgîrciți e cel chinezesc. Mai unul, mai altul dintre cititori a dat cu socoteală că am făcut greșeala de a mă fi folosit de un termen de comparațiune care celor mai mulți dintre cititori nu li-e îndeajuns cunoscut.

Observațiunea e fără-ndoială justă și nu sunt puțini cei ce se vor fi bucurînd dacă voi arăta în puține cuvinte cum e zgîrcitul chinezesc și voi arunca cu ocaziunea aceasta cîteva raze de lumină asupra interesantului fel de a gîndi al chinezilor.

Îmi iau informațiunile din *Chine moderne*, par M. Bazin, *prof. de chinois a L'école des langues orientales*, o interesantă publicațiune de pe la-nceputul secolului trecut. La pag. 434 e vorba de comedia de caracter.

Zgîrcitul a fost tradus din chinezește de către cunoscutul chinolog Stanislas Julien, dar în *Chine moderne* e reprodusă numai o dare de seamă făcută de istoriograful Iosif Naudet, iar titlul comediei e *Vhan-tșièn-nou*, ceea ce pe românește va să zică *Robul bogățiilor ce chivernisește*.

Autorul pornește din gîndul că cea mai de căpetenie dintre datoriile de pietate către părinți e să-ți dai silința de a-ți perfecționa ființa și de a înainta în rang și-n pozițiunea socială.

„Într-un prolog care poate să fie luat drept un act de expoziţiune — zice Naudet — Tsau-iung, un fel de bacalaureat, stă de vorbă cu soţia sa asupra intenţiunii sale de a se duce-n capitală ca să ia parte la un concurs pus la cale pentru toţi oamenii de litere : ţine să obţie un grad superior pentru că-n virtutea acestuia să fie înaintat într-o diregătorie care îi dă putinţa de a repara nedreptatea ce tatăl său i-a făcut în ceea ce priveşte buna stare a familiei. Soţia sa îi arată copilul lor şi întreabă dacă nu crede de cuviinţă ca copilul să nu fie despărţit de tatăl său. Bacalaureatul încuviinţează cererea soţiei sale, adună tot aurul ce avea şi-l îngroapă, ca să-l găsească la-ntoarcerea sa, apoi pleacă-n drumul cel lung."

Am să mai adaug că, după felul de a vedea al chinezilor, Tsau-iung a săvîrşit un păcat neiertat spuind că tatăl său a făcut o nedreptate, căci copilului nu-i este iertat să-şi judece părinţii.

În actul întîi ni se prezintă Ku-Jin, un biet de salahor, care cară cărămizi şi mortar pentru zidari. El a fost în viaţa lui de mai nainte om bogat, dar nu s-a folosit cum se cuvine de bogăţiile lui. De aceea i se face mustrări pentru lipsa lui de pietate faţă de părinţii lui, zice Naudet, pentru asprimea lui faţă de alţi oameni. Deşi era bogat, nenorociţii nu găseau la el decît sudălmi şi îmbrînceli. Atît e de mare setea de îmbogăţire a oamenilor de felul acesta, încît, dacă-n fundul unei căldări cu ulei fierbinte ar vedea o para de aramă, ar băga mîna s-o scoată pe aceasta.

El a fost dar pedepsit să se nască din nou spre a-şi petrece viaţa-n mare sărăcie. Atît e de sărac, încît nu are nici măcar din ce să-şi cumpere tămîie spre a le aduce zeilor jertfă. Se roagă deci în fiecare zi cu multă stăruinţă să fie scăpat şi făgăduieşte mereu că, dacă i se va face parte de oarecare avere, „va întreţinea mănăstiri pe cheltuiala sa, va-mpărţi daruri de milă între săraci, va zidi pagode, va repara poduri şi drumuri, va purta grijă de orfani, va ajuta văduve şi bătrîni neputincioşi etc."

Ca să scape de stăruinţele lui necurmate, zeul noroacelor îi ascultă cererea.

Era adică-n partea locului un om, dealtminteri foarte cumsecade, care, stăpînit de un singur gînd rău, a ajuns încetul cu încetul să cadă în toate păcatele şi să se facă astfel vrednic de o pedeapsă aspră. Zeul noroacelor a hotărît să-l lipsească pe timp de douăzeci de ani de bogăţiile lui ca să se bucure Ku-Jin de ele.

Acest Ku-Jin e zgîrcitul. El nu e, precum se vede, stăpîn, ci numai chivernisitor al bogăţiilor de care i s-a făcut parte şi e osîndit să nu se folosească de ele spre a-şi satisface trebuinţele, ci să le sporească pentru acela căruia are să le treacă la încetarea lui din viaţă.

După ce s-a pomenit bogat, „el a zidit case care semănau a palate — zice Naudet —, a deschis un birou spre a împrumuta bani pe zăloage, a înfiinţat un magazin de făină, altul de ulei, iar altul de vinuri. Aceste deosebite ramuri de comerţ fac să curgă-n lăzile de fer ale lui banii ca nişte rîuri nesăcate. Pe uscat el are cîmpii întinse, iar pe apă îi sunt corăbiile încărcate de mărfuri şi o mulţime de oameni poartă-n spinare sacii lui plini de bani. El nu mai e acum Ku-Jin cel sărac ; toată lumea salută cu respect pe boierul Ku-Jin.

El face, cu toate aceste, mărturisirea că nu-l iartă firea să cheltuiască un dinar, ba nici măcar jumătate de dinar. Dacă i se cere o uncie de argint, e parcă i-ar scoate nervii cu cleştele."

Se mai simte apoi nenorocit şi pentru că nu are nici un copil, cea mai mare urgie pentru chinezul care, fără copil, nu poate să aibă parte de înmormîntare omenească, deoarece copilul prezidează la-nmormîntarea părintelui său. El însărcinează deci pe servitorul său Tşin-te-fu să-i găsească un copil, pe care să-l cumpere şi să-l adopteze.

II

Acum trece din întîmplare pe acolo bacalaureatul Tsau-iung cu soţia sa şi cu copilul său. Nu numai că n-a reuşit la concurs, dar a pierdut şi comoara-ngropată, pe care i-o furase cineva. Sleiţi de puteri, istoviţi de oboseală, de foame şi de mîhniri, el şi soţia sa ne-nvoiesc să-şi vîndă copilul, căci tot e mai bine pentru acesta să crească la casa unui bogat decît să tîngească la părinţii săi. Tşin-te-fu îi prezentă stăpînului său !

„Copilul îi place lui Ku-jin, ne spune Naudet. Îl primește dar, și bacalaureatul, care se plînge de mizeria în care se află, e luat cu mare rușine la goană. Să-l scoateți de aici pe sărăntocul, pe cerșitorul acela — zice zgîrcitul — îmi umple casa de jeg și de murdărie.“ Bacalaureatul se vaietă, dar e alungat cu bătăi. Servitorul Tșin-te-fu, un om de toată bunătatea și vrednic de un stăpîn mai de treabă, îl scoate frumușel pe bacalaureat și-i făgăduiește tot ajutorul. „Retrage-te, prietene, — îi zice —, și nu mai spune nimic : omul acesta e aspru și neomenos, ca toți bogații.“

Ku-jin îl face apoi pe părinte să subscrie un contract de vînzare în care nu arată prețul, dar introduce clauzula că cel ce nu se ține de-nvoială are să plătească o mie de uncii de argint drept amendă. „Prea bine — îi zice servitorul — *dar ce preț* îi plătești pentru copil ?“

„De asta să nu te doară capul, îi răspunse Ku-jin. Eu sunt atît de bogat, încît el niciodată n-ar putea să cheltuiască toți banii ce i-aș da dac-ași voi, mișcînd numai degetul cel mic.“

Servitorul îi prezentă apoi contractul subscris, iar Ku-jin îl întrebă dacă bacalaureatul a plecat.

„Cum adică — îi răspunde servitorul — nu i-ai plătit încă cheltuielile făcute de dînsul cu întreținerea copilului ?“

„Ești, precum se vede, lipsit cu desăvîrșire de bun-simț — zice Ku-jin. Omul acela n-are orez să-și hrănească copilul și mi l-a vîndut ca să fie hrănit în casa mea mîncînd orezul meu. Nu cer, ce-i drept, să-mi plătească cheltuieli de întreținere : de unde și pînă unde ajunge el să le ceară de la mine ? Frumoasă treabă. Omul acela n-are, așa se vede, cu ce să se-ntoarcă acasă. Dacă nu vrea să se ție de-nvoială, dă-i copilul și să-mi plătească mia de uncii prevăzută în contract.“

În urma stăruințelor lui Tșin-te-fu, el tot se-ndură să deie o uncie (7 franci și 50 ct.).

„Bine ! — zice servitorul — vrei să-ți bați joc de el.“

„Aș ! răspunse Ku-jin. Ai să ții seamă de bucata de argint, pe care e tipărită vorba *pao* (lucru prețios). Cheltuiala aceasta ți se pare lucru de nimic : mie-mi zguduie măruntaiele Fac însă jertfa aceasta ca să mă cotorosesc de el.“

Ca să scape cu obrazul curat, Tșin-te-fu își cere leafa pe două luni trecute să i-o dea bacalaureatului. Ku-jin se-nvoiește, ia însă o chitanță formulată astfel, încît poate să fie interpretată și-n înțelesul că Tșin-te-fu a luat cu împrumut banii.

Toate aceste, Ku-jin le face cu cea mai deplină bună-credință, pe deplin încredințat că el e om darnic, care lasă să treacă de la el, și face numai ceea ce orișicare om cuminte trebuie să facă în aceleași împrejurări.

III

Comedia se sfîrșește cu actul al patrulea, după ce se-mplinesc cei douăzeci de ani pentru care i s-a făcut lui Ku-jin parte de mulțumirea omului bogat. Aici comedia ne reamintește de *Hagi-Tudose* al lui Delavrancea.

„Aoleo ! — se tînguiește Ku-jin — ce bolnav sunt ! Vai ! ce lungi sunt zilele pentru omul care suferă ! *(La o parte :)* Se-mplinesc în curînd douăzeci de ani de cînd l-am cumpărat pe tînărul acesta de descreierat. Eu nu cheltuiesc nimic pentru mine însumi, un dinar, jumătate de dinar nu cheltuiesc ; iar el, imbecilul, el nu cunoaște prețul banilor. Banii nu sunt pentru el decît un mijloc de a-și procura îmbrăcăminte și hrană ; afară de aceasta, banii sunt pentru dînsul deopotrivă cu noroiul. El nu-și închipuiește chinurile de care sunt muncit cînd sunt nevoit a cheltui a zecea parte dintr-o uncie (75 ct.).“

„Tată, — grăiește fiul —, nu vrei să mănînci ceva ?“

„Nu știi, așa se vede, fiul meu, — răspunde bătrînul — că boala mi-a venit pe urma unui acces de mînie. Într-una din zile, avînd poftă să mănînc o rață friptă, m-am dus în piață, la circiuma pe care o știi. Fripseseră tocmai o rață, din care curgea o zeamă foarte suculentă. Făcîndu-mă c-o cumpăr, am luat-o-n mînă și-am lăsat să curgă zeama ca să mi se umplă degetele. Întorcîndu-mă apoi acasă, am pus să mi se fearbă orez cu apă și, mîncînd, la fiecare lingură de orez îmi sugeam un deget. La lingura a patra m-a răzbit somnul și-am adormit colea, pe banca de lemn. Pe cînd dormeam, un afurisit de cîne mi-a lins degetul al cincelea. Deșteptîndu-mă și văzînd-o aceasta, am fost cuprins de mînie, în urma căreia am căzut bolnav. Simt că boala mi se-nrăiește de azi pe mîne : sunt un om mort. Haid' ! să mă-mbărbătez și eu și să mă bag în cheltuieli. Am, fiule, poftă de a mînca piurea de bob."

„O să mă duc să cumpăr de cîteva sute de parale" — zice fiul.

„E destul de o para", răspunde bătrînul.

„De o para ? ! abia vreo jumătate de lingură aș putea să capăt. Și nici n-aș găsi neguțător care să vîndă numai de o para."

„Tînărul cumpără piurea de zece bani, iar nu de cinci — urmează Naudet — dar n-a reușit să-l înșele pe bătrîn, care-i face mustrări. «Fiule, — îi zice —, te văzui luînd zece parale ca să le dai toate neguțătorului de piurea. E cu putință să faci asemenea risipă de bani ? !» «Mi-a rămas dator cu cinci parale — i se răspunde — o să mă duc mîne să le cer de la el.» «Mai nainte de a-l fi creditat cu această sumă, i-ai cerut numele de familie și te-ai informat cine anume îi sunt vecinii de la dreapta și de la stînga ?» «Dar de ce să mai cer și asemenea informațiuni ? Dac-ar fi să se mute și să fugă cu banii mei, la cine socotești că aș avea să-l reclam ?»"

Așa se urmează dialogul între zgîrcit și fiul său adoptiv. Cele din urmă vorbe ale zgîrcitului sunt : „Fiul meu, cel din urmă ceas al vieții mele a sosit : cînd eu nu voi mai fi, să nu uiți a cere cele cinci parale ce-ți datorește neguțătorul de piurea."

*

„Iată ce va să zică un caracter susținut pînă-n sfîrșit", zice Naudet.

Eu adaug că trebuie să fie foarte destoinic actorul care-l pune în scenă pe un asemenea zgîrcit fără ca să pară exagerat.

[*PREFAȚĂ* LA *ICOANE VII*. NUVELE, TEATRU, SCHIȚE DIN RĂZBOI DE C. V. SOARE]

Iubite amice,

Mi-ai cerut să-ți spun părerea mea asupra celor scrise sub titlul *Icoane vii*, drept amintiri din timpul urîtului război, prin care de curînd au trecut popoarele ce se socotesc luminate prin cultura modernă. Părerea mea nu poate să fie decît că bine ai făcut de le-ai scris, căci cele spuse în *Nuvele reale* nu sunt plăsmuiri de ale d-tale, ci întîmplări în aievea petrecute, care-i dumiresc pe cititori cît de adînc cade și cum se-njosește pe sine însuși omul cînd, orbit de patimi, își iese din fire și pornește spre războire.

Între atît de feluritele ființe viețuitoare, dintre care cele mai multe se mănîncă între ele, nu e în adevăr nici una atît de-nsetată de răutăți ca omul intrat în război. Nu numai că nu se poate închipui mișelie care nu i se iartă, dar cu cît mai multe, mai mari și mai revoltătoare sunt mișeliile, cu atît mai vrednic de laudă e socotit cel ce le născocește și are și îndrăzneala de a le săvîrși. Erou ridicat în slava cerului e cel ce-l minte pe dușman, îl amăgește, îl înșeală, îl pradă, cel ce-și calcă jurămîntul, cel ce atacă cu viclenie și lovește cu lașitate fiind însuși ascuns și adăpostit la mare depărtare.

Te simți înjosit cînd îți dai seamă despre toate aceste, ți-e rușine de a fi om și se răzvrătește tot ceea ce e bun în tine.

Cei trecuți prin război rămîn apoi dezbrăcați de firea omenească, stăruie-n apucăturile rele și în timp de pace, şi numai prin îndelungate şi cu deosebire stăruitoare silinţe pot să fie iar îndrumaţi spre o mai omenească vieţuire. Cele scrise de d-ta le pun în rîndul silinţelor de felul acesta.

Orişicît de mulţi ar fi cei sminţiţi în urma propagandei pornite din ură, citind cele spuse de d-ta, azi unul, mîne altul dintre dînşii va fi cuprins de scîrbă şi se va pătrunde din ce în ce mai adînc de adevărul că perderile suferite în război chiar şi pentru învingători sunt neasemuit mai mari decît cîştigul şi că adevăratul bine obştesc numai prin desfăşurarea firească poate să purceadă.

Aceasta avem s-o simţim mai ales noi românii, care am fost asupriţi de atîte popoare mai puternice decît noi, dintre care unele s-au stins de pe faţa pămîntului, iar altele au ajuns să fie azi mai prejos de noi. Nu războindu-ne am crescut, ne-am întărit şi ne-am ridicat, ci păstrîndu-ne fiinţa, iubindu-ne între noi şi stăruind în pietatea către părinţi, bunii şi străbunii noştri. Ne-am războit numai fiind nevoiţi să ne apărăm fiinţa, dar niciodată nu am făcut încercarea de a asupri pe alţii.

Numai cuprinşi de viuă repulsiune putem deci să ne-ndreptăm privirile spre cei ce prin nedreptăţile săvîrşite de dînşii au împins spre războire şi vrednici de cea mai aspră osîndă îi socotim pe cei ce au pornit războiul.

Citind îndeosebi cele scrise de d-ta despre suferinţele răniţilor şi ale prizonierilor, mulţi vor fi cuprinşi de durere şi-şi vor da seama că învingătorii sunt fireştii purtători-de-grijă ai celor ce nu mai sunt în stare să ia parte la luptă. Poporul, care o perde aceasta din vedere, e despreţuit şi urgisit de toată lumea şi nu-i mai sare nimeni într-ajutor cînd se-ntîmplă să ajungă-n strîmtorare.

Acela, deci, care ţine la ţara sa, nu asupreşte pe nimeni şi stăruie cu tot dinadinsul ca-n ea să li se facă tuturora dreptate — deopotrivă, iar acela, care ţine la neamul său, în toată clipa şi-n orişice împrejurări le zice fraţilor săi : „Daţi-le tuturora tot ce vi se cuvine vouă şi ceea ce în aceleaşi împregiurări aţi cerut ori aţi cere pentru voi şi pentru ai voştri, căci numai aşa ni se poate ridica neamul în gîndul tuturora. Asuprind pe alţii, se face urgisit şi se înjoseşte el însuşi pe sine cum s-au înjosit cei ce l-au asuprit pe el.

Dîndu-mi seamă despre aceste bune urmări ale faptei ce-ai săvîrşit scriind *Icoane vii*, nu pot decît să-ţi zic : „Dă-i drumul şi puţin să-ţi pese ce vor fi zicînd cei ce n-au ajuns încă să se dezmeticească şi să înţeleagă că neamul românesc numai prin iubire şi dreptate şi prin muncă pacinică poate să-şi împlinească menirea istorică.“

Cu toată dragostea frăţească.

Ioan Slavici

CULTUL FORMEI

Sunt în zilele noastre oameni care-și închipuiesc că dau dovadă de multă pricepere cînd spun că, pentru cei înzestrați cu mari destoinicii poetice, cultul formei e nu numai de prisos, ci chiar un neajuns. E, cu toate aceste, învederat că orișice artă e chestiune de formă și de stăpînire de sine. Cu cît mai năvalnice îți sunt pornirile sufletești, cu atît mai vîrtos ai să-ți stăpînești firea pentru ca nu cumva, luîndu-te gura pe dinainte, să spui ceea ce nu aveai de gînd. Aceasta mai ales în scrierile de gen dramatic. În scrieri de alt gen cititorul are timp de răzgîndire, scrierea dramatică e însă rostită în grai viu, și rămîi zăpăcit dacă, în clipa rostirii, nu ți-ai dat bine seamă despre înțelesul în care autorul a luat vorba.

Se cere deci de tot puțină pricepere pentru ca să fii încredințat că scrierea e cu atît mai deslușită, cu cît mai în amănunte e muncită de autorul ei.

Un om înzestrat cu mari destoinicii intuitive nu are nevoie de multă pregătire pentru ca să zugrăvească tablouri interesante și sugestive, deci într-un înțeles larg frumoase. Ele ar fi însă *neasemănat mai frumoase,* dacă cel ce le-a zugrăvit ar fi știut să amestece colorile, să le așeze pe pînză și să grupeze amănuntele în vederea unui efect bine precizat.

Tot așa poate să fie interesantă și sugestivă scrierea unui om înzestrat cu mari daruri poetice, dar în adevăr frumoasă, adecă desăvîrșită în formă, nu e decît fiind bine cumpănită în toate amănuntele ei. Orișicare operă de artă are să reproducă un simțămînt; artă nu e însă simțămîntul acesta, ci forma, în care e reprodus, și simțămîntul se pierde, dacă forma e mai mult ori mai puțin pocită.

Am să ilustrez acest adevăr prin cîteva exemple prinse în fuga condeiului.

Tehnica scrierii are în vedere trei lucruri deosebite : 1. *Alegerea,* 2. *Întrebuințarea* și 3. *Așezarea* vorbelor.

1. Cît pentru alegerea vorbelor, încă sunt acum trei sute de ani aproape a zis unul dintre traducătorii în românește a cărților bisericești : „*Vorba e ca banul*“ ea prețuiește cu atît mai mult, cu cît mai mulți sunt cei ce se folosesc de ea. Scriind deci pentru toată lumea, chiar și pentru cei viitori, avem să ne folosim de vorbele de care în mintea celor cu desăvîrșire mulți se leagă gîndul, pe care voim să-l reproducem.

Numai oameni lipsiți de bun-simț se pot folosi de vorbe pe care puțini le întrebuințează, cînd sunt în limba noastră pentru același gînd vorbe pretutindeni în același fel înțelese. Ne folosim, ca Alecsandri ori ca I. Caragiale de arhaisme, de provincialisme ori de localisme cînd vrem să caracterizăm. Ne folosim de neologisme cînd nu găsim în limba noastră vorbă care reproduce adecvat gîndul intenționat de noi. N-avem însă să zicem „speranță“ în loc de „nădejde“ ori „decor“ în loc de „podoabă“. Sunt oarecum ofticoase toate neologismele, pentru care avem vorbe de mult intrate în țesătura limbii noastre.

Cu atît mai vîrtos sunt lipsiți de bun-simț cei ce se folosesc de vorbe pocite, cum sunt „răufăcător“, în loc de „făcător-de-rele“, „reparațiune“ în loc de „reparatură“, „potrivnic“ în loc de „protivnic“, „împletit“ în loc de „împleticit“, „încolăcit“ în loc „încolătăcit“, — „strîmtoare“ în loc de „strîmtorare“ și multe altele — „strung“ în loc de „strug“, „strungar“ în loc de „strugar“, deși Alecsandri zice „ghioagă mare *nestrugită*“, „strug“ zice Odobescu și „strug“, „strugi“ ori „strugar“ găsim în *Glosarul* lui Laurian și al lui Massim precum și în dicționarul lui S. Popovici-Bărceanu.

Alegînd vorbele în felul acesta, nu numai jignim auzul celor deprinşi cu limba românească cea adevărată, ci mai şi reproducem cugetări neintenţionate de noi.

Tot aşa cînd zicem „meşter“ în loc de „măiestru“ ori „maistor“ în loc de „meşter“.

Desluşit e numai cel ce alege vorbele potrivit cu *accepţiunea lor literară* şi se foloseşte de ele după uzul comun al întregei românimi.

2. Vorbe dealtminteri bine alese pot însă să fie rău întrebuinţate.

Mă mărginesc în privinţa aceasta, la un singur exemplu.

Verbul poate să fie întrebuinţat ca substantiv în cinci deosebite forme, cu cinci deosebite înţelesuri. Încep *a culege* — încep *culegerea,* încep *culesul, culegătorii* încep — „rănitul sufere“ ba la multe verbe mai avem şi derivate ca *secerişul* ori *plînsoarea.* Fiecare dintre aceste forme are înţelesul ei deosebit, şi tot astfel în declinaţiune fiecare caz şi conjugaţiune fiecare timp, fiecare mod şi fiecare formă-şi are rostul.

Dacă scriitorul nu ţine seamă de acestea, cititorul le înţelege toate mai mult pe ghicite.

3. Mai vîrtos pe ghicite sunt înţelese cele scrise, dacă vorbele nu sunt aşezate potrivit cu firea cea adevărată a limbii.

Sunt scriitori cu mare trecere care nici nu admit că se pot stabili regule neîndoioase în ceea ce priveşte aşezarea vorbelor în limba românească. E învederat că aceştia scriind, aşează vorbele după impulsiuni momentane, le aruncă oarecum cu furca, încît e un adevărat canon să le citeşti scrise.

Adevărul e că, tocmai în ceea ce priveşte aşezarea vorbelor, limba românească e de preciziune în adevăr uimitoare.

Om cu desăvîrşire mărginit trebuie să fie cel ce nu-şi dă seamă că n-a aşezat bine vorbele cel ce zice „Am vîndut *grădina vecinului*“, în loc de „I-am vîndut *vecinului* grădina“. Tot astfel una va să zică adunarea *de la Iaşi* a corpului didactic şi alta „adunarea *corpului didactic de la Iaşi*“.

Nu încape nici o îndoială în ceea ce priveşte aşezarea părţilor de propoziţiune, iar inversiunile nu se fac după bunul-plac, ci sunt fie logice, fie tehnice.

Noi românii toţi ştim prea bine că pronumele şi numeralele se aşează — ca atribute — înainte de substantiv, pronumele însă pot, dar numeralele ordinare nu pot să fie aşezate prin inversiune şi după substantiv. Tot atît de bine ştim că pronumele posesiv se aşează — ca adjectivul — după substantiv şi numai ca licenţă pot să fie mutate înainte şi de substantiv. Nu mai puţin de bine suntem dumiriţi care dintre adverbii au să fie aşezate înainte de verb, care după verb, care pot şi care nu pot să fie mutate prin inversiune.

Fiind aşa, cel ce aruncă vorbele cu furca dă dovadă de dispreţ faţă cu publicul cititor la care se adresează. Vinovat e însă publicul, care e îngăduitor cînd scriitorii aleg vorbele pe apucate, le întrebuinţează în goană mare şi le aruncă cu furca.

CÎND A ÎNCEPUT SĂ JOACE D. NOTTARA

Desigur că puţini dintre aceia cari se duc azi la teatru ştiu ce a fost teatrul românesc acum 50 de ani, cînd a început să joace domnul C. Nottara.

Pe locul unde se găseşte astăzi Poşta centrală era Piaţa Sf. Constantin şi aşa-zisul Circ, locul unde se ţineau întrunirile publice.

Acest circ era un fel de manej, unde în schimbul unei mici sume, se închiriau cai, iar de jur împrejur erau mese, cari erau ocupate pînă seara tîrziu.

Alături era o cîrciumă — „Walhalla".

În această cîrciumă au început să joace, cam pe la 1875, tineri actori de pe acea vreme, cari nu prea se aveau bine cu cei de la Teatrul Naţional, restaurat tocmai în vremea aceea de Odobescu.

Jucau în această cîrciumă, pe o scenă improvizată, Grigore Manolescu, Hagiescu, Mateescu, Ştefan Iulian, Frosa Sarandi şi mai tîrziu chiar d. Nottara, actualul sărbătorit.

Publicul prefera spectacolele de la „Walhalla" — compuse în special din comedioare franţuzeşti, uneori localizate, astfel că cei de la Teatrul Naţional au trebuit să cedeze.

Aci, în mica cîrciumă „Walhalla", sau pus bazele teatrului românesc modern.

DEBUTUL LITERAR

Cînd mă întrebaţi cum şi-n ce împrejurări am ajuns să cad în păcatul de a scrie :

Am trecut cele dintîi cinci clase secundare la minoriţii din Arad, clasa VI şi clasa VII la minoriţii din Timişoara, iar diploma de maturitate am luat-o de la minoriţii din Sătmar. Puţină carte ştiam deci cînd m-am înscris la Universitatea din Pesta, unde pe timpul acela studenţii îşi petreceau viaţa mai mult prin cafenele, prin restauranturi şi prin alte localuri — mai puţin publice — decît asistînd la cursurile universitare. Multă carte n-am învăţat dar nici la Pesta, unde nici n-am stat decît un semestru. Am intrat adică scrietor la notarul din Comlăuş, un mare sat de pe Cîmpie, cel mai apropiat de Şiria mea. De aici m-au luat cei din cetatea Aradului, m-au îmbrăcat în uniforma împărătească, şi m-au trimis cu „marşrută" la Viena, unde se afla în garnizoană compania din care făceam parte.

Sunt acum cincizeci şi cinci de ani cînd s-a întîmplat aceasta, nu semănam deci a om ispitit să scrie pentru ca să lumineze pe alţii. Lasă că nu prea aveam ce să spun, dar nici măcar un răvăşel în româneasca cea cărturărească nu eram în stare să pun pe hîrtie.

În Şiria însă, sat mare, oameni de frunte, tot unu şi unu, era o şcoală, în care primisem nişte îndrumări de care numai puţini dintre vieţuitori au parte.

Aveam adecă rude şi din partea tatei, şi din partea mamei, aveam şi fini, precum şi prieteni ai casei. Fiind pretutindeni îmbrățișat cu dragoste, alergam mereu de ici, pînă colo, încît adeseori mi se întîmpla să mi se piardă urma, încît zadarnice ar fi fost toate silințele de a mă găsi.

Întorcîndu-mă în sfîrșit obosit de munca zilei pe-nserate acasă, mi se întîmpla și azi, și mîine să dau în calea mea peste o ispită, vreunul dintre ai noștri, un flăcău, care ieșea cu caii la pășune.

Șiria se întinde la marginea marelui șes de la Tisa, pe sub coastele celor din urmă dealuri din Carpați.

Așa-zisa „față“ a dealurilor, în bătaia soarelui, e sădită cu vii, vii și iar vii, iar „dosul“ sunt livezi și fînețe, cărora în partea locului li se zice „paghină“. „Paghinile“ aceste chiar și în timpul zilei sunt adevărate părți din raiul pămîntesc. De unde aș fi putut să iau virtutea de a-mi căuta de drum cînd știam că cel ce mi-a ieșit în cale la „paghină“ își duce caii să pască și ca vorba e să-mi petrec noaptea la focul dintre „paghini“, împrejurul căruia se adună și de ici, și de colo flăcăii, fiecare cu bineștiutul său sac cu minciuni ?

Cît dai din palme, mă și aruncam în spinarea calului mai apropiat dintre caii răzleți, și eram cel mai fericit dintre băieții de atunci.

Alte dăți nu ieșeam la „paghini“, ci la baltă, unde foc nu se făcea, ci stăteam grămadă în lumina zărilor de stele, dacă nu se întîmpla să fie luminată noaptea de lună. Aici însă noaptea era mai plină de viață. Pe cînd prin „paghini“ privighetorile, ele singure, se răsfățau, prin păpurișul de la baltă și printre trestii, ici cînta presura, colo se certau rațele ori gîștele sălbatice, din depărtare bubuia boul-de-baltă, iar de prin lanuri răsunau chemările cîrsteilor și ale prepelițelor.

Orișicît de nespus ar fi fost însă farmecul nopților, atît la deal, cît și pe cîmp se pierdeau toate în fața poveștilor, a cîntecelor și-a vorbelor din bătrîni, care nu se mai sfîrșeau.

Ani și ani, mulți ani de zile au trecut de cînd am trăit acele nopți și tot mi se înveselește inima cînd îmi aduc aminte de ele, ba parcă un fel de jale mă cuprinde cînd mă gîndesc că între cei ce le citesc aceste sunt mulți, care nici închipuire nu sunt în stare să-și facă despre

mulțumirile sufletești ale nopților petrecute împrejurul focului dintre paghini ori la marginea pădurișului de lîngă balta de pe cîmp.

Atît știam și eu cînd, la Viena, l-am cunoscut pe Eminescu. În vreme ce eu eram încîntat de cele ce dînsul învățase din cărți scrise de oameni înțelepți, el stăruia mereu să-i spun ce-am mai învățat din cartea cea mare a neamului.

„Scrie-le, — îmi zicea — în șirieneasca ta.“

Așa am ajuns să scriu — mai întîi — *Fata de birău*, o comedie într-un act, care a fost publicată (1870) în *Convorbiri literare*, apoi povestea *Zîna Zorilor* pe care tot *Convorbiri literare* au publicat-o.

DEZVOLTAREA LITERATURII ROMÂNE ÎN SEC. XIX

În timpul fanarioţilor, literatura română, care înainte de 1700 ajunsese la înflorire, încetul cu încetul a decăzut. Tot atunci s-a pornit însă o nouă mişcare literară română în Ardeal, şi anume la Blaj, unde se înfiinţaseră primele şcoli româneşti, din care pe la sfîrşitul secolului XVIII au ieşit cărturari însămnaţi, ca Samuil Clain, Petru Maior şi Gheorghe Şincai care-şi complectaseră studiile la Viena şi la Roma.

Încă pe la începutul secolului XIX, metropolitul Veniamin Costachi a înfiinţat în Moldova o şcoală la Socola, iar ceva mai tîrziu arhidiaconul Gheorghe Lazăr, un ardelean care-şi făcuse studiile la Viena, a înfiinţat cu ajutorul boierilor o şcoală la Mănăstirea Sf. Sava din Bucureşti. Cu înfiinţarea acestor două şcoli s-a început, încă pe la sfîrşitul domniei fanarioţilor, mişcarea de renaştere naţională, pe care moldovenii, muntenii şi ardelenii o pornesc împreună.

După răscoala de la 1821 se aşează iar domni pămînteni, şi mişcarea e condusă în Moldova de Gh. Asachi, iar în Muntenia de Ion Eliad Rădulescu, un ucenic al lui Gheorghe Lazăr, şi tineri mai distinşi sunt trimişi în ţările apusene, mai ales în Franţa, ca să-şi complecteze studiile şi să propage apoi, după ce se vor fi întors în ţară, cultura.

Primii domni pămînteni au stat puţin în scaunele lor, numai cîte şapte ani, apoi a urmat ocupaţiunea rusească timp de alţi şapte ani. În timpul acesta puţin s-a putut dar face. Abia după retragerea ruşilor, pe la 1840 s-a început o mişcare mai viuă, în care deosebim trei curente : cel latinizator, al blăjenilor, cel franţuzesc, al tinerilor ce-şi făcuseră studiile în Apus, şi cel arhaic, care se inspira de la cronicari, ca Costache Negruzzi în Moldova şi Nic. Bălcescu în Munteania.

Abia Vasilie Alecsandri, care a început să scoată la iveală comorile poeziei poporale, a pornit, inspirîndu-se şi de la popor, un curent mai poporal.

Prin lucrarea societăţii literare „Junimea" de la Iaşi, care a înfiinţat revista *Convorbiri literare*, a fost întărit acest nou curent şi încetul cu încetul a ajuns să predomine aşa-numita nouă direcţiune. Azi cei mai însămnaţi scrietori ţin să continue lucrarea începută de cronicari şi de traducătorii cărţilor bisericeşti, dar ţiind seamă de spiritul modern şi luîndu-şi inspiraţiune din viaţa sufletească a poporului.

În timpul acestei frămîntări literare a ajuns la dezvoltare mai ales poezia lirică şi cea epică prin lucrarea poeţilor V. Alecsandri, M. Eminescu, D. Bolintineanu, G. Coşbuc şi alţii.

Literatura prozaică însă se află încă în stare de începuturi, iar în ceea ce priveşte drama avem puţine opere de o valoare mai mare.

ÎN COLABORARE

RAPORTUL D-LOR MEMBRI CORESPONDENŢI I. SLAVICI, I. BIANU ŞI G. IONESCU-GION ASUPRA COLECŢIUNEI DE POEZII POPULARE A D-LUI ION POP RETEGANUL

Domnule preşedinte,

Examinînd manuscriptul prezentat de d-l I. Pop Reteganu onorabilei Academii, am ajuns la convingerea că colecţiunea de poezii poporale române a d-lui I. Pop Reteganu e o lucrare conştiincioasă şi făcută cu destulă iubire către graiul viu şi către vederile şi obiceiurile românilor de peste Carpaţi.

Credem deci că onorabila Academie, publicînd colecţiunea aceasta, nu numai ar pune la dispoziţiunea oamenilor de ştiinţă un material preţios, dar ar da totodată şi publicului celui mare o lectură uşoară şi plăcută.

Aşa însă, cum a fost prezentată de d-l I. Pop Reteganu, colecţiunea nu poate să fie publicată. Ne-a fost destul să vedem manuscriptul, pentru ca să ni se producă impresiunea că colecţiunea a fost făcută de un om care nu avuse parte de timpul cuvenit pentru săvîrşirea unei asemenea lucrări, adecă în pripă, pe apucate.

Multe din poeziile adunate de d-l I. Pop Reteganu sunt pînă acum necunoscute şi frumoase ca formă şi ca fond ; altele sunt material preţios pentru studiul limbei noastre ori concludente în ceea ce priveşte felul de a vedea şi de a simţi al românilor de peste Carpaţi ; iar altele sunt însă numai fragmente recitate de oameni cari nu ştiau bine poezia, variantele slabe ale unor poezii în mare parte cunoscute ori poezii culese şi publicate de alţii prin diferite foi periodice şi adăogate apoi de d-l I. Pop Reteganu la colecţiunea sa.

Cea mai mare parte sunt poezii lirice, „de bucurie“, „de iubire“, „de jale“, „de dor“ şi „de urît“, cu totul vreo 2 000, cam aceeaşi temă şi foarte adeseori aceleaşi forme, ba chiar aceleaşi cuvinte. E evident că publicarea n-ar avea înţeles decît pentru acelea dintre aceste poezii cari nu sunt cuprinse în colecţiunile publicate de pînă acum.

Poeziile clasificate de d-l I. Pop Reteganu ca *„satirice“*, peste 300, sunt adeseori de o asprime care numai vărsată în o formă de rară frumuseţe e admisibilă în publicaţiuni.

Poeziile ostăşeşti, vreo două sute, de asemenea numai pe ales ar putea să fie publicate.

Cîntecele voiniceşti, în sfîrşit, un fel de balade poporale, şi cele „bătrîneşti“, sunt în mare parte variante culese şi publicate de alţii. Astfel *Petrea Banului, Vălean,* cinci variante, *Inelul şi năframa* (p. 111). Unele ca *Versul lui Grigorie Maior, Bărbatul şi nevasta* nici nu sunt poporale.

În acelaşi timp unele din poeziile adunate de d-l I. Pop Reteganu sunt înţelese numai de oameni cari cunosc expresiunile locale şi obiceiurile românilor de peste Carpaţi. D-l I. Pop Reteganu a dat, ce e drept, pe ici, pe colo oarecari explicaţiuni în ceea ce priveşte stările locale şi înţelesul cuvintelor. Precum se vede însă, d-sa nu totdauna a ştiut dacă e ori nu nevoie de explicaţiuni. Astfel, explicaţiunile lipsesc, sunt de prisos unde se dau, ori trec peste marginile admisibile în asemenea publicaţiuni, ca la *„Sîncel“* ori la *„Giurgeşti“*.

Suntem deci de părere că publicarea, în condiţiunile cerute de actualul stadiu al dezvoltării noastre literare, n-ar putea să fie făcută decît de o comisiune compusă de oameni, cari cunosc atît colecţiunile de poezii poporale române publicate pînă acum, cît şi limba, stările şi obiceiurile românilor de peste Carpaţi şi au din partea onorabilei Academii autorizaţiunea de a sorta materialul adunat după buna lor chibzuire, alegînd din el ceea ce le pare mai preţios. Aceasta cu atît mai vîrtos, cu cît d-l I. Pop Reteganu nici el însuşi n-a ţinut să prezente onorabilei Academii numai poezii culese de d-sa, ci a adăogat la colecţiunea sa şi poezii culese de alţii. Nu avem în faţa noastră opera cuiva, ci o parte din comorile poetice cari constituiesc zestrea comună a neamului românesc, şi nimeni nu are deopotrivă cu Academia Română chemarea de a alege din aceste comori. Iar cît pentru meritul d-lui I. Pop Reteganu de a fi adunat materialul, el nu a scăzut deloc prin aceea că onorabila Academie îşi rezervă numai o parte pentru publicare.

Răspunzînd prin acest raport al nostru la însărcinarea, cu care am fost onoraţi, vă rugăm să binevoiţi a primi etc.

I. Slavici, I. Bianu, G. Ionescu-Gion

VORBA DE ACASĂ

Am ajuns, în sfîrşit, şi noi, scrietorii români, să avem publicul nostru.

Mai nainte, nu tocmai de mult cînd aproape numai scrietorii străini aveau public în ţara noastră, alergam cu liste de prenumeraţiune, ne căciuleam pe la toţi editorii şi ne simţeam îndatoraţi pe toată viaţa dacă vreun mecenat ne lua sub ocrotirea sa şi punea la cale publicarea operelor noastre, fie în carte deosebită, fie în vreuna din revistele literare, susţinute cu multe jertfe şi cu multă cerşătorie.

Acum, de cîţiva ani, editorii de toate categoriile, simţind că operele literare sunt marfă căutată, au început să zîmbească mai prieteneşte, cînd vreun scrietor le intră în prăvălie.

Duminecile şi zilele de sărbători toate zidurile sunt pline de afişe şi se revarsă asupra ţării un întreg potop de fel de fel de reviste şi aşa-numite „ediţiuni de duminecă“, cele mai multe ilustrate, toate pe cît de variate, pe atît de interesante.

Căci setea de lectură a publicului deprins a citi româneşte se întîlneşte cu setea de cîştig a cîtorva „antreprenori“ literari.

Tocmai de aceea însă nu se face de obicei literatură, ci neguţătorie de vorbe, şi-o adevărată spaimă ne cuprinde adeseori cînd răsfoim aceste publicaţiuni făcute cele mai multe în pripă şi fără nici un control serios.

Nu o dată, reamintindu-ne trecutul, o adîncă înduioșare ne cuprinde cînd ne dăm seamă cît de mult ne-am depărtat noi de părinții noștri, cum ne-am lepădat de obiceiurile lor, dintre care multe erau atît de bune și de frumoase. S-a rupt oarecum firul vieții noastre naționale și noi nu mai suntem parcă urmașii părinților noștri, nu continuatorii lucrării lor. Și, lepădîndu-ne de obiceiurile vechi, n-am luat altele, ci am rămas o societate în mare parte dezbrăcată de obiceiuri bine stabilite, adecă demoralizată.

Nu trebuie oare să ne înspăimîntăm cînd vedem că demoralizarea aceasta se propagă în cercuri din ce în ce mai largi și ajunge pînă la românimea cea adevărată, care tot mai păstrează firea ei din bătrîni ?

Dacă astfel vom merge înainte, va trebui să ne diferențiem în viața noastră culturală pînă într-atît că nici părinții noștri, nici frații noștri din alte țări n-ar mai putea să ne recunoască.

Trebuie să ne întoarcem, pe cît întoarcerea mai e cu putință, la vatra strămoșească, la obîrșia culturală a noastră.

Așa cum în dezvoltarea limbii noastre numai prin întoarcerea la graiul viu al poporului am putut să ajungem la stabilitate și la unitate, și în dezvoltarea noastră culturală vom ajunge la statornicie și la unitate numai dacă vom ține în toate lucrările noastre seamă de gustul poporului, de felul lui de a vedea și de a simți, de firea lui care e pretutindenea aceeași.

Acesta e gîndul din care am pornit cînd am luat între noi înțelegere să-i dăm d-lui Sfetea mînă de ajutor pentru publicarea acestei foi ilustrate.

Nu ne punem alăturea cu somitățile noastre literare : nu voim să îndrumăm pe literații noștri prin critică severă spre o mai mănoasă lucrare ; nu ne avîntăm spre cercul restrîns al celor aleși ; nu ținem nici să facem noi singuri, nici să dirijăm *Vatra ;* ne-am legat numai ca pentru alte foi să nu mai dăm contribuțiuni literare și primim răspunderea pentru cele ce se vor publica în coloanele acestei foi, din care am voi să facem un organ literar pentru toți românii, un mijloc pentru propagarea aceluiași gust și aceluiași fel de a simți și de a gîndi în toate părțile poporului românesc.

Ne adresăm deci cu încredere frățească la aceia dintre scrietorii noștri care împărtășesc vederile noastre și îi rugăm să se unească cu noi, pentru ca, lucrînd împreună, să le putem da românilor o lectură nu numai variată și interesantă, ci totodată românească.

Se zice, fără îndoială, că arta nu are naționalitate. Operele de valoare universală sunt însă un fel de sinteză a dezvoltării culturale naționale și credem că n-am ajuns încă noi, românii, la un stadiu de dezvoltare culturală în care scrietorii noștri pot să aibă pretențiunea de a scrie pentru toate timpurile și pentru toate popoarele. Ne vom mulțumi, deci, dacă vom putea să scriem pentru contimporanii noștri români.

Nu ținem, ce-i drept, ca în *Vatra* să se publice numai scrieri originale ; ținem însă ca traducerile ce se vor publica să fie făcute cu îngrijire și alese potrivit și ele cu gustul poporului românesc.

Aceasta ni-e vorba de acasă.

Omul însă, cînd pleacă la drum, știe numai unde vrea să ajungă și ce vrea să facă ; el însă nu poate să știe și unde, în adevăr, va ajunge și ce, poate, chiar fără voia lui, va face. Nu putem dar nici noi să știm dacă lucrurile vor ieși așa cum noi le-am plănuit.

Foaia aceasta nu e făcută pentru noi, ci pentru obștia cititorilor ei ; nu dar pe planul nostru, ci potrivit cu gustul ei are să fie făcută. Ne vom da deci silința să cunoaștem gustul cititorilor noștri și vom ține seamă de el, dîndu-le, pe cît se poate, și pe cît se concordă și cu vederile noastre, lectura, pe care ei înșiși doresc s-o aibă.

Astfel ne vom aduna cu toții, public și scrietori împrejurul *Vetrei* și vom face un lucru potrivit cu propriul nostru fel de a fi.

I. Slavici, I. L. Caragiale, G. Coșbuc

II. UNITATEA CULTURALĂ

DIN PERIODICE

SERBAREA DE LA PUTNA

CUVÎNTAREA D-LUI I. SLAVICI, PREŞEDINTELE COMITETULUI CONDUCĂTORE AL SERBĂRII, ROSTITĂ LA 15 (27) AUGUST ÎN FAŢA PORTICULUI FESTIV

Fraţilor români !

Au trecut 1765 de ani de cînd supt conducerea bunului Traian, romanii Italiei au descălecat în oriintele Europei.

Lung au curs timpul d-atunci pînă acuma, lung, trist şi viforos, jalnică a fost soartea fiilor părăsiţi de muma căzută.

Roma falnică, Roma măreaţă, Roma care odinioară purta lumea întreagă pe umerii săi atleţi, Roma a căzut, şi supt ruinele ei s-au îngropat o lume întreagă... Şi mii de ani au trebuit să lucreze, pînă ce miliarde de mîni au dezgropat comorile de supt ruinele lumii bătrîne.

Aceasta a fost ora naşterii noastre : perirea ne-a produs şi contra peririi ne-am luptat în lunga noastră viaţă de optsprezece seculi.

Părăsiţi de Roma mumă, furăm siliţi a ne dezvolta de aici-nainte ca popor de sine stătători ; lipsiţi însă de orice sprijin, atunci cînd lumea se revoltase contra sa însăşi, vasta noastră viaţă nu a fost decît o ţesătură de lupte izolate, de lupte pentru trai şi viitori. Ce trist tablou ! Ce trist acest trecut adînc ; o viaţă de acuş două mii de ani, şi nici un fir în lucrare, nici o idee organică. *Am fost şi am trăit un trai greu !*

Geniul goţilor, barbarismul hunilor, mişelia avarilor, eroismul longobarzilor, întreaga lume perită ; nu a putut însă afla condiţiunile peririi noastre, nu ne-a putut trage cu sine în mormînt.

Și pentru ce ?

Pentru că noi am avut chemare, pentru că ne-a fost dată o funcțiune organică în viața Europei renăscute ; a trebuit să fim bariera lumii june contra Oriintului decăzut.

Și ce rezultat a avut pentru noi această viață dibace ? Ce au produs aceste lupte necurmate ?

Doina sună la Dunastrul sălbatic, la Dunărea lină, la Somișul „cu apă dulce“ — și răsună Carpații cărunți de vocea română : *Noi suntem !* Timpul a dărîmat Piramidele Egiptului, iară noi, noi ne-am revoltat contra peririi universale. *Am fost și suntem !*

E merit însă pentru noi cum că suntem ? Suntem *noi* cauza existinței noastre ? Am fi noi dacă nu ar fi fost alții cari să ne fi dat condițiunile de existență ?

Viitorul purcede din trecut ! Negru, Dragoș, Mircea, Bogdan, Ștefan, Mihai și cîți alți eroi bărbați au trebuit să se lupte, au trebuit să rabde martiriu, făcînd cu trupurile lor bariere spre scutirea viitorului : suntem, pentru că au fost aceștia ; *ei sunt temelia existenței noastre.* Să le dăm acestora tributul de recunoștință, manifestîndu-ne voința de a fi !

Unul dintre cei mai mari, ba cel mai mare a fost Ștefan al V-lea, domnul Moldaviei bătrîne : poporul său îl numește Mare și Bun ; istoricul obosit în rătăcirile sale prin turburările trecutului nostru află la apărarea lui un răspuns sufletesc, o adîncă mulțămire, și lumea, care i-a urmat, se adapă din rezultatele faptelor lui. Ștefan a fost Ștefan cel Mare, nepotul lui Alexandru cel Bun, fiul unui Bogdan, acest Ștefan a fost, pe care și neamicii săi l-au admirat, despre care chiar și păgînii au cîntat cîntări de glorie.

Numai timpurile mari nasc însă oameni mari și numai ideile mari fac timpurile de a fi mari. Ștefan a fost mare, fiindcă lumea în care el a trăit a fost puternică, ideile cari l-au condus au fost mărețe. O idee perdută în turburările timpurilor d-atunci, o idee care a fost puterea morală a acestui timp mare, o idee ca o stea conducătoare își revarsă razele prin întunericul adînc al trecutului nostru de 400 de ani. Rădicați prin ideile mari ale lumii de azi, trecutul ni se pare ca un vis plin de năluci grozave ; numai o rază lungă vedem, care, începînd de la acest timp, se trage nentrerupt pînă în zilele de azi : *conștiința despre puterea noastră de existință.* Iată : acesta e comun în timpul nostru și al lui Ștefan cel Mare ; jăcem supt influința unui timp mare... Sunt acestea razele de zori ale unei epoce nouă ? Ori sunt suvenirile mitice ale unui vis deșert ? Sufletele noastre să ne dea răspunsul la aceasta. Noi simțim în noi putere, noi sperăm, voim a fi, voim a ne împlini chemarea ce avem ca popor latin, ca națiune jună în oriintele Europei !

Numai conștiința comună a acestei puteri, numai speranțele și aspirațiunile comune ne-au adunat la acest locaș sfînt, la mormîntul celui mai mare bărbat al nostru. Aici voim a rădica imn Atotputernicului creatore, aici a rădica ruga, aici a depune semnele recunoștinței noastre față cu trecutul !

Vă salut dar, fraților ! Vă salut, surorilor ! Vă salut, românilor din cîteșipatru unghiurile ! Vă salut la mormîntul lui Ștefan cel Mare : umbra eroului să privegheze peste noi și să ne conducă la adevărul speranțelor noastre !...

ILUZIUNI PERDUTE

„Rezumînd într-un tablou general starea actuală a societăţei noastre faţă cu ideea progresului, suntem pătrunşi de dureroasa observaţiune că, în cea mai mare parte, poporul român s-a hrănit pînă acum şi se hrăneşte încă de iluziuni. Luînd mai în toate forma goală pentru fond, el şi-a construit sie însuşi o casă splendidă în aparenţă, dar zidită pe nesip.“ [1]

O mai de aproape cercetare întrucît acest aspru verdict exprimat din partea eminentului nostru economist corespunde adevărului faptic este fără îndoială una din cele mai însemnate şi mai interesante cestiuni

Încercarea de a dezlega întrucîtva această cestiune este obiectul de care voim a ne ocupa în tractatul de faţă.

Cultura unui popor se manifestă în activitatea sa *intelectuală*, *socială* şi *economică*.

Deci vom cerceta pre scurt mai întîi rezultatele dobîndite pre terenul intelectual, trecînd apoi la instituţiunile noastre sociale, vom arunca în sfîrşit o privire asupra stărei noastre economice.

I

Rezultatele dobîndite pre terenul *intelectual* le vom cunoaşte mai uşor cercetînd istoria literaturei noastre.

---

[1] Rosetti, T., *Despre direcţiunea progresului nostru*. *Conv. lit.*, 1874 *(n. a.)*.

Oricine, care cunoaşte literaturile popoarelor civilizate şi judecă obiectiv, trebuie să constate că literatura română este cu mult mai neînsemnată de cum o ţin prea zeloşii noştri bărbaţi cari sunt preocupaţi de ideea superiorităţii noastre.

Apăsat greu de jurstări nefavorabile politice şi sociale, poporul român a suferit şi sufere încă amar sub jugul neculturei şi pururea în luptă pentru existenţă, abia şi-a putut agonisi cu ce să întîmpine trebuinţele cele mai neapărate ale vieţei de toate zilele. Prin urmare dezvoltarea unei activităţi literare mai însemnate era cu neputinţă la acest popor. Şi dacă totuşi aflăm oarecare rezultate pre terenul literari, ele trebuiesc privite în cea mai mare parte numai ca începuturi modeste. Fiind dară drepţi cătră noi înşine şi în deplină cunoştinţă de sine, astfeli numai vom fi în stare a judeca fără preocupaţiune şi a recunoaşte că literaţii noştri, de la Hurul pînă la cel din urmă noviţiu, n-au fost genii însemnaţi cari ar fi dat culturei omeneşti o nouă direcţiune, ci ei erau numai neşte bărbaţi plini de zel, cu iubire de patrie şi naţiune şi prin modestele lor lucrări au creat elementele primordiale ale unei literaturi. Recunoştinţa ce merită aceşti bărbaţi pentru inaugurarea unei nouă forme de manifestare a vieţei spirituale nu ne poate reţine în de a privi lucrurile lor de aceea ce sunt, adecă de mici începuturi şi modeste încercări.

Deşi noi ştim că pînă la anul 1750 abia aveam 4 opuri originale, deşi ştim că astăzi numărăm cu totul 1 500 [1] opuri şi deşi meritul real al acestor opuri este în mare parte obiect de controversă, totuşi nu ne sfiim a zice, „că avem o literatură însemnată prin anticitatea sa, remarcabilă prin extensiunea sa, demnă de considerat prin prestanţa sa“ [2].

Departe de a fi ajuns barem unul din literaţii noştri la însemnătatea unui Shakespeare, Voltaire, Goethe, Dante, exprimăm dorinţa „de a zidi un panteon, unde atleţii adormiţi ai literaturei noastre să-şi afle recunoştinţa şi remunerarea meritată şi lîngă tipurile lor să vedem strălucind acolo şi icoanele atleţilor cari sunt în viaţă şi lucră încă" [1].

---

[1] Iarcu, D., *Bibliografia chronologică română*, Bucureşti, 1873, *(n. a.)*.

[2] *Transilvania*, Braşov, I, 3 *(n. a.)*.

Noi în loc de a destinge prin critică literaţii adevăraţi de simpli scriitori români, voim a impune cu numărul celebrităţilor fictive să punem alăturea cu un V. Alecsandri, D. Bolintineanu, P. Maior, pre un Neofit Scriban, Daniil Scavinschi şi pe faimosul Ion Pralea.

Modestia, care ar fi trebuit să avem faţă cu operele noastre literare nu numai că a lipsit, ci ea fu şi înlocuită prin o exagerare oarbă, care nu află în gramatică destui termini lăudăcioşi pentru de a glorifica pre literaţii noştri. Această exagerare a cuprins mai toate spiritele şi cu vremea se prefăcu într-o boală naţională, de care nici chiar un Eliade nu s-a ştiut scuti, zicînd : „Maior, Şincai, Clain au fost jertfa închinărei lor întru şerbirea naţiunei şi moartea lor poate fi o vecinică dovadă a înaltei lor misiuni" [2]. Recunoaştem cu toţii meritele lui Maior, Şincai şi Clain, însă nici cum nu putem înţelege fraza, cum pot fi ei „jertfa închinărei lor întru şerbirea naţiunei" şi cum tocmai moartea poate fi o vecinică dovadă despre înălţimea misiunei lor ? !

Adeseori exagerarea trece la un grad, unde se preschimbă în ridiculozitate. Iustin Popfiu, în tractatul său despre literatura română, ajungînd după o deasă şi variată întrebuinţare a terminilor lăudăcioşi la părintele poeziei, I. Văcărescu, şi nemaiştiind ce laude să-i aducă îl aseamănă cu o umbră plîngîndă pre nişte ruine mucezite !

Cercetînd apoi ramii speciali ai literaturei noastre, aflăm aceeaşi exagerare, aceleaşi iluziuni.

Voind a avea trecere în lume de descendenţi necorupţi ai lui Traian, istoricii noştri susţin neamestecarea coloniştilor romani cu alte neamuri străine, în contra tuturor argumentelor aduse de contrari, care dealtfel recunosc latinitatea gintei noastre. Istoricul nostru cel mai însemnat, Petru Maior, se vede silit a-şi răzima argumentele sale pe însuşirea românilor a se îngreţoşa pururea de căsătorii cu alt neam :

---

[1] Popfiu, I., *O privire fugitivă preste literatura română (n. a.).*

[2] Eliade, R., *Precuvîntare la „Fabulele" lui Ţichindeal (n. a.).*

„Această fire a românilor, de ar fi fost cunoscută lui Engel, cred eu că nu ar fi vărsat aşa lesne oraclu cum că anevoie se poate crede întru atîta spurie de ginte umblătoare în sus şi în jos, să nu se fi amestecat românii cu alte ginte străine." [1]

D. Cantemir judeca mai obiectiv cînd zicea : „că el nu cutează a dezlega cestiunea delicată despre începutul românilor, fiindcă uşor poate fi orbit de iubirea de patrie şi ar trece cu vederea una sau alta, cu alţii, imparţiali, ar observa-o" [2].

Ei, dară pre noi ne încîntă mai mult o frază goală ca : „Pontite e D-zeu a stîrni şi din petrii fii de ai lui Traian" şi sorbim cu sete nemărginita glorie a străbunilor noştri, slobozim frînele vanităţei, care ne duc adese pînă la cele mai absurde extremuri. Iată bunăoară cuvintele, cu care d-l I. Brăteanu se adresează către compatrioţii săi : „Români ! În mai puţin de două luni aţi trăit mai mult de doi seculi. Voi născuţi de ieri la viaţa libertăţei aţi devenit învăţătorii lumei civilizate... Europa, uimită de înţelepciunea patriotismului vostru, a suspins cursul lucrărilor sale şi aşteaptă totu de la voi singuri, astăzi poporul Mesia a întregei omeniri gemînd de durere şi palpitînd de speranţe... Nu simţiţi, fraţilor, nu simţiţi că adierea furnică în toată fiinţa voastră ?" [3]

Astfeli de exagerări absurde şi iluziuni întîmpinăm mai în toate vorbirile publice, în opuri ştiinţifice şi jurnale nu mai puţin ca în cărţile scolastice.

Molipsiţi fiind de aceleaşi iluziuni ne-am lepădat de limba care o vorbeşte poporul, părîndu-ne ea prea vulgară pentru „fiii lui Traian" şi filologii noştri au construit din elementele date o nouă limbă — limba viitoriului. Confuzia generală ce domneşte astăzi în limba şi scrierea română este fireasca urmare a acestor experimente filologice. Dacă unii ne recomandă a scrie şi a vorbi :

---

[1] *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* de P. Maior, Buda, 1834 *(n. a.)*.

[2] Cantemir, D., *Descrierea Moldovei*, edit. germană, Frankfurt, 1771 *(n. a.)*.

[3] *Românul* din 3 martie 1866 *(n. a.)*.

„De e unu Zeu nu pote remanere reutate' la omenii loru impunita; dequi e unu Deu quo natura' la ni lu arecta, el directu, quo mente' la nostra ni lu predica, ergo reutate' la nu va remanere impunita“ [1]; alții din contra zic și scriu: „finalitatea e întreaga natură“ [2] pre cînd altora le place a scrie:

„Pradata intruducaeciunei este cunaescaeciunea insemnînţiei sciemîntului ca mama nascativa a celorulalte şciintie“, și dacă încă alții mai învățați scriu și vorbesc „de poscere unu portractu formosu; leurare oneri; plore cu oclii; baptisare in rapidionile Iordanului etc.“ [3]; în sfîrșit, dacă mai considerăm feliuritele semne, duplicări de consonante și alte nenumărate mijloace pentru scriere și vorbire aplicate de către cărturarii noștri — oare să ne mai mirăm văzînd confuzia generală, ce domnește astăzi în scrierea și vorbirea limbei române? Să ne mai mirăm întîmpinînd „o cestiune, care a dat loc la multe discuțiuni în secțiuni și la multe interpelațiuni asupra interpretațiunei constituțiunei“ sau dacă altora limba mai frumoasă le pare cînd zic: „neavînd taptu politicu și nefiindu aptu a produce apte politice au făcutu un contraptu?“ [4]. Să ne mai mirăm de un jurnal care are o deosebită plăcere a acăța unde poate cîte un „mente“ și a ajunge astfeli la „intemplamente cu caracteru eminentamente naționale“ [5]. Să ne mai mirăm de toți aceia, cari se țin chemați a reforma și regenera limba română după cum îi taie capul creînd cuvinte nouă și nemaiauzite?

Dacă comparăm limba poporului cu limba nouă fabricată de filologii noștri, vedem prăpastia ce le desparte, însă vedem totodată lipsa de vitalitate a acelei limbi măiestrite. Nimenea nu se îndoiește despre frumuseța limbei în care eminentul nostru poet V. Alecsandri a scris poeziile sale, o adevărată podoabă a literaturei noastre. Și această limbă nu este decît tocmai limba care o vorbește poporul. Care român nu înțelege, care nu simte frumuseța limbei sale cînd aude pre Alecsandri cîntînd:

„S-ajungi mireasă, s-ajungi crăiasă!
Calea să-ți fie numai cu flori
Și casa casă, și masa masă,
Și sînul leagăn de pruncușori!

Cu grîu de aur ei o presoară,
Apoi cofița întreagă-o beu.
Copila rîde și-n cale-i zboară
Scuturînd grîul din părul său“ [1]

Însă auzind următoarea poezie în limba viitoriului, cine va simți, cine va înțelege ceva:

„O belă ești dilecto! și capelura-ți blondă
De voluptate peplu, ca crinul lui Amoru
Cu buclele lui Phebu te-amanta, tecirconda
Electric radioasă. Te acopăr, că moru“ [2]

Și totuși noi ținem la această limbă neînțeleasă, trăind în iluziune că vorbim limba lui Traian și ne apropiem de marii noștri „straboni“.

Scriitorii și literații cei mai buni de dincolo de Carpați au părăsit de mult această limbă stricată și cultivă în scrierile lor limba vorbită și înțeleasă de popor. Românii din Transilvania conservă cu scumpătate acest tezaur iluzoriu.

Un ram puternic al literaturei noastre este *poezia*. Dînd crezămînt d. Iustin Popfiu trebuia să fim încîntați de lira română. Însă și aici în loc de a deosebi mediocritățile multe ce le avem, de puținii poeții adevărați, primim cu entuziasm tot ce se tipărește. Pentru a nu descuragia prin critică, lăudăm poeziile junimei clericale din Arad, declarăm niște cuvinte reci, rimate, precum le aflăm în *Culesiune versuarie naciunale* chiar de poezii, deși acestor poezii le lipsește pînă și umbra unei inspirațiuni poetice, precum se poate vedea din singurul citat ce urmează:

---

[1] A. Trebonio Lauriano, *Tentamen criticum*, Viennae, 1840 *(n. a.)*

[2] Cipariu, T., *Elemente de filosofie*, Blasiu, MDCCDLXI *(n. a.)*.

[3] *Dictionariulu academicu*, București, 1871 *(n. a.)*.

[4] Alecsandri, V., *Dictionariu grotescu*, *Conv. lit.*, 1874 *(n. a.)*.

[5] *Albina* din 15 aug. 1874 *(n. a.)*.

[1] Alecsandri, V., *Pastelurile*, *Conv. lit.*, *(n. a.)*.

[2] Seraphita, *Poezii inedite*, București, 1872 *(n. a.)*.

„Iuh ! cum dete trăsnetu din ceriu !
Pocnind — durr, durr — să prade
Fum a pucioasă dă în crieriu
Vai ! ce-i ? Lipa în foc arde.

Pif-paf, puf-trosc cu puştile
Bătaia lui Dumnezeu
Dur-dumb şi cu bombestele,
Lîngă Mureş vaiet rău !"

Nu destul că lăudăm sau cel puţin primim cu indulgenţă astfel de absurdităţi, ci mergem şi mai departe. Afirmăm cu toată seriozitatea că Ioan Văcărescu este superior poetului Goethe ; afirmăm că Ovidiu, poetul clasic, dispare pre lîngă versurile domnului Fabian şi nu ne sfiim a pune pre poeţii noştri Tăutu, Baronzi, Mureşanu alăturea cu Oraţiu şi Dante ? ! Crează aceste cine cu ochii deschişi nu voieşte să vadă, creaz-o toţi aceia cei amăgiţi de oarba iubire de sine, pentru noi sînt : *iluziuni perdute.*

Dar nu numai pre terenele sus-arătate ne întîmpină iluziunile, şi pre alte terene ele nu ne părăsesc. Ca exemplu servească-ne opul lui Simeonu Bărnuţiu : *Dreptul public al românilor,* care din partea multora se ţine de o aparenţă foarte însemnată, pre terenul intelectual a culturei române. Acest faimos „drept" nu pretinde nici mai mult nici mai puţin, decît, religiunea creştină, fiind periculoasă, trebuie înlocuită prin cultul păgîn al romanilor, potrivit naturei române [1].

Dacă pre terenul intelectual al culturei noastre, primind şi lăudînd toate productele, fără deosebire, am crezut a face îndestul cerinţelor noastre spirituale, dacă am avut de scop a face larmă şi zgomot cu însemnătatea mare a literaţilor noştri pentru civilizaţiunea omenească îndeobşte şi pentru cultura română îndeosebi, dacă am avut de scop a îmbăta pre străini cu vorbe multe şi frumoase pentru a acoperi sărăcia noastră literară — atunci ne-am ajuns scopul. Dar pre un timp scurt numai, căci adevărul, deşi cu încetul, cu vremea totuşi iasă la lumină. Voind însă a forma poporului român prin productele literare o bază solidă, pe care generaţiunile prezente şi viitoare să poată clădi mai departe, atunci, lăsînd iluziunile şi exagerările la o parte, trebuie să ne încingem cu arma adevărului faptic, singurul fundament pre care se poate clădi edificiul unei culturi trainice.

---

[1] Maiorescu, T., *Contra şcoalei Bărnuţiu,* Iaşi, 1868 *(n. a.).*

II

Judecînd după mulţimea instituţiunilor ce le avem astăzi, cultura noastră *socială* pare a fi foarte însemnată.

Mai toate formele unei culturi mai înalte le aflăm la poporul nostru. Nu numai că avem o mulţime de societăţi literare, dară nu ne lipsesc nici societăţi de bele-arte, societăţi academice, geografice, ştiinţifice, conservatorii, teatre etc., etc.

Poporul român se poate dară măsura în ce priveşte felurimea instituţiunilor sociale cu oricare popor european.

Comparînd însă rezultatele dobîndite şi meritul real cu ideea proprie a instituţiunei, ne surprinde faptul a ne fi mulţămit întotdeauna cu crearea simplei forme şi înfiinţînd societăţile literare, academice, ştiinţifice etc. ele ne-au servit nouă mai mult pentru a ne mîndri cu existenţa lor, în faţa lumii civilizate, decît pentru a dezvolta o activitate concentrată în interesul culturei. Comparînd voluminoasele statute din atîţia şi atîţia paragrafi, alegînd preşedinţi şi vicepreşedinţi, secretari şi casieri, comitete şi referenţi, comisiuni şi secţiuni, societăţile noastre se cred ajunse la înălţimea misiunei lor, şi pentru a mai da din cînd în cînd semne de viaţă nu le rămîne decît a publica cîte un „raport" sau un „proces-verbal" a cărui cuprins dovedeşte o totală lipsă de orice activitate pre terenul culturei şi al literaturei.

Afirmînd aceste, departe de a cugeta la acele faimoase societăţi literare, care ţin şedinţe împreunate „cu salt", sau la acelea, care, prin edarea unui *Almanach poetic* de feliul celui al junimei clericale din Arad, s-au făcut nemuritoare, avem în vedere tocmai societăţile noastre cele mai însemnate.

Asociaţiunea transilvană pentru literatura română şi cultura poporului român este negreşit cea mai însemnată societate literară ce avem noi dincoace de Carpaţi. Pre lîngă un număr considerabil de membri fondatori, onorari şi ajutători, această societate are 1305 membri ordinari [1].

Conform statutelor, membrii ordinari sînt îndatoraţi a plăti în fiecare an cîte o taxă anumită. Din numărul însemnat de 1305 s-au aflat însă numai 250 membri cari satisfac acest prim obligămînt. Ceilalţi membri, în considerabilul număr de 1055, figurează prin urmare ca atari numai pre hîrtie.

Relativ la activitatea acestei societăţi cu membrii iluzorici, însuşi preşedintele ei se vede nevoit a constata că la patru adunări generale ţinute nu s-au întîmplat nimica „memorabil“ şi astfeli nu-i rămîne decît a rezuma „măsurile ce le-a luat şi dispoziţiunile ce le-a făcut Asociaţiunea pentru promovarea scopurilor ce şi-a propus“ în următoarele [2]:

a. Reclamarea manuscriptelor lui Clain şi Şincai.

Este adevărat că adunarea generală a decis încă la anul 1861 reclamarea manuscriptelor a acestor literaţi români, însă astăzi — la an. 1875 — deciziunea a rămas deciziune şi fără rezultatul dorit.

b. Stabilirea a trei comisiuni ştiinţifice.

Încă la anul 1861, Asociaţiunea, hotărînd mai întîi stabilirea a trei comisiuni ştiinţifice, pre dată a şi purces la alegerea membrilor preşedinţilor referenţilor etc. pentru aceste comisiuni.

Astăzi — după 14 ani de zile — însă comisiunile alese, departe de a fi făcut vreo ispravă, ele nici că s-au constituit însă. Prin urmare această „dispoziţiune memorabilă“ se reduce simplu la alegerea funcţionarilor, la crearea formei goale.

c. Primirea propunerei a stabili unitatea ortografiei cu litere „străbune“.

„Un eveniment de tot memorabil! Un rezultat de însemnătate şi importanţă mare pentru literatura română.“

---

[1] După conspectul publicat la a. 1872 *(n. a.)*.

[2] *Transilvania*, foaia Asociaţiunei, a. V, 17, 18 *(n. a.)*.

Bineştiind că Asociaţiunea n-a contribuit întru nimic la dezlegarea cestiunei ortografice, tot „evenimentul memorabile“ rămîne a fi redus la — primirea propunerei.

d. Înfiinţarea Academiei naţionale de drepturi.

Dacă pretindem de la cineva o cunoştinţă lămurită despre mizeria spirituală şi materială a poporului român, trebuie mai înainte de toate să pretindem aceasta de la Asociaţiunea transilvăneană. Cum a putut ea dară pre timpul acela, cînd statistica ne spune că în Transilvania din 1000 juni în vîrstă de 20 ani numai 149 ştiu ceti şi opt sute cincizeci şi unu (851) sunt lipsiţi încă de orice cultură, cum a putut, zic, ajunge Asociaţiunea la scîlciata idee de a decide înfiinţarea unei academii naţionale de drepturi?

Necesitatea unei instrucţiuni academice la un popor lipsit de cultura elementară este negreşit iluzorică, fără înţeles şi în contra legilor naturale de dezvoltare.

Astfeli fiind dispoziţiunea, ce a făcut Asociaţiunea pentru promovarea scopurilor ei? Este o nouă dovadă despre iluziunile de care boleşte aproape întreaga noastră activitate publică.

e. Premiarea de cărţi scolastice.

O dispoziţiune fără îndoială lăudabilă. Însă ce folos produce concluzul neexecutat? În cei 14 ani ai activităţei sale Asociaţia n-a premiat nici o carte, de nu cumva a cîştigat vreun premiu faimoasa compilaţiune a d. Georgiu Vintilă dedicată Asociaţiunei transilvane.

Prin urmare şi această dispoziţiune a rămas o formă goală şi o dorinţă nerealizată.

f. Edarea unei foi, ca organ propriu al Asociaţiunei.

La 1 ianuariu 1868 a apărut organul Asociaţiunei, foaia *Transilvania*. Bazat pre zelul celei mai alese inteligenţe ce compune societatea, viitoriul foaiei pare a fi îndeplin asigurat atît cît priveşte colaboranţi cît şi abonaţi. Partea cea mai însemnată însă a acestei alese inteligenţe, neîmplinindu-şi nici chiar primul obligămînt, impus de statute a plăti taxele de membri, s-a simţit cu atît mai puţin îndatorată a conlucra la prosperarea foaiei şi redactorul *Transilvaniei* a fost şi este silit nu a *redacta*, ci a *scrie* mai întreg numărul pentru a-l eda. S-a presupus apoi mai departe şi cu tot dreptul ca fiecare membru dacă nu va conlucra cel puţin şi va ţinea de datorie a abona foaia şi se va interesa de cuprinsul ei. Însă deşi Asociaţiunea numără mai bine de 2000 membri (cel puţin pre hîrtie), totuşi numărul abonaţilor abia se urcă la 3—400. Dacă dară însuşi membrii societăţei dispreţuiesc foaia, oare să ne mai mirăm văzînd-o despreţuită de alţii ? Să ne mai mirăm cînd un literat eminent se exprima despre *Transilvania* în următoriul chip :

„Ea crede că înaintează literatura cînd înmulţesc cifra coalelor periodice în literatura română ; că referatele despre Asociaţiunea transilvăneană ce le publică şi din care se vede o lipsă totală de activitate inteligentă, produc un folos, fiindcă sunt protocoale subscrise de un preşedinte şi de un vicepreşedinte şi de un secretari, că elucubraţiunile de gimnaziast ale d-lui T. asupra economiei politice şi trîmbiţările d-lui P. asupra literaturei române cu «prestanţa» ei asupra necesităţei unui panteon, în care să figureze şi învăţaţii români «cari asudă pe piscurile ţăpeşii ale filosofiei» sunt fapte meritorii de ştiinţă, fiindcă s-au rostit ca discursuri solemne într-o adunare anuală a Asociaţiunei pentru cultura poporului român“. [1]

Prin urmare cu edarea foaiei *Transilvania* s-au satisfăcut în ce priveşte forma postulatului statutelor, însă niciodată cerinţelor ce se fac la un organ propriu a unei societăţi literare.

g. Aşezarea unui *Album* şi a unei *Cărţi de aur* — bag seama pentru „anteluptătorii naţionali“. Dauna că nu s-a decis şi clădirea panteonului pentru „atleţii“ d-lui I. Popfiu !

„Acestea sunt, strălucită adunare generală, rezultatele materiale şi intelectuale ale Asociaţiunei pentru literatura română şi cultura poporului român.“ Astfeli termină preşedinţele cuvîntul său de deschidere...

E significativ că, tot pre acelaşi timp cînd Asociaţiunea a decis înfiinţarea unei academii, s-a constituit o societate pentru înfiinţarea unui teatru naţional.

Dacă înfiinţarea unei academii la poporul român, lipsit de cultura elementară, este în contra legilor naturale de dezvoltare şi fără folos real, atunci clădirea unui teatru naţional este, în lipsa actorilor, în lipsa dramelor şi în lipsa publicului de care să fie susţinut, o curată absurditate, explicabilă numai prin iluziunile şi exagerările nemărginite de care sunt cuprinse spiritele conducătorilor noştri.

Ţinta noastră nu poate fi alta decît progresul. Precum natura este supusă la legi neschimbabile, aşa şi cultura unui popor e constrînsă la legi cari nu pot rămînea desconsiderate. Silit a trece prin toate fazele unei dezvoltări naturale, un popor nu poate ajunge dintr-o dată de la barbarie la culmea civilizaţiunei. Nici natura, nici istoria civilizaţiunei nu cunoaşte săriturile. Lipsit de cunoştinţele elementare, poporul român nu poate trece la o treaptă de cultură mai înaltă înainte de a-şi fi cîştigat acele cunoştinţe elementare cari formează fundamentul fiecărei culturi. Introducînd dară la poporul român instituţiunile unei civilizaţiuni perfecte, în lipsa cunoştinţelor elementare, am călcat legea civilizaţiunei şi am păcătuit faţă cu progresul. Fiind aceste instituţiuni cu totul străine culturei române, am crea prin introducerea lor iarăşi numai nişte forme goale fără înţeles şi fără vreun folos real pentru progresul culturei şi „timpul, averea, tăria morală şi agerimea spirituală ce le-am întrebuinţat pentru lucrarea greşită le-am perdut în veci pentru lucrarea cea trebuincioasă şi cea adevărată“.

„Trebuie dară să ne silim a înlătura tot ceea ce nu a putut prinde rădăcini pre pămîntul nostru : a schimba şi a dezvolta într-un sens original şi adaptat cu gradul de cultură actual al poporului, ceea ce va fi dovedit că are vitalitate ; a urmări şi a scoate la lumină mai cu seamă tot ceea ce, rezultînd din trebuinţele zilnice, din organizaţiunea naturală a societăţii noastre, ar avea mai mult drept la existenţă decît nişte teorii abstracte şi rău înţelese. Trebuie să ne pătrundem, înainte de toate, de cunoştinţa că, introducînd aparenţele unei civilizaţiuni mai perfecte, nu înşelăm prin aceasta pre nimenea, nici asupra culturei, nici asupra puterei noastre ; trebuie într-un cuvînt să rumpem odată pentru totdeauna cu minciuna perpetuă pre care am introdus-o în toată viaţa noastră. Numai privind lucrurile precum sunt, numai cercetînd în antecedentele istorice şi drumul urmat, cu sînge rece şi fără pasiune, cauzele stărei actuale, numai înturnîndu-ne la observarea unei juste proporţiuni între ţelurile urmărite şi mijloacele de care dispunem, vom intra într-o dezvoltare normală şi progresivă.“

---

[1] Maiorescu, T., *Critice*, Bucureşti, 1874 *(n. a.)*.

III

Lipsa de orice activitate în ce priveşte progresul pre terenul *economic* ne sileşte a termina tractatul de faţă mult mai în grabă de cum am fi dorit.

Istoria civilizaţiunei ne arată că interesele intelectuale şi morale ale unui popor sunt strîns legate de interesele sale economice şi progresul adevărat pre terenul intelectual are de urmare inevitabilă progresul pre terenul economic. Un popor sărac stînd pre o treaptă înaltă a culturei nu aflăm, întocmai precum nu aflăm un popor cult gemînd sub jugul sărăciei.

Lipsit fiind de o cultură elementară, poporul român n-a putut trage nici un folos din numeroasele şi însemnatele descoperiri ale ştiinţei moderne, mai ales din descoperirile ştiinţelor naturale, cari au dat întregei cugetări omeneşti o altă direcţiune şi au înfiinţat în mod eminent progresul tuturor popoarelor civilizate.

Comerţul nostru foarte mărginit în extensiune şi intensitate n-a putut ajunge la nici o însemnătate. Industria este cu totul neglijată şi lipsită de orice încuragiare. Meseriile sunt nu numai negligiate şi chiar dispreţuite. Prin urmare nu ne poate prinde mirarea văzînd la noi aceşti factori însemnaţi ai bogăţiei naţionale cu totul neproductivi. Agricultura, pentru noi singurul izvor de bogăţie, se află încă în stadiul barbariei. Cu o mîndră nepăsare de descoperirile şi experienţele seculare ale popoarelor civilizate, ţăranul român continuă a aplica acelaşi metod ruginit de prădare sistematică a bogăţiilor naturale ce-l vedem aplicat numai şi numai în ţări unde agricultura n-a putut scăpa din braţele barbarismului. Departe de a cugeta la restituirea materialelor detrase pămîntului prin recolte, bogăţiile ţăranilor tind a seca cu desăvîrşire şi astfeli în scurt timp ele vor deveni un deşert steril, drept moştenire pentru posteritate. Departe de a cugeta la o replantare, barem parţială, a pădurilor seculare căzute sub toporul proprietarilor lacomi şi nepricepuţi, vedem dealurile şi văile, odinioară cu codri încheiaţi, astăzi pleşuge şi sterile.

Acest sistem de prădare coincide cu scăderea accelerată a rentei funciare şi generaţiunile viitoare nu mai pot conta la o retribuţiune potrivită a capitalului şi a muncei întrebuinţate pre proprietatea funciară, şi averea noastră naţională devine iluzorică. Să nu uităm că o parte însemnată din venitul rentei funciare, pentru noi singurul izvor de bogăţie, trece în mînile industriaşilor streini în schimb pentru mărfuri care noi nu le ştim produce! Să nu uităm că o altă parte însemnată o dăm ca contribuţiune statului, carele apoi creează şi susţine instituţiuni streine şi nefolositoare poporului român! Prin urmare două părţi însemnate din averea noastră naţională sunt supuse unei consumaţiuni neproductive. Scăzînd însă şi renta funciară în mod accelerat, mărindu-se în aceeaşi proporţiune numărul lipselor, soarta poporului român nu poate fi decît mizeria şi sărăcia desăvîrşită.

Aceste rezultate triste la care am ajuns, fără îndoială ele nu pot fi necunoscute acelor bărbaţi cari pre drept şi nedrept s-au pus în fruntea naţiunei. Cu durere însă suntem nevoiţi a constata că „conducătorii“ noştri n-au întreprins nimica în ce priveşte ameliorarea stărei materiale a poporului. Spiritul lor cuprins de iluziuni şi rătăcit prin regiuni înalte nu s-a putut coborî la sărmanul popor ce astăzi îl vedem apropiindu-se cu paşi repezi spre abisul perirei.

Astfeli fiind, terminăm cu acelaşi pasagiu, cu care începusem tractatul de faţă şi zicem cu drept cuvînt :

„Rezumînd într-un tablou general starea actuală a societăţei noastre faţă de ideea progresului, suntem pătrunşi de dureroasa observaţiune că, în cea mai mare parte, poporul român s-a hrănit pînă acum şi se hrăneşte încă de iluziuni. Luînd mai în toate forma goală pentru fond, el şi-a construit sie însuşi o casă splendidă în aparenţă, dar zidită pre nesip.“

Mai este oare timpul de scăpare ?

Numai dacă disprețuind neadevărul se va deștepta în poporul român o reacțiune energică.

Iluziuni perdute — forme goale fără înțeles — fraze exagerate vor fi ruinele culturei noastre, preste care să nu ne sfiim a trece, voind a ajunge la adevăr!

Să introducem în locul egoismului, adese unicul mobil de acțiune, ideea de abnegațiune și de sacrificiu, să înlocuim frămîntătura sterilă prin o activitate productivă și folositoare, să părăsim regiunile iluzorice în care s-a rătăcit spiritul nostru și să ne întoarcem la „izvorul primitiv și nesecat al vieței populare".

„Numai studiind datinile și obiceiurile ca și limba poporului nostru de jos, clasele culte ale societății române se vor putea înțelege pre ele însele ca un element propriu și distins, ca un mădular neatîrnat și necesar în lanțul omenirei. Numai printr-un studiu conștiincios al naturei proprii a poporului român, ele vor putea ajunge a da o formă nouă și originală ideilor generale importante."

[MISIUNEA CULTURALĂ A STATULUI ROMÂN]

BUCUREȘTI 1 NOV./13 NOV. 1879

Sunt în viața popoarelor situațiuni în care omul luminat trebuie să se rădice mai presus de strîmtele vederi de partid și să judece oamenii și faptele cu imparțialitatea istoriografului nepreocupat.

O asemenea situațiune e și aceea, în care statul român se află în zilele noastre.

Dezvoltarea politică și socială a poporului român a ajuns într-un stadiu în care oricărui popor i se pune întrebarea: Ești ori nu ești un element capabil de a întemeia și de a menține ordinea socială, ca garanție de dezvoltare, pe o bucată oarecare de pămînt?

De azi înainte nu mai e cu putință să trăim sub forma mai mult ori mai puțin nedefinită de pînă acum; atît situațiunea generală a Orientului, cît și aspirațiunile noastre proprii ne hotărăsc a ne constitui în stat deosebit și cu deosebire neatîrnat.

Iar dacă nu vom fi capabili de a săvîrși noi înșine această operă de constituire, atunci va trebui să renunțăm, pentru totdauna poate, la realizarea scumpelor noastre dorințe de neatîrnare, căci de astăzi înainte relațiile internaționale indefinite nu mai sunt cu putință în Europa.

Aceasta e alternativa fatală în fața căreia se află neamul românesc în zilele noastre; aceasta e morala și neînduratul adevăr pe care nici un român nu trebuie să-l scape din vedere; nouă, generațiilor în viață, ne-a căzut sarcina măreață de a dovedi că bună a fost prăsila ce Traian a sădit pe pămîntul Daciei și că nu în zadar au luptat străbunii noștri atîtea veacuri de-a rîndul

O idee avuse Traian în vedere, cînd s-a hotărît să verse sîngele oștenilor romani pentru cucerirea Daciei : voia să stabilească ordinea și să așeze un strat de cultură omenească la gurile Dunării.

Această idee, din care s-a zămislit neamul românesc, nici pînă în ziua de astăzi nu s-a realizat ; optsprezece veacuri au trecut, optsprezece sute de ani de-a rîndul am luptat fără de curmare ca să cîștigăm o singură zi de dezvoltare pacinică ; astăzi a sosit acea zi și acum, ori niciodată, vom face pasul hotărîtor pentru împlinirea misiunii noastre istorice.

Mari sunt vremile în care trăim și fiecare dintre noi trebuie să ia hrană întăritoare din conștiința misiunei la împlinirea căreia a fost chemat prin aceea că se află în rîndul românilor azi în viață.

*

Cînd românii se reivesc în istorie, la Argeș și la Suceava, ei sunt un element prigonit ce caută adăpost spre a se putea dezvolta în pacinică retragere. Dovadă sunt rămășițele începuturilor de cultură ce s-au păstrat din acele timpuri depărtate. Era sădită în inimele acelor oameni vechi iubirea pentru tot ce e drept, bun și frumos ; însă nobila sămînță, abia răsărită din pămînt, era mereu strivită și iar strivită de copitele sălbaticilor cete de vrăjmași.

Veacuri au trecut astfel ; în curgerea veacurilor cetele sălbatice au perit una cîte una, iar astăzi stăm adăpostiți între hotarele țării noastre și nimeni nu mai îndrăznește să calce fără de *învoirea* ori fără de *vina* noastră aceste hotare.

E mică țărișoara noastră, îi sunt strîmte hotarele, greutățile vremurilor au știrbit-o, dar această țară mică și știrbită e țara noastră, e țara românească, e patria iubită a oricărui suflet românesc ; într-însa găsim toate puțințele dezvoltării întocmai ca într-una oricît de întinsă.

Atena era un petec de pămînt și totuși numai din comorile ei și-a luat împărăția lui Alexandru podoabele măririi.

S-o facem mare pe țărișoara noastră, prin roadele muncei noastre și prin mărimea vredniciilor noastre, căci de astăzi înainte nimeni nu ne mai jignește în lucrare și daca nu putem să ne urmăm în pace dezvoltarea, atunci bine să știm că nu mai sunt copitele sălbatecilor cete de vrăjmași cari strivesc sămînța abia încolțită, ci hula, vrajba și ura ce ne-o facem noi înșine.

Nu mai putem astăzi să ne dezvinovățim, ca în trecut, cu vrăjmași ce ne înconjoară și nu ne lasă să înaintăm spre împlinirea misiunei noastre : ori de cîte ori ne oprim în cale, dovedim că nu suntem vrednici de locul la care ne-a pus întîmplarea.

E un român slab de înger acela care sparie țara cu primejdii ce ne-ar fi amenințînd din afară : soarta viitorului nostru și al urmașilor noștri atîrnă de la înțelepciunea noastră și de la buna-chibzuință cu care vom înainta spre realizarea misiunei istorice ce ni se cuvine și numai spre a acestei uneia și singure misiuni ; primejdiile daca ne amenință, ne amenință dinlăuntru.

Ușurința, reaua-credință, nesocotința ori zelul pătimaș la noi înșine, numai acestea pot să fie izvorul primejdiilor ce ne amenință, și vai și amar de noi, dacă în vremurile noastre mari am avea parte de a fi conduși de oameni mici al căror cap e prea strîmt spre a putea coprinde concepția bogată a misiunei unui popor întinerit după o viață de optsprezăce veacuri, ori a căror inimă e prea sarbădă spre a ne putea încălzi de această misiune, oameni ce ar voi să ne ducă unde n-avem să mergem, prea în pripă, prea departe ori în direcții nepotrivite cu firea blîndă și așezată a neamului nostru.

Trebuie să fim un strat de cultură la gurile Dunărei ; aceasta este singura misiune a statului român, și oricine ar voi să ne risipească puterile spre alt scop, pune în joc viitorul urmașilor și calcă în picioare roadele muncei străbunilor noștri.

Aici, între hotarele strîmte ale țărei românești, trebuie să se adune capitalul de cultură din care au să se împrumute frații noștri de prin țările de prin prejur dimpreună cu celelalte popoare mai înapoiate decît noi.

Legăturile de sînge și identitatea individualității naționale față de unii, comunitatea tradițiunilor istorice și identitatea vederilor religioase față de alții ne deschid și netezesc calea înrîurirei pacinice și binefăcătoare pe care trebuie să pășim cu cea mai deplină bună-credință.

Astfel înțelege societatea modernă misiunea statului român ; astfel rezultă ea din istoria noastră ; astfel a fost concepută chiar de către întemeietorul neamului românesc. Niciodată nu am fost element stăpînitor ; niciodată nu s-a manifestat în noi chiar nici tendința de a supune pe alții, ci totdauna românul s-a mulțumit a fi adăpostit și a se dezvolta pe pămîntul său ; daca vom urma și în viitor tot astfel, lăsînd în pace pe cei ce ne lasă în pace și trăind în bună înțelegere cu cei ce nu ne jignesc, vom aduce societății europene și îndeosebi statelor vecine serviciul pe care nici un alt stat nu-l poate aduce, deoarece nici unul nu are cu popoarele prin prejur legături pe cari le avem noi.

*

Și acum să aruncăm o privire peste hotarele țării.

În cursul discuțiunei urmate în Cameră asupra cestiunii evreilor, d. I. C. Brătianu a curmat pe o clipă tăcerea bogată în consecințe ce a crezut de cuviință să păstreze timp de un an de zile.

I se făcuse guvernului mustrări pentru că n-a apărat cauza țării la Congresul din Berlin.

Deci, spre a se dezvinovăți, d. I. C. Brătianu a declarat în plină Cameră, în fața țării, în fața istoriei, că reprezentanții României nu puteau să vorbească despre cestiunea evreilor la Berlin, pentru că nimeni nu le făcuse împărtășirea că această cestiune urmează a fi tratată în congres.

Va sta prin urmare scris în istoria noastră :

„Pe timpul cînd reprezentanții puterilor europene se întruniseră la Berlin ca să pună la cale soarta popoarelor din Orient, relațiile între România și toate cabinetele europene erau atît de rezervate, încît nu s-a găsit nici un reprezentant al vreuneia din puteri, care să fi crezut de cuviință a face reprezentanților României împărtășirea binevoitoare despre cestiunile privitoare la România ce urmau a fi rezolvate de către congres

Din întîmplare, acești reprezentanți români erau niște oameni, cari, în asemenea împrejurări hotărîtoare, n-au putut să pună în serviciul țării lor relațiunile lor personale cu membri de ai congresului ori să-și creeze prin mijlocirea altor amici sau oameni mai intimi asemenea relații."

Scriind aceste, istoriograful își va pune întrebarea : „Pentru ce oare ?"

Noi, care trăim în zilele de astăzi, avem răspunsul scris pe fiecare pagină a istoriei moderne :

Pentru că nu e în Europa stat cu oarecare trecere, care să nu fi fost insultat în România, pentru că nu e cabinet, de care cel puțin o dată să nu ne fi apropiat cu tertipuri bizantine, pentru că în Europa e mare nedomirire asupra scopurilor urmărite de către noi.

*

Atît pentru astă dată.

Dacă e să facem pasul hotărîtor pentru împlinirea misiunei noastre istorice, trebuie înainte de toate să restabilim bunele relații cu puterile ce vor să trăiască în pace cu noi.

Ne-am războit cu Turcia, am încheiat pace : nu mai avem nimic de împărțit și rămînem vecini buni.

Ne-am desfăcut de alianța cu Rusia ; am dat ce am fost siliți să dăm, de azi înainte trebuie să înceteze ura și vrajba.

Și tot astfel trebuie să înceteze ura ce anumiți oameni la anumite ocaziuni vor fi izbutit poate să deștepte contra Austriei ori contra maghiarilor îndeosebi, contra Germaniei, Franței sau altor state.

Misiunea statului român e pacinică ; trebuie deci să ne ferim de oamenii cari deșteaptă sentimente nepacinice, deoarece numai ocrotiți de binevoitoarea încredere a popoarelor europene și numai cu buna primire a tuturor cabinetelor vom putea săvîrși opera constituirei noastre în stat neatîrnat.

[PROGRESUL CULTURAL AL ROMÂNILOR TRANSILVĂNENI ȘI GENERAȚIA VÎRSTNICĂ]

SIBIU, 5 IULIE ST. V.

Sînt fericiți oameni bătrînii noștri.

Aceasta ei trebuie să o simtă mai ales acum, la încheierea anului școlar.

Căci mare e progresul pe care l-a făcut poporul nostru în viața lor, și ei se pot mîndri cu partea ce li se cuvine din meritele acestui progres.

Ne aducem aminte că pe cînd Cipariu, I. Maiorescu, Laurian, Bărnuțiu, Barițiu, Popasu, Popea, Pușcariu, Papiu-Ilarian și alți contimporani ai acestora umblau la școală, abia pe ici, pe colo se găsea cîte un român cu știință de carte, și Cipariu nu mai era om tinăr cînd a tipărit cea dintîi carte cu litere latine.

Astăzi avem mii de școli primare, avem cinci gimnazii, șase școli pedagogice, o școală comercială și cinci institute pentru pregătirea preoților, avem o literatură însămnată, avem o clasă de oameni culți destul de mare și în curînd va fi rar țăranul român lipsit de știință de carte; toate aceste sînt roadele unei lucrări urmate în timp de patruzeci și cîțiva de ani, și bătrînii noștri sînt aceia care au organizat și condus această lucrare.

Dacă aruncăm o privire asupra vieții lor, ne simțim cuprinși de un fel de uimire.

Nu este în întreagă această generațiune nici unul aproape care să nu se fi distins prin abnegația și prin zelul său neobosit: toți erau oameni harnici, mereu trezi și totdeauna gata de a se pune în serviciul poporului lor. Unii ca literați, alții ca diregători, iar alții ca conducători ai poporului ori buni gospodari, toți au fost la locul lor și au pus în evidență vrednicia neamului nostru.

De aceea dacă ne dăm seamă despre starea noastră de astăzi, cu voie, fără de voie, trebuie să mărturisim că prin ei s-a făcut tot ceea ce s-a făcut: au fost oamenii vrednici care au știut să taie o brazdă adîncă în viața poporului român.

Și cu toate aceste, adîncă mîhnire trebuie să-i cuprinză adeseori pe aceia dintre dînșii care mai sînt încă în viață.

Căci generațiunea ce urmează n-are nici măcar pe departe inima caldă și iubirea de muncă pe care putea să le primească de la dînșii.

Cu totul altfel de oameni sînt aceia care intră după diploma de octomvrie în viața publică.

Sînt mai bine de două decenii de cînd această generațiune lucrează: Care-i sînt faptele? Care sînt roadele urmării ei? Care sînt urmele pe care le lasă în viața noastră?

Și în timpul acesta tot prin bătrîni s-a făcut tot ceea ce s-a făcut: oamenii din noua generațiune au rămas simpli ajutători. Nici unul dintre dînșii n-a dat vreo nouă direcțiune lucrării noastre, nici unul nu s-a distins mai cu deosebire între ceilalți, nici unul n-a adaus fie în lucrarea literară, fie în vreo altă ramură de activitate națională la cele așezate de bătrîni. Cine oare din întreaga această generațiune s-a arătat vrednic să urmeze lucrarea începută de Cipariu cu aceeași neadormire, cu aceeași sete de adevăr, cu aceeași erudițiune? Cine oare se va încumeta să se pretinză destoinic a urma lucrările începute de Șaguna.

Și cu toate aceste, are și generațiunea mai tineră meritele ei: prin a ei împreună lucrare s-a răspîndit cultura în popor; prin ea s-a stabilit unitatea de acțiune între ardeleni, unguri și bănățeni.

Nu aceasta e generațiunea care poate să umplă sufletele bătrînilor de mîhnire: speranța bătrînețelor e tinerimea.

Cea mai tineră dintre generaţiunile astăzi în viaţă este aceea care trebuie să se simtă menită a aduce mai departe lucrarea începută de bătrîni, şi în fieştecare zi trebuie să ne întrebăm : are ea ori nu zelul, abnegaţiunea, pregătirea, are ea oare destoinicia ce se cere pentru împlinirea acestei misiuni ?

Şi acela care îndrăzneşte a zice „da !“ s-o facă pe răspunderea sa : noi aşteptăm ca răspunsul să rezulte din fapte.

Căci avem a face cu oameni care abia acum se ivesc în viaţa publică şi urmează să-şi dovedească de aici înainte vredniciile.

Ne mărginim dar deocamdată a întreba : Avem noi, tinerii, inima pe care o aveau bătrînii noştri în tinereţele lor ? Avem noi acuma, în tinereţe, zelul pe care îl au ei la bătrîneţe ? Iubim noi munca deopotrivă cu dînşii ? Ştim noi, pentru timpul nostru, atîta carte, cîtă ştiau ei pentru timpul lor ?

Acela care îndrăzneşte să zică „da !“ s-o facă pe răspunderea sa : noi aşteptăm faptele.

Un singur lucru constatăm, că bătrînii noştri au studiat după ce au ieşit de la şcoală neasemănat mai mult decît în timpul petrecerii lor prin şcoli.

Noi, tinerii de astăzi, ce facem în oarele noastre de repaus ?

Bătrînii, cînd erau şi ei tineri, studiau în oarele de repaus ori se sfătuiau între dînşii.

Facem oare şi noi tot astfel ? !

[CULTURA ŞI TINERETUL ROMÂN TRANSILVĂNEAN]

SIBIU, 7 SEPT., ST. V.

Sînt multe părţi umbroase în viaţa noastră naţională.

Trăiţi veacuri întregi de-a rîndul în cele mai grele condiţiuni, am rămas în urma popoarelor ce ne încungiură, iar cînd a sosit timpul egalităţii, a trebuit să începem lupta pentru dezvoltare în nişte condiţiuni inegale.

Pe cînd ceilalţi aveau bogăţii adunate la un loc, noi a trebuit să ne punem pe lucru, ca să adunăm de aici înainte ; pe cînd ei aveau tradiţiuni de cultură, noi trebuia să facem începuturile totdeauna grele ; pe cînd ei aveau în stat o poziţiune cîştigată, noi trebuia să ne-o creăm de aici înainte ; pe cînd ei aveau vechi aşezăminte de cultură, noi trebuia să ni le întemeiem din sărăcia noastră.

Cu toate aceste, mai ales în timpul de la 1850 pînă la 1870 multe am făcut, şi abia de la 1870 încoace înaintarea noastră e mai lentă.

E peste putinţă să nu ne punem întrebarea : De ce oare de la 1870 încoace nu mai înaintăm tot ca pînă atunci ?

Este vitreg guvernul. Acesta e răspunsul nostru favorit.

Şi nu se poate tăgădui că, în adevăr, greu era să înaintăm în condiţiunile în care trăim de la 1870 încoace.

Pînă la 1870 puterea publică ne spriginea în lucrarea noastră, iar de atunci încoace trebuie să ne luptăm atît cu puterea publică, cît şi cu societatea maghiară, în mijlocul căreia trăim.

Nu aceasta e însă singura cauză a stadiului de stagnaţiune în care am intrat, ci trebuie să fie şi în noi înşine ceva ce ne opreşte în loc.

Generaţiunea care a creat epoca întrămării noastre culturale era ieşită din şcoala germană. Faţă cu cultura germană, atît de superioară, noi am fost primitori, şi cîtă vreme am stat sub înrîurirea directă a elementului german, am adunat un capital oarecare de cultură şi l-am prelucrat potrivit cu firea noastră naţională.

Generaţiunile care precumpănesc de la 1870 încoace nu mai stau sub înrîurirea directă a culturii germane. S-a ivit în ţara noastră tendenţa de a ne impune o cultură, pretinsă maghiară. Faţă de aceasta nu mai sîntem primitori. O socotim drept o primejdie pentru dezvoltarea, ba chiar şi pentru existenţa noastră naţională, şi de aceea o respingem. S-a produs între noi prin înţelegere tacită convenţiunea că este rău a ceti cărţi scrise în limba maghiară şi în genere a ne împărtăşi din tot ceea ce ni se prezentă ca formă de cultură maghiară. Însă pentru partea cea mare a societăţii noastre culte, ieşită din şcoala maghiară, atît literatura şi viaţa culturală germană, cît chiar şi cea română e închisă.

Astfel am încetat a mai aduna cultura cu acelaşi zel cu care am adunat-o mai nainte.

Generaţiunile mai tinere au săvîrşit, cu toate aceste, o lucrare foarte importantă : ele au organizat aşezămintele menite a răspîndi cultura ce s-a adunat.

Dacă n-am înaintat dar intensiv, am înaintat şi înaintăm extensiv şi din an în an creşte numărul românilor cărora le stă deschisă putinţa de a primi cultura, şi dacă vom înainta tot astfel, în curînd marea maioritate a poporului român va fi pregătită pentru un nou pas.

Una dintre greutăţile, cu care ne-am luptat în viaţa noastră literară era şi tot mai e încă lipsa de public. Din zi în zi această greutate scade şi în curînd va sosi timpul cînd nu o vom mai simţi.

Care este acum problema faţă cu care se află tinerimea noastră, generaţiunea ce întră ori urmează să între de aici înainte în viaţa publică ?

Ea trebuie să prevază că menirea ei va fi de a răspunde la aşteptările înaintaşilor care au creat publicul.

Bătrînii noştri sînt o generaţiune de oameni cu ştiinţă de carte. Potrivit cu stadiul de dezvoltare a timpului în care au trăit, ei s-au pregătit pentru viaţa publică astfel, încît ne-au făcut onoare. În toate ramurile activităţii omeneşti această generaţiune ne-a dat oameni de valoare adevărată, literaţi, care au marcat epoca lor, administratori distinşi, judecători înaintaţi prin propria lor vrednicie pînă la cele mai înalte trepte, militari celebri şi, în genere, oameni care au făcut ca noi să simţim şi lumea să admită că poporul român poate să-şi deie contingentul pentru dezvotarea generală a societăţii.

Tinerimea noastră are datoria de a-i întrece pe bătrîni, pentru că trăieşte în nişte condiţiuni mai binecuvîntate şi pleacă de la un stadiu mai înaintat în viaţa noastră naţională.

Simte oare tinera generaţiune această datorie ?

Privim împregiurul nostru şi nu vedem zeloasa lucrare pe care am dori-o. Poate că ea se petrece în tăcere, în umbra tainicelor cabinete de studiu, dar noi nu o vedem, şi nu-i vedem nici manifestările.

Ce fac tinerii noştri în oarele lor libere ?

Iată o întrebare, pe care opinia publică română trebuie să şi-o pună în fieştecare zi.

[ASTRA ȘI RĂSPÎNDIREA CULTURII PRINTRE ROMÂNI]

SIBIU, 3 AUGUST, ST. V.

Peste puține zile, la 15/27 august, Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român, își va ține adunarea generală din ăst an, și anume, după hotărîrea luată în anul trecut, în părțile despre apus ale țării, la Gherla.

Asociațiunea aceasta există acum de un pătrar de secol, a ținut adunări în toate părțile țării, are „despărțăminte“ în toate centrele de poporațiune mai însemnate ; o știm cu toții, îi cunoaștem tendențele, puțini vor fi între noi care n-au luat parte la lucrările ei.

Mulți dintre noi nu vor fi poate mulțumiți de rezultatele acestei lucrări. Le punem acelora în vedere că grele de tot au fost timpurile prin care am trecut, și că tocmai nemulțumiți fiind cu rezultatele de pînă acum, trebuie să punem umăr la umăr, ca să obținem de aici înainte rezultate mai mari.

Scopul urmărit de reuniune e indicat chiar în numirea ei.

Ne-am asociat înainte de toate „pentru literatura română“, adecă pentru ca să încuragiem lucrarea literară și să propagăm gustul literar la români.

Și nu va tăgădui nimeni că mult a făcut Asociațiunea noastră în această privință.

Înainte de toate, încă în ședința a treia, ținută la 25 octomvrie 1861, prima adunare a indicat, după propunerile făcute de d-l G. Barițiu, direcțiunea lucrării noastre literare, ba a croit chiar un plan, precizînd cestiunile de care vom avea înainte de toate să ne preocupăm.

Publicăm acest plan cu atît mai vîrtos, cu cît el ne arată învederat și tendențele Asociațiunii.

Fără îndoială multe dintre cestiunile cuprinse în acest plan nu au fost studiate și multe dintre studiile ce s-au făcut nu răspund poate la așteptările generale. De aceasta însă nu Asociațiunea e vinovată : ea a încuragiat, pe cît i-a stat în putință, puținele puteri literare de care dispunem, atît prin premii, cît și mai ales dîndu-le ocaziune ca, în adunările ei generale, să se convingă despre răsunetul ce află lucrarea lor în publicul român.

Mai mult încă a contribuit Asociațiunea la propagarea gustului literar între români, atît prin aceea că a întemeiat în deosebitele părți ale țării biblioteci, cît și mai ales prin adunările ei generale, în care a lățit cunoștințele privitoare la literatura română și i-a deprins pe români a se preocupa de cestiuni literare.

Dacă, cu toate aceste, publicul nostru cetitor nu e încă destul de mare, nu Asociațiunea e vinovată.

Clasa cultă română e încă prea mică în proporțiune cu numărul total al românilor și se compune parte mare din oameni crescuți prin școli maghiare ori germane, care nu cunosc literatura română și ori nu cetesc nimic, ori au deprinderea de a ceti producte literare maghiare și germane.

Și de aceea cea mai de căpetenie preocupare a Asociațiunii a fost sporirea societății culte române.

Înainte de toate, ea a îndemnat pe părinții români să-și deie copiii la școală și a ajutorat pe tinerii mai talentați, dar lipsiți de mijloace, să-și urmeze studiile. Și e însemnat contingentul pe care Asociațiunea l-a dat astfel pentru clasa cultă română.

Mai mare e însă contingentul pe care ni l-a dat prin adunările ei generale, care au strîns legăturile sociale între părțile mai nainte răzlețe ale clasei culte române. Mulți români aruncați de soarte afară de cercurile române, cu ocaziunea adunărilor generale, la balurile și la concertele Asociațiunii, au reîntrat în ele, și nu o dată am avut mulțumirea de a vedea frați de ai noștri plîngînd de bucurie, că s-au regăsit pe ei înșiși în mijlocul nostru, că este şi în mijlocul poporului român un puternic curent spre înălţare şi că pot lua şi ei parte la lucrarea începută pentru ridicarea neamului lor.

Dacă, cu toate aceste, mică încă şi slabă e societatea cultă română, tot nu Asociaţiunea e vinovată. Mulţi dintre aceia care ar fi putut s-o sporească au părăsit ţara, multora dintre cei rămaşi aici le este oprit a păstra legăturile cu fraţii lor, şi părintele român se teme a-şi da copilul la învăţătură, cînd ştie că prin aceasta îl expune la o soarte grea, la soartea celui ce nu află nici adăpost, nici odihnă în ţara sa.

Şi nu e treaba Asociaţiunii ca să ne scape de acest rău.

Acum, în sfîrşit, Asociaţiunea a făcut un nou pas înainte spre realizarea scopului ce urmăreşte, şi fără îndoială acesta e cel mai însemnat din toţi cei făcuţi pînă acum. Cînd e vorba de propagarea gustului literar, de sporirea contingentului de cetitori români şi în genere de ridicarea nivelului etic a clasei culte române, trebuie să ne gîndim, mai presus de toate, la creşterea femeii române potrivit cu exigenţele legitime ale generaţiunilor azi în viaţă.

Asociaţiunea a luat asupra ei sarcina de a le da într-un institut susţinut de ea părinţilor români toate înlesnirile posibile, ca să-şi înzestreze copilele cu o asemenea creştere.

Şi cînd zicem Asociaţiunea, zicem noi clasa cultă română din Ardeal, căci nu este în Ardeal român cu pretenţii de om cult care nu se simte dator a lua parte la lucrarea culturală pe care o conduce Asociaţiunea. Noi toţi, care rîvnim la stima şi la iubirea fraţilor noştri, cu toţii am luat asupra noastră sarcina, cu toţii trebuie să fim pătrunşi de convingerea că nu e vorba de un lucru privat, ci de un mare interes naţional.

Românii din Ardeal, acest neam de oameni înzestraţi cu nişte aptitudini atît de frumoase, sînt rămaşi îndărăt, de batjocura vecinilor lor, parte pentru că nu li s-a deschis cale largă spre dezvoltare, parte pentru că cultura nu li s-a prezentat încă astfel, ca să fie accesibili pentru dînsa. Vorba e acum să adaptăm potrivit cu firea lor cultura pe care noi am primit-o de la alţii, pentru că numai astfel poate să o primească. Noi sîntem chemaţi a stabili legătura şi putinţa înţelegerii între ei şi ceilalţi concetăţeni ai lor.

Aceasta e cauza, în interesul căreia Asociaţiunea ne cheamă pe ziua de 15/27 august la Gherla.

Dar anume în împregiurările actuale, adunarea de la Gherla mai are şi o altă importanţă, pe care noi, ca ziar politic, trebuie să o accentuăm.

Ne plîngem mereu că nu ni se lasă libertatea de dezvoltare.

Desigur nu noi vom zice că aceste plîngeri nu sînt întemeiate. Ele sînt întemeiate, atît de întemeiate, încît numai speranţa că mai curînd ori mai tîrziu ni se va lăsa libertatea de dezvoltare, numai această speranţă ne mai poate mîngîia. De aceea ne-am dat totdeauna silinţa de a ţinea mereu viuă această speranţă în inimile românilor şi am profitat de toate ocaziunile spre a-i întări în ea.

Le zicem dar şi acum fraţilor noştri : Duceţi-vă la adunare, ca să simţiţi că trăiţi într-o ţară în care libertatea nu poate să peară de tot.

Oricare ar fi discuţiunile dintre noi şi maghiari, oricît de grea ar fi poziţiunea noastră faţă de actualul guvern, oricît de lărmuitori ar fi concetăţenii noştri clujeni, naţiunea maghiară ţine destul la reputaţiunea ei de popor cu aspiraţiuni culturale pentru ca să constate cu mîndrie că putem şi astăzi să ne urmăm nesupăraţi de nimeni lucrarea noastră „pentru literatura română şi cultura poporului român".

Mergeţi la adunare, că vă veţi întoarce mîngăiaţi.

Există astăzi o luptă grea aici în Ardeal, dar e nobilă în ultima analiză această luptă.

Maghiarii vor să le impună românilor cultura lor ; noi le spunem că în zadar se trudesc, căci pentru cultura lor românii nu sînt accesibili. N-o primesc, o resping, îi învrăjbesc numai cînd vor să li-o impună. Noi, care sîntem sînge din sîngele românului şi carne din carnea lui, numai noi putem să fim dascălii lui : dacă noi vom primi cultura. Dacă voiesc dar ca ţara aceasta să înflorească şi ca să înceteze încordările, care s-au produs între noi, fiindcă nu avem nici unii, nici alţii destulă cultură şi nu ne putem înțelege, dacă doresc pacea, ei trebuie să ne lase pe noi să adunăm în noi cultura și s-o adaptăm potrivit cu firea românului.

Să mergem la adunare și ne vom întoarce mai tari în speranța că, mai curînd ori mai tîrziu, concetățenii noștri maghiari o vor înțelege-o aceasta și vor înceta a-și mai risipi puterile, opintindu-se a face o treabă pe care numai noi o putem scoate la capăt.

[PERSPECTIVELE DE DEZVOLTARE SOCIALĂ ȘI CULTURALĂ ALE ROMÂNILOR ȘI UNGURILOR]

SIBIU, 10 MAI, ST. V.

Unde are să ne ducă încordarea socială ce s-a produs în țara noastră în timpul celor din urmă zece ani?

Iată întrebarea pe care, vrînd-nevrînd, ni-o punem în fiecare zi.

Și nu este între milioanele de oameni nici unul care poate să ne deie răspunsul. Știu cei mai mulți dintre noi unde ar voi ei să ajungem; nici unul însă nu poate să prevază dacă vom și ajunge unde voiește el.

E însă un lucru pe care trebuie să-l simțim cu toții: că nu mergem precum sîntem porniți, cu premeditare, ci sîntem mînați de firea noastră. Nu este rezonamentul, nu sînt motivele bine cumpenite, nu mintea e ceea ce ne mînă, ci inima cuprinsă de un avînt, de care nici noi înșine nu putem să ne dăm seamă.

Nu este cu putință ca, judecînd cu mintea limpezită, un popor să facă de puterile sale întrebuințarea pe care o face cel maghiar: trebuie să fie ceva fatal în opintirile excesive pe care le vedem în fieștecare zi la dînsul.

Nouă ne vine, se înțelege, la socoteală să zicem că zadarnice sînt toate aceste opintiri; nimeni însă nu poate îndrăzni să se pronunțe cu toată siguritatea asupra consecințelor unei lucrări sociale, și poate că sînt deșerte iluziunile pe care ni le facem despre puterea de rezistență a elementului român, poate că tot au concetățenii noștri maghiari dreptate cînd presupun că în cele din urmă tot îi vor muia pe români, poate că în adevăr noi sîntem niște visători și vom rămîne în cele din urmă de rușine.

Se poate şi asta, se poate însă şi cealaltă. În tot cazul poporul maghiar se află într-o fază hotărîtoare a dezvoltării sale istorice, şi dintre două una : ori el se opinteşte, pentru că este menit prin firea lucrurilor a se ridica mai sus de cum a fost orişicînd, ori opintirile lui sînt cele din urmă manifestări de putere ale unui popor care este osîndit a perde importanţa pe care a avut-o pînă acum în viaţa europeană.

Dacă e una ori dacă e alta, asta putem să o simţim într-un mod mai mult ori mai puţin vag, nimeni însă dintre noi nu poate să o ştie.

Pînă acum maghiarii au stat în fruntea popoarelor din ţările Coroanei ungare şi s-au mulţumit cu poziţiunea aceasta. Acum ei vor să identifice statul ungar cu rasa maghiară, să ignoreze pe celelalte popoare ca şi cînd ele nici n-ar exista, să fie, nu puşi în fruntea celorlalţi, ci ei singuri să facă din statul ungar poliglot un stat naţional maghiar.

De ce o vor aceasta ?

O vor fiindcă se simt mai destoinici, mai superiori, chemaţi la mai mult ca în trecut ?

Ori poate că o vor, fiindcă se tem că, păstrîndu-şi numai poziţiunea de pînă acum, sînt ameninţaţi în chiar existenţa lor ? O vor, pentru că se simt prea slabi spre a suporta concurenţa liberă cu celelalte popoare care astăzi sînt cu mult mai dezvoltate ca în trecut ?

Roma a cucerit o lume întreagă, fiindcă se simţea tare şi împinsă spre stăpînire, în urmă însă, slăbindu-i puterile, a început a face cuceriri ca să se apere, supunînd, ba nimicind chiar popoare care îi păreau ameninţătoare.

Nu oare tot astfel şi maghiarii ne ignorează tocmai fiindcă se tem de noi ? Îşi dau silinţa de a ne împedeca în dezvoltare, tocmai fiindcă văd în noi un element care se ridică şi nu se simt destoinici a ţine pas cu noi, dacă nu ne vor ţine în loc acum, cîtă vreme dispun de putere ?

Cînd cu încheierea pactului dualist, ni s-a creat prin aşa-numita lege pentru naţionalităţi în statul ungar o poziţiune cu care atunci nu am fost mulţumiţi. Nici chiar această poziţiune nu a fost însă respectată. De ce nu ? Pentru că am fi făcut progrese foarte însemnate, dacă legea pentru naţionalităţi s-ar fi aplicat cu bună-credinţă. Oamenii politici ai maghiarilor sperau, precum se vede, că astfel ne vor muia în cele din urmă, şi ne vor face să ne mulţumim cu poziţiunea ce ni s-a creat prin legea pentru naţionalităţi, poate chiar cu mai puţin. Ei au scăpat însă din vedere că noi am trăit şi ne-am dezvoltat timp de veacuri în nişte condiţiuni cu mult mai grele ca cele de astăzi, şi că în secolul al XIX nu ni se poate crea o situaţiune atît de grea ca să nu putem deloc înainta. Şi de aceea timp de douăzeci de ani le-am răbdat toate, dar am rămas foarte calmi, ba adeseori noi glumim, noi rîdem, cînd ei ne cred cuprinşi de o febrilă agitaţiune.

Nu se mulţumesc nici astăzi românii cu situaţiunea ce li s-a creat prin Legea pentru naţionalităţi, cer şi astăzi mai mult, ba poate chiar mai mult decît cereau acum douăzeci de ani, căci au înaintat şi au făcut multe experienţe în timpul acesta.

Şi de ce oare sînt românii atît de exigenţi ?

Pentru că se văd periclitaţi în existenţa lor naţională ?

Sînt, ce-i drept, şi între noi oameni cărora le place să strige că pere neamul românesc, dacă se menţine actuala stare de lucruri. O fac însă pentru ca să alarmeze lumea, şi nu sînt nici ei pătrunşi despre ceea ce zic. Din contră simţim cu toţii că sîntem jigniţi în dezvoltarea noastră, dar existenţa noastră nici că poate să fie ameninţată de maghiari. Şi de aceea sîntem hotărîţi şi îndărătnici, dar calmi, de aceea ne putem permite luxul de a rîde, cînd alţii, în poziţiunea noastră, s-ar lăsa să fie împinşi la fapte nesocotite.

Sînt acum vreo doi ani, unii dintre cei mai de frunte români s-au întrunit la Budapesta, ca să facă încercarea de a obţine de la guvern nişte îmbunătăţiri foarte însemnate, pe care desigur că le-ar dori toţi românii. Pentru maghiari însă era prea mult, iar pentru români prea puţin ceea ce se cerea în programul de la Budapesta, fiindcă maghiarii cer mai mult decît ceea ce li se cuvine în vîrtutea actualelor legi fundamentale, iar românii nici chiar atît nu vor să le încuviinţeze.

Astfel relaţiunile devin din zi în zi mai încordate, din zi în zi înţelegerea este mai anevoioasă, din zi în zi tot mai mult trebuie să ne temem că vor profita *alţii* de această încordare pentru ca să ne slăbească şi să-şi facă mai uşor treburile lor în paguba noastră comună.

O simţim aceasta noi şi o simt şi maghiarii, şi cu toate aceste dăm mereu înainte pe calea cea primejdioasă, fiindcă nu rezonamentul ne determină, ci firea noastră ne împinge şi mergem în mod fatal în direcţiunea odată apucată.

Omul de constituţiune viguroasă nici nu rezonează, nici are trebuinţă de poveţele cuiva, pentru ca să-şi păstreze sănătatea şi să-şi dezvolte puterile vitale : chiar firea lui îl împinge să facă ceea ce îi prieşte. Din contră, omul cu predispoziţiuni bolnăvicioase, abunăoară ofticosul, este împins mereu spre excese, şi în zadar sînt toate sfaturile bune, căci el nu poate rezista pornirii de a face anume ceea ce nu trebuie să facă.

Tot astfel şi în viaţa socială sînt faze de dezvoltare în care se produc curente puternice şi milioanele de oameni se cuprind în aceleaşi porniri şi merg cu atîta hotărîre în vreo direcţiune oarecare, încît nici cel mai dibaci rezonament nu poate să-l oprească în loc. Şi numai viitorul poate să ne arete dacă asemenea pornire e sănătoasă ori bolnăvicioasă, dacă ea duce la bine ori este un fel de convulsiune morbidă.

Cu cît însă un om este mai cult ori mai superior, cu atît mai mult el are stăpînirea de sine. Tot astfel şi popoarele. Un popor cult nu cedează atît de lesne, ca unul mai mult ori mai puţin barbar, pornirilor sale instinctive, într-o societate cultă ajung la suprafaţă oamenii rezonamentului şi trebuie să se retragă în planul al doilea cei ce merg orbiş după pornirile instinctive.

În această lege firească e toată speranţa noastră : ceea ce nu poate să se facă astăzi în ciuda tuturor silinţelor, va trebui neapărat să rezulte din ridicarea nivelului cultural atît la maghiari, cît şi la noi.

O CESTIUNE DE PRINCIPIU

[I]

În numărul de ieri al *Tribunei* s-a publicat o corespondenţă din Budapesta asupra unei disertaţiuni scrise de un anume Alexi György şi citată într-una din şedinţele Academiei Maghiare.

Nu cunosc nici pe d-l Alexi György, nici disertaţiunea scrisă de d-sa ; presupun însă, că disertaţiunea este o lucrare de oarecare valoare, căci altfel nu ar fi fost cetită în şedinţa unei *academii* şi n-ar fi fost aplaudată de *academicienii* prezenţi.

Voi vedea, după ce voi fi cunoscut disertaţiunea, dacă presupunerea aceasta e ori nu întemeiată.

Ceea ce deocamdată mă preocupă e numai principiul — emis de stimabilul corespondent al *Tribunei* — că *acela, care e român, nu trebuie să ieie parte la lucrarea literară maghiară.*

Am susţinut şi eu acest principiu într-un şir de articole privitoare la activitatea literară a cîtorva români, între cari mai ales d-l Grigorie Moldován, acum profesor la Universitatea din Cluj. De sine se înţelege dar, că îl admit, ba stărui chiar asupra lui. Nu însă din repulsiune faţă de naţiunea maghiară, căci în materie de literatură nu trebuie să existe repulsiuni, şi mi-ar fi ruşine să mărturisesc că sînt unul dintre oamenii care, cu toate aceste, sînt accesibili pentru repulsiune chiar şi în materie literară. Vorbesc şi scriu în limba maghiară tot atît de bine ca şi în cea românească, cunosc literatura maghiară şi știu să mă încînt de productele de valoare ale ei, îmi dau silința de a mă ține în curent cu întreaga viață intelectuală maghiară, mă simt foarte mîngăiat că le pot toate aceste și, dacă aș avea răgaz, le-aș face adeseori și fraților mei români împărtășire despre cele ce am aflat despre literatura maghiară și despre viața culturală a maghiarilor în genere. Niciodată însă nu mi-a trecut prin minte să profit de destoinicia mea în materie de limbă maghiară, pentru ca să le fac maghiarilor chiar în limba lor împărtășiri despre literatura românească ori despre viața culturală a românilor : *au să se informeze înșiși, dacă-i interesează viața noastră culturală.* Iar dacă nu-i interesează, cu atît mai rău pentru dînșii ; nu e treaba noastră să le zicem : „Uite, ce treabă mare am făcut !“

De aceea mi-a produs totdeauna o rea impresiune, cînd am văzut vreun român, care își închipuia că-și cîștigă merite mari pentru „națiune“, dacă publică în traducere maghiară producțiuni literare române ori scrie mai mult ca niște scurte dări de seamă despre limba românească ori despre mișcarea literară română.

Cu atît mai rea este impresiunea pe care mi-au produs-o puținii români, care s-au angagiat definitiv în lucrarea literară. Și sentimentul meu le este comun tuturor românilor.

Ne doare pe toți, cînd vedem că cineva, care este ieșit din mijlocul nostru, își consumă puterile, multe, puține, cîte sînt, ca să ridice nivelul cultural al vreunui alt popor, pe cînd noi înșine avem atîta trebuință de puteri active.

Și dacă asemenea puteri îi fac „onoare“ numelui românesc ?

Ne doare că în propria noastră viață culturală nu s-a creat încă terenul cuvenit pentru ele : și cine oare, român de inimă fiind, n-ar dori ca Teodorina și Bârseasca să ne facă mai puțină „onoare“ în străinătate și să poată lucra mai mult pentru ridicarea propriului nostru nivel cultural ?

Principiul e general : nu numai în lucrarea literară maghiară, ci în genere în o lucrare literară, care nu este românească, românul nu are să se angageze, ci să pună

puterile, cu care este înzestrat, în serviciul lucrării noastre culturale.

Un singur lucru îl poate scuza : dacă în mijlocul nostru nu găsește teren de activitate potrivit cu mărimea puterilor lui.

Dacă cineva spune vreun neadevăr, îl combat, ori dacă cineva, fie el maghiar, fie german, fie englez ori chinez cere de la mine informațiuni despre limba mea și despre poporul din care fac parte, i le dau și îi spun adevărul după cea mai bună convingere a mea, pre cît mă iartă firea, fără preocupare și fără de părtinire — atît însă și mai mult nu : aceasta are să și-o zică tot românul cu aptitudini literare.

Mai mult nu i se iartă celui ce este și vrea să fie socotit român. Ba știu din propriile mele experințe că nici chiar aceasta nu i se iartă de toți.

Cu totul altfel trebuie să privim lucrurile, cînd e vorba de vreun om a cărui românitate e discutabilă.

Și de aceea credem că stimabilul corespondent al *Tribunei* i-a făcut d-lui George Alexi o nedreptate — desigur fără de voie —, dar i-a făcut-o.

După informațiunile pe care le-am primit din izvor vrednic de toată credința, d-l Alexi nici nu se cheamă Alexi, ci *Alexics* și nu este *român,* ci *sîrb* din Arad, care a obținut, ca greco-oriental, un stipendiu „românesc“.

Și dacă așa este, d-l Alexics are destule cuvinte de a înclina mai mult spre lucrarea literară maghiară decît spre cea română, care aici în țările aceste este și mai puțin încuragiată, și mai ales mai rău răsplătită.

Atît în ceea ce privește pe d-l *Alexics* alias Alexi.

Tocmai fiind însă de părerea aceasta, am fost foarte uimit de următoarea notiță, pe care am aflat-o în nr. de la 11/23 februarie a. c. al *Luminătorului* din Timișoara :

„Despre d-l *dr. Victor Babeș,* celebrul profesor de la Universitatea din Budapesta, sîntem informați că i se îmbie o pozițiune splendidă în București, creîndu-i-se anumit catedra bine întocmită și salarizată cu 18 000 de franci anuali ; dar, cu toate acestea, fiul patriei noastre se desparte foarte anevoie de institutele studiilor și progreselor sale, unde pînă acu a găsit multă iubire și stimă.“

E fără îndoială o lipsă de tact la mijloc.

D-l dr. Victor Babeş, specialist pentru o ştiinţă cu totul nouă, *bacteriologia*, este, pre cît ştiu, profesor — *extraordinar* numai — la Universitatea din Budapesta, unde se simte trebuinţă de d-sa tocmai fiindcă e cu totul nouă ştiinţa d-sale şi nu prea se găseşte vreun alt om ca să o profeseze. Trebuie dar să ne bucurăm cu toţii că un român, cu destoinicii extraordinare — căci între români îl socotim pe fiul d-lui Vincenţiu Babeş — a găsit undeva, ba chiar aici în „patria“ noastră teren de activitate ; desigur însă, că mai mult ne-am bucura, dacă acest român ar avea, ca profesor *ordinar*, mai multă independenţă în activitatea lui, şi încă mai mult, dacă el ar putea să propage ştiinţa sa între români, să servească cauza culturii ştiinţifice a românilor, ceea ce aici în „patria“ noastră nu este cu putinţă, fiindcă aici nu există universitate românească

Foarte fireşte, dar toţi aceia care sînt preocupaţi de lucrarea culturală românească sînt jigniţi de poziţiunea pe care o are d-l dr. Victor Babeş la Universitatea din Budapesta, care este, ce-i drept, în „patria“ noastră, dar e maghiară, şi unde d-l dr. Victor Babeş, tocmai fiindcă e fiul d-lui Vincenţiu *Babeş*, nu e întîmpinat cu *„iubirea şi stima“* de care vorbeşte *Luminătorul* şi cu care între români ar fi întîmpinat — dovadă cele 18 mii de franci, pe care *Luminătorul* pune atît temei şi dovadă mai ales, că d-l dr. Victor Babeş, deşi „celebritate“ în specialitatea sa, e tot numai profesor *extraordinar* la Budapesta, mai mult tolerat, fiindcă nu se găseşte deocamdată altul mai preţuit pentru valoarea sa.

Dacă am fi putut, i-am fi creat d-lui Victor Babeş o catedră românească aici în *„patria“* noastră, fiind însă că aceasta deocamdată nu se poate, era în cercurile române literare şi ştiinţifice generale dorinţa ca să i se creeze d-lui dr. Babeş teren de activitate acolo unde ştiinţa românească se poate cultiva, este şi încuragiată şi pe din destul răsplătită.

Cedînd acestui curent general, actualul ministru de Instrucţiune al României, şi însuşi om de ştiinţă, a hotărît să ceară de la corpurile legiuitoare încuviinţarea mijloacelor pentru crearea unui institut de bacteriologie pre

lîngă Universitatea din Bucureşti, pentru ca d-l dr. Victor Babeş să nu poată zice că-şi consumă puterile la o universitate maghiară, fiindcă în viaţa culturală română nu poate să găsească teren de activitate pentru ştiinţa sa.

Atîrnă acum de la d-sa dacă rămîne ori se duce.

În adevăr însă lucrurile nu stau aşa.

Iată ce ni se spune în *Kolozsvár* despre afacerea aceasta :

„«Precum aflăm cu mulţumire — scrie *Budapesti Hírlap* — sînt neîntemeiate ştirile răspîndite după un ziar din Cluj despre trecerea la Universitatea din Bucureşti a d-lui dr. Victor Babeş.» Deoarece acest ziar din Cluj sîntem noi, credem de cuviinţă a accentua că corespondentul nostru din Bucureşti n-a zis cu nici un cuvînt că d-rul Babeş merge ori nu. I-a dat lui *Kolozsvár* numai ştirea că comisiunea respectivă a Camerei române a primit şi va susţine în Parlament ca să se înfiinţeze la Universitatea din Bucureşti încă două catedre, dintre care una destinată pentru dr. V. Babeş. Toate ziarele din România au zis-o aceasta. Dacă dar d-l Babeş nu se duce, ne bucurăm ; nu credem însă că nu s-a pus de mai nainte în înţelegere în privinţa aceasta. Căci altfel cum s-ar ocupa cei din cercurile guvernamentale române tocmai cu cestiunea unei catedre destinate pentru d-sa.“

Ziarul din Cluj are dreptate : *„cercurile guvernamentale române“ nu se ocupă cu cestiunea unei catedre destinate pentru d-l dr. Babeş,* fără ca să se fi pus mai nainte în înţelegere cu d-sa.

Bacteriologia este o ştiinţă cu totul nouă, şi ministrul României nu putea să stăruie pentru înfiinţarea unei catedre de bacteriologie mai nainte de a se fi asigurat că poate găsi *între români* un titular pentru acea catedră. Şi, pe cît ştiu, d-l dr. Victor Babeş e pînă acum singurul bacteriolog între români.

Numai în urma unei înţelegeri *„directe şi personale“* şi numai după ce d-l dr. Babeş *„s-a arătat dispus“* a merge la Bucureşti, s-a luat măsura pentru înfiinţarea unui institut de bacteriologie şi s-a prezentat proiectul de lege prin care se cere aducerea *„în mod extraordinar“* a d-lui dr. Babeş la Facultatea de medicină din Bucureşti.

Aceeaşi onoare i se face d-lui dr. Asachi, un alt român care funcţionează la o altă universitate neromânească, la cea din Paris.

Cum vine, după toate aceste, notiţa din *Luminătorul ?*

Pe cînd cercurile române literare şi ştiinţifice îi fac d-lui dr. Victor Babeş multă, poate chiar prea multă onoare, *Luminătorul* vorbeşte despre cele 18 mii de franci şi termină cu fraza despre lupta sufletească prin care trece distinsu profesor *extraordinar* de la Budapesta unde se bucură de atîta „stimă şi iubire".

Cetitorului de fire mai prepuelnică i se produce impresiunea că în adevăr toată vorba cu trecerea la Bucureşti a d-lui dr. Babeş nu e decît o manevră, spre a determina pe d-l Trefort să-l numească profesor ordinar pe singurul bacteriolog de care dispune Universitatea din Budapesta, nu e decît un fel de *licitaţiune* între două ţări şi două popoare asupra unui om, care din întîmplare nu are concurent.

Iar presupunerea aceasta e o insultă şi pentru d-l dr. Victor Babeş, îndeosebi şi pentru întreaga generaţiune din care d-sa face parte.

Noi, care ne-am inspirat din lucrarea creatorilor culturii române moderne, ştim cu toţii că puterile noastre, multe, puţine, cîte sînt, au să fie întrebuinţate pentru continuarea lucrărilor lor, nu sînt ale noastre, ci ale neamului românesc din care le-am moştenit şi prin care le-am dezvoltat : servim „patria" noastră pe toate terenele ce *ni se deschid* în ea, dar nu servim *naţiunea maghiară,* la lucrarea ei culturală nu luăm parte, pe aceasta are să o servească ea însaşi. Şi dacă aici în „patria" noastră nu ni se deschide teren de activitate, ne ducem acolo unde îl găsim, cu inima înduioşată, dar ne ducem, căci vrem să lucrăm.

Aşa are să facă şi d-l dr. Victor Babeş.

Şi chiar dacă n-ar face aşa, aceasta ar dovedi numai că d-sa nu poate ori nu este dintre noi, dar *principiul* rămîne pentru toţi cei ce au tragere de inimă pentru neamul lor şi vreau să ieie parte la lucrarea lui culturală.

Zilele acestea s-a publicat în foiţa *Tribunei* sub acest titlu un articol subscris de mine.

Sînt om cu oarecare reputaţiune literară, am fost timp de trei ani director al ziarului *Tribuna* şi am şi astăzi cele mai intime relaţii la redacţiunea acestui ziar : nu am dar nevoie să subscriu ceea ce vreau să public în coloanele *Tribunei ;* ziarul acesta publică tot ceea ce iese din pana mea, fără ca să mi se mai ceară şi subscrierea.

E dar învederat pentru tot omul cu mintea întreagă că, atunci cînd subscriu cu numele meu întreg ceea ce public în *Tribuna,* vreau să se ştie că cele ce zic în articolul subscris sînt zise de mine, pe propria mea răspundere şi nu au să angageze pe nimeni.

Anume în acest caz am susţinut principiul că un român poate, ba trebuie chiar să se intereseze de mişcarea literară, şi în genere de viaţa culturală a altor popoare, nu trebuie însă să ieie parte decît la lucrarea culturală română.

Aplicînd acest principiu şi la d-l dr. Victor Babeş, pe care-l socotesc între români, am exprimat convingerea că d-sa nu va mai sta pe gînduri, ci va trece la Universitatea *românească* din Bucureşti, dacă i se va oferi cuvenitul teren de activitate la acea universitate.

Sînt fără îndoială între români foarte mulţi oameni care admit vederile emise de mine în ceea ce priveşte principiul, nu însă şi în ceea ce priveşte aplicarea lui la d-l dr. Victor Babeş, pe care mulţi s-au deprins a nu-l mai socoti între români.

Notiţa publicată în coloanele *Luminătorului* mi-a produs impresiunea că oamenii de la *Luminătorul* ori nu admit principiul ori sînt dintre cei ce înclină a crede că d-l dr. Victor Babeş nu trebuie să fie pus în rîndul acelora pentru care se poate face aplicarea. Altfel nu scoteau la iveală cestiunea de bani, care pentru oamenii de oarecare valoare trebuie să fie, ori cel puţin să pară indiferentă, nici accentuau greutăţile cu care se luptă d-l dr. Victor Babeş, cînd *naţiunea* îl cheamă să-şi părăsească *patria,* în care nu poate să-şi găsească *ca român,* ci numai *ca om,* teren de activitate.

După convingerea mea, aşa cum a prezentat-o *Luminătorul,* cestiunea are efectul demoralizator de a-i îndemna pe tinerii noştri să facă cum a făcut d-l Grigorie

Moldován şi cum ar face şi d-l dr. Victor Babeş, dacă nu s-ar ţinea de angajamentul pe care *l-a luat odată*.

Am încheiat dar constatînd că d-l dr. Victor Babeş poate să facă după cum îl va fi trăgînd inima, dar *principiul rămîne* şi alţii n-au să facă ca d-l dr. Victor Babeş, dacă d-sa va fi ţinînd mai mult la *„patrie“* ca la *„naţiune“*, ci au să meargă ocolo, unde *„naţiunea“* îi cheamă.

Şi va admite oricine că se cere oarecare curagiu personal, pentru ca să o zici aceasta aici la Sibiu, în mijlocul zeloşilor membri ai „reuniunii de cultură“ din Cluj şi în faţa puterii publice din statul ungar care e pusă în serviciul acelei reuniuni. Trebuia dar să subscriu articolul, pentru ca aceia la care mă adresez să vază că vorbesc cu toată tăria convingerii.

Aş înţelege dar, ca cineva să aibă acelaşi curagiu personal şi să se încerce a dovedi că e fals principiul pe care l-am susţinut, că rău am aplicat acel principiu, ori că nu era oportun să-l pun chiar acum în discuţiune. Am rămas însă scîrbit cînd am găsit în numărul de la 25 februarie v. al *Luminătorului* următoarea foiţă, care e o adevărată infecţiune literară :

„Care va să zică : La anul 1884 s-a înfiinţat *Tribuna* şi i s-a pus în frunte un director cu expresa menţiune : ca să ne înveţe pe noi toţi, pe românii din Ungaria, limbă stilistică şi politică.

Oamenilor de fire mai prepuelnică însă, cînd auziră de această întreprindere, cînd văzură că d-l Diamandi Manole, membrul comitetului central din Sibiu, îl lua pe acesta pe dinainte cu această întreprindere, li se produse impresia că în adevăr toată vorba cu întemeierea Institutului tipografic şi a *Tribunei* din Sibiu, nu e decît a face un organ de publicitate pus în serviciul «piţigoilor».

Aceasta a zis-o *Telegraful român*, au zis-o şi alţii, o ziceam chiar şi noi, dar acum n-o mai zicem. *Telegraful român* încă n-o mai zice, alţii asemenea n-o mai zic, pentru că toţi prepuelnicii acum au ispăşit-o cu zicerea, ci o cred şi o văd.

Am văzut şi noi, au văzut şi alţii, că *Tribuna* îndată la aparenţa sa zicea că s-a pus în serviciile Comitetului Naţional din Sibiu, care va să zică : apără programa naţională. Am văzut noi, au văzut şi alţii că *Tribuna* era organul ce reprezenta părerile tuturor românilor din monarhia austriacă, mai la urmă reprezenta părerile numai a unei părţi dintre români, iar astăzi o vedem că s-a pus în conflict cu opiniunea tuturor românilor.

Românii sunt oameni pacinici, oameni răbdători, dar au început a deveni nedumeriţi. Şi nedumerirea lor poate să provină de acolo, o zic unii, noi n-o zicem, că *Tribuna* a atacat şi dejosit pe Comitetul Central Naţional din Sibiu, pe d-l G. Bariţiu, pe Miron Roman, pe episcopul I. Meţianu, pe toţi şi pe toate, cu cale şi fără cale, a dat spate cu «blojul», a dăscălit şi dejosit pe d-l V. Babeş, pe toţi copiii lui V. Babeş, şi tot ce este naţional.

În nedumerirea lor, vor fi crezînd românii că *Tribuna* a devenit un veritabil spion ori agent denunciant faţă cu naţiunea română ; alţii vor crede că cel ce a stat cîndva în soldul Neamţului din Viena, spre a strica poporului român, stă şi astăzi în acelaşi sold, spre acelaşi scop. În fine oameni mai de a treia mînă vor crede că s-au sporit «soldurile», căci cine a dedat a trage trei şi patru solduri, de ce nu ar trage şi cinci sau zece ?

Noi nu zicem aceasta, nici cerem informaţii, nici desluşiri asupra acestor prepuelnicii, dar interesul şi reputaţiunea *Tribunei* pretinde ca lumea să devină informată despre acestea.

«E pentru noi cestiune de onestitate politică să respingem prepuelnicia cuprinsă în aceste cuvinte», şi s-o respingem întocmai cum respinge şi *Tribuna* însăşi prepuelniciile sale proprii asupra d-lui V. Babeş.

Tribuna încă este de fire prepuelnică, şi în prepuelnicia sa devine — aproape în fiecare număr cel puţin de zece ori — în conflict cu sentimentul comun al românilor, dar chiar şi în cestiunile de «principiu».

«E fără îndoială o lipsă de tact la mijloc» — nici decît în frunte sau în coadă, ci oblu în «mijloc» e lipsa de tact — cînd scrie d-l Slavici următoarele :

«Am susţinut şi eu acest principiu („românul nu trebuie să ieie parte la lucrarea literară maghiară“) într-un şir de articole...

Vorbesc şi scriu în limba maghiară tot atît de bine (da, da exemplar de „bine“) ca şi în cea românească, cunosc literatura maghiară şi ştiu să mă *încînt* (ca toţi renegaţii) de productele de valoare ale ei, îmi dau silinţa de a mă ţinea în curent cu întreaga viaţă (şi viţă) intelectuală maghiară, mă simt foarte mîngăiat (credem foarte) că le pot toate aceste (numai proştii de maghiari nu au înţeles încă despre aceasta) şi, dacă aş avea *răgaz* (sau cel puţin încă un sold de la academia ungurească), le-aş face adeseori şi fraţilor mei români împărtăşire despre ceea ce am aflat (în scrierile lui Hundsdorfer, nu despre sold)...

Niciodată însă nu mi-a trecut prin minte să profit de *destoinicia* mea în *materie* de limbă maghiară (căci „eu scriu numai pentru plată şi pentru cel ce-mi plăteşte") pentru ca să le fac maghiarilor chiar în limba lor împărtăşiri despre literatura românească ori despre viaţa culturală a românilor (precum am făcut nemţilor în opul meu *Die Romänen der Öst. Monarchie*, unde am denegat existenţa, originea, limba, capabilitatea de cultură etc. a românilor); *au să se informeze înşişi, dacă-i interesează viaţa noastră culturală;* (au acum destul fond la „*kultur-egylet*", de ce să nu-mi plătească şi mie ceva din el, ca să-i informez). Iar dacă nu-i interesează, cu atît mai rău pentru dînşii (căci afară de mine altul, bucurîndu-se de destoinicia mea, nu le va face acest serviciu); nu e treaba noastră să le zicem: „Uite, ce treabă mare am făcut! (ci le zic eu: Uite ce treabă mare v-am făcut cu denunţările mele prin *Tribuna* şi vă pot face treabă şi mai mare în limba voastră, dar — pe sold)...

Ne doare pe toţi cînd vedem că cineva care este ieşit din «mijlocul nostru...»

Este atît de prepuelnic, încît cu mintea lui multă, puţină, cîtă este, crede că astfel de principii prepuelnice vor îmbăta la minte pe bietul român.

Prepuelnica *Tribună* prepuelniceşte că d-l V Babeş face politică de capul său «*auf eigene Faust*», de aceea *Tribuna* cu cîteva şire mai jos scrise, bag seamă, ca să nu se pună în conflict cu consimţămîntul general al românilor: «Noi, piţigoii naţionali români, sîntem de părere că ţara aceasta (nici d-l V. Babeş) nu va putea *să ajungă la pace* decît prin punerea în lucrare a principiilor cuprinse în *programul stabilit de noi*». «Unul din aceste principii este, ca toţi românii, cu d-l V. Babeş în frunte, să se facă

piţigoi şi să deie spate cu noi, ca să alungăm ori să omorîm pe Miron, iar în locul lui să aşezăm pe un arhipiţigoi...»

«Apoi d-l V. Babeş să ne deie înţelepciunea sa, să scrie în *Tribuna* în fiecare număr — măcar în stilul său nedestoinic — să ne procure abonenţi cît de mulţi, ca să putem noi spesa mai mult ca 14 mii la an, şi fără de a atinge capitalul acţionarilor fără acţiuni şi fără dividente şi fără capital, în fine d-l V. Babeş să ne scoată din toate perplexităţile, să ieie pe d-l Partenie Cosma de urechi, ca să ne pună şi pe *Albina* la dispoziţiunea noastră, însă toate în cinste, în dragul piţigoilor, şi peste aceasta să nu se încerce a nu recunoaşte că noi, piţigoii naţionali de la *Tribuna*, deja am ajuns a sta sus-sus, preste toţi românii din Ungaria.»

Care va să zică: Aşa şi este. Orb să fie cel ce n-a văzut aceasta, întocmai ca «cînele» ce se ia cu gura după coada sa proprie şi tot se suceşte după ea s-o prindă, fără s-o poată prinde». («Calicul»).

«Atunci cînd majoritatea românilor (mai slăbim ceva, nu dorim ca toţi românii) din ţările Coroanei (citiţi: co-ro-a-nei) ungare va fi ajuns să împărtăşească vederile emise de noi, piţigoii naţionali de la *Tribuna* îşi vor fi perdut speranţa...»

«Este adevărat, că sînt în mijlocul nostru oameni care nu împărtăşesc vederile piţigoilor. Dovadă d-l Diamandi Manole, carele nu crede să fi visat vreodată că adună bani româneşti spre a salariza agent denunciant în spinarea românilor şi îndeosebi în a Partidului Naţional; dovadă e calamitatea noastră că întreprinderile bune, solide şi aşezate, nu se bucură nici de spriginire, nici de capitale, pînă ce oamenii ce au capitale sau adună capitale prin influenţa lor — nu le depun pe acestea în mîni sigure şi cu bună tactică şi pricepere politică, ci le dau pe mîna celor ce fac chiar batjocură cu toţi românii şi cu însăşi cauza naţională!»

Asta este o prepuelnicie a mea, căci am învăţat să prepuelnicesc ca marele şi destoinicul nostru prepuelnic *I. Slavici*.

p. r."

[II]

Mi-e silă să întru în analiza gunoiului adunat în foiţa *Luminătorului*, şi e foarte trist că trebuie să perd cu o asemenea analiză timpul pe care aş putea să-l întrebuinţez făcînd vreo altă treabă mai plăcută pentru mine şi mai folositoare — poate pentru societate.

Dar ce-ţi pasă de părerile pe care le exprimă despre tine şi despre activitatea ta un om care e capabil de a scrie şi de a publica asemenea infecţiuni literare ? ! îmi vor fi zicînd mulţi dintre oamenii cu sentiment de bunăcuviinţă.

Nici că-mi pasă, dar trebuie să-mi pese, fiindcă nu e vorba numai de mine personal, ci totodată şi de un aşezămînt folositor, pe care trebuie să-l susţin, ba în adevăr numai de acest aşezămînt e vorba.

Timp de trei ani de zile, de cînd s-a întemeiat Institutul tipografic şi ziarul *Tribuna* am fost mult hulit, mult batjocorit, ceea ce n-aş fi fost, dacă n-aş fi luat parte la lucrarea, în vederea căreia s-a întemeiat Institutul, ori dacă lucrarea aceasta ar fi fost proastă şi zadarnică.

Succesele pe care le-am avut noi cei ce lucrăm aici, ele sînt vina pentru care sîntem combătuţi şi de maghiari, şi de aceia dintre români cărora nu le este dat să facă ceea ce am făcut noi.

Dacă nişte secături am fi fost, nu ne-ar fi băgat nimeni în seamă, cum nu-i bagă nici pe alţii care s-au apucat de treburi pentru care nu sînt făcuţi.

Cu mijloace puţine şi într-un timp foarte scurt am înfiinţat încă un ziar răspîndit şi băgat în seamă, am creat o bibliotecă poporală, care va rămîne un eveniment hotărîtor în viaţa culturală a românilor, şi am scos la iveală şi grupat o mulţime de puteri tinere, încît astăzi înspre noi sînt îndreptate privirile tinerimii cu aspiraţiuni mai nobile.

Şi fiindcă se presupune, ceea ce nu este adevărat, că succesele aceste numai prin lucrarea mea s-au realizat, eu sînt ţelul tuturor atacurilor. Vorba e să mă dezgustez, să obosesc, să mi se ieie pofta de a lucra mai departe, ca să plec iar de aici, căci apoi fără de mine nu mai merge.

Sînt om cu inima deschisă, şi ţin prea mult ca aşa să mă ştie toţi cei ce mă cunosc. Nu voi zice, dar, că în zadar sînt toate încercările de felul acesta : sînt om cu puteri mărginite, m-am dezgustat, am obosit şi nu o dată îmi pun întrebarea dacă bine am făcut ori nu, cînd am întrerupt pacinica mea lucrare literară, am părăsit pe elevii mei, pe care atît de mult îi iubeam şi care totdeauna veseli mă primeau în mijlocul lor, am ieşit din tigna mea şi din cercul de oameni iubiţi, în care m-am făcut ceea ce sînt, ca să întru în o luptă pentru care nu am cuvenita răutate în sufetul meu. Se poate dar, că mai curînd ori mai tîrziu se va împlini dorinţa atît de ferbinte a celor ce m-au luat drept ţel de atacuri, şi apoi în adevăr nu are deloc să-mi pese de dînşii : cîtă vreme stau însă aici, trebuie să-mi fac silă şi să-mi dau silinţa de a paraliza efectul demoralizator al atacurilor.

Căci numai demoralizator poate să fie efectul care se produce în inimile nevinovate, cînd se pot publica nişte infecţiuni ca cele din foiţa *Luminătorului*.

Dintre două una : ori este adevărat ceea ce se afirmă în acea foiţă, şi atunci e o ruşine pentru români că omul care le-a făcut mai poate să steie între oamenii cumsecade ; ori nu este adevărat, şi atunci e o ruşine pentru români că poate cineva să aibă obrazul de a le afirma în faţa lor.

Şi dacă întru în analiza celor publicate de *Luminătorul*, e pentru ca să le zic oamenilor noştri mai tineri : Iată un lucru, pe care nu trebuie să-l faceţi niciodată !

Autorul foiţei din *Luminătorul* nu are curagiul personal de a se pronunţa nici pentru principiul susţinut de mine, nici contra lui, ci lasă cestiunea încurcată. În loc de aceasta îşi dă silinţa de a produce acel principiu, lucrul de căpetenie este *banul*, că şi eu mă duc acolo unde sînt mai bine plătit, şi fac numai lucruri, pentru care primesc vreun „sold" oarecare.

Ar rezulta dar, că nici chiar eu, care susţin acel principiu, nu-l respectez în practica vieţii mele.

Să admitem că în adevăr aşa este : aceasta însă ar dovedi numai că eu sînt un mişel, nu însă că alţi oameni mai cu vîrtute nu trebuie să respecteze în practica vieţii lor acelaşi principiu.

Lăsînd dar afară de discuţiune *principiul*, mă voi mărgini la punerea în evidenţă a faptelor pe care le afirmă autorul foiţei din *Luminătorul* drept dovezi despre mişelia mea :

1. *Tribuna* e pusă în serviciul „piţigoilor“, iară eu nu sînt decît un simbriaş al acestor *„piţigoi“*.
2. *Tribuna* „a atacat şi dejosit“ :
   a. „pe Comitetul Central Naţional din Sibiu“ ;
   b. „pe d-l Bariţiu“ ;
   c. „pe Miron Roman, pe episcopul I. Meţianu, pe d-l V. Babeş, pe toţii copiii lui V. Babeş şi tot ce este naţional“.
3. Eu, „cel ce a stat cîndva în soldul Neamţului din Viena, spre a strica poporului român, stă şi astăzi în acelaşi scop“.
4. Mă încînt *„ca toţi renegaţii“* şi de productele mai bune ale literaturii maghiare şi nu aştept decît un „sold“ de la „reuniunea maghiară de cultură“, pentru ca să servesc cauza maghiară, căci „eu scriu numai pentru plată şi pentru cei ce mă plătesc“.
5. „Am denegat, pentru plată, existenţa, originea, limba, capabilitatea de cultură etc. a românilor“.
6. Eu cer ca d-l V. Babeş „să ne deie înţelepciunea sa, să scrie în *Tribuna*, să ne procure abonenţi, ca să putem spesa mai mult ca 14 mii floreni pe an“.
7. „Eu sînt agent denunciant în spinarea românilor şi deosebi a Partidului Naţional“.
8. Aceia care au capitale sau adună capitale prin influenţa lor nu le depun pe aceste în mîni sigure şi cu bună tactică şi pricepere politică, ci le dau pe mîna — mea.

Aceste sînt dovezile despre mişelia mea.

Întreb, înainte de toate, pe d-l George Bariţiu, care este unul dintre oamenii ce se bucură de cea mai generală stimă între români, dacă în timpul cît am fost eu director al *Tribunei*, fie d-sa personal, fie comitetul, în fruntea căruia se află, a fost vreodată „atacat şi dejosit“ în coloanele acestui ziar, dacă d-sa, ca cel mai competent, ca cel mai de frunte dintre oamenii de încredere ai Partidului Naţional Român, a voit vreodată să ne deie vreun sfat pe care nu am voit să-l primim, dacă a întrat vreodată în conflict cu noi, dacă crede că lucrarea săvîrşită de noi, cu toate că, poate, multe şi mari greşeli am făcut, nu este în totalitatea ei folositoare pentru români în genere şi pentru Partidul Naţional îndeosebi.

Îl rog pe d-l G. Bariţiu să binevoiască a răspunde la întrebarea aceasta în forma pe care o va crede de cuviinţă, şi declar că de la răspunsul d-sale atîrnă dacă e ori nu să mai iau şi de aici înainte parte la lucrarea care în timp de trei ani din om voios şi sprinten ce eram m-a făcut ursuz şi pus mereu pe gînduri.

N-am vrut niciodată să mă impun şi n-am să cer niciodată de la societatea în care trăiesc nimic mai stăruitor decît ca să mă lase în pace, ca să-mi caut şi eu de treburile mele, cum alţii îşi caută de ale lor.

D-l George Bariţiu e om bătrîn, cunoaşte dispoziţiunile generale ale românilor şi nu are decît să-şi tragă seamă, pentru ca să ştie ce trebuie să răspunză, şi îi voi fi recunoscător toată viaţa mea dacă mă va ajuta să scap cu onoare din impasul în care am întrat cedînd stăruinţelor unui cerc de oameni pe care i-am stimat şi mai mult încă îi stimez de cînd îi văd la lucru, care însă pot să fie izolaţi şi prea puţini ca să ducă lucrarea fără ajutorul altora mai departe.

Aştept răspunsul !

Luminătorul din Timişoara revine asupra cestiunii trecerii d-lui dr. Victor Babeş la Facultatea de medicină din Bucureşti şi se pronunţă, în sfîrşit, şi în ceea ce priveşte *principiul* susţinut de mine.

Iată ce găsesc în nr.-l de la 18/30 martie al *Luminătorului :*

„În *Românul* din Bucureşti apărut la 24 ale cur. cetim următoarea notiţă :

«Întrebăm cu română colegialitate pe confraţii de la *Tribuna, Gazeta Transilvaniei, Telegraful român şi îndeosebi pe cei de la Luminătorul* dacă şi cînd d-l Babeş, actualmente supleant la Universitatea din Pesta şi numit prin lege română profesor cu titlul provizoriu la Universitatea din Bucureşti, are de gînd să vină a-şi ocupa postul său în capitala Regatului Român ?» Nu putem şti din ce motive se adresează redacţiunilor numite «şi îndeosebi» nouă, «de la *Luminătorul*», o astfel de întrebare la carea nu poate da răspuns precis nime altul decît numai persoana interesată. Nu voim să presupunem că prin astfel de întrebare s-ar da numai un nou impuls şi motiv d-lui I. Slavici ca să se mai «bălăbănească cu nişte cestiuni de principiu», deci facem numai atîta că reproducem întrebarea în speranţă că va străbate în auzul d-lui dr. V. Babeş şi va răspunde d-nia-sa dacă va afla aceasta de bine. Încît pentru noi, «îndeosebi cei de la *Luminătorul*», asigurăm pe onor. noştri confraţi din România şi îndeosebi pe cei de la *Românul* că nu dorim şi nu ne bucurăm nicidecît de trecerea fiilor noştri de aici în România, iar în special după d-l dr. V. Babeş ne este jale, şi privim trecerea d-sale ca o perdere naţională, foarte simţită pentru noi ceşti din Austro-Ungaria. Credem că trecerea d-lui dr. V. Babeş poate să fie de mare folos pentru vecinul nostru Regat Român, poate să fie folositoare şi bine corespunzătoare pentru interesele materiale ale celor ce trec, dar nu se poate ca noi, ceşti de aici, să nu ne întrebăm : Ce va să se întîmple cu noi, cu cele 3 milioane de români de aici, dacă toată floarea, tot «viitorul» naţiunii noastre trece dincolo, se duce şi ne lasă ? Pentru noi această nefericită «trecere» este o enormă perdere naţională faţă de carea nu putem fi nepăsători, mai vîrtos între impregiurările de faţă, cînd Regatul Român nu ne despăgubeşte cu nimic, nu ne dă absolut nici o pipă de tutun, ba nici măcar bineţe, cînd miniştrii săi trec prin ţara noastră, prin satele şi oraşele noastre ?! Noi n-avem de unde să importăm, dar nici mijloace nu avem pentru a importa tineri crescuţi gata, precum sînt cei ce ne părăsesc ; puţini sîntem şi toţi cîţi sîntem gemem sub grele stînci de petri ce apasă mişcarea şi dezvoltarea noastră naţională, ba chiar viaţa noastră naţională. Cine să susţină lupta ? Au nu ne înfruntă adecă chiar confraţii noştri din România, cînd sucumbăm în luptele naţionale ? Iată ce răspuns dăm noi onorabililor confraţi de la *Românul*. Încît priveşte plecarea dr. V. Babeş la Bucureşti, fiindcă ne aflăm în plăcuta poziţiune de a putea da oareşicari informări, notăm aici atîta că tinărul profesor extraordinar (iar nu supleant) dr. Victor Babeş, adînc mişcat, este de onoarea ce i s-a făcut (fără vreo stăruire din a sa parte), prin votul guvernului şi al corpurilor legiuitoare ale Regatului României, iar fiindcă ţine în Budapesta o catedră cu un laborator plin de culte şi experimentări bacteriologice şi istorice începute, cari imposibil este de a fi părăsite în cel mai scurt timp şi fără de a fi prea îngrijit pentru continuarea acelora în Bucureşti : acum se ocupă a combina facilitarea, pentru ca s-o expună şi propună concernintelui ministeri.“

Dacă înţeleg bine cele zise de *Luminătorul* în nişte termini foarte clauzulaţi, d-l. dr. V. Babeş are să treacă la Universitatea din Bucureşti, nu însă acum, ci mai tîrziu, după ce va fi „combinat facilitarea, pentru ca s-o expună şi propună concernintelui ministeriu“. Mai sînt dar cîteva condiţiuni, pe care *„concernintele ministeriu“* va trebui să le primească, pentru ca d-l dr. V. Babeş să se hotărască a pleca. Dacă s-ar întîmpla dar ca d-l dr. V. Babeş să nu plece, vina nu va fi a d-sale, ci a *„ministrului concerninte“*.

Atît e tot ceea ce pot înţelege din răspunsul publicat în *Luminătorul* : mai mult nu pot să răspund nici eu. Repet dar şi acum : e cestiune de educaţiune individuală şi de afecţiuni personale dacă d-l dr. V. Babeş va trece ori nu la facultatea din Bucureşti ; eu îl voi felicita din toată inima dacă se va ţinea de angagiamentul pe care l-a luat, dar mă voi mărgini a nu-l mai socoti între români, dacă va preferi să rămînă la o universitate maghiară, cînd poate să treacă la una română.

Principiul rămîne, şi preocuparea mea este numai ca alţii să nu facă aşa ca d-l dr. V. Babeş.

Am trăit timp de zece ani de zile în România, acolo, în România, m-am făcut om, acolo am petrecut în o plăcută activitate, cea mai fericită parte din viaţa mea, acolo, în mijlocul celor mai distinse capete ale societăţii române, m-am deprins a fi rob al cauzei culturale române : mi se va ierta dar, dacă sînt poate preocupat faţă cu cercurile literare din România, mi se va ierta dacă pun centrul vieţii noastre culturale la Bucureşti, mi se va ierta dacă pentru mine soarele la Bucureşti răsare şi pulsaţiunea culturală românească din Bucureşti porneşte, mi se va ierta dacă îi socotesc fericiţi pe aceia care pot să ieie parte la lucrarea culturală ce se săvîrşeşte în Bucureşti, şi mîgăiat mă simt de gîndul că îmi este dat şi mie să ajut pe cei ce propagă cultura realizată de români, ni se va ierta dar şi sentimentul de repulsiune, pe care l-au produs în mine cuvintele : *„Credem că trecerea d-lui dr. V. Babeş poate să fie de mare folos pentru vecinul nostru Regat Român, poate să fie folositoare şi bine corespunzătoare pentru interesele private materiale ale celor ce trec“.*

Aceste se zic în coloanele unui ziar *român* şi în faţa statuei lui George Lazăr, care le reaminteşte trecătorilor menirea culturală, pe care împărăţia aceasta a împlinit-o la gurile Dunării prin noi, cetăţenii ei români.

„Interesele private materiale“ sînt ceea ce i-a povăţuit pe împlinitorii acestei meniri : noi toţi cei ce în timp de aproape o sută de ani am trecut hotarele împărăţiei nu am fost campioni culturali ai patriei noastre, nu am fost duşi de gîndul ca să ajutăm pe fraţii noştri în greaua lucrare de regenerare naţională şi să cîştigăm simpatiile lor pentru patria noastră, nu ! — ne-am dus numai să-i exploatăm, am căutat numai mulţumirea intereselor *„private materiale“.*

Timp de o sută de ani noi românii am adus mereu cultura din Apus în ţările aceste şi am dus-o mereu în ţările învecinate, am contribuit mai mult ca orişicare dintre popoarele ce constituiesc monarhia habsburgică pentru *apropierea Orientului de Occident*, iară astăzi, cu toate că sîntem jigniţi în lucrarea noastră culturală, urmăm a aduce în ţările aceste cultură *şi din Occident, şi din Orient, unde ea ni se prezentă în o formă accesibilă ca orişiunde*, urmăm a ridica nivelul social, urmăm a contribui tot mai mult ca orişicine la apropierea Orientului de Occident ; prin întreagă această lucrare însă noi nu împlinim o *menire istorică*, nu *servim patria noastră*, ci căutăm numai satisfacerea *„intereselor private materiale“.*

Sînt tradiţiunile unui întreg secol de lucrare culturală, de care ne-am lepăda, dacă am lăsa să se propage în societatea noastră spiritul de particularism preconizat în *Luminătorul.*

George Şincai a lucrat o viaţă întreagă ca să scrie *Cronica* — nu a Ardealului, ci a românilor, a întregului popor românesc, iar *Cronica* aceasta nu s-a tipărit nici la Blaj, nici la Sibiu, nici la Timişoara, ci la Iaşi.

Baronul Eudoxiu de Hurmuzaki a lucrat o viaţă întreagă şi a cheltuit o avere întreagă, ca să adune materialul pentru istoria, nu a Bucovinei, ci a românilor, şi materialul acesta nu s-a publicat la Cernăuţi, ci în Bucureşti.

Timotei Cipariu a lucrat o viaţă întreagă ca să lămurească limba, însă nu cea ardelenească, ci cea românească, şi recunoaşterea generală a acestei lucrări nu s-a făcut la Blaj, ci la Bucureşti.

Încă la întemeiarea culturii noastre moderne s-a stabilit principiul că în lucrarea culturală una sîntem cu toţii, că nu poate să fie vorba de ardeleni, de moldoveni, de munteni, nici de bănăţeni, ci numai de români în viaţa noastră culturală, şi că acela dintre români care produce vreo lucrare de valoare pentru toţi românii o produce, şi e indiferent unde s-a născut el şi unde lucrează, dar foarte important, ca să fie *acolo,* unde poate să lucreze în cele mai favorabile condiţiuni.

Tinerimea noastră nu trebuie să scape niciodată din vedere că ea va avea să ducă mai departe lucrarea începută, sînt acum o sută de ani, şi să meargă pe urmele bătrînilor, care au condus această lucrare pînă în zilele noastre.

Fericiţi aceia care au putut să steie şi să lucreze aici, sînt mari meritele lor pentru dezvoltarea noastră naţională şi numele lor au să fie scrise cu litere mari pe paginile istoriei noastre. Aici însă, avînd să lupte cu cele mai mari şi mai felurite greutăţi, ei n-au putut să ajungă la desfăşurarea pe care o ajungeau lucrînd în condiţiuni mai favorabile, şi recunoaşterea generală a lucrării lor nu aici s-a făcut.

Ei şi-au consumat viaţa în *lupte* şi astfel n-au putut să desfăşoare *lucrarea* de care erau capabili.

Nu vom cerceta ce ar fi ajuns cei rămaşi, dacă s-ar fi dus, ci ne vom întreba : *Ce se alegea din cei duşi, dacă ar fi rămas ?*

Ioan Maiorescu, după ce şi-a terminat studiile la Universitatea din Viena, a trecut în Oltenia şi s-a făcut dascăl de copii la Cerneţi, înfiinţînd prima şcoală românească în Oltenia. În curînd a fost apoi însărcinat să înfiinţeze gimnaziul de la Craiova. Mai tîrziu a organizat învăţămîntul naţional în România. La bătrîneţe a ajuns, în sfîrşit, profesor de istorie la Universitatea din Bucureşti.

Iată modelul pe care trebuie să-l aibă tinerimea română în faţa ei.

Nu *„interesele private materiale“*, ci sentimentul unei *„misiuni culturale“* l-a făcut pe acest om să primească sarcina de „dascăl“ cînd ar fi putut să fie şi aiurea profesor.

Şi acelaşi sentiment a povăţuit întreaga pleiadă de oameni distinşi, care au trecut preste Carpaţi. Fără durere, nu-şi păreseşte nici un român ţara, familia şi prietenii din copilărie ; durerea e însă că foarte multora dintre români, care vor să *lucreze*, nu le rămîne decît să-şi părăsească ţara. Şi fericiţi noi — că tot mai putem să găsim undeva în lumea aceasta un colţişor de pămînt, unde ni se oferă terenul de lucrare pacinică, pe care în patria noastră ni-l dispută alţii — fericiţi noi şi binecuvîntat acel colţ de pămînt.

Adîncă trebuie dar să fie durerea orişicărui român, cînd într-o foaie românească ceteşte cuvintele : *„Regatul Român nu ne despăgubeşte cu nimic, nu ne dă absolut nici o pipă de tutun, ba nici bineţe, cînd* miniştrii săi *trec prin ţara noastră“.*

Nimic ? ! nici o pipă de tutun ? ! Alecsandri e nimic, Bolintineanu e nimic, Eliade Rădulescu e nimic, Eminescu e nimic, Bălcescu, Hăşdău, Maiorescu, Odobescu, întreaga pleiadă de oameni de litere şi de ştiinţă, întreaga lucrare culturală care se săvîrşeşte în România nu e nimic — pentru noi ? ! Nimic nu este conştiinţa că, dacă orişiunde un român va produce o lucrare de valoare, poate să fie sigur că în România va găsi recunoaştere generală ? Nimic nu sînt miile de galbeni pe care România le cheltuieşte pentru publicaţiuni româneşti, pe care le pune la dispoziţia tuturor românilor ? Nimic nu sînt cele două sute de mii de lei noi cheltuiţi cu publicarea manuscriptelor rămase de bucovineanul Hurmuzaki şi alte sute de mii date ca premii şi cheltuieli de tipărire pentru opere scrise de alţi români din ţările vecine ? Nimic nu e, în sfîrşit, terenul de activitate pe care îl găseşte orişicare român vrednic pe pămîntul României ? !

Toate acestea nu sînt nimic ! Toate nu preţuiesc o *„pipă de tutun“ ? !*

Regatul Român ar trebui să ne deie drept *„despăgubire“* nişte subvenţiuni pe cît se poate de grase şi importante ca miniştrii lui să steie de vorbă cu noi.

Cestiunea intră aici pe un teren care nu mai e literar şi pe care nu pot, prin urmare, să urmez discuţiunea. Miniştrii României vor fi în tot cazul oameni care ştiu cînd şi cu cine au să steie de vorbă, cum şi în ce fel trebuie să înrîurească România asupra dezvoltării culturale a întregului popor român.

Un sentiment de mîngăiere sufletească trebuie să cuprindă pe tot omul cu aspiraţiuni culturale, cînd vede cum în timp de cîteva decenii influenţa culturală germană s-a împăcat la gurile Dunării cu cea franceză şi cum s-a creat acolo, în mijlocul Orientului european, un focar de cultură accesibilă pentru toate popoarele din Orient. Lucrarea aceasta nu s-ar fi săvîrşit dacă România nu ar fi o garanţie de ordine socială, ca să poată fi totodată şi centru cultural pentru *toţi românii.* Nu e politică, ci culturală menirea actualului stat român.

POPOARE MICI ȘI MENIRI MARI

Suntem puțini, un popor mic, noi românii ; ce menire mare am putea noi să avem în lumea aceasta !

Așa zic adeseori aceia care ne văd sfărîmați de mari împărății și strîmtorați între ele.

Ce e mic și ce mare e în lumea aceasta !

Un mic popor, al Mediei, s-a ridicat condus de magi și a sfărîmat marea împărăție asiriană. Alt mic popor, perșii, s-a ridicat cu Cyr în frunte și a sfărîmat lumea semită, ca să ducă pînă departe în Egipt cultura medică. Iar alt mic popor, grecii, a oprit la Termopile și a înfrînt la Maraton, la Salamina și la Plateea puterea cea mare a Persiei. Tot un mic popor, macedonenii, a sfărîmat lumea persană și a dus cultura elină pînă departe în fundul Asiei și pînă spre centrul Africei. Tot din mic popor a ieșit și Roma cea mare. De ce oare noi, care suntem așezați la gurile Dunării, între Apusul cult și Răsăritul barbarizat, de ce n-am putea și noi să avem o mare menire.

Dar nici că rîvnim noi la mărirea lui Cyr, la a lui Alexandru Machedon, ori la a lui Iuliu Cezar. Împărățiile mari prin chiar firea lor sunt cuibare de demoralizare și de decadență culturală. Deoarece multă lume, în multe feluri pornită, numai prin o mare desfășurare de putere poate să fie ținută la un loc, în statele mari trebuie neapărat să se stabilească despotismul, care umilește pe om, înăbușe libera desfășurare a puterilor vii și astfel duce la demoralizare și la decadență Nu, împărățiile mari nu sunt un vis frumos decît pentru cei ce nu visează, ci sunt însetați de realitatea crudă.

Alta a fost mărirea Feniciei celei atît de mici, care a brăzdat toate mările ca să ducă și să aducă comori, să adune și să risipească bogății și să creeze pînă departe în Iberia centre de viață feniciană.

Aceeași a fost mărirea Atenei încă mai mici, spre care privim și astăzi, după două mii de ani, cu pietoasă admirațiune.

Și încă mai mare a fost mărirea Florenței, cu desăvîrșire mici, din mijlocul căreia au răsărit razele vieții moderne.

Înspăimîntătoarea formă de conviețuire socială, feudalismul ne-a coborît încetul cu încetul pe aceeași treaptă cu fiarele. Nu mai erau oameni, așa cum i-a lăsat Dumnezeu, care luau arderile pe rug, schingiuirile, tragerile în țeapă și punerile în furci drept niște priveliști mărețe și plăcute lui Dumnezeu. Produsă odată în inimile oamenilor conștiința deosebirilor de clasă socială, a perit din noi simțămîntul compătimirii, acest izvor a toată nobleța omenească, această temelie a moralei creștinești.

Ce ne-a ridicat iar și ne-a făcut din nou oameni ? Ce a îndulcit firea noastră ? Cum am ajuns să ne socotim iar toți deopotrivă și să luăm unii parte la durerile celorlalți ?

Zadarnice ar fi rămas toate predicele preoțimii și toate raționamentele moraliștilor, dacă inimile noastre ar fi rămas tot reci. Singură arta, cea vecinic caldă și tînără, a putut să le încălzească și să le moaie. Sunt marii artiști ai Florenței și marii lor ocrotitori aceia care au ridicat mai întîi Italia și apoi încetul cu încetul și o mare parte din Europa.

Acolo unde erau state mici și libertăți mari, în Italia, în Țările-de-Jos, în Peninsula Iberică, în Britania și Scandinavia, a ajuns omul mai nainte să fie iar om.

Mulți suntem azi în Europa oameni, dar încă nu toți. N-avem noi românii decît să privim împregiurul nostru pentru ca să simțim că ne-a venit rîndul să ducem mai departe, și spre meazăzi, și spre meazănoapte, cultura, care pornită de la Florența, abia după aproape patru sute de ani a străbătut pînă la noi.

Aici e viitoarea noastră mărire.

Nu întîia dată ni s-a pus nouă în față menirea aceasta. Încă acum 250 ani creștinii de la răsărit s-au adunat pe pămînt românesc, pentru ca să se înțeleagă între dînșii asupra marilor cestiuni culturale. Un om ieșit din mijlocul nostru, Petru Movilă, a condus atunci mișcarea generală ; de ce oare să nu poată ieși și astăzi din mijlocul nostru un alt Petru Movilă, care în alt timp și în alte împrejurări să ne ducă spre mai mari meniri ? !

Un rus zice în *Ruskaia Starina* (1801) : „*Dacă Petru cel Mare a creat împărăția rusească,* apoi *Petru Movilă este acela care ne-a ridicat din starea de barbarie*". După Petru Movilă au urmat Cantemireștii și Herăscu și alții.

Cine mai urmează ? căci mai e încă multă barbarie împregiurul nostru, ba pînă chiar și pe aci pe la noi, unde oamenii mari se ceartă pentru lucruri mici, în vreme ce lumea merge înainte.

Sus cu gîndul și cu inimile, căci mărirea nu e în lucruri, ci în oameni !

ÎNTRE DOUĂ LUMI

Sunt în inima omenească porniri firești, adeseori atît de puternice, încît nu poate să le cuprindă și să le măsoare nici chiar cel ce e stăpînit de ele. Simte numai că trebuie neapărat să lucreze potrivit cu pornirea inimii lui, că altfel nu poate, dar nu e în stare să-și deie seamă de ce.

Stăm uimiți cînd vedem pe alții lucrînd sub stăpînirea unor asemenea porniri : ni-e parecă lucrarea lor nefirească, lipsită de rațiune.

Mulți vor fi cuprinși de simțimîntul acesta, cînd au văzut mînia cu care frații noștri din Sibiu s-au pronunțat asupra excursiunii făcute de cîțiva studenți din Blaj sub conducerea profesorului Hossu la Cluj.

De ce mînia aceasta ?

Dîndu-ne seamă în toată liniștea, frații noștri din Sibiu au să se bucure, cînd văd că concetățenii lor maghiari, nu numai sunt mai toleranți, ci încep chiar a se bucura și a-și mărturisi bucuria că pot să vie în atingere socială cu români, fie ei chiar și numai studenți. Numai așa, deprinzîndu-se a petrece împreună, vor ajunge în cele din urmă românii și maghiarii să se apropie și să se înțeleagă între dînșii.

Care e deci pornirea sufletească care nu-i iartă să se bucure ?

E temelia a toată buna-simțire omenească : iubirea către părinți.

Părinții toți își iubesc copiii, și toți copiii își iubesc părinții, nu însă deopotrivă.

Sunt copilul unui plugar, al unui învățător sătesc, al unui preot, al unui notar comunal, ori al unui meșteșugar sărac, și tatăl meu își trage pînea de la gură, nedreptățește pe frații mei și pe surorile mele și petrece zile de grea muncă și nopți de nedormire ca să mă ție la școală și să mă scoață om mai ales „între ai noștri".

Am trecut prin școli, luptînd cu multe și mari greutăți, am calificațiunea mea și pot să-mi dau seamă despre jertfele aduse de dragul meu tată și despre datoriile ce mi se impun în urma acestor jertfe.

Mă întorc acasă, în satul meu, unde sunt frații mei și surorile mele, rudele mele, prietenii mei din copilărie — o întreagă lume care se bucură de mine și se simte mîngăiată de gîndul că sunt „dintr-ai noștri".

Să-și dea acum orișicare om cu judecată seamă despre simțimîntul de care trebuie să fiu cuprins, cînd trec prin mijlocul lumii alăturea cu vreunul din acești iubiți ai mei.

Am știința mea, am hărnicia mea, am poate chiar și destoinicii neobicinuite pentru care toți mă prețuiesc. Eu însă mă uit cu inima încleștată și la dreapta, și la stînga, ca să văd dacă nu cumva cineva desprețuiește pe cei ce sunt alăturea cu mine : nu vreau să fiu prețuit de oameni care nu-i prețuiesc și pe dînșii.

Acesta e un simțimînt omenesc, pe care toți trebuie să-l respecteze !

În gîndul românilor de peste Carpați nu este păcat mai mare decît nesocotirea acestui simțimînt, și nu are ce să mai caute în satul lui acela care nu ține la ai săi chiar ca la sine. Nimeni nu-l mai primește în casă, nimeni nu mai vrea să-l vadă, nici chiar mort nu este iertat !

Aceia, deci, care țin ca românii să se apropie de maghiari, n-au să facă începutul cu copiii de la școală, ci cu cei de acasă ai lor. Să fie d-l ministrul Hyeronimi cu purtare de grijă ca românul să nu mai fie insultat de diregătorii în fața cărora el stă totdeauna sfiit și cu căciula-n mînă ; să se pătrundă societatea maghiară de gîndul că oameni onorabili sunt toți cei ce-și agonisesc prin muncă onestă hrana de toate zilele și că datoriile familiale sunt în toate straturile societății aceleași, dar poate mai simțite în cele de jos decît în cele de sus, unde multe se uită în toiul vieții răsfățate.

Nu e legătură mai strînsă decît cea înnodată de suferințele comune, și românii mult afară din cale au suferit împreună. Nu e deci cu putință ca să lovești pe unul, fără ca toți să simță durerea, o simt chiar și cei ce n-o mărturisesc.

Din acest sîmțîmînt de solidaritate a pornit mînia fraților noștri din Sibiu, care nu pot ierta nici unui român păcatul de a se fi apropiat de maghiari, cîtă vreme „cei de acasă" sunt jigniți zi cu zi în sîmțîmîntul lor de dignitate și în tot ceea ce le este scump.

„Lovește — zice bărbatul adevărat — dacă vrei, în mine, dar pe ai mei, care nu-ți pot răspunde, să nu-i atingi, căci îmi ies din sărite, îmi pierd bunul-cumpăt și nu mai știu să cruț pe nimeni !"

Și, în adevăr, nu se poate pentru omul cu sîmțîmînt de dignitate mai mare insultă decît manifestările de stimă ale celor ce disprețuiesc pe cei mai de aproape ai lui.

Mulți dintre frații noștri de peste Carpați sunt, poate, prea susceptibili, cînd vorba e de clasa socială din care au ieșit, ba le vor fi părînd unora chiar excentrici. Să-i lăsăm așa ! E o mare nenorocire pentru dînșii, dar un mare noroc pentru poporul român, care de mult ar fi perit dacă n-ar fi păstrat cu atîta sfințenie tradițiunile străbunilor de la Tibru.

Dar nici că e numai aceasta !

Străin să fii de neamul românesc, tot trebuie să rămîi uimit și cuprins de adînc respect cînd îți dai seamă despre lupta purtată de ardeleni în timpul celor din urmă două sute de ani.

Părăsit de nobilimea ieșită din mijlocul lui, părăsit timp îndelungat chiar de preoțimea lui, apăsat atît de clasele privilegiate, cît și de guvern, neajutat de nimeni și condus numai de simțîmîntul depărtatei lui meniri, poporul acesta sărac și incult a mers cu neîndurată consecvență înainte și mereu înainte, fără ca cineva să-l fi putut abate din cale, s-a ridicat, mereu s-a ridicat și s-a întins și s-a-ntărit. Cum ar fi cu putință ca clasa cultă română de peste Carpați, care e rezultatul acestei grele lucrări să nu se închine în fața urzitorilor ei?

Și dacă e cineva care nu știe să respecteze pe acest popor, să-și pună pază, dacă pace voiește și bună înțelegere.

[LUPTA PENTRU LIMBA ROMÂNEASCĂ]

13/26 MART

Mulți își vor fi făcînd, după cele publicate prin ziare, o idee greșită despre hotărîrea bărbătească cu care tinerimea din București a intervenit ca să facă peste putință reprezentațiunea teatrală pusă la cale de societatea „Obolul".

S-au dat adeseori și fără îndoială că se vor mai și da la Teatrul Național din București reprezentațiuni în limba franceză, dar de artiști francezi cu mare renume, ale căror reprezentațiuni ridică nivelul moral al publicului. Sunt, cu toate aceste, mulți oameni care se simt jigniți cînd își dau seamă că teatrul român și arta română, în genere, tîngește în lipsa de sprigin moral și material în vreme ce artiștii străini exploatează fără de cruțare publicul român. Acest simțămînt de jignire s-a generalizat cînd a mers vestea că societatea „Obolul" iar vrea să pună la cale o reprezentațiune în limba franțuzească.

În dările de seamă ce s-au publicat prin ziare se vorbește mult despre *„elita"* pe care ar fi reprezentînd-o „Obolul". Vorba aceasta n-are însă să fie luată în înțelesul ei adevărat. Adevărata *elită* a societății române sunt urmașii boierilor pămînteni, care au fost totdeauna și sunt și astăzi susținători „călduroși" ai vieții naționale. România e însă un fel de Americă în care se adună flămînzii tuturor țărilor. Mulți dintre aceștia se îmbogățesc prin fel de fel de mijloace și, îmbogățiți odată, intră în rîndul boierimii pămîntene, care nu e exclusivistă ca castele din țările europene Nu însă toți se și asimilează: aceia care nu ajung să încheie legături familiale cu romănii rămîn tot străini în întregul lor fel de a fi și nu sunt în stare să ieie parte la viața culturală a țării.

Acei străini, străini încă neasimilați, „greco-bulgărimea“ lui Eminescu, sunt „elita“, care a pus la cale reprezentațiunea. Sunt oameni cari țin să profite și și profită cu prisos de „calitatea“ de români, dar astfel nu se simt români și ne socotesc „străini“ pe noi românii din alte țări, deși luăm parte la viața culturală românească.

Cu toate că nu o dată și-au dat fără de sfială pe față disprețul față de ceea ce e românesc, ei sunt nu numai tolerați, ci chiar binevăzuți în societatea română. De cînd însă cu descoperirea uneltirilor grecești s-a produs un curent din ce în ce mai puternic contra lor, căci a ieșit la iveală că mulți dintre dînșii aveau legături intime cu cei compromiși, ba unii erau compromiși și ei — ceea ce a făcut să se pună capăt urmăririlor.

Era dar o îndrăzneală neiertată, ca și acum, după perioada de agitațiuni naționale, să stăruie în hotărîrea lor de a-și rîde de români, dînd o reprezentație de franțuzească la teatrul național românesc, ca și cînd reprezentațiunile românești ar fi numai pentru mojicime, iar nu și pentru „elită“ — cu „nas subțire“, cum zice Eminescu.

D-l Nicolae Iorga, care nu are numai cap, ci totdeauna și inimă și virtute bărbătească, a dat pe față simțemîntul obștesc cînd a protestat contra acestei îndrăzneli și tinerimea universitară și-a luat hotărîrea din voința tuturora

A trecut acum și bine a fost cum a fost : o să se știe în viitor că românii nu vor să jignească pe nimeni în felul lui de a fi, stimează pe toți după vredniciile lor, dar nu sufăr ca limba lor să fie desprețuită de cei ce nu și-au dat cuvenita silință s-o învețe.

Și încă ceva.

N-ar fi o prea mare exagerare dacă i s-ar da dreptate lui Eminescu, care zicea că tot „greco-bulgărimea“ lipsită de simțămînt național e cea mai rea propagatoare a demoralizării ce se ivește pe ici, pe colo în societatea română. Era doar o cestiune de înaltă moralitate să li se deie o mică satisfacțiune femeilor care își iubesc neamul și cultivă mojiceasca limbă românească — deși știu și ele franțuzește.

UNITATEA NOASTRĂ CULTURALĂ

I

Ideea unității culturale a românilor s-a ivit demult pe ici, pe colo în cîte un cap mai luminat, dar numai încetul cu încetul a putut să pătrundă și abia acum începe să ieie caracterul unei impulsiuni sociale.

Deși risipiți în multe țări și despărțiți sub deosebite stăpîniri, românii au rămas pînă pe la mijlocul veacului trecut același popor. Pe lîngă particulara stăruință cu care și-au păstrat limba, obiceiurile, credințele, tradițiunile, întregul fel de a fi, îi mai țineau în timpul veacurilor trecute la un loc și neîncetatele pribegiri. Asupriți pretutindeni, ei își căutau scăparea mișcîndu-se mereu de ici pînă colo. O însămnată parte din bănățeni sunt veniți în veacul XVIII din Oltenia și din Muntenia ; ungurii sunt aproape toți veniți din Moldova, din Ardeal și de pe Crișuri ; în Muntenia și în Oltenia atît pe la poalele munților, cît și mai ales spre Dunăre poporațiunea e venită în mare parte din Ardeal. Mult au contribuit apoi la păstrarea unității naționale și mocanii, care-și petreceau viața cînd în Ardeal, cînd pe șesul de la Dunăre, ba umblau ca jelepari ori goștinari pînă în șesul Țării Ungurești.

Îndată ce au început însă a primi cultura, potrivindu-se cu medii culturale deosebite, românii trebuiau neapărat să se diferențieze, și diferențierea aceasta s-a și făcut și se urmează încă și astăzi nu numai în limbă, ci în toate formele culturale, în apucături, în temperament, în gust, în obiceiuri, în felul de a vedea și de a simți, în întreaga ființă sufletească.

În România, clasele mai culte, care încă de mult erau bizantinizate, s-au mai și franțuzit ; în Basarabia ele s-au rusificat ; în Austro-Ungaria ele s-au germanizat, într-un fel în Bucovina, într-alt fel în Ardeal și în Banat și iar în alt fel părțile ungurene.

E învederat că, prin răspîndirea în masele mari a culturii, aceste diferențieri trebuie să crească, și școlile, dacă prin ele nu se va răspîndi aceeași cultură, sunt pentru noi o mare primejdie. Nu mai încape nici o îndoială că e mare răul pe care pot să ni-l facă școlile așa cum le avem în Bucovina, în Basarabia ori în țările Coroanei ungare. Încă mai mare e însă răul pe care pot să ni-l facă școlile în România, unde ele, despărțite de biserică și conduse în spirit cu desăvîrșire utilitar, ne dau oameni care nu mai sunt în stare să se înalțe sufletește și privesc toate lucrurile din punctul de vedere al foloaselor imediate și practice.

Primejdia aceasta numai o foarte intensivă propagandă culturală poate s-o înlătureze și, mergînd ca pînă acum înainte, ne vom civiliza, dar vom ajunge în cele din urmă și noi românii ca sîrbii și croații ori ca slovacii și cehii, și nu ne vom mai simți același popor.

Aceasta o și vor propagatorii maghiarismului.

O spun lămurit că nu vor să-i deznaționalizeze pe români, ceea ce nu e cu putință, ci numai să propage între dînșii cultura maghiară. Pot să vorbească și să scrie românește, dar nu româneasca ce se vorbește și se scrie în România, ci cu totul alta, și să primească formele culturale ale societății maghiare, să se facă un deosebit fel de români, români ungari, care se înțeleg mai ușor cu maghiarii decît cu ceilalți români. Le și zic valahi, în deosebire de românii ceilalți.

O asemenea maghiarizare e cu putință, s-a făcut și urmează a se face.

Guvernele ungare nu s-au mărginit să impună limba maghiară pretutindeni cu toată strășnicia, ci au mai luat și cuvenitele dispozițiuni ca tinerii români numai la universități maghiare să-și poată urma studiile și cheltuiesc sume mari ca să distribuie cărți și reviste maghiare și să

se întrețină teatre maghiare, pentru ca clasa cultă a românilor să se deprindă a lua parte la viața intelectuală maghiară.

Trebuie neapărat să vie dar un timp cînd nici în țările Coroanei ungare nu se mai citește ceea ce se publică în România, nici în România nu se mai poate citi ceea ce se publică în țările Coroanei ungare, și ardeleanul e în România, după întregul lui fel de a fi, o „*curiozitate*“, cum tot o „*curiozitate*“ („*flanflé*“ zicea răposatul Diamandi Manole) e în Ardeal „fratele“ din Țară.

Diferențiarea aceasta se urmează cu consecvență nemiloasă și va crește mereu cîtă vreme conducătorii vieții noastre intelectuale, preocupați de interese mai apropiate și mai practice, nu-și vor da seamă că se lucrează cu multă stăruință, cu mijloace mari și după un plan bine cugetat pentru dezbinarea noastră culturală.

Din temerea aceasta a pornit gîndul înființării unei Academii Române, în care românii din toate țările să lucreze împreună pentru restabilirea unității, mai ales în ceea ce privește limba literară română.

Mișcarea pentru restabilirea unității noastre culturale a pornit însă nu de la acest prim și mai de căpetenie așezămînt cultural român, ci de la „Junimea“ din Iași și mai ales de la d-l T. Maiorescu, care întîia oară a arătat primejdia ce ne amenință și a lămurit ideea unei vieți culturale române desfăcută de orișice gînd politic.

Cei ce atunci erau copii ori poate că nici nu se născuseră încă nu pot să-și facă închipuire despre viua și îndelungata frămîntare pe care a produs-o emitarea acestei idei azi pentru toți clară și despre veninoasele discuțiuni care se urmau pretutindenea asupra cestiunii dacă e ori nu fără de unitate politică o unitate culturală cu putință.

Simțămîntul *general* era că mărginirea la unitatea culturală e o renunțare la orișice viață națională, și susținitorii ideii emise de d-l T. Maiorescu erau luați drept oameni lăpădați de neam, niște cosmopoliți lipsiți de conștiință națională, trădători în cel mai rău înțeles al cuvîntului.

Iar aceasta într-un timp de babilonie intelectuală, cînd în țările Coroanei ungare românii puteau să se folosească de limba lor şi-n administraţiune, şi la instanţele judecătoreşti şi să şi-o pocească fiecare după gustul său, iar în România abia fusese întrodusă scrierea cu litere latine şi în Bucovina stăpînea Pumnul cu curiozităţile lui limbistice.

II

Cestiunea unităţii culturale e, ca orişicare cestiune socială, în ultima analiză politică. Privind-o însă numai din punctul de vedere literar, d-l T. Maiorescu enunţase principiul că, în viaţa noastră culturală, unitatea se va restabili numai dacă în lucrarea noastră literară vom lua cu toţii inspiraţiune din viaţa sufletească a poporului, care e pretutindeni aceeaşi.

Din acest principiu firesc pornise în lucrarea lui literară Vasile Alecsandri, atunci singurul scriitor deopotrivă iubit de toţi românii. Dacă dar vorba ar fi fost numai de literatură, discuţiunea s-ar fi mărginit la puţinii cari nu admiteau acest principiu şi stăruiau să ne întoarcem, în viaţa noastră intelectuală, la „maica Roma". Discuţiunile se înveninaseră, fiindcă cei mulţi vedeau în dosul cestiunii literare şi aspiraţiuni politice.

Nicăiri aceste discuţiuni nu se urmau cu atîta înverşunare ca la Universitatea din Viena, unde tineri din toate ţările române se-ntîlneau şi se izbeau unii de alţii în fiecare zi.

Se despărţiseră după temperament în două societăţi academice, una „România", a celor mai avîntaţi, iar alta „Societatea literară", a celor crescuţi în spiritul german, care se mărgineau la literatură, aproape toţi bucovinenii în frunte cu V. Bumbac, Isopescu şi Grigoroviţă, sibieni ca Bechnitz, Bărceanu şi Maier, braşoveni ca T. Nica şi Teclu, năsăudeni ca Tancu şi Mazăre, dintre ungureni Oncu şi Hozanu, din România singur Eminescu, din Basarabia Stamati, iar din Macedonia Caragiani.

După vii frămîntări urmate timp de aproape doi ani, cele două societăţi s-au unit, în sfîrşit, şi s-a înfiinţat „România jună". Eu, care am fost primul preşedinte al acestei societăţi, ştiu foarte bine că prin întemeiarea ei discuţiunile n-au fost curmate la Viena şi că-n gîndul celor mai mulţi dintre întemeietorii ei, ea nu avea să lucreze numai pentru unitatea culturală. Ştim însă azi, după patruzeci de ani aproape, că ea a contribuit mult la păstrarea unităţii noastre culturale şi că altceva nici n-a făcut, nici nu putea să facă.

Tot numai în vederea unităţii culturale s-a pornit mişcarea pentru serbarea de la Putna. Numai cu idei literare nu se poate stîrni însufleţirea generală ce s-a produs atunci şi nu se pot obţine jertfele ce s-au adus. Cei cîţiva oameni inofensivi cari au fost împinşi înainte vorbeau fără îndoială în toată sinceritatea cînd ziceau că preocupările lor sunt numai culturale şi poliţia din Viena o şi credea aceasta, dar mulţimea cea mare a fraţilor îi lua drept nişte visători vicleni, care ştiu să mascheze lucrurile şi zic una ca să poată face alta.

Între miile de oameni ce s-au adunat atunci din toate ţările române la mormîntul lui Ştefan cel Mare, numai puţini au aplaudat cu M. Kogălniceanu cînd s-a zis: *„Voim numai ceea ce azi e cu putinţă !"*

Fiindcă altele erau gîndurile celor mai mulţi, nu s-au putut organiza studenţii ca să se întrunească în congrese; a rămas numai ceea ce era lucru firesc să rămîie cînd români de pretutindeni se-ntîlnesc, se-mbrăţişează şi pleacă apoi fiecare la ai săi, ducînd cu sine gîndul că una suntem cu toţii sufleteşte şi că în acelaşi fel avem să ne urmăm lucrarea culturală. Atunci s-au deşteptat bucovinenii şi atunci s-au încheiat multe din legăturile cari au hotărît mersul vieţii noastre culturale.

Pînă aci centrul mişcării era „Junimea" şi singurul ei organ era *Convorbiri literare*. De aici înainte s-au format şi alte centre.

Bucovinenii erau intraţi în noul curent.

La Sibiu, susţiitorii „noii direcţiuni" s-au grupat împrejurul metropolitului Andrei şi-n urmă împrejurul vicarului Popea şi aveau drept organ *Telegraful român*, atunci sub redacţiunea stăruitorului N. Cristea.

La Caransebeş, se formase un grup împrejurul episcopului Popazu, iar la Braşov împrejurul directorului gimnazial Meşotă.

La Arad, I. Goldiş, Gherasim Serb, Mangra şi Sturza susţineau ideile „Junimii“ în *Speranţa* şi apoi în *Lumina* şi în *Biserica şi şcoala*.

Lumea cea mare însă mergea înainte şi diferenţiarea culturală creştea din zi în zi.

Îndeosebi în ţările Coroanei ungare se începe şi maghiarizarea în înţelesul raţional al cuvîntului, pe care o slabă propagandă literară nu poate s-o împiedice.

Nu e vorba de preoţii, de notarii şi de alţi funcţionari publici, care, români fiind, nu vorbesc ori se sfiesc a vorbi româneşte în casele lor, ci de români cu oarecare ştiinţă de carte, care ţin la neamul lor, se luptă cu toată hotărîrea pentru cauza română, se expun şi aduc jertfe, dar sufleteşte nu mai pot să fie socotiţi între români, fiindcă întregul lor fel de a fi e maghiar.

În Maramurăş, în părţile Sătmarului, pe la Dej şi pe la Cluj, în Sălagiu, prin Bihor, pe la Arad, ba chiar şi în Banat se găseau şi mai nainte asemenea români maghiarizaţi şi mai ales românce maghiarizate, dar acum se opresc şi se ivesc pretutindeni alături cu cei mai puţini germanizaţi, cu care nu pot să se înţeleagă, nici să lucreze împreună.

E învederat că aceştia nu citeau româneşte, erau inaccesibili pentru ceea ce se publică în România, nu puteau să intre în curentul pornit de *Convorbiri literare*. Vor fi ţinut unii dintre dînşii *Familia* pe masă, fiindcă aşa era moda, dar nici pe aceasta nu puteau s-o guste.

Un om fără multă cultură, dar cu mult bun-simţ, Visarion Roman, înfiinţase la Sibiu o foaie literară, *Albina Carpaţilor*. Deşi bine redactată, ea a trebuit să înceteze în curînd, fiindcă nu era public pentru dînsa, iar aceasta în curînd după războiul de la 1877, care deşteptase pretutindeni conştiinţa naţională şi făcuse chiar pe mulţi dintre cei ce mai nainte se lăpădaseră de neam să se simtă mîndri de a fi români.

Cuprinşi de un spirit nou, românii din ţările Coroanei ungare se zăpăciseră şi căzuseră într-un fel de lîncezeală, din care numai o mişcare condusă cu toată energia mai putea să-i scoată, şi mişcarea aceasta s-a şi pornit la Sibiu, unde încă de mult se mutase centrul vieţii culturale a românilor din regatul ungar.

III

Deoarece în congresul ţinut cu ocaziunea serbării de la Putna nu s-a putut lua nici o hotărîre, lucrarea s-a continuat în coloanele foii *Telegraful român* din Sibiu, unde se formase un grup de oameni independenţi şi culţi în cel mai larg înţeles al cuvîntului, cari steteau în strînsă legătură cu braşovenii, cu aradanii, cu caransebeşenii, cu năsăudenii, cu bucovinenii, ba, prin prietenii lor din România, şi cu macedonenii.

De la oamenii aceştia, care nu luau parte la viaţa politică, a pornit tot ceea ce s-a făcut la Sibiu în materie de propagandă culturală : înfiinţarea Societăţii de lectură, a Reuniunii de cîntări, a celei de sodali, a celei agricole, a şcolii de fete, precum şi mai viua mişcarea literară.

Începutul acestei mişcări s-a făcut prin înfiinţarea *Foiţei*, publicate ca supliment literar la *Telegraful român*, c-o ortografie fonetică admirabil motivată de I. Bechnitz, omul de o modestie fără de margini, care conducea întreaga mişcare, împingînd totdeauna pe alţii înainte.

Azi, cînd toţi scriem cu ortografie fonetică şi toţi ne dăm silinţa de a vorbi într-o românească pe cît se poate de neaoşă, numai puţini vor fi putînd să-şi deie seama cîtă pricepere, cîtă chibzuinţă, cîtă căldură sufletească şi cîtă hotărîre se cerea atunci spre a pune la cale acest modest început pentru cea mai viuă din mişcările ce s-au produs la români pe la sfîrşitul veacului trecut. E, cu toate aceste, învederat că-n dosul ortografiei erau şi celelalte toate şi că Ioan Bechnitz, Nicolae Cristea, Aurel Brote, Daniil Barceanu, Ioan Crişan, Eugen Brote, Dimitrie Comşa şi Simeon Popescu sunt oamenii care, adunaţi împregiurul vicarului Nicolae Popea, au făcut primul pas pentru restabilirea unităţii noastre culturale.

Alţii abia mai tîrziu s-au însoţit cu dînşii, şi eu, care chiar de la început le-am fost colaborator, trebuie să le fac dreptatea de a mărturisi că în România erau de tot puţini oameni care înţelegeau importanţa lucrării lor.

Cu o *Foiţă* sfiicioasă, care era numai condiţia unei foi puţin răspîndite, puţină treabă se putea face. Mult mai multă nu se putea face nici cu *Telegraful român*, foaie ea însăşi după ce a început să fie redactată în spiritul *Foiţei*. Gîndul tuturora era deci să se scoată *Telegraful român* în fiecare zi, pentru ca publicul român, mult-puţin cît era, să nu mai fie nevoit a citi ziare maghiare. Acesta era un interes nu politic, ci cultural. *Foiţa*, zicea răposatul Diamandi Manole, e un foarte elegant pistol ; *Telegraful român* e o puşcă cu ac ; nouă ne trebuie însă un tun, care să bată departe, ca să zguduie pe toţi românii.

Gîndul acesta numai foarte puţini îl înţelegeau.

Mişcarea n-a putut deci să se întindă şi să devină intensivă decît după ce a luat un caracter politic, căci numai politica e ceea ce înţeleg cei mulţi.

Aceasta s-a întîmplat la 1884.

Se petrecuseră deodată două lucruri, care au silit pe conducătorii noii mişcări să-şi încordeze toate puterile ca să înfiinţeze ziarul.

În urma unor articole scrise de mine şi publicate în *Telegraful român*, Nicolae Cristea a fost nevoit să se retragă din direcţiune, şi astfel foaia aceasta încetase a mai fi organ al mişcării.

În acelaşi timp, comitetul Partidului Naţional luase hotărîrea de a înfiinţa el un ziar, şi, ţiind seamă de puterile literare ale acelui comitet, înfiinţarea unui asemenea ziar ar fi fost o adevărată calamitate culturală, căci mai bine e să nu avem nici un ziar decît să avem unul care contribuie la diferenţiarea noastră culturală cum au fost foile pe care le avuserăm mai nainte.

S-a impus dar gîndul de-a aduce orişice jertfă spre a înfiinţa un ziar care susţine cu toată hotărîrea programul Partidului Naţional, dar nu atîrnă de comitetul partidului, ci de oamenii care porniseră noua mişcare culturală.

Deoarece partea cea mai însemnată a jertfelor a fost adusă de braşoveni, în frunte cu Diamandi Manole, G. B. Pop, Stănescu şi Dusoiu, s-a făcut încercarea de a-l determina pe d-l dr. Aurel Murăşanu să intre şi el în noul curent. Înţelegerea n-a fost însă nici astă dată cu putinţă, şi d-sa a luat hotărîrea de a scoate *Gazeta Transilvaniei* în fiecare zi, tot ca organ independent, dar în opoziţiune cu mişcarea pornită din Sibiu.

— Încă mai bine, o să avem două tunuri deodată ! a zis Diamandi Manole, şi s-a înfiinţat *Tribuna*, ca al doilea ziar, iar eu am fost nevoit să-mi stric rostul vieţii, luînd asupra mea sarcina redactării ei !

În *Tribuna* s-a urmat cu mijloace mai mari lucrarea încă de mult începută, care în timp scurt a schimbat cu desăvîrşire mersul vieţii noastre culturale.

Noi, care am luat parte la lucrarea aceasta şi am sîngerat în ea, ştiam ce voim şi ni-am şi mărturisit gîndul cînd am zis fără de sfială că pentru toţi românii soarele la Bucureşti răsare.

În ţările Coroanei ungare şi-n Bucovina era lîncezeală ; în Basarabia se stinsese parcă orişice viaţă naţională ; în Macedonia se făceau absurdele încercări de a [se] rezolva cestiunea naţională prin o propagandă catolică ; în România frămîntată de lupte interne, abia pe ici, pe colo se mai găsea cîte un om care se interesa — cam aşa printre picături — şi de cele ce se petrec la „fraţii“ de peste hotare. Nu ne prea durea dar pe noi de politica actuală : gîndul nostru era să creăm din mult visatul organ al vieţii naţionale un ziar citit pretutindeni unde trăiesc români, în coloanele căruia se discută toate cestiunile din punct de vedere naţional şi care îi zguduie, dacă se poate, pe toţi.

De aceea Bechnitz a stăruit şi m-a şi înduplecat ca redacţiunea să o primesc eu, care-i cunoşteam bine pe maghiari şi ştiam limba maghiară, eram din părţile Aradului, făcusem examenul de maturitate la Sătmar, stătusem un an la Budapesta şi unul la Oradea-Mare, aveam legături strînse cu bucovinenii, întreţineam corespondenţă cu basarabenii şi cu macedoneni, trăisem la Iaşi, călătorisem mult prin ţările române şi lucrasem timp de zece ani ca publicist la Bucureşti, unde aveam legături cu oameni din toate partidele politice.

Vorba era ca *Tribuna*, chiar din ziua în care va apare, să străbată pretutindeni şi să-i atingă pe toţi unde sunt simţitori.

Despre rezultatele politice ale lucrării noastre vor judeca alţii : eu mă mărginesc a constata că pentru mersul vieţii noastre culturale ea a fost hotărîtoare, căci după un an de zile toată lumea a intrat în curentul pornit cu înfiinţarea *Foiţei*.

IV

Înrîurirea *Tribunei* n-a fost nicăieri atît de hotărîtoare ca-n România, unde în curînd privirile tuturor s-au îndreptat spre Ardeal.

E în natura lucrurilor că cei ce nu știu presupun, cei ce nu înțeleg ceeea ce este văd ce nu e și cei deprinși cu amăgirea nu cred cînd li se spune adevărul.

Conducătorii propagandei maghiare și-au dat chiar de la început seamă că la Sibiu nu se face numai politică, ci totodată și o contrapropagandă, din punctul lor de vedere foarte primejdioasă, și au pornit lupta contra tribuniștilor în înțelesul cultural al cuvîntului.

Studenții maghiari de la Cluj au ars *Tribuna*; studenții români au fost prigoniți, și „Iulia", societatea lor de lectură, s-a desființat; profesorul de limbă română, Grigorie Silași, a fost înlăturat și a ieșit la iveală Grigorie Moldován, românul ungar, care a înființat și el o foaie; Reuniunea culturală maghiară s-a înființat și Curtea cu jurați a fost mutată de la Sibiu la Cluj, unde ea-și avea sediul.

Cercurile politice din România vedeau, cu toate acestea, numai fața politică a mișcării și presupuneau, vedeau ceea ce în adevăr nu era, se înșelau ele însele pe sine.

Deși spuneam în fiecare zi că nu numai în lucrarea literară, ci și-n cea politică luăm inspirațiune din simțămîntul comun al poporului și că noi nu am stîrnit mișcarea politică, ci profităm numai de ea ca să facem mai mult decît politică, lumea nu voia să ne creadă și se întreba mereu: Cine anume a pus la cale mișcarea, cine o susține și în vederea cărui scop?

Îndată dar ce s-a văzut importanța ce la Budapesta și la Viena, ba poate chiar și aiurea i se da mișcării, partidele politice din România au început toate să-și dea silința de a se face stăpîne pe ea și „mocanii" au ajuns deodată la preț. Patrioți în cel mai bun înțeles atenian al cuvîntului, care țineau la „țerișoara" lor, dar nu voiau să știe că mai sunt români și afară de hotarele ei, oamenii cu obraz subțire cari puneau pe orișicare fruntaș „de dincolo" în rînd cu „ungurenii", pe care îi aveau la casele lor ca slugi, au început încetul cu încetul să se intereseze de cele ce se petrec în Ardeal și să între în curentul naționalist de care mai nainte își bătuseră joc.

E foarte discutabilă cestiunea dacă din punctul de vedere politic a fost ori nu bună schimbarea aceasta, nu mai încape însă nici o îndoială că din punctul de vedere cultural aceasta e unul din cele mai prețioase rezultate ale mișcării.

Așa numai cu vorbe tipărite pe hîrtie nu se restabilește unitatea în viața noastră culturală: trebuie să ne și apropiem unii de alții, să ne cunoaștem și să ne deprindem a ne stima între noi, să trăim și să lucrăm cît mai des împreună.

Sunt acum douăzeci și mai bine de ani; era lucru cu totul îndrăzneț ca un român din țările Coroanei ungare care a trăit timp mai îndelungat în România și și-a creat acolo o pozițiune bună să se întoarcă iar în Ardeal și să ieie parte la viața comună a fraților săi.

Îndrăznisem a face lucru acesta, fiindcă amicii mei și eu ne știam oameni inofensivi și cu cugetul curat și nu ne temeam că cineva în lumea aceasta va putea vreodată să ne împingă la vreo faptă incorectă.

Amicii și binevoitorii pe care îi aveam în România se temeau, cu toate aceste, aproape toți ca nu cumva să-i compromit politicește și au făcut tot ceea ce li-a stat prin putințe ca să mă oprească la București, iar tovarășii de luptă pe care îi aveam „acasă", văzînd mînia maghiarilor, se simțeau compromiși stînd alăturea cu mine și-și dedeau toată silința de a mă face să mă întorc la București, ceea ce a și trebuit să fac în cele din urmă.

Eram și de prisos.

Una din marile mulțumiri ale vieții mele a fost să stau retras într-un colțișor și să privesc cum cei ce se speriaseră de gîndul unei apropieri prea intime se duc și ei unul cîte unul la București și se întorc fără de sfială acasă și cum nu mai sunt primiți de mai-marii țării nici serile, nici pe portița din dos, ci ziua, în amează mare, și pe poarta cea mare. Azi, cînd toată lumea vine și se întoarce fără de sfială, înțelege orișicine mulțumirea mea: nu avem noi românii de ce să ne sfiim a lucra împreună, și oamenii politici ai românilor nici în Regatul Român, nici în cel ungar nu perd nimic, ci cîștigă mult dacă țin seamă de vorbele pe care mi le-a zis Ioan Brătianu: *„Nici voi să nu faceți nimic fără de știrea noastră; nici noi n-avem să facem nimic fără de știrea voastră"*.

Orișicît de prețioasă ar fi însă stabilirea acestor legături strînse, propaganda maghiară înaintează dacă nu e combătută prin o lucrare urmată după un plan bine chibzuit și cu mijloace adecvate.

Chiar și în timpul viei mișcări de pe la 1890, diferențiarea culturală a românilor se urma, căci puțin de tot era ceea ce se făcea spre a-i apropia sufletește pe românii din regatul ungar de cei din Regatul Român, care se depărtau în goană mare de obîrșia culturală a neamului.

Partea cea mare a societății mai culte sunt la românii din regatul ungar oameni pe care nevoile vieții zilnice îi silesc să trăiască în continuă atingere cu societatea maghiară și să se potrivească în toate privințele cu ea. Mulți dintre cei mai hotărîți luptători pentru cauza română erau deci în toată ființa lor maghiarizați și numai cu mare nevoie se mai puteau înțelege cu aceia dintre tovarășii lor de luptă care nici nu știau ungurește și aveau, ca Ioan Bechnitz, o viuă și foarte firească repulsiune pentru tot ceea ce e maghiar, ori ca Diamandi Manole, care în limbagiul lui înflorit le zice maghiarizaților „checichemeți". În materie culturală o lucrare mai intensivă era peste putință, căci ea nu era spriginită nici de toți ardelenii, nici de conducătorii vieții intelectuale din România, care vedeau în mișcare numai fața politică.

Pe cînd guvernul ungar și societățile culturale maghiare lucrau cu mijloace mari și vărsau un adevărat pohoi de publicațiuni maghiare asupra românilor, noi nu puteam să combatem propaganda maghiară decît cu mijloace meschine.

Cîtă vreme am stat eu la Sibiu și am mijlocit înțelegerea între „nemțiți" și cei „maghiarizați", tot a mai mers, dar în curînd după plecarea mea a trebuit neapărat să iasă la iveală adînca deosebire sufletească și să se ridice deasupra cei mulți, care nu erau în stare să înțeleagă rostul lucrării noastre.

S-a dovedit apoi că nu e destul să vrei, să ai bani, hîrtie și tipografie pentru ca să duci înainte o lucrare culturală: *Tribuna* a încetat după o scurtă agonie; iar au căzut toate în amorțire și au rămas numai efectele culturale pe care le-a produs în viața noastră.

V

Mișcarea pornită din Sibiu a ajuns în faza ei culminantă pe timpul cînd studenții de la cele două universități române și-au publicat memoriul, asupra căruia mie nu mi se cuvine să mă pronunț.

Acum însă cestiunea culturală era perdută cu desăvîrșire în dosul celei politice.

În țările Coroanei ungare era o fierbere nemaipomenită. Bucovinenii țineau să aibă organul lor deosebit, și doi dintre redactorii *Tribunei*, mai întîi Pompiliu Pipoș, apoi G. Bogdan-Duică, au trecut la Cernăuți ca să conducă prima foaie română din Bucovina. În România toată lumea se interesa de „cestiunea națională". Macedonenii lucrau în înțelegere cu albanezii, ca să-și creeze o pozițiune în patria lor, și puseseră și ei la cale un memoriu.

Era foarte apropiat gîndul de a profita de această mișcare generală spre a pune la cale o propagandă culturală făcută după un plan bine chibzuit și cu mijloace mari. Doi oameni inimoși, G. Bogdan-Duică și Ioan Russu-Șirianu, s-au pus în înțelegere cu fruntașii de atunci ai studenților de la București și au luat, cu ocaziunea publicării memoriului, împreună inițiativa spre a înființa Liga pentru unitatea culturală a românilor.

Mă simt totdeauna mîngăiat cînd îmi aduc aminte de căldura sufletească și de inima deschisă cu care acei tineri, îndeosebi S. Mehedinți, I. Rădulescu și P. Negulescu, s-au avîntat la lucru și cît se simțeau de fericiți cînd au văzut că ostănelele n-au să le rămîie zadarnice.

Eu însă în curînd am început să stau pe gînduri.

Vorba era ca studenții și numai studenții să înființeze o ligă care face prin publicațiuni de tot felul, prin reprezentațiuni teatrale, prin concerte, prin societăți de lectură înființate ori spriginite de ea, precum și prin sărbări naționale puse la cale de dînsa, o întinsă propagandă culturală, în înțelesul sincer al cuvîntului. Așa se şi zice în statutele concepute de acei tineri cu cugetul curat. Lumea cea mare, care vede-n toate numai faţa politică, avea să se mărginească a da poveţe şi sprijin şi a controla.

Lucrurile au ieşit cu totul altfel, şi pe cînd propaganda maghiară, cea ruteană şi cea grecească lucrau din răsputeri, Liga făcea multe, de toate, dar şi-n România, şi afară de România propagandă culturală foarte puţină. S-a înecat şi de astă dată naţionalismul în valurile politice, şi ceea ce i-a mai ţinut pe români a fost rezistenţa firească a lor şi lucrarea săvîrşită de alţii care văd mai departe.

Era cîştigat un lucru : atît în ţările Coroanei ungare, cît şi în Bucovina intrase toată lumea în curentul pornit cu înfiinţarea *Foiţei* şi *Gazeta Transilvaniei, Dreptatea* din Timişoara, *Familia* d-lui Vulcan, *Telegraful român,* precum şi celelalte foi din regatul ungar ori din Bucovina nu se mai deosebeau de *Tribuna,* iar în şcoala română se propaga pretutindeni acelaşi spirit.

S-au făcut două încercări de a înfiinţa la Bucureşti un organ al intereselor generale române : una cu *Corespondenţa română* şi alta cu *România jună.* Prima n-a reuşit fiindcă lipseau mijloacele, a doua fiindcă fusese croită în dimensiuni prea mari pentru publicul nostru.

A reuşit însă încercarea de a continua lucrarea întreruptă la Sibiu prin înfiinţarea la Arad a ziarului *Tribuna poporului,* azi *Tribuna.*

E învederat că la Arad nu se putea face ceea ce s-a făcut la Sibiu, unde Ioan Bechnitz şi fraţii Brote lucrau la *Tribuna,* iar Dimitrie Comşa şi Daniil Bărcianu la *Foaia poporului,* alăturea cu personalul redacţiunii, şi unde numeroşii colaboratori se-ntîlneau des şi se luminau şi îmbărbătau unii pe alţii. Se susţine însă şi se va susţinea *Tribuna* la Arad, fiindcă ea are în toate privinţele rostul ei bine lămurit în viaţa noastră.

Mult au contribuit la susţinerea unităţii noastre culturale număroasele reviste de tot felul care s-au înfiinţat în deosebite centre de viaţă, pînă chiar şi în Sălagiu. Încercările făcute de a înfiinţa o revistă pentru întregul public român n-au răuşit. *Vatra,* care era în ţările Coroanei ungare şi în Bucovina bine răspîndită, a trebuit să înceteze fiindcă era prea costisitoare pentru editor şi n-a ajuns să fie sprijinită în România nici de public, nici de scrietori. *Sămănătorul* şi *Luceafărul* se mai susţin şi au o înrîurire binefăcătoare, dar nici amîndouă împreună nu sunt ceea ce ni-ar trebui nouă astăzi ca să putem ţine pept cu curentele ce ne dezbină.

Dacă noi scrietorii români am fi cum nu suntem, n-am mai face cestiune de amor propriu din toate nimicurile, ci ne-am strînge cu toţii la un loc ca să dăm publicului român o revistă pe care orişicine poate să şi-o pună cu mulţumire pe masă.

S-au făcut, în sfîrşit, încercări de a înfiinţa biblioteci ieftine. Numai două par a fi reuşit. Una însă, deşi bine concepută, biblioteca societăţii „Steaua“, dă prea puţin şi e croită numai pentru România. Mai mult promite biblioteca Institutului „Minerva“, care realizează o parte din programul părăsit de Ligă.

Multe au fost încercate şi au reuşit ori n-au reuşit, mulţi au lucrat şi au adus jertfe, dar tot ceea ce s-a făcut e prea puţin şi întreaga lucrare a fost şi e lipsită de şir şi de conducerea unitară, săvîrşită numai după impulsiuni momentane. Diferenţiarea culturală se urmează dar înainte, şi ea ar fi ajuns foarte departe dacă n-ar mai fi fost la mijloc şi mai desele atingeri în călătorii făcute anume de fraţi la fraţi, cum au fost ale d-lui Nicolae Iorga şi ale altora, ori la sărbători naţionale cum sunt cele de 10 Mai, adunările Asociaţiunii ori ale Societăţii pentru fondul de teatru şi cum au fost sărbarea de la Putna la 1904, Expoziţiunea de la Sibiu şi mai ales Expoziţiunea iubilară de la Bucureşti, care atîta timp a ţinut în continuu atingere pe românii din cele patru unghiuri.

Tocmai cu ocaziunea acestei continue atingeri au ieşit însă la iveală marile deosebiri sufleteşti care ne despart în mai multe feluri de români.

Se împlinesc în curînd patruzeci de ani de cînd d-l T. Maiorescu a lămurit ideea unităţii noastre culturale şi în timpul acestor aproape patruzeci de ani am ajuns încetul cu încetul să admitem cu toţii că aceeaşi are să ne fie pretutindeni limba literară şi în acelaşi spirit avem să ne dezvoltăm cu toţii. Avem însă în fiecare zi ocaziunea de a ne încredinţa că nici măcar această unitate literară nu e încă realizată.

Despre o unitate morală nici vorbă nu poate fi.

Trecem cu vederea aşa-numita *„elită"* sau *„înaltă"* societate română, care tot n-a ajuns încă, precum se pare, să înţeleagă că ea nu cîştigă nimic, ci pierde mult, dacă prin apucături, prin obiceiuri, prin vederi morale, prin întregul ei fel de a fi se depărtează de poporul în mijlocul căruia trăieşte şi propagă un spirit care ar trebui să ne ducă la peire dacă masele mari ale poporului n-ar fi destul de rezistente.

Să ne închipuim însă că se-ntîlnesc un advocat de la Bucureşti cu unul de la Braşov, unul de la Cernăuţi, unul de la Lugoj, unul de la Arad, unul de la Cluj, unul de la Şimleu şi unul din Maramurăş, opt români buni care se iubesc între dînşii ca nişte fraţi adevăraţi şi vor să stabilească împreună principiile generale în ceea ce priveşte viaţa familială. Ce deosebire de vederi, de simţăminte şi de porniri ?! Cîtă lepădare de sine trebuie să aibă fiecare dintre dînşii ca să poată ajunge la o înţelegere, dacă înţelegerea e, în genere, cu putinţă ?!

Tot astfel îşi stau faţă în faţă funcţionarii administrativi, judecătorii, profesorii, ori învăţătorii din aceleaşi localităţi, ba chiar şi preoţii, şi n-ar mai zice nimeni că suntem de aceeaşi lege dacă un preot de la Bucureşti, unul de la Cernăuţi, unul de la Chişineu, unul de la Sibiu, unul de la Blaj, unul de la Arad, unul din Oradea-Mare, unul din Chioara şi unul de la Timişoara s-ar aduna ca să discute împreună asupra chemării lor în societatea română.

Şi toţi aceştia îi împing în deosebite direcţiuni pe bieţii români, care sunt încă pretutindeni acelaşi fel de oameni în întregul lor fel de a fi.

Mulţi vor fi zicînd că aceste deosebiri sunt fireşti şi nu pot să fie înlăturate.

Lucrul acesta nu-i adevărat : n-avem decît să ştim că ele au să fie înlăturate, să voim cu tot dinadinsul a le înlătura şi să stăruim cu toţii pentru înlăturarea lor, şi va veni neapărat timpul cînd aceiaşi vom fi şi în viaţa sufletească, cum aceiaşi aproape suntem azi în viaţa literară.

Poporul român are pretutindeni aceleaşi apucături, acelaşi temperament, aceleaşi obiceiuri, acelaşi fel de a

vedea şi de a simţi, aceeaşi fiinţă morală, şi nu avem decît să nu ne depărtăm de obîrşia neamului nostru pentru ca una să fim cu toţii şi sufleteşte.

VI

Această dare de seamă n-ar avea nici o raţiune dacă ea nu ne-ar duce la anumite regule pentru practica vieţuirii noastre : rămîne să ne dăm seamă care sunt aceste regule.

Trecem cu vederea interesele politice, pe care le vom fi avînd cu toţii, ca să fim şi ca lumea să ne ştie popor bine închegat, pe care nimeni şi nimic nu poate să-l dezbine, şi ne mărginim la interesele morale.

E mai presus de orişice îndoială că cultura cea adevărată ne face mai capabili de fericire, căci cu cît mai multe ştim şi înţelegem şi cu cît mai mult ne-am deprins a ne înălţa sufleteşte, cu atît mai mult ne bucurăm de făpturile cu care e împodobită lumea şi de plăsmuirile omeneşti, şi cu atît mai uşor ne împăcăm cu multe nevoi ale vieţii. Are deci fiecare dintre noi interesul ca să se cultiveze şi ca şi societatea în mijlocul căreia trăieşte să înainteze şi ea cît mai repede în cultură. Aceia dintre noi care au trăit în mijlocul vreunei societăţi mai culte decît cea românească, o simt aceasta adeseori cu viuă durere, fericind pe aceia în mijlocul cărora au trăit şi dorind să se mai întoarcă fie măcar şi pe un timp mai scurt la dînşii. Ostănim deci şi aducem jertfe pentru înaintarea culturală, îndemnaţi de gîndul ca copiii noştri să se poată simţi mai fericiţi decît noi.

Ultima raţiune a întregei organizaţiuni sociale e această ridicare a nivelului moral, în vederea căreia ne silim să păstrăm buna-rînduială în viaţa comună, să ne sporim bogăţiile şi să ne apărăm.

Înaintarea culturală se face însă numai prin lucrarea împreună a multora, şi cu cît mai mulţi sunt cei ce lucrează împreună, cu atît mai repede e înaintarea, căci cu atît mai larg e cercul din care se aleg muncitorii intelectuali şi asupra căruia se revarsă înrîurirea lor. Cînd e vorba de cultură, nici puţini oameni, nici mai ales un om singur nu însemnează nimic dacă mulţimea cea mare nu e primitoare faţă de lucrarea lui. Lucrăm dar noi românii cu toţii împreună fiindcă ne înţelegem mai uşor între noi decît cu alţii, şi nici România n-ar fi ajuns unde e dacă ţările învecinate nu i-ar fi dat o parte din cei mai buni muncitori intelectuali ai lor, nici ceilalţi români n-ar fi ajuns unde sunt dacă România nu şi-ar fi revărsat luminile asupra ţărilor învecinate.

Ne-am ridicat şi ne ridicăm unii prin alţii şi cu toţii prin noi înşine.

Deşi făcînd dar parte din deosebite state, îndată ce ne-am pătruns de convingerea că înaintăm mai răpede şi mai sigur dacă lucrăm împreună, nu mai avem noi, românii, să ţinem seamă de hotarele ce ne despart, căci înaintînd în cultură, serveşte fiecare cauza patriei sale. Numai oamenii lipsiţi de bunul-simţ firesc pot zice că România nu cîştigă dacă şi românii din ţările învecinate iau parte la viaţa ei comună şi tot oameni lipsiţi de bunul-simţ firesc sunt şi cei ce zic că statele învecinate nu cîştigă dacă din România se propagă cultura printre cetăţenii români ai lor.

Înrîurirea culturală e binefăcătoare deşi îşi dau silinţa de a nu se depărta de obîrşia neamului. Sunt între dînşii, ce-i drept, şi oameni care nu cunosc îndestul viaţa culturală română şi astfel nu sunt în stare să ţie seamă de toţi fraţii lor ; aceştia nu hotăresc însă mersul mişcării culturale.

Nu tot astfel e în România, de unde are să se reverse şi se şi revarsă cultura asupra întregului popor românesc. Aici numai puţini îşi dau seamă că mai sunt români şi afară de hotarele României şi aceştia grăiesc mai mult ori mai puţin în pustiu. Mersul mişcării culturale e hotărît nu de cei mai bine inspiraţi, ci de cei mai stăruitori, mai îndrăzneţi şi mai îndemînatici, care tot n-au ajuns încă să înţeleagă ce voia Eminescu, marele apostol, să ne spună cînd ne spunea încă acum vreo treizeci de ani : că România nu e simplă expresiune geografică, ci focarul cultural al celui mai mare şi destoinic popor din răsăritul Europei.

Nu e în viaţa culturală a României nici conducere unitară, nici disciplină. Numai puţini s-au pătruns de convingerea că noi cei azi în viaţă n-avem să începem nimic, ci să continuăm lucrarea începută de cei ce nu mai sînt. Lucrează dar fiecare după impulsiunile sale momentane, şi de aceea nu e nimic statornic, nimic covîrşitor, ci toate sunt în continuă prefacere. Azi se însoţesc unii ca să pornească o lucrare şi mîne iar se risipesc ca să rămîie lucrarea începută-n părăsire. Jalea ne cuprinde cînd vedem lipsa de continuitate în biserică, în învăţămînt, în lucrarea literară, în tot ceea ce priveşte ridicarea nivelului moral şi mai ales în ceea ce priveşte moravurile. Singur răul dăinuieşte.

Sunt deci în viaţa culturală a României multe pe care românii ceilalţi nu pot să le primească, ba trebuie chiar să le respingă.

Adevărul acesta trebuie să ni-l mărturisim.

Au fost frumoase zilele petrecute vara trecută în Arenele romane şi mulţi dintre cei ce au luat parte la serbările naţionale s-au întors încîntaţi şi plini de însufleţire la ai lor. N-au fost însă puţini nici cei ce s-au întors dezamăgiţi şi cuprinşi de adîncă întristare, deşi o sfială firească i-a oprit de a o şi mărturisi aceasta, ca basarabeanca cea deşteaptă care zicea : „Aici e ca la poarta iadului !“

Pentru mîngăierea celor dezamăgiţi şi întristaţi, noi cei ce cunoaştem bine viaţa comună a României trebuie să spunem că e rău, foarte rău aşa cum e, dar a fost cu mult mai rău pe timpul cînd Eminescu îşi scria satirele şi biciuia moravurile în coloanele *Timpului*. Dacă nu prin lucrarea oamenilor care sunt preocupaţi de interese practice şi caută succese imediate, prin desfăşurarea firească a lucrurilor merg toate spre îndreptare, şi trebuie să vie şi timpul cînd va fi şi în viaţa culturală a României disciplină şi conducere unitară.

Deocamdată românii, din ţările Coroanei ungare îndeosebi, să primească cu inima deschisă ceea ce e bun, să nu se sfiască a-şi mărturisi repulsiunile şi să nu fie prea mîhniţi dacă în lucrarea lor culturală nu au parte de sprijinul cuvenit. Îndeosebi ziariştii români să nu peardă niciodată din vedere că ei nu sunt salahori ai vreunui partid, ci apostoli culturali ai întregului neam românesc, şi să scrie ceea ce scriu pentru toată suflarea românească.

Vor veni apoi şi celelalte după ce se va mai fi luminat lumea.

O PRIETENIE PROBLEMATICĂ

Trăim noi România în raporturi de cea mai bună vecinătate cu monarhia austro-ungară şi profităm de toate ocaziunile ca să încredinţăm lumea despre sinceritatea intenţiilor noastre de a rămîne şi în viitor cei mai buni prieteni. Se petrec, cu toate aceste, şi pe la hotarele noastre, şi peste hotare, în regatul ungar, care ni-e şi el bun şi sincer prieten, o mulţime de lucruri, care numai a bună prietenie nu seamănă.

E, între altele, o ramură a comerţului nostru care nu mai e cu putinţă faţă de regatul ungar, deşi nu ne aflăm încă în stare de război vamal.

Încă de mult librarii noştri se plîng că li-e peste putinţă să trimită în ţările ce se ţin de regatul ungar cărţile cerute fie de librării, fie de particulari, căci se expun ca ele să fie confiscate la graniţă.

Nu poate, fără îndoială, nimeni să tăgăduiască dreptul guvernului ungar de a opri la graniţă publicaţiuni pe care le socoteşte primejdioase pentru existenţa statului ungar. El ştie mai bine decît orişicine cît e de tare statul ungar şi dacă poate ori nu să reziste faţă cu loviturile ce i se dau cu vîrful condeiului. Vorba e însă că bieţii de editori din România nu ştiu care anume sunt cărţile pe care vigilentul guvern ungar le socoteşte primejdioase, şi astfel cade într-un fel de capcană trimiţînd peste Carpaţi şi cărţi pe care n-o să le mai vadă în ochi nici el, nici cel ce le-a comandat.

Încă mai rea e capcana cînd se întîmplă că se confiscă şi cărţi care n-au fost oprite niciodată.

Sosite la graniţă, cărţile, oprite ori neoprite, au să fie examinate. Fie ele orişicît de inofensive, stau înfundate acolo pînă ce nu le vine rîndul. Dacă se-ntîmplă că-n vreuna din ele sunt şi cîteva vorbe care li se par celui însărcinat cu examinarea lor primejdioase, s-a dus pachetul întreg.

Se pune deci întrebarea : Cine sufere paguba cauzată prin întîrziere şi mai ales cine e păgubaşul, dacă sunt confiscate cărţile ?

Aceasta nu se poate şti.

Urmarea firească e că nici un neguţător nu mai îndrăzneşte să-şi trimeată marfa peste Carpaţi, unde ea trece parc-ar fi aruncată-n foc.

Ar fi cestiune de bună prietenie ca publicaţiunile care primejduiesc existenţa greu-ameninţatului stat ungar să fie restituite celui ce le-a trimis cu bună-credinţă, fără ca să-şi poată da seamă despre extrema gravitate a faptei pe care o săvîrşeşte.

Nu face însă bunul nostru vecin lucrul acesta, iar aceasta ne impune gîndul că vrea să împedece orişice comunicaţiune intelectuală între noi şi fraţii noştri din regatul ungar.

Acesta e fondul serios al cestiunii.

Ziarele nu mai pot să treacă din România în regatul ungar. Cărţile didactice sunt în mare parte oprite. Publicaţiunile de natură pur literară sunt prigonite. Toate pentru cuvîntul că ele conţin pe ici, pe colo cîte o vorbă care nu se potriveşte cu felul de a vedea al actualilor stăpînitori din regatul ungar. Aceleaşi ziare însă, aceleaşi cărţi didactice, şi aceleaşi publicaţiuni literare pot să treacă în Bucovina şi orişiunde în Austria.

E învederat că nu ceea ce se zice prin ziare, cărţi didactice ori publicaţiuni literare, ci româneasca în care se zice li se pare confiscatorilor lucru primejdios, şi ei ar confisca cu toată inima şi *Crezul*, dacă e în româneşte.

Problematică prietenie în mijlocul unei luni în care dreptul de înrîurire culturală îl are orişicine pretutindeni, unde găseşte inimi deschise.

Problematică şi fără de rost, căci cu cît mai multă silinţă-şi va da guvernul ungar de a izola pe românii din regatul ungar, cu atît mai viuă va fi şi în noi, şi într-înşii dorinţa de frăţească lucrare împreună.

Se săvîrşeşte în ţara aceasta o lucrare intelectuală foarte întinsă, atît în ceea ce priveşte ştiinţa, cît şi ca mişcare literară. E peste putinţă ca fraţii noştri, care stau înăbuşiţi şi lipsiţi de legătură cu popoarele culte ale Apusului, să nu profite de rezultatele lucrării noastre — ceea ce este în folosul nu numai al lor, ci totodată şi al patriei lor, căci o binefacere e cultura de orişiunde ar fi venind ea.

Ceea ce e bun în lucrarea noastră e bun nu numai pentru noi, ci totodată şi pentru dînşii, însuşi prin sine bun, şi prietenie adevărată va fi cu putinţă numai după ce Ungaria o va înţelege aceasta cum o înţelege Austria, care nu se sperie de fireştile legături dintre noi şi fraţii noştri.

Noi, în adevăr buni prieteni, propunem o soluţiune care ar împăca pe toată lumea : să se execute Legea pentru egala îndreptăţire a naţionalităţilor şi să li se dea românilor din regatul ungar putinţa de a-şi înfiinţa şcoli secundare, de a-şi trimite, ca în trecut, bursierii pe care-i au la universităţi din ţările apusene şi de a-şi înfiinţa o academie — ca să nu mai aibă nevoie de a-şi căuta cu jind cultura peste hotare.

UNITATEA NOASTRĂ CULTURALĂ

Stăruința, de cele mai multe ori foarte călduroasă, cu care noi românii vorbim pretutindeni și-n fiecare zi despre unitatea noastră culturală, e un semn neîndoios că ne dăm cu toții seamă despre marea primejdie ce ne amenință în urma dezvoltării culturale spre care am pornit în timpul primilor zeci de ani din secolul trecut. Mereu se dau însă pe față și porniri care dovedesc că sunt puțini cei ce-și dau seamă și despre întinderea primejdiei.

Deși risipit în mai multe state și astfel dezbinat și supus unor înrîuriri eterogene, poporul român a stăruit asupra felului său de a gîndi și asupra obiceiurilor sale cu atîta hotărîre și și-a păstrat tradițiunile și limba cu atîta sfințenie, încît putem să susținem cu oarecare mîndrie că nici unul dintre popoarele din Europa nu este atît de bine închegat sufletește ca cel român, care nu are dialecte în adevăratul înțeles al cuvîntului și a păstrat pretutindeni același fel de viață sufletească.

Luînd efectul drept cauză, mulți sunt de părere că unitatea aceasta a fost păstrată fiindcă românii erau pretutindeni de legea dreptcredincioasă a Răsăritului.

Adevărul e, din contră, că ei au stăruit în legea părinților săi fiindcă erau uniți sufletește și nu voiau să se dezbine.

Dacă n-ar fi fost aceasta, propagandele religioase adeseori foarte stăruitoare ce după vremuri s-au făcut în mijlocul poporului român nu ar fi rămas zadarnice. Masele mari ale poporului au păstrat însă cu îndîrjire legăturile tradiționale și numai pe ici, pe colo s-a lepădat de legea părintească cîte unul dintre oamenii înstrăinați prin cultură.

Cu totul altfel s-au petrecut lucrurile la alte popoare.

Croații și sîrbii sunt, la urma-urmelor, același popor, dar unii au stăruit în legea răsăriteană, iar alții au primit unirea cu biserica romano-catolică. Aceștia au primit apoi literele latinești, în vreme ce ceilalți au păstrat slovele chirilice, și astfel s-au produs două literaturi deosebite și-n cele din urmă două popoare deosebite, care adeseori se dușmănesc între ele.

Tot un singur popor au fost boemii, moravii și slovacii din Carpații Apuseni. Pornită fiind însă pe la începutul secolului trecut mișcarea culturală în Ungaria, slovacii reformați s-au despărțit încetul cu încetul de frații lor catolici din Boemia și din Moravia și azi alături de literatura cehă există și una slovăcească, iar silințele de a restabili unitatea culturală au rămas și vor și rămînea zadarnice.

În același fel s-au despărțit în curgerea veacurilor sîrbii și bulgarii, cărora țăranul român le zice și azi tot „sîrbule!“

Pretutindeni și-n toate timpurile cultura are în ceea ce privește popoarele mai mici și mai înapoiate putere dizolvantă. Bascii și-au păstrat, atît în Spania, cît și în Franța, naționalitatea, dar au perdut clasa cultă. Tot astfel și bretonii din Franța. Irlandezii și-au perdut mai întîi clasa cultă, apoi s-au lepădat și de limba lor, pe care numai puțini o mai vorbesc. În Rusia cele mai multe popoare perd clasa cultă. În Ungaria aproape întreaga clasă cultă a germanilor și o însemnată parte din clasa cultă a slovacilor și a sîrbilor încetul cu încetul s-a maghiarizat.

Clasa cultă a noastră e și ea mai mult ori mai puțin înstrăinată de popor în România într-un fel, în regatul ungar într-alt fel și iar într-alt fel în Bucovina, în Basarabia ori în deosebitele părți ale Peninsulei Balcanice, iară masele poporului își păstrează unitatea numai cîtă vreme cultura propagată prin școli nu le diferențiază sufletește.

Ni se pune deci tot mai stăruitor întrebarea : Ce facem ca să împedecăm diferențiarea și să păstrăm ori să restabilim unitatea vieții sufletești ?

Numai oameni lipsiți de judecată pot să-și facă gîndul că această problemă culturală poate să fie rezolvată politicește.

E mai presus de orișice îndoială că unitatea noastră culturală nu are să fie restabilită decît dacă de aici, din centrul vieții naționale românești, se va propaga pretutindenea unde trăiesc românii, aceeași limbă, același spirit și același fel de a vedea în ceea ce privește rostul moral al omului în lumea aceasta.

Acesta e înțelesul vorbei că pentru toți românii la București răsare soarele.

Cea mai apropiată întrebare e deci dacă răsare ori nu la București soarele, căci dacă aici e întunerec toate silințele sunt zadarnice.

Mai nainte de a ne gîndi să facem propagandă, trebuie să ne dăm seamă dacă se produce ori nu aici în centrul vieții naționale românești, o cultură care poate și merită să fie propagată, căci altfel risipim puteri vii și cheltuim roadele ostenelilor noastre în sec.

Să judecăm în toată liniștea și să ne dăm seamă ce s-a făcut și cît s-a cheltuit în timpul celor din urmă vreo douăzeci de ani peste Dunăre și peste Carpați în vederea unității culturale și să facem socoteala rezultatelor obținute. Sunt mulți cei ce dau cu socoteală că zadarnice au fost jertfele de orișice fel pentru că încercînd să facem ceea ce era peste putință, nu am făcut ceea ce trebuia să se facă.

Într-un articol de ziar nu se poate arunca destulă lumină asupra unei cestiuni atît de complicate ca aceasta ; va înțelege însă orișicine că statul român nu poate să aibă înrîurire hotărîtoare în ceea ce privește dezvoltarea culturală a întregului popor român dacă el nu poate să se impună în virtutea neîndoioasei lui superiorități în ceea ce privește disciplina intelectuală și buna-rînduială morală. Aici, acasă la noi, avem, înainte de toate, să ne împuternicim și să ne ridicăm, dacă voim să stăm în frunte, ca privirile tuturor să rămîie îndreptate asupra noastră.

Societățile culturale maghiare cheltuiesc, de exemplu, în fiecare an sute de mii de coroane spre a distribui printre români cărți, reviste și ziare ; ce am făcut și ce facem noi, ca să zădărnicim această propagandă primejdioasă ?

Tot astfel în Bucovina propaganda germană, în Basarabia cea rusească, iar peste Dunăre cea bulgărească ori cea grecească se urmează fără ca noi să fi făcut ceva spre a-i slăbi efectele.

Agitațiunile politice, orișicît de generoase ar fi ele, nu numai că nu țin loc de propagandă culturală, dar o fac pe aceasta chiar peste putință, și-n vreme ce noi ne zbuciumăm în sec, alții, lucrînd mai cu pricepere, propagă chiar prin școlile românești și-n masele mari ale poporului o cultură prin care dezbinările sufletești pătrund din ce în ce mai adînc și mai departe.

MONUMENTUL LUI AVRAM IANCU

Am citit nu tocmai de mult prin ziare că vorba e să i se ridice lui Avram Iancu un monument şi mă aşteptam să vie cineva să spună că a mai fost o dată vorba de aşa ceva şi că s-au petrecut atunci lucruri care aruncă o viuă lumină asupra timpului de curînd trecut.

N-a venit însă nimeni ; vin dar eu.

Răposatul Ioan Rusu-Şirianu fusese osîndit într-un proces de presă şi era închis la Sighidin. Unul dintre prietenii lui din copilărie, Lăzărescu de la Şiria, a adunat vreo două sute de florini şi i li-a trimis în temniţă. Rusu-Şirianu a mulţumit frumos, dar a stăruit ca banii aceia să constituie un început de fond pentru ridicarea unei cruci la monumentul lui Avram Iancu, care se află la Ţebea, sub Gorunul lui Horia.

Lumea s-a pătruns de gîndul acesta şi au fost adunaţi peste 8 000 de lei la redacţiunea ziarului *Tribuna*, unde atunci era administrator Liviu Albini.

Tot atunci se mai aflau în temniţă şi fruntaşii osîndiţi în marele proces al *Memorandului*, şi azi se poate spune că ei primeau de la Liga pentru unitatea culturală ajutoare pentru purtarea cheltuielilor din temniţă. Întîmplîndu-se ca Liga să-ntîrzie cu trimiterea ajutoarelor, întemniţaţii se aflau în mare strîmtorare. Răposatul Liviu Albini a venit dar la Bucureşti şi-a stăruit pe lîngă casierul Ligii să le trimită cît mai curînd celor din temniţă ajutoarele. A primit însă răspunsul că momentan nu sunt bani în casă, dar peste vreo opt, cel mult zece zile, banii vor fi trimişi la redacţiunea *Tribunei*.

Deoarece întemnitaţilor le era foarte greu să mai aştepte, Liviu Albini a fost înduplecat să le trimită deocamdată banii adunaţi pentru monumentul lui Avram Iancu — rămîind să-i pună la loc după ce va fi primit banii de la Ligă.

Nu pot să spun dacă Liviu Albini a primit ori nu banii aceştia. Lucru de-nsemnătate e că el a fost arestat ca delapidator al banilor adunaţi pentru monumentul lui Avram Iancu. E învederat că cineva care aflase cele puse la cale din Bucureşti l-a denunţat. Ca să-l scăpăm pe nevinovatul Liviu Albini, răposaţii Aurel Popovici şi Eugen Brote, d-l Ioan Bianu şi eu am chibzuit ca eu să dau o declaraţiune că am primit de la Liviu Albini 8 000 lei, bani adunaţi pentru monumentul lui Avram Iancu, ca să-i păstrez şi să-i predau comitetului ce se va fi constituit pentru ridicarea monumentului. Aurel Popovici şi Eugen Brote au subscris declaraţiunea aceasta ca martori.

Am trimis apoi declaraţiunea aceasta lui Liviu Albini, care a fost pus în libertate după ce a prezentat-o judecătorului de instrucţie.

Rămînea acum ca Liga să dea banii făgăduiţi.

Iar nu pot să spun dacă i-a dat ori nu. Peste cîtva timp însă, Liviu Albini iar a fost arestat. Se găsise cineva care denunţase că eu nu am primit în adevăr banii, şi am dat acea declaraţie numai ca să înşel pe judecătorii regeşti ungari.

Acum nu-l mai puteam scăpa pe Liviu Albini decît puind banii pe masă. Aceasta nu eram în stare s-o fac. Eu n-aş fi subscris declaraţiunea, dacă n-aş fi fost pe deplin încredinţat că banii vor fi puşi pe masă. Aceia însă care mă încredinţaseră nu s-au ţinut de vorbă.

M-am pomenit deci cu o adresă a consulatului austro-ungar, care mă poftea să mă prezint ca să dau informaţiuni. M-am dus. Mi s-a pus întrebarea dacă e ori nu adevărat c-am primit banii.

Ce puteam să răspund ?

Dacă spuneam că nu i-am primit, Liviu Albini era osîndit ca delapidator, iar dacă mărturiseam că i-am primit, trebuia să-i pun pe masă. Adevărul era că se făcuse abuz de buna mea credinţă, iar aceasta *atunci* nu puteam s-o spun. Am spus deci că am făcut o dată o declaraţiune în chestiunea aceasta, că nu mă abat de la acea declaraţiune şi că nu mă simt dator a da răspuns la întrebări puse mie de autoritate austro-ungară.

Peste iar cîtva timp am fost citat la judecătorul de instrucţiune de la Tribunalul de Ilfov, unde de asemenea am fost întrebat dacă am primit ori nu banii.

Am dat şi astă dată răspunsul că nu am nimic de adăogat la declaraţiunea ce am făcut în scris, care e subscrisă şi de doi martori.

Astfel bietul Liviu Albini a stat timp de un an închis în prevenţie pentru că cei ce au făgăduit banii nu s-au ţinut de vorbă.

Abia tîrziu de tot s-a găsit un om, răposatul Eugeniu Carada, care a pus banii pe masă.

S-a constituit un comitet, compus din trei membri, care a luat asupra sa sarcina de a ridica monumentul. Comitetul acesta a luat banii în primire şi i-a depus la Banca Naţională a României. Am trimis apoi recepisa băncii la apărătorul lui Liviu Albini, care a fost pus în libertate după ce i-a fost prezentată judecătorului recepisa.

Membrii acelui comitet trăiesc şi astăzi toţi trei : suntem d-nii I. Bibicescu, Procopie Dumitrescu şi eu.

Banii sunt ori cel puţin ar trebui să fie, dar noi nu-i mai avem.

Liviu Albini a fost, ce-i drept, pus în libertate, dar guvernul ungar nu s-a împăcat cu gîndul că banii adunaţi de către cetăţeni ai regatului ungar să fie păstraţi la o bancă din România şi a stăruit ca ei să fie depuşi la o bancă din regatul ungar. Banii au fost deci trecuţi la „Victoria“ din Arad. De aici apoi guvernul ungar i-a luat şi i-a dăruit Asociaţiunii transilvane — aşa-zisei Astra — cu condiţiunea ca să nu-i păstreze, ci să-i cheltuiască.

Eu sunt, cu toate acestea, încredinţat că, în împrejurările de azi, Astra nu-i va cheltui decît pentru scopul în vederea căruia au fost adunaţi.

ÎN COLABORARE

SERBAREA DE LA PUTNA. APEL CĂTRE ONORATUL PUBLIC ROMÂN

Luînd junimea română academică din Viena în consideraţiune că o amînare a serbărei întru memoria lui Ştefan cel Mare ar produce dezinteres pentru totdeauna, a decis în adunarea sa generală de la 10 iuniu a. c. cum că : *Comitetul central se însărcinează a executa serbarea cu mijloacele de care dispune — în 27 august 1871.*

Primind comitetul această sarcină grea, păşeşte din nou — rezolut şi plin de însufleţire la realizarea scopului măreţ. În darn sunt însă neînsemnatele puteri ale unui comitet ! În darn este zelul modest al unei junimi ! Serbarea de la Putna n-are să fie serbarea unui comitet, a unei junimi : serbarea de la Putna trebuie să fie un act produs de o naţiune întreagă ; serbarea de la Putna are să fie întrunirea naţiunei române în suvenirile trecutului, în însufleţirea prezentului şi în speranţele viitorului. În trecutul neguros al naţiunei române sunt multe puncte strălucitoare : unul dintre aceste, cel mai strălucitori este acela în care apare umbra măreaţă a lui Ştefan cel Mare ; pre lîngă aceasta suvenire să ne adunăm ; la mormîntul acestui bărbat să ne dăm mîna, aici să o zicem în faţa lumei : „Am avut un trecut şi voim a avea un viitor !“

Iată ideea ! Iată scopul serbării ! Nu junimea română academică a produs ideea serbării întru memoria lui Ştefan cel Mare : ea purcede din conştiinţa naţională română. Naţiunea română voieşte cultură, şi *cultura ei trebuie să fie una :* omogenă la Prut şi la Lomniş, omogenă în sînul Carpaţilor cărunţi şi pe malurile umede ale Dunărei bătrîne! Şi viitorul, cultura viitorului, unitatea spirituală a viitorului zace în noi, în generaţiunile prezentului.

Cu mijloacele de care comitetul dispune, serbarea nu se va putea aranja în un mod demn de umbra măreaţă a eroului, la al cărui mormînt mi-am ales altariul, nu în un mod care să facă onoare junimei academice a naţiunei române. Sperăm însă că cu ajutorul onoratului public român mijloacele noastre se vor putea înmulţi şi noi vom putea aranja o serbare cel puţin modestă: seriozitatea şi însufleţirea generală o vor face grandioasă. Nenorocirea care a lovit fondul serbării nu poate înnegura scopul care serbarea l-a avut: fatalitatea nu poate să triumfeze preste o idee. Suntem de fermă convingere cum că publicul român neci pînă azi nu a perdut din zelul său nobil, faţă de cauzele măreţe.

Apelăm dar la naţionalismul tuturor românilor, rugînd pre toţi acei fraţi ai noştri cari voiesc a conlucra spre realizarea serbării să binevoiască a se pune în corespondinţă cu comitetul central.

Comitetul primeşte corespondinţele şi contribuirile sub adresa: Vas. Bumbac, Viena, Universitate.

Viena, în 14 iuniu 1871

V. Bumbac,
vicepreşedinte

Ioan Slavici,
secretariu

III. LIMBĂ ŞI STIL

MOŞ NIŢĂ ASUPRA STĂRILOR NOASTRE

Şi apoi cinstiţilor boieri, jupînilor cîrciogari şi fraţilor plugari ! Vorba să fie, vorba despre întîmplările petrecute în vremile de mai înainte, precum ele se petrec şi în ziua de astăzi. Să fiţi cu băgare de seamă la vorbele ce am să vi spun, căci multă înţelepciune veţi scoate din ele, mai multă decît ce veţi afla. N-am să vi vorbesc, după cum este în uz în zilele de astăzi, cu vorbe sucite şi cu zîceri încîlcite ; n-am să vi vorbesc pentru ca să-mi ascund cugetele ; îmi voi înşira povestea precum s-a obicinuit în vremile bătrîne cu vorbe proaste şi cu zîceri linse ; am să vorbesc pentru ca să vi descoper tainele sufletului meu. Fiţi dară cu luare-aminte, căci eu sum *Moş Niţă*, peste care multe vremi, multe necazuri şi multe bucurii au trecut ; eu sum Moş Niţă cu barba pînă-n brîu, sub ai cărui ochi s-au petrecut şi se petrec întîmplările unei întregi lumi. Moş Niţă — o poveste învechită, care însă şi astăzi cuprinde tainele vieţii, o oală spartă, rămasă încă din ziua de cununie, care însă pînă în ziua de astăzi s-a păstrat în semn de aducere-aminte, o carte veche, în care numai acela poate să cetească care cunoaşte taina vremilor de demult... Şi vorbi-voi despre întîmplările din vremile bătrîne, precum ele se potrivesc la viaţa de astăzi şi despre întîmplările de astăzi, precum ele se potrivesc la vremile bătrîne... Căci bine să vi-o însemnaţi ! lumea de astăzi şi lumea de odinioară sunt două lumi deosebite : una, cea bătrînă, o lume înţeleaptă, care însăşi se numea

„sfiită" şi pre care oamenii de astăzi o numesc proastă, iară alta cea de astăzi, o lume încurcată, care însăşi se numeşte „inteligentă" şi care oamenii din vremile de demult sperau că are să fie frumoasă. Deosebirea între aceste două lumi este măsura după care avem să preţuim lumea asta iscusită astăzi.

Dar fiindcă s-a obicinuit încă din vremile bătrîne ca, la împrospătarea anului, oamenii să-şi zică vorbe bune şi să-şi poftească toate cele dorite : mult noroc s-aveţi în anul cel nou ; sănătatea să nu vă părăsească ; veseli să fiţi şi în mijlocul necazurilor ! Îndestuliţi să vă simţiţi şi cu cel puţin ce puteţi avea !

De aci înainte nu vi mai doresc nici o fericire. Sănătate, veselie şi *îndestulire ;* cine nu este îndestulit cu atîta, nici d-atîta n-are parte !

Căci să vedeţi ! Lumea stă locului ; vremea vremuieşte ; iară întîmplările se gonesc unele pre altele urmîndu-se neîncetat şi în strînsă legătură, curgînd una dintr-alta, precum într-un nesăvîrşit lanţ curge verigă din verigă. Se face ziuă : soarele se rădică la odihna de meazăzi ; scapătă şi se face seară, din seară noapte, din noapte ziuă. Zi urmează după ziuă, după primăvară — vara, după vară — toamna, după toamnă— iarnă. Jocul se începe din nou : anu urmează după an, vrîstă după vrîstă, viaţă după viaţă. Vieţi, veacuri, seminţii, lumi întregi, totul se iveşte într-astă lume, se învecheşte, îmbătrîneşte şi pere ; numai una este care rămîne de-a pururea tot aceea, proaspătă, deopotrivă jună şi plină de putere zemislitoare, „firea firei", vîlva întîmplărilor, lumea asta în care ne petrecem noi ca neşte întîmplări trecătoare. În mijlocul unor atît de schimbăcioase întîmplări omul este ca roata unei mori pe apă. Fieştecare scară, fieştecare dinte, fieştecare lopăţică este o părticică, fieştecare învîrtitură a roatei — cîte un an din viaţă. La începutul fiecărui an se începe tot acea poveste învechită. Nimic nou. Tot acea roată trece pe tot acea cale. Pentru aceea, fiecare om poartă în sine condiţiunile stărilor sale : *Gura satului* rămîne *Gura satului, Familia* rămîne *Familia, Albina — Albina, Federaţiunea — Federaţiune, Gazeta — Gazeta, Telegraful — Telegraf,* şi dacă *Patria* ar fi rămas, şi ea ar rămîne tot *Patrie* şi în anul viitori.

Anul nou nu face oameni noi : care nu se schimbă însuşi rămîne precum a fost. Doresc dar încă un lucru : o schimbare în sufletele românilor. *Mai puţini înţelepţi* şi *mai mulţi oameni cuminţi* — mai multe oi şi mai puţini păstori — puţini „anteluptători" şi mai mulţi „mitocani".

Şi să vedeţi încă un lucru ! Precum roata moarei este purtată de valurile apei, astfel omul, în sarbeda sa viaţă, este purtat de către întîmplările ce se petrec împregiurul său, de către împregiurările între cari l-a aruncat întîmplarea sagace. Şi, precum roata morii se învecheşte şi apoi ajunge, ştim unde, purtat de către valurile vieţii, şi omul se învecheşte şi apoi ajunge, ştim unde... Doresc dar încă una : ca roatele ce poartă mişcarea vieţii noastre să fie pe cît se poate de puţine ; ca ele să nu se învîrtească după bunul lor plac, ci după cum le poartă valurile vieţii obşteşti, şi, în sfîrşit, ca roatele învechite să ajungă, ştim unde...

Iară fiecăruia, dintre aceia cari au să fie în noul an primejduiţi de către vorba lui Moş Niţă, li doresc îndelungată răbdare şi răbduriu sufletul.

ODINIOARĂ ŞI ASTĂZI

...Şi, fiindcă oamenii nu sunt precum erau odinioară, vremile s-au schimbat ; iară după ce vremile s-au schimbat, oamenii de astăzi nu mai sunt precum erau cei din vremile bătrîne. Căci, să vedeţi ! oamenii dau timpului anumitul caracter — iară caracterul timpului formează pre oameni.

Odinioară erau *„nemeşi"* cu *„pei de cîne"*, şi *iobagi* ce n-aveau pele de cîne. Astăzi toţi oamenii n-au pele de cîne, căci dacă unii dintre dînşii chiar ar avea pei de cîne, înaintea lumii ei şi-arată numai pelea lor de om. Adecă : odinioară oamenii îşi purtau cînia în faţa tuturora, astăzi ei o ascund.

Tocmai pentru aceea odinioară era mai bine decît astăzi, pentru că odinioară oamenii puteau să ştie de care oameni au să se ferească, fiind aceştia însemnaţi cu peile lor de cîne, iară astăzi toţi oamenii-şi seamănă în arătarea lor din afară. Adecă : odinioară aveam numai aristocrați cu pei de cîne, astăzi avem și aristocrați fără pei de cîne. Și acești noi aristocrați sunt nu numai mai răi, dar totodată și mai ridicoli decît aceia după sistemul vechi. Odinioară oamenii se simțeau chemați să domnească asupra altora — în urma unei credințe *rătăcite* : cum că ei — prin nașterea lor — sunt suflete superioare. Astăzi oamenii ar voi să domnească în urma unei credințe răutăcioase : cum că ei, prin cultura (?) lor, sunt ființe mai aproape de Dumnezeire. Ca și cînd nu tocmai cultura ar trebui să-i lumineze, cum că — la urma-urmelor — ei sunt numai oameni.

Dar mai cu deosebire pentru noi, românii, erau vremile de demult mai bune decît celea de astăzi.

Odinioară toți românii erau într-o stare deopotrivă rea ; dar, cu această rea stare, toți erau deopotrivă îndestuliți. Acuma — o foarte mică parte se află într-o stare mai bună, pentru că cealaltă parte, mai mare, se află într-o stare mai rea decît odinioară. Și apoi tocmai partea din starea cea mai bună este acea mai neîndestulită. Și pentru ce ? Pentru că odinioară — din cînd în cînd — se ivea cîte un om, grăia o vorbă grea, și apoi ce unul grăia făceau toți ceilalți. Astăzi : toți voiesc să grăiască și astfel nu rămîne nici unul care să și facă. Pesemne în vremile [de] demult erau mai puțin români ce făceau pretenție la „înțelepciune“. Astăzi fiecare român este *„sarea pămîntului“*. Pentru aceea, este viața noastră atît de sărată.

Odinioară oamenii scriau și cu „slove“, cu „potcoave“, cu „buchii mari“. Ei știau însă ca acestor „buchi“ să li deie un sens plăcut. Cum ? Odinioară oamenii scriau numai pentru [ca] să-și arete cuprinsul sufletului lor, ca să arete *ce sunt* ; pentru aceea scrisa lor ajungea ceva, atîta cît scrietorul. Nime nu voia să vîndă mai mult decît ce avea în modestul său magazin. Astăzi ? ! Oamenii scriu cu „litere“, dar nu sunt în stare ca acestor litere să le deie un înțeles românesc. Pentru ce ? Oamenii de astăzi scriu numai pentru ca să arete *că ei sunt ce nu sunt* : pentru aceea scrisa lor n-ajunge nimic, nici chiar numai atîta cît scrietorul. Fiecare voiește să vîndă mai mult decît ce are în magazinul său, să pară mai învățat decît ce este, mai înțelept decît ce poate să fie, și mai românesc decît ce este chiar și românul. Oamenii nu scriu în *stil poporal*, pentru că ei voiesc să arete că sunt *oameni inteligenți* ; ei scriu cu vorbe latine și în zîceri nemțești, pentru că ei voiesc să arete cum că au învățat și latinește, ba chiar și nemțește. Iar pentru ca să arate adîncimea filosofică în cugetare, românii de astăzi scriu atît de încurcat, încît chiar nici înșiși nu pot să pătrundă în adîncul scrisei lor... În sfîrșit, românii de astăzi sunt o „nație“ proprie !

Odinioară era mai puține „bucfare“, și se cetea mai mult ; astăzi avem mai multe „opuri“, și se cetește mai puțin : pentru că în „bucfariu“ era cuprins — *numai ce știa* scrietoriul, iară în opuri este cuprins numai *ce nu știe* literatul. Apoi pre acela, care însuși n-a știut ce a zis, nime nu poate să-l priceapă.

Odinioară aveam o singură „gazetă“. Asta ni da știre despre trebile tuturor românilor. Deci n-avea vreme ca să se ocupe și de fleacuri. Astăzi avem o mulțime de „jurnale“, fieștecare numai pentru o parte a românilor. Deci „jurnalele“ astăzi au vreme să se ocupe și de fleacuri. Cînd era o singură gazetă, asta una se bătea în cap cu alte „foi“ — străine. De cînd însă sunt mai multe „jurnale“ române, ele se bat între sine. Astfeli, „jurnalele“ sunt un salon public, în care oamenii se pot batjocori unii pre alții, iară *„jurnaliștii“* sunt niște oameni, cari pentru anumite *„diurne“*, aranjează publicului o serie de „scene galante“.

Odinioară — „în pravoslavnica sfînta biserica ortodoxă“ — păstorirea asupra credincioasei turme creștine era dată în părinteștile mîni ale preosfințiților arhierei și cuvioși părinți, sfetnici ai scaunului bisericesc ; astăzi *ilustritățile-lor* episcopii diecezani dimpreună cu *clerul* român compus din reverenzii și — *disimii domni* preoți, *este și sunt* obiectul, asupra căruia *domnii „inteligenți“* — mireni-laici — în momentele de dispoziție își varsă prisosul veninului. Pentru-aceea, odinioară, deși alenea, trebile mergeau înainte, fiindcă erau împinse de către un singur om — într-o singură direcție, astăzi totul, întreaga maşinărie, compusă cu atîta măiestrie, stă locului, pentru că prea multe voinţe înrîuresc asupra ei şi prea mulţi oameni, în prea multe direcţii o împing. Repet: s-au sporit oamenii *„înţelepţi"*.

Hei! dar bine era precum era în vremile bătrîne!

Atunci *„credincioşii"* se apropiau cu evlavie de sfintele altare d-zeeşti; acuma *„cetăţenii"* păşesc plini de conştiinţa de demnitate în biserică. Atunci *popa* ştia numai să *cînte* şi să cetească *Sînta Evangelie;* acuma *„preotul"* ştie latineşte, nemţeşte, ungureşte, cunoaşte fel de fel de ştiinţe, numai să cînte şi să cetească cu destulă frică creştinească *Sînta Evangelie* nu ştie. Odinioară popii erau *slugile* lui Dumnezeu, astăzi preoţii sunt *funcţionarii* alegătorilor săi... Da! lumea s-a înţeleptit! Căci odinioară preoţii se *hrăneau* din „darurile" credincioşilor, iară astăzi credincioşii se *îmbată* la alegerile preoţilor.

În multe privinţe se deosebeşte încă lumea de astăzi de aceea mai de demult; dar eu, ca om înţelept, trebuieşte să pun capăt asemănărilor, nu pentru că s-ar putea supăra oamenii de astăzi, zicîndu-le adevărul în faţă, ci pentru că lumea bătrînă s-ar întrista insinuîndu-i-se încă cîteva dintre păcatele lumii, pentru a cărui bine ea atît de mult a muncit.

CONTICUERE OMNES INTENTIQUE ORA TENEBANT, CĂCI DE LA BLAJ A SUNAT VOCE ŞI GRAI POPULAR!

...Iară după ce mi-a venit spre cunoştiinţă cum că o mare parte a *„românilor inteligenţi"* îşi frămîntă minţile asupra întrebării cum că — anume: Cum este de priceput că *acea foaie română, care ar vrea să fie cea mai poporală, este scrisă în cea mai impoporală limbă?* Şi eu ca o mică parte din această *inteligentă* parte a poporului român, am cetit un nr. din *Economul* şi mi-am zis: *„Cît ar fi de bine dacă şi românii ar pricepe ce stă scris într-această frumoasă carte!"* Veni-vor oare vremi, cînd şi românii să aibă o foaie scrisă pentru *popor*, şi nu numai tot pentru *inteligenţi?!"*

Iar cînd eu grăiam aceste cuvinte, un neamţ venit în ţara noastră din fericita Bohemie, încă pe vremile *„Wassag-terism*-ului", îmi răspunse cu glas duios prin o întrebare îndoielnică: *„Sprechen Sie nicht Latein?"*, ce după vorba românească va să zică: „Nu pricepi limba blăjenilor?"... Eu — sărmanul de mine! — dedui din umeri şi tăcui... Căci să vedeţi! neamţul dracului pricepea mai bine ce sta scris în cartea cea din Blaj, pentru că neamţul *a învăţat latineşte*... „A-a-a! îmi grăi el, în sfîrşit: *„Das «Hochromänische», das ist 'mal eine schöne Sprache; man muss nur Latein kennen und französisch, italienisch und spanisch sprechen, und da versteht man alles!"*, ce după graiul român va să zică: „Limba păsărarilor români este atît de măiastră, încît toţi o pricep *numai românii nu"*.

Mai multă vorbă n-am făcut cu neamţul, pentru c-am putut să văd că nici el n-a cetit „fabulele lui Ţichindeal"... Da! Pentru ce! Să vedeţi! Ţichindeal, om din vremile bătrîne, a scris astfel, precum îndeobşte oamenii vorbeau, pentru că n-avea să se teamă că oamenii vor pricepe ce el a scris; oamenii de astăzi, pesemne, *se tem* că *ei vor fi pricepuţi*, pentru aceea scriu într-o limbă, pe care nime n-o vorbeşte — deci, pe care nime nu poate s-o priceapă.

NOVELE DE N. GANEA

Sub acest titlu a apărut, sînt acum vreo doi ani, cea mai mare colecţie de novele româneşti, şi tot sub acest titlu d-l Ilie Trăilă face în nr-l 19 a. c. al *Familiei* o dare de seamă asupra acestei colecţiuni.

Dările de seamă făcute asupra lucrărilor literare date de curînd publicităţii au mai ales scopul de a îndemna publicul să citească ori să nu citească noua carte, asupra căreia s-a făcut darea de seamă. Ceea ce noi numim critică, de cele mai multe ori nu este decît întemeiarea unei apreţieri literare, care trebuie să rezulte destul de lămurit din orişice dare de seamă, căci pentru cei mai mulţi dintre cetitorii dării de seamă un singur lucru e important : dacă e să-şi cumpere cartea şi să o citească ori nu. Acest lucru nu rezultă destul de lămurit din darea de seamă a d-lui Trăilă.

Fără îndoială d-sa nu va fi voind să pună la îndoială că *Novelele* lui N. Ganea sînt o carte pe care tinerimea noastră şi mai ales cea din Ardeal, Ţara Ungurească şi Bănat e bine să o citească ; însă d-sa nu exprimă această părere, ba pleacă din nişte premise care pe mulţi dintre cetitori ar putea să-i ducă la concluzia că e cel puţin de prisos a mai ceti şi novelele, după ce am cetit o dată darea de seamă făcută asupra lor.

Înainte de toate d-sa zice :

„Novela, *ca să corespunză scopului şi să aibă o valoare oareşicare,* trebuie să ţintească la o convingere morală, pentru care autorul voieşte să-l cîştige pe cetitor : novela trebuie să cuprinză o învăţătură.“

În urmă d-sa zice :

„Ei, dar d-l Gane scrie novele fără de-a urmări vreun scop învederat...“

Concluzia ar fi dar, că novelele scrise de d-l Gane nu pot *„să corespunză scopului şi să aibă o valoare oareşicare“.*

Această concluzie e falsă, pentru că cea dintîi dintre premise e greşită.

Scopul poeziei, dacă s-ar putea vorbi de scop în poezie, ar fi de a produce o emoţie, emoţia ce l-a făcut pe poet să scrie. Tendenţa, în novelă întocmai ca-n orişicare alt gen de poezie, este un defect, deoarece ea se pune în potriva celei mai de căpetenie cerinţe de fond a poeziei, adevărul estetic, care cere ca nu una să ne zică gura şi alta să ne fie în minte. Singură poezia didactică poate să urmărească scopuri străine de firea poeziei şi „trebuie să cuprinză o învăţătură“, dar tocmai de aceea mulţi dintre estetici stau la îndoială dacă poate ori nu să fie vorba de o *„poezie“* didactică.

Novela nu e însă, ca fabula ori parabola, un gen de poezie didactică, şi aşa lipsa de tendenţă nu este un defect, ci o calitate a novelelor lui Ganea.

Întrebarea e dacă aceste novele sînt ori nu interesante şi dacă produc ori nu o emoţie mai mult ori mai puţin binefăcătoare.

Nimeni nu are dreptul de a pune la îndoială că d-l Trăilă a cetit cu mulţumire aceste novele, dintre care unele au fost gustate chiar şi de publicul german, pentru care nişte figuri ca *Şanta* ori *Andrei Florea Curcanul* nu pot să aibă farmecul pe care-l au pentru noi. Însă d-sa a avut şi oarecare nemulţumiri în timpul cetirii şi ne face împărtăşire mai ales despre aceste.

Ceea ce l-a jignit pe d-l Trăilă e cu deosebire limba novelelor.

Atît de mare e această supărare, încît îl face să generalizeze cestiunea şi să-şi îndrepteze critica contra întregei mişcări literare din Ţară.

„D-l Manliu — zice d-sa — în cartea sa *Curs de literatură*, citează pe d-l Ganea, Slavici și Negruzzi ca pe noveliștii de mustră.“

„Așadară d-l Gane, de ale cărui novele vom vorbi, ocupă locul de frunte.“

„Societatea «Junimea» anunță mereu de un timp încoace novelele d-lui Gane între «publicațiile» sale ; Academia Română a ales pe d-l Gane membru corespondent al său, iară d-l Maiorescu și N. Xenopol laudă [cu] putere scrierile d-lui Gane — în privința limbei românești. Avem prin urmare a face cu o carte de valoare recunoscută și cu un factor însămnat în literatură (!).“

Sămnul de exclamație e pus de d-l Trăilă, și acest sămn, pus aici, nu poate să aibă decît înțelesul că o carte ca cea scrisă de Gane numai într-o lume zăpăcită poate să treacă drept o „carte de valoare“ și toți cei ce-l socotesc pe Gane drept „un factor însămnat în literatură“, toți, de la N. Xenopol, pînă la Academie, sînt porniți pe o cale greșită.

Fără îndoială dar, sămnul de exclamație e pus cam în pripă și nu se va supăra nimeni dacă voi zice că un român din Arad, din Lugoj ori din Oradea-Mare nu prea e competent de a se rosti asupra limbei novelelor lui Gane. Limba aceasta nu e limba poporului, nici limbă de mahala ori jargon moldovenesc, cum zice d-l Trăilă, ci limba claselor culte din România : nu prea pot dar să se pronunțe asupra ei decît aceia care fac parte din aceste clase. Căci — vorba cu țara gheboșilor : în materie de limbă deprinderea este cel mai hotărîtor element, și din aceea că d-lui Trăilă nu-i place limba novelelor lui Ganea nu urmează neapărat că Ganea scrie rău, ci s-ar putea trage și concluzia că d-l Trăilă e deprins a ceti cărți scrise în o altă limbă, poate mai rea, și a vorbi cu oameni care vorbesc rău românește, mai rău decît d-sa, care scrie bine. Limba lui Maiorescu, a lui Odobescu ori a lui Creangă pot să placă orișicui, deoarece Maiorescu scrie-ntr-un fel de limbă literară română, Odobescu combină limba poporului cu a cronicarilor, iară Creangă scrie-n limba poporului, așa cum o găsim pretutindeni : aceea însă ce Creangă e pentru limba poporului, e Gane pentru limba claselor culte din România. Și fără îndoială această limbă are și ea drepturile ei și ar fi bine să recunoaștem odată cu toții aceste drepturi.

Noi nu știm ce înțelege d-l Trăilă sub „un cuvînt românesc“, socotim însă că „românesc“ e cuvîntul pe care-l înțeleg și întrebuințează foarte mulți români și care nu poate să fie înlocuit prin altul tot atît de bine înțeles și tot atît de des întrebuințat. Astfel noi avem trei cuvinte care exprimă aproape aceeași noțiune : „surugiu“, „vizitiu“ și „mînaciu“. „Vizitiu“ îl supără pe d-l Trăilă ; i-o fi plăcînd mai mult „surugiu“ și încă mai mult „mînaciu“. Însă cuvîntul „mînaciu“, pe care-l găsim în o poezie a lui Văcărescu, nu mai e astăzi întrebuințat de nimeni, e dar un „arhaism“. Iară „vizitiul“ nu e „surugiu“ și „surugiu“ nu e „vizitiu“. Vizitiul poartă mănuși și pălărie înaltă, el este „mînaciul de paradă“, iară surugiul poartă haine de plăieș și pălărie cu panglici, el e „mînaciul de călătorie“. Nu are dar să zică boierul din România „vizitiu în loc de „surugiu“, nici „surugiu“ în loc de „vizitiu“, pentru că el are și vizitiu și surugiu.

Tot așa e și cu un alt cuvînt, care-l supără pe d-l Trăilă. „Feredeu“ va să zică o baie rece, iară „baie“ — una caldă. Încetul cu încetul însă cuvîntul „baie“ se aplică și la băile reci, ceea ce desigur nu este un cîștig, ci o pierdere pentru limba noastră. Căci chiar țăranul de la Șiria, în fundul Țării Ungurești, zice „e cald ca-n baie“ și numește baia rece „un feredeu“.

Tot așa e și cuvîntul „heleșteu“, care de asemenea îl supără pe d-l Trăilă. „Heleșteu“ e lacul în care se prăsesc peștii, iară „pescărie“ e piața unde se vinde pește ori locul unde se ține peștele prins. Adecă „pescărie“ nu e „heleșteu“ și „heleșteu“ nu e „pescărie“.

Și așa e cu toate cuvintele străine, pe care le-am primit alăturea cu alte cuvinte mai românești în limba noastră : ele sînt niște mijloace care înlesnesc vorbirea scurtă și, cu toate aceste, clară și precisă, pentru că exprimă fiecare o parte hotărîtă din sfera noțiunii generale. Avem : țarină, cîmp, ogor, miriște, pămînturi, holdă, lan și dulău ; avem : pădure, codru, dumbravă, crîng, spiniș și tufiș ; avem : lucru, muncă, clacă, robotă și lucrare ; avem : vîlnic, cătrință, opreg, fotă, pestelcă, șurț și cîrpă. Ceea ce a făcut poporul, fac și clasele culte din România, și-o fac cu același drept, întemeiați pe aceleași legi nestrămutate ale formării limbilor. De aceea vom găsi în limba vorbită de aceste clase, alăturea cu cuvinte de origine romanică, altele de origine „străină“ ori cuvinte luate din deosebite limbi străine întrebuințate pentru exprimarea deosebitelor părți din sfera aceleiași noțiuni. Multe din aceste cuvinte pot să le pară unora dintre românii din Ardeal ori din Țara Ungurească cu totul străine: n-au decît să scrie și ei și să le înlocuiască cu altele tot atît de răspîndite și tot atît de precise în înțelesul lor, dar mai românești.

Nu poate însă un scriitor să întrebuințeze cuvinte neîntrebuințate de aceia la care se adresează. Scriem pentru ca să fim înțeleși; alegem dar cuvintele care pot să producă în mintea cetitorilor ideea noastră. Este o mare greșeală de a pretinde ca autorii să-și facă limba: ei trebuie să scrie cît se poate de bine în limba cercului, mai îngust ori mai larg, la care se adresează. Gane a scris în limba claselor culte din România, și aceste clase, ele înseși spun că a scris foarte bine: acesta e, cred eu, un cuvînt destul de puternic spre a recomanda tinerimei noastre din așa-numitele țări supuse Coroanei Sfîntului Ștefan cetirea novelelor lui Gane. Căci e bine ca ei să cunoască și să-și însușească această limbă. O cere interesul unității noastre literare.

O știm cu toții că direcția culturii noastre moderne purcede din Ardeal: la Blaj s-au stabilit principiile generale pe care se întemeiază întreaga viață modernă a poporului român; la Blaj s-au ivit ideile care azi ne stăpînesc, și din Blaj au fost propagate aceste idei. Însă ele nu pot să fie aplicate decît în statul român; numai statul român poate să fie purtătorul culturii noastre naționale. Aici, unde toate atîrnă de români, și numai aici se vor putea realiza cu timpul ideile care ne stăpînesc pe toți. Și-ar fi din partea românilor din alte țări o prezumție de a voi să mai deie și de azi înainte direcția înaintării noastre mai ales în ceea ce privește limba, căci ei trăiesc în niște țări unde sînt siliți a vorbi și a scrie mult în limbi străine. Apoi sînt legi firești, ca-n toate lucrurile, și-n dezvoltarea unei limbi. Românii din România își formează, potrivit cu nevoile vieții lor publice și private și potrivit mai ales cu înrîuririle la care a fost și e supusă țara lor, o limbă curentă și nu vor primi niciodată în locul acestei limbi vreo alta, făcută de frații lor, cari au alte nevoi și sînt supuși la alte înrîuriri. Trebuie dar ca aceștia să primească pe cea din România; ori nu vom ajunge niciodată să vorbim și [să] scriem în aceeași limbă. Rămîne numai ca și românii din alte țări să scrie mult și să producă lucrări literare de valoare, pentru ca să străbată cu limba lor în Țară și să-și deie prin aceasta partea lor de material pentru limba noastră literară, o limbă care va fi vorbită și înțeleasă de toți cărturarii români, care însă nu s-a format încă.

Novelele lui N. Gane sînt un însămnat pas spre formarea acestei limbi și în același timp un încă mai însămnat progres față de novelele lui Costache Negruzzi ori cu ale lui A. Odobescu, care este unul din cei mai eminenți literați ai noștri, însă numai în rîndul al doilea novelist. E dar de dorit ca tinerii noștri și mai ales domnișoarele noastre să citească novelele lui Gane și să știe că-n limba acestor novele se vorbește românește prin saloanele din Iași și București. Și pot să fie încredințate „duducile“ noastre că n-are să le pară niciodată rău și că, cetind aceste novele, mulțumirea va covîrși supărările despre care d-l Trăilă le face împărtășire în darea sa de seamă.

UN REGULAMENT

Biserica română greco-orientală are trebuinţă de un regulament de procedură disciplinară şi congresul de mult acum a însărcinat consistorul să prezenteze un proiect pentru un asemenea regulament.

Ani au trecut însă şi iar ani, fără ca consistorul să fi executat hotărîrea congresului.

În ajunul actualei sesiuni congresuale s-a lucrat foarte mult atît în cancelaria Metropoliei, cît şi în consistorul metropolitan, dar s-a lucrat în ruptul capului ca să se facă în cîteva săptămîni ceea ce nu s-a făcut în timp de un deceniu.

Una dintre aceste lucrări săvîrşite în pripă e, precum se vede, şi proiectul de regulament pentru procedura disciplinară, pe care consistorul l-a discutat chiar în timpul pre cînd congresul era întrunit, apoi l-a prezentat congresului ca să-l voteze.

Nu trebuie dar să ne prinză mirare dacă, din mai multe puncte de vedere, acest regulament este o adevărată grădină de frumuseţi.

Atît pentru delectarea cetitorilor noştri, cît şi pentru punerea la rezon a celor ce vor mai primi pe viitor sarcina de a croi legi, vom scoate la iveală cîteva din aceste frumuseţi.

Ne mărginim la limba proiectului şi la apreţiarea lui din punctul de vedere al preciziunii.

Legea trebuie să fie în toate părţile ei formulată cu deplină preciziune, astfel ca nimeni să nu-i poată da decît înţelesul pe care l-a intenţionat legiuitorul.

Pentru ca să poată croi asemenea legi precis formulate, legiuitorul trebuie înainte de toate să aibă un cap clar şi să fie dumerit asupra condiţiilor *logice* ale exprimării unei cugetări oarecare.

Mai trebuie însă să aibă în deplina sa stăpînire şi limba în care formulează legea, trebuie să ştie hotărît care anume e cuvîntul pe care trebuie să-l întrebuinţeze, şi cum să se folosească de acest cuvînt pentru ca să exprime cugetarea pe care o intenţionează.

Pot dar să fie în lege scăderi *logice,* pot să fie scăderi *sintactice,* pot să fie scăderi *etimologice* şi pot să fie scăderi *lexicale.*

Ne vom mărgini de astă dată la frumseţile *logice* ale proiectului pe care congresul l-a primit, ce-i drept, numai în mod provizoriu.

Primul paragraf e întitulat *Persoanele supuse disciplinei.* În paragraf însă se zice :

„*Judecătoriei disciplinare* sînt supuse şi vor fi tractate după normele regulamentului prezent : toate persoanele însărcinate cu funcţiuni bisericeşti, şcolare şi fundaţionale ; de asemenea şi candidaţii la preoţie în învăţătorie.

Cauze de această natură în privinţa arhiereilor şi călugărilor din mănăstiri se regulează prin sinodul arhieresc.“

În titlu se vorbeşte despre „*persoane supuse* «disciplinei»“, iar în paragraf despre persoane „*supuse «judecătoriei» disciplinare*“.

Adevărul este că toate feţele bisericeşti sunt supuse „disciplinei“ ; unele dintre ele nu au însă să fie judecate de „judecătorie“, ci de sinodul arhieresc.

Legiuitorul ni-o spune însă aceasta în o formulare atît de difuză, încît nu mai ştim unde să-i punem pe călugării care nu sunt „în mănăstiri“. După textul legii, ei nu intră în categoria „călugărilor din mănăstiri“, ci poate în a persoanelor „însărcinate cu funcţiuni bisericeşti şcolare şi fundaţionale“. Dar dacă nu sînt nici „în mănăstire“, nici asemenea „persoane“, atunci nu mai sînt supuse disciplinei ?

Paragraful ar avea dar să precizeze competenţa forurilor chemate a se pronunţa în materie disciplinară ; nu o face însă aceasta aşa, ca să nu mai rămînă nici o îndoială fieştecare unde anume are să fie judecat, ci ne lasă să presupunem că nu se face nici o deosebire între călugării „însărcinaţi cu funcţiuni bisericeşti“ şi mirenii care ocupă asemenea funcţiuni, deşi legile bisericeşti îi supun pe călugări, fie ei în mănăstire ori în case particulare, la o mai severă disciplină ca pe alţi creştini.

Paragraful 2 e pus sub titlul *Delictele disciplinare.* Ne-am aşteptat dar, ca într-însul să ni se arate care anume sînt „delictele disciplinare“. În loc de aceasta paragraful zice :

„*Cercetarea disciplinară* se ordinează :

a. pentru neîmplinirea oficiului ;

b. pentru împlinirea negligentă sau incorectă a oficiului ;

c. pentru neascultarea sau vătămarea respectului faţă de superiori etc.“

Care va să zică paragraful nu ne spune ceea ce ne-a promis în titlu, căci, după titlu, el trebuia să zică :

„Drept delicte disciplinare se socotesc :

a. neîmplinirea oficiului ;

b. împlinirea negligentă sau necorectă a oficiului ;

c. neascultarea sau vătămarea respectului faţă de superiori etc.“

Întrebarea nu era „*Cînd se ordinează* cercetarea“ ?, ci care sînt delictele ?

Chiar însă şi pentru întrebarea „Cînd se dispune cercetarea ?“ răspunsurile sînt fals formulate.

Terminul „a împlini oficiul“ e vag, căci îl împlinim şi atunci cînd punem pe cineva să-l ocupe : aici e vorba de împlinirea datoriilor împreunate cu un oficiu oarecare.

De asemenea nu pentru *împlinire* „se ordinează cercetarea“, ci pentru *negligenţă* şi lipsă de corectitate în oficiu.

Nu poate, în sfîrşit, să fie vorba nici de „*neascultarea*, nici de *vătămarea respectului* faţă de superiori“, ci numai de „neascultare cătră superiori şi de lipsă de respect faţă de ei“. Articolul pus după „neascultare“ face ca în mintea cetitorului să se deştepte ideea „neascultarea respectului“, ceea ce este o absurditate.

Sub g. ni se mai spune că cercetarea se mai ordinează şi „pentru călcarea datorinţelor oficioase şi *abuzul de oficiu comis prin «corumpere» sau «mituire»*“.

Care e aici delictul ?

Este corumperea ? E mituirea ? Ori e numai abuzul de oficiu comis prin corumpere sau mituire ? Şi cine e delicventul ? E cel ce corumpe ? E cel ce mituieşte ? E cel corupt ori mituit ? Ori e numai cel ce abuzează de oficiu corumpînd sau mituind ? E poate chiar numai cel ce se lasă a fi corupt sau primeşte mită, ca să abuzeze de oficiu ? Abuzul de oficiu în sine, corumperea în sine, mituirea în sine nu sînt delicte ?

La toate aceste legea nu ne dă răspuns lămurit.

În § 3 ni se vorbeşte despre „*pedepsele disciplinare*“ şi ni se spune că una din aceste este „*Exchiderea temporală sau definitivă «din sînul» candidaţilor pentru serviciul bisericii sau al şcolii*“.

Se poate vorbi de „sînul“ bisericii, de „sînul“ orişicărei corporaţiuni organizate, de „sînul“ lui Avram ; „*sînul candidaţilor*“ nu e însă altul decît cel material, care îl găsim sub cămaşa orişicărui „candidat“. Şi nu credem ca cineva să aibă ambiţiunea de a se adăposti într-un asemenea „sîn“, în care nici că poate găsi destul loc. Legiuitorul voia să zică : „Excluderea pe un timp oarecare ori pentru totdeauna de la candidaturile (ori dintre candidaţii) pentru serviciul etc.“

Atît deocamdată.

Nu e vorba de limbă din punct de vedere lexical ori gramatical, ci de preciziune în exprimarea cugetărilor, şi va înţelege orişicine cît de mult s-ar încurca minţile încă nestricate, dacă un asemenea operat s-ar tipări şi s-ar distribui între miile de oameni, cari ocupă funcţiuni în biserica română greco-orientală.

În numărul de ieri am scos la iveală cîteva dintre nepotrivirile *logice* aflate aşa în pripă în primii trei paragrafi ai regulamentului de procedură disciplinară prezentat congresului.

Să privim acum proiectul din punctul de vedere al limbii.

Mai nainte însă de a întra în amănunte, să stabilim un principiu.

În discursul rostit cu ocaziunea dezvălirii statuii lui Lazăr, d-l Dimitrie Sturdza, actualul ministru de Culte al României şi secretarul general al Academiei Române, a zis că tînjeşte un popor care nu poate să se folosească de limba sa în toate afacerile vieţii.

Noi românii din ţările Coroanei ungare nu am putut pînă acum să ne folosim de limba noastră în toate sferele vieţii. Urmarea este că limba noastră nici că s-a putut dezvolta aşa, ca să ne putem folosi de ea cu destulă lesnire în toate sferele vieţii. Una dintre sferele, în care n-am putut încă să ne folosim de ea, este şi cea judecătorească şi în genere viaţa de drept. E dar un lucru firesc dacă nu avem încă o terminologie juridică definitiv stabilită, o limbă pentru judecăţi şi judecători. Avem să ni-o formăm de aici înainte, ceea ce nu este cu putinţă cîtă vreme nu ni se iartă a ne folosi la judecătoriile noastre de propria noastră limbă.

Deocamdată dezvoltăm limba noastră numai la forurile bisericeşti.

Aceasta trebuie s-o aibă în vedere tot românul care se pune să scrie ceva în materie juridică ; aceasta trebuie s-o aibă în vedere mai ales autorul unui regulament menit a fi distribuit între nişte funcţionari, dintre care cei mai mulţi nu au destulă cultură ca să poată judeca asupra „regulamentului“, ci primesc ceea ce li se dă fără nici o rezervă.

Dacă am avea o terminologie definitiv stabilită, autorul n-ar avea decît să se folosească de cuvintele care au fost odată primite, să respecteze uzul comun. Neavînd terminologie, autorul contribuie totodată şi la formarea limbii. Cuvintele de care se foloseşte el, bune, rele, oricum ar fi, au să între prin întrebuinţarea zilnică în lexiconul nostru. Trebuie dar să bage bine de seamă ca să nu impună cuvinte nepotrivite ori poate chiar termini lipsiţi de cuvenita preciziune.

Îndeosebi la noi românii din ţările Coroanei ungare cestiunea are însă o parte chiar mai gravă.

Nu sîntem noi singuri care dezvoltăm limba noastră, şi dacă noi nu am putut să ne dezvoltăm limba pentru toate afacerile vieţii, sînt alţii, care, vrînd-nevrînd, trebuiau să o dezvoalte, fiindcă se folosesc de ea şi numai de ea în toate sferele vieţii. Ceea ce nouă ne lipseşte nu lipseşte totdeauna şi în *literatura română*. Noi nu avem terminologie juridică, dar o terminologie juridică există în limba românească.

Nu avem, fără îndoială, să primim orbiş această terminologie, dar trebuie să o *consultăm* şi să nu adoptăm termini noi decît atunci, cînd nu putem primi pe cei adoptaţi de alţii. Căci o limbă românească cultă, una singură poate să existe, iar pe aceasta nu noi avem să o creăm ; putem să contribuim şi noi la formarea ei, dar nu ne este dată putinţa de a da direcţie în ceea ce priveşte dezvoltarea ei, ci vrînd-nevrînd o primim de la aceia care se folosesc de ea mai mult ca noi.

Astfel preste cîţiva ani orişice lucru făcut numai de capul nostru se anticvează, devine un morman de arhaisme şi trebuie să băgăm bine de seamă, ca copiii noştri să nu rîdă de ceea ce scriem noi, căci orişicît de mult ne-am opune noi, fraţii noştri de preste Carpaţi ne sînt superiori în materie de limbă şi copiii noştri tot numai de la ei au să înveţe.

Pentru autorii proiectului de regulament nu există în lumea aceasta literatură românească, nici terminologie juridică română, pe care tot omul conştiincios trebuie să o *consulte*, cînd scrie în materie juridică : lucrul de căpetenie este să se poată zice că s-a executat hotărîrea luată de congres, sînt acum 16 ani ; e indiferent dacă prin o asemenea executare se produce ori nu confuziune în toate capetele.

E vorba de un *„regulament“* şi ni se spune în paragraful 1 că unele dintre cauze se *„regulează“* prin sinodul arhieresc.

Se *„regulează“* ori se *„regulamentează“* ? Au aceste două cuvinte acelaşi înţeles ? E vorba de un „regulament“ pe care să-l facă sinodul arhieresc în ceea ce priveşte cauzele în care el singur este competent a judeca ? Ori e vorba de o „regulare“, de o „punere la regulă“, ceea ce este identic cu „disciplinarea“, cu pedepsirea pentru o abatere oarecare.

În paragraful 2 ni se spune că „cercetarea disciplinară se *ordinează*.

După accepţiunea literară a cuvîntului, medicul *„ordinează“*, autoritatea*„ordonă“* şi cineva, care descurcă lucrurile, le *„ordonează“*. În tot cazul, cercetarea nu se *„ordinează“*, ci se *„dispune“* fie din oficiu, fie în urma unei arătări ori a unei reclame făcute din partea cuiva.

Tot în paragarful 2 ni se vorbeşte de „împlinirea oficiului“, de „vătămarea respectului“, de „aţîţare şi întărîtare“, de „deonestare“, iar în paragraful 3 de „admoniţiune şi înfrumseţare“, de „exchidere temporală“, de „alegibilitate“ şi ni se spune că una dintre pedepse este „destituirea condiţionată pe *cutare* timp, pentru *cutare* loc“ etc.

Tot termini care au în limba noastră un înţeles hotărît.

Şi vorba e de un regulament croit de *biserica* română *orientală* pentru funcţionarii ei pînă jos la popa şi la dascălul ce umblă îmbrăcaţi în port ţărănesc. În loc de a li se spune acestor oameni ceea ce se poate în limba lor înţeleaptă, li se îmbuibă capul cu o mulţime de cuvinte, care n-au pentru nimeni în lumea aceasta înţeles hotărît, neîndoios, românesc.

Ne mărginim şi de astă dată la aceşti trei paragrafi.

Intenţiunea noastră nu este a face critică, ci cu atît mai puţin a atinge oamenii care au contribuit la pregătirea proiectului, ci numai să arătăm cît de rău este dacă se fac în pripă lucruri care cer mult studiu şi multă cumpenire.

Ar mai rămînea să privim proiectul de regulament şi din punctul de vedere al gramaticei.

Declarăm, înainte de toate, că nu cerem mult în privinţa aceasta.

E însă un lucru pe care trebuie neapărat să-l cerem.

Cînd scriem ori vorbim, scopul nu este să exprimăm cugetările noastre aşa cum ne taie capul, *ci să deşteptăm în mintea acelora, la care ne adresăm, tocmai cugetările pe care le intenţionăm.*

Cea mai de căpetenie dintre condiţiunile bunei scrieri e dar să-i *vorbim fieştecăruia în «limba lui», să ne folosim de cuvintele, de care în «mintea lui“» se leagă noţiunea*, pe care voim să o deşteptăm, şi *să le întrebuinţăm aşa*, cum el este obicinuit a le întrebuinţa.

Într-un fel am să-i spun săteanului un lucru, într-alt fel am să i-l spun omului cu cultură generală, şi iar într-alt fel omului de specialitate.

În limba poetică se pot permite oarecare abateri de la această regulă generală, fiindcă poetul nu vrea să producă cugetări, ci idei şi simţiri, se foloseşte dar de cuvinte după inspiraţiunea momentului.

În limba didactică însă cuvintele au să fie întrebuinţate în sensul lor propriu, astfel cum le întrebuinţează aceia pe care voim să-i învăţăm.

Cu atît mai puţin sînt permise abaterile de la uzul comun în limba oficială, unde tot cuvîntul rău înţeles poate să provoace conflicte de interese.

Iar „regulamentul“ este un act oficial, care trebuie să aibă în vedere pe toţi cei ce sunt *„supuşi disciplinei“*, adecă să fie formulat în limba acestora.

Şi toţi aceştia ştiu româneşte, româneasca cea adevărată, în care părinţii, bunii şi străbunii noştri s-au înţeles timp de veacuri îndelungate.

Să poate ca în *această românească* să lipsească pe ici, pe colo cîte un cuvînt ; în asemenea cazuri adoptăm cuvinte străine ori ne ajutăm fie de derivaţiuni, fie cu cuvinte întrebuinţate în sens impropriu. Nu-i este nimănuia iertat a se folosi de cuvinte *nouă* pentru exprimarea unor noţiuni *vechi*, pentru care există cuvinte în limba românească, şi cu atît mai puţin poate să-i fie cuiva iertat a se abate de la regulele gramaticale stabilite de popor. Căci suprema autoritate în materie de limbă românească e poporul român, şi ştiinţa nu are decît să constate regulele gramaticale stabilite de popor şi să le completeze, unde ele au vreo scădere.

Aceasta mai ales în actele oficiale.

Regulamentul este întitulat : *Regulamentul pentru «procedura judecătorească» în cauzele disciplinare.*

Pentru tot omul care ştie ce va să zică *„procedură“*, *„judecător“*, *„judecătorie“* şi *„judecătoresc“*, cuvintele

„procedură judecătorească produc sentimentul că e vorba de *„judecătorii“* comune, civile.

Aici însă e vorba de un *Regulament de „procedură pentru judecarea“ cauzelor disciplinare.*

În paragraful 1 ni se spune, că *„judecătoriei disciplinare sînt supuse și vor fi tractate după normele regulamentului prezinte toate persoanele etc“.*

Lasă că cuvîntul *„judecătorie“* e rău ales, dar așezarea cuvintelor e imposibilă pentru urechea românului. Românește se zice : „Supuse judecătoriei disciplinare sînt și tractate după normele regulamentului prezent au să fie toate persoanele etc.“

În același prezent ni se spune că între aceste persoane sînt și *„candidații la preoție și învățătorie“.*

Ce va să zică în românește „candidat ?“ Un om care este pus în candidatură pentru un post oarecare. După accepțiunea germană, așa cum îl înțeleg nemții, *Herr Candidat* va să zică un om, care are cuvenita pregătire pentru ca să poată aspira la un post oarecare. La noi acest om este un *aspirant“.* Care va să zică, după mintea românului, „absolvenții de *teologie* ori de *preparandie*“ sînt supuși disciplinei, după regulament, numai în timpul cînd sunt *„candidați“*, adecă puși undeva în candidatură. Desigur însă, că regulamentul vrea să-i înțelegem pe *„cei ce aspiră la preoție și învățătorie“.*

Tot în paragraful 1 ni se spune : *„Cauzele de «această natură» în privința arhiereilor și călugărilor din mănăstiri se regulează «prin» sinodul arhieresc“.*

Ce fel de „natură“ ? Nu ni s-a vorbit pînă acum de *„cauze de natură disciplinară“*, pentru ca să se poată înlocui substantivul de mai sus cu pronumele arătător *„această“*, ci trebuie să ghicim, la ce arată acest *„această“*. Apoi nu *prin* sinod, ci **de** sinod.

Românește se zice : *Regulamentarea cauzelor de această natură în ceea ce privește arhiereii și călugării din mănăstiri se va face de sinodul arhieresc“*, ori mai bine *„îi este rezervată* sinodului arhieresc“.

În adevăr însă vorba e, credem noi, de „regulamentarea procedurii pentru judecarea cauzelor în această natură“.

În analiza paragrafului 2 nu mai intrăm. Ar fi greu să găsim în întregul proiect două fraze consecutive în care nu s-a străcurat ceva neadmisibil, și încă o dată, nu voim să facem critică, ci să producem pretutindeni sentimentul — cît de rău este dacă se fac în pripă lucrurile care cer mult studiu și multă cumpenire.

Proiectul a fost amendat de unul dintre cei mai distinși jurisconsulți ai noștri, de d-l dr. Iosif Gall, și fără îndoială aceste amendamente au adăugat mult la valoarea lui ; e, cu toate aceste, un fel de cestiune de siguranță publică să nu rămînă proiectul acesta în mînile funcționarilor bisericești pentru timpul de doi ani, pentru care a fost primit și introdus drept material de studiu.

Studiu să se facă.

DOUĂ PREPOZIŢIUNI POZNAŞE

Sînt în limba românească două prepoziţiuni care foarte adeseori îi încurcă pînă chiar şi pe oamenii „tari în gramatică“, ba tocmai pe aceştia mai adeseori : aceste sînt *de* şi *în*.

Omul, care ştie limba românească şi nu mai rezonează, ci vorbeşte aşa cum ştie, nu-şi dă, se înţelege, în petece cu aceste două prepoziţiuni. Aceia, însă, care învaţă limba din gramatică ori îşi închipuiesc că gramatica face limba, foarte adeseori, tocmai voind să fie corecţi, fac cele mai poznaşe greşeli.

În materie de limbă românească suprema autoritate este poporul, românul, care ştie să vorbească, fără ca să fi cîştigat ştiinţa aceasta din cărţi. Românul acesta nu poate să facă niciodată „greşeli“ de limbă, deşi foarte adeseori ne pare „curioasă“ limba în care vorbeşte. „Greşeala“ lui e idiotism, provincialism, dialect, dar din punctul de vedere al satului ori al ţinutului în care se află, totdeauna corectă.

Noi oamenii culţi însă, care avem pretenţiunea de a vorbi limba literară, nu putem să fim „corecţi“ în greşelile noastre. Căci din punctul de vedere literar limba e corectă numai aşa cum este vorbită de cea mai mare parte a românilor, ori cum o scriu cei mai de valoare dintre autorii români. Dacă dar cineva o vorbeşte altfel, el greşeşte şi greşeala lui greşeală rămîne, fiindcă n-are dreptul de a se descărca asupra satului său.

Astfel prepoziţiunea *de* e întrebuinţată atît de întregul popor român, cît şi de toţi autorii de valoare ai românilor în trei înţelesuri : ca în „furcă *de* fier“, ca în „butoi *de* vin“ şi ca în „kilogram *de* carne“.

În primul caz *de* ţine loc de *din*, în al doilea are înţelesul unui *pentru*, iar în al treilea are înţelesul că carnea e atîta, cît poate să ţină cumpăna cu un kilogram.

Cu toate aceste, nici cu atît nu se mulţumeşte românul. El mai întrebuinţează pe *de* şi ca în „ţine loc *de* din“ ori în „scapă *de* primejdie“.

N-are deci să ne prinză mirare dacă oamenii care, vorbind româneşte, caută analogii în alte limbi, adeseori se feresc de acest *de* al românului.

Păharul poate să fie *de* sticlă, *de* aur ori *de* argint, dar sînt şi pahare *de* apă în deosebire de cele *de* vin şi cele *de* rachiu, ba se vorbeşte şi de un pahar *de* vin plin *de* apă, care în cazul acesta e un pahar *de* apă. Românul nepreocupat ştie totdeauna cum are să înţeleagă pe acel „*de*“ ; cei sfătoşi însă, temîndu-se de încurcături, zic „păhar *pentru* apă“ şi „păhar *cu* apă“, pentru ca să se înţeleagă mai bine.

S-o fi înţelegînd poate mai bine, dar în româneşte nu se zice aşa.

Ştim cu toţii, că biblicul „blid *de* linte“ nu era de linte, ci *de* lut ori *de* lemn ; cu toate aceste, aşa s-a zis totdeauna, fiindcă numai aşa se poate zice în româneşte. Şi dacă poate să fie „blid *de* linte“ blidul umplut cu linte, nici paharul plin cu apă nu poate să fie decît un „pahar *de* apă“.

De asemenea, dacă deosebim „cuţitul *de* bucătărie“ de „cuţitul *de masă*“, nu ne vom încurca nici cînd va trebui să înţelegem sub „păhar *de* vin“ un păhar în care se serveşte vinul.

Iar acela care face altfel greşeşte.

Dar pus alăturea cu *în* acest *de* e o prepoziţiune pe cît se poate de inofensivă.

S-ar putea aduna un întreg dicţionar de ziceri, în care românul face din *în* o întrebuinţare pentru străini imposibilă.

Vom înşira cîteva din aceste :

„Omul stă *în* picioare.“ „Boii se bat *în* capete.“ „Copilul are pălăria *în* cap, iar ciobanul poartă opincile *în* picioare, iar traista *în* spate, o duce *în* băţ ori o pune *în* cui.“De asemenea românului părul nu-i creşte *pe* cap. ci *în* cap, ca dinţii *în* gură, ori ca barba *în* faţă, iar nu ca unghiile *la* degete. Apoi românul bagă mîna *în* capul altuia şi trage *de* cap, iar nu *de* păr.

Toate aceste îi scot din context pe oamenii care mai vorbesc şi în alte limbi, şi aceştia cred că corectează limba românească, dacă nu zic aşa cum se zice româneşte, ci se feresc de prepoziţiunea *în*, pe care nu ştiu s-o întrebuinţeze.

Astfel ei cred că se exprimă mai desluşit, cînd zic că pun pălăria *pe* cap, ceea ce pentru urechea românului are înţelesul că pălăria e pusă astfel, că stă pe cap, fără ca să *intre capul în ea*. Tot astfel, dacă punem un cui pe masă şi aşezăm traista deasupra lui, traista e *pe* cui. Atunci însă, cînd zice că traista e *în* cui, românul înţelege că cuiul a intrat în traistă ori în băierele ei astfel că traista e atîrnată *de* cui.

Şi totdeauna cînd fie *de*, fie *în* este înlocuit cu vreo altă prepoziţiune, românul înţelege ceva cu totul deosebit de ceea ce intenţionează „corectorul“ limbii româneşti.

ARTICULAREA NUMELOR PROPRII

Numele sau substantivele aşa-numite proprii primesc oare ori nu şi ele articolul deopotrivă cu celelalte substantive ?

Orişicare român, care îşi cunoaşte limba şi ştie ce va să zică articol şi substantiv propriu, n-are decît să-şi deie seamă despre ceea ce face cînd vorbeşte, pentru ca să afle că unele dintre nume pot, iar altele nu pot să fie articulate deopotrivă cu celelalte substantive.

Astfel *Murăşul, Dunărea, Retezatul, Galaţii, Calafatul* ori *Maria* primesc articolul întocmai ca celelalte substantive, pe cînd *Ioan, Movilă, Rareş* ori *Ştirbei* nu sufere articolul în urma, ci numai înaintea lor.

Ni se pune deci întrebarea mai precisă : care anume dintre substantivele proprii pot şi care nu pot să fie articulate deopotrivă cu celelalte substantive ?

Întrebarea aceasta e de mare importanţă practică nu numai pentru oamenii preocupaţi de cestiuni gramaticale, ci pentru orişicare român care ţine să rostească şi să scrie propriul său nume şi numele altora potrivit cu firea limbii noastre.

Sînt oameni, care au nume ca : *Cîrlig, Ciocan, Buzdugan, Plop* ori *Pădure,* sînt alţii, al căror nume se derivă de la alte nume, ca : *Teodorescu, Craioveanu* ori *Olteanu,* şi sînt iar oameni cu nume, care se derivă fie de la adjective, fie de la substantive, cu înţeles calificativ, cum sînt : *Cîrnu, Schiopu, Surdu, Pribeagu, Pruncu* ori *Corbu.* Mintea omenească e nesecată în ceea ce priveşte născocirea numelor atît pentru persoane, cît şi pentru lucruri. Se rostesc oare în acelaşi fel toate aceste nume atît de variate? Dacă e bine să zicem *Cîrlig* şi *Buzdugan*, e oare tot atît de bine să zicem şi *Craiovean*, *Ştefănesc* ori *Cîrn*? Ori poate că zicînd şi scriind *Craioveanu*, *Ştefănescu* şi *Cîrnu*, se cuvine să scriem şi să zicem *Cîrligu*, *Buzduganu* şi *Pădurea*?

Cum e bine şi cum nu e bine?

Întrebarea aceasta trebuie neapărat să aibă destul farmec pentru orişicare român care ştie să scrie şi să citească.

Am deci să-mi dau silinţa de a întemeia şi răspunsul pe care îl dau la ea, potrivit cu înţelegerea orişicărui om cu ştiinţă de carte, şi de aceea nu voi emite acest răspuns ca *teză*, ci îmi rezerv a-l formula ca *concluziune*.

I

Cînd vorbim, şi cu atît mai vîrtos cînd scriem, nu voim, precum adeseori se zice, să *exprimăm* cugetările şi simţirile noastre, ci să *deşteptăm* în sufletul acelora, la care ne adresăm, anumite cugetări ori simţiri. Cuvintele nu sînt pentru noi un mijloc de a dezveli propriul nostru suflet, ci unul prin care putem sili pe alţii să gîndească ceea ce voim noi.

Alegem deci şi întrebuinţăm cuvintele astfel, ca ele să producă în sufletul acelora, la care ne adresăm, neapărat cugetarea ori simţirea pe care o voim noi. Un cuvînt, fie el orişicît de frumos, n-are nici un înţeles pentru oamenii care nu-l cunosc: el răsună în deşert şi nu produce nici o cugetare în capul care nu e deprins cu el. Tot astfel întrebuinţarea neobicinuită a unui cuvînt altfel cunoscut deşteaptă în sufletele acelora la care ne adresăm o nedumerire adeseori supărătoare. Cugetarea ori simţirea, pe care o voim noi, nu se deşteaptă în sufletele acelora la care ne adresăm, decît dacă le vorbim în *limba lor*, adecă alegem şi întrebuinţăm cuvintele aşa, cum ei sînt deprinşi a le alege şi întrebuinţa. Orişice abatere de la deprinderile lor trebuie neapărat să aibă drept urmare o nedumerire în sufletele lor ori să producă nişte stări sufleteşti deosebite de cele intenţionate de noi.

Va înţelege deci orişicine că e de cea mai mare importanţă practică să cunoaştem regulele cu care sînt deprinşi oamenii la care ne adresăm, în ceea ce priveşte alegerea şi întrebuinţarea cuvintelor, căci cunoştinţa acestor regule e ceea ce ne ajută să stăpînim minţile.

Cînd vorbim în grai viu, ne adresăm totdeauna la un mai restrîns cerc de oameni şi n-avem niciodată să producem efectul intenţionat de noi, dacă nu cunoaştem din destul deprinderile acestui cerc şi nu ţinem seamă de ele. Într-un fel avem să vorbim cînd ne adresăm la ţărani, într-altul cînd ne aflăm pe tribuna unui parlament şi iar într-alt fel cînd rostim un discurs academic.

Cînd scriem însă, ne adresăm la poporul român, la toţi românii, atît la cei ce azi se află în viaţă, cît şi la cei viitori. Dacă ţinem deci ca scrierile noastre să producă efectul dorit de noi atît în contimporanii noştri, cît şi în urmaşii lor, trebuie să cunoaştem deprinderile tuturor românilor în ceea ce priveşte alegerea şi întrebuinţarea cuvintelor şi să ţinem seamă de ele.

Sistematizarea acestor deprinderi e gramatica românească.

În timpul celei din urmă sute de ani s-a lucrat mult pentru constatarea şi punerea în sistem a acestor deprinderi; n-avem, cu toate acestea, nici pînă astăzi o gramatică desăvîrşită, ci în multe privinţe deprinderile românilor n-au fost încă constatate. Astfel nici la întrebarea asupra articulării numelor proprii gramaticale, pe care le avem, nu ne dau răspuns lămurit.

De unde avem să luăm răspunsul acesta? Fără îndoială de acolo de unde s-au luat răspunsurile şi pentru celelalte cestiuni de gramatică românească, adecă din graiul viu al poporului românesc, la care se adresează orişice scriitor român.

Căci dacă este adevărat că de la cunoştinţa şi ţinerea în seamă a deprinderilor privitoare la alegerea şi întrebuinţarea cuvintelor atîrnă efectul scrierii, e lucru de sine înţeles că autoritatea supremă în materie de limbă românească este poporul românesc, în al căruia grai viu s-a plămădit limba românească.

Ca să aflăm deci răspunsul cuvenit la întrebarea ce ne-am pus, vom avea înainte de toate să ne dăm seamă cum se întrebuinţează substantivele proprii în graiul viu al poporului românesc şi pe care dintre ele le articulează românul neaoş fără ca să-şi mai deie seama de ce.

Pentru cestiunea aceasta, ca pentru toate cestiunile de gramatică românească, condiţiunea neapărată e cunoştinţa limbii româneşti, aşa cum ea vieţuieşte în rostul poporului românesc, o cunoştinţă, pe care o presupun la aceia cărora le adresez aceste lămuriri. Ei toţi ştiu cum întrebuinţează românul neaoş substantivele proprii şi n-au decît să-şi deie seamă despre ceea ce ştiu, pentru ca să ajungă a-şi formula cel puţin ca hipoteză răspunsul, pe care îl căutăm.

II

Susţiind că poporul românesc e cea mai supremă, nu admitem că el e, totodată, şi singura autoritate în materie de limbă românească.

Alăturea cu limba românească vorbită, există de sute de ani acum şi o limbă românească scrisă sau literară.

Dezvoltarea, cultivarea şi desăvîrşirea acestei limbi literare e o cestiune de mărire naţională pentru noi, iar aceia care duc limba aceasta spre desăvîrşire sînt scriitorii noştri mai de valoare.

Adresîndu-se la întreg poporul românesc şi preocupaţi de stările sufleteşti pe care vor să le producă, scriitorii aceştia, făcînd deosebire de flecarii zilnici, nu lasă să se producă prea mari deosebiri între graiul viu şi limba literară. Deosebirile, cu toate acestea, există şi vor trebui să devină din zi în zi mai mari şi mai număroase. Căci, deşi se adresează la întregul popor, scriitorii aceştia au în vedere mai ales partea mai luminată a publicului şi vor să deştepte cugetări ori simţiri mai mult ori mai puţin neobicinuite. Astfel fieştecare dintre dînşii, vrînd-nevrînd, adaugă cîte ceva la comoara limbii, fie prin popularizarea vreunui cuvînt străin, învechit ori întrebuinţat numai de o mai mică parte din popor, fie prin precizarea formelor etimologice şi sintactice, fie chiar prin crearea unor cuvinte ori forme nouă şi neobicinuite, dar înţelese de toţi în vîrtutea analogiei.

Acela deci, care vrea să se dumerească asupra vreunei cestiuni de gramatică românească, trebuie să cunoască limba românească literară tot atît de bine ca graiul viu, căci dacă românii neaoşi şi fără ştiinţă de carte, păstorul de la munte, plugarul de la cîmpie şi tîrgoveţul de prin mahalale sînt autoritate în materie de limbă românească, autoritate sînt şi scriitorii români moderni şi vechi, începînd de la Alecsandri şi Eminescu pînă la vornicul Ureche şi diaconul Coresi.

Sînt o mulţime de cuvinte şi de forme care în graiul viu s-au perdut ori n-au existat niciodată, pe cînd în limba scrisă s-au păstrat ori au fost introduse şi au să fie păstrate.

Şi anume, cînd e vorba de articol, astăzi numai din limba scrisă ne mai putem dumeri. Căci în graiul viu *l* din articolul substantivelor terminate în *u* ori în consonantă s-a perdut şi nicăieri românul nu mai zice *plopul*, *cimbrul*, ci *plopu* şi *cimbru*. Scriem cu toate acestea *plopul* şi *cimbrul*, fiindcă în forma aceasta articularea e mai precisă, iar ceea ce ne dă dreptul de a susţine această formă mai precisă e că aşa s-a zis odată şi aşa au şi scris şi scriu toţi literaţii noştri de oarecare însemnătate.

Astfel de abateri de la limba vorbită astăzi se găsesc multe în limba noastră literară, şi nici un gramatist serios n-are să pună vreodată la îndoială corectitatea lor, deoarece la urma-urmelor regulile gramaticale, deşi stabilite potrivit cu graiul viu, nu sînt pentru graiul viu, ci pentru scrierea corectă, şi gramatica limbii româneşti este gramatica limbii româneşti literare, aşa cum ea s-a dezvoltat din graiul viu în scrierea română.

Voind deci să aflăm răspunsul cuvenit la întrebarea ce ne-am pus, trebuie să ne dăm seamă şi despre întrebuinţarea ce fac scriitorii noştri de articol cînd e vorba de nume propriu. Şi numai răspunsul care se potriveşte atît cu graiul viu, cît şi cu limba scrisă, poate să ne mulţumească pe deplin, căci numai el poate să fie aprobat atît de contimporanii, cît şi de urmaşii noştri.

Cunoştinţa limbii româneşti scrise n-o presupunem la toţi aceia cărora le adresez aceste lămuriri. Cred, cu toate acestea, că e de prisos să citez texturi şi că cestiunea se va lămuri tot atît de bine dacă mă voi mărgini la constatări făcute de mine însumi — mai ales în ceea ce priveşte scrierile autorilor mai vechi.

III

Cît pentru românii azi în viaţă, dacă n-avem să zicem nimic ori nu voim să deşteptăm numai stări sufleteşti comune şi obicinuite, e destul să nu ne abatem nici de la graiul viu, nici de la uzul literar al timpului nostru, pentru ca să fim siguri că vom produce efectul pe care-l intenţionăm.

Cît însă pentru românii viitorului, nu e destul atît numai.

E, ce e drept, un lucru, deşi nu sigur, foarte probabil, că acela care ţine seamă atît de graiul viu, cît şi de uzul literar al timpului de astăzi va fi bine înţeles şi mîne şi poimîne, căci mai ales în ceea ce priveşte limba, oamenii ţin mult la deprinderile lor.

Sînt însă în ceea ce priveşte vorbirea şi scrierea şi deprinderi luate sub înrîurirea vreunei stări trecătoare ori poate chiar bolnăvicioase, un fel de rele obicinuinţe, care nu se potrivesc cu firea limbii noastre.

Aceste deprinderi vor trebui să se peardă mai curînd ori mai tîrziu, şi acela, care nu vrea ori nu ştie să se folosească de ele, se va învechi după ce ele se vor fi perdut, orişicît de frumoase ar fi „inspiraţiunile“ lui.

Nu e deci destul să ştim că o formă gramaticală e obicinuită atît în graiul viu, cît şi în limba literară a timpului nostru, pentru ca să ne folosim fără şovăire de ea, ci trebuie să mai cercetăm şi dacă ea este ori nu potrivită şi cu firea limbii noastre : numai de forme obicinuite şi potrivite totodată şi cu firea limbii avem să ne folosim.

Singur poetul şi în genere scriitorul cu inspiraţiuni puternice se poate încumeta să se abată de la această regulă, cînd

„...inima-ţi frămîntă
Doruri vii şi patimi multe
Ş-a lor glasuri a ta minte
Stă pe toate să le-asculte,

Ca şi flori în poarta vieţii
Bat la porţile gîndirii,
Toate cer intrare-n lume,
Cer veşmintele vorbirii.“

Tocmai atunci însă omul cu adevărate inspiraţiuni îşi creează cuvinte nouă şi forme noi, care, deşi neobicinuite, nu numai au farmecul originalităţii, ci ne şi par totodată oarecum de sine înţelese, fiindcă sînt potrivite cu firea limbii.

Urmînd mai departe acest şir de idei, am putea foarte lesne să ajungem la concluziunea că acela care vrea să scrie bine trebuie neapărat să cunoască regulele gramaticale.

E fără îndoială foarte bine să le cunoască, dar neapărat nu este. Mai presus de gramatică e sentimentul limbii, pe care îl au toţi românii mai deştepţi fără ca să-şi fi dat vreodată seamă că-l au.

Aceştia nu se vor abate niciodată de la firea limbii, simt orişice abatere de la ea şi ştiu totdeauna, fără ca să-şi mai deie seamă pentru ce, cum se zice şi cum nu se zice ceva în româneşte.

Acela deci, care are sentimentul limbii, nu mai are trebuinţă neapărată de cunoştinţa regulelor gramaticale, căci el nu va putea să se abată de la aceste regule. Cu totul altfel se simte însă cînd scrie ori vorbeşte omul care ştie regulele gramaticale şi poate să-şi deie totdeauna seamă *de ce anume* alegerea ori întrebuinţarea unui cuvînt e bună ori rea.

Căci gramatica e constatarea *raţională* a regulelor vorbirii româneşti pe baza graiului viu şi a uzului literar, şi acela, care cunoaşte gramatica, nu numai ştie regulele, ci este totodată şi dumerit *de ce anume* ele sînt aşa precum sînt şi nu pot să fie altfel.

Această raţionare trebuie să fie punctul de plecare al orişicărei discuţiuni gramaticale.

Şi de astă dată avem deci să ne dăm înainte de toate seamă dacă, după firea limbii noastre, numele proprii au ori nu să fie articulate, şi apoi să vedem dacă rezultatul, pe care-l vom fi obţinut prin raţionare abstractă, se potriveşte ori nu cu deprinderile românilor atît în graiul viu, cît şi în scriere.

IV

Dacă ne dăm mai cu dinadins seamă despre înţelesul ce se leagă de cuvintele pe care le întrebuinţăm, ne încredinţăm că substantivele proprii nici nu sînt decît *un fel de cuvinte,* fiindcă ele n-au înţeles.

Cuvîntul, orişicare, are pentru noi numai înţelesul pe care sîntem deprinşi a-l lega de ele. Astfel cuvîntul pe care nu l-am mai auzit, nu are pentru noi nici un înţeles, adecă nu este cuvînt, ci un şir de sunete articulate, care pentru noi nu însămnează nimic şi care răsună în deşert, fără ca în auzul lui să se producă vreun gînd în mintea noastră.

Nu e însă cu putinţă să auzim vreun cuvînt pe care îl cunoaştem, fără ca să ne gîndim la ceva.

Iar acest ceva nu e niciodată un lucru hotărît.

Sînt oameni care n-au văzut în viaţa lor pasărea numită *babiţă* sau *pelican* şi nu cunosc nici cuvîntul *babiţă,* nici cuvîntul *pelican.* E de sine înţeles că aceştia, auzind cuvîntul *babiţă,* nu se gîndesc decît — poate — în virtutea analogiei, la o babă mică. Le arătăm însă un pelican şi le spunem că acestei paseri i se zice *babiţă.* De aici înainte e preste putinţă ca ei să auză cuvîntul acesta fără ca să-şi reamintească pelicanul, singurul pelican pe care l-au văzut în viaţa lor. Nu-şi vor reaminti însă pelicanul cînd vor auzi cuvîntul *pelican,* decît după ce le vom fi spus, că babiţei, pe care ei o ştiu, i se mai zice şi *pelican.*

În cazul acesta de cuvîntul *babiţă* ori de cuvîntul *pelican* se leagă reamintirea unui lucru hotărît, a singurului pelican pe care acei oameni îl ştiu. Am greşi, cu toate acestea, dacă am zice că reamintirea aceasta e *înţelesul* cuvîntului. Căci oamenii aceia, deşi n-au văzut decît un pelican, ştiu prea bine că au trăit, trăiesc şi vor mai trăi mulţi pelicani, şi se gîndesc în auzul cuvîntului la toţi pelicanii posibili, închipuindu-şi, se înţelege, că toţi sînt întocmai ca acela pe care îl ştiu ei, adecă toţi au însuşirile pe care le-au constatat la singurul pe care l-au văzut.

Cu alte cuvinte, pelicanul individual hotărît devine în mintea noastră o *noţiune,* o sumă de însuşiri gîndite la un loc, pe care noi le-am constatat la o singură fiinţă, dar putem să le găsim la un nemărginit şir de fiinţe de acelaşi fel.

Să ne închipuim că un oier din munţii noştri, unde nu sînt pelicani, se coboară cu turma în Basarabia, unde sînt multe babiţe. El va fi foarte mirat cînd va vedea primul pelican şi se va întreba : *„Ce e aceasta ?"*

„O pasere este !" îşi va răspunde el însuşi fiindcă va constata, la prima ochire, că fiinţa lui necunoscută are toate însuşirile pe care şi le gîndeşte el cînd zice *pasere.*

Dar *ce fel* de pasere ?

Un cu totul deosebit fel de pasere, care are şi nişte însuşiri cu totul particulare, pe care nu le-a constatat şi la celelalte paseri pe care le ştie. Orişicît de mărginit ar fi deci acest oier, el va observa pelicanul cu deosebită luare-aminte, îl va compara cu alte paseri cunoscute de el, va aduna la un loc toate însuşirile prin care pelicanul se deosebeşte de alte paseri, şi astfel se va forma încetul cu încetul noţiunea pelicanului în capul lui, el nu va considera pelicanul ca o pasere individuală, ci ca un deosebit fel de paseri, nu se va gîndi la o pasere, ci la multe paseri, care toate sînt la fel.

Mîne el va vedea alt pelican mai mare ori mai mic, într-un cuvînt un pelican pe care, la prima ochire, va putea să-l deosebească de cel văzut mai nainte. El, cu toate acestea, va zice : „Aceasta e tot pasărea pe care am văzut-o ieri." Aceeaşi pasere, nu însă ca individ, ci ca fel.

Poimîne el va spune că a văzut o pasere care era aşa şi aşa şi din înşirarea însuşirilor pe care le-a constatat, basarabeanul va afla că e vorba de un pelican, şi va spune că acelei paseri românii îi zic *babiţă.*

De aici înainte de cuvîntul *babiţă* se leagă în mintea oierului nostru reamintirea celor doi pelicani pe care-i ştie, şi în acelaşi timp reamintirea însuşirilor pe care le-a constatat la ei.

Va vedea apoi mulţi pelicani, îşi va corecta mereu noţiunea şi în cele din urmă cuvîntul *babiţă* îi va reaminti toţi pelicanii şi toate însuşirile comune tuturor pelicanilor.

Astfel sîntem cu toate cuvintele. Nici unul dintre ele nu ne reaminteşte un lucru individual hotărît, ci toate lucrurile de acelaşi fel şi toate însuşirile comune tuturor lucrurilor de acelaşi fel, adecă noţiunea unui lucru oarecare. *Om* va să zică toţi oamenii şi toate însuşirile comune tuturor oamenilor, *cîne* va să zică toţi cînii şi toate însuşirile comune tuturor cînilor, *masă* va să zică toate mesele şi toate însuşirile comune tuturor meselor.

După acestea mă va înţelege orişicine, cînd voi zice că înţelesul orişicărui substantiv aşa-numit comun este o noţiune oarecare.

Substantivele proprii nu au asemenea înţeles : de ele nu se leagă în mintea noastră o *noţiune*, ci reamintirea unui lucru individual hotărît, fie a unei persoane, fie a unui oraş, a unui munte, rîu ori loc închis între margini anumite.

Cezar poate să fie numele unui om, al unui cîne, al unui cal, al unui leu din menagerie, al unei locomotive, al unui vapor, într-un cuvînt al unui foarte lung şir de lucruri cu totul deosebite unele de altele. Tocmai de aceea însă, cînd auzim acest nume, nu ne gîndim la toate lucrurile care pot să-l poarte, ci totdeauna numai la un singur lucru individual hotărît, la un om, la un cal, la un cîne, care se numeşte *Cezar*.

Tot astfel *Ioan* este numele, pe care poate să-l poarte şi îl şi poartă o mulţime de oameni : *Ioan* însă totdeauna va să zică un singur om pe care îl ştim.

De ce însă Cezar e *Cezar*, Ioan e *Ioan*, Ceahlăul *Ceahlău* şi Prutul e *Prut*.

Pentru că aşa ne-am înţeles între noi, ca să ne gîndim la acel lucru anumit cînd auzim numele pe care i-l dăm. Atîrnă de la bunul nostru plac alegerea numelor, şi dacă multe din ele se păstrează de sute de ani acum, e numai fiindcă oamenii sînt deprinşi cu ele şi este greu

a-i face să primească un nume nou pentru un lucru vechi. Orişicît de greu însă, e cu putinţă, şi totdeauna putem să construim după bunul nostru plac numele cel nou.

Tocmai de aceea însă nu poate să existe în ceea ce priveşte numele proprii o regulă nestrămutată de la care nu s-a făcut, nu se face ori nu se va putea admite nici o abatere. Dacă capriciul cuiva este să-i deie unui lucru oarecare un nume articulat şi acel nume este primit odată, orişice discuţiune e de prisos, căci numele este aşa cum este. Astfel găsim o mulţime de nume, care sînt articulate, alăturea cu altele, care n-au articolul.

Noi însă ne punem întrebarea : Dacă numele după firea limbii noastre au ori nu să fie articulate ? Căci dacă au să fie, şi acele care nu sînt articulate vor primi încetul cu încetul articolul, iar dacă n-au să fie, acelea care îl au îl vor perde şi ele cu timpul.

V

Luînd drept punct de plecare deosebirea dintre substantivele comune şi cele proprii, orişicare om cu judecată va ajunge la concluzia că faţă de numele proprii articolul e de prisos.

Căci articolul individualizează, iar numele proprii sînt ele prin ele individuale şi nu mai au prin urmare nici o nevoie de articol.

Precum am văzut, substantivele comune toate ne reamintesc cîte un întreg şir de lucruri de acelaşi fel şi în acelaşi timp şi însuşirile comune acestor lucruri. Şirul de lucruri şi însuşirile comune şirului de lucruri sînt *noţiunea*, şi anume şirul de lucruri e *sfera* noţiunii, iar însuşirile sînt *conţinutul* ei. Astfel sfera noţiunii legate de cuvîntul *vişină* sînt toate vişinele, iar conţinutul ei sînt : rotund, roşu, acriu şi toate celelalte însuşiri, pe care le găsim la toate vişinele. Cu alte cuvinte, substantivul comun ne reaminteşte *noţiunea legată de el cu sfera şi cu conţinutul ei.*

Cu totul altfel aşa-numitele adjective. Auzind cuvinte ca *alb, mare, aspru, vîrtos, ori greu,* ne gîndim numai la anumite însuşiri, pe care le putem găsi la o mulţime de lucruri cu totul deosebite unele de altele, adecă la cîte o parte din conţinutul unei mulţimi de noţiuni. Însuşirea, ca parte din conţinutul vreunei noţiuni, se numeşte *notă*. Adiectivele nu ne reamintesc dar noţiuni, ci *note*.

Iar alta e natura pronumelor. *Eu, el, acesta, care, cine* ori *cel* sînt cuvinte care ne fac să ne gîndim la lucruri anumite, fără de nici o consideraţiune pentru însuşirile lor, adecă ele individualizează, reamintindu-ne cîte o parte din sfera vreunei noţiuni.

Articolul e şi el după originea lui un pronume, iar după întrebuinţarea lui de astăzi un fel de pronume. Atunci, cînd îl punem, facem ca alţii să se gîndească mai presus de toate la sfera noţiunii şi să şi-o reamintească fie întreagă, fie în parte ; nu-l punem dar cînd voim ca aceia, la care ne adresăm, să aibă în vedere mai ales conţinutul noţiunii, adecă însuşirile comune lucrurilor pe care ni le reaminteşte cuvîntul.

Cu alte cuvinte, substantivul nearticulat e un fel de adiectiv, el nu numeşte, ci califică.

Cîne, bou, reptil ori *înger* sînt calificări, fiindcă auzind aceste cuvinte aşa nearticulate, ne gîndim la însuşirile caracteristice pe care le au cînii, boii, reptilele ori îngerii.

Abia în plural, substantivul nearticulat ne reaminteşte şi o parte din sferă, dar şi astfel numai o parte. *Mese* va să zică *cîteva* mese, *oameni, cîţiva* oameni ; dar şi în plural substantivul nearticulat îşi păstrează o calificativă.

Îndată însă ce articulăm substantivul, silim pe cei ce ne aud să-şi reamintească sfera noţiunii fie întreagă, fie în parte. *Capra* va să zică ori o *anumită* capră, de care a fost vorba, ori *toate* caprele.

De aceea chiar şi adiectivul fiind articulat, îşi perde natura calificativă şi devine un substantiv, reamintindu-ne însuşirea nu ca notă, ci ca noţiune de sine stătătoare.

Bun este o însuşire pe care pot să o aibă o mulţime de lucruri, o notă, pe care putem să o găsim în conţinutul unei mulţimi de noţiuni, o calificaţiune : *bunul* este însuşirea aceasta gîndită ca lucru de sine stătător, ca noţiune al cărei conţinut e bunătatea şi în a cărei sferă întră tot ceea ce e bun.

Tot astfel *albul, amarul* ori *greul* nu ne mai reamintesc note, ci noţiuni de sine stătătoare.

Dacă este aşa, numele sau substantivele proprii n-au să fie articulate, fiindcă ele sînt individuale şi nu mai au nevoie şi de articol ; au însă să fie articulate calificaţiunile care sînt luate drept numiri, fiindcă acestea numai prin articol devin nume proprii, adecă individuale.

Acesta e răspunsul pe care trebuie să ni-l dăm la întrebarea ce ne-am pus, dacă judecăm numai din punctul de vedere al întrebuinţării fireşti a articolului.

Rămîne acum să cercetăm dacă acest răspuns se potriveşte ori nu şi cu deprinderile românilor atît în graiul viu, cît şi în scriere.

VI

O parte însemnată din numele pe care le cunoaştem fiecare dintre noi sînt cuvinte care n-au în limba noastră de astăzi nici un înţeles, ci s-au păstrat numai ca numiri. Astfel sînt aproape toate numele de botez, multe nume de familie şi cele mai cunoscute numiri pentru rîuri, munţi, oraşe şi alte localităţi.

În vîrtutea graiului viu, nici chiar şi numai pentru aceste nume lipsite de înţeles nu se poate stabili vreo regulă generală destul de sigură.

Unele dintre ele sînt, iar altele nu sînt articulate ; unele se declină întocmai ca substantivele comune, iar altele sînt supuse la nişte regule cu totul particulare în ceea ce priveşte declinaţiunea.

Astfel numele de genul masculin în genere sînt nearticulate, ca *Ioan, Teodor, Pavel, Bucioc, Hajdeu, Prut, Olt, Murăş, Ceahlău, Bîrlad* ori *Braşov ;* n-avem însă decît să ne dăm seamă despre numele pe care le ştim, pentru ca să găsim şi unele articulate ca *Hangu, Bratu, Canciu* ori *Panţu*.

Numele de genul feminin din contră sînt — în genere — articulate ca *Ana, Marta, Simina, Ciuflea, Birta, Dîmboviţa, Bistriţa* ori *Craiova*, multe însă dintre ele sînt nearticulate, ca *Mărie, Floare, Bicioacă, Dunăre* ori *Tîrgovişte*.

Tot astfel și în ceea ce privește declinațiunea.

Regula generală ar fi că numele proprii, fie ele ori nu articulate, pot să primească articolul și să fie declinate ca substantive comune — se înțelege — numai într-un număr.

Astfel, deși *Ceahlău* e nume nearticulat, putem zice *Ceahlău-l, Ceahlău-lui* și, în vocativ, *Ceahlău-le*. Tot astfel putem zice *Bucureștii, Bucureștilor* și am văzut *Bucureștii.*

Nu pot însă să fie tot astfel declinate și numele de botez ori cele de familie.

Mărginindu-ne deci la numele lipsite de înțeles, ni se produce impresiunea că e ceva caprițios și incalculabil atît în născocirea, cît și în întrebuințarea lor. Tocmai aceasta ne va îndemna însă să fim cu deosebită băgare de seamă cînd rostim ori scriem un nume, pentru ca să nu ne abatem de la uzul comun, care mai ales în ceea ce privește aceste nume lipsite de înțeles este el singur hotărîtor.

Nu rămîne însă îndoială că românul are rezoanele lui, de a face tocmai așa precum face. Căci, deși în limba noastră de astăzi aceste nume n-au nici un înțeles, odată ori în vreo limbă oarecare ele au avut ori au însemnarea lor, și atît forma, cît și întrebuințarea lor de astăzi, poate să steie în legătură cu însemnarea de odinioară.

Nu e în genere lucru cuminte să ne sfătoșim, voind să „coregem“ limba „prostimii“; cu atît mai greșit e să ne sfătoșim cînd e vorba de niște cuvinte care nu mai au nici un înțeles, ci sînt ca gîndacii morți și înfipți în ace, care au să rămînă precum sînt.

Drept nume poate să fie luat orișicare substantiv comun, și, după firea limbii noastre, substantivul luat drept nume rămîne nearticulat.

Adiectivele pot și ele să fie luate drept nume. Adiectivul însă numai articulat devine substantiv. Toate numele făcute din adiective, adecă toate numele cu înțeles calificativ, au dar să fie articulate.

Astfel articolul îi dă numelui un înțeles calificativ chiar și atunci cînd el e adăugat la un substantiv.

Vom găsi pretutindenea nume ca *Arbure, Barbat, Brânză, Ciupearcă, Creangă, Cercel, Dumbravă, Epure, Furnică, Furcoi, Movilă, Popic, Verigă, Zăbavă.* Ele sînt toate nearticulate.

Din contră, numele făcute din adiective, ca *Albu, Bărbosu, Surdu, Spînu, Olteanu, Abrudanu* ori *Ionescu,* acestea sînt totdeauna articulate.

Nume în puterea cuvîntului e numai cel nearticulat; numele articulat e o calificațiune luată drept nume.

Nu e deci indiferent, dacă articulăm ori nu: orișicare ar fi numele, el devine o calificațiune dacă îl articulăm.

Pe un om poate să-l cheme *Burduf,* fără ca el să semene cu burduful, iar pe altul poate să-l cheme *Căpitan,* fără ca el să fie căpitan.

Îndată însă ce vom zice *Petrea Burdufu* ori *Florea Căpitanu,* tot românul va înțelege că e vorba de un *Petrea* care seamănă într-un fel oarecare cu burduful, ori de un *Florea,* care e căpitan.

De aceea găsim chiar nume ca *Amar, Dulce* ori *Bună,* adecă adiective luate drept nume, dar nearticulate, fiindcă nu li se dă înțeles calificativ.

Numele de orașe, munți, rîuri și alte localități sînt aproape totdeauna calificative, deci articulate.

Nici un român nu va sta la îndoială dacă trebuie să articuleze ori nu numele ca *Rătezatu, Frumoasa, Petrosu, Răpidea, Sărata.* Ele sînt articulate, fiindcă sînt însușiri luate drept nume, calificațiuni, nume făcute din adiective.

Tot calificațiuni sînt și numele ca *Găina, Păpușa, Omu, Șeaua* ori *Vaca,* deci tot articulate sînt și ele, deși nu sînt făcute din adiective.

Nu sînt însă articulate numele ca *Tîrgoviște, Islaz, Seliște, Ostrov, Mesteacăn, Stejeriș, Făget, Vale* ori *Zăgar,* fiindcă aceste sînt simple numiri luate drept nume.

Este pe un deal un brădet. Orișicine, mergînd la acel deal, zice că merge la brădet. Astfel dealul poate să primească numele *Brădet,* pe care îl păstrează și după ce s-a tăiat brădetul și dealul e acoperit cu mesteacăn. Și tot *Brădet,* iar nu *Brădetu* s-ar numi și satul întemeiat sub brădet.

Tot acesta e cuvîntul pentru care și numele cu formă plurală, ca *București, Budești, Petrești, Negrești ori Comănești* sînt nearticulate. Și ele sînt niște numiri luate drept nume.

Cuprinzînd toate aceste rezoane la un loc, ajungem la regula generală că articolul le dă numelor un caracter calificativ.

De la această regulă românul nu se abate decît în două cazuri : *întîi,* cînd numele îi sună mai bine dacă e articulat, *a doua,* cînd prin analogie ajunge la suprimarea articolului ori la adăugarea lui.

Românul nici nu pronunță, nici nu aude bucuros cuvintele terminate în consonantă. De aceea s-a păstrat multpersecutatul *u* scurt la sfîrșitul cuvintelor care se termină în consonantă. În unele ținuturi acest *u* scurt ori mut se aude și astăzi foarte clar, deși nu răsună întreg. Cu atît mai clar se aude însă cînd cuvîntul se termină în mai multe consonante și aceste sînt aspre. Astfel nici un român nu poate rosti *negr* ori *aspr,* ci trebuie să zică *negru, aspru* ori *mîndru.*

E evident că aici *u* nu e rămășița articolului, ci un sunet luat de ajutor, pentru ca cuvîntul să sune mai potrivit cu limba și cu urechea românului.

Și dacă se poate aceasta atunci cînd e vorba de vorbe cu înțeles lămurit, se poate cu atît mai vîrtos cînd e vorba de niște nume care n-au înțeles, ci numai o însămnare cu totul convențională.

Astfel adeseori *u* ori *a* de la sfîrșitul numelor nici nu e articol, ci un sunet adăugat de dragul eufoniei. N-ar fi destul de românește, dacă am zice *Hang, Brat, Chenci* ori *Panț;* românul zice dar *Hangu, Bratu, Chenciu* ori *Panțu.* Tot pentru acest cuvînt, românul termină în *a,* iar nu în *ă,* multe nume de persoane și aproape toate numele de locuri care altfel ar trebui să fie nearticulate.

Deoarece după firea limbii noastre numele au să fie nearticulate, tendența generală a graiului viu este de a suprima articolul la numele de persoane și de a-l păstra la cele de locuri, care au de cele mai multe ori un caracter calificativ și pot să fie declinate deopotrivă cu substantivele comune.

Tendența aceasta ne explică greșelile foarte număroase pe care le găsim în scrierea românească din zilele noastre în ceea ce privește numele proprii.

VII

Scriitorii noștri mai vechi, întocmai ca scriitorii mai însemnați din zilele noastre, dorind să fie bine înțeleși de români, nu se abat fără destule cuvinte de la graiul viu. Cetind deci cronicarii, nu găsim nici în ceea ce privește numele proprii decît puține abateri de la graiul viu din zilele noastre, care e, precum se vede, tot cel de acum două ori trei sute de ani.

Numele de localități sînt în cărțile vechi scrise cum ele azi sînt rostite de popor, iar numele de persoane și cele de familie sînt articulate, dacă sînt făcute din vorbe ori din alte nume.

Astfel găsim nume, ca *Vasile Lupul ,Radu Popescul, Radu Greceanul, Petru Surdul* ori *Petru Schiopul,* dar *Grigorie Ureche, Miron Costin, Petru Cercel* ori *Dimitrie Cantemir.*

Sunetul caracteristic al articolului, adecă *l,* încetul cu încetul se perde la substantivele terminate în *u* ori în consonantă ; astfel de la un timp încoace el nici nu mai e scris. Se păstrează însă *u* în graiul viu și toți autorii îl și scriu pe acest *u* rostit întreg, ba chiar cu un fel de accent.

Luînd drept punct de plecare pe acest *u,* care e rămășița articolului, scriitorii de odinioară nu numai declinau numele articulate ca pe cele femenine, ci derivau totodată din ele și nume de genul feminin. Deprinderea aceasta o găsim însă și în graiul viu de astăzi, deși ea nu are accepțiune literară. Astfel se zice azi și se și scria adeseori în trecut *Văcărescului* în loc de *lui Văcărescu, Rosnovanului* în loc de *lui Rosnovanu,* și se face din *Văcărescu — Văcăreasca,* din *Rosnovanu — Rosnovanca,* deși nu mai încape nici o discuție că numai *Văcărescu* ori *Rosnovanu* se poate zice, fie vorba de bărbat ori de femeie.

Aceasta e poate singura deosebire între limba literară mai veche și cea de astăzi, o deosebire care există și între graiul viu și limba literară de astăzi.

Cînd vorbim însă de limba literară din zilele noastre, nu trebuie să înțelegem limba pe care o găsim prin ziare, prin foi periodice, ba chiar și prin foarte multe din cărțile noastre cu oarecare pretențiuni. Între oamenii care le scriu pe acestea sînt mulți cărora le lipsește dacă nu chiar judecata sănătoasă, cel puțin sentimentul limbii românești. Astfel multe din cărțile tipărite în zilele noastre și cu atît mai vîrtos ziarele sînt scrise adeseori într-o limbă pe care nu e bine să o învățăm și de care numai autorii cu adevărată vocațiune vor putea să ne scape.

Am ieși din cercul cercetărilor noastre, dacă am voi să căutăm exemple și să constatăm felurile de abateri de la firea limbii noastre în ceea ce privește numele proprii : acela, care se interesează de ele, poate să le găsească el însuși în foile pe care le cetește.

De astă dată să trecem însă cu vederea greșelile ce se fac și să stăruim numai asupra corectei întrebuințări.

Numele, dacă e o dată articulat, rămîne în toate împregiurările articulat. Zicem deci : *Am fost la Marta, la Conta, la Păpușa, la Craiova, la Dîmbovița* și numai omul lipsit de sentimentul limbii noastre ar putea să zică *la Martă, la Contă, la Păpușă, la Craiovă* ori *la Dîmboviță.* Tot astfel zicem : *la Surdu, la Popescu, la Cîmpeanu* ori *la Murășanu,* iar nu *la Surd, la Popesc, la Cîmpean* ori *la Murășan.*

Singure numele terminate în *a* perd accentul de pe *a* în vocativ și — afară de numele de familie — atunci cînd au vreun atribut pus înaintea lor.

Astfel *zicem : tu Martă, tu Contă, tu Păpușă, tu Craiovă,* și *tu Dîmboviță* ori *frumoasa Păpușă, harnica Martă* ori *vechea Craiovă,* dar nu *răposatul Contă,* ci *răposatul Conta.*

Niciodată însă numele de genul masculin, dacă sînt articulate, nu pot să peardă articolul. Numai un om lipsit de sentimentul limbii noastre ar putea să zică : *Am fost pe Retezat,* iar nu *pe Retezatu, tu Oltean,* iar nu *tu Oltene,* ori *bietul Muntean* în loc de *bietul Munteanu.*

Dacă însă numele care au articolul nu pot să-l peardă, acelea care nu-l au pot să-l primească și să fie articulate întocmai ca substantivele comune.

Excepțiune fac numai numele de persoane.

Deși nu zicem deci *am fost pe Negoiul, pe Dunărea* ori *în Tîrgoviștea,* zicem *Negoiul e înalt, Dunărea e mare* ori *Tîrgoviștea e oraș vechi.*

Cît pentru numele de persoane, ele toate sînt în adevăr nearticulate și acel *a* pe care-l găsim la sfîrșitul multora din ele, nu e articolul, ci un sunet rostit de dragul eufoniei, întocmai ca *u* din *Pascu* ori din *Alexandru.*

Din nume ca *Borle, Niculce, Pinte* ori *Pepele* se face în rostul românului foarte în curînd *Pintea, Niculcea, Borlea* și *Pepelea.* Cu atît mai vîrtos se face *Ana* din *Ană, Simina* din *Simină, Maria* din *Mărie,* ba chiar și *Floarea* din *Floare* ori *Florica* din *Florică.*

Cu toate acestea, acest *a* a fost luat drept punct de plecare pentru declinarea numelor de femei, încît atît în graiul viu se zice, cît și în cărțile vechi se scrie : *Floarea* (noastră), *Floarei, pe Floare* și cu atît mai vîrtos *Ana, Anei, pe Ana.* Și nu mai încape nici o discuțiune că această deprindere are să se păstreze și în limba noastră literară, fiindcă avem trebuință de ea.

Celelalte nume rămîn toate așa cum sînt, adecă nearticulate, orișicare ar fi terminațiunea lor.

N-avem însă să luăm drept nume ceea ce în adevăr nu e nume.

Cele mai multe dintre numele de familie nu sînt nume, ci numai niște atribute pe lîngă numele de botez, care e adevăratul nume.

Orișicare nume este individual, are deci să fie astfel chibzuit ca să nu mai rămînă nici o îndoială asupra individului numit.

București este capitala României, dar și un sat din Ardeal, de pe lîngă Abrud. *Galați* este un oraș, dar sînt și mai multe sate Galați. *Bistrița* este un oraș, dar sînt și mai multe rîuri, mai multe mănăstiri *Bistrița.* E deci evident că nu e totdeauna și în toate împregiurările destul să zicem *București, Galați* ori *Bistrița,* ci trebuie să mai adăugăm ceva, pentru ca aceia la care ne adresăm să fie pe deplin dumeriți, la *care* București, la *care anume Galați, la care anume Bistriță* au să se gîndească.

Trebuința acestui adaos e cu atît mai simțită cînd e vorba de oameni.

Ioan se numesc foarte mulţi oameni. Dacă însă între aceia de care vorbim, unul singur se numeşte aşa, e destul să zicem *Ioan*, pentru ca orişicine să ştie că la acel singur Ioan are să se gîndească.

De obicei însă, în cercul oamenilor despre care vorbim sînt mai mulţi care se cheamă *Ioan;* astfel nu e destul să zicem *Ioan*, ci trebuie să mai adăugăm la *Ioan* ceva, un atribut care scoate la iveală vreuna din însuşirile prin care acel *anume Ioan* se deosebeşte de toţi ceilalţi.

După firea limbii noastre, acest atribut, deşi se pune după numele de botez, e articulat. Zicem : *Ioan al lui Petrea* ori *al Martei, Ioan cel mic, Ioan Lungul, Ioan Munteanul* ori *Ioan Ştefănescu.*

De acest articol nu putem scăpa decît în cazul cînd *Ioan* mai are şi un alt nume şi luăm pe acest al doilea nume drept însuşire caracteristică, zicînd *Ioan Arbore, Ioan Butuc, Ioan Creangă, Ioan Dumbravă.*

Numele nu e articulat nici cînd e pus la al doilea loc : aceasta explică tendenţa de a nu articula nici calificativele luate drept nume.

Dumbravă, ca nume adevărat, rămîne nearticulat; *Dumbrăveanu* e însă articulat, fiindcă e calificativ : deoarece *Dumbravă* e nearticulat, românul are tendenţa de a suprima articolul şi la *Dumbrăveanu.* Astfel găsim mulţi oameni care îşi scriu numele *Muntean, Abrudan, Cîmpean* ori *Crişan* în loc de *Munteanu, Abrudanu, Cîmpeanu* ori *Crişanu.*

Suprimarea articolului se explică cu atît mai vîrtos cînd punem numele de familie nu după numele de botez, cum se cuvine în limba noastră, ci înaintea lui, ceea ce adeseori se face în listele alfabetice. Căci pus fiind înainte, calificativul ia în mod de tot pronunţat caracterul de nume şi numele adevărat rămîne parcă un fel de calificativ. Astfel nu ne e deloc greu să zicem *Alb Ioan, Brădean Teodor, Ciung Pavel, Dobresc Nicolae* ori *Lăzărescu Lazăr.*

E evident că această suprimare a articolului este în graiul viu o rea deprindere, de care trebuie să se ferească tot omul care ţine să scrie şi să vorbească corect.

Căci acest *u* rostit întreg, rămăşiţa articolului, e pentru noi cu atît mai preţios, cu cît anume în limba noastră literară el este caracteristica numelor proprii.

Muntean, cîmpean, oltean, ardelean ori *vălean* sînt adiective întocmai ca *lung* ori *scurt. Munteanul, cîmpeanul, olteanul, ardeleanul, văleanul, lungul* şi *scurtul* sînt aceleaşi adiective devenite prin articulare substantive. *Munteanu* însă, *Cîmpeanu, Olteanu, Ardeleanu, Văleanu, Lungu* şi *Scurtu* sînt nume, numai nume şi în special nume de oameni.

Ar fi o uşurinţă prea mare să lăpădăm pe acest *u* care atît de bine ne ajută să precizăm numele. Nici că-l vom lăpăda însă, fiindcă avem mare trebuinţă de el.

Concluziune

Cuprinzînd la un loc cele desfăşurate, primim convingerea că numele în limba românească nu sînt articulate decît atunci cînd vorba e să li se deie un înţeles calificativ, iar atunci trebuie să fie articulate.

Dacă unui nume oarecare i se dă ori nu înţeles calificativ, aceasta n-o putem afla decît din uzul comun, la care trebuie să fim cu luare-aminte şi de care trebuie să ţinem seamă, anume cînd e vorba de nume proprii mai mult ca orişicînd.

Numele care sînt substantive luate drept nume, în genere, n-au înţeles calificativ, nu sînt prin urmare articulate. Aceasta însă nu-i dă nimănuia dreptul de a suprima articolul, dacă-l găseşte la vreunul din ele. Căci multe nume de localităţi, ba chiar şi multe nume de familie sînt articulate, deşi sînt substantive.

Astfel avem în Ardeal un oraşel Brad şi un sat Bradu, şi numai din uzul comun putem afla cum e bine, căci bine e cum se zice.

Cu atît mai puţin se cuvine să suprimăm articolul la nume care sînt substantive cu înţeles calificativ ori poate chiar adiective luate drept nume. Acestea au, în genere, să fie articulate, deşi pot să fie şi ele nearticulate, şi tot numai din uzul comun putem afla dacă sînt ori nu.

E foarte probabil că numele ca *Argatu, Butnaru, Croitoru, Dulgheru, Fieraru* ori *Goştinaru* au să fie articulate, căci întocmai precum un om oacheş poate să se cheme

Bălanu ori un bărbos *Spînu*, numele unui om, care nu e arap, poate să fie *Arapu* ori al unuia, care nu e păcurar, poate să fie *Păcuraru*.

Articolul de la asemenea nume n-are în tot cazul să fie suprimat decît în vîrtutea uzului comun.

Cînd zicem însă „uzul comun", n-avem să înțelegem orișice vorbă prinsă din zbor.

Influența franceză a făcut în România din *u* cel românesc un *o* europenesc — astfel că nume ca *Brătianu*, *Ionescu* ori *Bălanu* se scriau *Bratiano*, *Ionesco* ori *Balano*. Ba s-a făcut din Bălu chiar *Bellio*. Aceasta de dragul străinilor, cărora acel *u* atît de românesc le pare prea străin.

Tot astfel aici la noi influența germană și mai ales cea maghiară ne face să suprimăm pe *u* al nostru și să scriem *Muntean*, *Cîmpean* ori *Ardelean*, în loc de *Munteanu*, *Cîmpeanu* și *Ardeleanu*.

E evident că nu acesta e uzul comun de care avem să ținem seamă.

Sînt nume ca *Aldan*, *Alăman*, *Bogdan*, *Coman*, *Comarnic*, *Caraiman*, *Crainic* ori *Roman*, pe care românii niciodată nu le articulează, deși ele seamănă cu numele cărora li se cuvine acel u la sfîrșit. Dacă ne dăm însă seamă ne convingem că nici n-au asemenea nume să fie articulate, cum n-au să fie articulate *Ioan*, *Bran*, și *Stan*, cum n-are să fie articulat *Maidan* ori *Vitan*.

Deși nu rezonează, românul care e ferit de înrîuriri străine are totdeauna sentimentul limbii noastre și nu greșește niciodată : pe el avem să-l consultăm cînd sîntem în nedumeriri, dacă un nume oarecare are ori nu să fie articulat.

AȘEZAREA VORBELOR ÎN ROMÂNEȘTE

Vorbind, intențiunea noastră e nu să ne dăm pe față cugetările, ci să reproducem în alții anumite stări sufletești, iar acest efect se produce numai dacă alegem, întrebuințăm și așezăm vorbele cum aceia la cari ne adresăm sunt deprinși a le alege, întrebuința și așeza. Atunci dar cînd scriind ne adresăm la toată lumea, și la cei prezenți, și la cei viitori, avem să facem nu numai alegerea și întrebuințarea, ci totodată și așezarea vorbelor potrivit cu deprinderea obștească.

Orișicît de învederat ar fi acest adevăr, în actuala fază a vieții noastre comune, în care toate se desfășoară în goană mare, el adeseori e scăpat din vedere și multe din cele mai prețioase scrieri ale noastre sunt lipsite de claritate și de cuvenita preciziune, fiindcă autorii lor, lucrînd în grabă mare, n-au așezat vorbele cu destulă cumpănire.

Țiind dar să profit de binevoitoarea invitațiune a d-lui președinte care ne îndeamnă pe toți la lucrare, am socotit că voi face un lucru folositor, ușor pentru mine și interesant pentru cei ce vor avea bunăvoința de a mă asculta, dacă voi încerca să stabilesc cîteva regule generale în ceea ce privește așezarea vorbelor în limba românească.

Ușor mi-a părut lucrul acesta, fiindcă și în ceea ce privește așezarea vorbelor tot poporul român e suprema autoritate și mi se părea destul că, vorbind și scriind, mi-am cîştigat cunoştinţa intuitivă a limbii, aşa-numitul simţimînt de limbă, pentru ca să-mi pot da samă cum se aşează vorbele în limba românească.

Foarte în curînd a trebuit însă să mă încredinţez că, îndeosebi pentru puterile mele, e grea de tot sarcina ce mi-am ales.

Românii nu în toate timpurile au aşezat şi nu pretutindeni aşează vorbele în acelaşi fel şi e învederat că şi în ceea ce priveşte aşezarea vorbelor regulă e numai ceea ce se potriveşte cu deprinderea celor mai mulţi dintre români.

Vorba nu e de cunoştinţa intuitivă pe care ne-am cîştigat-o cu toţii fără de nici o osteneală, ci de o cunoştinţă raţionată, care numai prin ostenicioase studii literare se poate cîştiga.

Întocmai precum în istorie numai rezămîndu-ne pe mărturii neîndoioase putem să afirmăm o faptă, în materie de gramatică numai scrisa poate să producă convingerea.

Aveam, dacă e vorba să fac lucru cu oarecare temei, să examinez studiile gramaticale de pînă acum şi să-mi dau samă dacă regulele stabilite prin ele se potrivesc ori nu cu firea limbii noastre, iar despre aceasta nu puteam să mă încredinţez decît examinînd şi cele mai însemnate din scrierile noastre.

Tocmai în ceea ce priveşte aşezarea vorbelor însă scriitorii noştri nu toţi şi nu totdeauna pot fi luaţi ca autoritate. Unii dintre dînşii, crescuţi în mediu străin, ori n-au putut să-şi cîştige simţimîntul de limbă, ori, cîştigîndu-l, l-au pierdut. Iar cei ce-l au, scriind mai mult ori mai puţin în pripă, se abat adeseori de la regule stabilite de ei înşişi în scrisa lor.

În zicătoarea „De la beat viu cîrciumă, cu partea într-o căciulă“, românul caracterizează în felul lui glumeţ pe omul care, ameţit de băutură, nu mai e în stare să aşeze vorbele potrivit cu deprinderea obştească, ci le aruncă alandala. Tot astfel şi scriitorul, frămîntat de gînduri vii ori răpit de simţiminte puternice, uşor ajunge, în graba cu care-şi reproduce stările sufleteşti, să arunce vorbele şi *„beţia de cuvinte“*, atît de bine caracterizată

de d-l T. Maiorescu, nu numai în alegerea şi în întrebuinţarea vorbelor, ci şi în aşezarea lor, e cu putinţă.

Întreaga cercetare trebuia deci să fie critică, şi, acum cînd ştiu de ce e vorba, numai cu multă sfială intru în materie şi vă cer cu toată stăruinţa iertare pentru amănuntele, poate obositoare, în cari voi intra.

Mă voi mărgini la aşezarea aşa-numitelor atribute, ba chiar numai la aşezarea articolului ca atribut determinativ şi, plecînd din principiul că uşile deschise nu se sparg, voi trece cu vederea tot ceea ce cu toţii admitem şi îmi voi da silinţa să produc convingerile cu mijloace pe cît se poate de puţine.

După terminologia de astăzi, atribut e în propoziţiune partea secundară care precizează sfera noţiunii reproduse prin substantiv, şi atribut numai substantivul poate să aibă.

Precizarea aceasta se face fie adăugînd o notă la noţiune, adecă calificînd, fie determinînd sfera în mod direct. Atributele sunt deci de două feluri : calificative şi determinative.

Atribut, în adevăratul înţeles al cuvîntului, e numai cel calificativ, prin care se adaugă o notă la conţinutul noţiunii.

Astfel Anton Pann zice :

„Peste un rîu *lat* şi mare
Şi repede *curgător*
Vru să treac-un oarecare
Avar *de argint iubitor...*“

Aici atribute, în înţelesul propriu, sunt numai „lat“ şi „mare“, căci numai acestea califică atribuind rîului însuşiri, pe cari nu toate rîurile le au : „curgător“ şi „de argint iubitor“ califică, dar nu atribuind, ci analizînd.

Orişicît de importantă ar fi însă această deosebire între atributele sintetice şi cele analitice, din punctul de vedere al aşezării vorbelor, ea e indiferentă.

Importantă din toate punctele de vedere e deosebirea dintre atributele calificative şi cele determinative.

Deoarecere lucrul de căpetenie e noţiunea reprodusă prin substantiv, iar nota e numai un accesoriu, în aşezarea raţională atributul urmează după substantiv, şi aşa se şi face în româneşte, însă numai în ceea ce priveşte atributele calificative, cari învederează conţinutul noţiunii ; atributele determinative, cari se raportă la sferă, se aşează, în genere, înainte de substantiv.

Nu se aşează dar în acelaşi fel atributele calificative şi cele determinative şi una singură e regula generală ce se poate stabili pentru toate atributele.

Reproducerea cugetării e clară şi precisă, numai dacă raporturile dintre părţile principale şi cele secundare ale propoziţiunii sunt cu desăvîrşire învederate. Orişice îndoială asupra acestor raporturi ne pune în nedumirire şi ne oboseşte şi ori înţelegem cu anevoie, ori dăm vorbelor un înţeles deosebit de cel intenţionat de scriitor.

Dacă lucrul firesc e ca, mai înainte de a scrie, să te întrebi ce vrei să gîndească cetitorul, nu mai puţin firesc e ca, după ce ai scris, să analizezi scrisa în toate amănuntele ei, pentru ca nu cumva din ea să răsară cu totul alt gînd.

Făcînd analiza aceasta, ne încredinţăm că în româneşte nedumerirea ne cuprinde îndată ce atributele se îngrămădesc şi vreunul dintre ele cade prea departe de substantivul la care se raportă.

Regula generală e dar că atributele să fie aşezate toate lîngă substantiv şi nici unul dintre ele nu poate să fie prin vreo altă parte de propoziţiune despărţit de substantivul la care se raportă.

Nici chiar ca licenţă poetică nu se pot aşeza în româneşte vorbele ca în versul :

„Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi“,

în care predicatul e aşezat între substantivul şi atributul lui, şi cu atît mai puţin ca în versul :

„Infandum, regina, iubes renovare dolorem“,

în care ambele părţi principale sunt aşezate între substantiv şi atributul lui.

Întreaga tehnică a aşezării atributelor se razămă pe această regulă generală, care rezultă nu numai din simţimîntul de limbă al românilor azi în viaţă, ci şi din uzul literar păstrat în timp de patru veacuri ; şi astfel nici nu mai are nevoie de a fi întemeiată.

Mai mult dar pentru lămurirea decît pentru întemeierea ei voi examina cîteva cazuri.

În *Psaltirea Scheiană*, cea mai veche din cărţile noastre, frazele sunt scurte şi astfel îndeosebi atributele calificative de tot rare. Traducătorul le aşează după substantiv şi numai în cîteva puţine cazuri înainte de el, ca în „întunecată apă (*Ps.*, XVII, v. 12), „în dulce voie“ (*Ps.*, XIX, v. 15), „iubiiu dulce frumusé[ţe] casei tale“ (*Ps.*, XXV, v. 8) ori în „deşer'ţii fii oamenilor, mencĭuroş fii oamenilor“ (*Ps.*, LXI, v. 10).

El face această inversiune mai ales cînd se întîlnesc două atribute, unul calificativ şi altul determinativ. Tocmai pentru ca raportul să fie învederat, el aşează pe unul înainte de substantiv, iar pe celălalt după el, ca în „după mare milă a ta“ (*Ps.*, L, v. 3), ori în „cinstit numele lui“ (*Ps.*, LXXI, v. 14).

Cînd le aşează pe amîndouă după substantiv, cel mai apropiat e cel calificativ, ca în „băsérecă sfîntă a sa“ (*Ps.*, XVII, v. 7), „oile păscutele tale“ ori în „pietri curate multe“ (*Ps.*, XVIII, v. 2).

Într-un singur caz (*Deuter.*, cap. XXXII, v. 32), el aşează determinativul lîngă substantiv şi zice „Mănîiă aspideei nevindecată“. Tocmai de aceea însă reproducerea nu e clară. Aflîndu-se „aspidei“ înainte de „nevindecată“, stau la îndoială dacă nu cumva „aspidei“ e la dativ şi se raportă la „nevindecată“, încît vorba nu e de „mînia nevindecată a aspidei“, ci, ca în „durere omului nesuferită“, ori în „e inimii durere“ (*Predoslovia* lui M. Costin), de o „mînie care e aspidei nevindecată“.

Mai vie încă ne este nedumerirea cînd el (*Ps.*, XLI, v. 3), în „locŭ coperit mirurat“, aşează două atribute calificative după substantiv. Nu putem să ne dăm samă dacă vorba e de un „minunat loc acoperit“ ori de un loc „minunat acoperit“, dacă locul ori acoperămîntul e minunat.

Această grijă de a nu depărta atributul de la substantivul lui o au toţi scriitorii noştri din primele secole ale vieţii noastre literare. Coresi face dese corecturi în *Psaltire*, dar lasă aşezarea vorbelor neschimbată, iar în celelalte publicaţiuni ale sale, şi mai ales în *Tetraevanghel*, limba e limpede tocmai pentru că aşezarea vorbelor e făcută cu deosebită cumpănire. Abia scriitorii din timpul lui Matei Basarab şi al lui Vasilie Lupu, mai ales Costineştii, încep a scrie fraze mai lungi şi mai încărcate, cari uşor ajung să fie lipsite de destulă claritate. Şi la Costineşti însă, şi la mitropolitul Dosoftei, ba chiar şi la Dimitrie Cantemir, numai în foarte puţine cazuri găsim substantive despărţite de atributul lor prin vreo altă parte de propoziţiune, ceea ce ori ne surprinde ca ceva străin, ori întunecă înţelesul.

Îndeosebi Dimitrie Cantemir, care raţionează mult, are un fel de slăbiciune pentru conjuncţia „dar“, pe care în mai multe rînduri o aşează între substantiv şi atributul lui.

Astfel, la pag. 29 a *Istoriei ieroglife* zice : „Amîndoi dară împăraţii nu puţin fură clătiţi“.

Dacă ne dăm bine samă, aici „amîndoi“ nu se raportă la „împăraţii“, ci la „fură clătiţi“.

Noi avem două conjuncţiuni „dară“ : cea coordonatoare adversativă din „Grăbeşte, dară nu te pripi“, şi cea ordonătoare cauzală din „Grăbeşti, mergi dară mai iute“. Prima se aşează înainte de verb, iar a doua după verb, dar poate, prin inversiune, să fie aşezată şi înainte de verb, însă numai după vreo altă parte a propoziţiunii.

După ce în fraza anterioară a arătat cauzele pentru cari nu numai unul, ci şi celălalt împărat „au fost clătiţi“, scriitorul se foloseşte de al doilea „dară“ şi trebuia să zică : „Împăraţii fură dară amîndoi nu puţin clătiţi“. El ţine însă să scoată la iveală împrejurarea că amîndoi „au fost clătiţi“, şi de aceea trece pe acest „amîndoi“ în fruntea frazei şi aşează pe „dar“ după el. Deşi pe deplin motivată, această inversiune ne pune în nedumerire, mulţi dintre cetitori vor fi stînd la îndoială cum au să raporteze pe „amîndoi“.

Tot în *Istoria ieroglifică* (pag. 21) găsim fraza „Adunarea dară acestor două monarhii şi orînduiala acestor două soboare într-acesta chip după ce se orîndui şi se întocmi...“

Aici conjuncţiunea e aşezată fără îndoială între substantiv şi atributul lui şi raportul e învederat, înţelesul nu se turbură. Nu mai puţin învederat e însă că autorul trebuia să aşeze în fruntea frazei adverbul „după ce“, care funcţionează şi ca conjuncţiune, şi să zică : „După ce dar adunarea acestor două monarhii şi orînduiala acestor două soboare se orîndui şi se întocmi în acest chip“, şi, cetind fraza aşa cum a fost ticluită, o înţelegem, dar nu e parcă vedem pe cineva îmbrăcîndu-şi haina pe dos.

Cu totul altfel ne atinge unul dintre marii noştri măiestri, d-l B. P. Hasdeu, cînd zice (*Mg. Et.*, I. pg. 15) „în *graiul* însă *viu* al poporului se aude“. Aici intenţiunea e învederată şi cugetarea iese clar la iveală, dar tot rămînem surprinşi, căci nu ne-am deprins încă noi românii să aşezăm conjuncţiunea între substantiv şi atributul lui şi îmi vine greu să cred că ne vom deprinde vreodată.

Mitropolitul Dosoftei, în *Psaltirea versificată (Ps.*, L, v. 363), aşează vocativul între substantiv şi atributul lui, în „Cu sfînta ta, Doamne, mîntuinţă“ şi în „Cu a ta, Doamne, bună vrere“. Orişicît de firească însă, această intercalare a vocativului ne surprinde şi ea ca ceva neobişnuit.

Mai puţin încă ne putem deprinde cu aşezarea predicatului între substantiv şi atributul lui. E frumoasă, de exemplu, *Predoslovia* lui Miron Costin, dar ne oprim în loc cînd el zice : „din scriptură înţelegem minunate şi veşnice faptele lui, a face fericită viaţa, şi *nemuritoare* agoniseşte *nume*“.

Orice vorbă aşezată la un loc neobişnuit se rosteşte mai mult ori mai puţin apăsat, şi, cu cît inversiunile sunt mai multe şi mai neobişnuite, cu atît rostirea e mai agitată, ceea ce poate să fie frumos. Noi românii însă, oameni de fire potolită, preferim aşezarea dreaptă şi vom ţinea totdeauna, cum am ţinut şi în trecut, ca atributele să fie aşezate cît se poate de aproape de substantivul la care se raportă, ceea ce e şi lucru firesc, căci, la urma-urmelor, substantivul împreună cu atributele lui reproduce noţiunea.

Rămîne dar numai să ne dăm samă cum se aşează atributele lîngă substantiv şi cum se înşiră ele cînd sunt mai multe.

Vom examina mai înainte de toate pe cele determinative, şi îndeosebi articolul, cel mai des întrebuinţat dintre ele.

Articolul e un atribut determinativ[1] care are înţelesul că vorba e fie de întreaga sferă a noţiunii reproduse prin substantivul pe lîngă care se pune, fie numai de o parte a ei. Avem dar două articole : unul care e deopotrivă cu „toţi“, iar altul care mărgineşte sfera la „mulţi“, „cîţiva“ ori „unu“.

Nearticulat, substantivul e luat numai ca reproducînd conţinutul noţiunii, deci ca totalitate de însuşiri gîndite la un loc, şi „Balena e mamifer“, va să zică „Toate balenele au toate însuşirile comune tuturor mamiferelor“.

Adevăratul articol e cel deopotrivă cu „toţi“, căruia unii îi zic *propriu*, alţii *definit* ori *definitor*, iar alţii *hotărît*, şi pe care d-l B. P. Hasdeu îl numeşte *postpozitiv* şi *enclitic*, fiindcă se aşează după substantivul pe care-l determină.

Poziţiunea în frază a acestui articol rezultă din regula generală pe care am constatat-o.

În *Psaltirea versificată* a mitropolitului Dosoftei găsim :

1 „Şi cu dragoste *toţi craii*
Ţ-or vedia slava cu aii“ (*Ps.*, CI, v. 51-52).

2 „Laudă s-aibă de la tot *omulŭ* (*Ps.*, LXII, v. 44).

3 „Să nu zică toţi din *toată partia*“ (*Ps.*, CXIII, v. 26).

E învederat că cu deprinderea noastră de astăzi numai „toţi craii“ se potriveşte.

Fiind vorba de întreaga sferă a noţiunii reproduse prin substantivul „crai“, acesta e luat la plural, şi numeralul, care arată totalitatea, se aşează înainte de substantiv. Nu rămîne dar pentru articol, ca al doilea atribut, decît primul loc după substantiv.

Fiind luat substantivul la singular, înţelesul e acelaşi, însă numai indirect, şi „tot omul“ va să zică „orişicare“, „fiecare“ om, deci „toţi oamenii“.

Foarte uşor însă numeralul, fiind luat la singular, îşi schimbă înţelesul. Astfel, zicînd „toţi din toată partea“, Dosoftei a voit să se înţeleagă „toţi din toate părţile“. Fraza poate însă să fie luată şi în înţelesul „toţi cei ce se află în întreaga aceeaşi parte“.

---

[1] T. Cipariu, Part. II, *Sintactică*, § 31 (*n. a*).

Această schimbare a înţelesului e încă mai învederată cînd numeralul e aşezat, prin inversiune, după substantiv, deci şi după articol, unde de obicei stau atributele calificative.

Tot în *Psaltirea versificată* găsim :

1. „În *limbile toate* că sunt cu minune...“ (*Ps.*, IX, v. 29).

2. „Lăudaţi din *ceriurile toate...*“ (*Ps.*, CXXXXVIII, v. 1).

3. „Mă rog ţie, Doamne, cu *inema toată*“ (*Ps.*, XI, v. 1).

4. „Că prin *lumĭa toată* sînge ce se varsă“ (*Ps.*, IX, v. 31).

Cetind primele două din aceste exemple, în cari substantivul e luat la plural, stăm la îndoială dacă avem ori nu să luăm vorba „toate“ în înţelesul ei propriu. E însă mai presus de orişice îndoială că cele din urmă două au înţelesul „inima întreagă“ şi „lumea întreagă“.

Numai dar stînd la plural şi fiind pus înainte de substantiv, numeralul care arată totalitatea e luat fără de şovăire în înţelesul lui propriu, iar în cazul acesta el e numai o accentuare a articolului, deci de prisos, căci ne spune tot ceea ce se zice şi prin articol.

Stăpîniţi de simţămîntul că e ceva de prisos cînd substantivul e determinat şi de articol, şi de numeralul „toţi“, bătrînii noştri suprimau cîteodată articolul după „toţi“.

Astfel tot în *Psaltirea* lui Dosoftei găsim şi :

1. „De să vorovăscŭ cu sfaturi
În deşert din *toate laturi...*“ (*Ps.*, II, v. 5-6).

2. „Nu certà în *toate zîle...*“ (*Ps.*, VI, v. 32).

3. „De să minunează în *toate părţi de lume*“ (*Ps.*, VIII, v. 2 şi 32).

4. „*Toate limbi* păgîne şi fără de liage...“ (*Ps.*, VIII, v. 48).

Noi suprimăm numeralul, şi azi scriitori şi dascăli de gramatică sunt toţi de acord că substantivul trebuie neapărat să fie articulat cînd el are atributul „toţi“ ori cînd acest atribut se subînţelege, ba articulat are să fie substantivul chiar şi cînd numeralul se raportă la verb ca în :

„Scopul se isprăveşte, grecii *se rădică toţi*
Cu atîta turbăciune, încît a crede nu poţi ;
Planuri fac, dau hotăîre *făr'de veste a lovi*
Părţile Turchiei *toate deodată*-a răzvrăti“.
(A. Beldiman, *Trag.*, v. 37-40).

Nearticulat e substantivul numai în enumeraţiuni, cînd numeralul nu e atribut, ci neatîrnat, ca în

„Toţi stau jos, mic, mare, tînăr şi bătrîn“.
(D. Bolintineanu)

Deopotrivă cu „toţi“ sînt „amîndoi“, „tustrei“ şi orişicare numeral compus cu „cîteşi“, care de asemenea arată o totalitate. Însoţit de vreunul din aceste atribute, substantivul trebuie neapărat să fie articulat, căci vorba e tot de sfera întreagă, mică, dar întreagă.

Deopotrivă e, în sfîrşit, şi „singur“ ca atribut determinativ, ca în : „Singur omul cunoaşte pe Dumnezeu“.

Articulat trebuie dar să fie substantivul şi cînd e determinat de un genitiv, căci „casa *noastră*“ e o singură casă, „oile *noastre*“ sunt oi hotărîte şi numai ele ; genitivul dar sau posesivul numai după substantiv articulat poate să stea.

Avîndu-le acestea în vedere, Ir. Circa (*Etim.*, § 81) nu admite terminii *definit* şi *hotărît* şi îi *zice* articolului *definitor* sau *hotărîtor*, căci el mărgineşte sfera noţiunii.

Termenul *postpozitiv* nu e nici el destul de precis.

Avînd înţelesul că vorba e de întreaga sferă a noţiunii, articolul numai pe lîngă substantiv poate să stea, căci numai substantivul reproduce noţiune, şi azi e mai presus de toată discuţiunea că orişice parte de cuvînt, primind articolul, devine prin abstracţiune substantiv.

Nu-şi pierde însă caracterul calificativ adjectivul cînd, mutat prin inversiune înaintea substantivului, ia articolul acestuia, ca în mai multe din exemplele citate.

Nu are dar articolul o poziţiune fixă, şi terminul *postpozitiv* poate şi el să fie primit numai cu rezerva că articolul se aşează şi înainte de substantivul pe care-l determină, numai însă, ca conjuncţiunea cauzală „dară“, după atributul calificativ trecut prin inversiune înainte.

Regula aceasta e şi ea veche, dar bătrînii noştri se abat adeseori de la ea şi ori nu mută articolul, ca în „***cinstit*** numele lui“, la atributul trecut înainte, ori articulează, ca în „oile păscutele tale“, atît substantivul, cît şi atributul.

Aceasta o fac cînd după substantiv urmează un genitiv.

Deoarece genitivul numai după articol poate să urmeze şi nu se deosebeşte de dativ, foarte uşor se produce nedumerirea pe care am învederat-o examinînd fraza „mînia aspidei nevindecată“.

Spre a învedera deci raportul atunci cînd substantivul nu e articulat, cînd după el urmează un atribut ori cînd genetivul e trecut prin inversiune înainte de substantiv, noi punem înainte de genitiv aşa-numitul articol „posesiv“. Bătrînii adeseori repetau articolul „postpozitiv“.

În rugăciunea prorocului Ioan, cînt VI, v. 6, traducătorul zice : „dauge-voiŭ amŭ să cîntŭ cătră băsérica *sfîntă a ta*“.

Deoarece „sfîntă“ nu are articol, înainte de „ta“ stă „posesivul“ „a“. Coresi face, precum ne arată d-l I. Bianu, o corectură : suprimă pe acest „a“ şi articulează şi adjectivul, pentru ca „ta“ să urmeze după articol „postpozitiv“.

Pe pagina următoare, v. 8 al aceleiaşi cîntări, traducătorul zice „băsérica sfînta a ta“, articulează dar de trei ori. Coresi iar suprimă „posesivul“.

Ni se impune dar gîndul că „postpozitivul“ şi „posesivul“ sunt, cel puţin pentru Coresi, acelaşi articol.

Sunt cu putinţă şase forme corecte :

1. Fără articol „posesiv“ :
   a. Biserica ta sfîntă — şi
   b. Sfînta ta biserică ;
2. Cu articol îndoit :
   a. Biserica sfîntă a ta — şi
   b. Sfînta biserică a ta.
3. Numai cu articolul posesiv :
   a. A ta biserică sfîntă — şi
   b. A ta sfîntă biserică.

Articolul „posesiv“ e deci de prisos cînd genetivul urmează după cel „postpozitiv“ ; articolul „postpozitiv“ e de prisos cînd cel „posesiv“ e trecut înainte de substantiv ; repetarea se face numai pentru învederarea raportului cînd genitivul e despărțit de substantiv prin vreun alt atribut, ca în „graiul însă viu *al* poporului“ ; e greu a nu admite că T. Cipariu judecă bine lucrurile, cînd, tot ca Coresi, consideră „postpozitivul“ și „posesivul“ drept același articol întrebuințat în două deosebite chipuri (*Etim.*, § 89).

Rostul „posesivului“ e, cu toate acestea, îndoios.

La începutul vieții noastre literare, înaintea genitivului se punea numai un „a“, care nu se concorda nici după gen, nici după număr. Tot așa face și azi poporul. Abia tîrziu în scrierea rațională s-a făcut din acest „*a*“ un „al“ la masculin și „ai“ ori „ale“ la plural. Unii iau dar „posesivul“ drept articol, alții (St. Neagoe) îl socotesc drept articol combinat prin înfigerea lui „a“, iar alții (I. Manliu, I. Nădejde) îl pun în rîndul prepozițiunilor, iar Ir. Circa (*Etim.*, § 77) îl consideră „o particularitate unică“, ca substantiv.

Orișicare ar fi adevărul, nu mai încape nici o îndoială că azi „posesivul“ e articol, că se raportă la substantiv și că din punctul de vedere al așezării vorbelor are rostul „postpozitivului“, trecut la adjectivul mutat prin inversiune înaintea substantivului.

Dimitrie Cantemir zice în *Istoria ieroglifică* (pag. 27) : „*toată pulberea* de pe *toate calea* în ceriu se rădică ; *toate văile* adînci de tari strigăte tare se răsună ; toate *a munților înalte vîrfuri* de iuți chiote și groase huiete în clipă se covîrșea ; și *toți cîmpii* de groaznice strigări și fricoase lăudări se umplea“.

În patru rînduri substantivul e articulat după : „tot“ ; știa dar autorul că, însoțit fiind de acest atribut, substantivul trebuie neapărat să fie articulat ; în „toate a munților înalte vîrfuri“, însă el nu articulează și nici nu poate articula, fiindcă articolul a fost trecut dimpreună cu genitivul înaintea substantivului.

Mai învederat încă iese la iveală articolul în „*Ale* tale dintru *ale* tale“, unde „ale“ e luat dimpreună cu genitivul ca substantiv. Și ca substantiv luăm orișicare genitiv însoțit de „*ale*“, ca în „*Ale Domnului* toate sunt drepte și bune“.

Reamintindu-ne zicătoarea : „*Cele* bune să s-adune și *cele* rele să se spele“, suntem cuprinși de simțimîntul că „adjectivalul“ „cel“ — „cea“ e și el ca și „*posesivul*“.

Nicolae Costin ne spune în *Predoslovia* sa că, după Tuchidid, istoria e „*cel* mai ales și mai mare *al* vieții omenești vistieriu“.

„Vistieriu“ nu este și nici nu putea să fie articulat, fiindcă înaintea lui se află articolul „al“ ; n-ar putea însă să fie articulat nici dacă ar lipsi „al“ dimpreună cu genitivul și ar trebui să zicem „*cel* mai ales și mai mare vistieriu“.

Așezat dar înainte de substantiv, „*cel*“ e deopotrivă cu „al“, adică tot articol.

În aceeași *Predoslovie* se zice :

„acela domnul voroavei romlenești“.

E învederat că trebuia să se zică „acel domn al voroavei“, fără de „a“ la sfîrșitul pronumelui, și nu cu postpozitiv“, ci cu „posesiv“.

Miron Costin zice în cap. II al primei sale cronici :

„pentru scîrnava fapta aceea“.

Aici, unde pronumele e așezat după substantiv, „a“ de la sfîrșitul lui nu mai e de prisos și scriitorul a fost nevoit să articuleze atît substantivul, cît și adjectivul : pe adjectiv, fiindcă a fost mutat prin inversiune înainte, iar pe substantiv fiindcă „*acela*“ numai după substantiv articulat poate să urmeze.

„*Cel*“, „*acel*“, și *acela*“ sunt aceeași vorbă, iar „a“ de la început e în „*acela*“ tot „a“ pe care-l avem și la sfîrșit, „particula enclitică a“ d-lui B. P. Hasdeu.

Deși ne preocupăm numai de așezarea vorbelor, trebuie să ne dăm samă și despre rostul lor în reproducerea cugetării, fiindcă de la el atîrnă pozițiunea în frază a lor.

Îmi iau dar voia de a face o mică digresiune pentru lămurirea acestei „particule enclitice“, care în limba noastră are un înțeles caracteristic.

T. Cipariu urmărește pe acest „a“ în toate întrebuințările lui. Într-o notă (4) de la § 64 al *Etimologiei* îi zice tot „*particulă*“ și o califică de „oțioasă“. În urmă ne spune că din combinațiunea cu „a“ s-a format articolul „al“.

În § 101, analizînd vorba „acestui-a“, îi zice lui „a“ „pleonastic“, iar în § 106 (nota 2) „a“ „paragoric“. Vorbind, în sfîrşit, despre formarea adverbelor (§ 158), iar îi zice „particulă“.

Cetind spre a mă dumiri sugestivele expuneri pe cari d-l B. P. Hasdeu le-a făcut în *Etymologic*, am rămas cuprins de simţimîntul că „a“ de la începutul vorbei „a-cel-a“ şi „a“ de la sfîrşitul aceleiaşi vorbe e tot *„a“* pe care-l găsim în „a-bi-a“ (Cipariu), în „a-ice-a“, în „a-cum-a“, ori în „a-tun-ce-a“, precum şi în multe alte adverbe, un fel de particulă adverbială, prin care substantivele şi multe adjective devin expresiuni adverbiale, ca „miroase a cimbru“, „bate vîntul a primăvară“, „nu e a bine“, „merge a lene“, „se întîmplă a-dese-a“, tot „a“ din „luare-aminte“, din „aievea“, din „de-a pururea“, ori din „tot-de-a-una“.

Înţelesul acestui „a“ e „parcă“, „ca şi cînd ar fi“, şi în el se dă pe faţă particularul fel de a vedea lucrurile al românului.

Noi românii nu avem în limba noastră vorbă pentru reproducerea noţiunii ce se leagă de vorba „realitate“, nu putem dar să avem nici în comoara de gîndiri a noastră noţiunea aceasta. Luăm în cel mai propriu înţeles vorbele: „Cu adevărat deşertăciune sunt toate şi viaţa e numai umbră şi vis“, şi pentru noi ceea ce nu e nici închipuire, nici plăsmuire, nici vis, nici într-„aiurea“ e în aievea, deci cum ni se iveşte şi ni se pare, şi muntele stîncos ne e tot numai în aievea, ca curcubeul, care nu are fiinţă „reală“. Nouă toate ne sunt ca şi cînd ar fi şi cum ni se par, şi infinitatea noastră e în spaţiu „pre-tot-inde-ne-a“, iar în timp „tot-de-a-una, adică tot ceea ce a fost, este ori va fi luat ca un singur lucru, ceea ce e foarte adevărat şi foarte bine-zis.

Dîndu-ne samă despre acestea, ni se impune gîndul că acest *„a“*, care are în el ceva aglutinativ, trebuie să fie foarte vechi, în tot cazul mai vechi decît latineasca literară, din care noi ne-am deprins a deriva româneasca noastră, şi filologii mai erudiţi decît mine ar ajunge, poate, şi ei la concluziunea aceasta, dacă şi-ar da silinţa să ne dumirească asupra adevărului.

Eu în tot cazul aş abuza de bunăvoinţa d-voastră dacă, dorind să-mi întemeiez părerea aceasta, aş mai intra şi în alte amănunte, şi mi-e şi destul a o fi formulat pentru ca să pot trage din ea concluziunea că *„cel“*, *„acel“* şi *„acela“* sunt aceeaşi vorbă, întrebuinţată în trei deosebite chipuri.

„Cel“, chiar dacă n-ar fi articol, e un ce articulat şi face articolul de prisos cînd stă înaintea substantivului. El se raportă la substantiv, şi „adjectival“ e numai în înţelesul că adeseori e întrebuinţat spre a învedera raportul dintre substantiv şi adjectiv; poate însă *„cel“* să stea şi singur înaintea substantivului, cu prepoziţionalul, cu adjectivul ori cu o expresiune adverbială, şi atunci e articol în puterea cuvîntului, ca în:

1. *„Cel viteaz era călare...“*
2. „Iar *cea mioriţă...“*
3. „Să-mi ajute *Cel din ceriu“*
4. „Şi ne mîntuieşte pre noi de *cel rău“*.
5. „Ştie numai *Cel de sus“*.

Aşezat înainte de substantiv, *„cel“* face şi el articularea de prisos, dar tot mai păstrează o notă demonstrativă, şi „cel viteaz“ sună a *„acel* viteaz“, „cea mioriţă“ a *„acea* mioriţă“.

Această notă iese mai învederat la iveală cînd „cel“ însoţeşte vreun atribut calificativ trecut prin inversiune înainte de substantiv. A. Beldiman *(Tragodia)* zice:

„Cea din Sculeni *biruinţă* bine nu s-a isprăvit... (v. 1 943).

„Cel vestit *serdar* Vasile pentru care-am arătat (v. 1 949).

„Cum că *cea* turcească *oaste* intrase toată în Iaşi (v. 1 954).

E parcă ni s-ar fi zicînd *„acea“*, iar nu „cealaltă“, „acela, iar nu celălalt“, şi noi ne-am folosi în aceste cazuri de postpozitiv şi am zice „biruinţa din Sculeni“, „vestitul serdar“ şi „oastea turcească“.

Tot astfel Ioan Neculcea în „din auzitele celor bătrîni boieri“ pune „postpozitivul“ unde noi am pune adjectivul“ (cele auzite), iar „adjectivalul“, unde noi ne-am folosi de postpozitiv“ (bătrînilor boieri).

Azi dar *„cel“* se trece înainte de substantiv numai cu numerale ca în „cele şapte zile“ ori în „cele cîteva stele“, iar cu atribut calificativ numai cînd formează gradul superlativ ; în alte cazuri inversiunea atributului e un arhaism, şi substantivul după care urmează „cel“ trebuie neapărat să fie articulat ca înainte de genitiv. „Cel“ e dar, întocmai ca „al“, după substantiv, o îndoire a articolului.

„Toţi“, „amîndoi“, „tustrei“ şi numeralele combinate cu „cîteşi“ nu pot să fie aşezate ca atribute decît înainte de *„adjectival“*, ca în „toţi cei şapte regi ai Romei“.

Nu tot astfel şi „ambii“, care se poate articula.

Dimitrie Cantemir *(Ist. ierogl.,* pg. 28) zice :

„Pentru care lucru într-*ambe părţile* fel de fel de voroave scornindu-se“.

Noi mutăm articolul şi zicem „în *ambele* părţi“, dar am putea să zicem şi „în *ambe cele* două părţi“.

La masculin articolul e fix şi nu putem să zicem decît „ambii cei doi“.

Superlativul poate şi el să fie mutat după substantiv, dar în cazul acesta ori substantivul se articulează, ori superlativul e luat ca apoziţiune, şi numai ca licenţă poetică putea să zică A. Beldiman (v. 89) :

„Intrigant cel mai de frunte şi din cei mai lăudaţi“.

Tot un fel de licenţă e dacă unul dintre cei mai buni scriitori (G. Coşbuc, *Albina*, an. VIII, nr. 4), zice :

„Soarele n-are nici o putere de a învia pămîntul amorţit de *noaptea cea care* a ţinut altă jumătate de an“.

Cu anevoie vom ajunge vreodată să ne deprindem a preciza cu „adjectivalul“ nu numai atributele, ci chiar şi subordonatele atributive. „Cea“ e în cazul acesta cel puţin de prisos, căci „noaptea“ e articulat. Zicem „cel ce“ numai fără substantiv.

Bătrînii noştri, făcînd multe inversiuni azi neobişnuite, se foloseau adeseori de forma adjectivală a articolului. Azi ne ajutăm cu această formă numai cînd cea enclitică nu e cu putinţă şi „adjectivalul“ e rău întrebuinţat, cînd poate să fie înlocuit cu postpozitiv.

Articolul e „cel“ numai cînd generalizează ori caracterizează, ca în „boierii cei bătrîni“ ori în „Mircea cel Bătrîn“.

Atunci dar, cînd individualizăm, ne folosim fie de *„acel“*, fie de *„acela“*, cari sunt pronume tocmai pentru că individualizează şi astfel ţin loc de nume (proprii). „Boierii *cei* bătrîni“ sunt toţi boierii cari sunt bătrîni, iară *„acei* boieri bătrîni“ ori „boierii *aceia* bătrîni“ sunt anume boieri, individual hotărîţi.

„Cel“ poate, în anumite condiţiuni, să stea fie înainte de substantivul pe care-l determină, fie după el : *„acel“* se aşează numai înainte de substantiv nearticulat, iar *„acela“* îşi are locul fix după substantiv articulat.

Cuprinzîndu-le toate într-un singur gînd, ni se impune convingerea că avem un singur articol, care hotărniceşte sfera noţiunii reproduse prin substantivul pe lîngă care se pune şi că acest articol se întrebuinţează şi se aşează, potrivit cu poziţiunea în frază a substantivului, în trei deosebite chipuri.

Celălalt articol, care ne lasă în nedumerire, e de puţină importanţă din punctul de vedere al aşezării vorbelor, fiindcă se întrebuinţează rar şi se aşează totdeauna la primul loc înainte de substantiv.

În tîlcuirea psalmilor pe care episcopul Iosif al Argeşului a tradus-o după Teodorit şi care a fost tipărită la Buzău în anul 1840, găsim (pg. 738) la versul „Lăudaţi pre Domnul din ceriuri, lăudaţi pre el întru *cele de sus*“ următoarea explicaţiune :

„Două ceriuri cum că s-au făcut de Dumnezeu *ne-au* învăţat *pre noi* marele Moisi : pre *acesta* ce împreună cu pămîntul este făcut, şi pre *cel* după *acesta* carele mijlocitoriu între ape s-au rînduit să fie, *pe carele* şi tărie *l*-au numit. Pentru *acesta* din ceriuri şi dintre *cele înalte* a lăuda pre Dumnezeu au poruncit : în loc de, şi cetele *celor* fără de trupuri cari şi întru *acesta*, şi întru *acela* petrec : fiindcă dumnezeiescul Moisi nimic pre noi pentru ridicarea firilor *celor* gîndite nu ne-au învăţat, de nevoie proorocul aicea şi pre pomenirea *acestora* a făcut Pentru *aceea* şi a-i aduce Făcătorului laudele porunceşte. Că datoria *aceasta* de la făpturi este îndatorită lui şi toată făptura *cea* de dînsul făcută şi cu cuvîntarea cinstită, se cuvine această datorie totdeauna a o plăti lui. Şi dacă *cele ce* fire zidită au laudă, şi nici Fiiul, nici preasfîntul Duh între *cele ce* laudă nu s-au împreună rînduit, arătat

este că nu din firea *cea* zidită sunt. Că apoi mai nainte de celelalte spre Făcătorul l-ar fi lăudat, ca *nişte* izvoare ale dreptăţii cinstind pre dreaptate. Ci nici Fiiul nu laudă, nici preasfîntul Duh ; apoi se laudă cu adevărat şi el, şi preasfîntul Duh. Că nu este alt *oarecare* mijloc între *cei ce* laudă şi între *cei ce* se laudă decît zidirea laudă, iar ziditorul se laudă, şi dacă *cineva* pe Ziditorul nu-l laudă, ca *un nemulţumitor* nu-l laudă.“

În această tîlcuire, făcută parcă dinadins spre a învedera feluritele întrebuinţări ale articolului şi ale pronumelui, traducătorul numai în trei rînduri s-a folosit de pronume nehotărîte şi o singură dată de articolul nehotărît „un“.

Articolele şi pronumele în genere nu spun nimic. Ne folosim de ele numai spre a învedera raporturile dintre deosebitele părţi ale frazei. Cu cît aşezarea vorbelor e mai cumpănită, cu atît mai puţină nevoie este de ele. Îndeosebi formele nehotărîte de cele mai multe ori sunt de prisos, ca *„nişte“* în „nişte izvoare ale dreptăţii“, ori *„oarecare“* în „nu este alt oarecare mijloc“. De prisos e şi articolul, precum şi pronumele, în „dacă cineva pe Ziditorul nu-l laudă“, căci tot atît de lămurit e „dacă cineva pe ziditor nu laudă“.

Nu este de prisos „un“ în „ca *un nemulţumitor* nu-l laudă“.

Fără de acest „un“, vorba „nemulţumitor“ s-a putea raporta şi ea, ca „ziditor“, la „laudă“ şi fraza ar avea înţelesul că nemulţumitor e ziditorul, „ca pe un nemulţumitor nu-l laudă“.

Ne folosim de articolul nehotărît numai atunci cînd prin el se pot învedera raporturi altfel îndoioase, ceea ce în româneşte rar se întîmplă. Noi luăm substantivul nearticulat nu numai pentru conţinutul, ci şi pentru o parte nehotărîtă din sfera noţiunii pe care o reproduce ; avem dar nevoie de articolul nehotărît numai atunci cînd fără de el raportarea ar fi îndoioasă. Zicem „s-a născut prunc“, iar nu *„un prunc“*, „au venit oameni“, iar nu *nişte* oameni“.

Greşită e întrebuinţarea cînd articolul nehotărît poate să fie înlocuit cu cel hotărîtor, ca în *„Un* stejar întinde braţe veştejite“ (D. Bolintineanu).

În simfonia limbii noastre variabilitatea articolului e nota cea mai ademenitoare. Întocmai precum verbul are patru moduri impersonale, pentru ca să poată fi mutat de la un loc la altul şi întrebuinţat, potrivit cu intenţiunea scriitorului, nu numai pentru predicaţiune, ci şi ca subiect, atribut ori complement, articolul are şi el formele lui potrivite în care-l întrebuinţăm.

În tehnica aşezării vorbelor, articolul e regulatorul înşirării vorbelor.

E, precum am văzut, lucru raţional ca, atunci cînd substantivul e determinat de două atribute, unul din aceste să fie aşezat înainte de substantiv, iar celălalt după el şi ca numeralul înainte de substantiv să fie aşezat. În înşirarea firească a vorbelor, locul articolului e dar după substantiv. Mi s-a părut deci totdeauna rău pusă întrebarea că de la cine am luat noi românii obiceiul de a aşeza articolul după substantiv. Mai apropiat e de mintea mea gîndul că noi am păstrat înşirarea firească, iar alţii au luat deprinderea de a trece, prin inversiune, articolul alăturea cu numeralul, tot înainte de substantiv.

Păstrînd înşirarea firească, noi am derivat din ea cîteva regule oarecum fixe :

1. Aşezînd articolul după substantiv, genitivul urmează, ca a treia determinare, după articol : „casa vecinului“.

2. Fiind substantivul determinat de articol nehotărît, de numeral ori de pronume, deci nearticulat, suntem nevoiţi a ne folosi de forma „posesivă“ a articolului : „o casă a vecinului“, „trei case ale vecinului“, „această casă a vecinului“.

3. Mutînd pronumele demonstrativ după substantiv, suntem nevoiţi a articula de două ori „casa aceasta a vecinului“, căci pronumele trebuie să urmeze imediat după substantiv şi genitivul e depărtat la al doilea loc.

4. Tot de două ori suntem nevoiţi a articula şi cînd substantivul are şi atribut calificativ.

a. Aşezînd lîngă substantiv tot atributul posesiv, suntem nevoiţi a ne folosi de forma „adjectivală“ a articolului, „casa vecinului cea frumoasă“, căci altfel atributul se poate raporta şi la genitiv, ca în „casa vecinului de piatră“.

b. Lîngă substantiv e dar locul atributului calificativ, și în cazul acesta iar ne folosim de forma posesivă a articolului, „casa de piatră“, „casa frumoasă a vecinului“.

c. Mutînd atributul calificativ prin inversiune înainte de substantiv, trecem și articolul „enclitic“ cu el și rămîne un articol înainte de substantiv și altul după el, „frumoasa casă a vecinului“.

d. Dacă am muta atributul prepozițional, am fi nevoiți să ne folosim de forma adjectivală și să zicem „cea de piatră casă a vecinului“. Ferindu-ne de această înlocuire a articolului „enclitic“, azi nu mai admitem mutarea atributului prepozițional înainte de substantiv.

e. Dacă mutăm genitivul înainte de substantiv, suntem nevoiți a înlocui forma „enclitică“ cu cea „posesivă“, „a vecinului casă frumoasă“, de aceea și această inversiune numai ca licență poetică se mai trece dacă e făcută cu discrețiune (I. Suchianu, *Stil și compozițiune*, p. 61).

5. De trei ori suntem nevoiți a articula dacă așezăm, ca în cîteva din exemplele citate, forma adjectivală după substantiv : „casa cea de piatră a vecinului“. În acest caz însă, „cea“ sună a pronume demonstrativ, căci altfel ar fi de prisos, și înțelesul frazei e că vecinul are mai multe case și vorba e îndeosebi de aceea dintre ele care e de piatră.

Aceste regule elementare ne sunt astăzi tuturora binește și abaterile de la ele sunt rare și făcute de cele mai multe ori din neglijență. S-ar putea dar crede că nu e nevoie de a mai stabili și alte regule, și cercetarea pe care o fac ar fi și în adevăr de prisos dacă abaterile numai din neglijență s-ar face. Atunci însă cînd atributele se îngrămădesc și fraza se complică, limba noastră cea „veche și-nțeleaptă“ — cum zicea Eminescu — e stîlcită și pentru că nu suntem încă pe din destul dumiriți asupra legilor ei.

Voi face dar, drept încheiere, încercarea de a învedera mai cu dinadins necesitatea de a stabili pînă în cele mai mici amănunte regulele pentru așezarea vorbelor.

În școlile din zilele noastre — nu numai în cele din România — studiile de tot felul încetul cu încetul s-au îngrămădit atît de rău, încît nici cei mai deștepți și mai silitori dintre școlari nu pot înainta decît încordîndu-și toate puterile și nu au timp să facă cu chibzuiala cuvenită ceea ce fac, ci sunt nevoiți a lucra totdeauna în grabă mare. Dacă s-a putut dar zice că școlile noastre sunt pepiniere de neurastenici, cu încă mai mult temei se poate zice că ele sunt așezăminte pentru deprinderea oamenilor de a trece pe alergate prin viață și de a le face toate în pripă. Aceia pe cari firea lor mai domoală și mai chibzuită nu-i iartă să ia deprinderea aceasta, sunt dați ca un fel de balast la o parte și astfel întreaga noastră viață ia înfățișarea unei frămîntări neastîmpărate, în care unii stau la o parte, iar alții sunt nevoiți a lua asupra lor prea multe sarcini și astfel osîndiți a nu putea să facă nimic pe îndelete și cu toată cumpănirea.

Acest neastîmpăr se dă pe față și în mișcarea noastră literară, care e înăbușită de lucruri făcute în pripă, cum sunt articolele de prin ziare, discursurile improvizate ori discuțiunile făcute sub impulsiuni momentane.

Nu ar fi deci lucru serios dacă aș aduna de prin ziare, de prin discursuri, de prin acte oficiale ori de prin publicațiuni de caracter mai mult ori mai puțin efemer specimene care ar putea să fie pline de haz, dar nu ar dovedi decît că în zadar sunt regulele pentru cei ce nu au timp să le aplice. Concludente sunt numai abaterile mici, rare și adeseori chiar intenționate pe cari le găsim în scrierile bine cumpănite ale maeștrilor, cari zic ca A. Odobescu *(Pseudokinegeticos*, cap. VI) :

„Trăind însă cu totul *înlăturat* de asemenea crîncene lupte, eu, amice, cînd scriu cîte ceva, scriu mai mult pentru *a mea* proprie plăcere, *fără de a cugeta rău la alții*“.

Făcute cu plăcere, asemenea scrieri sunt și cetite cu plăcere și luate drept modele pentru scrierea românească.

Chiar însă spuindu-ne că scrie pentru *„a sa* proprie plăcere“, maestrul în ale scrierii românești ne pune în mai multe rînduri în nedumerire.

Zice că trăiește *„înlăturat* de... crîncene lupte“.

„Înlăturat“ e participiul trecut al verbului „a înlătura“, are deci înțeles pasiv : a fi „înlăturat“, va să zică a fi fost scos și dat la o parte, în româneasca cea nouă — „eliminat“. Luînd dar vorbele în înțelesul în care cu toții suntem deprinși a le întrebuința, ne rămîne simțimîntul că Odobescu se plînge de a fi fost „înlăturat“ sau dat la o parte. Eu cred însă că el voia să ne spună cu totul altceva : el nu se plînge că a fost „înlăturat“, ci mai mult se laudă încredințîndu-ne că nu ia parte la lupte, ci trăiește stînd departe de ele.

Numai așa au rost vorbele *„fără de a cugeta rău la alții“.*

Și aceste vorbe ne pun însă în nedumerire.

„A cugeta“, va să zică a ne da samă despre raporturile ce se pot stabili fie între lucrurile din lume, fie între gîndurile noastre, și rău cugetă cel ce greșește stabilind raporturi ce nu există. Putem dar să cugetăm bine ori rău *despre ceva,* dar *la* alții nu putem cugeta. Mai avem însă în limba noastră și substantivul *„cuget“*, pe care îl întrebuințăm și pentru reproducerea noțiunii ce în mintea cărturarilor de astăzi se leagă de vorbele „conștiință“ și „intențiune“, și „cuget rău“, va să zică „rea intențiune“. Eu cred că autorul voia să ne spună că scrie „fără de cuget rău pentru alții“, numai pentru a sa proprie plăcere.

Atît de mult a ținut să o scoată aceasta la iveală, încît nu s-a mulțumit să zică și „a mea“ și „proprie“, ci a mai făcut și inversiunea învederat intenționată *„a mea* proprie plăcere“, ceea ce l-a silit, lucru de care azi ne ferim, să suprime articolul „postpozitiv“ și să se mulțumească cu cel „posesiv“, care e numai surogat.

Dați-mi voie să mai iau o frază din cap. I al aceleiași scrieri, fără îndoială una din cele mai frumoase în literatura noastră prozaică :

„Din copilărie și eu am trăit cu Tămădăienii, *vînători* de dropii *din baștină*, cari *neam din neamul lor* au *rătăcit* prin Bărăgan, pitulați în căruțele lor acoperite cu covergi de rogojini și, mînînd în pas alene gloabele lor de *călușei,* au dat *roată, oare, zile și luni întregi, împrejurul* falnicilor dropioi — cărora ei le zic mitropoliți — *sau* cînd aceștia, primăvara, se întețesc în lupte *amoroase sau* cînd, toamna, ei duc turmele de pui să pască țarinele ințelenite“.

Deși alcătuită cu măiestrie, fraza ne pare prea lungă și ne obosește.

Principala, alcătuită din 8 vorbe, are o subordonată atributivă de 38 vorbe, iar aceasta are și ea o subordonată tot atributivă de 26 vorbe. Lipsește dar simetria, subordonatele atîrnă prea greu și, răzbind prin ele, uităm ceea ce ni s-a spus în principală. Ceea ce ne obosește nu e însă lungimea frazei, ci mulțimea nedumeririlor.

1. Chiar la început dăm peste o inversiune cu totul neobișnuită. Principala „și eu am trăit din copilărie“ ne dă să înțelegem că mai e încă cineva care a trăit tot din copilărie cu Tămădăienii. Voind să scoată la iveală lucrul acesta, autorul trece complementul „din copilărie“ în fruntea frazei. Putea s-o facă aceasta, căci mobilitatea complementelor e mare în limba noastră. El însă nu putea să suprime pe acel „tot“, care dă nota repetițiunii, și, mutînd complementul, trebuia să facă și inversiunea predicatului. Dacă nu i-a plăcut „Și eu tot din copilărie am trăit“, trebuia să zică „Tot din copilărie am trăit și eu“.

2. „Vînători de dropii din baștină“ ar fi să fie apozițiune pe lîngă „Tămădăienii“, dar în adevăr nu e, căci apozițiune pe lîngă substantiv articulat numai substantiv articulat poate să fie. Nearticulat poate să rămîie substantivul numai cînd scurtăm subordonatele. Vînătorii sunt apoi și „de dropii“ și „din baștină“, ceea ce nu se poate, căci al doilea prepozițional nu se mai poate raporta la „vînători“, și, orișice am face, nu vînătorii, ci dropiile sunt „din baștină“. A simțit-o aceasta și scriitorul, și de aceea nu zice „de baștină“, ci „din baștină“ ; prin aceasta n-a limpezit însă fraza, ci mai vîrtos a întunecat-o, căci noi numai *„de* baștină“ zicem. Fiind așa, subordonata care urmează nu se mai raportă nici ea la „Tămădăienii“ depărtați, ci la „dropiile de baștină“, căci locul subordonatei atributive e imediat după substantivul pe care-l determină.

3. Noi „neam de neam“ zicem numai în înțelesul „nimeni din neamul“, deci în negațiune, iar pentru afirmațiune avem forma „din neam în neam“. E apoi învederat că „Tămădăienii din neam în neam nu au *rătăcit prin* Bărăgan“, căci Bărăganul nu e pădure, ci au cutreierat Bărăganul.

4. În „mînînd în pas alene“ nu poate „alene“ să fie luat ca atribut pe lîngă „pas“, fiindcă „alene“ e adverb și nu se poate raporta decît la „mînînd“, ca al doilea complement de mod.

5. Vorba „călușei“ în loc de „căișori“ e rău aleasă, deoarece „călușeii sunt de lemn“.

6. În „au dat *roată, oare, zile și* luni întregi, *împrejurul* falnicilor dropioi“, conjuncțiunea *„și“* are să fie ori suprimată, ori înlocuită cu *„chiar“*, căci în gradațiune *„și“* nu are rost. Complementul de timp „oare, zile, chiar luni întregi“ nu poate apoi să fie vîrît între *„roată“* și *„împrejur“*, cari numai împreună au înțelesul intenționat de autor. Trebuia dar să se zică „oare, zile, chiar luni întregi au *dat roată împrejurul* falnicilor dropioi“.

Nu mai intru și în analiza subordonatei secundare, ci mă mărginesc numai la observațiunea că tocmai *„amoroase“* nu puteau să fie luptele „falnicilor dropioi“.

Să nu se obiecteze că tot știm ce voiește scriitorul să spună. Fără îndoială că știm, ba înțelegem chiar și intențiunile lui, dar numai cu oarecare osteneală, numai dîndu-ne silința de a ne dumiri.

Ani de zile de-a rîndul am învățat prin școli gramatică și stilistică, și retorică, și poetică, și am făcut analize literare și compozițiuni de tot felul fără îndoială nu pentru ca să devenim scriitori, ci pentru ca să cîștigăm destoinicia de a înțelege ușor și bine ceea ce scriu alții și de a deosebi lucrările de valoare de cele ce nu merită să fie cetite. Nu se poate dar să nu înțelegem.

Scriitorul ne scutește însă de osteneală cînd își dă bine samă despre înțelesul ce în mintea noastră se leagă de fiecare dintre vorbele întrebuințate de dînsul și așează aceste vorbe așa ca să nu mai fim nevoiți a ne opri în loc. El trebuie să facă lucrul acesta dacă ține ca ceea ce e plăcere pentru el tot plăcere să fie și pentru cetitori.

Învățatul nostru coleg, d-l N. Iorga, citează într-una din publicațiunile d-sale *(Studii și documente* etc., VII) următoarele cuvinte din prefața *Noului Testament,* tipărit (1648) la Bălgrad :

„Bine știm că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sînt buni carii îmblă în toate țărăle, așea și cuvintele acelea sînt bune carele le înțelegŭ toți“.

Nu avem decît să mai adăugăm la această vorbă înțeleaptă că înțelegerea atîrnă nu numai de alegerea vorbelor, ci și de la așezarea lor.

Dacă pînă chiar și unul dintre marii maeștri în ale scrierii românești are într-una din cele mai bune scrieri ale sale părți obositoare, noi cei mai neajutorați, scriitori și cetitori, trebuie să ne dăm silința de a ne dumiri pînă în cele mai mici amănunte asupra așezării vorbelor, și încercarea pe care am putut s-o fac eu e numai un sfiicios început pentru aceasta.

Sunt cel puțin următoarele șapte întrebări la cari avem să ne căutăm răspunsul :

1. Cum se așează numeralele și mai ales pronumele, cari în limba noastră sunt mult întrebuințate și au mare mobilitate ?
2. Cîte atribute se pot așeza pe lîngă substantiv și cum au să fie ele înșirate pentru ca să nu pară îngrămădite ?
3. Cum se înșiră complementele de deosebite feluri ?
4. Care e pozițiunea părților secundare care nu se raportă direct la părțile principale, ci la alte secundare ?
5. Care e rațiunea inversiunilor făcute în părțile principale ?
6. Cum se scurtează propozițiunile și frazele și cum se înșiră părțile omogene ?
7. Care e așezarea subordonatelor, în frază, cum se scurtează subordonatele și cum se reface fraza în urma scurtării ?

Orișicine, cetind cu luare-aminte, trebuie neapărat să-și dea osteneală de a răspunde la aceste întrebări, căci altfel nu poate să înțeleagă cele scrise, și cu cît mai mult scriitorul își dă osteneala de a așeza vorbele potrivit cu deprinderea obștească, cu atît mai puțin are să ostenească cetitorul spre a-i înțelege scrisa : stabilind dar regulele, ușurăm sarcina atît pentru scriitori, cît și pentru cetitori, și facem ca îndeletnicirea literară să fie o adevărată plăcere.

CUM SE SCRIE ROMÂNEȘTE

Îi este greu să scrie românește celui ce nici în copilărie, nici în tinerețe n-a trăit mai ales la țară în mijlocul poporului, căci prin deprinderea cu graiul viu al poporului se dezvoltă simțimîntul de limbă, care ne face destoinici de a reproduce cu ușurătate cugetările.

Nu ni-e însă destul simțimîntul de limbă pentru ca să putem scrie românește.

Ioan Creangă, Petre Ispirescu, Pop Reteganu, Sima a lui Ioan, Jipescu și alți scriitori așa-ziși poporali, deși au mult simțimînt de limbă, nu scriu românește în adevăratul înțăles al cuvîntului. Scrierile lor, orișicare ar fi ca fond și ca formă valoarea lor literară, nu sînt înțelese de toți românii deopotrivă, și ca limbă sînt numai un prețios material de studiu. Citindu-le cu stăruință, ni se dezvoltă simțimîntul de limbă și ne dumirim asupra felului de a reproduce în românește stările sufletești.

Vorba pe care o găsim la toți acești scriitori e fără îndoială românească, întrebuințată de toți românii în același înțeles; putem dar să ne folosim de ea fără de sfială. Formele particulare însă, pe care numai la unul ori la altul dintre dînșii le găsim, deși adeseori pline de farmecul originalității, sînt provincialisme, de care ne folosim numai cînd voim să caracterizăm ori să luăm în bătaie de joc lucruri locale.

Nu e dar cu putință să scriem bine românește, fără ca să fi citit cu destulă stăruință scrierile de felul acesta.

Limba literară a noastră nu e însă numai fixarea graiului viu al poporului, ci totodată și rezultatul unei lucrări literare urmate în timp de peste trei sute de ani, și nu sînt puține formele care s-au perdut din graiul viu, dar se păstrează și au să fie păstrate în scrierea românească : e o îndrăzneală neiertată să voiești a lua parte la continuarea acestei lucrări, fără ca să-ți fi dat mai înainte silința de a te dumiri ce s-a făcut pînă-n ziua de astăzi.

Cronicarii și traducătorii în românește a cărților bisericești n-au ostenit numai pentru contimpuranii lor, ci și pentru noi ce trăim azi, și sfinte au să ne fie formele pe care le găsim și-n *Psaltirea* de la Scheia, și-n publicațiunile lui Coresi, și la cronicari, și la Dimitrie Cantemir, și la Șincai, și la scriitorii din zilele noastre.

Avem să citim cu stăruință, dacă e vorba să știm care sînt aceste forme sfinte. Chiar și dac-am avea dicționarul limbei românești, acesta nu pentru scriitori, ci pentru cetitori are să fie făcut.

Găsim fără îndoială în scrierile mai vechi și multe arhaisme, forme învechite, de care scriitorii de astăzi nu se mai folosesc. Avem însă să le știm și pe aceste, căci are să rămîie în limba noastră arhaismul, care e totodată și provincialism, și atunci cînd nu găsim în graiul viu o vorbă pretutindeni întrebuințată, tot e mai bine să ne folosim de vorba întrebuințată de părinții noștri și de unii dintre frații noștri, decît să ne pocim limba împestrițînd-o cu vorbe străine, pe care numai puțini dintre români pot să le înțăleagă și care schimbă muzica limbei noastre.

Limba celor doi Costini, a lui Neculcea, a lui Canta, a boierilor din timpul lui Matei Basarab și din al lui Constantin Brâncoveanu, ba chiar și a lui Alecu Beldiman, e plină și bogată-n sunete melodic înșirate, încît e o mulțămire s-o rostești și încîntă auzul. Nemaifiind deprinși cu muzica acestei limbi vorbite de cei mai aleși dintre străbunii noștri, noi nu mai simțim nepotrivirea neologismelor și ne-nchipuim că ne cultivăm limba și o poleim tocind-o prin suprimarea sunetelor care îi dau farmecul particular. Astfel, pe la judecătorii, prin întruniri, în Parlament, la conferințe publice, ba pînă chiar și la teatru și pe catedre, se vorbește o limbă săracă în sunete și pițigăiată, care abia mai seamănă a românește, și mulțămirea de a gusta frumusețele limbei românești n-o mai găsim decît prin biserici, cînd se-ntîmplă s-o auzim rostită de vreun preot care știe să citească.

Li se va fi trecînd împestrițarea limbei celor ce-n pripa rostirei aleg vorbele pe nimerite, le-ntrebuințează după imboldirile momentane și le-nșiră după cum le vin; acela însă care scrie, și mai ales acela care ia parte la lucrarea literară, trebuie să-și lase răgaz ca să facă alegerea vorbelor cu toată cumpenirea din întreaga comoară a limbei, să țină seamă și de vechile deprinderi în ceea ce privește întrebuințarea lor și să-și alcătuiască fraza potrivit cu firea cea adevărată a limbii noastre.

Ni-am îmbogățit fără îndoială limba împrumutînd dimpreună cu științele moderne și comoara de termini tehnici; ar fi dar zadarnică și astfel și lipsită de rațiune, silința de a scăpa de neologismele care se prezintă ca niște pete în vestmîntul curat al limbei noastre. Urzeala limbei avem însă s-o luăm din graiul viu al poporului și din scrierile bătrînilor înțălepți, iar neologismele n-au să între în ea decît ca fire de bătătură, și e destul să citim, ca să ne iubim limba și să nu ne mai folosim de neologisme decît în puținele cazuri în care avem neapărată nevoie de ele.

SUFLETUL ROMÂNESC

Ce este sufletul nostru?

Orișicît de greu ne-ar fi să dăm un răspuns cîtuși de puțin lămurit la întrebarea aceasta, ni-e tuturora învederat că viețuirea sufletească a fiecăruia dintre noi e tot ceea ce el gîndește, simte și vrea, nici mai mult, nici mai puțin, nici altceva. Asupra acestui adevăr nu mai încape nici o îndoială: ne deosebim în ceea ce privește viețuirea sufletească noi oamenii unii de alții, iar deosebirile sunt nu numai cantitative, ci totodată și calitative, căci unii gîndesc, simt și vor mai multe, iar alții mai puține și gîndirile, simțămintele și vrutele nu sunt la toți deopotrivă.

Am judeca însă cu pripire, dacă din aceste neîndoioase deosebiri în ceea ce privește viețuirea sufletească am voi să tragem concluziunea că ne deosebim unii de alții și în ceea ce privește însăși ființa sufletească, deci ceea ce gîndește, simte și vrea.

Chiar și dac-am susține că nu e ființa sufletească un fel de sinteză a funcțiunilor organice, ci ceva neatîrnat de trup, nu mai încape nici o îndoială că în viața în aievea trăită, sufletul se dă pe față numai prin mijlocirea organelor trupești și că trupul, dacă nu e chiar izvorul vieții sufletești, e mediul de manifestare a ei.

Deosebirile în ceea ce privește viețuirea sufletească pot dar să rezulte și numai din deosebirile trupești, care sunt neîndoioase, căci cad sub simțurile noastre.

Putem să admitem fără de nici o rezervă că bărbatul și femeia sunt deopotrivă în ceea ce privește ființa sufletească ; îndată însă ce ne încredințăm că nu sunt deopotrivă și în ceea ce privește alcătuirea trupească, știm că nu pot să gîndească, să simtă și să voiască la fel și că ne-am pune împotriva firii, dacă ne-am da silința să prefacem fie chiar și numai sufletește bărbatul în femeie ori femeia în bărbat.

Acest adevăr neîndoios se aplică și în ceea ce privește viața sufletească a raselor omenești, și numai oamenii superficiali, care se pierd în generalități, se încîntă de gîndul că e cu putință aceeași viață sufletească la toți oamenii.

E fără îndoială o parte comună în tot ceea ce e omenesc, și la această parte comună ne gîndim cînd zicem că omul e totdeauna și pretutindeni același ; dar ceea ce dă farmec viețuirii sufletești e nota particulară, care rezultă cu necesitate organică nu numai din deosebirile trupești, ci și din împrejurările în care se desfășură viața.

Cultura în înțelesul rațional al cuvîntului înlătură multe deosebiri și-i apropie pe oameni unii de alții. Creînd pretutindeni aceleași stări sociale, ajungem să ne înțelegem mai ușor între noi și să ne suferim unii pe alții. Oameni de același fel nu devenim însă decît în urma încrucișării trupești, care, dacă e cu putință, înlătură încetul cu încetul deosebirile fiziologice.

Același e pretutindeni și totdeauna adevărul, dar nu numai într-un fel îl formulăm unii și într-alt fel alții, ci totodată și spre un fel de adevăruri ne îndreptăm unii, spre altfel alții luarea-aminte.

Nu avem decît să-i punem față-n față pe inzi și pe semiți, ca să fim izbiți de marea deosebire ce există între felul unora și al altora de a vedea aceeași lume. Pe cînd inzii iau ivirile drept vedenii și caută ființa cea adevărată a lucrurilor în ceea ce nu cade sub simțurile amăgitoare, semiții se izbesc în fiecare clipă de materia grea și văd pretutindenea realitatea, ale căreia taine le scrutează cu neastîmpăr.

Încă mai mari sunt deosebirile în ceea ce privește felul de a simți al unora și al altora. Aceleași sunt simțămintele omenești, dar într-un fel se dau pe față la unii și într-alt fel la alții, unele sunt covîrșitoare la unii și altele la alții. Pe cînd inzii sunt stăpîniți în cele mai multe clipe ale vieții lor de compătimire în toate formele ei, semiții sunt robi ai egoismului în toate formele lui.

Dată fiind această deosebire în ceea ce privește felul de a gîndi și de a simți, nu poate să fie aceeași nici știința, nici arta, nici mai ales îndrumarea vieții practice. Pe cînd inzii sufăr, rabdă, visează, își caută fericirea în înfrînare și merg pînă la nimicirea de sine, semiții se zbat, scrutează, înfruntă primejdii, văd rostul vieții în satisfacerea poftelor și merg pînă la desfrîu.

Așa e aceasta de mii de ani și tot așa : cum am mai putea să credem c-au vreodată să gîndească, să simtă ori să vrea întocmai ca noi chinejii, etiopienii, pieile-roșii ori eschimoșii, care trupește nu sunt plămădiți ca noi ? !

Cultura poate să ne apropie, dar și să ne diferențieze, și e foarte importantă întrebarea : Dacă omenirea prin apropiere ori prin diferențiare cîștigă mai mult ? Ea ar fi în tot cazul mai săracă, dac-ar avea numai *Iliada* și *Odiseea decît* avînd și *Mahabharata și Ramayana, Eneida* și *Șahname.* Și dacă mari, adeseori chiar uimitoare sunt deosebirile între rasă și rasă ; deosebirile dintre popor, deși mai mici, au și ele importanța lor și fiecare popor își are rostul în lucrarea sufletească a omenirii potrivit cu individualitatea lui.

Îl avem și noi românii pe al nostru, dacă suntem în adevăr popor, iar nu adunătură de fel de fel de oameni. Ceea ce ne ține la un loc nu e numai iubirea pentru pămîntul pe care ne-am pomenit, și stăpînirea acestui pămînt, și aceleași stări sociale, aspirațiuni și credințe, ci același fel de a gîndi și de a simți, ceea ce ne face să ne socotim mai apropiați unii de alții, să ne înțelegem mai ușor între noi, să lucrăm bucuros împreună și să luăm aceeași îndrumare în practica vieții.

E învederat că, numai păstrîndu-ne propriul fel de a fi, putem să înaintăm în desfășurarea firească a ființei noastre sufletești. Orișice silință de a ne împinge într-o direcțiune nepotrivită cu firea noastră ne turbură viața, ne ține-n loc ori ne dă chiar înapoi, și măsura vigorii noastre naționale e rezistența noastră față cu tot ce e străin de felul nostru de a fi.

De unde putem însă să știm ce e și ce nu e românesc în viața noastră sufletească ?

Omul orișicît de luminoasă i-ar fi conștiința, chiar și pe sine însuși ajunge să se cunoască numai încetul cu încetul, după cum i se dă pe față firea individuală în stările sale sufletești și în faptele pe care le săvîrșește. Judecîndu-ne pe noi înșine, foarte adeseori suntem surprinși de propria noastră ființă și fără îndoială mai rar încîntați decît dezamăgiți. Abia ajunși la deplină maturitate, după ce ne-am zbuciumat îndeajuns și am săvîrșit multe fapte, cei mai mulți cam tîrziu și nu puțini prea tîrziu, ajungem să ne cunoaștem îndeajuns noi înșine pe noi.

Cu atît mai cu anevoie cunoaștem pe alții. De obicei ne facem iluziuni despre oamenii tineri, perdem încetul cu încetul multe din aceste iluziuni și avem încredere numai în oamenii bătrîni, pe care-i judecăm cu oarecare siguranță din faptele lor.

Cum am putea dar să ne avîntăm la păreri sigure în ceea ce privește viața sufletească a unui întreg neam de oameni, care prea puțin a putut pînă acum să facă ? !

Simțim cu toții că ne deosebim, în multe privințe, de toate popoarele ce ne înconjoară, mai mult de unele și mai puțin de toate. Românul, e în genere, domol, chibzuit și răbdător, stăruie cu îndărătnicie, dar cu anevoie se avîntă și de aceea observă toate lucrurile cu luare-aminte și judecă drept.

Această fire particulară trebuie să se dea pe față în lucrarea noastră științifică și, în genere, în scrutarea adevărului. Prea puțin am scrutat însă noi românii pînă acum pentru ca să ne putem da seamă care anume sunt scrutările spre care ne împinge firea noastră, și cum ne deosebim de alții în ceea ce privește expunerea și formularea adevărului.

Mai bine ni se deslușește românitatea în felul nostru de a ne reproduce simțămintele. Lasă că sunt multe simțăminte, altfel omenești, care zguduie pe alții, iar pe români îi ating numai fără ca să-i pună în mișcare, dar nu

sunt aceleași nici concepțiunile prin care românii și alții reproduc același simțămînt.

Un exemplu.

La români, care-și petrec viața în cea mai strînsă legătură cu natura, simțămîntul familial e foarte covîrșitor și o foarte însemnată parte din poezia noastră populară sunt forme pentru reproducerea acestui simțămînt comun tuturor oamenilor încă nestricați.

Lamartine, voind să-l reproducă, își închipuiește un pietrar, bun soț și bun părinte, care trăiește cu familia sa retras în înfundătura unei văi. În urma unei imprudențe a lui, unul dintre copii dă foc la niște iarbă de pușcă și orbește. Chinuit de durere și de mustrări, bunul părinte moare, și biata lui văduvă rămîne ca vai de ea cu mai mulți copii. Cel mai mare dintre aceștia, bun fiu și bun frate, deși copil încă, muncește din greu ca să agonisească o coajă de pîne pentru ai săi. Orbul are însă nevoie și de cineva care să-l conducă și să poarte grijă de el ; văduva aduce dar la casa ei pe o nepoțică, săracă și ea. Fata, o inimă duioasă, crește și se face drăgălașă ; băieții cresc și ei și prind amîndoi slăbiciune de ea. Dînsa se trage, foarte firește, la cel ce are lumina ochilor, și acesta e și hotărît să și-o ia soție. Orbul însă, aflînd lucrul acesta, vrea să se omoare. Din iubire către dînsul se jertfesc atît fratele mai mare, cît și fata, care și-l ia de bărbat. Ca să nu fie chinuit fratele său de gelozie, pietrarul își ia lumea în cap. Orbul însă peste cîtva timp moare și el de inimă rea, lăsînd în urma sa văduva cu doi copii. Acum fratele pribegit se-ntoarce și, adînc mișcat, vrea să ia în căsătorie pe cumnata sa și să li se facă nepoților săi părinte. În urma unei noi imprudențe însă se produce o nouă și mai teribilă exploziune, în care pier toți afară de nobilul fiu, frate, cumnat și unchi, care umblă apoi stingher prin lume.

Aceasta e concepțiunea pe care Lamartine o expune într-o narațiune practică, desfășurată cu multă măiestrie pentru ca să reproducă în inimile cititorilor săi simțămîntul familial, de care era cuprins el însuși.

Convingerea mea este că el n-ar fi avut nevoie de mijloace atît de drastice, dacă s-ar fi adresat la românii, ale cărora inimi sunt deschise pentru simțămîntul familial. Pentru români e şi prea multă lumină, şi prea multă umbră în plăsmuirea aceasta: două exploziuni urmate din imprudenţă, două morţi de inimă rea, două văduve nenorocite, o-ntreagă familie stinsă şi un om nemîngîiat sunt zguduiri sufleteşti prea mari.

E în toate aceste ceva surprinzător şi prăpăstios, fără îndoială interesant, poate chiar frumos, dar nepotrivit cu firea cumpănită a românului, şi mi-e greu să-mi închipuiesc un cap de român, în care se pot plămădi asemenea concepţiuni, dar necum şi altele încă mai prăpăstioase.

Va fi sărind acum de undeva vreun specialist în materie de critică estetică şi mă va lua-n zeflemea dîndu-şi silinţa să arate că numai în urma sărăciei sufleteşti n-au ajuns încă românii la asemenea concepţiuni.

Unde sunt operile cumpănite, pe temeiul cărora am putea să ne susţinem părerile, pe a mea şi specialistul pe a lui? Mult avem să mai lucrăm pentru ca din creaţiunile noastre să iasă destul de învederat la iveală nota particulară a neamului nostru în ceea ce priveşte concepţiunile.

Încă mai mult avem apoi să lucrăm pentru ca să se poată stabili normele în adevăr româneşti în ceea ce priveşte întruparea concepţiunilor în opere de artă, măiestria în înţelesul tehnic al cuvîntului. Cultul formei, pe care unii îl au din întrunirile literare ale „Junimii", nu se propagă, ci se pierde parcă, şi între scriitorii noştri mai tineri sunt mulţi care, neavîndu-l, lucrează în pripă, aruncă vorbele cu furca şi prezintă concepţiuni dealtminteri frumoase, în forme mai mult ori mai puţin pocite, din care nu se poate trage nici o concluziune

Unul singur e dar temeiul sigur pe care-l avem azi, cînd vorba e să ne dumirim ce e şi ce nu e românesc în viaţa noastră sufletească: comoara de vorbe cu înţeles bine lămurit.

Cartea cea mare a vieţii noastre sufleteşti e dicţionarul limbei noastre — orişicum ar fi el făcut, căci ceea ce ne luminează asupra fiinţei noastre nu e vorba, ci înţelesul ce se leagă de ea în mintea românului.

Acela care are simţămîntul limbii româneşti e destul să citească o singură pagină din dicţionar ca să-şi dea seamă că, orişicît de asemănătoare ar fi vorbele prin care traducem pe cele româneşti, noţiunile, pe care le reproduc, nu se acoper nici în ceea ce priveşte conţinutul, nici, prin urmare, în ceea ce priveşte sfera. Ba sunt multe noţiuni, care nici nu pot să fie reproduse în româneşte.

Vorba e deopotrivă cu clapa de la pian, şi noţiunea e coarda, în care bate ciocanul: degeaba atingi clapa, dacă lipseşte coarda.

Noi, care am învăţat carte, ştim, de exemplu, cu toţii, ce avem să înţelegem cînd auzim vorba *„realitate"*. Românul neaoş nu gîndeşte nimic cînd aude vorba aceasta, fiindcă în mintea lui nu există noţiunea pe care noi o legăm de ea. El are cu totul altă noţiune, care se leagă de vorba *„în aievea"* şi care e mai mult ori mai puţin negaţiunea realităţii. „Real" e ceea ce în adevăr are fiinţă; „aievea" e ceea ce se iveşte: aerul e realitate neîndoioasă, dar în aievea sunt numai schimbările ce se ivesc în starea lui. Realitate e ceea ce este; în aievea e ceea ce pare. Curcubeul ori fata morgana nu sunt realitate, dar sunt în aievea.

Dacă vom urmări cu tot dinadinsul deosebirile dintre aceste două noţiuni, va trebui neapărat să ajungem în cele din urmă la convingerea că noţiunea ce se leagă de vorba „realitate" nu se potriveşte cu felul de a vedea al românului, care nu cercetează cum sunt lucrurile din lume, ci cum ni se par ele nouă în urma schimbărilor ce se petrec într-însele, cum ni se ivesc.

Tot astfel noţiunea *„atenţiune"* e cu totul deosebită de gîndul ce-n mintea românului se leagă de vorbele *„luare a minte"*.

„Atenţiunea" e un fel de încordare sufletească, făcută dinadins spre a observa bine ceea ce ţi se prezintă; „luarea a minte" e supunere de bunăvoie la înrîuririle lumii în mijlocul căreia te afli. Eşti voind atent, dar iei aminte şi fără ca să vrei, şi atenţiune e numai încordata luare a minte, ba nici aceasta nu întocmai.

Încă mai mare şi mai învederată e deosebirea între *„memorie"* şi *„aducere a minte"*. Memoria e un fel de întipărire statornică în mintea noastră, şi memorie în înţelesul acesta are orişicare om sănătos, căci ceea ce a intrat odată în mintea omenească acolo şi rămîne şi bătrînii îşi aduc aminte de cele mai mici amănunte ale vieţii lor din copilărie. Noi zicem însă, că memorie are acela care-n orişicare clipă şi-aduce aminte ceea ce ştie. Fără destoinicia aceasta, memoria nu preţuieşte nimic în practica vieţuirii. E însă învederat că aducerea-aminte nu e voită, ci un rezultat al asemănărilor : luînd aminte un lucru oarecare, îmi aduc, vrînd-nevrînd, aminte ideile, pe care mi le-am format despre alte lucruri, care au aceleaşi însuşiri.

Nu există dar şi nici că poate să existe în limba noastră termenul *„ţinere a minte"*, căci aceasta ar însemna că o idee ori o noţiune ni-e mereu prezentă, ceea ce li se întîmplă numai nebunilor, cari au o idee fixă. Românul, cînd zice *„ţine minte"*, înţelege pe cel ce e stăpînit de un simţămînt covîrşitor, care-l face, ca mereu să-şi aducă aminte de ceva.

În viaţa sufletească a omului nu e cu putinţă starea : mereu luăm aminte şi ne formăm idei, ne aducem aminte, comparăm şi ne formăm noţiuni, mereu constatăm legături, înţelegem şi cugetăm, niciodată însă după bunul nostru plac, ci în virtutea puterii cu care ni se impun gîndirile.

E destul să ne dăm seamă despre înţelesul ce în mintea noastră se leagă de aceste cîteva vorbe pentru ca să nu ne mai îndoim că are românul propriul său fel de a vedea lucrurile din lume. Sunt însă multe asemenea vorbe, şi ele toate ne duc în cele din urmă la convingerea că, după părerea românului, nu gîndim noi oamenii, ci se gîndeşte în capetele noastre, şi rămîne numai să ne dăm bine seamă cum se desfăşură gîndurile.

Dar va fi sărind un specialist în materie de logică şi mă va lua şi el în zeflemea dîndu-şi silinţa să arate că mă pun în contrazicere cu cele mai noi rezultate ale ştiinţei şi n-au vorbele înţelesul, pe care li-l dau eu, că în adevăr ceea ce noi oamenii mai luminaţi înţelegem cînd zicem*„realitate"* ; *„atenţiune"*, *„memorie"*, *„idee"*, *„noţiune"* ori *„raţionament"*, românul mai prost înţelege cînd zice „în aievea", „luare-aminte", „aducere-aminte", „gînd" ori „cugetare".

Ce să-i fac omului ? Nu-mi rămîne decît să mă aplec în faţa autorităţii lui neîndoios stabilite cîtă vreme nu avem un dicţionar, în care e bine lămurit înţelesul fiecării vorbe. Vom discuta după ce vom avea dicţionarul făcut de alţii şi ne vom dumiri atunci asupra multor alte lucruri, în privinţa cărora părerile nu sunt numai deosebite, ci totodată şi şovăitoare.

Filologii, şi cei ce au muncit, şi cei ce muncesc ori vor munci la alcătuirea dicţionarului sunt fără îndoială, ca toţi filologii, oameni cu mult mai potoliţi decît să se poată supăra dacă voi face mărturisirea că îndeosebi noi scriitorii nu ţinem să ştim de unde vine vorba, ci să fim bine dumiriţi asupra înţelesului ce se leagă de ea în mintea românilor, la care ne adresăm, că nu în vorbe, ci-n înţelesul lor se dă pe faţă sufletul limbii care e şi-al neamului ce-a plămădit-o.

Pornirea predomnitoare a timpului în care trăim e stabilirea unităţii culturale în viaţa românilor, şi din pornirea aceasta a izvorît, încă sunt acum vreo cincizeci de ani, gîndul de a alcătui dicţionarul limbii noastre pentru ca toţi să ne folosim de aceleaşi vorbe.

Nu se restabileşte însă unitatea în viaţa noastră sufletească decît dacă vom şi lega cu toţii de aceleaşi vorbe acelaşi înţeles stabilit nu numai după scriptură, ci şi după deprinderea poporului, care e, la urma-urmelor, suprema autoritate în materie de limbă românească.

Un asemenea dicţionar, oglindă vie a sufletului românesc, e ceea ce aşteptăm să ne vie.

ALEGEREA VORBELOR

Am zis, vorbind despre mişcarea noastră literară, că mulţi dintre scriitorii noştri aleg vorbele cu pripire. Nu e, în adevăr, între noi cei ce scriem nici unul care nu greşeşte pe ici, pe colo în ceea ce priveşte alegerea vorbelor. Una e însă să greşeşti din slăbiciune omenească şi alta uşurinţa învederată.

— Vreau să-mi fac „merement“ la casă, dar nu mă lasă primăria, căci sunt supusă la „alimentaţiune“, mi-a zis o cocoană de la mahala.

— La „alineaţiune“, cocoană, am corectat-o eu.

— Alimentaţiune ori alineaţiune, tot acolo vine, a-ntîmpinat ea. D-ta tot ştii ce vreau să zic.

Aşa pot să judece bătrînele cocoane de la mahala, nu însă şi scriitorii.

Am citit, de exemplu, la unul din popularii noştri scriitori pe aceeaşi pagină vorbele „hodină“ şi „odihnă“. Se zice în unele părţi „hodină“, dar scriitorii zic mai ales „odihnă“, căci forma aceasta a fost primită atît de cronicari, cît şi în cărţile bisericeşti. I s-ar putea ierta, cu toate aceste, scrietorului forma „hodină“, dar nu i se iartă să scrie ambele forme pe aceeaşi pagină.

Tot astfel găsim adeseori pe aceeaşi pagină vorbele „coborî“ şi „pogorî“, „cestiune, chestiune şi chestie“, „Constantinopol“ şi „Constantinopole“, „guvernul turc“ şi „guvernul turcesc“. Aceste sunt învederate dovezi de neglijenţă şi orişicine va admite că regula cea mai generală în ceea ce priveşte alegerea vorbelor e să luăm pentru reproducerea aceleiaşi noţiuni totdeauna aceeaşi vorbă în aceeaşi formă.

Abaterea de la această regulă e o greşală de stil, şi anume nu una mică, ci una mare.

De altă natură e greşala pe care o face un alt scriitor cu nume bun, care, vorbind despre insula pe care se află fortificaţiunea Sf. Gheorghe, îi zice insulei cînd „insulă“, cînd „ostrov“, iar fortificaţiunii „cetate“, apoi „castel“, iar în urmă „cetăţuie“.

În adevăr una e ostrov şi alta „insulă“, una „castel“, alta „cetăţuie“ şi iar alta „cetate“.

Tot atîta de lămurită e dar şi regula că acelaşi lucru are să fie caracterizat cel puţin cu aceeaşi vorbă.

Greşeli cu deosebire instructive fac scriitorii care se folosesc de vorbe pe care nu le înţeleg. Acestea sunt cele mai dese. Iau însă una din o scriere a lui A. Odobescu, pe care toţi îl admirăm.

A. Odobescu avea o particulară slăbiciune pentru arhaisme şi pentru termenii poporali, pe care el, care nu crescuse în mijlocul poporului, nu întotdeauna îi înţelegea. Astfel o dată el ne spunea că „Tămădăienii erau neam de neamul lor vînători“ voind să ne spună că erau „din neam în neam“ vînători, deci tocmai contrarul.

Iar altă regulă generală e dar să ne folosim numai de vorbe asupra cărora suntem pe deplin dumiriţi şi să le luăm în înţelesul ce în adevăr li se dă.

Abaterea de la aceste regule generale e pentru cititorul cu oarecare simţămînt de limbă, chiar şi ca licenţă poetică, supărătoare, căci multe li se iartă poeţilor, dar de dragul ritmului ori al rimei nu pot să pocească limba fără ca să se deie de gol.

Nu e însă nimeni nici atît de deştept, nici atît de îndemînatic ca să observe aceste trei regule numai în urma unei bune deprinderi, fără ca să se oprească la fiecare vorbă şi să-şi dea seamă despre înţelesul ce i se dă.

E azi admis de toţi principiul că n-are scrietorul să ţie seamă de originea vorbei şi că cea mai bună vorbă e cea mai răspîndită şi cea mai mult întrebuinţată, orişicare ar fi originea ei.

Suntem, cu toate aceste, adeseori nevoiţi să ne folosim şi de vorbe mai puţin răspîndite.

Puriştii de odinioară, voind să înlocuiască vorbele de origine străină cu altele pe care le luăm ori le derivăm din limba latină ori din vreuna neolatină, au introdus în limba noastră o mulţime de neologisme. Foarte multe din aceste au rămas şi se vor păstra atît în graiul viu, cît şi în scrierile noastre, însă numai alăturea de cele vechi şi cu un înţeles special. Astfel avem „speranţă" alăturea cu „nădejde", „onoare" alăturea cu „cinste", „decoraţiune" alăturea cu „podoabă", „naţiune" şi „vulg" alăturea cu „popor" şi cu „norod". E foarte mare numărul neologismelor ce stau astfel alăturea cu vorbele vechi, nu însă cu acelaşi înţeles. Scrietorul are deci să-şi deie bine seamă dacă are să se folosească de vorba veche ori de neologism. Numai oamenii uşurateci sar pe apucate de la vorbe vechi la neologisme ori de la neologisme la vorbe vechi.

Azi neologismele sunt admise numai cînd nu se găseşte-n limbă o vorbă veche pentru reproducerea adevărată a noţiunii. Acela dar care se foloseşte de neologisme şi fără de nevoie neapărată se dă de gol ca om care nu ştie româneşte, nu cunoaşte limba poporului, nici literatura românească şi scrie fără cuvenita pregătire.

Azi apoi urechea noastră nu mai e tot cea din trecut şi astfel neologismele nu se rostesc ca vorbele vechi. Zicem „tăciune", ar trebui dar să zicem şi „năciune"; zicem „mortăciune", ar trebui deci să zicem „mortificăciune", „despusăciune" şi „vezătăciune". Zicem, cu toate aceste, „naţiune", „mortificaţiune", „dispoziţiune" şi „vizitaţiune", nici într-un caz însă nu „naţie", „mortificaţie", „dispoziţie", ori „vizitaţie".

Ţăranul român, asimilînd neologismul „cazarmă", zice „căzarmă, căzărmii, căzărmile", în vreme ce oamenii neglijenţi scriu „cazarmă, cazarmei, cazarmele".

Aceste puţine exemple sunt îndestulătoare pentru ca orişicine să se convingă că neologismele schimbă şi muzica limbii, un nou cuvînt pentru care mai ales în poezie avem să ne folosim pe cît se poate de puţin de ele.

Mai puţin supărătoare sunt provincialismele. Deşi numai de puţini întrebuinţate, ele nu schimbă muzica limbii şi, bine folosite, nu numai sunt înţelese de toţi, ci dau totodată limbii un farmec particular. Sunt o mulţime de provincialisme care au devenit foarte uşor termini literari azi de toată lumea înţeleşi, parte preţioasă din comoara limbii româneşti. Provincialismele se impun chiar cînd vorba e să caracterizăm oameni şi locuri, şi Creangă al nostru ar perde mult din farmecul lui dacă i-am suprima provincialismele.

Deopotrivă cu provincialismele sunt şi arhaismele, vorbe întrebuinţate mai nainte, care s-au păstrat în cronici şi-n cărţile bisericeşti, dar azi numai de puţini sunt înţelese. Bine folosite, aceste vorbe se generalizează şi sporesc comoara limbii. Şi ele se impun cînd vorba e să caracterizăm stări şi oameni din timpurile trecute şi dau farmec limbii.

Niciodată însă un scriitor care se respectă nu are să se folosească de barbarisme, vorbe care se rostesc cu anevoie, jignesc auzul şi nu pot să fie supuse regulelor limbii româneşti în ceea ce priveşte declinaţiunea ori conjugarea.

Mult are deci scriitorul să-şi cumpenească vorbele mai nainte de a le fixa pentru vecii-vecilor pe hîrtia răbdătoare, şi cumpeneala aceasta le lipseşte multora dintre scriitorii noştri. Se scrie mult şi-n cele scrise sunt multe creaţiuni de valoare, dar cei ce vin după noi nu vor putea citi cele scrise astăzi, căci prea am luat-o repede cu producţiunea literară.

AŞEZAREA VORBELOR

Limba noastră are pentru aşezarea vorbelor regule neîndoioase, raţionale şi pînă în cele mai mici amănunte bine hotărîte. Noi cei ce-am învăţat din graiul viu româneşte ştim aceste regule şi fără ca să ne fi dumirit asupra lor şi ne abatem de la ele numai cînd ne ia, cum zice românul, gura pe dinainte.

Ştim cu toţii că într-o propoziţiune primul loc i se cuvine subiectului, care e substantiv în cazul nominativ. De aceea în declinaţiune nominativul e primul caz. Predicatul fie el adjectiv ori verb nu poate să steie decît la al doilea loc, şi substantivul, luat fiind ca predicat, deşi stă tot în nominativ, ne sună a adjectiv. „Ţapul e animal" va să zică „ţapul are toate însuşirile comune tuturor animalelor".

Tot astfel genetivul e cazul al doilea pentru că numai după nominativ poate să steie, are deci tot caracterul adjectivului şi e atribut determinativ.

Tot atît de bine ştim că-n limba noastră articolul, care e şi el atribut determinativ, nu se pune, ca-n alte limbi, înainte de substantiv, ci după el — ca genetivul. Deoarece apoi genetivul determină, el nu poate să steie decît pe lîngă substantiv articulat şi imediat după articol.

Nu e nimeni, care, ştiind româneşte, va zice ori va scrie „ţapului coarne", „lui ţap coarne" ori „coarne ţapului", în loc de „coarnele ţapului".

Nu mai puţin hotărît ştim că numeralul, tot atribut determinativ şi el, se pune înainte de substantiv şi numai pe lîngă substantiv nearticulat. Dacă dar numeralul şi genetivul se-ntîlnesc, articolul se desparte de substantiv şi sare la genetivul, care nu poate să steie fără de el. Nu zicem „două coarnele ţapului", ci „două coarne ale ţapului".

Ştim, în sfîrşit, că pronumele se aşează şi el înainte de substantiv şi fără de articol. Zicem : „Aceste două coarne ale ţapului".

Dacă dar un substantiv are patru deosebite atribute determinative, două din aceste se aşează înainte de el, iar celelalte două urmează după el în şir bine hotărît : pronume şi numeral, articol şi [substantiv în] genetiv.

Această regulă n-au s-o stabilească profesorii de gramatică : o ştie şi o are în vedere orişicine, care vorbeşte româneşte. Tot atît de neîndoioasă e regula că atributul calificativ se aşează după substantiv. Zicem : „Aceste două coarne mari ale ţapului".

Aşezăm dar calificativul mai aproape de substantiv decît determinativul, şi greutăţile se ivesc numai cînd sînt mai multe atribute calificative ca-n „aceste două coarne de os mari răsucite ale ţapului".

Avem însă lege pentru aceasta.

Atribut calificativ poate să fie, afară de adjectiv, şi un substantiv, un adverb, un infinitiv ori un supin cu prepoziţiune ca „drug de fier", „casa de aici", „graba de a pleca" ori „maşină de treierat", precum şi un participiu fie prezent, fie trecut.

Îndată ce ştim că, avînd mai multe atribute determinative, aşezăm pe unele înainte de substantiv, iar pe altele după el, ni se impune gîndul de a face şi cu cele calificative tot aşa — pe cît e cu putinţă.

Prepoziţionalul, putînd să fie şi complement, cere să fie aşezat imediat după substantiv, deci înainte de orişicare alt atribut.

Dac-am zice „Casă frumoasă de peatră", „de peatră" sună a complement pe lîngă „frumoasă", şi înţelesul e că frumoasă e casa numai fiind „de" peatră. Bine nu e însă nici „Casă de peatră frumoasă", căci în cazul acesta „frumoasă" e peatra, iară nu casa. Nu ne rămîne dar decît să trecem înainte şi adjectivul şi substantivul şi să zicem „Frumoasă casă de peatră".

Tot astfel dăm înainte și complementele atributelor și ajungem la construcțiuni ca „Tocmai aceste două cu deosebire mari coarne de os în multe-nvîrtituri răsucite ale țapului“.

Scriitorul care lucrează cu cumpenire se ferește dar de-ngrămădirea atributelor, face analiza frazei, pe care vrea să o fixeze pe hîrtie, în toată liniștea și pînă în cele mai mici amănunte și le chibzuiește toate așa, ca cititorul să nu rămîie în îndoială asupra legăturilor sintactice.

Încă mai multă compenire se cere cînd vorba e de așezarea complementelor.

Pe cînd atributele sunt mai mult ori mai puțin fixe și au în frază pozițiune bine hotărîtă, complementele sunt mobile, încît scriitorul poate să le așeze — parcă după bunul lui plac.

Au, cu toate aceste, și ele tipicul lor, pe care-l știm cu toții.

Complementele verbale, de exemplu, cel direct și cel indirect sunt foarte pretențioase. Îndată ce dativul e cazul al treilea, iar acuzativul al patrulea, complementul indirect, care e în dativ, vrea să treacă înainte de cel direct, care e în acuzativ. N-avem dar să zicem „Dau fîn calului“, ci „Dau calului fîn“.

Chiar mai mult.

Eminescu zice „limba noastră cea-nțeleaptă“ — nu ca să facă paradă de naționalism, ci pentru că-n ceea ce privește preciziunea o știa mai presus de alte limbi.

Cînd zice „Florile mirositoare ale teiului“, românul repetă articolul de dragul preciziunii. Tot astfel repetă dativul ori acuzativul, ca nu cumva să rămîie vreo îndoială. Zice dar „I l-am dat calului fînul“. Numai omul zăpăcit poate dar să zică „Am dat fînul calului“ — parc-ar fi vorba de un fel „al calului“.

Complementele circumstanțiale au pretențiunea de a fi puse înainte de cele verbale și anume în șirul : de timp, de loc, de mod, de cauză. Zicem „I l-am dat azi în grajd cu toată graba calului fînul“.

Mai au apoi complemente și adjectivele, ba și multe adverbe : aceste se aruncă înainte, ba cantitativele și participiile mai cer și prepozițiunea *de* ca „atît de frumos“ ori „uimitor de mare“ sau „minunat de dulce“.

Poate, ce-i drept, scrietorul să facă fel de fel de inversiuni și să ieie complementul de la locul lui, ca să-l arunce mai ici, mai colo, fie chiar și la începutul frazei, dar nu după bunul său plac, ci cu rost bine hotărît, fie ca să lumineze ori să rotunjească fraza, fie ca să scape de o cacofonie, fie mai ales ca să scoată la iveală anumite note.

În această cumpenire consistă ceea ce numim tehnica scrierii, măiestria literară.

Dacă scriitorul dă zor înainte și așează vorbele pe apucate, așa cum îi vin, cititorul e mereu nevoit să le așeze pe fiecare la locul ei și în curînd obosește încît îi piere pofta de a mai citi.

Citeam, de exemplu, zilele aceste atît prin ziare, cît și pe afișe mari vorbele „Întoarcerea d-lui I. Brătianu din străinătate“. Orișice om cu mintea întreagă înțelege că vorba e de întoarcerea din străinătate a d-lui I. Brătianu și că „din străinătate“ e atribut pe lîngă „întoarcere“, iar nu pe lîngă „I. Brătianu“.

Eu nu le-am scris aceste pentru ca să-i îndrumez pe scriitorii care le știu și ei și n-au nevoie de îndrumările mele, ci pentru că să lămuresc una din cauzele lipsei de cititori.

Rămîne, ca puținii care tot mai citesc să-și deie bine seamă dacă e ori nu opera vrednică de a fi citită.

E cestiune de bună-cuviință și de respect către publicul la care te adresezi să-ți cumpenești bine vorbele, și toți și le vor cumpeni, dacă vor ști că publicul cititor ține la aceasta.

MÎINE, CÎINE, PÎINE

La Șiria, unde mi-am petrecut copilăria, români, șvabi și maghiari locuiesc de-a valma și mama, fie-iertată, mă ținea de scurt, ca să le zic șvabilor *„Guten Tag!“* iar maghiarilor *„Jó napot!“*, căci după părerea șirienilor bunacuviință cere să-i dai „binețele“ fiecăruia-n limba lui. Atît de mult țineau unii dintre șirieni la această regulă de bună-cuviință, încît vorbind românește cu vreunul dintre vecinii lor șvabi, își poceau limba în felul șvăbesc și nu mai ziceau: abunăoară, „jupîne“, și „șubîne“, nici „bardă“, ci „partă“.

M-am încredințat în urmă, cînd mă aflam la Sibiu, că regula de bună-cuviință e generală, căci și prin satele săsești sunt români, cari, vorbind cu sași, își pocesc limba în felul săsesc.

E la urma-urmelor, firească pornirea de a te potrivi pe cît se poate de mult cu oamenii la cari te adresezi.

Aveam la București un așa-zis prieten bun, neam de boier mare, dar cam cu apucături democratice, care ținea să pară „popular“ și trăgea cu urechea, ca să prindă și azi, și mîne cîte ceva din „langajul“ mitocănesc și să le poată vorbi mahalagiilor în limba lor. E cam la modă lucrul acesta, dar și prietenul meu își cam dă-n petec.

Astfel mitocanii deosebesc la perfectul compus pluralul de singular și zic „eu am făcut“, dar „noi am făcutără“. Prietenul meu mai mitocan decît mitocanii, zicea și la singular „eu am umblatără“.

La fel cu acest prieten al meu sunt și cei ce scriu „pîine“, „cîine“, și „mîine“ în loc de „pîne“, „cîne“, „mîne“, cum stă scris prin toate cărțile noastre mai vechi și se zice și azi pretutindeni — afară de cîteva mahalale înțesate cu străini.

De cînd a ieșit moda ca tot omul care se respectă să vorbească și să scrie cît se poate de „popular“, străinii, care trăiesc printre români și mai ales evreii trag mereu cu urechea, ca să prindă forme pînă acum neadmise în limba noastră populară și să se folosească de ele drept dovadă că sunt „pămînteni“, de baștină.

Iară noi ceilalți, urmași direcți ai legionarilor lui Traian, ne luăm după dînșii ca oile după țapul care a trecut puntea, încît o s-ajungem să scriem „Dîmboița“ în loc de „Dîmbovița“, „jierme“ în loc de „verme“ ori „mă'c“ în loc de „mă duc“.

A mai dat bunul Dumnezeu ca onorabila Academie Română să le lase și ea tuturor voie slobodă ca să scrie cum îi taie capul, încît iese bine scrisul orișicum l-ai suci și l-ai învîrti.

Dacă vei scrie „o dată“, e bine, dar tot bine e și cînd scrii „odată“, ba chiar și „niciodată“ am citit adeseori.

N-ai ce să-i faci vorbei, căci e adverb, deci invariabilă — orișicît de lungă ar fi.

Cum rămîne însă cînd citim „om cumsecade?“.

Acest „cum se cade“, din care am făcut vorba „cumsecade“, ar fi, dragă Doamne, un atribut pe lîngă „om“, deci un adjectiv, vorbă variabilă. Cum se declină, mă rog? Care îi este pluralul?

Scriitorii, care n-au vreme să se mai gîndească la asemenea nimicuri, scriu „om cuminte“ și fac pluralul „oameni cuminți“ în loc de „oameni cu minte“ parcă ar putea să aibă cineva și mai multe „minți“.

Tot astfel ar trebui să zicem „oameni cumsecazi“, ceea ce nu prea ne dă mîna să facem.

Avem dar o regulă gramaticală, pe care n-a ajuns s-o constate nici Cipariu, nici Circa, nici Munteanu, nici Cîmpeanu, nici Neagoe, nici vreunul dintre cei ce s-au luat după dînșii: în limba românească sunt adjective de două feluri, unele, care au, iar altele, care n-au plural.

Care e, abunăoară, pluralul de la „guvernul turc?“

Nu se cere prea multă judecată, ca să-ţi dai seama că n-ai să zici nici la singular „turc", ci „turcesc".

La fel e drumul, pe care pornim cu „pîine", „cîine" şi „mîine", din care facem plural „cîini", „pîini", ceea ce se rosteşte cu anevoie şi supără auzul. Am citit, cu toate aceste, şi „mîini" pluralul de la „mînă", şi „mîne", „poimîne" o să ajungem să citim şi „romăini", căci evreul ţine să fie consecvent în darea dovezilor de romăinitate.

Fiindcă toate sunt iertate, el scrie „magazie", deci şi „poezie", „dezbatere", în urmă şi „lespede" ?

N-avem să-i facem nici o vină, căci el n-are datoria să cinstească limba noastră şi să păstreze cu sfinţenie tradiţiunile noastre literare.

Noi românii însă, noi înşine suntem nişte păcătoşi, dacă ne abatem fără de cuvinte puternice de la limba sfinţită prin munca celor ce au scris înainte de noi.

Nu toate vorbele, nici mai ales toate formele obicinuite-n graiul viu au intrarea liberă în limba noastră literară, ci numai cele răspîndite, care se potrivesc cu legile azi bine lămurite ale limbii noastre.

Avem azi pretutindeni o mulţime de muncitori ai condeiului care scriu în grabă mare şi fără de cuvenita pregătire, oameni care scriu fără ca să fie scriitori şi-şi poartă în mod cinstit sarcina, dar nici nu sunt în stare nici nu au pretenţiunea să hotărască mersul dezvoltării noastre literare. Să le dăm cinstitea cuvenită, dar să nu ne luăm după dînşii.

Avem noi şi scriitori care nu lucrează de nevoie, ci cu toată dragostea şi cumpănesc fiecare vorbă mai nainte de a o fixa pe hîrtie : asupra acestora au să ne fie îndreptate privirile.

Mai ales cei ce iau parte la lucrarea literară a românilor din regatul ungar se-nşală dacă îşi închipuiesc, că dau dovezi despre o particulară „cultură literară", dacă împestriţează în felul scriitorilor ce-şi petrec viaţa prin mahalalele Bucureştilor din care nu prea ies.

„PĂSĂREASCA" DE AZI

[I]

Universul publică în numărul de la 3 martie a. c., sub titlul *Limba română în ziarele politice*, chiar în pagina întîi, *Observaţiunile unui academician*, în care găsim şi următoarele :

„Ziariştii noştri, în special *cei de origină orientală*, îşi închipuiesc că, întrebuinţînd ziceri şi fraze franceze absolut originale, îşi arată cunoştinţe limbistice deosebite şi întinse. *Ceilalţi colegi ai lor îi imitează* de la o vreme..."

Academicianul nu ne spune la care anume dintre ziariştii noştri s-a gîndit vorbind despre *„cei de origine orientală"*, orişicare ar fi însă aceştia, este foarte adevărat că *„ceilalţi colegi ai lor îi imitează"*. S-ar putea zice că pînă chiar şi scriitori cu renume răsunător cad în păcatul acesta, încît Eminescu ori Coşbuc, citind operele tipărite în zilele noastre, adeseori ar fi nevoiţi să spună că mult e *păsărească* limba română din zilele noastre.

Cam de aceeaşi părere e şi părintele arhim. Scriban, care, în acelaşi număr al ziarului *Universul*, publică, pe pagina a şasea, sub titlul *Alte stropşiri ale graiului*, un articol în care zice :

„Cînd şi cînd strecor eu aici cîte un articolaş şi despre scrierea cumsecade a limbii româneşti. Cu toate acestea, mai nimeni încolo nu mai scrie, deşi *atîţia oameni de specialitate ar trebui s-o facă.*"

Păr. arhim. Scriban citează apoi exemple de „stropşiri" — nu însă din ziare, ci din reviste *literare*, care au menirea specială de a stărui să nu fie *stropșită* limba noastră.

Atît părintele arhimandrit, cît și nenumitul „academician“, ar fi putut să citeze exemple și din operele literaților noștri mai pripiți, care nu țin ca alegerea, întrebuințarea și așezarea vorbelor să fie potrivite cu firea cea adevărată a limbii românești, ci iau vorbele și le aruncă după cum le cad în condei. Aceasta nu numai fiind vorba de cei *„de origine orientală“*.

Nota caracteristică a fazei de desfășurare prin care trece azi societatea română e pripirea, ușurința, superficialitatea, lipsa de cuvenită pregătire. Scriitori ca A. Odobescu, T. Maiorescu, Iacob Negruzzi, M. Eminescu, G. Coșbuc, Petre Ispirescu ori Ioan Creangă cîntăreau de trei ori vorba mai nainte de a o pune pe hîrtie : azi sunt mulți scriitori „geniali“ de *orișice origine,* care în graba lor cea mare aruncă vorbele cu furca.

E aceasta un fel de boală literară, căreia un singur leac i se poate găsi. Scriitorii „geniali“ vor fi și ei mai cu băgare de seamă și mai cumpeniți, dacă vor ști că e undeva cineva care îi urmărește cu luare-aminte și se dau de gol în fața lumii cînd se abat de la firea cea adevărată a limbii noastre.

Ne-am bucurat deci și ne bucurăm văzînd cele publicate de „academician“ și de părintele arhimandrit și încă mai mult ne-am bucura, dacă acesta și pentru alții ar fi un îndemn, căci în adevăr multă nevoie avem noi românii de a ne îndruma unii pe alții să nu ne apucăm de lucruri pentru care nu avem cuvenita pregătire, și de a fi bine chibzuiți fiecare într-ale sale.

Pornind și noi pe calea cea bună, începem de unde au lăsat-o „academicianul“ de la *Universul* și părintele arhimandrit și facem, mai nainte de toate, constatarea că nu numai prin așa-zise franțuzisme *„stropșesc“* unii dintre scriitorii noștri graiul.

A fost făcută, între altele, în coloanele unei reviste literare constatarea că e lucru nepotrivit să zicem cînd *hodină,* cînd *odihnă.* Are fără îndoială dreptate cel ce a zis-o aceasta. E, ce-i drept, adevărat, că în graiul viu se zice în unele părți *hodină,* iar în altele *odihnă.* Întrebarea e însă, care dintre aceste două forme are *accepțiune literară,* de care dintre aceste două forme s-au folosit mai mult cronicarii, traducătorii cărților bisericești și cei mai de frunte dintre întemeietorii culturii noastre moderne.

Tot astfel se zice ici *cobori,* colo *pogori.* Noi cei de azi avem să ne folosim de forma care are accepțiune literară.

E învederat că cel ce nu se deosebește de mine e *deopotrivă* cu mine, iar cel ce e contra mea e *protrivnicul* meu. Sunt, cu toate acestea, mulți scriitori, care nu-și dau seamă că spun tocmai contrarul de la ceea ce vor cînd zic *„vine în potriva mea“,* în loc de *„vine împotriva mea“.* Dacă le spui că nu și-au ales bine vorba, ei răspund că limba e viuă și *evoluează.* Nu-și dau seama că evoluarea e sănătoasă numai petrecîndu-se *potrivit* cu firea cea adevărată a limbii.

În numărul de la 24 martie al *Universului,* pag. 1, col. 4, găsim „partea *protivnică“,* iar ceva mai jos, col. 6, *dimpotrivă.*

Tot așa mulți dintre scriitori se folosesc de vorba pocită *răufăcători.* Dacă le spui că românește se zice *făcători-de-rele,* ei nu-și dau seama că-n românește *răufăcător* e acela care face rău ceea ce face, fie chiar și binele, cîtă vreme *„făcător-de-rele“* e cel ce are obiceiul de a săvîrși fapte rele. După ce-l dumirești, el se încăpățînează în gîndul că azi așa se zice. Adevărul e că așa zic numai oamenii care nu cunosc îndeajuns nici graiul viu al poporului român, nici literatura română și nu-și dau seamă că limba română n-o dezvoltă nici mahalalele Bucureștilor, nici ziariștii — fie ei ori nu *„de origine orientală“,* nici stîlpii de cafenea de la „Terasă“ ori de la „Imperial“.

Avem în limba noastră pe lîngă *cămară* și *cameră.* E aceeași vorbă în două forme deosebite și cu două deosebite înțelesuri. Nu mai încape îndoială că s-ar face de rîs cel ce ar zice că a stat la hotel într-o *cămară,* ori că-și păstrează proviziunile în *cameră.* Tot așa s-ar face de rîs cel ce-ar vorbi despre *„coadele vacilor“* și despre *„cozile cocoanelor“.*

Avem în limba noastră vorbele *măiestru, meșter, maistor,* ba chiar și *magistru :* fiecare dintre ele are în ceea ce privește înțelesul accepțiunea sa literară.

Tot așa în declinațiune, în conjuncțiune, ori în alcătuirea frazei orișicare formă are accepțiunea ei literară potrivit cu rostul ei. Acela, care nu ține seamă de aceasta, *„stropșește“* sau *„pocește“* limba, vorbește *păsărește,* cum ziceau Eminescu și Coșbuc.

Se întîmplă, ce-i drept, ca să fie obicinuite mai multe forme ; bună nu poate să fie însă decît una singură dintre acestea : cea mai veche și mai des întrebuințată de către cei mai mulți dintre români.

Are părintele arhimandrit Scriban cuvinte de a stărui ca *oamenii de specialitate* să facă și ei ceea ce facem noi, care suntem numai un fel de diletanți în ceea ce privește tehnica scrierii românești.

Cînd le scriam acestea, mi-a căzut din întîmplare în mînă numărul de la 17 martie al *Universului.* Pe pagina 1 (col. 3) e vorba de *„litere* turnate“.

Într-o notiță de vreo 30 rînduri am găsit de patru ori pluralul *litere* și tot de patru ori genitivul *literilor*. Scriitorul acelei notițe va fi strîmbînd din nas cînd îi spun că genitivul de la „litere“ nu e „literilor“, ci *„literelor“*. Cu totul altfel s-ar simți el în pielea lui, dacă vreun *om de specialitate* i-ar spune acest adevăr — dealtminteri foarte învederat.

Oamenii noștri de specialitate sunt însă, precum se vede, foarte nesimțitori în ceea ce privește *„stropșirea graiului“*.

Una dintre particularitățile limbii românești este numirea la plural a localităților : București, Iași, Ploiești, Măgurele, Săcele, Vîlcele și altele.

Altă particularitate a limbii românești e articularea numelor de localități în anumite cazuri, și e învederat că la plural se adaugă articolul pluralului : *Bucureștii — Bucureștilor, Iașii — Iașilor, Ploieștii — Ploieștilor, Măgurelele — Măgurelelor* etc. Și cu toate acestea citim în fiecare zi „București*ul*“, „Iaș*ul*“, ori „Ploiești*ului*“ [1] fără ca vreunul dintre *oamenii de specialitate* să-și piardă răbdarea.

Știm cu toții că numele de persoane au acuzativul cu prepozițiunea *pe : „pe* Ioan“, *„pe* Maria“, *„pe* Văleanu“.

---

[1] *Universul* de la 19 martie, pg. 1, col. *„Bucureștiul* strănută“ *(n. a.).*

Prin analogie, substantivele care înseamnă persoane, iau și ele prepozițiunea *pe* în anumite cazuri : *„pe* fratele meu“, *„pe* căpitan“, *„pe* croitor“.

Deoarece pro*numele* ține loc de *nume* (nu de substantiv), ia și el la acuzativ prepozițiunea *pe : pe* tine, *pe* dînsa, *pe* acesta, *pe* care.

Găsim, cu toate acestea, în fiecare zi expresiuni ca „am lăsat *pe* calul cumpărat“ ori „am întîlnit prietenul care mi-l făcusem“ (în loc de *„pe* care mi-l făcusem“) și fel de fel de alte *„stropșeli“*.

Noi românii avem pentru persoana întîi și pentru a doua pronumele personal *eu* și *tu,* care sunt *invariabile* și *indeclinabile,* deci numai ca subiect pot să fie întrebuințate în propozițiune. Se declină și sunt întrebuințate în toate cazurile *mine* și *tine* (gen. *meu* și *tău,* dativ, *mie* și *ție,* acuz. *pe* mine, *pe* tine). Zicem și noi „un om ca *tine“* cum francezul zice *„un homme comme* toi“. Nemții zic însă *„ein Mensch wie du“ ;* n-avem deci să ne mirăm dacă se ivesc pe ici, pe colo și oameni, care zic „om ca *tu“*.

Mai mulți sunt cei ce se încurcă la persoana a treia, unde se declină nu numai *sine,* ci și *el — ea.* Aș putea să citez exemple care dovedesc că pînă chiar și între *„oamenii de specialitate“* sunt scriitori care nu sunt dumiriți cînd au să se folosească de *sine* și cînd de *el — ea.*

Genitivul pronumelui personal e întrebuințat ca *pronume posesiv :* casa *vecinului* e casa, căreia dînsul îi zice „casa *mea“*, iară noi, vorbind cu el, îi zicem „casa *ta“*. Pentru persoana a treia avem nu numai *„lui“* ori *„ei“*, ci și *„său“* ori *„sa“*. E învederat că atunci cînd popa vorbește despre nevasta *sa,* avem să ne gîndim la „preuteasa *lui“*, iar cînd vorbește despre „nevasta *lui“*, e la mijloc soția vreunui alt cuiva. Pungașul scoate din buzunar „ceasornicul *lui“*, iar nu *„al său“*. Cu toate acestea mereu dăm peste *său* ori *sa* cînd e vorba de *lui* ori *ei.* Ba în primul articol din numărul de la 17 martie al *Universului* găsim chiar fraza : „Turcia cere ca Strîmtorile să treacă iarăși în *stăpînirea* EI, consimțind să ofere garanții compatibile cu suveranitatea și *independența* SA“ [1].

---

[1] Muritorii de rînd ar fi zis : „dîndu-și învoirea să ofere chezășii potrivite cu suveranitatea și neatîrnarea sa“ *(n. a.).*

Cînd a greşit autorul : cînd a zi *ei* ori cînd a zis *sa* ? !

E fără doar şi poate nevoie ca oamenii de specialitate să pună şi ei o vorbă bună spre a-i dumiri pe muritorii de rînd cînd au să se folosească de unul, cînd de altul dintre cele două pronume personale.

II

Pornit odată pe calea cea bună spre care ne-a îndrumat *Universul,* şi cuprins de temerea ca nu cumva să mă-ncurc cu vreunul dintre cei *„de origine orientală“*, am luat în mînă numărul de la 5 martie al ziarului *Universul.*

Primul articol e publicat sub titlul *Alegerile* de la *Senat.*

Acest articol începe cu vorbele *„Rezultatul alegerilor* de la *Senat“*.

Pe pag. 7 stă tipărit *Rezultatul alegerilor* la *Senat.*

Am stat pe gînduri şi m-am întrebat : Cum e bine ? *dela, de la* ori *la ?*

Tocmai în numărul de la 9 martie am găsit pe pag. 7 : *„Rezultatul alegerilor* de *Cameră“*.

Dau cu socoteală, că nici această a patra formă nu e bună, căci după priceperea mea alegerile se făcuseră *pentru* Senat şi *pentru* Cameră. S-ar mai fi putut zice şi „alegerile *de senatori“* ori *„de deputaţi“*. Un lucru e neîndoios : că dintre aceste şase forme una singură poate să fie bună şi că nu ne şade bine nouă românilor să nu fim bine dumiriţi care anume e aceasta.

În acelaşi articol am dat peste vorba *simţimîntelor.*

Pe cît ştiu, românul nu *simte* ci *sîmte* şi pluralul substantivelor terminate cu *„înt“* e în *„inte“*, — *„mormînt-morminte“, aşezămînt-aşezăminte, vărsămînt-vărsăminte,* deci şi *sîmţămînt-simţăminte.* Excepţiune fac numai substantivele ca *pămînt* (pămînturi) şi neologismele neasimilate ca *element (elemente)* ori faliment *(falimente).*

Pe aceeaşi pagină (col. 4) găsim *„chestia lucrătorilor fără lucru constituie o chestie vitală. Ambele chestiuni,* etc.“ Cum ajungem de la singularul *chestie* la pluralul *chestiuni ?* A tăiat cel ce va fi tăiat coada vorbei *chestiune* pentru ca să-i poată intra mai uşor în gură, apoi, cînd să-i facă pluralul, i-a venit greu să zică *chestii.*

*

Alta mai şi mai.

Tot pe pag. 1 mai găsim (col. 1) genitivele articulate *neîncrederii, străinătăţii* şi *înlesnirii.* De aici rezultă că substantivele feminine terminate-n *e* au genitivul nearticulat, deci şi pluralul în *i* — *vulpe,* acestei *vulpi,* cîteva *vulpi,* iar genitivul articulat în *ii* — *vulpii viclene.* Cu toate aceste, pe aceeaşi pagină găsim — *ţărănimei, disordinei, deschiderei, păcei,* ba *şi ţărei.*

De unde şi pînă unde această deosebire ?

Deoarece la *Universul* nu sunt ziarişti *„de origine orientală“*, nu ne rămîne decît să le trecem toate în socoteala uşurinţei şi a lipsei de disciplină intelectuală.

Mai e tot pe coloana-ntîi, vorba despre dizordinea *„în care ne găsim mai ales după război încoace“*, iar pe coloana a patra e vorba despre *„recunoaşterea datoriilor dinainte de război“*.

Încă mai învederat iese uşurinţa la iveală în fraza (col. 3) „D. Nincici, ministrul de Externe al Jugoslaviei *a sosit* aici, venind de la conferinţa avută la Pressburg cu Beneş, *spre a face o vizită ministrului* de Externe al Austriei“.

Aşezînd vorbele cu bună chibzuială, scrietorul ar fi zis : „Venind de la conferinţa avută la Pressburg cu Beneş, *d-l Nincici,* ministrul de Externe al Jugoslaviei, *a sosit* aici *spre a-i face ministrului* (cazul al treilea) de Externe al Austriei o *vizită* (cazul al patrălea).“

Tot aşa pe col. 4 se zce : *„Franţa* a adresat o *notă*-memoriu *guvernului* britanic, prin care expunea motivele, etc.“

Cu bună rînduială s-ar fi zis : „Franţa a adresat guvernului britanic o *notă,* prin care expunea, etc.“

Toate aceste sunt *nimicuri,* pe care publicul cititor le trece cu vederea, dar nimicurile de felul acesta sunt multe şi lucru trist e tocmai că ele sunt trecute cu vederea.

Dar pentru ca nu cumva cei de la *Universul* să se plîngă că sunt prigoniți, să luăm exemple și dintr-ale altora, care nu sunt *de origine orientală*.

În numărul de la 8 octombrie 1921 al revistei *Sburătorul literar*, unul din marii maeștri ai scrisului românesc publică sub titlul *Figurine* o dare de seamă, în care ni se spune că *„în pădurea seculară a retoricei* se prăbușesc *arborii venerabili ai locuțiilor vetuste“*.

Tot acolo mai citim *„simulacrele sensibilităților* în cercetarea *morbidă“*, *„candoarea ignoranței“*, precum și fraza : *„În agresiunea generațiilor literare spre deveniri anticipate, în desolidarizarea* cu trecutul dusă pînă la *discontinuitate*, în *simulația universală* a unei *sensibilități diferite*, R. Cosmin stă înfipt *ferm* în *locul comun și banal*, cu o seninătate ce-l ridică deasupra *promiscuității“*.

Cam la fel e scrisă întreaga *Figurină*, și se pune întrebarea : Între cele vreo douăsprezece milioane de români, cîți oameni se vor fi găsind care sunt în stare să-nțeleagă scrisa marelui măiestru.

Nu mai e aici vorba de ușurință, ci de cea mai deplină lipsă de bun-simț literar. Pînă chiar și meșterul lăcătuș, care e în adevăr *„de origine orientală“*, își dă seamă că are să vorbească în limba acelora la care se adresează. Creatorul de *Figurine* scrie într-o păsărească pe care n-o înțeleg nici românii, nici francezii. Li se adresează, precum se vede, numai celor deprinși a poci limba românească folosindu-se de vorbe franțuzești nepotrivite cu felul de a gîndi al românului.

Franțuzismele de felul acesta „stropșesc“ graiul mai rău decît cele constatate de „academicianul“ de la *Universul* ori de părintele arhimandrit Scriban.

*

Un alt fruntaș literar publică în același număr al aceleiași reviste sub titlul *Vedenia* un fel de schiță.

Chiar la-nceput e vorba de o mare, care farmecă prin *„albastrul ei verzui“*, iar ceva mai jos (pag. 92) e vorba de *„apele liniștite și verzui“* ale unui lac.

Care va să zică *verzui* e atît singularul masculinului (albastru *verzui)*, cît și pluralul femininului (apele *verzui)*.

Tot acolo (pag. 91) imperfectul verbului *ieși* este *„ieșam“*, iar viitorul verbului *rămînea* e *vei rămîne*.

Ni se mai spune „băteam *drumurile* între *strada Grădina-cu-Cai și institutul Diaconeselor, unde soseam* dimineața și *ne întorceam* pe *înserat“*.

„Drumul nostru era zilnic același“, ni s-a spus (pag. 90) : cum putea deci să bată *„drumurile“ ?*

Ni se mai pune apoi întrebare : Cum se face că *„pe-nserate“ se-ntorceau* tot *unde sosea* dimineața ?

Tot acolo (pag 90) ni se spune *„muream de rîs de mutrele tuturor, zăbovite în urma pașilor noștri“*.

Unsprezece vorbe mărunte asupra cărora s-ar putea scrie o-ntreagă carte.

Se zice fără-ndoială, *„mor de rîs“*. Se zice și *„rîd de mutra cuiva“*.

Nu suntem, cu toate aceste, deprinși a zice *„mor* de *rîs* de *mutra* cuiva“.

Vorba *zăbovite* apoi e un participiu trecut, care aici e-ntrebuințat ca atribut pe lîngă *mutre*. Nu suntem însă-n stare să ne dăm seamă ce va să zică *„mutre zăbovite“*, și încă mai puțin suntem în stare să ne dăm seamă cum pot mutrele să fie zăbovite *„în urma pașilor“* cuiva. Nu mai înțelegem apoi de ce atributul *zăbovite* a fost despărțit cu virgulă de substantivul *mutre*, la care se raportă, mai suntem deprinși a pune atributul calificativ *zăbovite* mai aproape de substantiv decît pe cel determinativ *tuturor*, deci nu *mutrele tuturor zăbovite*, ci *mutrele zăbovite ale tuturor*.

*

Alta.

Se zice în românește *„acel om“* și *„acea femeie“*. Dacă facem însă inversiunea, suntem nevoiți să articulăm substantivul și să adăugăm la pronume particula *a* : „omul *acela*“ și *„femeia aceea“* (în loc de acea). Regula generală e că particula *a* se adaugă la orișicare pronume așezat, prin inversiune, după substantivul la care se rapoartă : aceluia, aceleia, acestuia, acesteia, căruia, căreia, cărora, multora, altora, deci nu *„mutrele tuturor“*, ci mutrele *tuturora*.

Tot așa pe pag. 91 găsim *„picioarele tuturor“* în loc de *„tuturora“*.

Dăm deci cu socoteală că autorul a voit să spună că : fetele acelea mureau de rîs văzînd mutrele tuturor celor ce zăboveau uitîndu-se după ele.

În tot cazul *noștri* nu cu doi *ii*, ci cu unul singur avea să fie scris — ca „ochi *negri*“ (nu *„negrii“)*. Greșeală de tipar nu e, căci și pe pag. 93 găsim *„sute de metrii“* (în loc de *metri)*.

Li-am face atît fruntașului, cît și marelui măiestru o mare nedreptate, dacă n-am adăuga, la toate aceste, că sunt mulți scrietorii noștri mai tineri care cad în asemenea păcate, iar aceasta nu pentru că sunt, poate, *„de origine orientală“*, nici pentru că nu știu carte, ci pentru că-și petrec viața-n goană mare și sunt pripiți, ușuratici și lipsiți, ca toată lumea, de disciplină intelectuală.

III

Academicianul *Universului* a făcut în numărul de la 13 martie constatarea că ziariștii de baștină pocesc limba românească luîndu-se după cei *„de origine orientală“*.

Ar fi greu să zici că nu are cîteodată dreptate : în adevăr limba noastră se deosebește din ce în ce mai mult de cea de ieri.

V. Alecsandri ni-a vorbit, abunăoară, despre o *„ghioagă mare nestrugită“*. Tot despre *strug* și *strugire*, pe care o face *strugarul*, ne mai vorbesc și Odobescu, precum și alții dintre întemeietorii culturii noastre moderne. Cu toate aceste, azi scriitorii, care se simt, zic numai *strung, a strungi, strungar, strungărie*, deși prea bine știu că cu *strungul* nici un fel de strungă nu se face, și că *strunga* la stîna de oi au s-o caute, iar *strungăreață* între dinții pe ici-colo rari pot s-o găsească.

Cum ne-am învrednicit noi românii de azi să vîrîm pe acest *n* unde n-are ce să caute ?

Deoarece în graiul viu al prostimii tot *strug, a strugi* și *strugar* se zice, nu ne rămîne decît să dăm cu socoteală că *strung, a strungi* și *strungar* la-nceput n-au putut să zică decît cei ce nu știau bine românește, „strugarii“ străini, unii *„de origine orientală“*, iar alții apuseni sadea.

În dicționarul lui Frederic Damé găsim *strung, a strungi, strungar, strungărie*. Tot *strung, a strungi, strungar, strungărie* găsim și la Șăineanu. Ștefan Pop mai adaugă că unii zic și *strug*. La Sava Popovici-Barcianu găsim însă numai *strug, a strugi, strugar, strugărie*. Tot astfel în *Glosarul* alcătuit de Laurian și Massim găsim numai formele fără de *n* întocmai ca-n bulgăreasca, din care a fost împrumutată vorba.

Care va să zică strugarii *„de origine orientală“*, în înțelegere cu cei *„de origine apuseană“*, au românizat vorba vîrînd în mijlocul ei un *n*, iar Frederic Damé și L. Șăineanu au popularizat forma astfel perfecționată cu atîta dibăcie, încît azi nici un scrietor, care se respectă, nu se mai încumătă a zice ca V. Alecsandri, ca Odobescu și ca ceilalți întemeietori ai culturii noastre moderne *strug, a strugi, strugar, strugărie*.

Sunt de tot multe cazurile de felul acesta care, pe lîngă toate celelalte, mai și dovedesc că-n zilele noastre lucrarea literară se urmează cu atîta ușurință, încît pînă chiar și autorii de dicționare — își ticluiesc cărțile fără ca să-și mai deie silința de a consulta dicționarele mai vechi, și astfel nu ceea ce e mai nou, ci ceea ce e mai vechi e mai bun.

Știm cu toții că pluralul substantivului *rochie* e *rochii*. Pretutindeni găsim, cu toate aceste, pe firme *„Rochi și confecțiuni“*. Iar dacă le spui celor cu asemenea firme că pluralul de la *rochie* nu poate să fie *rochi*, te pomenești cu răspunsul că singularul nici nu e *rochie*, ci *roche*. Mîne-poimîne o să citim prin dicționare : *roche* (se zice și *rochie)*.

Sunt o mulțime de firme ca *„Goldmann și Fiu“* ori *„Ioan Popescu și Fiu“*. Zadarnic spui că-n românește se zice „și *Fiul*“, ba chiar „și *Fiiul*“, căci nu are fata privilegiul să-i zicem *„fiica“* și, dacă are ea doi *i*, tot doi i se cuvine şi băiatului. Eu pot să *fiu fiiul* orişicui, dar dreptul de *a stropşi* limba nu-l am.

Facem noi românii *arătură, săpătură, sămănătură, cusătură, corectură* şi *reparatură.* Sunt însă oameni care nu ştiu să facă deosebire între *corectură* şi *corecţiune,* între *reparatură* şi *reparaţiune,* între *frîntură, fractură* şi *fracţiune.* Avem deci pantofari, croitori şi tinichegii, care fac şi *reparaţiuni,* ba *reparaţiuni* se fac şi la căruţe, ba chiar şi la case.

La colţul străzii e un bărbier, iar lîngă el o berărie. Deoarece bărbierul are firma *„Salon de bărbierie“*, berarul îşi pune şi el în firmă *„Bererie“*. Îi spui că rău a făcut, căci *berarul* are *berărie.* Neamţul face corectura cuvenită. Ca să nu rămîie mai prejos, bărbierul pune şi el în firmă „bărbiărie“. Azi-mîne tot aşa o să ni se treacă şi-n dicţionare.

Plimbîndu-ne pe uliţile oraşelor noastre, dăm la fiecare pas peste asemenea *„stropşiri“*, dintre care unele sunt oarecum organice.

Afară de pronumele personale *eu* şi *mine,* mai avem noi românii şi pronumele *însu-mi* şi *„însa-mi“*. *Îns,* la plural *înşi* e un substantiv, de care noi românii nu ne folosim decît la plural. *Doi înşi* va să zică *două persoane,* dar niciodată nu zicem un *îns,* nici *însul,* şi încă mai puţin *însului* ori *înşilor.* Prin ziare, prin reviste şi prin cărţi citim, cu toate aceste, numai *un îns* şi *însului,* ci chiar şi *însa* şi *însei.*

Combinat cu genitivul reflexivului *mi,* acest *îns* e variat ca adjectivele: masculin singular — *însu-mi, însu-ţi, însu-şi;* iar plural — *înşi-ne, înşi-vă, înşi-şi;* singular feminin — *însă-mi, însă-ţi, însă-şi;* iar plural — *înse-ne, înse-vă, înse-le.* Vom zice deci *„mie însu-mi“* şi *„nouă înşi-ne“* la masculin şi *„mie înse-mi“* şi *„nouă înse-ne“* la feminin.

Ţiind deci seamă de regula generală că nici în declinaţiune, nici în conjugaţiune schimbările în mijlocul vorbei nu se pot face, niciodată nu vom scrie *însumi, înşine, însămi,* ori *însemi,* ci totdeauna vom despărţi vorba variabilă *însu-mi, însă-ţi, însă-şi* etc.

Ei bine: se scrie *însuşi, însăşi, însăş, noi însu-şi* şi *vouă însăş, noauă însuşi,* şi *voauă însăş,* cum se nimereşte dacă se potriveşte ori nu.

Mai avem pe deasupra pentru persoana a treia şi numai fiind vorba de *persoane: dînsul* şi *dînsa,* la plural *dînşii* şi *dînsele.* De aceste pronume nu ne folosim şi la genitiv ori la dativ. *Dînsului, dînsei, dînşilor* ori *dînselor* nu zicem. Nu vom fi zicînd, dar scriu adeseori cei grăbiţi — chiar şi cînd nu de *persoane* e vorba.

Universul de la 18 martie citează:

„Să ni se dea voie să nu fim pentru aceste procedări. Să nu fim pentru *dînsele* chiar dacă am rămîne singuri azi, etc.“

„Ceea ce ne preocupă mai mult decît orice, decît moralitatea publică ea *însăşi...*“

Are părintele arhimandrit Scriban multă dreptate: *„oamenii de specialitate“* sunt datori să-şi deie silinţa de a ne dumiri dacă diletanţii ca noi au ori nu dreptate şi cînd zic că *procedările* nu sunt nişte *„dînse“*, că dacă scriem *însă-şi,* avem să scriem şi *dînsele,* că verbul *rămînea* e de conjugarea a doua, deci la optativ „am *rămînea*“, că *„ceiace“* e masculinul *(cel-ce, ceia-ce)* şi nu poate să ţină loc de femininul *ceea-ce (cea-ce).*

Eu, diletantul autodidact, voi fi greşind spuindu-le aceste. Tocmai de aceea *„oamenii de specialitate“* sunt datori să ne sară într-ajutor, ca să putem scăpa cît mai curînd din babilonia în care am fost îmbrînciţi de către cei ce-şi petrec viaţa alergînd în goană mare.

Vorba nu e, care dintre noi e mai deştept, care ştie mai multă carte, care e mai destoinic în mînuirea condeiului, ci ce este ori nu este mai potrivit cu firea limbii româneşti.

Văzîndu-ne cum unii scriem într-un fel, alţii într-altul, concetăţenii noştri germani, cei maghiari şi fără-ndoială şi cei slavi rîd de noi, căci la dînşii discuţiuni de felul acesta nu mai sunt cu putinţă. Atît la dînşii, cît şi la noi pot să fie multe şi mari deosebirile în ceea ce priveşte graiul viu, felul de a scrie are însă să fie pentru toţi acelaşi şi bine stabilit, iar nu atîrnător de impulsiunile momentane ale orişicăruia.

Eu cunosc, de exemplu, vorba *nişte*, m-am folosit adeseori de ea şi o iau drept plural al articolului nehotărît. Nu-mi aduc aminte să-l fi auzit în graiul viu întrebuinţat şi la genitiv ori la dativ şi de aceea nu l-am întrebuinţat şi nu-l întrebuinţez nici eu decît ca vorbă declinabilă, dar *invariabilă*. Am citit însă prin ziare şi prin cărţi *niştoi, a niştor*, ba pînă chiar şi *niştor-a*. Sunt, fireşte, de părere că aceste sunt forme nepotrivite cu firea limbii noastre, *„stropşiri“* în înţelesul dat vorbii de către părintele arhimandrit Scriban.

Cine are să se rostească dacă am ori nu dreptate ?

Mi s-a-ntîmplat să primesc răspunsul că limba noastră e în formaţiune şi n-a ajuns încă să aibă forme desăvîrşite.

Lucrul acesta nu e adevărat. Limba în care şi-a scris Eminescu poeziile, în care a făcut Coşbuc traduceri din cele mai desăvîrşite limbi, limba în care şi-au dat Vlahuţă şi Delavrancea pe faţă gîndirile e ajunsă la deplină dezvoltare. Rămîne însă să ne dăm silinţa de a o cunoaşte-n toate amănuntele ei. Numai oamenii pripiţi, care n-o cunosc îndeajuns, pot să spună că ea e abia-n formaţiune.

Privighetoarea cîntă frumos fără ca să-şi poată da seamă de ce cîntă aşa şi nu altfel. Tot aşa găseşte cele mai potrivite forme cel ce are ce să spună, şi unele din cele mai frumoase opere literare au fost create de oameni înzestraţi cu daruri mari, care nu erau în stare să-şi deie seamă de ce au făcut cum au făcut ceea ce au făcut. Şi aceştia ar fi creat încă mai desăvîrşite opere, dacă ar fi fost dumiriţi în ceea ce priveşte tehnica creaţiunii literare.

La noi şi oameni înzestraţi cu daruri mici îşi închipuiesc că n-au nevoie de a-şi da silinţa de a se dumiri.

PĂSĂREASCA DE AZI

VORBE ARUNCATE UNA PESTE ALTA

M-au pus păcatele să pornesc în calea spre care m-au îndrumat „academicianul“ de la *Universul* şi părintele arhimandrit Scriban, şi-am ajuns să nu mai ştiu cum să ies din încurcătura în care am intrat.

Se împlinesc azi-mîine cincizeci de ani de cînd am fost însărcinat să le dau băieţilor de la Liceul „Matei Basarab“ lecţiuni de limba română şi de atunci pînă în ziua cînd am fost dus la Văcăreşti, am tot dat lecţiuni de gramatică română pe la fel de fel de şcoli, am discutat mai cu unul, mai cu altul, ba chiar am şi scris pe ici, pe colo cîte ceva, iar azi, la zile de bătrîneţe, stau cuprins de nedumerire şi mă întreb dacă ştiu ori nu să vorbesc şi mai ales să scriu româneşte.

Cum, Doamne, ar mai putea să se dumirească cei ce n-au avut pîn-acum cuvinte de a-şi da silinţa să înveţe româneşte ? !

Citesc într-un ziar notiţa :

„În vederea îmbunătăţir*ii* şi înmulţir*ei* rasei cailor *din* Ardeal, *s-a trimis* din depozitele de armăsari ale statului de la Homorod, T.-Severin şi Făgăraş *507 armăsari* etc.“

Mă-ntreb, neajutoratul de mine : De ce „îmbunătăţirii“ şi nu „înmulţirii“ ? Cum se face că în aceeaşi propoziţiune un substantiv terminat în *„ire“* are genitivul articulat în *„irii“*, iar altul, deşi cu aceeaşi terminaţiune, îl are în *„irei“* ? Mă mai întreb : „S-a trimis“ ori „au fost trimiși“ cei 507 armăsari ? Mă întreb iarăși : Erau „depozitele“ ori era „statul de la Homorod“ etc. ? Întreb : Rasa urma să fie nu numai îmbunătățită, ci totodată și înmulțită ? E vorba de rasa cailor din Ardeal ori de trimiterea în Ardeal a celor 507 armăsari ?

Eu dau cu socoteală că cel ce-a scris notița voia să spună că, în vederea sporirii cailor și a îmbunătățirii rasei lor, au fost trimiși în Ardeal 507 armăsari din depozitele statului și anume din cel de la Homorod, din cel de la T.-Severin și din cel de la Făgăraș.

N-avem încotro : românul ține la preciziune și în românească cea adevărată se repetă atît prepozițiunea, cît și articolul. Nu putem să zicem *„de la* București și Iași“, ci suntem nevoiți a zice *„de la* București“ și *de la* Iași“. De asemenea nu putem zice „ale lui Petru și Pavel“, ci suntem nevoiți a zice „ale lui Petru“ și „ale lui Pavel“.

Tot acolo am citit „se *va* înlătura neajunsurile“ în loc de *„vor fi* înlăturate“. Înlocuirea formei pasive cu cea reflexivă e una din cele mai obicinuite apucături ale celor grăbiți. Asupra ei nu mai stărui. E chestiune de simțămînt de limbă, cînd se poate și cînd nu se poate face asemenea-nlocuire.

Pe col. 1 de pe pag. 7 a *Universului* de la 19 martie am găsit „schimbarea bruscă a timpului *dăunează* mult *sămănăturilor“.*

Lasă că verbul *dăuna,* în loc de *păgubi* nu se prea potrivește cu felul de a gîndi al românului, dacă el nici nu poate să fie întrebuințat cu dativul. Paguba nu sămănăturile, ci sămănătorii o sufăr. Aceștia au fost păgubiți după ce frigul a făcut *daună-n* sămănături.

Tot *Universul* (pag. 1, col. 4-5, de la 13 martie) zice : „Ce se putea *pretinde străinului“.* Nici verbul *pretinde* nu poate să fie întrebuințat cu dativul. Pretindem ceva *de la* cineva *de dragul* cuiva. Altul ar fi zis dar : „La ce puteai să te aștepți de la un străin“.

Dar tot *Universul* mai zice (20 martie, pag. 1, col. 1) : „nu cerem *guvernanților* noștri *originalitate“,* în loc de „nu cerem *de la* guvernanții noștri“ etc.

În același număr (pg. 1, col. 4) găsim „a cerut-o și papei“ (adecă *„de la* papa“, nu *„pentru* papa“) iar pe pag. 3, col. 1 : „Nu *se potrivesc firei și minței* românului (adecă *„cu* firea și *cu* mintea româñtului“).

Mai e apoi și că românul ține foarte mult la preciziune. Deoarece nominativul și acuzativul sunt la fel și tot la fel sunt dativul și genitivul, românul precizează fie dativul, fie acuzativul, fie amîndouă cazurile prin pronume reflexiv. Nu zicem „Am dat lui“, nici „am văzut pe el“, ci *„i-am dat lui“, „l-am văzut pe el“.* Mai suntem apoi nevoiți să așezăm acuzativul (cazul al patrulea) după dativ (cazul al treilea). Nu zicem „Am dat calul vecinului“, ci „Am dat vecinului calul“, ba de tot precis „i l-am dat vecinului calul“. E tot chestiune de simțămînt de limbă, cînd putem și cînd nu putem să ne lipsim de asemenea precizări. Românul mai cumpenit ar fi zis în tot cazul : *„le* dăunează sămănăturilor“, *„i se* putea pretinde străinului“, „nu *le* cerem guvernanților originalitate“, ori *„i*-a cerut-o și papei“.

Oamenii grăbiți n-au răgaz să-și deie seamă și despre asemenea amănunte.

*

Același *Universul* care a publicat vorba „academicianului“ și cele scrise de către părintele arhimandrit despre „stropșirea graiului“ publică în numărul de Paști niște versuri intitulate *Paștele.* În strofa a patra găsim versul *„Cîți* Paști am serbat în trecut“. Care va să zică „Paștele“ e la singular și de genul masculin : *el,* Paștele.

Pe pag. 3 e publicat „Cuvîntul mitropolitului de *Sf. Paști* (adecă „cuvîntul de Sf. Paști al mitropolitului“) iar subtitlul e „Enciclica pastorală de *Paște“.* E vorba de „bucuria *Sf. Paști“,* de „sărbătoarea *Paștelor“,* de ziua mare a *Paștelor,* și de „bucuria lor de *Paști“.*

Pe pag. 7, părintele arhimandrit Scriban ne vorbește despre „cea *dintîi* zi a celui *întîi Paște“,* despre „dimineața *Paștelui“* și despre „sărbătorirea *Paștelui“.*

Pe pag. 9 (col. 2) găsim „Sărbătorirea *Sf. Paști“* și „Ce se făcea la *Paști“.*

În numărul de Paști al *Adevărului,* primul articol e intitulat *„Paștele* la noi și aiurea“. Pe aceeași pagină e însă și articolul intitulat „Ouăle roșii de *Paști“.*

În *Adevărul literar* e publicat un articol intitulat *Pace vouă* în care e vorba de „sărbătoarea *Paştilor*“.

Candrea şi Densusianu citează pe pg. 197 a cursului lor de limbă română vorba *Paşti* între substantivele feminine, care sunt întrebuinţate numai la plural „ca Florii“ ori „Rusalii“. În biserică de asemenea se cîntă „*Paştile* Domnului, *Paştile*“.

Cum rămîne dar cu *Paştile ? !* E substantiv feminin, care e întrebuinţat numai la plural ? E substantiv masculin, care e întrebuinţat numai la singular, ca Crăciun ori Bobotează ? E substantiv fie masculin fie feminin de care ne folosim atît la plural cît şi la singular ?

O fi aşa ori altfel : tot acolo vine, căci lumea înţelege de ce e vorba. Aşa va fi zicînd cocoana din mahala.

„Dar eu ce fac ? !“ se întreabă însă nenorocitul care ţine să se dumirească asupra limbii româneşti din zilele noastre.

Cum s-ar mai putea dumiri cineva cînd am ajuns să nu mai ştim cum să-i zicem celei mai mari dintre sărbătorile noastre ? !

Pe pag. 1. col. 4-5 a *Universului* de la 13 martie, găsim : „prin oraşele Ardealului, Bucovinei şi Basarabiei“. Dacă cel ce a scris-o aceasta ar fi avut timp să se gîndească la ceea ce vrea să spună şi-ar fi dat seamă că oraşele nu sunt ale Ardealului, Bucovinei şi Basarabiei, ci unele din Ardeal, altele din Bucovina, iar altele din Basarabia. Oraşe care sunt atît ale Ardealului, cît şi ale Bucovinei, ba chiar şi ale Basarabiei, nu există în România Mare. El ar fi zis dar : „prin oraşele *din* Ardeal, prin cele *din* Bucovina şi prin cele *din* Basarabia“.

Tot acolo mai citim : „*Alături* cu produsele *frumos aşezate* şi căutate *cu nerăbdare* ale *literaturilor* germană, ungurească şi rusească“ etc.

Vorbe aruncate una peste alta.

Substantivul „produsele“ are două atribute : „aşezate“ şi „căutate“. Fiecare dintre aceste atribute are cîte un complement indirect : „frumos“ (aşezate) şi „cu nerăbdare“ (căutate). Unul dintre aceste e aşezat înainte (frumos) de atributul la care se raportă, iar celălalt după el (cu nerăbdare). Mai e apoi şi că mai nainte de a fi fost „aşezate“ produsele trebuiau să fie căutate. În aşezare raţională şi simetrică fraza trebuia să aibă forma : „produsele cu nerăbdare căutate şi frumos aşezate“.

Nu se poate apoi ca substantivul „literaturilor“, care e la plural, să aibă trei atribute, „germană“, „ungurească“ şi „rusească“, toate trei la singular, deci neconcordante cu el nici după număr, nici după caz. Trebuia deci să se zică *produsele* literaturii germane, ale celei ungureşti şi ale celei ruseşti“.

Mai e, în sfîrşit, şi acel „*alături*“ de la începutul frazei.

E învederat că vorba aceasta e un adverb derivat din substantivul „lature“, cum sunt şi verbele „alătura“ şi „înlătura“.

Ce rost are acel *a* la începutul vorbelor „*a*lătura“ şi „*a*lături“ ?

Avem noi românii cinci feluri de derivaţiuni : 1. prin compoziţiune ca „untdelemn-untdelemnului“, „binefacere-binefacerii“ ; 2. prin suflix ca „mormînt-morminte“, „albeaţă-albeţe“ ; 3. prin prefix ca „străbun-străbuni“, „desfac-desfăcut“ ; 4. prin sufix şi prefix ca „prefăcătorie“ şi 5. prin articole ca „ce-*va*“, de cinci ori.

„Alături“ ar fi să fie o derivaţiune prin particula *a* cum e „*a*lătura“.

Particula aceasta e una din cele mai însemnate particularităţi ale limbii româneşti, şi stărui asupra ei tocmai pentru că foarte adeseori se face de ea o rea întrebuinţare.

O avem, înainte de toate, în aproape toate adverbele : ici — aici — aicea, colo — acolea — acolo, acum — acuma, atunci — atuncea, aievea, de-a lungul, de-apururea, de-a valma, totdeauna, de-a tumba, de-a buşilea şi multe altele, între care şi „alăturea“. O avem şi la unele dintre numerale ca „al doilea“ ori „al zecelea“. O avem pentru precizarea pronumelor.

Vorba „*ca*“ de exemplu e pronume relativ, care în anumite cazuri poate să fie întrebuinţat în loc de *care*, dar rămîne invariabil. *Ce* e atît la masculin, cît şi la feminin, atît la singular, cît şi la plural. Luînd articolul *ce*-l şi *ce*-a se declină, însă numai în articol (ce-lui, ce-lei, ce-i, ce-le, ce-lor) şi e socotit drept *articol impropriu :* Ştefan cel Mare — cel voinic (în loc de „voinicul“) „şi ne scapă de cel rău“, „cele bune să s-adune, cele rele să se spele“.

Acest articol aşa-zis impropriu devine pronume dacă punem particula *a* înaintea lui : „acel“, „acea“, „acelei“, „acei“, „acele“, „acelor“.

Mutat prin inversiune după substantiv, la care se raportează, ori fiind de sine stătător, pronumele acesta mai ia şi la sfîrşit un *a : „acest* om“, dar „omul acesta“, „oamenilor acestora“ şi „acestora le place“. Tot aşa „acea floare“ ori „acel om“, dar „floarea aceea“ (în loc de aceaa“), „florilor acelora“ şi „oamenii aceia“ şi „aceia ne sunt prieteni“.

Găsim, cu toate aceste, foarte adeseori „ceia-ce“ (pluralul masculinului) în loc de „ceea ce“, „aceiaşi“ în loc de „aceeaşi“, „acel ce“ în loc de „cel ce“ ori „acei cari“ în loc de „aceia care“. Pînă chiar şi la Ion Al. Brătescu-Voineşti *(În slujba păcei)* găsim alăturea cu de „aceea“ (pg. 8) „de aceia“ (pg. 7) ori (pg. 15) „bucăţi din *aceiaşi* substanţă“, ba (pg. 17) de vreo opt ori „acei care“.

La mijloc e fără îndoială mai ales graba cea mare.

E deci lucru oarecum organic, dacă scrietorul pierde din vedere că în adverbul „alături“ nu are ce să caute pluralul „lături“ şi trebuia să zică *a*-lăture-*a*.

*

Tot lucru oarecum organic e, dacă-n numărul de la 18 martie a ziarului *Lupta* (pg. 1, col. 1) ni se vorbeşte despre o centralizare, care „va cuprinde Bucureşti, Cluj, Chişinău, Iaşi, Cernăuţi şi Craiova“. Cel ce a scris-o aceasta a perdut, în graba lui, din vedere că numele de oraşe numai articulate pot în româneşte să fie întrebuinţate ca complemente directe (Bucureştii, Clujul etc.).

Tot în *Lupta* (pg. 3, col. 3) mai citim „suma provenită *din* vînzarea aurului şi minereurilor *din* exploatările statului de peste munţi“ (adică *„din* vînzarea aurului şi *a* minereurilor *din* exploatările de peste munţi ale statului“, căci nu statul e de peste munţi).

În numărul de la 19 martie, *Universul* ne spune (pag. 7) că cota leului *„nu* ne-a sosit *nici* pe ziua de ieri“, iar mai nainte ne spusese, că *„şi* pe ziua de ieri *n-a sosit“.*

Epoca ne vorbeşte la 19 martie (pg. 1, col. 1) despre *„aceia* (în loc de „aceea“) a baionetelor“, iar pe pag. 4 găsim „organele competente a (în loc de „ale“) fiecăruia“, — „să facă imposibil (adică „imposibilă“) repetarea“ şi „a fost înaintat comisiei *însărcinată“* (adecă „însărcinate“).

Tot atunci *Adevărul* vorbeşte (pag. 1, col. 4-5) „aceia*şi* uşurinţă“ şi „acel*aş*“, zice „de aceia Germania n-a înţeles aceasta“ (adică „n-a-nţeles-o“) — „dacă se impune sau ba (adecă „se impune ori nu“), „fiecare dintre cei candidaţi s-a mărginit în manifestele *lor* (adecă „sale“).

Pentru ca nu cumva ziariştii să spună că numai lor le caut nod în papură, spicuiesc şi prin operele literare, cum e bunăoară *Ion* al lui Liviu Rebreanu.

În partea I găsesc la pg. 17 „Comandă milităreşte tuturor să bea“ (adică *„le* comanda tuturora“). Pe pg. 21 „Nu răspunse nimic Anei (adecă „Nu-*i* răspunse nimic“). Tot acolo „mai frumoasă ca oricînd“ (adecă *„decît* oricînd“).

Pe pag. 26, „dădură ajutor primarului“ (adecă „îi dădură primarului ajutor“).

Pe pag. 28, „căută să-i învîrtească capul fetei“ (adecă „să-i învîrtească fetei capul“).

Pe pag. 29, „pentru a da de ştire tuturor“ (adecă „spre a le da tuturora de ştire“).

Pe pag. 31, „lasă pe dumnealor în pace“ (adecă „lasă-le pe domniile-lor în pace“).

Pe pag. 39, „Simion se plîngea comesenilor“ (adecă „li se plîngea“).

Pe pag. 45, „Mai înainte să-l poată opri“ (adecă „mai nainte de a-l fi putut opri“).

Ar fi prea obositor nu numai pentru mine, ci şi pentru cititori, ba chiar şi de prisos ar fi să mai stărui asupra micilor *„stropşiri“* de felul acesta. Ele sunt atît de multe şi de felurite, încît nu mai încape îndoială că lumea cea mare s-a deprins cu ele şi mulţi trebuie să fie copleşiţi de simţămîntul că în lipsa lor limba ar fi fără de farmec şi că eu mă fac de rîsul mahalalelor stăruind asupra disciplinei în materie de limbă românească. Nu e în nici un caz adevărat că trecem prin o fază de desfăşurare. Suntem popor de oameni liberi, care trăieşte în ţară liberă, în care face fiecare ceea ce vrea — după cum îl taie capul. Numai puţini de tot îşi dau seamă că avem să continuăm lucrarea începută de alţii. Cu cei de azi se porneşte o nouă viaţă culturală, pentru care-şi ticluieşte fiecare limba potrivit cu propriul său fel de a fi.

PĂSĂREASCA DE AZI

DECLINĂRI ARBITRARE

Dîndu-mi silinţa să mă dumiresc cum mai unul, mai altul, *„stropşeşte“* graiul românesc, mi-e peste putinţă să nu-mi aduc iar aminte de cocoana din mahala, care-şi căuta locuinţă :

„Am găsit, nu-i vorba, o locuinţă, care-mi place — a zis ea — dar din păcate în fundul curţii şed nişte *protestante,* care umblă forfota toată noaptea.“

„Vor fi prostituate, cocoană ? !“ am întîmpinat eu.

„Ei bine ! protestante, prostituate, tot acolo vine, a stăruit dînsa. Văd că d-ta m-ai înţeles.“

Mi-e parcă greşeală afară din cale grea n-ar fi, dac-aş zice că sunt şi scriitori, ba pînă chiar şi *oameni de specialitate* care văd lucrurile ca cocoana din mahala : pe „stropşite“, pe „nestropşite“, publicul cititor înţelege şi nu se turbură cîtuşi de puţin.

Cînd eram copil şi umblam la şcoală, dascălul ne punea doi cîte doi, duminicile şi zilele de sărbători, şi ne ducea la biserică, unde se cînta totdeauna un tropar, pare-mi-se, care-ncepe cu vorbele : „Din *tinereţele* mele multe patimi se luptă cu mine“.

Dacă *tinereţele* e pluralul, singularul nu poate să fie decît *tinereţă,* articulat *tinereţa,* la genitiv *tinereţei.* Tot aşa : *bătrîneţă, bătrîneţa, bătrîneţei, bătrîneţele, frumuseţă, frumuseţa, frumuseţei, frumuseţele, blîndeţă, blîndeţa, blîndeţei, blîndeţele.* Toate substantivele terminate în *„eţă“*, au genetivul articulat în *„eţei“*, iar pluralul în *„eţele“*.

Am citit cu toate acestea *(Ion,* part. II) o *blîndețe* (pag. 253), o *tristețe* (pag. 257) *(Universul,* 20 mart.) *suferințile* (pag. 1, col. 1), *(Adevărul,* 22 mart.) *frumusețile* și *suferințele* (pag. 1, col. 3), *(Viața rom.,* nr. 1) *nobleți* (pag. 117), *(Universul,* 27 mart.) o *tinerețe* (foița).

Exemple de felul acesta aș putea să citez foarte multe.

Într-un singur fel poate să fie bine, și părintele arhimandrit Scriban se află-n calea cea bună cînd stăruie ca *oamenii de specialitate* să ne spună care e felul acesta.

Am frunzărit deci prin cel mai bun dintre manualele de gramatică aprobate de Ministerul Instrucțiunii Publice și, *sub* pag. 208, am citit notița :

„§ 48. OBSERVAȚIUNEA II. *Substantivele feminine terminate în* jă *și* șă (coajă, ușă etc.), *rostindu-se și scriindu-se și cu je-șe, se pot declina din cauza aceasta fie după declinarea I-a, fie după a II-a.*“

Care va să zică, atîrnă de la bunul plac al celui ce rostește ori scrie dacă declină după *„I-a“* ori *„a II-a“*.

„O fi protestantă, o fi prostituată : tot acolo vine !“

În *Adevărul* de la 22 martie (pag. 1, col. 1) e vorba de o „luptă *uriașe*“. Cum ar trebui să zicem cînd ar fi de *lupte?* Tot *uriașe?* Cu toate acestea, pe pg. 9 a cărții de citire e vorba de o stîncă *uriașă*“. Tot astfel (în *Ion,* part. I, pg. 40) e vorba de *„mrejele“*, iar (part. II), pe pag. 230 și pe pag. 255 e vorba de *„grije“*.

Citind mai ici, mai colo, găsim *ușe, gușe, găinușe, cărărușe, cenușe, cămașe, schije, minje, mătase* și așa înainte.

Eu am stăruit timp de cincizeci de ani aproape, ca în școala primară și mai ales în cea secundară, limba maternă să fie predată pentru ca școlarii să facă gimnastică intelectuală, să se deprindă a-și da cu tot dinadinsul seamă cum au să fie alese, întrebuințate și așezate vorbele și să devie *cititori cu judecată bine chibzuită,* care știu cum au să fie vorbele rostite și scrise și sunt în stare să facă deosebire dintre ceea ce e bine scris și ceea ce e *stropșit.* Numai școlarii astfel pregătiți pot să ajungă a fi oameni cu bună rînduială *în toate* ale lor.

Dacă e vorba, și-n *Observațiunea II* de sub pag. 208 ni se spune că forma cea adevărată e în *jă* și *șă.* După felul meu de a vedea lucrurile, trebuia să se mai spună și

că nu are să se facă rostirea în *je* și *șe,* nici declinarea după *a III-a.*

Tot așa substantivele în *eță* n-au să fie nici rostite, nici scrise, nici mai ales declinate parc-ar fi terminate în *ețe.*

Și-n franțuzește, în italienește ori în nemțește sunt multe felurile de a rosti în graiul viu anumite vorbe, dar unul singur e felul admis în *limba literară* în ceea ce privește rostirea, scrierea și declinarea.

Rostul gramaticei este să-i îndrumeze pe oameni a nu *stropși graiul.*

Să vedem unde ne duce acel *„se pot declina“* din notița de sub pag. 208.

Substantivele feminine se termină-n românește fie în *ă,* fie în *e.* Cele terminate-n *ă* pierd pe acest *ă* în fața articolului, iar cele terminate în *e* iau articolul după acest *e : ușă-ușa, ușe-ușea, gușă-gușa, gușe-gușea, găinușă-găinușa, găinușe-găinușea* și așa mai înainte.

Tot astfel : *tinereță-tinereța* dar *tinerețe-tinerețea, frumuseță-frumuseța,* dar *frumusețe-frumusețea* și așa mai departe.

În declinare substantivele feminine au două terminațiuni : una pentru nominativ, acuzativ și vocativ, iar cealaltă pentru genitiv și dativ la singular și pentru toate cazurile pluralului.

Această a doua terminațiune e fie în *e,* fie în *i.*

Pentru substantivele terminate-n *ă* forma regulată e în *e,* iar pentru cele terminate în *e,* forma e în *i :* casă, acestei case, *casele,* floare, acestei flori, *florile.*

Sunt și între substantivele terminate-n *ă* unele cari au a doua terminațiune în *i.* În rîndul acestora sunt și cele terminate în *jă* ori în *șă :* ușă — acestei *uși,* cămașă — acestei cămăși etc.

E-nvederat că substantivele nu pot să aibă la plural decît terminațiunea pe care o au la genitivul singularului : acestei *case* — aceste *case,* acestei *flori* — aceste *flori,* deci acestei *uși* — aceste *uși* etc.

Pe pagina 208 a gramaticei, din care am citit *Observațiunea II,* ni se spune că pentru genitivul articulat se adaugă la cel nearticulat un *i : case-i, flori-i, uși-i.*

Unul mai mult ori mai puţin uşuratic e deci ispitit să zică fără de-nconjur, că tot acolo vine dacă vom rosti *coajă* ori *coaje*, căci, şi într-un caz şi într-altul, a doua terminaţiune e tot *coji, cojii, cojile*.

Aşa ar fi, dacă toate substantivele terminate în *jă* ori *şă* ar avea a doua terminaţiune în *i*. Neologismele încă neasimilate au însă a doua terminaţiune în *e* : *plajă*, acestei *plaje* (nu *plăji*), *avalanşă*, acestei *avalanşe* (nu *avalănşi*).

Se produce dar o zăpăceală neiertată nu numai la articularea, ci şi la declinarea acestor substantive : cînd *plaja*, cînd *plajea* şi cînd *plajei*, cînd *plăjii*. Tot aşa cînd *avalanşa*, cînd *avalanşea* şi cînd *avalanşei*, cînd *avalănşii*.

Cu atît mai mare e zăpăceala cînd vorba e de substantive ca *tinereţă* ori *frumuseţă*, cari cu terminaţiunea în *e* ne duc la forme ca *tinereţea, tinereţii* şi *tinereţile*.

Toate acestea ţinînd seamă de gramatica în care ni se spune că substantive de declinarea I-a *pot* să fie declinate şi ca cele de a II-a.

Deprinzîndu-ne cu gîndul că *„se poate“* şi aşa şi altfel, ajungem încetul cu încetul că fiecare îşi va avea deosebitul fel de a rosti şi de a scrie, ba adeseori acelaşi scriitor scrie pînă chiar şi pe aceeaşi pagină aceeaşi vorbă în două ori mai multe feluri.

În numărul de la 27 martie al *Universului* ni se spune, de exemplu, că *„se tratează* (adică „sunt tratate) chestiuni serioase cu o *uşurinţă* uimitoare. *Nu se mai cîntăreşte cuvîntul ce va fi tipărit“* (pag. I). Pe aceeaşi pagină (col. 4-5) ni se spune şi că cineva „va înţelege cu *uşurinţă*“. Aceeaşi vorbă e întrebuinţată cu două înţelesuri cu totul deosebite. N-avem deci să ne mirăm dacă pe aceeaşi pagină găsim *fabricelor* şi *fabricilor*, „ale *cării* legături“ (în loc de „ale *căreia*“), „ale *celei* populare ca şi ale *celei* pe care“ (în loc de *„ale aceleia“*), — „cît de puţin se leagă *ele* între *dînsele*“ (în loc de „între ele“).

În *Viaţa românească* găsim pe pag. 117 *privirele* (în loc de *privirile*), pe pag. 119 *pasiunei* (în loc de *pasiunii*), „apă *tulbure*“ şi „sufletul ei *tulburat*“, iar tot pe pag. 119 *„pasiunii* profane“. Tot astfel pe pag. 120 găsim atît *ştiinţii* cît şi *ştiinţei*. Pe pag. 121 *patimelor* (în loc de *patimilor*).

Iar *Universul* (26 martie, col. 7) pune *ligii* alăturea de *ligei*, iar în numărul de la 25 (pag. I, col. 3) are *secetii* (în loc de *secetei*).

Chiar în cartea de citire a gramaticei e (pag. 9) vorba de *„ţărmurile* Africei“ (*ţerm* plural *ţărmi*, iar *ţărmure* plural *ţărmuri*, articulat *ţărmurii*). Ba la pag. ... [sic !] avem *„ţermurile inverzite“*, adică substantivul e la plural feminin.

În *Ion* e la pag. 34 (part. I) vorba de „pravul *uliţei*“, iar la pag. 42 găsim *„uliţii* de jos“. În part. II găsim *„inimei* lui“ (pg. 231) *inimele* (238), după ce în mai multe rînduri am citit *inimile*. Tot aşa *zorii* şi *zorile* (232-250), *lumii* şi *lumei*, *aripele* (248) şi *aripile*, *bisericei* (251) şi *bisericii* (253), *Dunărei* (254) şi *Dunării*.

Chiar şi la I. A. Brătescu-Voineşti *(În slujba păcei)*, găsim (pag. 5) *gîndirei* şi *gîndirii*, *activităţei* (pag. 6) şi *notorietăţei* (pag. 7), pe lîngă *notorietăţii* (pg. 9), unei dorinţi (pg. 14) şi *dorinţei*, *evitării* şi *durerei*, *realizării* şi *gîndirei*, (pag. 17) apoi *durerii*. Aceste, aşa-n pripă, citind cîteva pagini.

În *Adevărul* de la 29 martie găsim pe pag. 3, în aceeaşi notiţă, *studierea* şi *studiarea*.

Unul dintre scriitorii noştri bine înzestraţi publică o nuvelă, căreia îi dă titlul *„Privighetoarea* neagră“. El va fi ştiind fără-ndoială că Eminescu începe una din poeziile sale cu vorbele „Făclie de *veghe*“. Din acest *veghe* au fost derivate verbele *veghea* şi *priveghea*. Pasărea aceea nu poate doar să fie decît *priveghetoare*. Vorba gramaticei însă : „se poate rosti şi scri şi *privighetoare*“. Găsim deci (pag. 8) şi *bogăţiele* (în loc de *bogăţiile*), la pag. 9 *mîinele*, la pag. 26 *mîinile*, la pag. 28 iar *mîinele*, găsim *bordeile*, *bordeiele*, *bordeie*, *grădinele*, *bursele*, (pag. 14), *buhcniţili*, *coţofenili*, *gaiţili* (pag. 16), *păsărelile*, (pag. 23), *ciomegile* şi *opincele* (pag. 26), *mierlili* şi *hori*. La pag. 7 *„abia* se găseau cîteva căsuţe“ (adecă „se găseau *abia cîteva* căsuţe“). La pag. 10 „Cînd n-aveau, boierului cereau“ (adecă *„de la boier* cereau“). La pag. 16 „vaca *lui* frate-său“. La pag. 19 „mai frumoasă *ca* (adecă *decît*) toate“. La pag. 25 *„viţele* (şuviţele) de păr“ — „roua *după* (de pe) flori“. La pag. 31 *„Era* dragă tuturor“ adecă *„le* era *tuturor* dragă“).

Un alt scriitor mult citit publică de Paști un articol intitulat *Pace vouă,* în care găsim *dreptăței, predicărei,* de două ori *învierei,* de trei ori *fericirei,* apoi *iertării,* de trei ori *iubirei* și tot de trei ori *iubirii,* de patru ori *păcei* și de șaptesprezece ori *păcii.*

„Destul!“ vor fi zicînd unii dintre cititori. Tot așa zic și eu.

Nu-mi trece prin minte gîndul să le spun celor înzestrați cu daruri mari cum e și cum nu e bine în româneasca din zilele noastre. Un lucru e însă mai presus de toată îndoiala : că o dată într-un fel și altă dată într-altul, nu e frumos.

Cel ce ia pana ca să scrie, n-are să piardă din vedere că români se găsesc nu numai în orașul ori în satul în care-și petrece el viața, ci și-n toate țările ce împreună alcătuiesc România Mare, și să nu se prea depărteze de felul cum cei ce au scris mai-nainte de noi i-au deprins pe cititorii lor a alege vorbele, a le întrebuința și a le așeza.

Eu nu fac critică literară. Am citit și vor fi citit și alții cu plăcere scrierile din cari am făcut citatele de mai sus. Plăcerea ar fi fost însă mult mai deplină, dacă scriitorii ar fi fost mai cumpăniți în ceea ce privește alegerea, întrebuințarea și așezarea vorbelor.

UN MANUAL DE GRAMATICĂ

Cititorii *Adevărului literar* își vor mai fi aducînd aminte de discuțiunile urmate astă-primăvară în ceea ce privește pocirea limbii române.

Discuțiunile acelea au fost pornite de părintele arhimandrit Scriban, care-n coloanele ziarului *Universul* a stăruit ca oamenii cu autoritate în materie de limbă să intervină spre a pune capăt ușurinței cu care se scrie-n zilele noastre românește.

Eu am răspuns că nota caracteristică a fazei de dezvoltare culturală, prin care trecem, e lipsa de cuvenită pregătire, superficialitatea, deci și ușurința, iar aceasta nu numai în ceea ce privește scrierea, ci-n orișice activitate.

Trăim în goană mare, le facem toate sub impulsiuni momentane, pe apucate și fără ca să ne dăm bine seamă despre urmările faptelor ce săvîrșim. Drept dovadă, am citat într-un întreg șir de articole de prin ziare, de prin reviste și de prin fel de fel de publicațiuni exemple de ușurință în ceea ce privește fie alegerea, fie întrebuințarea, fie așezarea vorbelor.

Pentru ca să nu se mai poată zice că limba nu e încă definitiv stabilită, am citat și exemple din care rezultă că același scrietor se folosește, în aceeași scriere, ba cîteodată chiar pe aceeași pagină și-n aceeași frază, și de forma corectă alăturea cu ceea pocită.

Un exemplu din mii de altele.

Toată lumea trecută prin şcoala primară trebuie neapărat să ştie că mai mult ca perfectul e pentru verbul *a fi* — *fusesem,* la plural *fuseserăm,* iar pentru verbul *a avea* — *avusem,* la plural *avuserăm.* Citim, cu toate aceste, pe lingă aceste forme corecte şi *fusem,* la plural *fuserăm* şi *avusesem,* la plural *avuseserăm.*

Asemenea pociri ale limbii ar fi peste putinţă dacă oamenii n-ar fi fost îndrumaţi din şcoală a le face toate-n pripă, pe apucate, cum se nimereşte.

Fiind dată îndrumarea aceasta, zădarnică ar fi intervenirea oamenilor cu autoritate în materie de limbă, căci numai puţini de tot ar ţinea seamă de ea.

Rămîne acum să mai arăt că oamenii cu autoritate în materie de limbă sunt şi ei din zilele noastre, deci trăiesc şi ei în goană mare, le fac toate sub impulsiuni momentane, pe apucate şi fără ca să-şi dea seamă despre urmările faptelor ce săvîrşesc.

De simţămîntul acesta trebuie să fie cuprins orişicine care frunzăreşte cu luare-aminte prin manualele de gramatică întroduse azi în şcolile noastre secundare.

Mult m-aş mira, dacă ar fi între aceste vreunul pe care nu-l cunosc. De cele mai multe dintre ele m-am şi folosit în timpul îndelungat al dăscăliei mele. Dacă astăzi ar cere cineva să-i recomand unul dintre ele, aş recomanda *Curs de limba română pentru clasa III-a secundară* de Densusianu şi Candrea, carte „aprobată de Ministerul Instrucţiunii Publice".

Acesta e după părerea mea cel mai bine cumpenit dintre manualele de gramatică întroduse pentru studiul limbii române în şcolile secundare ale noastre.

Cu toate acestea, pe pagina 191, unde se-ncepe gramatica, fiind vorba despre „Distingerea *părţilor de cuvînt*", orişicine e nevoit să citească :

„§. 6. — 13. Nişte părticele de cuvînt alipite la urma substantivelor *şi care* au de *scop* să determine mai de aproape, mai lămurit, *ce fac* fiinţele *sau* lucrurile *exprimate* prin aceste substantive. Acestea sunt *-l, -a, -i, -le, -lui* etc. Ele mai *slujesc* să arate lămurit dacă vorba e de o *singură* fiinţă *sau* de *mai multe,* de un *singur* lucru *sau* de *mai multe.*"

Aceste le spun copiilor din a treia clasă secundară un docent al Facultăţii de litere din Bucureşti şi un profesor titular al aceleiaşi facultăţi, care mai e şi membru al Academiei Române, iar Ministerul Instrucţiunii Publice aprobă cele spuse.

E foarte greu să te-ncumeţi a spune că nu e bine aşa.

Aş fi pus însă şi eu în rîndul cititorilor pripiţi, superficiali şi uşurateci, dacă n-aş face constatarea că prima frază din cele citate, care se termină cu vorbele *„aceste substantive"*, are o principală lipsită de predicat. Deoarece nu mă iartă firea să admit că nici docentul, nici profesorul, nici suprema noastră autoritate în materie de învăţămînt nu ştiu că în cazul acesta era neapărată nevoie de predicat, nu-mi rămîne decît să dau eu socoteală că atît cei ce au scris, cît şi cei ce au aprobat au fost prea grăbiţi pentru ca să mai poată ţine seamă şi de acest amănunt.

Mai sunt nevoit să fac constatarea că conjuncţiunea *şi* leagă numai părţi *omogene,* cum sunt două subiecte ale aceluiaşi predicat ori doauă atribute ale aceluiaşi substantiv, nu poate însă să fie pusă şi între un *atribut* şi o *subordonată* atributivă, ba chiar şi între *principală* şi *subordonata* ei („şi care" etc.). I se va fi iertînd cocoanei din mahala ori reporterului grăbit al vreunui ziar s-o nesocotească aceasta, dar omul de ştiinţă, care dă tinerimii îndrumări într-un manual de gramatică, numai în urma unei pripiri neiertate poate să cadă-n asemenea păcate.

Tot numai în urma pripirii au putut cei ce au scris şi cei ce au aprobat să peardă din vedere că „părticelele de cuvînt" nu pot să aibă *„scop"*, nici să *„slugească"*, ci numai să aibă *„rostul* lor în ceea ce priveşte reproducerea cugetării" şi că substantivul nu *„exprimă"* fiinţe ori lucruri, ci *gînduri.* Răposatul T. Maiorescu zicea : *„Vorba e un şir de sunete articulate, de care-n mintea noastră se leagă* un înţeles *convenţional"*, deci un gînd, fie o *idee,* fie o *noţiune,* dar nu fiinţe, nici lucruri.

Dar aceste sunt numai amănunte, care nu schimbă înţelesul şi de care nu se ţine seamă-n timpuri ca cele de astăzi. Sunt însă vreo doi ani de cînd mi-a căzut cartea-n mînă, şi de atunci îmi bat mereu capul şi pînă-n ziua de azi n-am ajuns să mă pot dumiri cum articolul „determină mai de aproape“, chiar „mai lămurit“, „*ce face* o ființă ori un lucru“ şi cum arată dacă e vorba de o *singură ființă ori de mai multe,* de un *singur* lucru *ori* de mai multe.

Dau cu socoteală că nici părintele arhimandrit Scriban nu e-n stare să mă dumirească şi cu atît mai puțin vor fi putînd să se dumirească miile de şcolari care sunt nevoiți a se folosi de manualul d-lor Densusianu şi Candrea în studiile lor de limba română.

Noi oamenii de rînd ne-am deprins cu gîndul că singur verbul arată *„ce face“* o ființă *ori* un lucru şi că substantivul ne reaminteşte la *singular una singură,* dar la *plural mai multe* şi fără ca să fie articulat. *Zăpăcit* nu e substantiv propriu-zis, ci un participiu trecut întrebuințat ca substantiv şi ne face să ne gîndim la unul singur, iar *zăpăciți* sunt mai mulți şi fără de articol.

Eu, cu toate acestea, nu mă încumăt a spune că d-nii Densusianu şi Candrea n-au dreptate, ci mă mărginesc a da cu socoteală că-n graba lor cea mare au ales vorbele, le-au întrebuințat şi le-au aşezat aşa, încît oamenii ca mine nu sunt în stare să-i înțeleagă.

În manualul scris de d-nii Densusianu şi Candrea sunt multe de aceste, dar mai nainte de a trece la altele, rog pe aceia dintre cititori care au înțeles cele scrise de autorii fără îndoială competenți în materie de limbă română şi aprobate de încă mai competentul ministeri să ne spună şi noauă, cum adecă articolul arată *ce face* o ființă ori un lucru şi cum mai arată şi dacă e vorba de *una singură* ori de mai multe.

Acela, care întîia oară a vorbit despre articol, e bineştiutul Aristotel. Dînsul a luat articolul drept un fel de crîmpei de pronume, care ține loc de nume. De atunci şi pînă-n zilele noastre au trecut peste doauă mii şi doauă sute de ani.

Cartea d-lor Densusianu şi Candrea e în *a doaua edițiune.* Nu numai a fost deci în doauă rînduri tipărită, ci mai e că sute şi iar sute de profesori secundari s-au folosit de ea în şcoală. Între aceştia se vor fi găsind şi cîțiva bine calificați, care pot să ne spună cum a ajuns articolul să țină loc şi de verb, ba să mai şi facă pluralul substantivului de prisos.

Se poate că e la mijloc un mai nou fel de a vedea lucrurile în ceea ce priveşte rostul substantivului pentru reproducerea cugetărilor, şi țin să nu le fac nedreptate nici autorilor, nici aprobătorilor.

UN CURS DE LIMBA ROMÂNĂ

Am publicat înainte de aceasta cu cîteva săptămîni, în coloanele *Adevărului literar*, o scurtă dare de seamă asupra *Cursului de limba română* al d-lor Candrea și Densusianu.

Am reprodus în acea dare de seamă frazele *„Niște părticele de cuvînt alipite la urma substantivelor și care au de scop să determine mai de aproape, mai lămurit, ce fac ființele sau lucrurile exprimate prin aceste substantive.* Acestea *sunt l, -a, -i, -le, -lui etc. Ele mai slujesc să arate lămurit dacă e vorba de o singură ființă sau de mai multe ființe, de un singur lucru sau de mai multe.“*

Fiind nedumirit, am întrebat dacă între dascălii ori între scriitorii români e ori nu cineva care poate să mă dumirească cum adecă acea „părticică de cuvînt“, articolul, arată *ce fac* ființele ori lucrurile și de cînd substantivele numai articulate pot „sluji“ la plural.

Deoarece, pe cît știu eu, nimeni n-a dat răspuns la aceste întrebări, dau cu socoteală că toată lumea e de părerea că d-nii Candrea și Densusianu au spus în cartea lor aprobată de Ministerul Instrucțiunii Publice lucruri cu desăvîrșire nepotrivite cu felul de a gîndi al lumii, în mijlocul căreia-și petrec viața.

S-ar putea însă, ca unul ori altul să-mi spună că nimeni răspuns n-a dat pentru că eu, moșneag ajuns, cum se zice, în anii copilăriei, mă leg de nimicuri lipsite de orișice însemnătate.

În adevăr gaură-n cer nu se face dacă mii și mii de copii vor fi nevoiți să se folosească-n școală și de cărți în care se spune că articolul arată *ce fac* ființele ori lucrurile, ba mai „slujește și drept surogat“ de plural.

Nu-mi rămîne deci decît să arăt cuvintele pentru care e lucru de mare însemnătate ca asemenea cărți să nu fie puse-n mîna copiilor.

E, înainte de toate, în întreaga lume cultă mai presus de orișice discuțiune principiul că maselor mari ale poporului și copiilor n-avem să le dăm decît ceea ce e cu desăvîrșire bun, chiar ceea ce e mai bun în literatura noastră.

Tot mai presus de orișice discuțiune e principiul că ori învățăm un lucru bine, ori nu-l învățăm deloc.

Repet apoi și astă dată că studiul limbii materne n-a fost introdus în școlile noastre pentru ca copiii și tinerimea să-nvețe a vorbi și a scrie românește, ci pentru ca ei să facă gimnastică intelectuală, să se deprindă a-și da seamă despre tot ceea ce zic ori fac și a judeca drept atît în ceea ce privește propriile lor purtări, cît și faptele altora. Îndeosebi școala primară și cea secundară nu scriitori au să ne deie, ci public cititor alcătuit din oameni care sunt în stare să-nțeleagă bine ceea ce au spus alții fie-n grai viu, fie-n scris și să deosebească ceea ce e bun de ceea ce e rău. Dacă această gimnastică intelectuală nu se face cum se cade, din copiii trecuți prin școli ies oameni ușurateci și superficiali, care totdeauna sunt gata de a se apuca de lucruri pentru care n-au cuvenita pregătire și le fac toate-n goana mare, pe nechibzuite, însă cum or ieși. Jale grea și milă adîncă te cuprinde cînd vezi oameni înzestrați cu mari daruri firești, care-n lipsă de disciplină intelectuală se avîntă orbește, aruncă vorbele cu furca și azi zic una, mîne alta, căci n-au ajuns însă să-și dea seamă ce va să zică a fi convins, în adevăr pătruns de un gînd fie bun, fie rău.

Asemenea oameni sunt fără-ndoială de părerea că e lucru lipsit de orișice importanță, dacă li se impun ori nu școlarilor cărți, care nu pot decît să-i zăpăcească. Vorba e însă că din școli lipsite de disciplină intelectuală ies oameni care nu numai în ceea ce privește limba, ci-n orişicare lucrare la care iau parte, încurcă treaba şi strică atunci cînd e să dreagă.

Aceasta nu eu o spun, ci o constată alţii în toate zilele, fie prin organele de publicitate, fie prin întruniri publice, fie în cărţi scrise cu toată cumpănirea.

Mai e însă şi alta.

Zilele aceste, ziarele au publicat următoarea notiţă :

„Ministerul Instrucţiei a trimis tuturor profesorilor de toate gradele o circulară prin care le atrage atenţia asupra *datoriei* de a face tot posibilul pentru a se da *culturei româneşti* prestigiul şi strălucirea statului român."

Foarte bine s-a gîndit ministrul Instrucţiunii, care nu mai e şi al Cultelor : *mai presus de toate, demnitatea naţională.*

Fiind aşa, nu mă-ndoiesc că atît ministrul acesta şi colegii săi din guvern, cît şi marea mulţime a celor ce susţin guvernul vor fi de un gînd cu mine, dacă voi zice *că cea mai de căpetenie dintre datoriile omului e să nu-şi facă neamul de ruşine, nici mai ales urgisit* să nu şi-l facă.

Cu deosebire acum, după ce ne-am ridicat în fruntea fărămiturilor de popoare, care împreună cu noi alcătuiesc mai-marele stat român, noi mereu trebuie să avem în vedere *„prestigiul şi strălucirea neamului românesc"*.

După ce cu atîtea jertfe şi timp atît de îndelungat s-a luptat contra celor ce-l siluiau să le înveţe limba şi prin aceasta-l împedecau în dezvoltarea lui firească, poporul român nu poate să fie ispitit de gîndul de a împedeca pe alţii în dezvoltarea lor firească silindu-i să înveţe limba românească.

Dac-ar fi însă, ca acei dintre cetăţenii statului român, care nu fac parte din poporul român, să dorească a-nvăţa româneşte, e o chestiune de dreptate să le dăm voie ca să introducă limba românească în şcolile lor. O condiţiune avem însă neapărat să le punem : *ca să nu-şi bată joc de limba noastră, ci s-o înveţe cum se cade.*

Sunt cu desăvîrşire încredinţat că nu e între „adevăraţii" patrioţi români nici unul, care nu stăruie — fie chiar şi alăturea cu unul ca mine — pentru împlinirea acestei condiţiuni.

E lucru firesc că-n faţa acestei condiţiuni boşii sau „barbarii teutonici" din statul român, „turanicii" maghiari, „orientalii" mozaici ori mahomedani şi slavii de mai multe feluri vor ruga pe d-l ministru al Instrucţiunii să le spună care anume e gramatica programatică pe care au s-o impună-n şcolile lor.

„Prestigiul şi strălucirea statului român" şi demnitatea poporului românesc cer ca gramatica aceea să fie alcătuită cu deplină cumpănire, încît prin ea nici de ruşine, nici mai ales urgisiţi să nu ne facem.

Numai oameni uşurateci şi superficiali ar putea deci să spună că e lucru lipsit de orişice însemnătate dacă sunt ori nu sunt şcolarii în stare să înţeleagă ceea ce li se spune prin cărţile pe care sunt nevoiţi a le cumpăra cu bani buni, pentru ca să se folosească de ele în şcoală.

Nu mi-a trecut niciodată şi nu-mi trece nici acum prin minte gîndul, că fie d-l Candrea, fie mai ales d-l Densusianu nu sunt oameni cu multă ştiinţă de carte. Am ţinut numai să arăt cum în faza de desfăşurare prin care trecem, toate se fac la noi în goană mare, fără de cuvenita pregătire, superficial şi cu o uimitoare uşurinţă. *Morfologia* alcătuită de d-nii Candrea şi Densusianu n-a fost şi nu e pentru mine decît una din cele mai nendoioase dovezi că pînă chiar nici oameni ca autorii ei nu pot scăpa de păcatele societăţii în mijlocul căreia trăiesc.

LAPSUS CALAMI

M-am făcut vinovat prin articolul publicat de mine în numărul de la 17 decemvrie al *Adevărului literar*. Redacțiunea revistei *Vieața nouă* publică (pag. 195) o notiță, în care zice, între altele :

„Cînd d. Slavici găsește că în aceeași frază cuvintele «*ce fac*» nu se potrivesc cu explicația dată articolului, definiția care urmează i-ar fi putut arăta că nu greșeau autorii definind articolul — cele două cuvinte «*ce fac*» (legătura directă în frază fiind ca să determine... mai lămurit ființele) erau o străcurare de la tipar, o greșală, cum multe se întîmplă cînd știm cum se culege la noi prin tipografii și nu se ține seamă de toate corecturile."

Eu cu mintea mea mărginită din aceste nu pot să scot decît înțelesul că la mijloc e una din la noi atît de multele și de supărătoarele greșeli de tipar. Sunt mulțumit și cu atît, iar aceasta nu numai pentru că oamenii competenți de la *Vieața nouă* recunosc și ei că nu arată articolul *„ce fac"* ființele ori lucrurile, ci și pentru că mărturisirea aceasta e și ea o dovadă că la noi toate se fac în goană mare, superficial, fără de pregătirea cuvenită.

Citind însă și celelalte, pe care oamenii competenți de la *Vieața nouă* au crezut de cuviință să le mai spună, mi-e parcă nu sunt și ei mulțumiți și voiesc să mă scoată pe mine vinovat de a nu-mi fi dat seama *„că nu poate fi atribuit autorilor ce e o simplă scăpare din vedere"*.

Dacă e așa, sunt nevoit *„să determin mai de aproape, mai lămurit"* cele ce-mi erau de gînd.

Se mai zice în notița din *Vieața nouă :* „D. Slavici publică o coloană și jumătate de critică a unui manual de limba română al d-lor Densusianu și Candrea".

Adevărul e că nici un fel de critică n-am publicat.

În nenumăratele rînduri am citit și citesc și acum prin ziare, prin broșuri și prin cărți scrise de oameni cu scaun la cap că am intrat noi românii în război fără ca să fim pregătiți militărește, diplomaticește și economicește, că ne zbatem în sec fiindcă nu suntem pregătiți politicește, că nu reușim să organizăm noul stat român, fiindcă ne lipsește cuvenita pregătire sufletească și că toate se fac la noi în goană mare, cu pripire și cu ușurință.

Eu am publicat în *Adevărul literar* un întreg șir de articole cu gîndul de a-i încredința pe cititori că, dacă aceste sunt adevărate, vinovată e școala noastră, care nu-i îndrumează pe școlari spre disciplina intelectuală. Drept dovadă despre aceasta am luat, *între multe altele*, și *Cursul de limba română* al d-lor Densusianu și Candrea, carte aprobată de Ministerul Instrucțiunii Publice — pentru ca să le fie impusă școlarilor cu cîte 10 l., 75 b., exemplarul.

Cînd vorba e deasemenea cărți *„simpla scăpare din vedere"* nu e lucru care poate să fie și *trecut* cu vederea.

Chiar și dacă n-aș fi avînd dreptate cînd o spun aceasta, nu-mi vine să cred că între contimporanii mei e vreunul care mai mult decît mine a stăruit și a alergat, a răbdat și a suferit, a ostenit și a adus jertve pentru restabilirea unității în viața culturală a poporului românesc, și e cel puțin explicabilă durerea de care sunt cuprins în fața fazei de babilonie culturală, prin care trecem de la un timp încoace.

În adevăr însă, nu *„o simplă scăpare din vedere"* e la mijloc, și rog pe cititorii *Adevărului literar* să nu creadă că dintr-un fel de răutate îmi pornesc silințele de a-i încredința că tot dovadă de ușurință e și notița publicată pe pg. 195 a revistei *Vieața nouă*.

*

Fiind adecă vorba de cele date pe față în graiul omenesc, neajunsurile pot să fie de trei feluri :

Dacă gura ne scapă să spunem ceea ce în adevăr nu ne era-n gînd, e la mijloc un *lapsus linguae*.

Dacă ne lunecă condeiul, încît scriem ceea ce n-am gîndit, e la mijloc un *lapsus calami*.

Dacă de sub tipar iese ceea ce în adevăr n-am scris, e la mijloc o *greşeală de tipar*.

Pentru mai deplina lămurire a acestor deosebiri — un exemplu, care este şi el o dovadă cît de departe merg la noi oamenii în ceea ce priveşte uşurinţa şi lipsa de exactitate.

Un oarecare contribuabil din capitala României Mari primeşte de la Percepţia comună, circ. X, somaţiunea no. 70220, ca să achite fără de întîrziere deosebite taxe comunale, care la un loc fac suma de 453 l., 30 b. El prezentă la agentul de urmărire, care îi spune că are să plătească 443 l., 30 b.

E învederat, că ori în somaţiune s-a trecut cu zece lei mai mult, ori la achitare s-a cerut cu zece lei mai puţin de cum se cuvenea.

Aşa ori aşa, funcţionarul comunal din capitală a făcut o greşeală neiertată — căci vorba e de cifre.

O încă mai neiertată greşeală s-a făcut în chitanţa dată despre achitarea sumei de 443 l., 30 b. în care sunt trecute următoarele sume :

40 l., 50 b.
138 l., 00 b.
12 l., 60 b.
12 l., 20 b.
50 l., 00 b.
50 l., 00 b.
Total 443 l., 30 b.

Care va să zică acel casier comunal în graba lui cea mare ori a luat de la contribuabil cu 140 lei prea mult, ori n-a trecut în chitanţă toate taxele achitate.

Toate aceste greşeli sunt *lapsus calami* şi greşeli de tipar nu ar fi nici dacă ar fi fost tipărită somaţiunea şi chitanţa pe care orişicine poate să le vadă la redacţiunea *Adevărului*.

Tot atît de puţin sunt greşeli de tipar acelea despre care în coloanele *Vieţeii nouă* ni se spunea că nu pot să fie atribuite *autorilor*.

Fraza cu *„simpla scăpare din vedere“* e următoarea :

„Nişte părticele de cuvînt alipite la urma substantivelor şi care au de scop să determine mai deaproape, mai lămurit, *ce fac* fiinţele sau lucrurile exprimate prin aceste substantive“.

Sunt pe deplin încredinţat că nu e între cititorii *Adevărului literar* nici unul care poate să găsească în fraza aceasta o greşeală *de tipar* şi să facă cuvenita corectură.

Sunt în frază trei propoziţiuni : principala, care nu are predicat, o subordonată atributivă, care e legată de principala ei cu „şi“, şi subordinata dreaptă a acesteia, al cărei predicat [este] a „face“.

E la mijloc un *lapsus calami*, de care vinovat e cel ce-a scris cartea şi părtaşi la vinovăţia lui mai sunt şi cel ce a subscris-o, precum şi cel ce-au aprobat-o, *fără ca s-o fi citit cu luare-aminte*.

Tot un *lapsus calami* este acel *„au de scop“*, căci părticelele de cuvînt nu urmăresc nici un scop, ci noi oamenii ne folosim de ele în vederea unui asemenea scop.

Lapsus calami e şi cînd autorii zic : „Ele mai *slujesc* să arate lămurit dacă e vorba de o singură fiinţă sau de mai multe etc.“

Nu ele „slujesc“, ci noi ne „slujim“ de ele — nu însă şi pentru ca să arătăm dacă vorba e numai de una ori de mai multe.

Asemenea *lapsus calami* sunt pe fiecare pagină mai multe. Eu m-am mărginit să scot la iveală numai cîteva, căci scopul meu nu a fost să fac critica cărţii scrise de d-nii Densusianu şi Candrea, ci să arăt că pînă chiar şi oamenii ca d-lor sunt în zilele noastre superficiali şi pripiţi.

*

Deoarece „autorii“ nu s-au mulţumit cu atît numai, sunt nevoit a-i ruga pe cititorii *Adevărului literar* să binevoiască a-mi da atenţiune pentru încă cîteva cazuri de *lapsus calami*.

În § 1 ni se spune că, vorbind ori scriind, *„exprimăm gîndirile noastre“*. Pe aceeaşi pagină, în § 3, ni se spune că, substantivul exprimă *„lucruri sau ființe“*.

„Autorii“ nu fac apoi deosebire între *vorbă, cuvînt* şi *parte de cuvînt*.

În capitolul intitulat *Distingerea părților de cuvînt*, în § 2 se spune : „Aceste cuvinte numesc *substantive*“. Tot acolo urmează apoi definițiunea : „Sustantivul este acea vorbă cu care numim o ființă sau un lucru“.

Adevărul este că substantivul e una din cele zece „părți *de cuvînt*“. Aceasta nu eu o spun, ci rezultă din titlul „Distingerea *părților de cuvînt*“.

Fiind vorba de articol, „autorii“ zic şi ei : „Articolul este acea *părticică de cuvînt*“ etc.

În § 13 se spune : *„Substantivul, articolul, adjectivul, numeralul, pronumele* şi *verbul* sunt părți de cuvînt flexibile“.

E peste putință ca şcolarul să se dumirească asupra deosebirii dintre *vorbă, cuvînt* şi *parte de cuvînt*. Un lucru e însă mai presus de toată îndoiala : că vorba e vorbă, cuvîntul e cuvînt şi partea de cuvînt e numai *parte* de cuvînt, iară cei ce publică un manual de gramatică aprobat de minister trebuie să ştie şi să le spună şi şcolarilor dacă substantivul e *cuvînt* ori numai *parte de cuvînt*.

*

După ce mi s-a spus că toate părțile de cuvînt sunt *„vorbe“*, urmează un capitol întitulat *Cuvintele flexibile şi neflexibile* (în loc de *Vorbe* flexibile ori neflexibile). În § 12 ni se dă definițiunea „Acele *cuvinte* care-şi pot schimba forma în vorbire sau în scris se numesc *cuvinte flexibile* sau *variabile*“.

Cu alte cuvinte vorbele care sunt *flexibile* sunt şi *variabile*.

Adevărul e că în româneşte e un întreg şir de substantive care sunt flexibile, dar nu sunt variabile. Astfel *foame, sete, foamete, fiere, învățătoare* şi altele. Tot aşa pronumele *ce*, articolul *nişte* şi încă cîteva. Autorii mai pun apoi între cele flexibile şi numeralele, dintre care variabile sunt numai cele luate fie ca adjective, fie ca pronume numerale.

Vorbind apoi în § 14 despre deosebirea dintre tulpină sau rădăcină şi *terminațiune*, autorii uită că-n § 13 au spus că articolul e una din cele zece părți de cuvînt şi ne dau următorul exemplu :

„Vedem, de pildă, în formele *sat, satul, satului* o parte de cuvînt *sat* care rămîne neschimbată şi o parte de la sfîrşitul cuvîntului *-ul, -ului*, care se schimbă. Partea *sat* se numeşte *tulpină* sau *rădăcină*, partea de la sfîrşit, *-ul, -lui* se numeşte *terminațiunea* cuvîntului“.

Adevărul e că-n vorba *porcar* avem *porc* ca rădăcină, iară *ar* ca terminațiune.

Aceasta nu eu o spun, ci rezultă din cele scrise de „autori“.

Lapsus calami iese la iveală cu atît mai vîrtos în § 6, unde se zice „nouăzeci şi nouă de oca“. Eu aş fi zis *ocale*, iară articulat *ocalele : oca* tulpină, primit *le* terminațiune, iar al doilea *le* articol, deci nu tot terminațiune, ci parte de cuvînt.

Cazuri de asemenea *lapsus calami* sunt în cartea d-lor Densusianu şi Candrea multe şi nici unul dintre ele n-are să fie trecut în şcoală cu vederea.

*

Dară „autorii“ mai spun : „D. Slavici judecînd pe alții scrie totuşi : «să-şi deie samă *despre* urmările faptelor» (pe româneşte se zice : îmi dau seamă *de)*“. Eu îmi dau seamă *de* ceea ce fac, dar fac o dare de seamă *despre* greşelile de tipar din cartea d-lor Densusianu şi Candrea. Chiar dacă n-ar fi bine zis aşa, aceasta nu dovedeşte nimic, căci n-am scris şi nu scriu carte ce are să le fie impusă şcolarilor.

Îmi mai fac „autorii“ mustrări şi pentru că m-a scăpat gura să spun că manualul lor e *„cel mai bine cumpenit“*.

Da, am zis-o aceasta şi nu-mi pare rău că am zis-o, căci din ceea ce am zis rezultă că mai mult ori mai puțin bine cumpenite sunt şi manualele d-lor Dragomirescu şi Adamescu, al d-lui St. Pop, al d-lui Suchianu şi altele care sunt introduse azi în şcolile noastre. Gîndul meu era să arăt că nici cel mai bine cumpenit nu e cum trebuie să fie, iar gîndul acesta n-a purces din rău îndemn.

Simt în toată clipa că firea omenească e plină de fel de fel de neajunsuri, şi dacă durere-mi este să-mi dau seamă despre scăderile propriei mele fiinţe, încă mai mare durere mă cuprinde cînd sunt nevoit a scoate la iveală greşelile altora.

Nu mă-ndoiesc că între cei ce-mi vor fi citind scrisa, sunt mulţi oameni ieşiţi din şcolile noastre de astăzi, pentru care sunt un fel de „fleacuri“ cele scrise de mine despre privirea cu care se lucrează la Percepţia comunală a capitalei. Cu atît mai vîrtos li se vor fi părînd „fleacuri“ cele scrise despre *„scăpările din vederi“* ale d-lor Densusianu şi Candrea. Tot atît de bine ştiu însă că aceia dintre concetăţenii noştri care nu fac parte din poporul nostru şi n-au ieşit din şcoli româneşti, puşi fiind în faţa unor asemenea „fleacuri“, îşi fac o părere, care nu e pentru noi cîtuşi de puţin măgulitoare. Stărui deci în gîndul că ceea ce s-ar fi putut trece cu vederea cîtă vreme ne aflăm numai noi singuri în casa noastră nu se mai poate ierta şi acum, după ce împrejurările ne-au ajutat să ne ridicăm în fruntea unui stat mai mare, în care rîvnim la conducerea culturală.

Cei înzestraţi cu darurile cuvenite au să-mi fie buni iertători, dacă le spun că e o chestiune de demnitate naţională să pună cu toţii umăr la umăr şi să dea fiecare ceea ce e mai bun în sufletul lui, pentru ca să scăpăm cît mai curînd din babilonia culturală, în care ne-au împins cei superficiali şi uşuratici.

CUM SE SCRIE ROMÂNEŞTE...

„LUI“ ŞI „SĂU“. „VORBĂ“ ŞI „CUVÎNT“. VERBE INVARIABILE

Sunt acum cîteva luni ; unul dintre cititorii *Adevărului literar* mi-a adresat următoarea scrisoare :

„Stimate domnule,

Vă rog să binevoiţi a mă lămuri asupra următoarelor chestiuni :

1. Cînd se întrebuinţează pronumele posesiv *lui* şi cînd *său ?*
2. Ce deosebire este între *cuvînt* şi *vorbă ?*
3. Ce deosebire este între cuvintele *flexibile* şi *variabile ?*
4. De ce *foame, sete, foamete, fiere* sunt flexibile, dar nu variabile ?
5. Care dintre formele de mai jos sunt corecte :

a. să *pui* ori să *pun ;*
b. *supt* ori *sub ;*
c. să *steie* ori să *stea ;*
d. *sîmţeşti* ori *sîmţi ;*
e. de *desupt* ori de *desub ;*
f. *stâng* ori *stîng* (focul) ;
g. *duşmanele* ori *duşmancele ;*
h. *vremile* ori *vremurile ;*
i. *veşnic* ori *vecinic ;*
j. *iar* ori *ear ;*
k. *sălaşele* ori *sălaşurile ;*
l. *jertvă* ori *jertfă.*

Lămurindu-mă, vă rog să-mi spuneţi şi motivele, pentru care se adoptă una sau alta dintre forme.

Acestea le-am cules din cărţile autorilor români publicaţi recent.

Răspunsul vă rog a-l da sub forma unui articol în *Adevărul literar* pentru a fi spre folosul a cît mai mulţi.

De asemeni recomandaţi-mi o gramatică bună a limbei române.“

*

Pentru ca să dau răspuns *motivat* la toate aceste întrebări, ar fi trebuit să scriu — nu un articol, ci o carte întreagă. N-am făcut-o aceasta fiindcă nu cred că cele ce aş fi spus ar fi interesat pe mulţi dintre cititorii *Adevărului literar*. Mai stărui apoi în gîndul că lămuririle gramaticale sunt pentru unii de prisos, iar pentru alţii zadarnice.

De prisos sunt pentru scriitori ca Dragoslav, ca Militaru ori ca Vissarion, care nu sunt în stare să se abată de la firea cea adevărată a limbii româneşti şi de aceea te-ncîntă prin forma, în care îşi dau pe faţă gîndurile.

Zadarnice sunt pentru cei cu desăvîrşire mulţi, care sunt deprinşi a le face toate-n goană mare şi n-au timp să se gîndească nainte de a pune vorba pe hîrtie.

Am citit undeva — nu mai spun unde — vorbele *„ucisă ? uitarea lui PROTIVNICĂ, el să curme zilele ei ?“* Pe aceeaşi pagină am citit şi vorbele *„amîndoi, năprasnici şi cu sîngele iute, s-au simţit DEOPOTRIVĂ unul cu altul“*.

Cel ce le-a scris aceste ştie deci foarte bine, că una e PROTIVNIC şi alta DEOPOTRIVĂ. Cu toate aceste, pe aceeaşi pagină am citit şi vorbele *„fără victorie ÎMPOTRIVA ACESTORA“*.

În altă revistă *(Gîndirea*, pag. 181) am citit vorbele *„afirmarea ideii ÎMPOTRIVA puterilor haosului“* şi tot acolo de patru ori una după alta *„ÎMPOTRIVA“* cu acelaşi înţeles. Cu toate aceste, pe pag. 222 citim : *„concepţie PROTIVNICĂ instinctelor noastre“*.

Iar în *Evanghelia lui Matei*, atît ediţiunile mai vechi, cît şi cele din 1914 (cap. 5), citim : *„Fericiţi veţi fi cînd vă vor ocărî pe voi şi vă vor goni şi vor zice tot cuvîntul rău* ÎMPROTIVA *voastră“*.

Cu toate aceste, cei mai mulţi scriu ÎMPOTRIVA cînd ar trebui să scrie ÎMPROTIVA şi-ar zice că nu ştiu româneşte dac-aş îndrăzni să spun că greşesc.

Aceeaşi oameni scriu *răufăcător* în loc de FĂCĂTOR-DE-RELE şi *reparaţiune* în loc de REPARATURĂ, ca *corectură* ori *săpătură*. Pentru cei ce-şi dau seamă despre înţelesul vorbelor una e *corectură* şi alta *corecţiune*, deci şi una *reparatură* şi alta *reparaţiune*.

Mai găsim în aceeaşi pagină *hodină* şi *odihnă, fasolele* şi *fasolea*, ca *mazărea* ori *lintea, coboară* şi *pogoară, fulgerele* şi *fulgerile*.

Tot în biserică se cîntă *„Din* TINEREŢELE *mele multe patimi se luptă cu mine“*, iar scrietori cu mari pretenţiuni scriu *tinereţii, bătrîneţii, frumuseţile, rezistenţii* ori *operii* şi, cu toate aceste, *ţerei*, ba pînă şi chiar şi *legei* ori *gîndirei* iar unul vorbeşte despe *„plînsoarea tăioasă a* CIOMEGILOR“.

Iar alţii, care nu cunosc îndeajuns limba românească, văzîndu-le aceste, iau în serios vorba că limba românească nu e încă definitiv formată. Mai ales pe aceştia îi am în vedere dacă răspund în cele din urmă la întrebările puse de cititorul *Adevărului literar*. Gîndul meu e să arăt că limba în care au scris Eminescu, Coşbuc, Caragiale şi Vlahuţă şi-n care scrie Gala Galaction e desăvîrşită-n toate amănuntele ei. Neisprăviţi sunt cei ce se folosesc cu uşurinţă de ea.

*

E, înainte de toate, foarte adevărat că pînă chiar şi unii dintre scrietorii noştri mai de frunte se folosesc adeseori fie de pronumele *său* în loc de pronumele *lui*, fie de *lui* în loc de *său*.

Aceasta dovedeşte însă numai că am perdut cu toţii deprinderea de a ne da seamă de rostul vorbei, de care ne folosim. Adevărul e că două vorbe deosebite nu pot să fie întrebuinţate în acelaşi înţeles.

Orişicare dintre noi înţelege că „el *îşi* cumpără ceva *sie*“ şi „el *îi* cumpără ceva *lui*“, adecă altuia.

Tot așa înțelegem cu toții deosebirea dintre „un om ca *sine*“ și „un om ca EL“, ori între „*se* vede pe *sine*“ și „*îl* vede pe *el*“.

Aceeași e deosebirea și între *său* și *lui*.

„Bărbierul *își* rade barba *sa*“, iar în urmă „rade barda *lui*“, adică a vreunuia dintre mușteriii *săi*.

Tot astfel cînd popa vorbește despre soția *sa*, orișicine înțelege pe preuteasa, care pentru alții e soția *lui*. Despre copiii *săi* nu poate să vorbească decît cel ce e părintele *lor*. Cain a omorît pe Avel, care era fratele *său*, iar pentru noi fratele *lui*, pentru dînsul fiul părinților *săi*, iar pentru noi fiul părinților *lui*.

Mai bine nu poate să fie lămurită deosebirea dintre pronumele *său* și pronumele *lui*.

Cititorul *Adevărului literar* mai cere însă și *motivare*. Punctul de plecare al motivării e deosebirea dintre EL și SINE, amîndouă pronume personale pentru persoana a treia la singular.

EU și TU nu numai că nu se declină, dar nici nu sunt întrebuințate de noi decît ca subiect în propozițiune (rar la vocativ).

Zicem un „om ca MINE“ ori „ca TINE“, dar nu „ca *eu*“ ori „ca *tu*“. O singură dată în viața mea îmi aduc aminte să fi citit frază ca „cine cînta mai strașnic și mai sus CA EU“ (Dragoslav : *Novele și povestiri*, pag. 72).

Dacă EU, deci și TU sunt la nominativ, tot la nominativ sunt și *mine, tine*, deci și *sine* care pot să fie declinate.

Îndeosebi *mine* și *tine*, deci și *sine* au la dativ terminațiune deosebită de a genitivului, pe cînd *el* și EA, *ei* și ELE au aceeași terminațiune la genitiv și la dativ.

N. Ca cine cîntă ? Ca *mine*, ca *tine*, ca *sine*.
G. A cui e cîntarea ? A *mea*, a *ta*, a *sa*.
D. Cui îi cîntă ? *Mie, ție, sie*.
A. Pe cine încîntă ? Pe *mine*, pe *tine*, pe *sine*.
Prep. De cine se bucură ? De *mine*, de *tine*, de *sine*.

E învederat că genitivul pronumelui *mine, tine* și *sine* e întrebuințat ca pronume posesiv, deci ca atribut determinativ care se concordă ca adjectivul cu substantivul, la care se raportă. Zicem „casa *mea*“, „casei *mele*“, „casele *mele*“, deci „calul *meu*“, „caii *mei*“ etc.

Pentru persoana a treia avem două pronume care pot să fie declinate : EL (ea) și SINE.

Dacă voi zice EL (ea) vorbește despre SINE, orișicine înțelege că acela care vorbește e și acela despre care se vorbește. *Sine* deci are înțeles reflexiv : om ca *sine*, capul *său*, își dă *sie*, se vede *pe sine*, se bucură *de sine*. Între *sine* și *el însuși* deosebirea e numai că *sine* are întrebuințare generală, iar *eu însumi* (însămi), *tu însuți* (însăți), *el însuși* (ea *însăși*) sunt ca *dînsul* și *dînsa* pronume, de care în înțeles propriu n-avem să ne folosim decît fiind vorba de persoane.

Îns va să zică *persoană*. E un substantiv de care românul nu se folosește în singular, nici la genitiv ori la dativ. Se zice „doi *inși*“, „tot *insul*“, *însu-mi, însă-mi, dînsul* și *dînsa*, dar nu se zice *un ins*, nici *insului*, ori *inșilor, dînsului* ori *dînșilor*. Cu atît mai puțin se poate zice *însu-și* ori *dînsul*, cînd vorba e de un catîr ori chiar de un scaun, căci nu sunt „doi *inși*“, nici catîrul și cel ce-l mînă, nici scaunul și cel ce șade pe el.

Acela care nu ține seamă de aceasta personifică fie chiar și fără ca să voiască.

De același fel e păcatul celor ce se folosesc de *lui* în loc de *său*, ori de *său* în loc de *lui*.

*

Care e deosebire dintre VORBĂ și CUVÎNT ?

Zice orișicare dintre noi „Am *cuvintele* mele de a face ceva“. Nu-i va trece însă nimănuia prin gînd să zică „Am *vorbele* mele de a face ceva“.

Evanghelia lui Ioan începe cu vorbele : „La început era *cuvîntul*, cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era cuvîntul“. Am rîde cu toții de cel ce ar zice „La început era *vorba*, vorba era la Dumnezeu și Dumnezeu era vorba“. Lui Cristos i se zice și „Dumnezeu *cuvîntul*“, iar nu „Dumnezeu *vorba*“.

Zicem „Am să-ți spun o *vorbă*“, iar nu „Am să-ți spun un *cuvînt*“, ceea ce va să zică cu totul altăceva. „Un *cuvînt de-ngropăciune*“ nu e „o *vorbă de-ngropăciune*“.

Noi cei ce am umblat la școală mai știm și că-n toate manualele de gramatică se spune că sunt „*zece* *părți de cuvînt“*, iar nu *„zece părți de vorbă“*. *„Orișicare vorbă e* PARTE DE CUVÎNT“, dar „nici o vorbă nu e cuvînt“.

Sunt, cu toate aceste, mulți scriitori care zic *vorbă* cînd ar trebui să zică *cuvînt* ori *cuvînt* cînd ar trebui să zică *vorbă*. Scris-am și eu pe ici, pe colo cîte ceva și nu mă-ncumăt să spun că n-am căzut niciodată în asemenea păcat. Aceasta nu dovedește însă că e neisprăvită limba românească, ci că pripirea, ușurința și superficialitatea sunt note caracteristice ale fazei de desfășurare prin care-n zilele noastre trece societatea română — nu numai în ceea ce privește scrisul, ci-n toate amănuntele vieții. E urmarea firească a relei îndrumări pe care atît scriitorii, cît și publicul cititor au primit-o în școala noastră stăpînită de oameni neisprăviți care s-au făcut ori se fac renumiți căpătuind pe alți neisprăviți.

Cum ar putea scriitorii și cititorii să ție seamă de deosebirea dintre *vorbă* și *cuvînt*, dacă-n manualele aprobate de Ministerul Instrucțiunii Publice li se spune școlarilor că verbul e „O PARTE *de cuvînt“* și pe aceeași pagină urmează definițiunea că CUVÎNTUL care arată ce face o ființă ori un lucru *e verb*, deci că verbul nu e o PARTE de cuvînt, ci *cuvînt* în toată firea ?

În fața publicului îndrumat spre asemenea ușurință te miri că mai sunt și oameni care mai țin seamă dacă e ori nu vreo deosebire între *vorbă* și *cuvînt* și dacă sunt ori nu-n limba românească și vorbe flexibile, care nu sînt variabile.

EU și TU sunt vorbe invariabile, dar nici nu se declină ; pronumele *ce* e însă vorbă care se declină și e, cu toate acestea, invariabilă, adecă rămîne *ce* atît la masculin, cît și la feminin, atît la singular, cît și la plural, precum și în toate cazurile la care ne folosim de ea.

Multe dintre substantive sunt în limba românească în felul acesta declinabile, dar invariabile.

Cel mai caracteristic dintre ele e *nume*, pe cît știu eu singurul substantiv terminat în *e*, care e ambigen, „acest *nume“* și „aceste *nume“*.

În declinațiunea nearticulată substantivele au două terminațiuni : cele masculine și cele eterogene, una pentru singular și alta pentru plural, iar cele feminine una pentru nomitativ, acuzativ, vocativ și prepozițional, iar cealalată pentru genitiv și dativ la singular și pentru toate cazurile la plural.

Nume rămîne deci la singular în toate cazurile neschimbat fiindcă e masculin, și tot neschimbat e și la plural ca orișicare substantiv.

Declinabile, dar invariabile sunt deci și substantivele masculine, care ca *aur, iod* ori *oxigen* sunt întrebuințate numai în singular, precum și toate substantivele, care ca *cleşte, foarfeci* ori *măruntăi* sunt întrebuințate numai la plural.

Sunt apoi între substantivele femenine terminate în *e* multe, ca *foame, sete, foamete* ori *fiere*, care se declină fără ca să se schimbe.

Zicem „ninsoare — *ninsori“*, „unsoare — *unsori“*, „scrisoare — *scrisori“*, „strîmtoare — *strîmtori“*, — ori „plînsoare — *plînsori“*, dar alte substantive ori adjective terminate-n *oare*, cum sunt *învățătoare, muncitoare* ori *bocitoare* au pentru toate cazurile aceeași terminațiune.

Substantivele terminate-n LE ca *vale* ori *cale* pierd pe *l* la a doua terminațiune, care e în *i*, „aceste *văi“*, „acestei *căi“*, *văile, căile*. Substantivul *jale* rămîne neschimbat.

Aș merge prea departe, dacă aș voi să-nșir aici substantivele invariabile. E destul să stărui asupra adevărului că n-avem să scriem substantivul ori adjectivul mai nainte de a ne fi dat seamă dacă are ori nu în declinațiune mai multe terminațiuni și care anume îi este a doaua terminațiune — în uzul literar.

Nefiind îndrumați s-o facă aceasta, scriitorii pun pe hîrtie *cioare* în loc de *ciori, moarele* în loc de *morile, floarei* în loc de *florii, florii* (de la floră) în loc de *florei*, ba *scrisoarei* în loc de *scrisorii*, iar cititorii le mistuiesc toate fără de supărare — cum mistuiesc și multe altele.

Astfel citesc în coloanele unui ziar ce mi-a căzut din întîmplare-n mînă fraza „Presa dă o deosebită importanță *scrisoarei* ADRESATĂ d-lui Baldwin“. Toți cititorii trec cu vederea că atributul *adresată* nu e concordat cu substantivul (scrisorii), la care se raportă. S-a stabilit regula sintactică cum că nu toate atributele au să fie concordate. Astfel în același timp citesc în coloanele unei reviste „Părerea mea asupra *situației* CREATĂ în corpul didactic“, ba-n altă revistă „*în locul* BODOGĂNELII ÎNĂBUȘITĂ *a cizmelor*“. Pînă chiar și-n prefața scrisă de d. Ioan Al. Brătescu-Voinești pentru *Moș Dorogan* (pag. 25) citim „fără ajutorul unei prefețe SCRISĂ de mine“.

Stabilind că substantivele ca *pui, ciocoi* ori *sloi* au să fie scrise fără de U final, Academia Română a creat un întreg șir de substantive și de adjective, care se declină, dar sunt invariabile : *pui* atît la singular cît și la plural, tot așa *ciocoi* ori toate cele masculine terminate-n *oi* ca *maimuțoi.*

Tot așa unul dintre autorii de gramatică aprobată de minister le spune școlarilor că atîrnă de bunul lor plac dacă scriu *coajă* ori *coaje, vrajă* ori *vraje, mătasă* ori *mătase.* Deși autor de gramatică, perde din vedere că, scrise cu *e,* multe din aceste rămîn cu o singură terminațiune ca „această *moașe*“, „acestei *moașe*“, „aceste *moașe*“, ori ca „această *cocoașe*“, „acestei *cocoașe*“, „aceste *cocoașe*“.

Nu numai sunt, dar ne și facem vorbe, care se declină și rămîn, cu toate aceste, invariabile.

„SPUI“. „SĂ STEIE“. „SIMȚEȘTI“. „STÎNGI“

Mai întreabă cititorul *Adevărului literar* dacă bine e *să spui* ori *să spun, să steie* ori *să stea, sîmțești* ori *sîmți, stâng* ori *stîng.*

Pentru ca să pot da răspuns *motivat* la aceste întrebări, sunt nevoit să le reamintesc cititorilor regulele generale în ceea ce privește conjugarea.

1. Conjugarea atîrnă de la infinitiv, iar infinitive avem în românește patru feluri și pentru fiecare fel doauă forme, una lungă, *umblare,* și alta scurtă, *umbla.*

2. Infinitivul lung nu se întrebuințează astăzi decît ca substantiv abstract, terminat în *e* cu a doua terminațiune în *i : umblare-umblări, vedere-vederi, scriere-scrieri, știre-știri.* Se mai zice, ce-i drept, *umblare-aș* în loc de *umbla-aș, vedere-aș* în loc de *vedea-și scriere-aș* în loc de *scrie-aș* și *știre-aș* în loc de *ști-aș.*

Vînzare, perzare ori *crezare* nu sunt infinitive, ci substantive derivate, care nu sunt întrebuințate în același înțeles ca infinitivele *vindere, perdere, credere.*

3. Verbele de prima conjugațiune care au o vocală înainte de terminațiunea infinitivului ca *lua, încheia* ori *tăia* sunt de obicei rostite cu terminațiunea în *ere : luare,* dar *încheiere* și *tăiere,* în loc de *încheiare* și *tăiare.* Infinitivul scurt rămîne însă totdeauna terminat în *a,* iar participiul *trecut* e *încheiat* și *tăiat.*

4. Cei mai multe dintre români rostesc infinitivul scurt al verbelor de a doua conjugațiune în *é* (accentuat) *„Vedé“, „șadé“, „umplé“.* Academia Română, stabilind scrierea cu terminațiunea în *ea, vedea, ședea, umplea,* cum numai puțini dintre români rostesc, a zăpăcit pe mulți, încît se folosesc greșit de verbele de conjugarea a doua.

5. Același fel de încurcătură a produs Academia Română stabilind scrierea cu *â* a infinitivelor ca *coborî, vîrî* ori *amărî,* deci *amărâre, amărât, nu amără, aș amărâ, amărâciune.*

6. La prezentul indicativului pentru toate patru conjugațiunile terminațiunea e-n singular la prima persoană *u,* iar la a doua *i : umblu-umbli, umplu-umpli, scriu-scrii, știu-știi.*

Verbele de prima conjugare care sunt derivate se conjugă cu *ez : lucrez, lucrezi, lucrează,* lucrăm, lucrați, *lucrează.*

Atît acestea cît și toate celelalte verbe de conjugarea întîi au la persoana a treia atît în singular, cît și în plural aceeași terminațiune : „el *umblă*“ și „ei *umblă*“, „el *lucrează*“ și „ei *lucrează*“, „el *mîngîie* — ei *mîngâie*“ (în loc de *„mîngăiă“).*

În orișicare gramatică bine compenită au să fie citate verbele care se abat de la regula aceasta, cum sunt *eu iau* și *ei iau, eu dau* și *ei dau, eu stau* și *ei stau.*

Toate celelalte verbe au, ca aceste, aceeași terminațiune la *prima* persoană a singularului și la a treia a pluralului : *eu văd* și *ei văd, eu scriu* și *ei scriu, eu știu* și *ei știu.*

Abatere nu se face nici pentru verbele derivate, care se conjugă în *esc*: *vorbesc*, vorbești, vorbește, vorbim, vorbiți, *vorbesc*.

Se face însă abatere în ceea ce privește verbele de a patra conjugațiune, care la infinitiv au terminațiunea în *î* și nu se conjugă în *esc*: *eu amăresc* și *ei amăresc*, dar *el coboară* și *ei coboară*, *el vîră* și *ei vîră*.

Și verbele de felul acesta au să fie înșirate-n orișicare gramatică bine cumpenită.

Se face adeseori greșeala că verbul *suferi* e conjugat ca aceste : sufăr, suferi, *sufără*, suferim, suferiți, *sufără*. Corect este *eu sufer* și ei *sufer*. Persoana a treia este *sufere*, ca *doarme* și ca *el știe*.

7. Subjunctivul se deosebește de indicativ numai în ceea ce privește persoana a treia. Cînd la indicativ avem terminațiunea în *a*, la subjunctiv o avem în *e*, *el ară*, *și să are*, *ei ară* și *ei să are*, *el vorbește* și *el să vorbească* și *ei să vorbească*, deci *el coboară* și *să coboare*, *el sufere* și *el să suferă*.

La subjonctiv toate verbele au aceeași terminațiune, ca cele de conjugarea-ntîi, la a treia a singularului și la a treia pluralului : *el vede*, *să vadă el* și *să vadă ei*, *el face*, *să facă el* și *să facă ei*, *el vine*, *să vină el* și *să vină ei*, *el vorbește*, *să vorbească el* și *să vorbească ei*.

Excepțiune fac verbele care înainte de terminațiunea infinitivului au o vocală. Aceste au la indicativ și la subjonctiv aceeași terminațiune : *el taie*, *el să taie* și *ei să taie*, *el scrie*, *el să scrie* și *ei să scrie*, *el știe*, *el să știe* și *ei să știe*.

8. Imperativul e la negativ pentru toate verbele deopotrivă cu inifinitul : *zi*, *du* și *fă*, dar „nu *zice*“, „nu *duce*“ și „nu *face*“. Tot astfel *calcă* și „nu *călca*“, *taie* și „nu *tăia*“, *lucrează* și „nu *lucra*“, *vezi* și „nu *vedea*“, *culege* și „nu *culege*“, *dormi* și „nu *dormi*, „*vorbește*“ și nu *vorbi*, „*coboară*“ și nu *coborî*.

În același timp, în forma reflexivă, afirmativul ia pronumele după verb, iar în cea negativă îl ia înainte de verb : „*spală-te*“, dar „nu *te spăla*“, „*ajută-mă*“ dar „nu-*mă ajuta*“.

Dacă se întîmplă deci să fim nedumeriți în ceea ce privește infinitivul vreunui verb, nu avem decît să-i

constatăm negativul imperativului : „*tăiere*“ ori „*mîngîiere*“ nu sunt în a doua conjugațiune, căci negativul infinitivului e nu *tăia*, nu *mîngîia*. *Voi vede*, *aș ține* ori *cadem* sunt greșeli căci, negativul imperativului e „nu *vedea*“, „nu *ținea* și „nu *cădea*“.

*

Expunînd aceste reguli cu desăvîrșire neîndoioase, nu numai am dat răspuns la întrebările puse de cititorul *Adevărului literar*, ci am mai și înlăturat toate nedumeririle privitoare la conjugare. Neisprăvită li se pare limba românească numai nesprăviților care nu sunt dumiriți asupra acestor regule, și alandala scriu cei ce nu țin seamă de ele.

E lucru firesc că între două forme alegem totdeauna pe aceea care e mai potrivită cu regula generală, căci prin abateri de la regulă limba se dezorganizează și se pocește.

Scriem „eu *iau*“ și „tu *iai*“, „eu *dau*“ și „tu *dai*“, „eu *stau*“ și „tu *stai*“, „eu *beau*“ și „tu *bei*“, avem deci să scriem și „eu *tai*“ și „tu *tai*“, „eu *sui*“ și „tu *sui*“. „Eu *spui*“ nu poate deci să fie bine, căci „*spui*“ e persoana a doua a verbului „*spune*“. Ar trebui să fie „tu *spuni*“. Deoarece însă „*n*“ e rostit cu anevoia, îl eliminăm înainte de *i* scurt, deși zicem „tu *suni*“, „tu *aduni*“, „tu *cununi*“ ori „tu *răzbuni*“ ca „*pruni*“ ori „*aluni*“. N-are însă nici un rost eliminarea la „eu *spun*“, unde după *n* nu urmează *i*, ci *u* mut, pe care nu-l scriem.

Tot astfel *să spuie* nu are nici un rost în loc de *să spună*.

Mai e apoi și că persoana a treia la plural nu e „*spui* ei“ ci „*spun* ei“.

Dar sunt mulți cei ce zic „eu *sui*“, „eu *pui*“, „eu *poci*“, „eu *moi*“, „eu *mîngîi*“, „eu *rămîi*“, ori „eu *văz*“, „eu *crez*“, „eu *auz*“, ba chiar „să *scoață*“, „să *mință*“ ori „să *pață*“. Aceste dovedesc numai că sunt puțini cei ce n-au deprinderea de a ține seamă de firea cea adevărată a limbii.

Dac-am admite toate abaterile de felul acesta, gramatica limbii române ar fi înecată într-o babilonie de excepţiuni.

*

Tot astfel avînd să alegem între „să *steie*“ şi „să *stea*“, vom alege forma care e mai potrivită cu regula generală.

Verbul *a sta — stare* e neregulat, căci a treia persoană e la singular „el *stă*“, iar la plural „ei *stau*“. La subjonctiv ar trebuit să fie *„să ste“* atît el cît şi ei. Unii dintre români rostesc pe acest *a* ca *stea,* iar alţii, şi anume cei mai mulţi, îl îndoiesc : *să steie.* Nu mai încape îndoială că rostirea aceasta e mai potrivită cu regula generală.

Verbele tot neregulate *iau* şi *beau* de asemenea au la persoana a treia „el *ia*“ şi „el *bea*“, iar la subjonctiv tot ca la indicativ „să *ia*“ el şi ei şi „să *bea*“ el şi ei. Nu mai încape îndoială că e mai desluşit „să *ieie*“ şi „să *beie*“ el şi ei.

Tot astfel „să *deie*“, iar nu „să *dea*“ şi „să *vreie*“, iar nu „să *vrea*“ ca la indicativ.

Numai poeţilor li se iartă să se folosească fie de una, fie de alta dintre cele două forme, după cum cer ritmul şi rima. Pentru altă lume e literară forma mai potrivită cu regula generală.

Cînd vorba e însă de verbul *a sîmţi,* nu avem decît o singură formă. Unii zic, ce-i drept, *sîmţesc, sîmţeşti* şi *sîmţeşte,* fiindcă sunt de părerea că verbul e derivat de la substantivul *sîmţ,* ca verbul *albi* de la adjectivul *alb* ori verbul *ofta* de la interjecţiunea *oh !*. Adevărul e însă că *sîmţ* e rădăcina verbului întrebuinţată ca substantiv eterogen. Corect e deci numai *sîmţ, sîmţi, sîmte, sîmţim, sîmţiţi, sîmt,* să *sîmtă.*

Tot astfel verbul *vîrî* se conjugă regulat, iar *tîrî (tîresc* etc.) e neregulat, deşi nu suntem în stare să-l derivăm.

Verbul *crestez* e derivat din *creastă ;* sunt, cu toate aceste, români care zic „eu *crest*“ în loc de „eu *crestez*“. Avem deci atît verbe derivate, care se conjugă regulat, cît şi verbe pe care nu suntem în stare să le derivăm şi, cu toate aceste, se conjugă fie cu *ez,* fie cu *esc.* Şi verbele de felul acesta au să fie înşirate într-o gramatică bine cumpenită, şi tocmai de aceea păcătuiesc cei ce le sporesc abătîndu-se de la regula generală.

*

Rămîne, în sfîrşit, deosebirea între *stâng* şi *stîng.*

Fiind vorba de ortografie, bune sunt amîndouă formele. După ortografia stabilită de Academia Română, avem să scriem „eu *stâng*“ şi *„ei stâng“*, dar acea ortografie a fost stabilită în pripă şi votată de oameni, dintre care numai cîţiva sunt în stare să judece în materie de gramatică şi de aceea sunt mulţi cei ce nu ţin seamă de ea. Unii dintre aceştia scriu nu numai *stîng (focul),* ci şi *cînd, cîne, mînă* ori *lînă* în loc de *când, câne, mână,* ori *lână.* Mai bine decît Academia Română nu fac nici aceştia.

Într-un articol publicat în coloanele unui ziar din Bucureşti (sîmbătă 18 ianuarie 1924) de către unul dintre profesorii noştri universitari, ni se spune, „*că metodele aplicate de la legea lui Haret încoace au adus o* CONTINUĂ SCĂDERE A NIVELULUI CULTURAL *din toate şcolile secundare*“.

Eu mai adaug că, scăzînd în toate şcolile secundare, a scăzut nivelul cultural în toate amănuntele vieţii comune.

Făcînd o dare de seamă despre serbarea Anului nou, un oarecare reporter le spune cititorilor săi că *mitropolitul* a rostit în palatul ***metropolitan*** un discurs.

Altul publică în acelaşi număr al aceluiaşi ziar o notiţă despre modificarea *„legii* pensiilor“ şi în notiţă zice de patru ori *legei.* Tot în acel număr mai e vorba de reforma şcolară şi ni se spune *„reformei* atît de *dezbătută“*, apoi *„acestei* misterioase *reformă“*, „cunoscut *mai dinainte*“ (în loc de *„de mai-nainte“)* etc.

Între paginile publicate în zilele noastre sunt de tot puţine acele pe care nu găsim asemenea abateri de la firea limbii, iar aceasta nu pentru că cei ce scriu sunt lipsiţi de cuvenita pricepere, ci pentru că toată lumea aleargă în goana mare şi nu au oamenii timp să se şi gîndească atunci cînd scriu. E-nvederat că n-au timp nici să se oprească pentru ca să asculte cînd le spui că *metropolit* e episcopul care-şi are scaunul în metropolă, ori că substantivele feminine terminate-n *e* au a doua terminaţiune-n *i*. Chiar admiţînd cee ce le spui, ei nu admit că au greşit, ci spun că limba românească nu e încă isprăvită.

MĂRUNŢIŞURI. AŞEZAREA VORBELOR

Cei ce au citit lămuririle prin care am dat răspuns la întrebările puse de cititorul *Adevărului literar*, orişicine a rămas fără îndoială încredinţat că şi în ceea ce priveşte declinarea şi conjugarea, limba română e pînă în cele mai mici amănunte definitiv stabilită.

Rămîne să mai arăt că greşesc cei ce spun că ea nu e definitiv stabilită în ceea ce priveşte aşezarea vorbelor.

Mai nainte de a o face aceasta mai rămîne să dau răspuns la încă cîteva dintre întrebările ce mi-au fost puse.

Mă întreabă adică cititorul *Adevărului literar* dacă mai bine e *sub* ori *supt, de desubt* ori *de desupt, jertvă* ori *jertfă, vecinic* ori *veşnic*.

E învederat, că *supt* fiind participiul trecut al verbului *suge*, prepoziţiunea e *sub* ori *subt*, deci *şi de desub* ori *de desubt*. În rostirea românească însă *p* e atît de apropiat de *b*, încît foarte uşor ajungem să scriem una în locul celeilalte, ba chiar să eliminăm pe unul dintre ele cînd se-ntîlnesc. Scriem *sub*locotenent şi *sub*scriu, dar *presupun* în loc de *presubpun* şi *suprefect* în loc de *subprefect*.

Tot aşa ajungem să scriem *f* în loc *v*, ori *v* în loc de *f*.

Astfel românul zice *Sînta Scriptură, Sînta Mărie* ori *Sîn' Petru*. În slavoneşte însă *„sînt“* e *„sveti“*. În multe cazuri am făcut *f* din slavonescu *v* şi zicem *sfînt*, la plural *„sfinţi“*. Tot astfel au ajuns unii să scrie cînd *jertfă, jertvă*, cînd *vîrv*, cînd *vîrf*.

Nu e însă numai chestiune de rostire ori de ortografie dacă e să scriem *vecinic* ori *veşnic*.

Nici un român nu rosteşte *veşnic* ori *nişi*. Academia Română însă, voind să-i scape pe tipografi de supărătorul *i* scurt de la mijlocul vorbei, a stabilit să se scrie *ş* în loc de *ci*, deci să stropşim unele dintre vorbele dealtminteri nevinovate.

Cu totul alta e deosebirea dintre *duşmană* şi *duşmancă*.

Bine e şi una, şi alta. Pe cînd însă *duşmană* e adjectiv ca romăncă, franceză ori italiană, *duşmancă* e substantiv, ce însemnează o persoană ca *romăncă, franţuşcă* ori *italiancă*.

Mi s-a mai pus, în sfîrşit, întrebarea dacă bine e *sălaşe* ori *sălaşuri, vremi* ori *vremuri*.

Sălaş e vorbă împrumutată de la maghiari ca substantiv eterogen, iar substantivele eterogene au a doua terminaţiune fie în *e*, fie în *uri*, fulger-*fulgere*, fum-*fumuri*, muşuroi-*muşuroaie*, sloi-*sloiuri*. Excepţiune fac neologismele terminate în *i*, care azi au a doua terminaţiune *i*. În prima jumătate a secolului trecut unii scriau *principie*, alţii *principiuri*, azi toată lumea zice şi scrie *principii, municipii, panoplii*.

Pentru *sălaş* e mai potrivită forma în *uri, sălaşuri* ca *văgaşuri* ori *lăcaşuri*.

Nu tot aşa *vreme*, care e substantiv feminin terminat în *e*, deci cu a doua terminaţiune în *i* : „această *vreme*“, „acestei *vremi*“, „aceste *vremi*“, ca *pace, păci*.

Între substantivele terminate în *ă* sunt însă unele care au pluralul cu înţeles deosebit în *uri* : *rămuri, treburi, arămuri, mătăsuri, făinuri*. În acelaşi fel ne folosim şi de *vremuri*, ceea ce nu va să zică *timpuri*.

★

O doamnă oarecare publică un anunţ, în care se spune celor interesaţi că dînsa e *„Specializată în boli de femei de la Viena“*.

Orişicine-şi dă seama că e vorba de o doamnă *„specializată la Viena pentru boli de femei“*.

Orişicine ştie deci că nu femeile sunt de la Viena, ci specializarea a fost făcută acolo.

E deci învederat că nu din lipsă de pricepere, ci din pripire, s-au făcut două greşeli. Prima e că nu s-a ţinut seamă că *specializată* e participiul trecut al verbului *spe-*

cializa, deci adjectiv întrebuinţat ca atribut. *La Viena* nu poate deci să fie tot atribut : e complement pe lîngă *specializată* şi astfel *la Viena*, iar nu *de la Viena*. A doua greşală e că *la Viena* nu urmează după *specializată*, la care se raportă, ci după *femei*, ba mai e adăugată şi prepoziţiunea *de*, încît pare atribut al acestui substantiv şi în gîndul cititorului respectiva e specializată pentru femei *de la Viena*.

Tot aşa în galantarul unei prăvălii e expusă o unealtă cu inscripţia *„Aspirator de prav electric“*.

Orişicine-şi dă seama că nu pravul, ci aspiratorul e electric.

Iar alt negutător din Bucureşti îşi pune sub firmă vorbele : *„furnizorul Curţii regale şi princiare“*.

E învederat că vorbele aceste exprimă un neadevăr, căci „respectabilul“ nu e singurul furnizor al curţii. Noi nu avem apoi o singură curte, care e atît regală cît şi princiară, ci una regală şi alta princiară. Trebuia deci să se zică : *furnizor al* Curţii regale şi *al celei* princiare“.

Asemenea nepotriviri găsim în fiecare zi în coloanele orişicăruia dintre ziarele noastre, ba chiar şi prin cărţi scrise de oameni cu mare trecere. Nu e deci de mirat dacă mulţi cred că limba noastră nu e încă bine lămurită în ceea ce priveşte aşezarea vorbelor.

Adevărul e numai că nu suntem bine dumeriţi noi cei ce scriem ori citim cele scrise de alţii.

Nu mai încape nici o îndoială că-n propoziţiunea aşazisă directă afirmativă subiectul ocupă primul loc, iar în cea negativă locul prim îl ocupă fie subiectul, fie predicatul, după cum e pusă întrebarea : „*Ioan* vine“ ; „Nu *Ioan* vine“ ; „Nu *vine* Ioan“. Aceeaşi e aşezarea şi în propoziţiunile interogative : „*Ioan* vine ?“, „*Vine* Ioan ?“, „Nu *Ioan* vine ?“, „Nu vine *Ioan ?*“

Tot atît de neîndoios e că adjectivul şi substantivul fie la genetiv, fie cu propoziţiune urmează după substantivul la care se raportă ca atribute, iar numeralul şi pronumele au să fie aşezate înainte de substantiv : „Aceste trei *păduri* de brad frumoase ale statului“. Deoarece după substantiv sunt îngrămădite atributele ,putem să mutăm adjectivul prin inversiune înainte : „Acest frumoase trei păduri de brad ale statului“.

Neîndoios e şi că nu toate adjectivele pot să fie mutate înainte de substantivul la care se raportă, şi că, fiind substantivul articulat, articolul trece la adjectivul mutat înainte : „pădurile frumoase“ — „frumoasele păduri“.

Neîndoios mai e că numeralul cardinal nu poate să fie mutat după substantiv, iar pronumele demonstrativ, fiind mutat după substantiv, ia un *a*, iar substantivul ia articol : *acest cal, calul acesta, acestor oameni, oamenilor acestora.*

Aceeaşi siguranţă o avem şi-n ceea ce priveşte aşezarea complementelor, care sunt fie circumastanţiale, fie verbale (indirect ori direct). Unele au să fie aşezate înainte de verbul ori de adjectivul la care se raportă, iar altele după verb ori adjectiv : *cîntă bine, foarte mare, prea dulce, se poate oare ?*

Complementele circumstanţiale au să fie aşezate înainte de cele verbale, iar dintre aceste cel direct urmează după cel indirect. Nu „am dat cartea fratelui meu“, ci „am dat *fratelui meu cartea*“.

Orişice abatere de la aceste regule e inversiune mai mult ori mai puţin siluită, care-ntunecă înţelesul şi-l oboseşte pe cititorul care numai pe ghicite poate să înţeleagă.

Zilele acestea am citit în coloanele unui mare ziar : „Duminică, 20 ianuarie (compl. de timp aşezat prin iversiune înainte) *s-a ţinut* (predicat) în palatul Camerei de comerţ (compl. de loc) adunarea generală anuală a corpului (subiectul cu atributele lui) sub preşedinţia d-lui N. Butculescu (complement de mod despărţit prin subiect de predicat).“

Orişicine-şi dă seama că acest complement circumstanţial trebuia să urmeze după celelalte : *„s-a ţinut* în palatul Camerei de comerţ sub preşedinţia d-lui N. Butculescu *adunarea*“ etc.

Tot acolo am citit : „În lipsa locotenentului Filimon, din regimentul 4 pionieri, *de acasă*, ordonanţa acestuia, Pavel Schibon, a făcut foc în soba din camera ofiţerului, din strada Pieţei, fără să destupe coşul, şi s-a culcat“.

Orişicare cititor atent aşează-n capul său aceste vorbe potrivit cu firea cea adevărată a limbii : „Lipsind de acasă locotenentul Filimon din regimentul 4 pionieri, ordonanța acestuia, Pavel Schibon, a făcut în soba camerei din strada Pieței a ofițerului foc, fără ca să destupe coșul, și s-a culcat".

Gîndul meu nu e să fac o dare de seamă în ceea ce privește așezarea-n românește a vorbelor, ci să-i încredințez pe cititorii acestor lămuriri că sunt și ei în stare să așeze vorbele potrivit cu firea cea adevărată a limbii și că greșesc cei ce spun că e neisprăvită limba românească.

Am ținut să o fac aceasta pentru că cititorul *Adevărului literar,* pe lîngă toate celelalte, a mai cerut și să-i recomand o bună gramatică a limbii române.

*

Pentru ca să fie bună, cum cere cititorul *Adevărului literar,* gramatica limbii române are să cuprindă regulele privitoare la declinarea acelora dintre părțile de cuvînt care sunt declinabile și înșirarea excepțiunilor de la aceste regule.

Ea are să cuprindă regulele privitoare la conjugarea verbelor și înșirarea excepțiunilor de la aceste regule.

Mai are să cuprindă cuvenitele-ndrumări în ceea ce privește întrebuințarea vorbelor și mai ales a articolului, a prepozițiunilor și a conjuncțiunilor.

Are să cuprindă și regulele privitoare la așezarea vorbelor și la inversiuni îndeosebi.

Mai are, în sfîrșit, să cuprindă îndrumări bine întemeiate în ceea ce privește interpunctațiunea.

Îmi trebuie un timp oarecare pentru ca să mă încredințez dacă avem ori nu o asemenea gramatică pe care putem să o recomandăm nu numai zelosului cititor al *Adevărului literar,* ci și acelora dintre concetățenii noștri pe care guvernul îi silește să-nvețe limba română.

O GRAMATICĂ

Mi-a mai rămas să dau răspuns la întrebarea : Care e manualul de gramatică pe care putem să-l recomandăm atît pentru școlile noastre, cît și pentru cei ce nu știu și țin să-nvețe românește ?

Pentru orișicare om cu bun-simț e-nvederat că nici școlile primare, nici mai ales cele secundare n-au să ne dea scrietori, ci public cititor, oameni îndrumați a citi cu luare-aminte cele scrise de alții, dîndu-și seamă dacă vorbele sunt bine alese, bine întrebuințate și bine așezate Pentru școlarii care știu și nu mai au să-nvețe românește, lucrul de căpetenie e deci citirea însoțită de analiză logică, gramaticală și stilistică.

Pentru ca fortificarea inteligenței prin asemenea gimnastică intelectuală să fie cu putință, bucățile de citire adunate-n manual au să fie analizate de autorul manualului, și-n gramatică au să fie expuse pînă-n cele mai mici amănunte regulele aplicate-n bucățile de citire.

Dacă unele din aceste regule lipsesc, școlarul rămîne nedumerit și ia deprinderea de a trece cu ușurință peste cele îndoioase, deci chiar din școală e-ndrumat spre superficialitate — nu numai într-ale limbii, ci-n orișice lucrare.

Cîteva exemple.

Un oarecare cineva mi-a trimis la redacțiune o scrisoare, în care îmi pune întrebarea : „*Spate* au plural ? Acest substantiv e ambigen și asemănător cu *nume ?*"

E învederat că *spată* e așa-zisul *omoplat* și că nu numai omul, ci și orișicare vertebrat are două *spete.* Substantivul spată e deci feminin cu a doaua terminațiune în *e :* acestei *spete, spetei, spetele.*

Tot așa *spată* (în războiul de țesut), *spetei, spetele.*

Spate însă orișicare om are unul singur. Substantivul e deci masculin invariabil, ca *nume :* „*spatele* omului" și tot „*spatele* oamenilor".

Nefiind dumirit asupra acestei deosebiri, școlarul nu poate să-și deie seamă dacă în acest al doilea caz *spatele* e tot masculin ori plural e feminin.

Tot așa unii zic, ba chiar și scriu *foarfece* ori *foarfecă* în loc de *foarfeci,* articulat *foarfecele* și *foarfeca* în loc de *foarfecile* ori *cleștele mare* în loc de *cleștele mari.*

Nefiind dumirit asupra formei potrivite cu firea limbii, școlarul trece cu ușurință înainte.

Asistînd din întîmplare la un examen, am auzit pe unul dintre școlari spuind că broasca *țestoasă* are *cara-*

pace. El nu-şi dădea seamă că, *dacă* e *ţestoasă*, are *ţest*, căci nu ştia, poate, ce va să zisă *ţest*.

Acelaşi oarecare cineva mă mai întreabă: „Care e deosebirea între *florii* şi *florei*?"

Avem numele de bărbat *Florea*, numele de femeie Floare, substantivul comun *floare* (acestei *flori*, *florii* şi *florile*) şi substantivul *flora* (neologism), acestei *flore*, *florei*, *florele*.

Nefiind dumiriţi asupra acestor deosebiri, unii scriu *florii* în loc de *florei*, ba chiar şi *floarei* în loc de *florii* ca *moarei* în loc de *morii*, ori *şcoalei* în loc de *şcolii*, *cioarei* în loc de *ciorii*.

Încă mai adeseori se perde din vedere că numai numele de bărbaţi iau la genetiv şi la dativ articolul înainte: *lui Ioan*, *lui Teodor* şi scriu *lui Caliopi*, *lui Lili*, ba chiar *lui martie*, *lui Temps*, ba chiar *lui Congo*.

Ce face şcolarul în faţa unor asemenea abateri de la firea limbii, dacă nu e dumirit asupra regulelor gramaticale privitoare la ele?

„Îl dumireşte învăţătorul de pe catedră", vor fi zicînd unii dintre cititori.

Foarte greşit.

Manualul nu numai pentru şcolari, ci şi pentru învăţători are să fie îndrumător, căci vorba e ca-n toate şcolile îndrumarea să fie aceeaşi.

Cu atît mai vîrtos are să fie lămurită pînă-n cele mai mici amănunte gramatica pe care avem să li-o dăm celor ce nu ştiu şi doresc să-nveţe româneşte.

Cea mai de căpetenie dintre toate preocupările noastre culturale are deci azi să fie ca să le dăm tuturor putinţa de a se dumiri în toate amănuntele asupra limbii noastre.

Aceasta trebuie să o simtă, mai înainte de toate, Academia Română, care a fost înfiinţată anume pentru ca să ne dea o gramatică şi un dicţionar al limbii române.

Are s-o simtă Ministerul Instrucţiunilor Publice, care nu le dă nici învăţătorilor, nici profesorilor voie să se folosească în şcoală decît de manuale croite după programul stabilit de el şi aprobate de comisiunea alcătuită de el.

Au s-o simtă universităţile noastre, între profesorii cărora nu unul se bucură de mare autoritate în ceea ce priveşte studiul limbii române.

Are s-o simtă cu atît mai vîrtos corpul didactic, care, în fiecare zi, trebuie să-şi deie seamă cît de bine e să se poată folosi-n lecţiunile de limbă română de un manual bine cumpenit.

*

Mai nainte de a cerceta care ce-a făcut pentru ca să avem un asemenea manual, ţin să declar că *Gramatica limbii române*, pe cari am scris-o şi publicat-o, n-are să fie pusă-n rîndul celor recomandabile.

Am scris-o, înainte de toate, numai pentru cei ce ştiu româneşte şi fără ca să ţiu seamă de programul oficial, pe care-l socotesc lipsit de pricepere dăscălească.

Am zis apoi în prefaţă următoarele:

„Pornind din convingerea că deprinderea de a aplica regulele gramaticale pînă-n cele mai mici amănunte ale lor e începutul a toată disciplina intelectuală, deci temelia bunei rînduieli în lucrarea omenească de orişice fel, gîndul meu a fost să constat regulele privitoare la *sintaxa* limbii române, să le formulez potrivit cu înţelegerea celor dumiriţi asupra etimologiei şi să fac expunerea lor sistematică.

Înaintînd însă în lucrarea mea, m-am încredinţat din ce în ce mai îndeplin că sunt puţini cei îndeajuns dumiriţi asupra etimologiei. Am scris dar *Etimologia* aceasta ca pregătire pentru înţelegerea regulelor sintactice şi astfel m-am mărginit la ceea ce din punctul de vedere sintactic mi s-a părut de neapărată trebuinţă şi mi-am dat silinţa să le expun toate pe cît se poate de scurt."

Manuscrisul *Sintaxei*, gata de tipar, mi-a fost sechestrat de către comisarul de poliţie, care m-a arestat în ziua cînd România a intrat în război, dar nu mi-a mai fost restituit. *Etimologia* publicată a rămas deci un fel de crîmpei, care poate să le fie multora de folos, dar nu e ceea ce în împrejurările de astăzi ne este de neapărată trebuinţă.

Ce-a făcut Academia Română pentru lămurirea limbii române ?

Chiar cînd cu înființarea așa-zisei Societăți academice, unul dintre membrii societății, Timotei Cipariu, a scris și publicat o lucrare de neîndoioasă valoare asupra gramaticei limbii române, atît etimologie, cît și sintaxă.

Cîtva timp în urmă a publicat Academia Română un proiect de dicționar propus de Laurian și Massim, precum și un așa-numit *Glosar,* în care erau adunate vorbe primite mai demult din alte limbi în cea română.

Aceste publicațiuni n-au avut însă înrîurire hotărîtoare asupra mișcării noastre literare, căci numai puțini dintre scriitori și încă mai puțini dintre cititori au ținut seamă de ele.

Mult mai multă înrîurire n-au avut nici cele două începuturi făcute pentru publicarea așa-zisului *Magnum Etymologicum.*

Orișicît de interesante și de pline de învățăminte ar fi cele cîteva litere publicate de B. P. Hâjdău, publicul n-a fost îndrumat să le citească.

Încă mai puțin poate să fie vorba de înrîurirea lucrării d-lui A. Philippide, care era să facă a doua încercare.

Cînd a dat d-lui S. Pușcariu însărcinarea de a începe din nou un *Magnum Etymologicum,* Academia Română a stabilit o ortografie pe care Ministerul de Instrucțiune Publică a impus-o în toate școlile și pentru toate publicațiile într-un fel ori într-altul oficiale.

Aceasta a avut fără îndoială înrîurire hotărîtoare asupra mișcării noastre literare, nu însă atît în bine, ci mai mult în rău.

Noi avem adică două feluri de semne în scriere : unele fonografice, literele, și altele ideografice, așa-zisele semne de interpunctațiune. Academia Română s-a mărginit la stabilirea regulelor în ceea ce privește întrebuințarea semnelor fonografice, și a rămas ca de semnele ideografice să se folosească fiecare după bunul său plac, ceea ce se și întîmplă.

În același timp ortografia e arbitrară, Academia Română n-a ținut seamă de gramatică nici în ceea ce privește declinarea și conjugarea, nici în ceea ce privește derivațiunea și prin aceasta a zăpăcit atît pe școlari, cît și pe cei ce vor să-nvețe românește. Urmarea firească e că de ortografia Academiei se folosesc numai cei ce într-un fel ori într-altul sunt nevoiți s-o facă aceasta, și una din cauzele lipsei de disciplină intelectuală e fără îndoială și această ortografie arbitrară.

Doi dintre membrii Academiei Române, care sunt în același timp și profesori universitari, d-l A. Philippide și d-l O. Densusianu, au publicat fiecare cîte o gramatică a limbii române, și aceste au avut fără îndoială și ele înrîurire hotărîtoare asupra mișcării noastre literare.

*

Gramatica elementară a limbii române a fost publicată de d-l A. Philippide la 1897. E o carte de 387 pagini mari.

„Pentru istoriea limbii române — zice autorul în prefață — pe care mi-am propus s-o public (primul volum a apărut în Iași, 1894), aveam trebuință de o gramatică românească, unde să se găsească catalogate formele limbii comune, *înțălesurile* acestor forme și numeroase exemple. *Nici una* din gramaticile *de pînă acum* nu-mi putea face însă vreun serviciu, abstracție făcînd de aceea că formele se găseau ori fals, ori în puțin număr, ori fără sistemă înșirate, exemplele sunt din cale afară de neîndestulătoare : pentru scheletul unei forme se dau trei, patru cuvinte ca exemple și apoi un etcetera, iar pentru înțelesul formelor, în studiul căruia dealtfel gramaticii noștri au *copiat* numai *schematismul gramaticilor* raționale străine, ori franțuzești, ori nemțești, se dau, supt pretext de pedagogie, bucăți de lectură, de unde să-și aleagă, chipurile, elevul cele de trebuință. În schimb, *gramaticii* cei mai cu pretenție insistă asupra părții celei mai puțin fixate din limba noastră, asupra sunetelor, permițîndu-și — alături cu observații istorice care se potrivesc ca nuca în părete — să îndrepte și să reguleze din propria lor putere pronunțarea românească."

„Am fost nevoit atunci să-mi fac eu singur o gramatică și numai la ajungerea unui țel mai înalt."

Gramatica elementară a d-lui Philippide e deci o carte muncită cu multă pricepere, pe care au s-o cunoască pînă-n cele mai mici amănunte toți profesorii de limba română și mai ales cei ce se simt îndemnați a scrie în materie de gramatică românească, ea nu are însă să le fie recomandată nici școlarilor, nici celor doritori de a învăța românește, căci autorul nici nu s-ar fi simțit nevoit s-o scrie, dacă între *„gramaticile“* scrise de alții mai înainte ar fi găsit vreuna de care s-ar fi putut folosi.

Recomandabile nu pot să fie nici aceste gramatici, pe care d-l A. Philippide le-a studiat și le-a găsit pline de neajunsuri.

Rămîne deci ca între cele publicate de la 1897 încoace să căutăm pe cea recomandabilă.

E destul să-ți dai seamă despre rostul sublinierilor făcute de mine în partea citată din prefață și să mai citești și o pagină din carte pentru ca să fii încredințat că autorul e un om învățat, care multe știe și e priceput într-ale sale, dar nu e dascăl în înțelesul obișnuit al cuvîntului și are deprinderea de a-și spune părerile numai potrivit cu destoinicia de a înțelege a celor de seama lui.

D-l Philippide scrie *istoriea*. Noi ceilalți suntem deprinși a scrie *istoria* ca *bucuria, România* ori *potcovăria*. Suntem adică de părerea că femininele terminate-n *e* iau articolul după această terminațiune: *vulpea, cartea* ori *foamea*. Excepțiune fac cele terminate în *ie*, la care *e* e eliminat și articolul urmează după *i*. *Marie* — *Maria*, iar nu *Mariea*.

Poate că greșim. D-l Philippide are deci să ne dumirească de ce anume nu admite excepțiunea, căci în graiul viu nu se rostește *Mariea* ori *istoriea*.

Deschidem cartea la pag. 39, unde e vorba de declinarea substantivelor terminate în *e*. Aici ne sunt citate o mulțime de substantive în *ie*, dar nu ne spune nimic despre felul de a le articula.

Trecem la pag. 63, unde e vorba de articulare. Nici aici nu putem însă să ne dumirim. Autorul se mărginește a cita exemple și ne trimite la lămuririle date pe pag. 8.

În același fel rămînem nedumiriți cînd citim vorbele: „abstracție făcînd de *aceia*“ ?

Nu putem să ne dăm seama cum ajunge autorul să se folosească de pronumele *aceia* în înțeles feminin.

Deschidem cartea tot la pag. 63, unde e vorba de *aceluia, aceleia, acelora*.

Vorbind de *acei* și de *acele*, autorul ne spune că forma a doua *(celor* și *acelor)*, „pot avea *a*“. Nu aflăm însă, ce rost are acest *a*, care din *cel* face *acel, cela* și *acela*, din *cea* — *acea și aceea*, deci din *celor* — *acelor* și *acelora* (vezi pag. 8). Nu cumva e același *a* pe care-l avem în *aici* și în *aicia*, în *acolo* și în *acolea*, în *acasă*, în *tuturora* și în *multora*, ori în *căruia* și în *cărora*. E acest *a* parte de cuvînt? E sufix ori prefix? E particolă ca *vre-* în *vre-un* ca *va* în *care-va, cine-va, unde-va* ori ca *oare* în *oarecare*.

La pagina 160 găsim un prefix *a*, ca în *acopăr* ori în *alunec*. E același?

La pag. 180 îl găsim la o mulțime de adverbe. E altul?

Nevoia de a fi dumiriți e cu atît mai mare, cu cît alți „gramatici“ — dacă-mi aduc bine aminte Cipariu și Circa — au făcut încercarea de a ne dumeri. E ori nu e adevărat ceea ce au spus ei?

Gramatica elementară a d-lui Philippide e fără îndoială o adevărată comoară de constatări prețioase în ceea ce privește limba română, dar ea ne lasă în multe privințe nedumiriți, lucru dealtminteri foarte firesc, căci autorul n-a scris-o pentru cei ce nu sunt în stare să se dumirească ei înșiși prin sine.

Trebuie deci să vie cineva, care, profitînd de luminile învățatului profesor universitar de la Iași, să spună adevărurile potrivit cu destoinicia de a înțelege a școlarilor.

Între cei ce au făcut-o aceasta iese la iveală mai ales un alt profesor universitar, d-l M. Dragomirescu, care, în colaborare cu d-l Adamescu, unul dintre fruntașii corpului didactic secundar, a publicat un manual croit după calapodul stabilit de programul oficial.

Aprobat de Ministerul Instrucțiunii Publice, manualul acesta a fost mult întrebuințat în școlile noastre secundare, are deci să fie socotit în rîndul celor mai bune. Lipsit de neajunsuri nu e însă, şi de aceea iar alt profesor universitar, care e în acelaşi timp şi membru al Academiei Române, d-l O. Densusianu, a publicat şi el, în colaborare cu d-l docent Candrea un *Curs de limba română* — bucăţi de lectură şi gramatică pentru clasa III, secundară — carte croită tot după calapodul stabilit în programul oficial şi astfel aprobată de minister.

„*Am fost nevoit* să-mi fac eu singur o gramatică“, zice d-l A. Philippide.

D-l O. Densusianu n-o spune aceasta, dar e lucru de sine înţeles că, tot om de ştiinţă fiind, d-sa n-a putut să scrie un *Curs de limba română* fără ca să fi studiat mai nainte ceea ce scriseseră alţii asupra gramaticei române şi că n-ar fi fost nevoit să scrie ceea ce a scris, dacă ar fi găsit că sunt bine spuse toate cele scrise de alţii.

Cursul de limba română al d-lui O. Densusianu cuprinde cele din urmă lămuriri, pe care ni le dă asupra gramaticei române Academia Română printr-unul dintre membrii ei, care e în acelaşi timp şi profesor universitar. Dacă e deci vorba să ne dăm seamă care e cea mai recomandabilă dintre „gramaticile“ limbii române, nu putem să trecem cu vederea pe aceasta, care e fără îndoială cea mai bună dintre toate.

Întrebarea e însă, dacă e şi destul de bună atît pentru şcoală, cît şi pentru cei ce nu ştiu şi ţin să înveţe româneşte.

Răspuns la întrebarea aceasta avem să ne dăm făcînd o comparaţiune între *Gramatica elementară* a d-lui Philippide şi *Cursul de limba română* a d-lui O. Densusianu.

Mai nainte de a intra în amănuntele acestei comparaţiuni, e cestiune de bună-credinţă să fac constatarea că, pe cînd d-l prof. A. Philippide şi-a scris gramatica în toată libertatea, d-l prof. O. Densusianu s-a supus programului oficial, care e, precum am mai spus, lipsit de pricepere dăscălească.

Unul, rămîind om de ştiinţă, face constatări mai mult ori mai puţin bine precizate, iar celălalt, luînd asupra sa sarcina de dascăl, e nevoit să formuleze *definiţiunile* şi *regulele* pe care i le cere programul, şi cu care el, care după toate semnele niciodată nu le-a dat copiilor învăţătură, nu e şi nici nu poate să fie deprins.

Sunt pe cît de multe şi de felurite, pe atît de interesante asemănările şi deosebirile dintre gramatica d-lui Philippide şi cursul d-lui Densusianu, şi ar trebui să abuzez luni de-a rîndul de coloanele *Adevărului literar* pentru ca să le scot pe toate la iveală. Mă voi mărgini deci la cele ce privesc *declinarea* şi *conjugarea*.

DECLINAREA

Cele mai însemnate dintre manualele întrebuinţate-n şcolile noastre secundare pentru studiul limbii române au fost a lui Ieremia Circă, a lui G. Munteanu, a lui M. Străjanu, a lui Câmpeanu, a lui Neagoe, a lui Şt. Pop şi mai ales ale lui Ioan Manliu. Orişicît de deosebite ar fi fost într-unele privinţe, vederile exprimate în aceste manuale, citindu-le, rămînem încredinţaţi că-n româneşte nu sunt cu putinţă decît substantive terminate-n vocală, fie-n *u*, fie-n *e*, fie-n *ă*. Acelea care sunt rostite cu terminaţiunea în *a* ca *stea* ori *vîlcea* sunt în adevăr terminate-n *uă* şi tot terminată-n *uă* e şi vorba ZI. „Zori de *ziuă* se revarsă“, zice Alecsandri, şi mulţi zic şi *steauă*, *vîlceauă* ori *nuiauă* şi *şeauă*.

Ar fi deci să avem trei declinaţiuni : a substantivelor terminate-n *u*, a celor terminate-n *e* şi a celor terminate-n *ă*.

În declinarea nearticulată avem însă-n româneşte două şi *numai două* terminaţiuni : la *cele masculine*, una pentru singular şi alta pentru plural, iar la cele *feminine*, una pentru nominativ, acuzativ şi vocativ la singular şi alta pentru genitiv şi dativ la singular şi pentru toate cazurile la plural.

Avem deci în adevăr numai două feluri de a declina : cel masculin şi cel feminin.

Excepţiune fac numai substantivele — puţine — care au, ca *zamă* — *zămi* (genitiv) şi *zămuri*, TREI *terminaţiuni* ori ca *nume* — *o singură* terminaţiune.

Fie deci două, fie trei declinaţiuni, e destul să ştii terminaţiunea a doua pentru ca să faci corect declinarea substantivelor.

D-l A. Philippide deosebeşte trei declinaţiuni : I. substantivele terminate-n *ă ;* II. cele terminate-n *u* şi III, cele terminate-n în *e*. E însă de părerea că nu sunt două, ci trei, ba la unele chiar patru terminaţiuni ca *zeamă*, *„acestei zămi“*, vocativ *zeamo* şi plural *zămuri*.

Fiind vorba de declinarea I, autorul ne spune la pagina 2 :

„Substantivele în *eauă,* — *auă* (toate feminine afară de *beizadea* care e masculină după înţeles, şi de *cucuvea, farfara, haimana, mascara, rîndunea, turturea,* care sunt epicene), au perdut pe *uă* şi au rămas terminte la cazul I în *ea-a*. Forma 2 sing. şi plural este *le,* aninat la forma I : *stea-stele, para-parale*. Aici intră şi ziuă — zi — zile.“

Cu alte cuvinte vorbele ca *stea, para, canava, vîlcea* ori *zi* sunt puse şi ele-n rîndul celor terminate în ă. Adevărul este că sunt mulţi românii care rostesc adeseori pe *uă* şi nu se poate zice că greşeşte cel ce zice „se face *ziuă*“, „curge o *vîlcea*“, ori „o *şeauă*“.

D-l O. Densusianu deosebeşte şi el trei declinaţiuni, dar fiind (la pag. 207) vorba de declinaţiunea I, ne spune :

„§ 46. Această declinaţiune cuprinde substantivele feminine terminate-n *ă, a* şi *i, precum* şi cele masculine terminate-n *ă*“.

Cum rămîne şcolarul cînd dă peste vorbe terminate în *uă* şi mai ales cînd vede că articularea se face *steaua, paraua, ziua* etc ?

După gramaticele de mai înainte, substantivele terminate în *ă* au, ca regulă generală, a doua terminaţiune în *e*. Unele dintre ele, mai ales terminate-n *dă, gă, mă, nă, ră, tă,* au luat în mod neregulat a doua terminaţiune în *i*, iar cele terminate în *uă* au a doua terminaţiune în *le*. Neologismele încă neasimilate păstrează însă forma regulată în *e :* „cămară-*cămări*“, dar „cameră-*camere*, „depeşă-*depeşe*“, — „vamă-*vămi*“ dar „dramă-*drame*“.

E învederată importanţa terminaţiunii a doua, şi d-l Philippide umple zece pagini (14-21) des tipărite cu substantive terminate-n *ă* spre a le preciza terminaţiunea a doua, a treia şi a patra, dacă o au şi pe aceasta.

Aici găsim substantive, care au pluralul în *uri* ca *alămuri, mătăsuri, făinuri* ori *treburi*. Găsim substantive care sunt întrebuinţate numai la plural ca *iţe, icre, zimbre* ori *zori*. Găsim substantive terminate în *ă, care sunt masculine ca tată, papă* ori *popă,* şi iar altele care după înţeles sunt masculine dar în formă rămîn femenine ca *iscoadă, catană* ori *calfă*. Ni se spune că a doua terminaţiune e în *e* „cînd femeninul s-ar confunda cu un adjectiv masculin corespunzător : *învîrtită-învîrtite, scurtă-scurte, varză-verze* (nu *învîrtiţi, scurţi* ori *verzi)*. Cu toate aceste, în prefaţă găsim atît *gramatici* de la *gramatică,* cît şi *gramatici* de la *gramatic*. La pag. 18 *noră, soră* au cazul 2 s. şi pluralul *nurori, surori*.

Nu formulează d-l Philippide regula, dar îşi dă multă osteneală să adune material, pe temeiul căruia se pot formula regule.

D-l O. Densusianu trece repede înainte şi se mărgineşte pentru decl. I, la trei observaţiuni :

„§ 47. *Obs. I.* Unele substantive, în special nume de persoane ca *soră* etc., au pe lîngă vocativul în *ă* şi un vocativ în *o : soro*.

§ 48. *Obs. II.* Substantivele femenine terminate în *jă* şi *şă (coajă, uşă* etc.,), rostindu-se şi scriindu-se şi cu *je, şe,* se pot declina din cauza aceasta fie după decl. I-ia, fie după a III-a.

§ 49. *Obs. III.* Substantivul *tată* se declină la sing. sau după decl. I-ia, *tată, tatei* sau după decl. II-a : *tatăl-tatălui.“*

După aceasta autorul trece la declinarea II-a.

Cum rămîn bieţii de şcolari cînd dau peste substantive ca cele citate-n *Gramatica elementară ?*

Atît de grăbit e autorul, încît nu le mai spune-n § 47 şcolarilor şi că a doua terminaţiune pentru *soră* şi *noră* e *surori* şi *nurori,* deşi mulţi fac greşeala de a zice şi scrie *sorei* ori *norei, sorele* şi *norele*.

Are fără îndoială dreptate cînd ia pentru vocativ la singular substantivul nearticulat — ca-n alte limbi — dar scapă prea uşor cînd spune că numai *„unele* substantive, în special nume de persoane“ au şi un vocativ în *o*.

D-l Philippide, mai desluşit, ne spune (pg. 13) :

„Forma 3 (vocativ) o au numai acele care se pot în adevăr întrebuinţa la vocativ, şi nici aceste toate : *soro, copilo, vecino, doamno, popo,* apoi nume proprii, precum

Anico, Safto etc. Însă *mamă*. Și chiar la substantivele care pot avea *o, forma 1 este mai obicinuită pentru vocativ.*“

Cu alte cuvinte terminațiunea în *o* e ceva cu totul excepțional și aveau dreptate cei ce stăruiau ca d-l O. Densusianu că nu sunt în adevăr decît două terminațiuni în declinarea nearticulată.

Dacă însă așa este, îi zăpăcește autorul pe școlari cînd le spune că substantivele terminate-n *jă* și *șă* pot să fie luate și ca cele de decl. III. D-l Philippide le socotește în rîndul celor de decl. I.

Cum rămîne școlarul cînd dă peste substantive ca *moașe, cocoașe* ori *mătase ?* Zice : acestei *moșii,* acestei *cocoși* ori acestei *mătasi ?*

Tot atît de nedumerit rămîne în ceea ce privește substantivele ca *tinerețã, bătrînețã* ori *frumusețã ?*

Gramatica are să-l dumirească spunîndu-i care e forma literaricește admisă.

*

Trecînd la declinațiunea II, d-l Philippide ne spune că „unele sunt masculine la amîndouă numerele“ sau „altele sunt masculine la singular și femenine la plural *(eterogene)*“.

D-l O. Densusianu se mărginește la :

„§ 50. Această declinare cuprinde substantivele masculine și *neutre* terminate într-o consonantă sau în *u*.“

Care va să zică ceea ce pentru unul e *eterogen* pentru cellalt e *neutru*. Adevărul e că-n românește nu există substantive neutre, care nu sunt nici masculine, nici femenine, ci numai substantive *eterogene* sau *ambigene*, care sunt atît masculine (sing.), cît și femenine (pl.).

Nu mai puțin adevărat e că avem substantive *„masculine* și *neutre,* ci vorba e de substantivele masculine și de *cele neutre*“. Iar aceste nu sunt terminate în „consonantă sau în *u*“, ci *„fie*-n consonantă, fie-n *u*“, adecă-n consonantă *ori* în *u*.

Unui „reporter“ i se pot ierta asemenea abateri de la firea limbii, dar acela care scrie o gramatică are să cumpenească orișicare vorbă pe care o pune pe hîrtie.

Voind să se dumirească el însuși și să dumirească și pe alții asupra terminațiunii a doua, d-l Philippide umple 14 pagini des tipărite cu substantive terminate-n *u* ori în consonantă.

D-l O. Densusianu scapă cu o singură pagină, pe care declină substantivele *lup, băiat, socru, bou, sat, căpăstru, condei* și *zid.*

Era, cu toate aceste, apropiat gîndul de a le mai spune școlarilor și cel puțin atît că masculinele toate au pluralul în *i,* iar eterogenele îl au fie în *e,* fie în *uri* și numai neologisme în *i,* ca *principiu-principii,* deși *condei-condeie.*

Cum rămîne apoi școlarul cînd dă peste vorbe ca *oameni* ori *capete, capi* și *capuri.*

Sunt multe cele ce școlarul trebuie să știe, dacă e vorba să facă analiza rațională a celor citite de dînsul.

Nu e, între altele, adevărat că sunt în limba românească vorbe terminate-n consonantă. Scriem ori nu pe *u* de la sfîrșitul vorbei, românul adevărat îl rostește. De aceea am socotit că e de prisos a-l mai scrie și atunci cînd înaintea lui e o consonantă. După consonanta de la sfîrșitul vorbei se află în rostire un *u*, care sună întreg numai în cazuri ca *dop-u-l, văzînd-u-l, bătut-u-te-a,* etc.

Îl scriu însă atît d-l Philippide, cît și d-l Densusianu în vorbe ca *bou* ori *erou, puiu* ori *ciocoiu,* deci și în *sloiu* ori *mușuroiu* ori *roiu.*

Nu e însă în gramatică destul să-l scrii, ci e nevoie să și spui că acel *u* are să fie scris nu numai pentru că el e caracteristic singularului, ci și pentru că românul adevărat îl rostește — așa cum s-a deprins din neam în neam.

Regula generală e apoi că a doua terminațiune înlocuiește pe *u : zimbru — zimbri, plop — plopi, bou — boi,* nu însă și la substantivele masculine terminate-n *iu* (scurt). La aceste a doua terminațiune o avem eliminînd pe *u :* puiu — *pui,* ciocoiu — *ciocoi,* însă paiu — *paie,* sloiu — *sloiuri.*

Altă abatere de la regula generală se face în ceea ce privește substantivele terminate în *al, el, il,* în care *l* e eliminat : cal — *cai,* purcel — *purcei,* copil — *copii.* Nu însă și la neologisme : șacal — *șacali*, general — *generali*, fidel — *fideli*, dificil — *dificili*.

Ce face nenorocitul de școlar cînd dă peste asemenea nepotriviri ? Și mai sunt și altele, pe care le lăsăm la o parte, căci suntem nevoiți a trece la declinațiunea III.

Substantivele de declinațiunea III, toate terminate-n *e*, sunt parte masculine, parte femenine și toate au a doua terminațiune în *i*. Unele dintre ele sunt însă invariabile, adică au o singură terminațiune. Aceste sunt femenine afară de *nume*, care e eterogen.

Unele dintre ele se-ntrebuințează apoi numai la plural, altele numai la singular și iar altele au mai multe pluraluri cu deosebite înțelesuri ca lapte — *lapți* și *lăpturi*.

Peste aceste și peste alte asemenea amănunte, *Cursul de limba română* trece fără ca să ție seamă de ele, și d. O. Densusianu scapă cu jumătate de pagină declinînd substantivul masculin *frate*, cel femenin *vulpe* și eterogenul *nume*.

*

În mare nedumerire ne lasă cei doi academicieni în ceea ce privește articolul.

D-l Philippide distinge pe lîngă celelalte (pag. 63 — § 17) și pronume *determinative* ca *cel* — *cea*, *acel* — *acea*.

„Un pronume determinativ este articolul“ — zice apoi.

D-l Densusianu are trei feluri de articole : *enclitic*, *proclitic* și *nehotărît*.

Vorbind despre articolul enclitic (pg. 205, § 41) autorul ne dă trei regule :

„Regula I. 1. Articolul *l* se alipește de substantivele masculine sau neutre terminate-n *u* : *codrul*, *oul*. Dacă substantivul se termină într-o consonantă, se pune *vocala de legătură u* între substantiv și articol : *lup-u-l*, *melc-u-l*.“

Cum rămîne școlarul cînd citește ziceri ca *„nenorocitul de corăbier“*, în care articolul e alipit la adjectivul mutat prin inversiune *înaintea* substantivului la care se raportă ? ! Tot așa în loc de *„cîmpul verde“*, zicem adeseori *„verdele cîmp“*.

Nu înțeleg apoi nevoia de a-i prosti pe școlari, spunîndu-le că acel *u* organic e *„u de legătură“*. E destul să le spunem că *u* e rostit înainte de articol în toate împrejurările întreg ca-n *„aducîndu-mi aminte“*, *„văzutu-te-am“*, ori în *„căzutu-ni-a“* și în „Tot românul *plînsu-mi-s-a*“.

Adevărul este că noi n-am desființat pe *u* așa-zis mut, ci am încetat a-l mai scrie tocmai pentru că în cele mai multe cazuri e de sine înțeles.

Tot așa, fiind vorba de substantivele terminate în *a*, autorul îi prostește pe școlari spunîndu-le că înainte de articol se pune vocala de legătură *u* între substantiv și articol : *stea-u-a*, *bina-u-a*. Tot așa, *zi-u-a*.

Aici, fără îndoială, d-l Philippide are dreptate.

Dar mai e și că, după părerea amîndurora, genitivul și dativul articolului feminin nu e la singular *ei*, cum știam din gramaticele de mai înainte, ci *i*. Cum rămîn școlarii cînd citesc genitive ca *veseli-ei*, *bucuri-ei*, *Români-ei* ori *prosti-ei*. Nu cumva genitivul *i* al articolului se adaugă la nominativul substantivului ?

„Dar — zice d-l Densusianu — afară de articolul enclitic mai sunt și alte feluri de articole definite și anume *cel* și *al*. Acestea se numesc *articole proclitice* pentru că se pun *înaintea* cuvintelor.“

După priceperea mea de dascăl îmbătrînit bălăbănindu-se cu copiii, *cel* și *cea* e tot articolul enclitic adăugat la pronumele *ce*, iar *al* și *a* e același articol adăugat la *a*, despre care d-l Philippide vorbește la pag. 63, și nu-i adevărat că se pune înainte de substantivul la care se raportă. Cînd zicem *„casa cea* de piatră *a* vecinului“, nu numai *a*, ci și *cea*, precum și celălalt *a* tot la *casă* se raportă. Tot așa în *„Calul cel* sprinten *al* vecinei“ la *cal* se raportă articolul în toate trei formele. Adevărat e numai că *prin inversiune* putem să mutăm articolul și înainte de substantiv : *„Cea* mai frumoasă *a* noastră casă“.

Unul singur e articolul, dar în trei deosebite chipuri ne folosim de el. Din cele două gramatici ale academicienilor noștri nu ne putem dumiri cînd și cum se folosește românul de fiecare din cele trei forme.

D-l O. Densusianu mai are însă și un articol *nehotărît*, de care se folosește și la plural :

Nom. *niște* mame (frați)
Gen. Dat. *unor* mame (frați)
Acuz. *niște* mame (frați)

D-l Philippide ne spune însă că *un* nu e numai numeral și articol nehotărît, ci totodată și pronume, care la plural se declină articulat :

N. *unii* și *unele*
G. D. *unor, unora*
Ac. *pe unii, pe unele*

Adevărul e că *niște* e întrebuințat ca articol nehotărît la plural, se declină însă ca invariabil :

N. *niște* oameni
G. capetele a *niște* oameni
D. dau la *niște* oameni
A. pe *niște* oameni

Dealtminteri tocmai declinînd fără de articol ajungem să ne încredințăm că vocativ numai în declinarea articulată pot să aibă substantivele, ceea ce nici unul dintre cei doi academicieni nu ne spune.

*

Cu deosebire zăpăciți îi lasă pe școlari cele două gramatici cînd e vorba de declinarea numelor sau substantivelor așa-zise proprii. Zicem „mă duc la *Bîrlad*, „mă duc la *Brăila*“, „trec *Dunărea*“, dar „pescuiesc în *Dunăre*“, am fost la *Săcele*, la *București*, la *Galați*“, dar „am văzut *Săcelele, Bucureștii, Galații*“, ori *„Seliștea, Dragoslavele“*. Cînd avem și cînd nu avem să ne folosim de articol ?

Întru fericire pomenitul T. Maiorescu, care era și el atît profesor universitar cît și membru al Academiei Române, avea obiceiul de a le spune celor ce asistau la lecțiunile lui că *„vorba e un șir de sunete articulate, de care-n mintea noastră se leagă un înțeles convențional“*. Acest înțeles la *substantive* e o *noțiune*, iar la *adjective* și la *adverbe* o *notă*. Auzi ori citești vorba și, dacă știi românește, ești nevoit să te gîndești la înțelesul ce în mintea românilor se leagă de ea. Îndeosebi substantivul e *substantiv* pentru că are o anumită *substanță*, iar aceasta e *noțiunea* mai mult ori mai puțin abstractă ce-n mintea noastră e legată de el. *Numele* însă — așa-zis propriu — nu are substanță. Cînd auzim ori citim un nume ne gîndim la un om individual hotărît, la o ființă bineștiută, la o localitate anumită, la un munte, la un rîu. De nume nu se leagă o noțiune, nici un înțeles, ci o reamintire, *o idee* cu desăvîrșire concretă. „Nu e numele — zicea T. Maiorescu — decît un fel de etichetă pusă pe o ființă ori pe un lucru pentru ca să o deosebim de toate celelalte, care sunt de același fel.“ *Cezar* poate să fie *om, cîne, cal, leu* din menagerie, locomotivă, vapor, orișice, dar totdeauna un anumit și singur.

Ținînd seamă de acestea, ne este învederat că *pronumele* nu ține loc de substantiv, ci de *nume*, adică *individualizează*. Substantivul ne reamintește *noțiunea abstractă*, adică însușirile *comune* unui anumit șir de ființe ori de lucruri de același fel. Numele ne reamintește și însușirile *individuale*. Pronumele pus pe lîngă un substantiv ori întrebuințat de sine stătător e deopotrivă cu numele : *eu, acest* om, *cineva, careva*, casa *mea* etc.

Trecîndu-le aceste cu vederea, amîndoi academicienii cad în păcatul de a nu face deosebire între *vorbă* și *cuvînt* și *parte de cuvînt*, deși una va să zică *a vorbi*, alta *a cuvînta* iar alta a *zice* ori *a spune*. De asemenea nu fac deosebire între *nume* și *substantiv*. D-l Philippide declină numele de botez și la plural. D-l Densusianu nu le declină, dar nici nu le spune școlarilor dacă și cînd pot numele să fie întrebuințate și la plural, care e deosebirea între numele de botez, cele de familie și cele de dinastii ca *Basarab* (Basarabul, Basarabii), *Mușatin, Bourbon* ori *Habsburg*, și cum ne folosim de numele de localități, de rîuri, de țări etc. De ce zicem „Plec *la Paris*“, dar *„în* Franța“.

Cu toate aceste, numai fiind dumeriți asupra pronumelor putem să ne dumirim în ceea ce privește *vocativul* și să înțelegem de ce au dreptate cei ce spun că nu avem numai cinci cazuri, ci și un caz *prepozițional*.

Ştim cu toţii că numele de persoane, precum şi substantivele care însemnează persoane, au la acuzativ *pe :* „văd *pe* Ioan, *pe* Maria, *pe* fratele tău, *pe* sora ta".

Pronumele, ţinînd loc de nume, au şi ele la acuzativ pe acest *pe : pe* care, *pe* cine, *pe* acesta etc.

E însă învederat că în propoziţiunea *„Ioan a văzut* PE *Teodor pe* ***cîmp***", *Ioan* e la nominativ, *Teodor* la acuzativ, dar ***cîmp*** nu e nici la nominativ, nici la acuzativ, ci la un caz pe care nici în *Gramatica elementară,* nici în *Cursul de* ***limba română*** nu-l găsim.

Dar rămîne să ne mai dumirim şi în ceea ce priveşte conjugarea.

CONJUGAREA. MODURILE IMPERSONALE

Avînd să dau răspuns la întrebarea care dintre manualele de gramatică pe care le ştiu e recomandabil celor ce ţin să se dumirească asupra limbii române, am făcut din punctul de vedere al declinării comparaţiune între *Gramatica elementară* a d-lui prof. A. Philippide şi *Cursul de limba română* al d-lui prof. O. Densusianu.

Rămîne să mai fac acum comparaţiune şi-n ceea ce priveşte conjugarea.

După îndrumătorii gramaticali de mai nainte ai noştri, verbele sunt unele *tranzitive* ce *bat* (pe cineva) ori *culeg* (ceva), iar altele *intranzitive* ca *stau* ori *sar.*

Cele tranzitive au trei forme : *activă (bat), pasivă (sunt bătut)* şi *reflexivă (mă bat) ;* cele intrazitive numai în înţeles impropriu pot să fie întrebuinţate şi ca tranzitive (mi-am *stat* în oştire *anii)* ori *(„sare gardurile").*

D-l Philippide spune că verbele sunt fie *active* (pag. 74), fie *pasive* (pag. 128), fie *reflexive* (pag. 138).

D-l prof. O. Densusianu le vorbeşte pe pag. 248 şcolarilor despre „Verbe *active* şi *pasive, tranzitive* şi *intranzitive.* Verbe *auxiliare".*

În capitolul acela găsim definiţiunile :

„Se numesc *verbe tranzitive* acele verbe care pot avea după ele *compliment direct"* şi

„Se numesc *verbe intranzitive* acele verbe care pot avea după ele numai un complement indirect şi care răspund la întrebarea unde ? de unde ? încotro ? etc."

Citind aceste definiţiuni, şcolarul rămîne cu desăvîrşire zăpăcit.

El nu poate să-şi dea seamă dacă verbele care sunt *active* sunt totodată ŞI *pasive,* nici dacă verbele *tranzitive* sunt ŞI *intranzitive.*

Încă mai puţin poate să-şi dea seamă dacă *verbele active şi pasive* pot ori nu să fie totodată *şi tranzitive ŞI intranzitive.*

După definiţiunea dată de autor, şcolarul nu poate să-şi dea seamă ce va să zică *verb tranzitiv* ori *intranzitiv,* dacă nu e dumirit asupra sintaxei, ca să ştie ce va să zică complement *direct* ori *indirect.*

Nu e apoi adevărat că complementul direct urmează după verb, nici că verbele intranzitive *numai* complement indirect pot să aibă. Chiar definiţiunea ne spune că complementul poate să răspundă şi la întrebări ca „unde ?", „de unde ?" ori „încotro ?" În propoziţiunea *„Datoria* şi-o face omul cumsecade în toate împrejurările" complementul direct se află *înainte* de verb, iar în propoziţiunea *„sare gardurile"* verbul intranzitiv are complement *direct.*

Cum rămîne şcolarul ? Sunt ori nu şi pentru el *verbe active şi verbe pasive ?* Aveau ori nu dreptate cei ce mai nainte îi spuneau că verbul poate să aibă *„formă* fie *activă,* fie *pasivă" ?*

Chiar şi în *Cursul* d-lor Densusianu şi Candrea li se mai spune :

„Se zice că un verb este la *forma activă* cînd subiectul propoziţiunii face lucrarea arătată de acest verb. Un verb este la *forma pasivă,* cînd complementul face lucrarea arătată de verb, iar subiectul sufere această lucrare, făcută de complement."

Dacă aşa este, de ce li-au vorbit autorii şcolarilor despre VERBE *„tranzitive şi intranzitive" ?*

În graba lor cea mare, autorii şi-au formulat *definiţiunile* cu o uşurinţă neiertată într-un manual didactic.

Tot aşa pe pag. 251 e VORBA *„verbe reflexive",* iar nu de FORMA *reflexivă,* şi li se dă şcolarilor drept exemplu verbul „*se rostogolesc*“, deci un verb *tranzitiv* întrebuinţat ca „*se îmbracă*“ în forma reflexivă.

Sub § 175 (pag. 249) autorii le mai spun şcolarilor :

„Verbele auxiliare româneşti sunt *a fi* şi *a avea*. Se mai socoteşte ca auxiliar *a voi,* care serveşte la conjugarea viitorului“.

Adevărul e că toate trei sunt verbe de care românul se foloseşte *şi* ca auxiliare. În propoziţiuni ca „ESTE Dumnezeu“, „*A fost* odată un împărat“ ori „*Ai* dreptate“ verbele sunt predicate. Chiar şi autorii zic „un verb ESTE la forma activă“ şi „un verb ESTE la forma pasivă“, adecă se folosesc de *este* în loc de *se află,* care e verb tranzitiv întrebuinţat în forma reflexivă.

*

Verbul e întrebuinţat de poporul român şi de cei mai însemnaţi dintre scriitorii români în zece moduri deosebite dintre care *patru* sunt *impersonale* şi *şase personale.*

Rostul modurilor impersonale e ca verbul să poată fi întrebuinţat şi ca substantiv, ca adjectiv ori ca adverb.

Ca substantiv e întrebuinţat verbul fie la *infinitiv,* fie la *supin.* Infinitive avem unul scurt, *a cînta,* şi altul lung, *cîntare.* Cel scurt îşi păstrează caracterul de verb şi *ţine loc* de substantiv, iar cel lung nu se mai întrebuinţează azi decît ca substantiv abstract terminat în *e* cu a doua terminaţiune totdeauna în *i.* De aceea infinitivul scurt are complement *a cînta* BINE, iar cel lung are atribut, *cîntare bună.* Tot numai ca substantiv abstract e întrebuinţat şi supinul *cîntat,* dar acesta e de genul eterogen, cu a doua terminaţiune fie în *e,* fie în *uri,* şi are înţeles mai abstract decît infinitivul. Una e *culegerea* strugurilor şi alta *culesul* viei.

Ca adjectiv e întrebuinţat verbul la *participiu,* iar participii avem două : *prezent* şi *trecut,* cel prezent, *arător,* cu înţeles activ, iar cel trecut cu înţeles pasiv, *arat.* Cel ce ară e *arător,* iar pămîntul e *arat,* cel ce seceră e *secerător* iar lanul e *secerat.*

Ca orişicare adjectiv, participiul poate să fie întrebuinţat şi ca substantiv, precum şi ca adverb, dar cel prezent îşi păstrează caracterul activ, iar cel trecut caracterul pasiv : „*Silitorul* e vrednic de laudă“ şi „*Bătutul* se plînge“, „*Spusa* mea e adevărată“.

Ca adverb, deci ca complement pe lîngă vreun adjectiv, participiul numai în legătură cu prepoziţiunea *pe* poate să fie întrebuinţat : „uimitor DE frumos“, „minunat DE mare“.

Ca adverb şi numai ca adverb e întrebuinţat verbul la *gerunziu,* CÎNTÎND, VĂZÎND, ALERGÎND, DORMIND.

După părerea d-lui Philippide sunt numai două moduri impersonale : *infinitivul* (pag. 122) şi *participiul* (125). Supinul lipseşte, deşi în mai multe rînduri ni se spune că participiul trecut are înţeles pasiv, iar *gerunziul* e luat drept *participiu prezent.*

D-l Densusianu ne spune pe pagina 242 :

„§ 166. Cînd zicem :

«*umblînd* şi *alergînd* cu picioarele», sau «umblînd în pas *alergător*», sau «are picioare bune de *alergat*», întrebuinţăm forme ale verbului, *umblînd, alergător, alergat,* care ne arată în general felul cum este sau cum lucrează fiinţa sau lucrul despre care se vorbeşte. Una din aceste forme, *alergător,* se poate deci întrebuinţa şi ca adjectiv : altă formă, ca *alergat,* se întrebuinţează ca substantiv, căci ne arată felul lucrării *întocmai* ca infinitivul.

Aceste forme ale verbului se numesc *participii.*

§ 167. *Indicativul, condiţionalul, subjunctivul* şi *optativul* se numesc *moduri personale,* pentru că schimbă forma după persoana care vorbeşte, către care se vorbeşte sau despre care se vorbeşte.

Infinitivul şi *participiul* se numesc *moduri impersonale,* pentru că nu-şi schimbă forma după persoane.“

Cu alte cuvinte moduri impersonale şi pentru d-l Densusianu sunt numai două, *infinitivul* şi *participiul,* şi vorbele *umblînd, alergînd* şi *alergat* sunt *participii.*

Afirmaţiunea e făcută cu pripire.

D-l Philippide ne arată la pag. 122 că avem *pentru prezent* un infinitiv lung : *aflare, cădere, alergare* şi *ascuţire,* şi altul scurt : *a afla, a cădea, a alerga, a ascuţi.*

La pag. 125 apoi, vorbind despre *trecutul* infinitivului, ne mai spune :

„Se formează cu infinitivul prezent al verbului *sînt*, întrebuinţat ca auxiliar, şi *participiul trecut pasiv* al verbului, a fi *aflat, căzut, ales, ascuţit*".

Care va să zică participiul trecut e adjectiv cu înţeles PASIV : *bătut* e cel ce a suferit bătaia, strugurele e *cules*, lanul e *secerat*.

ALERGAT în înţeles *activ*, cum d-l Densusianu l-a întrebuinţat în „picioare bune de ALERGAT", nu poate dar să fie participiu trecut, cum nu sunt la participiul trecut vorbele-n ziceri ca *„răsăritul* soarelui", *„cîntatul* cocoşilor", *„bătutul* porumbului", *„culesul* viilor", *„seceratul* grîului" ori în „slugă pe *mîncat* şi pe *băut*".

Tot atît de puţin pot să fie participii vorbele *aflînd, căzînd, alergînd* ori *ascuţind*, care în româneşte numai ca adverbii pot să fie întrebuinţate şi anume ca complemente fie de mod („vine *cîntînd*"), fie de timp ori de cauză (*„făcîndu-şi* datoria, omul e mulţumit de sine însuşi").

Mi-e apoi foarte greu să înţeleg cum trecutul infinitivului *„a fi aflat"* poate să fie format cu participiul trecut *pasiv*.

Să zicem : „A-ţi FACE datoria e o mulţumire, dar încă mai mare mulţumire e a-ţi fi FĂCUT datoria".

E învederat că atît infinitivul prezentului *a face*, cît şi infinitivul trecutului *a fi făcut* e luat în înţeles *activ*. Cum poate *„participiul trecut PASIV"* să ne dea un înţeles ACTIV ?

Verbul *face* e tranzitiv, are deci şi forma pasivă. Care e inifinitivul trecut al verbului acestuia la forma pasivă ? Dacă prezentul *indicationului* e *„sunt* făcut", iar imperfectul *„eram* făcut", subjonctivul e *„să fiu* făcut", iar trecutul *infinitionului* nu poate să fie decît „A FI FĂCUT".

Pentru noi oamenii de rînd care ştim româneşte şi judecăm în materie de limbă fără de preocupări ştiinţifice, e învederat că numai acest infinitiv trecut al formei pasive e format cu *„participiul trecut PASIV"*. De aceea, fiind vorba de om, zicem „a fi *făcut*", iar fiind vorba de lume, zicem *„a fi făcută"* de Dumnezeu. Nu mai încape deci nici o îndoială că *participiul trecut pasiv* e adjectiv care se concordă cu substantivul la care se raportă, după gen, număr şi caz.

Nu se concordă însă şi infinitivul trecutului la forma *activă*, căci *făcut* în cazul acesta nu e „participiul trecut *pasiv"*, ci supinul, deci un substantiv eterogen care numai la genitiv ori cu prepoziţiune poate să fie întrebuinţat ca atribut.

Văzînd lucrurile aşa, mi-e foarte greu să înţeleg cele spuse de cei doi profesori universitari şi academicieni despre modurile impersonale ale verbului.

Cum ar putea să înţeleagă şcolarii ori cei nevoiţi să înveţe limba românească ?

Un participiu trecut, care e cînd adjectiv în înţeles pasiv, cînd substantiv cu înţeles activ pus alăturea cu un participiu prezent, care numai ca adverb poate să fie întrebuinţat, e fără-ndoială de neînţeles.

Mai rămîne să ne dumirim şi-n ceea ce priveşte modurile personale.

MODURILE PERSONALE ALE VERBULUI. ÎNCHEIERE

Mai nainte de a încheia ţin să declar din nou că gîndul meu e numai să dau răspuns la întrebarea : Care dintre manualele de gramatică, pe care le avem, poate să le fie recomandat atît şcolarilor pentru studiul limbii române, cît şi celor ce ţin să-nveţe româneşte ? Critică nu fac, ci mă mărginesc a expune elementele de judecată, pe temeiul cărora orşicine poate să-şi dea răspunsul.

Nedumiririle pe care le-am avut eu, în ceea ce priveşte declinarea şi modurile impersonale ale verbului, nu au să fie hotărîtoare şi pentru alţii. Îndeosebi d-nii Densusianu şi Candrea vor fi avînd dreptate, dar o spun aceasta aşa că eu am rămas nedumirit şi încredinţat că nedumiriţi au să rămîie şi şcolarii care sunt nevoiţi a se folosi de *Cursul de limba română* publicat de d-lor cu aprobarea Ministerului de Instrucţiune Publică.

Tot nedumirit am rămas în multe cazuri şi în ceea ce priveşte modurile personale ale verbului.

După gramaticii de mai nainte, moduri personale sunt în româneşte *şase*: 1. *indicativul* (aflu), 2. *subjunctivul* (să aflu), 3. *optativul* (aş afla), 4. *imperativul* (află, nu afla), 5. *concesivul* (voi fi aflînd) și 6. *prezumtivul* (aș fi aflînd).

D-l Philippide mai are și un mod, căruia îi zice „*Actio instans trecut*“ (eram să vorbesc).

D-l prof. O. Densusianu în § 167 ne spune că *indicativul, condiționalul, subjunctivul* și *imperativul* se numesc *moduri personale,* dar la pag. 241 aflăm că condiționalul și optativul sunt același mod ; ba în § 161 autorul admite și un *prezumtiv* (oi fi adus), de care însă în conjugarea verbelor (pag. 243-246) nu ține seamă. Rămîn deci în adevăr numai patru moduri personale.

Deoarece atît modurile, cît și cele șapte timpuri se derivă unele de la infinitiv, altele de la indicativul prezentului și iar altele de la supin, pentru ca să poți conjuga în românește un verb, nu e destul să-i știi infinitivul, ci trebuie să mai știi și prima persoană a prezentului la indicativ precum și supinul : *lua, iau, luat ; cădea, cad, căzut ; frige, frig, fript ; lucra, lucrez, lucrat ; vorbi, vorbesc, vorbit ; coborî, cobor, coborît.*

Aceasta d-l Densusianu nu li-o spune școlarilor.

Nu le spune nici că verbele derivate sunt unele de conjugarea-ntîi, altele de conjugarea a patra. Cele de conjugarea-ntîi au prezentul indicativului în *ez,* iar cele de a patra în *esc.* Cu atît mai puțin le spune că sunt și excepțiuni.

Acele dintre verbele de conjugarea întîi, care înainte de terminațiunea infinitivului au o vocală ca *muiare, tăiere, înviere* ori *mîngîiere,* deși de obicei sunt rostite cu terminațiunea b. în *ere* (în loc de *are),* au infinitivul scurt totdeauna în *a* accentuat. Cu toate aceste, persoana a treia atît la singular, cît și la plural pentru prezentul indicativului nu e *ă,* ca la celelalte verbe de aceeași conjugare, ci în *e : moaie, taie, mîngîie.* Cele în *ez* fac excepțiune ca *înviază.*

Altă regulă generală e că subjunctivul are la persoana a treia a singularului *e* unde indicativul are *ă* și *ă* unde indicativul are *e : ară — să are, șade — să șadă, face — să facă, doarme — să doarmă.* Zicem însă *moaie — să moaie, taie — să taie, mîngîie — să mîngîie.*

Aceeași abatere să face și-n ceea ce privește acele dintre verbele de a patra, care au o vocală înainte de terminațiunea infinitivului : *suie — să suie,* dar *grăiește — să grăiască.*

Verbele de conjugarea a patra, care la infinitiv sunt rostite cu terminațiunea în *î,* n-au la persoana a treia pentru prezentul indicativului *e,* ci *ă : coborî — coboară, vîrî — vîră,* dar *tîrî — tîrește.* Subjunctivul are deci să fie *să coboare, să vîre.*

La verbele de conjugarea-ntîi, persoana a treia are atît la singular, cît și la plural aceeași terminațiune : „el și ei *cîntă*“, „el și ei *înviară*“, „el și ei *taie*“. Celelalte verbe au însă pentru prima persoană a singularului și a treia a pluralului aceeași terminațiune : „eu și ei *șed*“, „eu și ei *scriu*“, „eu și ei *dorm*“. Excepțiune fac cele rostite cu terminațiunea în *î :* „el și ei *coboară*“, dar „eu și ei *tîresc*“.

Imperativul e-n românește pentru persoana a doua a singularului la afirmativ pentru verbele de conjugarea I și pentru cele de a patra rostite la infinitiv în *î,* precum și pentru cele în *esc,* deopotrivă cu persoana a treia a indicativului prezent : *ară* tu, *taie* tu, *lucrează* tu, *coboară* tu, *vorbește* tu.

Pentru verbele de a doua și pentru cele de a patra imperativul e deopotrivă cu a doua persoană a indicativului : *șezi* tu, *dormi* tu.

Excepțiune fac verbele *azi, du* și *fă.*

Pentru negativ toate verbele au imperativul și infinitivul la fel : *ară* — nu *ara, taie* — nu *tăia, lucrează* — nu *lucra, coboară* — nu *coborî, vorbește* — nu *vorbi, șezi* — nu *ședea, dormi* — nu *dormi, zi* — nu *zice, du* — nu *duce, fă* — nu *face.*

Verbele de conjugarea a treia au ca regulă generală și la afirmativ aceeași terminațiune ca la negativ : alege — nu *alege, scrie* — nu *scrie.*

Toate aceste școlarii nu le află din *Cursul de limba română* al d-lui Densusianu, dar le găsesc în bucățile de citire pe care nu sunt în stare să le analizeze și astfel sunt îndrumați spre superficialitate și spre ușurință.

Îndrumarea aceasta li se dă însă și printr-unele dintre cele ce li se spun în *Cursul de limba română.*

Vorbind (pag. 120) despre imperativul verbelor de conjugarea a treia, d-l Philippide citează, între altele, verbele următoare :

„g. Coace, coase, cunoaşte, descoase, întoarce, răscoace, recunoaşte, roade, scoate, stoarce, toarce.

h. vinde.

i. *ajungi,* alege, atinge, coace, creşte, culege, cunoaşte, *curgi,* descinge, distrage, drege, frige, frînge, încinge, înfige, înfrînge, împinge, împunge, întinge, întoarce, înţălege, învinge, linge, *mergi,* mulge, naşte, ninge, paşte, petrece, *plîngi,* prelinge, rage, răscoace, recunoaşte, resfrînge, respinge, retrage, scoate, scurge, sparge, stînge, stoarce, străpunge, stânge, suge, şterge, toarce, *treci,* unge“.

Care va să zică între şasezeci şi unu de verbe, *cinci* au pentru persoana a doua a singularului la imperativ persoana a doua a indicativului — ca cele de conjugarea a doua, iar celelalte 57 au forma infinitivului tot ca la negativ.

Cu toate aceste, *Cursul de limba română* ne dă (pag. 245) ca exemplu pentru stabilirea regulei generale verbul *treci,* adică unul, care după d-l Philippide face excepţiune de tot rară. Astfel nenorociţii de şcolari rămîn cu impresiunea că nu e nici o deosebire între verbele de conj. II şi cele de III conjugaţiune şi că trebuie să zicem *alegi, culegi, cunoşti, scrii,* iar nu cum ne spune d-l Philippide.

Pe pag. 237 mai citim :

„§ 145. *Imperfectul* arată o lucrare care se făcea în trecut, dar care nu se isprăvise. Ex. «cocoşul *dormea* într-un vîrf de copac».

§ 146. *Perfectul simplu* arată o lucrare care s-a săvîrşit *în trecut.* Ex. «cocoşul *dormi* într-un vîrf de copac».“

Cu alte cuvinte, mai desluşit, imperfectul e *prezentul trecutului* şi arată o lucrare *continuată atunci,* iar perfectul simplu e *trecutul prezentului* şi arată o lucrare săvîrşită *acum,* deci nu în *trecut.* Se poate zice că „cocoşul *zbură* în copac“, dar nu prea putem zice că „*dormi* cocoşul în vîrf de copac.“

„§ 147. *Perfectul compus* arată de asemenea o lucrare ce s-a săvîrşit în trecut. Ex. «cocoşul *a dormit* într-un vîrf de copac».“

Vorba „de asemenea“ nu are aici nici un rost. Adevărul, e, că *trecutul compus e nehotărît :* cocoşul *a dormit* *fie* acum, *fie* în trecut.

Citim apoi în § 168 (pag. 243) :

„PERFECT SIMPLU

Sing.	Adun-ai	tăc-ui	trec-ui	fug-ii
	„ -aşi	„ -uşi	„ -uşi	„ -işi
	„ -ă	„ -u	„ -u	„ -i
Plur.	„ -arăm	„ -urăm	„ -urăm	„ -irăm
	„ -arăţi	„ -urăţi	„ -urăţi	„ -irăţi
	„ -ară	„ -ură	„ -ură	„ -iră.“

Cu toate acestea, pe pag. 244 citim :

„MAI MULT CA PERFECT

„Sing.	Adun-asem	tăcu-sem	trec-usem	fug-isem
	„ -aseşi	„ -seşi	„ -useşi	„ -iseşi
	„ -ase	„ -se	„ -use	„ -ise
Plur.	„ -asem	„ -sem	„ -usem	„ -isem
	„ -aseşi	„ -useşi	„ -useşi	„ -iseşi
	„ -ase(ră)	„ -use(ră)	„ -use(ră)	„ -ise(ră).“

De ce pune autorul pe acel *(ră)* cu atîta sfială între paranteze ? Noi ceilalţi dintre muritorii români suntem deprinşi a ne folosi de el, ca la perfectul simplu, *la toate* persoanele pluralului.

Dacă greşim făcînd-o aceasta, d-l prof. O. Densusianu are să ne arate desluşit de ce n-avem să zicem „noi văzuse*răm*“, „voi văzuse*răţi*“ şi „ei văzuse*ră*“ fără de paranteze.

Tot aşa trebuie d-sa să motiveze toate cele discutabile, pe care le afirmă-n *Cursul de limba română.*

Să nu ni se spună că programul oficial n-o cere, ba, poate, chiar nici n-o admite aceasta.

Nu mă-ndoiesc că cei mai mulţi dintre cititori îmi vor da dreptate, dacă voi zice că atît profesorii universitari, cît şi membrii *Academiei Române* sunt mai presus de programele oficiale şi n-au să se supună la programe care nu-i iartă să spună ceea ce după propria lor convingere, sunt datori a spune.

D-l profesor Philippide, care nu s-a supus programului oficial, scrie în mai multe rînduri, „partea *întîia*“, „declinaţiunea *întîia*“ ori „conjugarea *întîia*“.

D-l profesor O. Densusianu scrie însă „partea *întîiu*“, „declinaţiunea *întîiu*“ ori „conjugarea *întîiu*“, nu se supune deci la autoritatea mai bătrînului său coleg.

Bine face, căci în adevăr acel *a* de la sfîrşitul vorbei *întîi* nu are nici un rost.

În româneşte adecă vorba *„întîi“* nu e numeral, ci adjectiv. Zicem *întîia“, „mai întîiu“, „cel mai întîiu“*. Adjectivul e aşezat după substantivul, la care se raportă „omul *bun*“, „femeia *bună*“, poate însă să fie mutat prin inversiune şi înainte de substantiv, şi-n cazul acesta în articolul substantivului : „bun*ul* om“, „bun*a* femeie“. Putem deci să zicem „întîi*ul* om“ şi „întîi*a* femeie“, dar nu şi „om*ul* întîi*ul*“ ori „femei*a* întîi*a*, cum zicem „omul al doile*a*“ ori femeia a dou*a*“, căci în cazul acesta *a* de la sfîrşitul numeralului nu e articol, ci *a* despre care d-l Philippide ni-a vorbit fără ca să ne dea cuvenitele lămuriri.

Greşeşte însă şi d-l profesor Densusianu cînd scrie „partea întî*iu*“, căci *u* e caracteristica masculinului. Scriem „omul *întîiu*“, dar nu putem să scriem şi „femeia *întîiu*“. Coresi scrie „partea *întîiă*“ cum scriem „coloarea *vişinić*“ şi, dacă acest *ă* s-a perdut în curgerea vremurilor, nu putem să-l înlocuim cu masculinul *u*.

Va fi avînd ori nu d-l prof. Densusianu dreptate, e învederat că nu numai şcolarii, ci chiar şi mulţi dintre scriitorii noştri rămîn nedumiriţi şi unii dintre dînşii scriu „partea *întîia*“, iar alţii „partea *întîiu*“, ceea ce nu e bine.

Atît în ceea ce priveşte întrebuinţarea articolului şi declinarea substantivelor, a numelor şi mai ales a pronumelor, cît şi în ceea ce priveşte conjugarea verbelor *Cursul de limba română* ne lasă adeseori în nedumeriri de felul acesta. Multe sunt apoi şi lămuririle pe care ar trebuie să ni le deie şi nu ni le dă.

Urmarea firească e că şcolarii, folosindu-se de manualul acesta, sunt rău îndrumaţi, iară cei ce nu ştiu bine româneşte sunt cuprinşi de foarte greşitul simţămînt că limba românească nu e încă definitiv formată.

N-aş fi deci de bună-credinţă, dac-aş zice că bine fac cei ce fie-n şcoală, fie afară de şcoală se folosesc de manualul acesta. Cine ştie vreun altul, pe care-l socoteşte mult mai recomandabil, săvîrşeşte o faptă vrednică de laudă spuindu-ne-o aceasta.

„REALITATEA“ ROMÂNEASCĂ

Sunt acum cincizeci de ani, fiind însărcinat să le dau tinerilor de la Liceul „Matei Basarab“ lecţiuni de filosofie, m-am pus pe muncă să-mi pregătesc aşa-zisul curs. Cînd vorba e adecă să luminezi pe alţii, nu e destul să ştii carte, ci ai să te mai şi dumireşti ce anume poţi să le spui celor adunaţi să te asculte şi mai ales cum să-ţi dai pe faţă ştiinţa.

Învăţasem din cărţi nemţeşti ceea ce ştiam şi aveam să-mi predau ştiinţa-n româneşte, iar gîndirile ce-n mintea românului se leagă de vorbele româneşti nu se potriveau deloc cu cele legate de vorbele nemţeşti.

Era — înainte de toate — că nu li se pot face lecţiuni de psihologie ori de logică celor ce nu sunt bine dumiriţi asupra noţiunii ce se leagă de vorba *„realitate“* şi m-am încredinţat că-n româneşte nu există expresiune *adevărată* pentru noţiunea aceasta.

Noi, puţinii, care ne-am îndulcit învăţînd carte prin şcoli străine, ne-am deprins, ce-i drept, cu vorba „realitate“ şi ne-am sporit comoara de gîndiri cu noţiunea ce-n mintea altora se leagă de ea; milioanele de români neaoşi nu ştiu însă ce va să zică „realitate“ şi astfel în mintea lor nu se leagă nimic de vorba aceasta.

Aveam deci să caut vorba de care se foloseşte românul în loc de „realitate“, şi să-mi dau seamă de înţelesul ce-n mintea tuturora se leagă de ea.

Vorba aceasta e fără îndoială „aievea“, după felul de a gîndi al românului cele „reale“ sunt în „aievea“.

Noi cei dumiriţi asupra limbii româneşti ştim însă că e mare deosebire între ceea ce gîndim cînd zicem „realitate“ şi ceea ce spunem cînd zicem în „aievea“.

„Realitate“ e ceea ce într-un fel oarecare este ori dăinuieşte, ceea ce intră în fiinţă ori trece fie chiar şi numai pe o clipă prin fiinţă, iar în „aievea“ e ceea ce se iveşte, chiar şi numai părînd a fi, dar nu e „într-aiurea“, nici vis, nici închipuire, nici plăsmuire, nici vedenie.

Pentru mulţimea celor îndrumaţi spre superficialitate ceea ce e „realitate“ e şi în „aievea“ şi ceea ce e-n „aievea“ e „realitate“. Puţinii cititori ai acestor lămuriri date de mine sunt însă oameni, care-şi dau seamă că o mulţime din cele „reale“ nu sunt în „aievea“ şi o mulţime din cele ce ni se arată în „aievea“ nu sunt realităţi“.

Presiunea atmosferică e fără îndoială o „realitate“, dar în „aievea“ nu este, că nu se dă nici într-un fel pe faţă; noi oamenii n-o simţim deloc. Mai vîrtos „realitate“ e mişcarea pămîntului, dar în „aievea“ de asemenea nu e. Sunt multe, de tot multe, „realităţile“ care nu ni se arată în „aievea“. Muncă mereu încordată şi nesfîrşită bătaie de cap s-a cerut pentru ca să născocim uneltele optice ori acustice, care ne ajută să vedem ori să auzim ceea ce fără de ele e pentru noi ca şi cînd n-ar fi, şi iar alte unelte am născocit pentru ca electricitatea să se dea pe faţă, ici într-un fel, colo într-altul.

Tot aşa curcubeul, apele morţilor ori aurora boreală sunt în „aievea“, fără ca să fie „realităţi“, şi e plină lumea de lucruri în „aievea“, care n-au fiinţă reală.

Apropiindu-ne-n drumul nostru de un tei înflorit, uleiul volatil ce se revarsă din florile de tei pătrunde în nasul nostru şi simţim plăcutul miros al acelor flori. Fiziologii ne-ncredinţează că greşesc cei ce iau mirosul acela drept însuşire a florii. Ceea ce simţim noi ca miros nu e nici uleiul volatil, nici combinaţiunea chimică pe care el o produce în nasul nostru, ci efectul produs de aceasta în nervii olfactici ai noştri. Mirosul nu e ceva real, o însuşire a florii, ci un rezultat al funcţiunii nervoase, ceva ce nu numai ni se pare, ci ni se arată în aievea.

Tot atît de învederat e că gustul portocalei, așa cum îl simțim noi, nu e o însușire a portocalei, ci rezultatul perturbațiunii chimice ivite-n nervii gustativi ai noștri.

Trecînd în întunecimea nopții peste o cîmpie întinsă, nu se ivește nimic împrejurul nostru. Deodată însă la oarecare depărtare se produce o descărcare electrică, și peste puțin, vedem fulgerul și-n urmă auzim tunetul. Atît fulgerul, cît și tunetul sunt efecte ale stărilor produse de descărcarea electrică-n nervii noștri, optici și-n cei acustici, și noi nici n-am vedea, nici n-am auzi nimic dacă descărcarea electrică s-ar fi produs la prea mare depărtare.

După felul de a gîndi al românului, cele ce se desfășoară împrejurul nostru sunt în „aievea" numai în virtutea efectelor ce produc în sistemul nostru nervos, și gîndirea omenească purcede numai din cele ce ni se arată în aievea, iar ceea ce nu se ivește nu e nici cum, n-are ființă, e ca și cînd n-ar fi. Gînd, fie noțiune, fie idee, e numai ivirea, pe care o *luăm aminte* ori ne-o *aducem aminte*, rămășița așa-ziselor senzațiuni.

Deoarece fiziologii deosebesc cinci feluri de nervi senzitivi, ne-am deprins a deosebi și cinci feluri de simțuri. Mai avem însă și simțul mușchilor, prin care ne dăm seamă despre greutatea corpurilor, simțul caloric și simțul intern.

N-am ajuns încă, pe cît știu eu, să ne dumirim care anume sunt nervii prin mijlocirea cărora ne dăm seamă dacă un lucru oarecare e greu ori ușor, cald ori rece. Mai bine dumiriți nu suntem nici asupra nervilor care ne ajută să simțim propriile noastre stări trupești ori sufletești. Ni-e însă mai presus de toată îndoiala că nici cele ce se petrec în lumea ce ne-ncongiură, nici propriile noastre stări trupești ori sufletești nu le luăm aminte decît dacă ele produc perturbațiuni în nervii noștri.

Nu însă orișice perturbațiune nervoasă i se impune luării-aminte.

Nu simțim nici bătăile propriei noastre inimi, nici zvîcnirea sîngelui ce se varsă prin trupul nostru. Întreaga funcționare normal continuată a organelor noastre trupești se petrece fără de știrea noastră. Simțim, adecă luăm aminte numai diferențele ce se ivesc, abaterile de la funcționarea normală : dacă inima bate mai tare ori mai slab decît de obicei, dacă sîngele e prea năvalnic ori prea potolit, dacă vreunul dintre organe se precipită ori se oprește-n funcționarea lui.

Tot astfel, din lumea ce ne-nconjură, luăm aminte numai diferențele : ceea ce e constant, mereu la fel, ni-e ca și cînd n-ar fi deloc. În aievea ni se impun nu cele ce sunt, nici cele ce se petrec intrînd în ființă ori trecînd prin ființă, ci numai diferențele ce se ivesc în starea nervilor noștri.

În aievea ni se arată lucrurile și dacă, fiind diferențele prea mici, ne ajutăm cu unelte acustice, optice ori electrice, și microscopul ori analiza spectrală scoate la iveală numai cele ce în adevăr sunt.

Diferențe se pot ivi-n starea nervilor noștri și-n somn, în urma unei stări mai mult ori mai puțin bolnăvicioase, cum e hipohondria, fiind hipnotizați ori căzînd în extaz ca așa-zisele medii spiritiste. În asemenea cazuri aiurim, visăm, avem vedenii, lucrurile ni se arată *ca-n aievea,* nu însă *în aievea.*

Lumină cu desăvîrșire viuă ni se revarsă deci asupra vieții sufletești după ce ne-am dat seamă că pe așa-zisul ecran al cinematografului lucrurile ni se arată în aievea, iar nu *ca-n aievea.*

Orișicît ne-am zbate, nu ne rămîne-n cele din urmă decît să admitem că cele desfășurate-n film sunt lucruri în adevăr petrecute.

Voind să reproducă-n alții stările sale sufletești, autorul a plăsmuit cele ce-n gîndul lui trebuia să le spună pentru ca ei să gîndească și să simtă cea ce dînsul voiește.

Un om priceput într-ale cinematografiei își închipuiește pe temeiul acestei plăsmuiri pînă-n cele mai mici amănunte *scenariul.*

Pînă aci toate sunt numai gîndite.

Marele măiestru, urzitorul filmului, ia asupra sa sarcina de a ni le arăta toate în aievea. A lui faptă e filmul, prin care ajungem să vedem la București cele ce s-au petrecut fie-n Germania ori în Franța, fie-n Rusia, în Italia, ori în Anglia, fie chiar în America.

Chiar mai mult decît atît.

Regizorul alege vederile, decorul, costumele și actorii. El hotărește mișcările, grupările, gusturile și mimica celor intrați în scenă. El dispune de aparat și de operator și regulează lumina după bunul lui plac, iar obiectivul aparatului și placa ori pelicula fotografică sunt mai sensibile decît retina celui mai ager ochi omenesc. E deci peste putință să vedem cu ochii noștri atît de amănunțit cum lucrurile se ivesc pe ecran, și nici unul dintre genurile de artă nu se poate ridica la aceeași înălțime ca cinematograful sub stăpînirea regizorului măiestru.

După felul de a gîndi al românului, care nu are vorbă adecvată pentru „realitate“, cele desfășurate în lumea ce ne-nconjură sunt deopotrivă cu cinematograful, au pentru noi ființă numai dacă și cum ni se arată-n aievea.

*

Toate aceste sunt rezultate ale analizei ce făceam — sunt acum cincizeci de ani — asupra noțiunii ce-n mintea românului se leagă de vorba „aievea“, care stă-n legătură strînsă cu multe vorbe din limba românească.

Rezultatele acestea nu se potriveau cu vederile mele de mai nainte. Eram deci, firește, frămîntat de vii nedumiriri și nu mai puteam să scap de temerea ca nu cumva să fi pornit pe o cale greșită. Orișiunde mă aflam și orișice făceam, eram nevoit să mă gîndesc la aceste, ca să scap cît mai curînd de-ndoielile ce mă chinuiau. După cîteva luni de zile însă guvernul s-a retras și mi-am dat și eu dimisiunea. Spre altele dar și iară și iarăși spre altele am fost nevoit să-mi îndreptez gîndirea, deși niciodată n-am perdut nădejdea că, mai curînd ori mai tîrziu, voi găsi răgaz spre a mă dumeri îndeplin. Au trecut însă anii și zecile de ani, și iată-mă ajuns să mă tem că n-o să mai am parte de asemenea răgaz și să mă mîngîi cu nădejdea că între azi numeroșii dascăli mai tineri se va ivi mai ici, mai colo, cîte unul, care va duce mai departe scrutările pe care mie nu mi-a fost dat decît să încerc a le face.

Între multele milioane de români, care au luat parte la plămădirea limbii românești, au fost mulți oameni înțelepți, a căror înțelepciune s-a păstrat în înțelesul ce se leagă de vorbele de care ne folosim cu toții — în virtutea deprinderii.

Nu se cere decît oarecare bun-simț pentru ca să-ți dai seamă despre zăpăceala ce se produce-n capete cînd te folosești de vorbe streine alăturea de cele românești fără ca să-ți fi dat silința de a lămuri înțelesul fiecăreia din aceste vorbe. Sunt deci încredințat că nu unul, nici cîțiva, ci mulți dintre cei ce le vor fi citit acestea vor fi stăpîniți de îndemnul de a porni pe calea, din care pe mine nevoile vieții m-au silit să mă abat.

Vorba e să ne dumirim dacă e ori nu e și o gîndire românească.

NOTIȚA ÎNTÎRZIATĂ

Luni și iar luni de zile au trecut de cînd și azi, și mîine citesc mai prin coloanele ziarelor, mai pe afișe lipite pe ziduri, că în ziua cutare se va reprezenta la teatrul cutare comedia *Bărbierul din Sevilla* și n-am fost în stare să mă dumiresc ce fel de bărbier e acela care e *„din Sevilla“*.

Noi românii am luat adică din neam în neam deprinderea de a ne folosi de prepozițiunea *în* cînd e vorba de țări, de continente, de insule, îndeobște de mai mari ori mai mici întinderi de pămînt și de prepozițiunea *la* cînd vorba e de orașe, de sate, îndeobște de localități. Zicem dar *mă duc în Franța și viu din Franța,* dar mă duc *la* Paris și *viu de la Paris.* Numai românul care și-a perdut simțămîntul de limbă poate să zică *mă duc în Paris* ori *viu de la Franța.* Deoarece dar Sevilla nu e țară, nici ținut, ci oraș ca toate orașele, pe românește bărbierul acela nu e *din,* ci *de la* Sevilla. Acesta e un lucru, asupra căruia pentru cei ce știu românește nu mai încape nici o discuțiune.

S-a întîmplat, ce-i drept, că unul dintre fruntașii vieții noastre literare, nemulțumit cu numele Barbu *Ștefănescu* și-a plăsmuit numele Barbu *Delavrancea,* pentru cei deprinși a vorbi românește un barbarism, căci Vrancea nu e nici oraș, nici sat, ci un vestit colț de țară și astfel nimeni nu poate să fie „de la“ Vrancea, ci vrîncenii toți sunt *din* Vrancea. Dacă însă un fruntaș și-a permis un barbarism, nu urmează ca alții, fie traducători, fie directori de teatru să-și permită altul făcîndu-l pe bărbierul acela „din Sevilla“ cînd e el în adevăr de la *Sevilla.*

Dar se vor fi găsind oameni sfătoși care se simt îndemnați a zice : „De ! *din,* fie *de la Sevilla,* gaură în cer nu se face, tot acolo vine : înțelege oricine de care anume bărbier e vorba“.

Nu ne este însă iertat să pocim limba noastră vorbind așa.

Dacă voi zice *vin din Dorohoi — din Roman, din Bacău* ori *din Brăila,* oricare român înțelege că din județul Dorohoi, Roman, Bacău, ori Brăila viu, iar nu *de la* (orașul) Dorohoi, Roman, Bacău ori Brăila.

Pe ghicite n-avem să vorbim, căci folosindu-ne de vorbe după cum ne taie capul, îndrumăm și pe alții să se abată de la firea limbii și jertfim cea mai prețioasă particularitate a graiului românesc, minunata preciziune, prin care el se ridică mai presus de multe alte limbi.

Te pomenești însă că-n comedia aceea nu e vorba de un bărbier fie *din,* fie *de la* Sevilla.

Alecsandri pune pe Herșcu Boccegiul să vîndă *marfă de Livand,* adică marfă cum se produce în *Livand.* Tot așa vorbim de *cașcaval de Penteleu,* de *brînză de Brăila,* de *vin de Drăgășani, modă de Paris,* ori de *papugiu de București* ori de *salam de Sibiu,* pe care-l „fabrică“ cîrnățari la Azuga ori la Rîmnicu-Vilcii. Prepozițiunea *de* în toate aceste cazuri nu arată proveniența, ci calitatea specifică, felul.

Una e pentru cei ce știu românește *marfă de Brașov,* pe care pot să mi-o cumpăr și la Ploiești ori la Brăila, și alta *marfă de la Brașov,* care poate să fie produsă și-n Silezia ori în Moravia.

Pe mine mă bate gîndul că în comedia aceea vorba e de un *Bărbier de Sevilla,* adică de unul cum sunt numai cei de la Sevilla, și cum nu-i găsești nici la Paris, nici la Londra, nici mai ales la București, decît poate ca copii „fidele“ ale celor de la Sevilla.

În notițele de prin ziare și pe afișele lipite pe pereți are, cu toate aceste, să se zică și de aici înainte *Bărbierul din Sevilla.* Tot așa prin ziare avem să citim *Știri din*

Țară, iar mai jos *din Ploiești, din Galați, din Craiova* — și așa mai departe.

Iar aceasta, pentru că limba e *organism viu*, care se schimbă de azi pe mîine.

Ei, nu-i adevărat ! românii, care nu și-au perdut simțămîntul de limbă, n-au să zică niciodată nici *mă duc în Galați*, nici *plec la Bucovina*.

LIMBA NOAUĂ

Un observator, care se subscrie „Budai Deleanu", luînd în coloanele numărului 13 al *Gîndirii* din Cluj — tot sub titlul *Limba noauă* — notă despre cele publicate de „Miron Costin" în *Săgetătorul* asupra acelora dintre scrietorii noștri care nu sunt ieșiți din mijlocul poporului român, îi socotește pe aceștia drept un fel de traducători ai propriilor sale opere. Admițînd că asemenea traduceri sunt făcute de obicei într-o românească noauă, e de părerea că traducătorii ar face mai bine dacă s-ar mărgini a lua parte la viața culturală română numai *ca public*.

Miron Costin arătase că cum acei scrietori își dau în petec cînd vorba e să-ntrebuințeze prepozițiunile *la* și *în*. Budai Deleanu constată că ei își dau în petec și fiind vorba de alte prepozițiuni, precum și de articularea substantivelor și mai ales a numelor de orașe, de sate, de rîuri, de localități în genere.

Ne luăm voia de a constata că nici Budai Deleanu n-a spus tot ceea ce se poate spune în cestiunea aceasta.

Singure prepozițiunile *la* și *în* sunt pentru cei ce nu știu bine românește un fel de nesecate izvoare de păcate.

Noi, care n-am învățat limba românească, ci ne-am pomenit vorbind românește, zicem : *la pădure, la miezul nopții, la multe mă gîndesc, la toți* și *la toate le place, se vinde la toată lumea, la mulți ani, la bine și la rău*, pe *la prînz* și încă multe de aceste. Traducătorul propriilor sale opere stă zăpăcit și nu poate să se dumirească cum ajungem noi să ne folosim de aceeași prepozițiune pentru o expresiune adverbială de loc, apoi pentru una de timp, pentru una de scop, ba chiar și pentru formarea dativului. El se folosește deci de vorba aceasta mai mult pe ghicite, și ar trebui să umplem multe pagini, dac-am voi să înșirăm toate felurile în care ne pocește limba folosindu-se de prepozițiunea *la*. Astfel, noi zicem „*la* 1848“, dar „*în* anul 1848“, „*la* vară“, dar „*în* iulie“, și, cu toate aceste, „*la* 5 iulie“, zicem „*la* Crăciun“, dar „*în* ajunul Crăciunului“ și „*în* ziua de Crăciun“. El le ia și de-a-ndoaselea.

Încă mai rău se-ncurcă avînd să se folosească de prepozițiunea *în*.

Noi zicem „*în casă*“, „*în față*“, „*în dosul*“, ba chiar și „*în vîrful* casei“, ne oprim „*în pragul* casei“, „stăm *în fața* cuiva“, „îi spunem adevărul *în față*“ și-l „lovim *în față*“, mergem „*în* frunte“, „stăm *în* mijloc“ și „rămînem *în* coadă“, „*în* gîndul nostru se petrec multe, care *în* adevăr nu sînt cu putință“, „vorbim *în glumă*“, „*în bătaie* de joc“, „*în zadar*“ ori „*în pilde*“, stăm „*în picioare*“, spunem că „episcopul se urcă *în scaun*“, „batem cuiul „*în cap*“, „purtăm jalba *în proțap*“, „luăm *pălăria-n cap*“ și „sacul *în spinare*“, „atîrnăm *traista-n cui*“, „avem *ghetele în picioare*“.

Cel ce nu și-a petrecut copilăria în mijlocul poporului român mult are să citească și multă silință are să-și deie pentru ca să ieie încetul cu încetul deprinderea de a se folosi de această prepozițiune potrivit cu firea cea adevărată a limbii noastre.

POȘTA REDACȚIUNII

Unul dintre simpaticii noștri cititori ni-a adresat o scrisoare în care ne zice :

„Vă rog să binevoiți a mă lămuri asupra următoarelor chestiuni :

1. Cînd se-ntrebuințează pronumele posesiv *lui* și cînd *său ?*
2. Ce deosebire este între *cuvînt* și *vorbă ?*
3. Ce deosebire este între cuvintele *flexibile* și *variabile ?*
4. De ce *foame, sete, foamete, fiere* etc. sunt *flexibile*, dar nu și *variabile ?*

Răspunsul — adaugă cititorul — vă rog a-l da sub forma unui articol în *Adevărul literar*, pentru a fi spre folosul a cît mai mulți.“

Mai cere același cititor și altele ; chiar și dacă n-ar fi însă decît acesta, articolul cerut ar fi prea lung, încît numai puțini și-ar lua inima-n dinți ca să-l citească ! Ne vom mărgini deci să dăm de data aceasta răspuns numai la prime doauă întrebări.

I

La prima întrebare răspunsul nostru e că deosebirea între *lui* și *său* e aceeași ca între reflexivele *îi* și *își* ori între *el* și *sine*.

Pe lîngă pronumele personale *eu, tu, el* și pentru feminin *ea,* noi românii avem și pronumele *mine, tine* și-atît pentru masculin, cît și pentru feminin *sine.*

Eu și *tu* sunt vorbe indeclinabile de care ne folosim numai ca subiecte în propozițiune. Nu putem, de exemplu, să zicem nici „Un om ca *eu*" ori „Unul ca *tu*", nici „M-a văzut pe *eu*" ori „Te-a văzut pe *tu*", ci suntem nevoiți a zice : „Un om ca *mine*", „Unul ca *tine*", „M-a văzut pe *mine*" ori „Te-a văzut pe *tine*".

El însă pentru masculin și *ea* pentru feminin se declină deopotrivă cu articolul. D. e. :

Cine cumpără ? *El* ori *ea.*
A cui e vina ? A *lui* ori a *ei.*
Cui îi vorbim ? *Lui* ori *ei.*
Pe cine chem ? Pe *el* ori pe *ea.*

În același fel se declină pronumele *mine, tine* și *sine.* D. e. :

Cine ? Unul ca *mine.* Unul ca *tine.* Unul ca *sine.*
A cui ? A *meu* ori a *mea,* a *ta,* a *sa.*
Cui ? *Mie, ție, sie.*
Pe cine ? Pe *mine,* pe *tine,* pe *sine.*

Nu se cere prea multă pricepere pentru ca să ne dăm seamă că atît *el* și *ea,* cît și *mine, tine* și *sine* la genitiv sunt întrebuințate ca pronume posesiv : *lui, ei, meu, tău, său* și *sa.*

Avem deci pentru persoana întîi și pentru a doua cîte un singur pronume posesiv, *meu* (mea) și *tău* (ta), iar pentru persoana a treia două deosebite : *lui* (ei) și *său* (sa).

E-nvederat că, pentru oameni care judecă, aceste două pronume posesive deosebite n-au să fie întrebuințate în același înțeles, căci unul dintre ele ar fi de prisos.

Zicem : „Petru *îi* cumpără *lui* Pavel ceva" și „Pavel își cumpără *sie* ceva".

Zicem : „Ioan *îl* judecă pe *el*" și „Ioan *se* judecă pe *sine*".

Zicem deci și : „Bărbierul rade barba *lui*" și „Bărbierul rade barba *sa*". Tot așa zicem : „Popa a plecat cu dascălul

și-a întîlnit în drum pe soția *lui,* care venea cu soția *sa*", deci cu preuteasa.

O mai învederată lămurire asupra deosebirii dintre *lui* și *său* nu prea e cu putință.

*

Nu mai puțin învederat e că *vorbă* și *cuvînt* nu pot să fie întrebuințate în același înțeles. În gîndul oamenilor care-și dau seamă despre rostul vorbelor de care se folosesc, deosebirea între *vorbă* și *cuvînt* e cam aceeași ca între *tramă* și *pînză* ori ca-ntre *copac* și *pădure.*

În introducerea *Evangheliei lui Ioan* se zice : „La început era *cuvîntul* și *cuvîntul* era la Dumnezeu și Dumnezeu era *cuvîntul*".

Vorba grecească *logos* e deci tradusă cu româneasca *cuvînt* și n-am putea să zicem : „La început era *vorba* și *vorba* era la Dumnezeu și Dumnezeu era *vorba*".

Tot așa n-am putea să zicem : „Am *vorbele* mele de a face ori a nu face ceva", în loc de a zice cum se zice : „Am cuvintele mele etc".

Se mai zice apoi că într-o discuțiune propunătorul, iar într-un proces acuzatul are cel din urmă *cuvînt* și n-am putea să zicem că are cea din urmă *vorbă.*

În înțelesul acesta e luată vorba *cuvînt* în gramatică ; și-n toate gramaticele, fie ele ori nu aprobate de ministeri, ni se spune că sunt zece *părți de cuvînt.* Orișicare vorbă e deci *parte de cuvînt,* iar nu *cuvînt.* Interjecțiunea *vai !,* conjuncțiunea *și,* prepozițiunea *de,* adverbul *ici,* pronumele *ea* ori numeralul *trei* sunt *vorbe* și *părți de cuvînt,* întocmai ca substantivul *capră,* adjectivul *acru,* verbul *scrie* ori articolul *lui* nu pot deci să fie *cuvinte,* cum „tramă" nu e „pînză", nici „copacul" nu e „pădure".

Preasimpaticul cititor al celor publicate în *Adevărul literar* va fi stînd, poate, la-ndoială, ceea ce n-ar fi lucru de mirat, că sunt în adevăr scrietori mult citiți, ba chiar și autori de gramatică între-ale cărora scrieri nu totdeauna se ține seamă de deosebirile dintre *lui* și *său,* ori *dintre vorbă și cuvînt.*

Aceasta dovedește însă numai că pînă chiar și cei mai de frunte dintre cărturarii noștri de astăzi sunt oameni pripiţi, care n-au totdeauna răgaz ca să-şi aleagă vorbele cu cumpenirea cuvenită.

Iară publicul, nu numai cel aşa-zis mare, ci şi cel mai răstrîns, sunt tot oameni care-şi petrec viaţa-n goană mare şi nu prea au timp să se mai gîndească şi la întrebări ca cele puse de încă o dată preasimpaticului nostru cititor.

II

Mai avem să dăm răspuns la-ntrebarea : „Ce deosebire este între cuvintele *flexibile* şi (cele) *variabile ?*"

Flexibile sunt vorbele care se declină ori se conjugă, iar inflexibile sunt adverbul, prepoziţiunea, conjuncţiunea şi interjecţiunea, care nici declinate, nici conjugate nu pot să fie.

Variabile sunt vorbele care în declinare ori în conjugare îşi schimbă forma. Vorbele care nu sunt *flexibile,* nu sunt deci nici *variabile.*

În latineşte, de exemplu, vorba *homo* are în declinaţiune opt terminaţiuni deosebite, iar în româneşte verbul are în cele trei forme, în cele zece moduri, în cele şapte timpuri şi pentru cele trei persoane la plural şi la singular, peste patruzeci de terminaţiuni.

E de sine înţeles că trebuie să fim bine dumiriţi asupra acestor terminaţiuni şi asupra rostului fiecăruia dintre ele.

Nu suntem, între altele, în stare să conjugăm verbul dacă nu suntem bine dumiriţi asupra terminaţiunii lui la infinitivul scurt şi mulţi dintre scrietorii noştri *de frunte* pocesc limba pentru că nu ştiu să facă deosebire între verbele de conjugarea a doua şi cele de conjugarea a treia, ori între infinitivul scurt şi cel lung al multora dintre verbele de conjugarea întîi.

Nu e apoi destul să cunoşti terminaţiunea infinitivului, ci trebuie să ştii şi prima persoană a prezentului la indicativ, precum şi suspinul : lua, iau, *luat ;* muia, moi, *muiat ;* frige, frig, *fript ;* pisa, pisez, *pisat ;* vorbi, vorbesc, *vorbit* etc.

Îndeosebi infinitivul iese lămurit la iveală cînd întrebuinţăm verbul la negativul imperativului : moaie — nu *muia ;* ia — nu *lua ;* şezi — nu *şedea ;* visează — nu *visa ;* alege — nu *alege ;* dormi — nu dormi ; vorbeşte — nu *vorbi.*

Verbele *zi ,du, fă* au afirmativul neregulat, dar la negativ au formele „nu *zice*", „nu *duce*", „nu *face*". E o adevărată monstruozitate a zice „nu *zi*", „nu *du*", „nu *fă*", cum monstruozitate e a zice „a *vede*" în loc de „a *vedea*" ori „va *ţine*" în loc de „va *ţinea*".

S-ar putea scrie o carte mare despre rostul terminaţiunilor pe care le are verbul în conjugare.

În declinaţiune terminaţiunile sunt în româneşte puţine.

Îndeosebi numele de bărbaţi care nu pot să fie întrebuinţate decît la singular au aceeaşi terminaţiune în toate cazurile : Petru, a lui Petru, lui Petru, pe Petru, de Petru.

Am putea deci să zicem că sunt *flexibile* dar invariabile. La vocativ însă ele sunt întrebuinţate şi cu terminaţiunea în *e : Petre, Ioane, Iorgule.*

În adevăr, *invariabile* sunt deci numai cele terminate în *e* ca *Vichentie, Ilie* ori *Nicolae.*

Numele de femei care se declină cu articolul adăugat în urmă au trei terminaţiuni : această *Marie,* a acestei *Marii,* acestei *Marii,* pe această *Marie, Mario,* de această *Marie,* această *Ană,* a acestei *Ane,* acestei *Ane,* pe această *Ană, Ano !,* de această *Ană.*

Cele terminate-n *o* ori în *i* sunt invariabile.

Numele de familie care pot să fie întrebuinţate şi la plural au o terminaţiune mai mult, cea de la plural : Basarabi, Muşatini, Orleani etc.

Numele de oraşe, sate, ţări, rîuri, munţi şi localităţi sunt deopotrivă cu cele de persoane şi dacă au forma pluralului ca : Bucureşti, Săcele, Iaşi. Îndeosebi aceste sunt deci *declinabile,* dar *invariabile,* dacă nu ţinem seamă de vocativ : *Bucureştilor, Săcelelor, Iaşilor.*

Pronumele care ţin loc de nume, iară nu de substantive, au de regulă atît la masculin cît şi la feminin, şi atît la singular cît şi la plural, cîte doauă terminaţiuni. Excepţiune face *eu* şi *tu,* care sunt indeclinabile, deci şi invariabile, precum şi *mine, tine, sine* care au o terminaţiune pentru nominativ, acuzativ şi prepoziţional, alta pentru genitiv *(meu, tău, său)* şi alta pentru dativ *(mie, ţie, sie).*

Ca rămîne însă tot *ca* atît pentru masculin, cît şi pentru feminin, cît şi pentru toate cazurile singularului şi ale pluralului, iară *nişte* se-ntrebuinţează numai la plural neschimbat. *Niştor* e o aberaţiune.

Deopotrivă cu *ca* şi *nişte* sunt toate numeralele care nu sunt luate drept adjective ca *multor* ori ca pronume, ca *duor*.

*

Ştiindu-le aceste, cititorul nostru poate să-şi dea el însuşi răspuns la întrebarea : „De ce *foame, sete, foamete, fiere* sunt *flexibile*, dar nu şi *variabile ?*"

Flexibile sunt pentru că pot să fie declinate, dar nu sunt *variabile* pentru că rămîn în toate cazurile neschimbate.

După toate gramaticile de limbă română, substantivele au, ca regulă generală, în declinaţiune *două terminaţiuni :* cele masculine, una la singular şi alta la plural, iar cele feminine, una la nominativul, la acuzativul şi la prepoziţionalul singularului, iar alta la genitivul şi la dativul singularului, care e şi terminaţiunea pluralului.

Substantivele eterogene sunt la singular deopotrivă cu cele masculine, iar la plural deopotrivă cu cele feminine.

Deoarece dar la plural toate substantivele au pentru toate cazurile aceeaşi terminaţiune, e învederat că substantivele care se-ntrebuinţează numai la plural ca *Paşti, Florii, Rusalii, zori, zimbre, foarfeci* sunt declinabile, dar invariabile. Fiind articulate, se schimbă — după cazuri — articolul, dar substantivul rămîne pentru toate cazurie cu aceeaşi terminaţiune.

Tot astfel sunt o mulţime de substantive care rămîn invariabile la singular.

Noi împărţim adecă cele ce ni se ivesc în lumea aceasta în *fiinţe* şi *lucruri*, iar fiinţele sunt *organice* şi *anorganice*. Fiinţe organice sunt animalele şi plantele. Care sunt fiinţele anorganice ? Fără-ndoială, mineralele de tot felul : *aerul, apa, aurul, argintul, plumbul,* tot ceea ce e un fel de a fi neorganizat. E învederat că substantivele de care-n mintea noastră e legat gîndul unor asemenea fiinţe anorganice nu pot să fie întrebuinţate şi la plural, căci un singur *aer*, un singur *aur* etc. există. Dacă sunt deci de genul feminin, aceste substantive au două terminaţiuni (această *apă*, acestei *ape)*, dacă sunt însă de genul masculin, ele rămîn în declinaţiune neschimbate *(aur*-u-l) *aur*-u-lui). Cele mai multe dintre ele sunt înrebuinţate la plural cu înţeles deosebit *(ape, arginţi, fiare, plumburi, făinuri* etc.).

Cu totul altfel sunt substantivele abstracte, ca *număr* care are două pluraluri cu două înţelesuri deosebite : *numeri* (masculin) şi *numere* (eterogen).

Tot eterogen e substantivul *nume*, la singular (un *nume)*, invariabil pentru că e masculin *(nume*-le, *nume*-lui) iar la plural (multe *nume)*, invariabil pentru că e la plural. Iată deci un exemplu de substantiv invariabil ca pronumele *ca* pentru ambele genuri, pentru ambii numeri şi pentru toate cazurile.

Cam la fel e substantivul *învăţătoare*, care nu se declină ca alte substantive în *oare*. De exemplu :

SINGULAR

N. scrisoare-a	învăţătoare-a	
G. scrisori-(e)-i	„	-(e)-i
D. scrisori-(e)-i	„	-(e)-i
A. scrisoare-a	„	-a
V. scrisoare-o	„	-o
Pr. de scrisoare-a	„	-a

PLURAL

N.	scrisori-le		învăţătoare-le	
G.	„	-lor	„	-lor
D.	„	-lor	„	-lor
A.	„	-le	„	-le
V.	„	-lor	„	-lor
Pr.	„	-le	„	-le

Asemenea substantive *declinabile*, dar *invariabile* sunt în românește multe, și dintre acestea sunt și *foame, sete, foamete, fiere* etc.

Urmează deci ca acela care scrie românește să fie bine dumirit dacă substantivul de care se folosește are ori nu două terminațiuni și care anume sunt aceste terminațiuni, și dicționarul național alcătuit al limbei române are să ne arate și terminațiunile substantivelor.

IV. BIOGRAFII, PORTRETE, NECROLOGURI

ANDREI BARON DE ŞAGUNA A RĂPĂOSAT...

Anul 1872 a fost pentru români un an de doliu. Geniii timpului în care trăim, oamenii prin a căror lucrare s-a dat direcţia mişcării noastre de astăzi, unul cîte unul s-au stins din viaţă, lăsînd în urma lor un suvenir scump, comoara de gîndiri ce au adunat în viaţă. Eliad, Bolintineanu, Iancu, trei spirite deopotrivă providenţiale, trei caractere deopotrivă candide, trei oameni ce deopotrivă nu sunt născuţi din oameni, ci rezultaţi din vremea în care s-au înălţat, toţi trei deopotrivă jertve ale răutăţiunii timpului în care au lucrat, în anul 1872 se stinseră şi trupeşte din viaţă.

Anul 1873 nu mai puţin este un an de doliu. Abia se limpezi mişcarea produsă în suflete de moartea domnului român Alexandru Ioan I Cuza, un nou doliu îmbrăcăm la stingerea din această viaţă a marelui arhiereu Andrei; unul — cel dintîi domn al românilor uniţi, altul — cel dintîi metropolit al românilor eliberaţi, unul creatori al independenţei cetăţeneşti, altul creatori al independenţei biserriceşti.

Vremile vin; vremile se duc; oamenii îşi urmează; se sting generaţiunile, cînd ele se lipsesc de centrele lor. În anul 1872, prin ieşirea din viaţă a lui Eliad, Bolintineanu şi Iancu s-a stins generaţia ce a lucrat la 1848; în anul 1873, prin ieşirea din viaţă a domnului Alexandru Ioan I şi a metropolitului Andrei s-a stins generaţia ce a lucrat pînă la 1866.

Moartea este o întîmplare sărbătorească. A murit Eliad, a murit Bolintineanu, a murit Iancu, a murit Alexandru Ioan I ; cei rămaşi în viaţă au îmbrăcat doliu, i-au înmormîntat şi au cîntat himnuri de mărire. Fieştecare mort a fost o ocazie de sărbătoare jalnică. A murit metropolitul Andrei ; cei rămaşi în viaţă vor îmbrăca doliu, îl vor înmormînta şi vor cînta himnuri de mărire. Şi a lui moarte este o ocazie de sărbătoare jalnică.

Sufletele mari au însă un semn al lor propriu : a lor moarte este bogată în urmări. O, mari sunt cei aleşi : chiar şi moartea lor este un cîştig pentru poporul din care făceau parte !

Numai în întuneric ştim ce este lumina ; numai cînd nu sunt mai mult, ştim ce am perdut în oamenii mari ce am avut. Metropolitul Andrei nu este mai mult : acuma, acuma şi numai acuma, ştim cine a fost metropolitul Andrei, acuma, cînd lipsind omul, privim numai faptele lui, numai rezultatul lucrării sale, numai ideile ce ni s-au hărăzit de la dînsul.

Iată semnul oamenilor mari : la moarte, cuprinsul sufletului lor devine o parte a bogăţiei sufleteşti a poporului întreg ; la moarte plîngem pre aceia pre carii i-am gonit în viaţă ; după moarte rădicăm monument de peatră acelora asupra cărora în viaţă am aruncat peatra.

Eliad a murit nebun ; Bolintineanu a murit nebun ; Iancu a murit nebun : au dispărut în lumea în care se aflau. Alexandru Ioan I a murit gonit din ţara strămoşilor săi ; a fost gonit de către lumea în care se afla. La moarte, tot acea lume l-a preamărit.

A murit metropolitul Andrei : să ni dăm seama de faptele lui, de viaţa lui, de ideile lui şi de tot ce ni s-a hărăzit de la dînsul, să ni dăm seama şi, fiind drepţi în acest moment sărbătoresc, să întrebăm ce am fost noi în viaţa lui.

Metropolitul Andrei a trăit în mijlocul nostru ; întreaga lui viaţă tuturora ni este cunoscută. El nu a trăit într-un cerc, ci în poporul întreg ; lui toţi i-am fost deopotrivă aproape, toţi deopotrivă departe. Nime nu întreabă cine a fost ; nime nu întreabă ce a fost ; toţi ştim ce a fost el pentru noi.

Născut din părinţi macedoromâni în cea dîntîi ziuă a anului 1809, în Miskolcz din Ungaria, Anastasiu Şaguna petrecu copilăria sa şi începu studiile la casa părintească ; urmîndu-şi apoi studiile şi terminînd cursul juridic în Pesta, potrivit cu aplecările sale fireşti, el păşi pe cariera preoţească, făcîndu-şi studiile la Institutul teologic din Vîrşeţ. După terminarea cursului teologic, tînărul Anastasiu Şaguna fu denumit profesor la Institutul teologic din Vîrşeţ, iară mai tîrziu se consacră ordului monahal în monastirea Hopova (Sirmia). Cu această ocaziune el luă numele monahal „Andreiu". Peste puţină vreme fu transpus ca profesor la Institutul teologic din Carlovăţ, fiind totodată şi secretari arhidiecezan. Ca arhimandrit, Andrei Şaguna fu încredinţat cu conducerea monastirii Covila.

Devenind episcopia ardeleană vacantă, binemeritatul arhimandrit, prin rescriptul imperial din 27 iuniu 1846, fu denumit administrator al acestei dieceze.

La 2 decembre 1847, el fu ales de către sinodul diecezan de episcop al Ardealului.

De aicea-nainte, arhiereul Andrei este al nostru : devenind el un centru al mişcărilor noastre atît naţionale, cît şi bisericeşti, viaţa lui este o bucată din propria-ni viaţă.

Episcopul Andrei a adus cu sine în viaţă însuşiri rare : un suflet puternic, o voinţă bună, o vie aplecare către lucrarea nepărtinitoare. El nesmintit sta deasupra cercului în care se afla.

Deşi fu născut departe de trupul naţiunei, deşi trebui să se dezvolte între maghiari şi sîrbi, el în toate vremile păstră fondul român al sufletului său : iubirea către poporul din care făcea parte şi conştiinţa legătuinţelor sufleteşti ce-l împreuna cu acela.

Lucrarea lui nu putu să fie decît folositoare : el ni se ivi ca trămis de Providenţă.

Deloc la păşirea sa în viaţă, românii purceseră spre o mişcare de însemnătate epocală. Ca preşedinte al Adunării naţionale de la 3/15 mai 1848, el se afla în fruntea acestei mişcări. Şi aici rămase aproape întreaga sa viaţă ; ca preşedinte al Comitetului Naţional, el deveni demnul reprezentant al românilor ardeleni. În deputaţiunile la Innsbruck, Praga, Olmütz şi Viena, precum şi în lucrarea sa pentru restaurarea metropoliei române răsăritene din Ardeal, el arată românilor calea ce au să apuce; iară organizînd dieceza pe temeiuri canonice, în sinodul amestecat de la 1850, cel dîntîi după 150 ani, el puse temei unei mişcări sănătoase şi salutare în biserica ardeleană.

Pe timpul absolutismului, arhiereul Andrei, deşi în luptă cu sistema domnitoare, inaugură o activitate plină de foloase neşterse. Organiză Institutul pedagogic-teologic, formîndu-şi, din propriile sale spese, profesori în streinătate, înfiinţă tipografia diecezană, fondă foaia politică *Telegraful român* şi tipări toate cărţile bisericeşti.

Nu mai puţin folositoare şi nu mai puţin cunoscută ni este lucrarea defunctului de la anul 1860 încoace. Dietele din Sibiu şi Cluj, despărţirea ierarhică de către sîrbi şi organizarea canonică a metropoliei române restaurate, deopotrivă încoronează viaţa marelui arhiereu şi metropolit.

Şi, după toate aceste, n-au lipsit în poporul său oameni, ce orbiţi de ambiţiune şi pretinzînd a fi singurii mîntuitori ai poporului român, au cutezat să arunce cu peatra asupra bătrînului încărunţit în lucrarea pentru binele obştesc. Şi el a fost o jertvă a bunătăţii sale; şi el a avut să rabde de la cei ce nu se puteau rădica la înălţimea la care se afla el!

Dar el a aflat azil contra acestor goane în bogatul său suflet: retras din viaţa publică, el a lucrat pentru îmbogăţirea bisericii al cărei păstori era. Cunoaştem fondurile ce s-au creat prin lucrarea lui spre susţinerea aşezămintelor noastre bisericeşti; cunoaştem scrierile sale bogate în gîndiri mari, prin care a pus temei literaturei noastre bisericeşti, scrieri ce singure vor rămînea urmaşilor noştri ca semne ale lucrării noastre sufleteşti în acest timp plin de lucrări sterpe.

Metropolitul Andrei este mort; dar el în veci va trăi în aceea ce am moştenit de la dînsul.

Nu plîngem în momentul sărbătoresc al înmormîntării lui; nu prin lacrimi se arată mulţămirea urmaşilor către oamenii mari: să îngenunchem cu pietate, păstrînd în sufletele noastre tot ce ni-a rămas de la dînsul!

Firea lui întotdeauna să rămînă păstrată în gîndirea poporului român!

ÎNMORMÎNTAREA GENERALULUI NICOLAE GOLESCU

Epoca regenerării naţionale a scos la iveală multe capete luminate şi multe inimi pline de cel mai nobil avînt. În cursul vremei însă ori luminele s-au stins, ori avîntul s-a curmat şi numai foarte puţini dintre junii „plini de speranţe“ au rămas în cursul întregii lor vieţi la înălţimea începutului. Nicolae Golescu a fost unul dintre aceşti puţini. Ajuns la adînci bătrîneţe, el putea să privească cu liniştită mîndrie peste viaţa sa, deoarece totdauna şi în toate împrejurările inima lui a bătut cu aceeaşi căldură pentru ţară şi totdauna şi în toate împrejurările cu aceeaşi putere s-a simţit avîntat spre fapta bună. Credincios tradiţiunilor familiei sale, Nicolae Golescu a trăit mai mult pentru ţara sa decît pentru sine însuşi; aceasta o ştie întreaga ţară şi o simte cu deosebire astăzi, cînd vede golul ce a rămas în urma lui. Chiar greşelile pe care le-ar fi făcut în bogata sa lucrare nu lasă nici o pată de vinovăţie în viaţa lui, căci el a greşit dorind să facă bine şi a greşit fiindcă oamenii cu care lucra împreună nu erau totdauna vrednici de dînsul.

Încetarea din viaţă a unui asemenea om a fost dar, şi trebuia să fie, o sărbătoare de jale pentru ţara întreagă şi îndeosebi pentru capitala ei. Numaidecît după douăsprezece ceasuri s-au închis toate prăvăliile de pe stradele pe care avea să treacă conductul funebru şi uliţele erau pline de oamenii ce se adunaseră ca să deie repausatului cea din urmă dovadă de adîncă veneraţiune.

Camera a votat suma de 5000 lei noi pentru această înmormîntare ; presupunem dar că înmormîntarea s-a făcut pe spesele statului.

Am citit pe zidurile caselor nişte „programe" semnate de d. M. Kogălniceanu ; presupunem dar că înmormîntarea s-a făcut sub conducerea puterii publice.

Ne credem dar în drept a face o mică observaţie : pentru ce guvernul a crezut de cuviinţă a face şi astă dată paradă cu garda naţională.

Dacă d-nii miniştri ar fi fost vreodată la ţară, ar fi trebuit să se încredinţeze că în ochii românului nu se poate să fie un lucru mai jignitor decît a vedea la o înmormîntare oamenii lipsiţi de înfăţişarea sărbătorească. Chiar în ziua de Paşti românul nu caută atît de mult la curăţenia vestmîntului, şi la cuviinţa înfăţişării, ca şi atunci cînd se duce la înmormîntare.

Nu înţelegem dar, cum o ţară, făcînd înmormîntarea unui răposat ilustru, nu caută ca această înmormîntare să fie plină de demnitate şi vrednică atît de cei ce o fac, cît şi de acela, căruia i se face, nu caută, ca la o asemenea ocaziune sărbătorească, nimic să nu ne revolte şi nimic să nu stîrnească rîsul obştesc.

NICOLAE SCURTESCU

„Poetul se inspiră
Şi cîntă p-a sa liră
Dureri şi fericiri, —
Lăsînd apoi în lume
Alăturea c-un nume
Şi cînturi şi gîndiri."

Aceste sunt cuvintele, pe care răposatul N. Scurtescu le pusese în fruntea colecţiei poeziilor sale publicate la anul 1877.

Atunci nu erau aceste cuvinte decît inspiraţia unui cap totdeauna clar ; astăzi ele ni se înfăţişează ca o tristă presimţire a acelui suflet ce avea să se stingă atît de în curînd.

Stînd la mormîntul lui, ne cuprinde o adîncă înduioşare, căci, pentru cei rămaşi în viaţă, nu e nimic mai trist decît moartea unui om ce purta în sufletul său un germen dătător de viaţă.

Dar atunci, cînd cuprinşi de acest simţimînt duios ne întindem mîna ca să-i punem pe mormînt o cunună împletită din florile vieţii sale, un glas răguşit ne aduce aminte toată mizeria vieţii în mijlocul căreia ne aflăm, toate nevoile cu care s-a luptat răposatul şi toată nedreptatea cu care munca onestă i-a fost răsplătită, ni le aducem aminte aceste şi în locul înduioşării ni vine adîncă indignare.

Iată cuvintele, cu care *Românul* vesteşte pe cetitorii săi despre încetarea din viaţă a lui N. Scurtescu :

„Alaltăieri, duminecă, a încetat din viaţă N. Scurtescu.

Ca publicist, ca poet, ca profesor, Scurtescu, deşi tinăr, însemna deja ceva în societatea noastră. Devotat ideilor *liberale*, el nu a părăsit peana nici un moment în timpul domniei fostului regim conservator şi cu toată teroarea ce insufla acel regim, el şi-a îndeplinit în conştiinţă datoria de cetăţean şi de bun român.“

Nu se putea oare ca acest om, care nu a putut trăi în pace, să moară cel puţin în pace ? ! Nu e destul că amăgirile politice i-au mistuit viaţa, ci mai trebuia oare ca ele să îi nesfinţească şi mormîntul ? Nu a fost destul că i s-a făcut abuz de viaţă, ci mai trebuia să abuzaţi şi de moartea lui ?

N. Scurtescu, pentru cei de la *Românul*, nu are alt înţeles, nu altă vrednicie, nu alt caracter, decît de a fi fost liberal şi de a fi luptat contra conservatorilor !

Cutează să o spună aceasta în ziua, cînd N. Scurtescu încetează din viaţă, Nicolae Scurtescu, amicul nostru literar, acela ce ani îndelungaţi a lucrat alăturea cu noi pe un tărîm mai roditor, mai binecuvîntat şi mai potrivit cu firea lui decît cel politic.

Cutează să vorbească de „teroarea“ ce insufla regimul conservator, cînd e vorba de acela pe care junimea conservatoare l-a îmbrăţişat cu căldură.

Cutează a da la mormîntul lui loc presupunerei că noi l-am persecutat, că noi persecutăm talentul şi capacitatea, cînd ministru conservator a trimis în streinătate pe un redactor de la *Românul* şi pe altul de la *Telegraphul*, fiindcă-i fuseseră rocomandaţi ca nişte tineri talentaţi şi cînd toţi amicii lui Nicolae Scurtescu ştiu că acelaşi ministru conservator se interesa de soarta răposatului şi l-ar fi trimis şi pe el în streinătate, dacă i-ar mai fi rămas timp pentru această faptă bună ?

Este un fel de izbucnire nebunească în această cutezare a celor de la *Românul*.

Căci, în sfîrşit, astăzi ţara întreagă simte şi ştie că, pe lîngă celelalte păcate, conservatorii mai au şi-o deosebită slăbiciune pentru talentele ivite în mijlocul poporului român. Încetul cu încetul s-a format în viaţa noastră literară un centru de gravitaţiune, şi acest centru, atît de fatal pentru cei deprinşi a abuza de talentele tinere, e în Partidul Conservator. Ani îndelungaţi ne-am dat silinţă să abatem adevăratele talente de pe tărîmul politic pe care fuseseră tîrîte pe tărîmul neutral al lucrării curat literare şi menite a aduce un folos trainic ; şi cu viuă mulţumire putem azi constata că munca nu ne-a rămas zadarnică.

Acest succes îi aduce pe cei de la *Românul* la desperaţiune.

N. Scurtescu în anii din urmă ai vieţii sale, rămîind credincios principiilor liberale, a înţeles că are în societatea noastră o chemare cu mult mai frumoasă decît pe acea de a-şi risipi talentele în serviciul politicei zilnice : pentru aceea a trebuit să moară în patul unui spital, tocmai atunci, cînd stau la putere oameni, care azi se numesc amicii lui politici.

Şi dacă *Românul* are îndrăzneală de a vorbi la mormîntul lui N. Scurtescu despre *„teroarea“* ce insufla regimul conservator, noi, amicii literari ai răposatului, ne rădicăm capul şi întrebăm : Ce aţi făcut pentru acest om, care ani îndelungaţi ne-a combătut pe noi şi a susţinut principiile, în virtutea cărora voi pretindeţi a sta la putere ? Cu ce i-aţi uşurat soarta ? Cum i-aţi înlesnit viaţa pentru ca să poată lucra mai mult, mai lesne şi mai bine ? !

N. Scurtescu, pe cînd talentele nu îi erau încă destul de cunoscute, a fost numit institutor la o şcoală primară din capitală.

El a murit ca institutor la aceeaşi şcoală primară, cu toate că în urmă talentele lui au ajuns a fi cunoscute şi că ar fi trebuit să se găsească pentru dînsul un tărîm de activitate mai potrivit cu aceste talente, a căror perdere azi *Românul* o regretă.

În sine chemarea de institutor e mistuitoare trupeşte şi sufleteşte ! Cu atît mai mistuitoare trebuie să fie pentru un om cu dispoziţiuni poetice, care se simte menit a săvîrşi o lucrare mai grea, pe care numai puţini o pot săvîrşi.

Dar ducă-se oricine în strada Berzii și vază casa în care N. Scurtescu ani îndelungați a trebuit să petreacă zi cu zi mai multe ceasuri, luptîndu-se cu neastîmpărul copiilor de mahala.

Astăzi această casă stă deșartă, pentru că nu se poate ca vro ființă alcătuită din oase și carne să locuiască între niște ziduri umede pînă la tavanul pe care mucigaiul stă gros de un deget.

Din această casă și-a luat Nicolae Scurtescu moartea.

Mulți nevrednici și netrebnici s-au procopsit după venirea la putere a Partidului Național Liberal, pentru că erau „suflete slugarnice". N. Scurtescu a rămas unde noi am fost siliți să-l lăsăm, pentru că nu era liberal ca cei de la *Românul*, ci om de caracter.

Atît pentru ziua de astăzi.

Cînd *Românul* îndrăznește a vorbi la mormîntul lui Nicolae Scurtescu de „*teroarea*" ce inspira regimul conservator, noi răspundem : Înaintea lui Dumnezeu și a societății române voi sunteți vinovați de moartea acestui om ! Voi, ce nu l-ați lăsat să trăiască în pace și l-ați lăsat să moară înainte de vreme.

ÎNMORMÎNTAREA LUI I. C. BRĂTIANU

BUCUREȘTI, 10 MAI 1891

Iubite amice !

M-ați însărcinat să pun o cunună de lauri pe catafalcul ridicat lui Ioan Brătianu la care noi toți atît de mult am ținut.

Prevăzînd că mercuri, în ziua înmormîntării, va fi mare îmbulzeală la Florica, și dorind să mai vedem o dată fața senină din care atît de adeseori am luat îmbărbătare pentru luptele grele pe care le-am purtat, am plecat de aici încă marți-dimineața, dimpreună cu d-l Diamandi Manole, simpaticul nostru președinte, care ducea și el o frumoasă cunună din partea sa.

Ar trebui acum să vă fac o dare de seamă despre înmormîntarea rămășițelor pămîntești și nouă atît de scumpe. Deși am petrecut însă două zile la Florica, n-am putut să văd, nici să aud destul, nici să adun destule date, pentru ca să încerc a face această dare de seamă. Numai mulți oameni împreună ar putea să o facă. Vă las deci sarcina să adunați datele de prin coloanele ziarelor de aici și să faceți înșivă pentru cetitorii *Tribunei* o dare de seamă mai cuprinzătoare decît aceea pe care aș putea să o fac eu.

Aceasta cu atît mai vîrtos, cu cît în timpul cînd eu le scriu aceste, lumea se îndesuie pe stradele iluminate și împodobite cu ghirlande și steaguri. Astăzi și mîne și poimîne, românii de pretutindeni sînt preocupați, mai presus de toate, de gîndul întineritor că. în timp de douăzeci și cinci de ani, s-a închegat aici pe pămîntul acesta o putere de rezistență națională care crește mereu și în care găsim cu toții un razim neclintit. E mare și obștească bucuria aceasta, dar e bucurie și trecătoare ca orișice mulțumire omenească. Dăinuitoare însă, ca grija pentru ziua de mîne, e durerea și jalea, și poimîne, după ce se vor fi stîns focurile de artificii, simți-vom iar cu toții că nu mai este în mijlocul nostru acela, care de atîtea ori, la zile de grea încercare, a fost îmbărbătarea noastră și povățuitorul providențial al poporului român.

Viața omenească n-ar avea nici un înțeles, dacă nașterea ar fi începutul și moartea sfîrșitul a toată existența sufletească. Ceea ce ne dă tăria de a purta greul vieții și de a înfrunta durerile morții e numai gîndul acesta care poate să fie întunecat de altele, dar trebuie neapărat să iasă la iveală în toate sufletele, cînd se stinge vreo viață bogată.

Trecem înainte preste iarba deasă, fără ca să ne mai întrebăm cine a adus și risipit sămînța din care au ieșit firele ei. Dacă însă, trecînd prin o pădure de stejari, am întîlni în calea noastră un brad care se ridică înalt și verde preste coroanele stejarilor, ni s-ar impune neapărat întrebarea : Cum a ajuns acest brad aici ? Cine l-a sădit ? Cum el a putut să steie și să crească atît de frumos din pămîntul acesta ? Tot astfel, cînd oameni de rînd trec mulți, cum sînt, pe dinaintea noastră, se nasc, vețuiesc și mor, nu ne mai întrebăm : Cum și de ce ei s-au născut ? Cum și de ce ei mor ? Privindu-i în trecerea lor, rămînem dați spre gîndul că toate, naștere, viață și moarte, sînt oarbă întîmplare, înșirare fără de nici un rost. Cînd se sting însă vieți mari și rare, mintea ni se oprește în loc și cu o putere covîrșitoare ne cuprinde gîndul că nu este cu putință ca nașterea și vețuirea și murirea să fie numai oarbă întîmplare. Mintea noastră ar rămînea în veci neîmpăcată și mereu frămîntată de grele nedumeriri, dacă nu ne-am răzima în credința că providențial e cheagul a toată viața omenească și că oamenii se nasc și mor cînd le vine rîndul.

Regina Elisabeta și regele Carol I, întemeietorii multdoritei dinastii române, au avut un singur copil, și acesta o fată, care a murit și ea patru ani abia după ce se născuse. Aceasta e cea mai mare dintre durerile omenești ale timpului în care trăim noi : căci mor copii în fieștecare zi și mulți dintre dînșii sînt singuri la părinții lor ; rar însă de tot se întîmplă, în lumea aceasta, ca părinții cuprinși de gîndul că sînt chemați a întemeia o dinastie să-și peardă singurul copil. Mare e deci durerea aceasta și rară și dăinuitoare, timpuri îndelungate ea se va păstra în amintirea oamenilor și multe suflete vor fi mișcate de dînsa. Și totuși, cînd stînsă a fost viața singurului copil, regina Elisabeta, luînd pe brațele de mumă trupul cel rece și scump, nu s-a plîns de perderea nemăsurată, ci i-a mulțumit înainte de toate lui Dumnezeu pentru nemăsurata mîngăiere de a fi avut, cît timp a avut, copilul în veci neuitat. El singur, Atoatevoitorul, știe de ce trebuie să fie în lume și mîngăierea și durerea cea mare.

Tot astfel și România, veselindu-se astăzi că este, îi dă lui Dumnezeu mulțumită pentru că din îndurarea lui s-au ivit aici pe pămîntul acesta oamenii care au făcut ca ea să fie. Și firească, și sfîntă e veselia aceasta ; sărbările zilei de astăzi se fac spre lauda și mirarea oamenilor care au întemeiat statul român ; mîne însă iar ne va covîrși durerea că oamenii aceștia se duc unul cîte unul, că abia alaltăieri am dus la groapă pe cel mai mare dintre dînșii.

N-am deci să vă fac acum, în pripă și la timp nepotrivit, o dare de seamă despre înmormîntare, ci atunci cînd după bucuria cea scurtă va fi urmat jalea cea lungă, vă voi spune ce am gîndit și ce am simțit cînd ochii mei pentru cea din urmă oară au văzut în aievea capul admirabil rotunjit, în care viața poporului român a fost atît de frumos plăsmuită.

LUNA MAI

La 1 mai, pelerinagiu la mormîntul lui Constantin A. Rosetti; la 3 mai, aniversarea marei Adunări Naționale de pe Cîmpul Libertății de lîngă Blaj; la 5 mai, aniversarea morții lui Ioan C. Brătianu; la 8 mai, aniversarea norocoasei sosiri pe pămîntul României a principelui Carol de Hohenzollern; la 10 mai, marea sărbătoare națională pentru amintirea urcării în scaun și a încoronării regelui Carol I: cîtă bogăție de materii pline de interes actual pentru o foaie ilustrată.

Trei portrete, atît numai putem să le dăm de astădată cititorilor noștri, dar aceste trei portrete înfățișează trei oameni care ne reamintesc toate evenimentele epocale din primele zece zile pentru noi atît de memorabile ale lunei mai.

Unul dintre acești oameni, C. A. Rosetti, a fost cel mai zelos și cel mai destoinic dintre propagatorii ideilor liberale în România. E peste putință să ne gîndim la viața noastră modernă fără ca să ne aducem aminte de dînsul, care, în toate fazele renașterii noastre naționale, se ivește între cei ce determină mersul lucrării noastre comune. Dacă ne adunăm deci, ca să mergem împreună la mormîntul lui, n-o facem pentru ca să-i plîngem moartea, ci pentru ca să ne reamintim viața lui și să ne întărim în gîndul de a nu ne abate din căile croite prin conlucrarea lui. Astfel ni-l aducem mereu aminte, trăim, parcă și astăzi cu dînsul și-l știm cu toții, îl cunoaștem, unii mai mult, alții mai puțin, dar toți ca pe unul dintre noi.

Al doilea, Ioan C. Brătianu, a fost cel mai adevărat reprezentat al ideii naționale române în viața europeană, unul dintre oamenii care cresc cu trecerea timpului. E prea de curînd murit, pentru ca să se poată vorbi despre dînsul; prea suntem încă sub înrîurirea vieții lui, pentru ca să putem avea o judecată dreaptă asupra faptelor lui. S-a zis încă, pe cînd era în viață, că el a fost un om providențial. Providențiali au fost ei toți, și cei care mînau înainte și cei care își încordau puterile pentru ca în mersul ei prea repede țara să nu se dea de-a valma. E peste putință să ne gîndim la Ioan C. Brătianu, fără ca să ne aducem aminte de întreaga generațiune în adevăr providențială, tot oameni unul ca unul, care dedea fiecare ceea ce este mai bun în el, ca să ducă țara cu chibzuință spre bine și să ridice cinstea neamului său. Cum oare să nu-l știm, cînd toate ni-l reamintesc și toți ni-l aduc aminte?

Al treilea, Avram Iancu, este un om oarecum dezgropat.

Unii dintre noi nu-l știu deloc, alții îl cunosc numai așa din auzite, și e parcă l-am fi și uitat acolo în mormîntul de sub Gorunul lui Horia, dacă d-l Ioan Rusu Șișianul, stînd așa singur în temnița de la Sighedin, nu și-ar fi adus aminte de marele martir al iubirii de oameni.

Cine a fost acest Avram Iancu?

Un om, fecior de popă, care, făcînd din întîmplare parte din clasa nobililor de rînd, a putut să studieze Drepturile și să ajungă advocat.

Mai era însă și moț de la Vidra, din creasta Găinei, și iubea pe frații lui și era iubit de dînșii, încît te trec fiorii, cînd te gîndești cît îi iubea și cît îl iubeau.

Iubirea lui nu se întindea însă numai asupra lor, ci cuprindea tot ceea ce are suflet și simte durere. Un vierme n-ar fi fost el în stare să-l strivească fără de nevoie. Tocmai de aceea i s-a făcut negru înaintea ochilor cînd a văzut suferințele de necrezut ale fraților săi și s-a pus cu inima tare în fruntea cetelor pornite spre vărsarea de sînge.

A fost şi el la marea întrunire naţională de pe Cîmpul Libertăţii ; acolo însă alţii, mai ales Simeon Bărnuţ şi Andrei Şaguna, au hotărît mersul lucrării. Abia după adunare, cînd vorba era de fapte grele, Avram Iancu a ajuns în frunte.

Încercarea de a înfăţişa prin cîteva trăsături de condei activitatea lui în timpul Revoluţiunii de la 1848, ar fi nu numai o lipsă de pietate, ci totodată de nepricepere.

Un singur lucru poate să fie lămurit de astă dată.

După revoluţiune, Avram Iancu, omul de o fire totdauna blîndă şi liniştită, a căzut într-o stare de nemîngîiată melancolie şi-a mai trăit douăzeci şi doi de ani, pînă la 1872, rătăcind fără de căpătîi prin munţii stăpîniţi odinioară de dînsul.

Cum au venit lucrurile de s-a întunecat o viaţă atît de luminoasă, cum a fost a lui, în cele mai întunecate timpuri ?

*

Încă de mult moţii, care sunt fără îndoială descendenţii romanizaţi ai celor mai vechi stăpîni ai Carpaţilor, au fost despuiaţi prin uzurpare de drepturile lor.

Principii Ardealului s-au făcut stăpîni asupra munţilor, ba au făcut chiar şi donaţiuni din posesiunile alodiale ale moţilor, iar moţii, oameni cu desăvîrşire liberi, au fost reduşi încetul cu încetul la starea de robi ai pămîntului, care de drept era al lor.

Au trecut însă sute de ani la mijloc fără ca dînşii să fi uitat că al lor şi numai al lor e tot pămîntul de la izvoarele Crişurilor, ale Someşului Rece, ale Ariaşului şi ale Ampoiului, şi fără ca să se fi lepădat de gîndul de a se face iar singuri stăpîni pe el. Şi nici că au să se potolească moţii pînă ce nu-şi vor fi împlinit gîndul acesta ; ei rabdă şi aşteaptă, dar nu uită, nu renunţă şi se întorc mereu înapoi cum se întoarce moşneagul din Muntenia ori răzeşul din Moldova, cînd ştie c-a fost despuiat prin uzurpare de moşia lui strămoşească.

În timpul împărătesii Maria Terezia, Curtea din Viena a luat hotărîrea de a restitui celor în drept pămînturile luate prin uzurpaţiune, întrucît ele mai sunt încă în mînile Coroanei. În părţile Năsăudului, în Secuime, în Ţara Făgăraşului, în Ţara Haţegului şi în confiniile de la Caransebeş s-a şi executat restituirea. Cînd a venit însă rîndul la moţi, situaţia s-a schimbat şi executarea s-a amînat.

Astfel moţii se răscoală în anul 1784 sub conducerea lui Horia şi cîştigă pentru toţi iobagii din Ardeal dreptul de liberă migraţiune, n-ajung însă în stăpînirea pămîntului lor. Horia e apoi părăsit de soţii săi de luptă şi caută dimpreună cu Cloşca şi Crişan adăpost în pădurile de la Albac, unde e trădat de unii dintr-ai săi şi prins de cătanele împărăteşti.

Mulţi şi-au dat silinţa de a prezenta Răscoala de la 1784 drept o mişcare aşa-numită naţională. Ea a şi avut o înrîurire hotărîtoare asupra dezvoltării românilor din Ardeal ; n-a fost însă, în adevăr, decît o luptă pentru revendicări locale.

Acelaşi caracter l-a avut mişcarea moţilor şi în timpul Revoluţiunii de la 1848.

Ceea ce-i îmbărbăta pe dînşii şi-i făcea să se arunce cu toată virtutea în luptă era mai presus de toate gîndul că, acum, în sfîrşit, vor recîştiga, drept răsplată pentru jertfele de sînge şi de avut, atît pămînturile, cît şi vechile lor libertăţi. Avram Iancu nu s-ar fi avîntat în luptă, dacă nu ar fi fost autorizat să le promită moţilor săi răsplata aceasta, iar moţii n-ar fi înfruntat moartea, dacă el nu i-ar fi încredinţat că ai lor au să fie iarăşi munţii cu pădurile şi cu păşunile întinse.

Şi de astă dată moţii au ridicat cinstea neamului, au băgat spaima-n duşmanii comuni ai tuturor românilor, au contribuit la executarea în favorul românilor a legii de împroprietărire şi au determinat dezvoltarea neamului românesc, dar gîndul lor nu şi l-au împlinit. Au scăpat, ce-i drept, ca toţi ceilalţi de iobăgie şi au fost împroprietăriţi, dar făgăduinţa de a fi puşi iar în stăpînirea munţilor, precum puşi fuseră alţii, a rămas şi de astă dată numai făcută.

Gîndul acesta n-a putut să între în mintea lui Avram Iancu, moţul adevărat, care nu ştie ce va să zică a minţi şi nu poate să înţeleagă cum e cu putinţă ca omul să promită ceea ce nu este hotărît să şi împlinească. El însuşi făcuse promisiunea şi stete acum umilit în faţa fraţilor săi amăgiţi.

Trecuse el, omul de fire duioasă, prin toate ororile unui crîncen război civil, în care el singur a fost elementul moderator, geniul apărător al celor slabi şi neajutoraţi, dar totodată şi stăpînul maselor pornite spre vărsare de sînge. Ştia c-ar fi putut, dac-ar fi voit, să le oprească toate în loc, şi amarnic se mustra acum că n-a voit, şi sîngele vărsat în zadar parcă-l îneca.

Dar să ascultăm judecata unui duşman, d-l Ludovic Réthi, care, în numărul de 25 iunie 1880, a foii *Vasárnapi Ujság* zice despre Avram Iancu următoarele :

„E lucru firesc că a învăţat în şcoli maghiare şi cultura socială îi era cu totul maghiară. Era cunoscut ca om cu purtări cuviincioase, blînd în relaţiunile lui cu alţii şi cu maniere simpatice.

S-a pornit însă vîntul puternic al liberalismului de la 1848 şi a turburat, a prefăcut multe, a turburat, între altele, şi sufletul lui Iancu. Inimile s-au făcut roditoare ; dorinţele au întrecut hotarele realizabilităţii ; nimic nu mai părea peste putinţă afară de restabilirea stărilor şi a relaţiunilor de mai nainte.

Visul tinerimii era bunăstarea obştească, egalitatea ireproşabilă, gloria universală, şi Iancu era şi el tînăr. Pe iobagul român, trăit timp îndelungat în mizerie, îl făcuseră şi alţii om liber ; atît însă nu îi era destul lui Iancu ; el voia să-l introducă deodată în pămîntul făgăduinţei, să-i facă domni de frunte pe toţi.

A afirmat mai tîrziu, şi asta l-a şi făcut să-şi iasă din fire, că aceia care puneau mai presus de toate înăbuşirea libertăţii maghiare au promis tot ceea ce el visa : împărţirea domeniilor erariale şi ale celor nobilitare.

Ci cu totul altfel avea să fie lumea, după ce pădurile, păşunile şi locurile de arat, pe care nici în săptămîni de zile nu le poţi străbate, se vor împărţi între oamenii săraci, care pîn-atunci n-aveau nimic.

Iancu a crezut că-n adevăr aşa are să fie, dacă vor învinge, şi-a adunat cete contra maghiarilor, singurii, care împedică pe cei din Viena de a ferici poporul.

Cu miile s-au adunat împrejurul lui poporul neştiutor, ca-mprejurul unui mîntuitor ; numeroşi tribuni români, răsăriţi ca din pămînt, erau consideraţi numai ca subalterni ai lui ; iară pe dînsul, socotit mai puternic decît oricare om pămîntean îl numeau *Regele munţilor*.

Cînd se ivea ori trecea în faţa taberei călare pe armăsarul lui negru ca corbul, în armătură bogat strălucitoare şi îmbrăcat în haine albe, orchestra-l însoţea în sunetele marşului compus anume-n onoarea lui. Poporul cădea la pămînt în faţa lui ; era fericit care putea să sărute marginea hainei lui ; îi sărutau chiar şi urmele. Cum oare nu, cînd Iancu era mai puternic decît pînă chiar şi împăratul din Viena, deoarece pe dînsul chiar Dumnezeu l-a rînduit să stăpînească.

Iar acest «rege al munţilor» nu numai prin pompă barbară, nu numai prin fabuloasa credinţă în chemarea lui stetea mai presus de ceilalţi tribuni : era în mijlocul lor o fiinţă în adevăr regală, căci el singur reprezenta mila şi îndurarea.

A stat cu toată virtutea împotriva armatei maghiare trimise asupra lui : dar omor de neapăraţi şi pustiire vandală nu-i pătează numele.

Ceilalţi au jăfuit, au ucis, s-au nemernicit pretutindeni. Îşi aruncau copiii maghiari din vîrful lăncilor unul altuia ; iar soarta bărbaţilor putea să fie luată drept una mai bună decît a femeilor, căci ea nu era decît moartea în chinuri grele. Familia maghiară, care cădea însă în mînile lui Iancu, putea să se considere fericită, deoarece viaţa bărbatului şi virtutea femeii erau deopotrivă ocrotite.

La măcelul din Abrud a fost, ce-i drept, şi el de faţă ; dar aceasta a fost urmarea trădării mişeleşti a lui Hatvani. El a negociat cinstit şi cu bună-credinţă ; după ce însă înşălăciunea josnică s-a dat de gol, n-ar mai fi putut nici el să oprească răzbunarea.

Toţi recunosc că Iancu n-a fost crunt.

Am vorbit cu femei, care au robit în tabăra lui, cu bărbaţi, care au condus lupta de apărare a maghiarilor din partea locului : toţi o dau aceasta memoriei lui Iancu. El nu să stîrnească a voit, ci a voit numai lucruri irealizabile : ca cel mai de jos dintre straturile sociale să devină deodată cel dintîi şi mai bogat.

Lupta pentru libertate a ajuns la sfîrşit : numeroşii aliaţi mici şi mari l-au încălcat pe Maghiar în picioare ; a urmat timpul împărţirii. Lui Iancu însă nu i s-a ajuns nimic, cel puţin nimic din ceea ce aştepta, pentru ce a pus mîna pe armă şi ce i se promisese, aşa zicea el, cu sfinţenie.

A fost, ce-i drept, confiscate mai multe bunuri nobilitare ; dar nici aceasta, nici pădurile erariale n-au fost împărţite pentru poporul lui Iancu. Acela, care sărac a fost pîn-atunci, sărac a rămas şi de aici înainte.

Tribunii cu mîni pătate de sînge şi-au căutat postul ; Iancu însă nu s-a mulţumit cu atît, ci a protestat şi a cerut să i se dea ce i s-a promis. Şi s-a întîmplat că acela, la care solii generalilor austriaci şi ai celor ruseşti cîteva luni de zile în urmă se duceau ca la un rege, a fost prins şi arestat de către un comisar din Alba-Iulia, fiindcă prea zgomotos vorbise despre promisiunile neîmplinite.

Nu l-au ţinut mult în arest ; destul a fost însă şi atît pentru ca să-şi piardă iluziunile şi să se umplă cu desăvîrşire de amărăciune.

Atît era de amărît, încît atunci, cînd tînărul domnitor a făcut prima-i călătorie în ţara supusă, n-a fost cu putinţă să-l determine şi pe el a lua parte la primire. Şi totuşi, îl chemau ca să fie distins ca cel mai distins între *fideli.*

Nu-i trebuia lui distincţiune de la aceia, pe care îi socotea drept nişte înşelători.

L-au chemat, l-au rugat, l-au silit cei mai buni prieteni, soţii săi de arme, fruntaşii poporului său ; nu s-a dus. Voia să arate că înfruntă mînia împăratului, fiindcă e nemulţumit.“

*

Aşa se prezintă Avram Iancu în gîndul unui maghiar : trebuie să mai treacă timp la mijloc, pentru ca să ne putem da seama cum se prezintă el în gîndul românilor, care astăzi vor să-i ridice monumente.

Un lucru putem însă să ştim şi astăzi : că nu ura, nici ambiţiunea, ci singur dorul de bine l-a povăţuit pe Avram Iancu şi că întunecîndu-se sufletul lui s-au luminat inimile românilor din Ardeal.

S-a discutat foarte mult chestiunea, dacă nu cumva el era dator să fie mai *cuminte,* mai *diplomat,* şi s-a făcut fel de fel de conjencturi asupra marilor foloase pe care ar fi putut să le aducă românilor, dacă ar fi păstrat graţia împăratului şi nu s-ar fi îndărătnicit. Aşa este ! Nu mai încape îndoială că el, luînd titlul de general împărătesc ce i se oferise, ar fi ajuns guvernator al Ardealului şi unul din cei mai influenţi oameni ai împărăţiei austriace ; şi mult bine ar fi putut să le facă românilor.

Poporul ştia însă de mai nainte de ce anume Avram Iancu nu va putea să o facă aceasta.

Tot d-l. Ludovic Réthi povesteşte o legendă, pe care moţii şi-o spuneau în tabără despre căpitanul lor :

„A intrat Iancu la împăratul — aşa e legenda — şi ţinea trei lumînări în mînă ; şi-n faţa împăratului ardeau trei lumînări. Deodată lumînările de din faţa împăratului s-au stins, iar ale lui Iancu s-au aprins ele de ele. Iancu s-a dus atunci şi-a aprins lumînările împăratului, iar pe ale sale le-a stins. Abia s-a retras însă puţin, şi iar s-au stins lumînările împăratului şi iar s-au aprins ale lui Iancu.

«Fiule, Iancule, — a grăit atunci bătrînul împărat — nu mă mai pun înpotriva lui Dumnezeu ; am înţeles voinţa lui şi mă învoiesc ca de aici înainte tu să împărăteşti Ardealul.»“

E o profetică înţelepciune în această nespus de frumoasă legendă.

Nu putea Iancu să stingă lumînările împăratului, nu putea el să lase tronul împărătesc în întunecime, nu putea să mintă şi să se făţărească el, care se simţea chemat a aprinde lumînările pe masa împăratului şi a lumina inimile fraţilor săi.

Veacuri de-a rîndul poporul român a considerat drept nişte înstrăinaţi pe puţinii cărturari ieşiţi din mijlocul lui, și Avram Iancu a fost primul, împrejurul căruia românimea bănuitoare s-a adunat cu însuflețire și cu încredere oarbă. Unde am fi ajuns noi, dacă și el ar fi fost *„cuminte“* și *„diplomat“* — cum de obicei sînt oamenii ? !

Umiliți, despuiați, călcați în picioare, românii n-au găsit în Ardeal alt ocrotitor, afară de împăratul, care i-a ajutat totdauna, cînd împrejurările îl iertau. Urmarea firească a fost neclintită alipire către tron și ascultarea necondiționată față de împăratul românilor.

Avram Iancu a fost cel dintîi, care a înțeles că nu e destulă credința și ascultarea, ci trebuie să-ți mai și încordeze puterile ca să ridici puterea împăratului, și că nu e mai mare infamie decît minciuna grăită-n fața monarhului, fățărnicia în fața tronului.

E în natura lucrurilor că dintru început numai el singur a înțeles-o aceasta. Îndată însă ce el a aprins luminarea, cei cu inima deschisă pentru adevăr s-au adunat unul cîte unul în zarea ei și a ieșit din mijlocul românilor rîndul de oameni care au cîștigat încrederea poporului și vor cîștiga și încrederea tronului, fiindcă nu mint nici în jos, nici în sus, ci umblă cu luminarea aprinsă, pentru ca toți să vadă ceea ce e de văzut.

Abia după ce aceștia vor fi ieșit biruitori se va putea ști lămurit ce a fost Avram Iancu în viața poporului român.

DR. JAN URBAN JARNÍK
1848-1908

„În Paris am început a înțelege că un bărbat de știință, dacă vrea să producă ceva mai de Doamne-ajută, trebuie ca în specialitatea sa cu care se îndeletnicește să-și aleagă un grup mai mic. Gîndindu-mă la aceasta, iată că-mi vine ca din chiar senin ideea să-mi aleg de atare specialitate limba română și anume din două motive : 1. fiindcă vedeam că pînă atunci numai puțini romaniști se ocupau mai serios cu dînsa, și 2. fiindcă limba aceasta se vorbește de o parte însemnată a poporului din Austro-Ungaria și într-o provincie a Austriei propriu-zise, Bucovina...“

Cu aceste cuvinte explică filoromânul ceh, profesorul de limbi romanice la Universitatea din Praga, dr. Jan Urban Jarník, motivele cari l-au îndemnat să se îndeletnicească cu studiul limbii noastre [1].

Acum se împlinesc 60 de ani de la nașterea acestui bărbat de știință care, în toată activitatea sa, a manifestat atîta simpatie și dragoste pentru neamul românesc și limba ce-o vorbește. Împlinim, dară, o datorie plăcută, cînd închinăm cîteva rînduri îndepărtatului prieten, aducîndu-i prinosul recunoștinței și dragostei noastre pentru munca sa roditoare : studii și articole privitoare la limba și literatura românească.

---

[1] *Cum am învățat românește.* Articol scris pentru *Almanahul soc. „România jună“* din Viena (din prilejul jubileului de 25 ani, 1896) și publicat doi ani mai tîrziu în broșură *(n. a.)*.

Născut din părinţi săraci (tatăl său a fost ţesător), la 25 mai 1848, în orăşelul Potştyn (Pottenstein), situat pe malurile romantice ale rîului Divoka Orlice (Apuila sălbatecă), după terminarea studiilor sale la gimnaziul din Králové Hradec (Königgrätz) a trecut la Universitatea din Viena, ocupîndu-se cu studiul limbilor moderne şi al filologiei comparative. Trecînd examenul de profesor al limbii franceze şi germane, la 1874 merge la Paris (ca bursier al statului) să se pregătească pentru catedra de profesor universitar. Aici, în Paris, face cunoştinţă cu d-l Const. Georgian din Bucureşti şi, la îndemnul lui, începe să se ocupe şi cu studiul limbii române.

Tînărul Jarník a avut să învingă multe greutăţi, lipsindu-i toate cărţile din cari ar fi putut învăţa limba noastră. Primele lecţiuni i le-a dat noul său prietin din Bucureşti.

„Cel dintîi text pe care l-am tradus împreună — scrie Jarník în broşura amintită — a fost o fabulă a lui Ţichindeal : *Vulturul şi vulpea ;* a urmat apoi citirea nuvelei *Elisa sau Don Juanii Bucureştilor* de N .D. Popescu, din *Calendarul amuzant pe anul 1873*... La sfatul dascălului meu mi-am cumpărat, apoi, *Poeziile poporale* ale lui Alecsandri. Dificultăţile ce le aveam de acum înainte cu înţelegerea lecturilor erau cu mult mai mari decît avusei cu proza împestriţată a lui Popescu. Dară ce răsplată ! O lume nouă, o lume de o frumuseţe uimitoare, mi se dezveli înaintea ochilor orbiţi şi de atunci nu putea să mai fie nici o îndoială pentru mine : limba aceasta, care e în stare a produce asemenea roade, avea să devină pentru mine obiectul unui studiu serios şi plăcut.“

Credincios hotărîrii sale, Urban Jarník, de la 1875 stabilindu-se la Viena ca profesor la o şcoală reală, începe să cerceteze întrunirile sociale şi literare ale societăţii „România jună“ pentru a-şi însuşi limba română şi în vorbire.

În vara anului 1876, face o călătorie de studii la Blaj, unde petrece 6 săptămîni şi face cunoştinţă cu Timotei Cipariu, Ioan M. Moldovan şi alţii, îmbogăţindu-şi cunoştinţele, petrecînd ore lungi de studiu în bibliotecile din Blaj.

În primăvara anului 1879, după ce ajunsese docent de limbile romanice la Universitatea din Viena, i se împlineşte dorul vechi de-a putea face o călătorie în ţara românească. Petrece două luni în Bucureşti, unde T. Maiorescu îl primeşte cu braţele deschise şi-l introduce în cercurile literare şi ştiinţifice şi face cunoştinţă cu Alecsandri, Caragiale, Eminescu, I. Negruzzi, Slavici. A asistat şi la şedinţa solemnă cînd fosta Societate academică modificîndu-şi statutele s-a schimbat în actuala Academie Română. În semn de recunoştinţă pentru meritele lui, noua Academie Română îl alege membru corespondent al ei. În Bucureşti, face cunoştinţă şi cu Petre Ispirescu : „Cînd, după munca obositoare de o zi întreagă în tipografie, venea seara acasă în sînul numeroasei sale familii, după puţină odihnă se punea iarăşi la lucru, scriind acele minunate basme şi poveşti pe cari în parte le cunoaştem de mai nainte. Ceasuri întregi aş fi fost în stare să-l ascult, atît de dulce-i era glasul şi aşa de bine ştia să vorbească.“ (Întorcîndu-se la Viena, a luat cu sine pe băiatul cel mai mare a lui Ispirescu, ţinîndu-l doi ani de zile la el, ca să înveţe carte.)

De la Bucureşti face o călătorie în Ardeal. Trece prin Turnu-Roşu, se opreşte la Sibiu şi de-aici face excursii la Răşinari, unde „s-a închinat umbrei marelui Şaguna“, la Săcele, unde „pentru întîiaşi dată şi, din nefericire, şi pentru cea din urmă oară i s-a dat prilej să vază poporul la joc“. De-aici se duce la Blaj ca să-şi vază prietenii vechi. Asistă la Adunarea generală a Asociaţiei transilvane (în Sighişoara) şi e ales membru onorar al ei. Trece apoi la Făgăraş, face o excursie la Sîmbătii şi petrece cîteva zile în Braşov, la prietenul său iubit, Andrei Bîrseanu. De-aici se întoarce iarăşi la Bucureşti, unde nu mai stă decît două zile şi se întoarce la Viena.

În anul 1882 e numit profesor de limbile romanice la Universitatea cehă din Praga şi nu mai are prilej să auză vorbă românească decît rar de tot. În anul 1891, cu prilejul Expoziţiei agricole din Boemia, un grup de 27 excursionişti români vizitează expoziţia. Urban Jarník e însărcinat de partea comitetului executiv să le spună cîteva cuvinte de binevenire.

În ce privește activitatea literară-științifică a lui Urban Jarník, trebuie să amintim la locul întîi prețioasa colecțiune *Doine și strigături din Ardeal* (în colaborare cu A. Bîrseanu), cu un glosar româno-francez (1885, Ed. Ac. Rom. A doua ediție, fără glosar, a apărut la Ciurcu, Brașov, 1895). A mai publicat, *Sprachliches aus Rumänischen Volksmärchen* (1877) ; *Index zu Diez' etymol. Wörterbuch* (1879, a II-a ed. la 1881). Pe lîngă aceste a publicat numeroase recenziuni amănunțite asupra lucrărilor limbistice române și albaneze ale lui Miklosich, Weigand, Meyer-Lübke, G. Meyer, Șăineanu, Tiktin și alții.

Din limba cehă a tradus, fiind ajutat de d-nii Slavici și Bîrseanu, două nuvele : *Bunica* de Božena Němcová (Bibl. *Tribunei*, 1885) și *Pavel Cătană* de F. Pravda *(Conv. lit.*, 1881).

MITROPOLITUL ANDREI ȘAGUNA

Mitropolitul Andrei baron de Șaguna a fost, mai presus de toate, un mare arhiereu, dar în împrejurările în care și-a petrecut viața, el trebuia neapărat să fie și om politic, precum și scriitor bisericesc.

Pentru viața politică el avea cea mai bună pregătire ce se putea în acel timp. Crescut la casa unchiului său, Grabovski, el avea încă în timpul tinereței lui legături cu cea mai bună societate și îndeosebi și cu fruntașii de atunci ai românilor, între care mai ales cu Petru Maior, Bojincă, Golescu și fără îndoială și cu Cîmpineanu. El cunoaște deci problemele ce se puneau în viața românilor și numai încălzindu-se pentru ele a luat hotărîrea de a se călugări încă om tînăr. Om de o inteligență în adevăr superioară, foarte instruit și stăpîn pe formele sociale, el mai era și de statură înaltă și avea o înfățișare cu deosebire simpatică, ar fi făcut deci „carieră strălucită“ orișicare ar fi fost activitatea lui ; pentru români însă numai ca preot putea să se jertfească. În timpul studiilor teologice el a trăit în intimitate cu episcopul de la Vîrșeț, care era român, iară la Carlovăț el era unul dintre intimii patriarhului, profesor distins și om bine văzut la Curte.

Luăm deci vorbele în cel mai propriu înțeles al lor cînd zicem că el a fost rînduit și pregătit de Providență ca să le fie românilor conducător în timpul marilor prefaceri care s-au început la 1848.

N-a fost însă Șaguna, cum mulți vor fi crezînd, creatorul curentelor pe care le-a reprezentat, ci organizatorul românilor și executatorul chibzuit al voinței lor obștești. Îndeosebi gîndul întemeierii unei biserici române ortodoxe neatîrnate ca centru cultural pentru românii din monarhia austriacă de la el a pornit. Îl avea de la Petru Maior, Bojincă, Moise Nicoară și alții, care se luptaseră pentru realizarea lui și-l știa ca veche dorință a tuturor românilor — fie ei ortodocși ori uniți cu biserica apuseană.

Politica pe care a reprezentat-o Șaguna de asemenea era tradițională, potrivită cu sîmțămîntul comun al românilor, singura care se putea face în mod rațional la românii din împărăția austriacă, pe care nimeni încă n-a putut să-i abată de la instinctiva lor alipire către Casa de Habsburg.

Înțelepciunea lui Șaguna pornește tocmai din înțelegerea marelui adevăr că puterile vii ale unui popor numai pe temeiul simțămîntului comun se pot organiza și în viața politică adevăratul conducător e numai cel ce știe profita de împrejurări ca să realizeze dorința obștei.

Rezultatele obținute de mitropolitul Andrei în lucrarea lui politică pot să fie cuprinse în două puncte : Organizațiunea mitropoliei române ortodoxe de rit oriental și Legea pentru egala îndreptățire a naționalităților, două lucruri care fără de dînsul ar fi fost peste putință și despre care în această scurtă dare de seamă numai în treacăt se poate vorbi.

În viața literara a românilor ortodocși din Ardeal, mitropolitul Andrei e începătorul a toate. El însuși a lucrat foarte mult, căci n-a găsit nimic, dar încă mai însemnat e prin îndemnul pe care l-a dat altora spre lucrare și prin silințele lui de a ridica nivelul cultural al bisericei sale înființînd școli, trimițînd tineri la universitățile din țările apusene și încurajînd orișice lucrare literară.

DOI MORȚI

În zorile unei mari zile de sărbătoare au murit pe neașteptate doi oameni bătrîni despre care nu se poate vorbi dintr-o singură răsuflare. Amîndoi au avut viață plină și rost hotărît în viața noastră comună, amîndoi au sfințit, precum se zice, locul pe unde au trecut, și e cestiune de pietate cetățenească să ne dăm în toată liniștea seamă despre însemnătatea lor și despre pierderea pe care o suferim în urma ieșirii lor din mijlocul nostru.

Atît mitropolitul Iosif, cît și Petre Aurelian au fost din rîndul oamenilor care în timpul renașterii noastre naționale au făcut studii în străinătate pentru ca, întorși în țară, să ieie, cu pregătirea cuvenită, parte la marea lucrare prin care s-a premenit societatea noastră în sens european.

Lumea cea veche cu tradițiunile ei orientale și cea nouă cu înnoirile ei occidentale se izbeau în fiecare clipă una de alta. Pe cînd unii voiau, din simțămînt de pietate, să păstreze și ceea ce nu mai era bun, alții, din pornire generoasă, stăruiau și pentru înnoiri nepotrivite cu nevoile societății noastre și astfel mereu se dezlănțuiau patimele și zeci de ani de-a rîndul viața noastră s-a petrecut în frămîntări vii.

În mijlocul acestei zbuciumări generale metropolitul Iosif și Petre Aurelian au fost fiecare în cercul său de activitate element moderator, oameni potoliți, care au căutat totdeauna și adeseori au și știut să găsească formula pentru înlăturarea învrăjbirilor.

Aceasta e nota comună în ceea ce privește activitatea lor publică.

Îndeosebi Petre Aurelian a fost dintre oamenii cu judecată liniștită, care nu se avîntă, nu caută să se impună, dar e totdeauna gata să deie tot ceea ce e bun în el cînd împrejurările îl cheamă să ia asupra sa o sarcină grea. Tocmai de aceea însă, ca scriitor, el dă nota caracteristică a fazei de dezvoltare în specialitatea sa ; ca membru al Academiei Române nu s-a ridicat, ci a fost înălțat în fruntea celui mai înalt dintre așezămintele noastre culturale, iar ca om politic nu o dată a fost chemat să dea soluțiuni grele.

Încă mai împăciuitoare a fost înrîurirea metropolitului Iosif în viața noastră comună.

Blînd și răbdător din fire, om cu cultură cu deosebire largă și stăpînit de o adîncă convingere religioasă, metropolitul Iosif nu putea să se simtă decît izolat în mijlocul unei societăți în care simțămîntul religios slăbise și tradițiunile bisericești se perdeau una cîte una. Adeseori trebuia să simtă că, în împrejurările date, sunt zadarnice toate silințele de a ridica biserica în fruntea căreia se afla, și nu-i rămînea decît să reziste, să rabde și să nădăjduiască.

A fost tristă și grea starea bisericii naționale române în timpul păstoririi lui de aproape douăzeci de ani, și adîncă trebuie să-i fi fost durerea cînd după șapte ani de păstorire nu i-a rămas decît să se retragă la mănăstire, cuprins de simțămîntul că nu poate să facă nimic, că stăpînirea lumească nu-l înțelege.

Numai aceia care cunosc amănuntele acestei retrageri pot să-și dea seamă ce grea jertfă de sine a fost pentru acum răposatul metropolit primat să primească iar sarcina păstoririi pe care a mai purtat-o timp de doisprezece ani în cele mai grele împrejurări, suferind și răbdînd mereu.

I-a fost însă dată în amurgul vieții mîngîierea de a vedea multașteptata reacțiune ce s-a produs, în sfîrșit, în simțămîntul comun al țării, să vadă cum toți stăruie să se facă ceva pentru ridicarea bisericii lăsate atîta timp în părăginire și să-și deie povețele înțelepte în ceea ce privește viitoarea organizațiune a obștei noastre creștinești.

Deși mort azi, sufletul lui e încă viu în mijlocul nostru și se întîlnește cu *sufletul* celuilalt mort, care ne îndrumează, ca totdeauna, și el spre cumpătare și spre lucrare bine chibzuită, și e cestiune de conservare rațională să nu pierdem din vedere îndrumările ce ne-au dat ei în cele din urmă preocupări ale vieții lor.

E sfînt ceea ce se spune cu limbă de moarte, căci gîndul celui ce pleacă din lume e curat și pornit din dor de bine.

Să ne închinăm cu sfială în fața celor doi morți, care și în timpul vieții lor s-au întîlnit adeseori pe același drum.

GRIGORE TOCILESCU

BUCUREȘTI, SEPTEMVRIE 1909

Prin moartea lui Grigore Tocilescu românii au perdut pe unul din cei mai erudiți bărbați ai lor, a cărui nume și lucrări erau cunoscute și apreciate în întreaga lume științifică de pretutindeni. Ca om de muncă neobosită, precum sunt puțini pe pămîntul românesc, activitatea sa științifică este bogată în roade. La Universitate, al cărui profesor era, la Muzeul arheologic, al cărui fundator și conducător a fost, la Academia Română, la Societatea geografică, la Ateneul Român, la Societatea istorică, pe tot locul, Tocilescu era omul muncii și al științei. Monumentul neperitor ce și-a ridicat însuși pentru toate veacurile este studiul și lucrarea sa privitoare la ruinele romane uriașe din Dobrogea, cunoscute sub denumirea Tropaeum [Traiani] de la Adamclisi. „Nașterea acestui monument — zice Grigore Tocilescu — stă în strînsă legătură cu însuși leagănul istoriei neamului românesc. Uriașul trofeu ce împăratul Traian a înălțat la Dunărea-de-Jos, după ce în două crunte și grele războaie a sfărmat pe vitejii daci și le-a supus țara, are pentru noi românii o îndoită însemnătate : el servă de neperitoare mărturie nu numai pentru prefacerea Daciei în provincie romană, dar încă și pentru minunatul proces început odată cu această prefacere, din care a răsărit cel dintîi vlăstar al națiunei noastre."

Dezgroparea acestor ruine, apoi restaurarea lor, și descrierea arheologică și istorică a tuturor părților,

sculpturilor, ornamentațiunilor și inscripțiunilor erau probleme, fiecare pentru sine, cari reclamau vaste și temeinice cunoștințe și totodată multă trudă. Tocilescu dispunea de amîndouă, și pe amîndouă le-a pus în serviciul acestei lucrări mari și însemnate. Cartea publicată de Tocilescu în colaborare cu învățații Otto Bendorff și Georg Niemann, *Monumentul de la Adamclisi „Tropaeum Traiani"*, editată la Viena de Alfred Hölder și tipărită de Holzhausen în formă artistică, conține, pe 172 pagini folio mare, nu numai munca învățatului român în această direcție, ci este totodată un giuvaer al literaturii noastre. Rar se va găsi în această literatură a doua lucrare, care, din punct de vedere științific și artistic, s-ar putea pune alăturea de publicațiunea lui Tocilescu. Cunoscutul mecen din Viena, Niculae Dumba, a purtat cheltuielile însemnate atît pentru edițiunea romană, cît și cea germană în care a apărut cartea.

Încercările învățaților germani, cu deosebire ale profesorului A. Furtwängler, au dovedit că Trofeul de la Adamclisi nu s-a înălțat în timpuri traianice, ci sub stăpînirea lui Augustus, nu pot slăbi prin nimic meritele lui Tocilescu, nici în cazul cînd ele ar birui. Toate studiile științifice cari se fac în jurul monumentului de învățații tuturor națiunilor mari se întemeiază pe lucrările lui Tocilescu, care astfel ocupă, și va ocupa și în viitor un loc nedisputat ca învățat român în lumea științifică internațională.

Pentru românii din Ungaria, Grigore Tocilescu păstra multe simpatii și adeseori avea ocaziune a le manifesta. În Academia Română, însărcinat fiind cu examinarea memoriului politic al d-lui Eugen Brote, *Chestiunea română în Transilvania și Ungaria*, Tocilescu își termină raportul său amănunțit cu cuvintele calde : „Aceasta este drama pe care autorul ne-o desfășură înaintea ochilor în tablouri vii și mișcătoare pe cari nu putem a le urmări decît cu inima sîngerîndă și palpitînd, fiindcă este vorba de frații noștri și fiindcă slăbirea lor este slăbirea noastră".

Ca membru al Senatului, Tocilescu, care aparținea după confesiunea sa politică Partidului Conservator, a fost în mai multe rînduri raportorul comisiunei însărcinate cu răspunsul la mesajul tronului. În calitatea aceasta, el a avut prilegiul a se pronunţa în Parlamentul român şi asupra situaţiei politice a românilor din statul ungar. În şedinţa de la 12 decemvrie 1894, el zice la adresa opoziţiunei între altele : „...nu confundaţi politica statului cu politica sau idealul naţiunei. Poate să fiu şi eu, şi cine dintre români nu este ?, un fervent doritor după acel vis de aur pentru unitatea naţională ; poate să grăiesc şi eu ca şi d. Urechiă de pe catedră, ca profesor în chestiunea naţională, dar aici sunt senator, nu mă adresez studenţilor mei, în sufletul cărora trebuie să aprind flacăra patriotismului, pentru ca să o păstreze şi să-i conducă pe căile largi ale vieţei, ci [vă] vorbesc d-voastre, bărbaţi maturi şi cu lungă experienţă, cari ştiţi păstra măsura în toate şi a cîntări evenimentele în balanţa timpului... Cu cît Regatul României va deveni mai tare înăuntru, mai respectat în afară, cu atît viitorul românismului va fi mai asigurat. Să întărim dar mai întîi acest sîmbure al românismului, să facem din el un soare strălucitor, care să încălzească şi să lumineze tot ce este suflare românească pe pămînt... Persecuţiunile ce îndură românii din Transilvania de la guvernul unguresc nu pot compromite existenţa unui popor ; ele vor avea un rezultat contrariu scopului ce urmăresc ; o cauză sfîntă are totdeauna nevoie de martiri, pentru ca să triumfe.“

Dispariţiunea lui Tocilescu produce un gol pe tărîmul activităţii ştiinţifice române şi mai ales Universitatea şi Academia Română vor resimţi acest gol. Numele lui va străluci înainte şi după stingerea spiritului său atît de luminat şi noi ne vom mîndri pentru toate timpurile cu producţiunea valoroasă a lui Grigore Tocilescu.

CANONICUL BUNEA

CEL DIN URMĂ CONTINUATOR AL TRADIŢIEI DE LA BLAJ A DISPĂRUT

Ştirea despre cu desăvîrşire neaşteptata încetare din viaţă a canonicului Augustin Bunea a fost primită cu viuă durere mai ales în cercurile noastre literare, pentru care acum răposatul nu era un om, ci unul dintre stîlpii de marmură pe care se razemă unitatea noastră culturală, cel mai autorizat, mai destoinic şi mai zelos continuator al tradiţiunilor culturale ale Blajului.

Orişicum vom interpreta faptele petrecute, nu mai încape nici o îndoială că Şcoala de la Blaj a avut o înrîurire hotărîtoare asupra renaşterii noastre culturale. Lucrarea săvîrşită de Samuil Clain, de Gheorghe Şincai, de Petru Maior şi de Timotei Cipariu, împreună cu colaboratorii şi cu ucenicii lor, într-un timp cînd la noi totul zăcea în amorţire a fost punctul de plecare al silinţelor noastre culturale, şi n-are să se simţă nimeni jignit, dacă facem constatarea că şi iniţiativa pentru înfiinţarea Academiei Române ca centru cultural pentru întregul neam românesc tot de la Blaj a pornit.

Au venit însă vremuri mai uşoare pentru noi şi mai grele pentru fraţii noştri de peste Carpaţi, ne-am săltat încetul cu încetul şi am ajuns în cele din urmă să luăm conducerea vieţii culturale a întregului neam. N-am fi reuşit dacă în centrele culturale ale fraţilor noştri din regatul ungar şi mai ales la Blaj n-ar fi trăit oameni care înţeleg porunca vremii, se supun conducerii noastre şi au destulă autoritate ca să ducă şi pe ceilalţi cu dînşii.

Unul din aceştia a fost canonicul Augustin Bunea.

Om cu cultură apuseană şi înzestrat cu mari destoinicii sufleteşti, el nu numai a ştiut să se ridice la nivelul activităţii noastre intelectuale moderne, ci stăpînea şi mediul în mijlocul căruia trăia şi era considerat ca unul dintre cei mai cu autoritate conducători intelectuali ai românilor din regatul ungar.

Cu viuă îngrijare se-ntreabă deci lumea românească : „Cine-i va ocupa locul — nu în Academia Română, ci acolo în toiul luptelor culturale ale fraţilor săi, unde din zi în zi scade numărul celor aleşi ? !

EUGENIU CARADA

De mortuis nil nisi bene.

Orişicît de frumoasă, zicătoarea aceasta n-a putut să fie născocită decît de vreunul dintre cei ce, ştiindu-şi multele neajunsuri sufleteşti, cer iertare pentru alţii, ca să fie iertaţi şi ei cînd le va fi venit rîndul, şi aleargă la înmormîntare bucurîndu-se în fundul inimii lor c-au scăpat fie de un concurent, fie de un judecător.

Dacă bine şi numai bine vom vorbi despre toţi cei ce, morţi odată, nu mai pot să supere pe nimeni, cum să le facem dreptate celor ce şi-au petrecut viaţa săvîrşind numai fapte bune, îndrumînd pe alţii spre vieţuire cumpănită şi încordîndu-şi toate puterile ca să scadă suferinţele semenilor săi ? !

Dacă vrednici de laudă sunt toţi cei ce au murit, cum să binecuvîntăm memoria lui Eugeniu Carada ? !

Atît de turburate sunt vremurile prin care trecem, încît numai puţini dintre români ştiu şi încă mai puţini pot să şi înţeleagă cine a fost Eugeniu Carada şi care a fost înrîurirea lui în viaţa noastră comună. Un om despre care nu se vorbea nici prin discursuri rostite la întruniri publice, la banchete ori în Parlament, nici prin articole publicate prin coloanele ziarelor, nici la „ultimele ştiri“. Un om care se strecura nebăgat în seamă, pleca şi din Bucureşti, şi din ţară fără ca să meargă vestea c-a plecat, şi se întorcea fără ca să-şi trimită în cale ştirea că se întoarce, vine, se apropie, soseşte. Un director de bancă, fie chiar organizatorul Băncii Naţionale a României, după toate semnele o mare „capacitate financiară“, care a făcut mult pentru independenţa economică a românilor, un bun prieten a lui Ioan Brătianu, dar, la urma-urmelor, nu una din atît de multele mari celebrităţi europene ale României.

Abia în ajunul morţii lui, s-a pătruns întregul popor român de simţimîntul că cel mai apropiat prieten al lui Ioan Brătianu a fost una din cele mai curate podoabe ale neamului românesc.

E cestiune de pietate să nu facem încercarea de a arăta, într-un articol de ziar, cine a fost Eugeniu Carada. Azi, cînd cei mai de frunte dintre contimporanii noştri stau adunaţi ca să-l ducă la groapă, n-avem să vedem în faţa noastră decît curăţia vieţii lui, căci mai ales prin aceasta s-a ridicat deasupra tuturora.

El a fost mare nu numai ca financiar, ci în toate privinţele. Nu e în statul român nici o poziţiune pe care n-ar fi voit, nici o sarcină pe care n-ar fi purtat-o cu aceeaşi vrednicie ca pe cea de regulator al vieţii economice. N-a fost în viaţa noastră naţională problemă, pe care n-a aprofundat-o şi n-ar fi fost în stare s-o rezolve potrivit cu interesele ţării. El s-a retras însă la Banca Naţională, pentru că era judecător asupru, nu-l ierta firea să se însoţească cu orişicine şi nu suferea în preajma sa decît oameni cu mîni curate şi cu faţă curată.

În vremuri ca cele de azi, oamenii ca dînsul nu pot să ieie parte la viaţa politică, ci sunt osîndiţi să steie îngăduitori şi îndureraţi într-un colţ.

De aceea Eugeniu Carada li-a fost cu firea lui de cenzor multora supărător şi de puţini numai a fost iubit.

Între puţinii aceştia sunt şi luptătorii românilor din regatul ungar.

Au fost în trecut şi sunt şi azi între fruntaşii României mulţi cari au avut ori au toată bunăvoinţa cu fraţii lor din regatul ungar, şi mai ales mulţămită acestei bunevoinţe frăţeşti politica Partidului Naţional a fost totdeauna bine cumpănită.

„Noi nici sfaturi, nici îndrumări nu putem să vă dăm, i-a zis Ioan Brătianu după Conferenţa de la 1867, unuia dintre luptătorii din Ardeal. Faceţi cum vă povăţuieşte mintea voastră şi vă silesc nevoile voastre, dar nu faceţi nimic fără de ştirea noastră, căci ar fi şi primejdios, şi ruşinos lucru să fim surprinşi de faptele voastre. Noi trebuie să ştim şi mai bine, şi mai curînd decît cei din Budapesta şi din Viena, care vă sunt gîndurile. În schimb vă vom spune şi noi tot ceea ce putem afla privitor la voi, ca să vă faceţi totdeauna combinaţiunile cu factori reali. Alt ajutor nu putem să vă dăm şi nici n-aveţi să cereţi de la noi.“

Sunt în România mulţi oameni politici cari le dau fraţilor săi din regatul ungar acest ajutor pentru ca să nu se avînte în acţiuni politice compromiţătoare cum s-au avîntat sîrbii, croaţii şi maghiarii, cari multe n-ar fi făcut dacă ar fi fost bine informaţi asupra celor ce se petrec în lumea cea mare.

Sunt însă din ce în ce mai puţini cei ce-şi dau silinţă să cunoască nevoile românilor din regatul ungar, mai puţini cei ce le şi înţeleg şi de tot puţini cei ce iau parte cu toată inima la durerile izvorîte din ele.

Eugeniu Carada rămăsese în cele din urmă cel dintîi dintre aceşti puţini. Cînd nimeni nu mai asculta, el era atent, cînd toate inimile erau reci, a lui bătea cu căldură, cînd toate uşile erau închise, la el puteai să întri şi nedumerit nu te lăsa să ieşi.

Mult au perdut românii toţi prin trecerea la cele vecinice a lui Eugeniu Carada, dar nici unii dintre dînşii n-au perdut un razăm atît de sigur ca cei din Ardeal, cari-i erau cu deosebire apropiaţi de suflet.

Şi de aceea zicem azi, cînd el nu mai e între cei vii : să spună despre el cine ştie şi îndrăzneşte şi ceva rău.

Nu ! despre el numai bune şi frumoase ştim cei ce mai suntem în viaţă !

LUEGER ȘI ROMÂNII

Carol Lueger a fost nu numai ca primar al Vienei și ca cetățean austriac, ci și ca om de inimă, cel mai iubit dintre contimporanii săi, și rar se nasc oameni, care, la ieșirea lor din lumea aceasta, lasă în inimile celor rămași în viață o atît de adîncă și de obștească jale ca dînsul.

Vorbind, sunt acum cîteva luni de zile, despre ieftinirea mijloacelor de trai, am arătat cum și-a cîștigat el iubirea vienezilor prin neadormita lui purtare de grijă pentru cei nevoiași.

N-am spus atunci, dar se cuvine să spunem azi că, nu ca vienez, nici ca cetățean austriac, a avut el această purtare de grijă, ci ca om care ia parte la durerile tuturora și se simte nemîngîiat cînd nu poate să le vie într-ajutor celor ce sufăr.

El s-a ivit în viața publică a țării sale ca om izolat, și pentru alții excentric, iar pentru alții urgisit, și pentru cei mai mulți nebăgat în seamă. Numai puțini îl înțelegeau cînd spunea că nu e în inima lui loc pentru ură și nu poate să le fie dușman nici evreilor, nici celor însoțiți cu dînșii. Încetul cu încetul însă, lumea s-a încredințat că ceea ce-l mînă înainte e mila către cei nedreptățiți — fie de orișice neam și de orișice lege și că el nu împotriva evreilor se luptă, ci vrea să pună capăt apucăturilor semitice, în urma cărora se sporesc suferințele celor ce-și agonisesc mijloacele de trai prin muncă cinstită.

Abia tîrziu a intrat în curentul socialismului creștinesc, pornit de generosul papa Leon XIII.

Tot mila către cei ce sufăr nedreptăți și asupriri l-a făcut prieten călduros al românilor despre care el puține știa mai nainte de a fi venit la Viena marea deputațiune trimisă acolo să prezinte împăratului *Memorandul* românilor din regatul ungar.

Vreo două săptămîni înainte de ziua hotărîtă pentru plecarea deputațiunii, doi dintre membrii Comitetului Central din Sibiu s-au dus la Viena ca să se orienteze și să vadă nu cumva pot să găsească în marele oraș împărătesc pe cineva care le întinde mîna și e gata să stea în fața lumii alături cu românii.

Toate ușile le erau însă închise.

Atît de puternici erau socotiți maghiarii și atît de bine răușiseră ei să-i prezinte pe români drept niște turburători ai ordinei, cari uneltesc în înțelegere cu frații lor de peste hotare împotriva monarhiei, încît nimeni nu îndrăznea să steie de vorbă cu reprezentanții Comitetului Central din Sibiu.

Singurul care a luat parte la durerile românilor și a înțeles că ei nu sunt numai nedreptățiți, ci totodată și calomniați, singurul care și-a dat seamă că este în interesul monarhiei ca împăratul să nu-și înstrăineze inimele românilor, singurul om politic care vedea clar a fost dr. Carol Lueger.

El a ieșit în fața românilor, lui pînă atunci puțin cunoscuți, cu brațele deschise, li-a făcut în marele palat al primăriei din Viena o primire sărbătorească și i-a prezentat ca pe niște oameni vrednici de stima și de iubirea tuturora.

Deși n-a putut dar împăratul să primească deputațiunea cum ar fi dorit, după toate formele constituționale, cauza română era pusă la ordinea zilei și românii aveau la Viena apărători călduroși cari respingeau cu indignare atacurile infamilor calomniatori.

Nu era numai patriotismul, ci totodată și iubirea de oameni ceea ce a făcut din dr. Carol Lueger un neînduplecat susțiitor al cauzei române. El a devenit încetul cu încetul cel mai popular dintre oamenii politici ai Austriei, a cîștigat simpatiile Curții și, ca nu mai puțin, încrederea împăratului, dar a rămas același om cu inima deschisă care-și dă fără de sfială pe față gîndurile și sentimentele.

L-am văzut în cele din urmă la București, unde a venit ca să ne încredințeze în fața lumii întregi despre caldele lui simpatii către întregul popor românesc și despre gîndurile lui în ceea ce privește importanța statului român.

Om întreg, care judeca nu numai cu mintea, ci totdeodată și cu inima, el a îndrumat marea împărăție habsburgică spre o viață nouă și mai binecuvîntată, iar nouă românilor ni-a dat nu numai simpatiile sale, ci și iubirea celor ce-l iubeau pe dînsul.

ZIUA LUI LUEGER

Și dacă mii și mii s-adună cuprinși de întristare împrejurul unui mormînt, ca într-un glas să laude faptele săvîrșite de unul singur, ziua nu e de jale, ci de biruință.

Biruința virtuților o serbează și, pe sine însăși se onorează capitala României azi, cînd, în cea mai impunătoare formă, își dă pe față simțămîntul de pietate către Carol Lueger, care n-a fost numai un sincer amic al poporului român, ci totodată și fiu devotat al patriei sale, creștin cu sufletul curat și oștean neînfricat al iubirii de oameni, întruparea a toată virtutea și îmbărbătarea celor slabi de înger.

Așa, cum el a fost, e rînduit omul să fie, și pe sine însuși să înalță cel ce se pleacă în fața lui.

Răzbind în luptă grea prin vălmășagul vieții, nu o dată slăbește în noi credința în puterea biruitoare a binelui și, răpuși de neajunsurile firii noastre, ne oprim cu inima îndoită în drum.

Unul cîte unul trec pe lîngă noi înainte oamenii mărunți, care tîrîș-grăpiș, mai abuzînd de buna-credință a unora, mai profitînd de slăbiciunile altora, azi cu amăgiri, colo cu acte de violență își deschid drum și ajung în cele din urmă să-și impună voința. Minune nu e dacă rămînem cîteodată ispitiți de gîndul că aceasta e singura cale de înaintare în lumea aceasta, care atît de ușor se lasă să fie prostită că numai așa putem ajunge să facem binele pe care-l voim, că gîndul bun, destoiniciile mari şi stăruinţele neînduplecate nu preţuiesc nimic dacă nu ştim să ne mlădiem după oameni şi după împrejurări.

Cînd asemenea gînduri urîte ne împresoară, să ne aducem aminte de Carol Lueger, care s-a ridicat el însuşi prin sine dînd lumii dovadă că poate să răzbească omul şi umblînd pe calea cea dreaptă, totdeauna cu inima deschisă, fără de frică, cu pas hotărît şi răzămîndu-se numai pe curăţenia gîndurilor sale, pe faptele săvîrşite cu bună-chibzuinţă şi pe credinţa că e bună partea ce şi-a ales-o în lumea aceasta.

Era trecut de patruzeci de ani cînd s-a ivit în viaţa publică a patriei sale ca om neînsemnat şi luat de mulţi peste umăr. Luptător avîntat şi de-o sinceritate pentru unii revoltătoare, el se prezenta ca un fel de turburător al ordinei, n-a cruţat pe nimeni, a dat pe faţă fără de încungiur relele de care suferea patria sa, şi a arătat cu ochi ager mijloacele de îndreptare. Astfel a cucerit simpatiile concetăţenilor săi, s-a impus prin faptele sale în sus şi s-a făcut în cele din urmă vrednic de cea mai deplină încredere a înţeleptului său monarh.

Cine ar fi crezut la 1892, cînd românii întîia oară s-au apropiat de dînsul, că în curînd el va fi stăpînul Vienei, cel mai simpatic om în Europa şi va îndruma întreaga monarhie habsburgică spre o nouă viaţă ? !

Aşadar, cînd ţara noastră preamăreşte pe amicul ei, trecut acum la cele vecinice, se întăreşte în inimile tuturora gîndul că nu e în lumea aceasta nimic ce poate să covîrşească puterea virtuţii şi a pornirii spre bine.

Carol Lueger nu s-a mărginit să ne deie numai sincerele sale simpatii personale de care azi nu mai putem să ne bucurăm, ci ni-a cîştigat şi simpatiile şi încrederea concetăţenilor săi, pe care timp încă îndelungat vom mai putea să ne răzămăm. De aceasta ne arătăm vrednici prin impunătoarea manifestaţiune de astăzi.

Nu e aceasta o simplă manifestaţiune politică, ci o mărturisire sărbătorească şi deplină că ştie poporul român să preţuiască vredniciile cetăţeneşti şi virtuţile creştineşti, ţine să prezente tinerimii sale pe Carol Lueger drept pildă de vieţuire dreaptă şi să cinstească pe cei ce l-au ridicat pe umerii lor.

CARADA ŞI LUEGER

Doi oameni cari au luat cu toată inima parte la durerile noastre, în multe privinţe asemănaţi şi, cu toate acestea, foarte deosebiţi.

Amîndoi şi-au petrecut viaţa trăind mai mult pentru alţii decît pentru sine înşişi, amîndoi au renunţat la mulţumirile vieţii casnice, amîndoi au murit bătrîni şi şi-au dat sufletul în braţele surorilor lor, bătrîne acum şi ele, amîndoi au fost binecuvîntaţi în timpul vieţii lor şi-au lăsat adîncă jale în urma lor, amîndoi au tras brazdă adîncă pe unde au trecut.

Pe cînd însă unul a stîrnit o adevărată furtună în calea sa, a ridicat masele şi le-a îmbărbătat, a băgat spaimă-n multe suflete, a obţinut succese mari şi a fost nu numai iubit de unii, ci şi urît de alţii, celalalt şi-a săvîrşit lucrarea în liniştită retragere, fără de zgomot, oarecum prin ascuns şi parcă temîndu-se ca nu cumva să se facă urgisit şi prin faptele sale bune.

De unde această deosebire ? !

Eugeniu Carada n-avea şi el avîntul lui Carol Lueger, nici curajul, nici spiritul de jertfă al lui ?

Era destul să-l vezi călcînd ţeapăn şi sigur în mersul lui şi să te uiţi în ochii lui de o agerime rară în felul ei, ca să simţi că te afli în faţa omului care se avîntă, dă cu hotărîre înainte şi nu se teme de nimeni şi de nimic.

Așa a și fost el în tinerețele lui : om gata de a-și pune pentru convingerile sale și viața în joc.

Lueger și-a petrecut însă viața în mijlocul unei lumi în care virtutea și adevărul duc la biruință, a fost încunjurat de oameni cari se încălzesc și se avîntă și ei, iar Eugen Carada în curînd a fost cuprins de simțămîntul că în zadar se zbate, căci cei de dimprejurul lui rămîn nesimțitori și reci și caută în viața politică numai foloasele pe cari pot să le tragă pentru sine.

S-a retras dar și și-a urmat lucrarea în înțelegere numai cu puținii cari se potriveau cu dînsul și-n simțire, și-n curățenia gîndului. Nici n-a fost cît a trăit el nicăiri în mijlocul poporului român atmosferă atît de curată ca împrejurul lui.

UN CENTENAR

Zilele aceste a fost serbat la Tîrgoviște și-n urmă și aici la București centenarul nașterii lui Grigore Alexandrescu, ceea ce dovedește că chiar în împrejurări ca cele de astăzi, nu dăm noi românii uitării pe cei ce au ostenit într-un fel oarecare ori au suferit pe urma silințelor sale de a ridica nivelul cultural al societății noastre.

Grigore Alexandrescu îndeosebi e apoi în gîndul tuturora și unul dintre biciuitorii relelor apucături, prin care contimporanii săi se înjoseau ei înșiși pe sine.

Critici cu pretențiuni mari ar putea să afirme că poeziile lirice ale lui Grigore Alexandrescu lasă mult de dorit în ceea ce privește claritatea concepției, precum și ritmul și rima și că proza lui nu e atît de limpede și de bogată ca a lui N. Bălcescu : e încă mai prejos de orișice discuțiune că satirele și mai ales fabulele lui sunt adevărate perle ale literaturii noastre.

Adînc jignit de cele ce se petreceau împrejurul lui, Grigore Alexandrescu era amărît pînă în fundul inimii și-avea nu numai destulă bărbăție ca să-și spună fără de înconjur părerea asupra contimporanilor, ci și cuvenita măiestrie spre a prezenta spusele sale într-o formă ademenitoare.

Amărîți, ca dînsul, au fost și Depărățeanu, Niculeanu, Eminescu și alții ; nici unul n-a știut să-și deie pe față amărăciunea cu atîta măiestrie ca dînsul. De aceea sunt atît de mulți admiratorii lui, și e lucru firesc că aceștia au profitat de ocaziune ca să-i cînte lauda, şi puteau s-o facă aceasta fără să cadă în exagerări.

Un lucru a lipsit însă ; aşa ni se pare.

Între cei mulţi, care au spus cu ocaziunea aceasta atît de multe bune şi frumoase despre Grigore Alexandrescu şi despre operele lui, n-a fost, pe cît ştim, nici unul care a stăruit cu tot dinadinsul şi asupra întrebării dacă nu cumva silinţele atît de nobile ale marelui maestru au rămas zadarnice.

Tocmai în timpuri ca cele de astăzi asemenea întrebări se pun cu multă stăruinţă, căci lupta vieţii e purtată în toate formele ei mai mult cu inima decît cu armele. Azi dar, cînd ne adunăm întru amintirea lui Grigore Alexandrescu, avem să ne dăm bine seamă dacă noi cei ce trăim ori suntem tot ca cei ce trăiau în timpul lui Grigore Alexandrescu ori am ajuns să fim mai vrednici, mai plini de bărbăţie, mai destoinici de a ne face în toate împrejurările datoria, mai cumsecade.

Grigore Alexandrescu a fost contimporan mai tînăr al neajutoratului pedagog Pestalozzi care se plînge şi el de decadenţa morală la care erau ajunşi elveţienii.

Azi, după o sută de ani, elveţienii pun lumea-n uimire prin disciplina lor intelectuală şi morală.

Şcoala şi biserica, lucrînd împreună, li-a ridicat nu numai nivelul intelectual, ci şi conştiinţa morală, încît după o sută de ani ei se prezentă parcă ar fi cu totul alt popor.

Acelaşi fel de schimbare s-a petrecut în Germania, care-n primii ani ai secolului XIX era ajunsă la o decadenţă morală, care o făcea cu desăvîrşire incapabilă de rezistenţă. După înfrîngerea suferită de prusieni la Jena şi Auerstadt, poporul german a rămas zguduit, apoi încetul cu încetul s-a îmbărbătat, dar nici după bătălia de la Lipsca, nici după căderea lui Napoleon I n-a ajuns să-şi readune puterile. Numai încetul cu încetul au reuşit învăţătorii şi preoţii să-l ridice la nivelul intelectual şi moral de astăzi.

S-a petrecut oare şi în noi o asemenea schimbare în bine ?

Grigore Alexandrescu ar scrie oare, dacă ar mai trăi, tot cum a scris, sunt acum 60-70 de ani ? Ar mai constata el că un bou puţin, ca toţii boii, la simţire, a ajuns în post mare şi n-a mai voit să-l cunoască pe nepotul său, al Doamnei Vaci fiu ? !

Serbarea centenarului e un fel de răspuns la întrebările de felul acesta.

Nu ne-am aduna să serbăm, dacă ne-am socoti deopotrivă cu aceia ale căror rele apucături le biciuia dînsul, şi dacă n-am putea să stăm la mormîntul lui cu capul ridicat.

E, cu toate acestea, bine şi foarte recomandabil să ne dăm seamă dacă nu cumva vorbele lui au răsunat, cum se zice, mai mult ori mai puţin în pustiu.

GHEORGHE GR. CANTACUZINO

PATRIOTUL

„Adevărata lui ființă se poate arăta într-un singur cuvînt — zice d. T. Maiorescu în cuvîntarea rostită la înmormîntare — Gheorghe Grigore Cantacuzino a fost înainte de toate un *patriot*."

„Rostul vieții lui a fost îndeplinirea datoriei față de sine, față de familie și față de patrie — zice d. D. Greceanu — iar printr-o *abnegațiune* neîntreruptă, printr-un *patriotism* înțelept și curagios, Gheorghe Cantacuzino a realizat cu desăvîrșire acest rost măreț al vieții sale."

„Ceea ce caracterizează lunga sa carieră politică este fermitatea nestrămutată și rara dezinteresare", zice d. Ion Lahovary.

Gheorghe Cantacuzino n-a alergat după onoruri, după ministere, după șefie : toate acestea le-a avut fără ca să fi dus o luptă spre a le căpăta. Le-a ocupat cu demnitate și le-a părăsit fără durere sufletească.

Acestea nu sunt părerile vreunui om nebăgat în seamă, ci mărturisiri făcute de fruntași cu mare autoritate, care au fost colaboratori ai răposatului și dacă ele sunt potrivite cu adevărul, Gheorghe Gr. Cantazucino n-a fost om politic în înțelesul comun al cuvîntului, ci om cu inima curată și cetățean pătruns de simțămîntul datoriilor față cu țara sa.

Nu alerga deci nici după onoruri, nici după pozițiuni, nici după beneficiile împreunate cu ele, ci stetea la o parte — gata în fiecare clipă să ieie asupra sa sarcini fie

orișicît de grele, pe care alții nu erau în stare să le poarte.

De aceea judeca fără de gînd ascuns și fără... [1] și se ridica-n obiectivitatea lui mai presus de cei ce-n viața politică urmăreau satisfacerea slăbiciunilor sale de orișice fel.

„Spirit ponderat — zice d. I. Lahovary — blînd, afabil, calm în discuțiuni, a știut, cu toate aceste, să arate la nevoie o voință fermă și inflexibilă."

„Unde e marele bătrîn, care stăpînea neastîmpărările, care domolea zvîcnirile, care liniștea conștiințele, care potolea vrajba, care aducea pacea în locul sfîșierilor sterile și muia cerbicia celor mai dîrji ? !" exclamă d. Barbu Delavrancea.

Trăia într-un timp, cînd foarte mulți luau parte la viața politică pentru ca să-și satisfacă egoismul, amorul propriu, vanitatea ori ambițiunea și astfel conflictele erau nu numai dese, ci totodată și aspre. El, care avea în vedere numai interesele țării, putea dar să fie blînd și să domolească, să liniștească și să potolească pe cei învrăjbiți tocmai pentru că nu aveau în vedere numai interesele țării.

Au fost între contimporanii lui oameni însemnați, care, fie prin scrisa lor, fie prin cuvîntări ascultate de mulți au ridicat nivelul moral al societății, îmbărbătînd pe cei bine porniți ori prigonind pe cei cu rele apucături. Au fost iar alții, care s-au ridicat deasupra profitînd de slăbiciunile omenești. El prin faptele sale li-a fost tuturora bună povață, și țara noastră s-ar sălta dintr-o dată, dacă toți cei ce laudă faptele lui le-ar și lua totodată drept pilde bune și le-ar imita.

Deși se știa stăpîn pe averi mari, el era în tinerețele lui muncitor neobosit — fără îndoială nu pentru ca să-și asigure o carieră potrivită cu aspirațiunile lui, ci pentru ca să-și poată servi patria, potrivit cu cele mai bune convingeri ale sale.

Nu era, după părerea lui, pentru un om de viță bună și cu independența materială bine asigurată nimic mai frumos și mai nobil decît să ia asupra sa sarcina de judecător şi ocrotitor al celor horopsiţi, de păzitor al dreptăţii şi de apărător al ei.

---

[1] Text deteriorat în periodic.

Vremuri noi şi mai bune se deschideau în gîndul lui pentru ţară, dacă mulţi dintre cei de o seamă cu dînsul porneau pe aceeaşi cale în loc de a-şi petrece tinereţele şi cei mai frumoşi ani ai vieţii fie în trîndăvie, fie alergînd după plăceri trecătoare. Se crea o clasă de neînduplecaţi apărători ai dreptăţii, în faţa căreia trebuia să se plece cei porniţi spre abuzuri.

Stăpînit de convingerea că supunerea necondiţionată către legi e supremul interes al statului, el nu admitea că poate cineva să-şi servească bine patria călcînd legi ori nesocotindu-le. Deşi dar blînd şi îngăduitor, el s-a îndîrjit ca odinioară Scipion Africanul în faţa călcării-de-lege săvîrşite de cumnatul său Tiberiu Gracchus şi şi-a ridicat cu îndărătnicie capul în faţa loviturii de stat a lui M. Kogălniceanu.

Puţini îl vor fi înţeles atunci, cînd cei mai mulţi aveau în vedere scopul : dar toţi trebuie să-l înţeleagă astăzi, după ce atît de mulţi au abuzat de putere ori au călcat legi pretinzînd că o fac în interesul patriei.

Tot ca atunci şi-a ridicat şi mai tîrziu, în cîteva rînduri, cu îndărătnicie capul, cînd mari interese ale statului erau puse-n joc şi a intervenit cu toată hotărîrea spre a face peste putinţă fie vreun abuz de putere, fie vreo călcare-de-lege.

Cîtă vreme viaţa publică se desfăşura în mod mai mult ori mai puţin normal, Gheorghe Gr. Cantacuzino se socotea însuşi pe sine de prisos şi stetea la o parte : ieşea însă la iveală şi era ridicat în frunte îndată ce se iveau greutăţi mai mari, pentru înlăturarea cărora se cerea cumpănirea omului cu lepădare de sine.

Aceasta e ceea ce-l deosebeşte de cei mai mulţi dintre oamenii de frunte ai timpului în care a trăit : pe cînd alţii îşi încordau toate puterile ca să se impună, el a rămas toată viaţa lui, pînă la adînci bătrîneţe, cetăţeanul devotat care e gata-n fiecare clipă să aducă ţării sale serviciile ce i se cer, dar nu dă năvală ca să înlăture pe alţii.

Am trăit — noi cei ce azi nu mai suntem tineri — şi într-un timp cînd mulţi se socoteau ei înşişi pe sine, ba erau socotiţi şi de alţii în rîndul bunilor patrioţi cu toate că nu erau români ori, înstrăinaţi de părinţii lor, nu luau parte la viaţa sufletească a poporului român.

Numai încetul cu încetul şi după îndelungate silinţe ale celor cu durere de neam a pătruns gîndul că-n statul naţional românesc nu poate să fie bun cetăţean decît cel ce e bun român.

De aceea Gheorghe Gr. Cantacuzino a fost lăudat şi ca bun român, şi adevărul e că el tocmai fiind bun român era bun cetăţean.

Dovadă despre aceasta sunt — aşa s-a zis — şi silinţele lui de a rezolva cestiunea aşa-numitei subvenţiuni acordate bisericii româneşti din Braşov.

Chiar însă dac-am admite că e vorba de o subvenţiune în adevăratul înţeles, dînd subvenţiunea aceasta, statul român săvîrşea o faptă bună, pe urma căreia nu suferea nimeni nimic, şi era cestiunea de dignitate să nu săvîrşească fapta aceasta prin ascuns, ci pe faţă şi fără de sfială. Adevărul e însă că statul român era datornicul bisericii din Braşov şi astfel se umilea însuşi pe sine făcîndu-şi datoria oarecum hoţeşte ca cel pornit spre rele făptuiri.

Dacă deci vorba ar fi fost numai de aceasta, era destul ca Gheorghe Gr. Cantacuzino să fie patriot luminat şi om cu simţămînt de dreptate pentru ca el să stăruie cu tot dinadinsul pentru rezolvarea cestiunii.

Mai era însă la mijloc şi altă ceva.

Gheorghe Gr. Cantacuzino şi-a petrecut copilăria şi tinereţele şi a intrat în rîndul oamenilor cu rost într-un timp, cînd partea covîrşitoare a clasei sociale din care făcea parte, ca fruntaş între fruntaşi, erau parte străini, parte înstrăinaţi, oameni care despreţuiau poporul românesc, se lepădaseră şi de obiceiurile ţării şi de tradiţiunile părinţilor săi, şi de legea strămoşească, se făleau că nu ştiu româneşte şi se simţeau nemîngîiaţi cînd nevoile vieţii îi sileau să petreacă în ţară o parte din multalintata lor viaţă.

E lucru învederat că, pentru asemenea oameni, viaţa politică nu putea să fie decît drumul deschis, vorba lui Eminescu, „spre cîştigul fără de muncă“ ori un sport mai mult ori mai puţin costisitor, dar în acelaşi timp „antrenant“, ba pe ici, pe colo chiar şi plăcut.

Zadarnic ar fi rămas şi poeziile pline de căldură patriotică ale lui V. Alecsandri şi satirele nemiloase ale lui Gr. Alexandrescu ori ale lui Eminescu şi mustrările marilor noştri oratori, dacă chiar în mijlocul clasei sociale alcătuite-n partea ei covîrşitoare din asemenea oameni nu s-ar fi ridicat boieri în înţelesul cel bun şi frumos al cuvîntului, care păstrează cu sfinţenie tradiţiunile părinţilor săi, se mîndresc de a fi români şi-şi îndrumă copiii spre vieţuire românească şi spre strîngerea legăturilor cu celelalte pături ale poporului român.

Gheorghe Gr. Cantacuzino se-naltă-n gîndul nostru pentru că numai puţini au contribuit deopotrivă cu dînsul la întoarcerea spre obîrşie şi prin aceasta la consolidarea societăţii.

Mulţi dintre cei porniţi în căi greşite au rămas ruşinaţi şi s-au oprit în loc cînd au văzut că a lui casă e centrul din care se revarsă viaţa românească şi rîvna de creştin drept-credincios; mulţi şi-au venit în fire dîndu-şi seamă că nu se pot socoti deopotrivă cu el şi se fac de rîsul lumii depărtîndu-se prin port, prin apucături şi prin limbă de mulţimea de care el era atît de apropiat sufleteşte.

Om, care nu ţinea să fie lăudat în gura mare, linguşit ori preamărit, el nu numai ca patriot, ci şi ca român s-a ferit totdeauna de ostentaţiuni şi de tot ceea ce seamănă a reclamă; cu cît mai mult timp va trece însă, cu atît mai vîrtos vor ieşi la iveală fapte şi amănunte care dovedesc că nu mai puţini au contribuit deopotrivă cu dînsul la consolidarea vieţii naţionale şi la ridicarea nivelului moral al societăţii noastre.

Niciodată şi nicăieri vorbele n-au avut aceeaşi înrîurire hotărîtoare ca faptele, iar el prin faptele sale a hotărît mersul dezvoltării noastre naţionale.

De aceea a avut el şi dimpreună cu dînsul am avut şi noi ceilalţi mulţumirea de a fi ajuns şi timpul, ca din ce în ce mai mulţi să se pătrundă de gîndul că în România numai românul şi creştinul adevărat poate să fie bun cetăţean.

Dacă au fost însă şi poate că mai sunt şi azi oameni care caută-n viaţa publică „fie cîştig fără de muncă“, fie spirit „antrenant“, nu puteau să lipsească nici oamenii care făceau paradă de naţionalism şi abuzau de amărăciunile românilor din Ardeal şi de strîmtorările lor, pentru ca să-şi creeze o poziţiune în viaţa publică ori să fie, cel puţin, ridicaţi în slava cerului.

Gheorghe Gr. Cantacuzino a ţinut să rezolve cestiunea rentei cuvenite bisericii din Braşov, astfel ca-n viitor nimeni să nu mai poată abuza de ea.

Deşi pătruns de adîncă durere în faţa relelor porniri ce se dedeau pe faţă împrejurul lui, el nu era om agresiv, ci mai presus de toate cruţător şi stăpînit de dorinţa de a apropia pe cei porniţi spre vrajbă şi de a-i împăca.

„Orice nedreptate făcută unuia singur — a zis Marcu Aureliu — e o ameninţare pentru toţi.“

Nimeni n-a pus în practică acest principiu deopotrivă cu dînsul, care a trăit totdeauna în atmosferă curată şi şi-a făcut în toate împrejurările datoria ca să ţie seamă dacă şi-o fac ori nu şi alţii pe a lor, dar pe nimeni n-a-nfruntat, pe nimeni n-a nedreptăţit, pe nimeni n-a năpăstuit.

De aceea a potolit spiritele pretutindeni pe unde a trecut, a-mbărbătat pe cei bine porniţi, a făcut de ruşine pe cei cu rele apucături şi a putut să aibă pizmuitori, dar nici unul dintre fruntaşii ţării n-a fost duşmănit atît de puţin ca dînsul.

N-ar fi lucru serios încercarea de a expune într-un articol de ziar faptele săvîrşite de un om ca dînsul din îndemn românesc. Şi ca român el a profitat de poziţiunea în adevăr excepţională a sa, pentru ca — nu prin vorbe, ci prin faptele sale — să îndrumeze pe cei fireşte porniţi a-l lua drept pildă de vieţuire. Multe n-ar fi azi în societatea noastră cum sunt, dacă n-ar fi trăit şi el în mijlocul ei, dar multe s-ar fi îndreptat, dacă mai numeroşi ar fi fost cei deopotrivă cu dînsul.

Judecate cu mintea lui liniştită, faptele lui îndeobşte cunoscute toate ne duc la convingerea că gîndul lui era îndreptat spre consolidarea românismului şi spre desfășurarea lui, înainte de toate aici în România, unde atît de multe erau așezate pe temelii șubrede și atît de adeseori trebuia să-i pară societatea pornită spre destrămare. De aceea orișice mișcare serioasă și de caracter cultural în adevăr românesc a găsit în el un sprijinitor cumpănit și discret, dar călduros și sigur.

OMUL

„Știut este din viața lui intimă, ce adîncă iubire a avut pentru mamă și, fiindcă din iubire se naște iubirea, știut este de asemenea, cu cîtă iubire l-au înconjurat soția, copiii și copiii copiilor săi."

În aceste puține cuvinte a caracterizat d. T. Maiorescu ființa cea adevărată a lui Gheorghe Gr. Cantacuzino.

În lumea de astăzi și îndeosebi în mijlocul societății noastre pornite spre viețuire fără de griji, el a stăruit cu toată hotărîrea în felul de a fi al timpurilor bune și în loc de a fi profitat de libertatea ce i-o asigurau marile bogății moștenite de la părinți, a luat de bunăvoie asupra sa toate sarcinile vieții familiale în toate formele ei și a ținut să fie bun fiu, bun soț și bun părinte.

„Cea mai scumpă moștenire ce-o lasă coborîtorilor săi — adaugă tot d. T. Maiorescu — e moștenirea pe care a primit-o și el de la strămoși : un patriotism neadormit și pururea reînviat. Căci pentru un asemenea om gîndul la coborîtori va fi fost totdeauna îmbinat cu gîndul de premergător."

Nu e părerea unui om nebăgat în seamă, ci convingerea tuturor celor ce l-au cunoscut bine că el bun cetățean și bun român a fost fiindcă era om în adevăr bun, care n-a trăit numai prin sine și pentru sine, ci s-a perdut în iubirea către ai săi și în purtarea de grijă pentru ei.

Adevărat este că cel ce-și iubește părinții își dă toată silința să le înveselească inimile fiind soț bun, iar cel ce e bun fiu și bun soț trebuie neapărat să fie și bun părinte, deci și patriot în toate clipele vieții lui doritor de binele societății, în care copiii lor vor avea să-și petreacă viața. Obîrșia patriotismului neclintit și totdeauna viu este iubirea către părinți și gîndul îndreptat atît spre urmași, cît și spre străbuni.

Aceasta e-nvățătura cea mare și luminoasă, pe care avem s-o tragem din întreaga viață a lui Gheorghe Gr. Cantacuzino, și mai ales în ceea ce privește virtuțile familiale avem să ni-l luăm drept pildă, mai ales ca fiu, ca soț și ca părinte avem să ni-l punem fiilor și nepoților noștri icoană, în perete.

Om cumsecade, în înțelesul evangelic al cuvîntului, el ar fi putut să rămîie aiurea ori într-alt timp nebăgat în seamă : la noi însă, unde numai puțini erau ca dînsul, ochii tuturora se îndreaptă spre el și cei mai mulți nu puteau să-l înțeleagă.

Se sporiseră cei amețiți de gîndul că omul luminat prin științe nu mai poate să admită credințele religioase, cari încătușează sufletele, și nici nu are nevoie de religiune, ci se ridică în virtutea superiorității sale intelectuale la libera cugetare, în virtutea căreia nu mai e rob al prescripțiunilor religioase, nici supus orbește convențiunilor sociale, ci trăiește potrivit cu propriile sale convingeri și după impulsiunile sale momentane.

După felul de a vedea al unor asemenea oameni, ne-am născut și trăim în lumea aceasta pentru ca să ne bucurăm de viață, gustînd plăcerile ei fiecare potrivit cu îndemnurile inimii sale și după împrejurările în care trăiește. Iar aceia care se dau robiți prescrierilor religionare ori convențiunilor sociale sunt fie niște bieți de nevoiași, fie niște tîmpiți, fie orbiți de vederi ruginite, fie niște hipocriți cari fac prin ascuns ceea ce omul „conștiu" face pe față și fără de sfială.

Porniți odată pe povîrnișul acesta, oameni înzestrați cu mari destoinicii, cari într-un fel ori într-altul au contribuit mult la dezvoltarea noastră, au avut în același timp înrîurirea dezastruoasă a otrăvirii, care distruge organismul, încît e greu să te dumirești dacă era mai mare binele ori răul pe cari ni l-au făcut.

Cel ce nu se supune nici convențiunilor sociale, nici prescripțiunilor religioase în ceea ce privește legăturile dintre om și om și îndeosebi datoriile familiale, se supune cu atît mai puțin legilor cari ieri au fost croite și mîine pot să fie schimbate. Face fiecare cum îl taie capul și cum îl împinge inima, și „deștept“ e omul care știe să răstălmăcească legea care-l jignește, ori s-o nesocotească, dacă nu poate s-o calce.

Pe cînd deci unii risipeau mari averi moștenite de la părinți ca să-și satisfacă poftele din ce în ce mai multe și mai nesățioase, alții cheltuiau mai mult decît ceea ce erau în stare să agonisească și se ticăloșeau în strîmtoarea lor și iar alții mințeau, amăgeau, se tîrau, înșelau, despuiau ori călcau legi ca să-și agonisească cît mai curînd și-n orice chip bogății.

Rari erau omenii cari nu aveau cuvinte de a ascunde mai una, mai alta din faptele lor, și mulți erau cei ce făceau pe față și cu un fel de ostentațiune ceea ce-l înjosește pe om. Chiar și între cei ce știindu-se oameni de o „perfectă onorabilitate“ umblau cu capul ridicat, erau mulți care se umileau în fața uneltelor, de care se foloseau ca să se susție ori să fie ridicați în slava cerului și de dragul cărora tolerau mișelii, săvîrșeau nedreptăți revoltătoare ori călcau legi.

Obrajii ni se roșesc de rușine cînd facem socoteala milioanelor pe cari le-am aruncat ca niște descreierați peste hotare pentru ca să le împrumutăm apoi pentru nevoile țării noastre, și durerea adîncă ne cuprinde cînd ne dăm seamă cîte case au fost sparte, cîte ființe nevinovate s-au nenorocit și cîți copii nevîrstnici au rămas pe drumuri în urma acestei goane după plăceri și după bogății, în mijlocul căreia omul chibzuit era grăit de rău ca fiind fără de inimă și zgîrcit.

Într-o asemenea societate numai omul pătruns de adînci convingeri putea să stăruie cu toată hotărîrea în mai bunul său fel de a fi și să zică: „Eu nu pot să merg cu lumea, căci sunt purtător de grijă al casei mele și nu stăpîn, ci chivernisitor al avutului moștenit de la părinții și bunii mei, pe cari am nu numai să-l păstrez, ci să-l și sporesc, ca să pot da socoteală.“

Ar fi tristă afară din cale starea țării noastre, dacă nu ar mai fi fost și alții cuprinși, ca Gheorghe Gr. Cantacuzino, de acest simțămînt al răspunderii față cu posteritatea. Aceștia au fost însă puțini : mulțimea cea mare a risipitorilor, a strîmtoraților și a ahtiaților nu-l înțelegea ori nu voia să-l înțeleagă și lua întregul lui fel de a fi drept o mustrare aspră.

Mîngîierea noastră e că, luîndu-l mai ales pe dînsul drept pildă, din ce în ce mai mulți se pătrund de convingerea că virtuțile familiale sunt cea mai curată obîrșie a patriotismului, că cetățean în adevăr și-n toate privințele bun, pe cari în toate împrejurările putem să ne rezămăm, nu poate să fie decît omul cumsecade, care e bun fiu, bun soț și bun părinte, neadormit purtător de grijă pentru ai săi și pentru ale sale, așa cum se cuvine în virtutea obiceiurilor noastre din bătrîni și cum prescrie legea noastră creștinească.

Îmi dau foarte bine seamă că sunt pe ici, pe colo și oameni foarte respectabili cărora aceasta le sună greu, poate chiar prea aspru în ureche, dar eu n-o zic de la mine, ci după spusele altora și adevărul acesta are neapărat să fie grăit la mormîntul unui om care viața lui toată a știut să fie stăpîn pe sine însuși.

Om de neam mare și de viță veche, boier între boieri, fruntaș atît prin naștere, prin avere și prin cultură, cît și prin pozițiunea ce i s-a dat în societate, Gheorghe Gr. Cantacuzino putea să-și permită multe, care altora nu li se iartă și să fie mîndru. El va și fi fost mîndru, dar nu pentru că era boier de viță veche, nici pentru că era fruntaș între fruntași, ci pentru că, uitîndu-se-mprejurul său, între oamenii de seama lui numai de tot puțini a găsit, care, deopotrivă cu dînsul, s-au învrednicit a-și stăpîni slăbiciunile, a-și face în toate împrejurările datoria și a-și păstra dignitatea chiar în mijlocul unei lumi, în cari atît de adeseori slăbiciunea e luată drept virtute.

Oricît de multe ar fi fost ispitirile, el stetea neînduplecat în fața lor, și dacă neapropiat era pentru viclenii cari voiau să abuzeze de bunăvoința lui, tot neapropiat a rămas și pentru lingușitorii cari-n schimbul unui pumn de fărămituri ar fi fost gata să-l ridice în slava cerului.

Cu atît mai vîrtos se cuvine să-i lăudăm faptele după ce s-a depărtat din mijlocul nostru și să profităm de moartea lui spre a propaga convingerea că cei mai mari și mai adevărați binefăcători ai societății noastre sunt cei ce prin felul lor de a viețui ne îndrumează spre cultul virtuților familiale.

DIMITRIE A. STURDZA [I]

Ieri-noapte a încetat din viață la locuința sa din strada Mercur, în anul 82-lea al vieții sale, Dimitrie A. Sturdza, unul dintre cei mai însemnați oameni de stat ai românilor și în același timp zelos conducător al vieții noastre intelectuale, fost în atîtea rînduri ministru, mai tîrziu șef al Partidului Național Liberal, ministru președinte și timp îndelungat secretar general al Academiei Române, pentru a cărei organizare a ostenit atît de mult.

Născut în anul 1833 la moșia părintească Miclăușani din Valea Siretului, Dimitrie A. Sturdza și-a făcut studiile în Germania de unde s-a întors și a intrat om de tot tînăr în vîrtejul vieții politice.

Viața lui Dimitrie A. Sturdza e atît de bogată în fapte însemnate, încît ar fi o lipsă de pietate să facem în pripă o dare de seamă despre ea. Știm cu toții că el a lăsat urme adînci pretutindeni, pe unde a trecut ca ministru de Culte și Instrucțiune Publică, ca ministru de Finanțe, ca ministru de Război și ca academician neobosit nu numai ca muncitor, ci și cînd era vorba să îndemne pe alții la lucrare.

DIMITRIE A. STURDZA [II]

Sînt multe însușirile, prin care omul coborît azi în mormînt li s-a impus tuturora și s-a ridicat în rînd cu cei mai vrednici dintre contimporanii săi, dar model de viețuire pentru generațiunile viitoare el are să rămîie mai ales ca muncitor neobosit și ca patriot, pentru care nici o jertfă nu e prea mare cînd vorba e de binele obștesc.

Dacă e adevărat că viața omului e tot ceea ce el a gîndit și a simțit, precum și faptele pe care le-a săvîrșit, sunt puțini afară din cale oamenii cu viață atît de bogată ca a lui Dimitrie A. Sturdza, care, după zile trăite muncind în viața publică, atît de adeseori și-a petrecut nopțile la masa de lucru.

El nu s-a mărginit însă să lucreze fără de răgaz el însuși, ci pretutindeni, pe unde s-a oprit, a îndrumat și pe alții să muncească cu toată inima și să-și facă în toate împregiurările datoria și prin aceasta și-a creat în viața noastră comună pozițiunea unui reformator în cel mai bun înțeles al cuvîntului. La Creditul funciar rural și la Academia Română, pe care el le-a organizat, înrîurirea lui are să rămîie pentru toate timpurile hotărîtoare ; la Ministerul de Finanțe și mai ales în învățămîntul public, activitatea lui a rămas epocală ; în oștirea română multe din cele bune sunt pornite în urma stăruințelor lui.

Această rîvnă neistovită purcedea din iubirea lui de țară.

Dimitrie A. Sturdza a fost cel mai tînăr dintre oamenii de stat care au lucrat împreună pentru întemeierea statului român şi a rămas cel din urmă dintre primii sfetnici ai regelui Carol I. Lui, statul român îi era un fel de slăbiciune, şi cu gîndul îndreptat în toate clipele vieţii lui spre asigurarea existenţei acestui stat şi spre buna îndrumare a societăţii române, el nu numai era gata să dea tot ceea ce avea mai bun în sufletul lui şi să-şi jertfească propriile interese, ci avea totodată şi un fel de cult pentru aceia pe care îi socotea cu deosebire folositori ţării, şi era aspru faţă de cei ce în gîndul lui nu-şi făceau îndeplin datoria.

Vieţile omeneşti sunt flacări ce se desfăşura fiecare-n felul ei, şi cele mai multe se sting fără ca să rămîie vreo urmă după ele. A lui a fost una dintre puţinele care lasă urme adînci pretutindeni pe unde li s-a revărsat lumina.

V. ANEXĂ

(INTERVIURI)

[SCURTĂ AUTOBIOGRAFIE]

1. Anul și ziua nașterii.
2. Schiță autobiografică. Epizoade neuitate din viața d-voastră.
3. Cînd, unde și cum se numește cea dintîi operă pe care ați publicat-o ?
4. Care roman, novelă sau schiță, din cîte ați publicat, e, după părerea d-voastră, cea mai reușită ? De care se leagă cele mai duioase amintiri ?
5. Care e scriitorul și în special care e prozatorul d-voastră de predilecție ? a. român, b. străin ?
6. Aceeași întrebare relativ la pictorul, compozitorul, filosoful, bărbatul de stat favorit.
7. Sînteți, și în ce grad, admirator al literaturii poporale românești ?
8. În sfîrșit, vă rugăm să ne spuneți, fără încunjur, ce credeți despre *Luceafărul* și cari sunt sfaturile pe cari i le dați. Mulțumindu-vă călduros dinainte, în numele cetitorilor noștri, pentru concursul dat, semnez

în numele *Luceafărului*,
dr. Sextil Pușcariu,
docent privat la Universitatea din Viena.

1. 1848, ianuarie 7, st. v., la Șiria.

2. Am petrecut copilăria pînă la vîrsta de 11 ani în Șiria, unde am urmat mai întîi la școala românească, apoi la cea catolică, ca să învăț nemțește. A patra clasă nor-

mală am făcut-o la Arad, unde-am trecut și primele clase gimnaziale. A șasa și a șeptea le-am trecut la Timișoara, unde am învățat nemțește. Pentru a opta m-am preparat acasă, preparînd pe altul pentru a cincea. Examenul de maturitate l-am făcut la Sătmar, de unde m-am întors pe jos la Șiria, prin Ardeal (Baia-Mare, Lăpuș, Dej, Gherla, Cluj, Turda, Roșia, Abrud, Brad, Hălmagiu). Am stat un an la Budapesta (Fac. de drept), apoi am fost scrietor la notarul din Comlăuș. Pe anul al doilea m-am dus ca voluntar la Viena, unde am stat trei ani.

3. *Noi și maghiarii* și povestea *Zîna Zorilor*, precum și comedia *Fata de birău*, la Viena, publicate în *Convorbiri literare*. Cea dintîi nuvelă e *Popa Tanda* scrisă în Oradea-Mare, unde eram la 1873 arhivar conzistorial, și refăcută în 1875, cînd s-a publicat tot în *Convorbiri*.

4. Cea din urmă parte din narațiunea : *Din bătrîni* — încă nepublicată.

5. N. Gane între români, iar între străini Paul Heyse.

6. Rafael și Leonardo, Beethoven, Platon și I. Brătianu.

7. În cel mai mare grad.

8. După a mea părere, toți scriitorii noștri mai însemnați ar trebui să lucreze la *Luceafărul*. De ce ? E de prisos s-o mai spun. Vă dau sfatul să stăruiți în acest sens pentru ca foaia să devie din ce în ce mai voluminoasă. Ar trebui să devie cu timpul cum a fost *Vatra*.

D. IOAN SLAVICI VOBEȘTE *RAMPEI*

MIȘCAREA NOASTRĂ LITERARĂ. LITERATURA DRAMATICĂ. REALISMUL ÎN LITERATURĂ. O NOUĂ LUCRARE.

Eminescu, Caragiale, Vlahuță — marea generație !

N-avem încă poetul care să-l egaleze pe Eminescu, și nici autorul dramatic care să-l întreacă pe Caragiale. Din această uriașă pădure a unui trecut glorios n-au rămas decît doi stejari : Ioan Slavici și Iacob Negruzzi.

Azi, cînd în literatura românească se întretaie atîtea școli și curente, o convorbire cu acești „seminceri“ nu e numai interesantă, dar și folositoare.

Iată pentru ce ne-am adresat d-lui Ioan Slavici.

MIȘCAREA LITERARĂ

— Care este părerea d-voastră în ceea ce privește mișcarea noastră literară de astăzi ?

Simțămîntul meu e că, de la Eminescu, Caragiale, Vlahuță, Delavrancea, Coșbuc și Zamfirescu încoace, nu ne aflăm în „curba suitoare“, ci în cea coborîtoare. Și aceasta nu numai pentru că scriitorii noștri mai tineri nu duc mai departe lucrarea pornită de înaintașii lor, ci și pentru că s-a perdut cultul formei, la care „Junimea“ ținea atît de mult.

Nota caracteristică a fazei de dezvoltare prin care trecem e goana mare, deci graba, ușurința, superficialitatea — în toate privințele — îndeosebi în ceea ce privește lucrarea literară. E școala organizată de Spiru Haret, care ne-a precipitat în acest sens, dîndu-ne un public cititor lipsit de cuvenita pregătire, care trece-n fugă peste cele citite și nu stăruie asupra corectității în ceea ce privește forma — stilul.

— Excepțiuni nu sunt?

— Aș fi pripit și eu dacă aș spune că nu. E mai ales Victor Eftimiu, care nu are să fie pus în rînd cu alergătorii.

LITERATURA DRAMATICĂ

În ceea ce privește teatrul, suntem în „curba suitoare“. Avem public mai mare, teatre mai multe și mai bine înzestrate, autori mai mulți și mai bine pregătiți, decît în trecut. Pe cînd Alecsandri și Caragiale erau, în ceea ce privește forma, cu desăvîrșire locali, unii dintre autorii dramatici tineri, ca A. de Herz, Mihail Sorbul, Caton Theodorian și alții, între care e fruntaș Victor Eftimiu, au îndrumat scrierea dramatică română spre un caracter mai general.

DELAVRANCEA ȘI N. IORGA

— Dar lucrările lui Delavrancea și ale d-lui prof. N Iorga?

— Despre dramele lui Delavrancea mi-am dat părerea la timp. Mai ales drama e creată de autor împreună cu actorii și publicul. Am spus deci că critica tace cîtă vreme dramele lui Delavrancea sunt „gustate“ de public. Același lucru îl spun și despre dramele d-lui N. Iorga.

REALISMUL ÎN LITERATURĂ

— Ce părere aveți despre romanul d-lui Panait Istrati?

— Se vorbește azi mult despre *Chira Chiralina* a lui Panait Istrati, și mulți sunt supărați de conținutul romanului. Nu se vor fi potrivind cele spuse în *Chira Chiralina* nici cu vederile mele, dar am rămas încîntat de forma, de stilul desăvîrșit în care povestește d-l Panait Istrati.

În privința aceasta *Ion* al d-lui Liviu Rebreanu e mai dezbrăcat, mai fără perdea decît *Chira Chiralina*, care foarte adeseori ne reamintește — ca fel de a povesti — poveștile orientale, *O mie și una de nopți*.

O NOUĂ LUCRARE

— Pregătiți vreo nouă lucrare?

— Zilele acestea se va publica sub titlul *Amintiri* ceea ce am scris și publicat despre Eminescu, Caragiale, Creangă și Coșbuc. Un volum de 180 pagini mari, cu prefață. Cartea e editată de Cultura națională.

DE VORBĂ CU D. I. SLAVICI

FIREA LUI EMINESCU. EMINESCU LA „JUNIMEA". EMINESCU ŞI REGINA ELISABETA. UN OM GREU DE ÎNŢELES : CARAGIALE... CREANGĂ, CHIBZUITUL. O ŞCOALĂ DE SUPERFICIALITATE. OMUL IMPOSIBIL. ARTĂ ŞI POLITICĂ

Ce fals sună : „De vorbă cu domnul I. Slavici..." cu „domnul" — cînd I. Slavici de mult e numai o putere, un suflet, o lumină plutind deasupra pămîntului, deşi încă printre noi. Făşiile de azur, care au fluturat în viaţa sufletească a acestei ţări, au pornit deodată repede de pe pămînt în altă parte, ca şi cum chemarea imperioasă sau ruga sfâşietoare ce li se făcea ar fi izbutit în sfîrşit să le moaie inima — şi s-au dus. Prin cine ştie ce neînfrîntă sănătate pămîntească, I. Slavici, rămas singur, împrejmuit de oameni de lut, ne pomeneşte de fraţii lui, cu care a vorbit şi cărora încă le vorbeşte : Maiorescu, Eminescu, Alecsandri, Creangă, regele Carol.

FIREA LUI EMINESCU

...Aşa cum l-am cunoscut eu pe Eminescu, fireşte înainte de a fi fost lovit de crunta lui boală, n-aş putea repeta ceea ce am auzit spunîndu-se despre el, că ar fi fost adică straşnic băutor de alcool şi prea iubitor de femei. Nu, Eminescu a fost un om curat. A crescut, e drept, la cea mai îngrozitoare şcoală de imoralitate ce se poate închipui — a fugit şi a trăit doar în mijlocul unei trupe ambulante de actori. Zilele acestea chiar, am dat de o scrisoare a lui Eminescu, pe care mi-o trimitea de la Iaşi... Eminescu se plînge în acea scrisoare că asupra lui, ascetul din fire, o femeie a aruncat cu dinadinsul ochii, de care nu mai poate scăpa ! Numele Veronicăi Micle a fost apoi adese pomenit...

Eminescu era o grădină de frumuseţe ! După ce a scăpat din primul atac al boalei lui, nu e de mirare că oameni care se gîndeau mai mult la plăcerea lor decît la sănătatea poetului, să-l fi tras prin diferite localuri şi să-l fi îndemnat să vorbească sub excitaţiile alcoolului.

Toţi cei care l-au cunoscut pe Eminescu de-aproape au vorbit totdeauna cu cea mai mare luare-aminte despre el. Numai nişte nebuni pot cuteza să vorbească altfel — precum s-a şi întîmplat.

EMINESCU LA „JUNIMEA"

La Bucureşti, în casele lui Maiorescu din strada Mercur, întrunirile „Junimii" erau foarte frecventate. Venea lume aleasă şi iubitoare de literatură. Alecsandri adesea citea din lucrările lui, dar ochii lui, după cetire, erau aţintiţi numai asupra a doi inşi : Eminescu şi Caragiale. Pe ei îi socotea în stare să-l judece. Alecsandri a recunoscut totdeauna superioritatea lui Eminescu, şi Eminescu, om căruia nu-i plăceau mofturile, recunoştea şi el acest lucru. Pe cînd însă Caragiale era fără milă, atît în fond, cît şi în formă, Eminescu păstra totdeauna o discreţie în expresie şi se ferea să aducă vreo jignire personală. O singură dată Eminescu a fost ceva mai pornit...

Veniseră la „Junimea" într-o seară, Disescu, Tache Ionescu şi Arion : erau nedespărţiţi. Fireşte, toţi trei, tineri veniţi de la Paris şi mai vorbitori, n-au făcut nici o taină din prezenţa lor. Dar după ce au plecat, Eminescu de la locul lui s-a ridicat şi a grăit tare către Maiorescu : „Dacă aceşti domni mai vin aici pe uşa aceea, eu voi ieşi pe uşa aceasta !..." Era desigur mînia omului care purta în sine indignarea din versurile : „Voi sunteţi urmaşii Romei ?..."

EMINESCU ŞI REGINA ELISABETA

Aceeaşi sinceritate în înfăţişare şi judecată a avut-o Eminescu şi faţă de regina Elisabeta — care ea însăşi prețuia sinceritatea. Din acest punct de vedere, adese eram mîhnit și îndurerat, deși eram de părerea regelui și reginei care vedeau prea bine fățărniciile și lipsa de caracter a nobilimei de atunci. Îmi pare destul de rău, dar n-am o părere mai bună nici despre nobilimea de azi... Regina Elisabeta scrisese o dramă, îmi pare *Mioara*, a cărei muzică o și compusese un anume Lubicz. Eminescu tradusese opera reginei, și cînd l-a întrebat regina ce crede despre lucrarea ei, poetul nu s-a sfiit să răspundă, firește fără a fi depășit măsura în forma expresiei : „Sunt și versuri bune, dar cele proaste sunt atît de multe, maiestate, că de cele bune ți se rupe inima !..."

UN OM GREU DE ÎNȚELES : CARAGIALE...

Cel mai greu de înțeles era Caragiale... Scria foarte anevoie ! La *Timpul* era totdeauna furios pe băiețașul care venea de la tipografie să ceară manuscris. „Bine, mă, tu crezi că noi trăim pe lumea asta ca să-ți dăm ție manuscris ?..." Niciodată nu trimetea la tipografie vreun articol, înainte de a-l fi copiat pe curat. Avea o scriere foarte frumoasă — și de cele mai multe ori tot bietul Eminescu se așeza la masă și scria articolul pe care trebuia să-l scrie Caragiale ! Și cheltuitor !... Eu făceam și administrația ziarului *Timpul* — îți dai seama din acest amănunt care putea fi pe acea vreme situația scriitorului român — ei bine, Caragiale era totdeauna cu leafa luată pe două luni înainte. În februarie, bunăoară, Caragiale luase leafa și pe martie și pe april... A și plecat de la *Timpul* și a scos apoi *Moftul român,* o revistă mică, iată, pe-atîta, dar plină de duh !... Cînd s-a pornit procesul cu o mătușă a lui, o Mumuloaia, Caragiale ca să nu mai ducă procesul, a cerut o despăgubire ceva... Și a primit 150 000 lei. Cum i-a luat a și plecat în străinătate. Dar procesul îl duceau și alți pretendenți ; cînd procesul a fost cîștigat, a căzut și Caragiale la parte ; i-au mai venit alți 250 000 lei. Și pentru că o rubedenie a lui, o femeie bătrînă n-avea ce face cu banii, Caragiale a luat încă 250 000 lei... Ceea ce nu înseamnă că n-a mai avut nevoie de bani. Cînd s-a înapoiat de la Berlin, a întîlnit la Viena pe un anume Mirescu, om foarte zgîrcit, care totuși știind pe Caragiale cu avere, i-a împrumutat 16 000 lei... Banii nu i-a mai văzut, dar odată tot l-a întrebat pe Caragiale : „Cum faci tu, bre, de cheltuiești atîtea parale ?" „Iată, a răspuns Caragiale, și la asta e nevoie de talent !"

CREANGĂ, CHIBZUITUL

Creangă era cel mai chibzuit și mai cuminte om pe care l-am cunoscut vreodată. Vorbea totdeauna potolit și își împodobea spusele cu nenumărate anecdote și pilde. La Maiorescu era odată așteptat ; se face 9, se face 10 seara, Creangă nu se mai arăta. Și se arătă tîrziu de tot... „Uite ce de lume te așteaptă !..." îi zice Maiorescu întîmpinîndu-l. „Apoi tot mai multă lume mă aștepta acolo unde am fost, căci era cu treabă !..." „Și cine mai era acolo ?..." „Apoi nu știi vorba ceea ?... Cînd a fost întrebată o cucoană, care venise de la biserică, pe cine a mai văzut în biserică, ea a răspuns : «În afară de mine și de fie-mea, ce să spun, numai prostime !...»"

Așa cum era, Creangă își da foarte bine seama de oameni, de sufletul lor și tot astfel de prețul operilor de artă. Scrisesem *Budulea Taichii.* Creangă, văzîndu-mă, mi-a spus : „Apoi de astea, așa, știu eu multe..." Și a scris *Amintirile* — care nu mai au păreche !.... Citindu-le, ai crede că sunt scrise cu mare ușurință. De fel ! N-am văzut în viața mea manuscris mai necitet. Nici un cuvînt nu rămăsese la locul lui, unde fusese scris la început. Încerca același cuvînt în două sau trei ba și mai multe locuri, pînă i se părea lui că i-a găsit locul cel mai potrivit...

O ȘCOALĂ DE SUPERFICIALITATE

Căci așa se scria pe vremea mea. Cu luare-aminte, cu multă socoteală și cu analiza fiecărui cuvînt. Un răvaș cît de neînsemnat, eu şi acum cînd îl scriu, fac analiza gramaticală. Era pe-atunci lume mai puţină în literatură — dar judecată mai multă. Vinovată de această superficialitate socot că e şcoala lui Haret, aceea care a încărcat programele şcolare astfel că nici un cap sănătos nu le-ar putea mistui în întregime cumsecade. Şi deşi numele lui Haret este azi atît de venerat, voi spune că şcoala lui o laudă numai acei care au fost căpătuiţi de el. Haret n-a ştiut să-şi aleagă niciodată oamenii. Ai auzit d-ta de domnul... (D-l Slavici a pronunţat un nume pe care l-am uitat.) N-ai auzit. Cred că nici n-ai să-l ţii minte. A fost secretarul general al Ministerului de Instrucţie !... Pe Teodoru cînd l-a recomandat, regele Carol n-a voit să-i semneze decretul, căci Teodoru era ateu şi un ateu nu putea fi şeful bisericei, într-o instituţie de stat. După două luni Haret prezintă din nou decretul... Teodoru nu mai era ateu : îşi botezase băiatul... Regele şi regina au surîs, şi pe mine m-a durut surîsul lor !

OMUL IMPOSIBIL

Nu, cu N. Iorga nu se poate lucra. E un om impulsiv, supus celei mai noi sugestii.

Am lucrat împreună la Ligă. Deosebirea dintre mine şi dintre d-l Iorga era că eu cunoşteam împrejurările din Ardeal şi nu socoteam de vreun folos susţinerea luptelor electorale de acolo cu mijloacele băneşti reduse ale Ligei. Ungurii cheltuiau 20 de milioane la o alegere în Ardeal ; ce puteam noi face cu vreo cîteva mii de lei ? Dar puteam face ceva : propagandă culturală, faţă de care propaganda maghiară să rămîie neputincioasă ! D-l Iorga a luat chiar „fondul inatacabil“ şi l-a trimis în Ardeal, ca să facă, ştiu eu cum !, propagandă electorală părintele Lucaci !... Astfel ne-am despărţit.

Da, Nicolae Iorga a scris mult — şi de aceea e grăbit şi de aceea lipsit adeseori de chibzuinţă. Iată pun această întrebare simplă : o fi vreun om care să fi putut citi cărţile scrise de Iorga ?

ARTĂ ŞI POLITICĂ

Tocmai citesc în *Universul* un articol, în care se spune [că] d-l O. Goga a zis că datoria primordială a artei e să se puie în slujba intereselor neamului. Există interesele neamului, există arta — de ce una să fie neapărat sluga celeilalte ?... Neamul e neam — arta e artă !...

Şi în ochii bătrînului luci o spirituală uimire ; el se oprise aci, cum s-ar fi oprit în faţa oricărei alte barbare confuzii.

Era tîrziu, noaptea. Ne-am ridicat să lăsăm odihnei lui pe scriitorul destul de zbuciumat. Atît Marcel Iancu, cît şi eu am rostit : „Avem onoarea, *bonsoir*...“ I. Slavici s-a ridicat domol din jilţul lui şi a grăit adînc ca într-o poveste şi un cîntec : „Noapte bună...“

CONVORBIRE CU DOMNUL IOAN SLAVICI

TEATRUL, CEL MAI IMPORTANT FACTOR DE CULTURĂ. EPOCA DE NEOROMANTISM ? TÎNĂRA GENERAȚIE SCRIITORICEASCĂ. ORTODOXISMUL O PIEDICĂ ÎN EVOLUȚIA NOASTRĂ CULTURALĂ ? SUPERFICIALITATEA PUBLICULUI NOSTRU. ÎNAPOI LA TRADIȚIE : CLASICISMUL ! REÎNNOIREA ROMANULUI — PANAIT ISTRATI

Azi cînd în literatura românească se întretaie atîtea școli și curente, convorbirile cu scriitorii noștri nu sunt numai interesante, dar și folositoare.

Începem azi cu unul din ultimii „seminceri“ ai marei generații : cu d. Ioan Slavici.

— Care dintre genurile de literatură (teatru, poezie, roman) e mijlocul cel mai eficace de cultivare al masei ?

— Desigur că teatrul, care cere mult mai puțină pregătire ascultătorului și care e un fel de „mură-n gură“ pentru spectator.

Teatrul e genul care poate cultiva mai ușor limba. Pe cînd în literatura curentă, cuvîntul trece cam superficial, la teatru, prin repetițiile ce se fac pentru pregătirea spectacolului, cuvîntul e mereu cîntărit, astfel că textul iese purificat. Apoi la teatru putem asculta o limbă frumos rostită, cînd piesa e interpretată de actori cu talent.

PREFERINȚE

— Care e figura reprezentativă a acestui gen — perfect util și perfect estetic — dintre scriitorii în viață, și-n anume care dintre opere ?

— D-nul A. de Herz, care ar putea da mai mult decît azi, dacă n-ar fi atît de mult ocupat. Desigur că lucrarea sa cea mai de seamă este *Păiajenul.*

De asemenea și d. V. Eftimiu, a cărui ultimă lucrare, *Thebaida,* repurtează un adevărat triumf la Teatrul Național.

EPOCĂ DE NEOROMANTISM ?

— Credeți că într-adevăr trecem printr-o epocă de neoromantism, așa cum a afirmat de curînd un foarte reputat grup de conferențiari ?

— Afară de teatru, în ceea ce privește restul literaturii, suntem într-o epocă de adevărată zăpăceală. Păcatul cel mare e că scriitorii noștri mai tineri nu duc mai departe lucrarea pornită de înaintașii lor, și pentru că s-a pierdut cultul formei, la care „Junimea“ ținea atît de mult. Nota caracteristică a fazei de dezvoltare prin care trecem e goana mare, deci graba, ușurința, superficialitatea — în toate privințele — îndeosebi în ceea ce privește lucrarea literară.

Mie unul, actuala mișcare literară mi se prezintă ca un fel de haos, în care nu pot deosebi nimic.

Cît despre neoromantismul d-lor conferențiari, nici pomeneală !

TÎNĂRA GENERAȚIE

— Distingeți din generația tînără vreun element care să tindă către o regenerare și către o limpezire a haosului literar actual ?

— Nu prea. La toți scriitorii noștri tineri se observă un fel de șovăială, și aceasta tocmai fiindcă nu s-a căutat să se ducă mai departe munca marilor noștri înaintași.

ORTODOXISMUL

— Credeți că la noi ortodoxismul a jucat un rol preponderent în cultura națională, asemuitor influenței catolice în Franța și că a fost o piedică în evoluția noastră, cum spune d. Lovinescu în *Istoria civilizației române ?*

— D. Lovinescu vorbește alandala. Nici n-am fi ce suntem dacă nu am fi rămas ortodocși în mijlocul lumii ortodoxe. Noi suntem mai mult ortodocși decît români.

Una dintre cele mai mari nenorociri pentru propășirea noastră culturală a fost desigur secularizarea averilor mănăstirești — așa cum s-a făcut la noi.

Să luăm un exemplu : Mănăstirea Cozia avea un venit anual de patru milioane — sumă colosală pentru vremea aceea. Oare n-ar fi fost mai bine să se lase întreg acest venit mănăstirii, obligînd-o în același timp să susție Universitatea din București de pildă ? Sunt sigur că Universitatea capitalei n-ar fi fost în halul actual. Vorbeam de această chestiune cu Odobescu, care-mi dădea perfectă dreptate.

NOILE CURENTE

— Credeți — așa cum a afirmat d. Iorga — că arta nouă în literatură, pictură și sculptură, nu prezintă interes decît ca patologie ?

— Da, d. Iorga are perfectă dreptate. E cu atît mai dureros cu cît, în ceea ce privește pictura și sculptura, noi avem epoca de înflorire a acestor genuri.

SIMPLE CURIOZITĂȚI

— Cum rămîne în acest caz cu teatrul lui Georg Kaiser, Walter Hasenclever, Wedekind, cu pictura lui Picasso, cu muzica lui Debussy, etc. ?

— După părerea mea, sunt simple curiozități, produse de nevroza postbelică și care în nici un caz nu vor dăinui multă vreme.

UN PUBLIC SUPERFICIAL

— Curentele cari au creat aceste lucrări — și multe altele — nu au afinități cu concepția noastră despre romantism, cu așazisul cult al personalității ?

— Nu. Producțiunea artistică nu atîrnă atît de la autor cît de la public. Din nenorocire, școala organizată de Spiru Haret ne-a dat un public cititor lipsit de cuvenita pregătire, care trece-n fugă peste cele citite și nu stăruie asupra corectității în ceea ce privește forma, stilul.

CLASICISMUL

— Detractorii acestor curente au rostit un cuvînt : înapoi la tradiție. Am vrea să știm sensul acestui cuvînt în materie de artă, care e tradiția noastră literară ?

— Clasicismul, care e tradiția întregii omeniri. Dacă Eftimiu a ajuns să-și serbeze jubileul de 50 de reprezentații ale *Thebaidei,* e tocmai pentru că se ocupă în operile sale de tot ce e general omenesc și nu face concesii publicului, ci din contră caută să-l ridice.

REÎNVIEREA ROMANULUI

— Mișcarea literară atît la noi cît și în străinătate indică o reînviere a romanului. Nu credeți că reînvierea acestui gen este un îmbucurător simpton de asanare morală ?

— Sunt de părere că reînvierea romanului, în genul celor scrise de Dumas, Flaubert, Zola, etc., n-ar putea să ridice nivelul nostru intelectual.

PANAIT ISTRATI

— Ce părere aveți de romanele d-lui Panait Istrate ?

— De netăgăduit că Panait Istrati are mult talent și mult simțămînt de artă. Îi lipsește însă o cultură vastă. Același lucru l-aș putea spune și de d. Liviu Rebreanu.

Eu sunt sigur că d. Iorga o să revie în ceea ce privește părerile d-sale asupra lui Panait Istrati.

NOTE ŞI COMENTARII

I. STUDII, RECENZII ȘI ARTICOLE LITERARE, CRONICI DRAMATICE, ARTISTICE, MUZICALE

DIN PERIODICE

SCRISOAREA D-LUI I. SLAVICI CĂTRE REDACȚIUNE RELATIVĂ LA *ZÎNA ZORILOR*

A apărut în *Convorbiri literare*, VI, nr. 3, 1 iunie 1872, p. 90.

Scrisoarea însoțește basmul *Zîna Zorilor*, trimis de Ioan Slavici din Viena, unde își făcea studiile universitare împreună cu Eminescu și cu alți studenți români din Transilvania și Bucovina. I. Negruzzi o tipărește în fruntea basmului, prima lucrare în proză a lui I. Slavici, publicată în revista ieșeană. Scrisoarea primea astfel un statut la care prozatorul nu se gîndise inițial. Slavici pune în discuție, cum am mai arătat *(Ioan Slavici. Opera literară* [București], Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970, p. 86-89), cîteva teze, care stau la baza concepției sale cu privire la proza de inspirație populară. Problema fundamentală o constituie afirmarea principiului libertății scriitorului în selectarea variantelor și orînduirea lor într-o viziune proprie spre a crea un „întreg nou“. Prozatorul atrage atenția că prin afirmarea acestui principiu se situa, de fapt, pe linia libertății ce și-o lua și povestitorul popular în alegerea și combinarea variantelor. Un rol important are aici, susține Slavici, și vîrsta povestitorului popular. Partea fixă în narațiunea populară reprezintă „un schelet foarte sărac — atît în gîndiri cît și în fapte“. Povestitorul cu chemare sau „prelucrătorul“, cum îi spune Slavici, se relevă în alegerea variantelor și arta cu care știe să le combine într-un „întreg frumos“.

Reflecțiile lui Slavici se întemeiază pe experiența cîștigată în elaborarea basmului *Zîna Zorilor*. Mărturii în această privință găsim în scrisorile sale către I. Negruzzi, din 27 aprilie 1871, 7 iunie 1871, 18 martie 1872, 1 iulie 1872, 4 august 1872 (I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. II, „Junimea“, București, Institutul de arte grafice „Bucovina“, 1932, p. 181, 182, 184, 185, 192) și într-o scrisoare a lui Eminescu către I. Negruzzi, din 6 februarie 1871, în care se arată că basmul are „în stil ceva din maniera lui Pop Florentin“ (I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *Studii și documente literare*, vol. I, „Junimea“, București, Institutul de arte grafice „Bucovina“, 1931, p. 315). Mai importantă este, fără îndoială, mărturia lui Slavici din scrisoarea din 4 august 1872. „Trebuie să luați în considerațiune — îi atrage atenția lui I. Negruzzi — cum că nu este decît o singură lume ideală, și aceasta este descrisă în *Zîna Zorilor*: în alte povești fără să regretez, nu pot să fiu altă decît limpede.“

Ar fi interesant de știut dacă scrisoarea trece prin mîinile lui Eminescu înainte de a fi publicată în revista ieșeană, cum se întîmplă cu *Fata de birău*, *Studii asupra maghiarilor* și alte lucrări ale prozatorului. Aici ne lipsesc asemenea mărturii documentare.

Scrisoarea se impune să fie conexată, pentru o mai bună înțelege a tezelor puse în discuție și cu notele care însoțesc primele sale povești.

Într-o notă la *Zîna Zorilor* găsim explicația pentru descrierile fantastice din creația noastră populară: „Cine află această descriere extraordinară — precizează prozatorul — trebuie să cugete că poporul român totdeauna grandiozitatea o exprimă prin o descriere cît se poate mai vagă. Și asta e foarte corect fiindcă lasă cîmp liber închipuirii fiecăruia din ascultătorii săi, cari astfel își înfățoșează lucruri cît se poate mai monstruoase“ În *Florița din codru*, publicată tot în *Convorbiri literare*, cîteva luni mai tîrziu (vezi vol. I al ediției de față, p. 45, 61, 315-316) găsim alte note, care completează considerațiile teoretice din scrisoare și se dau exemple cu privire la selecționarea variantelor. „Aici povestea variază, precizează Slavici cu privire la finalul poveștii. Unii zic: «Feciorul împăratului a poruncit ca să lege pe crîșmăriță de cea mai salbatică iapă din țară și să înconjure țara de șapte ori cu ea». Alții zic: «Împăratul cel bătrîn rugă pe Dumnezeu ca atunci cînd crîșmărița va trece pe poartă, să crăpe pămîntul și ea să se cutrupească». Și iarăși alții zic: «Florița s-a rugat de împăratul ca să nu pună pedeapsa aspră pe capul maicei sale celei bune, ci precum am zis mai sus». Aceste deosebiri sunt caracteristice, pentru aceea le amintesc. Ele ar împiedeca cursul poveștii, pentru aceea le pun în notă.“

Nu era în practica revistei ieșene să prefațeze lucrările colaboratorilor săi, cu scrisori primite de la ei și să facă loc unor note, prin care aceștia dau explicații asupra structurării materialului popular. I. Negruzzi procedează însă în felul acesta spre a avea o justificare față de cititori cu privire la metoda de creație a prozatorului transilvănean.

Scrisoarea stă în atenția istoricilor literari și G. Călinescu o considera ca un document important în care se expune „o concepție proprie“ în crearea prozei de inspirație populară (*Folclorul la „Convorbiri literare“*, în *Studii de istorie a literaturii române*, „De la C. A. Rosetti la G. Călinescu“, [București], Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, p. 79). Perpessicius o reproduce integral în ediția monumentală a operei lui M. Eminescu, alături de alte cîteva texte cu caracter teoretic privind creația populară (*Opere VI. Literatura populară*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1963, p. 689-690). Ea ocupă un loc important și în cercetările consacrate lui Slavici ca teoretician al folclorului (D. Pop, *Ioan Slavici teoretician al folclorului*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*. Series V, fasc. 2, Philologia, 1959, p. 115-127).

TEATRU [„DE O SĂPTĂMÎNĂ NECONTENIT...“]

A apărut în *Timpul*, II, nr. 32, 10 februarie 1877, p. 1-2 (*Partea literară*). Semnat : *Spectator*.

Cotidianul *Timpul* începe să apară în 15 martie 1876, ca organ al Partidului Conservator, care stă la guvern pînă în aprilie 1876, cînd trece la cîrma țării Partidul Liberal. Schimbările acestea se reflectă, cum am arătat (*Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, p. 208-213), și în orientarea *Timpului*, care devine din organ guvernamental ziar al opoziției conservatoare.

Ioan Slavici intră în redacția cotididianului bucureștean în ianuarie 1877. „Nu știu — îi scrie I. Slavici lui V. Mangra, prietenul său din Arad, în 26 ianuarie 1877 — dacă-ți este cunoscut ziarul *Timpul*. A fost pînă acum organ al unei părți din Partidul Conservator. Începînd de astăzi această parte a conservatorilor s-a înțeles cu «Junimea» și Maiorescu a luat direcția ziarului. Cu aceasta am intrat și eu în redacție, însărcinîndu-mă cu partea literară și cu politica externă întru cît e vorba numai de raporturi exacte." Maiorescu rămîne la conducerea *Timpului* pînă în aprilie 1877, cînd răspunderea pentru apariția ziarului trece în seama prozatorului. De la sfîrșitul lui octombrie 1877, intră în redacție și Eminescu, iar ceva mai tîrziu și Caragiale. *Timpul* are norocul să fie susținut de cei mai mari scriitori ai vremii, situație rar întîlnită, atît în presa noastră cît și în cea străină.

Concepția lui Slavici despre menirea presei se aseamănă cu cea a lui Eminescu, care face din *Curierul de Iași* în 1876-1877 o publicație de informare și educare a cititorilor. Prozatorul își desfășoară activitatea în această direcție prin ținerea la zi a secțiunii de politică externă și prin publicarea de lucrări originale, traduceri, cronici culturale, literare, teatrale și artistice Activitatea de cronicar dramatic și-o inaugurează cu această dare de seamă asupra reprezentării dramei lui Al. Dumas, *Les Mousquetaires,* care figurează în repertoriul teatrelor noastre încă de la jumătatea secolului trecut (T. T. Burada, *Istoria teatrului în Moldova.* Ediție și studiu introductiv de I. C. Chițimia, București, Editura Minerva, 1975, p. 330). Prozatorul pornește în considerațiile sale de la teza generală potrivit căreia scena este „oglinda" în care se reflectă „oarecum vii personagele" cu care facem cunoștință în lecturile noastre. În funcție de această teză generală este judecată atît drama lui Al. Dumas, cît și interpretarea rolurilor pe scena bucureșteană. Petre Vellescu (1847-1904) realizează în rolul lui Athos una din marile sale creații artistice. Aurica Popescu, viitoarea soție a lui Gr. Manolescu, nu se remarcă în interpretarea rolului reginei. O creație remarcabilă în acest rol va realiza Maria Vasilescu (1846-1897), aici nepotrivit distribuită în cel al femeii ambițioase, intrigante și răzbunătoare. Slavici manifestă mare admirație pentru Ștefan Iulian (1851-1892), discipol al lui Pascaly și care se afirma ca unul din cei mai mari actori comici ai vremii.

Mihail Pascaly întîmpina mari dificultăți în montarea pieselor cu multe personaje din pricina numărului redus al actorilor din trupa sa (Letiția Gîtză, *Mihail Pascaly,* [București], Editura de stat pentru literatură și artă, 1959, p. 98). Se explică propunerea ce i-o face Slavici în finalul cronicii sale dramatice. Și tot prozatorul va saluta, într-o notă, publicată în *Timpul* cîteva luni mai tîrziu, hotărîrea lui M. Pascaly de-a angaja în trupa sa mai multe artiste cu renume.

N. SCURTESCU. *POEZII* (1867-1876)

A apărut în *Timpul,* II, nr. 58, 12 martie 1877, p. 2-3. *(Partea literară).* Semnat : *Tanda.*

I. Slavici informează cititorii ziarului bucureștean despre apariția volumului lui N Scurtescu, *Poezii* 1867-1876 (București, Typographia Alessandru A. Grecescu, 1877, 239 p.) încă în 2 martie 1877 (nr. 49, p. 4) și reia anunțul în numerele următoare. Frecventator al cercului „Orientul", întemeiat de Gr. H. Grandea, din care face parte și Eminescu, și colaborator la publicații de prestigiu, ca cele conduse de B. P. Hasdeu *(Traian, Columna lui Traian, Revista literară și științifică)* se puneau mari speranțe în N. Scurtescu (1844-1879), cum se vede și din compendiile de istorie literară ale vremii (Vasile Gr. Pop, *Conspect asupra literaturei române și scriitorilor ei de la început și pînă astăzi în ordine cronologică.* Partea II, București, Tipografia națională, 1876, p. 33-35). Lectura poeziilor în volum constituie o mare dezamăgire pentru admiratorii săi.

Prozatorul se numără printre aceștia. Stă mărturie publicitatea ce o face cărții și faptul că-și expune cu promptitudine punctul de vedere. Nu este lipsit de interes să mai arătăm că prozatorul face loc recenziei în foiletonul ziarului, amînînd publicarea unei părți din studiul său, *Maghiari și maghiarism,* pe care tocmai îl reproducea din *Telegraful român,* ziarul sibian.

Poeziile lui N. Scurtescu îi oferă prilejul să-și expună cîteva din opiniile sale cu privire la artă : „Cugetătorul poate să scrie versuri — arată el — și chiar versuri corecte, poate să găsească rime și chiar rime plăcute ; visătorul însă gîndește în versuri și rimele îl găsesc pe el, fără să le caute." Slavici susține, cum se desprinde de aici, că opera de artă este creațiunea talentului.

O altă teză importantă privește libertatea artistului de a trata orice subiect și de-a folosi materia specifică artei sale (cuvîntul, culorile, piatra, lemnul etc.) fără nici o constrîngere. Pentru poet, hotărîtor este modul „cum cîntă". Homer „a cîntat despre broscoi și rău tot n-a cîntat". Slavici este printre cei dintîi scriitori de la noi care vorbesc de-o estetică a urîtului și diformului și exemplifică cu poezia lui Baudelaire. Să nu pierdem însă din vedere că urîtul și diformul formează materie în creația noastră populară.

Slavici nu-i neagă lui N. Scurtescu talentul, ci lipsa spiritului critic și pregătirea artistică. Poetul nu cunoștea unele reguli elementare ale compoziţiei, cum este gradaţia în poezie şi nu stăpînea tehnica versificaţiei.

Prozatorul dezvoltă unele teze de aici în studiul consacrat dramaturgiei lui N. Scurtescu, pe care îl publică tot în ziarul bucureştean.

LUMPATIUS VAGABUNDUS

A apărut în *Timpul*, II nr. 60, 15 martie 1877, p. 1-2. *(Partea literară)*. Nesemnat.

Comedia lui Johann Nepomuk Nestroy, *Lumpazivagabundus oder Das liederliche Kleeblatt*, se reprezintă pe scenele teatrelor din ţara noastră în traducerea lui Eduard Wachmann, încă de la jumătatea secolului trecut (T. T. Burada, *op. cit.*, p. 304, 478). I. D. Ionescu (1844-1900) se bucura de mare popularitate cînd reprezintă cu trupa sa comedia dramaturgului german (Ioan Massoff, *I. D. Ionescu de la „Iunion“*, Bucureşti, Editura Muzicală, 1965, p. 65-66). I. Slavici consideră că actorul braşovean, căruia îi plăcea să se numească „artist român din Galaţi“, abuza de încrederea publicului bucureştean. În acest context se înscrie şi introducerea acestei comedii în repertoriul său, deşi prin tipologie şi problematică nu prezenta interes pentru spectatorul român.

Din cronică se desprinde ideea că piesa se salva prin muzică şi strădaniile unor actori, îndeosebi tineri, în interpretarea rolurilor.

TEATRUL ROMÂN [„ÎMI ADUC AMINTE...“]

A apărut în *Timpul*, II, nr. 62, 17 martie 1877, p. 1-2 ; nr. 63, 18 martie 1877, p. 1-2 ; nr. 65, 20 martie 1877, p. 1-2 ; nr. 69, 25 martie 1877, p. 2-3 *(Partea literară)*.

Slavici examinează situaţia teatrului românesc din perspectiva dezvoltării lui după Revoluţia din 1848. Prozatorul recunoaşte însemnătatea contribuţiei lui Matei Millo în promovarea dramaturgiei naţionale şi a lui Mihail Pascaly în familiarizarea publicului românesc cu cea franceză, cum fac şi tratatele de specialitate *(Istoria teatrului în România.* Volumul al II-lea. 1848-1918, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971, p. 253-301). Slavici constată că locul lui Millo şi Pascaly îl luase I. D. Ionescu, mai puţin interesat de misiunea educativă

a scenei şi mai mult de succese imediate. Face vinovaţi pentru această stare de lucruri actorii, însă în egală măsură şi publicul spectator din anii 1874-1877.

Prozatorul aduce informaţii bogate în prezentarea cauzelor care au dus la decăderea şcolii naţionale susţinută de Matei Millo şi a celei „franţuzite“, reprezentate de Mihail Pascaly, precum şi a împrejurărilor care fac posibilă ascensiunea lui I. D. Ionescu pe scena teatrului românesc. Un interes aparte prezintă şi evocarea reprezentaţiilor teatrale din Transilvania la jumătatea secolului trecut şi a celor date de I. D. Ionescu la Arad în 1872 şi în satele din Cîmpia arădană. Slavici îl însoţeşte în acest turneu *(Ioan Slavici şi lumea prin care a trecut*, p. 144-145) şi evocă impresia făcută de reprezentaţiile sale în monografia *Românii din Ardeal* (Bucureşti, 1910, p. 64-65), precum şi într-un articol, *I D. Ionescu la Macău*, publicat în *Scena* în 21 iulie 1918 (vezi vol. IX al ediţiei de faţă, p. 751-755, 922-953). Prozatorul îl reîntîlneşte pe I. D. Ionescu la Viena, unde dă reprezentaţii în 1874, timp de trei luni. Despre aceste reprezentaţii îl informează şi pe I. Negruzzi şi-l prezintă pe actorul român, prieten al său : „Te vei mira, dacă-ţi voi face cunoscut — îi scrie I. Slavici în 31 decembrie 1873 — că un anumit I. D. Ionescu, artist comic din Galaţi, amic al meu, mîne va da aici reprezentaţiune în «Dianasaa» Are şansonete bune. Sunt curios de efectul ce-l va produce“ (I. E. Torouţiu, *op. cit.*, II, p. 226).

Documentele arată că în aprecierile lui Slavici privind meritele lui I. D. Ionescu în promovarea teatrului nostru intervin după 1875 schimbări fundamentale : „Teatrul ? — urlă lupii întru-însul, îi scrie Slavici lui I. Negruzzi în 6 iulie 1876. Iară Ionescu în curînd are să-şi cumpere o casă pe Podul Mogoşoaii şi o moşie la Bariera capitalei. Pînă cînd tot aşa ? ! Nu se ştie“ (I. E. Torouţiu, *op. cit.*, II, p. 279).

După aprecieri pozitive, Slavici îi neagă lui I. D. Ionescu meritele ce i le recunoscuse mai înainte şi-l face vinovat de decăderea teatrului românesc şi coruperea gustului artistic al publicului.

Contribuţia lui I. D. Ionescu în dezvoltarea teatrului românesc nu poate fi judecată cu perspectiva din studiul lui Slavici cu atît mai mult cu cît în aprecierile sale intervin şi considerente politice. I. D. Ionescu impune pe scena românească revista, ca gen de spectacol prin care îşi cucereşte popularitatea (I. Massoff, *I. D. Ionescu...*, p. 49-66). Nu este numai vina sa dacă se prezintă pe scenă cu texte cu un nivel artistic scăzut. Revistele ce le reprezintă, ca *Cer cuvîntul*, vizau însă practici ale oamenilor politici ai vremii, fapt care explică buna primire a publicului. *Cer cuvîntul*, revista care se bucură de mai mare succes, avea ca subtitlu, *Ambițul coanei Frosa*, aluzie la soția lui Lascăr Catargiu, primul ministru în guvernarea conservatoare. Se înțelege că Slavici nu putea lăuda asemenea spectacole în *Timpul*, organul Partidului Conservator.

Slavici se declară, cum face și Eminescu în cronicile dramatice din *Curierul de Iași*, și Caragiale în studiul *Cercetare critică asupra teatrului românesc*, pentru conlucrarea actorilor, scriitorilor și publicului, spre a face din scenă o școală a frumosului și patriotismului.

O TRÎNTEALĂ LA CIRC

A apărut în *Timpul*, II, nr. 73, 31 martie 1877, p. 3. Nesemnat. *(Noutățile zilei)*.

Ioan Slavici este un adversar al lui Pantazi Ghica (1831-1882) și persiflează producția sa literară, cum fac și Eminescu și Caragiale, care îl acopăr cu tot felul de epitete. Explicația stă în faptul că fratele mai mic al lui Ion Ghica făcea politică liberală, frecventa cercurile antijunimiste și se recomanda reprezentant al boemei bucureștene.

Poziția lui Slavici față de Pantazi Ghica — și, se-nțelege, a lui Eminescu și Caragiale — nu se justifică decît în mică măsură. G. Călinescu demonstrează că Pantazi Ghica era „un adevărat gentlemen“ și „un om cu o largă cultură literară“ *(Studii și cercetări de istorie literară.* Prefață și note de Al. Piru, [București], Editura Tineretului, [1966], p. 164). Să notăm că multe din ideile sale estetice le întîlnim și la prozator, îndeosebi în cronicile literare, dramatice și artistice.

Slavici deplînge atacurile actorului Mihail Mateescu, atunci un tînăr de douăzeci de ani, împotriva lui Matei Millo, veteranul scenei românești. Atacurile erau cu atît mai regretabile cu cît Matei Millo trecea prin mari greutăți materiale (I. Massoff, *Matei Millo și timpul său*, [București], Editura Naționala Ciornei, [1939], p. 273-276).

Franz Schipek moare în iunie 1881, în vîrstă de 38 de ani, după o îndelungată suferință. Eminescu îl caracterizează în necrologul din *Timpul*, publicat în 4 iunie 1881 (nr. 119, p. 2), „eminent compozitor și violonist“, autor al unor compozițiuni remarcabile „atît ca inspirație cît și ca lucrare“.

CONCERTUL LUBICZ

A apărut în *Timpul*, II, nr. 82, 10 aprilie 1877, p. 3. Nesemnat. *(Partea literară)*.

Compozitorul de origine poloneză Zdislaw Lubicz (Skibovschi) (1845-1909), stabilit în țara noastră, se bucura de multă simpatie din partea spectatorilor români. Programul concertelor sale cuprindea, ca și acesta, lucrări de Giacomo Meyerbeer (1791-1864), Gioacchino Antonio Rossini (1792-1868), Richard Wagner (1813-1883), Ferdinand Hiller (1818-1885), Carl Heinrich Reinecke (1824-1910), Eduard Hanslick (1825-1904) și alți compozitori din repertoriul muzicii universale (Octavian Lazăr Cosma, *Hronicul muzicii românești. Volumul IV. Romantismul (1859-1898)*, București, Editura muzicală, 1976, p. 84, 88, 92, 108, 134-136, 141, 258, 260). Maria (de Say) Assan se afirmă ca o interpretă de seamă pe scena românească (p. 17, 59, 144, 152, 156, 163, 555). Sofia Dudos este amintită cu unele compoziții muzicale (p. 408). Nu avem informații și despre cealaltă interpretă, Cuciuc, menționată de Slavici în cronica sa.

Între scriitorii români care colaborează cu Zdislaw Lubicz trebuie pomenit și Eminescu, cu traducerea poeziei *Vîrful cu dor* de Carmen Sylva și muzica de compozitorul polonez *(Vîrful cu dor. Baladă* română în trei părți. Textul de F. de Laroc [Carmen Sylva]. Muzica Zdislaw Lubicz. Traducerea română de M. E.-[mine]scu, București, Typographia Curții, [1879]). Text român și german.

N. SCURTESCU : *RHEA SILVIA ȘI DESPOT-VODĂ*

A apărut în *Timpul*, II, nr. 167, 23 iulie 1877, p. 2-3 ([I] *Rhea Silvia și Despot-vodă)* ; nr. 168, 24 iulie 1877, p. 2-3 (II *Un cuvînt)* ; nr. 169, 26 iulie 1877, p. 2-3 (III *Versul)* ; nr. 170, 27 iulie 1877, p. 2-3 (IV *Timp și loc)* ; nr. 171, 28 iulie 1877, p. 2-3 ([V] *Timp și loc, urmare* ; nr. 172, 29 iulie 1877, p. 2-3 (VI *Stilul)* ; nr. 173, 30 iulie 1877, p. 2 (VII *Rhea Silvia și Despot-vodă)* ; nr. 174, 31 iulie 1877, p. 2-3 (VII *Rhea Silvia și Despot-vodă, urmare)* ; nr. 175, 2 august 1877 p. 2-3 (VIII *Un cuvînt din partea noastră)*. Se tipărește în foiletonul ziarului.

Drama lui N. Scurtescu *Rhea Silvia* se tipărește în 1873 (București, Tipografia C. Petrescu, 1873, 108 p.) și într-o nouă ediție, *Teatru. Rhea Silvia. Despot-vodă* în 1877 (București, Tipographia Alessandru A. Grecescu, 1877, 212 p.). Drama se retipărește într-o ultimă ediție în „Biblioteca pentru toți", cu prilejul reprezentării ei în 1911. Slavici are în vedere ediția din 1877.

Prozatorul aplică în examinarea dramelor lui N. Scurtescu regulile consacrate de poetica clasică. Drama „trebe să aibă o culminațiune, îi atrage atenția lui I. Negruzzi în scrisoarea din 10 martie 1874. La început formăm caracterele, aranjăm situațiunile, să dăm simțemintelor direcția, în care au să pornească. Fiind gata cu aceste, cetitorul trebuiește să prevadă sfîrșitul. Trebe însă să-i lăsăm unele îndoieli" (I. E. Torouțiu, *op. cit.*, II, p. 239). Slavici are pe masă, cînd discută aceste probleme, lucrarea lui Gustav Freytag, *Die Technik des Dramas*, publicată în 1863 și retipărită în numeroase ediții *(Ioan Slavici. Opera literară*, p. 72).

Construirea caracterelor reclamă respectarea cu strictețe a principiului universalității. „Lumea în mijlocul căria eroul vietuiește — scrie Slavci — poate să fie străină de noi ; obiceiurile, deprinderile și situațiunile pot fi nemaiauzite ; ba chiar cu cît lumea, în care îl vedem, e mai depărtată și mai străină de noi, cu atît mai mare e farmecul ce îl împresoară. Oricît de depărtat în timp și spațiu, omul închipuit trebuiește să fie pentru toate timpurile și toate locurile." Slavici găsește potrivit să vorbească, în acest context, și de respectarea adevărului istoric. Prozatorul înțelege prin adevăr istoric crearea de caractere care să nu vină în contradicție cu desfășurarea evenimentelor istorice, așa cum le cunoaștem din documente. De aici și preferințele unor dramaturgi de a-și alege eroii din epoci istorice pentru care avem mai puține documente. Se explică de ce Slavici se orientează în romanele sale inspirate din trecut spre epocile îndepărtate din istoria poporului român.

Condiția de bază a oricărei opere de artă durabile o constituie sinceritatea. Slavici vorbeșe în repetate rînduri de ea. Aici o interpretează ca tensiune interioară a creatorului. Prozatorul îi spune „focul bengal", iar în altă parte „capul înfierbîntat". Absența combustiei interioare explică, după Slavici, toate scăderile unei opere artistice. „De aici urmează — arată el — versul rău, de aici lipsa de caractere, de aici cu deosebire lipsa de unitate și de putere în stil."

Prozatorul stabilește o legătură între vers și muzică și precizează că la români *vers* nu înseamnă *cîntec*, ci *cîntare*. Dramaturgul nu trebuie să piardă din vedere că în piesele de teatru versul este *grăit* și formează însăși *limba dramatică*. Consideră că elementul esențial al versului îl constituie ritmul. Prozatorul se îndepărtează de regulile poeticii clasice cînd susține că structura versurilor poate să difere. „Un vers poate să fie mai scurt — scrie Slavici — altul mai lung ; pot să fie chiar versuri deosebite ; așezarea cuvintelor și formele gramaticale pot să fie întrucîtva neobicinuite : toate aceste nu ne supără, dacă ritmul e păstrat." Slavici face aceste reflecții cu privire la versul liber cu cîțiva ani înaintea lui Alex. Macedonski, care îl socotea o inovație a sa. Prozatorul nu se oprește aici, și în *Bogdan-vodă*, drama sa istorică, construiește scene în care folosește versuri cu structuri metrice diferite.

Prozatorul acordă mare însemnătate pregătirii estetice pentru înțelegerea operei de artă. „Frumosul poate — scrie el —, dar nu cere să fie înțeles ; el este spre a fi văzut și simțit."

Dintre tezele generale puse în discuție de Slavici se impune să fie reținută și cea referitoare la menirea criticii. „Critica nu face nimic — scrie el ; ea se mărginește a spune cari sunt impresiile firești ale unui anumit op de artă ; ea folosește numai lămurind publicul și încurajînd ori înfrînînd pe aceia cari dau ori ar fi numai dispuși a da publicității scrierile lor".

Slavici apreciază că N. Scurtescu nu privea cu seriozitate îndeletnicirile literare. Amintește de Alex. Candiano-Popescu (1841-1901), care își intitulează volumul de versuri *Cînd n-avem ce fâce* (București, 1866). *Rhea Silvia* și *Despot-vodă* păcătuiesc, după opinia prozatorului, prin viziunea deformată asupra epocii istorice pe care o înfățișează, prin transformarea personajelor în exponenți ai ideilor politice ale dramaturgului și prin lipsa urechii muzicale a acestuia pentru armonia versului.

Apariția dramelor lui N. Scurtescu este anunțată de *Ghimpele* într-un editorial din 13 aprilie 1877 (nr. 14, p. 1) : „D. N. Scurtescu, zilele acestea — se arată aici — ne dete o nouă probă de laboare, pentru înavuțirea literaturii naționale, imprimînd o a doua carte frumoasă, în care își reproduce ideile și cugetările sale asupra glorioasei istorii a națiunei române". Tot în *Ghimpele* se publică și o poezie, *Drăguțului Slav-ici*, semnată *Scuturelu*, în care Slavici este învinuit că urmărea prin comentariile pe marginea scrierilor lui N. Scurtescu — „să-i sfărîme peana" (nr. 31, 31 iulie 1877, p. 2). Cîteva luni mai tîrziu, V. D. Păun îi închină lui N. Scurtescu poezia *O noapte pe Olimp*, pe care o publică în *România liberă* (nr. 195, 12 ianuarie 1878, p. 2-3 ; nr. 196, 13 ianuarie 1878, p. 2-3), ziar care îl prezintă și pe Ronetti-Roman ca unul din cei mai mari poeți ai generației sale.

Judecățile critice ale lui Slavici sînt confirmate numai în parte de istoria noastră literară. „Opera remarcabilă — scrie G. Călinescu — este *Rhea Silvia* (1873), întîia tragedie română de tip clasic [...]. Dialogul este nervos, fără vorbăria și diminutivele lui Alecsandri. Tragedia lui Scurtescu suferă totuși de uscăciune cărturărească și de prea multă convenție clasică [...]. Poemul dramatic *Despot-vodă* este uscat și fără sevă lingvistică, totuși căderile cortinei și încercările de studiu psihologic sînt interesante“ *(Istoria literaturii române III. Epoca marilor clasici*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973, p. 27, 29).

Slavici este animat în considerațiile sale critice de un înalt spirit patriotic, atunci cînd susține că popoarele mici își pot afirma dreptul la existență prin valorile spirituale cu care îmbogățesc patrimoniul culturii universale. Avem „o singură chemare — scrie Slavici : de-a urzi aici, unde suntem, o viață a noastră“. Mărturisirea de credință a prozatorului anticipează, cum s-a arătat (Ioan Slavici, *Romanele vieții*, p. 296) pe cea a lui Lucian Blaga din finalul *Spațiul mioritic* : „Tot ce putem crede, fără a săvîrși un atentat împotriva lucidității, este că ni s-a dat să luminăm cu floarea noastră de mîne un colț de pămînt“.

TEATRUL ROMÂN [„INTER ARMA SILENT MUSAE !...“]

A apărut în *Timpul*, II, nr. 186, 17 august 1877, p. 3. Nesemnat. *(Cronica literară și artistică)*.

Spectacolele din grădina „Union Suisse“, date de Nicolae Hagiescu (1850 ?-1912), Mihail Mateescu (1858-1891) și Grigore Manolescu (1857-1892) sînt anunțate de Slavici în *Timpul*, într-o notiță, *Teatru român*, publicată în 11 august 1877.. „Teatru român e în «grădina „Guichard“» — scrie el — e la «marele hotel „Dacia“» și de aici înainte are să fie și în grădina «Union Suisse», unde «Elevii asociați», cu trifoiul dramatic Hagiescu-Mateescu-Manolescu vor da reprezentanțiuni. Cea dintîi reprezentațiune a fost duminecă. Publicul n-a fost numeros dar, mult puțin cît a fost, s-a depărtat mulțumit și nu ne îndoim că la a doua reprezentațiune, care va fi mîine, adică joi, grădina va fi plină. Ne rezervăm a vorbi într-un număr viitor despre ambele reprezentațiuni pe larg“ (182, p. 3). În numărul următor din 12 august 1877, Slavici comentează într-o altă notiță, *Teatru român (Grădina „Guichard“)*, spectacolele date de Mihail Pascaly și insistă asupra sacrificiilor făcute de acesta în montarea unor piese (nr. 183, p. 3). Prozatorul își exprimă satisfacția pentru faptul că Pascaly a găsit mijloacele potrivite să sporească numărul artiștilor din trupa sa și o angajase pe Raluca Stavrescu (1835 ?-1884), Anetta Florescu și Anica Popescu, despre care a mai fost vorba în comentariile noastre.

Din aceste notițe se desprinde că Slavici întîmpină cu înțelegere inițiativele actorilor de-a atrage publicul la spectacole. În privirea retrospectivă deplînge totuși decăderea școlii teatrale a lui Millo și Pascaly și apreciază că apariția lui I. D. Ionescu pe scena românească reprezenta o fază de tranziție.

Promisiunea din finalul cronicii rămîne neîndeplinită. Piesa lui N. Gogol se reprezintă la București și la Iași într-o localizare a lui Petre Grădișteanu. Eminescu consacră o cronică spectacolului din Iași încă în 5 decembrie 1876 *(Curierul de Iași*, nr. 133, p. 3).

FOI ILUSTRATE

A apărut în *Timpul*, II, nr. 196, 28 august 1877, p. 2-3. Nesemnat.

Slavici se alătură cu acest articol lui Eminescu și Ioan Bechnitz, în susținerea revistei *Albina Carpaților*, scoasă la Sibiu de I. A. Lapedatu și Visarion Roman, cu începere din 18 august 1877. Programul revistei, datat *Brașov, 19 iunie/1 iulie*, este întocmit de I. A. Lapedatu, atunci profesor la Liceul din Brașov și se publică în mai multe reviste și ziare românești. Eminescu îl reproduce în *Curierul de Iași*, în 8 iulie 1877 (nr. 78, p. 3) și consacră revistei, în 26 august 1877, un articol, *Foaie literară*, în care subliniază că meritul ei consta în propășirea fonetismului în Transilvania, „un puternic mijloc pentru a păstra vechea noastră avere națională : unitatea în limbă și o normă unică în pronunție“ (nr. 96, p. 2). Revista trebuia să se intituleze, inițial, *Albina Daciei*, însă stăpînirea austro-ungară interzice acest titlu pe motiv că nu avea „un înțeles îndreptățit“. I. Bechnitz critică această măsură într-un articol, *Foi nouă beletristice*, publicat în *Foișoara „Telegrafului român“* din Sibiu în 4 septembrie 1877, și arată că rămînea la latitudinea stăpînirii austro-ungare de a căuta pretexte să interzică și acest titlu. I. Bechnitz, viitorul tribunist, considera, ca și Eminescu, că principalul merit al revistei consta în adoptarea ortografiei fonetice în uz în „partea cea mai însemnată a poporului român“ și că era „un postulat al progresului a lepăda odată cu limba păsărească și ortografia istorico-etimologică“ (nr. 18, p. 144).

Contribuția lui Slavici în susținerea revistei sibiene este mai mare decît s-ar putea presupune din lectura acestui articol din ziarul bucurștean. „În curînd va apărea la Brașov — îi scrie I. Slavici lui I. Negruzzi în 5 august 1877 — o fo[ai]e beletristică *Albina Daciei*. Redactorul a fost pe la mine și pe la Maiorescu. Nu i s-a promis concursul. Ar fi însă bine să i se facă acestei foi o primire binevoitoare, deoarece scopul ei este lupta contra *Familiei*, în sensul nostru. Vom vedea apoi, după cîteva numere, ce va ieși din toată lupta. Lăpădat m-a rugat să citesc manuscriptele, pe care mi le va trimite înainte de publicare, în întrunirile noastre de aici. Aceasta m-ar încredința că voința de bine este într-însul.

În tot cazul *Albina Daciei* întocmai ca și *Foița «Telegrafului»* nu pot decît să pregătească terenul pentru *Convorbiri*“ (I. E. Torouțiu, *op. cit.*, II, p. 281).

I. Negruzzi refuză să sprijine revista, cum face și Maiorescu, înaintea sa. Explicația stă în faptul că I. A. Lapedatu activează în cercul lui B. P. Hasdeu și colaborează la cîteva publicații antijunimiste.

Există similitudini izbitoare între opțiunile lui Slavici în materie de politică culturală și cele ale lui Eminescu din *Curierul de Iași*, pe care îl redacta din 19 mai 1876. Poetul critică revista lui B. Vermont într-un articol, *Globul*, publicat în ziarul ieșean în 10 august 1877 (nr. 86, p. 3), în care îi neagă, cum face și Slavici, două săptămîni mai tîrziu, orice merit literar. Aprecieri asemănătoare fac cei doi scriitori și cu privire la *România literară*, revista ieșeană (M. Eminescu, *Opere. IX. Publicistică*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, p. 426, 432-433).

Albina Carpaților își încetează apariția după moartea lui I. A. Lapedatu (25 martie 1878), ca să reapară în octombrie 1878. Noua conducere publică un nou program, *Albina Carpaților*, pe care Slavici îl reproduce în *Timpul*, cu titlul *Notițe bibliografice*, în 14 octombrie 1878 (nr. 227, p. 3). Prozatorul trimite și o poveste, *Ioanea Mamei*, care se tipărește în decembrie 188 (nr. 5, 15 dec., p. 66-68) și o reproduce în *Timpul* (nr. 283, 24 decembrie 1878, p. 1-3). Revista sibiană apare pînă în 1880.

Albina Carpaților se întemeiază ca organ literar al „tinerilor“ care aduc la îndeplinire o hotărîre a congresului studențesc de la Putna din august 1871. Revista se impune prin lupta pentru „unitatea culturală“, ca una din cele mai importante publicații transilvănene din secolul trecut.

BIETUL DR. ZOTU

A apărut în *Timpul*, II, nr. 216, 23 septembrie 1877, p. 2-3, nr. 218, 25 septembrie 1877, p. 2-3. Semnat : *Tanda*. *(Partea literară)*.

Slavici participă cu acest articol la polemica lui Eminescu cu George Zotu, profesor la Seminarul central din București și adversar al „Junimii“. Poetul ia atitudine într-o notiță, *O recenziune*, căreia îi face loc în *Convorbiri literare* (nr. 5, 1 august 1877, p. 199-200) împotriva recenziei lui G. Zotu, *Titu Maiorescu „Logica“. Partea I : Logica elementară*, publicată în *Columna lui Traian* în iulie 1877 (nr. 6-7, p. 293-298) și reprodusă în *Pressa* (nr. 156, 4 august 1877, p. 3) și *Telegraphul* (nr. 1595, 5 august 1877, p. 2-3), ziare bucureștene antijunimiste. Eminescu publică și în *Curierul de Iași* un articol amplu, *Observații critice*, în 12 august 1877 (nr. 87, p. 2-3), sub semnătură, pe care Slavici îl reproduce în *Timpul* în 6, 7 și 8 septembrie 1877 (nr. 203, p. 2, nr. 204, p. 2-3, nr. 205, p. 3). Acum apare prima dată semnătura poetului în ziarul bucureștean.

În răspunsul său, *Critici literare*, publicat în *Pressa*, în 14 august 1877 (nr. 164, p. 2), G. Zotu își reafirma opinia din recenzie, potrivit căreia *Logica* lui Maiorescu era un plagiat după cîțiva autori străini și arată că nu era surprins să fie atacat de admiratorii criticului. Eminescu reia discuția în articolul *Încă o dată recenziunea „Logicei“ Maiorescu*, publicat în *Convorbiri literare* în 1 septembrie 1877 (nr. 6, p. 238-239) în care invocă o serie de argumente spre a înlătura învinuirea de plagiat ce i-o aducea lui Maiorescu profesorul bucureștean. Acesta publică un nou articol, *Critice literare*, tot în *Pressa*, în 16 septembrie 1877 (nr. 188,

p. 2-3) în care îşi reafirmă punctul de vedere din articolele anterioare. „Se vede că după Em[inescu] — scrie Zotu — toată lumea trebuie să admire sau să invidieze pe d. Maiorescu ; dar d-sa se înşeală foarte mult.“

Slavici nu era îndeajuns de pregătit în probleme de logică, să intervină în polemica cu G. Zotu, şi-i cere lui Eminescu unele informaţii. „Îţi scriu în grabă — îi răspunde poetul în 20 septembrie 1877 — că editorul *Logicii* lui Kant se cheamă G. B. Jäsche, nu Fâsche, cum stă în *Pressa.* Logica aceea nu e bună nici *măcar* pentru începători, căci ceea ce-i original în ea nu-i bun, ce-i bun nu-i original. Jäsche a fost un elev al lui Kant şi ca filozof, semikantian *(Halbkantianer). À propos* de Trendelenburg şi Maiorescu. Deosebirea între pasagele citate de mine în *Convorbiri* e foarte mare. «Cea mai naltă abstracţiune a intuiţiunii» a lui Tr.[endelenburg] este «esse» copulativ, verbul auxiliar, un «existere» a lui Maiorescu. Trend[elenburg] recunoaşte de asemenea existenţa unor silogisme ipotetice, Maiorescu le preface pe acestea pur şi simplu în silogisme categorice.

Eu am închipuit următoarele silogisme spre a arăta deosebirea :

Dacă este seminariul din Bucureşti, este D. Zotu. Însă seminariul din Bucureşti este cea mai naltă abstracţiune a intuiţiunii. Deci D. Zotu este ca cea mai naltă abstracţiune a intuiţiunii.

Categoric însă astfel :

D. Zotu este o dependenţă a seminariului din Bucureşti.

Seminariul există în realitate.

Deci D. Zotu există în realitate“ (I. E. Torouţiu, *Studii şi documente literare*, vol. III *«Junimea»*, Bucureşti, Institutul de arte grafice «Bucovina», 1932, p. 126).

Eminescu se referă la tratatul lui Friedrich Adolph Trendelenburg, *Logische Untersuchungen*, tipărit la Berlin în 1840 şi în a doua ediţie, pe care o consultă poetul, în 1860. Benjamin Jäsche tipăreşte lucrarea lui Kant, *Logik.* Ein Handbuch zu Vorlesungen, după manuscrise, la Königsberg, în 1801. Prefaţa este datată din 20 septembrie 1800.

Slavici consacră prima parte a articolului său evocării unor situaţii din care să rezulte că G. Zotu nu reprezenta, în comparaţie cu adversarii anteriori ai lui Maiorescu, o personalitate ce nu merita să i se acorde însemnătate. Prozatorul se referă, cînd aminteşte de „operatul“ lui G. Missail, la *Raportul prezentat Adunării deputaţilor în ziua de 10/22 martie 1877*, cu *Anexe...* şi *Apendice...* la acest *Raport...*, documente prin care sînt trimişi în judecată miniştri din guvernarea conservatoare şi în care figurează şi Eminescu şi Slavici printre cei învinuiţi de-a fi primit, ilegal, sume de bani pentru studii în străinătate *(Ioan Slavici şi lumea prin care a trecut*, p. 188-190).

Prozatorul invoca în partea a doua a articolului său cîteva argumente prin care caută să înlăture învinuirea de plagiat, cu atît mai mult cu cît în cazul unor compendii problema originalităţii se pune în alţi termeni decît în studiile de sinteză. Compararea textului lui Maiorescu în care prezintă „silogismele ipotetice“ cu cel al logicianului german, arată că criticul român le dă o interpretare personală, care nu se găsea în alte tratate de logică. Slavici expune aici punctul de vedere al lui Eminescu din scrisoarea ce i-o adresează poetul cu cîteva săptămîni mai înainte. Reţine atenţia şi opinia sa potrivit căreia Maiorescu nu-şi propusese să întocmească un tratat de logică, ci un manual de şcoală. Şi aici Slavici se întîlnea cu Eminescu, care susţine în articolele sale că *Logica* lui Maiorescu era cel mai bun manual de şcoală ce exista pînă la acea dată în cultura română.

Polemica în jurul *Logicii* lui Maiorescu se încheie cu articolul lui Slavici, care îl va fi supărat pe G. Zotu, mai mult decît cele ale lui Eminescu îndeosebi pentru prima parte. Eminescu îl numeşte pe Slavici într-o însemnare din manuscrisul *2255, 307 „sapientissimo ac doctissimo meo amico“* şi-i cere să-i reproducă în *Timpul* articolul din *Curierul de Iaşi*, ceea ce prozatorul face. Poetul nu era convins că izbutise să înlăture obiecţiile cu privire la *Logica* lui Maiorescu, însă considera că vina nu era a sa, ci a criticului, ca autor al manualului „Nu ştiu — îi scrie Eminescu lui Slavici în 20 septembrie 1877 — dacă M[aiorescu] a fost mulţumit cu anti-criticile mele. Sînt scrise în grabă şi nu prea sunt de treabă, dar n-am ce-i face“ (I. E. Torouţiu, *op. cit.*, III, p. 127). Această mărturisire a lui Eminescu îl determină pe Slavici să intervină şi el în polemică şi să uzeze, alături de argumentele ştiinţifice, de mijloace literare, prin care să-l prezinte pe G. Zotu ca un personaj caraghios şi fără însemnătate în mişcarea culturală din ţara noastră.

Polemica în jurul *Logicii* lui Maiorescu pregăteşte terenul pentru venirea lui Eminescu la Bucureşti. La 1 noiembrie 1877, poetul intră în redacţia *Timpului* şi inaugurează una din cele mai strălucite cariere din gazetăria românească.

CALENDARUL BUNULUI ECONOM

A apărut în *Timpul*, II, nr. 227, 6 octombrie 1877, p. 3. Nesemnat. *(Notițe literare).*

Calendarul bunului econom apare la Sibiu între 1877 și 1884 și este întocmit de Dimitrie Comșa și Eugen Brote. Publicația cuprindea, alături de datele calendaristice, o parte literară și una de popularizare a științelor. *Calendarul... pe 1877*, din care se tipăresc două ediții, deschide partea literară cu *Popa Tanda*, nuvela lui Slavici, și publică poezii de Vasile Alecsandri, Grigore Alexandrescu, D Bolintineanu, Matilda Cugler-Poni, Veronica Micle, poezii populare culese de Miron Pompiliu și un fragment din studiul lui Maiorescu, *Despre scrierea limbei române*. Din sumarul *Calendarului... pe 1878*, ca și din cele din 1879-1884 se observă aceeași grijă pentru întocmirea părții literare. Se reproduc texte, apreciate ca reprezentative, de preferință ale scriitorilor din jurul *Convorbirilor literare*. În partea de popularizare a științelor se dau cunoștințe din diferite domenii ale economiei agrare (agricultură, pomicultură, viticultură, stupărit, legumicultură), precum și sfaturi pentru viața practică. Sub acest aspect, *Calendarul...* este o enciclopedie de economie agrară.

Publicația lui D. Comșa și E. Brote este prezentată și de Eminescu în *Curierul de Iași* într-un articol, *Calendar pe anul 1878*, publicat în 11 septembrie 1877 (nr 98, p. 3) și reprodus și în *Telegraful român* din Sibiu în 25 septembrie/7 octombrie 1877 (nr. 76, p. 305). Poetul deplînge decăderea tradiției întocmirii de calendare ilustrate de Asachi, Alecsandri și Kogălniceanu și salută ca un eveniment de mare însemnătate în mișcarea noastră culturală faptul că „firul scăpat aicea în mînile unei specule de rînd a încăput la Sibiu pe mîni așa de bune și conștiincioase" *(Opere IX. Publicistică*, p. 426). Caracterizarea lui Eminescu revine și în articolul lui Slavici în termini foarte apropiați. „Limba este curată — scrie Eminescu — ortografia fonetică, tiparul citeț și frumos, hîrtia bună. Bogăția și utilitatea cuprinsului, apoi ieftinătatea prețului (1 fr.) îl fac cu deosebire recomandabil pentru orice «bun econom»."

D. Comșa și E. Brote pun *Calendarul bunului econom* în slujba înarmării țărănimii cu cunoștințe practice și a luptei pentru „unitatea culturală", și fac din el una din cele mai valoroase tipărituri de acest fel din literatura noastră, din a doua jumătate a secolului trecut.

TEATRU [„MULTĂ OCARĂ..."]

A apărut în *Timpul*, II, nr. 232, 12 octombrie 1877, p. 2-3. Nesemnat.

Societatea dramatică a actorilor se constituie în baza *Legii pentru organizarea și administrarea teatrelor din România*, întocmită în directoratul lui Ion Ghica și sancționată în martie 1877 (Ioan Massoff, *op. cit.*, II, p. 380). Se aștepta ca în urma reorganizării vieții teatrale din țara noastră să crească și nivelul artistic al spectacolelor. Slavici susține, pornind de aici, că spectacolele cu *Doctorul satului* și *Visul Dochiei* îndreptățeau speranțele în schimbări în bine pe scena românească. *Doctorul satului* era o adaptare de Costache Dimitriadi (I. Massoff, *Istoria Teatrului Național din București*, București, Editura Librăria Universală Alcalay, [1937], p. 126), făcută, după cîte ne dăm seama, într-o bună limbă românească. Poemul lui Frédéric Damé (1849-1907) se tipărește în 1877 în franceză (*Le rêve de Dochia*, București, Szöllösy, Libraire-Editeur) și într-o nouă ediție, bilingvă, în Tipografia *Românului* în 1879. Succesul spectacolelor nu se datora valorii în sine a textelor dramatice, ci unor factori exteriori, ca apariția dorobanților pe scenă. Își dădeau concursul la spectacole, pe de altă parte, actorii de seamă ai vremii : Costache Dimitriadi (1831-1885), Anicuța Popescu (1854-1912), Frosa Sarandi (1840-1904), Mihail Mateescu (1858-1891), Amelia Welner-Hasnaș, Nicolae Hagiescu (1850 ?-1912), Maria Vasilescu (1846-1900). Slavici face o mențiune specială despre contribuția lui Mihail Pascaly în realizarea acestor spectacole. Absența lui Matei Millo nu trebuie să surprindă. Bătrînul actor se afla în turneu în Moldova (Mihai Florea, *Matei Millo*, București, Editura Meridiane, 1966, p. 110-112).

Profesiunea de credință a lui Slavici cu privire la îndatoririle criticului este chemată să justifice aprecierile sale referitoare la atitudinea publicului bucureștean față de teatru, ca instituție națională.

Discuția în legătură cu *Visul Dochiei* este reluată de Eminescu, o lună mai tîrziu *(Timpul*, nr. 256, 12 noiembrie 1877, p. 2). Poetul caracterizează poemul „o tarara lungă de declamații".

Slavici își publică cronica în foiletonul ziarului, o dovadă mai mult că acorda mare însemnătate reorganizării vieții teatrale din țara noastră.

TEATRU [„A AVUT ȘI D. FRANCHETTI...“]

A apărut în *Timpul*, II, nr. 242, 25 octombrie 1877, p. 3. Nesemnat.

I. Slavici schițează o privire retrospectivă asupra spectacolelor Operei italiene date la București după 1867. Impresarul Benedetto Franchetti ia concesiuna Operei din București pe cinci ani, începînd cu stagiunea 1867/1868. Aduce din Italia artiști valoroși și spectacolele sale se bucură de prețuirea publicului (I. Massoff, *op. cit.*, II, p. 421-425). În preajma izbucnirii Războiului de independență întîmpină dificultăți în angajarea artiștilor italieni cu renume, și spectacolele sale se degradează. Franchetti se vede silit să ceară rezilierea contractului cu Opera din București și solicită Primăriei din Iași să-i acorde o subvenție să dea aici reprezentații de operă. Primăria ieșeană îi acordă subvenția și trupa sa dă reprezentații în stagiunile 1878/1879 și 1879/1880 (T. T. Burada, *op. cit.*, p. 582-583, 592).

Considerațiile lui Slavici privind arta interpretativă a Elenei Teodorini (1857-1926) se referă la începuturile carierei sale artistice. Constatările sale merită să rețină atenția muzicologilor, cu atît mai mult cu cît pentru acest capitol din biografia artistei dispunem de prea puține informații (Viorel Cosma, *Cîntăreața Elena Teodorini*. Schiță monografică, [București], Editura muzicală, 1962, p. 23-30).

Slavici recunoaște în Elena Teodorini de la primele ei manifestări pe scenă o artistă de excepție. Destinul tragic al multor artiști români îl determină să privească cu îngrijorare și viitorul ei. Temerile sale nu se vor adeveri și soprana română va deveni una din gloriile teatrului liric românesc și universal.

TEATRU [„MARELE ALCAZAR...“]

A apărut în *Timpul*, II, nr. 248, 2 noiembrie 1877, p. 3. Nesemnat.

Slavici trece în revistă spectacolele care se dădeau la teatrele din București la începutul stagiunii 1877-1878. Se bucurau de mai mult succes spectacolele prezentate de opera italiană, cu capodopere ale muzicii italiene, cele de la Teatrul Mare, cu *Două orfeline* și reprezentațiile lui I. D. Ionescu de la Circ, despre care a mai fost vorba în comentariile noastre. În seara zilei de 27 octombrie 1877, el reprezintă *Bătălia de la Plevna, Luarea Griviței* și *Moartea eroului Valter Mărăcineanu* (Ioan Massoff, *I. D. Ionescu de la „Iunion“*, p. 70). În piesa din urmă, „mare spectacol în trei acte și trei apoteoze“, I. D. Ionescu interpreta rolul lui Osman-pașa și intra călare pe scenă.

I. D. Ionescu exploata starea de spirit creată în rîndul spectatorilor de victoriile armatei române în Balcani. Slavici vede în afluența la aceste spectacole o mărturie a slabei pregătiri artistice a publicului bucureștean.

Cronica de față este anticipată de o notă : *Cronica*, publicată în *Timpul*, II, nr. 246, 30 octombrie 1877, p. 3 :

„De cîteva zile vedem pe zidurile capitalei niște afișe mari, în cari ni se anunță niște «reprezentațiuni extraordinare», sub titlul *Lupta de la Plevna*.

Ne întrebăm : oare este iertat a abuza astfel de sfințenia unei mari fapte naționale ?

Nu ! Nu este iertat, și faptul, cum că la noi se face specula chiar și cu doliul națiunei, e cea mai tristă dovadă despre decadența morală în care se află societatea.“

Notiță critică la adresa reprezentațiilor lui I. D. Ionescu, care exploata sentimentele naționale.

TEATRU [„FAUT IL LE DIRE...“]

A apărut în *Timpul*, II, nr. 252, 6 noiembrie 1877, p. 3. Semnat : *Cetățianu*.

Slavici ține cronica dramatică a *Timpului* pînă în începutul lui noiembrie 1877, cînd intră și Eminescu în redacția ziarului bucureștean. Poetul nu asistă la deschiderea stagiunii și sarcina întocmirii acestei cronici îi revine tot lui Slavici, care reține numai spectacolul cu piesa lui Eugène Cormon (1811-1903) și Adolphe Philippe Dennerey (1811-1899), *Două orfeline (Les deux orphelines)* și versurile ocazionale din *Visul Dochiei*, comentată și într-o cronică anterioară (p. 111-114) și cu care se va ocupa Eminescu, mai amănunțit peste cîteva zile.

Cea mai mare parte a cronicii este consacrată spectacolului cu piesa *Junețea lui Mirabeau*, care are loc în seara zilei de 3 noiembrie 1877. Piesa aparține lui Aylic Langlé (1829-1870) și se reprezintă în traducerea actorului Ion Panu (I. M. Rașcu, *Eminescu și cultura franceză*, București, Editura Minerva, 1976, p. 143). În cronică se remarcă momentele mai importante din spectacol, însă aprecierea generală este defavorabilă pentru faptul că piesei îi lipseau însușirile scenice. Piesa se înscria, pe de altă parte, printre acele diatribe care propovăduiau „comunismul" și „radicalismul", prin care Slavici înțelege socialismul utopic și anarhismul.

Slavici acordă mare atenție, cum face și Eminescu în cronicile sale dramatice, pregătirii profesionale a actorilor pentru scenă și prezentării lor pe scenă. Nu împărtășim opinia că Maria Vasilescu (1846-1897) merita elogii pentru interpretarea sa. Slavici se gîndea, probabil, la rolul Henriettei din piesa *Două orfeline*, în care realiza una din creațiile sale remarcabile. Considera, pe de altă parte, că o parte din vina pentru nereușita spectacolului o avea Anetta Florescu, care nu știa să susțină partea muzicală și nici să dea replicile la timp. Are cuvinte de laudă numai pentru Tudora Pătrașcu, întrucît își învățase rolul și cunoștea jocul de scenă.

La spectacolul cu piesa *Junețea lui Mirabeau* asistă și Eminescu, care întocmește o cronică dramatică rămasă în manuscrise *(Biblioteca Academiei R.S.R., ms. 2254, ff. 304-309)*. Între cronica lui Eminescu și cea a lui Slavici se pot stabili unele similitudini. Poetul susține, cum face și Slavici, că sfîrșitul actului întîi strică toată piesa.

Studiul comparativ al acelor două cronici dramatice arată că Slavici se folosește probabil de sugestiile lui Eminescu din discuțiile purtate pe marginea piesei în redacția ziarului bucureștean.

Cronicile lui Slavici cuprind informații importante despre mișcarea teatrală de la noi. Să notăm că mulți din artiștii prezentați de el nu figurează în tratatele de specialitate.

D-L C. A. ROSETTI ȘI ALECSANDRI

A apărut în *Timpul*, II, nr. 290, 24 decembrie 1877, p. 3. Nesemnat.

Cuvîntarea lui C. A. Rosetti la care se referă Slavici se publică în *Românul* în 16-17 decembrie 1877 (p. 1117). Președinte al Camerei deputaților, C. A. Rosetti îl salută în numele acesteia pe domnitorul României la întoarcerea din Războiul de independență : „Și căpitanul și oștirea arată celor ce nu mai credeau că din vultur, vultur naște, și din stejar, stejar crește". În *Odă ostașilor români*, zicerea populară apare ușor modificată : „Că din vultur, vultur naște, din stejar, stejar răsare !" Expresia circula oral în anii Războiului de independență și atît Alecsandri, cît și C. A. Rosetti o puteau reține pe această cale. Nu ar fi exclus ca C. A. Rosetti să fi cunoscut și textul poetului. Poezia este datată *Mircești, 28 noiembrie 1877* și Alecsandri o difuzează, probabil, în copii, sau în foi volante, cum face și cu alte lucrări ale sale, înainte de-a o tipări în revista ieșeană.

Slavici relatează unele întîmplări interesante și în legătură cu o poezie a lui Alecsandri scrisă în germană *(Opere IX. Memorialistică. Varia*, p. 145-147).

ROSSI

A apărut în *Timpul*, III, nr. 36, 16 februarie 1878, p. 2-3. Semnat : *S.*

Ernesto Rossi (1829-1896), artist dramatic italian, se face cunoscut prin interpretarea eroilor lui Shakespeare (Othello, Hamlet, Macbeth, Lear, Richard al III-lea) și Goethe (Faust) Slavici îl informează asupra reprezentațiilor sale la București și pe I. Negruzzi, într-o scrisoare din 8 februarie 1878. „Mă întrebai de întrunirile literare de la București, scrie Slavici. La începutul «sesiunei» erau minunate. De cînd a venit însă Rossi la București, abia mai e chip de-a aduna oamenii. Despre Rossi nu vă scriu nimic, fiindcă am de gînd să scriu o dare de seamă în *Timpul*, și sperez că o veți citi pe aceea. Deocamdată mă mărginesc a vă mărturisi că eu unul mă simt fericit de a putea zice că am gustat în această viață trecătoare și arta lui Rossi. Cu atîta viața îmi este mai bogată" (I. E. Torouțiu. *op. cit.*, II, p. 288).

Presa românească comentează în termeni elogioși reprezentațiile artistului italian. Sînt de reținut îndeosebi cronicile muzicale ale lui Dimitrie C. Ollănescu-Ascanio, *Reprezentațiile lui Rossi în București* publicate în *România liberă* în ianuarie-februarie 1878 și în care comentează spectacolul cu *Othello* (nr. 209, 28 ianuarie, p. 1-3), *Hamlet* (nr. 211, 1 februarie, p. 2-3) și *Romeo și Julietta* (nr 214, 5 februarie, p. 2-3). Din mărturii indirecte știm că Rossi și-a scris și o autobiografie, *Quarant'anni di vita artistica*, tipărită la Milano în trei volume între 1887-1889. Ar fi interesant de știut dacă se referă și la spectacolele susținute la București.

Cronica lui Slavici ocupă foiletonul din acest număr al ziarului bucureștean și reprezintă una din cele mai interesante caracterizări ale personalității artistului italian, întîlnite în presa românească a vremii. De reținut și distincția ce-o face prozatorul între *realism* și *adevăr* în artă.

ATENEUL

A apărut în *Timpul*, III, nr. 40, 21 februarie 1878, p. 3. Nesemnat.

Societatea culturală „Ateneul Român“ se constituie în noiembrie 1865 la inițiativa unui grup de intelectuali români. Statutele societății sînt semnate de Constantin Esarcu, Petre S. Aurelian, Th. Aman, Grigore Ștefănescu, Bogdan P. Hasdeu, Emanoil Bacaloglu, Petre P. Carp, V. A. Urechiă și alte cîteva personalități ale vieții culturale și politice din țara noastră (Virgil Cândea, Ion Zamfirescu, Vasile Moga, *Ateneul român*, Monografie, București, Editura științifică și enciclopedică, 1976, p. 27).

Ateneul Român înființează filiale în orașele din provincie și ajunge, după cîțiva ani, o instituție de interes național. Desfășoară o activitate bogată pe mai multe planuri și conferințele publice ocupă un loc important în formele sale de manifestare în munca culturală.

Conferința lui Dimitrie C. Ollănescu-Ascanio (1849-1908), se ține în 18 februarie 1878 și ea se bucură de o bună primire din partea cercurilor intelectuale bucureștene. Conferențiarul schițează, cum se desprinde din rezumatul lui Slavici, structura tratatului său, *Teatrul la români*, publicat sub forma unor memorii academice mult mai tîrziu. Primul dintre ele apare în 1897, iar ultimele două în 1898. Se prezintă spectacolele populare și un istoric al teatrului din Țara Românească între anii 1798-1898.

D. Ollănescu-Ascanio ține la Ateneul Român și alte conferințe: *Despre poezie* (1879), *Moravuri orientale* (1884), *Moravurile orientale și influența lor asupra moravurilor române* (1899), *Participarea României la Expoziția din Paris* (1902).

Articolul este atribuit de Ion V. Boeriu lui Eminescu și inclus între scrierile acestuia (*Scrieri de critică teatrală*, Cluj, Editura Dacia, 1972, p. 114-116). Se invocă în sprijinul paternității eminesciene atenția pentru partea etică a pieselor, dragostea față de trecut și prețuirea limbii românești. Acestea sînt însă trăsături care caracterizează și scrisul slavician. Articolul se impune atenției prin stilul oral și se întîlnesc expresii tipice prozatorului transilvănean: „cum se cam dă cu socoteală“, „așa a mers lucrul“, „a ajuns de tot părăginită“. Să mai notăm cultul lui Slavici, prezent și aici, pentru China și literatura ei străveche.

Cronica lui Slavici este un text de referință pentru cunoașterea stadiului de început a unei lucrări fundamentale din istoria teatrului românesc.

RADU. POEMĂ DE RONETTI-ROMAN. O NOUĂ POEMĂ, *RADU*; UN NOU POET, RONETTI-ROMAN

A apărut în *Timpul*, III, nr. 92, 27 aprilie 1878, p. 2-3; nr. 93, 28 aprilie 1878, p. 2-3; nr. 94, 29 aprilie 1878, p. 2-3; nr. 95, 30 aprilie 1878, p. 2-3; nr. 96, 3 mai 1878, p. 2-3 (*Partea literară*).

Prozatorul începe analiza poemului de debut al lui M. Ronetti-Roman (1852-1908) cu considerații privind raporul dintre operă și cititori și apreciază că dacă interesul celor din urmă pentru cartea tipărită era destul de scăzut, vina o purtau scriitorii. O mare parte a producției de carte nu răspundea așteptărilor cititorilor și toată agitația ce se făcea în jurul unor scrieri nu schimba situația. Se bucurau de o bună primire din partea cititorilor numai cărțile în care aceștia puteau găsi: „iubirea de adevăr, sinceritatea avîntului și curățenia formei“. Exemplifică cu lucrarea lui N. Bălcescu, *Istoria românilor supt Mihai-vodă Viteazul*, care, deși trata probleme dintr-un trecut îndepărtat, găsea tot mai mulți cititori. Slavici are în vedere ediția tipărită de el sub auspiciile Academiei Române, cu o precuvîntare și note de A. I. Odobescu (*Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, p. 191-192). Cartea se tipărește îndată după victoria armatei române în Războiul de independență și poartă dedicația: „În onoarea națiunii și oștirilor românești“. Deși pe copertă este imprimat anul 1878, cartea intră în librării la sfîrșitul anului 1877. Apariția ei este anunțată și de Eminescu într-un articol, *Bălcescu și urmașii lui*, publicat în *Timpul*, în 24 noiembrie 1877 (nr. 265, p. 3).

Slavici susține și un alt principiu potrivit căruia nu există cuvînt care să nu poată fi folosit în opera literară. Aici, spune el, „niciodată nu e vorba de ceea ce zicem, ci totdeauna de felul în care zicem“. Prozatorul exemplifică cu *Hoitul*, fără însă să menționeze numele lui Baudelaire și nici titlul poeziei. Poetul francez era însă cultivat în cercul „Junimii“ și Vasile Pogor traduce din opera sa. Poezii din opera lui Baudelaire se publică în 1874-1876 și în cîteva reviste și ziare bucureștene. Între acestea se numără și *Revista contimporană*, la care colaborează și Slavici cu studiul *Crișenii noștri*, publicat în 1876.

Prozatorul susține, în lumina acestor principii, că arta nu are nici un scop, însă trebuie să producă un rezultat. Asemănarea cu formula kantiană, arta e „finalitate fără scop“ este, în cazul lui Slavici, cum s-a observat, numai aparentă. Expresia lui Slavici presupune : „1. arta adevărată nu e produsă în vederea unui scop practic imediat, ci pentru a exprima o stare «impersonală», desprinsă de contingent, dar 2. arta adevărată e numai aceea care se verifică în practica moral-socială, producînd «un rezultat», creînd sau intensificînd în sufletul consumatorului o valoare umană. Este deci mai apropiată, în spiritul ei, de ideea lui Gherea despre «tendința în artă», cu precizarea că Slavici nu are în vedere un rezultat politic, ci unul etic, sufletesc“ (Ioan Slavici, *Romanele vieții*, ediție îngrijită, prefață și note de Anton Cosma, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979, p. 298).

Merită să rețină atenția și observațiile lui Slavici privitoare la poveste și satiră, ca genuri literare.

Apariția poemului lui Ronetti-Roman este anunțată de *Femeia română*, în 23 februarie 1878 (nr. 15, p. 4). Maria Flechtenmacher, directoarea publicației, îl prezintă elogios în numărul următor, din 26 februarie 1878, cînd începe și publicarea poemului. Studiul lui Bonifaciu Florescu, *Radu. Poemă de Ronetti-Roman*, se publică în *România liberă*, în martie 1878 (nr. 242, 10 martie, p. 2-3 ; nr. 247, 16 martie, p. 2-3 ; nr. 249, 18 martie, p. 2-3 ; nr. 250, 19 martie, p. 1-3). După ce aduce laude poetului și-l compară cu mai mulți scriitori europeni, Bonifaciu Florescu scrie în încheiere că Ronetti-Roman „este un adevărat poet filosof“ și că poemul său „n-are samăn în literatura noastră“.

Analiza poemului lui Ronetti-Roman, așa cum o întreprinde Slavici, și concluziile la care ajunge, se impun să fie privite și în contextul luptei sale pentru „unitatea culturală“. Prozatorul susține, în repetate rînduri, că „Soarele, pentru toți românii la București răsare“. Campania presei bucureștene, prin care poemul lui Ronetti-Roman era prezentat ca o operă literară de excepție, avea consecințe negative asupra mișcării literare din provinciile românești, care se aflau atunci sub stăpîniri străine. Intelectualii de aici primeau de bune aprecierile din presa bucureșteană și-și desfășurau în acest spirit propaganda culturală. Slavici exemplifică cu un articol, *Un poet tînăr de mare viitor*, publicat de *Biserica și școala* în 27 martie/7 aprilie 1878 (nr. 13, p. 102). „O adevărată revoluțiune — scrie revista arădană — a produs în zilele din urmă în literatura noastră națională publicațiunea *Radu*, poemă de Ronetti-Roman asupra căreia întîia oară atrase atențiunea publicului *Femeia română*. Iar *România liberă* îi consacră foișoara sa de mai mulți numeri.“ În continuare, *Biserica și școala* reproduce caracterizarea lui Bonifaciu Florescu privind personalitatea lui Ronetti-Roman și aprecierea că poemul se înscria printre lucrările fără „samăn în literatura noastră“. Revista arădană reține din studiul criticului bucureștean și comparația lui Ronetti-Roman cu H. Heine și Alfred de Musset, și precizează că poetul român avea 19 ani și că-și făcuse studiile în Germania. Slavici avea dreptate să susțină că intelectualii români din provinciile subjugate primeau cu multă seriozitate consacrările din presa bucureșteană și cum acestea nu erau întotdeauna reale, aduceau prejudicii în lupta de afirmare a valorilor culturii naționale.

Notița reprodusă de Slavici din *Biserica și școala* se publică aici cu titlul *„Femeia română“* în 5/17 februarie 1878 (nr. 6, p. 47).

Prozatorul ia atitudine din perspectiva luptei naționale și împotriva nihilismului estetic care cucerea teren în deceniul al șaptelea al secolului trecut. Nihilismul estetic îi îndepărta pe creatori de la menirea lor de producători de valori spirituale prin care să afirme dreptul la viață al poporului nostru. Prozatorul vorbește în acest context și de credință, care „nu va putea lipsi din sufletul omenesc“. Prin credință se înțelege supunerea membrilor unei colectivități la idealurile ei sociale și naționale. Slavici ține chiar să precizeze că omenirea a ieșit de sub stăpînirea zeilor și-și aduce aminte de ei numai ca personaje mitologice. Merită să rețină atenția și exemplificarea cu versurile din poezia lui Eminescu, *Venere și Madonă* și interpretarea ce le-o dă. Poetul „neagă existența zeiței, dar femeia și astăzi e frumoasă“.

Comentatorii mai noi ai operei lui Slavici prezintă unele teze ale sale ca anticipații ale teoriilor din estetica contemporană, ilustrate de L. Goldmann, T. S. Eliot, Grant Allen (Ioan Slavici, *Romanele vieții*, p. 296-298). Se au în vedere tratate traduse în românește, însă investigațiile pot fi extinse și la alte lucrări străine, îndeosebi din estetica germană. Studiul comparativ orientat în această direcție demonstrează modernitatea tezelor estetice slaviciene. Nu trebuie însă pierdut din vedere că anticipările și similitudinile se explică prin faptul că Slavici pune în discuție probleme fundamentale, pe care le tratează în contextul și în forma din vremea sa. Aceleași probleme fundamentale sînt reluate de generațiile următoare, însă le tratează în contextul și în forma din vremea lor. Importante sînt problemele puse în discuție și contextul și forma în care sînt tratate.

Judecățile critice din studiile lui Slavici sînt întîmpinate, cum am văzut, cu rezerve, de contemporanii săi. Se cuvine însă subliniat că prozatorul nu neagă talentul lui Ronetti Roman, cum face și în cazul lui N. Scurtescu, ci susține că poemul *Radu* nu era o operă literară izbutită și că agitația care se făcea în jurul său se încadra în practica promovării de *nonvalori*. Istoria literară îi va da dreptate. Ronetti-Roman intră în literatura noastră cu drama *Manasse*, iar poemul *Radu* înfruntă timpul numai ca exemplificare în studiul lui Slavici care readuce în actualitate și cîteva din intervențiile contemporanilor.

O NOAPTE FURTUNOASĂ. COMEDIE ÎN 4 ACTE [„NUMAI FOARTE ARAREORI...“]

A apărut în *Timpul*, IV, nr. 16, 21 ianuarie 1879, p. 3 Semnat : *Sl.* *(Cronica)*.

Comedia lui Caragiale se reprezintă în premieră în seara zilei de 18 ianuarie 1879, în fața unui public numeros. Presa întreține o atmosferă de senzație în jurul piesei, la crearea căreia contribuie și *Timpul*, în redacția căruia lucra și dramaturgul. Unele din comentariile anticipative îi aparțin lui, cum este articolul *Teatrul românesc*, publicat în 14 ianuarie 1879 (nr. 10, p. 3) în care se spune, ironic : „la părul lăudat să n-alergi cu sacul !“

Slavici cunoștea piesa cu mult înainte de reprezentarea ei. Eminescu, Slavici și Caragiale participă la a XV-a aniversare a „Junimei“, care are loc la Iași în noiembrie 1878. Slavici citește nuvela *Gura satului*, iar Caragiale „via lui comedie *Noaptea furtunoasă* de la nr. 9“ (T. Maiorescu, *Însemnări zilnice. 1855-1888*, București, Editura librăriei Socec, [f. a.], p. 318).

Prozatorul știa mai multe despre Caragiale, decît cronicarii dramatici ai vremii, cînd susține că autorul comediei era un „om din mijlocul nostru“.

O NOAPTE FURTUNOASĂ. COMEDIE ÎN PATRU ACTE [„JUPÎN DUMITRACHE, TITIRCĂ INIMĂ-REA...“]

A apărut în *Timpul*, IV, nr. 17, 23 ianuarie 1879, p. 3. Cu *(Post scriptum)* semnat : *I. S.*

Problema fundamentală pusă în discuție de Slavici în cronica sa o constituie încadrarea piesei în genul dramatic. Prozatorul invocă o serie de argumente pe baza cărora o trece în rîndul farselor, fără ca prin aceasta să-i micșoreze însemnătatea. Ajuns aici, ține chiar să sublinieze că piesa era o farsă bună și dacă se eliminau unele părți, „chiar foarte bună“. Este de reținut și caracterizarea piesei : „un tablou de moravuri, zugrăvit cu deplină iubire de adevăr și cu multă putere intuitivă“, care „arată caractere adevărate și bine descrise“.

Piesa se bucură atît în reprezentația din 18 ianuarie 1879, cît și în cea din 21 ianuarie 1879, de-o distribuție excelentă. Interpreții sînt prezentați de Ș. Cioculescu în ediția scrierilor lui Caragiale *(Opere 1. Teatru* [Ediție critică de Al. Rosetti, Șerban Cioculescu, Liviu Călin, cu o introducere de Silvian Iosifescu], [București], Editura de stat pentru literatură și artă, 1959, p. 547-549). Slavici se alătură cronicarilor dramatici care apreciază interpretarea lui Ion Panu în rolul lui Dumitrache, ca nesatisfăcătoare. Din *[Post scriptum]* se desprinde că actorul ține seama de aceste critici.

Cronica ocupă un loc aparte în contextul criticii dramatice a vremii. Ș. Cioculescu o consideră „un document literar considerabil“ și o reproduce integral (I. L. Caragiale, *op. cit.*, p. 541-544). Criticul susține totuși că Slavici „nu a sesizat acuitatea satirei lui Caragiale“ și privește piesa „cu excesivă severitate moralizatoare“.

Demonstrația lui Slavici privind încadrarea *Nopții furtunoase* în genul dramatic arată că prozatorul nu se alătură cronicarilor care învinuiesc piesa de imoralitate. Slavici face precizarea, pe de altă parte, că modul său de interpretare a piesei putea fi și al dramaturgului. Cronica sintetizează, neîndoios, și discuțiile purtate pe marginea ei în redacția *Timpului* și în cercul „Junimei“ bucureștene.

UN SUCCES AL TEATRULUI NAȚIONAL. *POVESTEA SÎNZIANEI ȘI PEPELEI*, FEERIE-OPERETĂ ÎN CINCI ACTE DE ALECSANDRI, MUZICA DE ȘTEPHĂNESCU

A apărut în *Timpul*, VI, nr. 76, 5 aprilie 1881, p. 2. Nesemnat.

Eminescu însoțește articolul lui Slavici cu o notă redacțională care constituie un document hotărîtor în stabilirea paternității textului. „Rîndurile de mai sus, scrise sub impresiunea imediată a reprezentării de joia trecută — arată Eminescu — le primim de la d. Ioan Slavici, unul din adevărații cunoscători ai vieții poporului român. Le publicăm cu atît mai bucuros cu cît ele reproduc foarte bine simțirile numeroșilor spectatori, cari au rămas încîntați de noua piesă a d-lui Alecsandri."

Poetul aduce laude și lui Ion Ghica pentru strădaniile depuse în ridicarea teatrului românesc. „Din parte-ne — scrie Eminescu — adăugăm numai un cuvînt de recunoștință pentru actuala direcțiune a teatrelor. După părerea noastră, unele din organele de publicitate sunt nedrepte pentru d. Ioan Ghica. Orice am avea de zis în contra d-sale ca fost președinte de consilii ministeriale, ca președinte al Consiliului teatral credem că merită numai laude și că o critică imparțială va recunoaște în d-sa meritul de-a fi făcut din scena Teatrului Național tot ce se putea face cu autorii și cu actorii ce-i avem."

Cercetătorii nu consideră muzica lui George Stephănescu (1843-1925) la această feerie printre realizările sale importante. Cronica lui Slavici este reprodusă în *Convorbiri literare* în numărul consacrat lui Vasile Alecsandri în septembrie 1930.

LITERATURA POPORANĂ

A apărut în *Educatorul*, I, nr. 1, 2 ianuarie 1883, p. 7-8 (*Literatura poporană*) ; nr. 2, 9 ianuarie 1883, p. 9-10 (*Introducere, Pronunțiile în dialectul daco-roman, Genurile literaturii poporane*) ; nr. 3, 16 ianuarie 1883, p. 21-22 (1. *Vorbele*, 2. *Proverbele*, 3. *Cimiliturile*) ; nr. 4, 23 ianuarie 1883, p. 26-27 (4. *Chiotele*) ; nr. 5, 30 ianuarie 1883, p. 35-36 (5. *Doina*) ; nr. 7, 13 februarie 1883, p. 51 (6. *Balada*) ; nr. 8, 20 februarie 1883, p. 58-59 (7. *Snoavele*) ; nr. 9, 27 februarie 1883, p. 66-67 (8. *Povestea*) ; nr. 10, 6 martie 1883, p. 75-76 (9. *Poezia de ocazie* : a. *Colindele*) nr. 11, 13 martie 1883, p. 84-85 (9. *Poezia de ocazie* : b. *Cîntecele de Stea și cele de Irozi*, c. *Brezaia*) ; nr. 13, 27 martie 1883, p. 99-100 (9. *Poezia de ocazie* : d. *Plugul*, e. *Cîntece de nuntă și de cumetrie*) ; nr. 14, 3 aprilie 1883, p. 106-107 (9. *Poezia de ocazie* : f. *Descîntecele*, g. *Bocetele*). La sumar : *Literatura poporană*, pentru textul din nr. 1 și *Curs de literatură poporană* pentru textul din numerele următoare.

Conducerea Azilului „Elena Doamna", întemeiat în 1862, considera că instituția trebuia să devină și un centru de îndrumare pedagogică în învățămîntul românesc. În acest scop începe să editeze, din 2 ianuarie 1883, săptămînalul *Educatorul*, „ziar pedagogic și literar", organ al „corpului didactic din Azilul «Elena Doamna»". Conducera revistei o ia Barbu Constantinescu, director de studii din 1 aprilie 1882 la Azilul „Elena Doamna", mai înainte director al Școlii normale a Societății pentru învățătura poporului român, unde predă și Slavici lecții de română și geografie. În *Programa ziarului* din primul număr se arată că în atenția revistei va sta școala, cu toate problemele sale. Foaia pedagogică își propunea, se mai arată în *Programă...*, să informeze corpul didactic și „asupra progresului în științe și a literaturii". Colaborează la revistă D. Brîndză, cunoscutul om de știință, Petre Dulfu, care este poetul oficial al publicației, Petre Ispirescu, D. Stăncescu. Se reproduc poezii de V. Alecsandri, D. Bolintineanu, M. Eminescu. Revista își încetează apariția în iulie 1884.

Ioan Slavici figurează printre profesorii Azilului „Elena Doamna", fiind adus, probabil, de Barbu Constantinescu, să-i dea o mînă de ajutor și la redactarea *Educatorului*. Între profesori o vedem și pe Eleonora Tănăsescu cu care Slavici se va căsători la Sibiu, cîțiva ani mai tîrziu.

Literatura poporană, cu care își inaugurează Slavici colaborarea la *Educatorul*, este cursul său de română, ținut la clasele normale de la Azilul „Elena Doamna". Prozatorul urmărea să dea o orientare viitoarelor cadre didactice de la sate asupra creației populare. Avea în vedere, prin publicarea cursului, ca acesta să servească și ca îndrumător în culegerea creației populare.

Cursul se deschide cu considerații generale care arată că s-au produs modificări în concepția lui Slavici din 1871-1874 cu privire la creația populară. Acum nu mai este vorba numai de așezarea creației populare la temelia literaturii culte, ci de orientarea întregii activități culturale în direcție „poporană". „Orișice idee nouă — scrie Slavici — care nu este o concluzie trasă din premisele date în popor, e pentru noi moartă, streină ; orișice creațiune de artă care nu răspunde la gustul românesc e pentru noi sarbădă, streină ; cel ce vrea să facă literatură românească trebuie să simță și să gîndească cu românii, și numai acela care știe să spună ceea ce le era celor mai mulți pe limbă, ori să atingă coarda ce vibrează în cele mai multe inimi, numai acela poate să ducă viața noastră înainte."

Slavici reia în cursul său partea despre literatura populară din monografia etnografică *Die Rumänen in Ungarn. Siebenbürgen und der Bukowina*, pe care o tipărește în 1881. Prozatorul analizează literatura populară paralel cu problemele de limbă, cum face și B. P. Hasdeu în studiile sale. Aici stă și explicația pentru faptul că își începe expunerea asupra genurilor literaturii populare cu zicătorile și proverbele, acestea fiind „prin natura lor, mai apropiate de limbă“ (Ovidiu Bîrlea, *Istoria folcloristicii românești*, București, Editura enciclopedică română, 1974, p. 212). Strigăturile sînt numite de el *chiote* și formează capitolul cu cele mai multe texte, reproduse din presa vremii.

Este evidentă preocuparea lui Slavici de a găsi trăsăturile specifice pentru creațiile din literatura noastră populară : „Doina e cîntec — arată el — și mai ales cîntec de jale, dar nu țipet de durere ; ea în genere nu te mișcă adînc, dar totdeauna te înalță și-ți seninează sufletul.“ Slavici compară doina cu cîntecele altor popoare, pentru o mai bună înțelegere a specificului ei. Balada este definită „cel mai presus din genurile povestitoare“, snoavele sînt „istorioare mai scurte“, istorisite cu scopul de-a „ilustra un adevăr“, povestea este „proza poetică a românului“.

Structura artistică nu este nici ea pierdută din vedere. Doina este prezentată și sub raportul dispoziției strofelor, însă se are în vedere realitatea muzicală. Slavici numește versul de 3 picioare (hexasilabic) „versul baladei“, însă greșește, acesta fiind caracteristic cîntecelor funebre (Ovidiu Bîrlea, *op cit.*, p. 212). În structura poveștilor distinge o *expoziție*, făcută în termeni scurți și preciși, o *dezvoltare*, care formează materia poveștii și în care stilul este epic și o *încheiere*, în termeni glumeți.

Prezentarea *poeziei de ocazie* oferă o privire de ansamblu asupra unui domeniu din creația noastră populară încă neexplorat pe întreaga întindere a sa. Se pot aminti, în acest sens, cîntecele de cumetrie. Slavici insistă și asupra împrejurărilor în care iau naștere unele din aceste creații populare, cum sînt descîntecele, precum și asupra dificultăților întîmpinate în culegerea lor. Slavici prezintă creația populară românească cu o viziune de ansamblu, fără să țină seama de faptul că unele provincii românești se aflau sub stăpîniri străine. Prozatorul are în vedere și comunitățile românești de pe teritoriul altor state. Merită să rețină atenția și faptul că pentru fiecare specie a literaturii populare dă bibliografia respectivă. Se desprinde și de aici că Slavici era bine informat în domeniul creației artistice populare.

Cercetările mai noi clasifică altfel creația populară (O. Papadima, *Literatura populară română. Din istoria și poetica ei*, București, Editura pentru literatură, 1968), iar culegătorii și povestitorii citați aici îi întîlnim, cu mici excepții, și în monografia *Die Rumänen...* din 1881. Deși nu are nivelul unei cercetări științifice, cursul lui Slavici ocupă un loc important în istoria folcloristicii noastre. Prozatorul „întregește — cum arată Ovidiu Bîrlea — schema de odinioară a lui Hasdeu“ și alcătuiește la noi „întîiul tratat în miniatură, de folclor literar“.

ESTETICA

A apărut în *Educatorul*, I, nr. 43, 25 decembrie 1883, p. 337-338 (*Introducere, Capitolul I. Fondul estetic*) ; II, nr. 1, 1 ianuarie 1884, p. 1-2 (A. *Trebuințele trupești* : 1. *Cauza lor materială*, 2. *Efectul lor psihic*, 3. *Echilibrarea lor*) ; nr. 2, 8 ianuarie 1884, p. 9-11 (B. *Trebuințele artificiale* : 1. *Cauzele lor psihice*, 2. *Efectele materiale ale lor*, 3. *Echilibrarea lor* ; C. *Trebuințele sociale : 1. Natura lor etică*) ; nr. 3, 15 ianuarie 1884, p. 17-19 (2. *Natura lor psihică*, 3. *Natura lor materială*, 4. *Echilibrarea lor*) ; nr. 4, 22 ianuarie 1884, p. 25-27 (D. *Trebuințele sufletești* : 1. *Natura lor în genere*, a. *Veselia*, b. *Urîtul*) ; nr. 5, 29 ianuarie 1884, p. 35-37 (2. *Echilibrarea lor, Recapitulare*) ; nr. 6, 5 februarie 1884, p. 44-45 (*Capitolul II. Forma estetică*), nr. 7, 12 februarie 1884, p. 51-53 (A. *Gustul* : 1. *Gustul primitiv*, 2. *Dezvoltarea gustului*, 3. *Decadența gustului*) ; nr. 8, 19 februarie 1884, p. 57-59 (B. *Cerințele de formă*) ; nr. 10, 4 martie 1884, p. 73-74 (1. *Adevărul estetic*, 2. *Originalitatea*).

La sumar : *Curs de estetică*. În multe numere se publică în pagina întîi, ca editoriale. După ultimul capitol mențiunea : „*Va urma*“.

Slavici încadrează estetica între disciplinele filozofice, cum procedează și tratatele de specialitate ale vremii. Unul din aceste tratate, cu mare răspîndire în secolul trecut, este cel al lui W. T. Krug, *Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur*, al cărui prim volum îl traduce A. Treb. Laurian încă în 1847 și-l prelucrează integral T. Cipariu în *Elemente de filozofie* (Blaj, 1861-1865). Estetica este trecută aici în secțiunea *Învățătura reprezentativă (filozofia teoretică sau speculativă)*, ca a treia disciplină după *Învățătura cugetării* (Logica) și *Învățătura cunoașterii* (Metafizica). Estetica sau Aesthetica este numită *Învățătura gustului (Geschmackslehre)* Slavici cunoaște tratatul lui W. T. Krug încă din anii studiilor liceale, întrucît era utilizat ca manual în instituțiile de învățămînt transilvănene.

Disciplină filozofică, estetica este subordonată de Slavici psihologiei, ca a doua parte a ei, aplicativă. Prozatorul pornește în considerațiile sale de la opinia că omul trăiește, ca ființă, prin organe, care stau sub imperiul „trebuințelor“ și a cărora satisfacere formează „izvorul a toată mulțumirea omenească“. Satisfacerea „trebuințelor“ dă naștere la „simțiminte“ care sînt fie plăceri, fie dureri. Slavici reține pentru estetică „simțimintele“ ce adaugă la fericirea omului și se ocupă de formele prin care se pot produce. „Simțimintele“ formează fondul estetic, iar modul de producere a lor, forma estetică. Acestea sînt și cele două părți ale esteticii sale, din care ultima a rămas neterminată.

Cînd discută despre fondul estetic, Slavici urmează împărțirile din tratatele de psihologie din vremea sa. Aici se vorbește de „trebuințe trupești“, „trebuințe artificiale“, „trebuințe sociale“, „trebuințe sufletești“. În sfera esteticului intră numai „trebuințele sufletești“, adică acelea din care nu rezultă pentru noi „nici un folos știut și nici o pagubă simțită“. Acestea se produc numai cîtă vreme omul nu este stăpînit de celelalte trebuințe. Fondul estetic îl formează, așadar, „stările sufletești în care durerea și plăcerea se echilibrează“. Prozatorul numește această stare de echilibru „seninătate“.

Slavici expune problemele de estetică în termenii psihologiei herbartiene. Transcriem un pasaj din tratatul lui I. Popescu, *Psicologia empirică sau știința despre suflet în marginile observațiunii*, tipărit la Sibiu în 1881, în care se expune teoria echilibrului sufletesc și se ulitizează o terminologie asemănătoare: „Stările nedumerite ale *conștiinței*, ca toate stările de încordare — se arată aici — sînt însoțite de *sentimente neplăcute*. Din cauza aceasta omul și simte o *trebuință* de-a ieși din ele. Ceea ce se numește *împăcarea* sau *satisfacerea* unei trebuințe din viața omului nu e decît delăturarea stării încordate și neplăcute a *conștiinței* și înlocuirea ei cu o stare plăcută a aceleia. De aici se poate înțelege că *năzuințele* tinzînd a schimba stările conștiinței din nedumerite în dumerite, totdeauna au de scop *împăcarea* sau satisfacerea unor *trebuințe*. Și e de însemnat că *satisfacțiunea* ce se dă *trebuințelor* produce pe urmă sentimente cu atît mai *plăcute*, cu cît starea de nedumerire, din care a purces *năzuința*, a fost mai neplăcut simțită“ (p. 241). I. Popescu pune la contribuție în tratatul său lucrările lui J. Fr. Herbart, căruia îi aduce laude și în prefață, F. Brentano, W. Volkemann, G. A. Lindner, R. H. Lotze, P. Janet, W. Wundt. Se invocă și autoritatea lui J. Hyrtl și R. Zimmermann, profesorii lui Slavici la Universitatea din Viena.

Extremitățile între care oscilează „simțimintele“ omenești, produse de trebuințele sufletești, sînt veselia și urîtul prin echilibrarea cărora se realizează sublimul. Opera de artă stabilește, cît durează contemplarea, echilibrul sufletesc, care produce satisfacția estetică. Dar ca opera de artă să producă un asemenea efect, trebuie să găsească anume condiții care să facă posibilă receptarea. „Nu opera de artă ne dă mulțumirea — scrie Slavici —, ci ne-o facem noi înșine, cheltuim din propria noastră bogăție sufletească și n-am fi capabili de-a gusta opera dacă n-am avea cultura artistică.“

Pornind de la explicarea fenomenelor estetice prin prisma psihologiei herbartiene, Slavici ajunge să formuleze principiul independenței operei de artă și al factorului receptor. Marile creațiuni ale spiritului uman rămîn, în virtutea acestui principiu, permanent deschise unor noi interpretări și generații succesive redescopăr în ele răspunsuri în consens cu problemele contemporaneității lor.

Trecînd la *forma estetică*, Slavici propune o clasificare în opere tendențioase, opere de senzație și opere meșteșugite și acordă o atenție deosebită gustului artistic, pe care îl prezintă ca o categorie istorică, supusă unui proces de formare, dezvoltare și decădere. Starea de echilibru psihic, invocată de prozator în explicarea operei de artă, amintește de „primele principii“ ale lui H. Spencer, pe care le cunoaște, desigur, prin intermediul traducerii franceze. „Il s'ensuit que la limite vers laquelle — scrie H. Spencer — la modification émotionnelle tend perpétuellement, et dont elle peut se rapprocher indéfiniment (bien qu'elle ne puisse l'atteindre que dans un temps infini), est une combinaison de désir qui corresponde les divers ordres d'activité que les circonstances de la vie font' naître, désirs qui seraient tous proportionnés en force aux besoins de ces ordres d'activité et tous satisfaits par ses ordres d'activité“ (*Les premiers principes*, Paris, 1871, p. 544). Trimitem și la o ediție engleză pentru acest pasaj-cheie în explicarea esteticii slaviciene (*First Principles*. Third Edition, London, 1870, p. 506).

Teoriile estetice ale lui Spencer formează obiectul unor dezbateri în cercul „Junimii“ bucureștene și la ele participă și Slavici, cum se desprinde din jurnalul lui Maiorescu. Criticul este chiar iritat de opiniile personale ale prozatorului : „După-prînz de la 4-6$^{1}/_{2}$ — notează Maiorescu în 14/26 septembrie 1882 — lectură mai departe din Herbert Spencer cu Annette, Slavici și familia. Slavici la așa ceva totdeauna se îndeasă cu vorbă multă“ (*Însemnări zilnice*, II, București, Editura Librăriei Socec, [f. a.], p. 120). Slavici cunoștea lucrările lui Spencer încă din anii studiilor universitare la Viena și se considera suficient de inițiat să susțină dialogul cu Maiorescu pe teme de estetică.

Problemele puse în discuție de Spencer îl preocupă pe Slavici și mai tîrziu și insistă asupra lor în *Fapta omenească*, lucrare fundamentală pentru cunoașterea formării sale intelectuale. „Tot Spencer stăruie — scrie Slavici — asupra unui adevăr pe care toți îl cunoaștem, dar îl trecem de cele mai multe ori cu vederea.

Tendența unui organ de a funcționa intră în conștiință ca «désir» în traducere franțozească.

Acest «désir» e simțămîntul neînțeles de Schopenhauer“ (*Opere IX. Memorialistică. Varia*, București, Minerva, 1978, p. 651).

Slavici are în vedere lucrarea lui H. Spencer, *The Principles of Psychology* (I-II), tipărită într-o a doua ediție la Londra în 1870-1872. Filozoful englez se ocupă de *«désir»* în două capitole, *Aestho-Psychology* (vol. I, p. 97-128) și *Aesthetic Sentiments* (vol. II, p. 626-648). Slavici cunoaște tratatul lui Spencer într-o traducere franceză, motiv pentru care transcriem în această limbă pasajul pe care îl are în vedere prozatorul. „Ici nous avons l'interprétation de ce qu'on appelle les *désirs*. Les désirs sont des sentiments idéaux qui naissent quand les sentiments réels auxquels ils correspondent n'ont pas été éprouvés depuis longtemps“ (*Principes de psychologie*, II, Paris, 1875, p. 664). Slavici considera tratatul lui Spencer, „una din cele mai interesante cercetări psiho-fiziologice, atît ca metod cît și mai ales ca sistem de adevărată operă de artă“ (*op. cit.*, p. 648).

Cînd insistăm asupra concepției psiho-fiziologice care stă la baza esteticii lui Slavici nu pierdem din vedere nici faptul că el predă filozofia și psihologia încă din 1875-1876, primul an al carierei sale didactice. Profesor la Liceul „Matei Basarab“ în acest an școlar, întocmește chiar o programă de învățămînt pentru cele două discipline (vezi *infra*, p. 950). În manuscrisul 5994, din colecția Bibliotecii Academiei Române, se păstrează unul din cursurile sale de psihologie în două versiuni, redactate la date diferite. Aici tratează despre *Trebuința adevărului, Ivirea, Puterea de înrîurire a ivirilor, Conținutul ivirilor, Luarea-aminte, Gîndirile, Aducerea-aminte, Cugetările, Puterea de înrîurire a cugetelor, Justificarea fiziologică, Ivirile din trup.* Conceptul care sta la baza psihologiei lui Slavici este *ivirea* prin care înțelege : „orice mișcare neobicinuită în capul omenesc, orice gînd nou ori din nou ivit tot ce este schimbare“ (p. 13). *Ivirea* ocupă în psihologia lui Slavici un loc asemănător cu *trebuințele* în estetica sa.

Slavici invocă în a doua parte a esteticii arta italiană, cu care își exemplifică unele din ideile sale. Prozatorul călătorește în Italia în vara anului 1882 și-și consemnează impresiile în corespondența cu T. Maiorescu (I. E. Torouțiu, *op. cit.*, V, p. 75-102), precum și în *O scrisoare din Italia (Opere IX. Memorialistică. Varia*, p. 667-686, 945-946). Atenția sa este reținută aici de arta lui Rafael, pe care o caracterizează cu multă pătrundere, cum nu face nici un scriitor român înaintea sa. Numele lui Michelangelo este menționat în treacăt, cum se întîmplă și în *Fapta omenească*, și în alte scrieri ale sale. Arta lui Michelangelo este analizată pe larg în acest curs, cu perspicacitate și sub aspecte multiple. „Omul energic, Michelangelo Buonarroti — scrie Slavici — cuprins de o pornire puternică, pune dalta în piatră și scoate figura lui Moise, a lui Cristos, a lui David, ori a lui Iuniu Brutu, varsă *propria sa energie* în aceste figuri de piatră.“ Slavici consideră că trăsătura fundamentală a artei lui Michelangelo o constituie *titanismul*.

Considerațiile estetice nu se circumscriu în opera lui Slavici la corespondență, lucrările teoretice și memorialistică. Prozatorul nu ezită să le introducă și în prozele sale. „Arta e senină — se spune în *Crucile roșii* ; frumosul consistă în armonie ; plăcerile gustate din privirea acestei armonii sunt nespuse : stăm cuprinși de uimire și nu ne vine a mai zice nimic“ (*Opere*, III, p. 121). Aceste reflecții formează concluzia la un spectacol teatral. Deși sînt bine plasate, ele nu se încadrează totuși în structura narațiunii.

Slavici nu este un estetician în adevăratul înțeles al cuvîntului și nici nu-și propune așa ceva. Profesor de filozofie la Azilul „Elena Doamna“ și susținător al revistei *Educatorul*, Slavici era preocupat să împărtășească un număr de cunoștințe într-un domeniu mai puțin accesibil școlarilor săi și unei părți a pedagogilor din țara noastră Prozatorul apelează la tratatele care îi erau familiare încă din anii studiilor universitare și le utilizează fără nici o constrîngere în privința apartanenței autorilor lor la un sistem filozofic sau altul. Alături de Herbart și Spencer, ar putea fi invocați Confucius, Kant, Schopenhauer, Pestalozzi, cu numele cărora ne întîlnim des și în memorialistica sa. Sînt de menționat, în acest context, cursurile profesorilor săi la Universitatea din Viena, precum și lucrările unor gînditori la care ajunge pe diferite căi (*Ioan Slavici. Opera literară*, p. 17-50). Important este însă faptul că Slavici prezintă problemele de estetică într-o expunere inteligibilă, căreia îi dă și o motivare psihologică. Din tratatul său se desprind și cîteva teze, cum s-a arătat (Ioan Slavici, *Romanele vieții*, p. 300-305), care îl arată pe Slavici un interpret subtil al fenomenului estetic. Prozatorul relevă importanța culturii creatorului în actul de creație, face disocierea între *estetic* și *artistic* și consideră opera de artă un *original* și nu o *copie*, întrucît nu imită natura.

După ultima parte a cursului de estetică din *Educatorul*, se face mențiunea : „va urma", fără să se dea continuarea. Nu se păstrează însemnări în această privință nici în manuscrisele sale. Apare legitimă presupunerea că publicarea tratatului urma îndeaproape expunerea de la curs. Prozatorul își întrerupe cursurile la Azilul „Elena Doamna" în martie 1884 și pleacă la Sibiu să preia conducerea *Tribunei*. Aici stă explicația pentru întreruperea elaborării tratatului său de estetică.

Mai tîrziu, cînd ia conducerea Institutului „Ioan Otteteleșanu", tipărește un curs pentru elevele de aici, *Povețe pentru buna creștere a copiilor* (București, 1897) în care tratează „noțiuni de etică și estetică". Pornește tot de la fiziologie și psihologie, ca să ajungă la „iviri" și „simțămintele superioare", prin care înțelege frumosul, unitatea, măreția și armonia. Problemele de estetică îl preocupă pe Slavici, cum vom vedea mai departe, pînă la sfîrșitul vieții sale.

PRÎNZUL „JUNIMEI" ÎN ONOAREA D-LUI V. ALECSANDRI

A apărut în *Tribuna*, I, nr. 1, 14/26 aprilie 1884, p. 2 (*Foița „Tribunei"*). Nesemnat. Este reprodus în *Educatorul*, II, nr. 17, 22 aprilie 1884, p. 135-136. Mențiune : *Tribuna*.

Sărbătorirea lui V. Alecsandri are loc în 29 martie/10 aprilie 1884 și în legătură cu ea găsim informații în jurnalul lui T. Maiorescu, *Însemnări zilnice* (vol. II, București, Editura Socec, [f. a.], p. 239-240). „Seara, la 7, *dîner* în onoarea lui Alecsandri la «Hôtel Boulevard», dat de noi «Junimea», Alecsandri, John Ghica, D. Sturdza, Esarcu, Hasdeu, Urechia, Crețeanu, T. Rosetti, Mandrea, col[onel] Șerbănescu, col[onel] Bengescu[-Dabija], G. Lahovari, Petroni, Laurianu, Ang. Demetriescu, Stemil, Duiliu Zamfirescu, Nica, Slavici, Gane, 2 Negruzzi, Ollănescu, A. Balș. Foarte bine. A venit încă și Carp, și Ventura la sfîrșit."

Slavici participă la sărbătorirea lui V Alecsandri, cum se vede din însemnarea lui Maiorescu, și faptul acesta explică de ce în darea sa de seamă întîlnim informații pe care nu le putea consemna decît un martor ocular. Prozatorul își manifestă și de astă dată cultul pentru V. Alecsandri și întîmpină cu rezerve producția literară a lui V. A Urechiă, D. Ollănescu-Ascanio și Theodor Șerbănescu, care potrivit tipologiei din basme se înfățișa „totdeauna cel mai vrednic". Ironia la adresa colonelului-poet este evidentă.

„Junimea" îl sărbătorește pe V. Alecsandri și în mai 1879, cu prilejul lecturii dramei sale *Despot-vodă*. Eminescu consacră acestui eveniment o cronică, pe care o publică în *Timpul*, în 30 mai 1879 (nr. 117, p 2). Spre deosebire de cronica lui Eminescu, darea de seamă întocmită de Slavici are și unele implicații politice. Prozatorul inaugurează cu ea partea literară a cotidianului sibian și aduce elogii „Junimii", a cărei activitate era întîmpinată cu rezerve de unele cercuri ale intelectualilor români din Imperiul Austro-Ungar.

CONCERTUL REUNIUNEI ROMÂNE DE CÎNTĂRI DIN SIBIU

A apărut în *Tribuna*, I, nr. 5, 20 aprilie/5 mai 1884, p. 18 (*Foița „Tribunei"*).

Reuniunea română de cîntări din Sibiu se înființează în 16 noiembrie 1878 și conducerea ei o ia un comitet format din A. Brote, D. Comșa, P. Ciora, I. Barițiu, I. Bădilă, D. Cunțan și D. Popovici-Barcianu (*Telegraful român*, XXVI, nr. 130, 7/19 noiembrie, 1878, p. 520). Începuturile societății pot fi considerate ca fiind mai vechi. Încă în 1870-1875 un cor românesc din Sibiu dă concerte în oraș cu piese naționale și din repertoriul muzicii universale (Ștefan Măreuș, *Thalia Română* [Timișoara, Institut de arte grafice G. Matheiu], 1945, p. 151). Societate de diletanți, cum erau și reuniunile teatrale din centrele urbane și chiar rurale din Transilvania și Bucovina, Reuniunea... sibiană desfășoară o susţinută activitate concertistică în cursul anilor. Din 1881, conducerea muzicală o ia G. Dima (1847-1925), care rămîne în această funcţie pînă în 1899 (Ana Voileanu Nicoară, *G. Dima, Viaţa. Opera*, Bucureşti, Editura de stat pentru literatură şi artă, 1957, p. 31-81). Sub bagheta lui G. Dima, Reuniunea sibiană desfăşoară o activitate remarcabilă, care formează în viaţa societăţii sibiene „epoca ei de aur“ (Ştefan Mărcuş, *op. cit.*, p. 152).

Concertul Reuniunii române de cîntări din Sibiu, prezentat de Slavici în cronica sa muzicală, se ţine în 18/30 aprilie 1884 şi prozatorul îl anunţă încă în primul număr al ziarului sibian. „Concertul I ordinar al Reuniunii române de cîntări din Sibiu — scrie el — va avea loc miercuri în 30 aprilie a. c. Detaiurile vor urma“ *(Tribuna*, nr. 1, 14/26 aprilie 1884, p. 3). Slavici revine, cum promite, asupra concertului, în numărul următor, şi publică programul pe care îl transcriem, spre a avea o imagine asupra repertoriului acestei societăţi de diletanţi şi spre a vedea care din piesele muzicale reţin atenţia prozatorului :

„În concertul «Reuniunii române de cîntări din Sibiu» — scrie *Tribuna* — anunţat la acest loc pe miercuri 30 aprilie a. c. în sala *Musikverein*» se va executa următorul program :

1. *Hai în horă de-a juca*, cor mixt à capella de G. Dima.
2. *Plîngerea Colmei*, cîntec pentru alt cu acompaniare pentru piano de Schubert.
3. *Cînturi de iubire (Liebeslieder)* pentru cor şi acompaniare de piano à 4 m[îini] de Johannes Brahms.
4. *Trei cîntece* pentru bariton cu acompaniare de piano de G. Dima.
    a. *La un loc cumplit sălbatic.*
    b. *Stelele.*
    c. *Seguidilla.*
5. *Mama lui Ştefan cel Mare*, baladă pentru soli, cor şi acompaniare de piano de G. Dima.
6. *Solia primăverii*, pentru cor şi acompaniare de piano de N. W. Gade *(Tribuna*, nr. 2, 17/29 aprilie 1884, p. 3).

Din compararea comentariului lui Slavici cu programul concertului se vede că acordă atenţie artei interpretative şi în mai mică măsură pieselor muzicale. Prozatorul demonstrează că diletanţii români puteau concura în arta interpretativă cu reuniunile săseşti, cu vechi tradiţii muzicale.

Slavici îşi inaugurează cu prezentarea acestui concert activitatea sa de cronicar dramatic la ziarul sibian.

EXPOZIŢIUNEA

A apărut în *Tribuna*, I, nr. 185, 1/13 decembrie 1884, p. 738. Reprodus în *Telegraful român*, XXXII, nr. 143, 6/18 decembrie 1884, p. 573-574.

Reuniunea femeilor române din Sibiu se constituie în 7 noiembrie 1880 cu scopul de-a înfiinţa în Sibiu o şcoală de fete, cu internat. Învăţămîntul secundar pentru fete nu avea în Transilvania, înainte de 1880, nici o şcoală cu limba de predare română. *Proiectul de statute* sublinia, pe drept cuvînt, că lipsa acestor şcoli era „atît de simţită“ *(Observatoriul*, III, nr. 87, 29 septembrie/10 noiembrie 1880, p. 348). Stăpînirea austro-ungară nu aprobă însă statutele Reuniunii... decît în anul următor. O dare de seamă, *O nouă societate română*, publicată în *Telegraful român* în septembrie-octombrie 1881 (nr. 114, 30 septembrie, p. 455-456, nr. 115, 2 octombrie, p. 460-461) informează publicul despre demersurile comitetului provizoriu pentru aprobarea statutelor, şi comunică formarea noului comitet. Maria Cosma îşi menţine funcţia de preşedintă, Ioana Bădilă este aleasă vicepreşedintă, Visarion Roman secretar, iar Aurel Brote casier. În comitet mai intră : Minerva Brote, Eleutera Cristea, Iudita Măcelariu, Alexandrina Matei, Ana Moga, Elena Pop, Elena Popescu, Maria Roşca şi Irena Trombiţaş. Se desemnează şi oamenii de încredere : David baron de Urs, Iacob Bologa, Nicanor Fratreş şi Partenie Cosma. Sînt nume cu care ne întîlnim şi în alte articole ale lui Slavici din epoca gazetăriei sibiene şi a celei bucureştene.

Societatea femeilor sibiene desfăşoară o susţinută activitate în vederea înfiinţării şcolii de fete şi la 1 noiembrie 1883 ea îşi poate deschide cursurile. Conducerea şcolii o ia Eleonora Tănăsescu, viitoarea soţie a lui Slavici, şi printre cei care predau cursuri figurează şi prozatorul, cu lecţii de română şi istorie *(Ioan Slavici şi lumea prin care a trecut*, p. 300-302).

Expoziţia de artă populară românească se organizează cu scopul de-a aduna fonduri pentru susţinerea şcolii de fete din Sibiu. *Apelul* pentru organizarea expoziţiei se publică în *Tribuna* în 26 mai/2 iunie 1884 (nr. 34, p. 135). Maria Cosma, preşedinta Reuniunii..., şi Anastasia Toma, secretara ei, publică o comunicare, *Expoziţia Reuniunii femeilor române din Sibiu (Tribuna* în 23 noiembrie/5 decembrie 1884, nr. 178, p. 711), în care informează asupra organizării expoziţiei şi obiectelor expuse. Tot ele vor publica şi o comunicare cu privire la închiderea expoziţiei *(Observatoriul*, VII, nr. 95, 28 noiembrie/10 decembrie 1884, p. 384).

Slavici elogiază inițiativele Reuniunii femeilor române din considerente politice. Școala de fete dădea o educație în spirit național și împlinea peisajul cultural al Sibiului. Expoziția oferi, pe de altă parte, un bun prilej pentru strîngerea legăturilor Sibiului cu celelalte centre urbane și rurale din Transilvania. Nu întîmplător Slavici insistă, în darea sa de seamă, asupra specificului artei diferitelor centre românești, prezente în expoziție prin exponate din arta lor populară. Prozatorul este atent îndeosebi la proporții și culori, cum face și în descrierea artei italiene.

Dări de seamă despre expoziție publică și *Observatoriul* (VII, nr. 95, 28 noiembrie/10 decembrie 1884, p. 384), iar *Telegraful român* reproduce, cu titlul *Voci străine* (nr. 137, 22 noiembrie/10 decembrie 1884, p. 553-554) extrase din ziarele germane sibiene, *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* și *Hermannstadter Zeitung*, în care se fac aprecieri elogioase cu privire la organizarea expoziției și arta noastră populară.

CHINA ȘI CHINEZII

A apărut în *Tribuna*, II, nr. 24, 30 ianuarie/11 februarie 1885, p. 94 ; nr. 25, 1/13 februarie 1885, p. 98-99 (*Limba și scrierea*) ; nr. 27, 5/17 februarie 1885, p. 106-107 (*Scrierea*). Nesemnat. (*Foița „Tribunei“*).

Slavici este inițiat în învățătura popoarelor orientale de Eminescu în anii studiilor universitare la Viena. „Să-ncepi cu Schopenhauer — scrie Slavici în legătură cu sfaturile lui Eminescu — să treci apoi la Confuciu și la Buddha, să mai citești în urmă și ceva din *Dialoagele* lui Platon și știi destul“ (*Opere IX. Memorialistică. Varia*, p. 24-25). Slavici se referă adesea la învățăturile orientale în scrierile sale și vede în Confucius întruchiparea înțelepciunii umane.

Expunerea de aici asupra limbii chineze este făcută după lucrarea lui Guillaume Pauthier și Antoine-Pierre-Louis Bazin, *Chine moderne ou Description historique, géographique et littéraire de ce vaste empire d'après des documents chinois*, în două părți, tipărită la Paris în 1853 (vezi *infra*, p. 907). Prezentarea scrierii chineze aparține lui G. Pauthier care întocmește prima parte a lucrării, *Géographie, organisation politique et administrative, de la Chine, Langues, philosophie* (p. 278-344). Se prezintă aici originea, dezvoltarea și modificările succesive ale scrierii chineze, vîrsta acestei scrieri, sinteza și analiza scrierii chineze.

Un interes aparte prezintă constatarea ce o face cercetătorul francez potrivit căreia în comunicarea dintre chinezi un rol important joacă mimica și gesturile, ce apar ca fiind comice celor din afara spațiului lor cultural. Slavici observă însă că însoțind comunicarea cu mimica și gesturile schimbului de idei se face cu o rapiditate uimitoare. Chinezul comunică într-un sfert de oră, precizează Slavici, mai mult decît cei care folosesc alte mijloace într-o oră întreagă.

Slavici descrie China prin referiri la țara noastră spre a înlesni cititorului posibilitatea să-și facă o imagine despre geografia și demografia Chinei. Prozatorul se referă la lucrarea lui Marco Polo (1254-1324), *Milionul*, sau, cu titlul exact, *Le livre de Marco Polo, citoyen de Venise, dit Milion, où l'on conte les merveilles du monde*, apărută în 1298.

Slavici comunică cele mai importante informații despre limba și scrierea chineză, întîlnite la scriitorii noștri din secolul trecut.

O NOAPTE ÎN GRANADA
(REPREZENTAȚIE ROMÂNĂ DE OPERĂ ÎN SIBIU)

A apărut în *Tribuna*, III, nr. 79, 5/17 aprilie 1886, p. 313-314, nr. 80, 6/18 aprilie 1886, p. 317-318 (*Foița „Tribunei“*).

Reprezentația Reuniunii române de cîntări din Sibiu se ține în 3/15 aprilie 1886 și este anunțată de *Tribuna* în termeni elogioși : „Reuniunea română de cîntări din Sibiu anunță pe iunie 15 l. c. reprezentarea operei *O noapte în Granada* de C. Kreutzer. Concursul cunoscutului baritonist din Caransebeș, N. Popovici și renumele de care se bucură această reuniune ne dispensează de a mai face orice reclamă“ (nr. 77, 3/15 aprilie 1886, p. 3).

Nachtlager von Granada este capodopera lui Conradin Kreutzer (1780-1849) și se reprezintă la Viena în 1834. Compozitorul german folosește un libret de Braun după piesa lui Johann Frederich Kind (1768-1843) cu același titlu.

Slavici insistă, cum face și în cronica sa muzicală anterioară, asupra artei interpretative și remarcă aportul deosebit, adus în realizarea spectacolului de Nicolae (Niki) Popovici (1857-1897), profesor la Institutul teologic pedagogic din Caransebeș, Isaia Popa, G. Pop, Maria Crișan, soția lui Ioan Crișan (1853-1893), profesor la Institutul teologic-pedagogic din Sibiu. Prozatorul insistă și asupra contribuției lui G. Dima în realizarea spectacolului, căruia îi recunoaște și merite de traducător din germană.

Spectacolul este comentat şi de *Telegraful român* într-o amplă cronică, *Opera română-n Sibiu* (nr. 37, 5/17 aprilie 1886, p. 146-147), în care rezumă acţiunea şi face aprecieri elogioase cu privire la interpretarea rolurilor. Foaia sibiană anunţă, în acelaşi număr, că spectacolul urma să se reia în 19 aprilie/1 mai 1886.

Slavici integrează în prezentarea sa extrase din *Hermannstädter Zeitung* şi *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* care constituiau mărturii importante în recunoaşterea artei interpretative a diletanţilor români.

Spectacolul se realizează şi cu sprijinul cîtorva intelectuali, pe care Slavici îi aminteşte în finalul cronicii sale. Sînt menţionaţi Aurel Brote (1842-1892), cu soţia sa, Ana Brote, Eugen Brote (1850-1912), cu soţia sa, Minerva Brote, Ioan Crişan, Maria Dima soţia lui G. Dima, Maria Moga, soţia lui Ioan Moga (1847-1891). V. Bologa. Sînt nume cu care ne-am mai întîlnit în cronicile lui Slavici din ziarul sibian.

Slavici îi menţionează pentru contribuţia adusă la realizarea spectacolului, însă nu pierdem din vedere nici faptul că aceştia se numărau printre susţinătorii *Tribunei*, ziarul sibian. Atît pentru prozator, cît şi pentru ei, spectacolul avea şi semnificaţii politice prin afirmarea artei interpretative româneşti.

UN NOU ADEPT

A apărut în *Tribuna*, III, nr. 230, 7/19 octombrie 1886, p. 917-918 ; nr. 231, 8/20 octombrie 1886, p. 921-922 ; nr. 232, 9/21 octombrie 1886, p. 925-926 (*Foiţa „Tribunei“*).

Existau în secolul trecut catedre de limba şi literatura română la Universitatea din Budapesta şi la cea din Cluj. Catedra de la Universitatea din Budapesta se înfiinţează în 1863 şi o ocupă Alexandru Roman (1826-1897), profesor, mai înainte, la Beiuş şi Oradea (C. Pavel, *Alexandru Roman (1826-1897)*, Beiuş, Tipografia „Doina“, 1927, p. 17-18). Director al ziarului *Federaţiunea* şi deputat în Dieta maghiară, Alexandru Roman desfăşoară o susţinută luptă în apărarea drepturilor românilor din Imperiul Austro-Ungar. Slavici urmează cursurile lui Alexandru Roman şi din unele documente se desprinde că acesta îl desemnează ca succesor al său pe tărîmul luptei naţionale (*Ioan Slavici şi lumea prin care a trecut*, p. 62-63). Se explică atitudinea de deferenţă a lui Slavici faţă de profesorul său de limba şi literatura română.

Catedra de limba şi literatura română de la Universitatea din Cluj este ocupată de Grigore Silaşi, a cărui activitate o prezentăm mai departe (p. 883). Gergely Moldován (1845-1930), folclorist maghiar de origine română, ocupă catedra în 1886, în urma suspendării lui Gr. Silaşi şi apoi a pensionării sale. G. Moldován tipăreşte, înainte de numirea la catedră, două culegeri din literatura populară română, *Román népdalok és balladák [Balade şi cîntece populare româneşti]* şi *Román közmondások [Proverbe româneşti]*, amîndouă tipărite la Cluj în 1872 şi 1882. Aceste culegeri, ca şi articolele din presa maghiară, la care se referă Slavici, nu reprezentau o activitate ştiinţifică care să-l recomande pentru ocuparea unei catedre universitare. La Universitatea din Cluj îşi făceau studiile, pe de altă parte, tineri care cunoşteau literatura română mai bine decît noul profesor. Slavici îl are în vedere pe G. Coşbuc, student la Cluj în 1884-1886, colaborator la *Tribuna* cu poveşti versificate, poeme originale şi traduceri (D. Vatamaniuc, *G. Coşbuc, O privire asupra operei literare*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1967, p. 27-28).

Slavici îşi defineşte poziţia sa, ca reprezentant al „noii direcţii“ în mişcarea culturală transilvăneană şi nu se poate trece peste acest articol în studiul biografiei şi operei sale. Prozatorul apără cu pricepere ideile lui Maiorescu şi este interesant de observat că nu-l face vinovat pe T. Cipariu pentru situaţia din mişcarea culturală transilvăneană, ci pe succesorii săi, care îi interpretau abuziv principiile filologice. Între aceşti succesori îl trece şi pe Grigore Moldován, deşi se declară adept al lui Maiorescu şi al „noii direcţii“.

Analiza literaturii maghiare este a doua după cea din *Studii asupra maghiarilor*, publicate în *Convorbiri literare* în 1871-1873. Prozatorul recunoaşte în Petőfi, cum face şi în memorialistica sa, cel mai important scriitor al literaturii maghiare din secolul trecut.

Consideraţiile despre arta italiană vin după cele din corespondenţa cu T. Maiorescu şi din cursul *Estetica*, cu care ne-am ocupat mai sus (p. 869). Aici se dau însă mai multe informaţii decît în cursul de la Azilul „Elena Doamna“ şi se insistă asupra artei lui Rafael, caracterizată pe larg în *O scrisoare din Italia*, publicată în *Almanahul „României June“* din 1883, în care apare și *Luceafărul*, capodopera liricii eminesciene.

Un loc aparte ocupă în acest articol fragmentul în care Slavici evocă împrejurările în care îl cunoaște pe Eminescu și-și începe, sub îndrumarea acestuia, activitatea literară. De mare interes biografic, fragmentul se republică cu titlul *I. Slavici și Eminescu* într-o transcriere a lui G. Bogdan-Duică și apare în 1939 *(Mihai Eminescu*, X, nr. 17, 1939, p. 9-10), după moartea istoricului-literar clujean.

Dacă trecem peste referirile din corespondența lui Slavici privitoare la Eminescu, întîmplările istorisite în acest articol se impune să fie considerate punctul de plecare în evocarea personalității poetului. Prozatorul reia întîmplările, peste doi ani, în *Fapta omenească* și în scrierile sale memorialistice de mai tîrziu.

CONCERTUL REUNIUNII

A apărut în *Tribuna*, IV, nr. 107, 13/25 mai 1887, p. 425. Semnat : *I. S. (Foița „Tribunei“)*.

Concertul Reuniunii române de cîntări din Sibiu se ține în 10/22 mai 1887, cu un program bogat. Spectacolul este anunțat de presa sibiană și se publică și programul :

„Reuniunea română de cîntări din Sibiu — informează *Tribuna* cititorii — va da duminecă la 10/22 mai concertul său ordinar cu binevoitorul concurs al d-lui pianist V. de Heldenberg și al fiicei d-sale d-șoarei Adela în sala de la *«Musikverein»* cu următorul program : 1. *Trei poezii românești* compuse pentru cor mixt de Hans Huber : a. *Dorința*, b. *Două suflete*, c. *Din „Înșiră-te mărgărite“*, 2. *Două cîntece* pentru o voce de tenor cu acompaniare de piano de F. Schubert a. *Solia florilor*, b. *Credință de primăvară*, 3. *Sonată pentru pian*, op. 27 nr. 2 (cis-moll), de L. van Beethoven (D-l Heldenberg), 4. *Recitativ* și *Duet* din oratoriul *Creațiunea* de J. Haydn, 5. *Cînturi de iubire (Liebeslieder)* compuse pentru cor mixt cu acompaniare de piano a 4 m[îni] de J. Brahms, 6. *Două cîntece* pentru mezzosopran cu acompaniare de piano de V. Heldenberg a. *Wehruf !* b. *Dîmbovița apă dulce, cine-o bea nu se mai duce*, 7. *Călugărul din Pisa*, baladă pentru o voce de bas cu acompaniare de piano de C. Lowe, 8. *Trei poezii populare sîrbești*, compuse pentru cor mixt de Hans Huber a. *Zis-a un rege și-o regină*, b. *Mîndra Smilj*, c. *La joc*.“

Slavici combate opinia unor spectatori potrivit căreia Reuniunea... greșea cînd prezenta spectacole cu un program bogat și aduce în discuție o problemă interesantă. Asemenea critici erau întemeiate, susține el, numai în măsura în care exista o neconcordanță între muzică și spațiul de desfășurare a ei.

Constatarea aceasta putea fi extinsă și la activitatea lui G. Dima, mult prea restrînsă pentru disponibilitățile sale artistice. Prin prezența sa în fruntea societății sibiene, contribuia însă la ridicarea nivelului cultural al poporului român.

După trei ani de la întemeierea *Tribunei*, Slavici putea susține într-o cronică muzicală, cum făcea și în articolele politice, că Sibiul devenise unul din cele mai importante centre culturale ale românilor din imperiul austro-ungar.

TREI CĂRȚI

A apărut în *Tribuna*, IV, nr. 216, 25 septembrie/7 octombrie 1887, p. 861. Semnat : *I. S. (Foița „Tribunei“)*.

Slavici își propune să prezinte, cu scurte comentarii, cărțile primite la redacția *Tribunei*, care puteau interesa un cerc larg de cititori prin problemele puse în discuție.

Carte de alegere, lucrarea lui Andrei C. Bagavu (1857-1888), este o antologie de texte macedoromâne și se tipărește la București, în 1887. În *Prefață*, semnată de Gr. H. Grandea, se insista asupra importanței cărții pentru cunoașterea dialectului macedoromân. Filologii pot consulta cartea cu folos în probleme de limbă.

Cărțile lui Rudolf Bergner (1860-1889), la care se referă Slavici, sînt *Siebenbürgen. Eine Darstellung des Landes und der Leute*, tipărită la Leipzig, în 1884, și *Rumänien. Eine Darstellung des Landes und der Leute*, tipărită la Breslau în 1887. În cea dintîi descrie Transilvania, începînd din părțile nordice (Maramureș, Bistrița, Năsăud), ca să coboare spre sud, pînă în părțile Brașovului. Informații interesante se dau despre regiunile miniere (Zlatna, Petroșani), precum și despre unele obiceiuri ale românilor (tîrgul de fete de pe Muntele Găina). Munții Apuseni sînt numiți Țara Moților *(Land der Motzen)*.

Cea de-a doua carte a lui Rudolf Bergner, pe care o recomandă Slavici cititorilor *Tribunei*, înfățișează ținuturile României dinainte de 1919, începînd cu părțile nordice ale Moldovei (Botoșani, Iași, Bacău, Piatra-Neamț), orașele de la Dunăre (Sulina, Galați, Brăila), regiunile subcarpatice ale Munteniei (Pitești, Rucăr). Descrierea geografică este urmată de una istorică și politică și se dau și notițe culturale. În bibliografie figurează și I. Slavici cu monografia *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina*, din 1881.

Slavici acordă mare atenție lucrărilor cercetătorilor străini care se ocupă de poporul român și deschide coloanele *Tribunei*, încă din primele numere, prezentării lor *(Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, p. 347). Ziarul sibian inaugurează suita acestor prezentări cu monografia lui R. Bergner, *Siebenbürgen*, din 1884.

Ediția poeziilor lui O. Cristea (Waldau), *Weisse Rosen*, tipărită la Sibiu în 1887, se numără printre raritățile bibliografice. Lirica poetului român de limbă germană amintește de poeziile lui Theodor Șerbănescu, la care Slavici face trimiteri și cu alte prilejuri. Prozatorul era încredințat că O. Cristea nu se putea impune ca poet german, dar că își putea face prin lirica sa un nume în literatura română.

Slavici promite să publice cîteva din poeziile lui O. Cristea în traducere românească. Această sarcină i-o încredințează lui G. Coșbuc, care traduce 10 poezii și le publică în *Tribuna*, în 14/26 octombrie 1887 (nr. 232, p. 925-926). Gîndite inițial, probabil, în românește, poemele germane devin, sub pana traducătorului, coșbuciene.

REVISTA LITERARĂ

A apărut în *Tribuna*, IV, nr. 231, 13/25 octombrie 1887, p. 921 ; nr. 232, 14/26 octombrie 1887, p. 926-927 ; nr. 233, 15/27 octombrie 1887, p. 929 ; 235, 17/19 octombrie 1887, p. 937-938. Semnat : — is — *(Foița „Tribunei")*.

Mișcarea culturală este trecută de *Tribuna* pe al doilea plan în martie-septembrie 1887 din cauza campaniei electorale și a alegerii pentru deputați în Dieta maghiară. Deși presa transilvăneană face o largă publicitate candidaților Partidului Național Român, aceștia sînt înfrînți în alegeri din cauza ingerințelor administrației austro-ungare. Numai la Caransebeș se alege, prin aclamații, generalul Traian Doda, care însă își depune mandatul pe motiv că un singur deputat nu putea reprezenta în Dietă o populație de trei milioane de locuitori. *Tribuna* susține cu energie orientarea politică a lui Traian Doda și Slavici publică o serie de articole în sprijinul său, pentru care va fi trimis în fața curții

cu jurați, judecat și condamnat la un an de temniță la Vaț *(Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, p. 288-293, 320-327).

După campania electorală și alegerile de deputați și înainte de începerea „pertractărilor" pentru procesul său de presă, Slavici are un scurt răgaz să se ocupe de cărțile sosite la redacție. Prezentarea lor constituia, în practica vremii, o obligație redacțională. Prozatorul se oprește la cele care i se păreau mai importante fie pentru valoarea artistică, fie pentru problemele puse în discuție. Lucrarea lui Ion Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri* (București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1887, 726 p.) este ediția a doua a acestei lucrări. Prima ediție, *Scrisori ale lui Ion Ghica către V. Alecsandri*, se tipărește la București, în 1884 (Tipografia Academiei Române. Laboratorii români, 301 p.). Ediția a doua, prezentată de Slavici, cuprinde 27 de scrisori, față de numai 16 din prima ediție. I. Ghica este caracterizat de Slavici prozator elegant, cu dar de a povesti și perfecțiune stilistică. Sînt trăsături ale scrisului său care i se recunosc și de istoria noastră literară.

Tratatul lui Frederich List, *Das nationale System der politischen Oekonomie*, se publică în 1877 în a șasea ediție (Stuttgart, Verlag der J. G. Gotta'schen Buchhandlung, 1877, 352 p.). Ediția românească, *Sistem național de economie politică*. Traducere de I. N. Papiniu. Cu o prefață de d-l P. S. Aurelian, București, Tipografia Curții regale, 1887, 360 p., se tipărește mai întîi în revista lui Ioan Nenițescu, *Țara nouă*, 1886 (nr. 1. 15/27 februarie — nr. 11, decembrie). Traducerea nu este făcută, cum obiectează și Slavici, după originalul german, ci după ediția franceză, *Système national d'économie politique*, tipărită de Henri Richelot, în 1857 (Paris, Capelle, Libraire-Éditeur, 1857, 556 p.). Tratatul lui Friedrich List (1789-1846) constituia un bun îndrumător în economia politică. Ioan N. Papinian (1853- ?) se consacră carierei diplomatice și părăsește munca științifică și de traducător al literaturii economice.

Ediția a doua a scrierilor lui N. Bălcescu, *Istoria românilor supt Mihai-voievod Viteazul*, urmată de scrieri diverse de Nicolae Bălcescu. Publicată după deciziunea Academiei Române de A. I. Odobescu. Edițiunea II. București, Tipografia Academiei Române, 1887, 710 p., reia ediția I din 1877 scoasă sub supravegherea lui Slavici, cînd lucra, împreună cu A. I. Odobescu, la Comisiunea documentelor istorice (vezi *supra*, p. 857). Prozatorul nu simte nevoia să insiste prea mult asupra însemnătății lucrării și se mărgineşte să atragă atenţia asupra epocii descrisă în carte, asupra avîntului discursului istoric şi asupra frumoasei limbi româneşti.

Cea de-a doua dare de seamă cuprinde prezentarea unor cărţi care relevă interesul lui Slavici pentru istorie şi cultura noastră veche. Cartea lui Alexandru Papadopol-Calimach, *Despre Gheorghe Ştefan voievod. Domnul Moldovei (1653-1668)*, Bucureşti, Tipografia Academiei Române. Laboratorii români, 1886, 152 p., este un memoriu academic. Cunoscător profund al istoriei naţionale şi universale, Slavici recunoaşte în expunere întîmplările apropiate înţelegerii autorului şi-i reproşează lipsa de metodă în cercetarea trecutului poporului nostru. Dintre scrierile lui Alexandru Papadopol-Calimah (1833-1898), diplomat de carieră, se cuvine reţinută şi *Dunărea în literatură şi în tradiţiune*, memoriu academic din 1886.

Cartea lui Ioan Bianu, *Psaltirea în versuri întocmită de Dosoftei mitropolitul Moldovei 1671-1686*. Publicată după manuscrisul original şi după ediţiunea de la 1673, Bucureşti, Tipografia Academiei Române (Laboratorii români), 1887, 520 p. este o ediţie ştiinţifică, întocmită, cum remarcă şi Slavici, „după toate regulile ştiinţei moderne". Originar din Făget, judeţul Alba, Ioan Bianu (1856-1936) include în studiul introductiv şi un *Adaus* în care prezintă *Psaltirele* traduse sau tipărite în Transilvania. Sînt prezentate traducerile lui Ioan Viski, preot reformat în Transilvania, Teodor Corbea (c. 1670-c. 1725), originar din Braşov, logofăt la curtea lui Constantin Brâncoveanu, şi Ioan Prale (1769-1847), stihuitor, cum spune G. Călinescu, de „versuri îngrozitoare", care amintesc însă prin ilogica lor de poezia „moderniştilor". Slavici vedea în *Psaltirea* lui Dosoftei, chiar dacă nu spune acest lucru, unul din cele mai importante monumente ale vechii culturi româneşti.

Cea de-a treia dare de seamă, consacrată lucrării lui Aron Densuşianu, *Cercetări literare*, Iaşi, 1887, 488 p., este o luare de atitudine împotriva atacurilor acestuia contra „noii direcţii" Aron Densuşianu (1837-1900) include în volum studii şi cercetări din diferite timpuri şi publicate cu diferite ocazii, şi Slavici le numeşte „un fel de critici literare". Prozatorul subliniază lipsa de exigenţă într-o lucrare ştiinţifică (absenţa tablei de materie), speculează unele expresii nefericite („insecte literare", „viespe literară") şi persiflează ideile cercetătorului transilvănean. Aron Densuşianu se dovedeşte neînţelegător faţă de poezia lui Eminescu şi în general a scriitorilor din jurul *Convorbirilor literare*, revista ieşeană. Nu poate fi însă pierdut din vedere faptul că în polemicile cu Maiorescu se sprijină pe o bună cunoaştere a izvoarelor literare şi filozofice.

Ultima dare de seamă în care prezintă manualul lui Ioan Nădejde, *Istoria limbei şi literaturii române. Pentru cursul superior liceal*, Iaşi, Editura Librăriei şcoalelor Fraţii Şaraga, 1886, 516 p. se încadrează în preocupările didactice ale lui Slavici, profesor şi îngrijitor de manuale şcolare. Prozatorul critică sever cartea pentru împărţirea rea a materiei şi pentru lipsa de metodă în expunere. Ioan Nădejde (1854-1928) tipăreşte gramatici şi alte cărţi şcolare şi opiniile defavorabile ale lui Slavici privesc întreaga sa activitate. Prozatorul recomandă lucrările sale ca exemplu de muncă stăruitoare într-un domeniu în care existau mari goluri şi pentru bogăţia de informaţii.

Dările de seamă din *Tribuna* oferă un *grafic* al interesului lui Slavici faţă de producţia editorială din anii 1884-1887. Se cuvine reţinut şi faptul că Slavici acorda atenţie atît conţinutului tipăriturilor cît şi aspectului grafic al lor. Prozatorul insistă asupra formatului tipăriturilor, hîrtiei, literei, tiparului, citeţ sau nu. Amănuntele de această natură relevă bibliograful însă în egală măsură şi iubitorul de cărţi.

ŞTIINŢĂ DE PORUNCEALĂ

A apărut în *Tribuna*, IV, nr. 281, 11/23 decembrie 1887, p. 1121-1122 ; nr. 282, 12/24 decembrie 1887, p. 1125 (*Foiţa „Tribunei"*).

Grigore Silaşi (1836-1897) ocupă catedra de limba şi literatura română de la Universitatea din Cluj în 1872. Funcţionează între 1862-1872 ca vicerector la Colegiul „Sf. Barbara" din Viena, cînd editează şi revista *Sionul romănesc* (1865-1867, 1872). Se consacră cercetării literaturii noastre populare, şi publică studii, cu o informare bogată şi puncte de vedere personale. Sînt de amintit *Însemnătatea lieraturii române tradiţionale* şi *Românul în poezia sa poporală. Studiu asupra tuturor ramilor poeziei populare române*, publicate în revista *Transilvania* în 1875 şi 1876-1877. Grigore Silaşi este suspendat de la catedră şi trecut apoi în 1886 la pensie (*Ioan Slavici şi lumea prin care a trecut*, p. 284-285). *Tribuna* participă la campania de presă în apărarea lui Grigore Silaşi şi Slavici se referă la aceste evenimente cînd scrie că profesorul clujean fusese destituit.

Grigore Moldován (1845-1930) nu se remarcă prin activitatea științifică, deși rămîne la catedra universitată pînă în 1919, încît criticile severe ale lui Slavici sînt pe deplin îndreptățite. Darea de seamă pe care își întemeiază prozatorul observațiile se publică în *Koloszvár*, la care Moldován va colabora mai tîrziu cu unele articole. Lucrarea *Poezia prozei la români* nu se tipărește și probabil nici n-a fost elaborată.

Slavici istorisește, în final, unele întîmplări din păstoria lui Vasile Moga (1774-1845), episcopul din Sibiu. Acesta este un ascendent al lui Lucian Blaga pe linie maternă.

COMPENDIU DE METEOROLOGIE AL D-LUI DR. A. P. ALEXI

A apărut în *Tribuna*, VI, nr. 261, 13/26 noiembrie 1889, p. 1041 *(Foița „Tribunei“)*.

Cartea lui Artemiu Publiu Alexi (1847-1896), *Compendiu de meteorologie* (cu patru stampe litografiate) se tipărește la Brașov în 1889. Ea se publică mai întîi în *Anuarul liceului din Năsăud* pe anii școlari 1887/1888 și 1888/1889 *(Raportul al XIX-lea despre Gimnaziul superior gr.-cat. românesc din Năsăud...*, Brașov, 1888, p. 5-84, *Raportul al XX-lea despre Gimnaziul superior gr.-cat. românesc din Năsăud...*, Brașov, 1889, p. 1-95).

Profesorul năsăudean tipărește și alte lucrări de specialitate. Se cuvin amintite, ca mai importante : *O excursiune botanică în România și Dobrogea* (Sibiu, 1883), *Despre importanța studiului botanic. Influența vegetațiunilor asupra dezvoltării civilizațiunii omenești* (Sibiu, 1884), *Helveția și Wilhelm Tell* (Brașov, 1888). Mai des i se citează lucrarea *Războiul orientale ilustrat*, întocmită în colaborare cu Maxim Pop, și tipărită la Graz în 1878. Asupra activității lui A. P. Alexi găsim informații și în evocările lui Iuliu Moisil, *Figuri grănițărești năsăudene*, tipărită la Bistrița în 1939 (vol. II, p. 65-90).

Slavici acordă atenție *Compendiului...* pentru însemnătatea problemelor puse în discuție și ținuta științifică a lucrării. Face rezerve numai în privința limbii. Promisiunea că va reveni asupra acestei probleme rămîne neîndeplinită.

Conducerea *Tribunei* întîmpina greutăți considerabile în scoaterea ziarului ca urmare a conjuncturii politice nefavorabile orientării sale și discutarea chestiunilor culturale trece pe al doilea plan. Cîteva luni mai tîrziu, în martie 1890, Slavici părăsește redacția cotidianului sibian și se întoarce la București să-și continue aici activitatea didactică și publicistică.

[PREFAȚĂ LA *SAVITRI*. POVESTIRE INDICĂ DIN *MAHABHARATA]*

A apărut în *Savitri*. Povestirea indică din *Mahabharata*. Traducere de G. B[ogdan]-Duică. Cu o prefață de Ioan Slavici. Editura autorului, Sibiu, Tiparul Institutului tipografic, Societate pe acții, 1891, p. V-XV. Cu titlul : *Iubite amice !*

Episodul transpus de G. Bogdan-Duică (1866-1934) în românește este tradus în franceză de G. Pauthier, *Sâvitrî. Episode du „Mahabharata“ grande épopée indienne*, (Paris, 1841). G. Bogdan-Duică se conduce după ediția germană, *Sâvitrî oder der Triumph ehelicher Treue*, publicată la Leipzig în colecția „Philipp Reclam.“ Traducerea sa se republică la Vălenii-de-Munte, în 1940, fără prefața lui Slavici.

Slavici citează din *Biblie*, amintește de cuvintele apostolului Pavel și stăruie asupra însemnătății credinței. Cercetînd mai îndeaproape lucrurile, constatăm că pentru Slavici, Hristos este un mit, iar pledoaria sa pentru credință se traduce în iubirea aproapelui în linia poemului indian. Deși operă a „unui păgîn“, conchide Slavici, „bună învățătură vor primi cei ce vor citi cartea“.

Traducerea poemului „păgîn“ era oportună în acel moment întrucît venea în sprijinul luptei ce o duceau tribuniștii împotriva conducerii bisericii ortodoxe române din Transilvania și a celei greco-catolice pentru faptul că nu se preocupau în suficientă măsură de ridicarea poporului și nu aveau o poziție fermă față de politica guvernelor de la Viena și Budapesta. Poporul privea cu neîncredere instituțiile bisericești, chemate să sprijine lupta națională, și arată că vina nu era „nici a lui Buddha, nici a lui Laplace, nici a lui Darwin, ci a preoțimii militante, care nu se mulțumea să lumineze inimile, ci vrea să prostească mințile“.

Slavici îl critică sever pe Miron Romanul (1828-1898), mitropolitul bisericii ortodoxe române, pentru orientarea politică și lipsa de interes față de instituțiile de învățămînt. Prozatorul îl are în vedere, cînd ia apărarea lui Eminescu, pe Alexandru Grama (1850-1896), canonicul din Blaj. Acesta publică în *Unirea*, foaia mitropoliei blăjene, studiul *Mihail Eminescu* (nr. 17, 25 aprilie — 34, 22 august 1891), tipărit și în volum în 1891. Opera lui Eminescu este interpretată din perspectiva dogmelor religioase și respinsă *de plano*, în termeni brutali. Slavici considera că epopeea indiană, deși „păgînă“, ocupa un loc mai important în cultivarea poporului decît studiile „creștine“, în care se aduceau insulte celui mai mare poet român.

GRAIUL OMENESC

A apărut în *Vatra*, I, nr. 2, [ianuarie], 1894, p. 34-35. Editorial. Este reprodus în *Vieața*, I, nr. 12, 13 februarie 1894, p. 6. Fragmentar, cu titlul : *Din filosofia „Vetrei“*.

Slavici acordă limbii o importanță mai mare decît simpla comunicare dintre oameni. „Nu caut vorbele care exprimă starea mea sufletească — scrie el —, ci pe acele care produc în alții starea sufletească de mine intenționată, fie a mea, fie cu totul alta.“

Prozatorul expune aici în termeni încă generali o teză care formează o descoperire importantă a esteticii moderne (Ioan Slavici, *Romanele vieții*, p. 307).

Opiniile lui Slavici sînt persiflate de *Vieața*, atît pentru fondul problemelor, cît și pentru forma expunerii.

MUGURI ȘI FLOARE

A apărut în *Tribuna poporului*, I, nr. 41, 2/14 martie 1897, p. 194. Se păstrează în manuscrisul *3345*, p. 27-29 din colecția Academiei Republicii Socialiste România. În manuscris cu titlul : *Mugure și floare*. Paginația lui Slavici : 1-3.

Conducerea *Tribunei* sibiene este preluată în 1896 de Partidul Național Român prin mijloace violente, care fac o rea impresie în opinia publică românească. Siliți să părăsească redacția ziarului sibian, tribuniștii întemeiază, de astă dată la Arad, *Tribuna poporului*, care începe să apară din 7 ianuarie 1897. Noul cotidian transilvănean — al treilea după *Gazeta Transilvaniei* și *Tribuna* — își propunea să strîngă legăturile cu Țara și cu popoarele din Imperiul Austro-Ungar, să se ocupe de situația internă din Partidul Național Român și să sprijine lupta maselor populare împotriva asupririi austro-ungare. Cotidianul arădan grupează în jurul său cei mai de seamă scriitori transilvăneni ai vremii. Este suficient să-i amintim pe I. Agârbiceanu, O. Goga. Tot aici debutează și Lucian Blaga, cu poezii. Din 1903, după dispariția *Tribunei* sibiene, cotidianul arădan preia acest titlu cu care apare pînă în martie 1912. Fuzionează cu *Românul*, al patrulea cotidian transilvănean.

Slavici susține campania de presă a tribuniștilor pentru păstrarea, pe seama lor, a *Tribunei* sibiene și declară, în focul polemicii cu conducătorii Partidului Național Român, că aceasta era „cea mai scumpă din creațiile sale“ *(Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, p. 395). Prozatorul are amestec și în întemeierea *Tribunei poporului*, pusă sub conducerea lui Ioan Rusu-Șirianu (1864-1909), nepotul său.

Prozatorul critică violent conducerea Partidului Național Român și o face răspunzătoare de greșeli în orientarea politică, cu consecințe dezastruoase în viața maselor populare. Am dat aceste informații de istorie literară, spre a înțelege de ce Slavici face în articolul de față elogiul conducătorilor luminați și cum diferitele categorii sociale se cred îndatorate să-și manifeste recunoștința față de ei. Slavici servea, cu alte cuvinte, o lecție conducătorilor Partidului Național Român din Transilvania.

Pacea sufletească, spre care rîvnește fiecare membru al unei colectivități umane, are aici și semnificații politice. Se desprinde acest lucru și din elogiul adus tinerimii pentru faptul că, în loc să se angajeze în luptele sterile de partid, se orienta spre poezie.

LITERATURA „ROMÂNEASCĂ“ ȘI D-NUL DUILIU ZAMFIRESCU

A apărut în *Revista idealistă*, II, tomul V, nr. 2, 15/28 aprilie 1904, p. 214-228.

Slavici răspunde lui Duiliu Zamfirescu care critică într-un articol, *Literatura românească și scriitorii transilvăneni*, publicat în *Revista idealistă* în 1 septembrie 1903 (nr. 7, p. 3-25) proza sa și-l învinuiește de patriotism rău înțeles și „îngrijirea intereselor personale“. Campania lui Duiliu Zamfirescu împotriva scriitorilor transilvăneni are însă antecedente mult mai vechi. Scrisorile sale către Titu Maiorescu, expediate din străinătate, cuprind numeroase atacuri la adresa lui Slavici, I. Popovici-Bănățeanul, G. Coșbuc. Eroii lui Slavici din lumea satului, îi atrage atenția lui Maiorescu în scrisoarea din 13/25 septembrie 1895, trimisă din Roma, sînt „țărani de carnaval“, „ființe histerice și neromânești“ *(Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884-1913)*. Cu un cuvînt de introducere și însemnări de Emanoil Bucuța, [București], Casa școalelor, [1944], p. 183). De la considerațiile critice din corespondență, Duiliu Zamfirescu trece la atacuri în presa vremii. Proza lui Slavici este caracterizată, într-un articol, *Românul și limba română*, publicat în *Noua revistă română* (1 iunie 1901, nr. 35, p. 481-490), ca fiind de un „sentimentalism țărănesc fals“.

Slavici candidează în 1903 la un premiu al Academiei Române, cu romanul *Din bătrîni*. Pentru același premiu concurează și Duiliu Zamfirescu cu romanul *În război*, și este respins. „De cîtva timp se petrec în literatura noastră — scrie D. Zamfirescu în articolul *Literatura românească și scriitorii transilvăneni* — o mulțime de nedreptăți pe care eu nu pot să le mai îngăduiesc.“ Nedreptățile la care se referă D. Zamfirescu privesc respingerea romanului său de la premiul academic. Dar și Slavici fusese respins mai înainte, cu volumul *Novele*, mai important pentru dezvoltarea literaturii noastre decît romanul *În război*. N. Quintescu arată chiar în raportul de premiere că Academia Română repara o greșeală pentru respingerea nuvelelor lui Slavici, „cele mai frumoase ce posedă pînă acum literatura română“ *(Analele Academiei Române*, Seria a II-a. Tom XXV, 1902-1903. Partea administrativă și dezbaterile, București, 1903, p. 389). Să mai notăm că Slavici obține majoritatea voturilor, cerută pentru acordarea premiului, abia la a treia votare *(Analele Academiei Române*, Seria II. Tom XXV, p. 171).

Academia Română respinge romanul lui Duiliu Zamfirescu pentru inexactități în înfățișarea Războiului de independență. Faptul acesta îl determină pe Duiliu Zamfirescu să se ocupe de romanul *Din bătrîni* și să arate că aici se întîlneau inexactități mai flagrante decît în romanul său. Acest punct de vedere nu poate fi acceptat, pentru motivul că una este situația în romanul *Din bătrîni*, în care se descrie o epocă din istoria noastră, pentru care avem documente puține, și alta este situația din romanul *În război*, în care se descriu evenimente contemporane, pentru care dispunem de surse bogate de informație. Romanul lui D. Zamfirescu este superior „narațiunii“ lui Slavici sub raportul realizării artistice „Întîmpinarea mea e următoarea — îi scrie D. Zamfirescu lui T. Maiorescu în 7 noiembrie 1903 — : lucrarea lui Slavici e atît de nevrednică, încît eu consider hotărîrea Academiei ca o

insultă, și la insulte răspund cu sfîrcul biciului“ *(Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, p. 307). Academia Română repara o nedreptate făcută lui Slavici, ca să săvîrșească alta prin respingerea romanului lui D. Zamfirescu de la premiile sale.

Duiliu Zamfirescu invocă în criticile sale la adresa „ardelenilor“ superioritatea moldovenilor prin spiritul critic și înclinațiile pentru literatură. Acest punct de vedere este susținut și de G. Ibrăileanu în *Spiritul critic în cultura românească*. Nu se poate însă demonstra că spiritul critic și înclinațiile literare sînt apanajul acestei provincii. Slavici ia atitudine împotriva categorisirilor de acest fel și se declară pentru unitatea poporului român. „Nu e România numai a moldovenilor și a muntenilor — scrie el —, ci a tuturor românilor, căci ea e nu numai formațiune politică, ci centru de viață culturală al celui mai însemnat popor din Orientul Europei.“

În polemica cu Duiliu Zamfirescu, Slavici caută să demonstreze că reprezenta, de fapt, atît Moldova, cît și Muntenia și Transilvania. Prozatorul arată că descindea, prin tată, din Oltenia, iar prin mamă, din Moldova. Afirmațiile sale nu se verifică documentar și-i găsim pe Slavicești și pe Borlești în Șiria înainte de 1740 *(Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, p. 12).

Slavici prezintă și de astă dată misiunea scriitorului ca un apostolat, care cere dăruire de sine și sacrificii materiale. Se pronunță, cum face și în alte articole, împotriva literaturii care înfățișa, cu precădere, părțile întunecate ale vieții.

Mihail G. Holban, directorul *Revistei idealiste*, însoțește răspunsul lui Slavici cu o notă redacțională pe care o reproducem integral : „Publicînd în no de septembrie articolul d-lui Zamfirescu, am spus că *Revista* este la dispoziția d-lui Slavici dacă crede de cuviință să răspundă. Nu de mult am primit de la cunoscutul scritor paginile *pro-domo* pe care ne grăbim a le publica lăsînd bineînțeles d-sale răspunderea celor scrise.“

Directorul revistei recomanda articolul lui Duiliu Zamfirescu, în nota cu care îl însoțea, ca venind de la „o personalitate marcantă în literatura noastră“ și care prezenta problemele „în mod obiectiv“. Pentru Slavici nu găsește aprecieri de acest fel și se descarcă de orice răspundere față de opiniile sale. Și totuși, în răspunsul său, Slavici se dovedește mai obiectiv decît D. Zamfirescu și discută cu un orizont mai larg problemele social-politice din țara noastră.

CE E NAȚIONAL ÎN ARTĂ

A apărut în *Sămănătorul*, V, nr. 3, 15 ianuarie 1906, p. 41-46 ; nr. 4, 22 ianuarie 1906, p. 61-64. Se publică, în amîndouă numerele, ca editorial.

Slavici pornește de la constatarea că opera de artă este un produs al artistului și al mediului social în care trăiește. Arta este „întruparea — scrie el — sau înfățișarea în aievea a plăsmuirii, iar aceasta atîrnă și ea nu numai de la destoinicia măiestrului, ci totodată și de la așa-numitul «gust» al publicului". Opera desăvîrșită, mai arată el, este un „întreg, bine cumpănit, pe deplin echilibrat, întocmai cum în împrejurările date trebuie să fie". Precizarea finală ce-o face Slavici, după care arta stă în consonanță cu epoca în care și pentru care este creată prezintă, cum vom vedea mai departe, mare însemnătate pentru înțelegerea concepției sale estetice.

În demonstrarea tezelor sale, Slavici aduce în discuție exemple din arta și literatura națională, precum și din cea universală. Interes prezintă îndeosebi observațiile sale referitoare la operele artistice înrudite tematic. Din studiul comparativ pe care îl întreprinde se desprinde că el considera ca firească în dezvoltarea literaturii noastre linia Alecsandri-Eminescu-Coșbuc și că aceasta trebuia să fie orientarea de viitor a literaturii române.

Prozatorul polemizează cu „moderniștii" și nu întîmplător își publică articolul în *Sămănătorul*, după cum nu întîmplător revista îi face loc în fruntea celor două numere. Important pentru atitudinea polemică cu „moderniștii" este îndeosebi un pasaj din partea a doua a articolului. Ne aflăm „într-o fază de întoarcere spre trecut și popor — scrie Slavici aici — și pe cînd ciurucul literar scrie prin gazete și prin reviste o limbă împestrițată, pe care numai publicul de cafenele o înțelege".

Justificarea noilor orientări în artă și literatură se găsea în chiar tezele lui Slavici, fără ca el să observe acest lucru. Schimbările social-politice în societatea românească impuneau artei și literaturii să fie, după propria sa expresie, „cum în împrejurările date trebuie să fie". De aici și noile orientări în literatură și artă, care se vor impune prin Bacovia, Arghezi, Blaga, Barbu — să nu-i amintim decît pe aceștia —, scriitori reprezentativi ca și predecesorii lor, pentru epoca în care trăiesc și înfățișează în creația lor.

Programul literar al lui Slavici îl arată comprehensiv în punerea în discuție a unor teze generale și în mai mică măsură cînd le aplică la mișcarea literară din țara noastră.

UN OPTIMISM ȘUBRED

A apărut în *Tribuna*, XI, nr. 29, 3 august/11 septembrie 1907, p. 1-2 (*Foița originală a „Tribunei"*).

Slavici este învinuit înt-un articol, *Frații*, publicat în *Luceafărul* în 15 august 1909 (nr. 16, p. 353-354) de pesimism și alunecare în fatalism. Revista sibiană are în vedere schimbul de scrisori dintre Slavici și N. Iorga din iulie 1907 în care se condamnă stările de lucruri din România, ce au dus la izbucnirea răscoalelor țărănești (*Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, p. 423-424). Prozatorul respinge învinuirea de pesimism și precizează că era optimist prin faptul că lupta pentru „biruința binelui".

G. C. Ionescu este Gheorghe Ionescu-Sisești (1885-1967), originar din Sisești (Mehedinți), agronom și profesor la Universitatea din București, autor al unor lucrări fundamentale ca *Agrotehnica*, *Cultura grîului*, *Cultura porumbului*. În 1909 studia științele agronomice la Academia din Hohenheim, împreună cu Titu Liviu Slavici (1886-1966), fiul mai mare al prozatorului. Studiau aici în 1909 vreo 13 studenți români din mai multe părți ale țării. Ei înființează în 27 noiembrie 1908 o societate literară, „România" și președinte al ei este ales G. C. Ionescu-Sisești, dovadă că se punea preț pe activitatea sa literară. Studenții români întemeiază o bibliotecă, se abonează la reviste și țin la ședințe dizertații pe teme de specialitate (*Activitatea societății studenților „România" din Hohenheim*, în *Minerva*, I, nr. 130, 27 apriile 1909, p. 3).

Nuvela lui G. C. Ionescu-Sisești, *Boierul*, se publică în *Luceafărul* în iulie-august 1907 (nr. 13, 1 iulie, p. 278-279 ; nr. 15, 1 august, p. 323-327 ; nr. 16, 15 august, p. 345-348). Nu este singura sa lucrare literară. În *Luceafărul* îi mai apar prozele *Idilă* (nr. 7, 1 aprilie 1906, p. 153-154 ; nr. 8, 15 aprilie 1906, p. 172-178), *Dunărea la Turnu-Severin* (nr. 17-18, 15 octombrie 1906, p. 363-365) ; *De la țară* (nr. 22, 15 noiembrie 1907, p. 482-484 ; nr. 1-2, 15 ianuarie 1908, p. 27-28). Nuvelele sale sînt inspirate din viața țărănimii și *Boierul* înfățișează întîmplări din 1907. Schema unor scene o reîntîlnim și la Rebreanu în romanul *Răscoala*, publicat două decenii mai tîrziu.

Slavici respinge învinuirea de pesimism şi fatalism cu argumente extrase din revista sibiană, fapt ce merită să fie relevat o dată mai mult. *Luceafărul* justifică prin nuvela lui G. C. Ionescu-Siseşti pasivitatea intelectualilor faţă de nedreptăţile sociale şi răzbunarea ţărănimii prin crimă, dar critică poziţia lui Slavici care, ca intelectual, denunţă nedreptăţile şi cerea măsuri pentru îndreptarea relelor din ţară.

IUBIREA DE FORMĂ

A apărut în *Semănătorul*, VIII, nr. 3, 16 ianuarie 1909, p. 63-66, nr. 4, 23 ianuarie 1909, p. 85-88. În primul număr se tipăreşte ca editorial.

Slavici păstrează şi după trecerea a trei decenii impresii puternice din călătoria întreprinsă în Italia în iulie-septembrie 1882. Relatări despre arta italiană întîlnim în corespondenţa sa, în memorialistică, precum şi în articolele culturale şi politice (vezi *supra*, p. 869, 877). Aici impresiile despre sculptura lui Michelangelo sînt evocate într-un cadru mai larg decît în scrierile anterioare şi cu un sentiment mai puternic al măreţiei artei sale, învăluit şi în poezia trecutului. „Era tîrziu după-amiazăzi cînd am intrat în biserică — îşi rememorează Slavici impresiile despre una din sculpturile lui Michelangelo — şi ochii mei s-au oprit asupra marmurei într-o lumină de amurg. Şi acum, după douăzeci şi opt de ani, mi se reiveşte încă în suflet simţămîntul de indignaţiune ce m-a cuprins, cînd am văzut pe Cristosul meu în pielea goală, forme desăvîrşite pînă în cele mai mici amănunte, încît se străvede prin pielea moale fiecare muşchi şi fiecare vînă cu sîngele cald ce curge prin ea, piatră, care răsuflă şi e parcă gata să salte."

Michelangelo este însă definit ca şi în scrierile anterioare artist al energiei şi se pune în lumină ca trăsătură dominantă a artei sale — titanismul.

Prezentarea artei lui Michelangelo din prima parte a articolului lui Slavici se înscrie printre cele mai importante întîlnite la scriitorii români din secolul trecut.

Slavici consideră genul literar cel mai complex dintre toate formele artistice. Atunci însă cînd trece să arate în ce constă complexitatea sa stăruie asupra unor aspecte comune tuturor artelor. Prozatorul se declară împotriva ideii potrivit căreia „concepţiile luminoase" se ivesc în mintea artistului ca „un fel de fulgere" şi susţine că acestea se formează într-un timp îndelungat şi sînt influenţate de contextul social-politic în care trăieşte artistul. Slavici nu crede, pe de altă parte, că însuşirea unei culturi temeinice poate suplini talentul, însă este încredinţat că ea contribuie la perfecţionarea operei artistice. Se subliniază şi de astă dată importanţa factorului muncă în creaţia artistică şi se insistă asupra rolului cuvîntului în opera literară.

În consideraţiile estetice ale lui Slavici de după 1894, cînd ia conducerea Institutului „Ioan Otteteleşanu" din Măgurele, sînt tot mai evidente tendinţele pedagogice. Ele sînt extinse, cum s-a observat (Ioan Slavici, *Romanele vieţii*, p. 310-311), atît la creatorii operei de artă cît şi la contemplatorii ei.

O observaţie interesantă face Slavici în legătură cu variantele poeziilor lui Eminescu, rămase în manuscrise, şi din care publică şi *Sămănătorul* în paginile sale. Pentru prozator fiecare din aceste variante reprezintă o poezie independentă, mai mult ori mai puţin frumoasă. Variantele se prezintă ca poeme nedefinitive numai prin faptul că Eminescu aprecia că în ele nu se reflectă gîndirea aşa cum aspira în travaliul său pentru perfecţiunea artistică.

Slavici expune aici un punct de vedere care stă şi la baza exegezelor eminesciene de mai tîrziu.

PRIBEGIREA LUI RAMA

A apărut în *Minerva*, I, nr. 69, 23 februarie 1909, p. 1. Se reproduce în *Tribuna*, XIII, nr. 43, 25 februarie/10 martie 1909, p. 1-2.

Cotidianul *Minerva* începe să apară la Bucureşti în 13 decembrie 1908, sub conducerea lui Slavici şi cu colaborarea lui Ioan Adam, C. Sandu-Aldea, Zaharia Bârsan, Ioan Bârseanul, Octavian Goga, Constanţa Hodoş, Natalia St. O. Iosif, St. O. Iosif, Mihail Sadoveanu, Ioan Scurtu şi Teodor D. Speranţia. Întemeietorii ziarului declară în articolul programatic, *Cuvîntul nostru*, din primul număr, că publicaţia lor nu va manifesta preferinţe pentru nici unul din partidele politice. Nu este o idee nouă şi o întîlnim în numeroase articole publicate de Slavici în *Telegraful român*, *Timpul*, *Tribuna*, *Corespondenţa română*, *Tribuna poporului* şi în alte ziare şi reviste la care colaborează. Întemeietorii noii publicaţii se considerau însă ca făcînd parte din „rîndul muncitorilor" şi-şi propuneau să urmărească cu grijă „mişcările pornite în viaţa muncitorilor". Slavici publică în *Minerva* articole politice, proze, precum şi dări de seamă despre mişcarea culturală şi literară din ţară.

Cultura popoarelor orientale stă în atenţia lui Slavici încă din anii studiilor universitare la Viena şi-l va caracteriza pe Confucius în *Fapta omenească*, „cel mai cuminte dintre toţi oamenii care le-au dat altora sfaturi". Prozatorul cunoaşte scrierile orientale din traduceri germane şi franceze, la care face referiri şi în memorialistica sa şi chiar în unele articole politice *(Ioan Slavici. Opera literară*, p. 27-29).

Istorisirea întîmplărilor lui Rama este de fapt o introducere la lectura cărţii lui G. Coşbuc, *Antologie sanscrită*, tipărită la Bucureşti în 1907. Slavici îl urmează în prezentarea virtuţilor lui Rama pe Valmiky, *L'Exile de Rama* (Paris, 1893, p. 85).

În bibliografia *Ioan Slavici. 1848-1925* (Bucureşti, Editura enciclopedică română, 1973, p. 28), întocmită în colaborare cu Teofil Bugnariu şi Ioan Domşa, nu am ţinut seamă de aspectul din urmă şi am trecut articolul între scrierile literare.

APUS DE SOARE

A apărut în *Minerva*, I, nr. 73, 27 februarie 1909, p. 1.

Slavici pune în discuţie problema înfăţişării personajelor istorice în opera literară. „Arta concretizează — scrie el — şi ni-i prezintă şi pe cei mai mari împăraţi cu însuşirile lor omeneşti, deci şi cu păcatele lor, pe cari dealtminteri le trecem cu vederea." Prozatorul consideră că B. Şt. Delavrancea şi-a construit piesa pe un conflict real, chiar dacă nu-i dă şi-o desfăşurare impusă de regulile tehnicii scenice. Ştefan cel Mare nu poate muri, cum avea să arate G. Călinescu *(Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Bucureşti, Fundaţia regală pentru literatură şi artă, 1941, p. 506), înainte de a-şi şti asigurată succesiunea la tronul ţării. Slavici trimite la articolul său, *Pribegirea lui Rama* (vezi *supra* p. 349), ca să întreprindă apoi un excurs istoric, foarte documentat, în care demonstrează că succesiunea la tron se complică prin prezenţa pretendenţilor din „însoţiri nebinecuvîntate". Autor al unui tratat de *Istorie universală* (I-II, Bucureşti, 1891), Slavici găsea uşor asemenea exemple prin care să apere un punct de vedere ce nu-l întîlnim şi la alţi cronicari dramatici.

Prozatorul nu se înşeală în aprecierile sale şi *Apus de soare*, chiar fără acţiune, s-a impus ca o piesă valoroasă, prin întîmplările

evocate şi prin interesul permanent al spectatorilor pentru trecutul glorios al poporului nostru.

NE CHEAMĂ PĂMÎNTUL

POEZII DE OCTAVIAN GOGA

A apărut în *Minerva*, I, nr. 83, 9 martie 1909, p. 1. Se reproduce în *Telegraful român*, LVII, nr. 34-35, 28 martie/10 aprilie 1909, p. 143.

Slavici insistă asupra cîtorva aspecte ale poeziei lui Octavian Goga, cu scopul de-a înlătura unele obiecţii critice ale contemporanilor. Poetul era învinuit că se inspira din realităţile social-politice concrete şi că poezia sa era ameninţată să devină caducă odată cu dispariţia acestora sau şi numai cu schimbarea lor. Aici stă eroarea multor critici din secolul trecut şi de mai tîrziu, care considerau opera de artă *copie* şi nu *transfigurare* a realului. Exemplele pe care le extrage Slavici din poezia lui Goga ilustrează că poetul cîntă sentimente general umane. Dar în acest volum sînt şi poezii devenite caduce, nu prin inspiraţie, ci prin expresia poetică şi absenţa fiorului liric.

Slavici se referă, desigur, la T. Maiorescu, N. Iorga, S. Puşcariu, C. Stere, Il Chendi, E. Lovinescu, cînd scrie că reprezentanţii autorizaţi ai criticii noastre îl prezintă pe Goga ca unul din cei mai populari poeţi români.

SERBĂRILE CULTURALE

A apărut în *Minerva*, I, nr. 150, 17 mai 1909, p. 1. Editorial. Semnat : *I. Sl.*

Societatea muzicală „Hora" întreprinde turneul în Bucovina, în mai 1909. Corespondenţa lui G. Caliga, *Excursiunea societăţii corale „Hora"*, la care se referă Slavici, se publică în *Minerva*, în 15 mai 1909 (nr. 148, p. 2). Aici se dau informaţii bogate despre primirea ce se face în Bucovina societăţii bucureştene, de „Junimea", societatea studenţească, de „Armonia", societatea muzicală, precum şi de Societatea pentru cultură şi literatură, întemeiată la jumătatea secolului trecut.

Slavici comentează aceste manifestaţii ca făcînd parte din lupta pentru „unitatea culturală". Prozatorul scrie că România nu urmărea să devină şi un centru politic pentru toţi românii, spre a nu stîrni susceptibilităţile imperiilor vecine. Dar lupta pentru „unitatea culturală" însemna, de fapt, tot luptă politică, cum aveau să demonstreze evenimentele istorice, care duc la desăvîrșirea unității statului național român.

GAZETA TRANSILVANIEI

A apărut în *Minerva*, I, nr. 179, 15 iunie 1909, p. 1. Semnat : *I. Sl.* Se reproduce în *Lupta*, III, nr. 107, 18 iunie/1 iulie 1909, p. 4-5. Mențiune : *Minerva.*

Există opinia că cel dintîi cotidian al românilor din Imperiul Austro-Ungar este ***Tribuna***, care începe să apară la Sibiu în 14/26 aprilie 1884, sub conducerea lui Ioan Slavici. În realitate întîiul cotidian românesc, scos de aceștia, este *Gazeta Transilvaniei*, ziarul brașovean. Întemeiată în 12 martie 1838 de G. Barițiu, *Gazeta Transilvaniei* este transformată în 4/16 aprilie 1884 în cotidian, prin urmare cu aproape două săptămîni înaintea apariției *Tribunei* sibiene.

Cotidianul brașovean este condus încă din 1878 de Aurel Mureșianu (n. 1847), care încetează din viață în 8 iunie 1909. Multă lume era încredințată că după moartea sa, *Gazeta Transilvaniei* își va înceta apariția. *Epoca*, ziarul bucureștean, publică în 13 iunie 1909 un editorial, *Gazeta Transilvaniei*, semnat de I. C. B. în care insistă asupra importanței publicației brașovene și asupra personalității lui Aurel Mureșianu, editorul și redactorul ei. „A sunat ora — scrie *Epoca* — cînd toți bunii români să-și facă datoria față de *Gazeta Transilvaniei*. Să nu lipsească această foaie din nici o casă românească de toți să fie îmbrățișată" (nr. 134, 13 iunie 1909, p. 1).

Comentariul lui Slavici este tot un apel adresat publicului să sprijine ziarul brașovean. Amintește de Congresul studențesc de la Putna din august 1871, organizat la inițiativa lui Eminescu, și la care se pune problema înființării unui cotidian pentru românii din Imperiul Austro-Ungar. Acest punct din programul Congresului studențesc de la Putna se realizează, cum știm, prin întemeierea *Tribunei* sibiene în aprilie 1886.

Publicația care cerea românilor din Imperiul Austro-Ungar să se desolidarizeze de frații lor din România este *Ungaria* și apărea la Cluj sub conducerea lui Grigore Moldován, cu numele căruia ne-am mai întîlnit în comentariile noastre (vezi *supra*, p. 827, 834). Fragmentul reprodus de Slavici este începutul articolului *Adevărata politică a României față de noi*, publicat în 24 iunie 1909 (nr. 107, p. 1-2) Să mai notăm că publicația lui Grigore Moldován

îl condamnă pe I. Slavici pentru orientarea politică ce o da *Minervei*, cotidianul bucureștean (nr. 104, 21 iunie 1909, p. 1).

Slavici consideră că presa românească din Imperiul Austro-Ungar avea menirea să lupte pentru afirmarea drepturilor naționale ale poporului nostru.

COMEMORAREA MORȚII LUI EMINESCU ÎN CAPITALĂ

[CUVÎNTARE]

A apărut în *Minerva*, I, nr. 180, 16 iunie 1909, p. 1. Editorial. Nesemnat. Se reproduce în *Lupta*, *III*, nr. 107, 18 iunie/1 iulie 1909, p. 3

Cuvîntare rostită de Slavici la mormîntul lui Eminescu, în 14 iunie 1909, în numele Comitetului bucureștean pentru sărbătorirea a două decenii de la moartea poetului. Comitetul se constituie cu cîteva zile mai înainte și lansează un *Apel*, publicat în *Minerva* în 12 iunie 1909 (nr. 176, p. 1), pe care îl reproducem integral. „În ziua de 16 iunie se împlinesc 20 de ani de la moartea tragică a marelui nostru poet M. Eminescu.

Făcînd parte din generațiunile care în prima linie au datoria de-a slăvi amintirea neuitată a genialului lor educator literar și cultural, ne-am alcătuit într-un comitet de acțiune pentru comemorarea tristei zile scumpe românimei întregi și pentru înălțarea în capitală a unei mărețe statui întru pomenirea vrednică a maestrului.

Împrejurarea că elevii școalelor, chemați a sărbători și ei amintirea lui Eminescu, nu ar putea lua parte acum la finele anului școlar, iar lumea intelectuală părăsește zilnic capitala, ne vedem nevoiți să amînăm pentru toamnă festivalul ce îl plănuisem pentru ziua morții poetului.

Admiratorii maestrului sunt însă rugați să binevoiască a lua parte în semn de pietate la depunerea unei cununi pe mormîntul poetului din cimitirul Bellu, în ziua de duminică 14 iunie, orele 8 și jum. dimineața, cînd vom pleca cu toții de la Liceul «Lazăr», Bulevardul Elisabeta.

Mai departe comitetul nostru va căuta să facă toate pregătirile spre a se pune în înțelegere cu fruntașii vieții noastre culturale sub ocrotirea cărora se cuvine să pornească mișcarea pentru înălțarea statuei lui Eminescu.

D. Anghel, G. Arghirescu, profesori, C. Banu, profesor, D. Constantinescu, directorul Liceului «Matei Basarab», G. Coșbuc, M. Dumitrescu, directorul Liceului «Lazăr», St. O. Iosif, P. Mihăileanu, profesor, G. Murnu, profesor, St. Pop, profesor, Chibici-

Revneanu, M. Sadoveanu, C. Sandu-Aldea, I. Scurtu, profesor, I. Slavici, O. Spaethe, Artur Stavri, C. Storck."

Din acest document se desprinde că inițiativa sărbătoririi lui Eminescu aparține cadrelor didactice care aduc o contribuție esențială la întreținerea cultului pentru opera poetului nostru național.

Între semnatarii documentului îl vedem, alături de Slavici, și pe Alexandru Chibici-Revneanu, însoțitorul lui Eminescu în Italia în timpul bolii poetului și unul din cei mai apropiați prieteni ai săi.

Cuvîntarea lui Slavici este publicată în *Minerva* cu o prezentare introductivă pe care o reproduce și *Lupta*, la care colabora prozatorul.

„Deoarece comitetul constituit pentru comemorarea morții lui Eminescu — se arată în prezentarea introductivă — a luat hotărîrea de-a amîna serbarea pentru la toamnă, ieri 14 iunie, la orele zece înainte de amiază, s-au prezentat la mormîntul împodobit cu flori al poetului cei mai de aproape amici și admiratori ai lui și au depus o coroană.

Cu ocaziunea aceasta d. I. Slavici, primul nostru redactor, care e membru în comitetul în chestiune, a rostit următoarele cuvinte." În continuare se dă cuvîntarea.

Slavici îl caracterizează pe Eminescu „povățuitor providențial", expresie care amintește de limbajul de la *Sămănătorul* și de la alte reviste orientate spre viața țărănimii.

COMEMORAREA MORȚII LUI M. EMINESCU

A apărut în *Minerva*, I, nr. 186, 22 iunie 1909, p. 1. Editorial. Nesemnat.

Festivitățile din iunie 1909 se înscriu ca prima manifestație pe plan național consacrată memoriei poetului național. Se constituie un comitet în București, care își propune să-i ridice poetului o statuie și se organizează un pelerinaj la Bellu (vezi *supra)*, se țin serbări comemorative în mai multe orașe din țară. *Minerva* publică dări de seamă despre festivitățile din Galați (nr. 177, 13 iunie 1909, p. 1), București, Botoșani, Iași (nr. 180, 16 iunie 1909, p. 1), Slatina (nr. 182, 18 iunie 1909, p. 1). Revistele și ziarele îi închină poetului numere speciale. Se cuvine amintit cel al *Luceafărului* din Sibiu și al ziarului *Epoca*, care reproduce și un grupaj din articolele sale politice (nr. 135, 14 iunie 1909, p. 1).

Manifestația cea mai impresionantă este fără îndoială cea organizată de comitetul din Galați. Comitetul de aici, în frunte cu Corneliu Botez, prezintă un festival artistic în care se joacă adaptarea scenică realizată de Jean Bart, C. Calmuschi și G. Orleanu, după nuvela *Sărmanul Dionis*, și tipărește un volum comemorativ, *Omagiu lui Mihail Eminescu*, cu lucrări de care nu se poate dispensa nici un exeget al vieții și operei poetului. Între colaboratorii volumului figurează și Slavici cu articolul *Eminescu-omul*.

Slavici insistă asupra orientării politice a lui Eminescu și reafirmă și de astă dată că poetul nu era subordonat niciunui partid politic. Aduce în discuție și simpatia sa pentru M. Kogălniceanu și I. C. Brătianu, pe care îi prețuia pentru orientarea lor politică democratică.

Prozatorul era încredințat că festivitățile din 1909, consacrate lui Eminescu, arătau că se mergea spre un timp în care oamenii vor fi prețuiți după „superioritatea lor intelectuală ori morală".

ROMANELE VIEȚII

MARIA TARNOWSKA

A apărut în *Minerva*, I, nr. 215, 21 iulie 1909, p. 1. Semnat : *I. Sl.*

Slavici informează cititorii ziarului său despre pregătirile ce se făceau pentru judecarea procesului Mariei Tarnowska și a complicilor ei arestați la Viena în 1907. Cercetările durau, cum arată Slavici, de aproape doi ani și se aștepta că judecătorii să facă dezvăluiri senzaționale. Slavici istorisește, pe scurt, viața contesei ruse, ca cititorii să cunoască faptele pentru care ajunsese pe banca acuzaților.

Considerațiile estetice pe marginea acestui articol nu au acoperire în text : „Titlul *Romanele vieții*, evident ironic — se arată într-un comentariu la acest articol — este o delimitare față de opinia care identifică romanul cu romanescul. Acest gen de «întîmplări din viață» nu prezenta nici cel mai mic interes artistic sau omenesc pentru Slavici. Finalul articolului, împingînd pînă la absurd poncifele romanescului, sugerează prin contrastul implicit că există o adevărată viață și un adevărat roman în care credea Slavici, acela al problemelor majore ale omului. Pe de altă parte, citită în registrul grav, formula «romanele vieții» rezumă perfect crezul estetic slavician" (Ioan Slavici, *Romanele vieții*, p. 310).

Procesul Mariei Tarnowska și al complicilor ei se judecă la Veneția și Slavici, director de ziar, angajează un corespondent particular să-i trimită relatări din sala de ședințe. Prozatorul istorisește viața Mariei Tarnowska dinainte de arestarea sa în 1907, ca cititorii să cunoască, cum arătam, faptele pentru care fusese trimisă pe banca acuzațiilor și să poată urmări desfășurarea procesului. *Minerva* publică peste douăzeci de corespondențe de la proces, transmise telegrafic de la Veneția (nr. 429, 24 februarie — nr. 500, 9 mai 1910) și dă și fotografia Mariei Tarnowska, care o arată în boxă (nr. 440, 7 martie 1910, p. 1). Dezbaterile procesului pun în discuție înrudirea Mariei Tarnowska cu Maria Stuart, regina Angliei, însă judecătorii o caracterizează „escroacă și aventurieră". Angelo Fustino, președintele completului de judecată, pronunță o sentință severă și o condamnă la opt ani și patru luni de temniță. Pronunță sentințe severe și împotriva complicilor ei. Slavici nu se îndoia de condamnarea contesei ruse, cînd scria în finalul articolului său că rămînea de văzut dacă va izbuti să-i „scoată din minți și pe judecători".

Viața Mariei Tarnowska de la căsătoria sa pînă la arestarea la Viena în 1907 este istorisită și într-o povestire, *Frumoasa contesă Tarnowska. Intrigile și crimele ei*, publicată în 1907, în Biblioteca aventurilor celebre. C. Fulger publică în foiletonul ziarului *Seara*, în timpul desfășurării procesului, *Contesa fatală sau Crimele și amorurile contesei Tarnowska*, „roman de actualitate senzațională", rămas neterminat (nr. 69, 20 martie — nr. 129, 22 mai 1910).

Slavici istorisește viața Mariei Tarnowska sobru, fără preocuparea de a face teorii estetice și nici măcar literatură. Reține numai întîmplările mai importante, ca cititorii ziarului său să aibă un punct de plecare în urmărirea judecării procesului contesei ruse pentru intrigi și crime.

EXCURSIUNEA SOCIETĂȚII „HORA"

A apărut în *Minerva*, I, nr. 266, 10 septembrie 1909, p. 1. Editorial. Nesemnat.

Slavici critică politica cercurilor guvernamentale maghiare față de naționalități și regretă că prin această politică se puneau piedici în calea unei apropieri mai strînse între poporul român și poporul maghiar. Se explica în acest context de ce participarea lui Vasile Mangra (1850-1918) și a lui Roman Ciorogariu (1852-1939), reprezentanți ai unor instituții confesionale și culturale, la festivitățile dezvelirii monumentului Lajos Kossuth (1802-1894) era privită în cercurile românești ca un act de trădare a intereselor naționale.

Medicii români refuză să participe la Congresul de la Budapesta în semn de protest față de persecuțiile la care erau supuse naționalitățile din Ungaria. Slavici publică *Memoriul medicilor români* în *Minerva*, în 17 iunie 1909 (nr. 181, p. 2) și în el se face o prezentare documentată a politicii guvernelor de la Budapesta față de naționalități. *Lupta* califică memoriul „rechizitoriu necruțător" (nr. 107, 18 iunie/1 iulie 1909, p. 1), în vreme ce în *Ungaria*, publicația lui Grigore Moldován, este numită : prostiile medicilor din România" (nr. 98, 14 iunie 1909, p. 1-2).

Arhiducele Francisc-Ferdinand (1863-1914) intenționa să aducă schimbări în structura politică a imperiului austro-ungar și era rău privit nu numai de cercurile conducătoare din Ungaria, ci și din Austria. Este asasinat, cum se știe, la Sarajevo, în 28 iunie 1914, pretext pentru Imperiul Austro-Ungar să dezlănțuie primul război mondial.

MIȘCAREA NOASTRĂ LITERARĂ

A apărut în *Lupta*, IV, nr. 12, 20 ianuarie/2 februarie 1910, p. 2-3, nr. 14, 24 ianuarie/6 februarie 1910, p. 2-4 *(Foița ziarului „Lupta")*. Se reproduce în *Tribuna*, XIV, nr. 20, 26 ianuarie/9 februarie 1910, p. 6. Fragmentar. Cu titlul *D. I. Slavici despre mișcarea noastră literară.*

Slavici judecă mișcarea literară din primele decenii ale secolului nostru de la nivelul creației lui Eminescu, Creangă și Caragiale, cărora îl alătură și pe Coșbuc, pentru corectitudinea limbii. Amintește și contribuția *Tribunei* în promovarea literaturii, precum și de cea a *Foii poporului*, întemeiată de Ioan Rusu-Șirianu, nepotul său, la Sibiu, în 1892. Slavici nu observă că o nouă generație de scriitori se pregătea să joace un rol similar cu al marilor clasici însă în alte condiții social-politice. Ne referim la T. Arghezi, G. Bacovia, M. Sadoveanu, L. Rebreanu, cu care colaborează chiar la unele publicații ale vremii. Autoritatea lui Eminescu în materie de limbă este invocată, pe de altă parte, fără o cunoaștere a scrisului poetului în integralitatea sa. Este suficient să menționăm că Eminescu folosește frecvent forma *cari*, deși Slavici o califică „o vorbă pocită care se rostește cu anevoie și ne supără auzul, ba ne mai reamintește și viermii ce rod în grindă". Observații de această natură se pot face și în legătură cu alte forme considerate de prozator „pocite". Regulile stabilite de filologi într-un anume stadiu al dezvoltării limbii nu-și păstrează valabilitatea în integralitatea lor și în stadiile următoare, fie și numai pentru faptul că ea se îmbogățește odată cu progresele realizate în diferite domenii ale activității umane.

Presa transilvăneană reia odată cu apariția acestui articol, discuția cu privire la pesimismul lui Slavici. *Tribuna* reproduce finalul primei părți a articolului, făcînd reflecții asupra pesimismului „bătrînului scriitor". Slavici răspunde, tot în *Tribuna* (vezi *infra*), o lună mai tîrziu.

„PESIMISMUL" MEU

A apărut în *Tribuna*, XIV, nr. 28, 7/20 februarie 1910, p. 1-2.

Scrisoarea lui Slavici către N. Iorga, cu caracter intim, se publică, cu aprobarea sa, în *Neamul românesc* în 29 iulie 1907 (nr. 25, p. 385-387) și este reprodusă în *Lupta* în 2/15 august 1907 (nr. 169, p. 2-3) și în *Închisorile mele* (București, 1921, p. 30-33). Este datată : *Măgurele, 20 iulie 1907* și se păstrează în *Autografe Nicolae Iorga*. Anul 1907. Vol. XII, nr. 37, din colecția Bibliotecii Academiei Române.

Slavici răspunde la un articol al lui N. Iorga, *Semne bune de „dincolo"*, publicat în *Neamul românesc* în 15 iulie 1907 (nr. 21, p. 321-323), în care acesta scrie că românii transilvăneni se închiseseră în „rosturile lor" și atrage atenția că România era și pentru ei „viața de unde pleacă lumina". Prozatorul conducea Institutul „Ioan Otteteleșanu" din Măgurele încă din 1894 și avea mari nemulțumiri pentru felul cum era tratat la Academia Română ca director al acestei instituții. În scrisoarea ce-o adresează lui N. Iorga susține că se impunea ca o îndatorire patriotică să fie combătut „duhul rău, de care era azi stăpînită România". N. Iorga se declară de acord cu opiniile lui Slavici și îl salută ca „mai tînăr tovarăș de idei și mai mic coleg în literatură".

Schimbul de scrisori dintre Ioan Slavici și N. Iorga stîrnește un puternic ecou în presa vremii. Constantin Carp îndreaptă împotriva lui Slavici un atac violent, într-un articol pe care îl publică în *Românul literar* în 16 septembrie 1907 (nr. 18, p. 244-245) și-i cere să-și ia „cioarecii și dăsagii ancestrali" și să părăsească țara. Ziarul *Lupta* din Budapesta consacră schimbului de scrisori dintre Slavici și N. Iorga un editorial, *Pesimismul nostru*, publicat în 15 august 1907 (nr. 170, 4/17 august 1907, p. 1), în care arată că aici vorbea „mai mult pesimistul jignit decît politicianul ager". Slavici adresează redacției ziarului *Lupta* o scrisoare deschisă susținînd și de astă dată că prin denunțarea relelor din țară își făcea datoria și contribuia la înlăturarea lor (nr. 179, 18/30 august 1907, p. 3-4). După ziarul *Lupta* îl învinuiește și *Luceafărul* (vezi *supra*, p. 891) de alunecare în pesimism și fatalism.

Slavici rememorează aceste critici la adresa sa cu prilejul reluării discuției asupra pesimismului său. Prozatorul publică în *Lupta* articolul *Mișcarea noastră literară* (vezi *supra*), și *Tribuna* îi consacră în 26 ianuarie/9 februarie 1910 un comentariu, *D. Ion Slavici despre mișcarea noastră literară* (nr. 20, p. 6) în care reproduce un fragment și-l învinuiește din nou de pesimism. „Cu tot respectul — scrie *Tribuna* — ce purtăm bătrînului nostru scriitor, întrebăm dacă nu găsește însuși că e cam pesimist ?" Slavici respinge prezumția că trăia o stare de iritație datorită vîrstei și invocă cercetările lui Alfred Edmund Brehm (1829-1884), pe care îl compară sub raportul artei descrierii și stilului cu Arthur Schopenhauer (1788-1860), Alexander Humboldt (1769-1859) și Paul von Heyse (1830-1914). Dintre lucrările lui Brehm sînt de amintit *Tierleben*, lucrare în 6 volume, tipărită în 1864-1869 și *Tiere des Waldes*, în două volume, tipărită în 1866-1867.

Slavici se consideră un optimist, cum arată și în alte articole, întrucît lupta pentru triumful adevărului, trecînd peste interesele personale. Acest argument îl invocă și în apărarea lui Eminescu ,învinuit, pentru aceleași motive, de pesimism.

POPORANISMUL ÎN ARTĂ

A apărut în *Luceafărul*, IX, nr. 8, 16 aprilie 1910, p. 199-201.

Slavici răspunde la ancheta organizată de *Luceafărul* cu privire la poporanism. Scrisoarea-chestionar este întocmită de Oct. C.

Tăslăuanu şi la ea răspund : I. L. Caragiale, C. Dobrogeanu-Gherea, E. Lovinescu, C. Rădulescu-Motru, M Sadoveanu, Marin Simionescu-Rîmniceanu, I. Ciocîrlan, I. Adam, Caton Theodorian, Ilarie Chendi, E. Hodoş, I. Agârbiceanu, I. Slavici. M. Dragomirescu, Zamfir C. Arbore. Răspunsurile se publică începînd cu nr. 1 din ianuarie 1910 şi al lui Slavici este, cum se vede de mai sus, printre cele din urmă care apare în revista sibiană.

Prozatorul face distincţie între *naţional* şi *poporal* şi susţine că ceea ce e *poporal* este în acelaşi timp şi *naţional*. În demonstrarea acestei teze invocă argumente filologice şi literare, întîlnite şi în alte articole ale sale. Scriitorii sînt însă caracterizaţi în funcţie de clasa socială căreia îi aparţin. În definirea poziţiei lui Coşbuc şi Goga foloseşte terminologia lui C. Dobrogeanu-Gherea, care vorbeşte, cum se ştie, de scriitori „proletari culţi".

Consideraţiile lui Slavici se extind şi la etnografie prin care face dovada gustului artistic al poporului nostru. Cărţile lui Dimitrie Comşa, la care se referă, sînt *Din ornamentica română*, album artistic cu broderii şi ţesături după „originale ţărăneşti", tipărit la Sibiu în 1904, şi *Album de crestături în lemn*, în care se prezintă „obiecte originale ţărăneşti" cu „tabele cromolitografiate", tipărit la Sibiu în 1909.

Un aspect interesant îl constituie şi invocarea artei italiene în definirea poporanismului.

ARTA ŞI STATUL

A apărut în *Minerva*, V, nr. 1519, 9 martie 1913, p. 1. Editorial. Nesemnat.

Slavici pune în discuţie problema raportului dintre creatorul de artă şi consumatorul de artă, cum face şi în cursul de estetică, în cronicile literare şi artistice şi în articolele sale. Poziţia sa apare însă aici mai explicită decît în scrierile anterioare. Dezvoltarea artei şi literaturii este condiţionată de pregătirea culturală a publicului.

Prozatorul absolutizează adesea în generalizările sale. Succesul operei artistice şi literare depinde, fără îndoială, de pregătirea publicului din generaţia respectivă. Succesul acesta este însă relativ şi operele geniale îşi cuceresc recunoaşterea unanimă cu trecerea timpului.

IUBIREA DE ADEVĂR

A apărut în *Minerva*, V, nr. 1596, 27 mai 1913, p. 1.

Gheorghe Adamescu (1869-1942), cunoscut prin contribuţiile sale bibliografice, îl învinuieşte pe Eminescu în *Istoria literaturii române*, tipărită la Bucureşti în 1913 (Editura librăriei Alcalay, „Biblioteca pentru toţi"), de nesinceritate în articolele sale politice. Membru al Partidului Liberal, istoricul literar caută să discrediteze în felul acesta opiniile poetului cu privire la partidul său. „Patima politică — scrie Gh. Adamescu — îi întunecă logica, îl face să critice guvernul liberal" (p. 457). Şi mai departe : „Se poate zice că sunt mai judicioase — deşi discutabile în amănunte — articolaşele ce au apărut înainte de-a trece la *Timpul*". Istoricul literar se referă la articolele lui Eminescu din anii 1870-1877, publicate de I. Scurtu în *Scrieri politice şi literare* (Bucureşti, 1905). Se cuvine precizat că nu toate articolele scrise de Eminescu în această perioadă sînt „articolaşe", ci se numără printre ele şi unele foarte dezvoltate, adevărate studii social-politice. Au devenit însă şi acestea „articolaşe" prin tipărirea lor fragmentară.

Eminescu era o personalitate prea mare, să poată fi subordonată intereselor înguste ale unui partid politic. Poetul expune în articolele sale politice puncte de vedere personale şi dacă în unele din ele se întîlneşte cu cele ale Partidului Conservator nu înseamnă că-i fuseseră impuse de acesta. Se întîmplă adesea ca în expunerea aceloraşi teze, îndeosebi politice, să întîlnim nuanţe care îl îndepărtează de ideologia conservatoare şi-l situează, nu o dată, la antipodul ei. Ţărănimea, de pildă, stă în atenţia atît a Partidului Conservator, cît şi a lui Eminescu. Conservatorii o privesc însă ca posesori de moşii, în vreme ce Eminescu se consideră ca făcînd parte din ea şi critică, nu o dată, în termeni severi, pe toţi aceia care exploatau munca ţărănimii, fără să facă deosebirea între liberali şi conservatori. Caracterizarea ce o face Slavici activităţii politice a poetului se impune să fie judecată în acest context.

Slavici are dreptate cînd susţine că Eminescu a fost „cruţător" în criticile sale. În presa vremii întîlnim atacuri mult mai violente la adresa Partidului Liberal şi a stărilor de lucruri din România. Peste aceste articole şi studii social-politice s-a aşternut însă uitarea întrucît autorii lor nu s-au impus ca mari personalităţi în cultura română.

Interpretarea dată de G. Adamescu activității ziaristice a lui Eminescu arată cum politica în slujba partidelor burgheze conducea la deformarea adevărului istoric. Gh. Adamescu este însă și autorul unei *Contribuțiuni la bibliografia românească,* în trei volume, tipărită la București în 1921, 1923 și 1928, utilă și azi în cercetările de istorie literară.

AMINTIRI DESPRE EMINESCU

A apărut în *Minerva,* VI, nr. 1841, 31 ianuarie 1914, p. 1.

Cartea lui Teodor V. Stefanelli (1847-1921), *Amintiri despre Eminescu,* se tipărește la București în 1914 și este una din lucrările de bază în bibliografia eminesciană. Jurist cu o serioasă pregătire de specialitate, T. V. Stefanelli publică mai multe memorii academice: *Originea cîmpulungeană a lui Gavriil, mitropolitul Chievului* (București, 1901), *Istoricul luptei pentru drept în ținutul Cîmpulungului Moldovenesc* (București, 1911), *Stîlpul lui Mihai Racoviță v[odă] în Bucovina* (București, 1914), precum și o culegere, *Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului Moldovenesc* (București, 1915), puse la contribuție de istoricii noștri.

T. V. Stefanelli este unul din prietenii apropiați ai lui Eminescu în anii studiilor gimnaziale la Cernăuți și apoi la Universitatea din Viena și întreține strînse legături de prietenie cu poetul și mai tîrziu. Slavici se întîlnea cu T. V. Stefanelli în relatarea multor întîmplări din viața lui Eminescu, și se mărginește să exemplifice cu extrase care puteau servi ca răspuns la afirmațiile unor detractori ai poetului. Prozatorul ține însă să-și avertizeze cititorii în final, că în cartea lui T. V. Stefanelli „mai sînt și altele".

Cartea prezintă însemnătate și pentru destinul scriitoricesc al lui T. V. Stefanelli, cunoscut ca memorialist, și în mai mică măsură ca jurist. G. Călinescu scrie în *Istoria literaturii române* (p. 568) că el „se salva prin amintirile despre Eminescu".

COMEDIA LA NOI

CARAGIALE. AL. G. FLORESCU. A. DE HERZ

A apărut în *Adevărul literar și artistic,* III, nr. 96, 24 septembrie 1922, p. 1. Editorial.

Slavici judecă valoarea scenică a comediei în măsura „traductibilității". Comediile lui Caragiale, inspirate din realități concrete, însă neînțelese de spectatorul străin, pierd din valoarea lor. Sub acest raport, *Sanda* lui Al. G. Florescu (?-1925), ziarist și diplomat, și *Păiajenul* lui A. de Herz (1887-1936) i se par mai izbutite. În cea din urmă descoperă chiar o scenă, „adevărat giuvaer de artă dramatică".

Optica lui Slavici asupra comediilor lui Caragiale apare nemodificată și după trecerea a patru decenii de la primele sale comentarii pe marginea lor (vezi *supra,* p. 860).

ZGÎRCITUL CHINEZESC

A apărut în *Adevărul literar și artistic,* III, nr. 100, 22 octombrie 1922, p. 1. Editorial.

Slavici considera tipul avarului din literatura chineză ca reprezentativ pentru comedia de caracter din întreaga literatură universală. Afirmația sa, făcută într-un articol precedent (vezi *supra,* p. 406), a apărut exagerată și prezintă piesa cu ample extrase pe care le comentează. Prozatorul indică și sursa sa de informație, însă trimiterea bibliografică este incompletă. Tratatul pe care îl pune la contribuție este *Chine moderne ou Description historique, géographique et littéraire de ce vaste empire d'après des documents chinois.* Première Partie. *Géographie, organisation politique et administrative de la Chine, Langues, Philosophie,* Par M. G. Pauthier. Seconde partie. *Arts, littératures moeurs, agriculture, histoire naturelle, industrie etc.* Par M. Bazin. Paris, Firmin Frères, Editeurs, 1853. Tratatul lui Guillaume Pauthier (1801-1873) și Antoine-Pierre-Louis Bazin (1799-1863) se tipărește în mai multe ediții. Slavici se referă la el și în alte articole ale sale.

A. P. L. Bazin preia prezentarea *Avarului* făcută de Joseph Naudet (1743-1830), traducător al teatrului lui Plaut în franceză. Reproducem din tratatul lui G. Pauthier și M. Bazin un fragment spre a avea o imagine asupra raportului dintre textul românesc și cel francez:

„Dans un prologue, qu'on pourrait considérer comme un acte d'exposition, Tcheou-Young, simple bachelier, s'entretient avec sa femme de son projet d'aller dans la capitale prendre part au concours ouvert à tous les lettrés; il veut obtenir un grade supérieur, et, au moyen du grade, un emploi qui le mette en état de réparer le tort que son père a fait à leur patrimoine. Sa femme lui montre leur jeune enfant, et lui demande s'il ne juge pas convenable que le fils ne soit pas séparé de son père. Le bachelier accède à l'humble prière de sa femme ; il enfouit tout l'or qu'il possède, pour le retrouver à son retour, soit qu'il parvienne aux honneurs, soit qu'il n'ait qu'un emploi subalterne. La famille part plus riche d'espérances que de fonds" (p. 434).

Slavici urmează textul francez și comentariile sale fac doar legătura între fragmentele traduse în stilul său caracteristic. În final remarcă totuși că se cerea un actor de mare talent în interpretarea avarului din dramaturgia chineză.

Orientaliștii francezi mai prezintă, în cadrul comediei de caracter, libertinul și fanaticul.

[*PREFAȚĂ* LA *ICOANE VII*. NUVELE, TEATRU, SCHIȚE DIN RĂZBOI DE C. V. SOARE]

A apărut în volumul C. V. Soare. *Icoane vii*. Nuvele, Teatru, Schițe din război. Cu o prefață de Ioan Slavici, București, Tipografia și legătoria de cărți „Deliormanul" [1922], p. I-III.

Prefața lui Slavici, la care se adaugă, în continuare, și o poezie a lui C. V. Soare, *Mamei mele*, datată : *Teiș, 1917*, formează un adaos la textul inițial, care are alte date bibliografice : *Povestea lui Călin* — Nuvelă reală —, București, Tipografia Gutenberg S. A., 1922. Se tipărește și un supratitlu, *Icoane vii*, care este însă titlul unei colecții, cum se vede din alte lucrări ale lui C. V. Soare : *Inocularea, În cetatea șobolanilor*. Aceste lucrări se tipăresc și în ediția de față, împreună cu *Gura adevărului, Dobrogea sub ocupație, Prologul păcatelor noastre*. Se desprinde de aici că C. V. Soare tipărește prefața lui Slavici separat de această ediție a scrierilor sale, ca apoi să o treacă în fruntea ei.

Prozele lui C. V. Soare, ca și încercările sale dramatice, sînt fără valoare literară. Slavici prefațează ediția numai pentru faptul că în aceste compuneri se denunță ororile războiului.

CULTUL FORMEI

A apărut în *Rampa*, VIII, nr. 2152, 25 decembrie 1924, p. 9.

Slavici colaborează cu acest articol la *Rampa* considerînd că era potrivit să vină cu cîteva sfaturi în privința scrierii corecte în limba română. Colaborează la acest număr Corneliu Moldovan, V. Eftimiu, Ion Minulescu, Caton Theodorian, Cezar Petrescu, A. de Herz, Ion Gorun.

Considerațiile generale ale lui Slavici privind scrierea corectă sînt însoțite, ca și în alte împrejurări, de invocarea autorității lui Alecsandri, A. I. Odobescu, I. L. Caragiale. Prozatorul se pronunță împotriva neologismelor pe care le caracterizează „oarecum ofticoase" însă evoluția limbii nu ține seama de principiile impuse de filologi și nici de opiniile scriitorilor. Cuvinte ca *speranță* și *decor* s-au impus și cel din urmă nu poate fi izgonit din terminologia teatrală.

Și mai interesant este cazul unor cuvinte pe care Slavici le numește „vorbe pocite". Cuvinte ca *răufăcător* și *reparațiune* s-au impus în detrimentul unor forme ca *făcător-de-rele* și *reparatură*, iar *meșter* are o circulație mai largă decît *maestru* ori *maistor*, circumscrise la lumea meseriașilor.

Bătrînul scriitor se socotea chemat să dea sfaturi, însă acestea nu sînt primite fără rezerve de admiratorii săi. Redacția tipărește articolul printre ultimele materiale din acest număr.

CÎND A ÎNCEPUT SĂ JOACE D. NOTTARA

A apărut în *Rampa*, VIII, nr. 2173, 24 ianuarie 1925, p. 3.

Slavici colaborează cu acest articol la numărul omagial consacrat de revistă marelui actor la împlinirea a cinci decenii de activitate teatrală. Semnează articolele : Al. Davila, V. Eftimiu, G. Galaction, E. Lovinescu, I. Minulescu, L. Rebreanu și alții.

Prozatorul cunoaște teatrul românesc după stabilirea sa în București, în 1874. Începuturile artei scenice la noi sînt însă mult mai vechi.

Nottara este pomenit de Slavici și în memorialistică cu prilejul evocării avatarilor reprezentării tragediei sale istorice *Gaspar Grațiani, domnul Moldovei* în 1888.

DEBUTUL LITERAR...

A apărut în *Rampa*, VIII, nr. 2177, 30 ianuarie 1925, p. 1.

Anchetă a revistei, cu titlul *Debuturi literare. Contribuții la istoria literaturii contemporane*. Se publică împreună cu răspunsul lui Caton Theodorian. Camil Petrescu semnează editorialul *Scriitorii între ei*.

Informațiile autobiografice de aici se întîlnesc și în memorialistica lui Slavici, precum și în alte scrieri ale sale. Prozatorul evocă însă, cu mai multă culoare ca acolo, copilăria petrecută în Șiria, comuna natală din Podgoria arădană.

DIN MANUSCRISE

DEZVOLTAREA LITERARURII ROMÂNE ÎN SEC. XIX

Se păstrează în manuscrisul *5992*, ff. 59-60 din colecția Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România.

Manuscrisul *5992* cuprinde *Lumea prin care am trecut* și articolele *Școala românească, [M. Eminescu și Ioan Bechnitz] Voirea și Mileniul. Dezvoltarea literaturii române în secolul XIX* este numerotată de Slavici cu cifra 6 și paginată : 11-12. După acest text urmează cu numerotarea și paginația lui Slavici : 7. *Produsele minerale*, p. 13-14, 9. *Pentru ce se învață*, p. 17-18, 10. *Ca deosebire*, p. 19-20, 11. *Îndeletnicirile românului*, p. 21-22, 12. *Pentru ca orașul Iași*, p. 23.

Din compararea textelor numerotate și paginate de Slavici se desprinde că acestea reprezintă scurte prezentări cu caracter enciclopedic a cărora destinație n-o cunoaștem.

Slavici pune dezvoltarea literaturii române în dependență de progresele realizate pe tărîm cultural și îndeosebi în învățămîntul românesc.

Sfîrșitul articolului, cu precizarea că „literatura prozaică“ se găsea încă la începuturile ei, poate fi invocat în susținerea ipotezei că textul este scris înainte de recunoașterea lui Creangă și Caragiale ca prozatori și a celui din urmă și ca dramaturg.

ÎN COLABORARE

RAPORTUL D-LOR MEMBRI CORESPONDENȚI I. SLAVICI, I. BIANU ȘI. G. IONESCU-GION ASUPRA COLECȚIUNEI DE POEZII POPULARE A D-LUI ION POP RETEGANUL

A apărut în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. XIII. 1890-1891. Partea administrativă și dezbaterile, București, Lito-Tipografia Carol Göbl, 1892, p. 163-165. Semnat : I. Slavici, I. Bianu, G. Ionescu-Gion.

I. Pop Reteganul trimite Academiei Române o culegere de folclor care însuma 5.022 de poezii populare grupate în 12 categorii. Culegerea este însoțită de o scrisoare în care I. Pop Reteganul (1853-1905) cere să i se tipărească colecția sub egida Academiei Române și să i se trimită publicațiile acesteia. Scrisoarea este citită în ședința Academiei Române din 11 mai 1890, prezidată de B. P. Hasdeu și după discuții, la care iau uarte Vasile Maniu, D. A. Sturdza, V. A. Urechiă și Emanoil Bacaloglu se decide să se trimită colecția Secțiunii literare, să refere asupra ei (*Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. XIII. 1890-1891. Partea administrativă și dezbaterile, 1892, p. 7-9).

Secțiunea literară a Academiei Române se ocupă de colecție în ședința din 20 martie 1891, prezidată de I. Negruzzi și la dezbateri participă B. P. Hasdeu, G. Sion, I. G. Sbiera, N. Quintescu. Problema care se pune atît în adunarea generală cît și în Secțiunea literară privea lipsa fondurilor pentru tipărirea colecției. B. P. Hasdeu propune să se constituie o comisie, formată din trei membri corespondenți, care să studieze manuscrisul. Îi recomandă pe I Slavici, I. Bianu și G. Ionescu-Gion „foarte competenți în materie“ (p. 160). Slavici era membru corespondent din martie 1882 și rămîne în această situație pînă la sfîrșitul vieții (*Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, p. 232, 407-408).

Raportul este întocmit, după toate aparențele, de Slavici, și i se dă citire în ședința din 6 aprilie 1891, prezidată de G. Sion (p. 163-165). Din raport se desprinde că I. Pop Reteganul nu făcea distincție între creațiile populare și creațiile care circulau în popor, preluate din literatura cultă. Multe din poeziile din colecția sa figurau și în colecțiile de literatură populară tipărite mai înainte. Colecția nu se putea tipări în forma în care se găsea și se cerea să fie examinată de specialiști, spre a reține din ea textele ilustrative pentru creația noastră populară.

Academia Română își însușește concluziile *Raportului* și-l însoțește cu decizia sa, pe care o transcriem, pentru mai buna înțelegere a problemelor puse în discuție. „În conformitate cu părerea expusă de comisiune — se arată aici —, că numita colecțiune nu poate fi publicată astfel cum se prezintă, fie pentru cuvîntul că unele din poeziile cuprinse în ea au fost deja date publicității sau din considerațiuni de altă natură, pe cari Secțiunea literară le apreciază ca foarte întemeiate, în conformitate cu acestea, Secţiunea, în unanimitatea membrilor ei, prezenţi, opinează ca Academia să acorde d-lui Pop Reteganu — spre încurajarea sa şi recunoaşterea meritelor preţioasei sale colecţiuni — deocamdată o recompensă de 500 (cinci sute) lei. Academia însă odată cu aceasta îşi rezervă dreptul de proprietate asupra manuscriptului colecţiunii, luîndu-şi în acelaşi timp şi îndatorirea de a face la timp paşii necesari, fie pe calea unei comisiuni, fie pe altă cale, pentru clasarea colecţiunii făcute de d-l Reteganu şi utilizarea din ea a materialului ce se va găsi mai preţios şi util de publicat, iar după efectuarea tipăririi colecţiunei să se pună la dispoziţiunea d-lui Reteganu un număr de exemplare egal cu suma iarăşi de 500 (cinci sute) lei" (p. 165-166).

Colecţia lui I. Pop Reteganul nu se tipăreşte sub egida Academiei Române

VORBA DE ACASĂ

A apărut în *Vatra*, I, nr. 1 [ianuarie] 1894, p. 1-2. Semnat : I. Slavici, I. L. Caragiale, G. Coşbuc. Editorial program.

Programul *Vetrei*, „foaia ilustrată pentru familie", este întocmit de Slavici, însă iniţiativa întemeierii revistei îi revine lui I. L. Caragiale. Acesta face mai întîi propunerea lui A. Vlahuţă şi B. Şt. Delavrancea să scoată împreună o publicaţie literară, dar aceştia nu acceptă. Caragiale se înţelege cu G. Coşbuc şi cu C. Sfetea, cunoscutul librar bucureştean, să editeze publicaţia literară. „Vrei să ne întîlnim într-o zi — îi scrie Caragiale lui Slavici în 27 octombrie 1893 — împreună cu Coşbuc şi cu Sfetea librarul, pentru ca să vorbim despre o afacere care desigur te-ar interesa?" (I. L. Caragiale, *Opere VII. Corespondenţă*, Bucureşti, Fundaţia regală pentru literatură şi artă, 1942, p. 409). În timp ce Caragiale, Slavici, Coşbuc şi C. Sfetea făceau pregătiri pentru apariţia *Vetrei*, A. Vlahuţă şi dr. A. Urechiă încep să scoată din 28 noiembrie 1893 *Vieaţa*, „revistă săptămînală ilustrată".

Programul, întocmit de Slavici, publicat în fruntea primului număr, care iese, probabil, la jumătatea lui ianuarie 1894, reflectă situaţia din ţară, confruntată cu probleme grave social-politice. Răscoalele ţărăneşti luau amploare şi politica claselor conducătoare nu lăsa să se întrevadă schimbări în bine în situaţia grea a ţărănimii şi în general a claselor muncitoare. Se explică în acest context de ce Slavici pune în discuţie, ca o problemă fundamentală, pentru intelectualitatea română, întoarcerea la „graiul viu", la „vatra strămoşească", la „obîrşia culturală a noastră". Apelul lui Slavici adresat scriitorilor se înscrie pe această linie. *Vatra* îşi propune să creeze o literatură „variată şi interesantă", însă nu „pentru toate timpurile şi pentru toate popoarele", ci „pentru contimporanii noştri români".

Programul întocmit de Slavici reflectă şi amploarea luptei naţionale, susţinută de tribunişti. Trimiterea în judecată a semnatarilor *Memorandumului* din martie 1892 solidariza poporul român şi opinia publică internaţională în protestul împotriva acestei măsuri a stăpînirii austro-ungare. Slavici stăruie ca şi *Vatra* să fie „un organ literar pentru toţi românii, un mijloc pentru propagarea aceluiaşi gust şi aceluiaşi fel de-a simţi şi de-a gîndi în toate părţile poporului românesc". Se desprinde de aici că *Vatra* îşi propunea să fie pe tărîm literar ceea ce reprezenta *Tribuna* în plan politic.

Vatra este redactată de Coşbuc, care publică aici unele poeme : *Ziua-nvierii*, *Mama*, *Noi vrem pămînt*, *Ştefăniţă-vodă*, *Voichiţa lui Ştefan*, *Lupta vieţii*, *Paştele*, *In opressores*, *Paşa Hassan*, *Doina*, *Sub patrafir*, *Scara*, *Unul ca o sută*, *Bradul*, *Dragoste-nvrăjbită*, *Fata mamei*, *Pe deal*. Slavici publică nuvelele *Hanul ciorilor*, *Gogu şi Goguşor*, *Ceas rău*, *Mitocanul*, romanul *Mara* şi alte cîteva lucrări. Colaborarea lui Caragiale este sporadică. Slavici va scrie mai tîrziu că numai datorită lui Coşbuc este *Vatra* „o revistă ilustrată care poate să fie citită şi azi cu plăcere" *(Opere IX. Memorialisică*, p. 144).

Vatra apare pînă în august 1896, în condiţii destul de grele, fapt care explică de ce numerele nu poartă menţiunea lunii. Încă în martie 1896, Slavici cere concursul prietenilor săi să sprijine revista. „E singura foaie — îi scrie lui E. Brote în martie 1896 —, care este răspîndită în toate ţările române" *(Ioan Slavici şi lumea prin care a trecut*, p. 405).

Programul revistei *Vatra* stă în atenţia istoricilor noştri literari. „Program interesant! scrie G. Călinescu în *Istoria literaturii române*. Se definea în el ideea de tradiţie şi ideea, corelativă, de naţionalitate a artei" (p. 516).

Programul întocmit de Slavici prezintă mare însemnătate în perspectiva dezvoltării literaturii noastre. O serie de reviste, întemeiate mai tîrziu, susţin, în spiritul ideilor de aici, orientarea spre viaţa ţărănimii.

II. UNITATEA CULTURALĂ

DIN PERIODICE

SERBAREA DE LA PUTNA. CUVÎNTAREA D-LUI I. SLAVICI...

A apărut în *Curierul de Iași*, IV, nr. 102, 17 septembrie 1871, p. 1-2 și în *Românul*, XV, din 24 septembrie 1871, p. 3.

Organizarea serbării de la Putna la mormîntul lui Ștefan cel Mare avea menirea să arate că românii din Imperiul Austro-Ungar nu capitulaseră în fața stăpînirii dualiste. Pregătită pentru august 1870, serbarea se amînă din cauza izbucnirii războiului franco-german. Studenții români din Viena, inițiatorii serbării, reiau pregătirile pentru festivitățile de la Putna în 1871, cînd aleg un comitet central, din care face parte și Slavici, ca secretar (vezi *infra*, p. 930-931).

Comitetul de acțiune, sub conducerea căruia se desfășoară serbarea de la Putna, se constituie la Cernăuți, la 1 august 1871, și se formează din Slavici, președinte, Eminescu, secretar, Vasile Morariu, al doilea secretar și Pamfil Dan, casier. Desfășurarea serbării de la Putna este cunoscută din memorialistica lui Slavici și a lui T. V. Stefanelli, precum și din unele lucrări de sinteză ca monografia lui T. Bălan, *Serbarea de la Putna, 1871*, tipărită în 1932. Am consacrat și noi un capitol serbării de la Putna (*Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, p. 103-120), unde dăm bibliografia problemei și stăruim asupra importanței acestui eveniment pentru orientarea lui Eminescu și Slavici în activitatea lor scriitoricească de mai tîrziu.

Slavici rostește cuvîntarea sa, în calitate de președinte al comitetului de organizare, în 15/27 august 1871, prin care declară începerea festivităților pentru cinstirea memoriei lui Ștefan cel Mare și caracterizează, succint, personalitatea acestuia și rolul jucat în apărarea independenței țării sale. Ne-am aștepta să se insiste pe larg asupra luptelor lui Ștefan cel Mare, a activității sale organizatorice și a ctitoriilor sale, care fac gloria artei vechi românești. Domniei lui Ștefan cel Mare i se consacră însă *Cuvîntarea festivă*, rostită de A. D. Xenopol, la mormîntul domnitorului, tot în 15/27 august 1871.

Slavici reafirmă ideea latinității poporului român și cuvîntarea sa este străbătută de optimism și încredere în misiunea ce revenea generației sale în lupta pentru înfăptuirea idealurilor naționale ale poporului nostru.

ILUZIUNI PERDUTE

A apărut în *Telegraful român*, XXIII, nr. 72, 11/23 septembrie 1875, p. 285-286 ; nr. 74, 18/30 septembrie 1875, p. 294-295 ; nr. 79, 5/17 octombrie 1875, p. 313-314. Semnat : X.

Slavici întreține legături strînse cu centrele transilvănene — Sibiu, Arad, Caransebeș, Brașov — și după trecerea sa în Țară în octombrie 1874. Mai importante sînt legăturile sale cu Sibiul, unde apărea *Telegraful român*, fondat de Șaguna încă în 1853. Nicolae Cristea (1834-1909), redactorul *Telegrafului român*, memorandistul de mai tîrziu, strînge în jurul său „tinerii" și face din foaia sibiană „un centru de lucrare" literară și politică. Eminescu, redactor la *Curierul de Iași*, salută, încă în 1876, gruparea „tinerilor" în jurul *Telegrafului român* și caracterizează ziarul, publicația „cea mai modernă de peste Carpați" (nr. 129, 26 noiembrie 1876, p. 3).

Ziarul sibian publică prima parte a articolului lui Slavici ca editorial și N. Cristea îl însoțește cu o prezentare introductivă. „Următoriul articol — scrie N. Cristea — ni se trămite spre publicare. Credem că publicul va întîmpina ideile dintr-însul, și din ce au să urmeze, drept o dezvoltare de vederi nouă care au în prima ordine scopul de-a produce alte idei, din cari în fine să răsară o direcțiune nouă și salutară." Se desprinde de aici că N. Cristea acorda mare însemnătate colaborării „tinerilor" la *Telegraful român* și ziarul va deveni una din publicațiile importante în mișcarea noastră culturală înainte de apariția *Tribunei*, tot la Sibiu, în aprilie 1884.

Slavici scrie articolul său sub impresia eseului lui Theodor Rosetti, *Despre direcțiunea progresului nostru*, publicat în *Convorbiri literare* în aprilie-mai 1874 (nr. 1, p. 1-3, nr. 2, p. 53-62) în care se critică exagerările cu privire la progresele realizate de societatea românească. Theodor Rosetti (1837-1923), unul din fondatorii „Junimii" ieşene şi membru marcant al Partidului Conservator, dezvoltă în eseul său teza lui Maiorescu cu privire la formele fără fond. Slavici preia această teză şi o aplică la realităţile social-politice din Transilvania. Mişcarea literară este criticată cu argumente din articolele lui Maiorescu, la care prozatorul face şi trimiteri. Atît Maiorescu cît şi Slavici pun la contribuţie disertaţia lui Iustin Popfiu, *O privire fugitivă peste literatura română şi lipsa unei critice a literaturii române*, ţinută la adunarea generală a Asociaţiunii transilvane de la Cluj, din august 1867. Iustin Popfiu (1841-1882) îşi tipăreşte disertaţia în *Transilvania*, organul Asociaţiunii transilvane şi o include în volumul său *Poezie şi proză* tipărit la Oradea-Mare în 1870 (p. 103-157). Profesorul orădean se dovedea lipsit de spirit critic în evaluarea producţiei noastre literare. Nu-i lipsea însă informaţia de istorie literară. Dovadă sînt cele peste o sută de pagini de note şi comentarii (p. 159-267) care însoţesc disertaţia sa.

Consideraţiile critice privind mişcarea literară veneau după cele ale lui Maiorescu şi constituiau, în fond, o reeditare a acestora. Mult mai importantă apare, în acest context, analiza critică ce-o întreprinde Slavici în legătură cu activitatea Asociaţiunii transilvane. Prozatorul demonstrează că programul iniţial al acesteia, cu mari perspective în direcţia ridicării culturale a poporului, nu se realiza din cauza trecerii în primul plan a îndeplinirii unor forme organizatorice birocratice. Asociaţiunea transilvană se izola tot mai mult de masele populare şi activitatea ei nu putea să dea rezultatele care se aşteptau din partea celei mai importante instituţii culturale transilvănene.

Slavici enumeră între hotărîrile Asociaţiunii transilvane neaduse la îndeplinire şi premierea de „cărţi scolastice" şi aminteşte de o „compilaţie" a lui Georgiu Vintilă, care i-a fost dedicată. Profesor la Şcoalele reale din Braşov, Georgiu Vintilă tipăreşte şi două manuale, *Curs de practica grădinăritului şi de economia casei* (Braşov, 1871) şi *Manualul populariu de agricultură practică* (Sibiu, 1873). Slavici se referă la manualul din urmă dedicat Asociaţiunii transilvane.

Analiza critică a activităţii Asociaţiunii transilvane va fi determinat pe conducătorii acesteia să stăruie pe lîngă N. Cristea să întrerupă publicarea suitei de articole. Numai aşa se explică precizarea lui Slavici din fruntea celui de-al treilea articol că se vedea silit „a termina tratatul de faţă mult mai de grabă de cum am fi dorit". Se cuvine observat, pe de altă parte, că în această a treia parte a „tratatului" se evită să se pomenească numele Asociaţiunii transilvane. Prozatorul face însă şi aici un adevărat rechizitoriu al stărilor de lucruri din Transilvania. Dacă numele Asociaţiunii transilvane nu se pomeneşte, putea vedea oricine că îi revenea şi ei o mare parte din vină pentru nepăsarea faţă de descoperirile ştiinţifice, lipsa de interes faţă de dezvoltarea industriei şi comerţului şi menţinerea agriculturii „în stadiul barbariei".

Analiza activităţii Asociaţiunii transilvane este reluată un an mai tîrzu de Eugen Brote, în studiul *O privire asupra activităţii Asociaţiunii transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român de la înfiinţarea ei pînă în a XIV-a adunare generală*, publicat în *Foişoara „Telegrafului român"* în 1876 (nr 13, 17 iulie — nr. 19, 9 septembrie). Studiul este reprodus de Eminescu, îndată după apariţia sa în *Curierul de Iaşi* (nr. 104, 22 septembrie — nr. 111, 8 octombrie 1876), însoţit şi de o prezentare introductivă în care se aduc laude „tinerilor" grupaţi în jurul *Telegrafului român* şi *Foişoarei „Telegrafului român"*, pentru activitatea desfăşurată în sprijinul dezvoltării culturii naţionale

[MISIUNEA CULTURALĂ A STATULUI ROMÂN]

A apărut în *Timpul*, IV, nr. 242, 2 noiembrie 1879, p. 1. Editorial datat : *Bucureşti, 1 nov./13 nov. 1879*. Nesemnat.

Statului român îi revenea misiunea, îndată după cucerirea independenţei, să fie un factor de ordine şi creator de valori spirituale, prin care să-şi asigure dreptul la existenţă. Misiunea culturală a statului român devenea cu atît mai importantă cu cît din valorile spirituale, create de el, trebuiau să se împărtăşească şi românii din provinciile care se aflau, atunci, sub stăpîniri străine. „Aici în hotarele strîmte ale ţării româneşti — scrie Slavici — trebuie să se adune capitalul de cultură, din care au să se împrumute fraţii noştri de prin ţările de primprejur împreună cu celelalte popoare mai înapoiate decît noi." Slavici expune aici în termeni expliciţi teza sa potrivit căreia „soarele pentru toţi românii la Bucureşti răsare". Opinia că prozatorul îşi desfăşoară activitatea sub această lozincă abia după 1884, cînd ia conducerea *Tribunei* sibiene, este infirmată de mărturiile de acest fel, întîlnite în articolele din *Timpul* şi din *Telegraful român*, cu aproape un deceniu mai devreme.

I. C. Brătianu face declarația la care se referă Slavici în ședința Adunării deputaților, din 12 octombrie 1879, ca răspuns la o interpelare a lui N. Blaremberg, care învinuiește guvernul liberal că nu a apărat interesele poporului român la Congresul de la Berlin. „Ei bine, fac declarațiunea de la tribuna acestui Parlament — spune I. C. Brătianu — și nu se va găsi unul din acei plenipotențiari, unul singur, care să-mi dea o dezmințire; fac declarațiune că în conferințele ce am avut cu dînșii nici unul nu mi-a comunicat că are să se pună chestiunea izraelită în congres“ *(Monitorul oficial al României*, nr. 225, 15/27 octombrie 1879, p. 6457). Slavici parafrazează această declarație, spre a arăta că era de datoria delegației române să cunoască toate problemele privitoare la țara noastră.

Editorii operei lui Eminescu atribuie acest articol poetului, însă fără argumente convingătoare. I. Crețu îi dă un titlu, *Misiunea noastră ca stat*, și-l tipărește în primul volum al ediției sale din publicistica eminesciană *(Opera politică. Volumul I : 1870-1879*, București, Cugetarea Georgescu Delafras, 1941, p. 558-560). Editorul tipărește numai primele două părți ale articolului („Sînt în viața popoarelor... pe care le avem la noi“) și omite celelalte două, fără să dea explicații. Paternitatea eminesciană este stabilită, pe de altă parte, pe constatări generale, care pot fi extinse la aproape toți ziariștii români din 1875-1880 „Despre misiunea noastră istorică la gurile Dunării — scrie I. Crețu — a mai vorbit Eminescu și în alte articole cunoscute pînă acum, cum este spre exemplu *Întocmirea viitoare a statului român* și în altele de mai tîrziu“ (p. 617). Articolul la care ne trimite I. Crețu se publică în *Timpul* în 14 octombrie 1879 (nr. 227, p. 1) și în el Eminescu se ocupă de revizuirea art. 7 din *Constituție* și de consecințele acestei măsuri în viața statului român. Nu se spune un cuvînt măcar despre un stat român, creator de valori spirituale, din care să se împărtășească și românii din provinciile de sub stăpîniri străine. Interesant este și faptul că dacă în demonstrarea paternității eminesciene a altor articole I. Crețu invocă expresii caracteristice scrisului poetului, aici nu citează nici una. Iată însă cîteva slaviciene: *Istoriograful nepreocupat, element prigonit, pașnică retragere, mărimea vredniciilor noastre, nu ne mai jignește, prin țările de primprejur, mereu strivită, cei ce nu ne jignesc, în Europa e mare nedumerire.*

Slavici folosește abuziv unele cuvinte ca: *dumirit, nepreocupat, jignesc, vrednicie*, și ele dau un aspect de arhaicitate scrisului său.

[PROGRESUL CULTURAL AL ROMÂNILOR TRANSILVĂNENI ȘI GENERAȚIA VÎRSTNICĂ]

A apărut în *Tribuna*, I, nr. 67, 6/18 iulie 1884, p. 265. Editorial datat : *Sibiu, 5 iulie st. v.* Nesemnat.

Generația vîrstnică, reprezentată prin Timotei Cipariu (1805-1887), Simion Bărnuțiu (1808-1864), Ion Popasu (1808-1889), August Treboniu Laurian (1810-1881), Ion Maiorescu (1811-1864), Ioan Pușcariu (1824-1911), Nicolae Popea (1826-1908), Alexandru Papiu-Ilarian (1828-1877), se afirmă în cercetarea științifică și în crearea de instituții culturale. Generațiilor mai noi le reveni sarcina să dea vaiță instituțiilor create de „bătrîni“ și desfășoară o activitate practică remarcabilă îndeosebi în școlile poporale și cele cîteva licee românești din Imperiul Austro-Ungar. Acestea rivalizau în pregătirea ce-o dădeau școlarilor cu colegiile din țările apusene.

Slavici judecă sever și generația care ajunge la maturitate după 1870 și din care făcea și el parte, pentru lipsa de solidaritate în sînul ei și îndepărtarea de viața socială. Avea în vedere, cum se desprinde și din memorialistica sa, „societatea înaltă“ sibiană, nu și gruparea tribunistă.

[CULTURA ȘI TINERETUL ROMÂN TRANSILVĂNEAN]

A apărut în *Tribuna*, I, nr. 118, 8/20 septembrie 1884, p. 469. Editorial datat : *Sibiu, 7 sept. st. v.* Nesemnat.

Încheierea Pactului dualist între Austria și Ungaria în 1867 are repercusiuni serioase în viața politică și culturală a popoarelor din Imperiul Habsburgic. După încheierea acestui pact guvernele de la Viena și Budapesta își intensifică persecuțiile împotriva popoarelor din jurisdicția lor încît „naționalitățile“ își susțin cu mari sacrificii mișcarea culturală.

Mulți intelectuali transilvăneni își fac pregătirea la Universitatea din Viena, iar altă parte, la cea din Budapesta. Nu se poate trage de aici nici o concluzie cu privire la patriotismul lor.

Slavici își manifestă îngrijorarea că generațiile care ajung la maturitate în ultimele decenii ale secolului trecut întîrziau să se afirme în mișcarea culturală. Aceste generații pregătesc însă pe cea a lui Agârbiceanu, Goga, Rebreanu și Blaga.

[ASTRA ȘI RĂSPÎNDIREA CULTURII PRINTRE ROMÂNI]

A apărut în *Tribuna*, II, nr. 177, 4/16 august 1885, p. 705. Editorial datat : *Sibiu, 3 august st. v.* Nesemnat.

Slavici susține, cum face și în alte articole ale sale, că prin ridicarea culturală a popoarelor se întăreau legăturile dintre ele și puteau lupta cu mai mult succes împotriva politicii de dominare a claselor stăpînitoare din Imperiul Austro-Ungar. Prozatorul se pronunță împotriva măsurilor administrației de stat din imperiu, prin care se creau „încordări“ între popoare și se puneau piedici în calea dezvoltării culturii lor naționale.

Asociațiunii transilvane îi reveneau mari obligații în promovarea culturii și literaturii naționale. Înființată cu acest scop, Asociațiunea translivană și-a creat filiale în centrele mai importante din Transilvania și ținea adunări generale în care se prezentau disertații temeinic pregătite și se luau hotărîri, care însă nu se aduceau întotdeauna la îndeplinire. Slavici se înscrie în Asociațiunea transilvană îndată după stabilirea sa la Sibiu și asistă la adunarea generală de la Orăștie din august 1884. Este singura adunare generală a Asociațiunii transilvane, la care participă.

Cotidianul sibian publică în același număr *Propozițiunile d-lui Georgiu Barițiu, destinate spre a se elabora și după înpregiurări a se premia*, document la care se referă Slavici și în care se expun în 15 puncte principalele obiective ale Asociațiunii transilvane în activitatea sa în promovarea culturii și literaturii. Sînt prevăzute întocmirea de „cărți scolastice“, compendii pentru diferite discipline, cercetări etnografice, adunarea documentelor istorice. Propunerile exprimă deziderate ale lui G. Barițiu, însușite de Asociațiunea transilvană, însă tot el aduce la îndeplinire cea mai mare parte dintre ele. Este suficient să amintim de documentele publicate de el în *Transilvania*, mai ales în primii ani de apariție ai revistei și de tratatul său în trei volume, *Părți alese din istoria Transilvaniei. Pre două sute de ani în urmă*, tipărit la Sibiu în 1889-1891.

Slavici nu-și modifică opiniile despre activitatea Asociațiunii transilvane din suita de articole *Iluziuni perdute*, publicate în 1875 (vezi *supra*, p. 915-917). Acum găsește însă explicații pentru neajunsurile din activitatea ei în condițiile social-politice din Transilvania. Singura realizare importantă a Asociațiunii transilvane o constituia, după opinia sa, înființarea Școlii civile de fete din Sibiu, chemată să dea fetelor o educație românească. „Nu e aici vorba numai de *limbă* — scrie *Tribuna* în 19/31 iulie 1885 —, ci de formele culturale de disciplină intelectuală și morală, de întreaga direcțiune a dezvoltării etice a femeii române, de întemeierea unei *școli române* în înțelesul etic al cuvîntului“ (nr. 179, p. 650-651). Tribuniștii sprijină școala, ca profesori și pe alte căi întrucît vedeau în ea o instituție importantă în ridicarea culturală și în susținerea luptei naționale.

[PERSPECTIVELE DE DEZVOLTARE SOCIALĂ ȘI CULTURALĂ ALE ROMÂNILOR ȘI UNGURILOR]

A apărut în *Tribuna*, III, nr. 108, 11/23 mai 1886, p. 429. Editorial datat : *Sibiu, 10 mai st. v.* Nesemnat.

Încheierea Pactului dualist între Austria și Ungaria în 1867 stîrni mari nemulțumiri în rîndul popoarelor din imperiu. Românii, croații și slovacii protestează împotriva acestui act și întocmesc petiții pe care se aștern mii de semnături. Dualismul se instituia, scrie G. Barițiu, ca popoarele de „peste rîul Leita să fie supuse germanilor, iar cele de dincoace maghiarilor, două popoare domnitoare și opt supuse ascultătoare, două limbi suverane și opt aruncate după ușă“ (*Părți alese din istoria Transilvaniei*, III, Sibiu, în Editura autorului, 1981, p. 393). Împăratul Franz Joseph dă în 20 iunie 1867 un rescript prin care sancționează integrarea Transilvaniei la Ungaria, deși ea se făcuse fără consultarea populației.

Dieta maghiară votează în 1868 două din legile care loviră mai greu în drepturile popoarelor din Imperiul Austro-Ungar : *Legea pentru egala îndreptățire a naționalităților*, la care se referă Slavici, și *Legea privind învățămîntul*. În cea dintîi se declară că în Ungara nu exista decît o singură națiune, „una și indivizibilă, națiunea maghiară“. Se ștergeau dintr-o singură trăsătură de condei românii, sîrbii, croații, slovacii, rutenii și chiar germanii. Aceeași lege prevedea, pe de altă parte, că se vor acorda și „naționalităților“ drepturi „în măsura posibilului“ *(a lehetösegg)*. Se deschidea, astfel, calea spre abuzuri, nu numai guvernului, ci întregului aparat de stat.

Slavici judecă consecințele dualismului la două decenii de la instaurarea sa și scoate încheierea că el stătea în calea apropierii dintre poporul român și poporul maghiar. Guvernele de la Budapesta nu puteau însă stăvili lupta popoarelor pentru cultură și progres social. Slavici era convins că prin ridicarea culturală a popoarelor se realiza și înfrățirea dintre ele, oricîte piedici se puneau în calea acestui ideal al omenirii pentru care lupta din vremuri străvechi.

Legea pentru egala îndreptățire sau *Legea de naționalități* cum i se mai spunea, înscria în paragrafele sale tot felul de drepturi pentru popoare, însă care nu se respectau de autoritățile administrative.

Slavici comentează această lege și în memorialistica sa.

O CESTIUNE DE PRINCIPIU

A apărut în *Tribuna*, IV, nr. 35, 14/26 februarie 1887, p. 137, nr. 36, 15/27 februarie 1887, p. 141-142 *[„In numărul de ieri...“]* ; nr. 43, 24 februarie/8 martie 1887, p. 169-170 *[„Zilele acestea...“]* ; nr. 44, 25 februarie/9 martie 1887, p. 173-174 *(Al doilea articol)* ; nr. 65, 21 martie/2 aprilie 1887, p. 257-258 ; nr. 66, 22 martie/3 aprilie 1887, p. 261-262 *[„Luminătoriul din Timișoara...“]*. Cele patru articole se publică în *Foița „Tribunei“*, foiletonul ziarului sibian.

Slavici pune în discuție teza potrivit căreia intelectualii români din provinciile supuse stăpînirilor străine găseau cîmp liber de activitate numai în Țară și că era de datoria lor să-și pună forțele creatoare în slujba poporului din care făceau parte. Discuția se poartă în jurul acceptării propunerii ce i-o face guvernul român lui Victor Babeș (1854-1926), profesor la Universitatea din Budapesta, să se stabilească la București și să-și desfășoare aici activitatea științifică. Slavici își manifestă dezaprobarea față de acei intelectuali români care se pun în serviciul statelor străine și-i amintește pe Gheorghe Alexici, Grigore Moldován (vezi *supra*, p. 876-878), Elena Teodorini (vezi *supra*, p. 852), Agatha Bârsescu (1857-1939), care se angajează primă-tragediană la „Burgtheater“ din Viena și George Assaky (1855-1899), care funcționa la Univeritatea din Paris.

Corespondența de la care pornește Slavici în articolele sale se publică în *Tribuna* în 13/25 februarie 1887 (nr. 34, p. 125) și în ea se relatează despre comunicarea ținută de Gheorghe Alexici (1864-1936 ?) la Academia maghiară de științe. Opiniile lui Slavici despre Gheorghe Alexici trebuie corectate în sensul că succesorul lui Alexandru Roman la catedra de limba și literatura română de la Universitatea din Budapesta întocmește mai tîrziu una din cele mai valoroase antologii din creația noastră populară. Avem în vedere *Texte din literatura poporană română I. Poezia tradițională*, tipărită la Budapesta în 1899. Volumul al II-lea se publică postum, în 1966.

Notița la care se referă Slavici se publică în *Luminătoriul* din Timișoara în 11/23 februarie 1887 (nr. 12, p. 3). Foiletonul pe care îl reproduce în articolul din 24 februare/8 martei 1887, apare în *Luminătoriul* în 25 februarie/5 martie 1887 (nr. 15, p. 2-3) cu titlul *„O cestiune de principiu“ (Imitațiune stilistică de „principiu“ după „Tribuna“)*. Este semnat : *p. r.* și aparține lui Pavel Rotariu, redactorul ziarului timișorean. Vincențiu Babeș (1821-1907), cunoscutul luptător politic al românilor transilvăneni, adresează redacției *Luminătoriului* o scrisoare deschisă în care deplînge discuția publică în legătură cu situația fiului său. Poziția ce-o avea Slavici, ca director al unui ziar angajat în lupta națională cerea — arată Vincențiu Babeș — „ca scutit să fie de asemenea insinuări și suspicionări malițioase, astfel cauzîndu-i supărare și înverșunare, ceea ce nu este nici drept, nici frumos, nici folositor între frați“. Scrisoarea este datată : *Budapesta, 2/14 martie 1887* și se publică în *Luminătoriul* în 4/16 martie 1887 (nr. 18, p. 3). Pavel Rotariu nu ține seama de acest avertisment. Cîteva zile mai tîrziu, în 18/30 martie 1877, face loc în coloanele ziarului său unui nou articol, *În „Românul“ din București*, pe care Slavici îl reproduce integral în răspunsul său din 21 martie/2 aprilie 1877. Să mai notăm, în sfîrșit, că Pavel Rotariu răspunde la criticile lui Slavici în mai multe foiletoane, *O cestiune de principiu*, publicate în *Luminătoriul* în aprilie 1887 (nr. 26, 4/16 aprilie, p. 2-3, 5 ; nr. 27, 8/20 aprilie, p. 2 ; nr. 28, 11/23 aprilie, p. 2-3 ; nr. 29, 15/27 aprilie, p. 2-3). Pavel Rotariu considera că a avut „datorința a combate principiile d-lui Slavici, principiile ce nu-s principii, ci numai păreri individuale preocupate de dragul «condițiunilor mai favorabile».“ Desfășurarea evenimentelor va urma cursul prevăzut de Slavici, încă la începutul polemicii cu ziarul timișorean. Victor Babeș trece la Universitatea din București, unde desfășoară o activitate creatoare, care îl impune ca una din marile personalități ale științei medicale românești.

Multă lume este încredinţată că Slavici înscrie pe frontispiciul *Tribunei* cuvintele „Soarele pentru toţi românii la Bucureşti răsare". O asemenea lozincă nu putea figura pe frontispiciul unei publicaţii româneşti, care apărea sub stăpînirea austro-ungară. Cotidianul sibian duce lupta politică şi culturală sub această lozincă, însă ea nu este afişată nicăieri, ci o ilustrează orientarea ziarului şi materialele pe care le publică. Slavici face mărturisirea abia acum, în polemica cu *Luminătoriul*, că pentru el „soarele la Bucureşti răsare şi pulsaţiunea culturală românească din Bucureşti porneşte". Să mai notăm şi patosul cu care vorbeşte Slavici de contribuţia adusă de predecesorii săi în promovarea culturii naţionale.

Slavici reia lozinca sub care duce lupta în *Tribuna* sibiană într-un articol, *Măsură dreaptă*, publicat în *Tribuna poporului* din Arad, în 10/22 februarie 1900. „Statul român — scrie Slavici — e centrul vieţii naţionale române: aici răsare soarele pentru toţi românii" (nr. 27, p. 1). Asupra acestei probleme revine şi în scritoarea către N. Iorga din 20 iulie 1907 (vezi *supra*, p. 902).

Slavici porneşte de la îndatoririle ce reveneau intelectualilor români în afirmarea poporului nostru şi ajunge la expunerea crezului său politic în numele căruia luptă pentru „unitatea culturală" mai bine de-o jumătate de secol.

POPOARE MICI ŞI MENIRI MARI

A apărut în *Corespondenţa română*, I, nr. 6, 21 noiembrie 1893, p. 1. Editorial. Nesemnat.

Cotidianul bucureştean, *Corespondenţa română*, începe să apară în 16 noiembrie 1893 şi este al doilea ziar, după *Tribuna*, condus de Slavici. În articolul programatic, *Despre program*, nesemnat, însă scris de Slavici, se arată că Bucureştiul reprezenta „centrul vieţii naţionale române" şi că ziarul îşi propunea să informeze opinia publică „despre preocupaţiunile noastre naţionale, despre obiceiurile părinţilor noştri, despre tradiţiunile noastre" Ziarul îşi propune să sprijine acţiunea memorandistă. Guvernul maghiar intentă proces de presă semnatarilor *Memorandului* din 1892 şi se făceau pregătiri pentru judecarea lui. „Singurul adversar pe care-l vedem în faţa noastră — scrie Slavici în 4/16 ianuarie 1894 — este *nu poporul maghiar, ci obştea susţinătorilor actualei stări de lucruri* pentru poporul maghiar tot atît de nenorocită ca şi pentru cel român" (nr. 1, p. 1). Slavici pledează pentru înfrăţirea dntre popoare în lupta lor împotriva asupririi sociale şi naţionale.

Menirea unor popoare mici, cum erau cel român şi maghiar, consta în producerea de valori spirituale, prin care să-şi afirme existenţa. Slavici pune în discuţie această problemă într-un moment cînd guvernul maghiar făcea pregătiri, cum arătam, pentru judecarea procesului memorandiştilor şi sînt evidente semnificaţiile politice ale pledoariei sale în favoarea înfrăţirii dintre popoare prin ridicarea culturală.

Exemplele din viaţa marilor imperii invocate de Slavici în sprijinul tezei sale relevă şi de astă dată un cunoscător al istoriei universale.

ÎNTRE DOUĂ LUMI

A apărut în *Corespondenţa română*, I, nr. 28, 18 decembrie 1893, p. 1-2.

Excursia elevilor blăjeni la Cluj are loc în 17-18 decembrie 1893, cu cîteva luni înainte de judecarea, aici, a procesului memorandiştilor. Trimiterea în judecată a semnatarilor *Memorandului* în 1892 agita opinia publică românească şi se rosteau critici la adresa guvernului de la Budapesta în presa străină. Cîţiva membri ai unei societăţi maghiare din Cluj se oferiră să servească de ghid excursioniştilor blăjeni şi ziarele maghiare locale comentează acest fapt ca o mărturie a înfrăţirii dintre maghiari şi români şi o desolidarizare a celor din urmă de acţiunea memorandistă. Ministrul de interne maghiar, Károly Hieronymi (1836-1911) felicită pe iniţiatorii „împăcării" printr-o telegramă, transformînd o acţiune locală într-un eveniment politic de însemnătate internaţională.

Presa românească ia cunoştinţă de excursia elevilor blăjeni la Cluj din ziarele maghiare şi-l critică sever pe profesorul Vasile Hossu (1866-?), unul din organizatorii ei, pentru trădarea intereselor naţionale. *Corespondenţa română* se alătură celorlalte ziare româneşti şi publică un articol, *Pelerinajul la Cluj* (nr. 27, 17 decembrie 1893, p. 3), în care îi aduce profesorului blăjean învinuiri grave pentru orientarea politică.

Slavici comentează aceste evenimente pe baza informaţiilor din presa română şi maghiară şi prezintă excursia de la Cluj ca o acţiune de înstrăinare a copiilor de vatra părintească şi cultura naţională. Presa maghiară caută să abată atenţia de la procesul memorandiştilor şi vorbea mult despre înfrăţirea dintre români şi maghiari. Slavici arată că, spre a se realiza acest lucru, se impunea ca guvernele maghiare să acorde drepturi pentru „toţi cei ce-şi agonisesc prin muncă onestă hrana de toate zilele".

Profesorii Vasile Hossu, Iuliu Karsai şi Gavril Precup, conducătorii excursiei elevilor blăjeni la Cluj, dau publicităţii o *Declaraţiune* în care arată că excursia făcea parte din programul şcolii şi că urmărea ca elevii să cunoască oraşele transilvănene şi localităţile istorice. Şcoala mai programă excursii la Braşov, Uioara, Grădişte şi Petroşani. Comentariile ziarelor maghiare privind excursia erau inexacte şi tendiţioase şi presa românească le preluă fără spirit critic. Discuţiile publice de acest fel aduceau prejudicii programului şcolii privind lărgirea orizontului cultural al elevilor.

Slavici publică *Declaraţiunea* în coloanele *Corespondenţei române* (nr. 31, 22 decembrie 1893, p. 3), deşi contravenea opiniilor exprimate în articolul său. Prozatorul făcea în felul acesta rectificarea criticilor sale neîntemeiate la adresa profesorilor blăjeni şi a activităţii lor extraşcolare.

[LUPTA PENTRU LIMBA ROMÂNEASCĂ]

A apărut în *Tribuna*, X, nr. 58, 23 martie/5 aprilie 1906, p. 1. Editorial datat: 13/26 martie. Se reproduce în N. Iorga, *Lupta pentru limba românească*, Bucureşti, Minerva, Institutul de arte grafice şi editură, 1906, p. 74-76.

Societatea de binefacere „Obolul" se constituie în 22 ianuarie 1883 şi printre fondatoare se numără soţiile unor demnitari cu funcţii înalte şi ale oamenilor politici din România. Cunoaştem numele fondatoarelor dintr-o dare de seamă, *Societatea „Obolul" de la 1883-1906*, tipărită în volum în 1906 şi tot de aici aflăm şi componenţa comitetelor de conducere, precum şi veniturile realizate în cursul anilor.

Societatea avea un caracter aristocratic şi se face cunoscută prin organizarea de festivităţi şi baluri. Presa de la începutul lui martie 1906 anunţă că Societatea de binefacere bucureşteană pregătea două reprezentaţii teatrale, una cu piesa lui Dimitrie C. Ollănescu-Ascanio, *Pe malul gîrlei*, şi trei piese franceze „cu un caracter foarte puţin clasic" (N. Iorga, *Lupta pentru limba românească*, p. 5). Programarea pieselor franceze, după ce se mai ţinură şi o suită de conferinţe în limba franceză, apărea ca o atitudine de dispreţ faţă de limba română. N. Iorga critică Societatea de binefacere pentru orientarea sa spre cultura franceză şi determină o mişcare de protest a tinerimii studioase de la instituţiile de învăţămînt bucureştene. Mişcării de protest i se alătură şi M. Sadoveanu, E. Gârleanu, I. Slavici, A. Vlahuţă şi alţi scriitori. N. Iorga tipăreşte aceste documente în cartea sa *Lupta pentru limba românească*, căreia îi dă şi un subtitlu: *Acte şi lămuriri privitoare la faptele din martie 1906.*

Slavici îşi propune să informeze cititorii cotidianului arădan despre evenimentele din Bucureşti şi articolul său este, în fond, o corespondenţă din Ţară. Ţine să precizeze că nu era împotriva reprezentaţiilor în limba franceză, date de actori cu renume, ci numai împotriva manifestaţiilor organizate de aristocraţia română din snobism. Nu poate fi trecut însă cu vederea nici faptul că „elita", pe care o critică Slavici, nu era exclusiv „greco-bulgărească", şi că în societatea bucureşteană figurează şi „boierii pămînteni".

În consideraţiile sale teoretice Slavici este tributar, adesea, unor direcţii şi tendinţe din societatea în care trăia. Adoptă însă o poziţie fermă şi fără echivoc în apărarea valorilor culturii naţionale.

UNITATEA NOASTRĂ CULTURALĂ
[„IDEEA UNITĂŢII CULTURALE..."]

A apărut în *Tribuna*, XI, nr. 6, 9/22 ianuarie 1907, p. 1-2; nr. 7, 10/23 ianuarie 1907, p. 1-2; nr. 8, 11/24 ianuarie 1907, p. 2; nr. 10, 13/26 ianuarie 1907, p. 1-2; nr. 11, 14/27 ianuarie 1907, p. 2; nr. 12, 16/29 ianuarie 1907, p. 1-2.

Lupta pentru „unitatea culturală" este prezentată de Slavici cu o perspectivă largă, cuprinzînd, de fapt, întreaga noastră mişcare culturală. Merite deosebite se recunosc în această direcţie „Junimii", societatea ieşeană, „României june", societatea studenţilor români din Viena şi Ligii pentru unitatea culturală a românilor. Momentele mai importante în desfăşurarea luptei pentru unitatea culturală sînt marcate de serbarea de la Putna din august 1871, întemeierea *Tribunei* sibiene în 1884 şi formarea de centre tribuniste în Sibiu, Arad, Caransebeş, Braşov, Năsăud şi în alte oraşe din Transilvania. Este pusă în lumină contribuţia adusă în această luptă de ziarele *Telegraful român* (1853), care apare şi astăzi, organul de presă al „tinerilor" înainte de 1884, *Gazeta Bu-*

covinei (1891-1897, 1906), *Foaia poporului* (1892-1947); *Corespondența română* (1893-1894), *Tribuna poporului* (1897-1912) și de revistele *Foișoara „Telegrafului român"* (1876-1877), *Biserica și școala* (1877-1918); *Albina Carpaților* (1877-1880), *Vatra* (1894-1896)). Sînt evocați promotorii luptei pentru „unitatea culturală" din toate generațiile : Ioan Bechnitz, G. Bogdan-Duică, Aurel Brote, Eugen Brote, Dimitrie Comșa, Nicolae Cristea, Ioan Crișan, Diamandi Manole, Pompiliu Pipoș, Daniil Popovici-Barcianu, Ioan Rusu-Șirianu. Ne întîlnim cu numele lor și în alte articole ale lui Slavici, precum și în memorialistica sa.

Slavici declară aici, fapt semnificativ pentru concepția sa cu privire la lupta pentru „unitatea culturală", că aceasta era, în fond, o acțiune politică : „Cestiunea unității culturale e — precizează Slavici — ca orișicare cestiune socială, în ultima analiză politică."

Cotidianul arădan nu publică darea de seamă în foiletonul său, cum era de așteptat. Explicația stă în faptul că acesta era ocupat cu o altă lucrare a lui Slavici, romanul *Corbei*, tipărit în volum, prima dată, în ediția de față.

Slavici întocmește darea sa de seamă retrospectivă într-un moment în care unii luptători transilvăneni încercau să facă din Partidul Național Român o forță în măsură să aducă schimbări în viața politică și culturală a românilor din Imperiul Austro-Ungar. Slavici privea cu neîncredere aceste tentative și pledează ca tribuniștii din toate generațiile să se unească și să dezvolte, într-un plan și mai larg decît în trecut, lupta pentru „unitatea culturală" și politică. Mișcarea tribunistă se destrămase de la începutul secolului nostru și o reactivare a ei nu mai era posibilă.

Darea de seamă se înscrie ca unul dintre cele mai importante documente privitoare la lupta tribuniștilor, desfășurată aproape o jumătate de secol pentru înfăptuirea idealului de unitate națională a poporului român.

O PRIETENIE PROBLEMATICĂ

A apărut în *Minerva*, I, nr. 9, 21 decembrie 1908, p. 1. Editorial. Nesemnat.

Slavici denunță politica culturală dusă de guvernele de la Viena și Budapesta față de popoarele din Imperiul Austro-Ungar. Problema aceasta stă și în atenția lui Eminescu, care reproduce într-un articol, *Austro-Ungaria [„Ca să se vadă..."]*, publicat în *Curierul de Iași* în 19 august 1877, și o listă a cărților interzise în Ungaria. Între ele figurează și *Lepturariul* lui Aron Pumnul, deși se tipărește, cum se știe, la Viena.

Propunerile lui Slavici privind schimbarea politicii culturale a guvernelor de la Budapesta față de producția editorială românească, sînt făcute în spiritul înțelegerii dintre poporul român și poporul maghiar, pentru care prozatorul militează în întreaga sa activitate scriitoricească.

UNITATEA NOASTRĂ CULTURALĂ
[„STĂRUINȚA, DE CELE MAI MULTE ORI..."]

A apărut în *Minerva*, V, nr. 1604, 4 iunie 1913, p. 1. Editorial.

Slavici demonstrează, cu o bogată exemplificare, importanța culturii în menținerea unității naționale a fiecărui popor. Nu împărtășește opinia care circula la acea dată și potrivit căreia se impunea să se recunoască aici merite deosebite religiei. Sînt aduse în discuție fapte concludente care arată că religia a determinat separări în sînul popoarelor, deschizînd drum unor conflicte interne, care se perpetuează și astăzi în unele țări.

Propaganda culturală dusă cu scopul deznaționalizării popoarelor întîmpină o rezistență mai slabă în „clasele culte" accesibile la concesii în schimbul înaintării lor în ierarhia socială.

Slavici reafirmă în ajunul izbucnirii primului război mondial teza sa politică potrivit căreia „pentru toți românii la București răsare soarele". România își îndeplinea misiunea în întărirea solidarității naționale prin ridicarea culturală a poporului.

MONUMENTUL LUI AVRAM IANCU

A apărut în *Adevărul literar și artistic*, II, nr. 47, 16 octombrie 1921, p. 2.

Slavici comunică informații importante despre rolul jucat de Tit Liviu Albini (1864-1911), fratele lui Septemiu Albini (1861-1919), în mișcarea tribunistă. Să amintim că Tit Liviu Albini încheie și alte acte fictive (*Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, p. 386, 394), prin care girează ca editor și redactor al *Tribunei* și *Foii poporului* în 1894, în timpul procesului memorandiștilor.

Din articolul lui Slavici luăm cunoștință și de odiseea unui fond cultural căruia nu i se dă întrebuințarea cuvenită nici la trecerea a trei decenii de la constituirea lui din contribuții benevole.

ÎN COLABORARE

SERBAREA DE LA PUTNA
APEL CĂTRE ONORATUL PUBLIC ROMÂN

A apărut în *Federațiunea*, IV, nr. 62, 9/21 iunie 1871, p. 247 ; *Românul, XV*, din 10 iunie 1871, p. 486 ; *Albina*, VI, nr. 49, 12/25 [24] iunie 1871, p. 4 ; *Gazeta Transilvaniei*, XXXIV, nr. 46, 12/24 iunie 1871, p. 2. Datat : *Viena, 1871, iunie 12.* Semnat : V. Bumbac, vicepreședinte, I. Slavici, secretar.

Serbarea de la Putna se organizează la inițiativa studenților români din Viena. Programată inițial pentru august 1870, se amînă pentru anul următor din cauza izbucnirii războiului franco-german. Comitetul central pierde fondurile serbării, pe care le depune la o bancă ce dă faliment, și multă lume se îndoia că serbarea se mai putea organiza în 1871 *(Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, p. 103-120). Aici să și explicația pentru insistența din *Apel* ca publicul să sprijine comitetul de organizarea acestei manifestații a solidarității naționale.

Comitetul central pentru organizarea serbării de la Putna din iunie 1871 se formează din N. Teclu, președinte, V. Bumbac, vicepreședinte și I. Slavici, secretar, și lansează, concomitent, încă două apeluri, *Apel către Junimea română* și *Apel către junele române*, în care dă indicații cu caracter organizatoric și insistă asupra importanței serbării de la Putna. „Cu ocaziunea serbării întru memoria lui Ștefan cel Mare — se arată în *Apelul către junele române* — întreaga junime română voiește a da o expresiune unanimă rezoluțiunii sale de-a se cultiva — *d-a se cultiva omogen*“. Slavici semnează împreună cu V. Bumbac și aceste două *Apeluri*, precum și înștiințarea din 20 iunie 1871 pentru cuvîntarea festivă la mormîntul lui Ștefan cel Mare.

Slavici este ales președnte al comitetului pentru festivitatea de la Putna în iulie 1871 și, în această calitate, semnează, împreună cu E. Luția, în 1 august 1871, o înștiințare prin care informează publicul despre stadiul pregătirilor pentru serbare. Slavici dă publicității și un document, pe care îl datează *Cernăuți, 1871, august 1 st. n.*, și-l semnează și pe Eminescu ca secretar. Informează publicul despre măsurile luate pentru buna desfășurare a festivității și scopurile ei. „O adunare numeroasă de români — scrie Slavici — din toate provinciile române, însuflețită de unul și același spirit, aceasta este podoaba și sublimitatea serbării.“ Documentele serbării de la Putna sînt publicate de T. Bălan în monografia sa, *Serbarea de la Putna 1871* (Cernăuți, 1932).

Apelul către onoratul public este un document colectiv, ca și celelalte apeluri, la întocmirea căruia și-a dat contribuția și Eminescu. *Apelul* poate figura pentru acest motiv și între scrierile lui V. Bumbac și Eminescu.

Documentul prezintă o importanță deosebită pentru orientarea politică de mai tîrziu a lui Slavici, Eminescu și în general a „tinerilor“. Problema „unității culturale“, pusă în discuție aici, va forma, cum s-a văzut, una din tezele fundamentale ale publicisticii slaviciene.

III. LIMBĂ ȘI STIL

DIN PERIODICE

„MOȘ NIȚĂ“ ASUPRA STĂRILOR NOASTRE

A apărut în *Gura satului*, XIII, nr. 1, 2/14 ianuarie 1873, p. 3-4 ; nr. 2, 9/21 ianuarie 1873, p. 2-3 ; nr. 3, 16/28 ianuarie 1873, p. 10. Nesemnat.

Slavici colaborează la *Gura satului*, revista umoristică arădană cu proză, epigrame și articole satirice în care critică stări de lucruri din Transilvania. Dintre proze sînt de amintit povestea *Peștele pe brazdă* și „romanul tragodic“ *Revoluția din Pîrlești*, tipărite amîndouă în ediția de față. Unele din lucrări le semnează : *isb* (Ioan Slavici Borlescu). Din familia Borlescu se trăgea mama sa.

Criticile sale vizează, ca în articolul de față, aristocrația feudală maghiară și burghezia românească și maghiară. O atenție deosebită acordă problemelor de limbă. Slavici se consideră un reprezentant al „noii direcții“, susținută de „Junimea“, și ia atitudine împotriva etimologismului, reprezentat de succesorii lui Timotei Cipariu, cărturarul blăjean. Revista *Economul* începe să apară la Blaj din 1/13 ianuarie 1873. Slavici deplînge faptul că publicația blăjeană, destinată țărănimii, meseriașilor și comercianților, era scrisă în „cea mai impoporală limbă“. Slavici susține, prin intermediul lui Moș Niță, personaj imaginar, că limba „păsărarilor români este atît de măiastră, încît toți o pricep, numai românii nu“.

Slavici îi numește *păsărari* pe falsificatorii limbii române, ca mai tîrziu să vorbească de „limba păsărească“ (vezi *infra*, p. 944-947) a unei părți a intelectualilor români.

NOVELE DE N. GANEA

A apărut în *Familia*, XVIII, nr. 21, 23 mai/4 iunie 1882, p. 254-255.

Există mărturii care arată că Slavici încearcă să colaboreze la *Familia* încă înainte de 1871, cînd se afla la studii la Viena, însă Iosif Vulcan refuză să-i publice lucrările. „Închipuiți-vă că din cîte a scris bietul om — îl informează Eminescu pe I. Negruzzi în scrisoarea trimisă din Viena în 6 februarie 1871 — *Familia* din Pesta nu i-a primit nimica, sub cuvînt că nu sunt destul de ușor scrise, nu sunt pentru așa-numitele spirite frumoase, c-un cuvînt pentru d-nul redactoriu al *Familiei* nu erau destul de — fade“ (I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, I, p. 315). Atitudinea lui I. Vulcan față de Slavici se schimbă după ce începe să colaboreze la *Convorbiri literare* și la alte publicații din Țară. Slavici critică orientarea *Familiei* în articolul *Foi ilustrate*, publicat în *Timpul* în 1877 (vezi *supra*, p. 845) și totuși I. Vulcan îi reproduce în revista sa un fragment din studiul social *„Soll“ și „Haben“*, tipărit la București în 1878 (nr. 83, 2/14 noiembrie 1878, p. 525-526). Redactorul *Familiei* merge acum și mai departe și salută colaborarea lui Slavici la revista sa ca un eveniment literar. „Anunțăm cu plăcere — își informează I. Vulcan cititorii — că d-l Slavici a intrat în șirul colaboratorilor noștri. D-sa începe prin această anticritică promițîndu-ne și o novelă.“ Slavici tocmai tipărise *Novele din popor*, care marca un moment important în dezvoltarea prozei românești. Presa îl comenta elogios și recunoștea în Slavici un scriitor de seamă al generației sale. *Familia* se considera onorată să-l treacă „în șirul“ colaboratorilor săi.

Cronica literară a lui Ilie (Elie) Trăilă, *„Novele“ de N. Gane, 2 volume, Iași, Tipografia Națională, 1880*, se publică în *Familia* în 9/21 mai 1882 (nr. 19, p. 223-226), la doi ani de la apariția cărții. Autor de narațiuni risipite în presa transilvăneană, *Vulturul mîhnit*, *Fiica lui Menemorut*, *Strigoiul* și altele, Ilie Trăilă credea a avea suficientă autoritate să răspundă la criticile lui Maiorescu în care condamnă producția literară transilvăneană. Nuvelele lui Gane servesc ca pretext spre a demonstra că cititorii transilvăneni nu puteau înțelege lumea evocată de Gane în nuvelele sale. Ilie Trăilă invocă în sprijinul afirmațiilor sale autoritatea lui Lessing și dă numeroase citate în germană. „Ce va învăța tineretul de pe la licee — se întreabă Ilie Trăilă — din aceste novele ? Limba ? Limbă fără cuprins, cuvînt fără faptă, formă fără materie.“

Cronica lui Ilie Trăilă este reprodusă de G. Barițiu în *Observatoriul*, cu titlul *Critica*, în iunie 1882 (nr. 43, 2/14 iunie, p. 171-172 ; nr. 44, 5/17 iunie, p. 175-176 ; nr. 46, 12/24 iunie, p. 184) însoțită și de-o prezentare introductivă : „Critica domnului Ilie Trăilă — se arată aici — aduce cîteva exemple minunate ale acestei rătăciri, care e totodată o insultă aruncată asupra limbii noastre naționale." Rătăcirea, aderare la „noua direcție", iar insulta, introducerea scrierii fonetice.

Slavici pornește de la constatarea că premisele din cronica lui Ilie Trăilă erau false și cu asemenea premise nu se putea ajunge la concluzii juste. Partea mai extinsă a articolului său o formează comentariile pe marginea sensului unor cuvinte. Prozatorul se pronunță, cum face și în alte articole, împotriva limbii fabricate în cabinetele de studiu. „Scriem pentru ca să fim înțeleși — conchide Slavici — ; alegem dar cuvintele care pot să producă în mintea cetitorilor ideea noastră. Este o mare greșeală de a pretinde ca autorii să-și facă limba : ei trebuie să scrie cît se poate de bine în limba cercului, mai îngust ori mai larg, la care se adresează." Scriitorul trebuie să se călăuzească, cu alte cuvinte, după limba vie a poporului.

Promisiunea făcută cititorilor de Iosif Vulcan, că Slavici va trimite și o „novelă", rămîne neîndeplinită. Numele prozatorului se întîlnește printre colaboratorii *Familiei* abia în 1900, cînd publică aici traducerea studiului lui Eudoxiu Hurmuzaki, *Inocențiu Klein*, care se tipărește în vreo cinci numere ale revistei orădane.

UN REGULAMENT

A apărut în *Tribuna*, III, nr. 145, 26 iunie/8 iulie 1886, p. 577-578 ; nr. 146, 27 iunie/9 iulie 1886, p. 581-582 ; nr. 147, 28 iunie/10 iulie 1886, p. 585-586. Semnat : S. *(Foița „Tribunei")*.

Congresul național bisericesc ar fi trebuit să se țină la 1 octombrie 1884. Se împlineau însă atunci o sută de ani de la Răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan și stăpînirea austro-ungară cere mitropolitului să amîne ținerea lui. Congresul își deschide lucrările abia în iunie 1886 și avea obligația să sancționeze toate hotărîrile luate anterior. Între aceste hotărîri se numără și întocmirea *Proiectului de regulament pentru procedura disciplinară* (*Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, p. 289-299).

Slavici ia parte la lucrările congresului ca deputat mirean și critică *Proiectul...* pentru faptul că prevederile acordau mitropolitului Miron Romanul puteri pe care le putea folosi în scopuri politice, în dezacord cu lupta națională a românilor de sub stăpînirea austro-ungară.

Prozatorul critică *Proiectul de regulament* sub raportul *formei* și tezele cu privire la suprema autoritate în materie de limbă le întîlnim și în alte articole ale sale. Se impune însă ca opiniile critice de aici să fie conexate și cu critica *fondului* acestui document din ședințele congresului bisericesc.

DOUĂ PREPOZIȚIUNI POZNAȘE

A apărut în *Tribuna*, IV, nr. 154, 10/22 iulie 1887, p. 613. Nesemnat *(Foița „Tribunei")*.

Slavici se ocupă de probleme de gramatică și în special de morfologie îndată ce reia conducerea *Tribunei*, cotidianul sibian. În decembrie 1884—martie 1885, tribuniștii organizează un ciclu de prelegeri publice și Slavici vorbește, în două rînduri, *Despre înțelesul cuvîntului* (2/14 decembrie 1884, 10/22 februarie 1885). Nu cunoaștem textul acestor prelegeri, însă se poate bănui că Slavici pune în discuție chestiuni pe care le reia în articolele sale din ziarul sibian.

Prozatorul consacră acest articol unor probleme de morfologie și de scriere românească, pe linia prelegerilor sale. Susține că „în materie de limbă românească suprema autoritate este poporul", teză pe care o reia și în alte articole (vezi *infra*, p. 936). Din considerațiile sale se desprinde că făcea distincție între logica unor fenomene lingvistice și realitatea lingvistică din vorbirea curentă. Forma corectă este *pahar cu apă*, însă nici un „sfătos", cum îi numește pe păzitorii „limbii corecte", nu va putea scoate din circulație *pahar de apă* și alte forme de acest fel. Slavici constată un fenomen lingvistic, fără să caute explicația lui. Aici acționează legea pronunției mai ușoare, în generalizarea căreia contribuie imitația și obișnuința, care scapă controlului lingviștilor (Sextil Pușcariu, *Limba română. Vol. I. Privire generală*, București, Fundația pentru literatură și artă, 1940, p. 72).

Observațiile lui Slavici urmăresc scopuri instructive. Corespondenții trimiteau la redacția *Tribunei* materiale scrise, cum se vorbea în ținutul lor, și pe care trebuia să le rescrie spre a putea fi publicate. Este și motivul pentru care atrage atenția că limba corectă este cea vorbită de „cea mai mare parte a poporului român" și folosită în scrierile lor de „cei mai de valoare autori români".

Cînd se pronunță pentru scrierea în uz în toate provinciile românești, Slavici se situa pe poziția lui Eminescu, prietenul său apropiat. Poetul vedea în unificarea scrierii românești, prin adoptarea sistemului fonetic, un factor hotărîtor în circulația valorilor noastre spirituale în spațiul geografic locuit de poporul român.

ARTICULAREA NUMELOR PROPRII

A apărut în *Tribuna,* V, nr. 205, 10/22 septembrie 1888, p. 817 ; nr. 206, 11/23 septembrie 1888, p. 821 ; nr. 207, 13/25 septembrie 1888, p. 825 ; nr. 210, 17/29 septembrie 1888, p. 837 ; nr. 211, 18/30 septembrie 1888, p. 841 ; nr. 212, 20 septembrie/2 octombrie p. 845 ; nr. 217, 25 septembrie/7 octombrie 1888, p. 865-866 ; nr. 226, 6/18 octombrie 1888, p. 901 ; nr. 227, 7/19 octombrie 1888, p. 905 *(Foița „Tribunei“).*

Slavici împărtășește opinia potrivit căreia cuvîntul este un miljoc prin care „putem sili pe alții să gîndească ceea ce voim noi“. Problema aceasta stă în atenția sa și în cursul de estetică precum și în alte lucrări ale sale.

În articolul *Eminescu și Caragiale,* publicat în *Adevărul literar și artistic* în 20 martie 1921 și reprodus în *Amintiri,* în 1924, susține că acest principiu a fost stabilit în redacția *Timpului* de cei doi scriitori. „Al doilea principiu stabilit de dînșii — arată Slavici — era că nu scriem pentru ca să ne dăm pe față cugetările, ci pentru ca să le reproducem în mintea acelora la care ne adresăm, adecă să-i facem pe aceștia să gîndească ceea ce voim noi“ *(Opere IX. Memorialistică. Varia,* p. 169).

Slavici invocă în susținerea tezelor sale autoritatea lui Eminescu și Caragiale însă acest lucru nu se poate demonstra pe baza documentelor.

Prozatorul face distincție între cuvîntul vorbit și cuvîntul scris. Cuvîntul vorbit, arată el, ne pune în legătură cu un cerc restrîns, în vreme ce prin cuvîntul scris ne adresăm tuturor românilor, atît celor contemporani nouă, cît și generațiilor viitoare. De aici și marea răspundere pentru cuvîntul scris.

Prozatorul corectează teza din articolul *Două prepozițiuni poznașe* (vezi *supra,* p. 935), după care în materie de limbă suprema autoritate e poporul român și precizează că mai există și o altă autoritate : „limba românească scrisă sau literară“. Aici își aduc contribuția scriitorii de valoare, de la cei vechi pînă la cei mai noi. Aceștia fac din dezvoltarea limbii literare o chestiune de „mărire națională“.

Articularea numelor proprii stă în atenția lui Slavici și în manualul său *Gramatica limbii române,* tipărit la București în

1914. Aici se ocupă de articularea numelor de familie, de bărbați, de femei și de numele date animalelor (p. 37-48).

Studiul aduce o exemplificare bogată privind onomastica și toponimica românească și ar putea îmbogăți capitolul despre articularea numelor proprii, prezentat destul de sumar pînă și în tratatele academice.

AȘEZAREA VORBELOR ÎN ROMÂNEȘTE

A apărut în *Analele Academiei Române.* Seria II. Tomul XXVII, 1904-1905. Memoriile Secțiunii literare. București, Inst. de arte grafice „Carol Göbl“, S-sor Ion St. Rasidescu, 1905, p. 31-52 *(Academia Română).* Se tipărește și în volum : Extras din *Analele Academiei Române.* Seria II. Tom. XXVII. Memoriile Secțiunii literare, București, Inst. de arte grafice „Carol Göbl“, S-sor St. Rasidescu, 1905, 22 p. După semnătură se face mențiunea : „Membru corespondent al Academiei Române“.

Slavici este ales membru corespondent al Academiei Române, Secțiunea istorică, în 22 martie 1882 pentru contribuția adusă în editarea *Documentelor Hurmuzaki* și activitatea desfășurată în „dezvoltarea culturii între români“. Candidează la alegerile din martie 1890 în Secțiunea literară, însă nu întrunește numărul necesar de voturi și rămîne mai departe membru corespondent. Director la Institutul „Ioan Ottetelișanu“ din Măgurele, patronat de Academia Română, Slavici credea, probabil, că după munca desfășurată aici mai bine de un deceniu, putea candida din nou la alegerile din înaltul for de cultură. S-ar explica și faptul că ține să precizeze că urma invitația președintelui Academiei Române, care „îndemna pe toți la lucrare“. Slavici intră în conflict cu conducerea Academiei Române încît nu mai candidează la alegerile din anii următori.

Slavici prezintă această comunicare la Academia Română în 28 ianuarie 1905. Ședința se ține sub președinția lui I. Kalinderu, care răspundea din partea Academiei Române de Institutul „Ioan Ottetelișanu“ din Măgurele, condus de Slavici și soția sa. Din procesul-verbal al ședinței nu rezultă că s-ar fi purtat discuții pe marginea comunicării *(Analele Academiei Române.* Seria II. Tom. XXVII. 1904-1905, Partea administrativă și dezbaterile, București, 1905, p. 128). I. Kalinderu evocă, înainte de a-i da cuvîntul lui Slavici, personalitatea lui Ștefan Fălcoianu și Nicolae Ionescu, care încetase din viață cu cîteva zile mai înainte. În atmosfera de doliu comunicarea lui Slavici prezenta puțin interes pentru membrii Academiei și publicul care asista la ședință.

Comunicarea se deschide cu reafirmarea unor teze întîlnite în studiul *Articularea numelor proprii*, publicat de Slavici în *Tribuna* în septembrie-octombrie 1888 (vezi *supra*, p. 936). Susține și acum, după aproape două decenii, că prin cuvînt nu urmărim să ne facem cunoscute cugetările noastre, ci să reproducem în alții „anumite stări sufletești“. Menține și distincția pe care o face în studiul din *Tribuna*, potrivit căreia prin vorbire comunicăm cu un cerc restrîns, în vreme ce prin scris ne adresăm „la toată lumea, și la cei prezenți, și la cei viitori“. Teza lui Slavici este infirmată de dezvoltarea tehnicii moderne care asigură cuvîntului o audiență mai largă decît cea a textului scris.

Slavici își propune să trateze probleme de sintaxa limbii române, cu care se ocupă mai rar în scrierile sale. Materialul vast îl determină să renunțe la intenția inițială de-a lua în discuție secțiuni mari din sintaxă și se limitează la „adverbul determinativ“. Prozatorul se simțea pe un teren mai sigur întrucît prin analiza sensurilor cuvintelor nu se îndepărta prea mult de morfologie, pentru care avea, ca scriitor, mai multă aplicare. Importantă este analiza pe text consacrată eseului lui A. I. Odobescu, *Pseudokinegetikos*, din care rezultă că acesta, deși trecea ca unu din marii stiliști ai noștri, nu era întotdeauna atent la sensul cuvintelor și le întrebuința în contradicție cu spiritul limbii române. Slavici numără cuvintele din fraza odobesciană și o găsește dezechilibrată sub raportul structurii și din această cauză obositoare pentru cititor. Sînt interesante și corectările ce le aduce frazei odobesciene.

Materialul exemplificator este cules dintr-o arie destul de largă și ea merge de la vechile texte religioase și cronicari pînă la scriitorii de la începutul secolului nostru. Slavici caută să dea o bază documentară expunerii sale, spre a demonstra că participa la dezbaterile Academiei Române cu o cercetare științifică și că era bine informat asupra dezvoltării literaturii noastre. Unele din cărțile din care își extrage exemplele, cum este *Psaltirea* lui Dosoftei, le prezentase și în *Tribuna* (vezi *supra*, p. 882) cu două decenii mai înainte.

Studiul este întîmpinat cu rezerve de critică pentru abordarea unui domeniu în care nu se puteau stabili reguli care să fie urmate de scriitori și pentru ținuta științifică necorespunzătoare unei cercetări de specialitate. N. Iorga insistă în cronica sa din *Sămănătorul* asupra primului aspect și arată că se puteau extrage alte exemple din lucrări mai vechi decît cele pe care le pune la

contribuție. Mai interesantă este opinia lui N. Iorga cu privire la sintaxa românească. „Căci iată ce este cu sintaxa românească, scrie istoricul. O păstrează neschimbată pe temeliile ei de străveche înțelepciune poporul. Cărturarii s-au îndreptat însă după acea literatură străină pe care o cunoșteau mai bine și din care tălmăciră mai mult. Așa s-a format o sintaxă româno-slavonă, una româno-latină, astăzi o sintaxă româno-franceză. De la o vreme lumea începe să creadă că *aceasta* e cea mai bună și se ajunge astfel la acea minune că lucrări scrise în sintaxa cea adevărată a poporului sînt judecate de cărturari — să-mi fie îngăduit a pomeni lucrările mele — ca greoaie și ciudate. Ce întoarcere pe dos a lucrurilor!“ (nr. 12, 20 martie 1905, p. 192). N. Iorga se întîlnește aici cu Slavici, care a crezut toată viața că se găsea în scrisul său pe drumul firesc al dezvoltării limbii române.

Ținuta științifică a studiului este examinată de Ovid Densusianu în cronica sa din *Vieața nouă*, publicată în aprilie 1905. Slavici n-a fost bine inspirat, susține Densusianu, cînd s-a decis să prezinte la Academia Română un studiu de gramatică, cu observații pe care le fac și alții în lecturile lor, fără însă să le dea publicității. „D. Slavici a citit și texte vechi — scrie O. Densusianu — dar nu știe cum trebuie folosite pentru studiile de sintaxă. A mai citit și lucrările d-lui Hasdeu, care-i dau prilej să facă constatări de felul acesta: «*cel*, *acel* și *acela* sînt aceeași vorbă, iar *a* de la început e în *acela* tot *a* pe care îl avem și la sfîrșit, particula enclitică» (p. 12); despre această enclitică, d. Slavici spune chiar că are ceva aglutinativ și trebuie să fie mai veche decît latina literară.

D. Slavici, îngrijit de instabilitatea care domnește în așezarea cuvintelor, dă între altele sfatul ca noi românii «oameni de fire potolită», să punem totdeauna atributul pe lîngă substantiv (p. 6). D-sa e nemulțumit și de chipul cum a scris Odobescu (greșit ar fi spus acesta: «neam de neam au rătăcit prin Bărăgan» ș. a.).

E amuzant cum se scrie despre limba noastră la Academie — mai amuzantă încă filologia care se face acolo“ (nr. 5, aprilie 1905, p. 119).

Comunicarea lui Slavici este precedată în *Analele Academiei Române* de studiul lui O. Densusianu, *Din istoria lui „U“ final în limba română*, ca în același volum să se tipărească și lucrări de Ioan Pușcariu (*Alfabetul secuilor și slovele cirilice*), Iuliu Valaori (*Cîteva observațiuni referioare la scriitorii clasici, greci și* *latini)* şi Pericle Papahagi *(Graie aromâne)*. Studiul din urmă se numără printre lucrările de seamă ale dialectologiei româneşti.

Ovid Densusianu pune sub semnul întrebării întreaga activitate a Academeii Române în domeniul cercetărilor filologice. Opinia aceasta se dovedeşte neîntemeiată, chiar dacă studiul lui Slavici nu are ţinuta ştiinţifică a unei comunicări academice.

CUM SE SCRIE ROMÂNEŞTE [„ÎI ESTE GREU...“]

A apărut în *Arhiva*, XVII, nr. 6, iunie 1906, p. 249-251. Editorial.

Conducerea revistei *Arhiva* o ia în mai 1906 A. D. Xenopol, care iniţiază o campanie de presă împotriva folosirii abuzive a neologismelor. Revista îşi propunea, arată A. D. Xenopol, într-un editorial, *Limba românească*, să urmărească „cu stăruinţă orice abateri de la firea adevărată a limbii româneşti“ şi să lupte *„cu energie contra oricărei atingeri nouă a acestei comori naţionale“* (nr. 7-8, iulie-august 1906, p. 294).

Campania de presă a revistei ieşene este deschisă de articolul lui Slavici, care se pronunţă pentru „deprinderea cu graiul viu al poporului“. Recunoaşte că progresul ştiinţelor a impus introducerea în limbă a unor termeni tehnici, susţine însă că arhaismele sînt „forme sfinte“, iar neologismele pot intra în limbă numai „ca fire de bătătură“. Prozatorul declară că cine îşi iubeşte limba se foloseşte de puţine neologisme şi numai în cazurile în care ele nu pot fi evitate.

A. D. Xenopol deschide campania de presă împotriva neologismelor numai după publicarea articolului lui Slavici, putînd invoca, astfel, autoritatea unui mare scriitor în materie de limbă. Istoricul extrage liste de neologisme din *Viaţa românească* şi *Vieaţa nouă* şi le prezintă ca o dovadă de înstrăinare de limba poporului (nr. 6, iunie, p. 283-286, nr. 9, septembrie, p. 419-420, nr. 10, octombrie, p. 476). Campania revistei ieşene împotriva neologismelor este caracterizată de Ovid Densusianu într-un articol, *Războiri zadarnice*, publicat în *Vieaţa nouă*, în 1 august 1906 (nr. 13, p. 281-284), „comedia literaro-lingvistică“.

Campania de presă a revistei ieşene împotriva neologismelor se înscria în linia unor acţiuni mai vechi în această direcţie în cultura română. Se cuvin amintite criticile lui Faca, Alecsandri, Caragiale şi ale altor scriitori, îndreptate împotriva neologismelor, ca şi orientarea spre limba poporului, reprezentată de Odobescu, Creangă şi Delavrancea — să nu-i amintim decît pe aceştia — care valorifică în operele lor limba poporului şi readuc în circulaţie chiar cuvinte ieşite din uz. Slavici se afiliază acestei orientări, însă problema neologismelor se rezolvă în alţi termeni. „Îmbogăţirea normală a limbii se face — scrie Sextil Puşcariu — prin valorizarea elementelor vechi, printr-o necurmată împrospătare a celulelor din organismul viu al limbii“ *(op. cit.*, p. 395).

Slavici tolerează neologismul numai în măsura în care este impus de factori exteriori şi nu-l priveşte ca un element necesar împrospătării permanente a organismului limbii.

SUFLETUL ROMÂNESC

A apărut în *Convorbiri literare*, XLII, nr. 3, martie 1908, p. 309-318. Se păstrează în manuscrisul *3345*, ff. 62-72 din colecţia Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România.

Consideraţiile lui Slavici în legătură cu limba şi cultura naţională sînt determinate de apariţia primei fascicole din lucrarea lui I. A. Candrea şi Ovid Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*, din care se mai tipăresc încă trei fascicole pînă în 1914. *Dicţionarul...* este consacrat elementelor latine din limba noastră şi merge pînă la litera *P*. Izbucnirea primului război împiedică tipărirea celorlalte fascicole. În această situaţie se găseşte şi *Dicţionarul limbii române* întocmit sub egida Academiei Române, din care apare un prim volum în 1914, ca să se reia tipărirea lui după primul război mondial şi să se continue şi astăzi.

Slavici vede „sufletul românesc“ în cultura şi limba vie a poporului. Se pronunţă împotriva neologismelor, cum face şi în articolul din *Arhiva*, publicat cu doi ani mai înainte (vezi *supra*). Exemplele pe care le invocă în demonstraţia sa le întîlnim şi în cartea *Poveţe pentru buna creştere a copiilor*, tipărită în 1897, precum şi în cursul de psihologie păstrat în manuscris (vezi *supra*, p. 868-869).

Condiţiile de viaţă imprimă popoarelor, susţine Slavici, trăsături specifice şi la cele care trăiesc în legătură strînsă cu natura se dezvoltă „simţămîntul familial“, oglindit şi în creaţia lor populară. Teza aceasta o dezvoltă Lucian Blaga în eseurile sale filozofice două decenii mai tîrziu. Slavici exemplifică legătura dintre om şi natură cu o naraţiune de A. de Lamartine, fără însă să-i dea titlul. Din rezumatul pe care îl face rezultă că este vorba de *Le tailleur de pierres de Saint-Point*, o povestire sătească *(récit villageois)*. Povestirea se remarcă prin dramatismul întîmplărilor istorisite și frumusețea descrierilor din natură..

Revista *Convorbiri literare* deschide acest număr cu piesa lui Al. G. Florescu, *Sanda*, din care publică primul act (p. 257-292). Prozatorul se va ocupa de ea mai tîrziu (vezi *supra*, p. 906-907).

Slavici atrage atenția asupra „valorii limbii noastre, de filozofie implicită a poporului român“ și este printre primii scriitori români care „meditează asupra problemelor de morfologia culturii“ (Ioan Slavici, *Romanele vieții, ed. cit.*, p. 309). Exegeții operei lui Blaga se referă la L Frobenius, O. Spengler și alți cercetători străini în acest domeniu, însă ignorează izvoarele interne, care anticipează multe din tezele poetului, dramaturgului și eseistului român.

ALEGEREA VORBELOR [„AM ZIS...“]

A apărut în *Lupta*, IV, nr 17, 28 ianuarie/10 februarie 1910, p. 2-3 *(Foița ziarului „Lupta“)*.

Slavici se pronunță împotriva neologismelor pe linia considerațiilor sale din articolul *Cum se scrie românește*, publicat în *Arhiva* în 1906 (vezi *supra*, p. 940). Susține că utilizarea neologismelor are ca urmare degradarea „muzicii limbii“. Admite introducerea lor în limbă numai cînd sînt absolut necesare și pe cît cu putință dublate de „vorbe vechi“. Mai concesiv se arată față de provincialisme pentru motivul că pot servi la caracterizarea oamenilor și locurilor. Același lucru se poate însă spune și despre neologisme.

Exemplul din opera lui Odobescu îl întîlnim și în *Așezarea vorbelor în românește* (vezi *supra*, p. 938), comunicarea ținută la Academia Română în 1905.

AȘEZAREA VORBELOR [„LIMBA NOASTRĂ ARE...“]

A apărut în *Lupta*, IV, nr. 21, 5/18 februarie 1910, p. 2-3 *(Foița ziarului „Lupta“)*.

Slavici pune în discuție probleme de sintaxă, pe linia comunicării sale la Academia Română din 1905 (vezi *supra*, p. 937-940). Mai importantă este teza potrivit căreia scriitorul se poate abate de la normele sintaxei. „Poate, ce-i drept, scrietorul să facă fel de fel de inversiuni — arată Slavici — și să ieie complementul de la locul lui, ca să-l arunce mai ici, mai colo, fie chiar și la începutul frazei, dar nu după bunul său plac, ci cu rost bine hotărit, fie ca să lumineze ori să rotunjească fraza, fie ca să scape de o cacofonie, fie mai ales ca să scoată la iveală anumite note.“

Această libertate, ce se recunoaște scriitorului, este ridicată de Arghezi la rangul de principiu estetic și stă la baza artei sale.

Articolul este reprodus de *Adevărul literar și artistic*, ca editorial, în 1 iunie 1930 (nr. 495, p. 1). Săptămînalul bucureștean informează cititorii, într-un articol, *Un manuscris inedit al lui Ion Slavici*, publicat în același număr (p. 8), asupra împrejurărilor în care a ajuns în posesia manuscrisului : *„Adevărul literar*, prin amabilitatea d-lui Leonard Paukerow — Cluj, a intrat în posesiunea unui manuscris inedit al scriitorului Ion Slavici.

Acest articol-foileton fusese destinat pentru ziarul *Lupta* din Budapesta, care acum 20 de ani a apărut în capitala Ungariei, ca organ oficial al Partidului Național Român, sub direcția regretatului părinte Vasile Lucaciu.

Ion Slavici era colaborator permanent al ziarului *Lupta* din Budapesta, și din București el trimitea aproape zilnic articole politice, nuvele, foiletoane, «Scrisori din București».

Manuscrisul publicat de noi în acest număr a fost trimis de Ion Slavici redacției *Lupta*, pe la finele lui decembrie 1910. Tocmai atunci izbucnise un conflict între redacția ziarului *Lupta* și editorul acestui ziar, tipograful Dimitrie Birăuțiu.

Articolul lui Slavici era dat deja la tipografie, și se culesese jumătate din el, cînd vine știrea încetării ziarului *Lupta*, în urma unei deciziuni a comitetului Partidului Național. În redacția ziarului *Lupta* din Budapesta lucrau atunci d-nii Lucian Bolcaș, părintele Vasile Duma (actualmente protopop la Petroșeni), regretatul Victor Russu, Gh. Jorga, Liviu Nasta și Leonard Paukerow. Acesta din urmă, în calitate de ajutor de secretar de redacție, a păstrat acest manuscris al lui Ion Slavici.“

Săptămînalul bucureștean publică ca inedit un text tipărit cu două decenii mai înainte și-l însoțește cu un articol cu erori de informație. De aici luăm însă cunoștință de componența redacției ziarului *Lupta* și de faptul că Slavici trimitea articole, proze și „corespondențe din București“.

MÎINE, CÎINE, PÎINE

A apărut în *Lupta*, IV, nr. 46, 12/25 martie 1910, p. 3-4.

Slavici consemnează fapte interesante de limbă și rețin atenția îndeosebi cele din comunitatea lingvistică a comunei natale. Prozatorul manifestă rezerve, cum face și cu alte prilejuri, față de neologisme și pledează pentru forme care sînt depășite de evoluția ulterioară a limbii române.

Aspecte sociale ale fenomenelor lingvistice din comuna natală, prezentate aici, sînt reluate de Slavici, mai tîrziu, în memorialistica sa.

„PĂSĂREASCA“ DE AZI

A apărut în *Adevărul literar și artistic*, III, nr. 70, 26 martie 1922, p. 2 ; nr. 71, 2 aprilie 1922, p. 1 ; nr. 72, 9 aprilie 1922, p. 7. Editorial în nr. 71.

Slavici participă la campania de presă, inaugurată de *Gîndirea*, împotriva folosirii incorecte a limbii române în publicațiile de după primul război mondial. „Că nu știm scri limba — arată I. D. Cucu în revista clujeană — e un fapt notoriu. Este destul să citești una singură din acele table colorate care îți arată rostul magazinelor, orice ziar și orice carte pentru a vedea, nu fără groază, în ce hal ne-a adus ignorarea gramaticei. *Rochi și confecțiuni*, la firme ; *casele se vinde*, sau *casele să vînd*, în gazete ; și ***hodină***, alături de *odihnă*, *ca crița*, *horbăcăind* talmeș-balmeș cu ***horbîcîind*** sau *orbecăind*, în literatură“ (nr. 18, 15 ianuarie 1922, p. 347). Unele exemple de aici sînt preluate și de Slavici în comentariile sale.

Discuția publică în problema limbii din presa noastră este continuată de *Universul*, cu un articol, *Limba română în ziarele politice*, publicat în 3 martie 1922, cu subtitlul *Observațiunile unui academician* și semnat : *Un academician* (nr. 48, p. 1). Cotidianul bucureștean îi face vinovați pentru modul în care se folosea limba română în presă pe ziariștii de „origine orientală“, pe care îi imitau și „ceilalți colegi ai lor“. *Universul* publică, în același număr (p. 6), și un articol a lui Iuliu Scriban (1878-?), *Alte stropșiri ale graiului*, în care se referă la articolul din *Gîndirea*, și dă exemple de folosire incorectă a limbii române din revistele *Cugetul românesc* și *Ideea europeană*, publicații care ocupau un loc important în mișcarea culturală românească a vremii.

Slavici ia atitudine împotriva afirmațiilor din *Universul*, potrivit cărora, vinovați pentru folosirea incorectă a limbii române erau ziariștii de „origine orientală“ și susține că această stare de lucruri se datora slabei pregătiri intelectuale și lipsei de răspundere în activitatea scriitoricească. Slavici își extrage exemplele, intenționat, din *Universul*, ziar redactat de „ziariști români“, spre a demonstra că se scria și aici rău românește. Exemplele se găsesc în articolele *Alegerile de la Senat*, *Aderă Austria la Mica Înțelegere ?*, *Neîncrederea străinătății*, *Acțiunea diplomatică a Marei și Micii Înțelegeri*, *Rezultatul alegerilor la Senat* (nr. 50, 5 martie, p. 1, 7), *Rezultatul alegerilor de Cameră* (nr. 53, 9 martie, p. 7), *Chestia Strîmtorilor și interesele României*, *Mozaicuri* (nr. 60, 17 martie, p. 1), *Atitudinea opoziției față de noul Parlament* (nr. 61, 18 martie, p. 5).

Exemplele sînt extrase din editoriale, articole semnate și nesemnate, precum și din note de politică internă și externă. Apelează și la *Sburătorul*, revista lui E. Lovinescu, să dea mai mare greutate demonstrației sale. Se oprește la un articol de E. Lovinescu, *Figurine. Radu Cosmin*, și la schița lui George Caïr, *Vedenia* (nr. 4, 8 octombrie 1921, p. 81-82, 90-96).

Informația lui Slavici nu este întotdeauna corectă și completă. Prozatorul trimite pentru unele exemple la dicționarele lui Frederic Damé, Lazăr Șăineanu, Aug. Treb. Laurian, I. C. Massim, Ștefan Pop și Sava Popovici-Barcianu. Lucrarea lui Ștefan Pop, *Dicționar ortografic al limbii române*, nu cuprinde cuvîntul *strung*, cu formele sale. *Dicționarul român-german*, întocmit de Sava Popovici-Barcianu și D. Popovici-Barcianu, înregistrează formele date de Slavici numai în edițiile mai vechi. În ediția din 1910 se menține forma *strug*, dar se face trimitere la *strung*, unde să dă și traducerea în germană.

Pasiunea cu care Slavici participă la aceste dezbateri publice trebuie pusă și în legătură cu campania de presă care tocmai se ducea pentru recuperarea manuscriselor sale sechestrate de Siguranța Statului în 1916. Între aceste manuscrise se afla și *Sintaxa*, partea a doua a gramaticii sale pierdută de atunci. „Și astăzi după cinci ani de la confiscarea nevinovatei gramatici — scrie I. D. Cucu în *Gîndirea* — a nevinovatului muncitor cultural, cu toate repetatele cereri făcute pentru restituirea manuscrisului, nimeni nu se îngrijește că în România civilizată și mărită nu se știe scrie românește, nimeni nu strigă că se lasă pierdută o muncă pentru care generații vor avea să ne blesteme.“

PĂSĂREASCA DE AZI

VORBE ARUNCATE UNA PESTE ALTA

A apărut în *Adevărul literar și artistic*, III, nr. 76, 7 mai 1922, p. 5.

Slavici continuă critica la adresa presei românești și-și extrage exemplele din *Universul*, pentru motivele cunoscute (vezi *supra*, p. 945), însă extinde constatările sale și la alte ziare bucureștene. Din *Universul* reține două articole de N. Iorga, *Se respinge cartea noastră* (nr. 57, 13 martie, p. 1) și *Giuseppe Mazzini și românii* (nr. 63, 20 martie, p. 1), unul de Iuliu Scriban, *Sărbătoarea iubirii*, pastorala mitropolitului, *Cuvîntul mitropolitului de Sf. Paști* și o poezie, *Paștele* (nr. 85, 16 aprilie, p. 1, 3, 7). Se alătură la acestea un articol nesemnat, *Mijloace practice pentru încurajarea construcțiilor* (nr. 63, 20 martie, p. 1), din care dă exemple și în articolul anterior și rubricile mărunte, *Ultima oră* (nr. 62, 19 martie, p. 7) și *Informațiuni* (nr. 85, 16 aprilie, p. 9).

Exemplele din *Adevărul* sînt luate din articolele semnate de Jules Gambon, fost ministru de Externe al Franței, *Diplomația în viitor* (nr. 11642, 19 martie, p. 1), Ionel Teodoreanu, *Paștele la noi și aiurea* și Barbu Lăzăreanu, *Alexandru Geanoglu-Lesviodax și legenda despre ouăle roșii de Paști* (nr. 11666, 16 aprilie, p. 1).

Din *Lupta* îi rețin atenția articolele *Descentralizarea comunală* și *Informațiuni* (nr. 75, 18 martie, p. 1, 3), iar din *Epoca*, editorialul *„Interesul suprem“* și *Interview cu d-nul Iunian* (nr. 1964, 18 martie, p. 1 , 4).

Critica lui Slavici vizează oameni politici, reprezentanți ai clerului, scriitori de seamă ai vremii (I. Teodoreanu, L. Rebreanu). Scrisul lui N. Iorga este caracterizat : „Vorbe aruncate una peste alta“. Caracterizarea este trecută și în fruntea articolului.

PĂSĂREASCA DE AZI

DECLINĂRI ARBITRARE

A apărut în *Adevărul literar și artistic*, III, nr. 82, 18 iunie 1922, p. 4.

Dezbaterea publică cu privire la „păsărească“ din presă ia amploare după articolele lui Slavici și la ea participă Doctorul Ygrec, *O asistență... gramaticală „neorientaților“*, Iuliu Scriban, *Slujirea graiului românesc*, Septimiu Popa, *„Paștile“*. *Păsăreasca de azi* (*Adevărul literar și artistic*, III, nr. 75, 30 aprilie 1922, p. 5 ; nr. 78, 21 mai 1922, p. 2 ; nr. 80, 4 iunie 1922, p. 5).

Slavici întreprinde de astă dată un studiu comparativ între limba română din presă și regulile stabilite de Ovid Densusianu și I. A. Candrea în manualul lor, *Curs de limba română*, tipărit în 1919 (vezi *infra*, p. 948). Exemplele sînt luate din mai multe articole din *Universul* : *Mijloace practice pentru încurajarea construcțiilor* nr. 63, 20 martie, p. 1) *Știri din străinătate* (nr. 67, 25 martie, p. 7), *Chestiunea hîrtiei de tipar*, *Literatura politică*, *Serul d-rului Puțureanu* (nr. 69, 27 martie, p. 1) ; *Adevărul* : *Un ceas de îndoială*, editorial de Const. Bacalbașa (nr. 11644, 22 martie, p. 1), *Alegeri care vor fi casate* (nr. 11650, 29 martie, p. 3) ; *Adevărul literar și artistic* : *Pace vouă*, editorial de Septimiu Popa (nr. 73, 16 aprilie, p. 1) și *Viața românească*, *Un roman indian*, cronica literară de Octav Botez (nr. 1, ianuarie, p. 117-121).

O bogată exemplificare este luată din cărțile lui I. Brătescu-Voinești, *În slujba păcii*, L. Rebreanu, *Ion* și I. C. Vissarion, *Privighetoarea neagră*. Să mai precizăm, în sfîrșit, că exemplul luat din manualul lui Ovid Densusianu și I. A. Candrea (p. 9) face parte dintr-un fragment, *Spre Tanger*, din proza lui V. Alecsandri.

Exemplele sînt extrase din presa pe care Slavici o folosește și în articolele precedente, fără să depășească luna aprilie. Este posibil ca articolul să fie scris la Panciu, unde prozatorul petrecea lunile de vară, pe baza unui material documentar adunat mai înainte.

UN MANUAL DE GRAMATICĂ

A apărut în *Adevărul literar și artistic*, III, nr. 108, 17 decembrie 1922, p. 1. Editorial.

Manualul de gramatică pe marginea căruia Slavici face observațiile sale este *Curs de limba română. Bucăți de lectură și gramatică*, întocmit de Ovid Densusianu și I. A. Candrea și tipărit în ediția a II-a în 1919. Manualul este destinat elevilor din clasa a III-a din școlile secundare și poartă pe copertă mențiunea : „Aprobat de Ministerul Instrucțiunei Publice“.

Slavici susține, cum face și cu alt prilej (vezi *supra*, p. 947), că manualul se numără printre cele mai bune de acest fel, întocmite la noi. Demonstrează că nu era totuși lipsit de greșeli și enumeră cîteva din ele. Insistă însă mai mult asupra consecințelor care decurgeau de aici în plan național. Generații de școlari învățau după acest manual gramatica românească.

Observațiile critice pe marginea manualului sînt respinse de *Vieața nouă* într-un articol, *Româneasca d-lui Slavici*, nesemnat, căruia i se face loc în rubrica *Mișcarea intelectuală*. „D. Slavici publică o coloană și jumătate de critică — scrie revista lui Ovid Densusianu — a unui manual de limba română a d-lor Densusianu și Candrea, căruia îi recunoaște totuși că e «cel mai bine cumpenit» din cele aprobate de minister. Toată critica d-lui Slavici pleacă de la vreo două însemnări făcute la o singură frază pe care d. Slavici se vede că a citit-o în grabă, cu toate că învinuiește pe alții că scriu în goană“ (nr. 10-11, 1 decembrie 1922—1 ianuarie 1923, p. 195). Revista caută să justifice corectitudinea textului din gramatică, iar unde nu o poate face, invocă greșelile de tipar și se plînge și de faptul că tipografiile nu țineau seama de corecturi. „Dacă d. Slavici găsește asemenea «greșeli» la d-nii Densusianu și Candrea — arată *Vieața nouă* — ne întrebăm ce vor fi zis cititorii străbătînd articolul d-sale, pentru că d. Slavici judecînd pe alții scrie totuși : «să-și dea seamă despre următoarele fapte» (românește se zice : îmi dau seama de) ; «mult m-aș mira dacă ar fi între aceste vreunul pe care nu-l cunosc» (corect ar fi trebuit să scrie d. Slavici (acestea... să nu-l cunosc) — și pe lîngă acestea să înșiră și cîte un *noaue, ear, acela-și* care se vede că d-lui Slavici i se par foarte corecte, or nicidecum din muzeul ortografiei noastre“ (p. 195-196).

Obiecțiile lui Slavici, ca și răspunsul *Vieții noi*, nu sînt concludente pentru judecarea ținutei științifice a manualului. Nu pot fi însă trecute cu vederea aprecierile revistei lui Ovid Densusianu cu privire la ortografia slaviciană.

UN CURS DE LIMBA ROMÂNĂ

A apărut în *Adevărul literar și artistic*, IV, nr. 117, 18 februarie 1923, p. 3.

Slavici justifică greșelile din manualul lui Ovid Densusianu și I. A. Candrea, *Curs de limba română*, tipărit în 1919 (vezi *supra*, p 947), prin epoca de prefaceri prin care trecea țara.

Profesor de română mulți ani, Slavici susține, după încheierea carierei sale didactice, că studiul limbii române s-a introdus în școală să servească de „gimnastică intelectuală“. Se desprinde de aici că prozatorul judeca studiul limbii române în general și al gramaticii în special nu atît prin latura instructivă, cît mai ales prin cea formativă.

LAPSUS CALAMI [„M-AM FĂCUT VINOVAT...“]

A apărut în *Adevărul literar și artistic*, IV, nr. 122, 25 martie 1923, p. 3.

Slavici nu împărtășește opiniile *Vieții noi* cu privire la observațiile sale pe marginea manualului lui Ovid Densusianu și I. A. Candrea de gramatica limbii române (vezi *supra*, p. 948). Întreprinde o analiză amănunțită a acurateței textului prin care demonstrează că manualul cuprindea numeroase greșeli, pe care nu le semnalase în comentariile precedente. Lista autorilor de manuale școlare este completată cu numele lui Mihail Dragomirescu (1868-1942) și Gheorghe Adamescu (1869-1942), care întocmesc în colaborare *Manual de limba română*, separat pentru fiecare clasă din învățămîntul secundar, tipărite în numeroase ediții. Ștefan Pop (1876-1937) este autorul unui *Dicționar ortografic al limbii române*, tipărit în 1909 și retipărit între 1932 și 1937 în alte trei ediții. I. Suchianu tipărește manualul său, *Gramatica limbii române* în 1895.

Observațiile lui Slavici nu sînt întotdeauna în consens cu dezvoltarea limbii române. Mai importantă în această privință este distincția ce o face între *cuvînt* și *vorbă*, care nu este reținută de tratatele de mai tîrziu de gramatică.

CUM SE SCRIE ROMÂNEȘTE

„LUI“ ȘI „SĂU“. „VORBĂ ȘI CUVÎNT“. VORBE INVARIABILE ; „SPUI“. „SĂ STEE“. „SIMȚEȘTI“. „STÎNGI“ ; MĂRUNȚIȘURI. AȘEZAREA VORBELOR ; O GRAMATICĂ ; ACADEMIA ROMÂNĂ și GRAMATICA ; DECLINAREA ; CONJUGAREA. MODURILE IMPERSONALE ; MODURILE PERSONALE ALE VERBULUI ; ÎNCHEIERE.

A apărut în *Adevărul literar și artistic*, V, nr. 164, 27 ianuarie 1924, p. 1-2 ; nr. 165, 3 februarie 1924, p. 5 ; nr. 166, 10 februarie 1924, p. 3 ; nr. 172, 23 martie 1924, p. 2 ; nr. 173, 30 martie 1924, p. 5 ; nr. 176, 20 aprilie 1924, p. 1-2 ; nr. 182, 1 iunie 1924, p. 5 ; nr. 185, 22 iunie 1924, p. 2. Editorial, în nr. 176.

Slavici întocmește inițial un studiu de proporții mai reduse, *Poșta redacțiunii*, care se păstrează în manuscris (vezi *infra*, p. 952). Introduce un punct în plus, al cincilea, cu cele 12 subpuncte și o sistematizare în expunere, marcată prin subcapitole. Exemplele din presă sînt extrase dintr-un număr restrîns de publicații. Din *Gîndirea* reține exemple din două articole, unul de Nichifor Crainic, *Parsifal*, și altul de Pamfil Șeicaru, *Maurice Barrés* (nr. 8-10, 20 ianuarie 1924, p. 181, 222-224) și se face o trimitere la un ziar neindentificat. În atenția sa stă un volum de proză de Ion Dragoslav, *Novele și povestiri* (București, 1923) și un altul de I. C. Vissarion, *Nevestele lui Moș Dorogan* (București, 1916).

Studiul nu mai este orientat spre presă, cum se desprinde de aici, ci spre manualele de gramatică. Sînt amintiți autorii de gramatici cu care ne-am mai întîlnit în comentariile noastre și se aduce în discuție și manualul lui Alexandru Philippide, *Gramatica elementară a limbii române*, tipărit la Iași în 1897. Studiul comparativ al acestui manual cu cel al lui Ovid Densusianu și I. A. Candrea, din 1919, îl arată pe Slavici un cunoscător desăvîrșit al lucrărilor de gramatică din vremea sa.

Studiul reprezintă în contextul preocupărilor lui Slavici pentru problemele de limbă o reluare a gramaticii sale din 1914, fără sistematizarea riguroasă de acolo, însă cu o exemplificare mai bogată. Aici apare mai evidentă decît în articolele precedente și preocuparea lui Slavici de a da altora „învățături" de limbă românească. Și chiar academicienilor, autori de tratate de gramatică.

„REALITATEA" ROMÂNEASCĂ

A apărut în *Gîndirea*, IV, nr. 10, 1 martie 1925, p. 304-305.

Slavici este numit profesor de filozofie la Liceul „Matei Basarab" de către T. Maiorescu, în 16 octombrie 1875, cu obligația să predea onorific și cursuri de română. Se prezintă la post în 12 noiembrie 1875 și ține lecții de filozofie la clasele a VI-a și a VIII-a și română la cl. I pînă în 16 aprilie 1876. Maiorescu dispune să se predea logica în clasa a VI-a și psihologia în clasa a VII-a și Slavici întocmește programul de învățămînt pentru aceste materii (*Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, p. 190-191). După înlăturarea din fruntea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Maiorescu își caracterizează colaboratorii apropiați. „I. Slavici — notează criticul în jurnalul său în 11/23 septembrie 1876 —

excepțional de silitor și vioi. Profesor de filozofie, jurnalist, subprefect ?" (*Însemnări zilnice*, I, p. 262). Maiorescu se gîndea să-i încredințeze una din aceste funcții în eventualitatea revenirii în fruntea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. Mai tîrziu adaugă la această însemnare și „Revizor școlar ?".

Analiza noțiunii *realitate* este făcută de Slavici în spiritul considerațiilor sale din articolul *Sufletul românesc*, publicat în *Convorbiri literare* în 1908 (vezi *supra*, p. 941). Problema aceasta stă în atenția sa și în cartea *Povețe pentru buna creștere a copiilor* și în cursul de psihologie din manuscrisele sale.

Distincția pe care o face Slavici între noțiunile *realitate* și *aievea* sub raportul înțelesului relevă un cunoscător al graiului viu al poporului nostru. Deși observațiile sale sînt juste sub raport teoretic, dezvoltarea limbii ia alt curs și impune neologismul *realitate* iar ahaismul *aievea* se întîlnește destul de rar în graiul viu și în operele scriitorilor noștri.

Slavici își asumă rolul de îndrumător al noilor generații în discuțiile despre limbă. Prozatorul nu ține însă seama, cum am mai arătat, de faptul că limba își are legile ei și că ea ignorează adesea normele stabilite de filologi.

NOTIȚĂ ÎNTÎRZIATĂ

A apărut în *Rampa*, VIII, nr. 2275, 31 mai 1925, p. 1. Editorial.

Slavici încheie cu acest articol participarea sa la dezbaterea publică, inițiată în 1922, în legătură cu problemele de limbă. Invocă noi exemple în sprijinul opiniilor sale și conchide că românii „nu și-au pierdut simțămîntul de limbă".

Prozatorul aduce în această dezbatere contribuția mai importantă și demonstrează, pe baza unui material bogat extras din presă, din manualele de gramatică și din operele unor scriitori, că vina principală pentru degradarea limbii române se explica prin slaba pregătire intelectuală și lipsa de răspundere față de cuvîntul scris. Odobescu, Maiorescu, Eminescu, Creangă, Coșbuc, arată el, „cîntăreau de trei ori vorba înainte de a o pune pe hîrtie". Combate ideea că limba română nu ar fi pe deplin formată și susține, cum face și la începutul activității sale scriitoricești, că, în materie de limbă, suprema autoritate este poporul.

Studiul consacrat de Slavici problemelor de limbă și articolele sale din *Adevărul literar și artistic*, precum și cele rămase în manuscrise, sînt o pledoarie în favoarea unei limbi românești arhaic-populare cum se vede și din propunerile sale restrictive privind introducerea neologismelor în scrisul nostru. Concepția aceasta se răsfrînge și în proza sa, în care tratează probleme moderne, într-o limbă arhaică și arhaizantă. „Viitorul va dovedi — scrie Ovid Densusianu în recenzia la romanul *Mara*, din 1907 — cît rău își face autorul stăruind în familiaritatea expresiilor și în disprețul stilului" (*Vieața nouă*, nr. 24, 15 ianuarie 1907, p. 554). Aici stă și explicația că cercetătorii mai noi ai operei lui Slavici descopăr dincolo de limba scrierilor sale idei estetice înaintate și un prozator modern.

Slavici participă la dezbaterea publică din 1922-1925 în problemele de limbă, cu o pasiune și o argumentație bogată, ce amintesc de polemicile reprezentanților Școlii ardelene.

Cu articolul de față se încheie și activitatea scriitoricească a lui Slavici. Cîteva luni mai tîrziu, în 17 august 1925, se stinge din viață la Crucea-de-Jos, lîngă Panciu.

DIN MANUSCRISE

LIMBA NOAUĂ

Se păstrează în manuscrisul *5993*, ff. 68-69, din colecția Bibliotecii Republicii Socialiste România. Este scris îngrijit și paginat 1-2.

Slavici pornește de la un articol, *Limba nouă*, semnat Miron Costin, și publicat în *Săgetătorul*, în 22 octombrie 1921 (nr. 4, p. 2). Se încadrează în dezbaterea publică privitoare la limba română (vezi *supra*, p. 944-951).

POȘTA REDACȚIUNII

Se păstrează în manuscrisul *5993*, ff. 70-79 din colecția Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România. Este scris îngrijit și paginat 1-10.

Reprezintă prima versiune a studiului *Cum se scrie românește* (vezi *supra*, p. 949).

IV. BIOGRAFII. PORTRETE. NECROLOGURI

ANDREI BARON DE ȘAGUNA A RĂPĂOSAT...

A apărut în *Gura satului*, XIII, nr. 25, 19 iunie/1 iulie 1873, p. 95-96. Editorial. Nesemnat.

Slavici intră în redacția revistei *Gura satului* în aprilie 1873, în speranța că va face din ea o publicație interesantă. Mircea B. Stănescu (1841-1888), directorul revistei, punea mare preț pe colaborarea prozatorului la susținerea publicației sale. „Cu începutul actualului triluniu — se arată într-o *Înștiințare oficioasă*, care ține loc de editorial — am angajat la ziarul nostru pe d-l Ioan Slavici, jurist absolut de Viena, ca colaborator intern regulariu. Numele d-sale este deja cunoscut la mare parte a publicului român din scrierile sale, în special din cele apărute în *Convorbiri literare* din Iași" (nr. 15, 10/22 aprilie 1873, p. 57). De la acest număr i se trece și numele în caseta redacțională: „Ioan Slavici-Borlescu, colaborator intern regulatoriu."

Era de așteptat în aceste condiții ca Mircea B. Stănescu să-i încredințeze lui Slavici sarcina să evoce personalitatea lui Andrei Șaguna. Articolul ocupă cele două pagini ale acestui număr special și se cuvine reținut faptul că revista renunță la materialele satirice și umoristice, precum și la caricaturi. De numele lui Șaguna se leagă înființarea Institutului teologic-pedagogic din Sibiu, care pregătește mii de învățători pentru școlile poporale, a Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român și a *Telegrafului român* (1853), cel mai vechi ziar românesc cu o apariție neîntreruptă pînă azi.

Partea mai importantă a articolului lui Slavici o constituie paralela între Alexandru Ioan Cuza și Andrei Șaguna și interpretarea ce-o dă activității lor pe tărîmul luptei naționale.

Prozatorul se numără printre admiratorii lui Șaguna, cum era și Eminescu, și-i evocă personalitatea și alte articole, de mai tîrziu (vezi *infra*, p. 958).

Ioan Slavici rămîne în redacția revistei arădane pînă în iulie 1873. Din corespondența sa cu I. Negruzzi aflăm că relațiile dintre el și Mircea B. Stănescu nu erau dintre cele mai bune. „Credeam că voi putea să fac ceva din această foaie, îi scrie lui I. Negruzzi în 10 aprilie 1873. Dar editorul Stănescu n-are bani, n-are cunoștinți literare, n-are gust — are numai ambițiunea de-a trece drept literat" (I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 207). *Gura satului* anunță la *Toaca redacțiunii*, în 8 iulie 1873, că „d-nul Ioan Slavici-Borlescu" nu mai poate fi „colaboratorul intern" însă rămîne „colaborator extraneu" (nr. 26, 26 iunie/8 iulie 1873, p. 100). Din acest număr nu-i mai apare numele în caseta redacțională.

ÎNMORMÎNTAREA GENERALULUI NICOLAE GOLESCU

A apărut în *Timpul*, II, nr. 282, 15 decembrie 1877, p. 3. Nesemnat.

Există în activitatea generalului Nicolae Golescu (1810-1878) cîteva momente mai importante, la care se referă și Slavici în evocarea sa. N. Golescu se remarcă în timpul Revoluției din 1848, cînd ocupă funcția de prefect al poliției capitalei și face parte din locotenența domnească. N. Golescu este pe de altă parte un susținător al lui Alexandru Ioan Cuza, care îl numește ministru de Interne și de Război. În ultima parte a vieții se alătură lui I. C. Brătianu și C. A. Rosetti și face politică liberală.

I. Slavici vorbește și de unele greșeli ale sale. Are în vedere, desigur, participarea sa la răsturnarea lui Alexandru Ioan Cuza.

Guvernul liberal caută să facă din înmormîntarea lui N. Golescu o manifestație politică. Prozatorul deplînge faptul că nu s-a înțeles ca înmormîntarea să fie „plină de demnitate", cum merită oamenii care aduc servicii țării și poporului lor.

NICOLAE SCURTESCU

A apărut în *Timpul*, IV, nr. 77, 10 aprilie 1879, p. 2. Nesemnat *(Foiletonul „Timpului")*.

Slavici pornește de la necrologul *Nicolae Scurtescu*, publicat în *Românul*, în 3-4 aprilie 1879, p. 304, la cîteva zile de la moartea poetului (31 martie). Extrage din necrolog fragmentul în care N. Scurtescu este prezentat tendențios, ca o victimă a Partidului Conservator. Deși făcea parte din Partidul Liberal, N. Scurtescu ia atitudine împotriva politicii sale culturale. Bonifaciu Florescu publică în *Românul* o dare de seamă, *Critica literară*, în 30-31 ianuarie 1876, în care îndreaptă un atac violent împotriva „Junimei" și a *Convorbirilor literare*, revista ieșeană (p. 90-91). Cronicarul oficiosului Partidului Liberal îl trece și pe N. Scurtescu între scriitorii antijunimiști, care scriau versuri originale și frumoase. N. Scurtescu adresează o scrisoare deschisă *Românului*, în care protestează împotriva încadrării sale între scriitorii antijunimiști. „D. Bonifaciu Florescu a publicat după îndemnul d-voastră — scrie N. Scurtescu — un articol în care m-am văzut înregistrat într-o clasificare de poeți. Aș fi mulțumit mai mult d-lui critic dacă m-ar fi omis.

Răposații Sihleanu, Nicoleanu, Depărățeanu au fost sau nu poeți ? Criticul nu spune aceasta. Ce temei pot să pun pe sufragiul acelui ce nesocotește titlul de poet lui Șerbănescu, lui Grandea, lui Eminescu și altora ?

Onor. d. Florescu ar căta să știe acestea :

1. E foarte greu a da diploma de *celebritate* contemporanilor.
2. Vanitatea aleargă mai mult după elogii, după cum goliciunea produce mai mult zgomot.
3. O critică judicioasă e mai de stimat decît o critică de camaraderie sau de predilecțiune.

Atîtea aveam de zis, și aceasta neavînd să fiu indiferent cînd văd că laudele curg nemăsurate prin foiletoane" *(Românul*, 6 februarie 1876, p. 106-107).

Protestul lui N. Scurtescu împotriva încadrării sale între scriitorii antijunimiști apare cu atît mai semnificativ, cu cît el se produce în ajunul înlăturării lui T. Maiorescu din fruntea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice și a campaniei lui B. P. Hasdeu împotriva „Junimii" și a *Convorbirilor literare*, persiflate de acesta în cunoscuta farsă, *La noi*, publicată în *Revista contimporană* și reprodusă în presa antijunimistă. Asupra acestor probleme insistă și Perpessicius în comentariile la *Scrisoarea II*, unde reproduce și întîmpinarea lui N. Scurtescu și insistă asupra răspunsului lui B. Florescu și a noilor atacuri ce le îndreaptă împotriva scriitorilor junimiști (M. Eminescu, *Opere*, II, București, Fundația pentru literatură și artă, 1943, p. 239-246).

Se explică, în lumina documentelor, de ce Slavici îl numește pe N. Scurtescu „amicul nostru literar" și-i recunoaște marele merit de-a fi lucrat, alături de scriitorii junimiști, pe „un teritoriu mai rodnic“ decît cel al activității puse în slujba unui partid politic. Personalitatea artistică a lui N. Scurtescu este caracterizată pe linia studiului consacrat de I. Slavici teatrului său în *Timpul*, în 1877 (vezi *supra*, p. 47-89). Prozatorul trece în fruntea articolului, ca *motto*, fapt de asemenea semnificativ, versuri din volumul *Poezii*, pe care îl recenzează în *Timpul* în 1 martie 1877 (vezi *supra*, p. 15-20).

Editorii mai noi ai operei lui Eminescu atribuie acest articol poetului și-l includ în culegerile sale de scrieri (*Articole și traduceri*. I. Ediție critică de Aurelia Rusu. Introducere de Aurel Martin, București, Editura Minerva, 1974, p. 172-174), deși noi l-am inclus în bibliografia prozatorului (*Ioan Slavici. 1848-1925*, București, Editura enciclopedică română, 1973, p. 97). Atribuirea noastră nu este infirmată și nu se aduce nici un argument în sprijinul paternității eminesciene. Nu încape însă discuție că articolul aparține lui Slavici și nu lui Eminescu, colegul său de redacție la *Timpul*, cotidianul bucureștean. Să notăm că alături de legătura strînsă dintre acest articol și cele consacrate de Slavici operei lui N. Scurtescu, ne întîmpină și aici „limba împiedecată, greoaie și didactică, cu construcții și expresii nefirești“, cum caracterizează G. Călinescu limba prozatorului (*Istoria literaturii române*, p. 454) și cu repetiri de cuvinte, cum observa T. Vianu (*Arta prozatorilor români*, [București], Editura contemporană, 1941, p. 122-123), în cuprinsul acelorași unități sintactice, care duc la monotonie. Să dăm și un exemplu. „În sine chemarea de institutor e *mistuitoare* trupește și sufletește ! Cu atît mai *mistuitoare* trebuie să fie pentru un om cu dispoziții poetice, care se simte menit a *săvîrși* o lucrare mai grea, pe care numai puțini o pot *săvîrși*.“ Din aproape fiecare frază se pot extrage și expresii tipic slaviciene. Iată cîteva : „inspirația unui cap totdeauna clar“, „a abuza de talentele“, „cu viuă mulțumire“, „o adîncă înduioșare“.

Studiul comparativ al textelor lui Slavici și Eminescu arată că articolul aparține prozatorului și nu-și are locul în edițiile din scrierile poetului nostru național.

ÎNMORMÎNTAREA LUI I. C. BRĂTIANU

A apărut în *Tribuna*, VIII, nr. 110, 15/27 mai 1891, p. 438 Corespondență datată : *București, 10 mai 1891.*

Moartea lui I. C. Brătianu (1821-1891), participant la Revoluția din 1848, președinte ale Partidului Național-Liberal, ministru în mai multe rînduri și prim-ministru, este comentată pe larg atît de presa românească, cît și în cea străină. Slavici participă la ceremonia de la Florica, împreună cu Diamandi Manole (1833-1899), unul din întemeietorii *Tribunei* sibiene, însă nu întocmește o dare de seamă, cum ne-am aștepta. Prozatorul preferă să vorbească de festivitățile de la 10 mai și să facă elogiul dragostei de viață. Aduce laude de circumstanță regelui Carol I și reginei Elisabeta și insistă asupra dramei părinților la pierderea unicului lor fiu.

Slavici trimite pentru întocmirea dării de seamă privitoare la ceremonia de la Florica la presa vremii. Cuvîntările rostite la înmormîntare, o parte din articole și alte materiale din presă s-au publicat și în volum (*La moartea lui Ion C. Brătianu. Articole din presă, telegrame, scrisori*, București, Cartea românească, 1941). Sabina Cantacuzino a întocmit o biografie a lui I. C. Brătianu (*Din viața familiei I. C. Brătianu, 1821-1891*, I-II, București, „Universul“, 1933, 1937), cu informații utile pentru cunoașterea vieții și activității omului politic român.

LUNA MAI

A apărut în *Vatra*, nr. 9, 1894, p. 257-260.

Slavici caută să definească personalitatea lui C. A. Rosetti, I. C. Brătianu și Avram Iancu prin trăsăturile dominante ale activității lor politice. C. A. Rosetti și-a adus contribuția mai importantă în planul politicii interne, I. C. Brătianu a celei externe, iar Avram Iancu pe tărîmul luptei naționale. Acesta este și motivul pentru care insistă mai mult asupra personalității lui Avram Iancu și asupra felului cum se reflectă ea în conștiința poporului.

Articolul etnografului maghiar László Réthy (1851-1914), se publică în *Vasárnapi Ujság* în 25 iunie 1880.

Prozatorul evocă personalitatea lui Avram Iancu și în memorialistica sa.

DR. JAN URBAN JARNÍK. 1848-1908

A apărut în *Luceafărul*, VII, nr. 14, 15 iulie 1908, p. 342-343. Semnat : I. S.

Slavici evocă personalitatea lui Jan Urban Jarník (1848-1923), cu prilejul împlinirii a șase decenii de viață, și insistă asupra filo-românismului învățatului ceh. Jarník manifestă interes pentru limba română și cultura poporului român încă din anii studiilor universitare și-și susține doctoratul cu o teză cu subiect românesc, *Importanța limbii române pentru studiul limbilor romanice* (Viena, 1879). Antologia sa *Doine și strigături din Ardeal* (București, 1885), întocmită în colaborare cu Andrei Bârseanu, este una din cele mai importante culegeri din lirica noastră populară. Merite deosebite are și în întocmirea glosarului care însoțește antologia.

Corespondența schimbată de Slavici cu Jarník arată că se stabilesc legături strînse între ei în anii 1884-1887, cînd prozatorul îi publică în foiletonul *Tribunei* traducerea narațiunii *Bunica* de Božena Němcova și o tipărește apoi și în Biblioteca poporală a *Tribunei* (I. E. Torouțiu, *op. cit.*, III, p. 141-167).

Slavici înșiră lucrările lui Jarník care prezintă interes pentru cercetătorul român. Romanistul ceh este și autorul unei scrieri memorialistice, *Drumul pe care am mers*, publicată în *Convorbiri literare* în 1909. Slavici împrumută de aici titlul pentru primul capitol, *Drumul în care am umblat*, din lucrarea sa memorialistică, *Lumea prin care am trecut*, scrisă în ultimii ani ai vieții și tipărită postum.

MITROPOLITUL ANDREI ȘAGUNA

A apărut în *Minerva*, I, nr. 10, 22 decembrie 1908, p. 1. Nesemnat.

Slavici evocă personalitatea lui Andrei Șaguna cu prilejul împlinirii unui secol de la nașterea sa. Sînt schițate aici principalele direcții în activitatea lui Șaguna, prezentate de Slavici pe larg în recenzia sa, *„Arhiepiscopul și mitropolitul Andrei baron de Șaguna“ de Nicolae Popea*, publicată în *Convorbiri literare* în 1880 și reprodusă în *Timpul* și în *Telegraful român.*

În caracterizarea lui Andrei Șaguna, Slavici se întîlnește cu Eminescu, care scrie în *Curierul de Iași*, în 6 februarie 1877 că posteritatea vedea în mitropolitul de la Sibiu un „politic de la creștet pîn-în tălpi.“

DOI MORȚI

A apărut în *Minerva*, I, nr. 42, 27 ianuarie 1909, p. 1. Editorial. Nesemnat.

Slavici evocă personalitatea lui Petre S. Aurelian (1833-1909), agronom, economist și om politic, și a lui Iosif Gheorghian (1829-1909), mitropolitul primat al României, amîndoi încetați din viață în 24 ianuarie, ziua Unirii Principatelor Române. Slavici se referă la acest eveniment istoric cînd vorbește de „marea zi de sărbătoare“.

Petre S. Aurelian s-a făcut cunoscut prin lucrări științifice care pot fi consultate și astăzi cu folos. Sînt de amintit: *Catechismul economiei politice.* Cu adăugiri de știința bătrînului Richard după Benjamin Franklin (București, 1869, ed. a II-a, 1874), *Țara noastră.* Schițe economice asupra României (București, 1875, ed. a II-a, 1880), *Bucovina.* Descriere economică (București, 1876), *Elemente de economie politică* (București, 1889), *Politica noastră vamală* (București, 1890).

Iosif Gheorghian se remarcă prin traducerea unor lucrări de istorie bisericească. Tudor Arghezi îi evocă personalitatea, în mai multe rînduri, în pagini memorabile.

GRIGORE TOCILESCU

A apărut în *Tribuna*, XIII nr. 206, 24 septembrie/7 octombrie 1909, p. 1-2. Editorial datat: *București, septembrie 1909.* Nesemnat.

Slavici evocă personalitatea lui Grigore Tocilescu (1850-1909) din perspectiva activității sale științifice și vede în elevul lui B. P. Hasdeu unul din cei mai învățați intelectuali români. Prozatorul candidează la Academia Română pentru un loc de membru titular în Secțiunea literară, însă nu întrunește numărul necesar de voturi (vezi *supra*, p. 937) Deși este preferat Gr. Tocilescu, Slavici îi păstrează în continuare cele mai bune sentimente. Aceasta și pentru faptul că Gr. Tocilescu manifesta multă înțelegere față de situația românilor din provinciile aflate atunci sub stăpîniri străine. Prozatorul reproduce un fragment din cuvîntarea lui Gr. Tocilescu, rostită în Senat în 12 decembrie 1894 (*Timpul*, nr. 273, 13/25 decembrie 1894, p. 3; nr. 274, 14/26 decembrie, p. 3) spre a ilustra poziția sa față de românii din Imperiul Austro-Ungar.

Grigore Tocilescu participă și la serbarea de la Putna din august 1871, ca membru în delegația studenților din București și corespondent al ziarului *Telegraphul*, din capitala țării. „Unul dintre dînșii, Grigore Tocilescu — scrie Slavici despre membrii delegației bucureștene — nu ne-a fost de mare ajutor. Prea erau multe la Putna inscripțiunile și antichitățile, pentru ca tînărul arheolog să poată avea destulă inimă și pentru steaguri și lampioane" *(Opere IX. Memorialistică, Varia,* p. 67). Dar tot Grigore Tocilescu atrage atenția participanților la serbare că abia peste o sută de ani se va spune ce valoare aveau steagurile și lampioanele de la mormîntul lui Ștefan cel Mare (p. 68).

CANONICUL BUNEA

CEL DIN URMĂ CONTINUATOR AL TRADIȚIEI DE LA BLAJ A DISPĂRUT

A apărut în *Minerva*, I, nr. 337, 20 noiembrie 1909, p. 1. Editorial. Nesemnat.

Slavici insistă în caracterizarea lui Augustin Bunea (1857-1909) asupra activității sale politice. Canonicul de la Blaj este însă și autorul unor lucrări fundamentale privitoare la viața politică și culturală a românilor transilvăneni. Sînt de amintit *Din istoria românilor. Episcopul Inocențiu Micu Klein (1728-1751)* (Blaj, 1900), *Episcopii Petru Paul Aaron și Dionisiu Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 pînă la 1764* (Blaj, 1902), *Vechile episcopii românești a Vadului, Geoagiului, Silvașului și Bălgradului (Blaj* 1902), *Ierarhia românilor din Ardeal și Ungaria* (Blaj, 1904), *Încercare de istoria românilor pînă la 1382* (București, 1912), *Istoria regimentelor grănicerești* (București, 1941).

Din activitatea lui Augustin Bunea se desprinde că el reprezintă tradiția de la Blaj atît prin cercetarea științifică, cît și prin activitatea sa pe tărîmul luptei naționale.

EUGENIU CARADA

A apărut în *Lupta*, IV, nr. 29, 17 februarie/2 martie 1910, p. 2-3. Se reproduce în *Poporul român*, X, nr. 8, 21 februarie/6 martie 1910, p. 1-2 ; *Luceafărul*, IX, nr. 7, 1 aprilie 1910, p. 169-170 ;*Ramuri*, V, nr. 6-7, 15 martie/1 aprilie 1910, p. 158-161.

Slavici face una din cele mai frumoase caracterizări ale lui Eugeniu Carada (1836-1910), personalitate marcantă a vieții noastre politice, director al Băncii Naționale și organizator al finanțelor României. Puțină lume știe însă că omul cifrelor de mai tîrziu și-a început activitatea publică ca autor dramatic. Amintim cîteva din „cantonetele" sale : *Ultima oră a unui oștean român din timpul lui Mihai.* Episod național (București, 1855), *Munteanul, Pandurul cerșitor* (București, 1857), *Milcovul* (1858). În colaborare cu actorul C. Dimitriadi scrie drama în cinci acte *Frații de munte* (București, 1856). Postum i se publică *Cimpoiul dracului* și *Urîta satului* (1936). Piesele sale se reprezintă pe scena teatrelor noastre (Constantin Răutu, *Eugeniu Carada. Omul și opera (1836-1910)*, Craiova, Editura Ramuri, 1940, p. 103-120) și sînt criticate sever de Eminescu în articolul *Repertoriul nostru teatral* publicat în *Familia* în 1870. Dealtfel Carada însuși își reneagă activitatea sa literară.

Eugeniu Carada desfășoară și o susținută activitate publicistică în calitate de redactor la *Românul*, ziarul bucureștean. Articolele sale se caracterizează prin demonstrarea severă a tezelor puse în discuție și prin buna informare. Eminescu, redactor la *Timpul*, are în Eugeniu Carada cel mai redutabil adversar. Caietele cu note privind problemele economice și financiare sînt însemnări de lucru care stau la baza răspunsurilor sale la articolele lui Eugeniu Carada din *Românul*, ziarul liberal.

Slavici nu vorbește și de activitatea ziaristică a lui Eugeniu Carada, deși cunoștea articolele lui Eminescu din *Timpul*, îndreptate împotriva sa. Prozatorul nu dorea să reamintească faptul că poetul fusese, adesea, nedrept cu unul din cei mai competenți ziariști ai vremii sale.

LUEGER ȘI ROMÂNII

A apărut în *Minerva*, II, nr. 434, 1 martie 1910, p. 1. Editorial. Nesemnat.

Slavici nu cunoștea drumul urmat de *Memorandul* românilor transilvăneni prezentat Curții din Viena în mai 1892 și susține că împăratul Franz Joseph nu a putut „să primească deputațiunea română, cum ar fi dorit, după toate formele constituționale". Documentele arată că Franz Joseph aprobă raportul guvernului maghiar prin care dispune ca delegația română să nu fie primită în audiență. Împăratul nu respectă formele constituționale, la care se referă Slavici, iar *Memorandul* este trimis guvernului de la Budapesta, care intentează semnatarilor proces de presă *(Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, p. 383-384).

Delegația română este primită de Karl Lueger (1844-1910), atunci primar al Vienei, care dă în cinstea ei o recepție în marea sală a Primăriei, ca răspuns la atitudinea ostilă a cercurilor guvernamentale austriece și maghiare față de revendicările popoarelor din Imperiul Austro-Ungar.

Umanitarismul papei Leon al XIII-lea (1810-1903) sau „socialismul creştin“, cum îi spune Slavici, se înscria pe linia învăţăturilor religioase. Umanitarismul lui Karl Lueger se întemeia pe o concepţie politică potrivit căreia recunoştea fiecărui popor dreptul la o viaţă liberă, fără constrîngeri sociale, politice sau de altă natură.

Biografii lui Karl Lueger prezintă activitatea sa în fruntea Primăriei din Viena, ca una din cele mai importante în realizări din întreaga istorie a acestei instituţii. Slavici cunoştea, desigur, unele din aceste monografii, ca cea a lui Franz Stauracz, *Dr. Karl Lueger, Zehn Jahre Bürgermeister*, tipărită la Viena şi Leipzig în 1907.

ZIUA LUI LUEGER

A apărut în *Minerva*, II, nr. 441, 8 martie 1910, p. 1. Editorial. Nesemnat.

Slavici tipăreşte acest număr al ziarului său în chenar negru şi dă un titlu general, *Doliul neamului românesc*, articolelor închinate lui Karl Lueger. Tot în pagina întîi face loc şi unei fotografii care îl înfăţişează pe Karl Lueger pe catafalc. Să mai notăm că ziarul reproduce şi relatări de la ceremonia înmormîntării primarului Vienei.

CARADA ŞI LUEGER

A apărut în *Luceafărul*, IX, nr. 7, 1 aprilie 1910, p. 174.

Revista sibiană consacră acest număr lui Eugeniu Carada şi publică mai multe studii închinate vieţii şi activităţii sale. Se reproduc două scrisori ale lui Carada către Anastase Panu, privitoare la răsturnarea lui Alexandru Ioan Cuza şi canţoneta *Pandurul cerşitor*, una din scrierile sale din tinereţe (vezi ***supra***, p. 960).

Slavici insistă asupra condiţiilor social-politice în care activează Eugeniu Carada şi Karl Lueger şi ajunge la concluzii care vin în contrazicere cu unul din articolele sale anterioare (vezi *supra*, p. 790-792). Primarul Vienei a avut şi el de înfruntat adversităţi în activitatea sa, asemeni economistului român.

Luceafărul reproduce în acest număr şi articolul lui Slavici, ***Eugeniu Carada***, publicat în ***Lupta*** din 2 martie 1910 (vezi ***supra***, p. 960). Prozatorul aduce, în felul acesta, contribuţia mai importantă în realizarea acestui număr omagial.

UN CENTENAR

A apărut în *Minerva*, V, nr. 1475, 24 ianuarie 1913, p. 1. Editorial. Nesemnat.

Slavici caracterizează opera lui Grigore Alexandrescu în consens cu istoria noastră literară. Poeziile sale prezintă neajunsuri, iar în proză nu se ridică la nivelul lui N. Bălcescu, contemporanul său. Satirele şi fabulele sale sînt, după opinia lui Slavici, „adevărate perle ale literaturii noastre“.

Laudele la adresa instituţiilor de învăţămînt din Elveţia nu trebuie să surprindă. Fiul mai mare al lui Slavici, Tit Liviu, învaţă într-un pensionat de aici şi prozatorul însuşi întreprinde călătorii de studii în ţările apusene să se informeze asupra organizării învăţămîntului. Şcolile aveau caracter profesional, fiind patronate de biserică. Acesta este motivul pentru care i se recunosc merite în promovarea învăţămîntului. Progresele realizate de Elveţia, ca şi cele ale Germaniei, se explică şi prin poziţia geografică, care favoriza întreţinerea de legături cu cele mai avansate ţări sub raportul civilizaţiei şi culturii.

Grigore Alexandrescu se numără printre personalităţile culturii române pomenite mai rar în articolele lui Slavici şi chiar în memorialistica sa. Aici numele fabulistului este menţionat o singură dată şi atunci indirect, într-o pledoarie a unui avocat în procesul ziariştilor din 1919 (*Opere IX. Memorialistica*, p. 446). Articolul de faţă este cel mai important text de referinţă pentru cunoaşterea opiniilor lui Slavici despre Grigore Alexandrescu poet, după el, mai reprezentativ decît Eminescu într-un sector al activităţii sale literare.

GHEORGHE GR. CANTACUZINO
PATRIOTUL, ROMÂNUL, OMUL.

A apărut în *Minerva*, V, nr. 1545, 4 aprilie 1913, p. 1 ; nr. 1548, 7 aprilie 1913, p. 1 ; nr. 1550, 9 aprilie 1913, p. 1.

Cotidianul condus de Slavici consacră ceremoniei înmormîntării lui Gheorghe Grigore Cantacuzino (1837-1913) numărul din 27 martie 1913 în care se publică și cuvîntările lui T. Maiorescu, I. Lahovary, D. Grecianu și ale altor oameni politici. Gheorghe Gr. Cantacuzino joacă un rol important în viața politică a României de la începutul secolului nostru. Este șef al Partidului Conservator (1899-1907), ministru și prim-ministru (1899-1900, 1904-1907), președinte al Senatului. Se remarcă prin discursurile ținute în Adunarea deputaților și la întrunirile Partidului Conservator. Multe dintre ele se publică și în broșuri, iar Barbu Ștefănescu Delavrancea prefațează una din ele *(Cinci discursuri politice 1907-1908*, București, 1908).

Slavici vede în Gheorghe Grigore Cantacuzino întruchiparea virtuților boierimii din vremea lui Ștefan cel Mare și Mircea cel Bătrîn, glorificată și de Eminescu pentru patriotismul său. Prozatorul nu se ocupă totuși de activitatea politică a fruntașului conservator și amintește numai de subvenția acordată de statul nostru școlilor românești din Brașov. Atenția lui Slavici se îndreaptă spre viața sa de familie și însușirile personale, pe care le recomandă ca model de urmat de noile generații.

Gheorghe Grigore Cantacuzino și-a cucerit prestigiul de care s-a bucurat prin însușirile personale, prin relațiile de familie, foarte întinse și prin averea sa imensă. Contemporanii îl poreceau *Nababul* și cu acest nume îl întîlnim și în publicistica unor scriitori români.

DIMITRIE A. STURDZA [I]

A apărut în *Ziua*, I, nr. 65, 10 octombrie 1915, p. 1. Editorial. Nesemnat.

Dimitrie A. Sturdza (1833-1914) este fără îndoială una din personalitățile marcante ale vieții politice și culturale din țara noastră. Președinte al Partidului Național-Liberal (1892-1908), prim-ministru în mai multe rînduri, D. A. Sturdza ocupă și funcția de secretar și apoi de președinte al Academiei Române și desfășoară o activitate științifică remarcabilă în domeniul istoriei.

Slavici lucrează sub îndrumarea sa în Comisia documentelor istorice încă din 1874 și mai tîrziu și la Academia Română, cînd conduce Institutul „Ioan Ottetelișanu“ (1894-1908), susținut de înaltul for de cultură.

Prozatorul evocă memoria lui D. A. Sturdza cu multă înțelegere, deși relațiile dintre ei nu au fost întotdeauna cele mai bune *(Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, p. 421-426).

DIMITRIE A. STURDZA [II]

A apărut în *Ziua*, I, nr. 67, 12 octombrie 1915, p. 1. Editorial. Nesemnat.

Slavici evocă personalitatea lui Dimirie A. Sturdza ca om politic și activitatea desfășurată în fruntea unor instituții economice și culturale. Memoriile întocmite de D. A. Sturdza și publicate în broșuri arată o uimitoare varietate de preocupări, de la reforma monetară, organizarea învățămîntului și exploatarea petrolului, pînă la situația financiară a României, navigația pe Dunăre și problema națională.

Merită să fie relevată și activitatea sa științifică, cunoscută din memorii academice și lucrări din domeniul istoriei și numismaticii.

D. A. Sturdza patronează și editarea *Documentelor Hurmuzaki* tipărite, inițial, sub supravegherea lui Slavici, care lucrează o vreme chiar în clădirea Creditului funciar. Prozatorul insistă asupra acestei probleme în memorialistica sa. Atît D. A. Sturdza, cît și Slavici, se simțeau mîndri că și-au adus contribuția la tipărirea unei opere monumentale a istoriografiei noastre naționale.

V. ANEXĂ (INTERVIURI)

[SCURTĂ AUTOBIOGRAFIE]

A apărut în *Luceafărul*, IV, nr. 15-16, 15 august 1905, p. 297. Se reproduce în *Adevărul literar și artistic*, VI, nr. 247, 30 august 1925, sub titlul *Preferințe*.

Este un răspuns în cadrul anchetei *Nuveliști români în viața din Regat*, organizată de revista *Luceafărul*, la inițiativa lui Sextil Pușcariu. Cele opt întrebări sînt trimise la mai mulți scriitori, ca să răspundă numai : N. Gane, I. Negruzzi, I. Slavici, Duiliu Zamfirescu, Al. Brătescu-Voinești, I. Gorun, Constanța Hodoș, Vasile Pop, I. A. Bassarabescu, I. Ciocîrlan, I. Adam și M. Sadoveanu. Ancheta urmărea să se obțină informații care să servească mai tîrziu istoricilor literari.

Din răspunsul lui Slavici sînt de reținut informațiile cu privire la preferințele sale literare și artistice și sfatul ce-l dă redacției *Luceafărului* să facă din revistă o publicație, asemeni *Vetrei*, scoasă, cum știm, de Slavici, Caragiale și Coșbuc în 1894-1896.

D. IOAN SLAVICI VORBEȘTE *RAMPEI*

MIȘCAREA NOASTRĂ LITERARĂ. LITERATURA DRAMATICĂ. REALISMUL ÎN LITERATURĂ. O NOUĂ LUCRARE.

A apărut în *Rampa*, VIII, nr. 2102, 27 octombrie 1924, p. 1. Semnat : I. M.

Interviu luat de revistă în ajunul apariției volumului *Amintiri* (București, Editura Cultura națională, 1924), în care Slavici reunește articole despre Eminescu, Creangă, Caragiale, Coșbuc și Maiorescu, publicate de-a lungul anilor.

Slavici face aprecieri în legătură cu scrisul lui Panait Istrati și precizează că *Amintirile* se deschid cu o *Prefață*, pe care o considera importantă pentru clarificarea multor probleme. Aici prozatorul respinge opiniile lui Panait Istrati potrivit cărora Eminescu nu i-a înțeles pe „propovăduitorii ideii de dezrobire internațională“, contemporanii săi *(Între neam și unitate, Adevărul literar și artistic*, nr. 198, 21 septembrie 1924, p. 3). Deși respinge opiniile lui Panait Istrati privind personalitatea lui Eminescu, Slavici îl prețuiește pe autorul *Chirei Chiralina* pentru arta povestirii.

Merită să rețină atenția și comparația cu romanul *Ion*, cu atît mai mult cu cît Slavici se referă la Rebreanu în interviuri, însă nu-l pomenește în memorialistica sa.

DE VORBĂ CU D. I. SLAVICI

FIREA LUI EMINESCU. EMINESCU LA „JUNIMEA“ EMINESCU ȘI REGINA ELISABETA. UN OM GREU DE ÎNȚELES : CARAGIALE... CREANGĂ, CHIBZUITUL. O ȘCOALĂ DE SUPERFICIALITATE. OMUL IMPOSIBIL. ARTĂ ȘI POLITICĂ.

A apărut în *Mișcarea literară*, II, nr. 12, 31 ianuarie 1925, p. 1-2.

Interviul este reprodus de F. Aderca în cartea sa, *Mărturia unei generații* (București, S. Ciornei, 1929, p. 305-313) împreună cu cele două desene de Marcel Iancu, devenite clasice.

Slavici evocă în acest interviu cu F. Aderca întîmplări istorisite și în memorialistica sa, iar în caracterizarea lui Eminescu, Caragiale și Creangă se reiau pînă și unele expresii. Dar considerațiile privind activitatea lui Spiru Haret la Ministerul Instrucțiunii Publice și a lui N. Iorga la Liga culturală completează informația despre contemporanii săi.

CONVORBIRE CU DOMNUL IOAN SLAVICI

TEATRUL, CEL MAI IMPORTANT FACTOR DE CULTURĂ. EPOCA DE NEOROMANTISM ? ! TÎNĂRA GENERAȚIE SCRIITORICEASCĂ. ORTODOXISMUL O PIEDICĂ ÎN EVOLUȚIA NOASTRĂ CULTURALĂ ? SUPERFICIALITATEA PUBLICULUI NOSTRU. ÎNAPOI LA TRADIȚIE : CLASICISMUL ! REÎNNOIREA ROMANULUI — PANAIT ISTRATI.

A apărut în *Rampa*, VIII, nr. 2237, 10 aprilie 1925, p. 1.

Interviul lui Ioan Massoff face parte din inițiativele revistei *Rampa* prin care urmărea să readucă în actualitate prezența unor scriitori din generațiile vechi. Slavici este invitat să-și spună părerea asupra situației din mișcarea noastră culturală și literară îndată după desăvîrșirea unității statului național român. Prozatorul remarcă existența unor curente și tendințe contradictorii și deplînge scăderea interesului pentru literatură în rîndul noilor generații. Din această perspectivă definește clasicismul, întruchipare a „tot ce e general omenesc“ și „tradiție a întregii omeniri“, manifestă scepticism față de utilitatea discuțiilor ce se purtau în presă cu privire la neoromantism și respinge literatura în care se prezentau cu precădere aspectele întunecate ale vieții.

Preferințele lui Slavici pentru teatrul lui A. de Herz se explică prin alți factori decît valoarea reală a pieselor sale. Acesta este unul din apărătorii prozatorului într-o vreme cînd era ostracizat pentru orientarea sa politică în anii neutralității și în primul război mondial. Nici piesa lui Victor Eftimiu nu se înscrie printre marile realizări ale dramaturgiei noastre interbelice. Slavici aprecia, de la nivelul pregătirii sale intelectuale, făcută la Universitatea din Viena, că lui Panait Istrati îi lipsea „cultura vastă“. Aceeași observație o face și în legătură cu Liviu Rebreanu, a cărui activitate o cunoștea dinainte de primul război mondial. Slavici îi recunoaște totuși lui Panait Istrati „mult talent și mult simțămînt de artă“.

INDICI

I. INDICE DE NUME[1]

A

Adam, Ioan : *893*, *904*, *966*.
Adamescu, Gheorghe : 397-399, 681, 707, *905*, *906*, *949*.
Aderca, F. : *967*.
Agârbiceanu, Ion : *886*, *904*, *920*.
Albini, Septimiu : *929*.
Albini, Tit Liviu : 536-538, *929*.
Alecsandri, Vasile : 27, 49, 109, 122, 136, 138, 145, 167, 169-172, 178, 179, 183, 184, 191, 230-233, 262, 278, 279, 284, 285, 330, 332-335, 387, 390, 405-407, 412, 423, 431, 446, 448, 449, 498, 512, 573, 648, 649, 709, 737, 774, 775, 804, 818, 820, 821, *844*, *850*, *854*, *855*, *861-863*, *870*, *871*, *881*, *890*, *909*, *940*, *947*.
Alexandrescu, Grigore : 797, 798, 804, *850*, *963*.
Alexandrescu, P. S. : 22.
Alexandru cel Bun : 442.
Alexandru Macedon : 240, 355, 461, 500.
Alexi, Artemiu Publiu : 295-297, *884*.
Alexici, Gheorghe (Alexi György) : 479, 481, *922*, *923*.
Allen, Grant : *859*.
Aman, Th. : *856*.
Amuliu : 63-70, 74, 75.
Anghel, D. : *897*.
Anna de Austria : 12, 13.
Arany, Jânos : 265, 266.
Arbore, Zamfir C. : *904*.
Arghezi, T. : *890*, *901*, *943*, *959*.
Arghirescu, G. : *897*.
Arion : 821.
Aristia, Constantin : 130.

---

[1] Indicii cuprind numele și denumirile din textul lui Slavici și din note și comentarii. Sînt înregistrate în forma consacrată, iar cele care apar în alte forme le trecem în paranteză și facem, cînd este nevoie, trimiteri. Cifrele culese cursiv trimit la comentarii și note.

Aron, Petru Pavel : *960.*
Arsenie, F. M. : 187.
Asachi, Gh. : 130, 430, *850.*
Assaky (Asachi), George : 484, *922.*
Assan, Maria (de Say) : 45, *841.*
Aurelian, Petru S. : 779, 780, *856*, *881*, *958*, *959.*

B

Babeș, Victor : 481-489, 492-496, *922.*
Babeș, Vincențiu : 482, 487, 492, *923.*
Bacalbașa, Const. : *947.*
Bacaloglu, Emanoil : *856*, *911.*
Bacovia, G. : *890*, *901.*
Bagavu, Andrei C. : 275, *879.*
Baican, I. : 185.
Bain, Alexander : 102.
Bajza, J. : 265.
Baldwin, Stanley (conte): 689.
Balmuș, N. : 364.
Balș, A. : *871.*
Banu, C. : *897.*
Barbu, Ion : *890.*
Barițiu, G. : 261, 268, 464, 470, 487, 492, 493, *871*, *896*, *920*, *921*, *933.*
Barițiu, Ieronim G. : *871.*
Baronzi, G. : 178, 450.
Barrès, Maurice : *950.*
Bart, Jean : *899.*
Basarabi (familie domnitoare): 717, 745.
Bassarabescu, I. A. : *966.*
Baudelaire, Charles : *837*, *857.*
Bazin, Antoine-Pierre-Louis : 241, 413, *874*, *907.*
Bădilă, Ioana : *871*, *873.*
Bălan, T. : *914*, *931.*
Bălăceanu, I. : 32.
Bălcescu, Nicolae : 132, 280, 405, 431, 498, 797, *857*, *881.*
Băncilă, P. : 189, 192,
Bărnuțiu, Simion : 268, 450, 464, 766, *919.*
Bârsan, Zaharia : *893.*
Bârseanu, Andrei : 775, 776.
Bârseanul, Ioan : *893.*
Bârsescu, Agatha : 480, *922.*
Bechnitz, Ioan : 512, 515, 517, 520, 522, *845*, *846*, *910*, *928.*
Beethoven, Ludwig van : 273, 816, *878.*
Beldiman, A : 600, 605, 606, 617.
Bendorff, Otto : 783.
Beneș, Edward : 645.
Bengescu-Dabija, Gheorghe : *871.*
Bergner, Rudolf : 275, *879*, *880.*
Bianu, Ioan : 271, 432, 434, 537, 601, *882*, *910*, *911.*
Bibicescu, I. : 538.
Birăuțiu, Dimitrie : *943.*
Bîrlea, Ovidiu : *864*, *865.*
Blaga, Lucian : *844*, *884*, *887*, *890*, *920*, *941*, *942.*
Blarenberg, N : *918.*
Boerescu, Vasile : 99.
Boeriu, I. V. : *856.*
Bogdan III (Bogdan cel Chior): 355, 356, 442.
Bogdan-Duică, G. : 521, *878*, *885*, *928.*
Bojincă, Damaschin : 777, 778.
Bolcaș, Lucian : *943.*
Bolintineanu, Dimitrie : 332, 431, 446, 498, 600, 608, 751, 752, *850*, *863.*
Bologa, Iacob : *873.*
Bologa, V. : 257, *876.*
Bonacieau, Constanța : 12, 13.
Borgewsky (conte) : 372, 373.
Borlea (familie) : 321, *889*, *932.*
Botez, Corneliu : *899.*
Botez, Octav : *947.*
Bourbon (familie domnitoare): 717.
Brahms, Johannes : 236, 273, *872*, *878.*
Braun : *875.*
Brătescu-Voinești, I. Al. : 658, 665, 690, 816, *947*, *966.*
Brătianu (Brăteanu) I. C. : 370, 387, 447, 462, 520, 635, 761, 764, 765, 788, 816, *899*, *918*, *954*, *956*, *957.*
Brâncoveanu, Constantin : 617, *882.*
Brândză, Dimitrie : *863.*
Brehm, Alfred Edmund : 386, *903.*
Brentano, F. *866.*
Brote, Ana : 235, 236, 257, *876.*
Brote, Aurel : 256, 257, 515, 522, *871*, *873*, *876*, *928.*
Brote, Eugen : 109, 256, 274, 515, 522, 537, 783, *850*, *876*, *913*, *917*, *928.*
Brote, Minerva : 256, 274, *873*, *876.*
Brutus, Marcus Iunius : 217, 340, 385, 869.
Buckingham, George Villiers : 12, 13.
Bucuța, Emanoil : *888.*
Budai Deleanu (pseudonim) : 739.
Buddha : 302, *874*, *885.*
Bugnariu, Teofil : *894.*
Bumbac, Vasile : 512, 540, *930*, *931.*
Bunea, Augustin : 785, 786, *960.*
Burada, Teodor T. : 189, 194, *836*, *838*, *852.*
Burlă, Vasile : 99.
Butculescu, N. : 699.

C

Cair, George : *945.*
Caliga, G. : 362, *895.*
Calmuschi, C. : *899.*
Candiano-Popescu, Al. : 49, *843.*
Candrea, I. A. : 656, 668, 670, 672, 675, 677, 679, 681, 682, 708, 719, 723, *941*, *947-949.*
Canova, Antonio : 264.
Canta, Ioan : 617.
Cantacuzino, Gheorghe Grigore : 800, 802-809, *963*, *964.*
Cantacuzino, Sabina : *957.*
Cantemir (familie) : 502.
Cantemir, D. : 447, 585, 596, 602, 606, 617.
Carada, Eugen : 538, 787-789, 795, 796, *960-962.*
Caragiale, Costache : 34, 130.
Caragiale, I. L. : 160, 378, 405-412, 423, 437, 685, 775, 817, 818, 820-823, *836*, *840*, *860*, *861*, *901*, *904*, *906*, *907*, *909*, *910*, *912*, *913*, *936*, *940*, *966*, *967.*
Caragiani : 512.

Cardaș, Gh. : *834, 933.*
Carmen Sylva : 274, 332, *841.*
Carol I : 260, 262, 762, 764, 812, 820, 824, *957.*
Carol V : 356.
Carp, Constantin : *903.*
Carp, P. P. : 232, *856, 871.*
Cassius, Caius Longinus : 99.
Catargiu, Lascăr : 370, 387, *840.*
Călin, Liviu : *861.*
Călinescu, G. : *835, 840, 844, 882, 894, 906, 913, 956.*
Cândea, Virgli : *856.*
Cellini, Benvenuto : 263, 344, 391.
Cetățianu (pseudonim) : 853.
Cezar (Caius Iulius Caesar) : 355, 392, 500.
Chein-lung : 261.
Chendi, Ilarie : 321, *895, 904.*
Chibici-Revneanu Al. 371, 402, *897-898.*
Chițimia, I. C. : *836.*
Ciocîrlan, I : *904, 966.*
Cioculescu, Șerban : *861.*
Ciora, P. : *871.*
Ciorogariu, Roman : 376, 512, *901.*
Cipariu, Timotei: 261, 268, 448, 464, 865, 497, 598, 602-604, 637, 704, 707, 774, 785, *865, 877, 919, 932.*
Circa, Iremie : 600, 637, 707, 709.
Cirus II cel Mare : 500.
Ciura, Al. : 886.
Ciurcu : 776.
Cîmpeanu, Petre M. : 637, 709.
Cîmpineanu, Ion : 130.
Cîmpineanu, Ion C. : 777.
Cloșca (Ioan Oargă) : 767, *934.*
Comșa ,Dimitrie : 109, 110, 391, 515, 522, *850, 871, 904, 928.*
Confucius : *870, 874, 894.*
Constantinescu, Barbu : *863.*
Constantinescu, D. : *897.*
Corbea, Teodor : 282, *882.*
Coresi : 381, 573, 595, 601, 602, 617.
Cormon, Eugène : *853.*
Cosma, Anton : *858.*
Cosma, Maria : 237, *873.*
Cosma, Octavian Lazăr : *841.*
Cosma, Partenie : 489, *873.*
Cosma, Viorel : *852.*
Cosmin, Radu : 646, *945.*
Costache, Veniamin : 430.
Costin, Miron : 585, 595, 597, 603, 617.
Costin, Nicolae : 603, 617.
Coșbuc, G. : 330, 332-335, 338, 353, 378, 389, 390, 392, 393, 431, 437, 606, 639, 640, 642, 652, 685, 817, 818, 819, *871, 877, 880, 887, 890, 894, 897, 901, 904, 912, 913, 951, 966.*
Crainic, Nichifor : *950.*
Creangă, Ion : 185, 187, 378, 390, 411, 552, 588, 616, 631, 640, 819, 820, *901, 910, 941, 951, 966, 967.*
Crețeanu, G. : 232, 871.
Crețu, I. : *918.*
Cristea, Eleutera : *837.*
Cristea, Nicolae : 513, 515, 516, *915, 916, 928.*
Cristea (Waldau), O.: 276, 277, *880.*
Crișan (Marcu Giurgiu) : 767, *934.*
Crișan, Ioan : 251, 257, 515, *875, 876, 928.*
Crișan, Maria : 251, 253, 255, 256, *875.*
Cronwell : 37.
Csokonai Vitéz, Mihály : 265.
Cuciuc : 45, *841.*
Cucu, I. D. : *944, 945.*
Cugler-Poni, Matilda : *850.*
Cunțan, Dimitrie : *871.*
Cuza, Alexandru Ioan : 751, 752, *953, 954, 962.*

D

Damé, Fr. : 113, 649, *851, 954.*
Dan, Pamfil : *914.*
Dante, Alighieri : 269, 445, 450.
Darwin, Charles Robert : 302, *885.*
Daudet, Alphonse : 319.
Davila, Al. : *909.*
Dănescu, Ana : 165.
Debussy, Claude Achille : 828.
Delavrancea, Barbu : 354, 356, 417, 652, 736, 801, 817, 818, *894, 912, 941, 964.*
Demetriescu, Anghel : *871.*
Dennerey, Adolphe Philippe : *853.*
Densusianu, Ovid : 656, 668, 670, 672, 675, 677, 679, 681, 682, 705, 708, 710-719, 721-725, 727, 728, *939-941, 947-949, 952.*
Densușianu, Aron : 283-285, *882.*
Depărățeanu, Al. 797, 995.
Despot-vodă (Ioan Iacob Eraclid) : 49, 50, 77, 78, 80-82, 86, *841.*
Dima, Gheorghe : 235, 236, 250, 252-254, 256, 272, 273, *872, 875, 876, 879.*
Dima, Maria : 257, *876.*
Dimitriadi, Constantin (Costache) : 113, *851, 961.*
Dissescu, Constantin G. : 821.
Dobrogeanu-Gherea, C. : *858, 904.*
Doda, Traian : *880.*
Domșa, Ioan : *894.*
Don Juan de Austria (v. Ioan de Austria).
Donatello : 263.
Dosoftei : 281, 283, 596-599, *882, 938.*
Dosoftei Herescul (Herăscu) : 502.
Dragomirescu, M. : 681, 707, *904, 949.*
Dragoslav, Ion : 684, 686, *950.*
Dragoș (voievod român) : 442.
Drobisch, Moritz Wilhelm : 102, 103.
Dudos, Sofia : 46, *841.*
Dulfu, Petre : *863.*
Duma, Vasile : *943.*
Dumas, Al. : 12, 829, *836.*
Dumba, Nicolae : 783.
Dumbravă : 81.
Dumitrescu, M : *897.*
Dumitrescu, Procopie : 538.
Dusoiu, Ioan : 516.

E

Eftimiu, Victor : 818, 827, 829, *908, 909, 968.*
Eliot, T. S. : *859.*
Elisabeta : 762, 763, 820-822,

957, 967. (v. *și Carmen Sylva.)*
Eminescu, M. : 85, 100, 106, 107, 270, 277, 284, 285, 298, 330, 333-335, 338, 345, 359, 366, 367, 369, 370, 371, 378, 385, 393, 397-404, 428, 431, 498, 508, 512, 526, 527, 573, 610, 639, 640, 642, 652, 665, 685, 775, 797, 804, 817, 821, 822, *833, 835-837, 840, 841, 845, 846-851, 853, 854, 856, 857, 859, 861-863, 871, 874, 878. 882 885, 890, 893, 896-898, 901, 902, 905, 906, 910, 914, 917, 918, 928, 931, 933, 935, 936, 951, 954-956, 961, 963, 966, 967.*
Engel, Johann Christian : 447.
Eötvös, Loránd : 265, 266.
Epureanu, Emanoil (Manolache) Costache : 387.
Esarcu, Constantin : 232, *856, 871.*

F

Fabian-Bob, Vasile : 450.
Faca, C. : *940.*
Fattori, Tomaso : 116.
Fălcoianu, Ștefan : *937.*
Felton, John : 13.
Filimon (ofițer) : 699.
Filip II : 356.
Firdusi : 333, 341.
Flaubert, Gustave : *829.*
Flechtenmacher, Alexandru : 34.
Flechtenmacher, Maria : 34, 138.
Florea ,Mihai : *851.*
Florescu, Al. G. : 405, 407-410, *906, 907, 942.*
Florescu, Anetta : 121, *845, 854.*
Florescu, Bonifaciu : 138, 139, *858, 955.*
Franchetti, Benedetto : 115-117, *852.*
Franklin, Benjamin : *959.*
Franz Ferdinand : 376, *901.*
Franz Joseph : 268, *921, 961.*
Fratreș, Nicanor : *873.*
Freytag, Gustav : *842.*
Frobenius, Leo : *942.*
Fu-hi : 244.
Fulger, C. : *900.*
Fulvia : 55, 76.
Fundescu, I. C. : 16, 18, 187.
Furtwängler, Adolf : 783.
Fustino, Angelo : *900.*

G

Gade, N. W. : *872.*
Galaction, Gala : 685, *909.*
Gall, Iosf : 565.
Gambon, Jules : *946.*
Gane, Nicolae : 232, 550-552, 554, 555, 816, *871, 932, 933, 966.*
Gaspar Grațiani : *909.*
Gaster, M. : 194.
Gavriil (mitropolit) : *906.*
Gârbea, Zoe : 338.
Gârleanu, Emil : *927.*
Geanoglu-Lesviodax, Alexandru : *946.*
Georgian, Const. : 774.
Gheorghe, Ștefan : 280, *882.*
Gheorghian, Iosif : 779, 780, *958, 959.*
Ghica, Grigore III : 321.
Ghica, Ion : 232, 278, 279, 387, *840, 851, 862, 871, 881.*
Ghica, Pantazi : 32, 33, 42, 43, *840.*
Gianetti, Adela : 119.
Gibbon, Edward : 269.
Gîtză, Letiția : *836.*
Goethe, Johann Wolfgang : 39, 171, 227, 269, 445, 450, *855.*
Goga, Octavian : 330, 332, 333, 338, 358-360, 389, 825, *886, 893, 895, 904, 920.*
Gogol, N : 92, *845.*
Goldiș, I. : 514.
Goldman, Lucien : *859.*
Golescu, Alexandru : 777.
Golescu, Nicolae : 755, 777, *954.*
Gorun, Ion : *908, 966.*
Grabovski, Atanasie : 777.
Gracchus, Tiberius Sempronius : 802.
Grama, Alexandru : *885.*
Grandea, Grigore H. : 275, *837, 879, 955.*
Grădișteanu, Petre : *845.*
Greceanu, D. : 800, *964.*
Greceanu, Radu : 585.
Grigoroviță, Vasile : 512.
Grimm, Wilhelm : 386.

H

Habsburg (familie domnitoare) : 717, 778.
Hagiescu, Nicole : 34, 91, 92, 113, 169, 426, *844, 851.*
Hanslick, Eduard : 45, *841.*
Haret, Spiru : 695, 817, 824, 829, *967.*
Hasdeu, B. P. : 99, 180, 232, 260, 498, 597, 603, 604, 704, 837, *846, 856, 864, 865, 871, 911, 939, 955, 959.*
Hasenclever, Walter : 828.
Haydn, Joseph : *878.*
Heine, Heinrich : 138, 139, *859.*
Heldenberg, Adela : *878.*
Heldenberg, V. de : 273, 274, *878.*
Heliade-Rădulescu, Ion : 430, 446, 498, 751, 752.
Herbart, Johann Friedrich : *866, 870.*
Herz, A. de : 405, 410, 818, 826, *906-908, 968.*
Hesiod : 328.
Heyse, Paul von : 386, 816, *903.*
Hieronymi, Károly 504, *925.*
Hiller, Ferdinand : 44, 45, *841.*
Hințescu, I. C. : 49, 177.
Hodoș, Constanța : *893, 966.*
Hodoș, E. : *904.*
Hodoș, Iosif : 261.
Holban, Mihail G. : *889.*
Hölder, Alfred : 783.
Homer : 16, 171, *837.*
Horațiu (Quintus Horatius Flaccus) : 171, 227, 231 232, 171, 450.
Horea (Vasile Ursu Nicola) : 536, 765, 767, *934.*

Hosanu (Hozanu), Ioan : 512.
Hossu, Vasile : 503, *925*, *926*.
Huber, Hans : 273, *878*.
Hugo, Victor : 39.
Humboldt, Alexander : 386, *903*.
Hundsdorfer : 488.
Hurmuzaki, Eudoxiu : 497, 499, *934*, *965*.
Huru : 445.
Hyrtl, Joseph : *867*.

I

I. C. B. : *896*.
I. M. : *966*.
I. P. : 131.
I. S. [Ioan Slavici] : *860*, *879*, *880*.
I. S. B. [Ioan Slavici-Borlescu]: *932*.
I. Sl. [Ioan Slavici] ; *895*.
Iancu, Avram : 536, 537, 751, 752, 765-767, 769-772, *957*.
Iancu, Marcel : 825, *967*.
Iarcu, D. : 445.
Ibrăileanu, G. : *889*.
Ioan Corvin : 355.
Ioan de Austria (Don Juan de Austria) : 356.
Ionescu, Dumitru (Take) : 821.
Ionescu, I. D. : 21-23, 26, 29-33, 35-39, 41-43, 90, *119*, *838*, *839*, *845*, *852*, *853*.
Ionescu, Nicolae : *937*.
Ionescu-Gion, G. : 432, 434, *910*, *911*.
Ionescu Siseşti, G. : 337, 338, *891*, *892*.
Iorga, Nicolae : 338, 384, 508, 523, 614, 818, 824, 829, *891*, *895*, *902*, *903*, *924*, *926*, *927*, *938*, *939*, *946*, *967*.
Iosif (episcop) : 607.
Iosif, Natalia : *893*.
Iosif, St. O. : *893*, *897*.
Iosifescu, Silvian : *861*.
Isopescu : 512.
Ispirescu, Petre : 178, 185, 187, 390, 616, 640, 775, *863*.
Istrati, Panait : 818, 826, 829, *967*, *968*.
Iulian, Ştefan : 165, 169, 426, *836*.
Iunian, Grigore : *946*.

J

Janet, P. : *867*.
Jarník, Jan Urban : 176, 773-776, *957*, *958*.
Jäsche, G. B. : *848*.
Jianu, Iancu : 63.
Jipescu, Gr. M. : 616.
Jorga, Gh : 943.
Julien, Stanislas : 413.

K

Kaiser, Georg : 828.
Kalinderu, Ioan : *937*.
Kant, Immanuel : *848*, *870*.
Karsai, Iuliu : *926*.
Kern, I. M. : 275.
Kind, Johann Friedrich : 875.
Kisfaludy, Sandor : 265.
Kogălniceanu (Kogâlniceanu), Mihail : 370, 387, 513, 756, 802, *850*, *899*.
Kölcsey, Ferenc : 265.
Komarowsky : 373, 374.
Kossuth, Lajos : 376, *901*.
Kreutzer, Conrad : 250-252, *875*.
Krug, W. T. : *865*.
Krupp, Alfred : 108.

L

Labiche, Eugène : 319, 336.
Lahovary, G. : *871*.
Lahovary, Ion : 800, 801, *964*.
Lamartine, Alphonse de : 623, *941*.
Langlé, Aylic : *853*.
Lapedatu, I. Al. : 95, 96, *845*, *846*.
Laplace, Pierre Simon marchiz de : 302, *885*.
Laroc, F. de (*v. Carmen Sylva*).
Laurian, August Treboniu : 261, 268, 371, 423, 448, 464, 649, 704, *865*, *871*, *919*, *945*.
Laurian, Dimitrie Aug. : 232.
Lazăr, Gheorghe : 261, 430, 496, 560.
Lăpuşneanu, Alexandru : 83, 86.
Lăzăreanu, Barbu : *946*.
Lăzărescu : 536.
Leon XIII : 791, *962*.
Leonardo da Vinci : 264, 265, 331, 378, 816.
Lindner, G. A. : *866*.
Lippi, Filippo : 265.
List, Friedrich : 279, *881*.
Lotze, R. H. : *866*, *867*.
Lovinescu, E. : 827, 828, *895*, *904*, *909*, *945*.
Lowe, C. : *878*.
Lubicz (Skibovschi), Zdislaw : 44-46, 822, *841*.
Lucaciu, Vasile : 824, *943*.
Lueger, Karl : 790, 791, 793-796, *961*, *962*.
Lupescu, Ion : 34-36, 41.
Luţia, E. : *930*.

M

Macedonski, Al. 393, *843*.
Maier, Nicolae : 512.
Maior, Petru : 430, 433, 446, 447, 777, 778, 785.
Maiorescu, Ana : *868*.
Maiorescu, Ion : 268, 464, 498, *919*.
Maiorescu, T. L. : 99-107, 232, 258-260, 266-270, 284, 285, 389, 450, 454, 498, 511, 512, 523, 552, 593, 640, 669, 716, 717, 775, 800, 806, 820, 821, 823, *835*, *836*, *846-850*, *860*, *867-871*, *877*, *883*, *887-889*, *895*, *916*, *933*, *950*, *951*, *955*, *964*, *966*.
Mandrea, Nicolae : *871*.
Mangra, Vasile : 514, *835*, *901*.
Manliu, Ioan : 552, 709.
Maniu, Vasile : *911*.

Manole, Diamandi : 486, 489, *511*, *516*, 520, *761*, *928*.
Manolescu, Grigore : 34, 35, 91, 92, 165, 426, *836*, *844*.
Marc Aureliu (Marcus Aurelius Antonius) : 805.
Maria I Stuart : *900*.
Maria Tereza : 766.
Marian, Simion Florea : 179, 183, 292.
Marienescu, At. M. : 184, 189.
Marinescu, Theodora : 23.
Martin, Aurel : *956*.
Massim, Ioan C. : 261, 423, 649, 704, *945*.
Massoff, Ioan : *838-840*, *851*, *852*, *968*.
Mateescu, Mihail : 22, 23, 34, 35, 43, 91, 92, 113, 169, 426, *840*, *844*, *851*.
Matei, Alexandrina : *873*.
Matei Basarab : 280, 596, 617.
Matei Corvin : 355, 356.
Mazăre : 512.
Mazzini, Giuseppe : *946*.
Măcelariu, Iudita : *873*.
Mărcuș, Ștefan : *871*, *872*.
Medici (familie) : 264, 341.
Medici, A. : 340.
Medici, Lorenzo de : 340.
Medici, Margareta : 340, 356.
Mehedinți, Simion : 371, 521.
Melchisedec (episcop) : 192.
Meșotă, Ioan : 513.
Mețianu, Ioan : 487, 492.
Meyer, G. : 776.
Meyer-Lübke, Wilhelm : 776.
Meyerbeer, Giacomo : 45, *841*.
Michelangelo (Michelangelo Buonarroti) : 217, 218, 224, 228, 229, 263-265, 328, 331, 340-345, *869*, *892*.
Micle, Veronica : 821, *850*.
Micu (Clain), Ioan Inocențiu: *934*, *960*.
Micu, Samuil : 430, 446, 452, 785.
Mihai Racoviță (domnitor) : *906*.
Mihai Viteazul : 280, 442, *960*.
Mihăileanu, Costache : 130.
Mihăileanu, P. *897*.
Mihăilescu, Șt. : 232.
Miklosich, Franz von : 776.
Militaru, V. : 684.
Mill, John Stuart : 101, 102.
Millo, Matei : 26-29, 37, 43, 90, *838-840*, *845*, *851*.
Minulescu, Ion : *908*, *909*.
Mirabeau, Honore Gabriel Riqueti, conte de : 120.
Mircea cel Bătrîn : 442, 606, *964*.
Mirescu : 823.
Miron Costin (pseudonim) : 739, *952*.
Missail, George : 99, *848*.
Moceanu, Gheorghe : 37.
Moga : 257.
Moga, Ana : *837*.
Moga, Ioan : *876*.
Moga, Maria : *876*.
Moga, Vasile : *856*.
Moga, Vasile (episcop) : 294, *884*.
Moise : 217.
Moisil, Iuliu : *884*.
Moldovan, Corneliu : *908*.
Moldován, Gergely : 259-263, 266-268, 270, 271, 289, 479, 486, 518, *877*, *884*, *896*, *901*, *922*.
Moldovan, Ioan M. : *774*.
Molière (Jean Baptiste Poquelin) : 405.
Momoloaia : 822.
Morariu, Vasile : 402, 914.
Moș Niță [Ioan Slavici]: 543.
Moțoc, Ion : 77, 80-83, 86, 87.
Movilă : 85.
Movilă, Petru : 502.
Munteanu, Gavril : 637, 709.
Mureșanu, Andrei : 450.
Mureșianu, Aurel : 516, *896*.
Murnu, G. : *897*.
Musset, Alfred de : 138, 139, *859*.
Mușatini (familie domnitoare) : 715, 745.

N

Nababul (*v.* Cantacuzino, Gh. Gr.).
Napoleon I Bonaparte : 123, 355, 798.
Nasta, Liviu : *943*.
Naudet, Joseph : 413-416, 418, *907*.
Naumov : 373, 374.
Nădejde, Ioan : 285-288, 602, *883*.
Neagoe Basarab : 328.
Neagoe, Ștefan : 602, 637, 709.
Neculce, I. : 605, 617.
Negri, C. : 95.
Negruzzi, C. : 109, 405, 431, 555.
Negruzzi, Iacob : 232, 552, 640, 775, 817, *833-835*, *839*, *842*, *846*, *855*, *871*, *911*, *933*, *954*, *966*.
Negruzzi, Leon : *871*.
Negulescu, Petre P. : 521.
Němcová, Božena : 776, *958*.
Nenițescu, Ioan : *881*.
Nestory, Johann Nepomuk : *838*.
Nica, Theodor : 371, 512, *871*.
Nichipercea (*v.* Orășanu, N. T.).
Nicoară, Moise : 778.
Nicoleanu, Nicolae : 797, *955*.
Niemann, Georg : 783.
Ninčič (Nincici), Momčilo : 645.
Nottara C. : 426, *909*.
Novacovici, Dionisie : *960*.
Numitor : 63, 66, 67, 69-74, 76.

O

Odobescu, A. I. : 28, 88, 280, 423, 426, 498, 552, 555, 611, 612, 628, 629, 640, 648, 649, 828, *857*, *881*, *909*, *938-942*, *951*.
Ollănescu-Ascanio, Dimitrie C. : 113, 129, 232, 233, *855*, *856*, *871*, *926*.
Oncu, Nicolae : 512.
Orășanu, N T. : 54, 86.
Orléans (familie domnitoare) : 745.
Orleanu, G. : *899*.
Osman-pașa : *853*.
Ovidiu (Publius Ovidius Naso): 450.

P

p. r. [Pavel Rotariu] : 499.
Pann, Anton : 176, 185, 190.
Panu, Anastase : *962.*
Panu, Ion : 164-166, 169, *853, 861.*
Papadima, Ovidiu : *865.*
Papadopol-Calimah, Alexandru : 280, *882.*
Papahagi, Pericle : *940.*
Papinian (Papiniu), Ioan N : 279, 280, *881.*
Papiu-Ilarian, Alexandru : 268, 464, *919.*
Pascaly, Mihail : 13, 26-29, 90, 114, *836, 838, 839, 845, 851.*
Patierno : 115.
Paukerow, Leonard : *943.*
Pauthier, Guillaume : 241, *874, 885, 907.*
Pavel, C. : *876.*
Pătrașcu, Tudora : 121, *854.*
Păun, V. D. : *844.*
Perier : 372-374.
Perpessicius : *835, 955.*
Pestalozzi, Johann Heinrich : 798, *870.*
Petőfi, Sandor : 265, 266, *877.*
Petrescu, Camil : *909.*
Petrescu, Cezar : *908.*
Petrescu, Ion : 37.
Petroni : *871.*
Petru cel Mare : 502.
Petru Cercel : 585.
Petru Rareș : 355-357.
Petru Șchiopul : 585.
Pfeifer : 373.
Philippide, Alexandru : 704-719, 721, 724, 726, 728, 950.
Picasso, Pablo : *828.*
Pipoș, Pompiliu : 521, *982.*
Piru, Al. : *840.*
Platon : *816, 874.*
Plaut : *907.*
Pogor, Vasile : *857.*
Polemon : 75.
Polizu, Maria : 23.
Polo, Marco : 240, *875.*
Pompiliu, Miron : 184, *850.*
Pop, D : *835.*
Pop, Elena : *873.*
Pop, G. : 251, 255, 273, *875.*
Pop, G. B. : 516.
Pop, Maxim : *884.*
Pop, Ștefan : 649, 681, 709, *897, 945, 949.*
Pop, Vasile : *966.*
Pop, Vasile Gr. : *837.*
Pop-Florantin, Ioan : *834.*
Pop-Reteganul, I : 432-434, 616, *910-912.*
Popa, Isaia : 235, 251, 255, 273, *875.*
Popa, Septimiu : *947.*
Popasu (Popazu), Ioan : 464, 513, *919.*
Popea, Nicolae : 464, 513, 515, *919, 958.*
Popescu, Anica (Anicuța) : 27, 113, 165, *836, 845, 851.*
Popescu, Elena : *873.*
Popescu, Eufrosina : 112, 113.
Popescu, I. : *866.*
Popescu, N. D. : 145, 774.
Popescu, Radu : 585.
Popescu, Simeon : 515.
Popfiu, Iustin : 446, 449, 454, *916.*
Popovici, A. C. : 537.
Popovici, Clemente : 294.
Popovici, Nicolae (Niki) : 251-253, 255, 256, *875.*
Popovici-Barcianu, Daniil: 512, 515, 522, *871, 928, 945.*
Popovici-Barcianu, Sava : 423, 649, *945.*
Popovici-Bănățeanul, I. : *887.*
Pralea, Ioan : 282, 446, *882.*
Pravda, Francisc : 776.
Praxitele (Praxiteles) : 331.
Precup, Gavril : *926.*
Priliukow, Donat : 373, 374.
Pumnul, Aron : 512, *929.*
Pușcariu, Ioan : 464, *919, 939,*
Pușcariu, S. : 704, 815, *895, 935, 941, 966.*
Puțurianu, I. : *947.*

Q

Quintescu, N. : *888, 911, 991.*

R

Radu Negru (Negru Vodă) : 442.
Rafael (Raffaello Sanzio) : 264, 328, 331, 341, 342, 816, *877.*
Rákóczy, Gheorghe : 280.
Rașcu, I. M. : *853.*
Rădulescu-Motru, C. : *904.*
Rădulescu-Pogoneanu, I. A. : 521.
Răutu, Constantin : *961.*
Rebreanu, Liviu : 659, 819, 829, *891, 901, 909, 920, 946, 947, 967, 968.*
Reinecke, Carl Heinrich : 44, 441, *841.*
Remus : 63, 66, 71-75.
Réthy, László : 768, 771, *957.*
Rhea Silvia : 49, 50, 56, 57, 59, 62, 67-69, 71-76.
Ricardo (Richard), David : *959.*
Richard III : 124, 125, 127, 128, *855.*
Richelieu, Armand Jean Du Plessis de : 12.
Richelot, Henri : 279, *881.*
Roman, Alexandru : 259, *876, 923.*
Roman, Visarion : 95, 514, *845, 873.*
Romanescu, Aristizza : 165, 169.
Romanul Miron : 298, 487, 489, 492, *934.*
Romulus : 59, 68, 69, 71, 73, 76.
Ronetti-Roman, M. : 132, 134, 136, 138-141, 146, 150, 156, 158, 159, 393, *844, 857-860.*
Rosetti, Al. : *861.*
Rosetti, C. A. : 122, 764, *835, 854, 855, 954, 957.*
Rosetti, Theodor : 232, 444, *871, 915.*
Rossi, Ernesto : 123-128, *855.*
Rossini, Gioacchino Antonio : 45, 116, *841.*
Roșca, Maria : *873.*
Rotariu, Pavel : *923.*
Rubens, Peter Paul : 331.
Rusu, Aurelia : *956.*
Rusu, Victor : *943.*
Rusu-Șirianu, Ioan : 521, 536, 765, *887, 901, 928.*

S

S [I. Slavici] : *855, 934.*
Sadoveanu, M. : *893, 898, 901, 904, 927, 966.*
Sandu-Aldea, Constantin : *893, 898.*
Sarandi, Frosa : 92, 113, 426, *851*
Sbiera, I. G. : *911.*
Scavinschi, D. : 446.
Schibon, Pavel : 699, 700.
Schipek, Franz : 43, *840.*
Schmiedeke, A. : 276.
Schopenhauer, Arthur : 292, 386, *870, 874, 903.*
Schubert, Franz : 235, *872, 878.*
Scipion Africanul : *802.*
Scriban, Iuliu : 639, 642, 646, 651, 652, 655, 662, 667, *944, 947.*
Scriban, Neofit : 446.
Scurtescu, Nicolae : 15-19, 47-54, 58, 64, 66, 69-71, 77, 80, 87, 88, 757-760, *837, 838, 841-844, 860, 954-956.*
Scurtu, I. : *893, 898, 905.*
Scuturelu : *843.*
Seraphita : 449.
Serb, Gherasim : 514.
Sfetea, C. : 401, *912.*
Shakespeare, William : 39, 40, 124, 125, 171, 172, 269, 329, 406, 445, 855.
Sigismund, August II Iagello : 77, 82.
Silași, Grigore : 282, 289, 518, *877, 883.*
Sima al lui Ioan, Grigore : 390, 616.
Simion Ștefan : 389.
Simionescu-Rîmniceanu, Marin : *904.*
Sion, G. : 261, 387, *911.*
Sl [Slavici] : 860.
Slavici (familia) : 321.
Slavici, Eleonora : *863, 873.*
Slavici, Tit Liviu : *891, 963.*
Soare, C. V. : 419, *908.*
Socec, Ioan V : 278, 281.
Socrate : 217, 331.
Sofocle : 39.
Sorbul, Mihail : 818.
Spaethe, O. : *898.*
Spancioc (spătar) : 80.
Spectator (pseudonim) : *835.*
Spencer, H. : *867, 868, 870.*
Spengler, O. : *942.*
Speranția, Teodor D. : *893.*
Stamati : 512.
Stauracz, Franz : *962.*
Stavrescu, Raluca : *845.*
Stavri, Artur : *898.*
Stăncescu, D. : *863.*
Stănescu : 516.
Stănescu, D. : 180.
Stănescu, Mircea B. : *953, 954.*
Stefanelli, Teodor : 401-404, *906, 914.*
Stemil (Ștefan C. Michailescu): *871.*
Stephănescu, Georghe : 167, *861, 862.*
Stere, C. : *895.*
Stobel : 372.
Storck, C. : *898.*
Strajanu, Mihail : 709.
Stroici, Luca : 83.
Sturdza, D. A. : 232, 560, 810, 811, *871, 911, 964, 965.*
Sturza, M. : 514.
Suchianu, I. : 610, 681, 949.
Suhr : 28.

Ș

Șaguna, Andrei : 172, 465, 513, 751-754, 766, 775, 777, 778, *915, 953, 954, 958.*
Șaraga (frații) : 283, 285, *883.*
Șăineanu, Lazăr : 649, 776, *945.*
Șeicaru, Pamfil : *950.*
Șerbănescu, T. : 232, 233, 277, *871, 880, 955.*
Șincai, Gheorghe : 261, 430, 446, 452, 497, 617, 785.
Ștefan cel Mare : 235, 354-357, 366, 442, 443, 513, 539, 658, *872, 894, 914, 915, 930, 960, 964.*
Ștefănescu, Grigore : *856.*

T

Tanco (Tancu), P. : 512.
Tanda [Ioan Slavici] : *837, 847.*
Tarnowska, Maria : 372-374, *899, 900.*
Tarnowsky (conte) : 372, 373.
Tarquinius Superbus : 70.
Tănăsescu, Eleonora (*v.* Slavici, Eleonora).
Tăslăuanu, Oct. C. : *904.*
Tăutu, Gheorghe : 450.
Teclu : 278, 281.
Teclu, N. : 512, *930.*
Teodoreanu, Ionel : *946.*
Teodorescu, G. Dem : 177, 189, 192.
Teodorini, Elena : 117, 118, 480, *852, 922.*
Teodorit : 607.
Teodoru : *824.*
Theodorian, Caton : 818, *904, 909.*
Tiktin, H. : 776.
Tocilescu, Grigore : 782-784. *959, 960.*
Tolstoi (conte) : 372.
Toma, Anastasia : *873.*
Tomșa : 77-81, 83, 87.
Torouțiu, I. E. : *833, 834, 839, 842, 846, 848, 849, 855, 869, 933, 954, 958.*
Traian, Marcus Ulpius : 441, 464, 447, 449, 460, 637, 778.
Trăilă, Ilie (Elie) : 550-553, 555, *933, 934.*
Trefort, August : 484.
Trendelenburg, Friedrich Adolph : 102-105, *848.*
Trombițaș, Irena : *873.*
Tucidide (Tuchidid) : 603.
Twesten, August Detley : 103.

Ț

Țichindeal, Dimitrie : 446, 549, 774.

U

Urbino (duce) : 340.
Ureche, Grigore : 573, 585.
Urechiă, Alceu : *912*.
Urechiă, Vasile A. : 27, 99, 231-233, 262, 784, 856, *871*, *911*.
Urs, David baron de : *873*.

V

Valaori, Iuliu : *939*.
Valmiky : *894*.
Vasile Lupu : 280, 585, 596.
Vasilescu, Maria : 113, 121, *836*, *851*, *854*.
Vatamaniuc, D. : *833*, *835*, *839*, *842*, *849*, *857*, *870*, *877*, *880*, *881*, *883*, *887*, *889*, *891*, *894*, *911*, *914*, *929*, *930*, *950*, *961*, *964*.
Văcărescu, Iancu : 553.
Văcărescu, Ienăchiță : 446, 450.
Vellescu, Petre : 12, 37, *836*.
Ventura, Gr. : *871*.
Vermont, B. V. : 94, *846*.
Verne, Jules : 94.
Vianu, T. : *956*.
Vintilă, Georgiu : 453, *916*.
Viski, Ioan : 281, *882*.
Visneviețcki (Visnovschi), Dimitrie : 77, 81.
Vissarion, I. C. : 684, *947*, *950*.
Vlahuță, Alexandru : 330, 332, 333, 338, 652, 685, *817*, *912*, *927*.
Voileanu Nicoară, Ana : *872*.
Volkemann, W. : *866*.
Voltaire : 171, 269, 445.
Vörösmarty, Mihály : 265.
Vulcan, Iosif : 93, 522, *933*, *934*.

W

Wachmann, Eduard : 22, *838*.
Wachmann, Ion : 130.
Wagner, Richard : 45, *841*.
Wedekind, Frank : 828.
Weigand, Gustav : 776.
Welner-Hasnaș, Amelia : 113, *851*.
Wiest, Ludwig : 36.
Wundt, Wilhelm : *867*.

X

X [Eminescu] : 103.
X [Slavici] : *915*.
Xenopol, A. D. : 100, *915*, *940*.
Xenopol, N. : 552.

Y

Y [Eminescu] : 104, 105.
Ygrec, Dr. : *947*.

Z

Zamfirescu, D. : 312-315, 318, 320-325, 389, 817, *871*, *887-889*, *966*.
Zamfirescu, Ion : *856*.
Zimmermann, Robert : 867.
Zola, Émile : 316, 317, 319, 336, 829.
Zotu, George : 97, 99-108, *847-849*.

II. INDICE DE NUMIRI GEOGRAFICE ȘI ISTORICE

A

Abrud : 239, 587, 769.
Adamclisi : 782, 783.
Africa : 333, 500, 665.
Alba : 69, *882*.
Alba Iulia : 389, 614, 770, 960.
Albac : 767.
Alpi : 173, 241.
America : 221, 333, 507, 733.
Ampoiul : 766.
Anglia : 333, 501, 733, *900*.
Apahida : 239.
Arad : 376, 427, 449, 451, 481, 514, 517, 522, 524, 538, 552, 816.
835, *839*, *886*, *915*, *924*, *927*.
Ardeal (*v.* Transilvania).
Argeș : 460, 607.
Arieș : 766.
Asia : 500.
Atena : 461.
Auerstadt : 798.
Austria : 356, 364, 376, 463, 530, 531, 645, 733, *901*, *919*, *921*, *945*.
Austro-Ungaria (*v.* Imperiul Austro-Ungar).
Azuga : 737.

B

Babilon : 282.
Bacău : 737, *879*.
Baia Mare : 816.
Banat : 29, 30, 38, 93, 173, 185, 238, 239, 290, 318, 321, 514, 550.
Basarabia : 174, 510, 512, 517, 533, 535, 577, 656.
Bălgrad (*v.* Alba Iulia).
Bărăgan : 612, 613, *939*.
Beiuș : 239, *876*.
Belgrad : 321, 375.
Berlin : 268, 462, 823, *848*, *918*.
Bihor : 514.
Bistrița : 581, 587, *879*, *884*.
Bîrlad : 83, 581, 716.
Blaj : 258, 268, 298, 299, 430, 448, 497, 503, 524, 548, 549, 554, 764, 774, 775, 785, *885*, *925*, *926*, *932*, *960*.
Boemia : 533, 548, 775.

Bosnia : 95.
Botoșani : *879*, *898*.
Brad : 816.
Brașov : 29, 94, 95, 190, 268, 282, 445, 513, 524, 581, 775, 776, 803, 805, *845*, *846*, *879*, *882*, *884*, *915*, *916*, *927*, *964*.
Brăila : 716, 737, *880*.
Breslau : 275, *879*.
Britania (*v.* Anglia).
Bucegi : 241.
Bucerdea : 268.
Bucium : 239.
Bucovina : 93, 270, 290, 292, 318, 362, 363, 369, 375, 497, 510, 512, 517, 521, 522, 533, 535, 656, 773, 738, *833*, *871*, *895*.
București : 22, 23, 26, 28-31, 33, 34, 37, 39, 41, 42, 69, 90, 91, 94-96, 112, 115, 138, 167, 174, 178, 184, 185, 189, 190, 192, 270, 275, 276, 318, 370, 376, 378, 383, 389, 393, 402, 403, 430, 445, 448, 449, 454, 459, 481, 483-485, 493-497, 507, 517, 519, 521, 523, 524, 536, 555, 582, 583, 587, 636, 638, 642, 654, 658, 669, 698, 716, 733, 737, 745, 761, 774, 775, 787, 792, 797, 828, *833*, *834*, *836*, *838*, *839*, *841*, *842*, *844*, *845*, *847*, *848*, *851-853*, *855*, *860*, *861*, *870*, *879*, *881*, *882*, *888*, *893*, *894*, *898*, *905*, *908*, *909*, *913*, *922*, *924*, *927*, *929*, *936*, *943*, *950*, *955-958*, *960*, *961*, *967*.
Budapesta : 29, 30, 93, 259, 260, 375, 376, 384, 427, 477, 479, 481, 482, 484, 493, 495, 517, 518, 753, 789, 816, *876*, *885*, *901*, *903*, *919*, *922*, *923*, *925*, *928*, *929*, *943*.
Bulgaria : 173.
Buzău : 607.

C

Calafat : 569.
Caransebeș : 251, 513, 767, *875*, *880*, *915*, *927*.
Carlowitz : 753, 777.
Carpați : 95, 173, 174, 194, 241, 269, 271, 318, 363, 365, 366, 384, 387, 428, 432, 433, 442, 449, 452, 498, 504-506, 529, 530, 533, 534, 539, 561, 766, 785, *915*.
Ceahlău : 578, 581, 582.
Cernăuți : 183, 184, 364, 401, 497, 521, 524, 658, *914*, *931*.
Cerneți : 498.
China : 240-242, 247, *856*, *874*, *875*, *907*.
Chioara : 524.
Chișinău : 524, 658.
Cipru : 117.
Cîmpia arădană : 427, *839*.
Cîmpia (Cîmpul) Libertății (Blaj) : 764, 766.
Cîmpia transilvană : 239.
Cîmpulung Moldovenesc : 906.
Cluj : 239, 259, 260, 262, 263, 267, 271, 289, 290, 292, 294, 376, 378, 479, 483, 486, 503, 514, 518, 524, 658, 754, 816, *856*, *858*, *876*, *877*, *883*, *896*, *916*, *925*, *926*.

Comănești : 584.
Comlăuș : 10, 427, 816.
Congo : 702.
Constantinopol : 628.
Covila : 753.
Cozia : 828.
Craiova : 268, 498, 581, 658, 738, *961.*
Crimeea : 79.
Criș, Crișuri : 239, 509, 766.
Crișana : 10.
Crucea-de-Jos : *952.*
Curtea-de-Argeș : 183.

D

Dacia : 287, 460.
Dej : 269, 514. 816.
Divoka Orlice : 774.
Dîmbovița : 274, 318, 581, 637, *878.*
Dobrogea : 173, 189, 778, *884.*
Dorohoi : 737.
Dragoslave : 716.
Dresda : 373.
Dunărea : 173, 175, 317, 320, 363, 442, 460, 461, 496, 499, 500, 509, 534, 544, 535, 539, 569, 581, 587, 665, 716, 782, *879, 891, 918, 965.*

E

Egipt : 442, 500.
Elveția : 173, *884, 963.*
Engadin (Elveția) : 173.
Englitera (*v.* Anglia).
Epir : 173, 275.
Europa : 89, 130, 176, 177, 185, 240, 241, 265, 286, 324, 441-443, 447, 459, 463, 501, 526, 532, 794.

F

Făgăraș : 653, 654, 767, 775.
Făget : *882.*
Fenicia : 501.
Florența : 263, 264, 328, 340, 501, 502.
Florica : 761, *957.*
Frankfurt : 447.
Franța : 121, 430, 463, 533, 645, 733, 736, 761 827, *946.*
Frata : 239.

G

Galați : 29, 178, 569, 587, 716, 738, *838, 839, 880, 899.*
Geoagiu : *960.*
Germania : 23, 280, 337, 463, 733, 798, 810, *859.*
Gherla : 470, 473, 816.
Giurgești : 433.
Graz : *884.*
Grecia : 173.

H

Hațeg : 239, 767.
Hălmagiu : 816.
Herțegovina : 95.
Himalaia : 240, 241, 244.
Hohenheim : *891.*
Homorod : 653, 654.
Hopov : 753.
Hordou : 378.
Hunedoara : 239.

I

Iași : 83, 90, 94, 184, 258, 268, 282, 283, 424, 431, 450, 497, 511, 555, 642, 654, 658, 745, 820, *845, 852, 879, 883, 888, 910, 953.*
Ilfov : 538.
Ilia : 64.
Imperiul Austro-Ungar : 510, 773, *871, 876, 886, 896, 897, 901, 914, 919-921, 928, 961.*
Innsbruck : 753.
Irlanda : 533.
Italia : 263, 501, *852, 869, 877.*
Islaz : 583.

J

Jugoslavia : 645.

K

Kiev : 372-374, *905.*
Königgrätz : 774.
Königsberg : *848.*

L

Lăpuș : 816.
Lehia (*v.* Polonia).
Leipzig (Lipsca) : 798, *879, 885, 962.*
Leita : *921.*
Lipova (Lipa) : 450.
Lomniș : 539.
Londra : 31, 737, *867.*
Louvre : 13.
Lugoj : 376, 524, 552.

M

Macău : *839.*
Macedonia : 173, 194, 275, 512, 517.
Manciuria (Mangiuria) : 240.
Maramureș : 174, 238, 239, 514, 524, *879.*

Maraton : 500.
Marea Adriatică : 173.
Margine : 239.
Măgurele : 642, *893*, *902*, *937*.
Mehedinți : *891*.
Miclăușani : 810.
Milano : 392, *855*.
Milo : 331.
Mircești : *855*.
Miskolcz : 753.
Moldova : 77, 79, 80, 85-87, 130, 182, 191, 262, 282, 286, 290, 321, 324, 356, 430, 431, 442, 509, 766, 779, *879*, *889*, *910*, *959*.
Molna : 362, 363.
Mongolia : 240, 241.
Moravia : 533, 737.
Moscova : 79, 373.
Muntenia : 130, 174, 180, 268, 286, 290, 324, 430, 431, 509, 766, 775, *856*, *880*, *889*, *959*.
Muntele Găina : 583, 765, *879*.
Munții Apuseni : 239, 533, *879*.
Mureș : 450, 569.

N

Năsăud : 239, 295, 378, 767, *879*, *884*, *927*.
Neamț : 321.
Neapoli : 217, 264.
Negoiu : 587.
Nistru : 173, 175.

O

Oceanul Indian : 240.
Occident : 496.
Olmütz : 753.
Olt : 174, 581.
Oltenia : 321, 337, 498, 509, *889*.
Oradea-Mare : 238, 269, 517, 524, 552, 816, *916*.
Orăștie : *920*.
Orel : 372, 373.
Orient : 392, 442, 459, 462, 496, 499.

P

Panciu : *947*, *952*.
Paris : 17, 31, 40, 41, 63, 69, 121, 241, 268, 383, 408, 484, 717, 737, 763, 773, 774, 821, *856*, *868*, *881*, *894*, *907*, *922*.
Parma : 356.
Păpușa : 583.
Pekin (Peking) : 17.
Peninsula Balcanică : 533.
Peninsula Iberică : 501.
Persia : 500.
Pesta (*v.* Budapesta).
Petersburg : 241.
Petroșani : *879*, *943*.
Pian : 239.
Piatra-Neamț : *879*.
Pietrosu : 583.
Pisa : 878.
Pitești : *880*.
Plateea : 500.

Plevna : 106, 108.
Ploiești : 642, 738.
Pocuția : 357.
Podgoria arădană : *910*.
Polonia : 79, 356.
Pottestein : 774.
Praga : 176, 753, 774, 775.
Pressburg : 645.
Prut : 363, 539, 578, 581.
Putna : 441, 513, 515, 523, 539, *896*, *914*, *927*, *930*, *959*.

R

Rășinari : 239, 333, 775.
Regatul Român (*v.* România).
Rîmnicu-Vîlcea : 737.
Roma : 69, 71, 76, 79, 263, 264, 328, 341, 430, 441, 476, 500, 512, 821, *887*.
Roman : 737.
Romanați : 180.
România : 29, 30, 95, 96, 110, 120, 138, 139, 173, 185, 261, 262, 275, 276, 313, 319, 322, 324, 333, 337, 363, 366, 369, 379, 403, 412, 462, 463, 482, 483, 493-495, 498, 499, 507, 509-512, 514, 515, 517-519, 522, 523, 526, 527, 529, 530, 533, 538, 551, 552-555, 587, 590, 610, 656, 666, 678, 703, 715, 738, 763, 764, 784, 788, 789, 793, 806, *879*, *884*, *886*, *889*, *891*, *895*, *896*, *901*, *902*, *905*, *915*, *918*, *922*, *926*, *927*, *933*, *945*, *959*, *960*, *964*, *965*.
Roșia Montană : 816.
Retezat : 569.
Rucăr : *880*.
Rusia : 173, 463, 533, 733.

S

Salamina : 500
Sarajevo : *901*.
Satu-Mare (Sătmar) : 427, 514, 517, 426, 816.
Săcele : 642, 716, 745, 775.
Sălaj : 514, 521.
Săliște : 239, 716.
Sătmar (*v.* Satu-Mare).
Scandinavia : 501.
Sculeni : 605.
Seghedin : 536.
Serbia : 173.
Sevilla : 405, 406, 736, 737.
Sibiu : 110, 177, 192, 234, 237, 238, 249-251, 254, 272, 273, 276, 294, 318, 376, 377, 379, 385, 387, 464, 467, 470, 475, 487, 492, 497, 503, 505, 513-515, 518, 520, 522-524, 636, 753, 754, 775, 791, 870-876, *878*, *880*, *884*, *901*, *904*, *915*, *920*, *921*, *927*, *953*, *958*.
Sicilia : 392.
Sighișoara : 239, 775.
Silezia : 737.
Silvaș : *960*.
Sirmia : 753.
Sîmbăta (Făgăraș) : 775.
Sîncel : 433.

Slatina : *898.*
Smirna : 411, 753.
Socola : 430.
Sofia : 375.
Someş : 442, 766.
Spania : 533.
Stuttgart : *881.*
Suceava : 77, 460.
Sudan : 220.
Sulina : *879.*

Ş

Şcheia : 595, 617,
Şimleul Silvaniei (Şimleu) : 524.

T

Tanger : *947.*
Tămădăieni : 612, 613, 629.
Teiş : *908.*
Termopile : 500.
Tesalia : 173, 275.
Tibet : 240, 241, 244.
Tibru : 73, 505.
Timişoara : 10, 93, 321, 376, 427, 481, 497, 522, 524, 816, *871.*
Tirchileşti : 32.
Tirol : 386.
Tisa : 173, 175, 428.
Tîrgovişte : 581, 583, 587, 797.
Tîrnava : 239.
Transilvania : 29, 30, 38, 93, 95, 138, 172, 185, 234, 258, 266, 270, 275, 290, 294, 318, 333, 369, 445, 449, 453, 472, 473, 497, 509, 510, 518, 550, 554, 587, 653, 654, 656, 753, 754, 766, 767, 771, 772, 775, 788, 789, 816, 824, *833*, *839*, *845*, *871*, *873*, *874*, *879*, *882*, *885*, *887*, *889*, *899*, *916*, *917*, *920*, *921*, *927*, *960.*
Triest : 173.
Turcia : 79, 463, 642.
Turda : 816.
Turnu-Roşu : 775.
Turnu-Severin : 654, *891.*

Ţ

Ţara (*v.* România).
Ţara Moţilor : *879.*
Ţara Ungurească (*v.* Ungaria).
Ţările-de-Jos : 501.
Ţebea : 536.

U

Ungaria : 29, 30, 38, 93, 138, 261, 270, 290, 318, 321, 333, 369, 375, 376, 489, 509, 533, 550, 553, 554, 753, 783, *901*, *919*, *921*, *929*, *943*, *960.*
Urbino : 340.

V

Vad : *960.*
Valea Oltului : 174.
Valea Siretului : 810.
Vatican : 217, 264, 331, 342.
Vaţ : *881.*
Văcăreşti : 16, 87, 653.
Vălenii-de-Munte : *885.*
Veneţia : 338, 373, 374, 406, *900.*
Vidra : 765.
Viena : 29-31, 41, 79, 113, 176, 184, 189, 268, 270, 373-376, 401-403, 427, 429, 430, 448, 498, 512, 513, 518, 539, 540, 697, 698, 753, 766, 768, 769, 773-775, 783, 789-791, 794, 815, 816, 822, *833*, *839*, *867*, *868*, *870*, *874*, *883*, *885*, *894*, *899*, *901*, *906*, *914*, *919*, *922*, *927-930*, *932*, *953*, *961*, *962*, *968.*
Vîlcele : 642.
Vîrşeţ : 753, 777,
Vrancea : 389, 736.

Z

Zănoaga : 180.
Zărand : 10.
Zlatna : 879.

III. INDICE DE SCRIERI LITERARE, ISTORICE ȘI FILOZOFICE, TRATATE ȘTIINȚIFICE, OPERE ARTISTICE, REVISTE ȘI ZIARE, SOCIETĂȚI CULTURALE, LITERARE, ARTISTICE ȘI ȘTIINȚIFICE, INSTITUȚII, ORGANIZAȚII ȘI PARTIDE POLITICE

A

Academia Română : 231, 261, 280, 281, 292, 313-315, 318, 384, 385, 394, 401, 432, 434, 511, 552, 560, 669, 690, 691, 695, 697, 702, 704, 705, 708, 716, 727, 775, 780, 782-786, 810, 811, *857, 868, 881, 886, 888, 889, 902, 910-912, 937-942, 949, 952, 959, 964, 965.*
Activitatea Societății studenților „România“ din Hohenheim : 891.
Adevărul : 655, 659, 662, 665, 727, *946, 947.*
Adevărul literar și artistic : 413, 656, 667, 672, 676, 677-679, 683-686, 693, 700, 741, *906, 907, 936, 943, 944, 946-949, 951, 966, 967.*
Agrotehnica (G. Ionescu-Sisești) : *891.*
Ai cuvîntul (Pantazi Ghica) : 32.
Albina : 448, 489, 544, 606, *930.*
Albina Carpaților : 94, 95, 183, 194, 514, *845-847, 928.*
Albina Daciei : 845, 846.
Album : 95.
Album de crestături în lemn (D. Comșa) : *904.*
Alfabetul secuilor și slovele cirilice (I. Pușcariu) : *939.*
Almanach poetic : 451.
Almanahul „România Jună“ : 773, 878.
Ambițul coanei Frosa (Pantazi Ghica) : *840.*
Amintiri (I. Slavici) : 819, *910,* 936, 966, 967.
Amintiri despre Eminescu (T. V. Stefanelli) : 401, *906.*
Amintiri din copilărie (I. Creangă) : 823.
Amor și răzbunare (I. A. Lapedatu) : 95.
Ana Doamna (V. Alecsandri) : 332.
Analele Academiei Române : 888, 910, 911, 937.
Andrei Florea Curcanul (N. Gane) : 551.
Antologie sanscrită (G. Coșbuc) : *894.*
Anuarul Liceului din Năsăud : 884.
Apolon din Belvedere : 331.
Apus de soare (B. Delavrancea) : 354, 357, *894.*
Arhiepiscopul și mitropolitul Andrei baron de Șaguna (N. Popea) : *958.*
„Arhiepiscopul și mitropolitul Andrei baron de Șaguna“ (I. Slavici) : *958.*
Arhiva : 940-942.
Arta prozatorilor români (T. Vianu) : *956.*
Articularea numelor proprii (I. Slavici) : *938.*
Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român (Astra) : 272, 452-454, 470-473, 538, 775, *916, 917, 920, 921, 953.*
Așezarea vorbelor în românește (I. Slavici) : *942.*
Ateneul Român : 129, 782, *856.*
Austro-Ungaria [„Ca să se vadă...“] (M. Eminescu) : *929.*
Avarul (Molière) : 405, 406.
Avarul (I. Naudet) : *907.*
Azilul „Elena Doamna“ : *862, 863, 869, 870, 877.*

B

Bachus și Venera (Rubens) : 331.
Balade (Atanasie Marian Marienescu) : 184.
Balade populare române (Miron Pompiliu) : 184.
Balade române (Simion Florea Marian) : 184.
Balade și cîntece populare românești (G. Moldován) : *877.*
Barbu Lăutaru (V. Alecsandri): 29.
Bădărăniile nepolitice (Pantazi Ghica) : 42.
Bălcescu șl urmașii lui (M. Eminescu) : *857.*
Bărbatul și nevasta : 433.
Bărbierul din Sevilla (Beaumarchais) : 405, 406.
Bărbierul din Sevilla (G. Rossini) : 116, 736.
Bătălia de la Plevna : 119, *852, 853.*
Biblia : 885.
Bibliografia chronologică română (D. Iarcu) : 445.
Biserica și școala : 138, 139, 514, *858, 859, 928.*
Bogdan-vodă (I. Slavici) : 834.
Boierul (G. Ionescu-Sisești) : 337, *891.*
Bösendorfer : 273.
Bradul (G. Coșbuc) : 913.
Brutus (Michelangelo) : 224, 264, 328, 341, 342, 344, 345.
Bucovina (P. S. Aurelian) : 959.
Budapesti Hirlap : 483.
Budulea Taichii (I. Slavici) : 823.
Bunica (B. Němćova) : 776, 958.

C

Ca deosebire (I. Slavici) : *910.*
Calendar pe anul 1878 (M. Eminescu) : *850.*
Calendarul amuzant : 774.
Calendarul bunului econom : 109, 110, *850.*
Camera (*v.* Parlamentul român).
Carte de alegere (Andrei C. Bagavu) : 275, *879.*
Catechismul economiei politice (P. S. Aurelian) : *959.*
Călugărul din Pisa (C. Lowe) : *878.*
Ceas rău (I. Slavici) : *913.*
Cele trei Grații : 217, 331.
Cer cuvîntul (P. Grădișteanu) : 28, *840.*
Cercetare critică asupra teatrului românesc (I. L. Cagiale) : *840.*
Cercetări asupra proverbelor române (G. Dem Teodorescu) : 177.
Cercetări literare (Aron Densușianu) : 283-285, *882.*
Chestiunea română în Transilvania și Ungaria (E. Brote) : 783.
Chine moderne ou description historique-géographique et littéraire de ce vaste empire (G. Pauthier, A. Bazin) : 241, 413, *874*, *907.*
Chira Chiralina (P. Istrati) : 818, 819, 967.
Cimpoiul dracului (E. Carada) : *961.*
Cina fără sfîrșit (Ion Lupescu) : 36.
Ciobanul român (Matei Millo) : 29, 38.
Cînd n-avem ce face (Al. Candiano-Popescu) : *843.*
Cîntece (Cînturi) de iubire (J. Brahms) : 236, *872*, *878.*
Cîntece de Irozi : 190.
Cîntece de Stea (Anton Pann) : 190.
Cîteva observațiuni referitoare la scriitorii clasici greci și latini (I. Valaori) : *939*, *940.*
Clăcașii (O. Goga) : 332, 333, 335.
Cocoana Chirița (V. Alecsandri) : 29.
Colăcăritul și vornicitul (P. Băncilă) : 190.
Colegiul Sf. Barbara, Viena : 883.
Colindele Crăciunului și ale Paștilor (P. Băncilă) : 189.
Columna lui Traian : 99, 107, 180, *837*, *847.*
Comisuinea documentelor istorice : *881*, *964.*
Comitetul pentru sărbătorirea lui Eminescu : *897*, *898.*
Compendiu de meteorologie (P. A. Alexi) : 295, *884.*
Congresul studențesc de la Putna (1871) : *896.*
Conservatorul din București : 34, 91.
Conspect asupra literaturii române și scriitorilor ei (Vasile Gr. Pop) : *837.*
Contesa fatală sau Crimele și amorurile contesei Tarnowska : *900.*
Contra școalei Bărnuțiu (T. Maiorescu) : 450.
Contribuțiuni la bibliografia românească (Gh. Adamescu) : *906.*
Convorbiri literare : 93, 100, 104, 105, 122, 180, 183, 185, 187, 192, 194, 270, 278, 279, 429, 431, 444, 448, 513, 514, 776, 816, *833-835*, *846-848*, *862*, *877*, *882*, *915*, *933*, *941*, *942*, *951*, *953*, *955*, *958.*
Corbei (I. Slavici) : *928.*
Corespondența română : 522, *893*, *924*, *925*, *928.*
Creațiunea (J. Haydn) : *878.*
Credință de primăvară (Fr. Schubert) : *878.*
Cristos (Michelangelo) : 264, 341, 344, *892.*
Crișenii noștri (I. Slavici) : 857.
Critica (I. Trăilă) : *933.*
Critice (Maiorescu) : 454.
Critice literare : 847 (G. Zotu).
Cronica (I. Slavici) : *853.*
Cronica (v. *Hronica românilor și a mai multor neamuri).*
Cronica (v. *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron-vodă încoace).*
Cronica (v. *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601).*
Crucile roșii (I. Slavici) : *869.*
Cugetul românesc : 944.
Culesiune versuarie naciunale : 449.
Cum se scrie românește (I. Slavici) : *942*, *952.*
Cultura grîului (G. Ionescu-Sisești) : *891.*
Curierul de Iași : 100, 106, *836*, *840*, *845-847*, *849*, *850*, *914*, *915*, *917*, *929*, *958.*
Curs de limba română (I. A. Candrea și O. Densușianu) : 668, 672, 677, 708, 714, 719, 723, 725-728, *947*, *948.*
Curs de literatură (I. Manliu) : 552.
Curs de practica grădinăritului (G. Vintilă) : *916.*
Curtea-de-Argeș (v. *Monastirea Argeșului).*

D

D. I. Slavici despre mișcarea noastră literară : 902.
Das nationale System der politischen Oekonomie (Fredrich List) : *881.*
Dasaratas (Dasarthas) : 328, 332, 392.
David (Michelangelo) : 264, 341.
De la țară (G. Ionescu-Sisești) : *891.*
Descîntece poporane române (S. Fl. Marian) : 292.
Descrierea Expozițiunii de artă din Veneția (Zoe Gârbea) : 338.
Descrierea Moldovei (D. Cantemir) : 447.
Despot-vodă (V. Alecsandri) : 230, *871.*
Despot-vodă (I. Scurtescu) : 47-49, 51-55, 77, 78, 83, 84, 85, 87, 88, *841-844.*
Despre direcțiunea progresului

nostru (Th. Rosetti) : 444, *915*.
Despre Gheorghe Ștefan-voievod, domnul Moldovei (Alexandru Papadopol-Calimah) : 280, *882*.
Despre importanța studiului botanic (A. P. Alexi) : *884*.
Despre înțelesul cuvîntului (I. Slavici) : *935*.
Despre poezie (D. C. Ollănescu-Ascanio) : *856*.
Despre scrierea limbei române (T. Maiorescu) : *850*.
Dezvoltarea literaturii române în secolul XIX (I. Slavici) : 430, *910*.
Dialoguri (Platon) : *874*.
Dicționarul etimologic al limbii române (I. A. Candrea și O. Densusianu) : *941*.
Dicționarul limbii române : 261, *941*.
Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina (I. Slavici) : 488, *863*, *865*, *880*.
Die Technik des Dramas (G. Freytag) : *842*.
Din bătrîni (I. Slavici) : 313, 816, *888*.
Din istoria lui u final în limba română (O. Densusianu) : *939*.
Din istoria românilor (A. Bunea) : *960*.
Din „Înșiră-te mărgărite" (Hans Huber) : *878*.
Din ornamentica română (D. Comșa) : *904*.
Din pămînt în lună (Jules Verne) : 94.
Dicționar grotesc (V. Alecsandri) : 448.
Dinora (G. Meyerbeer) : 45.
Dîmbovița apă dulce (V. Heldenberg) : *878*.
Dobrogea sub ocupație (C. V. Soare) : *908*.
Doctorul satului (C. Dimitriadi) : 112, 113, *851*.
Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului Moldovenesc (T. V. Stefanelli) : *906*.
Documentele Hurmuzaki : *937*, *965*.
Doi feți cu stea în frunte (N. D. Popescu) : 145.
Doi surzi (J. Moinaux) : 92.
Doina (G. Coșbuc) : *913*.
Doine și hore (Simeon Florea Marian) : 183.
Doine și strigături din Ardeal (J. U. Jarník și A. Bârseanu) : 776, *958*.
Don Carlos (N. Scurtescu) : 15, 16.
Dor de țară : 329.
Dorința (Hans Huber) : *878*.
Două orfeline (E. Cormon și A. Ph. Dennerey) : 119-121, *853*, *854*.
Două prepozițiuni poznașe (I. Slavici) : *936*.
Două suflete (Hans Huber) : *878*.
Dr. Karl Lueger. Zehn Jahre Bürgermeister (Fr. Stauracz) : *962*.
Dragoste-nvrăjbită (G. Coșbuc) : *913*.
Drăguțul Slav-ici : *843*.
Dreptatea : 522.
Dreptul public al românilor (S. Bărnuțiu) : 450.
Drumul pe care am umblat (J. U. Jarník) : *958*.
Duet (J. Haydn) : *878*.
Dunărea în literatură și în tradițiune (Alexandru Papadopol-Calimah) : *882*.
Dunărea la Turnu-Severin (G. Ionescu-Sisești) : *891*.

E

Economul : 548, *932*.
Educatorul : *862*, *863*, *865*, *869*, *870*.
Elemente de economie politică (P. S. Aurelian) : *959*.
Elemente de filosofie (T. Cipariu) : 448, *865*.
Elisa sau Don Juanii Bucureștilor (N. D. Popescu) : 774.
Eminescu-omul (I. Slavici) : *899*.
Eminescu și Caragiale (I. Slavici) : *936*.
Eneida (Vergiliu) : 328, 621.
Episcopii Petru Paul Aaron și Dionisiu Novacovici sau Istoria românilor transilvăneni de la 1751 pînă la 1764 (A. Bunea) : *960*.
Epoca : 365, 659, *896*, *898*, *946*.
Estetica (I. Slavici) : *877*.
Etimologia (v. *Gramatica limbei românești. Partea I. Etimologia*.
Etymologicum Magnum Romaniae (B. P. Hasdeu) : 262, 597, 604, 704.

F

Fabule (D. Țichindeal) : 446.
Fabule și istorioare (Anton Pann) : 185.
Familia : 93, 94, 180, 183, 194, 514, 550, 522, 544, *932*, *934*, *961*.
Fanelli—Fanelli : 32, 39, 42.
Fapta omenească (I. Slavici) : *868*, *878*, *894*.
Fata de birău (I. Slavici) : 429, 816, *834*.
Fata mamei (G. Coșbuc) : *913*.
Federațiunea : 544, *876*, *930*.
Femeia română : 138, 140, *858*, *859*.
Figurine. Radu Cosmin (E. Lovinescu) : 646, *945*.
Fiica lui Menemorut (I. Trăilă) : *933*.
Finetta : 32, 39, 41.
First Principles (H. Spencer) : *867*.
Fîntîna Blanduziei (V. Alecsandri) : 230-232.
Florița din codru (I. Slavici) : *834*.
Foaia poporului : 377, 379, 522, *901*, *928*, *929*.
Foaie literară (M. Eminescu) : *845*.
Foi ilustrate (I. Slavici) : *933*.

Foi nouă beletristice (I. Bechnitz) : *846*.
Foișoara „Telegrafului român“ (Foița) : 515-517, 522, *846, 917, 928*.
Folclorul la „Convorbiri literare“ (G. Călinescu) : *835*.
Frații din munte (E. Carada) : *961*.
Frou-Frou (Al. Dumas) : 32, 39, 41.
Frumoasa contesă Tarnowska (C. Fulger) : *900*.

G

Gaspar Grațiani, domnul Moldovei (I. Slavici) : *909*.
Gazeta Bucovinei : 927, 928.
Gazeta Transilvaniei : 365, 493, 516, 522, 544, *886, 896, 930*.
Ghimpele : 19, 53, 87, *843*.
Gîndirea : 739, *944, 945, 950, 968*.
Globul : 94, *846*.
Glosariu (A. Treb. Laurian și I. C. Massim) : 423, 649, *704*.
Gogu și Gogușor (I. Slavici) : *913*.
Gott-Wie-talentvoll : **32**.
Graie aromâne (P. Papahagi) : *940*.
Graiul pîinii (O. Goga) : 360.
Gramatica elementară a limbii române (Al. Philippide) : 705-708, 711, 718, *950*.
Gramatica limbei românești. Partea I. Etimologia (I. Circa) : 600, 602.
Gramatica limbei române. II. Sintactica (T. Cipariu): 598.
Gramatica limbii române (I. Slavici) : 703, *936*.
Gura adevărului (C. V. Soare) : **908**.
Gura satului : 544, *932, 953, 954*.
Gura satului (I. Slavici) : **860**.

H

Hagi-Tudose (B. Delavrancea) : 417.
Hai în horă de-a juca (G. Dima) : 235, *872*.
Haile-haidaidi : 32.
Hamlet (W. Shakespeare) : 329, *855*.
Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur (W. T. Krug) : *865*.
Hanul ciorilor (I. Slavici) : *913*.
Haremul (N. Scurtescu) : 17.
Helveția și Wilhelm Tell (A. P. Alexi) : *884*.
Hermannstädter Zeitung : 251, 252, *874, 876*.
Herșcu Boccegiu (V. Alecsandri) : 29.
Hoitul (Ch. Baudelaire) : *857*.
Homer : 217.
Hora Unirii (V. Alecsandri) : 333.
Hronica românilor și a mai multor neamuri (G. Șincai) : 497.

I

I. D. Ionescu la Macău (I. Slavici) : *839*.
Iancu Jianu (v. *Jianul*).
Icoane vii (C. V. Soare) : 419, 421, *908*.
Ideea europeană : 944.
Idilă (G. Ionescu-Sisești) : *891*.
Ierarhia românilor din Ardeal și Ungaria (A. Bunea) : *960*.
Iliada (Homer) : 328, 621.
Iluziuni perdute (I. Slavici) : *915, 921*.
Importanța limbii române pentru studiul limbilor romanice (J. U. Jarník) : *958*.
Impozitele în Bosnia și Herțegovina : 95.
In opressores (G. Coșbuc) : *913*.
Index zu Diezietimologischen Wortbuch der romanischen Sprachen (J. U. Jarník) : 776.
Inelul și năframa : 433.
Inocențiu Klein (I. Slavici) : *934*.
Inocularea (C. V. Soare) : *908*.
Institutul „Ioan Otteteleșanu“ : *870, 893, 902, 937, 964*.
Institutul teologic-pedagogic Sibiu : 110, 490, 754, *875, 953*.
Ioanea Mamei (I. Slavici) : *847*.
Ion (L. Rebreanu) : 659, 662, *819, 947, 967*.
Istoria civilizației române (E. Lovinescu) : *827*.
Istoria ieroglifică (D. Cantemir) : *596, 602, 606*.
Istoria limbei și literaturii române (I. Nădejde) : 285, *883*.
Istoria literaturii române (Gh. Adamescu) : *905*.
Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent (G. Călinescu) : *894, 906, 913, 956*.
Istoria pentru începutul românilor în Dacia (Petru Maior) : 447.
Istoria regimentelor grănicerești (A. Bunea) : *960*.
Istoria românilor supt Mihai-voievod Viteazul (N. Bălcescu) : 132, 280, *857, 881*.
Istoria teatrului în Moldova (T. T. Burada) : *836, 852*.
***Istoria teatrului în România* : 838**.
Istoria universală (I. Slavici) : **894**.
Istoricul luptei pentru drept în ținutul Cîmpulungului Moldovenesc (T. V. Stefanelli) : *906*.

Î

În cetatea șobolanilor (C. V. Soare) : 908.
În război (D. Zamfirescu) : **888**.
În slujba păcii (I. Al. Brătescu-Voinești) : 658, 665, *947*.
Încă o dată recenziunea „Lo-

gicei“ Maiorescu (M. Eminescu) : *847*.
Încercare de istoria românilor pînă la 1382 (A. Bunea) : *960*.
Încercări critice asupra unor credințe, datine și moravuri ale poporului român (G. Dem Teodorescu) : 192.
Închisorile mele (I. Slavici) : *902*.
Îndeletnicirile românului (I. Slavici) : *910*.
Însemnări zilnice (T. Maiorescu) : *860, 868, 870, 951*,
Însemnătatea literaturii române tradiționale (Gr. Silași) : *883*.
Între neam și umanitate (P. Istrati) : *968*.

J

Jianul (Matei Millo) : 22, 43.
Junețea lui Mirabeau (Aylic Langlé) : 120, 121, *853, 854*.
Juneța Mușchetarilor (Alexandre Dumas) : 12.
„Junimea“ : 34, 230-232, 258, 270, 271, 431, 511, 513, 514, 552, 624, 817, 820, 821, 827, *835, 847, 857, 860, 861, 867, 870, 871, 916, 927, 932, 955, 967*.
Junimea (Cernăuți) : *895*.

K

Koloszvár : 290, 483, *884*.

L

L'Exile de Roma (Valmiky) : *894*.
La griji (I. A. Lapedatu) : 95.
La icoană (A. Vlahuță) : 332.
La joc (Hans Huber) : *878*.
La noi (B. P. Hasdeu) : *955*.
La un loc cumplit salbatic (G. Dima) : *872*.
Laocoon (Agesandros, Polydoros, Athenodoros) : 264, 328.
Lăcrimioare (V. Alecsandri) : 230.
Lăpușneanu-vodă : 84.
Le tailleur de pierres de Saint-Point (A. de Lamartine) : *942*
Leda (Michelangelo) : 264, 331, 341.
Legenda ciocîrliei (V. Alecsandri) : 145.
Legende (V. Alecsandri) : 230.
Lepturariu rumănesc (A. Pumnul) : *929*.
Les Mousquetaires (A. Dumas) : *836*.
Les premiers principes (H. Spencer) : *867*.
Letopisețul Țării Moldovei de la Aron-vodă încoace (M. Costin) : 595, 597, 603.
Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601 (N. Costin) : 603.
Liceul „Andrei Șaguna“ Brașov : *845*.
Liceul „Gheorghe Lazăr“ București“ : *897*.
Liceul din Năsăud : 378.
Liceul „Matei Basarab“ : 653, 730, *868, 897, 950*.
Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor : 319, 521, 523, 536, 537, 824, *907, 927, 967*.
Limba română (S. Pușcariu) : *935*.
Limba română și tradițiunile ei (G. Baronzi) : 178.
Limba românească (A. D. Xenopol) : *940*.
Lipitorile satului (V. Alecsandri) : 407.
Literatura poporană (I. Slavici): 171, 194, *862, 863*.
Literatura populară română (M Gaster) : 194.
Literatura românească și scriitorii transilvăneni (D. Zamfirescu) : *887, 888*.
Logica (I. Kant) : *848*.
Logica (T. Maiorescu) : 99, 100-103, 105, 106, *847, 849*.
Logische Untersuchungen (F. A. Trendelenburg) : *848*.
Luarea Griviței : *852*.
Luceafărul (Eminescu) : *878*.
Luceafărul : 337-339, 385, 386, 523, 815, 816, *878, 891, 892, 898, 903, 957, 960, 962, 963, 966*.
Lumea ca voință și reprezentare (A. Schopenhauer) : 292.
Lumea prin care am trecut (I. Slavici) : *910, 958*.
Lumina : 514.
Luminătoriul : 481, 482, 484-486, 490-496, *922-924*.
Lumpazivagabundus oder Das liederliche Kleeblatt (Johann Nepomuk Nestroy) : 21-24, 43, *838*.
Lupta (București) : 658.
Lupta (Budapesta) : 384, 386, *896-898, 901-903, 942-944, 946, 960*.
Lupta de la Plevna (v. *Bătălia de la Plevna*).
Lupta pentru limba românească (N. Iorga) : *926, 927*.
Lupta vieții (G. Coșbuc) : *913*.

M

[M. Eminescu și Ioan Bechnitz] (I. Slavici) : *910*.
Madonna della Sedia (Rafael) : 328, 333.
Maghiari și maghiarism (I. Slavici) : *837*.
Mahabharata : 298, 621, *885*.
Mama (G. Coșbuc) : 392, *913*.
Mama lui Ștefan cel Mare (G. Dima) : 235, *872*.
Manasse (Ronetti-Roman) : *860*.

Manual populariu de agricultură practică (G. Vintilă) : 916.
Mara (I. Slavici) : *913, 952.*
Mărturia unei generații (F. Aderca) : *967.*
Memorandul : 536, 791, *913, 925, 961.*
Mihai Eminescu : *878.*
Mihail Eminescu (Al. Grama) : *885.*
Mihnea și baba (D. Bolintineanu) : 332.
Milcovul (E. Carada) : *960.*
Mileniul (I. Slavici) : *910.*
Milionul (Marco Polo) *875.*
Minerva : 355, 362, 891, 893-901, 904, 928, 929, *958, 960-963.*
Mioara (Carmen Sylva) : 822.
Miorița (V. Alecsandri) : 183, 392.
Mișcarea literară : *967.*
Mișcarea noastră literară (I. Slavici) : *902.*
Mitocanul (I. Slavici) : *913.*
Mîndra Smilj (Hans Huber) : *878.*
Moartea eroului Valter Mărăcineanu : *852.*
Moartea lui Fulger (G. Coșbuc) : 332.
Moftul român : 822.
Moise (Michelangelo) : 218, 341.
Monastirea Argeșului (V. Alecsandri) : 183.
Monitorul oficial al României : *918.*
Monumentul de la Adamclisi „Tropaeum Traiani" (Gr. Tocilescu) : 783.
Moravuri orientale (D. C. Ollănescu-Ascanio) : *856.*
Moravurile orientale și influența lor asupra moravurilor române (D. C. Ollănescu-Ascanio) : *856.*
Mortua est (Eminescu) : 665.
Moș Dorogan (v. *Nevestele lui Moș Dorogan*).
Munteanul (E. Carada) : *960.*
Muzeul arheologic : 782.

N

Nachtlager von Granada (v. *O noapte în Granada*).
Ne cheamă pămîntul. Poezii (O. Goga) : 358, 361, *895.*
Neamul românesc : 384, *902.*
Neguțătorul din Veneția (W. Shakespeare) : 329, 406.
Nemzet : 260.
Nevestele lui Moș Dorogan (I. C. Vissarion) : 690, *950.*
Noi și maghiarii (I. Slavici) : *816.*
Noi vrem pămînt (G. Coșbuc) : *913.*
Noua revistă română : *888.*
Notițe bibliografice : *847.*
Noțiuni de stil și compozițiune (I. Suchianu) : 610.
Noțiuni despre colindele române (G. Dem. Teodorescu) : 189.
Noul Testament (Simion Ștefan) : 614.
Novele (N. Gane) : 550, *888, 933.*
„Novele" de N. Gane (I. Trăilă) : *933.*
Novele din popor (I. Slavici) : *888, 933.*
Novele și povestiri (Ion Dragoslav) : 686, *950.*

O

O excursiune botanică în România și Dobrogea (A. P. Alexi) : *884.*
O mie și una de nopți : 819.
O noapte furtunoasă (I. L. Caragiale) : 160-166, 409, *860, 861.*
O noapte în Granada (Conradin Kreutzer) : 249, 250, 252, 256, *875.*
O noapte pe Olimp (V. D. Păun) : *844.*
O palmă la „Union" : 92.
O privire asupra activității Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român (E. Brote) : 917.
O privire fugitivă peste literatura română (I. Popfiu) : 446, *916.*
O recenziune (M. Eminescu) : *847.*
O scrisoare din Italia (I. Slavici) : *869, 877.*
O scrisoare pierdută (I. L. Caragiale) : 406, 407, 409.
O șezătoare la țară (A. Pann) : 185.
O țară știu (O. Goga) : 360.
Observatoriul : *873, 874, 933.*
Observații critice (M. Eminescu) : *847.*
Odă ostașilor români (V. Alecsandri) : 122, *854.*
Odiseea (Homer) : 621.
Omagiu lui Mihail Eminescu : 899.
Opera din București : 115, *852.*
Opera italiană : 116, 119.
Opera politică (Eminescu) : *918.*
Opere II. Poezii tipărite în timpul vieții (M. Eminescu): 955.
Opere VI. Literatura populară (M Eminescu) : *835.*
Opere IX. Publicistica (M. Eminescu) : *846, 850, 855, 868.*
Opere III. Nuvele (I. Slavici) : 869.
Opere IX. Memorialistică. Varia (I. Slavici) : *874, 913, 936, 960, 963.*
Orații : 192.
Orații ținute la nunți țărănești : 192.
Ordinul de-a sforăi : 92.
Orestes și Electra : 217.
Originea cîmpulungeană a lui Gavriil Mitropolitul Kievului (T. V.Stefanelli : *906.*
Othello (W. Shakespeare) : 39, 329, *855.*

P

Pandurul cerşetor (E. Carada) : 29, 38, *960, 962*.
Pantalonul roşu : 92.
Parlamentul român (Camera, Senatul) : 99, 122, 462, 483, 617, 644, 699, 783, 784, 787, *918, 945, 959*.
Participarea României la Expoziţia din Paris (D. C. Ollănescu-Ascanio) : *856*.
Partidul Naţional Conservator: 370, 759, 783, *835, 840, 905, 916, 954, 955*.
Partidul Naţional-Liberal : 397, 760, 788, 810, *835, 905, 955, 956, 964*.
Partidul Naţional Român : 486, 487, 489, 492, 493, 516, 788, *880, 886, 887, 928, 943*.
Pasteluri (V. Alecsandri) : 230, 449.
Paşa Hassan (G. Coşbuc) : *913*
Paştele : 655, *946*.
Paştele (G. Coşbuc) : *913*.
Paştele la noi şi aiurea (Ionel Teodoreanu) : *946*.
Patria : 544.
Pavel Catană (Francisc Pravda)) : 776.
Păiajenul (A. de Herz) : 405, 406, 410-412, 826, *907*,
Părţi alese din istoria Transilvaniei (G. Bariţiu) : *920, 921*.
Pătru Făt-Frumoss Viteaz : 10.
Pe deal (G. Coşbuc) : *913*.
Pe malul gîrlei (D. C. Ollănescu-Ascanio) : 926.
Pentru ca oraşul Iaşi (I. Slavici) : *910*.
Pentru ce se învaţă (I. Slavici) : *910*.
Peştele pe brazdă (I. Slavici) : *930*.
Petrea Banului : 433.
Piază rea (Iancu Văcărescu) : 553.
Pietatea (Pietà) (Michelangelo) : 228, 229, 264, 328, 341.
Pilde şi ghicitori (P. Ispirescu) : 177, 185.
Plîngerea Colmei (Fr. Schubert) : 235, *872*.
Poetul (N. Scurtescu) : 15.
Poezia prozei la români (G. Moldován) : *884*.
Poezie şi proză (Iustin Popfiu) : *916*.
Poezia vrajei la români (Gr. Moldován) : 290.
Poezii (I. Scurtescu) : 15, *836, 956*.
Poezii inedite : 449.
Poezii poporale române : 184.
Poezii populare ale românilor (V. Alecsandri) : 178, 179, 183, 184, 191, 774.
Politica noastră vamală (P. S. Aurelian) : *959*.
Popa Tanda (I. Slavici) : 315, 816, *850*.
Poporul român : 960.
Porumbii şi heretele (N. Scurtescu) : 18.
Povestea lui Călin (C. V. Soare) : *908*.
Povestea vorbei (A. Pann) : 176, 185.
Poveţe pentru buna-creştere a copiilor (I. Slavici) : 870, *941, 951*.
Presa (Pressa) : 104, 160-108, *847, 848*.
Pribegirea lui Rama (I. Slavici) : *893, 894*.
Principes de psychologie (H. Spencer) : *868*.
Privighetoarea neagră (I. C. Vissarion) : 665, *947*.
Produsele minerale (I. Slavici) : *910*.
Prologul păcatelor noastre (C. V. Soare) : *908*.
Proverbele române (I. C. Hinţescu) : 49.
Proverbe româneşti (G. Moldován) : *877*.
Psaltirea (Coresi) : 381, 617, *938*.
Psaltirea în versuri (Dosoftei) : 281, 597-598, *882*.
Psaltirea Scheiană : 595, 617.
Pseudokinegetikos (Al. Odobescu) : 611, *938*.
Psicologia empirică sau ştiinţa despre suflet în marginile observaţiunii (I. Popescu) : *866*.

Q

Quarant'anni di vita artistica (E. Rossi) : *855*.

R

Radu (Ronetti-Roman) : 132-134, 136, 137, 139-142, 144, 146, 149, 151, 152, 157-159, *857, 858, 860*.
„Radu" Poemă de Ronetti-Roman (B. Florescu) : *858*.
Ramayana : 328, 353, 357, 621.
Ramuri : 960.
Rampa : 817, *908, 909, 951, 966-968*.
Raportul... despre Gimnaziul superior gr. cat. românesc din Năsăud : 884.
Răscoala (L. Rebreanu) : *891*.
Războiri zadarnice (O. Densusianu) : *940*.
Războiul orientale ilustrat (A. P. Alexi şi M. Pop) : *884*.
Recitativ (J. Haydn) : *878*.
Regele Lear (W. Shakespeare): 329.
Repertoriul nostru teatral (M. Eminescu) : *961*.
Reprezentaţiile lui Rossi în Bucureşti (D. C. Ollănescu-Ascanio) : *855*.
Reuniunea femeilor române din Sibiu : 237, 238, *873, 874*.
Reuniunea română de cîntări din Sibiu : 234, 235, 249-252, 254, 256, 272, 274, *871, 872, 875, 878, 879*.
Revista contimporană : 854, 955.
Revista idealistă : 312, *887, 889*.
Revista literară şi ştiinţifică : 99, *837*.

Revizorul general (N. Gogol) : *92.*
Revoluția din Pîrlești (I. Slavici) : *932.*
Rhea Silvia (I. Scurtescu) : 47, 48, 51-56, 60, 68, 70, 76-78, 81, 85, 87, *841-844.*
Robul bogățiilor ce chivernisește (v. *Vhan-tsien-nou).*
Rode-Rode : 32.
Romanele vieții (I. Slavici) : *844, 858, 859, 870, 886, 893, 899, 900, 942.*
Romanul și limba română (D. Zamfirescu) : *888.*
România : 333.
România Jună : 512, 522, 774, *878*, *927.*
România liberă : 138, 140, *855, 858.*
România literară : 94, *846.*
Românii din Ardeal (I. Slavici) : *839.*
Românul (Arad) : *887.*
Românul (București) : 122, 447, 493, 494, 758-760, *851, 854, 955, 961.*
Românul în poezia sa poporală (Gr. Silași) : *883.*
Românul literar : 903.
Romeo și Julieta (W. Shakespeare) : 329, *855.*
Rozele albe (v. *Weisse Rosen).*
Rumänien. Eine Darstellung des Landes und der Leute (R. Bergner) : *879.*
Ruskaia Starina : 502.

S

Sacontala : 328.
Sanda (Al. G. Florescu) : 405, 406, 409, 410, *907, 942.*
Sauroctonul (Apolo Sauroctonul) (Praxitele) : 331, 523, *890, 892, 893, 898, 938.*
Savitri : 298, 303, *885.*
Săgetătorul : 739, *952.*
Sămănătorul : 890, 892, 893, 898, 938.
Sărmanul Dionis (Jean Bart, C. Calmuschi și G. Orleanu) : *899.*
Sburătorul : 945.
Sburătorul literar : 646.
Scara (G. Coșbuc) : *913.*
Scena : 839.
Scrieri politice și literare (M. Eminescu) : *905.*
Scriitorii între ei (Camil Petrescu) : *909.*
Scrisoarea II (M. Eminescu) : *955.*
Scrisori către V. Alecsandri (I. Ghica) : 278, 279, *881.*
Seara : 900.
Seguidilla (G. Dima) : *872.*
Seminarul Central București : *847, 848.*
Semiramida (Semiramis) G. Rossini) : 45.
Semne bune de „dincolo“ (N. Iorga) : *902.*
Senatul *(v.* Parlamentul român).
Siebenbürgen. Eine Darstellung des Landes und der Leute (R. Bergner) : 275, *879, 880.*

Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt : 253, 254, *874, 876.*
Sintactica (v. *Gramatica limbei române. II. Sintactica).*
Sionul românesc : 883.
Sistemul național de economie politică (Frederich List) : 279, *881.*
Sînziana și Pepelea (V. Alecsandri) : 167-169, *861.*
Smocfa cea Frumoasă (I. Slavici) : 10.
Snoave sau povestiri populare (P. Ispirescu) : *185.*
Societatea „Armonia“ : *895.*
Societatea de binefacere „Obolul“ : 507, *926, 927.*
Societatea dramatică română : 114, 119, 120, 131, *851.*
Societatea geografică : 782.
Societatea istorică : 782.
Societatea „Iulia“ : 518.
Societatea literară „România“ (Viena) : 512, *891.*
Societatea literară și științifică (Viena) : 512.
Societatea „Lumina“ : 275.
Societatea muzicală „Hora“ : 362, 375, *895, 900.*
Societatea „Orientul“ : *837.*
Societatea pentru cultură și literatură română în Bucovina : *895.*
Societatea pentru fond de teatru român : 523.
Societatea pentru învățătura poporului român : *863.*
Societatea „România“ din Hohenheim : *891.*
Societatea „Steaua“ : 523.
Socrul unui ginere : 92.
Solia florilor (Fr. Schubert) : *878.*
Solia primăverii (N. W. Gade): *872.*
„Soll“ și „Haben“ (I. Slavici) : *933.*
Sonată pentru pian (L. van Beethoven) : *878.*
Spațiul mioritic (L. Blaga) : *844.*
Speranța : 514.
Spiritul critic în cultura românească (G. Ibrăileanu) : *889.*
Sprachliches aus Rumänischen Volksmärchen (J. U. Jarník) : 176, 776.
Spre Tanger (V. Alecsandri) : *947.*
Stanzele (Rafael) : 342.
Stelele (G. Dima) : *872.*
Stil și compoziție (v. *Noțiuni de stil și compozițiune).*
Stîlpul lui Mihai Racoviță-v[odă] în Bucovina (T. V. Stefanelli) : *906.*
Strigoiul (I. Trăilă) : *933.*
Studii asupra maghiarilor (I. Salivici) : *834, 877.*
Studii și cercetări de istorie literară (G. Călinescu) : *840.*
Studii și documente (N. Iorga) : 614.
Studii și documente literare (I. E. Torouțiu) : *834, 933, 954, 958.*
Sub patrafir (G. Coșbuc) : *913.*

Sufletul românesc (I. Slavici) : *951.*
System der politischen Oekonomie (Fredrich List) : *881.*
Système national d'économie politique (Fredrich List) : *881.*

Ş

Şahname : 328, 621.
Şanta (N. Gane) : 551.
Şcoala ardeleană : *952.*
Şcoala civilă de fete Sibiu : 237, 272, *873, 874, 921.*
Şcoala românească (I. Slavici) : *910.*
Şcoalele reale din Braşov : *916.*
Şezătoarea la ţară (v. O şezătoare la ţară).
Ştefăniţă-vodă (G. Coşbuc) : *913.*

T

Tageblatt (v. *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt).*
Teatru. Rhea Silvia—Despot-vodă (I. Scurtescu) : *842.*
Teatru român (I. Slavici) : *844.*
Teatru român (Grădina Guichard) (I. Slavici) : *845.*
Teatrul la români (D. C. Ollănescu-Ascanio) : *856.*
Teatrul Naţional din Bucureşti : 12, 28, 32, 40, 41, 53, 119, 167, 429, 507, 827, *852, 862.*
Teatrul românesc (I. L. Caragiale) : *860.*
Telegraful (Telegraphul) : 53, 63, 87, 94, 758, *847, 959.*
Telegraful român : 486, 493, 513, 515, 516, 522, 544, 754, *837, 850, 871, 874, 876, 893, 895, 915, 917, 927, 953, 958.*
Temps : 702.
Tentamen criticum (Aug. Treb. Laurian) : 261, 448.
Tetraevanghel : 595.
Texte din literatura poporană română (G. Alexici) : *923.*
The Principles of Psychology (H. Spencer) : *868.*
Thebaida (V. Eftimiu) : 827, 829.
Tiere des Waldes (A. E. Brehm) : *903.*
Tierleben (A. E. Brehm) : *903.*
Timpul : 42, 43, 47, 108, 397, 398, 400, 527, 822, *835-838, 840, 841, 844-847, 849-857, 860, 861, 871, 893, 905, 917, 918, 936, 954, 956, 958, 961.*
Titu Maiorescu, „Logica". Partea I : Logica elementară (G. Zotu) : *847.*
Tragodia sau mai bine a zice Jalnica Moldovii întîmplare (Al. Beldiman) : 600, 605.
Traian : 837.
Transilvania : 445, 452-454, *883, 916, 920.*
Trădarea (G. Rossini) : 117.
Trei caporali : 92.
Trei cîntece (G. Dima) : 235, *872.*
Trei Doamne şi toţi trei (G. Coşbuc) : 332.
Tribuna (Arad) : 385, 386, 522, *891, 901-903, 927, 959.*
Tribuna (Sibiu) : 258, 262, 278, 379, 479, 484-490, 492, 493, 516-518, 521, 522, 537, 761, 776, *870-880, 883, 884, 886, 887, 893, 896, 901, 913, 915, 917, 919-924, 927, 929, 934-938, 956-958.*
Tribuna poporului : 522, *886, 887, 893, 924, 928.*
Trovatorul (Trubadurul) (G. Verdi) : 119.

Ţ

Ţara : 881.
Ţara noastră (P. S. Aurelian) : *959.*
Ţara nouă : 279.

U

Ultima oră a unui oştean român (E. Carada) : *960.*
Un om (O. Goga) : 360.
Un poet tînăr de mare viitor : 858.
Ungaria : 138, *896, 901, 929.*
Unirea : 885.
Universul : 639-646, 648, 653-656, 659, 662, 664, 665, 667, 825, *944-947.*
Unul ca o sută (G. Coşbuc) : *913.*
Urîta satului (E. Carada) : *961.*

V

Vasárnapi Ŭjság : 768, *957.*
Vatra : 436, 437, 522, 816, *886, 912, 913, 928, 957, 966.*
Vechile episcopii româneşti a Vadului, Geoagiului, Silvaşului şi Bălgradului (A. Bunea) : *960.*
Vedenia (G. Cair) : 646.
Venera de la Milo (Venus din Milo) : 331.
Venere şi Madonă (M. Eminescu) : *859.*
Veneţia (M. Eminescu) : 359.
Versul lui Grigorie Maior : 433.
Versuri sau cîntece de Stea (Anton Pann) : 190.
Viaţa românească : 662, 664, *940, 947.*
Vieaţa : 886, 913.
Vieaţa nouă : 676-678, *939, 940, 948, 952.*
Visul Dochiei (Fr. Damé) : 112, 113, 120, *851, 853.*
Vîrful cu dor : 841.

Vhan-tsien-nou : 413.
Vlăduţu mamei (Ion Lupescu) : 43.
Voichiţa lui Ştefan (G. Coşbuc) : *913.*
Voirea (I. Slavici) : *910.*
Von Kalikenberg (Ioan Ianov) : 29.
Vulturul mîhnit (I. Trăilă) : *933.*
Vulturul şi vulpea (D. Ţichindeal) : 774.

W

Wehruf ! (V. Heldenberg) : *878.*
Weisse Rosen (O. Cristea) : 276, ***880.***

Z

Zgîrcitul : 413.
Zile rele (O. Goga) : 359.
Zis-a un rege şi-o regină (Hans Huber) : *878.*
Ziua : *964, 965.*
Ziua-nvierii (G. Coşbuc) : *913.*
Zîna Codrilor (I. Slavici) : 10.
Zîna Zorilor (I. Slavici) : 9-11, 429, 816, *833, 834.*

CUPRINS

I. STUDII, RECENZII ŞI ARTICOLE LITERARE, CRONICI DRAMATICE, ARTISTICE, MUZICALE

Din periodice

Scrisoarea d-lui I. Slavici către redacţiune relativă la *Zîna Zorilor* 9 (833)
Teatru [„De o săptămînă necontenit...“] 12 (835)
N. Scurtescu. *Poezii* (1867-1876) 15 (837)
Lumpatius Vagabundus 21 (838)
Teatrul român [„Îmi aduc aminte...“] 25 (838)
O trînteală la circ 42 (840)
Concertul Lubicz 44 (841)
N. Scurtescu : *Rhea Silvia* şi *Despot-vodă* 47 (841)
- I. [Introducere] 47
- II. Un cuvînt 51
- III. Versul 55
- IV. Timp şi loc 61
- V. Stilul. 71
- VI. *[Despot-vodă]* 77
- VII. Un cuvînt din partea noastră 84

Teatrul român [„Inter arma silent musae !...] 90 (844)
Foi ilustrate 93 (845)
Bietul dr. Zotu 97 (847)
Calendarul bunului econom 109 (850)
Teatru [„Multă ocară...“] 111 (851)
Teatru [„A avut şi d. Franchetti...“] 115 (852)
Teatru [„Marele Alcazar...“] 119 (852)
Teatru *[„Faut il le dire...“]* 120 (853)
D-l C. A. Rosetti şi Alecsandri 122 (854)
Rossi 123 (855)
Ateneul 129 (856)

Radu. Poemă de Ronetti-Roman. O nouă poemă, *Radu ;* un nou poet, Ronetti-Roman 132 (857)
O noapte furtunoasă. Comedie în patru acte [„Numai foarte arareori..."] 160 (860)
O noapte furtunoasă. Comedie în patru acte [„Jupîn Dumitrache, Titircă Inimă-Rea..."] 161 (860)
Un succes al Teatrului Național. *Povestea Sînzianei și Pepelei*, feerie-operetă în cinci acte de Alecsandri, muzică de Ștephănescu 167 (861)
Literatura poporană 171 (862)
- Introducere 173
- Pronunțiile în dialectul dacoromân 174
- Genurile literaturei poporane 174
  - 1. Vorbele 175
  - 2. Proverbele 176
  - 3. Cimiliturile 177
  - 4. Chiotele 178
  - 5. Doina 180
  - 6. Balada 183
  - 7. Snoavele 184
  - 8. Povestea 185
  - 9. Poezia de ocazie 187
    - a. Colindele 188
    - b. Cîntecele de Stea și cele de Irozi 189
    - c. Brezaia 191
    - d. Plugul 191
    - e. Cîntecele de nuntă și de cumetrie . . . 192
    - f. Descîntecele 192
    - g. Bocetele 194

Estetica 195 (865)
- Introducere 195
- Capitolul I. Fondul estetic 196
  - A. Trebuințele trupești 197
    - 1. Cauza lor materială 197
    - 2. Efectul lor psihic 198
    - 3. Echilibrarea lor 198
  - B. Trebuințele artificiale 200
    - 1. Cauzele lor psihice 200
    - 2. Efectele materiale ale lor 201
    - 3. Echilibrarea lor 202
  - C. Trebuințele sociale 202
    - 1. Natura lor etică 202
    - 2. Natura lor psihică 204
    - 3. Natura lor materială 205
    - 4. Echilibrarea lor 207
  - D. Trebuințele sufletești 208
    - 1. Natura lor în genere 208
      - a. Veselia 210
      - b. Urîtul 211
    - 2. Echilibrarea lor 212
  - Recapitulare 214
- Capitolul II. Forma estetică 215
  - A. Gustul 218
    - 1. Gustul primitiv 218
    - 2. Dezvoltarea gustului 220
    - 3. Decadența gustului 222
  - B. Cerințele de formă 223
    - 1. Adevărul estetic 227
    - 2. Originalitatea 229

Prînzul „Junimei" în onoarea d-lui V. Alecsandri . . . 230 (870)
Concertul Reuniunei române de cîntări din Sibiu . . 234 (871)
Expozițiunea 237 (873)
China și chinezii 240 (874)
- Limba și scrierea 242
- Scrierea 245

O noapte în Granada (Reprezentație română de operă în Sibiu) 249 (875)
Un nou adept 258 (876)
Concertul Reuniunii 272 (878)
Trei cărți 275 (879)
Revista literară 278 (880)
Știință de poruncească 289 (883)
Compendiu de meteorologie al d-lui dr. A. P. Alexi . 295 (884)
[Prefață la *Savitri*. Povestire indică din *Mahabharata]* . 298 (885)
Graiul omenesc 304 (886)
Muguri și floare 310 (886)
Literatura „românească" și d-nul Duiliu Zamfirescu . 312 (887)
Ce e național în artă 326 (890)
Un optimism șubred 337 (891)
Iubirea de formă 340 (892)
Pribegirea lui Rama 349 (893)

Apus de soare . . . 354 (894)
Ne cheamă pămîntul. Poezii de Octavian Goga . . . 358 (895)
Serbările culturale . . . 362 (895)
Gazeta Transilvaniei . . . 365 (896)
Comemorarea morții lui Eminescu în capitală [Cuvîntare] 367 (897)
Comemorarea morții lui M. Eminescu . . . 369 (898)
Romanele vieții. Maria Tarnowska . . . 372 (899)
Excursiunea societății „Hora“ . . . 375 (900)
Mișcarea noastră literară . . . 377 (901)
„Pesimismul“ meu . . . 384 (902)
Poporanismul în artă . . . 389 (903)
Arta și statul . . . 394 (904)
Iubirea de adevăr . . . 397 (905)
Amintiri despre Eminescu . . . 401 (906)
Comedia la noi. Caragiale. Al. G. Florescu, A. de Herz 405 (906)
Zgîrcitul chinezesc . . . 413 (907)
[*Prefață* la *Icoane vii. Nuvele*, teatru, schițe din război de C. V. Soare] . . . 419 (908)
Cultul formei . . . 422 (908)
Cînd a început să joace d. Nottara . . . 426 (909)
Debutul literar . . . 427 (909)

Din manuscrise

Dezvoltarea literaturii române în sec. XIX . . . 430 (910)

În colaborare

Raportul d-lor membri corespondenți I. Slavici, I. Bianu, și G. Ionescu-Gion asupra colecțiunei de poezii populare a lui I. Pop-Reteganul . . . 432 (910)
Vorba de acasă . . . 435 (912)

II. UNITATEA CULTURALĂ

Din periodice

Serbarea de la Putna. Cuvîntarea d-lui I. Slavici... . . . 441 (914)
Iluziuni perdute . . . 444 (915)
[Misiunea culturală a statului român] . . . 459 (917)
[Progresul cultural al românilor transilvăneni și generația vîrstnică] . . . 464 (919)
[Cultura și tineretul român transilvănean] . . . 467 (919)
[Astra și răspîndirea culturii printre români] . . . 470 (920)
[Perspectivele de dezvoltare socială și culturală ale românilor și ungurilor] . . . 475 (921)
O cestiune de principiu . . . 479 (922)
Popoare mici și meniri mari . . . 500 (924)
Între două lumi . . . 503 (925)
[Lupta pentru limba românească] . . . 507 (926)
Unitatea noastră culturală [„Ideea unității culturale...“] 509 (927)
O prietenie problematică . . . 529 (928)
Unitatea noastră culturală]„Stăruința, de cele mai multe ori...“[. . . 532 (929)
Monumentul lui Avram Iancu . . . 536 (929)

În colaborare

Serbarea de la Putna. Apel către onoratul public român 539 (930)

III. LIMBĂ ȘI STIL

Din periodice

Moș Niță asupra stărilor noastre . . . 543 (932)
Odinioară și astăzi . . . 545
Conticuere omnes intentique ora tenebant . . . 548
Novele de N. Ganea . . . 550 (932)
Un regulament . . . 556 (934)
Două prepozițiuni poznașe . . . 566 (935)
Articularea numelor proprii . . . 569 (936)
Așezarea vorbelor în românește . . . 591 (937)
Cum se scrie românește [„Îi este greu...“] . . . 616 (940)
Sufletul românesc . . . 619 (941)
Alegerea vorbelor [„Am zis...“] . . . 628 (942)
Așezarea vorbelor [„Limba noastră are...“] . . . 632 (942)
Mîine, cîine, pîine . . . 636 (944)
„Păsăreasca“ de azi . . . 639 (944)
Păsăreasca de azi. Vorbe aruncate una peste alta . . 653 (946)
Păsăreasca de azi. Declinări arbitrare . . . 661 (946)
Un manual de gramatică . . . 667 (947)
Un curs de limba română . . . 672 (948)
Lapsus calami [„M-am făcut vinovat...“] . . . 676 (949)
Cum se scrie românește . . . 683 (949)
  „Lui“ și său“. „Vorbă“ și „cuvînt“. Verbe invariabile 683
  „Spui“. „Să steie“. „Simțești“. „Stîngi“ . . . 690

Mărunţişuri. Aşezarea vorbelor 696
O gramatică 700
Academia Română şi Gramatica 704
Declinarea 709
Conjugarea. Modurile impersonale 718
Modurile personale ale verbului. Încheiere 723
„Realitatea" românească 730 (950)
Notiţă intîrziată 736 (951)

Din manuscrise

Limba noauă 739 (952)
Poşta redacţiunii 741 (952)

IV. BIOGRAFII. PORTRETE. NECROLOGURI

Andrei baron de Şaguna a răpăosat... . . . . 751 (953)
Înmormîntarea generalului Nicolae Golescu 755 (954)
Nicolae Scurtescu 757 (954)
Înmormîntarea lui I. C. Brătianu 761 (956)
Luna mai 764 (957)
Dr. Jan Urban Jarník. 1848-1908 . . . . .773 (957)
Mitropolitul Andrei Şaguna 777 (958)
Doi morţi 779 (958)
Grigore Tocilescu 782 (959)
Canonicul Bunea. Cel din urmă continuator al tradiţiei de la Blaj a dispărut 785 (960)
Eugeniu Carada 787 (960)
Lueger şi românii 790 (961)
Ziua lui Lueger 793 (962)
Carada şi Lueger 795 (962)
Un centenar 797 (963)
Gheorghe Gr. Cantacuzino 800 (963)
  Patriotul 800
  Romånul 803
  Omul 860
Dimitrie A. Sturdza [I] 810 (964)
Dimitrie A Sturdza [II] 811 (965)

V. ANEXĂ

Interviuri

[Scurtă autobiografie] 815 (966)

D. Ioan Slavici vorbeşte *Rampei* 817 (966)
De vorbă cu d. I. Slavici 820 (967)
Convorbire cu domnul Ioan Slavici 826 (967)

NOTE ŞI COMENTARII

Indici 969

Lector : DACIANA VLĂDOIU
Tehnoredactor : AURELIA ANTON

Bun de tipar : 01.IX.1981. Format 16/54×84.
Coli editură : 51,67. Coli tipo : 64+16 pag. planșe.

Tiparul executat sub comanda
nr. 5 026/1981 la Întreprinderea
poligrafică Bacău,
str. Eliberării nr. 63.

Lucrarea a fost tipărită pe hîrtie
fabricată la C.C.H. Călărași